ARCHITECTURA

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
„ARCHITECTURA ET AMICITIA"

Dok 0492

18de JAARGANG
1910

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

AMSTERDAM
GEBROEDERS BINGER

INHOUD

A

	blz.
Aankondiging	297, 298
Adres aan burgemeester en wethouders der gemeente Utrecht	178
Afbeeldingen der Ned. Ind. Escompto Maatschappij (Bij de)	244
Afdeelingen en clubs	70
Afd. voortgezet en hooger bouwkunst onderricht	10, 20, 50
Algemeene regelen voor nationale bouwk. prijsvragen	107, 275, 284
Arbeiderswijken	95
Architectuur tentoonstelling	410
Architect en zijn helpers (De)	227
Arsenaal (Het)	103, 185

B

Balans	14
Begrafenis „J. H. Leliman"	396
Berekening der tweeledige houten boogdraagbalken	173
Berichten: 8, 24, 32, 44, 54, 62, 70, 86, 94, 102, 118, 126, 133, 142, 159, 167, 176, 184, 200, 208, 216, 224, 231, 239, 247, 255, 264, 272, 279, 288, 296, 320, 328, 336, 343, 352, 368, 383, 392, 400, 408, 416, 424	
Bericht	242, 243, 354
Bericht van de Uitgevers	424
Berichten: De monumentale klok in het Raadhuis te Haarlem; „Dr. Evans"; Muntschennis; Bouwkunst en Vriendschap	24
Berichten: Internationale wedstrijd voor bouwk. te Rome in 1911	32
Berichten: Prijsvraag voor een hoofd van de „Middenstander"	44
Berichten: Bouwkunst en Vriendschap; Een oud kasteel behouden	54
Bericht v. d. redactie	277, 354
Beschouwingen	69, 70, 84
Bestuur (Het)	113
Bewaarschool der ver. tot heil des volks aan de Willemstraat	258
Bliksemschade en bliksemafleiders	292
Boekbeoordeeling	7, 32, 68, 85, 101, 140, 191, 271, 288, 318, 383, 401, 415, 424
Bouwkunst en Vriendschap	351
Brief en vergadering verslag van de Club van Utrechtsche leden v. h. Gen. A. et A.	113
Buitenverblijf (Het) v. d. heer Bunge, Aerdenhout	76

C

Ceramiek	96
Club te Utrecht	81
Club van Utrechtsche leden v. h. Gen. A. et A.	93, 114, 137, 162, 193, 223, 225, 301
Collectieve arbeidsovereenkomst	254, 261
Concept prijsvraag regeling	107
Concours international	300
Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'Union télégraphique internationale	401
Coupé-intérieur	66

D

Dam (De)	47
Dam en de bijenkorf (De)	59
Dam en Raadhuis	64
Dam Vraagstuk	64
Dies Natalis Technische hoogeschool	14
Doodheid in architectuur	315
Draagvermogen van Zandgrond (Het)	131

E

Eerelid (Een tachtigjarig)	89
Examen teekenen M. O.	192
Excursie naar Brussel (Onze)	249
Excursie H. B. O. C. naar Leiderdorp.	423

F

Feestverlichting op den Amstel	189

G

Gebruik van betonijzer bij de Markthallen te Breslau	99
Gewapend beton	308
Geschiedenis (Een ware)	212

H

Henricus Molemans	313
Herhaling van het Schimmenspel	386
Hilversumsche straatplan (Het	314
Hout of IJzer	390, 405

I

blz.

Iets over Wapenkunst. 165, 172, 182, 190, 197, 214
Indrukken van de stadsversieringen (koninklijk bezoek te Amsterdam) 170, 181
Ingezonden (B.) 184
„ (K. de Bazel) 190, 207
„ (Candidus) 294
„ (J. Gratama) 283
„ (C. J. de Haas) 30, 31, 81
„ (J. A. v. d. Kloes) 94, 97
„ (J. N. Munnik) 66
„ (Een opmerker) 212
„ (A. H. P.) 274
„ (O. V. R.) 223
„ (T.) 183
„ (A. W. Weissman) 194
In Memoriam Mark Twain 137
Intern. Kunst-tentoonstelling te Rome in 1911 397, 400
Internationaler Wohnungkongress Wien, Mai 1910, 59, 164, 213
9e Intern. Woningcongres. 164

J

Jaarverslag betr. de bibliotheek 15
„ „ het plaatwerk „de Architect" . 15
Jachtslot van Oldenbarneveld (Het z. g. —) . . 187
Juliana-bijbel 179
Jury-rapport der eere-prijsvraag 394

K

Klinker (de —) 307
Kort verslag der Voordracht (F. A. Hoefer) . 393
Kritiek op kritiek (?) 92
Kunstenaar en ambtenaar. 387
Kunst-portland-cement 332, 342, 349
Kunstsmaaktentoonstelling 422

L

Leekenbeschouwing. 265
Leescirkel. 162
Leliman (J. H.) 386, 395
Lezing. 373
Loodwitvraagstuk (Het —) 310, 316
Lustrum (XIe —) 361
Lustrumviering 321

M

Maatsch. tot bev. der bouwkunst 311, 419
Mededeelingen betr. h. Gen. 1, 9, 15, 25, 33, 45, 55, 63, 71, 79, 87, 95, 103, 111, 127, 135, 143, 151, 161, 169, 177, 185, 193, 209, 217, 225, 233, 241, 257, 273, 281, 289, 297, 305, 313, 321, 329, 337, 345, 353, 361, 369, 377, 385, 393, 401, 409, 417
Mededeeling v. h. bestuur 345
„ v. d. redactie 55, 63, 162, 209, 330, 361
„ v. d. lustrum-commissie 337

blz.

Metro te Parijs (de) 267
Middelbaar technische school 311
Modepaleis (Een —) 194
Mooi Nederland 188
Museum (Een nieuw — te Haarlem) . 171, 181, 189

N

N. V. Maatsch. tot exploitatie v. h. plaatwerk „de Architect" 297, 305, 329
Nieuwe programma's v. d. teekenakten M. O. 350, 381, 388
Niftrik (J. G. van) 346
Noodhulp (Een —) 204

O

Ons blad in 1910 4
Ontwerp voor eene R. K. Kerk te Diemen . . 30
„ „ een rijksakademie van beeldende kunsten 90
Op de volgende ledenverg. 107
Openb. vergadering 15 Febr. 1910 55
Opmerkingen. 20
Oude Gevel (Een —) 205
Oud en Nieuw in Amsterdam 138, 194, 259, 291, 306
Oud Woonhuis (Heerengracht) 5
Overweging (Ter —) 251
Overheid en de schoonheid (De —) 412
Over verlichting van buitenhuizen, enz. . . . 415

P

Paleis-Raadhuis 218, 355
Plaatwerk „De Architect" 366
Plantengroei aan gebouwen 157, 164
Pompeji 81
Populaire voordrachten . . 31, 25, 35, 75, 79, 111, 120, 146
Prentkaarten 274, 282
Proefnemingen met hydraulische mortels . 16, 22, 31, 43, 61
Progressieve bond 298
Prijsvraagregelen 330
Prijsvraagregelen (Nat.) 339
Prijsvraagvrees 242
Prijsvraag „Rochdale" . . . 121, 158, 169, 273, 324
Prijsvragen (Open) . . 8, 16, 24, 32, 62, 102, 118, 126, 134, 150, 160, 168, 176, 184, 200, 208, 216, 224, 232, 240, 248, 272, 280, 288, 296, 304, 312, 328, 336, 344, 352, 368, 384, 392, 400, 408
Prijsvraag van het ontwerp van eenen wandkalender 244
„ „ (Ook een) 263
„ „ v. d. Ver. „Bouwkunst en Vriendschap" Rotterdam 269
Prijsvraag reclame biljet 378
Prijsvraag (Eere-) . . 105, 151, 162, 170, 245 289

blz.

Prijsvraag 187
„ „ voor een aanplakbiljet 204
„ „ v. d. kalender omslag . . 4, 27, 30
„ „ (Antwerpen) 149
„ „ (Bloemendaal) 150

R

Raadhuis aan den Dam (Een — nu of nooit . 38
„ (Een — op een regelmatig Damplein . 46
„ (Het — te Graft 339
„ plannen (De —) 49
„ „ te Rotterdem 209
Rapport der Jury betr. de prijsvragen. . . . 71
„ „ verificatie-commissie 6
Rectificatie . . . 24, 147, 170, 241, 257, 305, 410
Rede door den Heer W. Kromhout Czn. . . . 233
Residentiezaken 304
Restaureeren van oude kunstwerken (A. Weissman) 239
Rondschrijfbrief van de Club v. Utr. leden a/h. Gen. „A. et A." 113
Rosenburg 420

S

Samenwerken dat tot grootheid leidt 235
Schoolbouw 318, 326, 330
Stadhuis aan den Dam (Het —) 48
„ van Amsterdam (Het —) 98, 124, 130, 148, 155
„ en Damplannen 191
Sterfte in 1909 349
Strijd in den Cementhandel (De —) . . 220, 295
Studie-commissie. 367

T

Telegram 366
Tentoonstelling Brussel, afd. Architectuur . . 125
„ in de Rijks-academie 387
„ te Rome 1911 360
„ van architectuurschetsen in den Haagschen Kunstkring 325
Tentoonstelling v. h. „Boek" in het Suasso-Museum te Amsterdam. 206
Tentoonstelling van reis- en architectuurschetsen 195, 201
Textiele kunst 156
Townplanning conference. 126
Trooster (S. J. H.) 387

U

Uitbreidingsplan en bouwverordening 115
Utrecht 379
Utrechtsche architectuur 205

V

Van een paar oude gebouwen te Arnhem . . 127
Veere 299
Ventilatie van schoollokalen 67, 83
Verslag van de 1270e ledenverg. in Parkzicht 5 Jan. 1910 blz. 2; 1271e 19 Jan. 1910 blz. 17; 1272e 2 Febr. 1910 blz. 34; 1273e 16 Febr. 1910 blz. 58; 1274e 2 Mrt. 1910 blz. 73; 1275e 16 Mrt. 1910 blz. 87; 1276e 30 Mrt. 1910 blz. 103; 1277e 13 April 1910 blz. 119; 1278e 27 April 1910 blz. 135; 1279e 7 Sept. 1910 blz. 289; 1280e 21 Sept. 1910 blz. 306; 1281e 5 Oct. 1910 blz. 321; 1282e 19 Oct. 1910 blz. 337; 1283e 2 Nov. 1910 blz. 354; 1284e 16 Nov. 1910 blz. 378; 1285e 30 Nov. 1910 blz. 385; 1286e 14 Dec. 1910 blz. 401
Verslag van den toestand en handelingen van het Genootschapsjaar 1910 417
Verslag van de 6e ledenverg. v. d. Club van Utrechtsche leden v. h. Gen. A. et A., 1 Juli 1910 blz. 218; 7e blz. 257; 9e blz. 290; 10e blz. 323; 11e blz. 373; 12e blz. 394
Verslag van de townplanning conference 346, 355, 373
Verlichting der Portugeesche kerk te Amst. 30, 37
Verwaarloosde domkloostergang te Utrecht (De) 307
Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam 330
Versieren 31
Versluijs (J.) 42
Verkoop van het Arsenaal (De —) . . . 143, 152
Vergadering v. d. vereeniging tot Bev. van het Middelbaar Technisch Onderwijs 114
Villapark te Arnhem 239
Vitruvius 243, 252, 266, 267, 277
Vogelvlucht-perspectief 54
Voordrachten (Ventilatie) . . 220, 229, 245, 262, 289
Vrolijke avond van ons lustrumfeest (De —) . 369
Vragenbus 94, 207, 248, 319

W

Waar gebeurd 367
Waarschuwing 8
Ware geschiedenis (Een —) 212
Waterstaats-diploma 270
Weekbladen en Tijdschriften 7, 70, 85, 102, 110, 117, 126, 133, 142, 150, 167, 175, 184, 191, 199, 208, 215, 223, 231, 239, 247, 263, 271, 279, 296, 303, 312, 319, 328, 335, 343, 360, 368, 392, 400, 408, 416, 424
Winst en Verliesrekening 13
Woningvraagstuk (Het —) 113
Woonhuizen (Oude —) 66

Z

Zilveren feest van „Bouwkunst en Vriendschap" (Het —). 359
Zomerexcursie 1910 211

PLATEN.

	bls.
Afbeelding Ned.-Ind. Escompto Maatschappij	244
Afdeeling voortgezet en hooger bouwkunst-onderricht (meubelen)	10
Antwoord op den Prijsvraag v. d. kalenderomslag 1910	5, 27
Architectuur tentoonstelling	410, 411, 412
„Balans" te Middelburg	66
Bataksch huis te Silindoeng	196
Bestaand huisje te Veere	67
Idem Idem na eventueele restauratie	67
Brusselsche tentoonstelling	234, 250
Buitenverblijf te Aerdenhout	77, 78
Certosa di Pavia	197
Chateau-de-Chambord	195
Damplan fig. 1; fig. 2	46, 47, 59
De Metro te Parijs	267
Diagram (4 belastingsproeven)	131
Gemeente ontwerp-stratenplan-Hilversum	314
Gemeente plan	380, 381
Gevels aan de Willemstraat	258, 259
Gevels te Dordrecht	274, 275, 282
Grootekerksplein te Dordrecht	283
Hotel de Jacques-Coeur Bourges	196
Huizen met tuin te Hampstead	356
Jachtslot van Oldenbarneveld bij Poeldijk (het z.g. losse plaat in No.	23
Juliana bordjes	90
Juliana Bijbel	180
Loge gebouw in de Vondelstraat	260
Markthal te Breslau	100
Nieuwe Tegels	97
Ontwerp Boekenkast (van Leeuwen)	53
Ontwerp Ned. Paviljoen Brussel 1910	235
Ontwerp Piano (van Leeuwen)	52
Ontwerp Stoelen (van Leeuwen)	20, 21, 51
Oud en Nieuw in Amsterdam	138, 139, 391, 306
Oud-Rosenburg	422
Oud-Rosenburg, Interieur van het „Trianon"	421
Oud-Rosenburg, Theehuisje	420
Oud Woonhuis Heerengracht	5
Oude Raadhuis, thans Koninklijk Paleis aan de Dam.	39, 40, 41
Padaangstraat in Utrecht	315
Palazzo Muni-ci-pale	202
Plan van eene Kerk te Diemen met losse plaat „Kerk te Diemen" in No. 4	28, 29
Plan van Hampstead	356
Plan van Port-Sunligt	374
Plein „San Marco".	12
Producten merkwaardige weefkunst	136, 157
Raadhuis te Graft	340, 341
R. K. Kerk bij de Jan Bzn. Coenstraat te Utrecht	316
Rijks Academie van beeldende kunsten	90, 91
Rijnstraat met Sint Peter en Rijnpoort 1650 te Arnhem	128
Sabelspoort „Marktzijde", Eusebiusplein (huidige)	129
Sabelpoort (Oude)	130
Schets v. d. franschen schilder „Le Nain"	203
Sint Peter te Arnhem	128
Straat in de Letchworth Garden City	347
Trap leidende tot de bibliotheek in de Kathedraal te Rouaan	202
Teekening „bouwgrond Jac. v. Lennepstraat"	122
Teekening bij de voordracht „Ventilatie"	246
Teekeningen „Hout of IJzer"	391
The Meeting House te Bournville	375
Toelichtende teekening Prijsvraag kopstation	106
Uitbreidingsplan voor Piccadilly Circus	348
Veere	299, 300

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: ad. int. K. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. KOK, Secretaris, A. MOEN, J. ROOSING, K. VAN LEEUWEN, H. HANA, JOH. KROMHOUT, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: VOOR DE REDACTIE: A. A. KOK, Alb. Thijnstraat 12, Amsterdam; VOOR HET PLAATWERK »DE ARCHITECT": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; VOOR DE ADM. V/H GENOOTSCHAP: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: IN NEDERLAND *f* 1.50 per kwartaal BUITEN NEDERLAND: *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. LOSSE NUMMERS 20 ct. id. met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij HERHAALDE PLAATSING RABAT.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

The law of worthy life is fundamentally the law of strife. It is only through labor and painful effort, by grim energy and resolute courage, that we move on to better things.

THEODORE ROOSEVELT

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 1270ste gewone Ledenvergadering, gehouden op Woensdag 5 Januari 1910 in het Genootschapslokaal in »Parkzicht". — Ons blad in 1910. — Prijsvraag voor den Kalendermusling. — Oud woonhuis Heerengracht. — Rapport der Verificatie-Commissie. — Boekbespreking. — Weekbladen en Tijdschriften. — Open prijsvragen. — Berichten. — Waarschuwing.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Op de prijsvraag voor een Hôtel op kleine badplaats kwamen negen antwoorden in onder de navolgende motto's; t. w.:
   1. + (geteekend kruis) bestaande uit 7 teekeningen.
   2. Stille zee van ver gekomen, bestaande uit 11 teekeningen en toelichting.
   3. Zeerust, bestaande uit 6 teekeningen.
   4. M., bestaande uit 9 teekeningen.
   5. Hoop doet leven, bestaande uit 8 teekeningen.
   6. Neptunus, bestaande uit 8 teekeningen.
   7. Beach, bestaande uit 7 teekeningen.
   8. Twee driehoeken in cirkel, bestaande uit 9 teekeningen.
   9. Oog in 't zeil, bestaande uit 4 teekeningen.

II. Als buitenlid is toegetreden de heer A. J. Frederiks te Zaandam, voorgesteld door den heer Baanders, eveneens de heer W. M. Retera Wzn. te Den Haag, en als aspirant-lid de heer R. H. von Meijenfeldt te Amsterdam, beide laatstgenoemden voorgesteld door den ondergeteekende.

III. Vanaf Zondagmiddag 9 Januari e.k. zullen in het Genootschapslocaal geëxposeerd zijn de antwoorden op de door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam ten vorigen jare uitgeschreven prijsvragen.

IV. Voor de openbare voordrachten over „de Woning" hebben zich in de afgeloopen week, ondanks de vacanties, waardoor vele belangstellenden afwezig moeten geweest zijn, een groot aantal toehoorders aangemeld. Er is daarom besloten, de voordrachten te houden volgens het gepubliceerde plan en de gelegenheid voor inschrijving nog open te laten. Het aantal toegangskaarten is door de zaalruimte beperkt en derhalve zullen de inschrijvers toegelaten worden naar rangorde. Belanghebbenden geven zich dus nog ten spoedigste op aan het adres van den Heer H. A. J. Baanders, Heerengracht 495.

V. Eenige leden hebben de gelukkige gedachte gehad, de amicitia te dienen door gezamenlijk een maaltijd aan te richten en daarbij onzen *aud-*

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 10.—, voor buitenleden: leden *f* 10.—, voor buitenleden en adjunctleden *f* 5.—.

(d. w. z. *afgetreden*) voorzitter Kromhout uit te noodigen. Het aantal en de gezindheid van hen, die zich reeds voor deelname opgegeven hebben doet met recht vermoeden, dat dit gezellig samenzijn zal slagen. Het voornemen is, Zaterdag 15 Januari a. s., des avonds te half zeven, in het Restaurant „Parkzicht", het plan uit te voeren. De kosten zullen *f* 4.50 per persoon (vin compris) niet overschrijden.

Wie nog wil deelnemen, geve zich voor a.s. Woensdag op aan den

1ste Secretaris,
G. J. RUTGERS.

VERSLAG VAN DE 1270ste GEWONE LEDEN-VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 5 JANUARI 1910 IN HET GENOOTSCHAPS-LOKAAL IN „PARKZICHT".

Punt 1.

Na opening der Vergadering door den Voorzitter, den heer W. Kromhout Czn., worden door den Secretaris de notulen der 1269ste gewone ledenvergadering, tevens 54ste Algemeene Vergadering, voorgelezen.

Bij het gedeelte handelende over de functie van den aan te stellen administrateur en diens verhouding tot het bestuur, wijst de heer Baanders op een onnauwkeurigheid, die gaarne wordt hersteld.

De heer Weissman wenscht nog te zien opgenomen dat hij bij de behandeling van de begrooting heeft gezegd de afschrijving op de bibliotheek niet te begrijpen en daarover een deskundige te zullen raadplegen.

Aldus geschiedt; waarna de notulen onder dank worden goedgekeurd.

Punt 2.

Medegedeeld wordt: „Voor de openbare voordrachten over „De Woning" hebben zich in de afgeloopen week, ondanks de vacanties, waardoor vele belangstellenden afwezig moeten zijn geweest, een groot aantal toehoorders aangemeld. Er is daarom besloten de voordrachten te houden volgens het gepubliceerd plan en de gelegenheid voor inschrijving nog open te laten. Het aantal toegangskaarten is door de zaalruimte beperkt en derhalve zullen de inschrijvers naar rangorde worden toegelaten. Belanghebbenden geven zich dus nog ten spoedigste op aan den heer H. A. J. Baanders, Heerengracht 495."

De heer Berlage beveelt nog een paar maal annonceeren aan, vooral ook in verband met de genoemde vacanties.

Ingekomen is een schrijven van den heer Van Goor, secretaris van „Bouwkunst en Vriendschap", houdende mededeeling, dat de antwoorden op de door de Vereeniging ten vorige jare uitgeschreven prijsvraag van A. et A. ter expositie zullen gezonden worden. De zending is inmiddels gearriveerd.

Verder eene uitnoodiging van de Directie der „N. V. Maatschappij tot Installatie van Onontplofbare Tanks", systeem Martini & Hüneke te Amsterdam tot bijwoning van

1. „Eene voordracht, toegelicht door lichtbeelden en proeven over de gevaren, verbonden aan het gebruik van licht ontvlambare, vluchtige vloeistoffen en de middelen om deze te voorkomen", te houden op 8 Januari e.k. ten 2 ure in het „Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen" te 's-Gravenhage door Dr. Alph. Steger, Privaat-Docent aan de T. H. S. te Delft.

2. Proeven, welke in aansluiting aan de voordracht na afloop daarvan genomen zullen worden op een terrein nabij de duinen.

Verder is ingekomen een schrijven van den heer Ph. J. Hamers, houdende mededeeling dat hij zich, wegens drukke bezigheden, genoodzaakt ziet de functie als penningmeester van het Genootschap op te geven.

Ten slotte een brief van de Heeren C. J. de Haas en D. J. Heusinkveld, beide buitenleden en wonende te Utrecht, ten doel hebbende met het bestuur van gedachten te wisselen over de wenschelijkheid van het oprichten eener afdeeling Utrecht van A. et A.

De vergadering achtte gewenscht dat het bestuur deze aangelegenheid overdenkt, alvorens die in de vergadering te behandelen.

Punt 3.

De voorgestelde Statuten-wijziging, bedoelende den genootschapsduur opnieuw met 29 jaren te verlengen, te rekenen vanaf 4 Februari 1910, wordt zonder discussie bij acclamatie goedgekeurd.

Punt 4.

De brief van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" en het daarbij aangeboden Concept-adres in zake de z.g. schoonheids-commissie aan B. en W. van Amsterdam, reeds in ons weekblad afgedrukt, wordt nog eens voorgelezen. De heer Ingenohl spreekt de meening uit dat de strekking van dit adres in verband met de bepalingen der Gemeentewet gaat buiten de bevoegdheid van de betrokken autoriteiten en verwacht op eventueel adresseeren in dien zin „nul op request".

De Voorzitter meent dat „leelijk bouwen" zeer zeker „onzedelijk" te noemen is en aldus opgevat strijdig zou zijn met desbetreffend deel der wet, waardoor de „zedelijkheid" beschermd wordt, echter zou deze wet bezwaarlijk in dien zin zijn uit te leggen. Spreker kan voorts voor dit adres niet veel voelen vanwege de fnuiking van artistieke vrijheid welke er eventueel het gevolg van zou kunnen zijn of worden.

De heer Weissman stelt voor dit adres, indien het mocht verzonden worden, niet mede te onderteekenen. Desgevraagd wenscht over het onderwerp niemand meer het woord en wordt zonder stemming het voorstel van den heer Weissman aangenomen, en besloten dit ter kennis te brengen van de Mij. tot Bev. der Bouwk. in antwoord op haar schrijven.

Punt 5.

Voor twee bestuursleden worden allereerst vier candidaten aangewezen.

Bij eerste stemming worden uitgebracht op den heer Walenkamp 22, op den heer Kok 14, op den heer Ingenohl 8, op den heer Plate 7, op den heer Philippi 7 stemmen.

Aangezien 28 stemhebbende leden aan de stemming deelnemen zijn dus de heeren Walenkamp en Kok als candidaten gekozen. Laatstgenoemde wenschte echter niet in aanmerking te komen voor een bestuursfunctie.

Bij tweede stemming werden gekozen de heer Plate met 18, de heer Philippi met 19 en de heer van Vliet met 15 stemmen.

Uit de vier candidaten worden daarna tot bestuursleden gekozen de heer Walenkamp met 27, de heer Philippi met 25 stemmen.

De heer Walenkamp was niet ter vergadering aanwezig, de heer Philippi aanvaardde de benoeming.

Punt 6.

Bij de keuze van den Voorzitter uit het voltallig bestuur worden uitgebracht op den heer Baanders 16, op den heer Walenkamp 9 stemmen, zoodat eerstgenoemde gekozen werd.

De heer Baanders voelt zich zeer gevleid door de keuze, spreekt van de vele werkzaamheden aan de functie bij een goede behartiging verbonden en den velen tijd daardoor in beslag genomen; vah 26 vergaderingen, welke hij uit hoofde zijner verschillende functies bij diverse lichamen verplicht is maandelijks bij te wonen, en acht de aangelegenheid van dien aard dat eenig beraad, b.v. tot de volgende vergadering noodig is.

De heer Kok zegt dat des voorzitters arbeid in 't genootschap wel wat zal worden verlicht als de administrateur benoemd zal zijn en meent dat daardoor aan de bezwaren wat zal worden tegemoet gekomen.

De heer Baanders blijft evenwel bedenkingen maken, hoofdzakelijk om den tijd die van hem noodzakelijk zal moeten worden geëischt en kan niet direct besluiten.

De Voorzitter kan het gevraagd beraad billijken met het oog op het gewicht der functie, spreekt den wensch uit dat de heer Baanders zich daardoor echter niet zal laten afschrikken en hoopt dat hij zich bereid zal verklaren, liefst na niet al te langen tijd. Dit zou des genootschaps belangen schaden.

Punt 7.

Voor leden der „Commissie van Redactie" worden aangewezen de heer Kok met 22 en de heer La Croix met 20 stemmen, nadat candidaat gesteld waren de heeren Kok, La Croix, Scholte en Plate.

De heer Kok was herkiesbaar en neemt dus de benoeming aan; de heer La Croix was niet ter vergadering.

Tusschen deze stemmingen door komt ter sprake het rondschrijven in circulairevorm van de heeren J. van der Endt en Zn. te Maassluis over het Weekblad „De Bouwmeester." Geprotesteerd wordt tegen de wijze waarop genoemde firma tracht abonné's te krijgen voor gemeld weekblad. Na toelichting en waarschuwing wordt besloten dat uit naam van de leden van v. d. E. zal worden geschreven.

De heer Elte vraagt: is er al iets bekend omtrent het Lustrumfeest?; waarop de Voorzitter antwoordt, dat destijds is afgesproken dat ieder zou denken over plannen voor een waardige lustrumviering en ieder zou uitzien naar de geschikte krachten om de feestcommissie te vormen, en veronderstelt dat de vrager misschien daaromtrent iets heeft mee te deelen.

Bij de rondvraag blijkt niet dat een der leden nog iets op 't hart heeft voor deze vergadering.

De Voorzitter wenscht echter nog een enkel woordje te spreken, voor 't laatst waarschijnlijk van zijne plaats, 'tgeen ongeveer als volgt luidt:

„Als Voorzitter en ook als lid heb ik steeds voldoende animo en persoonlijk genoegen gehad en gevonden in het Genootschap om nog gaarne langer te hebben willen blijven. Ik houd van „Architectura", heb het lief gekregen, ben het langzamerhand, als van zelf, gaan beschouwen als een deel van 't leven, en geen wonder' Gedurende ongeveer 20 jaren, dat is van de jeugd af, was ik in het Genootschap, heb er in gearbeid soms actiever dan gedurende een anderen tijd; doch onafgebroken heb ik er in geleefd. Ik wensch nog eens te herhalen wat ik in de vorige vergadering heb gezegd, namelijk dat ik in mijn hart de lang gekoesterde gevoelens jegens het Genootschap meeneem en het een warm hart zal blijven toedragen".

Spreker drukt er nog zijn spijt over uit dat 't dezen avond niet gekomen is tot de bevestiging der keuze van den nieuwen voorzitter. Het aanvaarden dier functie moet zijn een aangrijpen, zonder weifeling, dat is het genootschap waardig. Spreker heeft veel vertrouwen in den gekozen opvolger, in wien hij ziet een jonge krachtige figuur met voldoende kennis van zaken, ingewijd in de belangen en aangelegenheden van A. et A., toegerust met energie en goedwillen om hoog te houden ons groot, mooi ideaal en sterk den genootschappelijken band, welkè moet blijven en voortdurend versterkt worden terwille van de verwezenlijking van het uitgebreid programma.

Dan nog wijdt de Voorzitter eenige hartelijke woorden aan den afgetreden penningmeester, den heer Hamers, brengt hem dank en verzekert hem een goede herinnering aan zijn tweejarige werkzaamheid in het bestuur, hem de beste wenschen medegevende bij zijn streven om in letterlijken zin zich boven het aardsche te verheffen.

De heer Baanders meent nog een korte toelichting

verschuldigd te zijn omtrent zijn beraad; zegt dat het in meerdere of mindere mate aangrijpen, waarover de Voorzitter sprak, voor een goed deel afhankelijk is van de persoon in questie en diens temperament.

Hij voor zich geeft de voorkeur aan kalm en ernstig overwegen, en besluit met: „wanneer dus eenmaal is ja gezegd dan wordt behalve gezegd ook gedaan en goed gedaan".

De Voorzitter spreekt daarna nog eens den wensch uit dat 't „ja" zij en „goed"; komt dan terug op het besluit der vorige vergadering waarmee hij „onherroepelijk" eerelid van 't Genootschap werd.

Hij kan thans zonder eenige reserve deze benoeming aanvaarden, verzekerende deze op hoogen prijs te stellen, „omdat ik van het Genootschap houd".

Hierna sluiting, waarna de bijeenkomst door 't meerendeel der aanwezigen, als gasten van het eerelid Kromhout, nog eenigen tijd werd voortgezet in de benedenzaal.

G. J. R.

ONS BLAD IN 1910.

WAT zal 1910 het Genootschap brengen? We zullen ons niet verdiepen in de vraag, wat het Genootschap gebracht zou kunnen worden, noch wat we het Genootschap gaarne gebracht zouden zien, doch willen slechts wijzen op hetgeen 1910 reeds gebracht heeft: een orgaan in anderen vorm onder eene gewijzigde redactie en door een anderen uitgever.

De firma v. d. Endt & Zoon te Maassluis heeft plaats gemaakt voor eene Amsterdamsche firma: de Boek-, Kunst- en Handelsdrukkerij voorheen Gebr. Binger, in de Warmoesstraat alhier, een firma, goed ter naam en faam bekend, die met vertrouwen het eerste nummer van „*Architectura*" in zee stuurt, gesteund als zij hoopt te worden door onze Redactie, die op haar beurt veel van die hoop overdraagt op de leden van het Genootschap, die in den nieuwen vorm van het blad wellicht aanleiding mochten vinden aan hunne mededeelzaamheid den vrijen teugel te vieren.

Uit het jaarverslag van den redactie-secretaris Kok bleek ons reeds hoe weinig medewerking der leden hem in 1909 ten deel viel. Wie herinnert zich niet den droeven toon, waarop hij dat jaarverslag voorlas, tranen sprongen hier en daar te voorschijn, vuisten werden zachtkens op de tafel gelegd ter uiterlijke bevestiging van de innerlijke belofte van een mooi stukje in het nieuwe blad.... Toch was het blad gedurende 1909 zeldzaam goed gevuld, doch te veel was het op de Redactie zelf aangekomen. Neen, niet voor niets was Kok zoo moedeloos.

Maar met het nieuwe blad begint dat anders te worden. De redactie wordt nu eene schift-commissie, om iets van eigen hand geplaatst te krijgen zullen de redactieleden bescheidenheidshalve terug moeten keeren tot het gewone lid-leven, en aan het einde van 1910 wil niemand meer redactielid zijn, omdat voor eigen meening geen plaats bleek in eigen blad, wijl het meest gewone gewoon-lid van eene ongewone belangstelling in schrift en beeld had blijk gegeven.

Tallooze dubbele nummers zullen moeten verschijnen en de overvloed van clichés zal tot gevolg hebben, dat ons budget weer aanmerkelijk overschreden wordt, zóó, dat noch Spaansch noch Italiaansch boekhouden in staat zal zijn de balans in balans te houden, doch een Accountant zal moeten worden aangesteld om het evenwicht door eene richtige verplaatsing der cijfers te herstellen. Gelijken tred met dezen toevoer van beschouwingen, ingezonden stukken, technische mededeelingen, brieven en wat dies meer zij houden de advertenties, ook deze worden in groote getale aangeboden, zie, de uitgever glimlacht, want zij moeten bij hem aanlanden, al zijn de inkomsten daaruit ook voor het orgaan van nut. De leden der oude garde in ons Genootschap gaan voort in het annonceeren hunner aanbestedingen in „Architectura"; van Jonas Ingenohl Schoolgebouwen en badhuizen (mogen zij talrijk zijn in 1910) van Joling kerken en gestichten (mogen 1910 U zegenen, O Joling) van Berlage het Beethovenhuis (dat 1910 U dit brenge, vriend Berlage) van Paul de Jongh villa's en woonhuizen, zij allen zullen veel te ontwerpen en te adverteeren hebben in 1910. En aangespoord door zulke voorbeelden volgen andere: Hana! voor gegoten huizen en perspectief, van Leeuwen voor meubelen, Lippits voor kerken en coöperatieve woningen, Baanders voor drukkerijen, Kok voor tramgebouwen en stations, Plate voor villatjes, Elte (Harry) voor roeivereenigingsgebouwen, Walenkamp, Weissman, Jansen, zij allen adverteeren naar opzichters, teekenaars, zij schrijven stukken, zij doen Architectura leven.

1910 wordt een prachtig jaar voor „Architectura."

K.

PRIJSVRAAG VOOR DEN KALENDER-OMSLAG.

OP de prijsvraag voor den omslag van de Genootschapkalender zijn, behalve het bekroonde ontwerp eenige antwoorden ingekomen die de jury in haar rapport zeer gunstig beoordeelde. Dit rapport is opgenomen in het nummer 59 van de vorige jaargang. Na hiertoe van de respectievelijke inzenders verlof te hebben gevraagd om hun ontwerp te doen reproduceeren, al of niet met naamvermelding, volgen hier de verkleinde reproducties van enkele inzendingen.

Motto „1 Elfde." Ontwerper J. N. Muxxik.

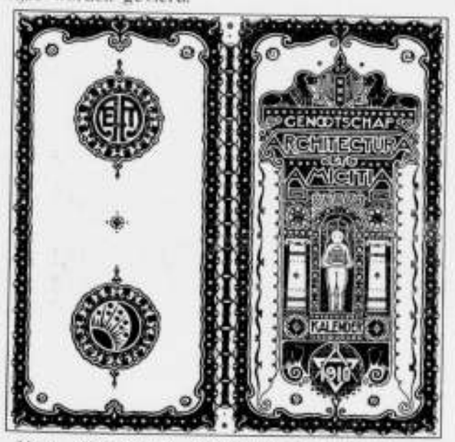
Bij het samenstellen van dit ontwerp heeft de ontwerper getracht allereerst aan den naam van het Genootschap recht te doen wedervaren, vandaar op het voorblad „Architectura" voorgesteld door een gebouw, op het achterblad „Amicitia" door een opgeheven glas en het monogram van het Genootschap. Daar A. et A. een Amsterdamsche vereeniging is, heeft hij op het voorblad het gemeente wapen gebruikt. Bovendien wilde hij in de teekening uitdrukken, dat het een jaarkalender is vandaar de onderverdeeling van het jaar in maanden uitgedrukt

door de bekende teekens van den dierenriem. In het feit dat het jaar 1910 een lustrumjaar is, vond hij aanleiding ter herinnering de datum daarvan onderaan bij „Amicitia" te plaatsen.

Moge dit jaar voor ons Genootschap een jaar van bloei zijn en moge het 11e Lustrum op waardige wijze worden gevierd.

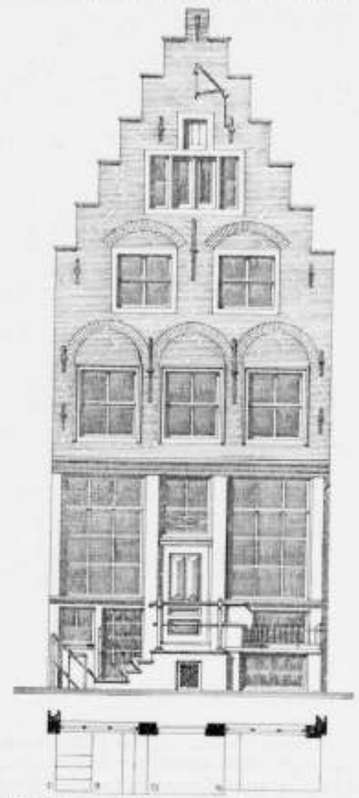
Motto „Bezieling." Ontwerper H. L. de Jong.

De toepassing van het Amsterdamsche wapen duidt aan, dat het Genootschap Architectura et Amicitia daar zetelt. Het meisjesfiguurtje symboliseert de geest die heerschend moet zijn, blijven en groeien in Architectura et Amicitia, als de jeugdige bezieling of geestdrift; de liefde voor de kunst en het geloof in de schoone toekomst. De oliphanten symboliseeren het fundament waarop alles het Genootschap betreffendeis gegrondvest', bestaande uit gezonde kracht, energie en werklust.

De zon, de maan en de sterren symboliseeren den kalender, daar van oudsher de menschen hunne tijdregeling naar de hemellichamen bepaalden.

OUD WOONHUIS HEERENGRACHT.

OP de Heerengracht No. 141—145 ter plaatse waar nu het Kantoorgebouw „de Koophandel" is gebouwd, moesten voor dat doel in 1906 drie perceelen worden gesloopt. Van een dezer gevels, de meest belangrijke, is een opmeting gemaakt, welke in teekening gebracht op bijgaand plaatje een reproductie weergeeft.

Woonhuis aan de Heerengracht, afgebroken in 1906.

Deze gevel was geheel in baksteen van Utrechtsch formaat uitgevoerd, alleen de trapjes van den topgevel waren afgedekt met geprofileerde dekstukken van Gildenhäuser zandsteen. Het vertoonde een type van de Amsterdamsche burgerwoningen uit de eerste helft der 17e eeuw. De breedte was slechts 5.76 Meter en hierin waren aangebracht: een kelderwoning met zijraam, daarnaast de opgang en arduinsteenen stoep met de traditioneele zitbank, en voorts het steeds zeldzamer wordende pothuis, op welks looden afdekking het veel voorkomende groen met wit geverfde hekje voor de „blommen." Het kon dan ook niet anders of alles moest wel, althans voor de hedendaagsche begrippen erg beknopt zijn. Dit was ook het geval met het inwendige van het huis, hetwelk bestond uit een voorhuis, een klein zijkamertje en daarachter een meer ruime achterkamer met een klein keukentje. De eikenhouten spiltrap welke naar de verdieping leidde had slechts een breedte van 0.70 Meter.

Het geheel was door de karakteristieke Oud-Hollandsche Architectuur zeer aantrekkelijk en had zoo aan die rustige gracht gelegen iets schilderachtigs.

De opmeting-teekening is gemaakt door den Heer H. J. Covens.

A. J. Jolink.

RAPPORT DER VERIFICATIE-COMMISSIE.

IN gevolge de vereerende opdracht der leden 8 December j.l. ter vergadering aanwezig, hebben de heeren de Jongh, Nijman en ondergeteekende aan de uitnoodiging van onzen Penningmeester voldaan en zijn Zaterdagavond in ons Gen. lokaal bijeengekomen tot het nazien der rekening, enz.

Al dadelijk viel het groote aantal boeken en bescheiden ons op, waardoor de Penningmeester, met zijn helper omringd waren, de laatste hand leggende aan eene arbeid, waaraan beiden — naar wij vernamen — reeds 14 dagen avond aan avond tot laat in den nacht in ons Gen. lokaal waren werkzaam geweest en dat tengevolge heeft gehad, dat vele leden, die anders alleen verschijnen, wanneer er vergadering is, door de helle verlichting van ons lokaal werden aangetrokken en eens gingen zien, wat er wel aan de hand was en verrast waren beide financieele ploeteraars aan het werk te vinden, ten behoeve van ons Gen. en dus ook van hen (de leden); tegelijk konden zij ook profiteeren van de welwillendheid van den Penningmeester en diens helper tot het verkrijgen van inzage in de bescheiden en van inlichtingen betreffende onze financiën in verband met den bloei van het Gen., wat natuurlijk zeer op prijs werd gesteld.

Nadat ons drietal zich had nedergezet en de verschillende becijferingen met Balans en Winst- en Verliesrekening doorloopen, kwamen wij al weder spoedig tot de overtuiging, dat bij één eenigszins omvangrijke boekhouding, het voor hen die er buiten staan, hoogst moeilijk is een en ander na te zien, zonder voorlichting van een vakman en hebben wij dan ook met diens hulp, de zaken tot een bevredigend einde gebracht.

Een post, welke ons verbazend hoog voorkwam, n.l. die voor ons weekblad ad. *f* 2339.10[8] of *f* 800.— hooger dan deze begroot was, gaf aanleiding tot langdurige bespreking en bleek bij nauwkeurig nagaan, het gevolg te zijn, van het groote aantal bladzijden, dat als meerder drukwerk en de vele platen die aan ons orgaan in het afgeloopen jaar waren toegevoegd: nam.:

aan drukwerken *f* 429.30
„ platen „ 215.86

of te zamen een meerdere uitgave van *f* 645.16

hiertegenover staat evenwel als bate eene opbrengst aan advertentiën van van *f* 878.21, woordoor derhalve de gemaakte meerdere onkosten ruim gedekt worden en dus den leden geen reden tot bezorgdheid behoeft te geven.

Een tweede post welke onze aandacht trok, was die van uitgave voor werkzaamheden ten behoeve van het Gen. aan leden; het hiervoor uitgegeven bedrag is evenwel gering, en gezien de geringe uitgave aan redactie en bestuursonkosten zeker weinig belangrijk, toch kwam het ons als commissieleden gewenscht voor, het bestuur voorzichtigheid in deze richting aan te bevelen, om te voorkomen, dat men van de aloude, goede gewoonten zou afwijken, n.l. dat door de leden, in hoofdzaak werk voor het Gen. wordt verricht, uit liefde voor- en tot bloei van het Genootschap.

Een derde post, welke ons onaangenaam aandeed was die der contributie van leden, welke totnogtoe verzuimd hadden zelfs hunnen contributie over 1907 en 1908 te voldoen, om niet te spreken van hen, die het 2de halfjaar 1909 nog niet voldeden, en kwam het ons gewenscht voor, het bestuur in overweging te geven, door alle middelen jwelke het ten dienste staan te trachten, dat aantal leden zoo gering mogelijk te doen worden en zoo noodig tot publiceering in ons blad of bij onwil tot royement over te gaan.

Dan ook, was ons de post aspirantleden weinig naar den zin, aangezien bleek, dat wij slechts 4 asp.-leden in onze gelederen telden en wij dat aantal gaarne grooter zouden zien, waartoe wij het bestuur verzoeken in overweging te willen nemen of het niet mogelijk zou zijn de contributie voor asp.-leden op *f* 5.— te brengen, daar het in hoofdzaak, de financieele draagkracht schijnt te zijn, welke vele toekomstige bouwkundige terughoudt aspirant lid van ons Gen. te worden; voorts de overgangs-leeftijd van aspirant tot gewoon lid op 21 jaren te stellen, maar dan ook met de verplichting van het voldoen der *f* 3.— als entreegeld.

Mijne heeren, op bovengenoemde punten, meenden wij uwe aandacht te moeten vestigen en kunnen als laatste op ons rustende plicht, hierbij verklaren, dat het ons aangenaam is geweest op te merken, met hoeveel zorg en toewijding, onze Penningmeester zich heeft gekweten van zijn moeilijke taak, n.l. de goede verzorging van onze financieele administratie, eene taak, die maar zeer weinigen is gegeven, goed te overzien en naar waarde te schatten, omdat men kan zeggen dat het werkzaamheden zijn, die als het ware achter de schermen geschieden en bij eene vertooning op eene algemeene vergadering, hoe goed ook voorbereid en in elkaar gesteld, toch niet altijd een schitterend resultaat opleveren, in den vorm van een gewenscht batig saldo. Wij mogen evenwel verklaren, dat dit jaar zeker niet tot de ongunstige gerekend mag worden en een woord van dank is hier derhalve wel op haar plaats, en verzoeken wij het bestuur, onze Penningmeester te willen decharcheeren voor zijn serieus en getrouw beheer onzer financiën.

De Commissie van Verificatie:
P. J. de Jong.
H. W. Nijman.
H. J. Walle Jzn.,
rapporteur.

Amsterdam, 22 Dec. 1909.

BOEKBESPREKING.

Bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam, is eene 40ste jaargang verschenen van de „*Bouwkalender*," thans voor het jaar 1910, oorspronkelijk samengesteld door J. G. van Gendt Jr. vermeerderd en omgewerkt door Th. G. Schil en D. H. Haverkamp. Het boekje bevat evenals voorgaande jaren tal van wetenswaardigheden op bouwkundig gebied, teveel om alles op te sommen. Het is, behalve als zakkalender, ook een zeer gemakkelijk boekje om steeds onder bereik te hebben voor ieder die met de uitvoering van bouwwerken is belast. Er is met de grootste zorg alles in verzameld wat men zoo al plotseling noodig kan hebben; zelfs de omslag draagt eene centimeter-verdeeling, dit hadden we nog nooit gezien.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De Amsterdammer, No. 1696. Het hoofdartikel van Reinier D. Verbeek over „Artesisch drinkwater" naar aanleiding van een door de gemeenteraad genomen besluit over deze zaak, en verder behalve de natuurstudiën van E. Heymans en andere beschouwingen de bekende platen van Braakensiek.

De Amsterdammer, No. 1697. Behalve de gewone rubrieken, ook weer van E. Heymans „Uit de natuur". Deze beschrijvingen blijven steeds interessant, omdat er zooveel over wiskunde in de natuur gesproken wordt. Verder „Allerlei over Gysbreght van Aemstel" met illustraties van de tooneel-opvoeringen van Vondel's werk. Portretten door Haverman van Mr. Vening Meinesz en Mr. Pierson.

Het weekblad „de Amsterdammer" is, vereenigd met die Braakensiek-platen, de geestige, karakteristieke teekeningen en illustraties, zooals er geen tweede in Nederland bestaat in dat genre. Hoewel de compositie, de plaatindeeling soms ietwat slap is (zooals dit nu het geval is met de hoofdplaten); Braakensiek's kracht zit hoofdzakelijk in het vlugge, rake neerzetten van gelijkenissen en de teekenvaardigheid, in compositie, plaatindeeling en caricatuur winnen anderen het van hem (o. a. Hahn, de teekenaar van de „Notenkraker").

De Opmerker, No. 42, geeft eene beschrijving over het Damplan, hetwelk door B. en W. bij den raad is ingediend en een artikel over Reclamekunst.

De Opmerker, No. 1, begint met een heilwensch, den lezer gewijd; verder een verslag van de vergadering van de Friesche bouwkring te Leeuwarden; het jury-rapport van de Bouwkunst en Vriendschap-prijsvragen en gemengde berichten.

Bouwkundig Weekblad, No. 52, behandelt de honorarium regeling voor architecten. Een bericht, dat voortaan de *f* 5.— examengelden niet wordt teruggegeven, daar gebleken is, dat candidaten zich onvoorbereid voor het examen opgeven. Verder vervolg van „het Gildewezen" en een jury-rapport van de „Bouwkunst en Vriendschap" prijsvragen.

Bouwkundig Weekblad, No. 1. Werkzaamheden van het afgeloopen jaar, Honorarium regeling Architecten, het vervolg en slot van de Excursie van Bouwkundige studien der T. H. S. onder leiding van den Hoogleeraar H. Evers, door foto's en teekeningen geïllustreerd, ook een artikel over den verkoop van het Arsenaal, en een beschrijving over „De Nederlandsche Ingenieur in Chili" van „Correspondent".

De Bouwereld, No. 51. J. H. W. Leliman, het architecten-honorarium bij Woningbouw in het groot; een overzicht van T.v.d. Laars over het pas verschenen werk van Kuiper, „Heraldiek in de Bouwkunst en de aanverwante vakken".

De Bouwereld, No. 52. Een zeer belangrijk bericht over de, door de beide Huizen van het Parlement aangenomen, Engelsche woningwet, een artikel van L. Heyermans over „Volksgezondheid en woningen" en eene, uit „Der Staedtebau" overgenomen, beschrijving van „Eene Hoofdstad voor Australië".

Dekorative Kunst, No. 4, Januari 1910. Behalve de gewone rubrieken (villabouw en kunstnijverheid) die in dit Duitsche tijdschrift met de meeste zorg worden behandeld, ditmaal weer eens het werk van

den tuin-architect Max Länger, wiens werk wij bewonderd hebben op de tentoonstelling in het Stedelijk Museum. De plattegronden van den tuinaanleg geometrisch opgezet en vaardig geteekend (wanneer zien wij eens iets in periodieken van onzen Dirk Tersteeg en anderen?). Ook komt dit tijdschrift uit met „Neue Deutsche Bühnenkunst" en wel verschillende tafereelen uit de Hamlet, ontworpen door F. Schumacher; hier is duidelijk te zien dat de ontwerper eenige malen de Hamlet heeft zien opvoeren en ook heeft begrepen, dat décor iets anders moet zijn, dan maar een klakkeloos neergezet interieurtje van bij-de-hand-hebbendkamertje of feestzaaltje, of bosch. Wij zijn ook op dit gebied niet erg verwend. Arm publiek, dat maar slikken moet wat onze tooneeldirecties ons voorzetten.

La construction moderne. Beschrijving en platen van „Hôtel Scipion". Hoewel het onderwerp zeer interessant lijkt is de behandeling erg doodsch, alsof het naar 'n ansicht geteekend is. Verder een foto van het Docteur-Pean-monument en foto's van de gevelwedstrijd van in 1907 gebouwde woningen.

De Aannemer, No. 52. Flanor bespreekt de, door Prof. v. d. Kloes beschreven paragrafen in zijne A.V. over de verhoudingen tusschen aannemer en onderaannemers, een artikel dat wel eens doorgelezen dient te worden.

Bouwkunst, tweemaandelijksch tijdschrift van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. De aflevering is als steeds, zeer verzorgd. „De trouwzaal in het Raadhuis te Zwolle" door F. A. Hoefer, met illustraties van de zaal en van balkdragers; gelukkig dat dit monument niet is gesloopt. De schrijver eindigt dan ook: „Allen, die voor haar behoud medestreden komt een woord van dank toe, niet alleen van Zwolle, maar ook van die Nederlanders, die de waarde beseffen van hunne roemrijke historie in steen, metaal en hout gegrift". „Sedilia, grafhekken en doopvont", door K. v. d. Kamp Wzn., over grafhekken en een doopvont in de St. Nicolaas- of bovenkerk te Kampen, met afbeeldingen. „Het schip van den Dom te Utrecht", door Mr. S. Muller Fz., met afbeeldingen naar teekeningen van G. de Hoog Hz. „Het voormalig spinhuis te Amsterdam", door A. W. Weissman, met vele afbeeldingen

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Prijsvraag van de Mij. tot bevordering der bouwkunst voor eene crêche (Kinderbewaarplaats). Programma in No. 42, berichten in No. 47, 48, 49, 51. Tijd van inlevering vóór 1 Februari 1910.

2. Prijsvraag voor een nieuw hoofd voor het Weekblad „De Middenstander," uitgave van de Nederlandsche Kiosken-Maatschappij te Rotterdam, Wijnhaven 85 te Rotterdam, waar ook programma verkrijgbaar is. Programma in No. 47. Tijd van inlevering vóór 1 Februari 1910.

3. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerp van verdeeling in bouwterreinen van de bouwblokken die door de uitbreidingsplannen zijn aangegeven op de gronden der N. V. Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem; uitgeschreven door de afdeeling Haarlem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Programma in No. 52. Tijd van inlevering vóór 1 April 1910.

BERICHTEN.

Programme du concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique à Berne.

De teekeningen en situatie liggen op de leestafel van het Genootschap ter inzage.

WAARSCHUWING.

In „De Opmerker" van 25 December j.l. worden sollicitanten opgeroepen naar de betrekking van gemeente-opzichter te Steenwijk op een salaris van. . . *f* 800 met 4 twee-jaarlijksche verhoogingen van *f* 50.

Een lid van den Bond van Technici schrijft in het „Technisch Weekblad" van 7 dezer het volgende:

„Het aantal liethebbers, die op dit baantje zullen aanvallen, zal zeer zeker groot zijn.

Noodig is het echter de sollicitanten ernstig in overweging te geven, niet te solliciteeren naar bovengenoemde betrekking, omreden men er niet op behoeft te rekenen, dat het salaris, buiten de periodieke verhooging om, verbeterd zal worden, daar de tegenwoordige meerderheid van de Raadsleden tegen een Gemeente-opzichter is.

Deze raadsleden gaan van de veronderstelling uit, dat het voordeeliger is geen opzichter te hebben en die *f* 800 maar weggegooid geld is.

Dat men *f* 800 ruim voldoende vindt, is wel een bewijs, dat daarvoor wordt gezocht een 1e klas bouwkundige, getuige het vergelijkend onderzoek, dat het vorige jaar een tiental sollicitanten moesten doorstaan.

Ieder bouwkundige, — die ten minste meent op dien naam aanspraak te mogen maken — wordt in zijn eigen belang aangeraden niet naar Steenwijk te solliciteeren."

ACHTTIENDE JAARGANG No. 2. ZATERDAG 15 JANUARI 1910

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

H.H.

REDACTIE: ad. int. H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. KOK, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, K. VAN LEEUWEN, H. HANA, JOH. KROMHOUT, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. KOK, Alb. Thijmstraat 12, Amsterdam; Voor het plastwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Genius begins great works, labour alone finishes them.

JOUBERT.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Afdeeling voortgezet en hooger Bouwkunst-onderricht. — Begrooting en Balans van het Genootschap. — Dies Natalis der Technische Hoogeschool. — Jaarverslag betreffende de bibliotheek. — Jaarverslag betreffende het plastwerk „De Architect". — Mededeeling. — Proefnemingen met hydraulische mortels. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De *1271ste Gewone Ledenvergadering* zal gehouden worden op *Woensdag 19 Januari* e.k., des avonds te *8½ uur*, in het Genootschapslocaal in „Parkzicht."

AGENDA.

1. Opening en Notulen der 1270ste Vergadering.
2. Ingekomen stukken en mededeelingen; waaronder preadvies van het bestuur over de wenschelijkheid van oprichting van afdeelingen in andere plaatsen.
3. Ballotage van vijf candidaat-leden, namelijk
   de heeren Van Mannekes en Fels, voorgesteld door den heer Walenkamp en den secretaris,
   de heer De Vries, voorgesteld door den heer Kromhout en den secretaris,
   de heer Van Westrop, voorgesteld door den heer Lippits en den secretaris en
   de heer La Croix, voorgesteld door den voorzitter en den secretaris.
4. Verkiezing van een bestuurslid wegens aftreden van den eersten secretaris.
5. Verkiezing van zes leden, die met het Bestuur een jurilid voor de ereprijsvraag zullen benoemen.
   benoeming eener Commissie van Voorbereiding der Lustrumviering.
7. *Expositie* van het verschenen werk over Perspectief van den heer Herman Hana, toegelicht door den auteur.

II. Als aspirant-lid is door den heer A. A. Kok voorgesteld de heer J. H. Rijken van Olst Jr., bouwkundig-teekenaar, hier, die als zoodanig door het bestuur is aangenomen.

III. Herrinnerd wordt aan de expositie van de antwoorden op de in 1909 door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

IV. Tot Algemeen Administrateur van het Genootschap is benoemd de heer G. J. Rutgers, die daarom als eerste Secretaris zal aftreden.

Namens het Bestuur:
G. J. RUTGERS,
te Secretaris.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspiranten *f* 5.00.

AFDEELING VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT.

Het volgende is de schriftelijke inleiding welke verleden jaar door mij werd voorgelezen bij den aanvang der drie lessen in de meubelkunst.

NAAR aanleiding der vele wijzen waarop de woorden, Architectuur en Bouwkunst en meer in 't bijzonder het eerste, ten onzent wordt gebruikt is het dunkt mij noodig er eene meening op na te houden omtrent de beteekenis van het woord architectuur. Onder architectuur dan meenen we te moeten verstaan de kunst van het bouwen, minder bedoeld in den zin van het te bouwen voorwerp te kunnen maken, alswel, van het bezitten der kennis, noodig voor het begrip der samenstelling. Om de kennis te verkrijgen, die noodig is voor het begrip van samenstellen is het in de eerste plaats van belang, vertrouwd te geraken met de medewerkende factoren der samenstelling. Deze medewerkende factoren die te zamen het begrip architectuur — de kunst van samenstellen — vormen zijn velerlei. Voor wat het deel der vormgeving aangaat, wordt dit beheerscht door de kennis der bewerking, die der constructie en der stof. Deze drie elementen der materieele vormgeving moeten onder de hoogere geestelijke hoede staan der schoonheid. Voor een voorwerp, waarvan gezegd kan worden, dat het architectuur bezit, is het niet voldoende:

Ten eerste dat het goed is van bewerking, maar deze bewerking moet zijn: mooi en verzorgd en bovendien moet het den stempel dragen van toewijding en gevoel.

Ten tweede is het niet voldoende, dat de constructie doelmatig en sterk is, maar deze beide niet gering te schatten deugden moeten eveneens bevredigen aan eischen van schoonheid. De deugdzaamheid der constructie mag geenszins hinderlijk zijn, doch moet samenwerken met en ondergeschikt zijn aan eischen van schoonheid. De constructie mag het vormenschoon niet in den weg staan, nog overheerschend zijn of pretentieus, zoodat er strijd komt tusschen het constructieve en het aesthetische, tusschen den contructievorm en den aesthetischen vorm van een ding, waardoor de harmonie zou worden verstoord en verbroken.

Ten derde is het niet voldoende kennis der stof te bezitten in den gewonen zin van het woord Materialenkennis. Dit laatste is als vak op zichzelf beschouwd noodig en om verschillende redenen nuttig, maar de beteekenis die wij als uitvoerders in de beeldende kunsten hechten aan de kennis van een materiaal is, dat de bewerker de stof leert kennen in de bewerking. Het is niet alleen de zaak de kwaliteiten der stof te leeren kennen volgens goede beschrijvingen over materialen, doch en met alle respect voor de belangrijke werken, die over dit onderwerp het licht zagen en zelfs voor de volledige monster-collectie's aan elke goede inrichting voor vakonderwijs, de hoofdzaak voor ons menschen is de hoedanigheid practisch te leeren kennen en niet in theorie, niet door de beschrijving doch door de bewerking.

In verband met deze bewerking wijs ik u op nevenstaande meubelen, daar mijn betoog geen voldoende basis zoude hebben indien ik de hier uitgesproken meening niet door daad zou kunnen trachten te bevestigen.

„Deze meubelen zijn ontworpen en gemaakt door „den ondergeteekende; zij zijn uitgevoerd in eiken„hout, stoelen ingelegd met ebbenhout, waschtafel „met ebbenhout en eschdoorn, terwijl het blad wit „marmer is. Hiermede is er met de plaat erbij feitelijk „alles van gezegd. Alleen één opmerking als gevolg „der overwegingen, die er mede aanleiding toe gaven „tot het ontstaan dezer meubelen wilde ik even ver„melden. Ik schreef zooeven „ontworpen en gemaakt „en niet gemaakt en ontworpen", omdat het ontwerpen „dient voorop gezegd, niet alleen daar het de uitvoe„ring vooral gaat, maar vooral omdat het ontwerp „van een ding 't belangrijkste en 't moeilijkste deel „ervan is, terwijl toch ook het maken van groot „belang is. Om te kunnen ontwerpen — hier zij bedoeld „niet enkel vlakornament, maar meer in algemeenen „zin met andere woorden in een materiaal — is het „noodig het materiaal te kennen waarin men ontwerpt. „Sluit dit nu maar zoo innens in, dat indien men voor

Van bovenstaande afbeelding waren de meubelen tijdens de les aanwezig.

„een ontwerp meerdere materialen noodig heeft, men „deze alle heeft moeten leeren kennen? Ten deele „ja. Men zal evenwel door dikwijls met verschillende „vakken in aanraking te komen, door het bezoeken „van werkplaatsen en door het bekijken van eigen „gemaakte fouten tot de kennis van vele materialen „kunnen geraken, terwijl daarbij nog komt, dat de „eischen, die de verschillende materialen stellen, min „of meer beperkt kunnen zijn en de kennis naar „evenredigheid binnen engere grenzen valt. In den „grond evenwel is bij volledige beteekenis van ont„werpen in een materiaal, de kennis van dit materiaal „noodig, zoo niet — de onbekendheid der stof waarin „men ontwerpt doet zich als een telkens voorkomende „moeilijkheid gelden. Om kennis te krijgen van de „stof waarin men ontwerpt is de kortste en eenvou„digste weg deze stof te bewerken". (Zie „Architectura" van 3 Mei 1902).

De zooeven genoemde en omschreven factoren de kennis der bewerking, die der constructie en der stof zouden feitelijk als eisch te stellen zijn, voor wat het ontwerp betreft van elk voorwerp zonder dat het iets met kunst te maken had. Er kan eerst dan sprake zijn van kunst of van architectuur, wanneer deze factoren staan onder de souvereiniteit der schoonheid en zij door schoonheid in harmonie worden vereenigd. Resumeerende: In architectuur moet zijn harmonie tusschen vorm en schoonheid.

Van dit standpunt, de kernzin van het woord Architectuur opgevat, kan het niet anders dan bevreemding wekken, dat in aanmerking genomen de hooge eischen die er in liggen besloten, dit woord zoo druk wordt gebezigd en wordt toegepast in allerlei combinaties, die niet in overeenstemming zijn met deze hooge beteekenis.

Ik denk b.v. aan stedenarchitectuur waarin de ware beteekenis van het woord architectuur geheel niet tot haar recht komt. Bij het denken aan kerkenbouw, scholenbouw, bruggenbouw enz. bij elk dezer afzonderlijke groepen van archituurbeoefening wordt de gedachte beziggehouden dat er een noodzakelijk intens verband moet bestaan tusschen verschillende technieken en schoonheid om tot architecturale scheppingen te komen.

De benaming stedenbouw daarentegen valt buiten de zuivere grens van hooge waardeering, die wij rond het woord architectuur getrokken denken. Dezelfde zienswijze achten wij van toepassing op het begrip tuinarchitectuur, niet dat wij geen eerbied hebben voor de groote moeilijkheden bij stedenuitbreiding en tuinaanleg ook achten wij het noodzakelijk, dat de planmatige organiseering daarvan om redenen van schoonheid moet berusten in handen van lieden eener ontwikkelde smaak. Er kan echter geen sprake zijn van materialenkennis in artistieken zin bij tuinaanleg, evenmin als er bij stedenbouw kennis noodig is van bijzondere technieken. Voor onzen tijd zal de architect de meest geschikte persoon zijn bij het raadplegen van stedenuitbreiding, welke gemaakt moet worden als gevolg van den natuurlijken groei eener stad. Door zijne individueele werkzaamheid als bouwmeester te doen gelden zal hij zeker het best kunnen bijdragen tot het verbeteren van een stadsdeel of straat. Een administratief plan zal er moeten zijn, wat helpt dit echter voor een stadsaspect bij het niet verzorgen der gebouwen en andere architectonische onderdeelen? Is het oude stadsdeel van Amsterdam en andere steden van plan veranderd? Niet noemenswaard het architecturaal aspect der stad verandert, ja vermindert met den dag.

De stad is gebleven wat ze was, de architectuur der deelen hebben het oude architectonische stedenschoon ondermijnd.

* * *

Wanneer we denken aan het plein van San Marco van het oude Venetië, dan worden wij getroffen door den totaalindruk van dit geperfectioneerde architecturaal geheel; bij dit schitterend ensemble kan men zich moeilijk de mooie vlakte van het plein gevloerd denken in Hollandsche straatklinkers. De geheel indruk wordt hier sterk verhoogd, door de verzorging, die er aan het plaveisel is besteed en hier een onderdeel vormt der architectuur van 't geheel. Het zal nog wel wat duren eer door een groot algemeen verlangen naar schoonheid er sprake zal zijn van een zoodanige verzorging van straten en pleinen, dat ze als een architectonisch onderdeel eener stad zullen worden beschouwd. En toch zou ook dit noodzakelijk tot het gebied der architectuur moeten behooren.

Het ligt binnen het veld der werkzaamheid van den Architect om alle deelen te verzorgen, het verband ervan te overzien en onderling daar te stellen zonder veronachtzaming der vakken die geroepen zijn in het samenspel hun eigen rol te spelen.

Laat ik thans één enkel voorbeeld noemen, dat als tegenstelling kan dienen van het zooeven genoemde, een voorbeeld van niet afzijn en het oog van den kunstzinnigen wandelaar dagelijks zal moeten hinderen, nl. bij het betreden van den doorgang van ons overigens zoo architectonisch wel doordacht Rijks-Museum. Men gevoelt zich in dezen doorgang „in" een onzer beste gebouwen, waarin alle deelen in hun eigen stijl zijn gehouden en af zijn, waarmede echter de bestrating van genoemde doorgang zoo'n hinderlijk contrast vormt, dat de noodzakelijkheid in aesthetischezin hier smeekt om verbetering. We kozen deze beide voorbeelden om daardoor duidelijker blijk te geven van onze zienswijze omtrent den omvang der bezigheden van den architect en hoe moeilijk het voor hem is door dit omvangrijke, vaardigheid en kennis te verkrijgen voor het uitoefenen van zijn arbeid.

* * *

De overtuiging is algemeen gevestigd, dat voor de ontwikkeling van den architect de practische oplei-

ding daarvoor de voornaamste is en er veel ervaring en voorbereidende oefening noodig is om voldoende toegerust te zijn om in de practijk op te treden. Voorwaarde zoo niet hoofdvoorwaarde is echter dat zijne vakopleiding plaats vindt binnen het gewijde terrein der schoonheid.

Wanneer we de afleiding van het woord architect raadplegen dan vinden we in de „Dictionaire Litré" „Architectur du grec ἀρχιτέκτων de ἀρχὸς archos, commander et de τέκτων tekton, artisan en général et particulier, charpentiers mot à mot maître des charpentiers."

We zien derhalve, dat de beteekenis die we nog heden hechten aan het woord architect bij de vorming van het woord daarin reeds opgesloten lag. Het behoeft wel niet vermeld te worden, dat het timmervak

in de oudheid nauw verwant zal zijn geweest aan kunst, althans meer dan dit tegenwoordig het geval is. De opleiding van den architect zal zich voor den practischen kant toen hoofdzakelijk bepaald hebben tot het timmervak, hetgeen ook thans nog beschouwd mag worden als het vak, dat voor hem het meest practisch nut kan geven. Het is zeker niet noodig hier dit verder aan te toonen voor een gehoor van architecten en bouwkundigen, die bij ervaring weten, wat het zegt, te hebben getimmerd en met werktuigen in de hand het hout het moeilijkste der materialen te hebben bewerkt en daardoor het hebben leeren kennen. Maar vragen wij ons af, geeft het timmervak voldoende?

Niet alleen omdat het zich te veel uitsluitend tot de constructie bepaald, maar ook om andere redenen is het timmervak althans het tegenwoordige niet toereikend om als grondvak voor den architect beschouwd te worden. Het timmervak dan bepaalt zich in hoofdzaak tot de verwerking van grovere houtsoorten, waar fijnere bewerking minder op kunnen worden toegepast, en kleurschakeering door materiaalkeuze minder voorkomt, maar bovenal ook, omdat er zoo goed als uitsluitend sprake is van het maken van onderdeelen, welke bij het bouwen noodig zijn.

Met het meubelvak is dit anders, het is in vele opzichten instaat den toekomstigen architect meer te bieden dan het timmervak.

Ieder meubel is uit het oogpunt als werkstuk een op zichzelf staand geheel, heeft zijn eigen ontwerp, en zijn eigen werkregeling bij de uitvoering. Er is sprake van een organiseering bij het maken, vanaf het uitzagen der ruwe houten deelen tot het in de was zetten van het afgewerkte meubel, geeft elk meubelstuk door respectievelijke verrichtingen onder het maken een zeker afgerond geheel van werkzaamheden.

Wanneer we nu in de bouwkunst denken aan het composeerend element en we zien hoe er de moeilijkheden van zijn overwonnen bij goede werken, dan bewonderen we dikwijls hoe de opzet der grondgedachte daarin is blijven domineeren, hoe zich uit de kernvorm in het gedachtewerk de groote lijnen hebben ontwikkeld waarlangs de kiemen werden gelegd voor latere orneering der onderdeelen. *(Wordt vervolgd.)*

K. VAN LEEUWEN.

Aan het Secretariaat zijn een aantal programma's met bijlagen ontvangen voor inzending van kunstwerken in de Nederl. Afdeeling van Schoone Kunsten ter Brusselsche Tentoonstelling in 1910. Voor zoover de voorraad toelaat, zullen deze stukken aan de leden van A. et A. toegezonden worden. Mocht evenwel iemand die ze niet deze dagen ontvangt, er een wenschen, dan gelieve hij den Secretaris deren wensch kenbaar te maken.

De 1e Secretaris,
G. J. RUTGERS.

GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

Hoofden der Begrooting	Rekening 1908		Budget 1909		Rekening 1909		Budget 1910	
	Winst	Verlies	Ontvangst	Uitgaven	Winst	Verlies	Ontvangst	Uitgaven
ONTVANGSTEN (WINST).								
Gewone Leden	f 1388.25	—	f 1296.—	—	f 1326.—	—	f 1296.—	—
Adspirant „	„ 25.25	—	„ 15.—	—	„ 30.—	—	„ 30.—	—
Donateurs „	„ 260.—	—	„ 260.—	—	„ 230.—	—	„ 260.—	—
Donateurs	„ 29.—	—	„ 29.—	—	„ 29.—	—	„ 29.—	—
Vereenigingsleden	„ 70.—	—	„ 70.—	—	„ 70.—	—	„ 80.—	—
Kunstlievende Leden	„ 430.—	—	„ 410.—	—	„ 410.—	—	„ 400.—	—
Buiten Leden	„ 1463.—	—	„ 1492.50	—	„ 1453.50	—	„ 1402.50	—
Entrée's	„ 60.—	—	—.—	—	„ 18.—	—	—.—	—
Dotatie	„ 120.—	—	—.—	—	—.—	—	—.—	—
Porti Weekbladen	„ 10.30	—	—.—	—	„ 6.64	—	—.—	—
Nieuwe Leden	—.—	—	„ 345.—	—	—.—	—	—.—	—
Verkoop Tijdschriften	—.—	—	—.—	—	„ 36.50	—	—.—	—
Plaatwerk „De Architect"	—.—	—	„ 900.—	—	„ 281.33	—	„ 900.—	—
Advertentie rubriek	—.—	—	—.—	—	„ 878.21	—	„ 882.45	—
Gebr. Projectielantaarn	—.—	—	—.—	—	„ 45.—	—	—.—	—
Achterstallige Contributie	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 489.59	—
Opbrengst Kalender	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 150.—	—
UITGAVEN (VERLIES).								
Weekblad „Architectura"	—	f 1415.31	—	f 1500.—	—	f 2339.10	—	f 600.—
Lokaalhuur	—	„ 500.—	—	„ 500.—	—	„ 450.20	—	„ 600.—
Salarissen	—	„ 450.—	—	„ 425.—	—	„ 425.52	—	„ 425.—
Onkosten Bestuur	—	„ 169.12	—	„ 100.—	—	„ 150.59	—	„ 150.—
„ Redactie	—	„ 121.82	—	„ 100.—	—	„ 32.24	—	„ 100.—
„ Lezingen	—	„ 48.85	—	„ 50.—	—	„ 47.80	—	„ 75.—
Porti, Zegels, Incasso	—	„ 153.87	—	„ 100.—	—	„ 104.11	—	„ 100.—
Assurantie	—	„ 31.12	—	„ 35.—	—	„ 26.95	—	„ 35.—
Belastingen	—	„ 44.24	—	„ 36.—	—	—.—	—	—.—
Huldeblijken	—	„ 31.64	—	„ 25.—	—	—.—	—	„ 25.—
Drukwerk	—	„ 28.73	—	—.—	—	„ 152.12	—	„ 100.—
Contributie	—	„ 37.55	—	„ 35.—	—	„ 36.—	—	„ 36.—
Rente	—	„ 22.95	—	„ 40.—	—	„ 9.79	—	„ 20.—
Prijsvragen	—	„ 255.—	—	„ 250.—	—	„ 165.—	—	„ 250.—
Onkosten Verbouwing	—	„ 00.—	—	„ 45.—	—	„ 00.—	—	„ 45.—
Bibliotheek	—	„ 290.72	—	„ 250.—	—	„ 169.17	—	„ 250.—
Subsidie H.B.O.	—	„ 100.—	—	„ 200.—	—	„ 200.—	—	„ 200.—
Aflossing leening 1905	—	—.—	—	„ 500.—	—	—.—	—	„ 500.—
Platen voor „De Architect"	—	—.—	—	„ 100.—	—	—.—	—	—.—
Meerdere Lokaalhuur	—	—.—	—	„ 1.—	—	—.—	—	—.—
Afdeeling Kunstnijverheid	—	—.—	—	„ 1.—	—	—.—	—	„ 1.—
Algemeene Administratie	—	—.—	—	„ 1.—	—	—.—	—	„ 900.—
Nadeelig saldo 1908	—	—.—	—	„ 467.43	—	—.—	—	—.—
Onkosten Congres M.T.O.	—	—.—	—	—.—	—	„ 40.—	—	—.—
Crediteuren	—	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 1022.55
Onkosten 11e Lustrum	—	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 200.—
AFSCHRIJVINGEN.								
Onkosten 10e Lustrum	—	f 500.—	—	—.—	—	f 149.88	—	—.—
Projectielantaarn	—	„ 10.—	—	—.—	—	„ 18.—	—	f 52.—
Contributie	—	„ 48.10	—	—.—	—	„ 10.—	—	„ 50.—
Portie Weekblad	—	„ 4.20	—	—.—	—	—.—	—	—.—
Huldeblijken	—	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 100.—
Bibliotheek	—	—.—	—	—.—	—	—.—	—	„ 375.—
SALDO	f 467.43	—.—	—	f 56.06	f 221.68	—.—	f 6.98	—.—
	f 4323.23	f 4323.23	f 4817.50	f 4817.50	f 4814.18	f 4814.18	f 5919.54	f 5919.54

AMSTERDAM, December 1909.

PH. J. HAMERS,
Penningmeester.

BALANS op 31 December 1909.

DEBET.		CREDIT.	
Aan Kassa, saldo op 1 December 1909	f 16.77	Per Crediteuren	f 1238.41
„ Bibliotheek	„ 2000.—	„ Lokaalhuur	„ 50.—
„ Aandeelen N. V. Plaatwerk „De Architect"	„ 1.—	„ 4 pCt. Obligatieleening 1905	„ 500.—
„ Advertentierubriek	„ 882.45	„ Uitgelote Obligatiën, leening 1905	„ 300.—
„ Projectielantaarn f 120.—		„ „ „ „ 1886	„ 290.—
Afschrijving „ 18.—	„ 102.—	„ Coupons, leening 1905	„ 38.—
„ Tentoonstelling moderne Duitsche Bouwkunst	„ 100.—	„ „ „ 1886	„ 42.75
„ Huldeblijken	„ 100.—	„ Prijsvragen	„ 240.—
„ Dotatie van diversen voor de afd.		„ Drukwerken	„ 4.75
„ V. en H. B. O.	„ 30.—	„ Salaris Bode	„ 35.46
„ Nog te innen contr. over 1907 en 1908	„ 147.—	„ Contributie	„ 5.50
„ „ „ „ „ „ 1909	„ 340.—	„ Subsidie afd. V. en H. B. O.	„ 130.—
„ „ „ „ porti weekblad	„ 9.04	„ Bibliotheek	„ 221.77
	f 3728.26	„ Onkosten Bestuur	„ 75.69
		„ Porto's	„ 11.85
		„ Vermogen Genootschap	„ 544.07
			f 3728.26

De Verificatiecommissie,
H. J. WALLE Izn.
PAUL DE JONG.
H. W. NIJMAN.

AMSTERDAM, 18 Dec. 1909.

De Penningmeester,
PH. J. HAMERS.

AMSTERDAM, 18 Dec. 1909.

DIES NATALIS DER TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

Op 8 Jan. j.l. werd in Delft eene buitengewone senaatsvergadering gehouden, voor welke plechtigheid wij eene uitnoodiging ontvingen.

Niet in een aula, doch in de Remonstrantsche kerk met haar ietwat poover interieur, verzamelde zich tegen 3 uur een aantal genoodigden, veel belangstelling was er niet, hoofdzakelijk deputaties der verschillende studentenclubs.

De rector-magnificus S. G. Everts, begeleid door het meerendeel der curatoren en hoogleeraren, beklom het spreekgestoelte en hield eene rede over de gebeurtenissen aan de T. S. gedurende 1909.

In het college van curatoren had geen wijziging plaats, doch met ingang van 1910 heeft Z.E. Mr. L. H. W. Regout ontslag genomen en wordt opgevolgd door Dr. W. H. Nolens, terwijl de heer F. M. de Vries van Heyst, die reeds 36 jaren burgemeester van Delft is, herbenoemd werd.

Enkele hoogleeraren hadden wegens ziekte nog verlof, terwijl hunne colleges de collega's gegeven werden.

Mr. Dr. Verrijn Stuart en Dr. Schuh werden in Groningen benoemd en vervangen door Mr. D. A. van Bloot voor wetgeving en Dr. H. Barouw voor wiskunde.

De buitengewoon hoogleeraar F. W. Lichtenbelt werd benoemd tot gewoon hoogleeraar in de werktuigkunde.

Voor het nieuwe vak, bedrijfsleer en boekhouding werd benoemd de heer J. C. G. Volmer, die zijn colleges opende met een rede: „Iets over zakenwijsheid". De rector wees op het groote nut van deze colleges, dat technische kennis niet voldoende is voor het beheeren van een groot bedrijf, doch alleen met administratieve kennis tot een goed resultaat kan leiden.

Dr. Heyermans gaf tot heden voordrachten over bedrijfshygiëne, voor 1910 is een leerstoel geschapen.

Eenige nieuwe privaat-docenten werden benoemd o.a. de heer Rutgers c.i. voor beton-ijzer.

Het aantal assistenten onderging vele wijzigingen en is in vijf jaren gestegen van 48—65, een bedenkelijk cijfer noemde spreker het aantal van 74 repetitoren, ofschoon somtijds de wenschelijkheid van deze hulp erkent mag worden, zoo gaat de studie de verkeerde richting als men door te haastige voorbereiding de examens als doel en niet als middel beschouwt.

Vele studenten willen door zelfstudie hunne kennis vermeerderen, wat soms leidt tot eene verwarrende boekenstudie, waar de hoogleeraren hunne hulp aanbieden met inachtneming van den persoonlijken aanleg der studenten, daar is 't ook wenschelijk die steun te aanvaarden en meerder samenwerken tusschen studenten en docenten.

Ingeschreven waren voor den cursus 1908—1909 1204 studenten, tegen 1243 voor den cursus 1907—08.

Het aantal vrouwelijke studenten bedraagt thans 56, waarvan 25 als technoloog, terwijl voor bouwkundig ingenieur de toename 't sterkst is; spreker achtte decoratie-interieurs voor de vrouw 't meest geschikte, doch betwijfelde 't of voor de vijf ingeschrevenen in ons land voldoende arbeidsveld is.

Ten slotte volgde een overzicht over de nieuwe gebouwen en hunne toekomstige voltooiing, verder over de plannen der toekomst, waarvoor op de staatsbegrooting nog geen geen gelden waren uitgetrokken; zoo wacht de afdeeling Bouwkunst op vermeerdering der leerkrachten en de werktuigkundige afdeeling op een machine-laboratorium.

Al doen zich in de verschillende jaren kleine schommelingen voor in het aantal ingeschrevenen, zoo constateerde spreker toch een gestadige vooruitgang en hoopvolle toekomst.

J. R.

JAARVERSLAG BETREFFENDE DE BIBLIOTHEEK.

Bovenals het vorige jaar, heb ik weer het genoegen U heden een verslag aan te bieden.

Ook dit jaar werden niet veel boeken uitgeleend en was het gebruik van de leestafel niet druk.

De leescirkel breidde zich echter weer uit en werden de weekbladen „Lustige Blätter" en „Wiener Bau-Industrie Zeitung" hierin vervangen door het geïll. weekblad „Buiten" en het Hongaarsche maandelijksch tijdschrift „Ahaz."

Door aankoop werd de bibliotheek vermeerderd met het werk over Burgerlijke en Waterbouwkunde van B. F. Plasschaert, en werden de volgende werken aan het Genootschap geschonken: Van den Heer P. Klaarhamer, Pro en Contra. Aansluiting bij de Berner Conventie en Nederland en de Berner Conventie door Mr. J. D. Veegens.

Das Theorem des Pythagoras van den schrijver G. H. A. Naber.

Perspectiefboek van den schrijver de Heer H. Hana.

IJzerconstructien van den schrijver de Heer L. Zwiers.

Van Z.Ex. den Minister van Binnenl. Zaken: Oud-Nederlandsche Steden door Dr. H. Brugman en C. H. Peters.

L'art Public en een verslag over het Post- en Telegraafkantoren ten platte lande.

Van de Singer Co.: a History of the Singer Building Construction.

Van den Heer Jac. Roosing: Handboek van de Pionier met Atlas en Veldversterkingskunst met Atlas door Eland.

Sanatoria in Nederland van den schrijver de Heer A. M. van Nieukerken.

De nieuwe catalogus die ik met den Heer Roosing samenstelde, kwam gereed en is ter perse, terwijl de nummering der boeken volgens het kaartsysteem is ingedeeld.

De portefeuilles in de goede zorgen der leden aanbevelende en hopende, dat van de bibliotheek en leestafel meer gebruik mag gemaakt worden.

De Bibliothecaris:
M. J. E. LIPPITS.

JAARVERSLAG BETREFFENDE HET PLAATWERK „DE ARCHITECT."

In het afgeloopen jaar werd eerst veel tijd besteed aan beraadslagingen over den besten vorm, waarin een contract met een uitgever, met wien het Genootschap baten en lasten van de uitgave van het plaatwerk gelijk deelen zou, gegoten moet worden. Aan deze beraadslagingen werd ook door de Commissie van advies ijverig deel genomen. Op aanraden van onzen rechtsgeleerde werd besloten eene Naamlooze Vennootschap op te richten, waarvan de uitgever en het Genootschap de aandeelhouders zijn en waarvan de Heer de Does nadat de Koninklijke goedkeuring op de Statuten verkregen was, tot directeur benoemd werd. Als Commissarissen werden aangewezen de Heeren A. J. Joling, A. A. Kok en ondergeteekende.

Nadat al deze regelingen getroffen waren, werden de meest bekende architecten in den lande om medewerking aangezocht. Zeer talrijk waren de aanbiedingen: niet minder dan 240 teekeningen, photo's enz. konden wij der Redactie-commissie voorleggen. Hoewel deze belangstelling dankbaar gedenkende, kunnen wij toch de opmerking niet weerhouden, dat in enkele gevallen de belangstelling meer geveinsd dan echt scheen.

Behalve uit de ingezonden teekeningen deed de Redactie-commissie eene keuze uit de inzendingen op de dezer dagen gesloten tentoonstelling van Duitsche Architectuur.

Geruimen tijd werd wederom besteed aan het aanwijzen van den drukker, die de reproducties vervaardigen zal, waarvoor tenslotte na vergelijkende proeven, de firma Emrik en Binger te Haarlem gekozen werd. Thans liggen de proeven van een vijftigtal gekleurde en andere platen nagenoeg gereed.

Wij waren zoo gelukkig een ontwerp voor den omslag van het plaatwerk te verwerven van den Heer Roland Holst, te Laren (Gooi), die de lithographische steenen daarvoor gereed maakte.

Niettemin kon de uitgave nog niet het licht zien. Behalve van de reeds genoemde oorzaken is dit nog een gevolg van herhaalde ontstentenis van den Heer de Does: eerst door een buitenlandsche reis, waarbij de belangen eener vreemde uitgave mede aangeroerd werden en later door eene langdurige ongesteldheid.

Laat ons hopen, dat de vele „tegenheden" die de verschijning in den weg stonden, thans ten einde zijn.

H. A. J. BAANDERS.

MEDEDEELING.

Ondergeteekende bericht den leden van A. et A. dat het Redactie-adres van „de Bouwmeester" **niet** is: Reguliersgracht No. 60, doch: *drukkerij der firma J. v. d. Endt & Zn., te Maassluis.*

Dit, naar aanleiding van het toezenden van brieven, inzake abonnement „de Bouwmeester" *waarmede ondergeteekende niets meer heeft uit te staan.*

ADR. MOEN,
Oud-redacteur Technisch Gedeelte Architectura.

PROEFNEMINGEN MET HYDRAULISCHE MORTELS.

OP het IVde congres van den Internationalen Bond voor technisch materiaalonderzoek, in 1906 te Brussel gehouden, werden door de commissie der 22ste sectie de conclusies aangeboden, tot welke zij na een uitgebreid onderzoek gekomen was in zake het voorstellen eener algemeene methode van onderzoek voor elk der materialen, die tot het arbeidsveld van genoemden bond behooren.

Evenwel, uit hoofde van de moeilijkheden van allerlei aard, die aan een dergelijke poging om tot eenparigheid in dezen te komen, verbonden zijn, heeft de commissie slechts zulke methoden van onderzoek officieel kunnen aanbevelen, die reeds sedert lang proefhoudend gebleken en in zwang waren. Zulk een oplossing kon dan ook, met het oog op de steeds toenemende vorderingen die het materiaalonderzoek maakt, slechts als een voorloopige worden aangemerkt.

Op het van 7—11 September l.l. te Kopenhagen gehouden congres kwam deswege een rapport ter sprake van den heer R. Feret, te Boulogne-sur-Mer, waarin een overzicht werd gegeven van die methoden van onderzoek van hydraulische mortels, welke geschikt schijnen ons de methoden welke de genoemde commissie voorstelde, later aan te vullen of te vervangen, omdat zij òf eerst na afloop van de werkzaamheid der commissie zijn opgekomen, òf omdat zij, hoewel reeds min of meer bekend, niet genoegzaam proefhoudend bevonden werden om toen reeds de goedkeuring van den Bond te verwerven.

Om niet al te breedvoerig te worden, zullen hier slechts de grondbeginselen, waarop deze methoden berusten, worden aangegeven, zonder verder in bijzonderheden te treden.

Scheikundige samenstelling.

Tot nu toe heeft de Internationale Bond zich nog niet met de scheikundige ontleding der hijdraulische mortels beziggehouden. Dit is trouwens een wijze van onderzoek, waarvan men zou kunnen vragen, of zij wel tot de taak van den Bond behoort, daar zij meer op het gebied der zuivere scheikunde dan op dat der technologie schijnt te liggen. Desniettemin zijn de fabrikaten, waarover het hier gaat, bijna altijd onderworpen aan leveringsvoorwaarden betreffende hunne chemische samenstelling, en dan ontstaan er vaak moeilijkheden, doordat de verschillende laboratoria niet eenstemming zijn met betrekking tot de mengverhouding van het eene of het andere bestanddeel. Daarom moet de Bond zich wel de vraag stellen, of het geen vooruitgang zou zijn, indien voor kalk, cement en dergelijke producten eene eenparige en practische methode van chemisch-analytisch onderzoek kon worden vastgesteld, die in geval van kwestie beslissend zou zijn; zonder nochthans de andere scheikundige methoden onvoorwaardelijk uit te sluiten, welke de betreffende onderzoeker voor het doel van zijn onderzoek eventueel geschikt mocht achten, hetzij wijl het te doen is om het bepalen van bestanddeelen, die slechts bij uitzondering in cement voorkomen, dus om analysen van groote nauwkeurigheid, hetzij om een snel, min of meer approximatief scheikundig onderzoek.

Juist dezen weg heeft men in de Vereenigde Staten reeds betreden door een belangrijken arbeid, ondernomen met het doel om een eenparige analytische methode van onderzoek vast te stellen voor de ruwe en gezuiverde producten der industrie van hydraulische metselmaterialen.

Tegelijker tijd zou de Bond de vraag onder de oogen moeten zien, of niet ook voor zekere scheikundige onderzoekingen van meer conventioneelen aard bepaalde methoden waren aan te geven, zooals b.v. bij de gewichtsbepaling der oplosbare kiezelzuren, welker uitkomst toch zeker afhangt van de voorwaarden, waaronder men hun oplossing tracht ten uitvoer te brengen.

(Wordt vervolgd.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Prijsvraag van de Mij. tot bevordering der bouwkunst voor eene créche (Kinderbewaarplaats). Programma in No. 42, berichten in No. 47, 48, 49, 51. Tijd van inlevering vóór 1 Februari 1910.

2. Prijsvraag voor een nieuw hoofd voor het Weekblad „De Middenstander," uitgave van de Nederlandsche Kiosken-Maatschappij te Rotterdam, Wijnhaven 85 te Rotterdam, waar ook programma verkrijgbaar is. Programma in No. 47. Tijd van inlevering vóór 1 Februari 1910.

3. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union telégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerp van verdeeling in bouwterreinen van de bouwblokken die door de uitbreidingsplannen zijn aangegeven op de gronden der N. V. Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem; uitgeschreven door de afdeeling Haarlem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Programma in No. 52. Tijd van inlevering vóór 1 April 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 3. ZATERDAG 22 JANUARI 1910

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: ad. int. H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. KOK, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, H. HANA, JOH. KROMHOUT, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. KOK, Alb. Thijmstraat 12, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1,90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

„Genius is the father of a heavenly line, but the mortal mother, that is industry."

THEODORE PARKER.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1271ste gewone Ledenvergadering, gehouden op Woensdag 19 Januari 1910. — Afdeeling voortgezet en hooger Bouwkunstonderricht. — Populaire voordrachten. — Proefnemingen met hydraulische mortels. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. In de op *Woensdag 19 Januari l.l.* gehouden *1271ste gewone ledenvergadering* werd tot bestuurslid gekozen de heer A. Redert, Architect te Amsterdam, die de benoeming aanvaardde.

Het bestuur is thans voltallig en bestaat uit de heeren: H. A. J. Baanders, *Voorzitter*, Jac. Roosing Jr., H. Hana, J. M. E. Sippits, H. J. M. Walenkamp, Th. Philippi, A. Redert.

De functies zijn in het bestuur onderling nog niet verdeeld, waaromtrent dus nadere opgave volgt. Ook de commissie van Redactie is thans voltallig en bestaat uit de heeren: H. A. J. Baanders, *Voorzitter*, A. A. Kok, *Secretaris*, Adr. Moen, Jac. Roosing Jr., Joh. Kromhout, H. Hana, G. F. La Croix, leden.

Aan bestuur en redactie toegevoegd zal voortaan als Algemeen Administrateur optreden, de afgetreden 1ste Secretaris.

II. Als buitenlid is tot het genootschap toegetreden en door het bestuur, op voorstel van den secretaris, aangenomen, de heer J. Coenraad, te Zaandam.

III. Als kunstlievende leden zijn tot het genootschap toegetreden de heeren: Mr. C. H. Guépin, te Amsterdam, Br. de Bruin, te Weesp en Theodore W. Polet, te Amsterdam.

HET BESTUUR.

VERSLAG DER 1271ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 19 JANUARI 1910.

DE Voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, heet den aanwezigen leden een bijzonder welkom toe, nu den voorafgeganen Zaterdagavond weer zooveel blijken heeft gegeven van de Amicitia. Het heette een diner, maar was een zeer gezellige, geanimeerde bijeenkomst, die de sombere vermoedens van den heer Weissman, als zoude er voor de vreugde geen plaats zijn tegenwoordig, logenstrafte. Die avond heeft ook spreker doen besluiten, het hem opgedragen voorzitterschap te aanvaarden.

Applaus der vergadering is voor deze beslissing de voorloopige belooning.

Daarna installeert de Voorzitter den heer Philippi als nieuw bestuurslid. Ook deze heeft den afgeloopen

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 10.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en abonnenten f 7.50.

Zaterdagavond bewezen, een belangrijk en ijverig lid te zullen zijn.

De heer Philippi dankt de leden voor het vertrouwen in hem gesteld, door hem te verkiezen en den Voorzitter voor zijn welgemeende toespraak. Hij hoopt aan de verwachtingen der leden te voldoen.

Hierna worden de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd.

Ingekomen is een schrijven van den heer Walenkamp. In beginsel is hij bereid de hem opgedragen bestuursfunctie waar te nemen, echter onder afhankelijkheid van den aard der functie. Door een samenloop van omstandigheden was hij verhinderd de bestuursvergadering bij te wonen en ook de vergadering van hedenavond.

Ook van den heer La Croix is een schrijven ingekomen, waarin hij meldt de hem opgedragen functie van redactielid gaarne te willen aanvaarden, echter onder nadrukkelijke voorwaarde, dat deze functie niet is het redactie-secretariaat.

Verder is ingekomen een schrijven van den heer Van Westrop als gevolg van een brief van twee Utrechtsche leden, in de vorige vergadering voorgelezen, waarin deze aandringt op het stichten van afdeelingen van het Genootschap in andere plaatsen. Te Utrecht wordt door bedoelde leden hiervoor gewerkt.

De Voorzitter zegt, dat dit schrijven is gezonden naar aanleiding van het op de vorige vergadering over dat onderwerp besprokene.

In het schrijven wordt gezegd, dat de buitenleden minder voorrechten hebben dan de gewone, en dat zij zoo geheel buiten het Genootschapsleven bestaan. De Voorzitter is het hiermee niet eens. Buitenleden, die werkelijk in niets ten achter willen staan, kunnen zich opgeven als gewone leden en hebben dan ook stemrecht. Men behoeft niet in Amsterdam woonachtig te zijn om gewoon lid te zijn.

Statutenwijziging is hiervoor niet noodig.

De buitenleden kunnen zich tot clubs vereenigen en zich het stemrecht verzekeren.

De heer Weissman is het geheel eens met den Voorzitter. Hij vindt lichamen met afdeelingen afschrikwekkende voorbeelden.

De heer Van Westrop zegt, in zijn schrijven niet te spreken van eenige achterstelling der buitenleden, maar van zich los voelen der buitenleden. Hij wil vragen, wàt eigenlijk tègen afdeelingen is? Clubjes zijn niet gesanctioneerd, en daarom moet het van het Genootschap uitgaan.

De heer Elte zegt, dat het Bestuur z'n opinie gegeven heeft van weinig achterstelling der buitenleden, toch zou ook bij afdeelingen officieeler vinden, de leden zouden er meer animo voor gevoelen en per slot van rekening zou daardoor de bouwkunst bevorderd worden. Het zou zijn een tegemoet komen aan de wenschen der buitenleden.

De Voorzitter zegt, dat het in dat geval van die buitenleden ook zelf moest uitgaan, zich te vereenigen. Iets van meerdere voeling heeft de Secretaris zich reeds voorgesteld, door in verschillende steden correspondentschappen voor het orgaan op te richten.

Maar het eventueele voordeel van een centraal lichaam met centrale controle weegt toch echter niet op tegen de enorme rompslomp van zulk een centrale administratie, die niets anders dan vertraging van onze gewoonlijk snelle en daarom vaak zoo doeltreffende werkzaamheden kan tengevolge hebben. De heer Elte wijst er nog op, dat de afzonderlijke kasgelden der afdeelingen, ook die afdeelingen ten goede zouden komen en dus meer versterken, en wil de behandeling van het voorstel aanhouden, evenals de heer Van Westrop, die nog meer licht wil doen ontsteken door de buitenleden.

De heer Paul de Jongh vindt dat de heer Van Westrop zeker wel het best in de gelegenheid is als oud-buitenlid zijn voorstel toe te lichten.

Hij is het geheel eens met preadvies van Bestuur en krijgt alleen reeds van het denkbeeld: „hoofdbestuur" een rilling. Wanneer zich clubs in andere steden uitbreiden, sterk uitbreiden, dan is het nog tijds genoeg, om te zien, welke maatregelen genomen moeten worden.

De heer Rutgers zegt, dat in het Utrechtsch dagblad door den heer De Haas over deze kwestie is geschreven, maar dat bij lezing van dit artikel het preadvies van het Bestuur als meening veld wint. De Utrechtsche leden bedoelen allerminst vereenigingetje te spelen, zij willen gezellig samenzijn met behartiging tergelijkertijd der vakbelangen.

Hierna wordt het preadvies van het Bestuur bij acclamatie aangenomen, hetgeen hierop neerkomt dat afdeelingen met medezeggingskracht ongewenscht worden geacht; dat echter buitenleden welke clubs van A. et A.-leden wenschen op te richten voor dat doel gaarne door het Bestuur zullen gesteund worden.

Bij de ballotage van 5 candidaat-leden worden dezen met algemeene stemmen en een enkele blanco aangenomen.

De Voorzitter wijst erop, dat de populaire voordrachten over Bouwkunst, 2e serie (interieurs) weer zullen aanvangen. Dat de zaal van „het Nut van 't Algemeen", de meeste avonden beschikbaar zal zijn; dat reeds veel belangstelling zich getoond heeft van buitenaf, maar dat juist de leden nog verzuimd hebben, zich te doen inschrijven voor de voordrachten.

Daarom wil hij de leden nog eens speciaal opwekken, want het geheel moet zichzelf bedruipen, gaat geheel buiten de kas van het Genootschap om. Dit zal nog eens, ook op verzoek van den heer Piaster, extra in het orgaan worden bekend gemaakt.

Het vierde punt der agenda geeft den voorzitter aanleiding, de vergadering mee te deelen, dat de heer Rutgers op uitnoodiging van het Bestuur de functie van administrateur heeft aangenomen. Het Bestuur is hiermede verblijd, en de vergadering meent den Voorzitter hiermee geluk te kunnen wenschen. Hij vergelijkt de heer Rutgers met een groote mailboot, die langzaam nadert, maar dan ook eenmaal in gang zijnde, alles wegstuwt, wat in zijn weg staat, en spreekt den wensch uit, dat de heer Rutgers vele jaren werkzaam moge zijn voor het Genootschap.

De heer Rutgers zegt, tijd gehad te hebben, hierover na te denken; hij heeft nu het Genootschap sinds 3 maanden leeren kennen zoowe van binnen als van buiten. De laatste jaren heeft hij het leeren kennen onder 2 groote mannen, Berlage en Kromhout, den laatsten meer van nabij kennend. Hij heeft daardoor sympathie gekregen voor het streven van het Genootschap en vindt de actie *in* het Genootschap zoo sympathiek, dat hij ondanks eenige opofferingen niet aarzelde dezen gewichtigen stap te nemen, waarbij hij hoopt, iets voor het Genootschap te kunnen bereiken. Des Genootschaps succes zal zijn succes zijn.

Bij de verkiezing van een bestuurslid in de plaats van den heer Rutgers worden als candidaten gesteld de heeren Redert en Scholten, uit welk tweetal de heer Redert gekozen wordt, die niet aanwezig is.

De heer de Jongh vraagt naar den stand der nationale prijsvragenregeling. De Voorzitter zegt, dat dit door de behandeling in de verschillende corporaties eenige vertraging heeft gevonden, maar dat hij de verschillende Voorzitters er nog eens extra aan herinneren zal.

Dan wijst de Voorzitter op de aangename aankleeding der zaalwanden door de tentoongestelde prijsvraagontwerpen van „Bouwkunst en Vriendschap" en de perspectief-platen van den heer Hana. De zaal doet dadelijk zooveel aangenamer aan. De volgende keer zal eene collectie tentoongesteld worden van den heer La Croix, die zich hiertoe door bemiddeling van den heer Kromhout bereid verklaarde.

De Voorzitter wekt de leden nog eens extra op, aan den oproep gevolg te geven en het lofwaardig voorbeeld te volgen.

Punt 5 der agenda, verkiezing van een Jurylid voor de eereprijsvraag, vervalt, daar hierin reeds vroeger voorzien was in den vorm van een verkiezing in geval van ontstentenis van een der andere drie leden.

Als de benoeming eener Commissie van Voorbereiding der Lustrumviering aan de orde is, vraagt de Voorzitter, of de vergadering de voorkeur heeft aan een groote Commissie of aan een kleine Commissie, die het recht zal hebben leden te annexeeren.

De heer de Jongh stelt voor, dat het Bestuur eenige leden zal uitnoodigen. Aldus wordt besloten.

Alsnu geeft de Voorzitter het woord aan den heer Hana, ter bespreking van zijn pas verschenen werk over Perspectief (tentoongesteld langs de wanden).

De heer Hana zegt zijne bespreking kort te zullen maken om het vergevorderd uur.

De geschiedenis van het ontstaan van dit boek is zeer kort: eene Duitsche uitgaaf bestond reeds, en deze was een nuttig hulpmiddel in handen van den leeraar. Den Duitschen schrijver werd toestemming gevraagd, het werk te gebruiken met wijziging. 't geen deze toestond. Het was nu zaak, het boek zoo om te werken, dat het doeltreffend zou wezen voor zelfstudie van den leerling zonder leeraar. En dan kan men in veel woorden dikwijls de zaak onduidelijker maken dan in goed gekozen weinig woorden. De teekeningen der Duitsche uitgaaf werden gedeeltelijk gebruikt, gedeeltelijk gewijzigd. De tekst werd geheel gewijzigd.

Perspectief heeft als resultaat iets zeer geheimzinnigs, als symbool iets zeer helders, eenvoudigs: het tafereel. Spreker geeft enkele voorbeelden, hoe hij zijne leerlingen een duidelijk begrip geeft van de hoofdeigenschappen der perspectief, uitgaande van de doorsnede der „gezichtstralen" met het tafereel. Want voor de Amerikaansche opvatting, die vooral den correspondentie-scholen van dat werelddeel veel eigen is: „doe zóó, wij zeggen het u, (en weten het)", voelt spreker weinig. Zijn boek is geschreven voor jonge bouwkundigen, die alles moeten leeren begrijpen, van alles het hoe, èn waarom, en zoo zullen ze allerlei voorkomende gevallen behoorlijk leeren oplossen door een snel begrip, en aldus meer aan hunne kennis hebben, dan hij die voor een examen zijn hoofd vol stopt met van buiten geleerde regels.

Begrepen moet het werk worden om het vast te houden.

Spreker wil niet langer over z'n boek spreken, maar enkele nadeelen aangeven van de tot dusver gebruikte instrumenten, om lijnen te construeeren, waarvan het verdwijnpunt op voor de teekening onbereikbaren afstand ligt. Nu meende spreker een middel gevonden te hebben in een eenvoudig papiertje met maatverdeeling, aan te brengen op 'n liniaal. Een „kaufmännisch" aangelegd kennis van spreker, gaf hem den raad, de papierstrookjes te doen drukken, die zouden een cent kosten en spreker moest ze voor een dubbeltje in den handel brengen. En de „kaufmännisch" aangelegde kennis ging aan 't werk, om fabrikanten te bepraten voor een nieuwe prachtvinding. De fabrikanten hapten toe en de kennisbemiddelaar kwam bij spreker, om de vinding over te doen.

Toen moest spreker werkelijk gaan denken over eene meer serieuse en practisch-voldoende vinding.

Hij ging denken en liet een model maken van een door hem gevonden verbetering.

Dit model had spreker bij zich en toonde onder

groote belangstelling der aanwezigen de eenvoudige en secure werking ervan.

(*Hoe* dit werkte, dit te beschrijven, zou gelijk staan met eene gedetailleerde constructie-beschrijving van het instrument.

Hoe dit instrument werkt, en hoeveel het zal kosten, willen we dus den lezer de gelegenheid laten, zich hiervan zelf te overtuigen, als het eenmaal achter de spiegelruiten der groote teekenwinkels ligt. Versl.g.)

De Voorzitter dankte den heer Hana hierna voor de gehouden bespreking en voor het toonen en uitleggen der werking van de door hem gevonden verbetering.

Niets meer aan de orde zijnde, sloot de Voorzitter de goed bezochte vergadering.

v. B.

AFDEELING VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT *(Vervolg)*.

BESCHOUWEN we thans in de lijn dezer laatste bemerking het composeerend element zoo zijn wij er van overtuigd, dat bij geen der kunstvakken de verwantschap met architectuur zoo nauw is als bij het vak der meubelkunst. Door de geringere afmetingen der voortbrengselen beweegt het meubelvak zich binnen engere grenzen.

In dezelfde orde, zij het onder bescheidener vorm, zijn hier bewerking, schoonheid, constructie en kennis van materiaal de gegevens ten dienste van het compositie-vermogen. Geen der kunstambachten vormt een zoo op zichzelf staand en afgerond geheel, als het vak der meubelkunst.

Het biedt inderdaad gelegenheid om in klein bestek deugdzaam verband te leggen tusschen materiaal, vorm en schoonheid, kortom uiting te geven aan wezenlijk architecturaal schoon.

Wegens de uitgebreidheid als vak is er bij meubelkunst voortdurend sprake van toepassing van verschillende nevenmaterialen en wordt er aldus voeling gehouden met aanverwante vakken. Door de groote verscheidenheid van onderwerpen doen zich telkens nieuwe gevallen voor van compositie in 't algemeen en van oplossingen, constructie, profileering en versiering in 't bijzonder, terwijl er — voor wat dit laatste betreft — zeer bijzondere eischen van perfectioneering worden gesteld, omdat elk meubel onmiddelijk onder het oog wordt bezichtigd. De verplichting van verzorgdheid en afheid, die hierdoor den meubelmaker-ontwerper wordt opgelegd is inderdaad van geen geringe beteekenis.

Bij het denken aan architectuur wordt in het algemeen in de eerste plaats gedacht aan, laat ik zeggen gebouwen-architectuur. In ruimeren zin evenwel, denkende aan samenstelling en bouw van kunstvoorwerpen van verschillenden aard dan wenschen we de beteekenis van het woord architectuur breeder op te vatten: als, de in vorm uitgesproken harmonie tusschen techniek en schoonheid. In die beteekenis de meubelkunst opgevat dan is dit een vak waarin het begrip architectuur zuiver vertegenwoordigd is.

OPMERKINGEN.

In verband met enkele punten van bovenstaande geschreven inleiding werden o.a. de volgende opmerkingen gemaakt:

1°. Bij de bespreking en vergelijking tusschen den doorgang van het Rijks-Museum en het plein van San-Marco, werd er op het architectonisch geheel gewezen bij het inwendige der groote kathedralen, hoe de bevloering hier verband houdt met de plattegrond-indeeling door pijlers enz. We konden bij deze beschouwing slechts op één voorbeeld wijzen, waarbij bijzondere zorg is besteed aan de bestrating in onze stad.

Dat is het geval bij het vierkante pleintje vóór de beurs, ik zou dit willen noemen het Berlage-plein. Op de vier hoeken staan de electrische lantaarns, een groote cirkel in het midden bevat het Amsterdamsche wapen, terwijl de beide fonteinen in het midden van twee der zijden zijn geplaatst.

* * *

2°. Bij de herkomst van het woord architect, meenen we niet onvermeld te moeten laten de bijzondere beteekenis toegekend aan het woord architectuur, namelijk als de moederkunst, en de daaraan vastgeknoopte doch onjuiste gevoltrekking dat de beoefe-

naar (hier in het bijzonder de architect) de meester is in alle kunsten.

In den zin dezer uitlegging voor architectuur als de moeder der beeldende kunsten — ik weet niet of dit etymologisch juist is — wordt echter iets heel belangrijks uitgedrukt, waarmede ieder beoefenaar van een kunstvak zich zeker kan vereenigen. Bij elk kunstvoorwerp hetzij een stoel, een boek of wel een voorwerp van ceramische kunst zal er door het composeerend vermogen van den maker-ontwerper aesthetisch verband moeten worden gelegd tusschen den uitgesproken vorm en het gebezigde materiaal. Dit kan of liever moet evengoed spreken, uit de compositie van een boekomslag als uit den bouw van een lichtkroon.

Kortom van elk kunst-voorwerp, welks bouw de expressie is van georganiseerde schoonheid daarvan zal gezegd kunnen worden dat het architectuur bevat. Dezelfde voorwaarden die bij een gebouw geldig zijn om als architecturale schepping beschouwd te kunnen worden, zijn in denzelfden zin van toepassing op elk ander kunst-voorwerp. In de lijn dezer redeneering is inderdaad de architectuur de moeder der kunsten, de architect echter niet de vader.

En toch is zooals zooeven gezegd, de meening ons niet onbekend „de architect is de meester in alle kunsten". Dit standpunt is even onjuist als verderfelijk, het is verderfelijk voor de zoogenaamde zusterkunsten, en in het bijzonder voor de bouwkunst zelf, daar door deze verheffing alle samenwerking is uitgesloten.

(Slot volgt.) K. VAN LEEUWEN.

POPULAIRE VOORDRACHTEN.

DE eerste der serie Populaire Voordrachten over „De Woning", zal gehouden worden op Zaterdag 29 Januari e. k., des avonds 8 uur, in de groote zaal van het „Nutsgebouw", N. Z. Voorburgwal, door den heer J. E. van der Pek, Ingenieur-Architect te Amsterdam, en betreft het historisch overzicht.

Ter voorkoming van misvatting zij meegedeeld, dat den leden geen vrijen toegang kan worden verleend, zooals sommigen blijkbaar van meening waren, aangezien deze aangelegenheid geheel op zich zelf staat en de financiën geheel buiten de Genootschapskas om geregeld worden.

Nu de commissie er in geslaagd is voor bijna alle avonden de groote Nutszaal te verkrijgen, zijn nog

een groot aantal plaatsen beschikbaar en kan nog aan de vraag voldaan worden.

Het adres voor aanvraag van toegangskaarten is: H. A. J. Baanders, Heerengracht 495, Amsterdam.

PROEFNEMINGEN MET HYDRAULISCHE MORTELS. (*Vervolg.*)

SOORTGELIJKE proefnemingen sluiten zich aan bij de opsporing van den scheikundigen opbouw, d. i. de waarde en groepeering der elementen (overigens een punt, waaromtrent nog lang te twisten valt), terwijl de scheikundige samenstelling, d.w.z. het percentage der verschillende bestanddeelen eenerzijds wel steeds nauwkeurig bepaald kan worden, maar anderzijds slechts zeer weinig uitgangspunten aanbiedt voor het vaststellen van de hoedanigheid van het fabrikaat.

Soortelijk gewicht.

Het soortelijk gewicht is een volkomen bekende eigenschap, en het ontbreekt niet aan methoden om nauwkeurig te bepalen, zoodat niet te verwachten is, dat op dit gebied nog belangrijke vorderingen zullen worden gemaakt.

Ondertusschen is dit vraagstuk nog lang niet uitgeput en is men het nog niet eens over de waarde, die men aan het bepalen van het soortelijk gewicht moet hechten als middel tot onderscheiding der hydraulische metselmaterialen onderling, of tot vaststelling hunner qualiteit. Zoo is men het er ook niet over eens, of het beter is, het cement zooals het in den handel komt, te onderzoeken, dan wel het vooraf nogmaals uit te gloeien.

Oogenschijnlijke dichtheid.

In tegenstelling met het soortelijk gewicht berust de oogenschijnlijke dichtheid alleen op overeenkomst en verandert die al naar de wijze waarop gemeten wordt.

Volgens de wijze van meting, door den Internationalen Bond — op voorstel van commissie No. 22 — aangenomen, wordt onder volkomen gelijke voorwaarden, het gewicht per liter bepaald van het niet geschudde materiaal. Deze methode schijnt wel de beste te zijn, die te bedenken is.

Maar ook hier — als in het voorgaande geval — valt over het nut dezer proefneming te twisten, evenals voor het nut der gelijktijdige bepaling van het gewicht per liter wanneer het materiaal onder zorgvuldig bepaalde omstandigheden wordt ingeschud.

Maalfijnheid.

Het gebruiken van zeven, om de hydraulische metselmaterialen volgens de verschillende korrelgrootte te scheiden en hun mengverhoudingen te bepalen, heeft aanleiding gegeven tot talrijke bedenkingen. De twee gewichtigste zijn: 1°. de groote moeilijkheid om metalen zeven van een streng vast type te krijgen, waarvan de dikte en de onderlinge afstand der draden zuiver gelijk zijn, en 2°. de onmogelijkheid om onder gelijke voorwaarden met behulp van zeer fijne zeven ook de kleinste deeltjes, welke de poedervormige materialen bevatten, af te scheiden.

Verschillende onderzoekers, hebben er naar gestreefd een planmatige afscheiding der poedersoorten te verkrijgen door het poeder òf in een vloeistof uit te schudden, welke zij na eenigen tijd met de drijvende fijne deeltjes afgoten, òf er op regelbare wijze een of andere gas- of vloeistof door te laten stroomen, die de fijnste en lichtste deeltjes meevoerde. Door in het eerste geval den duur van het afgieten, en in het tweede geval de stroomsnelheid telkens naar behoeften te wijzigen, kan men het poeder in elke korrelgrootte die men verkiest, afscheiden.

Het schijnt echter, dat nog geen methode van onderzoek gevonden is, eenvoudig genoeg om haar nauwkeurig te kunnen vaststellen, en geschikt om nu reeds door den Bond als voor alle landen geldend aanbevolen te worden' We veroorloven ons alleen als ons gevoelen uit te spreken, dat een luchtstroom waarschijnlijk practischer zal blijken in zijn werking, dan een stroomende vloeistof.

Overigens is dit vraagstuk aan een bijzondere commissie ter bestudeering opgedragen.

Homogeniteit.

In het werkplan der commissie No. 22 waren geen proeven opgenomen om te onderzoeken of eenig metselmateriaal van zuiver gehalte is, en welke vreemde stoffen het eventueel bevat. Zulke proeven moeten naar gelang van den aard der vermoede vermenging, volgens verschillende methoden uitgevoerd worden, zoodat het niet mogelijk is, daarvoor een vast systeem aan te geven. De methoden welke men het meest toepast, bestaan in het separeeren van het poeder volgens de onderscheidene soortelijke gewichten der diverse korrels — dit geschiedt door ze in vloeistoffen van de voor iedere soort geschikte dichtheid te laten opdrijven — òf ze naar korrelgrootte in zeven, resp. door wassching of windzuiging te schiften, en eindelijk in het daaropvolgend microscopisch of analytisch onderzoek der op die wijze verkregen korrelvariaties.

Volumebestand.

Met het oog hierop heeft men tal van proeven genomen. Meestal bestonden deze hierin, dat men kocken maakte, hetzij met rechte vlakken, hetzij bol- of cylindervormig, en deze dan bij kamertemperatuur of hitte aan de lucht, het water of aan den invloed van stoom blootstelde. Blijkbaar echter waren deze elementen bij de verschillende proefnemingen niet van gelijke kracht; meermalen zelfs verooroofde haar uitkomst niet eens een onveranderde indeeling der zelfde cementsoorten.

De eenige, die nog een weinig burgerrecht verkragen hebben, zijn de koekproeven bij gewone temperatuur (menig gebrekkig metselmateriaal doorstaat die echter ook), alsmede het onderzoek in heet water met proefcylinders in dunne gespleten metalen vormen, die, om de afstandvergrooting te kunnen meten, van lange meetpunten voorzien zijn (methode Le Chatelier). Door haar eenvoudigheid en snelheid, zoomede door haar bepaalde, in cijfers uit te drukken resultaten, is, deze methode inderdaad een stap voorwaarts en heeft men haar daarom ongetwijfeld in de meeste leveringscontracten opgenomen.

Wat eindelijk de proefnemingen betreft, die op een zeer nauwkeurige opneming der lengte-verandering van prismavormige proefmonsters berusten, deze moeten, reeds met het oog op de hierbij noodzakelijke, buitengewoon nauwkeurige metingen, slechts tot het zuiver wetenschappelijke beperkt blijven. Zij schijnen trouwens niet tegen alle critiek bestand te zijn.

Een bijzondere commissie houdt zich met deze kwestie der proefnemingen op volumebestand bezig.

Invloed van zeewater.

Een algemeen gebruikelijke methode, om met zekerheid en tevens op vlugge wijze het weerstandsvermogen der hydraulische metaalmaterialen tegen de oplossende werking van zeewater en zwavelzuurt houdend water te beoordeelen, is er voorloopig niet, en de nog altijd het meest toegepaste methode bestaat eenvoudig hierin, de mortelmonsters in zeewater te dompelen, en dan gedurende eenigen tijd na te gaan, hoe zij zich houden. De uitkomsten dezer onderzoekingen zijn intusschen al naar gelang van de samenstelling der mortels en van de omstandigheden waaronder de monsters ingedompeld worden, verschillend, en men is vaak genoodzaakt, zeer lang te wachten, eer zich de oplossingsverschijnselen voordoen. Soms is echter ook dan nog hun waar karakter niet altijd met volle zekerheid vast te stellen. In elk geval is het bij dergelijke proefnemingen zaak, zekere nevenverschijnselen, zooals b.v. korstvorming aan de oppervlakte, te voorkomen, daar deze het oplossingsproces zoowel kunnen vertragen als verhaasten, of wel den werkelijken gang van zaken kunnen verborgen houden.

Er bestaan ook reeds meer wetenschappelijke en tevens snel tot het doel leidende onderzoekingsmethoden, en het zou van belang zijn, in meerdere laboratoria hare waarde voor practijk na te gaan.

Tijd van besterven.

Het gebruik der Vicat-naald is tot heden nog het eenig practisch toegepaste middel ter bepaling van den tijd, dien hydraulische metselmaterialen noodig hebben om te besterven. Deze methode is zeer eenvoudig, maar hare resultaten zijn wel eens van twijfelachtigen aard, voornamelijk als het te doen is om vast te stellen of het bestervingsproces is afgeloopen. Bovendien staan de tijdruimten, tot welke men met deze alleszins conventioneele methode komt, niet altijd in gelijkmatige verhouding tot den bestervingstijd der gebruikelijke mortelsoorten.

Men heeft daarom beproefd, nauwkeuriger methoden voor dit onderzoek uit te vinden.

Onderzoekingen, welke berustten op meting van den electrischen weerstand, die gedurende het bestervingsproces aan verandering onderhevig is, leidden niet tot bruikbare resultaten.

Andere onderzoekingen hadden ten doel, het verloop der besterving in verband te brengen met de temperatuursveranderingen der mortel; men verkreeg op deze wijze graphische lijnen van voldoend regelmatig verloop, doch die zeer afhankelijk waren van de omstandigheden, waaronder de proeven genomen werden, en bovendien scheikundige werkingen aan het licht brachten, welker samenhang met de verandering van den toestand der mortel, dien men „besterven" noemt, nog niet is opgehelderd.

Een werkelijk bruikbare methode tot onderzoek van het bestervingsproces moet tot uitkomst hebben, dat men kan bepalen, binnen welken tijd, van het oogenblik hurer bereiding af gerekend, een mortel nog verwerkt kan worden zonder haar hydraulische eigenschappen te verliezen en zonder dat zij door nieuwe watertoevoeging of door een tamelijk omslachtige mechanische behandeling behoeft te worden opgefrischt.

Proefmortels.

In verschillende landen werden voor de proeven op vastheid òf uitsluitend zandmortels òf ook nog cementspecie zonder zand gebruikt. Met het oog op hunne samenstelling is de vastheid van proefmonsters der laatste soort zeker gemakkelijker te bepalen dan van de eerste, en kunnen zij ook onder beter vergelijkbare voorwaarden geformeerd worden; de practische waarde van de daarmede verkregen uitkomsten is evenwel betwisthaar.

De proefmortels worden samengesteld uit één gewichtsdeel van het metselmateriaal en drie gewichtsdeelen van een zeker zand, dat normaalzand genoemd wordt en waarvan de korrelgrootte en de soort steen waarvan het gemalen is, van grooten invloed zijn op de uitkomst der vastheidsproeven.

In verscheidene landen heeft men in een nauwkeurige omschrijving vastgesteld, wat men daar onder normaalzand verstaat, en maatregelen getroffen om op de zuiverheid en gelijkmatigheid strenge contrôle te oefenen. Over de keuze van een normaalzand, dat voor alle landen gelden moet, is men het echter tot nu toe niet eens kunnen worden; aan een commissie van den Internationalen Bond is opgedragen, voor zoodanige overeenstemming den weg te banen.

(Wordt vervolgd.)

BERICHTEN.

De monumentale klok in het Raadhuis te Haarlem.

Toen in 1881 de architect der gemeente, de heer Van den Arend overleed, werden door zijn opvolger, de heer Jac. Leyh, in een pakhuis aan den Burgwal een aantal antiquiteiten gevonden en onder meer de spits van een ouden klok. De heer Leyh gaf van zijn vondst kennis aan den toenmaligen archivaris, mr. A. J. Enschedé, en deze kwam dadelijk tot de ervaring dat die spits met de er in hangende klokjes zeker behoorde tot een oud staand uurwerk en kwam eindelijk tot de wetenschap dat het uurwerk, waartoe de spits behoorde, een deel moest hebben uitgemaakt van een der eigendommen van de stad, doordat hij in het archief een houtsnee-gravure vond, waarop werd voorgesteld de bevestiging van eenige leden van het genootschap: Pro Aris et Vocis, dat deel uitmaakt van de drie bataillons schutterij dezer stad op 5 April 1787, op welke houtsnee-gravure ook die oude spits prijkte.

De heer Enschedé, vorscher als hij was in de oudheden van Haarlem, stelde een nauwkeurig onderzoek in naar het verdere omhulsel van het oude uurwerk en naar het uurwerk zelf, doch hij vond niets daarvan en na zijn dood zette de tegenwoordige archivaris, de heer Gonnet, dit onderzoek voort en hem gelukte het bij den heer Pit te Amsterdam tot de wetenschap te komen dat de klok in quaestie vroeger moest hebben gestaan op de Stads Doelen en dat de houtsnee-gravure hierboven bedoeld er een afbeelding van gaf. Dit wetende werd daarvan mededeeling gedaan aan het college van B. en W, en in 1900 vroeg dit den Raad een crediet om de oude klok weer te laten verrijzen. (Het benedenomhulsel bleef in het duister.)

Voor de inrichting van het uurwerk werd toen een opdracht gegeven aan den heer F. C. Addicks te Amsterdam en deze ging wel dadelijk aan den arbeid, doch kon daarmede niet voort, voordat hij een opgave had gekregen van het benedenomhulsel, dat door Dr. P. J. H. Cuypers zou worden geleverd en toen dat omhulsel eindelijk in 1908 klaar was, was de heer Addicks genoodzaakt zijn heele samenstel van raderwerk weder om te bouwen om dit passklaar te maken voor het omhulsel.

Sedert eenige maanden is hij daarmede gereed gekomen en thans staat de klok in de groote hal van het Stadhuis.

De heer Addicks gaf van zijn werk een uitlegging aan de leden van den Bond van Nederlandsche horlogemakers. *O. H. G.*

Dr. Evans.

De beroemde archeoloog Dr. Evans, die in de laatste jaren, en op het oogenblik nog, bezig is met opgravingen op het eiland Creta, is helaas nog niet eens zoo erg bekend, alhoewel zijne vondsten minstens even belangrijk voor de kunstgeschiedenis blijken te zijn als wat de meest bekende archeologen aan het licht brachten. Dr. Evans moest dus meer bekend gemaakt worden, zoo dacht 'n zeker heer, waarvan we in het Handelsblad lazen, dat hij heel handig goudstukken in waarde kon laten verminderen, tenminste we knippen uit:

MUNTSCHENNIS. De politie van het bureau Leidscheplein is thans bezig met een onderzoek naar een vermoedelijk geval van muntschennis. We kunnen omtrent deze zaak nog het volgende mededeelen:

Zondag kwam bij een sigarenwinkelier in de Leidschestraat een vreemdeling, die den winkelier verzocht 5 Engelsche ponden voor hem te wisselen. Aan 't verzoek werd voldaan, doch toen de sigarenwinkelier gistermorgen het geld aan het kantoor van Anspach en Dosk op den N. Z. Voorburgwal ging inwisselen, vernam hij, dat de ponden samen acht gulden *minder* waard waren dan hij er voor gegeven had. Vermoedelijk had men, zoo deelde men den winkelier aan het wisselkantoor mede, met behulp van salpeter-zuur eenig goud van de ponden verwijderd.

Bij onderzoek bleek de vreemdeling een Italiaan te zijn en te logeeren in een bekend hotel hier ter stede. Hij was er ingeschreven als „secretaris" van een Braziliaan, die zich *„Dr. Evans, explorateur"* noemde en die in hetzelfde hôtel verblijf hield. Hield, want hij is er sedert gisteravond niet teruggekeerd.....

„Dr. Evans" en zijn *„secretaire"* logeerden er sedert enkele dagen. Te voren waren ze in een ander hôtel hier ter stede geweest en voordien in een hôtel te Rotterdam.

Bouwkunst en Vriendschap.

Deze week heeft „Bouwkunst en Vriendschap" voor het eerst in dit jaar vergaderd, onder leiding van den heer P. A. Wechelenburg, die de bijeenkomst met de gebruikelijke hoilwenschen opende. Daarna werden de onderscheidingen uitgereikt aan de beknsonden in de in 1909 door de Vereeniging uitgeschreven prijsvragen, waaraan eene belangrijke belooning werd vastgeknoopt over het groote nut van prijsvragen voor de studeerenden en het buitengewone succes, dat jaar op jaar aan die door B. en V. uitgeschreven, ten deel valt.

Daarna vestigde de voorzitter de aandacht op de aan den wand geëxposeerde teekeningen van een Rijksacademie voor beeldende kunsten, waarmede de heer D. F. Slothouwer, ter vergadering aanwezig, den Prix de Rome heeft behaald. Hij wenschte hem met die onderscheiding geluk en voegde daaraan toe dat alleen de koele aard van het Hollandsche karakter oorzaak is dat dergelijke onderscheidingen zoo weinig algemeene geestdrift bij vakgenooten veroorzaken, in onderscheid met het buitenland, waar de laureat's van den Prix de Rome het middelpunt zijn van luidruchtige ovaties. Toch wordt, niettegenstaande dit gebrek aan enthousiasme ook hier de groote waarde van deze onderscheiding ingezien en begrepen dat zij alleen ten deel kan vallen aan hen, wier werk groote beloften voor de toekomst inhoudt.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Prijsvraag van de Mij. tot bevordering der bouwkunst voor eene crêche (Kinderbewaarplaats). Programma in No. 42, berichten in No. 47, 48, 49, 51. Tijd van inlevering vóór 1 Februari 1910.

2. Prijsvraag voor een nieuw hoofd voor het Weekblad „De Middenstander," uitgave van de Nederlandsche Kiosken-Maatschappij te Rotterdam, Wijnhaven 85 te Rotterdam, waar ook programma verkrijgbaar is. Programma in No. 47. Tijd van inlevering vóór 1 Februari 1910.

3. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerp van verdeeling in bouwterreinen van de bouwblokken die door de uitbreidingsplannen zijn aangegeven op de gronden der N. V. Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem; uitgeschreven door de afdeeling Haarlem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Programma in No. 52. Tijd van inlevering vóór 1 April 1910.

RECTIFICATIE.

Bij vergissing is de Balans, zie ons vorig nummer, gedateerd op 31 December 1909; dit had 30 November moeten zijn, op welken datum het Genootschapsjaar eindigt.

De Penningmeester:
PH. J. HAMERS.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 4. ZATERDAG 29 JANUARI 1910

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: ad int. H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. KOK, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, H. HANA, JOH. KROMHOUT, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. KOK, Alb. Thijmstraat 12, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Wacht niet op de gelegenheid; schep ze.
NAPOLEON I.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Populaire voordrachten. — Prijsvraag voor den kalender-omslag. — Ontwerp voor een Kerk te Diemen. — De verlichting der Portugeesche Kerk te Amsterdam. — Ingezonden. — Verwerven. — Proefnemingen met hydraulische mortels. (Vervolg). — Boekbespreking. — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De *127ste Gewone Ledenvergadering* zal gehouden worden op *Woensdag 2 Februari e.k.* des avonds te *8½ uur*, in het Genootschapslocaal in „Parkzicht".

AGENDA.

1. Opening en Notulen der 127ste vergadering.
2. Ingekomen stukken en Mededeelingen.
3. Voorstel tot verhooging van de begrootingspost voor de bibliotheek.
4. Verkiezing van een lid der Commissie van Redactie wegens bedanken van den heer Joh. Kromhout.
5. Voordacht van den Heer A. W. Weissman over Lieven de Key met lichtbeelden.
6. Rondvraag en Sluiting.

II. De functies in het bestuur zijn verdeeld als volgt:

H. A. J. BAANDERS. .	*Voorzitter*
H. J. M. WALENKAMP.	*Vice-Voorzitter.*
PH. PHILIPPI	*1e Secretaris.*
J. ROOSING JR. . . .	*2e Secretaris.*
A. REDERT.	*Penningmeester.*
M. J. E. LIPPITS. . .	*Bibliothecaris.*
H. HANA	*Plaatsvervangend lid.*

III. Tijdens de 127ste vergadering zullen in de Genootschapszaal eenige schetsen en teekeningen van den heer G. F. la Croix geëxposeerd zijn.

IV. Wegens langdurige uitstedigheid heeft de heer Joh. Kromhout bedankt voor zijn lidmaatschap van de Commissie der Redactie.

V. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer K. Wiedijk, bouwkundige te Amsterdam, thans buitenlid, door de heeren J. van Laren en G. J. Rutgers.

VI. Als kunstlievend lid is toegetreden de firma Groeneveld, Ruempol & Co. te Amsterdam.

De 1e Secretaris:
PH. PHILIPPI.

De circulatie der portefeuilles van den leeskring zal gedurende 14 dagen gestaakt worden ter controleering van den inhoud.

De Bibliothecaris:
M. J. E. LIPPITS

POPULAIRE VOORDRACHTEN.

DE WONING.

I. Historisch overzicht.

ZATERDAGAVOND 29 Januari gaf de heer J. E. van der Pek, ing.-archt. alhier, in de bovenzaal van „Het Nutsgebouw, de boven aangehaalde voordracht.

Spreker begon, na een korte inleiding, met een kaart te vertoonen van West- en Midden-Europa, de Middellandsche Zee en een gedeelte van Afrika, meer bepaald Egypte.

Het abonnement wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 10.—, voor kunstlievende leden . . . . idem, voor buitenleden en adspirant-leden f 5.00 . . . . .

Hierop gat spreker de wegen aan langs welke de beschaving uit laatstgenoemd land zich over Europa verspreidde, onderscheidenlijk de zee- en de rivierwegen (Rhône-Rijndal en Donau-Rijndal).

Vervolgens besprak de heer Van der Pek de ontwikkeling van het huis, in verband met de evengenoemde beschaving en de invloeden, welke die beschaving uitoefende op indeeling en inrichting van het huis, alles toegelicht door lichtbeelden.

Egyptenaren Het eerste beeld vertoonde een Egyptisch huis, geheel ingericht naar de zeden en gewoonten dier tijden en de plaatselijke gebruiken en het klimaat dier streken. Dit huis bestond uit een vrij groote, overdekte binnenplaats met daaromheen gegroepeerde vertrekken zonder vensters en terrasvormige daken.

Grieken Het tweede beeld vertoonde een Grieksche woning van 800 v. Chr. (het huis van Odysseus te Ithaka); dit huis geeft reeds een vrij groote afwijking te zien van het vorige, hoewel de typen veel overeenkomen. Het bestond in hoofdzaak uit een open doorgang, waaromheen de lokalen gegroepeerd zijn, voor mannen en vrouwen afzonderlijk.

De tweede plattegrond van 380 v. Chr. vertoonde eene woning, gelegen aan twee open plantsoenen, verbonden door een smallen doorgang. Om de plaatsen waren de woonkamers gegroepeerd; de voornaamste helft wederom voor de huisheer, de andere helft voor de vrouwelijke sekse.

Deze scheiding tusschen woning voor de mannen en die voor de vrouwen is karakteristiek voor de Grieksche beschaving.

Romeinen. Hierop volgde een voorstelling van het Romeinsche huis, ontwikkeld uit het Grieksche, en zien wij reeds het zadeldak toegepast, dat later in de westersche woning veelvuldig voor zal komen. Daarna volgde een interieur van rijker compositie (het huis van den tragischen dichter te Pompeï) hetgeen te zien gaf het atrium, het compluvium en het impluvium.

Opmerkelijk is hier dat het tablinum, de plaats waar de bewoner zijn zaken dreef, midden in het huis gelegen is.

Een schoone perspectief van het huis van Cornelius Rufus werd vertoond, benevens een mozaïekvloer, eenvoudig gedecoreerde wanden en wandversieringen.

Op een Romeinsche schilderij voorstellende Bacchus en Ariadne waren wij in de gelegenheid een gedeelte eener wandversiering op grooter schaal te zien.

Germanen. Een volgend beeld gaf ons te zien de beroemde huisurn van Aschersleben, waarin de asch der overledenen bewaard werd; deze urn naar den vorm „huisurn" genaamd geeft 't prototype weer van het Germaansche huis (lage muren met hoog zadeldak).

Hier wijdde de spreker eenigszins uit over de Saksische en Germaansche invloeden welke zich in West-Europa, dus ook in ons land deden gelden.

Op deze bespreking volgde de beschouwing van eene boerenwoning („los huus") zooals die nog in den Gelderschen achterhoek en Overijssel voorkomt. De Saksische boerderij bestaat uit een groote middenruimte aan twee zijden begrensd door kleinere, waarin de slaapplaatsen en stallen zijn ondergebracht. Opmerkelijk is hierbij de sterke afwijking van de Grieksche en Romeinsche woning, waar de bewoners naar de seksen zeer zorgvuldig gescheiden waren, terwijl in de Germaansche woning mensch en dier in één ruimte samenwonen.

Het gezin leefde bij voorkeur voor de ramen, gezeten om een zeer primitieve stookplaats zonder rookkanaal.

Als combinatie van de twee besproken hoofdtypen volgde nu het laat-Romaansche huis (1100) waarin Gallo-Romeinsche invloeden duidelijk zichtbaar zijn.

Het laat-Romaansche woonhuis bestaat uit voor- en achterkamer door een binnenplaats gescheiden en heeft een trap, leidende naar de verdieping, die ruimte biedt aan een gezellige huiskamer, met ramen aan de straat en aan drie zijden voorzien van banken.

Uit deze inrichting blijkt het wonen aan de straat en aan den haard tegelijk. Opmerkelijk is bij deze huizen met verdieping het sterk uitvenloopend karakter van onder- en bovenbouw. Het onderste gedeelte was namelijk van steen opgetrokken, het bovenste veelal van hout of van vakwerk; het geheel door een spits dak afgesloten.

Onder dat dak was gelegenheid om een zolder en een vliering aan te brengen.

Van dit type naar het Amsterdamsche woonhuis van ± 1750 is inderdaad slechts een stap. Men zie de plaats met *zij*-, binnen- en achterkamer, den gang en de trap.

De plaats heeft hier wel is waar eene andere bestemming gekregen, doch de vorm is nog volkomen de zelfde gebleven.

Na de pauze werden een reeks van interieurs vertoond ten einde de ontwikkeling te doen zien van de hoofdfactoren: vloer, plafond en wand.

Vloer. De eerste plaat, een schilderij van Jan van Eyck (1434), vertoonde een houten vloer, gepleisterde wanden en houten zoldering.

De tweede, een kamer van van Meckener (1470), bevat een steenen vloer gedekt met het houten beuntje, nog heden in de keukens bekend.

De derde stelde een kamer voor van Dirk Bouts met tegelvloer en gepleisterde wanden.

De vierde: een kamer van een leerling van Van Eyck, met een vloer van witte en zwarte marmeren tegels.

De vijfde was een schilderij van Hans Burgkmaier (1500) voorstellende Karel de Stoute met diens dochter. Wij zien hier den steenen vloer belegd met een karpet en constateeren de neiging tot het bedekken van vloeren met hout of kleeden.

Wand. De volgende serie beelden diende meer tot beschouwing van den wand.

De eerste plaat: een houtsnede van Hans Schäufflein (1510) geeft een kamer te zien met rijk versierd altaar, terwijl de wanden van baksteen zijn opgetrokken.

Typisch is hier de plaatsing van het bed en daarvoor de ijzeren brandkast gedekt met een plank.

De tweede vertoonde den psalmzingenden David te midden van gepleisterde wanden, welke op sommige plaatsen met losse kleeden behangen zijn. (1540).

De derde is van Hans Holbein en stelt voor een kamer van Henderik de achtste, eveneens met doeken behangen. (1540)

De vierde is een Fransch interieur van Abr. de Bosse; de wanden zijn bespannen met doek, waarop schilderijen gehangen zijn (dubbele versiering) (1650).

Zoldering. De eerste plaat van de zolderingen is van Albrecht Dürer en stelt den heiligen Hieronymus voor in zijn cel; de zoldering is hier van planken en de wanden zijn gepleisterd (1514).

Vervolgens zien wij zolderingen bestaande uit moer- en kinderbalken, daarna plafonds met caissonverdeeling (1550).

Plafonds met balken en daartusschen verdiept liggende gedecoreerde velden, vormen schoone combinaties.

Daarna wordt een schets vertoond voor een beschilderd, tweemaal verdiept, plafond, rijk georneerd van Bernard Poccetti (1650).

Ten slotte een beschilderd plafond met zeer diepe perspectieven van Andrea Pozzo (1700).

Wanden en plafonds zijn nu geworden van eenvoudige constructieve samenstelling tot de rijke decoratieve onderdeelen.

Decoratie. Nu volgde een plaat van Jean Le Pantre (1680) waarin alle drie (vloer, wand en plafond) versierd zijn en niets meer van de oorspronkelijke constructie te zien is.

Verder een rijke en in alle deelen versierde kamer met spiegels en schilderijen in de betimmeringen gevat door Boffrand (1750).

In een interieur (1770) van Gravelot is opmerkelijk de typische plaatsing van het bed in een nis der kamer.

J. M. Moreau (1780) vertoont in een kamer van laat 18e eeuwsch type een gespijkerd kleed, schoorsteen met spiegel, coups en candelabres.

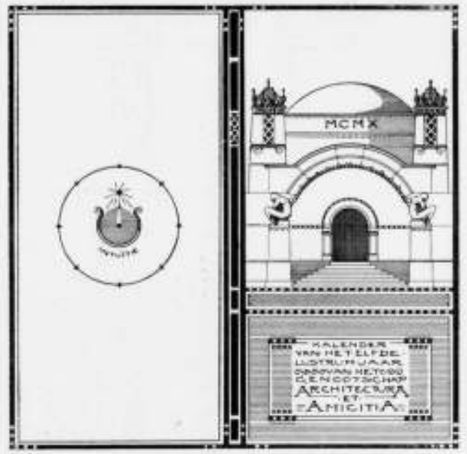
Eindelijk zien wij in de slaapkamer van Marie Antoinette in het Petit Trianon te Versailles van J. Ange Gabriel 1780 de parketvloer, het eenvoudige vlakke plafond, wanden met lambris, schoorsteen met spiegel enz. waardoor het punt van overgang geworden is met de ons bekende negentiende-eeuwsche kamer.

Spreker merkte ten slotte op dat tusschen 1400 en 1800 het constructieve beginsel langzamerhand verdween, om plaats te maken voor het zuiver decoratieve.

G. J. Rutgers.

PRIJSVRAAG VOOR DEN KALENDER-OMSLAG.

In vervolg van de in het eerste nummer van dezen jaargang verschenen kalender-ontwerpen, zijn hierbij de reproducties van nog twee inzendingen gevoegd.

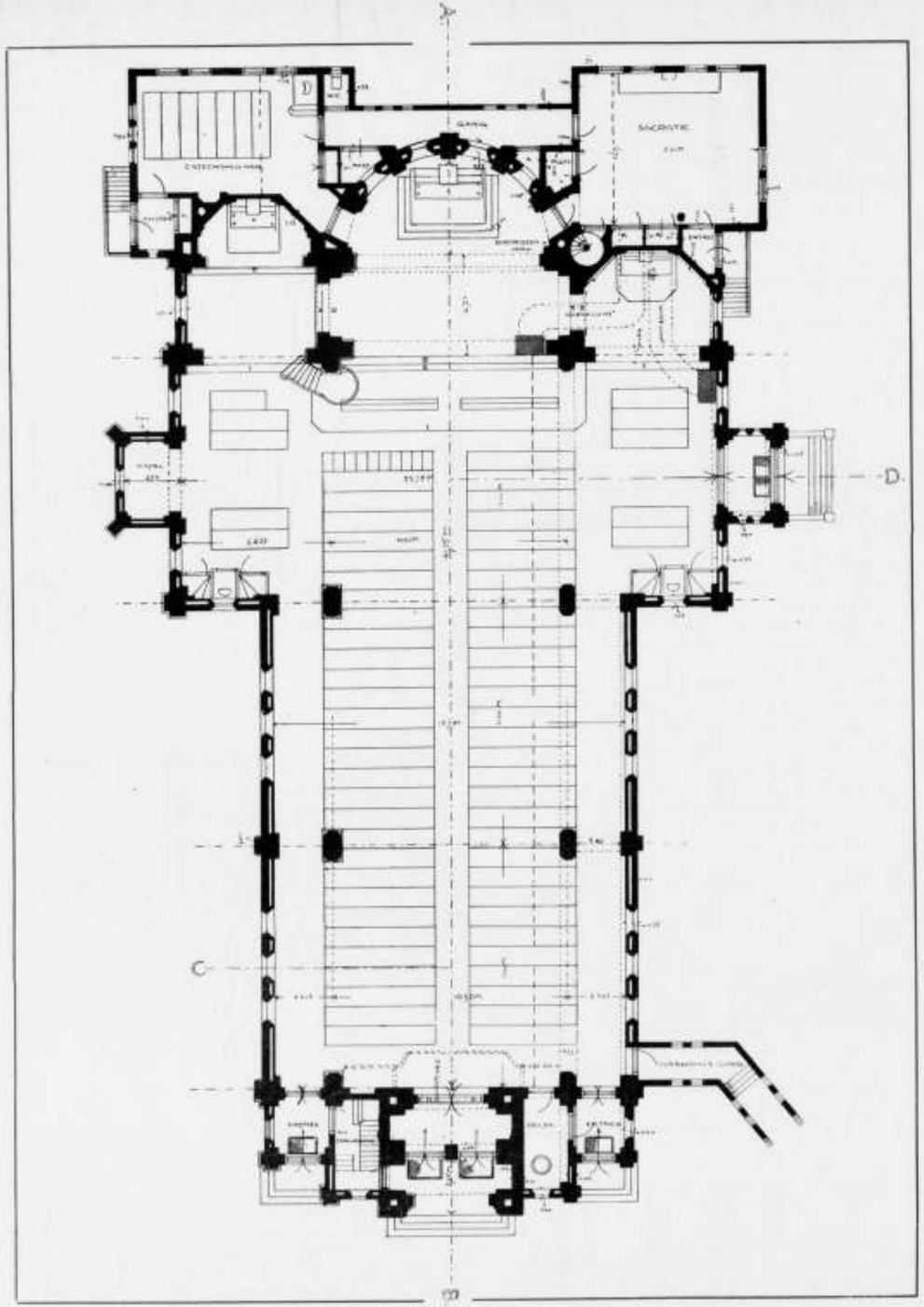

Van het ontwerp ingezonden onder het Motto: „Over smaak valt wel te twisten" zegt de ontwerper Ph. J. Hamers:

„De ontwerper trachtte op de hoofdzijden van den „omslag te doen uitkomen, dat het een kalender is

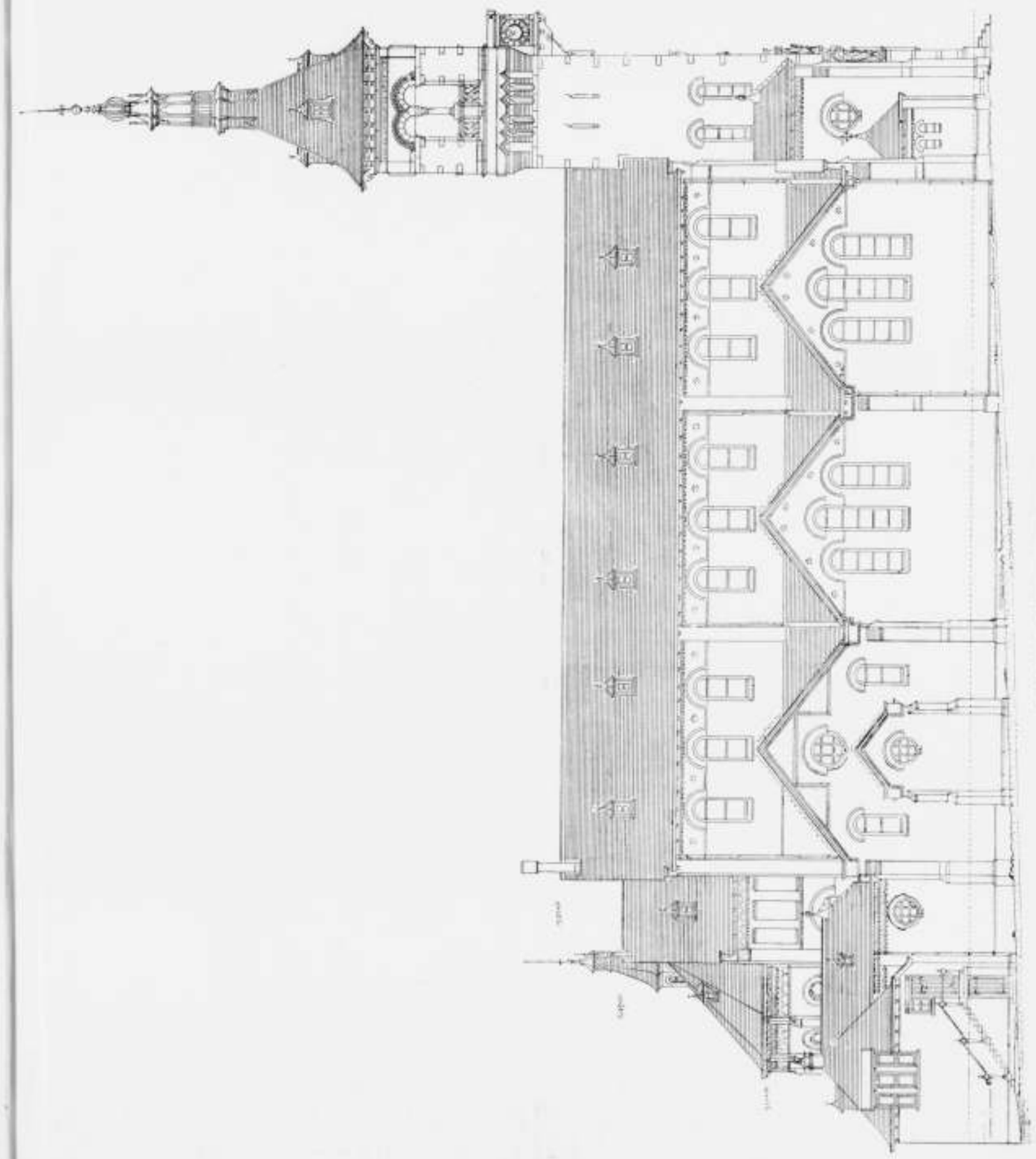

„van een bouwkunstig lichaam, stabiel, en haar hoofd-„zetel hebbende te Amsterdam. Hij deelt niet de „meening dat een sterk in het oogspringend verband „noodzakelijk is tusschen vóór- en achterzijde.

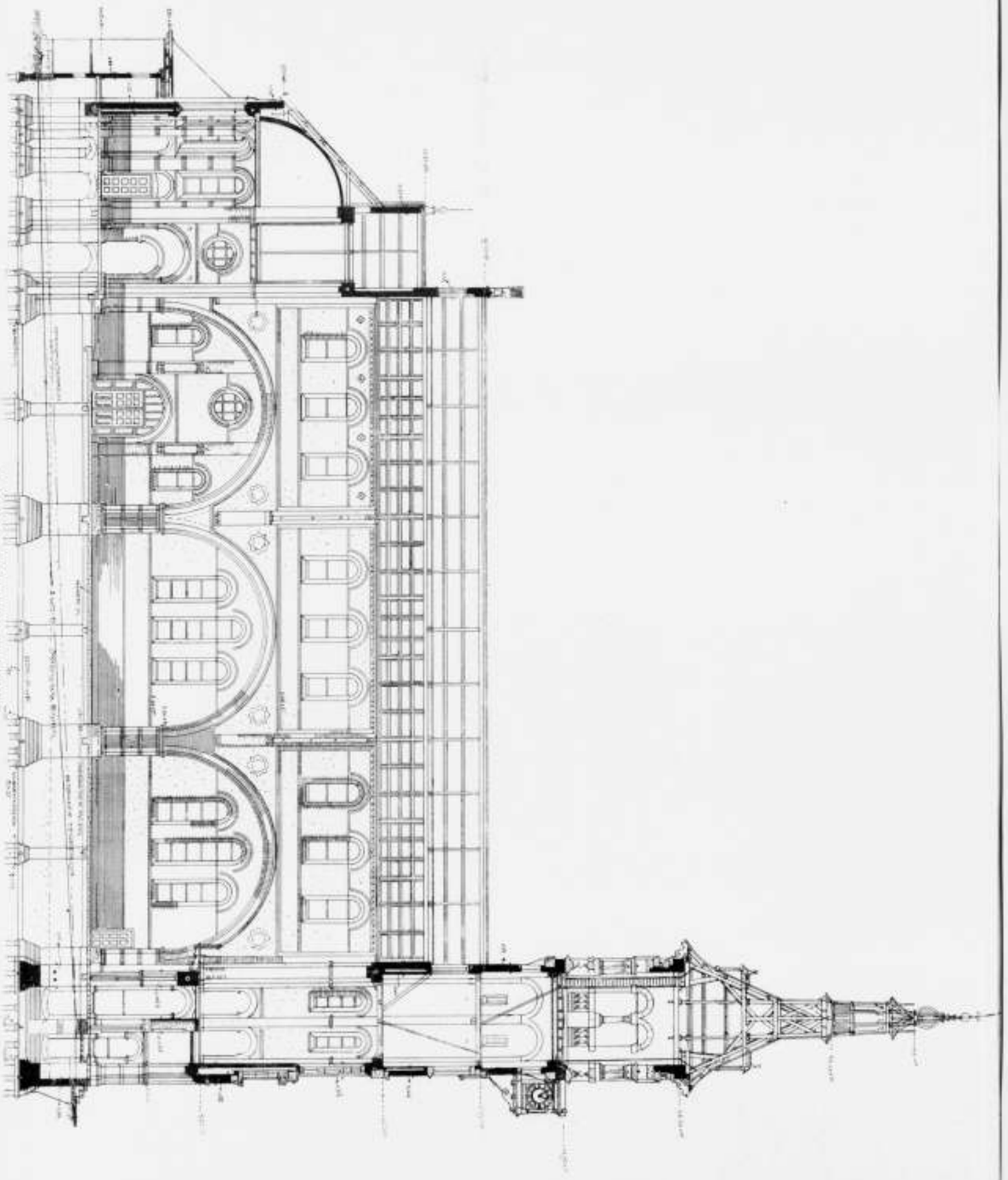
PLAN VOOR EENE KERK TE DIEMEN.
Plattegrond, Schaal 1 : 200.

M. J. L. Lippits en N. H. W. Schoute, Architecten

PLAN VOOR EENE KERK TE DIEMEN.
Zijgevel, schaal 1 : 200.

M. J. L. Lippits en N. H. W. Schoute, Architecten

PLAN VOOR EENE KERK TE DIEMEN.
Langsdoorsnede.
M. J. E. Lippits en N. H. W. Schoutte, Architecten.

PLAN VOOR EENE KERK TE DIEMEN.
Voorgevel, schaal 1 : 200.
M. J. E. Lippits en N. H. W. Schoutte, Architecten.

„Aan de achterzijde trachtte hij uit te drukken de „intuïtie verbrekend het omhulsel van de kiem der „gedachte".

Van het ingezonden ontwerp Motto: „Baberkrom" vroegen wij den ontwerper Jac. Ph. Wormser eveneens eenige omschrijving, waarop wij als antwoord ontvingen:

„Wat ik als tekst zou moeten vermelden weet ik „waarlijk niet. Het is mij echter een voldoening, dat „de heer de Bazel mijn werk de voorkeur gegeven „heeft".

Alhoewel wij van nog meer inzenders verlof ontvingen hun ontwerp te doen reproduceeren, sluiten wij hierbij deze serie. Gerust mogen wij oordeelen dat dit jaar de kalender-prijsvraag zeer goed geslaagd is.

ONTWERP VOOR EENE R. K. KERK TE DIEMEN.

VOOR eenige maanden geleden werd ons den bouw opgedragen van eene Kerk te Diemen, waarvan de bouwkosten mochten bedragen de som van plm. *f* 80.000.

Wij maakten naar aanleiding van deze opdracht het hierbij behoorend ontwerp, hetwelk, jammer genoeg, echter niet zal worden uitgevoerd, daar bij nader inzien de kosten te hoog zouden worden en de bouw het cijfer van *f* 50.000 niet te boven mocht gaan.

Het ontwerp was gedacht te worden uitgevoerd in miskleurige klinkers voor het buitenwerk en gele verblendsteen voor het binnenwerk.

M. J. E. Lippits & N. H. W. Scholte,
Architecten.

DE VERLICHTING DER PORTUGEESCHE KERK TE AMSTERDAM.

HET Bestuur der Portugeesche kerk te Amsterdam zal eerstdaags een beslissing nemen of deze kerk al dan niet haar kaarsverlichting zal behouden.

Dezer dagen bezochten we bovengenoemd kerkgebouw. Binnenkomend, trof ons de zuivere stemming, die van dit interieur uitgaat en waarvoor als oorzaak op te geven is, dat het geheel zich hier sinds den bouw nog in ongerepten staat bevindt; men gevoelt onmiddellijk dat hier nooit een schennende hand aan 't werk geweest is. Moge de architectuur geen volmaakte zijn, van te meer smaak getuigt de meubileering; hier vinden we nog de kaarskronen, die niet tot karikatuur geworden zijn. Op deze branden 's avonds de witte kaarsen met warm gelen lichtgloed, dooreenvlechtend haar cirkelkransen tot één levend licht, de lucht brengend in zachte trilling. En lager op de leuningen der fijne zitbanken, boven sierlijk geprofileerde balusters, in koperen kandelaars, daar stralen dezelfde lichtjes, één aan één, in diagonaal gelijn, lichtglimpjes brengend op 't warm donkerder eikenhout der betimmeringen. Het koperwerk reflecteert honderdvoudig al die lichtjes, maar heel bescheiden — in sterkte gelijk aan den weerschijn van goud. — 't Is alsof we ons tusschen de sterren bevinden, een recht kerkelijke-sfeer waart om ons.

Zal men deze weelde gaan verstoren met de kaarsen te vervangen door koud-nuchter electrisch licht?

Dat mag niet gebeuren!

Het geldt hier één der laatste kerken wier inrichting nog stijl-zuiver is, hier kan er nog op gewezen worden, dat iedere gedeeltelijke verandering afbreuk doet aan de schoonheid.

Immers wat zou er gaan gebeuren? De kronen blijven natuurlijk hangen! Zoo ligt 't voor de hand, dat men komt tot 't bedrog van electrisch licht op porceleinen „kaars". Daartegen willen we waarschuwen, in een kerk ten eerste waarheid, in alles! Bovendien mag uit de kerk, waar iedere zuil, raam en kandelaar een symbolische beteekenis heeft, het symbool van de zelfopofferende liefde, (de kaars) verdwijnen?

Ten slotte willen we nog zeggen, dat, zoo het electrisch licht *hier* aangebracht wordt, de stemming niet in harmonie zal zijn met de religieuse gevoelens der gelooviger.

Dat ook het kerkbestuur dat inzie en niet tot de verlichtigings-wijziging overga.

Anna Spier.
J. de Lugt.

Den Haag, Januari 1910.

Naar wij vernamen bestaat het plan de meerdere verlichting van de Portugeesche kerk te bereiken door groote electrische booglampen, geplaatst *buiten* de kerk. Dan zullen voor de ramen aan de binnenzijde gordijnen van wit doek worden aangebracht, waardoor het van buiten inkomende licht minder scherp, meer verspreid zal zijn.

Wij willen hopen dat met deze, zeker eigenaardige verlichtingswijze, een goed resultaat bereikt wordt en de oude kaarsverlichting binnen behouden blijft.

Red.

INGEZONDEN.

De Utrechtsche Club.

GAARNE zag ondergeteekende het volgende in 't orgaan van „A. et A." opgenomen.

Het is mij opgevallen dat over 't *al* of *niet* vormen van afdeelingen van het Genootschap A. et A. de meeningen nogal uiteenloopen en wil ik daarom daarover zwijgen.

De tijd zal leeren of het noodzakelijk is.

Veeleer wil ik wijzen op het wanbegrip (zie No. 3 van 1910) als zouden de Utrechtsche leden op hun program tot samenwerking het „gezellig samenzijn" als nummer één hebben staan en eerst daarna het behartigen der vakbelangen.

Ware dit de bedoeling, dan zouden degenen, die zich er vóórgespannen hebben in geen geval er mede begonnen zijn, want hun idée is juist het tegenovergestelde en wèl, om zoo min mogelijk tijd te besteden aan „gezellig samenzijn" maar wel, om door krachtig hunne ideeën in de samenleving te geven, de bouwkunst tot een hooger peil op te voeren.

Dàt is de grondslag van de jonge club en een aantal van 5 leden zijn het daarover volkome eens, en hoopt de Utrechtsche groep op den duur daarvan het bewijs te geven.

In een rondschrijven aan alle buitenleden, wonende in Utrecht en omstreken wordt dringend verzocht om op de tweede vergadering, welke 29 Januari a.s. plaats vinden zal, tegenwoordig te zijn en wordt in dat stuk uitdrukkelijk er op gewezen, dat het om het belang van de kunst gaat en hopen zij, dat de buitenstaanders bewust zullen worden, hier geen sprake is, om naast andere bestaande vereenigingen, wéér een vereeniging op te richten, maar wèl, door als bewijs van *actief werken*, de andere vereenigingen tot meerdere „levenslust" en „opgewekt streven" aan te moedigen, waardoor dan op den duur een groot samenwerken ontstaan *kan* en *zal*.

Ziet hier de fundeering van de Utrechtsche Club.

Hoogachtend:
C. J. de Haas.

VERSIEREN.

ER wordt wel eens beweerd, dat het bijna ondoenlijk is in dezen gejaagden tijd voor den teekenaar op graphisch gebied werk te maken, dat nu eens niet naar z'n prent wordt gefotografeerd of langs een of andere reproductie-methode onder de oogen van het publiek komt. Zoo dikwijls wordt op dit gebied een bestelling 's morgens opgegeven, die reeds 's avonds de drukkerij verlaat.

Laten we maar eens denken aan de groote Amerikaansche kranten, bestaande per dag reeds uit ettelijke bladen, dikwijls voorzien van zooveel illustratief werk.

Is het in den regel wel noodig, dat sommige opdrachten zoo spoedig de handen van de teekenaars moeten verlaten, als dikwijls door de lastgevers wordt beweerd? Er kan meer zorg besteed worden aan 't werk, daar de finantieele redenen niet in alle gevallen hoofdzaak zijn.

De teekenaars in de eerste plaats moeten meer doordrongen zijn van het feit, dat het onmogelijk is op dergelijke manier goed werk te maken; door velen wordt daar zoo luchtig over heen gestapt. De reproductie-methoden zullen ons hoe langer hoe meer van de wijs brengen. Het is vaak heel lastig, ja, dikwijls onmogelijk om beter werk te leveren, toch kon dit streven op velerlei manieren in de hand worden gewerkt. Vooral dunkt ons, is dit mogelijk, dat een goed principe gevolgd wordt bij het uitschrijven van prijsvragen. We moeten helaas weer het tegendeel ondervinden voor de prijsvraag, uitgeschreven voor een nieuw hoofd van het weekblad „De Middenstander" en ook nog dit jaar is het hoofd van ons weekblad en de versiering van den kalender gemaakt op een wijze, die zeer zeker niet vereenigbaar is met de goede beginselen die „A. et A." in de eerste plaats moet helpen vooruitbrengen. Ook wij zijn mede verantwoordelijk voor dit terrein op kunstgebied, dat, hoewel niet ons direct rakende, toch door vele vakgenooten wordt beoefend.

Verblijdend is het zeker, dat aan Roland Holst is opgedragen de omslag van het plaatwerk „De Architect" te versieren. We mochten er reeds een lithografischen afdruk van zien.

G. F. L.

PROEFNEMINGEN MET HYDRAULISCHE MORTELS. *(vervolg.)*

GEDURENDE langen tijd heeft men aan de proefmengels een betrekkelijk geringe hoeveelheid water toegevoegd, namelijk juist zooveel, dat de mortel vochtig was, ze daarna krachtig in vormen gestampt, hetzij met de hand, hetzij mechanisch, op zoodanige wijze, dat aan de mortel een nauwkeurige bepaalde mate van stamparbeid verricht werd. Tegen deze wijze van doen heeft men echter ingebracht, dat de vergelijking van aldus gestampte mortelproeven met het oog op het gebruikte cement eene conclusie toeliet, welke niet beantwoordt aan de desbetreffende vastheidswaarden der mortels, die in de practijk veel zachter verwerkt worden. In verschillende staten gebruiken daarom de ambtenaren der rijksproefstations en groote technische vereenigingen thans veelal voor hun normaal-proefnemingen plastische mortel, die zonder dampen wordt bereid. Het hoofdbezwaar, dat nu weer aan de algemeene toepassing dezer methode in den weg staat, is gelegen in de nauwkeurige omschrijving van het begrip „plastisch," en in de manier, waarop de mortel in den vorm geperst moet worden. De boven reeds genoemde commissie heeft ook opdracht, zich met deze kwestie bezig te houden.

Wat nu het bewaren der proefblokken van den tijd hunner bereiding tot de breekproef betreft, er is in de gewoonte, te dien opzichte tot nu toe gevolgd, niets veranderd, hoewel men tegenwoordig in verscheidene landen een methode tracht te vinden om een betere onderscheiding der eigenlijke Portland-cementen van de diverse concurreerende producten mogelijk te maken.

Vastheidsproeven.

De beide wijzen van beproeving, die bijna uitsluitend gevolgd worden, zijn de trekproef, genomen op 8-vormige proefstukken, waarvoor de modelvormen in bijna alle landen gelijk zijn, en de drukproef met kubusblokken

of brokken van de zooeven genoemde stukken voor de trekproef. In vele landen geeft men, om hun gemakkelijker uitvoerbaarheid, aan de trekproeven de voorkeur, in andere aan de drukproeven, die een betere onderscheiding der verschillende fabrikaten schijnen mogelijk te maken.

Men heeft verder ook voorgesteld, de trekproeven door buigingsproeven te vervangen, die óf met behulp van één centralen last zouden moeten genomen worden, óf ook op zoodanige wijze, dat het buigingsmoment op een bepaalde lengte constant blijft. De proeven zouden dan genomen worden met langwerpige blokken van vierkante doorsnede, welke gemakkelijk te maken zijn en waarvan de afmetingen op eenvoudige wijze bepaald kunnen worden. Na de buigingsproef kunnen dan de brokstukken daarvan nog weer dienen voor de drukproeven. Deze methode heeft in het bestuur van den Bond bijval gevonden en werd derhalve aan de bovengenoemde commissie ter verdere bestudeering gegeven. *(Wordt vervolgd.)*

BOEKBESPREKING.

Voorheen en thans, drie lezingen gehouden voor ambachtslieden door A. W. Weissman.

Met genoegen lazen wij den tweeden druk van dit boekje, dat een aardige en uitgebreide beschouwing geeft over toestanden van voorheen en van thans, voornamelijk betreffende de maatschappelijke toestanden, arbeid-voorwaarden enz. van den werkman. Vol geschiedkundige gegevens en toch vlot en aangenaam geschreven kunnen wij dit boekje zeer aanbevelen aan allen die belangstellen in vroegere toestanden in de bouwambachten.

De uitgever is B. Wolf Jzn. te Amsterdam; prijs van het boekje ƒ 0.35.

A. A. K.

BERICHTEN.

Internationale wedstrijd voor Bouwkunst te Rome in 1911.

Zooals den lezer bekend is, zal ter gelegenheid van het 50jarig jubileum van de eenheid van Italië in 1911 een Internationale Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Rome gehouden worden, waaraan verbonden is een Internationale Prijsvraag voor het moderne huis, (zie „Bouwkundig Weekblad", 18 December 1909 blz. 616 en 8 Januari 1910 blz. 17).

Naar aanleiding van een ontvangen mededeeling, dat de termijn voor officieele verklaring van deelname aan deze prijsvraag verlengd is van 15 Dec. 1909 tot 15 Febr. 1910, zijn door den Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst tot een conferentie uitgenoodigd de Voorzitters van den Bond van Ned. Architecten, Architectura et Amicitia, Bouwkunst en Vriendschap, Arti et Industriæ en de Afd. Bouwkunst en Kunstnijverheid van de Haagsche Kunstkring; op deze conferentie, die Donderdag 19 Jan. j.l. heeft plaats gehad, hebben genoemde Voorzitters of hun plaatsvervangers zich tot een Commissie geconstitueerd, waaraan als Secretaris is toegevoegd de heer J. Gratama. Door deze Commissie zijn stappen gedaan, opdat de Nederlandsche architecten nog mede kunnen doen aan dezen wedstrijd der natie's, waaraan Holland zich niet mag onttrekken.

Zoodra de plannen der Commissie nader vastgesteld zijn, zullen meer uitvoerige mededeelingen gedaan worden.

Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER.

Op Maandag 28 Februari 1910 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het *Diploma van Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering op 28 Mei 1901 en herzien op de Algemeene Vergadering van 27 September 1907 en van 23 September 1909.

DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG TEEKENAAR.

Op Maandag 4 April 1910 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering, gehouden op 27 September 1907.

Zij, die deze, of een dezer examens wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk op te geven vóór 4 Februari 1910 aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam. Indien zich wederom zoo vele candidaten aanmelden als in vorige jaren, dan zullen zij in ploegen verdeeld worden. Aan hen, die zich aangemeld hebben, zullen tijdig alle verdere inlichtingen worden verstrekt. In herinnering wordt gebracht, dat bij mogelijke niet uitreiking van het diploma de teruggave van ƒ 5.— niet meer zal geschieden.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Prijsvraag van de Mij. tot bevordering der bouwkunst voor eene crèche (Kinderbewaarplaats). Programma in No. 42, berichten in No. 47, 48, 49, 51. Tijd van inlevering vóór 1 Februari 1910.

2. Prijsvraag voor een nieuw hoofd voor het Weekblad „De Middenstander," uitgave van de Nederlandsche Kiosken-Maatschappij te Rotterdam, Wijnhaven 85 te Rotterdam, waar ook programma verkrijgbaar is. Programma in No. 47. Tijd van inlevering vóór 1 Februari 1910.

3. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerp van verdeeling in bouwterreinen van de bouwblokken die door de uitbreidingsplannen zijn aangegeven op de gronden der N. V. Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem; uitgeschreven door de afdeeling Haarlem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Programma in No. 52. Tijd van inlevering vóór 1 April 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

J.H.K.

REDACTIE: ad. int. H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. KOK, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, H. HANA, JOH. KROMHOUT, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. KOK, Atb. Thijmstraat 12, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

It is the privilege of Genius that to its life never grows common place.

LOWELL.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1272e Vergadering, gehouden op Woensdag 2 Februari 1910. — Populaire voordrachten. — De verlichting der Portugeesche Kerk te Amsterdam. — Een Raadhuis aan den Dam, zu of nooit. — Afscheid van den heer J. Versluijs. — Proefnemingen met hydraulische mortels. (Vervolg). — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Tot lid der Commissie van Redactie werd, wegens bedanken van den heer Joh. Kromhout gekozen de heer A. A. Hes.

II. Op de prijsvraag „Verkaveling van een Bouwblok" kwam slechts één antwoord in, en wel onder het motto: „Zonder Arbeid is Inspiratie niets", bestaande uit 5 cartons, begrooting, exploitatie-rekening en toelichting.

III. Ingekomen zijn eenige exemplaren van het Rapport der Commissie in zake „Steenhouwersarbeid en Steenhouwersziekte"; welke voor belangstellenden bij den bibliothecaris te bekomen zijn.

IV. Ter jongste ledenvergadering werd onderstaand adres behandeld:

Aan,
het Genootschap „Architectura et Amicitia"
ter vergadering op 2 Februari 1910.

Mijne Heeren!

Als algemeen bekend mag ik veronderstellen het *niet* door den Gemeenteraad goedkeuren van het plan van B. en W. tot bebouwing van den Dam, en het daarop gevolgd voorstel van den heer Boissevain tot onderzoek naar de mogelijkheid van den bouw van een Amsterdamsch Raadhuis op den Dam.

Zou het nu niet in de richting van ons „Genootschap" liggen adhaesie te betuigen aan dit voorstel?

Het antwoord hierop zal (mijns inziens) *ja* zijn, en wel om de volgende redenen:

1ste moet Amsterdam een Raadhuis hebben, de hoofdstad waardig.

2de is hiervoor geen beter plaats denkbaar,

a. In het hartje van de stad tegenover het paleis, dat we, hoewel oorspronkelijk raadhuis, waarschijnlijk nooit terug krijgen.

b. Om de gunstige, praktische ligging, rondom omgeven door straten, desnoods met een doorgang, waardoor verscheidene ingangen kunnen gemaakt worden.

c. Om de gunstige æsthetische ligging, met het front vis-à-vis het paleis; waardoor een goede afsluiting voor den Dam verkregen wordt. (De eerste eisch, volgens het juiste inzicht, te stellen aan een *plein*.)

Mocht men het hierover eens zijn, dan schijnt het mij eveneens op onzen weg te liggen pogingen te doen dat hiervoor een „Nationale Prijsvraag" uitgeschreven wordt, teneinde ieder

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het hiermeeschap bedraagt voor gewone leden ƒ 10.—, voor buitenlandsche leden ... voor buitenleden en adjunctleden ƒ 2.50.

bouwkundige in de gelegenheid te stellen, hieraan zijne krachten te wijden.

Hopend, een en ander in overweging genomen wordt, verblijf ik hoogachtend, Uw medelid,

A. A. Hes.

Amsterdam, 1 Februari 1910.

Voor discussies verwijzen wij naar het vergaderingsverslag.

De 1e Secretaris:
Ph. PHILIPPI.

Bij Koninklijk Besluit d.d. 29 Januari ll. is de wijziging der statuten van ons Genootschap, beoogende de verlenging van den Genootschapsduur, goedgekeurd.

HET BESTUUR.

VERSLAG DER 1272 GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 2 FEBRUARI 1910.

De Voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering en verzoekt den Secretaris lezing der notulen, welke worden goedgekeurd.

Van eenige nieuwe leden, die geïnstalleerd moeten worden, is alleen tegenwoordig de heer Mannekens, wien de Voorzitter eenige welgemeende woorden toespreekt, het vertrouwen uitsprekend, dat hij een wakker lid en warm voorstander der Genootschappelijke belangen zal zijn.

Daarna zegt de Voorzitter, het Genootschap te kunnen geluk wenschen met de aanvaarding van het penningmeesterschap door den heer Redeker.

Ingekomen is een schrijven van den heer Hoefer, waarin deze het Bestuur verzoekt, een adres te richten tot den Minister van Binnenlandsche zaken tot behoud van het Reventer te Zwolle.

De administrateur van het Genootschap heeft desbetreffende een concept-adres opgesteld, dat wordt voorgelezen en door de vergadering wordt goedgekeurd.

Verder is ingekomen een schrijven van den heer Johan Kromhout, dat hij voor het redactie-lidmaatschap wegens langdurig buitenverblijf moet bedanken. Dan een schrijven van den heer Margadant, dat hij het Jury-lidmaatschap voor de eereprijsvraag heeft aanvaard, zoodat deze Jury thans voltallig is.

Nog is ingekomen een schrijven van de Steenhouwerspatroonsvereeniging, waarin deze meldt, het Genootschap eene beschrijving aan te bieden der beroepsziekten. Deze beschrijving ligt in de Bibliotheekzaal ter inzage.

Eindelijk is ingekomen een schrijven van den Heer Hes, waarin deze vraagt, het voorstel aan B. en W. van Amsterdam tot onderzoek naar de mogelijkheid van den bouw van een nieuw Raadhuis aan den Dam te steunen.

De Voorzitter meent, dat deze zaak van te veel belang is, om hierover nu, zoo in eens en onvoorbereid, te beslissen, en stelt voor de behandeling ervan uit te stellen tot de volgende vergadering.

De Heer Hes meent, dat de zaak te veel spoed vereischt, om uit te stellen. Reeds den volgenden Woensdag is er Gemeenteraadsvergadering en zal de zaak zeer waarschijnlijk behandeld worden.

De Voorzitter wijst erop, dat de questie van weder in gebruikstelling van het oude Raadhuis ook nog altijd aan de orde is.

De heer Weissman vindt, dat de tegenwoordige Bouwkunst zich wel wachten moet, om tegenover 's werelds achtste wonder, die meesterschepping van Van Campen, een gebouw te zetten, dat daarmede moet wedijveren.

De heer Van Baalen wijst er op, dat het voorstel van het publiek uitging en een Genootschap van Architecten een treurig figuur zou maken, als dezen het voorstel zouden tegenwerken uit gebrek aan zelfvertrouwen. Moge onze jonge Bouwkunst nog niet die hoogte van die uit den tijd van Van Campen bereikt hebben, zij **is** er, en elke tijd moet het zijne geven.

De heer Hes sluit zich hierbij aan, en zegt, dat winkelhuizen nog minder goede kans van Dambebouwing geven dan een monumentaal gebouw.

De heer Weissman, ofschoon de tegenwoordige krachten willende erkennen, blijft de tegenwoordige Bouwkunst nog te jong vinden, om zich hieraan te wagen.

Om de verdeeldheid der gevoelens, die hieromtrent blijkt te bestaan, wordt dan besloten, de zaak te behandelen in een volgende vergadering.

Hierna geeft de Voorzitter het woord aan den spreker van den avond, den heer A. W. Weissman, die eene zeer zorgvuldig bestudeerde karakteriseering geeft van het werk van Lieven de Key, welke voordracht wordt gevolgd door eene collectie mooie lichtbeelden.

De Voorzitter wijst er op, dat reeds het applaus der vergadering bewijst, hoezeer des heeren Weissman's rede op prijs wordt gesteld, maar wil er toch nog een woord van bijzonderen dank bijvoegen.

De heer Weissman zegt, op een desbetreffend verzoek van den Voorzitter, nog toe, zijne voordracht in extracte wijze voor het orgaan te willen afstaan, waarna opnieuw applaus volgt.

Bij de verkiezing van een redactielid, vacature Joh. Kromhout, werd als Bestuurscandidaat gesteld de heer Hes, en als ledencandidaat de heer Nijhof. De heer Hes werd gekozen.

De Voorzitter vraagt nog een crediet van *f* 60 à *f* 80 aan, nog op de begrooting te brengen, ter bestrijding der kosten van het nieuwe kaartsysteem voor de Bibliotheek. Deze post wordt toegestaan.

Langs de wanden was tentoongesteld eene collectie ontwerpen en teekeningen van den heer G. F. La Croix, waarvan vele, vooral tijdens de pauze, de bijzondere aandacht der leden trokken, wederom eene daadwerkelijke opwekking aan de leden, dit goede voorbeeld te volgen.

Niets meer aan de orde zijnde, sloot de Voorzitter de goedbezochte vergadering.

v. B.

POPULAIRE VOORDRACHTEN.

Op Zaterdag 5 Februari hield de heer H. P. Berlage Nzn., Architect te Amsterdam, in de groote zaal van het Nutsgebouw, de tweede der tweede serie voordrachten, georganiseerd door het Genootschap „Architectura et Amicitia", over *„De moderne Woning"*, toegelicht met lichtbeelden.

De heer Berlage begon met te herinneren dat in de slotvoordracht der vorige serie lezingen, door hem naar aanleiding van de architectuur in de 19de eeuw het volgende werd gezegd:

„Er moest een nieuwe periode komen na de 18de eeuw, toen de Renaissance had uitgeleefd, teveel wilde bereiken. Het was nu de 19de eeuw voorbehouden het tijdperk van zoeken te zijn, dat van ondoordachtheid, welk tijdperk echter door maatschappelijke omstandigheden eenerzijds, en geestelijke verbizondering anderzijds, zich niet kon behoeden voor groote afdwalingen op kunstgebied, waardoor een meer geleidelijke evolutie zooals vroeger, onmogelijk werd of werd vertraagd.

Zij gaf blijken van inderdaad groote ondoordachtheid, door haar te kwader ure ontwikkelde stijl-architectuur, in welke nu eindelijk de bezonnenheid langzamerhand schijnt weer te keeren."

En verder:

„Wij staan dus op de grens eener periode, die tot ontwikkeling moet voeren. Dat die ontwikkelingsgang nog van langen duur zal zijn? Wie zal zich er over verwonderen die dezen tijd begrijpt en de moeilijkheden die moeten overwonnen. Maar dat tijdvak moet en zal komen."

Dit gold natuurlijk ook voor de woning, hetgeen dus zeggen wil, dat er in de 19de eeuw evenmin een bepaalde vorm-eenheid in de binnen-architectuur viel waar te nemen.

De toestand was dus in 't algemeen zóó, dat de woning, en wanneer van woning wordt gesproken, dan wordt daarmee in het algemeen bedoeld het burgerlijk huis, zoowel in de stad als op 't land; was òf de bestaande met de overgeleverde vormen van roccoco, òf empire, òf de nieuwe, welke dan werd gebouwd 't zij in stijlvormen, eveneens uit dien tijd of wel, zooals dat ongeveer met het jaar 1840 begon in die van Griekenland; en later met de wisselende sympathie in vormen welke waren ontleend èn aan de middeleeuwsche èn aan de vaderlandsche bouwkunst van de 17de eeuw.

En deze perioden, dus die der historische stijlen, dragen de dienovereenkomstige namen van neo-Grieksche, neo-Gothische en neo-Renaissance.

Dit voor 't geval, dat nog architecten met den bouw der woningen waren belast: want tenslotte, en dit werd vrijwel regel, toen de eigenlijke woningbouw in handen kwam van bouwondernemers, uit wier handen natuurlijk de zonderlingste producten te voorschijn kwamen, zoodat zij zeker het best er aan toe waren, die het geluk hadden in een oud huis te wonen.

En het meubilair, datgene wat dus een woning tot woning maakt, hield daarmee gelijken tred, hetgeen dus dáárop neerkwam, dat men had òf de oude meubelen, (en in welk gezin is nu nog niet één of meer meubels uit ouden tijd aanwezig) of wel men meubileerde zijn huis met dat allegaartje van wonderlijkheden, dat door het meubelmagazijn werd geleverd en dat dezelfde wisselingen als de architectuur meemaakte.

Het kan echter niet goed zijn, en hier kan men zich zelfs beroepen op Carlisle, Goethe en anderen, dat men zijn woonvertrek inricht volgens een vreemden of verouderden stijl. Dat is een soort van maskarade die in geen enkel opzicht bevredigt; want zoo iets is in tegenspraak met den levenden tijd waarin wij geplaatst zijn. En toch is zelfs nu nog dat inzicht niet algemeen; ja is zelfs een achteruitgang bij den uitvoerenden architect en meubelkunstenaar te bespeuren. Nu een geleidelijke ontwikkeling der nieuwe denkbeelden had mogen verwacht worden valt in tegendeel een terugvallen tot de oude stijlen waar te nemen. Had de woning der 19de eeuw dan geen kwaliteiten?" vraagt spreker, en vervolgt dan: „het zou onbillijk zijn niet te erkennen dat die woning uitmuntte door een zekere mate van koele deftigheid en burgerlijke degelijkheid; en dat de kwaliteit der meubelen met die degelijkheid wedijverde". Vraagt men naar het kunstvolle van dergelijke vertrekken, dan komt men tot een minder bemoedigende erkenning, omdat er geen eenheid was, nóch tusschen vertrek en meubels, nóch tusschen de meubels onderling.

Spreker herinnerde aan zijn lezing in de eerste serie en zegt: „Het karakter der moderne kunstbeweging zooals die in het laatst der vorige eeuw is begonnen; het eerst aan meubelen en aan binnenarchitectuur, spoedig daarop aan kleine landhuizen, is dat van groote eenvoud, van zakelijkheid".

En inderdaad zal moeten worden erkent, dat, welke pogingen ook zijn gedaan om de bouwkunst te ontworstelen aan overgeleverde vormen en haar dus weer een eigen leven te doen leven dat juist die pogingen aan de woning en hare inrichting het best zijn geslaagd.

Wil men het karakter der moderne woning verklaren, de eigenschappen opsporen waaraan een mo-

dern huis zal moeten voldoen, dan zal men deze niet moeten zoeken in oppervlakkige uiterlijkheden; maar in den geest die uit zulk een woning spreekt. Dan zal men dus te rade moeten gaan met de geestelijke beweging van dezen tijd, met de eischen welke thans worden gesteld en de constructiewijzen welke men thans toepast..

„En welke is die geestelijke beweging?" vraagt spreker en vervolgt dan: „Op de algeheele verwarring van den voorafgaanden tijd volgde in het laatst der vorige eeuw meerdere vastheid in de denkbeelden, zich kenmerkende door een algemeen streven naar orde". Meerdere kennis der oeconomische verschijnselen en de ontwikkeling der hygiëne zijn hieraan niet vreemd. Die klaarheid waarnaar wordt gestreefd uit zich tevens in constructieve zuiverheid in de samenstelling der verschillende bouwdeelen, welke in dien verwarden tijd geheel waren verloren gegaan.

Er wordt weer gezocht naar den oorspronkelijken constructievorm om weer te komen tot het zuivere voorwerp, dat door onnoodige ornamentiek niet meer waar te nemen was. Dit werd nu stijl bepalend omdat de geestelijke kern onthrak; zoodat men dan ook werkelijk meende dat de kunst van bouwen schuilde in de kennis van dien bepaalden bouwvorm. En aangezien men ook daardoor alle onderscheidingsvermogen had verloren, achtte men *die* bouwmeesters het hoogststaande welke het kwistigst waren in de toepassing, dezer uiterlijke vormen. Erkent werd langzamerhand dat het niet gaat om den uiterlijken vorm; maar om het wezen der kunst. Gevolg hiervan is datgene wat men noemde de reactie tegen de waanzinnige versieringswoede, inderdaad de erkenning van den modernen geest. Die moderne geest doet zich dus kennen aan een streven naar doeltreffendheid constructieve juistheid, eenvoud en klaarheid. En daar deze eigenschappen principieel natuurlijk niet nieuw zijn komt het slechts aan op de wijze waarop de moderne geest zich uit. In verband hiermee wijdde spreker uit over eenige materialen van den nieuwen tijd welke den modernen bouwmeester ten dienste staan en welke als gevolg van hun bijzonderen aard aanleiding geven tot wijzigingen in den uiterlijken vorm. Deze aangelegenheid van zuiver constructieven aard staat in hetzelfde verband tot het inwendige; hetgeen voor de woning natuurlijk veel belangrijker, eigenlijk alléén belangrijk is. Want immers het bouwen van een moderne woning bestaat niet in het maken van gevels, doch in dat van ruimte-omsluiting. Dit beginsel heeft tengevolge, dat de gevel niet oorzaak, maar gevolg van de inwendige verdeeling is; zonder echter het uiterlijk schoon te verwaarloozen, een beginsel dat in het tijdperk der historische stijlen terwille van denkbeeldige eischen op den achtergrond gedrongen werd.

Wanneer van moderne woning wordt gesproken, bedoelt spreker de eenvoudige burgerwoning benevens het landhuis, dus niet de luxieuse villa, en dan kan daarbij ook niet de arbeiderswoning ontbreken; juist omdat deze ontstaan is uit de moderne denkbeelden, sociale inzichten, hygiënische eischen. De moderne beweging wordt geacht van Engeland te zijn uitgegaan, waar men het ontstaan daarvan toeschrijft aan de eenvoudige landhuizen van eenige verenigde metselaars, bouwende met achterwegelating van alle hooge architectuur, evenzoo logisch eenvoudig als de gildemeesters in oude tijden.

Spreker gaat deze eenvoudige woningen na, roemt de logische samenstelling, de gezellige inrichting en de æsthetische eigenschappen, evenals de harmonisch daarmee overeenstemmende meubelen; huis en inrichting niet onwaarschijnlijk achtende als van Hollandsche oorsprong, gewijzigd naar plaatselijke omstandigheden. De centrale inrichting, d. w. z.: de vertrekken gegroepeerd om een „hall" is hier typeerend. Ook heeft men liefst alle vertrekken op eenzelfde verdieping. De hoogte der verdieping vormt een punt van ernstige overweging als beheerschende het aspect. De Engelschen houden van zeer lage, de Hollanders verlangen hoogere verdiepingen; alhoewel de eerste in alle opzichten de verkiezelijkste zijn zoowel uit practisch als uit aesthetisch oogpunt.

Bij de eischen van plan en indeeling komen nu die door de hygiëne gesteld; de factor waardoor de moderne woning zoo sterk afwijkt van de vroegere.

Spreker is thans gevorderd tot de eigenlijke inrichting der woning en merkt op dat hierbij wel het sterkst de moderne neiging op den voorgrond treedt; gekenmerkt door de reeds genoemde Engelsche invloeden, en noemt daarbij den naam van Morris, wiens werk van groote beteekenis moet worden geacht, uit hoofde van diens onafgebroken hevigen strijd tegen de heerschende wanbegrippen.

Spreker noemt als sterk in het oog vallend de vrije toetreding van licht in tegenstelling met vroegere tijden toen de ramen misschien grooter waren; doch voor het grootste deel dicht behangen met allerlei gordijnen. Strookende met de thans gangbare begrippen voorzie men de bovenramen met glas in lood van goede verdeeling en kleur-combinatie en bepale men zich tot gordijnen enkel voor de beneden ramen.

Den wand verlangt men in 't algemeen weer in zijn oorspronkelijken vorm, gepleisterd en dan versierd. „Ik zelf", zegt spreker, „heb zelfs in vertrekken den onbekleeden baksteenen muur toegepast, dus de constructie in al haar eenvoud laten zien, een opvatting die zeker en niet geheel ten onrechte kan worden bestreden". Het behang, hetzij als papier of als stof kan als muurbekleeding zijn toepassing blijven vinden, doch dan direct op den muur aangebracht.

De zolder der moderne woning is in het algemeen vlak. De balkenconstructie, welke zooveel aantrekkelijkheid bezit, en dan ook om aesthetische redenen wel wordt toegepast heeft groote bezwaren. Aanbeveling verdient het vlak gestucadoord plafond. Het vertegenwoordigt een voldoende afsluiting en kan, omdat het vlak is, nooit leelijk zijn. Voor aansluiting van wand en plafond verdient een gladde holle lijst de voorkeur. Door vermijding van relief voorkomt men aan aanhechting van stof.

Den vloer stelle men dezelfde eischen van schoonheid en reinheid; het gespijkerd kleed is veroordeeld. Men komt alzoo tot linoleumbedekking, parket en eindelijk tot de naadlooze vloer z.g.n. torgament, houtgraniet, of dergelijke. Het karpet zal wel altijd zijn waarde blijven behouden, vanwege de groote bekoring die er van uitgaat.

De haard is in de koude landen altijd het symbool geweest van het gezinsleven, en overeenkomstig zijn functie met bijzondere zorg behandeld. Hij omsluit op aesthetische wijze het haardvuur en kan dan ook, behoudens zijn vervorming in modernen geest, als zoodanig blijven bestaan. Een conflict ontstaat echter met den modernen vulkachel in dien zin, dat bij aanwezigheid hiervan, de schoorsteenmantel geen raison meer heeft. In vele moderne vertrekken is daarom de mantel weggelaten en getracht een bevredigende oplossing te vinden voor het schoorsteenkanaal in verband met den vulkachel.

Nóg een ander geval doet zich voor bij toepassing van centrale verwarming, wanneer dus geen schoorsteen aanwezig is.

Een belangrijke factor is verder voor het intérieur het verlichtingsvoorwerp dat sterk in het oog springende veranderingen heeft ondergaan in zijn overgangen van kaars tot petroleum, gas en electriciteit.

De meest ingrijpende heeft echter wel het meubilair aangenomen; de stoel, de tafel, de kast, het buffet en het bed. Men kan wel zeggen dat aan de meubelen de principieele verandering het allereerst heeft plaats gehad; hetgeen trouwens een algemeen verschijnsel is omdat alle stijlveranderingen, ook de primitiefste, het eerst aan meubelen zijn beproefd. Aan het meubel zijn in de voorbij-gegane tijden de wonderlijkste vormen geprobeerd. Het gold vóór alles weer den zuiveren vorm, die onder allerlei aanhangsels tot onkenbaarwordens toe had geleden, weer terug te vinden. Er werd naar alle zijden een volstrekte vereenvoudiging beproefd, al naar de opvatting der verschillende kunstenaars. Men kan twee richtingen waarnemen; de eerste welke zich op het middeleeuwsche beginsel baseert en dus ook het minst versierd is; de tweede welke zich meer aansluit aan de vormen van de 18de eeuw. Beide hebben, ondanks alle verschil, deze bedoeling gemeen: „zuivere dingen te geven."

Volgens sprekers meening is de moderne beweging daarin reeds vrijwel geslaagd.

Spreker noemt het een ongemeen dankbare taak den kunstenaar toegedeeld, welke zich gewijd heeft aan het vraagstuk van de moderne woning.

Spreker eindigt met te zeggen: „de groote vraag blijft of wat de kunstvorm betreft, steeds in modernen geest zal worden voortgewerkt; want die geest eischt een modernen vorm; of zal men weer, dezen geest miskennend, terugvallen tot een dood formalisme, tot vormen dus van vroeger tijden?" „Ik voor mij" zegt de heer Berlage, omdat déze slechts voor ontwikkeling vatbare blijvende waarde heeft, heb het volste vertrouwen in de *moderne cultuur-beweging*".

G. J. Rutgers.

DE VERLICHTING DER PORTUGEESCHE KERK.*)

Met de strekking van het stukje in het vorig nummer van „Architectura" zijn wij het volkomen eens. De bestaande verlichting der oude Portugeesche kerk kan als bewijs dienen, dat de moderne verlichtingsmethoden achterstaan bij de oude in het verwekken van eene plechtig-mystieke stemming. De hooge ruimte der kerk duizelt weg in rembrandtiek-donkere diepte, die slechts de hoofdmassa's van de donkerkleurige plafonds laat merken. Men ga eens zien, welk een tegenstelling hiermede de hel verlichte steenen hallen van de nieuwere kerken maken, soms zelfs, zooals de katholieke kerk aan den Singel bij het Koningsplein, met kil booglampenlicht gevuld.

De Portugeesche kerk is de éénige Amsterdamsche kerk, waar de oude *gegoten* koperen kronen uit vroegere eeuwen overgebleven zijn. De Westerkerk heeft nog wel koperen kronen, maar ze zijn 'n goede twintig jaar oud en dus van pijp- en geforceerd *plaat*koper, zoogenaamd „cuivre-poli", dat is gevernisd koper dat niet gepoetst behoeft te worden, en na enkele jaren het kenmerk gaat dragen van het gebrek aan liefdevolle zorg, die het vernissen uitdacht. Ongetwijfeld hebben de meesten onzer oude kerken zulke mooie gegoten- koperen kronen gehad, maar kerkeraden van de geaardheid als die, welke de Nieuwe Zijds Kapel deed neerhalen, lieten zich verleiden te laten zien, dat zij nog wel het maken van gaslicht konden betalen, zooals dit nog ten plattelande wel voorkomt. En daarmede waren de oude kronen naar den smeltkroes of naar den antiquair verwezen.

In Alkmaar hangen de oude kronen nog, maar langs de massieve armen zijn dunne koperen buisjes geleid om de bespottelijk uitziende kousjes-branders (met gaatjes-ballonnen,) te voeden. In de hal van het stadhuis te Haarlem hangen eenige prachtige oude kaarsenkronen, die het gemeentebestuur enkele jaren geleden voor een spotprijsje van het kerkbestuur te Medemblik (of te Enkhuizen, dat herinneren wij ons op 't oogenblik niet) kocht. Al hangen deze laatste kronen nu niet meer in het speciaal voor hen geëigende milieu, zij zijn er toch vrij goed op hun plaats, én worden althans beschermd tegen uitvoer naar het

*) Wegens plaatsgebrek kon dit naschrift de vorige week niet opgenomen worden.

dollarland en tegen verminking door gasfitters en electriciens.

Want om de oude kronen voor moderne verlichtingslichamen bruikbaar te maken moeten zij, omdat de armen massief zijn, noodzakelijkerwijs steeds verminkt worden. Gasbuisjes, hoe dun ook, mismaken de zoo rationeele en gevoelige, ovale doorsnede van den kaarsdrager en al is het geïsoleerde koperdraadje nòg zoo dun (er is slechts een enkel draadje noodig, want de koperen kroon zelf kan voor terugleiding van den electrischen stroom dienstbaar gemaakt worden) — weg te werken langs het lofwerk is het niet. Bovendien is isoleermassa geen mooi uitziende stof — en dan, al de dwarsbandjes die voor de bevestiging noodig zijn — wat voor effect moeten die wel maken!

Neen, afgezien nog van de minder schoone qualiteit van het licht (beschouwd in verband met de bestemming, namelijk kerkverlichting), de moderne verlichtingsmethoden mismaken de oude schoonheid en de schoon geworden oudheid.

Één enkele protestante kerk herinneren we ons nog, waar de oude kaarsenkronen in eere gehouden worden: de zoogenaamde „Nieuwe Kerk" te Haarlem (achter het Proveniershof bij de Houtpoort). In dit gebouw, waar onlangs het witwerk van een gedeelte van het, met kleurige wapens beschilderde, oude eikenhouten plafond verwijderd is — zeer tot verfraaiïng van het geheel! — daar hangen nog vijf oude gegoten koperen kronen, onbedorven, reeds eeuwen lang zorgvuldig gepoetst en daardoor van zoo'n milde, soepele oppervlakte geworden, de kerkruimte vullend op een wijze, die, zoo al *misschien* bereikbaar, dan toch onovertrefbaar genoemd mag worden.

Zou nu werkelijk het laatst in Amsterdam overgebleven bewijs van het innige verband tusschen een oud geloof, een oud gebouw en een oude belichting, bedreigd worden met vernietiging?

Wij weten, dat het bestuur der Portugeesche kerk met zorgvuldigheid waakt over den plechtigen ernst van het kerkgebouw — het nog bestaan der oude kronen is het bewijs daarvan. Wij weten, dat de mogelijkheid overwogen wordt, het gebouw inwendig onaangetast te laten en getracht wordt, de door sommigen verlangde lichtvermeerdering te verkrijgen door reflecteerende booglampen buiten voor de met witte gordijnen behangen vensters aan te brengen, om daarmede een maanlichtachtige schijn in de kerk te werpen. Wij zien daaruit, dat het vraagstuk ernstig behandeld wordt. Laten wij daarom met vertrouwen de verwachting uitspreken, dat de oude kaarskronen met de oude kaarsverlichting behouden zullen blijven.

Het naschriftje bij het sympathieke stukje van mejuffrouw Spier en den heer De Lugt is uitvoeriger geworden, dan oorspronkelijk in onze bedoeling lag. Het is echter nuttig, dat men er eens op attent gemaakt wordt, dat ook de avondverlichting van gebouwen en ruimten de volle belangstelling van den architect heeft, om de belangrijke rol, die zij speelt bij de voltooiing van het bouwwerk met betrekking tot zijne bestemming en dat men den architect naast den verlichtingstechnicus een plaats dient te geven bij het maken der plannen. En om er nog eens op te wijzen, dat men niet dan met grooten kans op verlies ingrijpt in wat de hoogstaande voormannen van een groot voorgeslacht in een bloeiperiode der vaderlandsche kunst gewrocht hebben. Men zij voorzichtig bij het aanraken van wat eeuwen lang met liefde bewaakt en verzorgd werd. Onwillekeurig is dikwijls juist dàt gespaard gebleven, wat het beste was! De oude kronen en de oude kaarsverlichting van de Portugeesche synagoge behooren daartoe. Er valt hier „Heimathschütz" te betrachten!

EEN RAADHUIS AAN DEN DAM — NU OF NOOIT.

ER valt in de laatste weken een merkwaardige en verblijdende opleving, een opbruising van den goeden burgerzin in onze stad op te merken en een der voor ons gelukkigste uitingen daarvan is de levendige belangstelling in het Damvraagstuk en vooral het verlangen een onze stad waardig representatiegebouw, of raadhuis aan den Dam opgericht te zien.

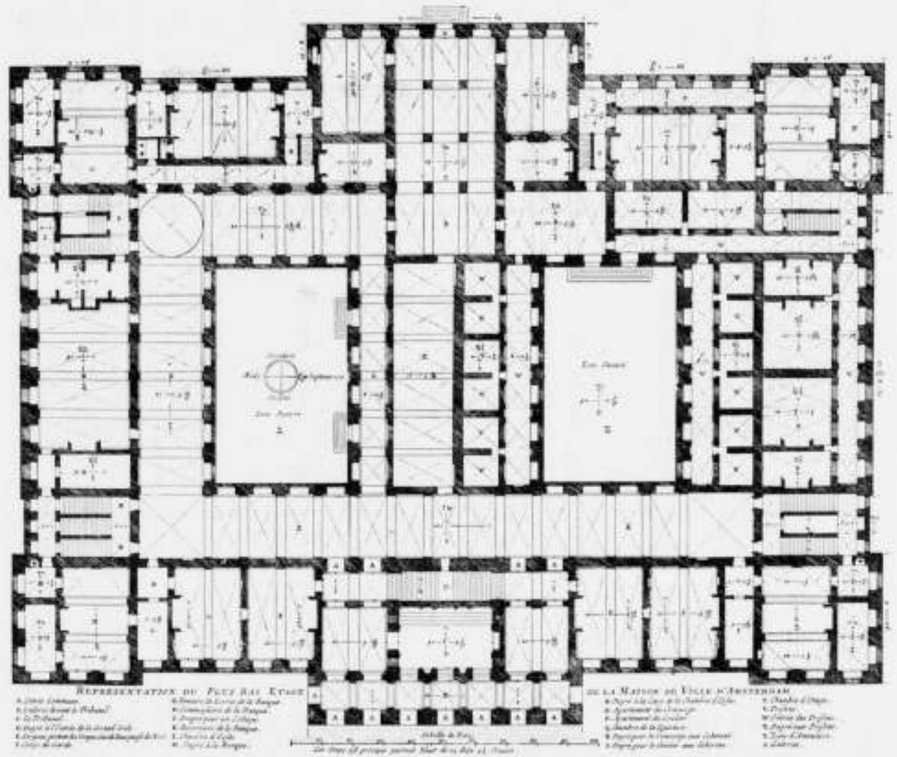
Het idée werd geopperd door het raadslid, den heer Lambrechtsen van Ritthem en sloeg dadelijk in. Een ander raadslid, de heer Ch. E. H. Boissevain belichaamde het denkbeeld in een voorstel en in de dagbladen vond het vele bewijzen van instemming. Ter beurze werd druk geteekend op een adres, waartoe door de presidenten van de Nederlandsche Bank, de Nederlandsche Handel-Maatschappij en de Kamer van Koophandel het initiatief genomen was, van den volgenden inhoud:

Aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

De ondergeteekenden, allen bij den handel en den bloei van Amsterdam betrokken, van meening zijnde, dat de waardigheid der stad niet langer gedoogt het voortduren van den tegenwoordigen toestand, waarin het gemeentebestuur in onooglijke en in ongeschikte localiteiten gehuisvest is en een gelegenheid voor plechtige ontvangsten van gemeentewege zelfs geheel ontbreekt, veroorloven zich uw college uit te noodigen, het erheen te leiden, dat naar de uitvoerbaarheid van het denkbeeld, om in het bestaande gebrek door den bouw van een Raadhuis op den Dam te voorzien, een ernstig onderzoek ingesteld wordt, en geen verkoop van terrein van den Dam goed te keuren, tenzij onverhoopt de onuitvoerbaarheid van het plan mocht blijken.

In het Handelsblad werd zelfs het plan opgeworpen

HET OUDE RAADHUIS, THANS KONINKLIJK PALEIS AAN DEN DAM.

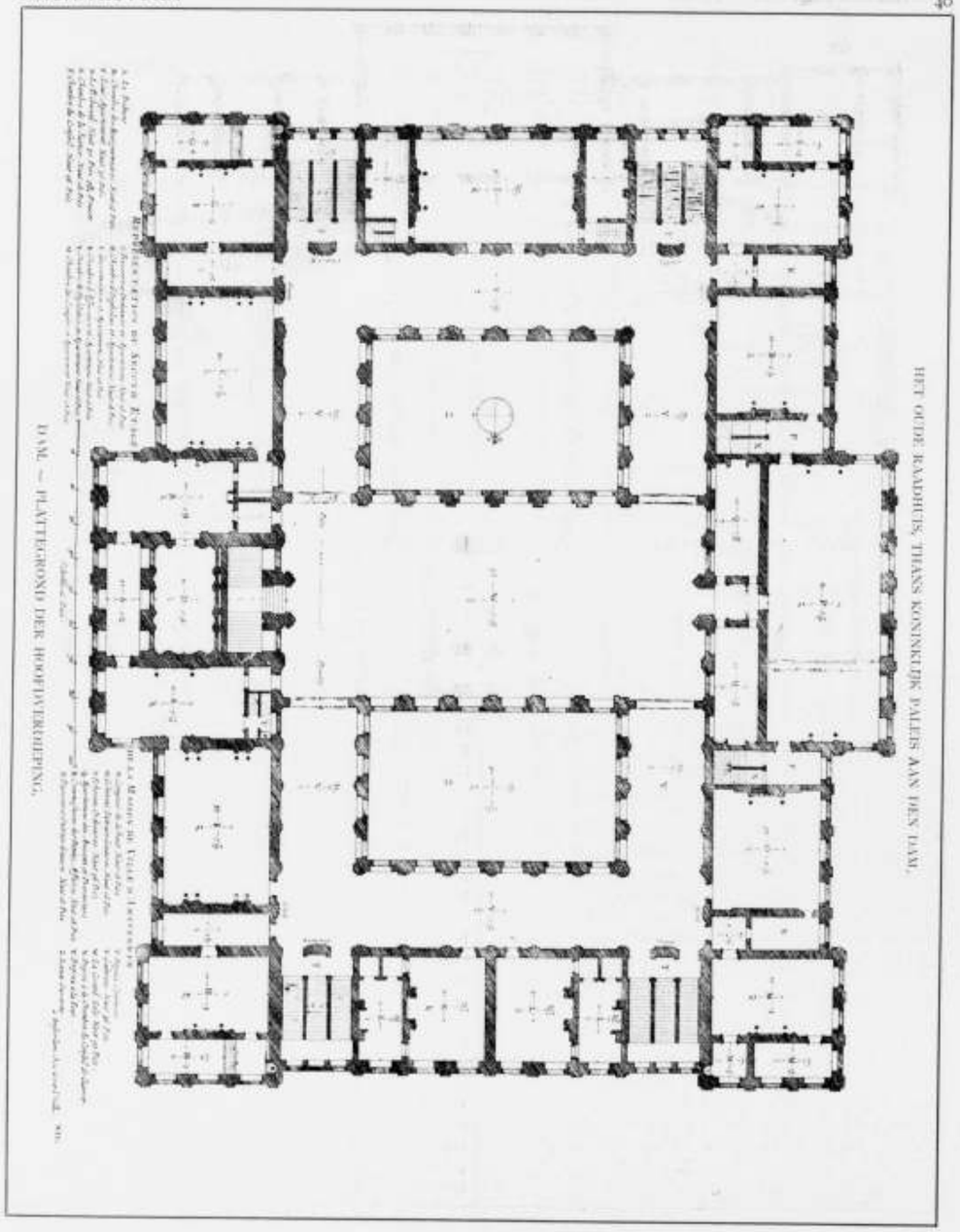
PLATTEGROND DER BENEDEN-VERDIEPING.

een fonds te stichten, om de zalen van een nieuw te stichten „Raadhuis" te verfraaien — kortom, in de drijvende en leidende kringen onzer drukke koopstad is plotseling en onverwacht een sterke strooming ontstaan om een ander dan het tegenwoordige Raadhuis te hebben en wel aan den Dam.

Ook is bij velen weer de vraag opgekomen, of als Amsterdam een Raadhuis aan den Dam wil hebben, niet het tegenwoordige Koninklijk Paleis, het oude Raadhuis, dat van de grootheid der stad zoo'n sprekende getuigenis aflegt, daarvoor aangewezen is. Onze leden zullen zich herinneren, hoe in 1901 ook ons Genootschap met levendige belangstelling zich hiermede bemoeide, toen de questie door de noodzakelijke uitbreiding van het Prinsenhof aan de orde kwam, en B. en W. door den Raad werden uitgenoodigd „te doen onderzoeken, of het Raadhuis aan den Dam voldoende ruimte aanbiedt als zetel der Stedelijke Regeering en om daarin de bureaux der secretarie en voornaamste takken van de gemeentelijke administratie te vestigen" en, zoo ja, te trachten de medewerking der Regeering te verkrijgen, opdat het Raadhuis op den Dam wederom ter beschikking van ons gemeentebestuur worde gesteld?

Het antwoord van B. en W., mede op het adres aan ons Genootschap, op de eerstgestelde vraag, luidde toen ontkennend. Voor een Raadzaal achtte men in de tegenwoordige troonzaal (letter P op bijgaande plattegrond der hoofdverdieping) te weinig ruimte beschikbaar, omdat ook de publieke- en de pers-tribune daarin plaats moesten vinden.

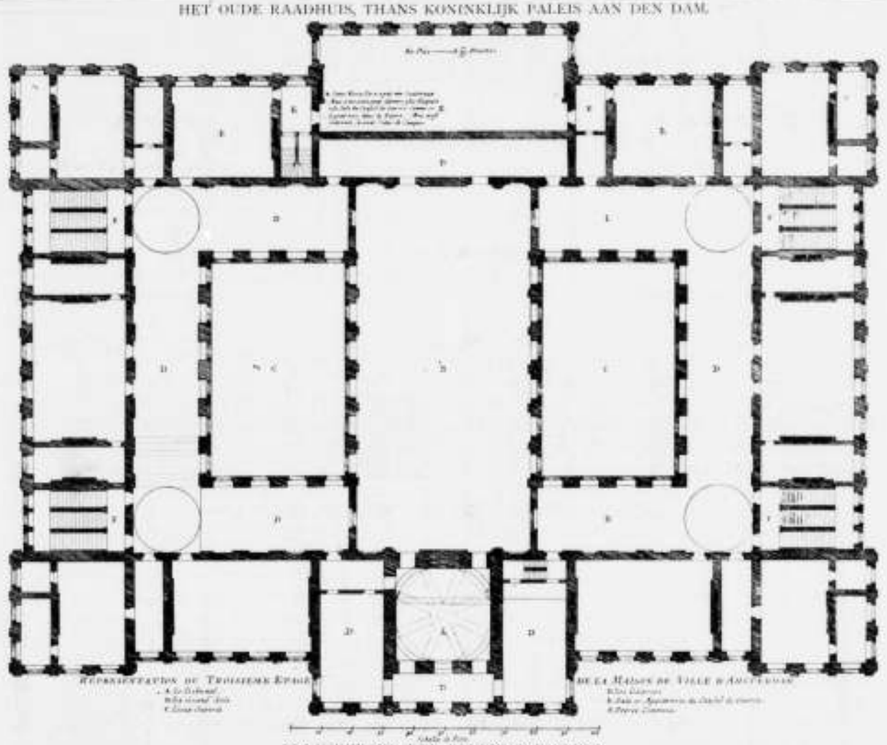
Wij willen er in het voorbijgaan even op wijzen, dat de troonzaal 9.— M. hoog is en de daarnaast gelegen ruimten Q (elk ongeveer 4 × 9 M. vloeroppervlak) zeker voor perstribunes in te richten zouden zijn, met daarboven een publieke tribune, waarvoor het vloeroppervlak ongeveer 4 × 22 M. zou kunnen bedragen. Om dit te bereiken behoeft men de schei-

HET OUDE RAADHUIS, THANS KONINKLIJK PALEIS AAN DEN DAM.

DAM. — PLATTEGROND DER HOOFDVERDIEPING.

HET OUDE RAADHUIS, THANS KONINKLIJK PALEIS AAN DEN DAM.

PLATTEGROND DER BOVENVERDIEPING.

dingsmuur tusschen Q en P slechts van de noodige openingen te voorzien, waardoor ongetwijfeld goede oplossingen te vinden zouden zijn.

Verder deelden B. en W. in 1901 mede, dat er twee groote trouwkamers derde klasse ontbraken. Doch ook ten deze is naar onze meening wel eene oplossing te vinden, bijvoorbeeld door op de benedenverdieping de ruimten E. en de ruimten F. ter weerszijden van den hoofdingang, samen te voegen.

Dat niet *alle* afdeelingen der secretarie in het Paleis onder te brengen zijn, behoeft geen bezwaar te zijn, want ook op het voor het nieuwe Raadhuis beschikbare terrein zal daarvoor zeker niet voldoende ruimte gevonden worden.

Trouwens — in de Raadvergadering van 31 December 1901 verklaarden B. en W. zich bereid „het onderzoek voort te zetten naar de mogelijkheid om de *kern der secretarie* naar het Paleis over te brengen"; terwijl zij diligent bleven ten opzichte van de vraag of het Oude Raadhuis weder ter vrije beschikking van de gemeente kon worden gesteld.

„Sindsdien is van de questie niets meer vernomen. B. en W. zijn nog steeds . . . . . diligent" zegt het Handelsblad.

Het komt ons voor, dat, zoolang deze questie niet is uitgemaakt, zoolang men niet met volkomen zekerheid kan zeggen, dat de verwezenlijking van dit idee ten eenenmale onmogelijk is, er nog geen beslissing genomen moet worden ten aanzien van de bestemming van het terrein bij en ter plaats van het commandantshuis.

In de eerste plaats dient men er naar te streven, het Oude Raadhuis weer tot zijne vroegere bestemming te brengen en mocht dit niet gegeven zijn, dan stichtte men een nieuw Raadhuis aan den Dam op den vrijkomenden grond.

Men heeft ook reeds de vraag gesteld of op dit terrein niet een nieuw Koninklijk Paleis zou kunnen verrijzen — welk idee ook de overweging waard is, naast het plan om voor de opbrengst van het te verkoopen terrein een Koninklijk paviljoen te stichten in het zuidelijk deel der stad (uitbreidingsplan Berlage), in welk geval op het nieuwe Damterrein het gebouw voor de representatie onzer koloniën zou kunnen verrijzen.

Niet het bouwen van een nieuw Raadhuis, maar het oprichten van een nieuw Koninklijk paviljoen komt ons het meest voor de hand liggend voor. Aan de oude stedelijke Regeering worde den ouden zetel in het oude Raadhuis, dat daarvoor ongetwijfeld geschikt te maken zou zijn, zoo door een enkele kleine inwendige wijziging, als door inkrimping van de onder te brengen takken van dienst tot „kern der secretarie", teruggegeven.

Aan het zooveel jongere koningschap geve men eindelijk een paleis, waar aan H. M. een aangenaam rustig verblijf wordt geboden. Het oude Raadhuis is daartoe niet geschikt en niet geschikt te maken. Het zou geen verwondering behoeven te baren, als daaraan te wijten is, dat het schoone gebouw niet meer belangstelling van vorstelijke zijde ondervindt. Op enkele dagen van het jaar na zijn de vensters dichtgehangen met grauw papier, staat het trotsche gebouw daar doodsch-verlaten, temidden van de vlijtige bedrijvigheid van het stadscentrum. Het onderhoud wordt onvoldoende verzorgd: worden de zandsteenen consôles van de fraaie kroonlijst, die tengevolge van gebrek aan de afdekking door inwatering verweeren en afvallen, worden zij niet vervangen door grauw geverfde houten consôles? Hebben wij bij onze excursie in 1908 niet gezien, dat in de groote zaal op verscheidene plaatsen het regenwater op den vloer lekte en bleek ons toen-niet dat op sommige gedeelten van de dakbedekking het zware gestreken lood was vervangen door het zooveel minderwaardige zink? Hebben wij toen ook niet wolkjes van motvlindertjes zien opvliegen bij het oplichten der dekkleeden van de prachtige Empire meubelen?

Neen, veel belangstelling heeft H. M.'s omgeving niet voor het gebouw, dat de stad op zoo koninklijke wijze aan het Vorstenhuis ten gebruike gaf, maar dat zich niet voor vriendelijke woning leent, omdat het daarvoor nimmer bestemd is geweest. En derhalve is de veronderstelling niet gewaagd, dat een plan tot den bouw van een nieuw, aan de nieuwe eischen beantwoordend verblijf, bij H. M. instemming zou vinden — hetzij dit dan aan den Dam of elders verrees.

Het ware wenschelijk, dat de verschillende meeningen over de questie nog eens tot uiting konden gebracht worden in eene bijeenkomst van belangstellenden, en wij zouden het Bestuur van A. et A. wel in overweging willen geven, eene openbare vergadering daartoe uit te schrijven.

De in dit nummer afgedrukte plattegronden (de Damzijde is naar den lezer toegekeerd) zullen eenig idee kunnen geven van wat het oude Raadhuis, dat nog maar veel te weinig bekend is, zelfs onder Amsterdammers, aan ruimte biedt. Men bewondere de breedheid, waarmede de groote „salle des pas-perdus" met aansluitende gangen, bereikbaar door vijf trappenhuizen, opgezet is — en men merke eens op, of het geen desillusie is, als men tot de wetenschap komt, dat H. M. de Koningin, wanneer zij de dankbare toejuichingen van haar volk in ontvangst neemt, vertoeft niet in een vorstelijke zaal — maar in het met A gemerkte gangentje (hoofdverdieping).

Wij blijven voorloopig nog hechten aan het in 1901 — en reeds vroeger — geopperde plan, waarbij getracht werd het oude Raadhuis op den Dam weder ter beschikking van de Gemeente te stellen.

Zou eene bespreking op eene openbare vergadering ons van inzicht kunnen doen veranderen? Dat zij, die dit meenen, dit dan pogen!

De opwekkende en zeer algemeene belangstelling, die thans gaande is, geeft vertrouwen, dat zulk een bijeenkomst ook buiten onze kringen gewenscht wordt.

J. VERSLUIJS.

15 November 1881. 31 Januari 1910.

Leedend op het groot aantal oud-leerlingen van den heer J. Versluijs, die leden van Architectura et Amicitia zijn, past ook hier een woord te schrijven over de huldiging van hem in de eerezaal van het Sted. Museum op den middag van den 31sten Januari. Er was hier eene groote schare belangstellenden aanwezig, die zich bij de leerlingen en oud-leerlingen hadden aangesloten, om hem bij zijn heengaan eene hulde te brengen.

Onder hen merkten we op, behalve direkteuren en leeraren der beide museumscholen, de heeren: A. J. Royer, administrateur van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, H. J. de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs, Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, hoofddirekteur van het Rijks-Museum, Prof. Dr. D. J. Korteweg, Mr. Th. Stuart, Prof. A. Derkinderen, direkteur van 's Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten en verder verschillende onderwijs-autoriteiten.

Achtereenvolgens werd door verschillende sprekers het woord gevoerd, er klonken woorden van hartelijkheid, van innige dankbaarheid en waardeering, die een juist beeld gaven van aller sympathie, dien deze onderwijsman niet alleen genoot, maar dien hij ook zal blijven genieten in zijn verder leven.

Na opening van de vergadering door den heer D. Saal Czn., voorzitter van de commissie van leerlingen en oud-leerlingen en welkom heeten van den heer J. Versluijs en familie, werd namens leerlingen en oud-leerlingen het woord gevoerd door den heer Royer, die het beschermheerschap van die commissie aanvaard had. Spreker schetste de groote beteekenis van het onderwijs door den heer Versluijs, gedurende 28 jaren aan de museumscholen gegeven. De goede naam dier scholen is ook voor een deel aan den heer Versluijs te danken. Daarna bood hij hem eene fraaie bronzen buste aan, die de sprekend gelijkende beeltenis van den heer Versluijs vertoont. Hieraan vergezellend ging een album met handteekeningen, vervaardigd, als resultaat van een prijsvraag, door een der leerlingen, den heer P. A. Hendriks.

Het applaus, hierop gevolgd, herhaalde zich nog sterker toen de spreker mededeelde, het H. M. de Koningin behaagd had, als eene erkenning zijner verdiensten, den heer Versluijs te bevorderen tot officier in de Oranje-Nassau-orde. Een aardig denkbeeld van den heer W. B. G. Molkenboer was het, om daarna door zijne dochter de nieuwe speld op de borst van den gehuldigde te doen steken.

De heer W. B. G. Molkenboer sprak als direkteur van de Rijksnormaalschool daarna nog eenige woorden van hulde en kon daarbij zijne spijt niet onderdrukken in hem den laatste der oude garde te zien verdwijnen.

De heer J. W. H. Berden, als directeur van de Kunstnijverheidsschool, de heer F. Derkinderen als direkteur der Rijks-academie voor beeldende kunsten, de heer D. W. Wierink, namens de Ned. Vereeniging van teekenonderwijzers, de heer G. J. Feith, namens de „Hendrik de Keyzerschool" spraken allen woorden van hulde en dank.

Vervolgens voerde het woord de heer G. Meyer direkteur van de Kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen, meer uit naam van 's heeren Versluijs intiemere vrienden, evenals de heer Mr. Th. Stuart namens zijne politieke vrienden. Deze laatste besloot zijne toespraak uit naam van die allen eene kopergravure van het V voor Amsterdam in de 17de eeuw, als herinnering aan te bieden. Mevrouw Versluijs ontving hierbij eene keurige bloemenhulde.

De heer Versluijs, diep getroffen door al deze hulde, dankte allereerst den vertegenwoordiger der Regeering en daarna allen, die na dezen gesproken hadden.

De voorzitter van de Commissie voor het huldeblijk bracht tot slot dank aan allen, die medegewerkt hadden tot het welslagen van het feest, in het bijzonder den heer Aug. Falise, die de buste vervaardigd heeft.

's Avonds bood de heer Versluijs zijnen leerlingen en oud-leerlingen eenen feestavond aan in het Concertgebouw, waarbij nog menige toast op den gullen gastheer, getuigend van vriendschap en dank, gehoord werd. Zoo kwamen ook eenige leden van „Architectura et Amicitia" met goede speeches voor den dag, ten einde toch blijk te geven, dat ons Genootschap, hoewel niet officieel vertegenwoordigd op de middagreceptie, toch warm voelt voor dezen jubilaris en hem nog een lang en werkzaam leven, te midden van de zijnen, toewenscht. A. A. Hes.

PROEFNEMINGEN MET HYDRAULISCHE MORTELS. *(vervolg.)*

Tenslotte ware nog onder de vastheidsproeven de scheurproef te noemen, welker uitkomsten het mogelijk zouden maken, den zekerheidsgraad te berekenen, die een betonijzerconstructie bij in die richting werkende krachten oplevert. Tot heden is echter nog geen methode voor deze proefneming bekend, die te dien opzichte geheel vrij van systematische fouten zou zijn en een nauwkeurige meting der scheurvastheid waarborgde.

Bespoediging der verharding.

Men heeft vroeger gemeend, den tijd, dien de proefblokken moeten blijven liggen, alvorens tot de vastheidsproef kan worden overgegaan, te kunnen bekorten en de scheikundige, met het hard worden der hydraulische specie in nauw verband staande werkingen te bespoedigen, eventueel door aanwending van hulpmiddelen, zooals b.v. hitte.

Talrijke proefnemingen hebben aangetoond, dat de vastheidswaarden, welke men na toepassing van welke bespoedigingsmethode ook verkreeg, nimmer in een bepaald bruikbare verbouding stonden tot de waarden, welke overigens gelijke, maar onder gewone omstandigheden, d.w.z. langzaam hard wordende proefblokken opleveren. Het schijnt ook, dat men het nu opgegeven heeft, verder naar een oplossing dezer kwestie te zoeken.

Verbinding met andere stoffen.

Door den Internationalen Bond is de vraag opgeworpen, of het ook mogelijk is, proefnemingen te doen met het oog op de vastheid der verbinding van mortel met andere stoffen. Over deze vraag werd op het congres te Brussel in 1906 een rapport uitgebracht, waarin gezegd werd, dat ten eerste de proefnemingsmethoden het meten van het vermogen tot verbinding van mortels met elke andere stof moesten mogelijk maken, en ten tweede, dat men te onderscheiden had tusschen een *normaal* en een *tangentiaal* werkende verbindingsvastheid, d.w.z. grensspanningen, die als weerstand tegen het loswerken der met elkander verbonden stoffen in aanmerking komen, al naar de uitwendig inwerkende kracht normaal op het verbindingsvlak gericht, of in dat vlak zelf gelegen is. Wat nu de voorgestelde methoden tot meting dezer beide verbindingsvastheden betreft, het zou zeer zeker onvoorzichtig zijn, ze zonder nader onderzoek als officieel aan te nemen; de rapporteur verlangde daarom zelf, dat zij eerst in verschillende labotoria nog eens opnieuw beproefd zouden worden, alvorens de Bond te dezen een oordeel velt.

Een verbindingsvastheid van anderen aard, die de belangstelling der technici van dag tot dag meer gaande maakt, is de weerstand tegen het glijden der ijzeren stanggn in gewapend beton. Deze inwendige kracht is een resultante van de zooeven beschreven tangentiale bindkracht, van den weerstand, dien het beton tegen zijn door de bewapening beproefd afscheuren biedt, en eindelijk van de krachten, die tusschen ijzer en beton wederkeerig uitgeoefend worden, evengoed door de volume-verandering, waarmede het verharden gepaard gaat, als door de inwendige krachten, die in de verbonden massa optreden

tengevolge van uitwendige belasting. Deze resultante, die men „glijdingsweerstand" kan noemen, is dus van buitengewoon ingewikkelden aard, en men is slechts weinig op de hoogte van de wet, volgens welke zij zich over de aanrakingsvlakken der beide verbonden materialen verdeelt. Het is daarom — ondanks de talrijke pogingen, die men reeds gedaan heeft om haar door meting vast te stellen, — vooralsnog onmogelijk, de waarde van dien glijdingsweerstend met absolute zekerheid nauwkeurig te berekenen.

(Wordt vervolgd.)

BERICHTEN.

Prijsvraag voor een hoofd van „De Middenstander".

Op bovengenoemde prijsvraag zijn 107 ontwerpen ingekomen.

Indeeling Damplein en omgeving.

In de Raadsvergadering van 26 Januari werd door den heer Wibaut c.a. na de behandeling van bovenstaand onderwerp de volgende motie ingediend:

De Raad, van meening, dat de door B. en W. gegeven oplossing onaannemelijk is, noodigt B. en W. uit tot de jury het verzoek te richten om met den architect Van der Meij in overleg te treden over mogelijke wijziging.

De wethouder van den Bergh vraagt schorsing der discussie, opdat B. en W. zich over de motie beraden.

Aldus wordt besloten.

Den volgenden dag lazen we in de „Telegraaf":

Bij den raad is ingekomen een voorstel van het raadslid Boissevain, luidende als volgt:

Ondergeteekende heeft de eer voor te stellen, het volgende besluit te nemen:

De gemeenteraad van Amsterdam noodigt B. en W. uit, een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid, om op het, bij de nieuwe indeeling van den Dam aan de oostzijde beschikbaar komende terrein een nieuw raadhuis te stichten.

In de toelichting zegt adressant, dat van verschillende zijden sympathie bestaat voor het denkbeeld, om een nieuw raadhuis aan den Dam te bouwen, en daarom mag men deze inderdaad buitengewone gelegenheid niet laten voorbijgaan, zonder althans onderzocht te hebben, of dit denkbeeld voor verwezenlijking vatbaar is.

Naast een onderzoek naar de kosten — mede in verband met de te stellen aesthetische eischen, — zou een onderzoek moeten plaats vinden of het beschikbaar komend terrein — hetzij met of zonder onteigening — voldoende is en, zoo niet, of een deel der bureau's en afdeelingen in het tegenwoordige stadhuis gevestigd kan blijven.

Raadhuisbouw, Rotterdam.

De gemeenteraad van Rotterdam benoemde tot leden uit den Raad in een door B. en W. in te stellen commissie voor den raadhuisbouw, de heeren Verheul, Buskens en Van Vessem, alle drie bouwkundigen.

„Tel".

Van een heerenhuis.

Het bekende huis van den heer Nienhuis op de Heerengracht is aan een combinatie verkocht, die er kantoorlokalen zal inrichten en deze zal verhuren.

„Tel."

Het eerste Crematorium in Nederland.

Sedert een dertigtal jaren bestaat hier te lande een vereeniging voor facultatieve lijkverbranding, die zich vooral in den laatsten tijd krachtig toegelegd heeft op de verwezenlijking van haar doel, het oprichten van een crematorium in Nederland.

Een terrein op de begraafplaats Westerveld is reeds lang ter beschikking; de heer M. A. Poel, architect te Hilversum, ontwierp plannen voor den bouw, die indertijd in ons blad uitvoerig werden weergegeven. Dank zij 't ijverig streven der bestuursleden is het benoodigde kapitaal thans ongeveer voltooid en naar de voorzitter van de afdeeling Amsterdam, de heer B. Kanis in een vergadering mededeelde, zal over niet al te langen tijd de aanbesteding plaats hebben, waarna men zoo spoedig mogelijk met den bouw begint.

Wanneer het crematorium eenmaal gereed is, zullen de kosten voor lijkverbranding, die thans, doordat het stoffelijk overschot steeds naar het buitenland moet worden vervoerd, ongeveer f 1200 bedragen, natuurlijk aanmerkelijk verminderen.

„Tel."

Statistiek.

Van wege den „Bond van Technici" werd een Statistiek opgemaakt van het ledental van Technische Organisaties op 1 Januari 1908 en 1 Januari 1909, waarin „Architectura et Amicitia" voorkomt respectievelijk met 450 en 383 leden.

Hoe de B. v. T. aan deze cijfers kwam is ons niet bekend, wel echter dat *ze onjuist* zijn en nooit een achteruitgang in ledental te registreeren viel. Integendeel ging het ledental steeds vooruit.

Bescherming van historische monumenten door de Overheid.

Natuurlijk met onze volle instemming nemen wij over, wat de hoefijzer-correspondent van het Handelsblad uit Den Haag schrijft:

's Gravenhage, 3 Febr.

De rede, die de heer Vermeulen heden heeft gehouden, achten wij niet slechts de belangrijkste van den dag, maar ook een van de belangrijkste, die wij in geruimen tijd hebben gehoord. Zij betrof het behoud van historische monumenten in ons land, zeer terecht door den spreker een „nationaal kapitaal" genoemd. Wat ons in deze rede vooral zoo frisch klonk was, dat zelfs een man als de heer Vermeulen, dien niemand voor een „rooie" zal houden, niet het onbeperkte beschikkingsrecht van den eigenaar van zulk een monument erkende. Wettelijk hebben die eigenaars thans dat recht, maar zij maken er soms ergerlijk misbruik van. Met name noemde spreker het voorbeeld van de Nieuwe Zijdskapel, dat inderdaad een schandaal blijft. Maar dat ook de overheid haar verantwoordelijkheid tegenover de Historie en de Schoonheid niet steeds beseft en zich als custos van dit „nationale kapitaal" soms misdraagt, blijkt uit de geschiedenis van het Binnenhof (dat we bijna geheel kwijt waren geweest) en uit het gevaar dat het Amsterdamsche Arsenaal loopt. Particulieren maken het nog veel erger.

Wat daartegen te doen? Dr. Kuyper behoefde een commissie, die de historische monumenten zou inventariseeren en middelen zou beramen om ze te behouden. Maar toen de commissie benoemd werd, bleek haar opdracht zich tot het inventariseeren te beperken. Minister Heemskerk is, blijkens hetgeen hij ten vorigen jare mededeelde, intusschen weer aan 't voorbereiden van maatregelen geweest en wacht nu nog slechts op een rapport dat de Oudheidkundige Bond zou uitbrengen. De heer Vermeulen verzekerde, dat dit rapport binnen zeer korten tijd, wellicht reeds over enkele dagen, zou verschijnen en drong er bij den minister op aan, dat deze dan, met dat rapport tot grondslag, zoo spoedig mogelijk aan 't werk zou gaan, om de eigenaren van historische monumenten te beperken in hun vrije beschikkingsrecht.

Wij gelooven dat de heer Vermeulen met het uitspreken van deze gedachten, goede en waarlijk nationale denkbeelden heeft geuit. De vernietiging van historische schoonheid, die jaarlijks plaats kan vinden, dank zij ons ongebreideld eigendomsrecht, is jammerlijk en ergerlijk. Er wordt daarmee een, in den meest letterlijken zin onherstelbaar, kwaad bedreven. Indien minister Heemskerk van het zeer groote belang van deze zaak doordrongen blijkt en krachtig in wil grijpen, dan zal hij, naar heden is gebleken, waarlijk niet alleen op den steun van radicalen kunnen rekenen.

En wanneer hij de stomprimnige vernieling van nationale, historische monumenten (maar natuur-monumenten dienen er ook bij te worden genomen), weet te stuiten door een wetswijziging, dan zal zijn ministerschap door het nageslacht dankbaar worden herdacht, al deed hij niets anders dan dat.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, H. HANA, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 498, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Het ontbreekt den menschen niet aan kracht, maar aan wil.

VICTOR HUGO.

INHOUD Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Een raadhuis op een regelmatig Damplein. — De Dam. — Het stadhuis aan de Dam. — De raadhuisplannen. — Afdeeling voortgezet en hooger Bouwkunst-onderricht (Sloterwoord.) — Vogelvluchtperspectief. — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Op *Dinsdag 15 Februari* e.k. des avonds te acht ure zal in de groote zaal van „Parkzicht" eene *Openbare Vergadering* gehouden worden ter bespreking van de *Damkwestie*. (Zie uitgebreider mededeelingen hierachter).

II. De 1273ste Gewone Ledenvergadering zal gehouden worden op Woensdag 16 Februari e.k. des avonds te 8½ ure in het Genootsschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en notulen der 1272ste vergadering.
2. Ingekomen Stukken en Mededeelingen.
3. Ballotage van den heer K. Wiedijk als gewoon lid, voorgesteld door de heeren J. van Laren en G. J. Rutgers.
4. Voordracht van den heer Dr. B. Swaab over „Ventilatie met bizondere beschouwing van het omgekeerde systeem. Debat gewenscht.

Voor deze Voordracht zijn introducties uitgereikt aan terzake deskundigen, terwijl deze buitendien in zoo groot mogelijke mate is opengesteld.

III. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer P. Lijdsman, bouwkundige, alhier, door de heeren Th. Philippi en Joh. H. Berben.

IV. Onder referte aan de toegezonden bescheiden wordt den leden in herinnering gebracht, dat van den tijd voor aanmelding en inzending ter Brusselsche Tentoonstelling nog slechts twee weken rest; de inzending heeft tot 1 Maart plaats.

Wij vertrouwen dat eene herhaalde opwekking tot deelname aan deze expositie thans nog overbodig zal zijn en het Genootschap door zijne leden waardig vertegenwoordigd zal blijken.

De te Secretaris,

TH. PHILIPPI.

Het secretariaat is overgegaan van den Heer Joh. Kromhout op den Heer A. A. Hes, Marnixkade 49, Amsterdam.

Openbare Vergadering, te houden op Dinsdag 15 Februari a.s. des avonds te acht ure in de groote zaal van „Parkzicht".

Onderwerp; *De Damquestie in haar geheel*. Eerste spreker: Prof. Mr. D. Josephus Jitta.

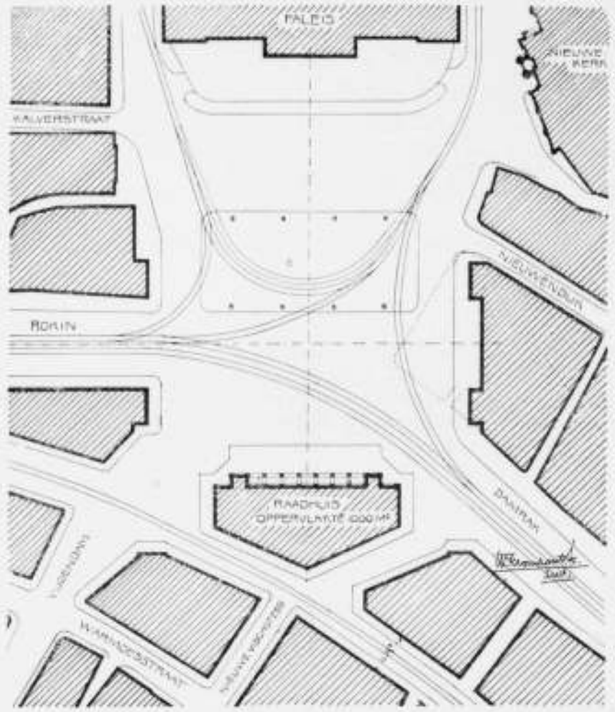
Lichtbeelden, vertoonende het inwendige van het oude Raadhuis (Paleis), objectief toegelicht door den Heer A. W. Weissman.

Lichtbeelden van verschillende Damplannen.

Algemeene besprekingen.

Ruime introductie gewenscht.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstbeminnende leden f 6.—, voor buitenleden en buitenstaanders f 5.—.

DAMPLAN — Fig. 1.

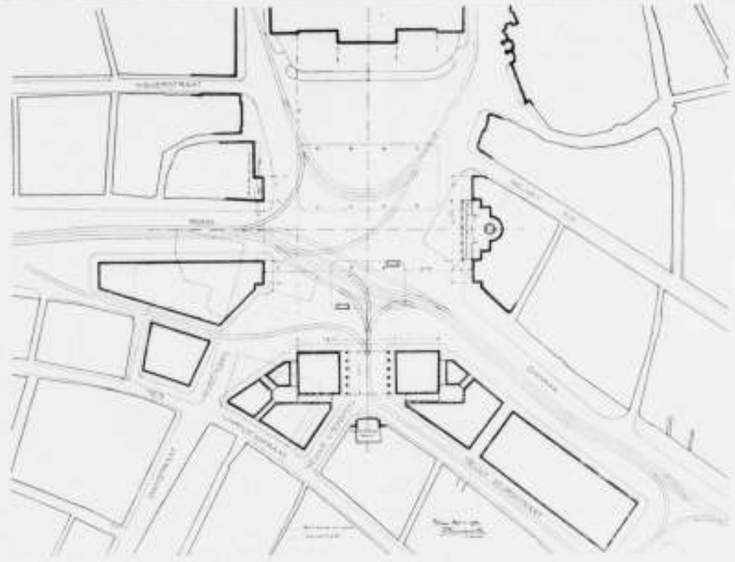
EEN RAADHUIS OP EEN REGELMATIG DAMPLEIN.

HET is een gelukkig verschijnsel, dat het denkbeeld van een Raadhuis op den Dam zooveel warme belangstelling en sympathie ondervindt. Het gevaar toch van eene Damomsluiting met tweede-rangs-gebouwen wordt bij verwezenlijking van dit denkbeeld tamelijk wel bezworen en de kansen voor een eerste-rangs-plein aanmerkelijk verhoogd.

Een vraag van zeer ingrijpenden aard doet zich hierbij onmiddellijk voor, een vraag, zoozeer met de Raadhuis-gedachte saamgeweven, dat zij daar niet wel van te scheiden is. Maakt namelijk een Raadhuis het scheppen van een in hoofdlijnen regelmatig Damplein niet noodzakelijk?

Tot dusverre werd niet aan een Raadhuis gedacht, dus ook niet aan de daaraan verbonden eischen van hooge monumentaliteit. Voordien kón men nog denken aan bevallige rooilijnen, als het ware met tailleurskunst in het leven geroepen om den Bisschop uitwas voor het oog aanschouwbaar te maken. Thans staat de zaak anders: monumentaliteit eischt vóór alles klaarheid en geen kunstige oplossing met schijn van symetrie. Meer dan ooit moet dus gewaarschuwd worden tegen elke oplossing, waarin deze klaarheid niet betracht is. Het zou kunnen blijken, dat elke andere dan aan het paleis evenwijdige rooilijn, de stichting van een Raadhuis tegenover dit monumentale gebouw æsthetisch onmogelijkt maakt. *Een Raadhuis op den Dam, tegenover het paleis, kan niet anders dan evenwijdig aan en in de as van het paleis gebouwd worden. Elke andere oplossing zou gekunsteld zijn, dus niet monumentaal.*

Met eenige wijziging van vorige plannen (Fig 2) (zie mijne brochure „Eene Raadsbeslissing over twee Damplantypen") voeg ik hierbij een Damplein. (Fig 1) waarop een Raadhuis is ontworpen van 1000 M² grondvlakte, zóó, dat de Dam aanmerkelijk grooter is dan het Gemeenteplan; dat van alle zijden, met behoud van de noodige afwisseling, regelmatige aspecten verkregen wordt en de hoofdverkeerswegen *natuurlijk* doorloopen.

DAMPLAN. — Fig. 2

Het plan, in b.g. brochure gepubliceerd, waarbij echter de Nieuwe Beursstraat niet doorloopt, zou 3000 M² grondvlakte voor een Raadhuis beschikbaar stellen. Het hangt er geheel van af wat men wil: een Raadhuis met dienstvertrekken of een uitsluitend representatie-gebouw.

Beide plannen zijn gebasseerd op eene *toekomstige* terugzetting van den Bisschop-rooilijn. Niemand zal, hetzij nu of in de toekomst, de verdwijning van dit gebouw bejammeren.

Men heeft het volkomen in de macht de Dam reeds aan drie zijden *goed* te maken en zelfs met voorloopig behoud van den Bisschap-was zou de Dam, aldus bebouwd, reeds een veel monumentaler aanzien bekomen.

Men late het aan financieel-gunstiger tijden over om de Dam te voltooien door achteruitzetting van den rooilijn aan de vierde zijde. Men behoeft geen profeet te zijn om te voorspellen, dat het nageslacht ons dankbaar zal wezen met zulk initiatief, dat iets breeder *schijnt* dan het thans aanhangige, doch inderdaad niet anders is dan de consequentie der onteigening: de langverwachte en goede Damvoltooiing.

W. KROMHOUT CZN.

DE DAM.

HET Genootschap Architectura et Amicitia zal Dinsdag 15 Februari a. s. des avonds te acht ure in de groote zaal van „Parkzicht" (Hobbemastraat) eene openbare vergadering houden ter bespreking der Damquestie in haar geheel.

Het ligt in de bedoeling de verschillende vraagstukken, die zich hierbij voordoen, zoo algemeen mogelijk te behandelen. De volgende onderwerpen komen dan o.a. ter sprake:

1. Paleis—Raadhuis.
2. De eisch van monumentaliteit voor de bebouwing van de Oostzijde van het Damplein, dus met een Raadhuis of met een ander monumentaal gebouw.
3. De toekomstige vorm van het Damplein.

Uitteraard zullen zich nog eenige andere vraagpunten hierbij voordoen.

Als eerste spreker zal Prof. Mr. D. Josephus Jitta het woord voeren.

Vervolgens zal door lichtbeelden, toegelicht door den Heer A. W. Weissman, vertoond worden, wat het oude Raadhuis (Paleis) inwendig te zien geeft, terwijl daarna verschillende reeds gemaakte plannen voor den vorm van het Damplein door lichtbeelden in herinnering worden gebracht.

Ten slotte zal gelegenheid geboden worden, over dit zoo belangrijke onderwerp van gedachte te wisselen.

Het Bestuur heeft gemeend, dat er tot het uitschrijven eener vergadering alleszins aanleiding bestaat. De verdeeldheid der meenigingen dreigt verwarrend te worden, en ook in den Gemeenteraad, waar toch geacht kan worden, dat de publieke meening tot uiting kome, ziet men merkwaardige, om niet te zeggen zonderlinge uitingen een plaats vinden. Daaronder noemen wij het door sommige raadsleden geopperde bezwaar, dat de hedendaagsche bouwmeesters niet in staat zouden zijn een gebouw te scheppen, dat niet te ongunstig tegenover het prachtige oude Raadhuis zou afsteken!

Verder blijkt herhaaldelijk, dat men het Oude Raadhuis niet voldoende kent om te kunnen beoordeelen, of het geschikt zou zijn of te maken zou zijn voor het verlangde representatie-gebouw onzer stad. Het bestuur wenscht door de projectielantaarn afbeeldingen te laten zien van de waardige schoonheid en den grootschen trots, die het Oude Raadhuis kenmerken. Men vrage zich dan af, of voor den van die eigenschappen uitgaanden invloed geen wisselwerking te verwachten zou zijn voor hen, die in zoo'n omgeving verkeeren! — of men dan zich in staat zou kunnen gevoelen het terrein aan de Oostzijde te verkoopen voor een broekenpaleis en het Damplein te vervormen en te omsluiten op een wijze, die voor altijd de mogelijkheid uitsluit het tot een voltooid geheel te maken.

In ieder geval zien wij thans reeds uit de gehouden discussies, dat men slechts schoorvoetend daartoe durft over te gaan en wij vertrouwen, dat eene overzichtelijke uiteenzetting van wat men heeft en maken kan, gelijk het bestuur van ons Genootschap zich blijkbaar voorstelt te doen geven, veel belangstelling zal ondervinden bij de Amsterdammers, die voor hunne mooie stad voelen.

HET STADHUIS AAN DEN DAM.

NU er weder sprake van is, een stadhuis voor Amsterdam aan den Dam te bouwen, denkt men als van zelf aan de regels van Constantijn Huygens, waarmede hij in 1655 zijn gelukwensch aan de „Doorluchte Stichteren van 's Waerelts Achtste Wonder" besloot.

«Het mack soo voorgeschickt, dat deze Marbre Muren
Des aerdrijcks uyterste niet hebben te verduren,
En werd het noodigh, dat het Negende verschijn,
Om's Achtsten wonderwercks nakomelingh te sijn:
Godt, uwer Vadren Godt, Godt uwer Kindren Vader,
Godt, soo nabij u, sij dien Kindren sooveel nader,
Dat hare welvaert noch een Huys bou en beziti'
Daarbij het nieuwe sta, als 't oude stond bij dit."

De „marbre muren" zijn volstrekt niet bouwvallig, en zullen nog tal van eeuwen overeind staan, tenzij men ooit besluite, ze te sloopen. Al zien sommigen in hun ontstelling met de komeet van Halley weldra „'s Aertrijcks uyterste" komen, de wetenschap zegt ons dat die ongelukprofeten zich noodeloos bezorgd maken.

Toch wordt het nu noodig geacht, „dat het Negende verschijn, om 's Achtsten wonderwercks nakomelingh te sijn." Men verkeert echter te Amsterdam niet in de omstandigheden, welke Huygens de Amstelstad toewenschte. Het nakroost der 17e eeuwsche regenten heeft, voor zoover het nog bestaat, Amsterdam verlaten. De stad is niet zóó welvarend geworden, dat zij aan het bouwen van een gedenkteeken kan gaan, hetwelk Jacob van Campen's werk overtreft, als die schepping het gebouw, in de middeneeuwen aan den Dam gesticht, had overtroffen.

Daarom zijn velen van oordeel, dat Amsterdam zijn oude stadhuis weder in gebruik moet nemen, wanneer de Koningin een harer waardig nieuw paleis zal hebben betrokken.

Doch dit stadhuis werd gebouwd voor gansch andere behoeften, dan die tegenwoordig om bevrediging vragen. Gelijkstraats bevat het een bankkantoor en een gevangenis; de voornaamste verdieping diende voor de rechtspraak en voor de vergaderingen van enkele collegiën; de vertrekken op de hoogere verdieping waren grootendeels bergplaatsen. Kantoren voor een talrijk personeel werden niet gemaakt; tot 1808 heeft de geheele secretarie slechts één zaal aan de zuidzijde van het gebouw ter harer beschikking gehad.

Het was zeker voor Amsterdam niet aangenaam, toen het in 1808 gedwongen werd, zijn stadhuis aan Koning Lodewijk Napoleon ter bewoning als paleis af te staan. Maar toch is het verklaarbaar, dat men er tegen opgezien heeft, het later weder terug te vorderen. Immers de gewijzigde tijdsomstandigheden zouden toch niet hebben verorloofd, het gebouw weder terug te brengen tot den staat, waarin het verkeerd had, toen het in 1808 door het stadsbestuur werd ontruimd. Men stelle zich eens voor, hoeveel er aan het gebouw zou zijn gewijzigd, indien het voortdurend stadhuis gebleven ware!

Toen Lodewijk Napoleon het stadhuis als paleis in gebruik nam, verklaarde hij „er niet langer over te zullen beschikken dan tot op den Algemeenen Vrede, wanneer het herstel der finantiën het bouwen van een nieuw paleis ten koste van de Publieke Schatkist zal toelaten".

De koning zorgde op waarlijk vorstelijke wijze voor het meubileeren zijner nieuwe woning, die wel prachtig, doch weinig gerieflijk was. Bij het veranderen van het gebouw, hetwelk onder leiding van den architect Ziesenis geschiedde, heeft deze zich bepaald tot wat strikt noodig was, als het doorbreken van eenige muren, het plaatsen van houten schotten en het aanbrengen in de gebouwen van de fraaie schoorsteenmantels uit het Stadhouderlijk Kwartier in den Haag. De eenige meer ingrijpende wijziging was het maken van een verdieping in de Secretarie en het verdeelen dier ruimte in twee vertrekken. Aan de gevels werd ook weinig veranderd; een balcon werd aan de zijde van den Dam gemaakt, en van de hekken voor de ramen gelijkstraats werden er eenige weggenomen.

Het zou dan ook betrekkelijk weinig moeite kosten om het gebouw weder in zijn ouden toestand terug te brengen. In hoeverre het dan nog als stadhuis te gebruiken zou zijn, is een andere vraag. Het antwoord, daarop te geven, hangt af van de eischen, die aan dat gebruik worden gesteld. Ter wille van het behoud der oude schoonheid zou het gemak, dat door ingrijpende veranderingen te verkrijgen ware, niet in aanmerking mogen komen. Derhalve zou het gebouw in hoofdzaak voor representatie geschikt zijn, wanneer het weder stadhuis werd.

Doch wanneer er behoefte is aan een raadhuis, dat aan de hedendaagsche eischen voldoet, ware het beter, een geheel nieuw gebouw te stichten, dan het oude, door veranderingen, die het zijn schoonheid ontnemen zouden, te bederven.

A. W. WEISSMAN.

DE RAADHUISPLANNEN.

ER is, bij de behandeling van het voorstel Hes in de laatstgehouden Genootschapsvergadering gebleken, dat de meeningen omtrent het pas geopperde plan voor den bouw van een nieuw Raadhuis zeer uiteenloopen.

De een vindt onze bouwkunst te armoedig of nog te jong, om nu reeds zich te willen meten met Jacob van Campen's „achtste wereldwonder".

De ander meent, dat we in het oude Raadhuis zulk een schoon monument bezitten, dat zich nog wel degelijk zal doen leenen óók voor de tegenwoordige behoeften, dat allereerst het uiterste moet beproefd worden, dit monument weer in zijn eer te herstellen. (Deze meening is ook die van den eerste.)

Een derde eindelijk is de overtuiging toegedaan, dat, eenmaal uit een der hartkamers van de burgerij de wensch opgekomen zijnde tot de stichting van een nieuw Raadhuis, het de taak is onzer jonge Bouwkunst, die nieuwe gedachte te vertolken in een nieuw monument, zich aanpassend bij — méér dan dat: ontsproten uit — de moderne levenswijze en behoeften.

Ik schrijf: overtuiging, en stel er prijs op, te verklaren, er van verzekerd te zijn, dat elke geuite meening eene overtuiging ten grondslag heeft.

Op een volgende vergadering, 't zij dan openbaar of voor de leden van het Genootschap, zal de brandende questie weer ter sprake komen, en het laat zich aanzien dat zich een debat zal ontspinnen, dat — zooals het meermalen pleegt te gaan met dergelijke ingrijpende voorstellen, die van zoo verschillende kanten kunnen bezien worden — eenige verwarring dreigt mee te brengen.

Waar nu het plan reeds in den Raad ten eerste male (op Woensdag 9 Februari) van verschillende zijden is besproken, als daar zijn: grootte van het terrein, practische waarde van het terrein voor de Gemeente-secretarie (er is in den Raad gesproken over het aanhoudend trambellen), kosten, enz., zou het, dunkt me, nuttig zijn, „Architectura et Amicitia", als een Genootschap van bouwkundigen, zich in de eerste plaats en wel uitsluitend uitsprak over het al of niet wenschelijke van de uitvoering van het plan *uit een zuiver architectonisch standpunt*.

Immers alle andere gevallen of mogelijkheden hangen af van de vrijgeefschheid der Burgerij, van het onderzoek eener in te stellen commissie, van de eventueele vrijgeefschheid der Regeering met betrekking tot teruggave van het Paleis, van de stemming van den Raad, enz. enz.

De architectonische voor- en tegenwerpingen nu zijn vrijwel vervat in de drie hierboven gemelde meeningen.

En waar, zooal niet het Bestuur van het Genootschap, dan toch zeker de Redactie in het laatste orgaannummer bewezen heeft, op het standpunt te staan, allereerst alsnog op de mogelijkheid te willen aandringen, om het Paleis weer tot Raadhuis in te richten, zou ik gaarne vóór de aanstaande vergadering een kleine beschouwing houden over de meermalen genoemde drie meeningen.

1e dan die der Redactie:

Het is vrijwel zeker, dat elk architect zooveel voelt voor het oude Raadhuis, het zóó bewondert, dat het hem aan het hart gaat, dit monument gebruikt te zien worden voor een doel, waarvoor het niet geschikt is, waardoor het inwendig niet verfraaid is (wij merken slechts op de groote schotten dwars door de groote galerijen op de hoofdverdieping), waardoor het bijna het geheele jaar nutteloos staat en niet in zijn ware pracht kan vertoond worden.

Nu zegt de Redactie in het vorig nummer, dat het oude Raadhuis ongetwijfeld geschikt te maken zou zijn voor Raadhuis voor de Stedelijke Regeering van thans, o. a. „door een enkele kleine inwendige wijziging". Deze bevat o. a. het voor raadzaal bij elkaar brengen van 3 bestaande zalen en voor trouwkamers vier ruimten door verbinding 2 aan 2 te maken tot 2 ruimten.

Zoo zouden waarschijnlijk nog meer „kleine wijzigingen" noodzakelijk blijken en dus blijken dat toch het oude Raadhuis uit den tijd van Van Campen niet geheel meer voldeed aan de eischen voor eene Stedelijke Regeering van thans. Het architectonische gevolg hiervan zou wezen, dat men hier en daar moest verbouwen in het zoo nog gave monument en.... gevolg hiervan .... een soort restauratie onvermijdelijk zou zijn. We zouden dan voor de zooveelste maal een oud monument voor de nieuwe behoeften inrichtend, deftiglijk in dien ouden trant gedeeltelijk gaan.... vernieuwen.

Als Ruskin dit hoorde en hij hoorde dat men tegelijkertijd er tegen op zag, een nieuw gebouw te zetten tegenover dat eerste, omdat . . . men vreesde het te kort te doen, hij draaide zich om in zijn graf! En hoe denkt de Redactie zich wel al die moderne gemeenteraadsleden met hun moderne behoeften van electrisch licht, van electrische belletjes, in dien ouden trant?

Komt de Redactie zelf niet zoo uitstekend op tegen het eventueel wegnemen der kaarsen in de Portugeesche kerk, waar, tusschen haakjes gezegd, de Redactie van erkent, dat hier nog innig verband is gebleven tusschen een oud geloof, een oud gebouw en een oude belichting?

Zou dat verband van die oude tradities en die oude bouwkunst in het oude Raadhuis aan den dag komen? Ik geloof het niet. Laat het oude Raadhuis bewaard blijven tegen verdere in- of verbouwing, want van het een komt *onvermijdelijk* later het ander en nog later nòg meer anders. Laat het bewaard blijven voor mot en verwaarloozing. We hebben meerdere genootschappen in ons land, die zich speciaal belasten met de zorg voor het bewaren van oude monumenten, maar laat een Genootschap van architecten niet meewerken aan de goed bedoelde „wijzigingetjes" van een zoo grootsch monument, wijzigingetjes die in de toekomst voor de binnen-architectuur van het monument gevaarlijk kunnen worden.

De twee andere punten besprekend, kan ik korter zijn.

Het eerste, het gevaar van een monument, dat zou willen wedijveren (er is zelfs gesproken van willen overtreffen!) met het oude Raadhuis, is, dunkt me, te ontzenuwen met te wijzen op de gedachten van den jongen man, die, wetend dat zijn grootvader een genie was, zich geen moeite wilde doen, om eenig talent te ontwikkelen, daar hem dit vruchteloos voorkwam.

Rest mij een lans te breken voor de meening dat onze Bouwkunst in staat is niet alleen, maar ook, zoo de gelegenheid zich aanbiedt, aan zichzelf verplicht een monument te stichten voor onzen tijd. Moge onze bouwkunst nog jong zijn, moge zij niet die hoogte bereikt hebben, die van Campens's schepping tot „'s werelds achtste wonder" verhief (altijd volgens de Hollanders), zij is er, en heeft niet minder recht, van bestaan, niet alleen omdat zij voor den ingewijden waarnemer duidelijk eene vaste richting heeft gekozen, omdat zij een baan betreedt, die aan minder hevige schommelingen onderhevig is, niet alleen, omdat zij niet is geïnspireerd op de schoone kunst van een roemrijk verleden, maar haar zèlf tracht te zijn, doch ook, omdat zij, en dit staat met dit laatste in nauw verband, zij het dan nog op onvolmaakte, dan toch op onmiskenbare wijze den geest tracht uit te drukken van *onzen*, van oudere tijdvakken zoo geheel verschillenden, tijdsaard. Daarom, moge zij minder hoog geklommen zijn en minder uiterlijks bereikt hebben, zij is niet minder diep, en dat is hare groote verdienste.

Al wordt zij nog slechts gedragen door zéér enkele baanbrekers, aan het jongere geslacht ziet men duidelijk den invloed die van haar echtheid uitgaat. En daarom is onze Bouwkunst aan zichzelf verplicht, iedere voorkomende gelegenheid aan te grijpen, om haar groei te bevorderen. Verplicht, zóóals het lijfsbehoud voor den mensch is.

En daarom acht ik het een der éérste en weinige principes, die een kunstgenootschap er op na mag, ja *moet* houden, en wel vooral een architectonisch Genootschap, vóór alles de toekomst in 't vizier te houden en daarbij, zooveel het kan, het heden te beheerschen.

9 Febr. '10. A. VAN BAALEN.

Naschrift der Redactie.

Wij hebben allerminst in ons stukje van de vorige week getracht, aan onze jonge bouwkunst eene gelegenheid te ontnemen hare krachten eens te toonen. Het behoeft toch niet uitdrukkelijk een Raadhuis te zijn, waaraan onze tijd zich wijde.

Behalve architecten zijn wij ook burgers van Amsterdam, die niet om der wille van de jonge Bouwkunst een nieuw stadhuis mogen wenschen, als er nog een in schoonheid zoo al te evenaren, dan toch onovertreffbaar gebouw aanwezig zou blijken te zijn, dat voor het doel geschikt te maken is.

De onjuistheid van dit laatste nu is nog nimmer aangetoond. Integendeel, bekwame mannen als Dr. Cuypers voor tien jaar en Berlage van thans zijn de meening toegedaan, dat het oude Raadhuis voor Representatiegebouw onzer stad uittermate geschikt is. En wij dringen alleen aan, om in de eerste plaats dit nog eens te onderzoeken, alvorens te beslissen, in welk modern gebouw onze tegenwoordige tijd hare krachten zal toonen.

De vergelijking met de oude Portugeesche Kerk gaat bovendien niet op, want het oude geloof is onveranderd gebleven, de vorm van het stadsbestuur wijzigt zich echter steeds.

Met dien groei moet een gebouw medeleven en nu wij de gruwelijke jaren van 1850—1870 te boven zijn en tot de erkening van oude schoonheid gekomen zijn, juist omdat wij eene eigene kunst voelen groeien, nu kunnen wij met gerustheid de noodzakelijke wijzigen aan onze architecten toevertrouwen.

AFDEELING VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERRICHT *(Slotwoord)*.

GEENSZINS is het mijne bedoeling geweest theoriën trachten vast te stellen tot het verklaren van den vorm en samenstelling van het meubel; wel wetende hoe bezwaarlijk het is theoretische voorlichting te geven omtrent kunstvormen, deze in theoretischen zin te analyseeren,

en te zeggen hoe het moet zijn en hoe niet en de reden daarvoor op te geven.

Door de architectuur van het meubel als hoofdzaak beschouwende, heb ik met voorbeelden uit het verleden u een begrip trachten te geven omtrent een zekere verwantschap en vormenovereenkomst tusschen de historische perioden en ons tijdvak; om uit deze vergelijking meeningen te putten voor hetgeen we zelf wenschen. Bij voorkeur trad ik daarbij niet in verre detailleering, daar er mij minder aan gelegen is te weten welke kunstvormen juist in een bepaalden tijd voorkomen, noch hare ontwikkeling chronologisch te volgen, of te weten waar deze vormen zich precies bevinden. Van meer belang is het op te merken hoe die vormen werden gebezigd, onder welke omstandigheden en in hoeverre we het daarmede al of niet eens kunnen zijn om in dien zin voor ons eigen streven steun te zoeken en onze meening te sterken.

Met het vooropstellen dan van het streven om ons zelf te willen worden, waarbij copieeren of modernisseering van kunsthistorische stijlen een hinder en een beletsel is dat streven te ontwikkelen, zoo vinden we bij het meubel in zekere tijdperken kunstvormen, die overeenstemmen met onze uitingen. Deze sympathie in vormgeving is hetgeen we uit vroegere perioden zoeken, een zoodanig tijdvak biedt ons het meest geschikte terrein voor comparatieve studie. Van dusdanige perioden noemen we: het Egyptische tijdvak, en de periode der achtiende eeuw, Louis XVI en die der „style Empire", met welke beide laatste perioden we het onze vooral verwant achten, om reden deze tijdvakken ons het best weergeven, wat we onder zuivere meubelkunst verstaan.

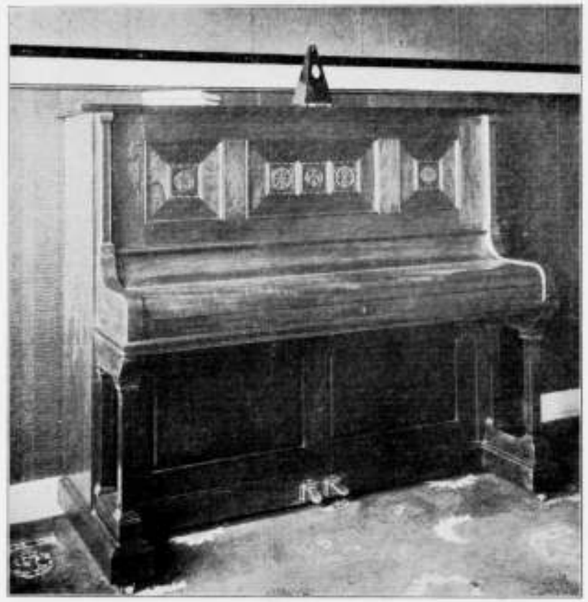
Uit het oogpunt van vergelijkende stijlstudie hebben we de tijdvakken van Lodewijk XIV en Lodewijk XV, zonder daarmede te sympathiseeren, als even belangrijk zoo niet als leerzamer beschouwd, omdat we daarin het meest aantreffen, hetgeen we niet willen; we vonden daarin geen goed verdedigbare organische samenstelling.

Onze zienswijze omtrent vormgeving trachten we in overeenstemming te brengen met de natuur der te gebruiken materialen.

Het hout is tot heden het meest gebruikelijke en meest gewenschte materiaal voor het meubel.

Het materiaal leert men kennen door de bewerking.

De afgebeelde meubels in deze verhandeling waren tijdens de les aanwezig. De afbeeldingen zijn ontleend aan „Werkstukken voor den Meubelmaker"; de cliché's ervan werden ons welwillend afgestaan door den uitgever, den heer J. Ahrend, der Firma Wed. J. Ahrend & Zoon.

Drie belangrijke eigenschappen van het hout doen zich bij de samenstelling gelden, t. w.: de steunkracht de trekkracht en de buigzaamheid.

De constructiewijze moet een direct gevolg van deze eigenschappen zijn.

Onder het devies: „De natuur is de leermeesteres der kunst", dienen we de natuur der materialen te eerbiedigen; het is de beste bron voor het „ware" in de kunst.

Wanneer een ding in hout overeenkomstig de natuur van het hout is gemaakt, kan dezelfde vorm niet worden gebezigd voor de homogene stof van de steen, zonder de waarheid van de natuur der stoffen geweld aan te doen. In overeenstemming met deze bestaande waarheid moeten vorm en samenstelling zijn.

Met voorbeelden hebben we aangetoond dat vele Gothische en Renaissance meubels daarmede niet in overeenstemming zijn. Zeer dikwijls bevatten meubels uit de Gothiek en Renaissance in hout omgezette bouwvormen zonder harmonisch of architectonisch verband. Met zinledig samengevoegde bouwelementen worden er meubeltypen gevormd, die hoewel karakteristiek voor die perioden niet voldoen aan de eischen van waarheid, welke we uit de natuur der materialen hebben geconstateerd, en als voorwaarden trachten te stellen voor onze meubelkunst.

Bouwkundige vormen die in samenhang de uitdrukking zijn van het stabiele, kunnen niet net zoo gebezigd worden voor het mobiele.

Het zijn architectuurmeubelen zonder meubelarchitectuur.

Met inachtneming der natuur van de stoffen, hetgeen we steeds als beginsel trachten te huldigen, hebben we de meubelkunst der Lodewijk XIV en XV stijlen beschouwd en daaruit gezien, dat daarbij geheel andere beginsels hebben voorgezeten. Bij de kostbare meubelen der Lodewijkstijlen doet zich een geheel andere zienswijze omtrent organisch verband gelden. Het voldoen aan bovengenoemde constructie-eischen, die nauw verwant zijn aan de organische samenstelling, is, bij het denken aan typische Lodewijk XIV en XV meubelen, een factor, waarmede geen zichtbare rekening is gehouden, daarentegen een hoofdkaraktertrek is, dat ze in strijd zijn met den internen aard van het hout. Een zekere conventie in uiterlijke versiering beheersch hier alles; van regels, stijlen of andere organische onderdeelen, wordt de functie geheel prijsgegeven voor eene bekoring en zwier van vlotte lijnen, het geheele meubel is als het ware aan elkander gegoten.

Door den terugblik op het verleden, waarbij we denken aan tal van schitterende voorbeelden uit Gothiek, Renaissance (in 't bijzonder Oud-Hollandsche meubelen) alsook aan die der Lodewijk-stijlen, zoo staan onze proeven van moderne meubelkunst in rijpheid, in rijkdom en

charme nog heel wat ten achter, principieel echter niet.

Tevens heeft door de bestudeering der vroegere perioden onze meening steun gevonden in het feit, dat er een meubel-architectuur bestaat, een vak, dat een speciale studie vereischt, maar tevens een kunstvak is, waarin op een intense wijze het begrip Architectuur vertegenwoordigd is.

De hooge plaats, die volgens Ruskin de architect dient in te nemen, om aanspraak op dien naam te maken, moge o.a. blijken uit de volgende aanhaling uit zijne: „Lectures on Architecture and Painting", waarin hij zegt: „It will at once follow from this principle, that *a great architect must be a great sculptor or painter*.

„This is a universal law. No person who is not a „great sculptor or paiter *can* be an archtitect. If he „is not a sculptor or painter, he can only be a *builder*".

Ofschoon wij het niet onvoorwaardelijk eens behoeven te zijn met deze uitspraak, leert zij ons toch welke een hoog artistiek standpunt de architect volgens Ruskin dient in te nemen. Zeker is het moeilijk om bij de uitgebreide bezigheden van den architect eene voldoende artistieke ontwikkeling deelachtig te worden.

Als belangrijke bijdrage daarvoor noem ik het teekenen: het vak bij uitnemendheid om te leeren observeeren, om het te teekenen geval te leeren bestudeeren, doorzien in zijn bouw, enz.; maar bovenal ook, en dit in aansluiting met bovenaangehaald citaat, daar het teekenen als het grondvak beschouwd moet worden voor het schilderen en beeldhouwen.

Ofschoon deze mijns inziens zeer belangrijke factor slechts terloops hier wordt aangehaald, mag ik toch niet verzuimen de gelegenheid te laten voorbijgaan, om, waar het even kan, te wijzen op het hooge belang van het teekenen.

Tenslotte meen ik echter u ook het meubelvak in deze lijn van artistieke ontwikkeling te moeten noemen.

maar bovendien ook, daar dit vak bij uitnemendheid geschikt is om langs den weg van practische beoefening inzicht te geven omtrent het verband tusschen bewerking, materiaal en schoonheid, kortom, om daardoor te geraken tot de kennis der Architectuur.

Het is om deze reden, dat ik u in het rijke en veelzijdige vak der meubelkunst, op de zeer bescheiden wijze mijner eigen ervaring een blik heb doen slaan. Geenszins om u aan te bevelen dit vak in zijn geheelen omvang te gaan beoefenen, doch om u een denkbeeld te geven van de wijze waarop dit beoefend kan worden, en er uit te halen wat voor u als jong architect van belang is n.l. de architectuur van het meubel.

In dit licht het meubelvak gesteld, noemde ik het u een grondvak voor den architect.

K. VAN LEEUWEN.

VOGELVLUCHTPERSPECTIEF.

EENIGEN tijd geleden kon men in een der dagbladen een overzicht lezen van een gehouden raadszitting te 's-Gravenhage. De schrijver besprak daarbij ook het uitbreidingsplan van Berlage en liet zich nog al op scherpe wijze uit over verschillende veranderingen, die eventueel uit dit plan voortvloeiden. Dit daargelaten. Evenwel was de opmerking, die gemaakt werd over de vogelvluchtperspectieven en die hij in het tijdschrift „Bouwkunst" gezien had, volgens mij niet onjuist, daar hij beweerde, dat dergelijke teekeningen geen nut hadden, tenminste niet voor de beoordeeling van een bouwkundig ontwerp, daar we helaas (?!) nog voor het merendeel aardbewoners en geen aëronauten waren. En wij moeten ook toegeven, dat op architectonische gronden dergelijk soort van perspectieven niet te verdedigen zijn, al hebben ook wij in bewondering gestaan voor den geleverden arbeid en de verkregen overzichtelijkheid. Evenwel kan dergelijk werk misleiden en moet naar wij meenen niet worden voortgegaan op dien weg, daar we zoodoende de hoofdzaak zouden voorbijzien en onze teekeningen niet doel, maar middel moeten blijven, wat toch maar o zoo dikwijls wordt voorbijgezien in den laatsten tijd, al is er een merkbaar streven bij velen om dit te keeren, maar dit zou zoodoende door dergelijke teekeningen meer in de hand gewerkt worden.

Wij menschen zijn gewoonlijk nogal makkelijk als het nadoen en volgen betreft en vooral nu B. zoo officieel zijn teekeningen laat zien, is het hoogstwaarschijnlijk niet twijfelachtig, dat dergelijk soort van arbeid meer ingevoerd wordt.

Voor de prijsvraag, uitgeschreven door de afdeeling Haarlem van de M. t. b. d. B. voor een ontwerp voor de verdeeling in bouwterreinen van gronden voor een maatschappij wordt een vogelvluchtperspectief gevraagd en mag ook hier wel de opmerking gemaakt worden of zoo'n dergelijke teekening noodig is voor de beoordeeling van het plan zelf en dan moeten we dit ontkennend beantwoorden, al zijn we daardoor hoogstwaarschijnlijk een keurcollectie van teekeningen te wachten, maar hierom gaat het niet.

Moet men evenwel voor z'n principaal een vogelvluchtperspectief maken, dan wordt natuurlijk een geheel ander standpunt ingenomen en mag een dergelijke opgave niet verward worden met een vrijwillige keuze.

G. F. L.

BERICHTEN.

„Bouwkunst en Vriendschap".

Het bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" belastte zich met de regeling eener door de firma N.V. Bouwstoffen voorheen A. E. Braat te Rotterdam en Amsterdam uitgeschreven prijsvraag voor „een schoorsteenmantel in verglaasden steen met ingebouwden open haard. Op deze prijsvraag kwamen in 35 antwoorden onder de motto's: „Labor", „Verglaasd", „Verwarming", „Eenvoud", „Arbeid", „R. K.", „A, B, C, D, E, F, H," „Blaksteen", „Crème", „Vierkant", „geteekend", „Paris, IF", „Glazuur", „I", „Matblauw", „In dit Jaar", „Only Bricks", „Open Haard" en „Vesta". De Jury bestaande uit de Heeren A. Spaan J. Jzn., Secretaris voor kunstnijverheid aan de Academie, H. v. d. Kloot Meijburg en W. F. Overeijnder, architecten, allen te Rotterdam, kende den eersten prijs f 50,— toe aan het ontwerp motto: „Open Haard", ingezonden door den heer J. J. Gort, architect te 's-Gravenhage; den tweeden prijs f 25,— aan het ontwerp motto T, ingezonden door den Heer G. Albers te Rotterdam, en bevel tot aankoop van de ontwerpen motto's „In dit Jaar" en „Only Bricks" respectievelijk ingezonden door de Heeren J. F. van Hoytema te 's Gravenhage en Paul J. Biesta, architect te Rotterdam.

De tentoonstelling der antwoorden zal plaats hebben gedurende de maand Februari in de monsterzalen van de firma Braat, 1. Oldenbarneveldtstraat 3. te Rotterdam.

N.B. Bij motto *Arbeid* ontbreekt een correspondentie-adres. De inzender wordt verzocht een zoodanig adres op te geven.

Een oud Kasteel behouden.

Onlangs is door ons reeds medegedeeld, dat het oude kasteel te Doorwerth even voorbij Oosterbeek, voor verder verval is behoed doordien de vereeniging „De Doorwerth", het kasteel heeft aangekocht van den tegenwoordige eigenaar, den heer Scheffer van den Dano.

Bovengenoemde vereeniging vergaderde Woensdagmiddag in het Arnhemsche gemeentehuis, onder voorzitterschap van den heer F. A. Hoefer, uit Hattem, ter vaststelling van de statuten.

De voorzitter deelde mede, dat het kasteel op zijn naam is aangekocht — omdat alles zoo haastig moest geleuren — om het later op naam der vereeniging over te schrijven.

Bij de beantwoording van de vraag, wie de aankoop hebben mogelijk gemaakt, bracht spr. dank aan H. M. de Koningin, H. M. de Koningin-Moeder en Z. K. H. Prins Hendrik, aan Jhr. mr. Victor de Stuers, aan „De Kampioens", aan den A. N. W. B. en aan allen, die giften hebben bijgedragen.

Medegedeeld werd, dat een gift van f 250,— van het Ned. Oudheidkundig Genootschap geweigerd is moeten worden, daar aan deze gift de voorwaarden was verbonden, dat een lid van dat genootschap in het bestuur zitting zou nemen, en de plannen in samenwerking met het genootschap zouden worden uitgewerkt.

Ten slotte werden de statuten goedgekeurd, en werd als doel der vereeniging aangegeven.

1e. het aankoopen en in standhouden van het kasteel De Doorwerth;

2e. het bestemmen van dit kasteel tot museum, en ten

3e. het inrichten en in standhouden van dat museum.

Hierna werd het huishoudelijk regement vastgesteld.

„Tvl."

Den heer Hoefer, den rusteloozen strijder voor het „goed-oude" onze hulde voor zijn, met zoo'n heerlijk succes bekroond pogen.

Binnen niet al te langen tijd hoopt een onzer leden met een artikel op dit onderwerp terug te komen.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, H. HANA, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatswerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Al wie voldaan is over hetgeen hij doet, heeft zijn toppunt bereikt, — hooger klimt hij niet.

T. W. ROBERTSON.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling van de Redactie. — Openbare vergadering, gehouden op Dinsdag 15 Februari 1910 in de groote zaal van „Parkzicht." — Verslag der 1273e gewone vergadering, gehouden op Woensdag 16 Februari 1910, in het Genootschapslokaal in „Parkzicht." — De Dam en „De Bijenkorf." — Internationaler Wohnungskongress, Wien, Mai 1910. — Proefnemingen met hydraulische mortels — Berichten. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1°. Ingevolge de opdracht der j.l. Woensdag gehouden ledenvergadering, is het volgende adres verzonden:

Aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

geeft eerbiediglijk te kennen het „Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, dat op zijne laatstgehouden ledenvergadering van 16 Februari l.l. besloten werd, een adres aan Uwen Raad te richten, met het dringend verzoek:

1°. in elk geval te willen besluiten, dat aan de Oostzijde van het Damplein niet anders dan een monumentaal gebouw gesticht wordt;

2°. tencinde de uitvoering van het sub 1 bedoelde mogelijk te maken, te besluiten tot onteigening van alle gebouwen, waarvoor door het Gemeentebestuur toestemming aan de Regeering verzocht en verkregen werd.

3°. geene definitieve beslissing ten aanzien van de bestemming der terreinen aan de overzijde van het Damplein te nemen, dan nadat zekerheid verkregen is, ten opzichte van de vraag of het voormalig Raadhuis (Paleis) wederom ter beschikking van de Gemeente gesteld zou kunnen worden.

't welk, enz.

Namens het Bestuur van het Gen. A. et A.

(w. g.) H. A. J. BAANDERS, *Voorz.*
TH. PHILIPPI, *Secr.*

Amsterdam, 19 Februari 1910.

2e mededeeling: Als kunstlievend lid is toegetreden en als zoodanig door het Bestuur aangenomen: de Heer G. Swaan, te Amsterdam.

De 1e Secretaris,
TH. PHILIPPI.

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE.

Door benoeming van den Heer A. A. Hes tot secretaris van de redactie, is het redactie-adres verhuisd naar Marnixkade 49, Amsterdam.

OPENBARE VERGADERING, GEHOUDEN OP DINSDAG 15 FEBRUARI 1910 IN DE GROOTE ZAAL VAN „PARKZICHT".

Onderwerp: *De Dampoestie in haar geheel.*

VAN des bestuurs uitnoodiging was door zeer vele belangstellenden gebruik gemaakt om deze vergadering bij te wonen. Behalve een groot aantal notabelen waren aanwezig: Wethouder Z. van den Bergh, de heer Bos, Directeur van P. W., de heer De Groot, Onder-Directeur van

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden f 10.—, voor kunstlievende leden 10.—, voor buitenleden en minderjarigen f 5.—

dezen dienst, het meerendeel der raadsleden en vertegenwoordigers van onderscheidene corporatiën in de hoofdstad.

Na de opening door den Voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, deelde deze mede, dat de nieuwe burgemeester Jhr. Mr. A. Roëll tot zijn leedwezen geen gehoor had kunnen geven aan de uitnoodiging hier tegenwoordig te zijn en dat van verschillende achtenswaardige figuren de betuiging van een „tot-spijt-niet-aanwezig-kunnen-zijn" was ontvangen. Tot deze laatsten behoort ook ons eere-lid, de heer W. Kromhout, die den Voorzitter in een telegram opdroeg „een mooie Dam te maken."

Professor Mr. D. Josephus Jitta, die zich welwillend beschikbaar stelde om als „eerste spreker" op te treden, hield eene rede ongeveer als volgt: „Nu eene beslissing in verband met onteigening moet worden genomen omtrent de inrichting van den Dam, moet aan die beslissing een ernstig onderzoek voorafgaan naar de mogelijkheid om door stichting van een nieuw Koninklijk verblijf het oude Raadhuis weder in gebruik te nemen.

Hiertoe dienen vier punten besproken te worden:

1°. de geschiedenis van de Paleis-Raadhuis-vraag.
2°. de redenen, die pleiten voor herstel van den oorspronkelijken toestand;
3°. de bezwaren verbonden aan het weder in gebruik nemen van het oude Raadhuis als zoodanig, en
4°. de uitvoerbaarheid van den bouw van een nieuw Koninklijk verblijf.

Spreker stelde de geschiedenis op den voorgrond, omdat er z. i. niet eene rechtskundige vraag is en deze ook niet dient te worden opgeworpen. Amsterdam is de grondwettige hoofdstad en het reduit van de defensie. Amsterdam ziet het hoofd en de leden van het Vorstenhuis te gaarne in zijn midden om een stap te doen, die niet van liefde voor dat Vorstenhuis zou getuigen. De *voorloopige toestand*, door de in-gebruik-neming van het oude Raadhuis als Paleis ontstaan, moet daarom voortduren tot dat de reden van dien toestand, n.l. het gemis aan een behoorlijk Vorstelijk verblijf, heeft opgehouden te bestaan. Dat men te doen heeft met een *voorloopigen* toestand, dat bewijst de geschiedenis, vooral die, welke begint met den terugkeer van den Prins van Oranje als Souverein Vorst.

Voor het herstel van den ouden toestand nu pleiten de navolgende redenen:

1°. De historische lijn; niet voorloopig, maar voor góed is de Nederlandsche Staat gevestigd. De sporen van de vreemde overheersching behooren, hoe eer hoe liever, te verdwijnen.

2°. De ongeschiktheid van het oude Raadhuis als vorstelijk verblijf. Het mist huiselijkheid en het biedt geen gelegenheid om vorstelijke gasten met hun gevolg te ontvangen.

3°. Het belang der kunst. Het Raadhuis, als paleis ongeschikt, is als Raadhuis het „achtste wereldwonder". Het doet voor geen dogenpaleis, voor geen Middeleeuwsch stadhuis onder. Zooals het thans aan den burger en den vreemdeling vertoond wordt, komt het niet tot zijn recht.

4°. De noodzakelijkheid, welke voor Amsterdam als hoofdstad bestaat om aanzienlijke bezoekers behoorlijk te ontvangen. Ons land neemt meer en meer in het internationale leven een aanzienlijke plaats in. Het werkt in de richting van vrede door recht. Terwijl nu het oude Raadhuis als receptiegebouw van de hoofdstad getuigenis kon afleggen van de grootheid van ons land op het gebied der bouwkunst, moet het tegenwoordig stadhuis bijna belachelijk schijnen.

Spreker erkent dat er, afgescheiden van de uitvoerbaarheid van eventueele stichting van een nieuw vorstelijk verblijf bezwaren bestaan tegen het herstel van den ouden toestand; maar zij zijn geenszins overwegend. Misschien zal men zeggen dat Amsterdam thans niet meer dan de schaduw van zijn vroegere grootheid is. Spreker deelt dit bezwaar niet. Amsterdam heeft te kampen met het feit, dat het de lasten eener hoofdstad ten volle draagt en maar weinig deelt in de lusten. Maar de hoofdstad voert een krachtigen strijd. Een doode stad aan de Zuiderzee is zij niet en wil zij niet worden.

Een ander argument, vervolgt spreker, is dat niet het geheele Gemeentebestuur in het paleis onderdak kan vinden. Dit geeft spreker toe; maar de centralisatie is ook niet noodig en bestaat thans evenmin. De groote bedrijven: politie, brandweer, bevolkingsregister enz. hebben afzonderlijke gebouwen of zullen die krijgen. De telefoon en andere middelen van verkeer maken centralisatie onnoodig, bijna ongewenscht.

Intusschen geeft spreker toe, dat de uitvoering van het Paleis-Raadhuis-plan inderdaad een moeilijk vraagstuk is. Zij vereischt medewerking van de hooge overheid en in dit verband hangt veel af van een terrein en van de financiën. Het zou onverstandig zijn die bezwaren niet te willen zien; maar niet minder onverstandig zich zonder nader onderzoek daarop blind te staren. Twee zaken maken dat onderzoek gewenscht. In de eerste plaats het denkbeeld om een nieuw Raadhuis te bouwen aan den Dam. Daarbij gelden toch eveneens de bezwaren van terrein en financiën, terwijl van medewerking van de zijde der hooge overheid nauwelijks sprake kan zijn. Daarentegen mag redelijkerwijze voor een nieuw vorstelijk verblijf, een landsbelang, op die medewerking gerekend worden. En evengoed als een nieuw Raadhuis kan een nieuw paleis aan den Dam verrijzen. Dat het aan den Dam gebouwd wordt, is wel gewenscht, maar niet absoluut noodig, meende spreker. In andere buurten vindt men betere gelegenheid een tuin aan te leggen en stallen te maken. Waar onze vorstin zetelt, daar is met ons hart het middelpunt van het verkeer.

Tenslotte de voorgenomen onteigening in verband met de oplossing der Damquestie besprekende, zeide prof. Jitta in elk geval gewenscht te achten, dat de Gemeente de beschikking verkrijge over het vrijkomende terrein aan de oostzijde van den Dam. Het kan dienen, zoo niet voor een paleis, dan toch voor elk ander openbaar gebouw. Ja, wil de Paleis-Raadhuis-vraag nog voorloopig laten rusten, dan kan het dienen voor eene ambtswoning voor den burgemeester met receptiezalen. Londen heeft ook zijn Mansionhouse.

Prof. Josephus Jitta kwam tot de slotsom, dat het gewenscht is, alvorens over de Damplannen definitief te beslissen, een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid om het oude Raadhuis van Amsterdam weder als zoodanig in gebruik te nemen.

Op deze rede volgde een enthousiast applaus.

Daarna werd het woord verleend aan den heer A. W. Weissman, die, aan de hand van lichtbeelden, vertelde wat het oude Raadhuis inwendig te zien geeft.

Ter inleiding schetste spreker den toestand, zooals die was in het begin der 17e eeuw. Na deze inleiding gaf de heer Weissman eene uitvoerige beschrijving van het Raadhuis toen het nog als zoodanig gebruikt werd, om te komen tot de bespreking van de lotswisselingen waaraan het Raadhuis later bloot stond. Een van de grootste veranderingen, in 1808 gemaakt, was dat de galerijen door houten bij wijze van marmer geschilderde schotten in vertrekken werden verdeeld.

Toen Lodewijk Napoleon die schotten liet plaatsen meende hij, dat ze er slechts een paar jaar zouden staan. Doch zij ontsieren nu reeds meer dan een eeuw het gebouw. Het verdwijnen van deze schotten, die beletten, dat de beeldhouwwerken van Quellinus een behoorlijk licht krijgen, zou aan het Raadhuis een groot deel van zijn nu verdwenen luister teruggeven. Hopen wij, aldus besloot spreker, dat binnen korten tijd Van Campen's meesterstuk in eere moge zijn hersteld. Wanneer het weder Raadhuis mocht worden, dan zal natuurlijk de voornaamste verdieping tot haren ouden staat worden teruggebracht en zullen de prachtige zalen, daar aanwezig, een bestemming krijgen, die met haren luister geen te groote tegenstelling vormt. Wanneer „'s Werelds achtste wonder" echter ook in de toekomst Koninklijk paleis moest blijven, dan zou toch heel wat gedaan kunnen worden om het gebouw in een beteren staat te brengen dan waarin het tegenwoordig verkeert.

De hedendaagsche techniek beschikt over middelen, welke in 1808 onbekend waren. Wanneer aan een ter zake-bevoegd bouwmeester werd opgedragen die middelen toe te passen, dan zou het gebouw, als het Hof er vertoefde, gerieflijker kunnen zijn dan thans. Doch dan zou tevens gezorgd kunnen worden, dat gedurende de 51 weken van ieder jaar, gedurende welke Van Campen's schepping ledig staat, zij, die haar komen bezichtigen meer van de oude schoonheid zien dan sinds de „provisioneele" inrichting van 1808 mogelijk is.

De heer A. A. Hes gaf daarna een, door lichtbeelden geïllustreerd overzicht van de verschillende Damplannen, welke in den loop der jaren en als gevolg van de door het Gemeentebestuur uitgeschreven prijsvraag ontworpen zijn; waarna den aanwezigen gelegenheid werd geboden tot bespreking der aanhangige kwestie.

De heer Kamerlingh Onnes meent, dat men aan het oude Raadhuis een wereldbeteekenis moet geven, en men deze er niet aan geeft door er wéér een Raadhuis van te maken. Integendeel moet men het op dien grond koninklijk paleis laten blijven. Verder breekt hij een lans voor het denkbeeld om een Monument voor de Nederlandsche Kolonien op den Dam te stichten.

De heer K. de Barel zegt, dat het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten veel sympathie heeft voor het denkbeeld om het Raadhuis weer aan zijne oorspronkelijke bestemming terug te geven. Naar zijne meening kan men zich niet uitspreken voor het denkbeeld om op den Dam een monumentaal gebouw te stichten alvorens te weten of dit mogelijk is. Het plan, waarop tegenover het Raadhuis een telegraafbureau is ontworpen toont duidelijk, dat het besluit betreffende den bouw van de „Bijenkorf" het maken van zulk eene bebouwing onmogelijk maakt. Een andere vraag is of op eene andere wijze ook een monumentaal gebouw gesticht zou kunnen worden. Te dien aanzien echter, merkt spreker op, dat er harmonie moet zijn tusschen de omgeving en den nieuwen bouw en ook mag men terwille van de monumentaliteit den organischen groei der stad niet verwringen. Anderdeels mag men de situatie van eene nieuwe bebouwing niet zoodanig verwaarloozen, dat men den Raadhuisbouw door een nieuwen bouw vernielt. Z. i. moet er eene waardige bebouwing tegenover het paleis komen, niet aan particulieren overlatende, een gebouw van min of meer officieelen aard. Alleen indien het paleis niet meer tot Raadhuis gemaakt kan worden, zou spreker zijn voor het denkbeeld van een nieuw Raadhuis op den Dam.

De heer Berlage sluit zich hierbij aan. Het streven moet zijn het paleis weer tot Raadhuis te maken. Echter moet in dat geval voor een ander Koninklijk Paleis gezorgd worden. Hij raadt echter vooral voorzichtigheid aan, opdat men niet tot nog meer verwarring komt.

De heer Moes meent dat het werk van Van Campen alleen zoo goed is gebleven omdat het Koninklijk Paleis is geworden. Immers anders was het vernield om het in overeenstemming te brengen met de steeds veranderende eischen der practijk. Ook nu zou 't verknoeid moeten worden om het voor de moderne eischen van een stadhuis geschikt te maken. Hij wil dus het oude Raadhuis paleis laten blijven.

De heer Berlage deelt die vrees niet. Een gebouw is een levend ding, zegt spreker, dat groeit met den tijd. De ergste behandeling van het gebouw is de piëteit van den heer Moes.

Prof. Jitta wijst er op, dat het oude Raadhuis, wat het inwendige betreft, onbekend is bij de burgerij en dat het meer bekend gemaakt moet worden. Hij ziet verder de noodzakelijkheid niet in om juist op den Dam een Koloniaal Museum te zetten. Spreker is van meening, dat toch iedereen een deskundig onderzoek zal wenschen naar de vraag of het paleis weer voor Raadhuis geschikt gemaakt zou kunnen worden.

De voorzitter meent uit de gehouden besprekingen te kunnen opmaken, dat in de eerste plaats door de vergadering het idee Paleis—Raadhuis gehuldigd wordt. Sprekers voor het verdedigen van andere plannen hebben zich namelijk in deze vergadering onbetuigd gelaten. Daarom veronderstelt hij, dat in deze vergadering het sterkst gevoeld wordt voor het uitspreken van de wenschelijkheid, dat, alvorens eenige beslissing ten aanzien van de oostzijde van het Damplein te nemen, onderzocht worde, of het Paleis wederom ter beschikking der gemeente zou kunnen gesteld worden. Op zijn vraag of hij daarmede de opinie der vergadering juist weergeeft, volgt een krachtig applaus.

De voorzitter merkt op, dat het uitspreken dezer wenschelijkheid noodig was, omdat daarmee in het voorstel van B. en W., strekkende instelling van een onderzoek-commissie geen rekening wordt gehouden. Hij betreurt het, dat het Damvraagstuk niet meer in de vergadering besproken werd.

Den heer De Barel maakt bij de opmerking, dat men toch niet den organischen groei van het Damplein verwaarloost door het wegbreken van een paar minderwaardige uitwassen te verwijderen.

De heer Walenkamp is 't met den heer De Barel eens, dat men met de eigen geleidelijke ontwikkeling der verkeerswegen rekening moet houden. Hij ontraadt bespreking der verschillende ontwerpen en beveelt aan, dat de Architecten-genootschappen hun advies geven.

De heer De Groot vraagt of de heer De Barel weer een nieuwe prijsvraag wenscht, en merkt op dat vroeger nooit de eisch is gesteld, dat tegenover het oude Raadhuis een officiëel gebouw zou worden gesticht. In bekroonde ontwerpen waren daar private gebouwen, winkels of restaurants ontworpen. Hij vraagt nu den heer De Barel of deze wil, dat thans de eisch van het hebben van een Openbaar Gebouw, tegenover het paleis, gesteld zal worden.

De heer De Barel stelt nog eens in het licht, dat hij een officiëel gebouw daar ter plaatse zou wenschen, om er eene waardige bebouwing te krijgen. Het tegenwoordige paleis is indertijd gesticht, omdat men de behoefte gevoelde aan een waardig representatief gebouw en men had er toen ook geld voor over. Hetzelfde gevoel komt thans weer boven, blijkens de sympathie voor het denkbeeld om tegenover het paleis een nieuw stadhuis te bouwen. Zulk een nieuw stadhuis is daar z. i. onmogelijk door de „Bijenkorf"-bebouwing; maar men zou de kwestie op eene andere wijze kunnen oplossen; misschien zou het opkomend gevoel bij de burgerij zich op deze wijze kunnen uiten n.m.l. door ter plaatse een ambtswoning, straks reeds door den eersten spreker genoemd, te bouwen.

De heer Ingenohl betwist dat door de „Bijenkorf"-bebouwing het Damplan geprejudiceerd is. Z. i. moet men van den Dam niet een symetrisch plein maken. Van de motie verwacht spreker geen practisch resultaat. Beter zou zijns inziens zijn, indien door „Architectura et Amicitia" eene petitie aan de Koningin wordt op touw gezet om het paleis terug te geven aan de stad.

Dit idée wordt met applaus begroet.

De voorzitter zeide, dat het bestuur met dit denkbeeld rekening zal houden en sloot, onder dankzegging aan de aanwezigen voor de betoonde belangstelling en de sprekers voor hunne toewijding, de zeer druk bezochte vergadering.

G. J. Rutgers.

VERSLAG DER 1273ste GEWONE VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 16 FEBRUARI 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De Voorzitter de heer H. A. J. Baanders opent de vergadering met een woord van welkom aan de aanwezigen, in 't bijzondere aan den heer Dr. B. Swaab, welke een voordracht zal houden over „Ventilatie met bijzonder beschouwing van het omgekeerd Systeem". Daarna volgt de voorlezing der notulen door den Secretaris, welke worden goedgekeurd.

Medegedeeld wordt dat de heer G. Swaan als kunstlievend lid van het Genootschap is aangenomen, en vervolgens geeft de Voorzitter het woord aan Dr. Swaab tot het houden van bovengenoemde voordracht.

Voor ons architecten en te oordeelen naar de zeer geanimeerde debatten ook voor de vele geïntroduceerde technici op het gebied van ventilatie en de daarmede nauw verband houdende verwarming, was deze lezing, die met zeer interessante demonstraties en lichtbeelden toegelicht werd, even belangrijk als leerrijk.

Aangezien Dr. Swaab welwillend toezegde het meegedeelde voor ons weekblad te willen gereed maken, mag overbodig geacht worden hier nader op het onderwerp in te gaan en bevelen wij den lezers dit bij het verschijnen ten zeerste aan. Onder luid applaus der vergadering besloot Dr. Swaab zijn belangwekkende voordracht.

Daarna doet de Voorzitter mededeeling, dat van de

Vereeniging tot Bevordering der Vakopleiding, afd. Amsterdam en omstreken, uitnoodigingen zijn ingekomen tot het bijwonen van een voordracht van den heer Weissman over „De vakopleiding, hoe zij was, hoe zij is en hoe zij zou kunnen zijn", te houden in een der zalen van „Eensgezindheid" op a.s. Zaterdagavond te 7½ uur, waarvoor eenige introductiekaarten ter tafel liggen.

Tevens doet de Voorzitter opmerken, dat op de bestuurstafel den leden eenige belangrijke oude en nieuwe boekwerken ter inzage worden verstrekt, welke welwillend zijn afgestaan door de firma Swets & Zeitlinger, onder toezegging dit af en toe te herhalen.

Volgt de ballotage van den heer K. Wiedijk, die met algemeene stemmen wordt aangenomen als gewoon lid. De heer Wiedijk ter vergadering aanwezig had zich, op verzoek van den Voorzitter, tijdens de ballotage verwijderd. Binnen geroepen, viel hem de gelukwensch en een hartelijk woord van den Voorzitter en der aanwezigen ten deel.

Hierna wordt nog even ter sprake gebracht door den heer Van Baalen de motie, welke door de openbare vergadering van Dinsdag j.l. is aangenomen.

De heer Van Baalen spreekt de meening uit, dat de motie niet volledig genoeg was opgesteld, daar er geen meening in was uitgedrukt betreffende de verdere Damplein-ontwikkeling.

Naar aanleiding hiervan wordt voorgesteld alsnog een adres te richten aan den Gemeenteraad van Amsterdam, in aansluiting met de door de openbare vergadering op Dinsdag 15 Februari 1910 uitgesproken wenschelijkheid. In dit adres zal de meening van ons Genootschap nader worden uiteengezet.

Daar de vragenbus niets ter bespreking opleverde, sloot de Voorzitter onder dankzegging voor de belangstelling der aanwezigen, de vergadering. Th. Ph.

DE DAM EN DE BIJENKORF.

In de Dinsdagavond l.l. gehouden openbare vergadering van ons Genootschap is gebleken, dat er verschil van meening bestaat o.m. over de vraag: „Is de Dam nog monumentaal te bebouwen, nu de Gemeente reeds een terrein verkocht heeft aan den Bijenkorf?" Ik heb tot beantwoording van deze vraag opgave van de juiste grootte en ligging van bovenbedoeld terrein verzocht en verkregen.

Tot mijn spijt moet ik erkennen, dat een groot regelmatig plein, met de as van het paleis tot basis, zooals dat door den Heer Kromhout voorgesteld werd, werkelijk onuitvoerbaar geworden is. Wel is nog een afsluiting evenwijdig aan den gevel van het voormalig raadhuis te verkrijgen, doch *niet* meer met dat ruime plein.

Het plan van den Heer v. d. Mey is echter nog in zijn geheel uitvoerbaar gebleven, zooals uit nevenstaande afbeelding blijkt, waarop het bouwblok „De Bijenkorf" met eene zwarte lijn aangegeven is. Er blijft dan op den Dam volgens dit plan een groot middelblok over van ± 3000 M², waar een Raadhuis, Representatiegebouw der Koloniën of ander monumentaal gebouw zeker niet misplaatst, neen, zelfs zeer gewenscht is. Mocht dit blok evenwel te klein zijn, dan is er nog een terrein daarnaast beschikbaar van ± 1500 M², dat, bij het vorige aangetrokken, door overbouwing van de Damstraat, zeker ruimte genoeg oplevert.

Ieder kan nu voor zich (door doortrekking van den

tegenwoordigen sprong in de Beursstraat naast de Vischsteeg), het Bijenkorf blok ook op andere plannen overbrengen. Men zal dan zien, dat hiervan nog vele goed uitvoerbaar zijn gebleven.

Hieruit valt zonder moeite te constateeren, dat uit de vele uiteenloopende ideeën, die in het tegenwoordig stadium heerschen en waarvan nog *geen*, het gewenscht overwicht bereiken kon, wel degelijk eene deugdelijke oplossing van het Damvraagstuk te distilleeren zou zijn.

Mogen wij hopen, dat bevoegde autoriteiten dit nog tijdig zullen erkennen. A. H.

INTERNATIONALER WOHNUNGSKONGRESS WIEN, Mai 1910.

Het „Organisations Komitee" verzoekt ons, volgende bekendmaking op te nemen:

Permanentes Komitee der internationaler Wohnungskongresse.

Président:
O. Lepreux, Directeur der Belgischen Nationalbank, Brussel.

Sekretär:
O. Veleghe, Direktor im Ackerbauministerium, Brussel.

BELGIEN.
J. Dubois, Generaldirektor im Arbeitsministerium, Brüssel.
E. Mahaim, Universitätsprofessor, Lüttich.
A. Soenens, Vizepräsident des Obersten Gerichtshofes, Brüssel.

DEUTSCHES REICH.
H. Albrecht, Dr. Prof. Geschäftsführer der Zentralstelle für Volkswohlfahrt, Berlin.
C. J. Fuchs, Dr., Universitätsprofessor, Freiburg i. B.
Stübben, Dr.-Ing., Geheimer und Oberbaurat, Berlin.

FRANKREICH.
Cheysson, Generalinspektor der Eisenbahnen und des Brückenbaues, Paris.
Lucien Ferrand, Geschäftsführer der Société Française des Habitations à bon Marché, Paris.
E. Fuster, Generalsekretär der Alliance d'Hygiène sociale, Paris.

GROSSBRITANNIEN.
H. R. Aldridge, Secretar des National-Housing Reform Council, Leicester.
T. C. Horsfall, J. P. Macclesfield.
W. Thompson, Stadtrat, Vorsitzender der National Housing Reform Council, Richmond.

ITALIEN.
V. Magalhi, Ministerialdirektor im Ackerbauministerium, Rom.
M. Besso, Ackerbauministerium, Rom.
Graf Sabini

NIEDERLANDE.
J. H. Faber, Wohnungsinspektor, Zwolle.
W. de Man, Mitglied des Staatsrates für Hygiène, Amsterdam.
J. W. C. Tellegen, Director der Bau- und Wohnungspolizei, Amsterdam.

OESTERREICH.
Emil Ritter v. Fürth, Dr., Gemeinderat, Wien.
R. Maresch, Dr., Hofrat, Obmann der Zentralstelle für Wohnungsreform in Oesterreich, Wien.
H. Rauchberg, Dr., Hofrat, Universitätsprofessor, Prag.

SCHWEDEN.
M. Oscar Trapp, Konsul, Direktor der Eisenbahnen, Helsingborg.
M. Svenn Palm, Director der Lebens-Assekuranzgesellschaft »Thalia«, Stockholm.

SCHWEIZ.
M. Schneegler, Dr., Universitätsprofessor, Lausanne.

VEREINIGTE STAATEN VON NORDAMERIKA.
R. W. de Forest.
R. W. Gilder.
W. H. Tolman, Direktor des Institute of Social-Service, New-York.

Adresse: WIEN, I. STUBENRING 8—10.

Vom *30. Mai bis 2. Juni 1910* findet in *Wien* der *IX. internationale Wohnungskongress* statt, der erste Wohnungskongress auf österreichischem Boden.

Die Wohnungskongresse sind seit jeher international, denn die wichtigsten Fragen, welche das Wohnungsproblem stellt, sind allen Kulturländern ebenso gemeinsam, wie die Wohnungsnot selbst. Die Mittel für die Linderung dieser Wohnungsnot zu finden, die Wege zu weisen, die der Staat, die Gemeinde, die Selbsthilfe der beteiligten Bevölkerungskreise einzuschlagen haben, um gesunde, bessere und billige Wohnungen zu schaffen, diesen schwierigen Problemen gelten die Verhandlungen der Wohnungskongresse.

Die wenigen Tage, welche für die Kongressverhandlungen zur Verfügung stehen, machen es unmöglich, das ganze grosse Gebiet der Wohnungsfrage, in welchem alle Fragen des Wirtschaftslebens wie in einem Brennpunkte zusammenstreben, zu erörtern und zu behandeln. Aus der Fülle der Probleme wurden daher von dem internationalen permanenten Komitee zu Brüssel, das zur Vorbereitung der Wohnungskongresse eingesetzt ist und Vertreter aller Kulturstaaten umfatzt, 4 Fragen ausgewählt und auf die

Tages-Ordnung

des Wiener Kongresses gestellt. Es sind dies folgende:

1. Welche Schlüsse ergeben sich aus den bisher gewonnenen Erfahrungen für die Entwicklung der *kommunalen Wohnungspolitik* und in welcher Weise sind ihre Aufgaben zu lösen?
2. Wie ist der *Kredit für die gemeinnützige Bautätigkeit* zu organiseeren?
3. *Kleinhaus* (cottage) oder *Miethaus* (bloc)?
4. Welche Maszregeln empfehlen sich zur *Verbilligung der Baukosten* für Kleinwohnungen?

Die Diskussion dieser Probleme auf dem Kongresse wird in der sorgfältigsten Weise vorbereitet. In allen Kulturländern wurden die bekanntesten Fachmänner zur Erstattung von schriftlichen Referaten gewonnen. Überdies wird für jeden Staat ein Bericht erstattet, der in grossen Zügen die Fortschritte der Wohnungsreform während der letzten 5 Jahre zur Darstellung bringt. Alle diese Berichte werden in Druck gelegt und den Mitgliedern des Kongresses noch vor seiner Eröffnung zugesendet. Für jedes der auf die Tagesordnung gestellten Probleme wird ein Generalreferent bestimmt, der die Ergebnisse der schriftlichen Referate zusammenfatzt und durch seine mündlichen Darlegungen die Kongressverhandlungen einleitet.

Im Anschlusse an den Kongress ist die Veranstaltung einer *Ausstellung von Plänen und Modellen unstergiltiger Kleinwohnungen des In- und Auslandes geplant.* Diese Fachausstellung soll eine innige Verbindung zwischen der theoretischen Erörterung der bautechnischen Probleme und ihrer praktischen Lösung herstellen, sie soll den Teilnehmern des Kongresses ein übersichtliches Studien-Material bieten, das seine Ergänzung durch Exkursionen in gemeinnützige Wohnungsanlagen erhalten wird.

Versprechen auf diese Weise die Verhandlungen des Kongresses selbst die wertvollste Anregung für alle Teilnehmer, so darf in der Wahl der *Stadt Wien als Kongressort* vielleicht ein besonderes Anziehungsmittel erblickt werden. Wien, die Stätte uralter Kultur und moderner Entwicklung, zeigt besonders an schönen Frühlingstagen die herrlichste Vereinigung landschaftlicher und grosstädtischer Bilder. Das österreichische Organisationskomitee, dem Vertreter aller beteiligten Ministerien, Behörden, Korporationen und Berufsgruppen angehören und dessen Exekutie-komitee, werden keine Mühe scheuen, um den Gästen den Aufenthalt in Wien so angenehm als möglich zu machen und den Ruf Wiens als Kongresstadt zu wahren.

Für den Empfang und die Führung der am Kongresse

teilnehmenden Damen wird ein besonderes Damenkomitee Sorge tragen.

Und so ergeht denn an alle Jene, denen die Lösung des Wohnungproblems am Herzen liegt, die Einladung, ihr Interesse an der Sache durch die Teilnahme an dem Kongresse zu bezeugen.

Für das österreichische Organisations-Komitee:

Der Präsident:
Exz. Dr. Franz Klein, wirklicher Geheimer Rat, k. k. Justizminister a. D.

Die Vize-Präsidenten:
Dr.-Ing. Franz Berger, Sektionchef im k. k. Ministerium für öffentlichen Arbeiten.
Dr. Julius Leo, k. k. Universitäts-Professor, Präsident der k. k. Hauptstadt Krakau.
Dr. Jos. Nep. Lošťák, Obmann-Stellv., d. böhmischen Landesvereines für Wohnungsreform.
Dr. Rudolf Maresch, k. k. Hofrat, Obmann der Zentralstelle für Wohnungsreform in Oesterreich.
Dr. Heinrich Rauchberg, k. k. Hofrat, Universitäts-Professor, Obmann-Stellvertreter der Zentralstelle für Wohnungsreform in Oesterreich.

Der Obmann des Finanz-Komitees:
Julius Herz, Gouverneur-Stellvertreter der k. k. priv. allg. österr. Bodenkredit-Anstalt.

Der Obmann des Ausstellungs-Komitees:
Karl Mayreder, Architekt, Professor an der k. k. techn. Hochschule in Wien.

Das Bureau:

Der General-Sekretär:
Dr. Emil Ritter von Fürst, Gemeinderat der Stadt, Hof- und Gerichts-Advokat.

Der Schatzmeister:
Otto Kanitz, k. k. Kommerzialrat.

Die Secretäre:
Dr. Karl Pieran, Universitäts-Dozent.
Dr. Hermann v. Sauter, Konsulent der n.-ö. Handels und Gewerbekammer.

Bemerkungen:

1. Um Ihre *Eintragung in die Kongressliste* bewirken zu können, bitten wir das beiliegende Anmelde-Formular entsprechend auszufüllen und mit Ihrer Unterschrift versehen an das Organisationskomitee in Wien, I., Stubenring Nr. 8 einzusenden.
2. Der *Mitgliedsbeitrag* wurde mit 20 K = 16 Mark = 20 Frcs. = 16 sh. festgesetzt. Familienangehörige erhalten *Teilnehmerkarten*, für welche ein Betrag von 10 K = 8 Mark = 10 Frcs. = 8 sh. zu entrichten ist. Vertreter von gemeinnützigen Baugenossenschaften und Arbeiter-Organisationen haben nur den halben Mitgliedsbeitrag zu entrichten.
3. Auf Grund Ihrer Anmeldung und Bezahlung des Kongressbeitrages wird Ihnen eine auf Ihren Namen lautende *Mitgliedskarte* (Teilnehmerkarte) übersendet, durch die Sie die Berechtigung erlangen, an sämtlichen Sitzungen und Veranstaltungen des Kongresses teilzunehmen.
4. Das vollständige *Programm* des Kongresses, die in Druck gelegten *Berichte* und die etwaigen sonstigen Mitteilungen des Kongressleitung werden rechtzeitig kostenfrei übersendet werden. *Teilnehmer* haben auf den Bezug der Kongressberichte keinen Anspruch.
5. Für jene Interessenten, welche dem Kongresse selbst nicht beiwohnen können, wird hiermit eine *Subskription auf sämtliche Kongressschriften* (Referate, General-Referate und Protokolle) eröffnet. Der Subskriptionsbetrag wurde mit 12 K. = 10 Mark = 12 Frcs. = 10 sh. festgesetzt. Zur Anmelding der Subskription bitten wir ebenfalls beiliegendes Formular zu benützen.
6. Zur *Uebermittlung der Beiträge* ersuchen wir, sich in Oesterreich der k. k. Postsparkasse (Erlagschein liegt bei), im Auslande der Postanweisung zu bedienen.

Een exemplaar van het gedrukte biljet, in te vullen door hen die zich willen aanmelden tot deelname aan dit congres, ligt op de leestafel van het Genootschapslokaal.

PROEFNEMINGEN MET HYDRAULISCHE MORTELS. *(vervolg.)*

Onderzoek der Puzzuolanen.

IN Duitschland, als ook in Nederland en België bestaat een vaste methode voor het keuren van tras. Ook in Italië is onlangs een verordening gemaakt voor het onderzoek der in dat land gewonnen Puzzuolanen. Tot nu toe bestaat er echter nog geen algemeen geldende en uniforme methode van onderzoek voor alle Puzzuolanen, van welke soort en oorsprong zij ook zijn.

Door den Internationalen Bond is nu aan eene commissie opgedragen, zich met de kwestie bezig te houden. Deze commissie heeft reeds verschillende besluiten genomen en ook eenige rapporten uitgebracht. Tot dusverre is echter nog geen der voorgestelde onderzoekingsmethoden voldoende rijp bevonden om zonder verdere proefnemingen voorgoed aangenomen te worden. De oplossing dezer kwestie is overigens voor een deel afhankelijk van de vraag, welke keuringswijze voor de eigenlijke metselmaterialen zal worden aangenomen, en wordt bovendien nog verzwaard, doordat de Puzzuolanen in zich zelve geen bindkracht bezitten en ze dus bij de bereiding der mortels steeds met een bepaalde kalksoort moeten worden vermengd. En ten slotte gaat de verbinding der hydraulisch werkzame bestanddeelen der Puzzuolanen met de kalk over het algemeen zeer langzaam in haar werk, zoodat eerst na geruimen tijd bruikbare vastheidswaarden kunnen verkregen worden.

Het ware gewenscht, dat er een scheikundige behandeling werd uitgevonden, waardoor de bindkracht der Puzzuolanen snel gemeten kon worden. Niets van hetgeen men te dien aanzien bedacht heeft, leverde

tot dusver nog een uitkomst op, voldoende in overeenstemming met de eigenschappen, welke zich bij het gebruik der materialen voordoen.

Conclusies.

Over het geheel genomen, heeft de Internationale Bond — afgezien van de oudere proefnemingen der commissie No. 22, welke geen wezenlijke veranderingen opleverden, — nog geen enkele der onderzoekingsmethoden, welke door zijn commissies voorbereid werden, aangenomen, en deze commissies zelven zijn niet zoover gekomen, bepaalde voorstellen ten gunste van een of andere nieuwe methode te kunnen doen.

Zulk een stilstand is wel te betreuren. Het is echter ook te verstaan, dat de Bond — ten aanzien der keuze eener methode, voor welke hij met het volle gewicht zijner autoriteit moet instaan — hoogst voorzichtig moet zijn, en dat hij slechts zulke officieel steunen kan, die vooraf door een voldoend aantal onderzoekers beproefd en deugdelijk bevonden zijn.

De taak der commissies van den Bond bestaat dienvolgens vooral hierin, betere methoden dan de thans bestaande te vinden, hare juistheid door parallel loopende proefnemingen in verschillende laboratoria te laten onderzoeken, en ze dan zoo noodig en mogelijk tot volmaking te brengen.

Zijn we eenmaal zoover, dan zullen deze methoden vanzelf ingang vinden in de technische wereld, en dan zal de Bond er slechts het stempel zijner officieele goedkeuring op te drukken hebben.

BERICHTEN.

Door het Hoofdbestuur van de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot leden van de Commissie belast met het afnemen van de in Februari en April a.s. te houden examens voor Bouwkundig-Opzichter en voor Bouwkundig-Teekenaar, de Heeren: B. J. Ouendag, Architect te Amsterdam, Voorzitter, H. van Dam, Consul van Italië te Amsterdam; Joseph Herman, J. Molenschot, Mr. E. H. P. Rosenboom, J. A. van der Sleys Veer, P. A. Timmers, L. Zwiers, architecten te Amsterdam; G. Versteeg, Adjunct-Directeur der Gemeente Werken te Arnhem; W. de Vrind Jr., Bouwkundig-Ingenieur te 's-Gravenhage; J. D. Gantvoort, Architect te Deventer; J. J. van Noppen, Architect te Haarlem; P. A. Weeldenburg, Herman van der Kloot Meijburg, W. F. Overeynder, J. van Wijngaarden, Architecten te Rotterdam; W. de Jong, Architect te Utrecht; H. Blets, Architect te Woesp en J. Gratama, Bouwkundig-Ingenieur te Amsterdam, Secretaris.

Prijsvraag van de Afd. Adam v. d. Mij. t. B. d. B. „Bewaarplaats van Zuigelingen".

Op bovengenoemde prijsvraag zijn 35 ontwerpen ingekomen.

„Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap".

In de 14 Februari gehouden vergadering der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" zijn in de plaats van het in zijn geheel aftredende bestuur gekozen de heeren: Alb. Otten, Voorzitter, J. H. de Roos, 1e secretaris, W. Kromhout Czn., A. J. Th. Kok, J. P. Stok Wzn., P. G. Buskens en W. F. Overeynder.

Prijsvraag voor het hoofd van „De Middenstander".

De 1ste prijs ad ƒ 100 is toegekend aan den heer Matthieu Wiegren, onder motto „Boos".

De 2de prijs ad ƒ 50 aan den heer A. C. A. Rotgans, onder motto „Eenvoud".

De 3de prijs ad ƒ 30 aan den heer H. van den Oever, onder motto „Mercurius".

Bond van Nederlandsche architecten.

Op Zaterdag 26 Febr. voormiddags 11 uur zal in de bovenzaal van café „Hollandais" te 's-Gravenhage een vergadering van bovengenoemden Bond plaats hebben met o.a. „Paleis-stadhuis aan den Dam" tot onderwerp.

Indeeling van het Damplein en omgeving.

De raadsleden Wilaut, Sterck, Scheltema, Simons, Boissevain, De Man en Lambrechtsen van Ritthem, hebben bij den Raad het volgende voorstel ingediend:

Ondergeteekenden hebben de eer onderstaande motie bij den Raad in te dienen. Voor zooverre zij de motie no. 90 van 26 Januari 1910 hebben onderteekend verzoeken zij deze te mogen intrekken.

De Raad, van oordeel, dat de oplossing van de indeeling van het Damplein, als aangegeven in de voordracht van B. W., no. 1235, onaannemelijk is;

van oordeel, dat de beslissing over de bebouwing van die over de indeeling onafscheidelijk is;

van oordeel, dat voor een passende bebouwing en indeeling in elk geval de onteigening ook van de perceelen blok Vijgedam—Vischsteeg is vereischt;

noodigt B. en W. uit:

1e een voordracht te willen indienen, om tot de onteigening van genoemd blok over te gaan.

2e door architecten, op voordracht van B. en W. door den Raad te benoemen, een nader plan van indeeling en bebouwing te doen ontwerpen, waarbij in overleg met Publieke Werken rekening is te houden met de verkeerseischen;

en intusschen geen onderhandelingen te voeren omtrent den verkoop van eenig terrein bij de Damplannen betrokken.

Paleis-Raadhuis.

Het raadslid J. ter Haar heeft bij den Raad de volgende motie ingediend:

De Raad noodigt B. en W. uit, alvorens eenige definitieve beslissing inzake de Damplannen genomen wordt, een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid, om het Paleis op den Dam zijn bestemming als Raadhuis terug te geven. „Tot".

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

2. Prijsvraag voor het ontwerp van verdeeling in bouwterreinen van de bouwblokken, die door de uitbreidingsplannen zijn aangegeven op de gronden der N. V. Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem; uitgeschreven door de afdeeling Haarlem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Programma in No. 52. Tijd van inlevering vóór 1 April 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 8. ZATERDAG 26 FEBRUARI 1910

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, H. HANA, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatswerk „De architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Voor arbeid, dien men mint, staat men vroeg op,
En 't werk is een genot. SHAKESPEARE.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling van de Redactie. — Dam-Raadhuis. — Dam-vraagstuk. — Ingezonden. — Oude Woonhuizen. — Cuspel-Interieur. — Ventilatie voor schoollokalen. — Boekbeoordeeling. — Beschouwingen enz. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. —

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De *1274ste Gewone Ledenvergadering* zal gehouden worden op *Woensdag 2 Maart* e.k. des avonds *te 8½ uur* in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1273de vergadering.
2. Ingekomen stukken en Mededeelingen.
3. Voordracht van den heer C. W. Nijhoff over „Het Meubel". I. Historisch Overzicht, met expositie.
4. Ballotage van den heer P. Lijdsman, voorgesteld door de heeren Philippi en Berben.
5. Installatie van den heer K. Wierda als gewoon lid.
6. Rondvraag en sluiting.

II. Als buitenleden zijn toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heeren C. J. Wierda te Haarlem en Jan Baanders te Nijmegen, en als aspirantlid de heer A. Tilanus te Amsterdam.

III. Als gewoon lid is voorgesteld de heer Jan de Meijer architect te Amsterdam door de heeren K. de Bazel en H. J. M. Walenkamp.

IV. Ter 1274ste vergadering zullen teekeningen geexposeerd zijn van den heer Jos. Herman, bestemd voor de Brusselsche Tentoonstelling; waarbij de ontwerper gedurende de pauze eenige toelichting zal geven.

V. De jury der genootschapsprijsvragen 1909 deed de navolgende uitspraken; het volledig rapport zal spoedig verschijnen.

a. Verkaveling-Bouwblok: Motto „Zonder arbeid is inspiratie niets", eerste prijs.
b. Hotel voor een Badplaats: Motto „Neptunus", eerste prijs. Motto „Beach" tweede prijs.
c. Prijsvraagdiploma: Motto „St. Nicolaas", geldprijs.
d. Eerepoort, geen bekroning toegekend.

VI. Op de agenda der Ledenvergadering op Woensdag 16 Maart e.k. zal o.m. voorkomen de vaststelling de ronderwerpen voor de genootschapsprijsvragen in 1910. Met verwijzing naar art. 8, hoofdstuk „Prijsvragen" van het Huishoudelijk Reglement zij dit den leden meegedeeld, opdat ieder de door hem gewenschte onderwepen opgeve.

De 1e Secretaris
TH. PHILIPPI.

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE.

Door benoeming van den heer A. A. Hes tot secretaris van de redactie, is het redactie-adres verplaatst naar Marnixkade 49, Amsterdam.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie van het Genootschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 5.—

DAM-RAADHUIS.

IN de Ll. Woensdag gehouden Raadsvergadering werd, na terugname der voorstellen en moties Boissevain, Vliegen, Ter Haar, Simons, Wibaut c.s., zonder stemming de voordracht van B. en W. aangenomen, luidende: *„om te doen onderzoeken op welke wijze een voor den zetel van het Stadsbestuur waardig en geschikt gebouw kan worden verkregen en of op het aan den Dam vrijkomende terrein een nieuw Stadhuis kan worden gesticht."* Uit de toelichting van den Wethouder Van den Bergh blijkt:

1°. dat het blok Vischsteeg-Vijgendam onteigend zal worden, indien de Regeering geene verlenging van termijn toestaat,

2°. dat een onderzoek zal worden ingesteld naar de mogelijkheid van het bouwen van een Stadhuis aan den Dam,

3°. dat een onderzoek zal worden ingesteld naar de mogelijkheid het Paleis weer Raadhuis te doen zijn,

4°. dat een onderzoek zal worden ingesteld naar de mogelijkheid het „Prinsenhof" uit te breiden.

O.i. is dit het begin waarvan een bevredigende oplossing van *„het vraagstuk"* het einde kan zijn. Dát de oplossing nog te vinden is blijkt, in weerwil van den verkoop van het „Bijenkorfblok"; waarmee een deel der zoogenaamde ideaal-plannen verviel, uit het plan-Van der Mey en evenzeer uit dat van den heer K. de Bazel, het eerste voorkomende in 't vorig nummer van „Architectura" met toelichtenden tekst, het tweede in dit nummer van ons orgaan.

Hebben gemeentelijke autoriteiten een gelukkig oogenblik bij de keuze der Commissie van Onderzoek, toont deze Commissie wat voortvarendheid, de Raad wat vertrouwen en moed om te besluiten; dan, waarlijk, dan bestaat er hoop voor de levende generaties om onzen Dam bebouwd, misschien zelfs „mooi" te zien.

Het eenig verontrustende, dat wij er nog in zien is, dat deze Commissie niet opgedragen is te beslissen, dat de Dam in elk geval *monumentaal* bebouwd moet worden.

DAM-VRAAGSTUK.

TER verduidelijking van hetgeen ik in de „Architectura"-vergadering omtrent het Dam-vraagstuk zeide, ter voorkoming van misverstand omtrent mijne meening, die in enkele (ook bouwkundige) bladen verschillend werd weergegeven en om zoo mogelijk eenige orde te stellen in de denkbeelden, die, naar men ons zegt, verward zijn, diene het volgende: Ik zeide: te meenen dat de z.g. „ideaal-plannen", welke bevogen een regelmatig symetrisch plein te snijden in het willekeurig verloop der straten, niet meer verwezenlijkt kunnen worden; en dat m.i. de verwezenlijking ook niet gewenscht is, omdat dan — terwijl men een harmonie met het Raadhuis (Paleis) beoogt, — weder een disharmonie wordt geschapen in en met het stadsbeeld; en omdat de naar het plein gekeerde bebouwing, hoe ook opgelost, voor een groot gedeelte slechts gevel-architectuur zal worden, pogende het daarachter gelegen willekeurig plan te bedekken. Daarom dacht ik aan tooneeldécor en sprak van coulissen-architectuur; terwijl een werkelijk ideaal plan rekening houden moet met beide elementen — stadsaanleg en paleis.

De taak van den architect is m.i. hier bij uitstek: *het verbinden van tegengestelden tot een schoon en harmonisch geheel.* (Uit dit beginsel volgt ook dat ik eene opvatting, als zou eene bebouwing in z.g. overeenstemmende of overgenomen vormenspraak gewenscht zijn, verwerpelijk acht.)

In bovengenoemd verband meende ik, dat de uitvoering van sommige plannen door verkoop van het oude Beursterrein niet meer mogelijk is. Voor zoover dat de z.g. symetrische plannen betreft acht ik dat dus, zooals uit het bovenstaande blijkt, geen bezwaar.

Voor zoover het de stichtingsmogelijkheid van een omvangrijk gebouw beïnvloedt, kan het te betreuren zijn.

Door dit verloop wordt duidelijk geïllustreerd dat planverdeeling en bebouwing aan zulk een belangrijk plein (in tegenstelling met eenig ander neutraal bebouwingsplan) als een onscheidbaar geheel behoort te worden behandeld. Wijl dus het door B. en W. voorgestelde plan slechts een vage en onzekere greep kan zijn, en het de deugden van het plan v. d. Meij in ondeugden deed verkeeren, behoort het te worden verworpen. De opnieuw uitgesproken wenschen naar, voor eene gedeelte officieele en monumentale bebouwing van het Damplein, zijn daartoe eene gelukkige aanleiding.

Ik zeide verder dat men het bereikbare wenschen moet; natuurlijk zonder de gezichtsgrens daarbij al te zeer te bekrimpen.

Ik meen, dat inderdaad nog een ideaal plan te verwezenlijken is; dit „ideaal" dan stellende als: eene situatie die zoowel met het Raadhuis (Paleis) als met stadsaanleg en verkeer rekening houdt. Met minder wijziging van het plan v. d. Mey als B. en W. in hun plan voorstellen, ware dit te bereiken.

1°. Door (wat al reeds geschiedde) de poortoverbouwing van de straten te doen vervallen. Het is m.i. in deze een verkeerd aesthetisch inzicht, dat eene gesloten bebouwing in het karakter van dit stadsdeel past; en aan eene zijde naast de groote openingen van Damrak en Rokin toegepast een bevredigend stadsbeeld geven zal. Het zal slechts een onklaren indruk wekken en het redelijke doel zal den beschouwen ontgaan; terwijl vanuit de achterliggende straten het vrije uitzicht op Dam en Paleis wordt gemist en het karakter van het Paleis er volstrekt niet om vraagt als *plotseling verrassend effect* te werken, eene situatie, waardoor sommige middeneeuwsche hoog-

opgaande gebouwen hunne grootsch monumentale werking erlangen.

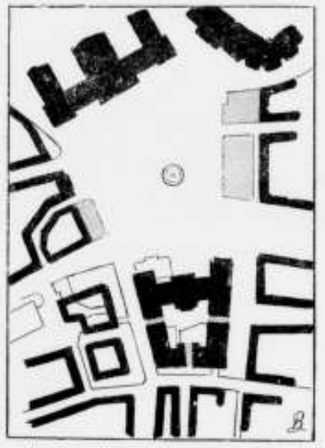
2°. Door de Damstraat iets minder te doen afbuigen, slechts zooveel, dat de bestaande Vijgendamrooilijn aan de Rokinzijde ongeveer evenwijdig wordt teruggezet; de tegenoverliggende rooilijn blijft dan ongeveer ter plaatse, waar ze nu is en de *richting* van den Vijgendam (die zeer goed is) blijft onveranderd.

3°. Door den vorm van het bouwblok Dam—Warmoesstraat afhankelijk te stellen van de soort bebouwing. De vleugelvormige bouw aan den Dam in elk geval te behouden, omdat daardoor reeds terstond eene behoorlijke aansluiting een levend-rustige vorm; en in tegenstelling met het gemeenteplan meer ruimte bereikt wordt.

Of direct het blok Vijgendam—Vischsteeg moet worden geamoveerd hangt geheel van de beslissing omtrent „soort van bebouwing" af; voor een Burgermeesterlijke ambtswoning is het niet noodzakelijk, voor een Stadhuis zal het noodig zijn, terwijl het voor Koninklijk verblijf wellicht niet de geschikte plaats is.

Overgaan tot onteigening van dit blok is in elk geval gewenscht, teneinde de verkeersverbetering in de omgeving, en de toekomstig noodzakelijke naar het Oostelijk stadsdeel, in de hand te hebben.

Hierdoor wordt het nu nog bereikbare aanvaard, zonder nochtans het verder strekkende uit te sluiten en al te zeer aan banden te leggen.

Dit „verder strekkende" zou moeten zijn het plan te voltooien en in de toekomst de andere Dam-aanzichten af te werken.

Door ter verruiming van het plein in de breedte — voor het Raadhuis (Paleis) zoo noodig — het z.g. Bisschop-Blok tot de Valkensteeg en doorgetrokken tot het koor van de Nieuwe Kerk te amoveeren, zou in den hiervoren genoemden zin een wezenlijk ideaal plein kunnen ontstaan, (onregelmatig vijfzijdig), dat zich aanpast aan de eischen door Stadsplan, verkeer en aesthetiek, gesteld.

Het eerste door de voeging der rooilijnen naar het bestaande stratenverloop; het tweede omdat het zich geheel aansluit bij de daaromtrent gekoesterde wenschen en opgemaakte plannen; het derde omdat dan de Nieuwe Kerk meer dan tot nu toe, aan het plein komt te liggen en dus twee waardige oude monumenten, en naar we hopen, één nieuw, het geheel zullen beheerschen.

Ter toelichting van een en ander plaats ik hierbij een schets, waarop de bestaande toestand, benevens de hier beschouwde, zijn aangegeven.

Het komt mij voor dat een korte spanne tijds van kalm en wijs beraad een vruchtdragend en bevredigend einde brengen kan, en dat de volgorde van de behandeling zal moeten zijn:

1e onteigening van de daarvoor aangewezen perceelen;

2e een besluit in beginsel, om te trachten naar stichting van een officieel gebouw op het middenblok;

3e een poging om weder de beschikking over het oude Raadhuis te krijgen;

4e wanneer omtrent 2 en 3 een beslissing zal zijn genomen, de aangrenzende blokken voor bebouwing uit te geven.

K. DE BAZEL.

INGEZONDEN.

WANNEER je Zaterdagsavonds gewoon bent ons weekblad geregeld met de post van 8 uur te ontvangen, dan gevoel je eerst recht het gemis er van wanneer je er een enkele keer tevergeefs op zit te wachten. Dan gevoel je ook wat de leden van A. et A. vóór hebben die in Amsterdam wonen.

Zij toch kunnen geregeld de vergaderingen bezoeken zonder al te veel bezwaren en blijven zoodoende, al ontvingen ze dan ook eens een enkele keer het weekblad niet op tijd, toch op de hoogte met alles, wat er in het genootschap voorvalt. Er zijn er die hiervoor niets gevoelen. Er zijn velen, die al wonen ze in Amsterdam toch de vergaderingen nooit bezoeken. Het zijn, enkelen uitgezonderd om wettige redenen, van die lauwen, onverschilligen, die tatsoenshalve lid zijn van een bouwkundige corporatie maar verder voor het vereenigingsleven als zoodanig niets gevoelen. Zulke menschen treft men overal aan, ook ja vooral hier in Den Haag en het wordt daarom voor buitenleden moeielijk wanneer zij toch willen blijven medeleven hunne keuze te doen, waar zich bij aan te sluiten.

Het eenvoudigste was, wanneer leden van A. et A. van Amsterdam naar andere steden vertrekkende,

ze daar een afdeeling van A. et A. vonden, het spreekt van zelf dat ze zich hierbij zouden aansluiten. Doch deze kant wil men blijkens het verslag van de vergadering van 19 Jan. j.l. niet uit.

Doch gelukkig we lazen het: er is op die vergadering in het belang der buitenleden gesproken.

Zij kunnen zich tot clubs vereenigen en zich het stemrecht verzekeren, en het preadvies van het bestuur luidt, dat degenen die zich tot dat doel willen vereenigen, door het bestuur zullen worden gesteund.

Laten nu de buitenleden van verschillende plaatsen de handen in elkander slaan, het bestuur zal hun pogen steunen en binnen korten tijd zien we in Utrecht niet alleen, maar ook in den Haag, Haarlem, Arnhem, ja, overal waar slechts een zeker aantal leden van A. et A. zich bevinden, clubs verrezen die zich het stemrecht verzekeren, want hier gaat het toch schijnbaar om. Is dit nu werkelijk van zooveel belang?

Het komt mij voor dat het stemrecht over zaken voor buitenleden van zeer groot belang is. Het stemrecht over personen kan, dunkt mij, zeer goed aan de leden in Amsterdam worden overgelaten.

Maar hoe stelt men zich dat stemrecht uitoefenen der buitenleden voor? Moet ieder buitenlid daarom ter vergadering komen, dan kunnen wij ook gewoon lid zijn. Wanneer we nu als club een afgevaardigde ter vergadering zenden, dan lijkt mij het verschil tusschen een afdeeling en club niet noemenswaard, en kunnen er even goed afdeelingen gesticht worden.

Ik ben nieuwsgierig hoe het bestuur zich een club met stemrecht voorstelt en zie als voorloopigen maatregel het stichten van zulke clubs met belangstelling tegemoet.

Het komt mij voor, dat vooral hier in den Haag waar het vereenigingsleven zoo zwak is, een dergelijke maatregel met veel moeilijkheden te kampen zal hebben. Intusschen stel ik mij gaarne beschikbaar tot een nadere gedachtenwisseling over dit onderwerp.

Den Haag, Febr. '10. J. N. Muxnik.

OUDE WOONHUIZEN.

Van den Heer C. J. L. v. d. Harst te Arnhem ontvingen wij een foto van huisjes te Middelburg, waarvan één gerestaureerd naar een oud huisje te Veere, met het doel den gevel goed te doen aanpassen aan de gevels van de daarnaast gelegen Abdij-gebouwen.

De Heer v. d. H. voegt daarbij het volgend bijschrift:

Het stukje over het oude woonhuis aan de Heerengracht te Amsterdam in het eerste nummer van den nieuwen jaargang van „Architectura", deed mij vermoeden, dat het den lezers van „Architectura" misschien belang in zou boezemen te vernemen, dat in kleine plaatsen van ons land vaak het omgekeerde plaats heeft als te Amsterdam.

Daar toch moeten haast altijd de oude gevels verdwijnen om plaats te maken voor de nieuwere; in kleine plaatsen daarentegen worden heel vaak de oude gerestaureerd, soms zelfs nagebootst.

Op bijgaande reproductie (een gedeelte van de „Balans" te Middelburg) staat op den voorgrond een gedeelte van de Abdij-gebouwen. Daarnaast staan twee Oud-Hollandsche geveltjes, die daar eenige jaren geleden gebouwd zijn om een harmonisch geheel te verkrijgen. Het eerste van deze geveltjes is een nabootsing van een bestaand huisje te Veere, dat er thans uitziet als op de hierbijgaande illustraties. Ik

„Balans" te Middelburg.

bracht het in teekening, daar ik het huisje verbouwen moest, trachtte ook den gevel in zijn oorspronkelijken toestand terug te doen brengen, wat mij evenwel niet gelukte, maar toch mettertijd, naar ik hoop, wel gebeuren zal.

COUPÉ-INTÉRIEUR.

In het weekblad „Moleschott" voor gezondheidsleer, enz., komt in aflevering 21 een lezenswaardig artikel voor over spoorweg-hygiëne van de hand van prof. O. Lanz; waarin hij o.a. ook vertelt, dat hij indertijd voor de twijfelachtige eer van spoorwegarts bedankt heeft, omdat hij z'n verkregen kennis bij het bouwen van ziekenhuizen had willen benutten.

Om te samen met een flinken binnen-architect een

coupé-intérieur te ontwerpen, dat aan de eischen der hygiëne voldeed en toch comfortabel was, werd hem niet toegestaan.

Het werkt in den regel verlammend, vooral als men energisch is aangelegd als je streven zoo weinig naar waarde wordt geschat en zoo dit wel het geval mocht zijn, er om de een of andere reden niet aan voldaan wordt; in vele gevallen is abdiqueeren zeker wel het radicaalst.

Onaangenaam is het voor den medicus op zijn gebied om te zien hoe weinig om hygiëne wordt gedacht. Voor den architect is het echter niet minder onaan-

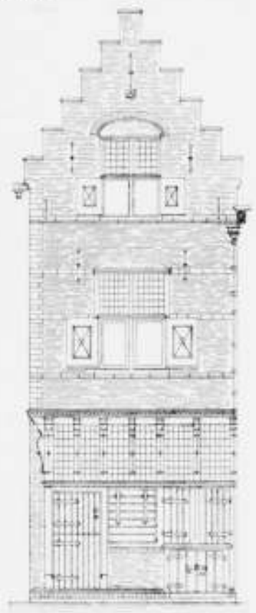
Bestaand huisje te Veere.

genaam, daar de coupé-intérieurs er vaak smakeloos uitzien, zoodat nog veel te verbeteren valt vóór eenigszins aan matige eischen is voldaan.

Begrijpelijk is het zeker, dat de verschillende directies niet zoo gemakkelijk overgaan tot verbeteringen, daar het publiek er toch zoo weinig of heelemaal niets van ziet. Eerst dan, wanneer het publiek meer begrip heeft van het groote nut, dat een schoon milieu ons schenkt, zal dit zeker de diverse directies noodzaken hieraan tegemoet te komen.

Zeer nuttig is 't daarom, zouwel door woord als geschrift, bij het publiek eenig begrip bij te brengen van de architectuur in het algemeen, zoodat men er meer voor gaat gevoelen en leert begrijpen, dat het ieders werk niet is, dit vak te beoefenen en deskundige raad zoo noodzakelijk is, ook voor binnenruimten. Dan zullen ongetwijfeld nog de dikwijls gemaakte zeer naïve opmerkingen verminderen, die men zoo vaak moet hooren als: „O, ik dacht, dat de timmerman of behanger het verder wel in orde kon maken?" „en moet dit of dat ook nog geteekend worden?"

De reeks populaire voordrachten, die nu weder vanwege „A. et A." gehouden worden zullen daartoe zeker medewerken, en dit kan ons vak niet anders dan ten goede komen. G. F. L.

Bestaand huisje te Veere na eventueele restauratie.

VENTILATIE VAN SCHOOLLOKALEN.

Een belangrijk onderdeel, waarmede bij het bouwen van scholen terdege rekening moet worden gehouden, is zeker wel het ventileeren der lokalen.

Over dit onderwerp is ongetwijfeld het laatste woord nog niet gesproken en voor hygiënisten en architecten de eerste plaats in, blijft het dan ook een vraagstuk, dat de aandacht ruimschoots waard is.

In het tijdschrift voor „Sociale Hygiëne" schreef indertijd Dr. J. de Groot een artikel over bovenstaand onderwerp, dat hoewel niet van recenten datum, voor ons veel lezenswaardigs bevat, waarom wij dan ook het belangrijkste van deze studie weergeven, alsmede eenige aanhalingen van anderen.

„Wanneer er in een beperkte ruimte een groot aantal personen geruimen tijd bijeen zijn, zal het zuurstofgehalte van de lucht in die ruimte afnemen en het koolzuurgehalte stijgen"; de lucht zal onbruikbaar worden.

„De lucht in een lokaal zal des te zuiverder blijven, naarmate de verbruikte lucht beter gelegenheid heeft het lokaal te verlaten en door zuivere (buiten-)lucht te worden vervangen. Het is gewenscht, dat deze luchtverversching plaats heeft zonder hinderlijke luchtstroomingen te veroorzaken en zonder dat aanmerkelijke temperatuursverschillen worden waargenomen. Het ventilatie-stelsel, dat aan deze eischen het best voldoet, verdient natuurlijk de voorkeur.

In lokalen, waar veel personen bijeen zijn, is de „natuurlijke" ventilatie (d.w.z. de ventilatie, die tengevolge van het verschil in temperatuur der lucht binnen het lokaal en daar buiten, door reten van ramen en deuren en door poreuse wanden plaats heeft) voor een behoorlijke luchtverversching onvoldoende. Voor schouwburgen, concertzalen, ziekenhuizen, enz. heeft men getracht hieraan tegemoet te komen door allerlei ventilatie-systemen, welke daarop berusten, dat lucht (zoo noodig gezuiverd, verwarmd of afgekoeld) de lokalen mechanisch ingeperst wordt of dat de lucht uit de lokalen wordt weggezogen". Bij de voor- en nadeelen van deze gecompliceerde ventilatie-systemen zal hier niet worden stil gestaan. „Voor scholen, althans voor onze lagere scholen, komen deze methoden van ventileeren niet in aanmerking".

Dat men het hierover nog niet eens is blijkt wel uit de voordracht gehouden door den Ingenieur Haller, directeur der firma Gebr. Körting (Berlijn). We lezen in de „Bouwwereld" het navolgende daarover:

»Met betrekking tot de mechanische ventilatie is geen groote vooruitgang te constateeren. In het algemeen werd er alleen waarde aan gehecht voor groote vergaderzalen, restauraties, enz. In ziekenhuizen is men er echter tegen, vooral tengevolge van den tegenstand der doktoren tegen mechanische ventilatie. Voor scholen echter is mechanische ventilatie een beslote eisch. Terwijl men in Duitschland deze nog niet erkent, wordt zij in verschillende staten van Noord-Amerika voorgeschreven".

„Wil men een kamer echter goed uitluchten, dan zet men de ramen open. Dit is zeer rationeel, omdat daarbij niet alleen de kamerlucht kan ontwijken, doch aan de buitenlucht tevens ruimschoots gelegenheid gegeven wordt binnen te treden. Onze gewone Hollandsche schuiframen zijn echter voor een doelmatige ventilatie niet de meest geschikte ramen. Wanneer men in een gesloten ruimte een raam openzet, dan ontstaan er twee luchtstroomen: in het benedenste gedeelte van de raamopening stroomt de buitenlucht naar binnen, in het bovenste gedeelte stroomt de kamerlucht naar buiten. Men kan zich hiervan gemakkelijk overtuigen. Ook al staat de wind op het raam, toch gaat door een deel van de raamopening kamerlucht naar buiten. Bij onze gewone schuiframen speelt deze luchtverversching zich echter af in het benedengedeelte van de kamer, terwijl daarboven als het ware een doode ruimte is, die aan de ventilatie weinig of geen deel neemt. Openslaande of z.g. stolpramen zijn voor de ventilatie veel doelmatiger. Het meest doeltreffend is echter het openen van het bovenste gedeelte van het raam. Voor het binnenlaten van de versche lucht kunnen alle soorten van ramen dienst doen, daar de koudere buitenlucht door haar grootere zwaarte in het vertrek toch daalt. Hoe lager de raamopening bij den vloer is, des te meer zal de koude luchtstroom aan de voeten merkbaar zijn, wat dus in het nadeel van een laaggelegen raamopening is. Voor het afstroomen van de verbruikte kamerlucht is bovendien een raamopening boven in het vertrek het doelmatigst, daar hier geen doode ruimte overblijft, welke aan de ventilatie ontsnapt. Terecht is dan bij Kon. Besl. voorgeschreven, dat in de schoollokalen de ramen zoo ingericht moeten zijn, dat het bovenste gedeelte ten allen tijde gemakkelijk geopend kan worden".

Die bovenramen zijn dan òf naar beneden schuivend òf achteroververvallend.

„Door middel van zulke geopende bovenramen kan een schoollokaal behoorlijk geventileerd worden. En in den zomer en in het voor- en najaar, wanneer het niet te koud is en de wind niet op de ramen staat, werd reeds lang in de meeste scholen op deze wijze geventileerd. Wanneer het onderwijzend personeel of de leerlingen echter last hebben van koude luchtstroomen of z.g. „tocht" dan worden fluks de ramen gesloten. Zijn er geen andere openingen om lucht in en uit te laten, dan word zulk een lokaal, wanneer de ramen gesloten zijn (daar de „natuurlijke" ventilatie ten eenenmale onvoldoende is) eenvoudig *niet* geventileerd. Het spreekt van zelf, dat de gevolgen daarvan spoedig merkbaar zijn". *(Wordt vervolgd.)*

BOEKBEOORDEELING.

Bouwkunst I. Dit tweemaandelijksch tijdschrift van de Maatschappij tot bevord. der bouwk., waarvan we verleden jaar reeds veel goeds konden zeggen, is dit jaar begonnen met een artikel van den heer J. Gratama over het nieuw gebouwde „Evang. Luth. Diaconiehofje aan het Stuyvesantplein", architect de heer D. van Oort Hzn. In dit artikel geeft de heer Gratama voorts eene beschouwing over het bouwen van hofjes en de eischen hieraan te stellen. De menigte keurige illustraties van deze stichting wijzen ons vooral op de groote zorg aan détails en détailoplossingen besteed, terwijl het geheel er aangenaam uitziet met hare afwisseling van natuur- en baksteen, vooral de binnenplaats met hare drie rijen arcaden.

Vervolgens geeft de heer A. J. Reyders een artikel over „Thomas Ilerrenditz." (1587—1625) den schepper van de beide fraaie Renaissancepoorten te Kampen, de Broederpoort en de Cellebroerspoort. De interessante beschrijving van zijn leven en werken is mooi geïllustreerd met foto's naar de natuur en de beschouwing over de Broederpoort wordt nog toegelicht door eenige plan- en opstandteekeningen van den heer A. van Baalen.

Ten slotte geeft de heer A. W. Weissman een vervolg van zijn artikel (zie jaargang 1909) over „De Nederlandsche Bouwkunst der Zeventiende eeuw". Hierin geeft de schrijver eene rijk geïllustreerde beschouwing over het werken van Lieven de Key in Haarlem.

De jongste lezing des heeren Weissman heeft ons doen inzien, welk eene studie deze van dit onderwerp gemaakt heeft, en wij kunnen dan ook met blijdschap deze lezing, met cliché's verduidelijkt, tegemoet zien in ons orgaan, waarvoor de heer Weissman haar beschikbaar heeft gesteld. A. A. H.

Wiskundig tijdschrift, 6e Jaargang afl. 1. Dit driemaandelijksch tijdschrift onder hoofdredactie van den heer F. J. Vaes te Rotterdam, is een der weinigen, dat ook het gedeelte der wiskunde behandelt, dat vooral door hen, die voor een acte-examen studeeren, zoo vaak over het hoofd wordt gezien, n.l. de *lagere* wiskunde.

Het begint met een artikel over den oorsprong van ons maalteeken (×) door den heer N. L. W. A. Gravelaar. Deze gelooft het sprookje nog maar dadelijk niet, dat het maalteeken het zinnebeeld van vruchtbaarheid en groei is en ontstaan zou zijn door de nabootsing van Thors' hamer.

Hij gaat de verschillende onder zijn bereik liggende werken na vanaf 1631, zooals van Oughtred, waarin hij dit teeken het allereerst aantreft, vervolgens in Fineus' Protomathesis, in werken van Stifel, Tartaglia, Stevin, van Ceulen en Herigone, gaat na welke functie het vervult bij Clavius, Bartjens, meester Niclaes Pieterz. van Deventer, bij Frisius, Adam Riese en bij den uitvinder der logarithmen Napier en komt dan tot de conclusie, dat met uitzondering van komplementaire vermenigvuldiging en van de negen- en zevenproef steeds de kruisen, in den vorm van ons maalteeken geschreven, aanduiden, dat er kruiselings vermenigvuldigd moet worden. Hij besluit zijn artikel met er op te wijzen, dat tot de 18de eeuw, de gebeele wiskunde slechts bestond uit cijferkunst, waarop allerlei regeltjes gezocht werden, zooals bijv. door Bartjens, maar die dan toch nog aanleiding gaven tot geheele bladen vol cijfers, waarvan de ontwarring door allerlei strepen en aanhalingen moest bewerkstelligd worden.

Met het tweede artikel, dat van den heer F. A. Pannekoek, kan ik het niet geheel eens zijn, waar hij absoluut geen gebruik wenscht te maken van lichaams-assen bij het stereometrisch teekenen. Mijns inziens kon hij de constructie van het achtvlak en van het twintigvlak met hare lichaamsdiagonalen verticaal, werkelijk hierdoor bekorten.

Onder meerdere trof mij een artikel van den heer F. J. Vaes over wiskunde en natuurlijke historie, waar hij nagaat hoe deze laatste tak van wetenschap zoo ten onrechte van de wiskunde gescheiden blijft. Gaat men eenige natuurvormen na, dan ziet men dezelfde de nauwe verwantschap. De bijencel bijv. is de helft van een ruitentwaalfvlak, de bij slakkenhuizen en schelpen optredende lijnen heeft men reeds getracht vanaf de Oudheid te formuleeren, zooals de cunchoïde (schelplijn) van Nicomedes en de limacon (slakkenlijn) van Pascal. Van de nieuwe vergelijkingen noemt hij voorgestelt de logarithmische spiraal van Moseley (1838) en de conchospiraal van Naumann (1846). Eene beschouwing van de zaden der zonnebloem (met illustratie naar foto) laat zien welk eene mooie wiskundige belijning hieraan ten grondslag moet liggen welke dan ook in 1908 door onzen landgenoot, den heer J. W. N. Le Heux gevonden is. Er bestaan thans bij de toepassing der wiskunde op voorwerpen uit de natuur, twee richtingen, zoo besluit de heer Vaes zijn artikel:

1ste, de zuiver wiskundige, welke zich door het zien van lijnen en oppervlakken in de natuur aangespoord voelt tot het onderzoek der overeenkomstige wiskundige krommen en oppervlakken.

2e. dat van den natuurhistoricus, zoekend naar de grondoorzaken voor het ontstaan van de vormen, zooals men ze waarneemt, en trachtend die oorzaken met hunne gevolgen wiskundig na te gaan.

Voor artikels in beide richtingen stelt het W. T. gaarne ruimte beschikbaar. A. A. H.

BESCHOUWINGEN OMTRENT DE VIERDE AFDEELING DER ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN VOOR DE LEVERING EN KEURING VAN BOUWSTOFFEN EN VOOR DE UITVOERING EN HET ONDERHOUD VAN WERKEN DOOR PROF. VAN DER KLOES, DOOR DEN BOND VAN NED. ARCHITECTEN.

INLEIDING.

Het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, heeft ingevolge toezegging op eene der vorige vergaderingen gedaan, het genoegen u bijgaand, bij wijze van een praeadvies, een beknopte critiek aan te bieden op een aantal artikelen van de 4e afdeeling der onlangs door Prof. van der Kloes gepubliceerde algemeene voorschriften voor de levering en keuring van bouwstoffen en voor de uitvoering en het onderhoud van bouwwerken.

Deze critiek bedoelt geenszins volledig te zijn; de aandacht is slechts gevestigd op de meer op den voorgrond tredende en ingrijpende bepalingen, die in genoemde voorschriften voorkomen, terwijl gewenschte aanvullingen en redactie-wijzigingen, die hier en daar noodig blijken te zijn, buiten beschouwing zijn gelaten.

Het bestuur meent dat deze critiek een grondslag kan zijn voor gedachtenwisseling over het onderwerp tusschen de leden van den Bond en eventueel na die gedachtenwisseling aanleiding zou kunnen geven tot het concipieeren van door den B. N. A. zelfstandig vast te stellen voorschriften, indien daartoe termen zullen blijken te bestaan.

Het komt het bestuur voor dat de tijd rijp is om het in de bestekken van particuliere architecten regelmatig van kracht verklaren der Rijks A. V. te vervangen door het aanhalen van A. V. die, in onderscheid met die voor Rijkswerken, meer zijn ontworpen met het oog op door particuliere architecten uit te voeren werken.

Immers waar voor openbare werken, publieke besteding, imperatief is voorgeschreven, doen zich bij werken, die door particuliere architecten worden geleid, andere wijzen van uitvoering voor, waarvoor andere voorschriften gewenscht zijn, dan die in de Rijks A. V. zijn belichaamd.

De uitvoerige studie voor dit onderwerp, kan echter naar de meening van het Bestuur beter worden ter hand genomen door eene speciaal daarvoor door de B. N. A. en eventueel andere lichamen te benoemen Commissie, dan door het bestuur alleen.

Voor dat tot de opmerkingen omtrent de verschillende paragrafen wordt overgegaan, meent het bestuur als zijn algemeene indruk van de door Prof. van der Kloes ontworpen A. V. te moeten weergeven, dat zij te eenzijdig in het belang van den aannemer zijn ontworpen en zoodoende aan éénzelfde euvel doch in tegenovergestelden zin lijden als de tot nu gebruikelijke Rijks A. V. Was in laatstgenoemden wellicht te weinig rekening gehouden met de rechten als contractant van den aannemer, in die van Prof. van der Kloes zijn de rechten van den aanbesteder en vooral van de Directie, die slechts als de automatische uitvoerder van den wil des aanbestéders wordt beschouwd, te veel in het gedrang gekomen.

Dit neemt niet weg dat, hoewel het bestuur toepassing ontraadt, toch de poging door Prof. van der Kloes in 't werk gesteld, om een verbeterde A. V. te verkrijgen toejuiching verdient, ware het slechts daarom, dat zij aanleiding kan worden om tot zoodanige A. V. te komen. Het bestuur zal in de navolgende beschouwingen slechts verwijzen naar de verschillende paragrafen zonder deze in hun geheel over te nemen in de overtuiging dat alle leden van den Bond voldoende belangstelling in het onderwerp zullen stellen om, wanneer zij niet over een exemplaar der A. V. van der Kloes (uitgave E. J. Brill 1908 2e druk) beschikken, er zich een aan te schaffen.

§ 275. De in deze paragraaf facultatief ter keuze van den aannemer gestelde persoonlijke of zakelijke borgtocht is een geheel nieuw element in de A. V.

Wordt het goed recht van een zakelijken borgtocht wegens de voordeelen in sommige gevallen daaraan verbonden erkend, dan valt ook niet te ontkennen, dat het hebben van zakelijke borgen, voor het geval een aannemer, door welke omstandigheden ook, zijn werk niet af kan maken, een niet te miskennen voordeel boven de zakelijke borgtocht heeft.

Afgescheiden hiervan is het verkieselijk, dat de wijze van borgstelling wordt bepaald door den aanbesteder en dit niet aan den aannemer wordt overgelaten. Bij § 282 komen wij op dit onderwerp terug. De voorschriften in de paragraaf gegeven hebben slechts het oog op publieke aanbesteding. Het spreekt vanzelf dat bij A. V. voor particuliere werken ook voorschriften omtrent andere wijzen van besteding of uitvoering van werk dienen gegeven te worden.

§ 277 al. 1. In verband met de opmerking bij § 278 zullen de inschrijvingsbiljetten minstens 30 dagen na de aanbesteding geldig moeten zijn.

Al. 2. Bij openbare aanbesteding zal de aanbesteder geheel vrij moeten blijven om het werk te gunnen aan den inschrijver zijner keuze, die kwalificaties: bekwaamheid en geschiktheid zijn in hooge mate van appreciatie afhankelijk en in de § staat niet wie die bekwaamheid en geschiktheid beoordeelt.

Is dit ter beoordeeling van den aanbesteder dan heeft de gehele bepaling geen zin, want dan komt dit op vrije keuze van den aanbesteder neer.

Al. 3. Schijnt geschreven te zijn om den geposseerden aannemer gelegenheid te geven om nottemen over de gunning met den aanbesteder in overleg te treden. Het is echter duidelijk dat het soms in het belang van partijen of van het werk kan zijn, indien op deze wijze een gunning tot stand zou komen. Het woord Directie in deze alinea is niet juist, niet de Directie doch de aanbesteder gunt het werk.

§ 278. De 3 eerste alineae geven slechts aanleiding tot opmerkingen die de redactie betreffen, de 4e alinea is echter niet te aanvaarden. Hoe zal b.v. bewezen worden, dat de niet-tijdige terugzending van stukken, het gevolg is van nalatigheid van den aannemer?

Wat zal er terecht komen van de 10% schadeloosstelling door den aannemer te betalen als geen zakelijke borgtocht is gesteld?

De gehele procedure moet binnen vijftien 14 dagen afgeloopen zijn. Immers alle inschrijvingsbiljetten zouden volgens § 277 slechts twee weken na den dag der aanbesteding geldig zijn.

§ 281. Aan alinea 1 zou de kleinigheid toegevoegd moeten worden, dat het werk ook volgens de tekeningen en verder aanbestedingsstukken moet worden uitgevoerd.

Aan alinea 3 zou toegevoegd moeten worden: *mits onder protest zijnerzijds uitgevoerd.*

Alinea 5 moet vervallen. Er is geen enkele reden om de verantwoordelijkheid, die de wet den aannemer oplegt, op anderer schouders te leggen. Is de wetsbepaling verkeerd dan moet geageerd worden, om die te doen wijzigen, maar zoo lang zij bestaat, dient ze te drukken op hem voor wien ze bestemd is.

§ 282. Bij deze § hangt er alles van af, of wel nauwkeurig het verschil tusschen het betaalde en het geleverde werk grooter is dan het bedrag van de borgtocht. Wel is waar schrijft de § voor dat de betalingstermijnen zoodanig geregeld moeten worden, dat dat verschil altijd aanwezig is, doch het zal niet altijd gemakkelijk vallen, dit zoo nauwkeurig na te gaan en wanneer, door welke omstandigheid ook, dat verschil niet meer aanwezig is, vervalt de borgtocht, zonder dat iets betaald is over eene herstelling daarvan, wanneer door den voortgang van het werk de toestand zich weder gewijzigd heeft.

Bij eene persoonlijke borg zal het even moeielijk gaan opnieuw borgstelling te krijgen, wanneer toevalligerwijze de borgtochtelijke verantwoordelijkheid tijdens het werk mocht vervallen zijn.

Alinea 7. Ook hier liggen voetangels en klemmen. Bij de meest solide papieren, kunnen plotselinge groote koersdalingen plaats hebben (denk b.v. aan faillissementen van hypotheekbanken), dat de 10% meerwaarde niets beteekent en dat verkoop zelfs niet mogelijk is.

Ook de verplichtingen van den persoonlijken borg zijn in die § onvoldoende geregeld, wat zal er b.v. gebeuren als de borg overlijdt? De laatste alinea van deze § herhaalt nog eens dat de bestedet slechts een *zakelijke* borg kan eischen en nooit een persoonlijke. Dit is een uitgesproken voorkeur van het stelsel van zakelijke borgtocht, waarmede het bestuur geenszins kan instemmen.

De gehele-borgen kwestie is in deze regeling tot een zuivere geldkwestie geworden. De *zaakman* als borg, die eventueel de verplichtingen van den aannemer heeft over te nemen wanneer deze te niet nakomt, is uitgeschakeld. Zie ook § 284.

Alles bijeengenomen schijnt ons de regeling van de borgstelling in deze A. V. nouveel gebreken te hebben, dat die in de Rijks A. V. daarbij vergeleken verre de voorkeur verdient, al is deze lang niet schikkeloos te noemen. *(Wordt vervolgd.)*

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1704 geeft een artikel *„De Dom"*. De schrijver acht een *monumentaal gebouw niet noodig*, en zegt: *„De gemeente hebbe slechts den duit eigenaar te blijven van den grond en zelf te bouwen en te exploiteeren"*; dringt krachtig aan op *de herbrijging van ons oud Stadhuis, opdat wat daar blum en dom en dief tusschen ons instaat, wederom een levend organisme worde van ons Burgerbestaan.* — Verder: *Het Stadhuis op den Dam"* met illustraties door A. W. Weissman.

„DE INGENIEUR" No. 2: *Rapport der Commissie in zake Steenhouwersarbeid en Steenhouwerswerken"*, *„Wisselstroom-meetinstrumenten, etc."*, voordracht van Ir. A. J. van der Hegge Zijnen, *„Het vervoer der spoorstaven in de richting van het verkeer"*, *„Een Spoorwegmuseum in Nederland."*

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 8: *„Dam en Raadhuis"* van J. G., is in hoofdzaak verslag der Openbare Vergadering van „A. et A.", *„Brieven uit Rotterdam"* door H. v. d. Kl. M., *„Het streven naar een gezonde landelijke Bouwkunst"* door Peter George Sixen, *„Schets-Dampten met lichaad van het Commandantshuis"* van J. Wolbers te Bloemendaal. De schrijver meent dat men zich weinig aan zijne beschouwingen zal storen. Verder: *„Het tijdig op temperatuur brengen van de verwarmen verbekken"* door F. G. Unger.

„DE OPMERKER" No. 8: *„Dunia"* (slot), *„Uit Groningen"*, *Steenhouwersarbeid en Steenhouwerswerken"*, *Lezing van Dr. J. Berlage over „Compagnie"* in „Bouwkunst en Vriendschap."

„DE AANNEMER" No. 7: *Tweede Internationaal Congres voor de Bouwbedrijven te Parijs."* I. *„De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam."* VI.

„BUTTEN" No. 8: *„Leidsboden"*, *„Mijn vriend Jack of. . . ."* vervolg, *„Het Kasteel Well"* van A. F. van Beenden, met fraaie illustraties, *„Gondelvaart"* van Theo de Veer met talrijke fraaie foto's.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 14: *„Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau"* met afbeeldingen.

„DEKORATIVE KUNST" No. 12: *„Neuzeitliche Friedhofanlagen"* van Franz Seeck met talrijke afbeeldingen, *„Der neue Bodenwettkampfer „Friedrichshafen""* van Erich Willrich met afbeeldingen van het interieur, *„Einfamilienhaus in Hannover"* van Arch. K. H. Russ met plan en afbeeldingen van ex- en interieur, *„Peruzzi Brunnen"* van Hugo Lederer en Ignatius Taschner met afbeeldingen, *„Bottkarbeiten"* van Arthur Diener (8 afbeeldingen), *„Offiziers-Kasino in München"* van Julius Mossel met foto's van het interieur, *„Bunzer Töpferein"* (K. L. Born) met illustraties.

L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION No. 2: *„Complétendo d'une Excursion à Bethune"* met afbeeld ing van het „Hôtel de ville de Bethune".

„BUILDING NEWS" No. 2676: *„The Spirit of Gothic Architecture"*, *„Canadian Building and Decorative Timber"*, *London County Council"*, *„From Greek to American Sculpture II"*, *„Philibert de l'Orme"*, *„Architectural and Engineering considerations in Town Planning."* R.

BERICHTEN.

De heer H. Hana zendt ons ter publicatie het volgend schrijven:

„De heer Werner Lindner, Regierungs Bauführer „te Berlijn, wendt zich tot mij met de mededeeling „dat Z.Ed. omstreeks half April ons land wil bezoeken „om gedurende eenige maanden in verschillende streken „de boerenwoning te bestudeeren. Deze studie zal „een onderdeel vormen van eene diepgaande verge„lijking der verschillende typen in Duitschland en in „Holland. De heer Werner Lindner zoekt als reis„genoot een jong Hollandsch bouwkundige, die goed „Duitsch verstaat en spreekt".

„Ik ontvang gaarne tot 15 Maart e.k. de in het „Duitsch gestelde brieven van hen die hier iets voor „voelen".

(Het adres van den heer H. Hana luidt: H. Hana Groenmarktkade 1, Amsterdam.)

„Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap".

Het secretariaat van bovengenoemde vereeniging is thans bij den heer J. Herm. de Roos, Voorschoterlaan 111.

„M°. tot bevordering der bouwkunst"

Maandag 28 Febr. houdt deze vereeniging hare 623e algemeene vergadering ten acht ure in het gebouw der Mij., terwijl op de agenda voorkomt «Voordracht van den heer L. A. Sanders over *Betonijzer-constructies*. De introductie is zoo ruim mogelijk opengesteld.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 9. ZATERDAG 5 MAART 1910

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, H. HANA, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Hem ontbreekt verstand, wien het ontbreekt aan vasten wil.
SHAKESPEARE.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Rapport der Jury betreffende de prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia" in het jaar 1909. — Verslag der 1274ste gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 2 Maart 1910, in het Genootschapslokaal in „Parkzicht". — Populaire Voordrachten. — Afdeelingen en Clubs. — Het buitenverblijf van den Heer Bunge in den Aerdenhout. —

De antwoorden op de Genootschaps-prijsvragen van 1909 zullen vanaf Zondag 6 Maart in het Genootschapslokaal geëxposeerd zijn.

HET BESTUUR.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heer J. Roodenburgh te Hilversum.

II. Om gezondheidsredenen is de heer H. Hana genoodzaakt voor zijne functies in het bestuur en in de Commissie van Redactie te bedanken.

III. Zondag 6 Maart zal in het Genootschapslokaal „Parkzicht" eene tentoonstelling gehouden worden van de beantwoordingen der prijsvragen, door het Genootschap in 1909 uitgeschreven.

De 1e Secretaris,
TH. PHILIPPI.

IV. Dezer dagen zullen aan de leden de diploma-quitanties voor het 1e halfj. 1910 worden uitgereikt. Ter besparing van veel moeite en onkosten, wordt een ieder verzocht bij afwezigheid order tot betaling te geven en deze bij de eerste aanbieding te voldoen.

De Penningmeester,
A. REDERT.

RAPPORT DER JURY BETREFFENDE DE PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA" IN HET JAAR 1909.

BADHÔTEL.

Ingekomen negen ontwerpen onder de motto's
Stille zee, van ver gekomen.
M.
⊙
Neptunus.
Zeerust.
Hoop doet leven.
Beach.
+
Oog in 't zeil.

Bij de eerste schifting vielen uit, de volgende ontwerpen.

M, ⊙ en + wegens onvoldoende plattegrond-indeeling.

„*M.*" heeft o.a. tal van vertrekken zonder eenig licht en dat n.b. aan zee.

De architectuur is bovendien van weinig beteekenis; het teekenwerk is voldoende.

„⊙" Toont geen voldoende verband tusschen dienst- en eetzalen.

De massa-groepeering is verbrokkeld, terwijl de

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden 10.—, voor buitenleden en adjunctleden f 7.50

détails der architectuur een verwarring van allerlei motieven te zien geven.

Het teekenwerk is goed, de perspectief minder.

„+" Het plan van dit ontwerp heeft veel gebreken.

De gang is te breed; de toiletten liggen aan het terras.

Het plan der verdieping houdt geen verband met dat van het parterre.

De architectuur is te zwaar, weinig passend bij een hôtel aan zee.

Het teekenwerk is goed.

Over de andere ontwerpen kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt.

„Stille zee van ver gekomen" heeft een onvoldoend plan, zonder evenwicht, daar de eene vleugel het café-restaurant, de andere logeervertrekken bevat.

In het souterrain is weinig of geen licht.

Door deze distributie zijn twee keukens noodig geworden, hetgeen een overbodige luxe is, het gevolg van een te ingewikkelden dienst.

Het is jammer, dat het goede denkbeeld hetwelk in het plan ligt opgesloten, niet beter is opgelost.

De architectuur is zwak; de koepel houdt geen verband met den plattegrond.

Het teekenwerk is wat vluchtig behandeld.

„Hoop doet leven." Het plan is niet voldoende bestudeerd en wat al te gemakkelijk behandeld. De ligging der groote eetzaal is niet gunstig, de toegang daartoe onvoldoende, ook al door dat de gang zeer spaarzaam is verlicht.

Daarbij is er geen evenwicht in plan en opbouw, daar de massagroepeering in het midden de belangrijkste lokalen doet vermoeden.

De afzonderlijke geveltraveeën zijn niet onverdienstelijk maar het geheel minst eenheid.

Het teekenwerk is verdienstelijk.

„Zeernst." Het plan is niet beknopt genoeg, de vertrekken liggen te ver uit elkaar.

Er is in het evenwicht der groepeering van de verschillende belangrijke ruimten veel verdienstelijks.

Dit vertoont zich ook in de massagroepeering.

Toch is er geen eenheid in het détail, hetgeen daarom bijzonder jammer is.

Het teekenwerk is goed, de perspectief minder.

„Oog in 't zeil," heeft een verbrokkelde plattegrond. Er is geen evenwicht ten opzichte van de middenas. Dit wreekt zich overal; gangen die geen licht hebben, logeervertrekken van ongunstigen vorm enz.

De eetzaal heeft geen dienstvertrek.

De architectuur ofschoon op enkele plaatsen veel verdienste bezittend, is als geheel veel te onrustig en zeker voor gebouw aan zee niet passend.

Het teekenwerk heeft verdienste.

„Beach." De verdienste van dit plan ligt in de beknoptheid. De verschillende zalen en vertrekken zijn goed gedisponeerd.

De architectuur heeft vreemde elementen, maar vertoont toch eenheid; het teekenwerk is zeer vlot.

„Neptunus". Er ontbreekt bij dit ontwerp een perspectivische schets, zoodat het niet voldoet aan het programma.

Het is echter het beste ontwerp, principieel van plan, met een goede dispositie der verschillende vertrekken onderling.

Ook de architektuur vertoont zeer goede kwaliteiten, al zijn de détails misschien wat zwaar.

Het teekenwerk is, alhoewel wat haastig gedaan, zeer goed.

De conclusie is om aan het ontwerp „Neptunus" het geld van den eersten prijs toe te kennen, omdat wegens het ontbreken van de perspectief, de eerste prijs niet kan worden toegekend. De tweede prijs komt dan aan het ontwerp „Beach" toe.

PRIJSVRAAG HET BOUWBLOK.

Ingekomen één antwoord onder motto „Zonder Arbeid is inspiratie niets".

Ten opzichte der indeeling kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt.

De binnentrap kan gunstiger zijn gelegen, in verband met de verbinding in de woning, die op de 2 bovenste verdiepingen te wenschen overlaat, omdat deze tusschen voor- en achtervertrek over den gemeenschappelijken gang moet plaats hebben.

De buitentrap is vanwege het uitkijken in de benedenwoning hinderlijk Dit zou te verhelpen zijn, door den gevel nog iets meer naar achteren te plaatsen, waardoor de trap andersom geplaatst zou kunnen worden.

De geheele studie is overigens zeer verdienstelijk, ook wat de geveloplossing betreft, zoodat, aangenomen dat dit werk voor *f* 8,50 per M². kan worden gemaakt, door de jury wordt voorgesteld, daaraan den prijs toe te kennen.

PRIJSVRAAG DIPLOMA.

Ingekomen 2 antwoorden onder de motto's „Λ" en „St. Nicolaas".

De beide antwoorden voldoen niet aan de te verwachten eischen.

Dat onder motto „Λ" is niet goed te lezen, zoodat dit ontwerp dadelijk wegviel.

Motto „St. Nicolaas" is wel verdienstelijk geteekend; maar de compositie is daarmee niet in overeenstemming, daar deze geen eenheid vertoont, en ook als kleurverdeeling niet geheel is geslaagd.

De jury stelt daarom voor de geldelijke belooning wèl, het diploma echter niet toe te kennen, zoodat het ook niet voor uitvoering kan worden aanbevolen.

PRIJSVRAAG EEREPOORT.

Ingekomen één antwoord, onder het motto: „Och waren er toch kaboutertjes nog", hetwelk echter wordt geacht niet voor eene bekroning in aanmerking te komen.

Namens de Jury,
H. P. BERLAGE NZN.

Bij opening van de naambrieven blijkt, dat het motto „Neptunus" is van den heer B. van den Nieuwen-Amstel Jr. Droogbak 1, te Amsterdam,

het motto „Beach" van den heer M. de Klerk, Amstel 151, te Amsterdam,

het motto „Zonder Arbeid is Inspiratie niets" van den heer Ph. J. Hamers, Paul Krugerstraat 19, te Watergraafsmeer, en

het motto „St. Nicolaas" van den heer W. Bogtman, Schouwtjeslaan 72, Haarlem.

Het Bestuur.

VERSLAG DER 1274ste GEWONE LEDEN-VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 2 MAART 1910, IN HET GENOOTSCHAPS-LOKAAL IN „PARKZICHT".

DE Voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering met een woord van welkom aan de aanwezigen en verzoekt den secretaris voorlezing der notulen, welke worden goedgekeurd.

Mededeeling wordt gedaan van een ingekomen schrijven van den heer H. Hana van den volgenden inhoud:

Mijne Heeren,

Mijn gezondheidstoestand dwingt mij om mede op medisch advies, mijn veelsoortige besognes tot het hoogst noodige te beperken, waarom ik door dezen mijn functies van bestuurs- en redactielid neêrleg. *(w. g.)* H. HANA.

De voorzitter spreekt zijn leedwezen over dit aftreden uit, vooral ook om de redenen, die den heer Hana daartoe genoopt hebben. De vergadering betuigt hiermede hare instemming.

Hierna stelt de voorzitter de heer Jan de Meijer, architect te Amsterdam, met eenige toepasselijke woorden aan de vergadering voor, en verheugt hij er zich in dat de heer De Meijer zich tot ons genootschap gevoelt aangetrokken; hij hoopt voorts dat genoemde heer zich een ijverig lid zal toonen.

Vervolgens wil de voorzitter de leden nog even herinneren aan de publicatie in het laatste nummer van ons weekblad van een schrijven aan den heer Hana, houdende de mededeeling van den heer Werner Lindner, Regierungs-Bauführer te Berlijn, en wijst nog even op de nuttige en leerzame studie welke deze gelegenheid biedt.

Verder wijst de voorzitter op het ingezonden stuk van 10 Febr. j.l. van den heer J. N. Munnik uit den Haag en merkt op dat dit berust op een misverstand.

De heer Munnik zal in het eerst volgend nummer van het orgaan duidelijk beantwoord worden. Hiermee hoopt het bestuur alle misvatting omtrent clubs, afdeelingen e.a. uit den weg te ruimen.

Dat de buitenleden aan ons genootschap zich tot groepen vereenigen, zal nimmer eenige tegenwerking bij het Bestuur vinden; integendeel zal getracht worden, zulke groepen te steunen door alle ten dienste staande middelen. Het Bestuur zal zich echter verzetten tegen iedere poging, die bedoelt van ons Genootschap een *Bond* van afdeelingen, groepen, clubs enz. te maken. Het Bestuur heeft onoverkomelijke bezwaren tegen het verleenen van medezeggenschap aan zulke groepen enz. in het Genootschapsbeheer, ieder buitenlid individueel kan zich die medezeggenschap verwerven door, behoudens ballotage, zich als gewoon lid te laten inschrijven. Spreker hoopt, dat de secretaris dit duidelijk in zijn verslag zal weergeven, opdat het dreigende misverstand voorkomen worde!

De voorzitter geeft hierna het woord aan den heer C. W. Nijhoff, voor zijne voordracht over „Het Meubel" I. Historisch overzicht.

Alvorens te beginnen, wil spr. even wijzen op het verschil van deze voordracht en de Populaire Lezingen over „de Woning", daar hij zich hier tegenover vakgenooten bevindt, inplaats van kunstlievend publiek. Spreker heeft daarom een ander karakter aan deze voordracht willen geven, en wijst nog even op de vergissing in de publicatie, daar het niet in zijn bedoeling lag de *„historie"* van het meubel uiteen te zetten doch speciaal wil spreken over het „historisch meubel", en zal daarbij niet ver teruggaan, den beschikbaren tijd in aanmerking nemende.

Spr. vangt aan met eenige algemeene beschouwingen over het meubel tijdens de middeneeuwsche kunst, de primitieve begrippen van het zitmeubel als navolging van dragend dier of dragende mensch, oplossing in symbolischen of tektonischen zin, naturalistisch en gestyleerd symbolisme, als ook de gestyleerde tektoniek bij de Grieken. Hierna volgt een overzicht van het constructieve stijlgevoel.

Spr. maakt hierbij de opmerking dat een meubel geen stuk architectuur is en er wel degelijk onderscheid gemaakt dient te worden bij constructies van timmerwerk, schrijnwerk en meubelwerk. Spreker wil hier niet verder uiteenzetten wat *mag* en wat *niet mag* bij bovengenoemde constructies, daar hij dit voor een volgende voordracht wil bewaren.

Hierna volgt eene beschouwing over de geestelijke constructie van het meubel, de onderdeelen, als: voetstuk, romp en kopstuk, het doorvoelen van de waarde dezer deelen en het oplossen ervan, technisch en vormelijk in meubelkundigen zin, en merkt op dat bij de Lodewijk XV-stijl deze vormen bijna in elkander versmelten en het zuiver begrip niet meer te herkennen is.

Verder volgt eene bespreking van de technische constructie en het gebruik van het meubel in den Romaanschen en Gothischen stijl, als zitmeubel, ligmeubel, bergmeubel enz. De versiering der actieve en passieve deelen en de bekleeding. Er zijn meubelen, die alleen als siermeubelen gebezigd werden en slechts aan eene zijde voldoende afgewerkt.

Hierna volgt iets over de proportie van het meubel,

planimetrische en stereometrische grondfiguren en lichamen. Het diagram, zich ontwikkelende uit den aard dezer figuren, en het onderscheid tusschen de aesthetische meetkunst en de wetenschappelijke meetkunde.

Spr. zegt, dat de Byzantijnsche hofkunst op een zeer hoog standpunt stond, doch was niet ontwikkelbaar, terwijl de Germaansche volkskunst zeer primitief is, en daarom juist zeer goed ontwikkelbaar. Door enkele schetsen op het bord worden verder de hoofdbegrippen van het Romaansche en Gotische meubel duidelijk gemaakt.

De Gotische bouwkunst staat tot de Renaissancebouwkunst, als een constructief stelsel staat tot een proportiestelsel.

Uit beide ontwikkelde zich langzamerhand een vormendienst. Evenzoo was het bij het meubel. De Italiaansche Renaissance bracht het meubel terug tot zijn hoofdmassa en erkenning van de waarde van het vlak.

Spr. geeft verder in korte trekken een overzicht van de Lodewijk-stijlen. De meubelkunst is hofkunst geworden. De ontwerper of teekenaar neemt daar een eigen plaats in.

Het meubel komt niet meer voort uit de vakbeoefening zelve, dit leidt tot een misschien zeer geculiveerde vormendienst.

Het Lodewijk-meubel valt in den baroktijd.

(Het begrip barok houdt eigenlijk in: overheersching de actie, het geweldige. De barok overrompelt meer dan dat ze zich ontsluiert).

Intusschen wordt het meubel meer en meer meubel. Men begint het meer en meer naar den mensch te vormen. In verband hiermede staat de vaste bekleeding. Vroeger had men zich zoo goed mogelijk naar het meubel te schikken en men deed dit door kleeden, kussens enz. Nu schikt het meubel zich naar den mensch.

Het Lodewijk XV-meubel is juist het tegengestelde van den pompeusen, zwaren Lodewijk XIV-stijl. De vormoplossing is in hare uiterste consequentie doorgedreven, de techniek doet hier wonderen, getuige het schitterende marquetterie.

Welk verschil zien we dadelijk in de opvatting van het huiselijk leven bij verschillende volken. De Italiaan schept eene representatieve ruimte, terwijl de Hollander zich een stemmingsvol interieur verschaft. Het karakter van het Hollandsche meubel wordt met eenvoudige middelen verkregen; donker eikenhout als materiaal, scherp afstekend tegen den witten wand met eene fijn en juist gevoelde profileering, tooit de meubelen op zijn mooist, als er het minst op effect gewerkt is. Aan het Hollandsche meubel ontbreekt echter nog het gemakkelijk *zitten*, dit wordt eerst in de Lodewijkstijlen goed veranderd en verbeterd.

Het Lodewijk XVI-meubel is eene terugkeer tot het klassieke stijlbegrip, maar nu verbonden met de gevorderde begrippen van *gemak*. Het meubel werd weer in drie deelen verdeeld, n.l. voetstuk, romp en lichaam. Daarbij maakte het gebogene plaats voor het vlakke, de wulpsche weelde werd vervangen door een ingetogen deftigheid. Aan den vooravond van de Fransche revolutie deed de kunst nog een stap verder in de reeds ingeslagen, strenge richting, waartoe verschillende oorzaken medewerkten. Eerstens werden steeds meer bronnen van klassieke studie ontsloten en naast de schoonheden van de Grieksche en Romeinsche kunst traden nu ook die, van het Oude Egypte op den voorgrond. Tweedens waren de menschen onder het komende Directoire, naar hunne eigene meening recht verstandig en redelijk geworden, en kon dus de meubelkunst geen kunst meer zijn van sprankelend vernuft of van fijn stemmingsgevoel, maar moest even redelijk, nuchter en onverbiddelijk zijn als de menschen dit zelve meenden te wezen. Men gaf de kunst dus regelen aan, niet voor het oogenblik, maar voor de eeuwigheid; en toen eerst het directoire en daarna het keizerrijk geboren waren, kwam hierbij nog het imperialistische, het heroïsche en het pathetische. Met den keizer verdween echter ook de keizers-stijl, echter niet geheel. Ze bleef in goed-burgerlijken trant doorleven in het Biedermeiertijdvak.

Het begrip van Biedermeier-kunst laat zich als volgt omschrijven. Een aantal voorwerpen stond reeds in de 18e eeuw buiten den gewonen historischen kunststijl en wel, daar bedoelde voorwerpen hunne vormoplossing aan zich zelve ontleenden, aan oorzaken die in het wezen dier voorwerpen lagen. Tot deze voorwerpen behooren: de machines, de voertuigen, de schepen, de wapens, de muziekinstrumenten en anderen, en bij allen schiep de juiste, doelmatige en zakelijke samenstelling als van zelf den vorm.

Wanneer een tijdperk geen kracht bezit om een eigen kunst te vormen, mag het gelukkig heeten, wanneer deze tijd zich tot de nuchtere, onopgesmukte zakelijkheid beperkt. Een kenmerk juist van de Biedermeier-tijd is het onopgemerkt voortleven van den vorm in verband met de nuchtere werkelijkheid, en was deze tijd niet overschreeuwd geworden door het Neo-klassisisme en het Neo-Romantieke, dan was er te rechter tijd wel eene kunst uit geboren geworden.

Pas in de laatste jaren heeft men ingezien, dat al dien historischen pronk toch eigelijk met kunst al heel weinig te maken heeft, maar meer tot het virtuosendom gerekend dient te worden, en nu komt de belangstelling voor den afgesneden draad in de kunstgeschiedenis weer boven, echter onder geheel gewijzigde omstandigheden.

Wat *onze* tijd denkt van de meubelkunst, hoopt spreker een andermaal eens aan de orde te kunnen stellen.

Een warm applaus beloont den spreker, waarna de voorzitter deze uiting der vergadering in eenige welgekozen woorden vertolkt. Met evenveel belangstelling als verlangen wordt des heeren Nijhoff's tweede voordracht over het „Moderne Meubel" tegemoet gezien.

Hierna volgt een korte pauze gedurende welke de talrijke geëxposeerde platen bekeken werden.

Vervolgens geeft de heer Jos. Herman toelichting bij zijn tentoongestelde collectie teekeningen bestemd voor de Brusselsche tentoonstelling en bestaande in een plan voor een Academie voor Beeldende Kunsten, ontworpen naar aanleiding van het programma voor den jongsten Prix de Rome voor schoone Bouwkunst.

De gedachte van den heer Herman om vóór de definitieve tentoonstelling het werk in het Genootschap te doen genieten werd ten zeerste toegejuicht en onder dank van den voorzitter den leden aanbevolen.

De heer Wiedijk wordt vervolgens als gewoon lid geïnstalleerd met de gebruikelijke plichtplegingen; terwijl ballotage van het voorgestelde lid, den heer P. Lijdsman, plaats vindt. De candidaat wordt met algemeene stemmen toegelaten.

De vragenbus brengt twee vragen ter tafel die aan de Vragenbus-Commissie zullen worden overhandigd.

Na rondvraag volgt onder dank aan de aanwezigen voor de betoonde belangstelling, sluiting.

TH. PH.

POPULAIRE VOORDRACHTEN.

OP Zaterdag 26 Februari hield de heer H. J. M. Walenkamp Hzn., architect te Amsterdam, in de groote zaal van „Parkzicht" de derde der tweede serie voordrachten, georganiseerd door het Genootschap „Architectura et Amicitia" over „De versierende elementen der Woning", toegelicht met lichtbeelden.

De heer Walenkamp begon met er op te wijzen dat het onderwerp, hem toegedacht, een der aantrekkelijkste en der dankbaarste dezer geheele serie is, daar de versierende elementen de roeping vervullen, de genoegelijke toon, de zonnige atmosfeer, het welbehagen, in één woord, de huiselijkheid der woning te vormen. Hoeveel spreuken, gezegden en reimen zijn er niet, die dat uitdrukken, maar de slotsom van alles is toch, dat een aangenaam en gelukkig tehuis het beste is, wat op de wereld gevonden wordt. En allereerst brengt spreker dan ook eerbiedige hulde aan de eigenlijke kern van dien huiselijken atmosfeer, aan onze gezellinnen, wier goed humeur en takt ons in moeilijke levensomstandigheden zeer kostbaar is.

Voor de bestudeering van de ontwikkelingsgeschiedenis van de eigenlijke woning moeten wij niet het oog richten naar de zuidelijke streken, maar juist wij, hier in het Noorden, levend in vaak gure weersgesteldheid en steeds wisselende jaargetijden, kennen de groote beteekenis van den huiselijken haard. Wel kunnen we in het Zuiden de luxe bouwwerken bestudeeren, maar omtrent het ontwikkelingsverloop der eigenlijke eenvoudige *woning* leeren wij uit deze voorbeelden niet veel. Juist de bewoners der noordelijke streken wisten uit het allereenvoudigste iets goeds en aangenaams te maken en bijgevolg zijn de zoogenaamde versierende elementen in de woningen aldaar geene toevoegselen, aanhangsels of overbodigheden; doch de voorwerpen zelf vormen er de eigenlijke versiering en aantrekkelijkheid van.

Door de bestudeering dier verschillende voorwerpen, door het goede begrip van de doeleinden, waaraan elk gebruiksvoorwerp moet voldoen, ontstonden die vele typen van meubelen en huisraad, die we heden nog alom bewonderen kunnen. De schoonheid van gebruiksvoorwerpen wordt dan ook vóór alles bepaald door hunne doelmatigheid en zuivere verhoudingen. De titel dezer lezing, die luidt: „De versierende elementen der woning", zal daarom nog juister aangeduid worden, wanneer van „de *sierlijke* elementen der woning" gesproken wordt, daar immers het *onversierde*, sierlijk zijn kan.

Allereerst dient een voorwerp, wat het ook zij, zoo volmaakt mogelijk aan zijne bestemming te beantwoorden. Doet het dit, dan zal het ook steeds schoon zijn. Toch ontmoeten we voorwerpen, die wel praktisch, maar verre van fraai zijn en deze schijnbare tegenspraak wordt verklaard door de overweging, dat een dergelijk voorwerp nog in zijn ontwikkelingsstadium is. Als voorbeeld hiervan, de automobiel, eerst een rijtuig waarvan het paard weggeloopen was, thans van geheel anderen vorm, en dien indruk niet meer makend.

Zoo heeft alles hare eigen ontwikkeling en al bevindt onze hedendaagsche kunst zich ook nog in haar eerste stadium, toch verdient zij niet, hetzij uit onbekendheid of uit bekrompenheid, besmaald te worden, daar zij in de laatste jaren met reuzenschreden vooruitgegaan is. Het valt toch niet te ontkennen, dat op het gebied van modernen woningbouw in Engeland, Amerika, Duitschland, Oostenrijk en ook in ons land, veel, zeer veel vooruitgang te bespeuren valt en, ondanks vaak ingekankerde vooroordeelen, toch respect verkregen wordt voor deze zoo enthousiaste en krachtige beweging. En hoe sympathiek is deze jonge beweging niet; waarom toch in dien ouden sleur gebleven. Niemand zal het in zijn hoofd krijgen costumes in ouden snit te dragen, maar tegen het gebruik van nagemaakte oude meubelen in zijn woning ziet menigeen nog niet op. Ziet men oude interieurs met de menschen in de daarbij passende kleedij, dan bemerkt men pas hoe slecht men thans in die meubels past en ziet men de inconsequentie van vaak *moderne*, d. w. z., praktischdenkende menschen.

Als sierlijkste element der woning geldt op de eerste plaats de *haard*, schouw of schoorsteen. Van zeer vroegen tijd af gold hij, vooral in 't Noorden, als eigenlijk middelpunt der huiselijkheid. „Eigen haard

is goud waard" is een zeer oud gezegde, dat nog meer waarde krijgt als men bedenkt, hoe scherp de Ouden op den penning waren. Geen beter voorbeeld dan ook, om de ontwikkeling der woning te bestudeeren, dan de haard.

Thans gaat spreker de ontwikkeling der haard en schouw na, vanaf de vroegste tijden, eerst slecht eene stookplaats, daarna een rookafvoeropening, daarna een rookkanaal om te komen tot het, volgens Pieter Post, hoofdversiersel van een vertrek. Ook gebruikte men onder den vloer en in de dikte der muren aangebrachte open kanalen, die met vuurhaarden in verband stonden, waaruit spreker afleidt, dat *Centrale verwarming* waarlijk reeds uit de Middeleeuwen dagteekent. Het eerste eigenlijke schoorteentype dagteekent uit de XIIde eeuw in Frankrijk en de verbetering hiervan ging van toen af op even voorspoedige als schitterende wijze. Tot aan de XIVde eeuw bleven de schoorsteenen der kasteelen en woningen eenvoudig, pas daarna begint het gebruik van beeldhouwwerk ingang te vinden. In het latere tijdperk der Middeleeuwen kwam het eens zoo schoone type van schoon geheel in verval, het verdronk in gezochtheid en overlading, tot ook bij dit bouwdeel de Renaissance verheldering en verademing brengen kwam. In de boerenwoningen vindt men dit verval niet, daar blijft de schouw eenvoudig en doelmatig en daar kunnen de hedendaagsche architecten, met hun betere materialen en hulpmidden, dan ook nog veel moois zien en leeren. Welk eene tegenstelling met de stadsarbeiders-interieurs met hare miniatuur salons, geschilderde meubelen, kunstbloemen en klatergoud. 't Is alles schijn en bedrog, het mist alle natuurlijkheid en *„Alles kan goed en schoon zijn, als het maar echt is"*. Is er wel iets onsmakelijkers denkbaar, dan de in hout gesneden, geverfde quasi marmeren schoorsteenmantels, die men overal in de gewone woningen vindt. Bij den schoorsteen onzer hedendaagsche woningen bestond er een strijd tusschen het praktische (het oeconomische) en de gezelligheid. Een haard is zeer gezellig, maar vraagt te veel brandstof, daarom werd men meer op de praktische kachels aangewezen. Thans met de praktische inslulthaarden heeft men echter beide bereikt, zij geven eene goede verwarming, nemen weinig ruimte in en passen goed bij onze gewone schoorsteenmantels.

Zoo zou men van elk element van onze woning de ontwikkeling kunnen nagaan en het zou alles even interessant zijn; spreker wilde zich echter tot één punt bepalen en slechts kort zijn over het interieur zelf in zijn geheel.

Een vertrek wordt omsloten door drie voorname deelen, de vloer, het plafond en de wanden, en wil men harmonie brengen in de versiering van een woonvertrek, zoo zal men er zeker op moeten rekenen, dat deze niet het vertrek *vormen*, maar het slechts *omsluiten*. Wil men een fraai geheel, zoo dient *alles* in overeenstemming met elkaar te zijn, zoowel omsluiting, als gordijnen, meubels, tapijten enz. Brengt men hierin geene eenheid, dan is er slechts half werk gedaan en *niets* bereikt.

A. A. Hes.

AFDEELINGEN EN CLUBS.

Als antwoord op het, in het vorig nummer, ingezonden stuk van den heer J. N. Munnik te 's Gravenhage en de, aan hem geschreven brief door den heer C. J. de Haas te Utrecht, brengen we deze heeren en met hen, in 't algemeen, de buitenleden, onder de aandacht, dat het vormen van groepen van Architectura et Amicitia in geen geval van den kant van het Genootschap tegenkanting zal ondervinden. Echter deze clubs of groepen moeten zich onthouden *„als afdeeling"* invloed op het bestuur van het Genootschap te krijgen. Het is zeer duidelijk, en de bewijzen zijn voorhanden, dat een bond van clubs, die zich dan zou vormen, met een bestuur van afgevaardigden van deze door het correspondeeren en het uitschrijven van vergaderingen, zeer tijdroovend op den loop der zaken zou werken. We juichen echter eene centralisatie van krachten in verschillende steden sterk toe, zullen de acties, die van uit deze clubs naar ons bestuur zijn gekomen zeer gaarne ondersteunen en hen, zoowel van den inhoud der bibliotheek, als die der plaatwerken gaarne toezenden, teneinde een band tusschen de buitenleden in verschillende steden te bevorderen. Zoo zouden er in de vergaderingen van de clubs *ook* exposities van teekeningen gehouden kunnen worden, en zouden *ook* sprekers te vinden zijn, die lichtbeelden vertoonen (plaatjes worden daartoe gaarne in bruikleen gegeven) en zou het Genootschap werkelijk eene aanwinst hebben van *actieve* buitenleden, zonder daardoor gekneveld te worden in zijne acties.

HET BUITENVERBLIJF VAN DEN HEER BUNGE IN DEN AERDENHOUT.

door Prof. Max. Läuger te Karlsruhe.

Reeds een paar malen had ik bij geruchte vernomen dat er in den Aerdenhout voor den heer Bunge uit Amsterdam een vreemdsoortig huis in aanbouw was. De één zei: „'t Is 'n mal ding, met een toren als 'n fabrieksschoorsteen"; de ander zei: 't Is een grijs gecementen blok met kleine raampjes, en hier en daar een enkele tegel, als versiering".

Dit een en ander was niet in staat, mijn belangstelling gaande te maken; en daar ik zelf in geen 3 à 4 jaar in den Aerdenhout geweest ben, kon ik er zelf dus niet over oordeelen.

Doch dezer dagen sprak ik er met een vriend over, die te Zürich op 'n architectenbureau werkt, en die van Prof. Läuger eens wat gezien heeft dat zeer mijn vriend's bewondering had gewekt. Hij

wilde dus dit werk gaarne eens zien. Wij spraken af er samen heen te gaan, en het, zoo mogelijk, ook van binnen te bezien.

Zoo gingen we Zaterdag 22 Jan. op reis naar den Aerdenhout. 't Weer was zeer mooi; 't had des nachts voor 't eerst van dezen winter gesneeuwd, de lucht was prachtig bewolkt, de temperatuur zeer zacht; alles beloofde 'n mooien dag te worden.

Reeds bij het uitstappen uit de electrische tram zagen wij de slanke toren van het bewuste gebouw boven het geboomte uitsteken. Die diende ons tot wegwijzer, en zoo kwamen wij spoedig aan de plaats onzer bestemming.

Loopende langs alle min of meer „gewone" villa's, stonden wij vrij plotseling voor het nieuwe gebouw, en waren wij beiden geheel verrukt over het schoone geheel. De aanblik was indrukwekkend, overmeesterend, bracht ons in extase, werkte als een openbaring.

Het geheel grootsch van opvatting; met fijn gevoel, groote eenvoud en fiere moed uitgedacht en verwer-

kelijkt. Geen zoeken naar kleine effecten, schilderachtig-heden, en met dies zij; geen navolging van een of andere stijl, uit conventie, uit traditie, of op bevel van den bouwheer; geen geïnspireerd zijn door werk onzer voorgangers en dit trachten te verbeteren; ook was het geen werk, tengevolge van getrouw zijn aan een „principe", doch het werk van een vrij mensch, die *zulke* materialen, kleuren en vormen uitkoos als *hem* goeddacht; een gansch los zijn van alle, tot heden toegepaste bouwvormen, zuiver oorspronkelijk en.... in hooge mate beschaafd, edel van lijnen, rein van kleur, en rijk door sobere toepassing van tegelversieringen in tegenstelling met de groote, vlakke muren, die alleen bekoren door schoone verhoudingen.

Het geheel stond daar als een machtige, klocke massa, strak afstekend tegen de lucht, zuiver van compositie, gansch volmaakt, en goddelijk rein!

Stel U voor het hoofd-gebouw, regelmatig van indeeling, forsch, massief tot u sprekend, vierkant in planvorm; met aan alle zijden een stijle dakschuinte, met dof-zwarte leien gedekt en aan alle gevels een hoogere middenpartij, met een fijne schuinte, als van 'n fronton, gedekt. Rechts van het gebouw een lage, ver zich uitstrekkende galerij, geheel met glas voorzien, denkelijk voor oranjerie bestemd. Links van het hoofdgebouw op eenige afstand een kleiner gebouw (waarschijnlijk een zaal voor muziek-uitvoeringen) met een bijzonder mooi, stijl dak bekroond, en van een fijn, rank, zeer hoog oploopend venster voorzien, tot boven de dakgoot opschietend en in een topgevel eindigend. Deze muziekzaal verbonden door een overdekte gang met het hoofdgebouw. Beneden in de gang een poortvormige doorgang, voor doorrit naar deze tuin en als entreé naar de zaal.

En op de plaats waar deze gang verbonden is met de muziekzaal, steekt de zeer mooie, slanke, fijne toren met prachtig koepeltje bekroond, een 30 à 35 Meter hoog de lucht in.

Deze toren lijkt mij het mooiste van het geheel toe. Hij is vierkant, loopt heel weinig spits toe, heeft even boven de halve hoogte aan alle zijden een balcon voor uitzicht over het landschap, en wordt, zooals reeds gezegd is, bekroond door 'n zeer gelukkig gevonden koepel, rustend op zuiltjes en van balustrade voorzien.

Dit torentje is zoo uiterst fijn en slank, van zoo'n prachtig silhouet en wordt op zulk 'n edele wijze versierd door de balcons, klok, tegelversiering als balustrade en de mooie afdekking, dat dit mij daarom het mooiste van den geheelen bouw toeschijnt.

De plaatsing van den toren is ook zeer gelukkig; een eind ver van het hoofdgebouw, waardoor dit door zijn forsche, complecte gedaante, ongestoord tot U spreekt.

Aan alle zijden rondloopend (het was ons helaas! niet vergund het inwendige te zien) trof ons de mooie groepeering, raak neergezet, zonder aarzeling, een bijzonder mooi complex, van voorname, rustige indrukwekkendheid.

De twee pijlers waarop het balcon rust boven de hoofdingang; het groote, slanke venster met topgevelbekroning in de muziekzaal; een zeer mooi, fijn rond erkertje op den hoek van muziekzaal en gang; de groote forsche middenpartijen in het hoofdgebouw; het klocke, strakke dak; de eenvoudig gevormde ramen met kleine ruiten, als 't ware een fijn netwerk leggende over de raamopeningen, en deze verband gevend daardoor met de muurvlakken. Dit alles en nog meer, wat ik na één beschouwing niet onthouden kon, vormt zoo'n statig, rijk geheel, dat het oordeel van een aandachtig beschouwer moet zijn ten gunste van den stichter van dit schoone monument.

De muren zijn van baksteen, alle gepleisterd met groffe portland specie, welke in sommige vakken glad geschuurd is, overal in een fijne geel-grijze tint gesausd, met als basement gelijkkleurige natuursteen.

Dit gebouw had, dunkt mij, van gewapend beton gemaakt kunnen zijn; zoo'n indruk maakt het, omdat alle baksteen zorgvuldig is verborgen onder de cementlaag. Alleen enkele boogvormige openingen en de zeer dikke tuinmuren verraden, dat onder deze bepleistering baksteenconstructies verborgen zijn.

Alle houtwerk is zeer weinig geprofileerd, bijzonder vlak en alles wit geschilderd. En als eenige versiering hier en daar om ramen en op groote muurvlakken (alle lichtopeningen zijn bijzonder klein in het groote geheel, waardoor het grootsche effect van de vele vlakke muren zeer gelukkig tot u spreekt) en ook in de gevel-einden, onder de fronton-schuinte, enkele of meerdere tot 'n tableau saamgevoegd, en ook als randen, horizontaal of vertikaal, van verglaasde reliefiegels in zeer mooie kleuren aangebracht. Deze tegels zijn ter juiste plaatse ingemetseld en doen zeer goed in de groote, vlakke muren, zij lijken als mozaïk; in de toren schitterden zij als goud, toen de middagzon er even langs streek. Dit alles is zeer oorspronkelijk.

De geheele compacte massa overweldigt u door zijn groote lijnen, schoone proporties, mooi silhouet; door de groote, strakke eenvoud en weinige details pakt het geheel u terstond. Het doet denken aan een oostersch paleis. Alles zeer vlak en eenvoudig, doch raak; het werk van een groote geest en bovenal van een fijn gemoed.

Het deed mij denken aan het bekende ontwerp voor 'n Volksgebouw van Willem Bauer; ik stel mij voor hoe hij hiervan genoten zou hebben!

Ook gelijkt het op het ontwerp-Vredespaleis van Saarinen.

Waarlijk, dit werk is modern, is rijk door zijn schoone eenvoud — wat men niet van alle modern werk kan getuigen — het is 'n compositie, van een volmaaktheid, die het klassieke nabij komt.

Toen wij het paleis van den heer Bunge verlieten en rondliepen in den Aerdenhout, trof het ons hoe bijzonder grof, boersch en ongevoelig alle overige huizen en villa's ons aandeden; het was alsof men na muziek van Beethoven, draaiorgel-geluid te hooren krijgt!

Bij ons verzoek om het inwendige te mogen zien, kregen wij ten antwoord, dat dit eerst zou worden toegestaan over een paar maanden, als het gebouw voltooid is.

Zou het bestuur van Architectura niet het initiatief willen nemen om er dezen zomer een excursie heen te maken?

Tot slot eenige woorden van waardeering aan den heer Bunge, die den stichter van zijn paleis in gelegenheid stelde op zoo'n onbekrompen wijze zijn idealen te kunnen verwezenlijken. Waarlijk, zulke gelegenheden zijn zeldzaam in ons landje, toch waarlijk niet misdeeld met kapitaal!

Ook moet ik mijne verbazing uitspreken dat *niemand* vóór mij op dit schoone monument de aandacht vestigde!

Is het nog zóó weinig bekend?

THEO RUETER, Blaricum.

Hoewel op vele punten meegaande met het bovenstaande, deelen wij niet schrijver's bewondering voor dit bouwwerk, waar hij bijv. o.a. schrijft:

„Het geheel is zuiver van compositie, gansch volmaakt en goddelijk rein".

Wij voor ons meenen, dat we hier te doen hebben met een loot van moderne Zuid-Duitsche architectuur. Ongetwijfeld wordt door vele Duitsche architecten ernstig gewerkt en vraagt dat werk onze aandacht, al was het alleen om daardoor het streven te bewonderen, dat bij die bouwkunstbeoefenaars voorzit om architectuur te geven, passend aan onzen tijdgeest.

Eéne opmerking veroorloven wij ons, en wel, dat veelal bij deze architecten sterk naar voren komt de neiging om de vormen te bepalen, van schildersstandpunt bezien. We wenschen dan ook niet, dat de moderne Hollandsche architecten hunne Renaissance-uitingen zullen deelachtig worden, al wordt er dikwijls veel interessants gemaakt.

Toch zijn ook wij verheugd, om vele redenen, een specimen van dergelijke architectuur op onzen Hollandschen bodem te hebben. In ieder geval spreekt uit dit werk durf en kracht.

Nog dienen we te vermelden, dat aan dit bouwwerk meerdere architecten hunne krachten hebben beproefd, o.a. allereerst Sven Silow, later A. Lundberg in vereeniging met eerstgenoemde.

Toen het gebouw reeds gedeeltelijk stond, is het verder afgemaakt door Prof. Max Laüger, die vele veranderingen aangebracht heeft en van wien in hoofdzaak ook de gevels zijn.

Voor de praktische leiding is den hulp ingeroepen van Foeke Kuipers.

G. F. L.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 10. ZATERDAG 12 MAART 1910

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, H. HANA, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Eén wetenschap past slechts aan énen geest.

POPE.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Populaire Voordrachten. — Club te Utrecht. — Pompeji. — Ventilatie van schoollokalen. — Beschouwingen enz. — Boek- en Tijdschriftbesprekking. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. —

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De *1275ste gewone ledenvergadering* zal gehouden worden op *Woensdag 16 Maart* e.k. des avonds *te 8½ uur* in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1274ste vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Installatie van den heer P. Lijdsman, gedipl. bouwk. opz., als gewoon lid.
4. Ballotage van den heer Jan de Meijer, architect, als gewoon lid voorgesteld door de heer K. P. C. de Bazel en H. J. M. Walenkamp.
5. Vaststelling der onderwerpen voor de Genootschapsprijsvragen voor 1910.
6. Verkiezing van een bestuurslid tengevolge van het bedanken van den heer H. Hana.
7. Verkiezing van een lid der Commissie van Redactie om dezelfde reden.
8. Verkiezing van zes gewone leden, die met het Bestuur de Jury voor de Genootschapsprijsvragen zullen aanwijzen.
9. Besprekingen omtrent de te Utrecht opgerichte club van leden van „A. et A." (zie brief van C. J. de Haas, hierachter).

II. Als buitenleden zijn tot het Genootschap toegetreden en door het bestuur als zoodanig aangenomen de heeren J. Neisingh te Hilversum en E. A. van Teerling te Den Haag, beide bouwkundigen.

III. Tijdens de 1275ste vergadering zullen, behalve de bekroonde prijsvraagantwoorden, teekeningen en schetsen van den heer Ph. J. Hamers geëxposeerd zijn.

De 1e Secretaris,
TH. PHILIPPI.

POPULAIRE VOORDRACHTEN.

OP Zaterdag 12 Maart hield de heer C. W. Nijhoff de vierde der tweede serie lezingen over *„De Woning"*, getiteld „Het Meubel", in de groote zaal van het Nutsgebouw.

De spreker begon met een korte inleiding waarin gezegd wordt dat de behandeling betreft het houten meubel; verder dat voor de pauze het „historisch", daarna het „moderne" meubel aan de orde zal gesteld zijn.

Achtereenvolgens worden een 30-tal beelden vertoond van deze historische meubelen, telkens door den spreker toegelicht; te beginnen met de allerprimitiefste en vervolgd tot aan den tijd die de moderne uiting zag te voorschijn treden. De eerste plaat ver-

Het orgaan wordt wekelijks [illegible] aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden [illegible], voor buitenleden en schoolsteden f 5.50.

toont een stoel en bed van een primitief volk, de tweede een paar zetels, de derde en vierde geven eenige Egyptische zitmeubelen te zien. Het vijfde beeld doet ons naar Pompeji verhuizen om de daar in gebruik zijnde tafel te zien; terwijl het zesde den aanschouwer doet kennismaken met een paar Grieksche stoelen. De volgende plaat geeft een rijk interieur te bewonderen, uit Pompeji afkomstig, terwijl het eerste beeld een Romeinsche offertafel vertoont.

Gevorderd tot de vroege Middeneeuwen, wordt door de negende plaat een Frankisch interieur weergegeven volgens de schilderij van Alma Tadema. Hierbij wijdt de spreker eenigszins uit over de Byzantijnsche en laat-Romeinsche kunst, die zich onder den Germaanschen invloed tot nieuw leven ontwikkeld, over de Karolingische tijd, de kloosterkunst der 10e en 11e eeuw om te komen tot den Romaanschen tijd; waarvan de twee volgende platen eenige productie in beeld brengen, n.l. stoelen en een kast. De vijf hierna volgende beelden vertoonen achtereenvolgens Gothische stoelen, een dito kast, een kredenz, een dressoir en een interieur uit dat tijdperk. Hiermede is de spreker gevorderd tot de Renaissance. Ingeleid met een Italiaansch interieur, verschijnen de afbeeldingen van eenige Florentijnsche kisten, de cassapanca (kistbank), St. Ren-stoelen en een dito interieur met bed; om gevolgd te worden door eenige (drie) Hollandsch-Renaissance-interieurs. Vervolgens zijn aan de orde de weleens Fransche meubelen genoemde producten van de Lodewijken-perioden; zooals een interieur Lodewijk XIV, een Boulle-kast (Lodewijk XIV) en stoelen van denzelfden tijd.

Het tijdperk aangeduid met Lodewijk XV is vertegenwoordigd door beelden van een interieur, een kast, en een commode, terwijl voor Lodewijk XVI twee platen van een interieur en stoelen optreden.

Voor de Empire of Keizerstijl spreken een paar interieurs, die tenslotte vervolgd worden door een Biedermeier.

Spreker merkte bij elke plaat in 't bizonder de merkwaardigheden op en gaf in korte trekken al toelichtende de meest kenmerkende hoedanigheden weer.

Zooals reeds gezegd is, wordt het gedeelte van den avond ná de pauze besteed aan het moderne meubel.

De spreker treedt om te beginnen in eene vrij uitvoerige beschouwing van de grondslagen der moderne meubelkunst en vraagt: „*Wat behooren de kenmerken te zijn van ons moderne meubel?*" welke vraag in tweeën is te splitsen naar de twee begrippen: „*meubel*" en „*modern*"; waarop het antwoord, kort samengevat, luidt: „*Het meubel is een stuk mobilhuisraad, dat als zoodanig moet beantwoorden aan de bestemming, die door het woord wordt uitgedrukt.*" „Het moet bruikbaar zijn en soliede." „Het modern-zijn kan niets anders beduiden dan dat dit meubel overeenkomt met de begrippen van *onzen tijd*, dus van den *modernen tijd*."

Sprekende over de eigenschappen die het meubel in het interieur moet bezitten geeft de spreker de navolgende omschrijvingen:

1°. Het meubel is een onderdeel van het ameublement en het ameublement is de mobiele inhoud van het vertrek. De ruimte-ontwikkeling van het vertrek beheerscht dus het ameublement; de karakter-ontwikkeling beheerscht het meubel. Hieruit volgt dat meubel en interieur niet van elkaar zijn te scheiden.

2°. Het meubel is een gebruiksvoorwerp dat tevens een decoratieve rol heeft te vervullen. Als gebruiksvoorwerp heeft het te voldoen aan de eischen, zooeven reeds genoemd.

Als decoratief element heeft het door zijn eigen wezen in de ruimte-ontwikkeling een rol te spelen; welke in hoofdzaak daarop neerkomt dat het een zóó juiste plaats in die ruimte inneemt, en zóó juiste vorm en zóó juiste verhouding en zóó juiste kleur heeft, dat de aanschouwing ervan een steeds wederkeerend genoegen is; dat het zich niet opdringt waar het aanwezig, maar gemist wordt waar het afwezig is.

3°. Het meubel zal mooi zijn. Daarmede wordt niet bedoeld dat het rijk moet zijn, 't zij rijk van grondstof, 't zij rijk versierd; maar 't zal mooi zijn van lichaamsbouw, van verhouding, van vormontwikkeling en van kleur.

4°. Het meubel zal dus een kunstwerk, geen virtuosenstuk zijn, en het zal van zijn tijd zijn.

Na deze beschouwing en samenvatting werden in een 23-tal lichtbeelden werken vertoond van de drie meest bekende meubelkunstenaars van onzen tijd; namelijk van de heeren Berlage, De Bazel en Penaat.

De heer Nijhoff heeft van elk dezer ontwerpers een kleine serie zóó gekozen dat daaruit de ontwikkelingsgeschiedenis der artisten ten opzichte van het meubel, gedurende de laatste 14 à 15 jaren valt waar te nemen.

In zijne bespreking en toelichting poogt de spreker den toehoorder-aanschouwer zelf te doen constateeren of deze producten voldoen aan de straks gestelde eischen en zelf de vraag te beantwoorden: „Is dit nu het moderne meubel".

Ten slotte stelt spreker de vraag: „zal het moderne stand houden?" en komt dan tot de slotsom dat een antwoord in bepaalden zin niet is te geven, en eindigt met: „Wat zakelijk, natuurlijk en mooi is, zal op den duur wel stand houden. Laten we dus eenerzijds hopen dat vele kunstenaars krachtig genoeg zullen blijken om den moeitevollen en meermalen maar weinig gewaardeerden ernstigen arbeid van hun kunstenaar-zijn niet, 't zij uit gemakzucht, uit ijdelheid of om den broode zullen verwisselen met de zooveel gemakkelijker en dankbaarder taak die in het virtuosendom voor hen is weggelegd, en laten we anderzijds wenschen dat het publiek meer en meer zal leeren het zakelijk-doeltreffende en natuurlijk-mooie te waardeeren, waar-

toe ik hoop dat U Uwe medewerking zult willen verleenen; dan zullen we eenmaal niet meer spreken van „*moderne kunst*"; maar van „*onze kunst*", omdat het voor ons een van-zelf-sprekend feit zal zijn dat „*onze kunst*" toch onze „*eigen kunst*" is".

G. J. Rutgers.

CLUB TE UTRECHT.

Van de te Utrecht opgerichte club ontvingen wij onderstaand schrijven:

Utrecht, 1 Maart 1910.

Well.Ed.Geb. Heeren,

Den 29en Januari j.l. heeft zich de club „Utrecht" gevormd en zal op de eerstvolgende vergadering (4 Maart a.s.) het bestuur definitief vastgesteld worden. Alsdan zullen wij de functiebekleeding U toezenden.

Wij zouden gaarne van U, omtrent 't volgende, het een en ander vernemen.

Ons plan is de club te noemen: „Utrechtsche Club van „Architectura et Amicitia", maar zijn van oordeel dat ook niet-leden van het Genootschap lid van onzen club kunnen worden. Nu is de vraag of van uwe zijde bovengenoemden naam goedgevonden kan worden?

Bovendien willen wij gaarne van uwe uitnoodiging gebruik maken, om in een der kolommen onze verslagen en besprekingen te plaatsen en richten tot U het verzoek, den naam van onzen club als hoofd daarboven te plaatsen.

Wij vergaderen éénmaal per maand en wel den eersten Vrijdagavond en zullen U dan de besluiten vóór den daaropvolgenden Donderdag doen toekomen.

Inmiddels hoogachtend,

Uw

C. J. de Haas.

POMPEJI.

In de op 16 Februari gehouden vergadering der Vereeniging „*Bouwkunst en Vriendschap*" te Rotterdam, heeft Dr. J. Berlage, Gymnasii Conrector te Gorinchem, eene lezing gehouden over Pompeji.

Spreker, eraan herinnerende, dat Pompeji, met Herculanum en Stabiae, in 79 na Christus door eene uitbarsting van den Vesuvius, geheel is verwoest en begraven, wees er op dat juist door deze plotselinge afsnijding van alle leven en door de bedekking met eene licht- en luchtwerende massa, een stuk cultuurgeschiedenis voor ons is bewaard gebleven, dat voor de bestudeering der manier van leven in de laatste eeuwen vóór onze jaartelling van het hoogste belang is.

In Herculanum, dat veel dieper dan Pompeji onder den regen van puin en asch werd begraven, (op sommige plaatsen onder een laag van 20 M. dikte) is voor het eerst in 1709 naar oudheden gegraven; hiertoe was het noodig een soort van schachten te maken, met smalle tunnels en kleine zijgangen daarnaast. Behalve de enorme kosten, die deze methode medebracht, was zij ook niet gevaarloos voor de huizen die inmiddels boven op de ondergegane stad waren gesticht; echter werden op deze wijze toch een theater, een villa en tallooze bronzen en marmeren standbeelden aan het licht gebracht.

Toch kunnen bij systematische opgravingen in Herculanum, de opgravingen veel belangrijker zijn dan in Pompeji, omdat door de dikkere laag waaronder het heeft begraven gelegen alles véél minder geschonden voor den dag zal kunnen worden gebracht.

In Pompeji, waar hier en daar de daken zelfs niet onder de puimsteen en asch zijn bedolven geweest, heeft niet alleen de ná den ramp grootendeels terug gekeerde bevolking uitgegraven en weggehaald wat eenige waarde had, maar hebben de invloed van het licht en de lucht nog veel bedorven.

De eerste opgravingen in Pompeji begonnen in 1748, werden onder Jozef Bonaparte, 1806—1815, geregelder voortgezet, om eindelijk sinds 1860 systematisch geregeld te worden met instandhouding van het gevondene.

De transportabele goederen en kleinere beelden worden thans naar het bekende museum in Napels overgebracht. De muurschilderingen, die men vroeger in zijn geheel van den muur afzaagde, blijven thans op hun plaats, waar zij door afdakjes en schermen zooveel mogelijk tegen den invloed van het weder worden beschermd.

Als oudste bewoners van Pompeji, omstreeks 600 voor Chr., zijn de Osciërs bekend, een met de Romeinen verwante stam, terwijl in 90—80 v. Chr. eene Romeinsche kolonie er heen werd gezonden om Pompeji te romaniseeren, waardoor het tot een bloeiend handelsstadje werd verheven.

Van de geschiedenis van dien tijd spreken de meer dan 6000 opschriften, die nu reeds zijn blootgelegd. Zij zijn te verdeelen in opschriften op steen, die officieel gebeurtenissen, stichting van monumentale en openbare gebouwen, of de restauratie daarvan boekstaven; van deze is een voorbeeld: „Popidius Numerius' zoon Celsinus heeft den Tempel van Isis, door eene aardbeving ingestort, van de fundamenten af op zijne kosten laten herstellen; de gemeenteraad heeft hem om zijne vrijgevigheid, hoewel hij pas 6 jaar oud is, vrij van onkosten in zijn midden opgenomen".

Dan de opschriften het gewone leven betreffende, meestal met groote roode letters op de muren geschilderd en het best te vergelijken met onze tegenwoordige aanplakbiljetten. Zij bevatten aankondigingen van verkoopingen, aanbevelingen voor verkiezingen, enz. enz.

Ook de opschriften, blijkbaar door kinderen aangebracht, zijn eigenaardig; zoo bijvoorbeeld het alphabet, eerst in gewone volgorde, daarna van achteren naar voren, en ten slotte eerst de eerste letter, dan de

laatste, dan de tweede, dan op een na de laatste, en zoo vervolgens.

Ook die, zooals wij ze tegenwoordig op belvedère's, schuttingen, enz. aantreffen, zijn in grooten getale op de muren in Pompeji te vinden.

Van de bespreking der opschriften, waaruit de leefwijze der verdwenen bewoners blijkt, overgaande naar de resten van gebouwen, die zijn overgebleven, zegt spreker, dat daarin in hoofdzaak 6 perioden zijn te onderscheiden, n.l.

beginnende in de 6e eeuw v. Chr. met de eerst volgende eeuwen, waarin, in groote blokken, kalksteen en grijze tufsteen als materiaal werden gebezigd,

de volgende periode omstreeks 200 v. Chr., waarin de voorgevels van kwadersteenen werden gebouwd, aan de achterzijde aangevuld met vakwerk van kalksteen, die in onregelmatige blokken, eenvoudig in leem als bindmiddel werden gelegd; daarom werden dan ook in de muren afwisselende horizontaal en vertikaal staande kwadersteenen ingewerkt.

In de derde of tufperiode, van 200—80 v. Chr., bestaat het gewone metselwerk uit onregelmatige stukken lava in mortel gelegd; voor façades van kwadersteenen gebruikte men echter grijze tufsteen met witte pleisterlaag overtrokken.

De voornaamste openbare gebouwen, tempels, basilica, het groote theater en vele particuliere gebouwen zijn in deze periode opgetrokken.

In de vierde periode, den eersten tijd der Romeinsche kolonie, van 80 tot ongeveer 40 v. Chr., is het materiaal nog lava, maar ook tuf- en kalksteen, dikwijls in een vorm van metselwerk, die het midden houdt tusschen den onregelmatigen vorm der vorige periode, en de later gebruikte methode om de steen op haar kant te metselen en aldus een soort netwerk te vormen (opus reticulatum). Hoeken en deurposten werden van baksteen of tegelvormige tuf- of kalksteen gemetseld.

Uit deze periode, die wel eene van verval en armoede ná den oorlog mag genoemd worden, dateeren het kleine theater en amphitheater, een der badhuizen, doch gééne particuliere huizen.

De 5e periode van pl.m. 40 v. Chr. tot 63 n. Chr. kenmerkt zich door het gebruik van de bovengenoemde methode om de steen in een netwerk-verband te metselen; de hoeken en deurposten nog van tegelvormige tuf- of baksteen. In dezen tijd komt voor het eerst marmer als bouwmateriaal voor.

De 6e periode van 63 n. Chr. tot den ondergang der stad in 79 n. Chr. is de periode na de groote aardbeving in 63, die reeds een groot deel der stad verwoestte. Een nieuwe bouwwijze is in dezen tijd niet ontstaan; vele gebouwen zien er dan ook nieuw of onvoltooid uit.

Het ligt voor de hand dat evenals er verschillende perioden zijn aan te wijzen in de manier van bouwen ook verschillende perioden in het versieren vallen op te merken.

De belangrijkste wijze van versieren voor alle gebouwen is het beschilderen van de muren. Pompeji is voor ons van het hoogste belang voor de kennis van de schilderkunst bij Grieken en Romeinen. Wel moeten we steeds in aanmerking nemen dat deze schilderkunst afkomstig is uit een provinciestadje en uit een periode waarin het verval reeds was ingetreden.

Van de oude Grieksche kunst zijn alleen vazen over en enkele beschilderde sarkofagen, reliefs en beelden. Van de vrije schilderkunst is uit den aard niets overgebleven.

In de muurschilderingen zijn twee soorten te onderscheiden, n.l. die op de droge stuck, in verf met gomlijm, was of hars als bindstof, of z.g. „al fresco", met waterverf in de natte stuck. De laag stuck werd veel dikker dan tegenwoordig aangebracht, en er werden in de eerste periode, overeenkomende met de tufperiode in het bouwen, veelal nabootsingen van marmer, eenigszins in relief toegepast. Voorstellingen werden toen nog alleen gevonden in mozaïk op de vloeren, doch niet als wandversiering.

De 2e stijl kent geen relief meer; de wanden werden geheel vlak gehouden en alles perspectivisch daarop geschilderd.

Veelal wordt eene indeeling in drieën, zoowel verticaal als horizontaal toegepast, bestaande uit eene donkere lambriseering, waarop zuilen aangegeven en waarboven eene decoratieve kroonlijst met consoles, enz. het geheel bekroont.

In den 3en stijl, pl.m. 50 na Chr. worden architectuurvormen, haast onbestaanbaar in de werkelijkheid, op de wanden afgemaald, terwijl in den 4en stijl van 50—79 na Chr. onmogelijke perspectieven op elk veld worden uitgebeeld.

In het middelste der negen, op iederen wand gevormde vakken worden uitgebreide schilderingen aangetroffen; scène's uit de mythologie, landschappen met veel figuren gestoffeerd, illustraties van blijkbaar in dien tijd plaats gehad hebbende, treffende gebeurtenissen enz. In de zijvakken werden dan enkele figuren, danseressen, stillevens, enz. afgebeeld.

Zeer eigenaardig zijn ook de tafereelen uit het dagelijksch leven, als fries-versiering aangebracht, en waarin alle handelende personen als cupido's zijn voorgesteld.

Spreker, die met tal van afbeeldingen zijn voordracht had toegelicht, gaf, na de pauze, in een groote serie lichtbeelden een duidelijk beeld van den stand der opgravingen op het oogenblik en vond daarbij gelegenheid zijne interessante mededeelingen nog nader te verduidelijken en toe te lichten.

Een krachtig applaus beloonde spreker voor zijn schitterende en boeiende voordracht, waarna de voorzitter hem in hartelijke bewoordingen den dank der vergadering overbracht.

VENTILATIE VAN SCHOOLLOKALEN. (*Slot*).

MEN heeft op verschillende manieren getracht de schoollokalen te ventileeren, zonder de ramen te openen en niet te vervallen in kostbare verwarmings- en ventilatietoestellen.

Het ventilatie-systeem, dat hier te lande in verschillende gemeenten in de laatste jaren vrij algemeen in toepassing is gebracht, is dat, wat bekend staat onder den naam van het stelsel Levoir van Bemmelen.

Dit systeem wordt door Dr. B. Swaab in zijne brochure „Ventilatie van Schoollokalen" als volgt omschreven:

Dit z.g. systeem Levoir-van Bemmelen kan men splitsen in een aanvoerend en een afvoerend gedeelte.

Eene opening in den muur, welke door eene schuif willekeurig grooter en kleiner kan worden gemaakt, laat de buitenlucht toe tot eene ruimte, waarvan de kachel het centrum vormt. In deze ruimte wordt na eventueel de buitenlucht verwarmd en stijgt dan door hare mindere evaarte omhoog, om zich daarna in het lokaal te verspreiden.

Het afvoerend gedeelte wordt gevormd door een kanaal, dat zoowel boven als beneden in het lokaal eene opening heeft, die door eene schuif kan worden gesloten. Om in dit kanaal de lucht eene stijgende richting te geven heeft men de rookbuis van de kachel daardoor gevoerd om gemakkelijk daarmee tot boven het dak te reiken.

Gewoonlijk wordt nu de benedenste opening, de z.g. winterschuif, gebruikt, terwijl de bovenste opening, de z.g. zomerschuif, alleen dan gebruikt wordt, wanneer het in het lokaal te warm is, om zoodra de temperatuur weer normaal geworden is, weer te worden gesloten. Natuurlijk zal 's zomers, wanneer de buitenlucht niet vooraf verwarmd wordt en deze zoowel door de opening achter de kachel als door de geopende vensters binnentreedt, uitsluitend voor de bovenste opening van het afvoerkanaal gebruik worden gemaakt.

In hoofdzaak is het systeem steeds hetzelfde gebleven, terwijl men zich de werking als volgt voorstelt: De ingetreden lucht stijgt, na verwarmd te zijn, naar den zolder. Daarna daalt ze, omdat ze langzamerhand afkoelt en ook doordat de steeds aanhoudende afvoer van versche lucht de reeds binnengetreden lucht voor zich uitstuwt. Deze dalende beweging zou worden bevorderd door het openen van de benedenschuif van het afvoerkanaal, waardoor de uitgeademde bedorven lucht wordt weggezogen".

„Waaraan dit systeem niet voldeed, is de eisch, dat de rookbuis door den trekschoorsteen geleid moet worden. Dit is een eisch, die zoo onpraktisch is, dat daaraan tegenwoordig wel nooit voldaan zal worden". Het roetwater, dat zich in die rookbuizen afzet veroorzaakt te veel ellende. Later is men hieraan tegemoet gekomen door een apart gemetseld afvoerkanaal aan te brengen en dat steeds te laten loopen tusschen twee rookkanalen. „Men was het er, naar het scheen, algemeen over eens, dat bovengenoemd systeem voor ventilatie van schoollokalen als het beste was te beschouwen".

Het systeem wordt door nagenoeg alle onderwijzers veroordeeld, die als regel, ten minste de z.g. winterschuif gesloten houden en zoo noodig ventileeren met de zomerschuif. De ervaring heeft geleerd, dat bij bovengenoemd systeem over koude voeten wordt geklaagd. Dr. Swaab zegt, dat de resultaten zijner onderzoekingen hem leerden, dat *„het vooraf sterk verwarmen van versche lucht, zoodat ze naar den zolder stijgt, is af te keuren"*. Hij concludeert dan ook, *„dat het ventilatie-systeem volgens Levoir-van Bemmelen niet deugt"*.

Verder zegt Dr. de Groot:

„Wil men een schoollokaal zoo goed mogelijk ventileeren, dan moet gebroken worden met het ventilatiestelsel Levoir-van Bemmelen, dat op de onjuiste onderstelling gebaseerd is, dat de bedorven lucht door de versche lucht verdrongen wordt en genoodzaakt door een opening dicht bij den vloer het lokaal te verlaten.

Ook het vooraf verwarmen van de versche lucht is af te keuren. Dr. S. wijst er m.i. terecht op, dat ons lichaam niet alleen behoefte heeft aan versche lucht, maar ook aan *frissche* lucht. Verwarmde lucht is droog en bevat nooit ozon, die in dampkringslucht wel aanwezig is. Dr. S. uit de onderstelling, dat er in de dampkringslucht nog andere stoffen aanwezig zijn, die bij verwarming te niet worden gedaan, stoffen die wij nog evenmin kennen als de schadelijke stoffen, die in de uitademingslucht aanwezig zijn.

Verwarmde lucht zou hij *doode lucht* willen noemen, die de heerlijke eigenschappen mist, die de versche lucht in staat stellen in één moment het geheele lichaam te verfrisschen".

Dr. J. G. M. Mastboom te 's Gravenhage, heeft reeds jaren geleden het systeem Levoir-van Bemmelen afgekeurd en een andere wijze van ventileeren der schoollokalen aanbevolen.

Dr. Mastboom omschrijft zijn ventilatie-systeem als volgt:

„Ik gebruik daarvoor twee evenwijdige bovenramen, waarvan het buitenste vaststaat, met eene tusschenruimte van ongeveer 5 c.M. Wordt het binnenraam naar beneden gelaten, dan zal de toevoer van lucht zonder tocht kunnen plaats hebben, omdat de wind, die soms door geopende ramen zoo onaangenaam kan binnendringen, door zulk een vast buiten-bovenraam hierin verhinderd wordt.

In de wintermaanden moeten alle binnen-bovenramen van een schoollokaal naar beneden worden geschoven, doch de opening mag niet grooter zijn dan 10 c.M. Daar de buitenlucht zwaarder is dan de verwarmde schoollucht, zal zij op de hoofden der kinderen nederdalen zonder koude te veroorzaken, aangezien ze over de geheele lengte der school verdeeld wordt en derhalve spoedig verwarmd is. De uitgeademde warme lucht zal stijgen en door de stuwende kracht der koude buitenlucht gedwongen worden door dezelfde ramen te ontsnappen.

Ook volgens mijn systeem moet het afvoerkanaal van L. — v. B blijven bestaan, om van tijd tot tijd sterker te kunnen ventileeren, doch de afvoer moet niet bij den grond, maar door de opening bij het plafond geschieden".

Dr. Swaab wil op de volgende wijze geventileerd zien:

„Men make in een schoollokaal voor den aanvoer

van de versche lucht de valramen met zijbescherming, één echter zonder zijbescherming. Voor den afvoer van de bedorven lucht richte men een kanaal in met de opening boven in het lokaal, aan de zijde tegenovergesteld aan de vensters. De afvoerkanalen voor de bedorven lucht moeten zoo worden aangebracht, dat telkens één daarvan loopt tusschen twee rookkanalen. Zij moeten voorzien zijn van eene goedwerkende zuigkap. Het aanbrengen van eene lokvlam in het afvoerkanaal is, vooral 's zomers, zeer gewenscht".

Om hygiënische redenen wenscht Dr. S. het z.g. vrije kwartiertje en wel, om in dien tijd even *sterk* te ventileeren".

Velen hebben reeds gebroken met het systeem Levoir-van Bemmelen.

We hebben een en ander over dit onderwerp medegedeeld en hopen, dat velen hunne gedachten en ervaring op dit gebied verkregen, kenbaar zullen doen maken.

De grondlegger der moderne hygiëne is Prof. Max von Pettenkoffer. Voor ons land zijn we veel dank verschuldigd aan Prof. van Bemmelen, die den stoot gegeven heeft tot een betere luchtverversching der schoollokalen. G. F. L.

Bovenstaand artikel was reeds gezet vóór Dr. S. in ons genootschap zijne lezing hield en belangrijk nog om af te drukken. RED.

BESCHOUWINGEN OMTRENT DE VIERDE AFDEELING DER ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN VOOR DE LEVERING EN KEURING VAN BOUWSTOFFEN EN VOOR DE UITVOERING EN HET ONDERHOUD VAN WERKEN DOOR PROF. VAN DER KLOES, DOOR DEN BOND VAN NED. ARCHITECTEN.

(Vervolg).

§ 284. Uit deze § blijkt ook dat het veel doelmatiger en eenvoudiger is het oude systeem van deskundige borgen te behouden. De enorme omslag, die het werken met niet deskundigen in zijn gevolg heeft, de hooge kosten en het tijdverlies, dat hiervan het gevolg moeten zijn, zijn even zoovele redenen om de voorgestelde regeling te veroordeelen.

Alinea 8 is niet volledig.

«Kost het werk meer dan bij eerste aanneming enz.

De laatste zin. «Wanneer dit verschuldigde hiertoe niet toereikend «is en de borgtocht nog niet is afgeloopen, wordt het tekortkomende «daarop verhaald».

En wat geheurt wanneer de borgtocht wel is afgeloopen?

Dit schijnt niet geregeld te zijn.

§ 285 al. 1. De vraag rijst hier wie het dringende van een geval beoordeelt; daarover zal zeker altijd verschil van gevoelen bestaan tusschen partijen met verschillende belangen.

Alinea 2. Wat zal geheuren indien de gestelde borgtocht *niet* meer bestaat?

Alinea 3. Hoe zal bepaald worden of de aannemer aanspraak op schadevergoeding heeft?

Door den Raad van Arbitrage?

De §§ 288–289 en 290 zijn overbodig, daar de arbeidswet hierin voorziet.

§ 293 alinea 6. Het zal meestal niet mogelijk en in ieder geval altijd zeer moeielijk zijn, tenzij bij groote uitbreiding van bijwerk, om te bepalen of de uitvoering van dat bijwerk, vertraging op den algemeenen gang van het werk heeft gehad; welswaar rust de bewijslast op den aannemer, doch ook hier is weer een rijke bron voor geschillen aanwezig.

De laatste alinea is in beginsel billijk, doch hierbij wordt in het midden gelaten wie moet aantoonen, dat overmacht in 't spel is, wat op zich zelf zeer moeielijk zal zijn.

§ 294 is onaannemelijk. Dat algemeene werkstakingen als overmacht wordt beschouwd, is begrijpelijk, doch indien met gedeeltelijke werkstaking bedoeld wordt, staking bij enkele patroons, zonder dat een geheel vak in staking of uitsluiting is, dan kan dit niet als overmacht beschouwd worden, die den aannemer niet beletten zou, zijn werk voort te zetten. Zelfs het provoceeren van dergelijke, gedeeltelijke stakingen, ter wille van private belangen, is volstrekt niet denkbeeldig.

Ook is niet in te zien dat eene algemeene werkstaking indien zij *niet* van «behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen» uit zou gaan, *geene* overmacht zou zijn.

§ 295. Aline 1 en 2. De termijn van 3 dagen, binnen welke opneming van het werk geschieden moet, lijkt wel wat kort, bovendien moet niet de aannemer het *recht hebben*, doch dient hij *verplicht* te zijn, de opneming bij te wonen.

Alinea 4 zal niet altijd gemakkelijk zijn na te komen. Er kan zoo licht verschil van gevoelen bestaan over de kwaliteit van b.v.h. schilder- en stucadoorwerk. Wie zal bovendien bepalen of de nog te verrichten arbeid meer komen zal dan $^1/_4$ van de aannemingssom?

Niettemin is het billijk te achten dat een aannemer niet de dupe wordt van mogelijke chicane's van directie of besteder en is dus in 't algemeen de paragraaf te verdedigen.

§ 297. Bij alinea 2 rijst de vraag of 10% van elk onderdeel niet te veel beperking geeft in de vrijheid van wijziging bij de uitvoering van het werk. Dat niet naar willekeur gewijzigd kan worden is goed, maar de beperking moet minder groot zijn dan hier is bepaald. De bepaling van $^1/_{10}$ der *aannemingssom* maals de Rijks A. V. die bevat is verkieslijker te achten.

Alinea 12. De hier bedoelde opdracht zal in ieder geval gecon-stateerd dienen te worden.

§ 298. Alinea 1. Om reden als boven genoemd is alinea 1, 1° niet aannemelijk, 2° zal tot zeer veel moeilijkheden aanleiding geven. Een bestek en teekening, hoe zorgzaam en duidelijk uitgevoerd, zullen nimmer *alles* wat verlangd wordt in alle kleinigheden omschrijven en zoo zal er altijd strijd ontstaan of bij wijziging, deze als bijwerk of als verwisseling zal te beschouwen zijn.

§ 301. Alinea 3. Hoe zal de schadevergoeding worden bepaald, wanneer het een aesthetische afwijking geldt?

§ 303. Deze paragraaf zou aangevuld kunnen worden met eene bepaling, dat aanwijzingen aan onderaannemers of hun vertegenwoordigers tijdens de uitvoering van het werk gedaan, geacht zullen worden tot den aannemer zelf te zijn gericht.

§ 308. Het komt ons voor dat de schade in de Rijks A. V. beter is geregeld dan in deze §, al zou in de genoemde R. A. V. eenige uitbreiding gegeven kunnen worden aan de gevallen, die als overmacht gekwalificeerd worden of die kennelijk als onafhankelijk van den wil van den aannemer aan te merken zijn, zoodat het aantal gevallen, waarin de aannemer *zal hebben aan te toonen*, dat de schade onafhankelijk van zijn wil is ontstaan, beperkt wordt.

§ 309. Deze § zou aangevuld moeten worden met eene bepaling — dat het bij elke termijn van betaling opgenomen en goedgekeurde werk onderworpen blijft aan de nadere goedkeuring van de Directie bij de eindoplevering van het geheele werk.

§ 325. De woorden: *van het ontstaan der oorzaken* konden beter luiden: na het constateeren van het feit of na vaststelling van het vereist.

Aan het eind van alinea § zou kunnen toegevoegd worden: tenzij de opleveringen werken betreffen, die niet met elkander in verband staan.

§ 326. Vergelijking van deze § met de Rijks A. V. doet zien, dat hier *is* weggelaten, alles wat *zij de orde bij de werkzaamheden* betrekking heeft.

Toch kan het noodig zijn, dat de directie recht heeft, daaromtrent aanwijzingen te doen, niet alleen wanneer werken door derden op het bouwterrein uitgevoerd moeten worden, wat bij § 306 is geregeld, doch in 't algemeen om een behoorlijk overzicht over het werk mogelijk te maken.

Uitbreiding van § 306 in deezen geest of een nieuwe paragraaf regelende dit punt zou noodig zijn.

In de 2e alinea is voorts alleen sprake van verordeningen die vóór de bestoding aan den aannemer bekend zijn gemaakt. Dit is niet aannemelijk. Elk burger, dus ook de aannemer moet geacht worden bekend te zijn met de wetten en verordeningen, onder wijker vigeur hij leeft en in 't bijzonder met die welke op het door hem uitgeoefende beroep kunnen toepasselijk zijn.

De redactie van § 479 Rijks A. V. is dus verkieslijker te achten.

§ 320. Alinea 2 van deze § schijnt ons onbillijk. Wanneer eenmaal eene vergissing in bestek of teekeningen is geconstateerd, begaan door den aanbesteder of de n) van zijnentwege met de uitvoering belaste(n) is het billijk dat ook deze de schade daarvan draagt. Onder vergissing is echter niet te verstaan onvolledigheid van beste's en teekeningen, die het gevolg is van het vergeten van meer of minder ondergeschikte zaken, die naar normale opvatting kennelijk tot eene volledige oplevering van het werk behooren. Het is toch ook wel duidelijk dat belangrijke onvolledigheden in dit opzicht vóór de bestoding door de inschrijvers opgemerkt zullen worden en daarover inlichtingen zullen worden gevraagd.

§ 332. De laatste alinea geeft tot bedenking aanleiding, zij gaat blijkbaar van de veronderstelling uit dat de Besteder eigenlijk de bevelen geeft voor de uitvoering van het werk en dat de Directie slechts de automaat is, die ze voor hem overbrengt aan den aannemer. Deze opvatting komt ons niet aannemelijk voor.

De positie van de Directie wordt daardoor *te veel* op het tweede plan gedrongen zoowel in zijn verhouding tot den aannemer als tot den aanbesteder.

Wij zouden verder meenen dat aanbesteder en aannemer zijn contractanten met betrekking tot het **„wat"** en het **„hoe"** in bestek en teekeningen vastgelegd en dat beide zich bij de onderteekening van het aanbestedingscontract in beginsel hebben onderworpen aan het volkomen zelfstandig inzicht der Directie omtrent de *uitvoering* van het *„wat"* en het *„hoe"* van bestek en teekeningen. De aanbesteder heeft dus persoonlijk niets aan den aannemer te bevelen.

Het spreekt van zelf dat beide contractanten met de Directie van meening kunnen verschillen omtrent den juisten uitleg van bestek en teekening en recht moeten hebben, daarover de uitspraak van derden in te roepen, maar dit doet niets af aan de volkomen zelfstandigheid der Directie bij haar optreden. De redactie van deze alinea zou dus gewijzigd moeten worden en bij voorkeur zoo dat geen twijfel omtrent den juisten *aard* der positie van de Directie overbleef.

§ 333 en 334. Omtrent deze paragrafen zou de B. N. A. zich slechts uit kunnen spreken als vooraf is uitgemaakt of de Raad van Arbitrage door den Bond wordt erkend.

Het Bestuur:

K. P. C. DE BAZEL, *Voorzitter.*
JOS. TH. J. CUYPERS, *Secretaris.*

BOEK- EN TIJDSCHRIFTBEOORDEELING.

SCHOONHEID EN OPVOEDING, Orgaan van de Ned. Vereen. »Schoonheid in opvoeding en onderwijs«, vierde jaarg. no. 2.

Met veel vuur wordt in het eerste stuk door Mej. E. Brandon een lans gebroken voor »Onderwijs in Schoonheid op de Middelbare Scholen«. Met uitzondering van de Middelbare Meisjesscholen, waar les wordt gegeven in de letterkunde en de kunstgeschiedenis, en enkelen van die, waar het zingen nog voorkomt op het programma, wordt de leerling op geen der scholen rechtstreeks met het schoone in aanraking gebracht. Minder rechtstreeks werken aan de schoonheidsopvoeding het schoonschrijven, het teekenen, de gymnastiek en de handwerken. Mej. B. betoogt verder in haar stuk dat alle leeraren hieraan moeten medewerken, zoowel in de aardrijkskundeles, de wiskundeles en de geschiedenisles, en vooral ook bij de letterkundeles. Gaarne zag zij ook ingevoerd eene les over de aesthetica der muziek, want vooral op dit gebied, waarin door 's gelief hebberd wordt, is het wat schoonheidsin betreft, zeer treurig gesteld. Kunstzin moet *geboren* worden en men kan van onderwijs, gegeven onder atmosfeer, niet verwachten, dat de leerling zelf de schoonheid ervan zal inzien.

Een ding moet mij nog van 't hart, mej. B. noemt in de 2de plaats het teekenen, en welke kunstuiting wordt het meest gevoeld? Het is de *worm* en de *kluw*. Een ieder, die langs den weg loopt, een ieder in zijn eigen woning, de eerste aanblik van een boek (de omslag en boekverdeeling,) in alles spreekt de vorm en de kleur. *Goed* teekenonderwijs moet het *zien* en *gevoelen* van deze vormuiting bijbrengen en waarlijk, waar deze kunstuiting zoo'n verfrissende plaats inneemt, wenschte ik aan het teekenonderwijs, *tot bevordering van schoonheidszin*, ook eene eerste plaats te verleenen.

Verder bevat dit nummer een vervolg van „Muziekonderwijs in nieuwe banen" door A. G. Dz dan een artikel met illustraties door B. M. Schiff, over de „Versieringskunst der Indiërs". Schrijver betreurt het, dat er reeds zoo'n sterk vooroordeel is voor de Hindoesche beeldhouwkunst, en dit ontstaan is door de ontzettend lelijke reproducties in de boeken over Hindoesche mythologie. Schrijver hoopt door eenige goede illustraties een beter denkbeeld van deze kunst bij te brengen. Ik kan den heer S. verder geruststellen dat, dank zij het onderwijs van den heer W. Kromhout Czn. aan de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijs, de jongere teekenleeraren zeer scherp overtuigd zijn van het vele schoone, dat er te bewonderen valt, zoowel in deze kunst als in het Brahmaansche, Boedhistische en Neo-Brahmaansche tijdperk in Indië.

Los ingesloten ligt eene mooie plaat naar eene foto van een „Graf te Nijmegen" ontworpen door den heer K. P. C. de Bazel. Zooals te denken is, vormt het geheel een zeer schoone en nieuwe compositie; — een waar stemmingsbeeld, iets rijks en wijzend op iets mysterieus in volkomen harmonie met het natuurbeeld.

A. A. H.

„BOUWKUNST," tweemaandelijksch tijdschrift der Mij tot Bevord. der Bouwkunst.

Het Maartnummer van dit tijdschrift laat ons allereerst zien, hoe mooi het Kennemerland thans weer opgeknapt is met het nieuwe „Huis Duin en Kruidberg bij Santpoort." Het schilderachtige der buitenordonnantie in deze schoone natuur en den rijkdom der interieurs worden ons hier in eene serie mooie afbeeldingen, gedeeltelijk naar teekeningen, gedeeltelijk naar foto's vervaardigd, getoond. Het begeleidend artikel van de hand der heeren J. J.–M. A. en J. van Nieukerken, de architecten van dit prachtige werk, geeft ons de geschiedenis van de oude „Duin en Kruidberg" en verder het ontstaan van dit nieuwe paleis. Welk een rijkdom van beeldhouwwerk zoowel in marmer als in hout, in verschillende kunststijlen vinden we hier en welk een genot is het hierbij te denken, dat dit voor het grootste deel Hollandsche ambachtskunst is.

Verder bevat dit nummer een zeer waardeerend geïllustreerd artikel over de „Moderne Duitsche Architectuur Tentoonstelling" van de hand des heeren Joh. D. Looijen. Hem treft vooral ook den breeden opzet en den durf der Duitsche bouwmeesters.

A. A. H.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

»DE AMSTERDAMMER" No. 1706: „Wethouder-Kunstenaar". Een brief van Wethouder Mr. Van den Bergh „Dam-Affaires" als verdediging tegen een uiting van genoemd blad, waar dit sprak van: „zoete winsten door den Wethouder voorspeld". In een naschrift van de redactie wordt de Wethouder scherp onderhouden over den verkoop van het „Rijnkorfferein" en de Damplannen, etc. Voor 't volgend nummer wordt meer toegezegd en, dan met illustraties.

„DE OPMERKER" No. 10: „De Toren te Sprang" met afbeelding. „Verslag van de jongste vergadering van den B. N. A. alsook de beschouwingen over de 4e afdeeling van de A. V. „Vergaderingverslag van het Kon. Oudheidk. Gemootschap".

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 10: „Vergadering van de Afd. Amsterdam der Mij. tot Bev. der Bouwk, „Meer Lucht" door v. H., een betoog voor meer ruimte tusschen bouwblokken en een herneg op gemeentebesturen om daartoe te geraken. „Het streven naar een gezonde landelijke bouwkunst," door P. G. Saxen. „Wederwoord: „Heimatschutz" door Adhejo. „Teekening van het gedenkraam in de St. Laurenskerk te Rotterdam vervaardigd door het atelier „'t Prinsenhof" te Delft".

„DE INGENIEUR" No. 10: „De' tweede Watertoren van de Leidsche Duinwater Maatschappij te Leiden," voordracht van W. C. van Manen (met afbeeldingen.) „Waterleidingplannen" door P. Baeker Schut.

„DE BOUWWERELD" No. 9: „Het gerestaureerde Kasteel Brockhuizen" bij Luersum, arch. J. C. Wentinck te Utrecht, (afbeelding). „Luchtreiniging door Ozonisatie", „Afbeelding van een blok woonhuizen te Den Haag" van arch. Joh. Mutters Jr. „Het Prince-Albert Modelhuis", door A. Keppler.

„DE AANNEMER" No. 9: „Van alles wat", „De Aannemer in Ned.-Oost-Indië", door B. Stoeckard. „Uitbreiding van Terrein," als gevolg van voorgaand artikel, over voorzuitrichten voor den aannemer in N. O. I.

„BUITEN" No. 10: „De Groote Kerk te Goes", afb. „Goes" door v. d. M. met afb. van kleederdrachten en twee interieurs van de groote kerk, preekstoel en orgel.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 17: „Das Alte Leute-Heim in Buch bei Berlin" arch. Ludwig Hoffmann, met afb. „Wiederaufbau des Turmes der St. Michaeliskirche in Hamburg" arch. Julius Faulwasser, met afb.

Id. No. 18: „Die perspectivische Wirkung der Renaissanceplätze Italiens" door Chr. Klaiber, met afb.

„DEKORATIVE KUNST" No. 1: „Drei Landhäuser" van Hermann Muthesius met 37 afb. „Die Ausstellung neuer Stickereien von Frau von Brauchitsch in den „Vereinigten Werkstätten" met 7 afb. „Edelmetall-arbeiten" van Paul Haustein met 13 afb. „Wiener Keramik", 9 afb. „Neue Münchener Plakate, 13 afb. „Neue Linoleum-Muster der „Anker-Marke", 6 afb. Erich Haenel: „Wirtschaft und Kunst"

„LA CONSTRUCTION MODERNE", No. 22: „Actualités", „Hôpital Drouhet" à Cholon, Cochinchine, arch. M. Josse, met afb.

„BUILDING NEWS" No. 2878: „The Resuscitation of the Technical civil service", „The new Camera Club" Adelphi, met afb, „Historic Furniture: Cambridge House", met afb, „Building News" „Designing Club", met afb.

BERICHTEN.

Tot leeraar in de Stijl- en Ornamentleer aan de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers en de Rijksschool voor Kunstnijverheid is benoemd de heer Willem van der Pluym te Utrecht, ter vervanging van den heer W. Kromhout Czn., die wegens vertrek bedankt had.

De stadhuis-commissie.

Zooals men weet, besloot de gemeenteraad in zijn vergadering van 23 Februari jl. om te doen onderzoeken, op welke wijze een voor den zetel van het stadsbestuur waardig en geschikt gebouw kan worden verkregen en of op het aan den Dam vrijkomende terrein een nieuw stadhuis kan worden gesticht.

Dit onderzoek zou worden opgedragen aan een commissie, bestaande uit drie architecten, een archeoloog (historicus) en den directeur van Publieke Werken.

Deze commissie is thans als volgt samengesteld:

De heeren: H. P. Berlage Nzn., alhier; dr. P. J. H. Cuypers, te Roermond en C. Muysken te Baarn, architecten; de heer prof. dr. H. Brugmans, alhier, historicus en de heer A. W. Bos, directeur van Publieke Werken.

Maandag LL. des middags te half drie uur had ten stadhuize de installatie plaats.

Het moet goegd worden, dat deze zaak ten stadhuize met een „slekkeumen" spoed wordt behandeld.

De onteigening voor den Dam.

Wij kunnen mededeelen, dat ten stadhuize het bericht is ontvangen, dat bij Koninklijk besluit van 1 Maart het recht tot onteigening van de beide huizenblokken op den Dam, welk recht ingevolge de wet 4 Mei 1901 vervallen, met den termijn van 10 maanden is verlengd. Tot 4 Nov. van dit jaar heeft de gemeenteraad dus nog den tijd om te beslissen, of behalve het blok tusschen Nes en Rokin, ook dat tusschen den Vijgendam en de Visbeterg ontvreemd zal worden.

De Boomkerk.

Zooals men weet, is inderdijd reeds besloten de bekende Boomkerk, tusschen Kalverstraat en Rokin gelegen, niet langer voor het houden van den eredienst te gebruiken.

Thans vernemen wij, dat onderhandelingen gevoerd worden over den verkoop van dit kerkgebouw met de twee bijbehoorende panden aan de Kalverstraatzijde, aan de bekende firma Vroom en Dreesman. Deze wil het gebouw met de beide panden ansoveeren en op het vrijgekomen terrein, ongeveer 862 M². groot, een manufacturenmagazijn laten bouwen.

Dit gebouw zal aan de Kalverstraatzijde een frontbreedte van 24 M. hebben. Aan de Rokinzijde is het front iets smaller.

Bovenstaand bericht van „De Telegraaf", zoo maar klakkeloos tusschen allerlei snicuwtjess geplaatst, beteekent opnieuw een verlies van een der meest fraaie, typische en merkwaardigste gevels onzer stad; bovendien nog een van een type, waarvan er slechts weinige zijn overgebleven. Indien men mag afgaan op het in den gevel aangebrachte jaartal, dan zou het gebouw aan de Kalverstraat dateeren van 1661.

Subsidie-aanvraag Concours te Rome.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft aan de Commissie uit verschillende bouwkundige vereenigingen bericht, dat hij voor eene deelneming van Nederland aan een in 1911 te Rome te houden concours voor bouwkunst (moderne woning) niet meer dan *f* 5000.— op de begrooting zou kunnen uittrekken. Waar een veel grooter bedrag voor de oprichting en meubileering van een complete moderne woning vereischt wordt en niet verwacht kan worden, dat particulieren en industrieelen genegen zullen bevonden worden, het ontbrekende bij te passen, moest de Commissie adviseeren van deelneming af te zien.

Hoezeer het ons teleurstelt, dat den Nederlandschen architecten daarmede de gelegenheid ontnomen wordt den goeden naam, die ons land op dit gebied begint te verkrijgen — zooals o.a. te Milaan! — te bekrachtigen, moeten ook wij de onmogelijkheid erkennen. Het is wederom opmerkelijk dat den schilders een subsidie van *f* 3000.— is toegestaan voor het exposeeren van hun werk. De schilderkunst schijnt toch wel de officieele kunst bij uitnemendheid te zijn.

Subsidie-aanvraag Opz.- en Teekenaars-examen.

De door de Mij. tot bevord. der bouwkunst aan de Gemeente aangevraagde subsidie voor het door haar gehouden jaarlijksch examen voor bouwkundige opzichters en teekenaars, is na afwijzend preadvies van B. en W. door den Raad met op 2 na algemeene stemmen verworpen. We zullen hopen, dat de Mij. zich hierdoor niet zal laten ontmoedigen en voortgaat met deze zoo nuttige instelling, waarvan vele leden van A. et A. ook de vruchten geplukt hebben.

Prijsvraag door de afd. Amsterdam van de Mij. tot bevord. der bouwk., uitgeschreven in 1909.

Hiervan ontvingen we thans een lijvig rapport der jury, betreft voor belangstellenden op de leestafel van ons Genootschap ter inzage ligt.

We ontleenen hieruit de volgende conclusie der jury: zij heeft geen zin ontwerp mogen ontmoeten, dat in allen deele gezicht kon worden aan de te stellen eischen en wenschen te beantwoorden. Wanneer zij niettemin in waardeering voor den geleverden arbeid voorstelt de uitgeloofde bedragen ten volle uit te keeren en bovendien ook prijzen en geen premies te geven, dan knoopt zij toch uitdrukkelijk daaraan vast de opmerking, dat een ideaal plan geenszins is bereikt.

De 1e prijs is toegekend aan Gebr. Wijker te Amsterdam (Loon naar werken).

De 2e prijs aan J. G. van Essen te Amsterdam (Prille jeugd).

De 3e prijs aan A. Baart te 's Hage (S. M. Eenvoud).

De 4e prijs aan G. P. Wijker te Amsterdam (Nooit voor niets).

ACHTTIENDE JAARGANG No. 11. ZATERDAG 19 MAART 1910

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Hoe volmaakter een wezen is, des te gevoeliger is het voor het schoone en het goede.
DANTE.

INHOUD Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1275ste gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 16 Maart 1910 in het Genootschapslokaal in „Parkzicht". — Een Tachtigjarig Eerelid. — Ontwerp voor een Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. — Kritiek op kritiek I. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Ingezonden. — Vragenbus. — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Tot leden der jury voor de jaarlijksche genootschapsprijzen, uit te schrijven in 1910 werden door de daartoe gekozen commissie van zes leden in samenwerking met het bestuur aangewezen de heeren H. P. Berlage, Jan Stuijt en H. A. J. Baanders, architecten te Amsterdam. Genoemde heeren hebben de functies aanvaard.

II. Tot bestuurslid en tevens lid der Commissie van Redactie werd door de jongste ledenvergadering verkozen de heer Jan de Meijer, architect te Amsterdam.

HET BESTUUR.

VERSLAG DER 1275ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 16 MAART 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De Voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering met een woord van welkom aan de aanwezigen, in het bijzonder aan den heer De Haas uit Utrecht, als vertegenwoordiger der Utrechtsche leden, en verzoekt voorlezing der notulen, welke worden goedgekeurd.

Mededeeling wordt gedaan van een ingekomen schrijven van den heer P. Lijdsman, welke tot zijn spijt verhinderd is ter vergadering aanwezig te zijn, zoodat zijne installatie (volgens punt 3) der agenda, niet kan plaats hebben. Hierna volgt de ballotage van den heer Jan de Meijer als gewoon lid.

De Voorzitter wil van het oponthoud, veroorzaakt door de stemopneming, even gebruik maken om te herinneren aan de herdenking van de 80ste verjaardag van den heer H. Molemans en brengt, namens den jubilaris, den leden dank voor de attentie hiermede betoond; in het bijzonder nog aan den heer Weissman, op wiens initiatief de huldiging plaats vond, door de Commissie van afgevaardigden, bestaande uit de heeren Berlage, Weissman en Baanders.

De Voorzitter kan hier tevens bijvoegen, dat de jubilaris zeer getroffen was door deze belangstelling.

Hierna blijkt uit de stemopneming, dat de heer Jan de Meijer met algemeene stemmen als gewoon lid is aangenomen. De heer de Meijer, ter vergadering aanwezig, had zich tijdens de stemming uit de zaal verwijderd. Binnenkomende viel den heer de Meijer de gelukwensch van de vergadering ten deel, waarbij de Voorzitter met eenige sympathieke woorden den heer de Meijer deed opmerken hoe aangenaam het hem was hem als lid van ons Genootschap te kunnen gelukwenschen, in de verwachting dat hij zich ernstig voor het Genootschap zal interesseeren.

Aan de orde is verder de bespreking voor de onderwerpen der jaarlijksche Genootschapsprijsvragen voor 1910. Hieruit volgt een zeer geanimeerde dis-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstbeminde leden 10.—, voor buitenleden en adjunctleden *f* 7.50.

cussie, waarbij voor rubriek I „Openbaar bouwwerk" genoemd worden een Bankgebouw, Arsenaal, Badhuis enz. De heer Herman meent, dat het aanbevelenswaardig zou zijn een ideaal plan voor een Stadhuis voor eene groote Gemeente als onderwerp te nemen met weglating van alle mogelijke onderdeelen, doch in den zin van een Representatiegebouw, waarbij dan aan de hoofdvertrekken een zeer monumentaal karakter zou gegeven kunnen worden om zoodoende uitsluitend een ideale compositie te verkrijgen.

De Voorzitter wijst er intusschen op, dat het gewenscht is zooveel mogelijk bij een ontwerp het constructieve en de goede distributie van de zalen, dienstvertrekken enz. te combineeren met het artistieke; door het uitschrijven van een prijsvraag, naar het ideaal van den Heer Herman, ontloopt men de moeielijkheden, in plaats van ze op te lossen.

De heer de Meijer stelt voor een ambtswoning voor den Burgemeester eener groote stad, met representatiegebouw en bijbehooren, welk voorstel ondersteund wordt door den heer Weissman, die nog even als voorbeeld wil noemen het Mansion House te Londen.

Na eenige discussie wordt dit voorstel door de vergadering aangenomen.

Volgt II. *Burgerlijk gebouw*. Hiervoor wordt door den heer Weissman aanbevolen een ontvanggebouw voor een bloemententoonstelling, daar hem bij de binnenkort te Haarlem te houden bloemententoonstelling gebleken is, dat het noodig is, eens goede onderwerpen daarvoor te toonen.

Dit voorstel wordt met algemeene stemmen aangenomen.

Verder volgt III. Een constructief détail, waarvoor de heer Weissman, overtuigd zijnde van de moeilijkheid der beoordeeling, aangezien de tegenwoordige architecten meer aesthetisch dan practisch ontwikkeld schijnen te zijn, het voorstel doet, de jury uitsluitend te doen bestaan uit smeden, wanneer men een constructief détail van ijzer zou kiezen. Om hier echter aan te ontkomen, wordt meer gevoeld voor een détail van een hoofddeur met omlijsting voor een deftig woonhuis, welk voorstel wordt aangenomen.

IV. Decoratief détail op bouwkundig gebied. Hiervoor wordt uit eenige andere voorstellen gekozen een glas-in-lood-venster voor een trappenhuis.

V. Decoratief détail op nijverheidsgebied, waarvoor, na eenig zoeken, wordt aangewezen een patroon voor behangselpapier.

Resumeerende zijn de onderwerpen vastgesteld als volgt.

I. Openbaar bouwwerk. Een ambtswoning voor den burgemeester eener groote gemeente met representatie-zalen.

II. Burgerlijk gebouw. Ontvanggebouw voor een bloemententoonstelling.

III. Constructief détail. Een hoofddeur met omlijsting voor een deftig woonhuis.

IV. Decoratief détail op bouwkundig gebied. Glas-in-lood-venster voor een trappenhuis.

V. Decoratief détail op nijverheidsgebied. Een patroon voor behangselpapier.

Hierna zegt de Voorzitter te zullen overgaan tot het behandelen van punt 9 der agenda, namelijk het bespreken van de te Utrecht opgerichte club van leden van „A. et A.", in aanmerking nemende de activiteit van den heer de Haas om op deze vergadering tegenwoordig te zijn en hem niet de gelegenheid te willen ontnemen op tijd den trein te bereiken.

De Voorzitter brengt allereerst zijn dank aan den heer de Haas voor de belangstelling, welke hij door zijne bemoeiingen in het openbare leven weet te wekken, hetwelk zeer wordt geapprecieerd.

Hierna wordt voorgelezen de brief van den heer De Haas, gepubliceerd in het laatste nummer van het Weekblad, en doet de Voorzitter opmerken, dat hij zich in beginsel niet kan vereenigen met den naam Club, daar hij meer voelt voor den naam „ring" of „kring" van leden van A. et A. doch spr. komt, na eenige discussie, van die meening terug en stemt toe de Utrechtsche groep te noemen: Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia."

De heer Weissman is in beginsel tegen het stichten van bovengenoemde Club onder den vaan van A. et A. en merkt daarbij op, dat het devies „Vrijheid, Blijheid" nog steeds aanbeveling verdient. De heer de Jongh is het niet met den heer Weissman eens en wijst op het nut, dat de buitenleden voor het Genootschap kunnen doen en reeds gedaan hebben.

De Voorzitter wil er nog even nadrukkelijk op wijzen dat, mocht de Utrechtsche Club zich uitbreiden door het toetreden van leden, donateurs of kunstlievende leden (waar hij in principe niets tegen heeft,) toch uitsluitend de leden van A. et A. stemgerechtigde leden der Club mogen zijn, wat in de reglementen der Club moet vastgelegd worden.

Hierna wordt door den heer Redert nog gewezen op de eigen verantwoordelijkheid der Club, wat het geldelijk beheer betreft, evenals voor de te nemen besluiten of acties, welke van de Club zullen uitgaan.

De Voorzitter geeft het woord aan den heer De Haas, welke zijne volle instemming betuigt met de gehouden besprekingen, waarna de Voorzitter den heer De Haas meent te kunnen feliciteeren met het het slagen van zijne onderneming. Spr. waardeert ten zeerste het initiatief van den heer De Haas, den wensch uitsprekende, dat A. et A. de vruchten, welke de club zal afwerpen, deelachtig moge worden.

Hierna volgt punt 6 der agenda: Verkiezing van een bestuurslid tengevolge van het bedanken van den heer H. Hana. De Voorzitter maakt van deze gelegenheid gebruik den leden te wijzen op de collectie

teekeningen van den heer Hamers, geëxposeerd aan den wand, en vestigt de aandacht op de aantrekkelijkheid van zulk eene tentoonstelling, den leden aansporende den heer Hamers en diens voorgangers hierin na te volgen.

In twee stemmingen worden de Heeren Jan de Meijer en Maurits Plate als candidaten aangewezen, waarna bij herhaalde stemming de Heer de Meijer met groote meerderheid als bestuurslid gekozen wordt.

De Voorzitter wenscht den Heer de Meijer geluk met zijne benoeming en brengt in herinnering het bekende gezegde: „Hij komt, ziet en overwint", dat eenigszins van toepassing is op den Heer de Meijer die, pas geïnstalleerd als gewoon lid, op dezelfde vergadering tot bestuurslid gekozen wordt; spr. wil tevens het Genootschap gelukwenschen met deze aanwinst.

Volgt nu punt 7 der agenda: Verkiezing van een lid der Commissie van Redactie.

Bij deze stemming, waarbij 20 stemmen werden uitgebracht, verkrijgt de heer Jan de Meijer 17 stemmen. Op de vraag van den Voorzitter of de heer de Meijer deze benoemingen aanvaardt, maakt deze eenige bedenkingen, welke echter spoedig worden weggeruimd. De Voorzitter dankt het nieuwe bestuurs- en redactielid voor zijne toestemming, waarop de heer de Meijer antwoordt, dat de dank eigenlijk aan zijne zijde is voor het vertrouwen door de vergadering in hem gesteld. Applaus van de vergadering.

Ten slotte volgt eene verkiezing van zes leden uit de vergadering, welke met het bestuur de jury voor de Genootschapsprijsvragen zullen kiezen. De heeren, welke uit de vergadering worden aangewezen zijn de heeren Walle, Herman, Pinxster, Hes, Plate en Van den Nieuwen Amstel.

Daar hierna niets meer aan de orde is en de vragenbus, geene bespreking vordert, sluit de Voorzitter de zeer geanimeerde vergadering. TH. PH.

EEN TACHTIGJARIG EERELID.

IN den herfst van het vorig jaar, op een schoonen achtermiddag, ontmoette ik de gebroeders H. en E. Molemans, die zich op een wandeling in de schilderachtige schoonheid van Amsterdam vermeidden. Deze twee geboren Amsterdammers — de soort telt thans niet veel exemplaren meer — zijn sinds menschenheugenis gewoon, zulke middagwandelingen te maken.

Ik mocht hen een eind weegs vergezellen en toen kwam het gesprek als van zelf op de dagen, dat ik, in 1875 lid van „Architectura et Amicitia" geworden, het tweetal daar als ijverige leden had leeren kennen en waardeeren.

H. Molemans, die in 1855 tot de oprichters had behoord, was later tot eerelid benoemd. Hoe oud zou de krasse man wel zijn, die daar nog zoo rechtop, zoo keurig gekleed zijn weg ging? Molemans, die de bescheidenheid zelf is, weerstond aanvankelijk mijn wellicht wat onbescheiden pogen, om zijn leeftijd te weten te komen. Ten slotte liet hij los, in Maart van het jaar 1830 op het Singel tegenover de Warmoesgracht, in het huis, waar Joost van den Vondelin 1679 gestorven was, het levenslicht te hebben aanschouwd.

Dus zou de eenige nog levende oprichter van „Architectura et Amicitia" in Maart 1910 zijn tachtigsten verjaardag vieren.

Het bestuur maakte ik deelgenoot van mijn wetenschap. Onze ijverige administrateur wist, door het bevolkingsregister te raadplegen, dat H. Molemans 5 Maart 1830 geboren was, en zoo trok dan in den middag van 5 Maart 1910 eene commissie, bestaande uit den Voorzitter Baanders, den heer H. P. Berlage en den schrijver dezer regelen, naar het huis aan den Willemsparkweg, waar Molemans, die door den aanleg der Raadhuisstraat zijn geboortehuis, waar hij altijd was blijven wonen, had moeten ontruimen, nu zijn dagen slijt.

Reeds van buiten was het aan de prachtige bloemen voor de ramen te zien, dat Molemans feestvierde. Wij troffen hem aan in een kamer, die geurde van al de kleurige huldeblijken, welke vrienden hem hadden gezonden. De Voorzitter bracht den eenig overgebleven oprichter des Genootschaps in enkele welgekozen bewoordingen de goede wenschen der leden over.

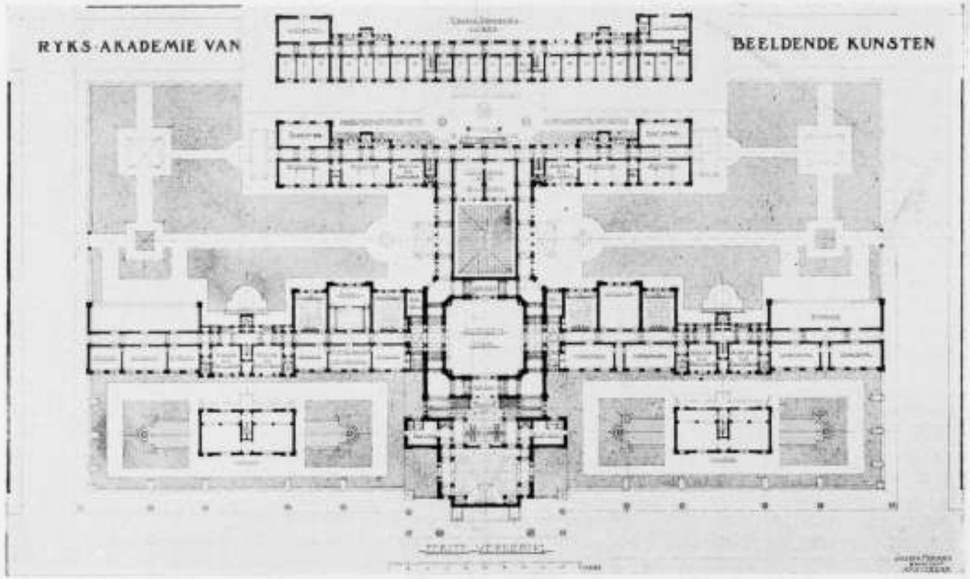
En toen sprak Molemans over de dagen zijner jeugd, hoe hij, met F. W. van Gendt Hzn., H. P. Vogel en G. F. Mocle Bergveld, den 23 Augustus 1855 de Vereeniging „Architectura et Amicitia" had opgericht, die, na een kwart eeuw ons genootschap geworden, steeds zulk een eervolle plaats onder de bouwkunst-lichamen heeft ingenomen.

In die eerste kwart eeuw heeft H. Molemans hetzij als bestuurder, hetzij als lid, zijn beste krachten aan het genootschap gegeven. Voordrachten zijn door hem gehouden, aan prijsvragen heeft hij medegewerkt en ook op andere wijze nam hij deel aan het krachtig leven, waardoor „Architectura et Amicitia", de vereeniging der jongeren, zich van den aanvang af heeft gekenmerkt.

De stichting van die vereeniging is een daad geweest, welke verstrekkende gevolgen heeft gehad. Wanneer wij thans, na vijf en vijftig jaar „Architectura et Amicitia", steeds verjongd, telkens in de bres vinden, als het geldt voor de belangen der bouwkunst op te komen, dan hebben wij reden tot groote dankbaarheid aan de vier oprichters. Drie van hen zijn ten grave gedaald, doch Molemans, die nog eene groene grijsheid beleeft, is de hulde waard, hem op zijn tachtigsten verjaardag gebracht, en die hij, bescheiden als altijd, slechts heeft willen aanvaarden als de laatst overgeblevene van het viertal, waarvoor hij haar bestemd achtte.

Vele blijde levensjaren worden hem door allen van harte toegewenscht. A. W. WEISSMAN.

ONTWERP VOOR EEN RIJKS-AKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

UITSLUITEND de studie heeft er mij toe gebracht dit ontwerp te bestudeeren. Steeds heb ik in eene dergelijke compositie veel belang gesteld, te meer, daar als men ons tegenwoordig Academiegebouw aan de Stadhouderskade binnentreedt, men onmiddellijk den indruk krijgt dat „kunst" in eene dergelijke omgeving niet past, nog minder zich naar behooren ontwikkelen kan, daargelaten de gebrekkige indeeling der verschillende lokalen.

In de brochure, uitgedeeld bij gelegenheid van de tentoonstelling van het Academisch ontwerp van den heer Slothouwer (concours de Rome 1909), heeft Prof. Derkinderen, in zijn voorwoord, zeer verdienstelijk uitgelegd wat eigenlijk een „academie" wezen moet *)

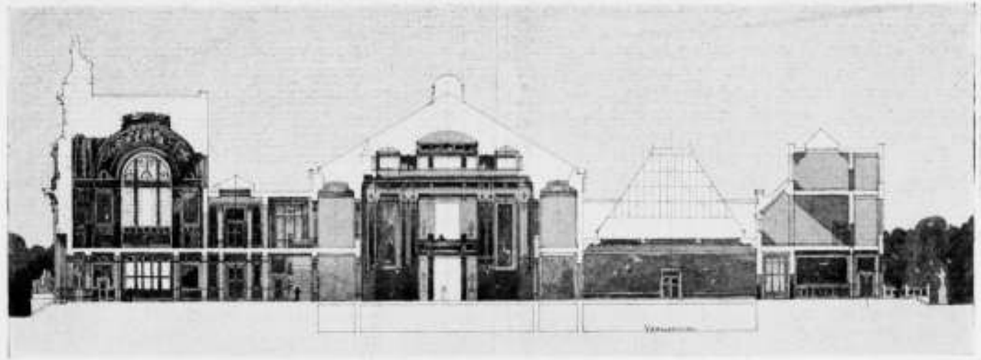
Deze brochure bevat ook het programma waarop mijne geheele compositie gebaseerd is.

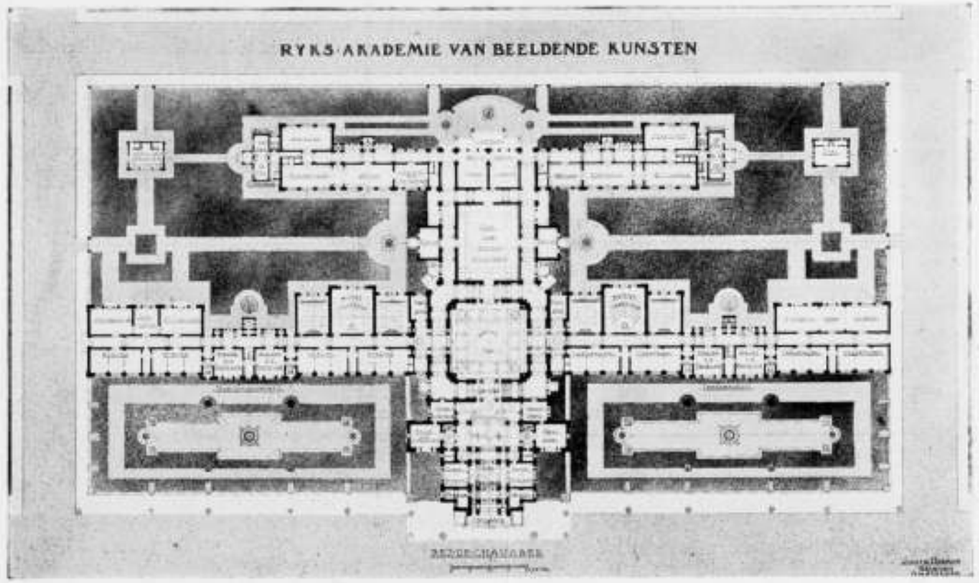
De situatie van het terrein is niet opgegeven. Alleen de beschikbare oppervlakte van 2.25 H.A.

In dit ontwerp is de voorgevel naar het Noorden gericht.

De mogelijkheid bestaat om geheel volgens bedoeld programma den voorgevel naar het Zuiden te richten, wat gelegenheid zou geven meer silhouet te verkrijgen. Omdat het nu toch de „Question brûlante" is en binnen afzienbaren tijd het Rijk, ten dienste van de kunstbeoefenaars een behoorlijk gebouw zal moeten stichten, waar ze trouwen recht op hebben, is het te

*) De hoofdinhoud dezer brochure is besproken in „Bouwkundig Weekblad" 1909 No. 51, blz. 609 e. v.

wenschen, dat onze erkende bouwkundige lichamen te zamen een prijsvraag regelen, uitschrijven en subsidiëeren. Dat samenwerken zou voor de regeering meer gewicht in de schaal zetten, en eene uiting zijn van de geheele kunstwereld.

„Le pays qui protège les arts s'honorifie."

Het programma voor de Akademie van Beeldende kunsten, behelsde het volgende:

(Dit programma hebben wij wegens plaatsgebrek weggelaten).

Toelichtingen bij het ontwerp.

De plattegronden zijn gereproduceerd op schaal 1 à 1250.

Het hoofdgebouw of avant-corps bevat de Portiersloge met wachtkamer, twee administratie-lokalen, de Raadzaal met kamer, een atelier met kamer voor den Directeur, alle met de noodige privaten en toiletten. Twee liften, waarvan één voor personen en één voor goederen.

Een dubbele hoofdtrap naar de eerste verdieping

waar de Aula gelegen is met vestiaires en toiletten voor dames en heeren.

Het doel van deze verdeeling is, dat het publiek, ook toehoorders der Aula, de onderwijs-afdeelingen niet moeten betreden, en bij avondgebruik der Aula, het kunstlicht tot een minimum gebracht is. Het geheel vormt eene afdeeling op zichzelf.

Daar de antichambre gemakkelijk al het publiek van de zaal bevatten kan, zal bij het wachten voor de vestiaire geen gedrang komen. De dubbele hoofdtrap is met het oog hierop ook toegepast. De aula wordt door de zijwanden belicht, wat sprekers noch toehoorders hinderen kan.

De Beelden- en Tentoonstellingzaal zijn als hoofdvertrekken in de groote as gehouden. De Beeldenzaal is als „Hall" beschouwd met omloopende boven- en ondergaanderij. Hierdoor zal het beter aan het doel beantwoorden dan bij eene afzonderlijke plaatsing.

De breede omloopende gaanderijen en verbindingsgangen zijn bestemd voor het tentoonstellen van werk der leerlingen: Beelden, schilderijen en architectuur.

In de nis van den achtergevel bevinden zich de koffiekamers voor dames en heeren met tuin en terrassen.

De concierge- en machinistenwoning zijn tegen beide zijden der achtervleugel buiten het gebouw aangebracht; doch door een deur is onmiddellijk het hoofdgebouw te bereiken. De concierge kan zoodoende gemakkelijk en vlug de koffiekamer bedienen, terwijl beide bij kleine ongesteldheid hun dienst beter kunnen blijven waarnemen.

De bibliotheek- en verzamelingzalen zijn in den achter-rechter- en -linkervleugel ondergebracht met de noodige vestiaires, W. C. en toiletten.

Het doel van het paviljoen-systeem is hierin gelegen:
1°. Door de vele vertrekken, die op het noorden gelegen moeten zijn, zou de gevel eene reusachtige lengte verkrijgen (bij dit ontwerp is de lengte reeds 209 M.)
2°. Iedere tak van studie af te zonderen in het belang van de goede contrôle.

PLAATSING DER AFDEELINGEN.

Linkervleugel voorgevel:
Beeldhouwkunst: Beg. grond.
Graveerkunst: Eerste verdieping.

Rechtervleugel voorgevel:
Teekenkunst: Beg. grond.
Bouwkunst: Eerste verdieping.

Achtervleugel:
Schilderkunst: Eerste verdieping.
Loges, enz. Tweede verdieping.

Ieder afdeeling heeft haar vestiaire, W. C. en toiletten voor dames, heeren en protessoren, terwijl voor de zoölogische modellen, in den tuin een Hal aanwezig is.

De werkplaatsen voor de bewerking van gebrand geschilderd glas met oven is in den tuin afzonderlijk als paviljoen behandeld. Op den beganen grond bevindt zich in den rechter en linker vleugel ieder een avondteekenzaal terwijl de acht voordrachtzalen met vestiaires en suppoostvertrek zich op den beganengrond en eerste verdieping in die vleugels aan beide kanten der galerij bevinden.

Daar die zalen voor avondgebruik bestemd zijn is de plaats van het intredend daglicht facultatief.

De gevraagde twintig loges zijn te zamen op de tweede verdieping boven de schildersafdeeling geplaatst in het belang van toezicht en rustige ligging. Hierbij zijn vertrekken voor suppoosten, vestiaires W.C. voor dames en heeren, fotografisch atelier met donkere kamers en bergingen.

De zolders zijn geplaatst in de as der zijvleugels der voorgevel op de tweede verdieping en beslaan eene oppervlakte van ± 500 M². samen.

Het ketelhuis voor de centrale verwarming is aangebracht onder de groote tentoonstellingszaal en is bereikbaar door de communicatietrappen in den achtervleugel gelegen, en aan beide zijden door den tuin voor het inbrengen van brandstoffen enz.

Daar ieder paviljoen van communicatietrappen voorzien is, bestaat de gelegenheid daaronder een gedeelte voor kelders in te richten bestemd voor bergplaats van kisten, afgietsels, klei en andere benoodigdheden. Ook kunnen daar werkplaatsen ingericht worden.

JOS. HERMAN, *Architect.*

KRITIEK OP KRITIEK (?)

BOEKBEOORDEELING heet een zekere rubriek in ons orgaan en daaruit zou men concludeeren, dat in de regelen onder dat hoofd wel eens een hartig woordje „kritiek" zou worden gesproken. Het frappeert, dat de schrijver dier weinige regels, A. A. H., alles „mooi", zonder uitzondering „prachtig" vindt.

Veilig is 't misschien wèl, zoo'n beoordeeling, althans van auteurszijde zult ge, schrijver, niet worden aangevallen. Bedenk echter dat ge niet door den auteur alléén gelezen wordt. Ge schrijft voor óns, leden van A. et A., en wij verwachten dat ge schrijft om ons op mooie dingen opmerkzaam te maken, die ons anders mochten ontgaan; doch ook om ons op het minder mooie te wijzen.

Voelt ge, „beoordeelaar", het gewicht uwer positie? Beseft ge, dat ge een deel der opvoeding onzer jongere leden op U naamt, toen ge aan het „beoordeelen" sloegt? Wat erger is, is 't wel alles „juist en waar" wat ge in uw oordeel zegt?

Vergun mij voor ditmaal een paar vragen; misschien kom ik dan later nog eens informeeren. 't Gaat

over „Bouwkunst" en 't geldt de „Duin en Kruidberg" bij Sandpoort, daarin afgebeeld en beschreven.

„Mooi Kennemerland is weer opgeknapt met het nieuwe huis". Hoe moet ik dit begrijpen? Verleden week vroeg ik iemands meening omtrent het bekende artikel in de „Groene" over de Damkwestie en Wethouder van den Bergh. „Nou," was 't antwoord, „die is opgeknapt." Is 't zóó?

„Welk een rijkdom van beeldhouwwerk, zoowel in marmer als in hout, in verschillende kunststijlen vinden uw hier en welk een genot is 't hierbij te denken, dat dit voor het grootste deel Hollandsche ambachtskunst is." Is 't waarlijk zóó mooi en allemaal kunst? In marmer, in hout, in verschillende kunststijlen! Maar zeg, dan is 't namaak, virtuosenwerk; herinner u maar wat de heer Nijhoff l.l. Zaterdag in zijne lezing hierover zeide,— en *geen* kunst, dus ook geen Hollandsche Ambachtskunst, waarover ge u zoo genottelijk voelt. Een doode musch? Of begrijp ik 't verkeerd?

R.

De meerderheid der Redactie is het met de meening van den Heer R. volkomen eens.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Wij ontvingen van den Heer C. J. de Haas, secretaris van deze club het verslag van haar 3de vergadering, gehouden 4 Maart j.l., waarvan het volgende een uittreksel is.

Het bestuur is op die vergadering vastgesteld en wel: de Heer I. J. H. Trooster B.Hzn., *voorzitter*, de heer C. J. de Haas, *1e secretaris*, Lange Nieuwstraat 25B., de Heer D. J. Heusinkveld, *2e secretaris* en *archivaris*, Maliesingel 9, de Heer G. C. B. van Dijk, *penningmeester*, de Heer Rijk Cruyff Jr., *plaatsvervangend lid*.

De vergadering nam het besluit om een ± 35-tal vereenigingen en lichamen door een gedrukt stuk in kennis te stellen van de oprichting der club met vermelding van het doel, dat beoogd zal worden en verzoek tot medewerking, waar zulks mogelijk en gewenscht is.

Ten tweede, aan een aantal van 7 vereenigingen een schrijven te richten, met het doel hare medewerking te vragen tot het vormen van eene schoonheidscommissie, waarin van iedere vereeniging één lid plaats nemen zal. Het doel van die commissie moet dan zijn, de kunst in 't algemeen tot een hooger peil op te voeren, waardoor zij weer als van oudsher de levende en bezielende kracht herwinnen zal en dienen gaat voor de ontwikkeling der gemeenschap. Deze commissie deelt hare besluiten mede aan Rijk, Gemeente en particulieren, om zoodoende voorgenoemde lichamen en personen voor te lichten en ter zijde te staan. Natuurlijk zal de werkkring, die haar wacht, niet in eens omlijnd aangegeven kunnen worden, maar om echter direct stappen in die richting te doen, noodigt zij deze vereenigingen uit, binnen den tijd van één maand te berichten of een afgevaardigde bij de eerste samenkomst, welke nader bepaald zal worden, tegenwoordig kan zijn.

Ten derde een schrijven te richten tot eenige vereenigingen, hiervoor in aanmerking komend, met het verzoek om voor gezamenlijke kosten en moeite, de sprekers, die de reeks voordrachten over kunst in Amsterdam gaven, uit te noodigen, ook hier ter stede hunne onderwerpen ter lezing aan een uitgebreid publiek te geven.

Bepaald werd verschillende bouwverordeningen in studie te nemen; twee leden belasten zich daarmede. Ook zal eene uitvoerige studie gemaakt worden van de stad Utrecht, om door foto's en schetsen een beeld te geven van het schoone uit het verleden en het vaak of veelal leelijke (niet doordachte) van heden. Een der leden nam die taak op zich, terwijl een ander zich met het maken van fotografische opnamen belasten zal.

Ten laatste werd besloten aan Burgemeester en Wethouders een schrijven te zenden, waarin aangedrongen zal worden, de plannen der op te richten gebouwen op het terrein, gelegen tusschen de Baanstraat, Nicolaasweg en Prinsenstraat (eigendom van de Gemeente Utrecht) te doen beoordeelen door eene schoonheidscommissie, te benoemen door B. en W., waardoor in dat gedeelte een meer rustige architectuur verkregen kan worden, in tegenstelling met de andere gedeelten, welke geheel naar willekeur, en gebaseerd op winstbejag, volgebouwd zijn en worden.

A. A. H.

INGEZONDEN.

(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.)

MIJN A. V.

MET genoegen heb ik bemerkt, dat het Bestuur van den Bond van Ned. Architecten mijn A. V. een beknopte critiek waardig keurt. Het komt mij voor dat een weerklank op deze critiek er toe zal kunnen bijdragen om de belangstelling der lezers gaande te houden. Indien de Redactie dit met mij eens is, ben ik daarom voornemens na elk stuk, dat in dit blad over dit onderwerp verschijnt, even de pen op te vatten.

Mijn administratieve bepalingen hebben ten doel den Aannemer als contractant met den Besteder gelijk te stellen en de willekeur der Directie te keeren, niet de rechten der laatstgenoemden in het gedrang te brengen. Dat de Bouwmeesters zich in die gelijkstelling niet zoo dadelijk kunnen indenken is geen wonder. Bij de meesten hunner staat de gedachte op den voorgrond: „Laat de A. V. maar streng en onredelijk zijn, dan houd ik in elk geval het heft in handen; ik zal ze immers zoo min mogelijk toepassen."

Op dezen gedachtengang van den afgevaardigde van A. en A. stuitte mijne samenwerking met dit genootschap af.

Zoo ergens, dan zeker bij het samenstellen van A. V. is het onmogelijk elkeen tevreden te stellen, doch een bezwaar is dit niet. Immers kan elke daarin voorkomende bepaling, waarmede de Besteder of de Bouwmeester zich niet kan vereenigen, door het bestek buiten werking gesteld worden.

Voor zoover mijn § 275 betreft, ben ik het volkomen met den criticus eens, dat zoowel voor een zakelijken borgtocht als voor een of twee vakkundige borgen iets te zeggen is, doch de lichtvaardige wijze, waarop het laatste stelsel in de practijk menigmaal wordt toegepast, heeft mij genoopt er iets anders voor in de plaats te stellen. Dikwijls heb ik het bijgewoond, dat op inschrijvingsbilletten de namen der borgen door den inschrijver waren bijgeschreven, doch nimmer werden deze valsche handteekeningen gewraakt. Men blijft op de meest lichtzinnige wijze wederkeerig borg voor elkaar, zonder aan de mogelijke gevolgen te denken. Treden deze in werkelijkheid op dan wordt de Besteder het kind van de rekening.

Wanneer de in § 282 genoemde 10 pCts. borgtocht niet groot genoeg geacht wordt, dan bepaalt het bestek een grooteren. Als de Bouwmeester een goede, stelselmatig ingerichte begrooting gemaakt heeft, kan het nimmer moeilijk vallen nauwkeurig na te gaan welk verschil aanwezig is, tusschen het betaalde en het geleverde werk. Doch, vooral bij onderhandsche aanbesteding wordt er met het maken der begrooting wel eens de hand gelicht. Overigens is er geen enkele reden waarom de §§ mijner A. V. niet evengoed op alle wijzen van aanbesteding van toepassing zouden zijn.

Borgen kunnen overlijden of op andere wijzen onklaar raken, ook daar, waar de Rijks A. V. geldig zijn, doch in die gevallen voorziet het Burgerlijk Wetboek.

Het geldswaardig papier, dat den zakelijken borgtocht vormt, moet „ten genoegen van den Besteder" zijn; hetzelfde is het geval met den persoonlijken borg. De Besteder heeft dus vooraf alle gelegenheid om voor zijn eigen belang te zorgen.

De opmerkingen bij § 277 zijn in zoover juist, dat niet de Directie, maar de Besteder het werk heeft te gunnen, doch voor zoover mijn ervaring reikt, komen bezwaren tegen de gunning zelden anders dan van de Directie. Nu kan er toch geen bezwaar zijn tegen eenig overleg tusschen haar en den inschrijver, aan wiens bekwaamheid of geschiktheid om het werk uit te voeren getwijfeld wordt. Wellicht kan deze zekerheid geven en de bezwaren opheffen.

In § 278 is de bedoeling duidelijk van eene spoedige regeling van zaken in het belang van beide partijen. De redactie dezer § is wellicht voor verbetering vatbaar, doch het bezwaar dat „de geheele procedure binnen 14 dagen moet afgeloopen zijn" kan niet groot zijn. Indien in het geval van een persoonlijken borg de Aannemer nalatig is, omdat hij berouw heeft van zijne inschrijving, staat den Besteder desverkiezende den weg van rechten open om de hem toekomende 10 pCt. der inschrijving machtig te worden. Indien de Besteder de stukken niet tijdig ontvangt, is de Aannemer nalatig. Deze zal, als hij het werk wel hebben wil, voorzichtig handelen, met de stukken persoonlijk aan den Besteder ter hand te stellen of ze hem aangeteekend toe te zenden.

Tegen de toevoeging van „mits onder protest uitgevoerd" aan zinsnede 3 heb ik geen bezwaar, al acht ik haar niet bepaald noodig.

In „uitvoering naar de bepalingen van het bestek" zijn de „teekeningen en verdere aanbestedingsstukken" begrepen. Het komt mij daarom niet noodig en ook niet wenschelijk voor deze er nog eens uitdrukkelijk bij te noemen, vooral in verband met de daaruit voortvloeiende noodzakelijkheid om al die stukken met het bestek te doen zegelen, waaraan groote kosten verbonden zijn.

Het krachteloos verklaren van § 1645 v. h. B. W. is noodig, omdat daarin Bouwmeesters en Aannemers in één adem zijn genoemd. Hoe zou men anders moeten „ageeren"?

Met belangstelling zie ik het vervolg der critiek tegemoet.

Delft, Maart 1910. J. A. v. d. Kloes.

VRAGENBUS.

Vraag: Is het mogelijk om op te geven welke werken of ontwerpen uitgevoerd zijn door onderstaande architecten en in welke bladen de reproducties hiervan voorkomen. (Volgen een achttiental namen van architecten.)

Antwoord: Hiervoor te raadplegen de bouwkundige weekbladen en tijdschriften, als: De Architect, Architectura, het Bouwkundig Weekblad, De Bouwwereld enz.

Vraag: Is de staking van heden eene algemeene in den geest der A. V.? Zoo ja, op welke gronden; zoo niet, op welke gronden niet.

Antwoord: Ter verkrijging van antwoord op deze vraag wordt in overweging gegeven een jurist te raadplegen.

14 Maart 1910. De V.B.-Commissie.

BERICHTEN.

Maatschappij tot bevord. der bouwk. afd. Amsterdam.

De antwoorden op de prijsvraag van deze Afdeeling, betreffende, eene *Bewaarplaats voor zuigelingen en kinderen onder drie jaar* (crèche) worden tentoongesteld in het gebouw der Maatschappij, van 19 Maart tot en met 2 April 1910, van 10—5 uur; toegang kosteloos.

Grafgewelf uit koning Xerxes' tijd.

Nabij Saloniki (in Macedonië) is, ten gevolge van den regen, een marmeren punt blootgelegd, die op het aanwezig zijn van een grafheuvel duidt, waarschijnlijk uit den tijd van den Thessalischen veldtocht van koning Xerxes, die daar met zijn geweldig leger lang heeft vertoefd. *Tel.*

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Theoretische bekwaamheid is de vrucht van een krachtig denkvermogen; practische vaardigheid is het gevolg van krachtig handelen.

INHOUD. Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Arbeiderswijken. — Ceramiek. — Ingezonden. — Het Stadhuis van Amsterdam. — Het gebruik van Betonijzer bij de Markthallen te Breslau. — Boek- en Tijdschriftbeoordeeling. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1. De *1276ste Gewone ledenvergadering* zal gehouden worden op *Woensdag 30 Maart e.k.* des avonds *te 8½ uur* in het Genootschapslokaal in „Parkzicht",

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1275ste vergadering.
2. Mededeelingen en Ingekomen stukken.
3. Voordracht van den heer Jan de Meijer over „De werkkring van den Architect", met kunstbeschouwing.
4. Rondvraag en sluiting.

De 1e Secretaris,
Th. Philippi.

ARBEIDERSWIJKEN.

IN een ons toegezonden exemplaar van de „Kamper-courant" dato 24 Febr., komt een artikel voor over bovenstaand onderwerp, waarin bezwaren worden gemaakt tegen het centraliseeren van arbeiders, zooals in Utrecht thans door de wijziging der bouwverordening mogelijk gemaakt is. Deze wijken, betoogt de schrijver, zullen met hare eigen ideëen en belangen dikwijls scherp tegenover de verdere stede-gemeenschap komen te staan.

Wij voor ons zien dit laatste gevaar nog niet zoo sterk in. Welk een voordeel geeft het niet, den arbeider ook lucht en licht te kunnen geven, hen niet op te pakken in huurkazernes in smalle straten en elk van hen de Oud-Hollandsche vrijheid terug te geven. Een arbeider, die zijn eigen tuintje kan onderhouden, eene arbeidersvrouw, die geen overlast heeft van buren, die haar trappen vuilmaken, ons dunkt hierdoor zal de zindelijkheid, en met haar ook de hygiene, zeer gebaad zijn.

En waarom kunnen deze buurten niet gemaakt worden tusschen hoofdwegen, waar de meer gegoede burgers wonen, dan voorkomt men tevens het groote bezwaar van centralisatie van arbeiders! Hetzelfde is toch ook veel gedaan, getuige bijv., „de Jordaan te Amsterdam" gelegen tusschen de Prinsengracht, Leidschegracht en Singelgracht. Is van deze centralisatie ooit zoo'n overweldigenden invloed uitgegaan als de K. C. zich voorstelt! Werkelijk behuizing van arbeiders op dien manier als in Utrecht zich gedacht, lijkt ons, mits goed gegroepeerd (zie plan Berlage voor uitbreiding van den Haag) zeer mooi toe!

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kandidaten-leden f 10.—, voor buitenleden en adjunct-leden f 7.50.

CERAMIEK.

IN de laatste jaren is ongetwijfeld vooruitgang te bespeuren, zoowel in vorm als versiering der kunstnijverheidsvoortbrengselen; evenwel komt een betrekkelijk goed werkstuk nog sporadisch voor.

Is het voor den ernstigen werker op architectuur- of kunstnijverheidsgebied een zeer, zeer moeilijke tijd, waardoor twijfelachtige oogenblikken zeker wel eens meegemaakt moeten worden, toch kan en mag deze periode niet onderschat worden, vooral niet door hen, die zich deelachtig weten aan den opmarsch, die ons brengen zal naar tijden van kunstvoller samenleven. Overtuigd moeten zij zijn, dat veel van hunne krachten gevergd zal worden aan toewijding en opoffering om zoodoende de gedachte idealen meer bereikbaar te doen worden.

Gelukkig begint men in 't algemeen meer belang te stellen en wordt het publiek gaandeweg meer ontvankelijk voor het begrip, dat het nuttig en noodig is, dat kunst geen bijlooper, maar een integreerend deel is vooral ook voor die voorwerpen, die we zoo dagelijks noodig hebben of ons „home" sieren.

Aangenaam is het ons te kunnen wijzen op een tweetal voorwerpen in den handel gebracht door de fabriek „De Sphinx" te Maastricht, ter herinnering aan de geboorte van Prinses Juliana; we bedoelen den kroes en het bordje, versierd door C. A. Lion Cachet. Beide voorwerpen zijn voor ons interessant, omdat de ontwerper erin geslaagd is ze op een aangename wijze te versieren, zoodat het werk getuigt van distinctie en ongemeenheid. Voorloopig tevreden, maar niet voldaan, geldt voor de wijze van aanbrengen der versiering dezer beide voorwerpen; maar in dit geval mogen we er den ontwerper niet aansprakelijk voor stellen.

De kleuren van kroes en bordje zijn geel en zwart op witten fond.

Kort geleden is ook door de plateelbakkerij „De Porceleyne Flesch" te Delft een Julianabordje in den handel gebracht en het is wel eens de moeite waard, beide borden naast elkaar te leggen en ze zoo te vergelijken. Ongetwijfeld wint het laatste bord 't in twee opzichten:

1e. omdat de bovenste laag van fijnere substantie is,

2e. omdat het ornament aangebracht is door geoefende handen, in tegenstelling met het bordje van L. C., dat als hedendaagsch goedkoop handelsartikel z'n debiet moet vinden.

Toch heeft het bordje van L. C. als versierd voorwerp voor ons meer waarde, daar de ontwerper beter weet wat versieren is dan zijne Delftsche kunstbroeders, die ons een bijna naturalistische voorstelling te aanschouwen gaven.

Nog mochten we van L. C. sinds korten tijd een nieuw procédé toegepast zien om voor betrekkelijk geringen prijs mooie tegels te verkrijgen. Het ornament wordt voor het bakken op de ongeglazuurde tegels aangebracht door met verfstof door schablonen te spuiten en is dus heelemaal geëigend om fabriekmatig werk te leveren. De tegels, die we alzoo mochten versierd zien en waarvan we hier een foto geven, laten goed de fabriekmatige wijze van ornamenteeren zien, dat ze iets eigens geeft en bovendien iets van bijzondere uitdrukking en rijkdom.

Van dezen stillen werker en decoratief talent mochten we reeds veel bijzonders zien. Men mag al niet alles goedvinden wat door hem gemaakt wordt, zeker kan hem niet ontzegd worden, dat hij in niet

geringe mate bedeeld is met fantasie en de oorspronkelijkheid in veel van z'n werk getuigenis aflegt, dat ons land in hem bezit één van onze krachtigste werkers. Moge voor velen z'n werk wat overladen en grof schijnen, nooit draagt het den stempel van burgerlijkheid. Van decadentie of gemanieerdheid, dat dikwijls zoo samengaat bij veel modern werk en toch in contradictie moet zijn met onzen tijd van zoeken, valt bij hem niets te bespeuren.

Het meeste van zijn vroegere werk is nu nog aangenaam om te zien, al zitten er misschien gebreken aan, en kan dit gezegd worden van het werk van vele anderen? G. F. L.

INGEZONDEN.

(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.)

MIJN A. V. *(Vervolg.)*

HET doet mij genoegen bij dezen Bond van Nederlandsche Architecten niet méér tegenstand te vinden dan uit de Beschouwingen in No. 8 en 10 blijkt.

Met betrekking tot § 284 en 285 merk ik op, dat onvermogen, overlijden of in gebreke blijven van den Aannemer wel altijd tot moeilijkheden aanleiding zullen geven, doch dat deze met mijn A. V. vermoedelijk minder groot zullen zijn dan met die van het Rijk, omdat ingeval van zakelijke borgtocht de Besteder van den aanvang af althans een zekere som gelds in handen heeft en dat hij met mijn A. V. in de hand licht meer op den persoon des Aannemers en, ingeval van persoonlijke borg meer op den persoon van den Borg zal letten, dan tot dusver gewoonlijk geschiedt.

Dit neemt niet weg, dat de Besteder in zulke gevallen ten slotte toch tot op zekere hoogte het kind van de rekening kan worden, doch dit is ook onder de Rijks A. V. niet altijd te vermijden. Ik denk hier b. v. aan een groot gemeentewerk, dat (wellicht tegen den raad van den Bouwmeester in, zooals meer plaats heeft) aan een Aannemer was gegund, die te laag had ingeschreven. De Aannemer ging dood of er van door, de borgen failliet en ten slotte werd de voltooiing van het werk voor rekening der gemeente opnieuw aanbesteed, tegen hooger bedrag dan tevoren.

§ 288—290. De zgn. *Arbeidswet* van 5 Mei 1889 bemoeit zich niet met volwassen mannelijke arbeiders, maar alleen met vrouwen en jeugdige personen. De heeren bedoelen waarschijnlijk de wet op *het arbeidscontract* van 13 Juli 1907, stbl. 193, doch ik heb daarin de bepalingen van § 288—90 evenmin kunnen terugvinden. In beginsel ben ik het met hem eens, dat men in de A. V. geen wetsbepalingen moet kopieeren, evenmin als men in bestekken bepalingen uit de A. V. moet overschrijven, doch waar men zich zoo licht met de verschillende wetten en de daaraan aansluitende koninklijke besluiten kan vergissen, daar komt het mij geraden voor, dat in de A. V. kort en bondig afgedrukt worde wat men bedoelt. Ik zou dus de drie genoemde §§ niet gaarne willen missen.

§ 294. Mij dunkt dat de omschrijving „uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen" genoegzaam weergeeft wat bedoeld wordt en dat algemeene werkstakingen van niet onderling vereenigde werklieden vrij wel ondenkbaar zijn.

De aanmerkingen van het Bondsbestuur betreffende mijn §§ 293, 295, zinsnede 2 van 297, 298, 308, 315 en 320 raken naar het mij voorkomt geen ernstige beginselen. Men zou het daarover bij nader overleg waarschijnlijk wel kunnen éens worden.

Zinsnede 12 van § 297 past geheel in mijn stelsel. Dat zij door het Bondsbestuur niet zoo dadelijk aanvaard wordt, bevreemdt mij niet. Wellicht was ook hierin door eenige nadere omschrijving te voorzien.

De aesthetische afwijking bij § 301 genoemd wordt volgens zinsnede 2 dier § door vervanging hersteld.

§ 303. De Aannemer kan niet gehouden te achten zijn aan afspraken tusschen Besteder en Onderaannemer.

§ 316. Het zal m.i. altijd een groote onvoorzichtigheid zijn, als de Directie ingrijpt in de volgorde der werkzaamheden van den aannemer. Daarom is alles wat daarop betrekking zou kunnen hebben in deze § vermeden.

Strikt genomen moet elk burger bekend zijn met de wetten zijns lands, doch wij weten allen hoe het daarmede in de werkelijkheid is gesteld. Nu schijnt het mij een geringe moeite om gegadigden in 't bestek of op de aanwijzing ter plaatse op voor hen belangrijke verordeningen, keuren enz. te wijzen.

§ 332. Besteder en Aannemer zijn de contractanten voor de wet. De Directie staat in dienst van den Besteder. De beschouwingen ten deze van het Bonds-

bestuur zijn m.i. niet geheel vrij van zelfoverschatting van het standpunt van den Bouwmeester uit. 't Komt mij voor dat zij in rechten, niet vol te houden zouden zijn.

§ 333 en 334. De Deskundigen voor de beslechting van geschillen enz. kunnen ook op andere wijze worden benoemd dan hier omschreven. Van leden van den Raad van Arbitrage is misschien nog meer dan van anderen zaakkennis en, daarmede in overeenstemming, meer volkomen onpartijdigheid te verwachten. Er zijn mij gevallen bekend, waarin deze te wenschen hebben overgelaten. De volmaaktheid zal wel nimmer worden bereikt.

Delft 13 Maart. J. A. v. d. Kloes.

HET STADHUIS VAN AMSTERDAM.

ALS men, in het begin der 17e eeuw, uit de Kalverstraat op den Dam kwam, dan vond men links een reeks van gebouwen, die tot aan den Nieuwendijk doorliepen. Het eerste, met een galerij beneden, was het Stadhuis, een kleinonaanzienlijk gebouw, dat toen reeds niet meer aan de behoefte voldeed, ofschoon het daarachtergelegen Sint Elisabethsgasthuis er bij aangetrokken was.

Aan de oude bestemming van dit gesticht herinnerde nog de Gasthuissteeg, die het stadhuis aan de zuidzijde begrensde. Ten noorden werd de grens gevormd door de Vogelsteeg, waar handel in pluimgedierte werd gedreven. Tusschen deze beide stegen maakte het Stadhuis geen fraaie vertooning. De toren vooral was weinig waardig, daar hij, wegens bouwvalligheid, in 1616 zijn spits had moeten verliezen. Der stede klok werd toen in een houten stoel op het platte dak geplaatst.

Tegenover het stadhuis stond een heel wat sierlijker en hechter gebouw, de in 1566 gestichte Waag, waar alle koopwaren, die van de eene hand in de andere hand overgingen, gewogen werden. De waagdragers tot veemen vereenigd, die door kleur of vorm van hun hoofddeksels van elkander onderscheiden werden, brachten alles aan en voerden het weder weg, juist zooals dit nog op de kaasmarkt te Alkmaar bijvoorbeeld gebeurt.

Wanneer wij 28 Januari 1640 het stadhuis waren binnengegaan, dan zouden wij de Vroedschap, die uit zes- en dertig leden bestond, daar vergaderd hebben gevonden om, onder meer, over het bouwen van een nieuw raadhuis te beraadslagen.

Die Vroedschap werd niet door de burgerij gekozen, doch vulde zichzelf aan. Op dezelfde wijze werden de vier Burgemeesteren benoemd, die de regeering der stad vormden en die één jaar aanbleven. Slechts één van de vier mocht twee achtereenvolgende jaren zitting hebben. Den eersten Februari ging de diensttijd van Burgemeesteren in, van wie elk, om beurten, gedurende drie maanden voorzittend Burgemeester was.

De afgetreden Burgemeesteren vormden den Oud-Raad, een lichaam, dat door de regeerende Burgemeesteren in alles geraadpleegd werd. Het was de gewoonte, iederen Burgemeester, als het zijn tijd was, weder regeerend Burgemeester te maken, zoodat de Oud-Raad uit twaalf personen bestond.

De geldmiddelen en de openbare werken stonden onder het beheer der Thesaurieren-ordinaris, de belastingen werden geheven door de Thesaurieren-extraordinaris.

Tot 1795 was de rechtspraak het voornaamste der stedelijke privilegiën. Zij geschiedde door de Schepenen, die door en uit de Vroedschap werden gekozen. De Schout of Hoofdofficier was met het opsporen der misdrijven belast.

Behalve deze collegiën waren in het stadhuis nog gevestigd de Weeskamer, de Assurantiekamer, de Rekenkamer en de Wisselbank, toen de grootste financieële instelling van Europa.

Reeds in 1639 hadden de Burgemeesteren aan de Vroedschap medegedeeld, dat het Stadhuis te bekrompen was niet alleen, maar tevens zóó bouwvallig werd geacht, dat het gevaar liep, in te storten. De Vroedschap had toen een commissie benoemd, bestaande uit de regeerende Burgemeesteren, de Thesaurieren en een der Oud-Burgemeesteren, om rapport uit te brengen. Die commissie werd geauthoriseerd een ontwerp voor een nieuw Stadhuis te laten maken, en om zich met Schepenen te verstaan, betreffende het onteigenen van huizen en erven ter verkrijging van het benoodigd terrein. Sinds 1625 waren voor dat doel reeds huizen aangekocht.

Het maken van het ontwerp werd opgedragen aan Jacob van Campen, die 2 Februari 1595 te Haarlem was geboren. Hij voelde zich reeds vroeg tot de schilderkunst aangetrokken, ging naar Italië en wijdde zich daar ook aan de studie der bouwkunst. Van Campen was van aanzienlijke Amsterdamsche familie, en had van zijne moeder de heerlijkheid Rondenbroek bij Amersfoort geërfd.

In Italië bestudeerde hij in het bijzonder de in klassieken stijl opgetrokken paleizen van Andrea Palladio. Weer in het vaderland teruggekeerd ontwierp hij voor zijn „zeer gemeenzamen vriend" Balthazar Koymans, toen de rijkste bewoner van Amsterdam, het prachtige huis op de Keizersgracht tegenover de Westermarkt, dat nu als Hoogere Burgerschool dienst doet. Zijn faam werd overal verbreid sedert in 1633 Frederik Hendrik hem met het maken der ontwerpen voor de paleizen te Rijswijk en te Honselaarsdijk, beiden nu gesloopt, belastte.

Het heeft van 1640 tot 1647 geduurd, eer Van Campen met het plan voor het Stadhuis gereed kwam. Want men wenschte het steeds weidscher en grootscher gemaakt te zien.

Den 28 October 1648 werd de eerste steen in bijzijn van den bouwmeester door Gerbrand Pancras, Jacob

de Graeff, Sijbrant Vackenier en Pieter Schaep gelegd. Het werk werd aanvankelijk met spoed voortgezet, doch daar toen ook een toren tegen de Nieuwe Kerk werd gebouwd, konden niet alle krachten aan het Stadhuis worden besteed. Nadat echter 7 Juli 1652 het oude gebouw een prooi der vlammen was geworden, moest het nieuwe Stadhuis zoo spoedig mogelijk worden voltooid. Daar evenwel in 1653 de eerste Engelsche oorlog uitbrak, die den handel te Amsterdam veel schade berokkende, ontstond er zulk een „schaersheyt van de finantiën", dat de Vroedschap besloot het Stadhuis niet hooger te maken dan één verdieping en alleen het middendeel zijne volle hoogte te geven. Na het einde van den oorlog braken weder betere tijden aan, en kon men op dit besluit terugkomen.

Wel werd 29 Juli 1655 het stadhuis in bezit genomen, doch het was toen nog volstrekt niet goed. Van Campen, die zich sedert 1654 niet meer met den bouw had ingelaten, stierf den 13 September 1657, zonder de voltooiing van zijn meesterwerk te hebben beleefd, daar die niet vóór 1665 wat het uitwendige en vóór 1705 wat het inwendige betreft, plaats had.

Laten wij ons voorstellen, dat wij ons in het laatst de 17e eeuw op den Dam bevinden. Daar staat het stadhuis nu, door ingezetene en vreemdeling bewonderd. De zandsteen der gevels is niet zoo donker van kleur als nu, de vensters hebben kruisramen, en groote lantaarns zijn tegen het gebouw geplaatst. Op deze lantaarns is men trotsch, want Amsterdam is de eenige stad der wereld, die eene straatverlichting heeft. Het balcon aan den voorgevel is er nu nog niet; dit zou pas gemaakt worden, als het stadhuis tot paleis wordt ingericht.

Het treft den beschouwer, dat er aan den Dam geen grooten hoofdingang werd gemaakt. De zeven poorten, die in den gevel staan, en die aan het gebouw den naam van „huis zonder deur" hebben bezorgd, zijn echter met opzet zóó aangebracht om het gebouw in tijden van oproer, door de stadssoldaten gemakkelijker te kunnen doen bewaken en verdedigen.

Van buiten gezien spreekt het stadhuis meer door den adel zijner strenge lijnen en verhoudingen, dan door zijn rijkdom aan details. Doch de versierselen, die er zijn, de kapiteelen der pilasters en de festoenen werden door den stadssteenhouwer Willem de Keyzer even uitmuntend als zinrijk gebeiteld. Zelfs de schoorsteenen, die uit het dak rijzen zijn met beeldhouwwerk getooid. En op de hoekdaken staan koperen keizerskronen, ter herinnering aan de schenking van Keizer Maximiliaan, die als Roomsch-koning der stedewapen met zijnen kroon versierde. De adelaars van het Heilige Roomsche Rijk dragen die kronen.

De luister der gevels wordt echter vooral verhoogd door de reliëfs van Quellinus in de frontispicien. Aan de zijde van den Dam zit de stedemaagd op haar troon om de hulde der zeegoden en godinnen te ontvangen, want de zeevaart heeft Amsterdam groot gemaakt. En aan de zijde van den Voorburgwal is weder de stedemaagd voorgesteld, die van vertegenwoordigers der toen bekende vier werelddeelen, de schatten der aarde ontvangt, waarin Amsterdam handel drijft.

Slechts in vredestijd kan de Amstelstad bloeien, als herinnering aan de vrede van Munster is het stadhuis gesticht. Daarom staat op den voorgevel het bronzen beeld van den vrede, eene vrouw die niet slechts een vredespalm, doch ook den staf van Mercurius draagt. Voorzichtigheid en rechtvaardigheid behooren bij het regeeringsbeleid te worden betracht; daarom zijn de beelden dier deugden naast dat van den vrede geplaatst. Door gematigdheid en wakkerheid heeft Amsterdam de wereld beheerscht; aan de achterzijde staan de beelden dier deugden naast den Atlas, om dit te verzinnelijken.

Op den koepeltoren, door den beroemden Thomas de Keyzer voor de prachtige klokken van François Hemony gebouwd, is als windwijzer het Koggeschip geplaatst, dat al van ouds in het zegel der stad voorkomt.

(Wordt vervolgd.)

HET GEBRUIK VAN BETONIJZER BIJ DE MARKTHALLEN TE BRESLAU.

TE Breslau werd in 1908 de bouw van twee markthallen voltooid, welke in zooverre van allen tot nu toe gebouwde markthallen afwijken, dat daarbij een belangrijk gebruik gemaakt werd van beton-ijzer. Het oorspronkelijke ontwerp, dat trouwens bij den bouw gevolgd werd, was het werk van den sinds korten tijd gepensioneerden stads-architect Plüddemann en van den inspecteur van het stedelijk bouwbedrijf Friese, die tegenwoordig te Duisburg werkzaam is. Bij dit ontwerp werden reeds onmiddellijk de plannen geprojecteerd voor het bouwen van muren van beton en van eene doorloopende beton-ijzeren zolder ing bij de keldergewelven, terwijl ook alle andere zolderingen in beton-ijzer ontworpen werden, doch voor 't overige hielden zich de ontwerpers nog bij de gewone ijzerconstructie, welke tot heden steeds toepassing vond.

De keldergewelven werden op enkele kleine afwijkingen na geheel naar het oorspronkelijke ontwerp uitgevoerd, en wel bij de markthal op de Ritterplatz door de firma Theodor Hülsner uit Leipzig, en bij de markthal aan de Friedrichstrasse door de firma Carl Brandt uit Dusseldorf, waarvan te Breslau een filiaal gevestigd is.

In verband met de sterke ontwikkeling der bouwwijze met beton-ijzer gedurende de laatste jaren was het van veel belang, de draagconstructie van het marktgebouw ook in stede van in ijzer, in betonijzer uit te voeren.

Op daartoe gedaan verzoek verklaarden de firma's

Lolat (beton-ijzer) in Breslau en Carl Brandt, (het filiaal) evencens te Breslau, zich gaarne bereid, om, aan de hand van de reeds ontworpen ijzerconstructie-teekeningen, ook uitvoerige teekeningen te maken voor eene constructie van beton-ijzer met de noodige berekeningen en eene benaderende opgave der onkosten. Hierbij bleek het, dat eene constructie van beton-ijzer, behoudens reeds de groote voordeelen, die aan eene dergelijke constructie uit den aard der zaak verbonden zijn, nog dit groote voordeel opleverde, dat zij ongeveer 25 pCt. goedkooper uitkwam dan eene ijzerconstructie, zoodat dan ook de bouwcommissie der markthal het besluit nam tot de constructie met beton-ijzer over te gaan. Zij besloot eene aanbesteding te houden, waarop diverse firma's konden inschrijven, zonder echter de reeds gemaakte teekeningen voor beton-ijzerconstructie te publiceeren. Tot ons genoegen kunnen wij mededeelen, dat aan de beide reeds genoemde firma's tenslotte de opdracht tot het bouwen werd gegund. Aan de firma Lolat werd de

Markthal te Breslau.

bouw van de markthal aan de Ritterplatz, aan de firma Carl Brandt die der markthal in de Friedrich-strasse opgedragen. Bij de architectonische behandeling van het beton-ijzer werd voornamelijk rekening gehouden met het feit, dat bij een nieuwen bouwstof het navolgen van oudere reeds bestaande vormen nimmer bevredigende resultaten kan opleveren, doch dat veeleer alleen de eigenschappen van den bouwstof zelve als basis voor de vormen en de verdere constructie dienen moet. Men deed dan ook slechts aan de firma's het denkbeeld aan de hand, om de karbeelbinten en ribben in boogvorm te construeeren en lichte stutbalken voor het dak te maken, terwijl men hen voor 't overige deel geheel vrij spel liet, opdat zij in de gelegenheid zouden zijn in verband met de gemaakte berekeningen, de meest doelmatige vorm voor het booggewelf te vinden, welke tevens het meeste met de overige deelen in overeenstemming zou zijn. In de constructieve vormen, voornaimelijk wat de bogen betrof, welke door de firma's werden ontworpen, behoefden slechts kleine wijzigingen te worden aangebracht, hoofdzakelijk in de buitenste lijnen om het geheel ook uit een architectonisch oogpunt een bevredigend resultaat te doen opleveren. Daar de voetstukken der paraboolvormige bogen niet loodrecht uitliepen en men eenige vrees koesterde voor een minder aangenaam effect, dat teweeggebracht zou kunnen worden door de kruising van deze schuine lijnen met de loodrechte pijlers der hal, werden aan de binten lichte, slechts 3 cM. dikke verlengstukken aangebracht, die geheel in overeenstemming met de pijlers der markthal waren en werden deze tot onder de draagbalken door naar de vensters doorgetrokken.

Aan de onderste plinten van deze draagbalken en bij die, onder het daklicht, werden dunne staven van 12 tot 15 cM. lengte bevestigd, teneinde het doorhangen zooveel mogelijk te voorkomen en aan het geheel een beter aanzien te geven. Voorts werden de verbindingsplaatsen, waar het eene onderdeel der constructie zich aan het andere aansluit, zooveel mogelijk schuin bijgewerkt en afgerond, teneinde zooveel mogelijk te doen uitkomen, dat de geheele constructie zonder voegen en naden is. Op die wijze schijnt het eene gedeelte der constructie als het ware voort te komen uit het andere gedeelte, zooals het bij de uitvoering van het werk dan ook feitelijk moet geschieden.

Bij het beton-ijzer is noch aan de buitenzijde, noch bij het inwendige van het bouwwerk, het aanbrengen van eene beschermende laag van een of anderen stof noodzakelijk. Deze eigenschap is voor de uitwendige behandeling van beton-ijzer van veel gewicht. Het aanbrengen van een of andere bekleedingsstof had in geen geval eenig nut; eene andere vraag was echter of ten slotte eene bewerking met metselkalk nog noodig zou blijken te zijn.

Men kan gevoeglijk aannemen, dat bij de groote ruimte der markthallen, die eene lengte van 84 M., eene breedte van 37 tot 41 M., een afstand tusschen de binten van 12 M. met spanwijdte van 19 M. en hoogte van 17 M. hebben, zelfs de afdrukken der diverse deelen van het houten geraamte, waarin het beton is aangemaakt en die onwillekeurig hier en daar in het beton waren achtergebleven, geen storenden invloed op het geheel zouden uitoefenen. Het spreekt echter van zelf, dat aan de firma's, die het werk uitvoerden, de speciale opdracht werd gegeven om den noodigen zorg te dragen, dat bedoeld houten geraamte zoo zorgvuldig mogelijk werd vervaardigd en werd samengesteld uit planken, die allen van gelijke breedte waren en buitendien slechts eenmaal mochten worden gebruikt, daar het beton zich te veel aan de planken vastzet en daardoor eene volgende maal oneffenheden zouden kunnen ontstaan. Hoewel men aanvankelijk algemeen van meening was — ook de firma zelve — dat ten slotte eene nabewerking van het beton-ijzer bezwaarlijk achterwege zou kunnen blijven, bewees echter het gehalte en het aanzien van het vrijgekomen beton volkomen, dat eene dergelijke bewerking geheel overbodig was. De afdrukken der planken traden bij het effect 't welk, door 't bouwwerk werd gemaakt, zoodanig op den achtergrond, dat het slechts op zeer enkele plaatsen, o. a. bij de boogbinten, waar de planken blijkbaar minder nauwsluitend gezeten hadden, noodig bleek te zijn, om de afdrukken der voegen door middel van den troffel zooveel mogelijk te doen verdwijnen. Het beton, dat bij het maken reeds verschillende kleurschakeeringen heeft gekregen, was in het bijzonder aan de kanten nog meer gevlekt geworden, doch verkreeg door het verven met een geheel in den toon van het beton gehouden koudwaterverf en door besprenkeling met een eenigszins donkerder kleurstof een zeer gelijkmatig aanzien.

Teneinde het geheel een nog levendiger indruk te doen maken, was het slechts noodig om hoofdzakelijk de smalle zijden van de verschillende onderdeelen van het bouwwerk en de schragen der zoldering op eenvoudige wijze te beschilderen, waarbij men er op diende te letten, dat in geenen deele eenige invloed werd uitgeoefend op de uitwerking, die de verschillende constructies van het beton-ijzer moesten maken. Men gebruikte slechts de verfstoffen, nl. roodbruin, geel, wit en zwart, die door middel van schablonen werden aangebracht, terwijl de voetstukken der binten gedeeltelijk donkerrood geverfd werden. De afdrukken, die het houten geraamte nog had nagelaten, hier en daar ook de knoesten in het hout en de voegen der planken — er werden slechts planken van ruw hout gebruikt — zijn overal door de verf zichtbaar en geven aan het oppervlak een levendig aanzien. Het een bij het ander verhoogde ongetwijfeld de aangename werking, die het geheel op de omgeving moest maken.

Bij de markthallen te Breslau is zeer zeker door toepassing van het beton-ijzer, en door de samenwerking van ingenieur en architect, een geheel verkregen dat men bij het gebruik van gewoon ijzer niet had kunnen verkrijgen. Het was jammer genoeg, dat ook voor het uitwendige van het bouwwerk niet meer gebruik gemaakt kon worden van het beton-ijzer. Echter werd zooveel mogelijk het uitwendige van het bouwwerk in overeenstemming met het inwendige gebracht, doch het valt te betreuren, dat men van buiten weinig of niets kan vermoeden van de nieuwe en eigenaardige constructie, die bij het inwendige werd toegepast. Slechts bij de vensters, die boven in het dak gelegen zijn, wordt het beton-ijzer van buiten eenigszins zichtbaar, doch voor het overige bespeurt men er buitenstaande zoo goed als niets van.

BOEK- EN TIJDSCHRIFTBEOORDEELING.

STEENHOUWERSARBEID EN STEENHOUWERSZIEKTE.

In 1907 werd op initiatief van de „Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten" eene commissie samengesteld bestaande uit afgevaardigden van verschillende technische vereenigingen, teneinde een antwoord te erlangen op de door het Bestuur der *Sociaal-Technische Vereeniging*, in zijn rondschrijven gestelde vragen, t. w.:

a. Op welke wijze en in hoeverre is het mogelijk door verbetering der arbeidsvoorwaarden der steenhouwers (inrichting der werkplaatsen, hygiënische maatregelen, enz.) de voor de gezondheid der steenhouders schadelijke invloeden van het bedrijf te bestrijden?

b. Is het mogelijk de voor de gezondheid meest schadelijke soorten gehouwen steen te weren en zoo ja, welke soorten en op welke wijze?

Deze commissie bestond aanvankelijk uit de heeren: Jos. Th. J. Cuypers, c. h. l. (Architectura et Amicitia); H. A. van Yvselsteyn, c. i. (Vereeniging van Delftsche Ingenieurs); D. A. N. Margadant, architect (Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst); F. M. L. Kerkhoff, c. h. l. (vakafdeeling bouw- en waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs); P. Bakker Schut, c. i. (Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten).

De heer v. Yvselsteyn bedankte in 1908 wegens zijne benoeming tot Directeur-Generaal van den Arbeid en werd vervangen door den heer J. H. W. Leliman, h. i., terwijl de heer Kerkhoff eenigen tijd geleden overleed.

Het lijvig, hoogst belangrijk Rapport (door de firma W. L. en J. Brusse, te Rotterdam uitgegeven en à f 1 in den boekhandel verkrijgbaar) geeft, na een uitvoerig historisch overzicht betreffende de steenhouwersziekte, eene beschrijving van het steenhouwersbedrijf, zooals dat in ons land wordt uitgeoefend en van de arbeidsvoorwaarden waaronder de steenhouwer werkt. Het hoofdstuk betreffende den gezondheidstoestand der steenhouwers is bewerkt door den Arts L. Heyermans, privaat-docent in de hygiëne en de bedrijfsziekten aan de Universiteit te Amsterdam. De beschouwingen over de steenhouwersziekte en de vermoedelijke oorzaken daarvan zijn gebaseerd op een door de Commissie georganiseerd onderzoek van een 356-tal steenhouwers in verschillende plaatsen van ons land door aldaar gevestigde artsen (dr. J. H. W. Scheltema te 's-Gravenhage, L. Heyermans, te Amsterdam, dr. P. W. Meihuizen, te Arnhem, dr. Th. Stoop, te Dordrecht, dr. H. G. Goossen, te Deventer, dr. W. H. Staats, te Utrecht, dr. J. G. F. v. Gils, te Roermond en dr. E. Wintgens, te Groningen), van welk onderzoek de resultaten in tabellen zijn samengevat. Van deze 356 steenhouwers bleken 32 lijdend aan tuberculose, terwijl 62 als verdacht op tuberculose moesten worden aangemerkt. Opvallend is het dat de meeste tuberculose-patiënten worden gevonden onder de oudere steenhouwers: van de steenhouwers tusschen 15 en 35 jaar waren 8.3 pCt. tuberculeus, van die ouder dan 35 jaar echter 25.8 pCt. Ook het materiaalgebruik bleek een grooten invloed te hebben: onder de voornamelijk hardsteen bewerkende steenhouwers waren 13.5 pCt. tuberculose-patiënten, onder de voornamelijk zandsteen-bewerkenden 21.9 pCt.

De conclusies, waartoe de Commissie komt, luiden:

I. De gezondheidstoestand der steenhouwers in Nederland is zeer ongunstig, de sterfte onder hen abnormaal groot in verhouding tot die onder andere arbeidsgroepen. De ziekten der ademhalingsorganen, in het bijzonder de tuberculose, maken de meeste slachtoffers onder hen.

II. Aangezien deze slechtere gezondheidstoestand niet te verklaren is uit de sociale omstandigheden, waaronder de steenhouwer leeft, noch uit abnormaal groot drankmisbruik, moet worden aangenomen dat de nadeelig werkende factoren schuilen in het beroep, zoodat de tuberculose hier is te beschouwen als »beroepsziekte".

III. Als meest waarschijnlijke primaire oorzaak van deze abnormale morbiteit en mortaliteit is te beschouwen de aan het beroep inhaerente inademing van steenstof. Andere factoren, n.l. te lange arbeidstijd, de meestal slecht ingerichte werkplaatsen, enz. bevorderen de ontwikkeling en het snel verloop der steenhouwersziekte.

IV. Tal van gegevens wijzen er op, dat het bewerken van vele zandsteensoorten in meerdere mate nadeelig voor de gezondheid is dan de bewerking van hardsteen, marmer en andere kalksteensoorten. Aan een verbod van bewerking van bedoelde zandsteensoorten staan geen overwegende bezwaren van technischen of economischen aard in den weg.

V. Het tot stand komen van een wet tot bestrijding en voorkoming der steenhouwersziekte is urgent.

VI. Als maatregelen tot bescherming komen in de eerste plaats in aanmerking:

a. Toelating tot het beroep niet vóór den 16-jarigen leeftijd en niet dan na voorafgaande medische keuring. Verbetering der vakopleiding;

b. Periodieke herkeuring. Verwijdering van de steenhouwers met beginnende tuberculose uit het beroep, mits met gelijktijdige gelijkstelling van deze beroepsziekte met een bedrijfsongeval;

c. Beperking van den arbeidsdag op 8 uur; nauwkeurige regeling der rusttijden;

d. Kunstmatige ventilatie van de werkplaatsen, in welke over een krachtwerktuig wordt beschikt of gemakkelijke aansluiting aan een electrische centrale kan worden verkregen; verplichting tot het nat doen bewerken van de steensoorten, welke daarvoor in aanmerking komen;

e. Strenge voorschriften betreffende de inrichting en het gebruik der werkplaatsen;

f. Verbod van het gebruik van den grendel;

g. Verbod van de bewerking van de bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen zandsteensoorten, gepaard met een verbod van het invoeren dier steenen.

Aan het rapport zijn voorts een 12-tal bijlagen toegevoegd, waaronder een onderzoek naar het stofgehalte der lucht in steenhouwerijen door den Inspecteur van den arbeid J. H. Scholte, te Breda.

M.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1708 bevat een artikel „Gevaarlijke Kunstliefde". In den aanhef zegt de schrijver: „Wij voelen dat wij er zonder uitstel toe moeten medewerken het fabeltje, als zou deze wethouder (van den Bergh) zooveel in zijn macht is *angstvallig te voor waken* dat aan het *typisch Amsterdamsche schoon niet wordt geraakt* — het fabeltje, waarvan hijzelf de eenige auteur is, — in de geboorte te smoren." De wethouder van Publieke Werken wordt in dit artikel een „gevaar voor ons stadsschoon" genoemd. De Groene illustreert deze bewering met mededeeling omtrent het gebeurde met de Agnietenschool en geeft daarbij afbeeldingen voor en na de verbouwing van het aangrenzend perceel.

„DE OPMERKER" No. 12 geeft een artikel: „Bordeaux" met afbeelding van een middeleeuwsche poort, verder slot van „Waterleidingsplannen" door P. Bakker Schut.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 12 wijdt zijn kolommen aan: vergaderingen, tentoonstelling-prijsvraag afd. Amsterdam, de „Nationale Prijsvraagregelen", „Keramiek" (vervolg), door J. H. Schaad, ontwerp-Academie, door J. Herman en het Slot van: „Rapport-Volkshuisvesting Amsterdam, door H. T. Karsten.

„DE INGENIEUR" No. 12 bevat: „Drinkwatervoorziening in het klein", door H. van Berckel, met afb., „Een ketelontploffing zestig jaar geleden", door W. A. M. Pieters, met afb.

„DE BOUWWERELD" No. 11: Voordracht van Dr. Alph. Steger: „Over Brandgevaarlijke vluchtige vloeistoffen en de middelen om zich er tegen te beveiligen", met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 11: Vervolg van „Moderne methoden om de hardheid van metalen te bepalen".

„DE AANNEMER" No. 11: „De sociale verzekeringen", „Uit eigen kring", „Uitkeering van loon bij ongeval of ziekte", „Publieke aanbestedingen", „De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam" (IX).

„BUITEN", No. 12: „Het kasteel Henkenshage" met fraaie afbeeldingen van het slot en de inrijlaan, door Dr. Xavier-Smits. „Uit Insulinde: de Baraboedoer", door M. C. Kooy-van Zeggelen. „Van twee Waddeneilanden" door V. Daalder Dz. met afb. van o.a. een ingang van het oude slot op Texel.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG", No. 21: „Die Turnhalle des Männerturnvereins München". Arch. Gebr. Rank, met plannen en diverse afbeeldingen van ex- en intérieur. „Wiederaufbau des Turmes der St. Michaeliskirche in Hamburg", Arch. B. Heinicke.

Id. No. 22: „Oberschlesische Wohlfahrtshauten", Arch. Arnold Hartmann, met afbeeldingen van Lazurett zu Rudahammer, Parade Platz in Mannheim en een woonhuis, „Das Kaufhaus in Mannheim und sein Umbau zu Rathaus" met afb.

„L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION" No. 3: „Voies Navigables du Nord", „Compte rendu d'une Excursion à Béthune" (suite), „Les Architectes et la Vérification des poids et mesures". — „Revue mensuelle", „vieille maison sur la place de Béthune".

„BUILDING NEWS", No. 2880: „Architecture as a Business", „A in Reinforced concrete". The competition for the new Medical Hall", „Royal Institute of British Architects".

BERICHTEN.

De Vereeniging tot bevordering van het Middelbaar Technisch Onderwijs

te 's Gravenhage, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 4 Februari 1910 (Staatscour. 52), brengt onder de aandacht van belangstellenden, dat op Woensdag 30 Maart e.k. des avonds ten 8 uur, in het «Toussainthuis» te 's Gravenhage, een bijeenkomst zal plaats hebben, waarop het doel van de Vereeniging nader zal worden uiteengezet.

Introductie te verkrijgen bij den Secretaris, den Heer J. W. Blom, Rozenburgstraat 21 te 's Gravenhage.

Mij. tot bevordering der Bouwkunst.

Donderdag 31 Maart 1910 houdt deze vereeniging eene Algemeene Vergadering, waarop de Heer J. N. Hendrix, Voorzitter van den Ned. Aannemersbond het onderwerp «Partiëele Aanbestedings» zal inleiden, waarna gelegenheid tot debat zal zijn. De introductie is zoo ruim mogelijk opengesteld.

Valkhof te Nijmegen.

Men schrijft ons:

Nu het terrein rondom de ruine der Romaansche kapel is ontgraven, zóó, dat het niveau bij het bouwwerk ongeveer anderhalf meter lager ligt, heeft dit een veel rijziger aanzien.

Bij het graven zijn te voorschijn gekomen staande brokstukken van twee pilaars, welke blijkbaar gewelven hebben gedragen. Bij een dier pilaars zijn op een hoop een groot aantal looden munten gevonden, welke er waarschijnlijk reeds hebben gelegen vóór de kapel werd gebouwd (omstreeks 1157). Het is een merkwaardige vondst, daar het vermoeden, dat deze munten ongeveer 1000 jaar oud, dus Carolingische munten zouden zijn, door deskundigen is bevestigd.

N. Rott. C.

Het Britsch museum.

Het Britsch museum heeft, door de offervaardigheid van particulieren, aan wier hoofd Laurence Binyon, Arthur Morrison, Sydney Colvin, Berenson, Alma Tadema, Sargent, Ricketts stonden, de prachtige verzameling oud-Aziatische kunst van mevrouw Olga Wegener aan kunnen koopen.

Vooral het Berlijnsche museum staat in dit opzicht nu verre ten achter: de meeste van Kampf, Gaul e. a. was vergoefsch.

Tel.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

2. Prijsvraag voor het ontwerp van verdeeling in bouwterreinen van de bouwblokken, die door de uitbreidingsplannen zijn aangegeven op de gronden der N. V. Binnenlandsche Exploitatie-Maatschappij van onroerende goederen te Haarlem; uitgeschreven door de afdeeling Haarlem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Programma in No. 52. Tijd van inlevering vóór 1 April 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Wat is nederlaag? Niets dan opvoeding,
niets dan de eerste stappen tot iets beters.

WENDELL PHILLIPS.

INHOUD. Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Het arsenaal. — Verslag der 1276ste gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 30 Maart 1910, in het Genootschapslokaal in „Parkzicht". — Eerepenningen 1910. — Algemeene regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen. — Weekbladen en Tijdschriften.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heer F. J. van der Kaa te Zeist.

TH. PHILIPPI,
1e Secretaris.

HET ARSENAAL.

Met bijzonder groote vreugde geven we kennis van het volgende bericht:

De Minister van Financiën en de Minister van Oorlog vertoefden heden alhier, tot het brengen van een bezoek aan het arsenaal op het Waterlooplein, in verband met de bezwaren tegen den verkoop van dit militaire rijksgebouw, ingebracht door hen, die het als een monument van oude bouwkunst wenschen te behouden.

VERSLAG DER 1276ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 30 MAART 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De Voorzitter de heer H. A. J. Baanders opent de vergadering met een welkomswoord, in het bijzonder aan den heer Jan de Meijer als bestuurslid, en verzoekt voorlezing der Notulen, welke worden goedgekeurd.

De Voorzitter deelt mede, dat in het eerstvolgend weekblad het programma zal verschijnen voor de Eere-prijsvraag van het Genootschap, zich verblijdende dit te kunnen mededeelen, daar, de tijd in aanmerking genomen, de mededingers er wel met verlangen naar zullen uitzien.

Hierna wordt het woord gegeven aan den heer Jan de Meijer tot het houden van zijne voordracht over „De Werkkring van den Architect", met kunstbeschouwing. De heer de Meijer vangt aan met de opmerking, tot zijn spijt de kunstbeschouwing achterwege te moeten laten, daar hij door den korten voorbereidingstijd, die hem gegund was, niet in de gelegenheid geweest is de noodige lantaarnplaten voor lichtbeelden te laten maken, terwijl wel boekwerken, doch geen losse platen, op zijn onderwerp betrekking hebbende, bijeen te brengen waren.

Spreker wil allereerst in het licht stellen, om tot het begrip Architect te geraken, het verschil van werkkring van den Architect van vroeger en van thans. De Architect, zooals wij hem nu kennen, is volstrekt alleenheerscher over het geheele werk. De

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt een gewone leden f 10.—, voor kunstlievende leden 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 5.—

uitvoerders d. w. z. de timmer-, de metselaarsbaas enz. hebben hem onvoorwaardelijk te gehoorzamen; hun meening wordt niet gevraagd. Zij zijn ondergeschikte werkers, doch geen gelijkwaardige medewerkers meer. De Architecten en hun ondergeschikte medewerkers, vormen niet meer een geestelijke broederschap. Dit was wel 't geval bij de Etruskiërs, waar wel eene geestelijke vereeniging van de „Kon. Kunst" heeft bestaan. Wij weten, dat dit ook het geval is geweest bij de Egyptenaren. De koning, als opperpriester, en de Priesters waren bij hun de eigenlijke leiders der bouwwerken.

Ten tijde van Julius Caesar lezen wij van een Romeinschen bond van Meesterbouwers, het „Collegium". Op de plaats waar de door hem verwoeste Etruskische stad stond, bouwden zij het tegenwoordige Florence. Dit „Collegium" schijnt door de verwoesting der stad Rome door de Barbaren verdreven te zijn en zich verbonden te hebben met dat, hetwelk reeds in de stad Como was gevestigd.

Teruggetrokken voor de Longobarden, die het Noorden van Italië bezetten, trokken zij zich terug op het zeer door hen versterkte eiland Comacina in het Comomeer. Later, toen deze hun heerschers werden, eerbiedigden dezen hunne kunsten en privilegiën. Toen de Longobarden tot het Christendom overgingen, gebruikten zij hen als bouwmeesters van de kerken, die de Longobarden wilden oprichten.

Dat de Comaciner Meesters in deze, nog tamelijk donkere tijden, eene krachtige, uitstekend geregelde vereeniging waren, bewijzen de op 22 November 643 door Koning Rotharis onderteekende acte, waarin twee bepalingen waren opgenomen, die zeer veel overeenkomst vertoonen met de thans in werking zijnde „Ongevallenwet". Hier blijkt, dat de Meesterbouwers destijds zich wel degelijk reeds aan bepalingen te houden hadden.

Tot het jaar 1355 was er geen onmiddellijke verandering in den werkkring van de Meesterbouwers. In dit jaar scheidden in Siena de schilders zich van de Comaciner Meesters af, en vormden een nieuw Gild, met tot schutspatroon St. Lucas.

Deze afscheidingen hebben successievelijk de Gilden gevormd.

Vóór den tijd van Michel Angelo was het reeds met de geconcentreerde macht der Comaciner Meesters gedaan. Michel teerde nog op de ontwikkeling en kennis van het Gild. Hijzelf was niet meer in hun werkplaatsen opgevoed.

De Comaciner Meesters hadden hun werkplaatsen, tevens de leerscholen, verdeeld in 3 deelen: de „Schola", het „Laboratorium" en de „Opera" of „Fabrica", overeenkomende met de verdeeling: leerlingen, gezellen en meesters. De naam „Fabrica" wordt nog in de latere Gildenboeken gevonden.

In de „Fabrica" waren alleen de Meesters.

Dat door deze gilden de architect een geheel andere plaats innam dan de architect van nu, blijkt duidelijk wanneer wij terugblikken naar het jaar 1595, waarin „Hendrick de Keyser" benoemd werd tot stads-steen- en beeldhouwer van Amsterdam en belast werd met het ontwerpen van alle belangrijke bouwwerken en het uitvoeren van het beeld- en steenhouwwerk.

't Moet ons opvallen, dat de titel van Hendrick de Keyser niet was: „Stadsbouwmeester", doch: „stads-steen- en beeldhouwer".

Dit bewijst dat er in dien tijd eene andere opvatting van architectuur was dan nu.

Tegelijkertijd met Hendrik de Keyser waren Cornelis Cornelisz. Danckerts als Mr. metselaar en Jacob Staets als Mr. timmerman tot hoofden der betreffende stadswerkplaatsen aangesteld. De uitvoering der werken kwam door hun samenwerking tot stand.

Het type van een „architect", zooals wij hem kennen, n.m.l. als ontwerper en hoofdleider van alle vakken, noodig bij het uitvoeren van een bouwwerk, en als degene, die de geheele verantwoordelijkheid van het werk alleen heeft te dragen, was nog onbekend. Strenger dan in den lateren tijd werd er over de verplichting gewaakt, dat iemand om een vak uit te oefenen, moest zijn ingeschreven in de Gilde van zijn vak en er proeven van bekwaamheid in moest hebben afgelegd. De Gilden vormden ook de eenige leerschool, waar men ook meester kon worden.

Wat er dus ook werd gemaakt, werd naar den aard van het werk geregeld en saamgebracht tot een vak, dat òf een afzonderlijk gilde òf een onderdeel van een grooter gilde vormde.

Er bestonden dus gilden voor alle mogelijke vakken, zelfs voor zulke, die wij niet eens meer als afzonderlijke vakken kennen. Doch een Gilde van „Architecten" bestond niet.

De werkkring van den architect in die dagen werd dus eenvoudiger gemaakt. Hij behoefde niet iemand te zijn met honderd handen en oogen, en een geest te bezitten voor tien menschen tegelijk. Een van de gezamenlijke Meesters, in den goeden tijd de man met uitbeeldend vermogen, de steen- en beeldhouwer, maakte het hoofdontwerp, leder der, met hem samenwerkende, Meesters ontwierp en voerde verder uit, datgene wat bij zijn vak behoorde. Dit leverde geen verbrokkeld werk, omdat de opleiding voor de verschillende vakken in zijn grondslag dezelfde was, n.m.l. bouwkunstig. Zoodoende zien wij de leermeesters van Hendrick de Keyser, Abraham Bloemaert, schilder tot Uytrecht, later stadsingenieur van Amsterdam, is de schilder Thomas Berendtsz., in 1612 tot landmeter van Overijsel benoemd, de bouwmeester der beide prachtige stadspoorten te Kampen, en zouden er meerdere voorbeelden aan te halen zijn.

De werkzaamheden van den bouwmeester hellen in de daaropvolgende tijden reeds meer naar het teekenen, omdat niet meer de beeldhouwer, doch de schilder de hoofdleiding bij den bouw krijgt. Hiervan

zijn Jacob van Campen en Pieter Post voorbeelden.

Aan het eind van zijne conclusiën betreurt spreker het, dat in de verschillende vereenigingen de vakregeling zoo alleen op den voorgrond treedt. Hij zou gaarne wenschen, dat de architecten op bijeenkomsten elkander mededeelden, of bespraken, wat zij in de praktijk ondervonden, ten einde de daaraan ontleende conclusiën aan een ieder ten goede te doen komen. Spreker zou meer eene broederlijke aaneensluiting wenschen, wars van allen naijver, en verondersteld, dat dit zeker niet alleen voordeelig voor den persoon zelf, maar ook voor het vak zou werken.

Een van de groote beletselen is de angst der jonge architecten om, als zij in eenzelfde lijn zouden werken, beschuldigd te worden van plagiaat, in plaats van in te zien, dat het voortbouwen op de, in hun tijd verkregen resultaten, het goede beginsel van „traditie" weer zou doen opleven, waardoor zoodoende kans zou zijn meer éénheid in begrip en werken, stijl te krijgen.

Een hartelijk applaus dankt den spreker voor zijne voordracht, waaraan de voorzitter met eenige welgekozen woorden zijn dank voegt, en herinnert aan de bedoeling van den heer de Meyer om door deze voordracht niet direct een debat, doch meer een samenspreking uit te lokken. Hij noodigt de aanwezigen uit hunne meening kenbaar te maken.

De Heer Hamers maakt van deze uitnoodiging gebruik door op den treurigen huidigen toestand te wijzen en is eenigszins teleurgesteld door de voordracht van den heer de Meyer, daar hij daarin meer een pittige kritiek had verwacht.

De heer Joling wil nog even terug komen op de beteekenis van het woord architect en meent dat dit meer is afgeleid van het Latijnsche woord tektum (dak) als eerste beschutting van den mensch. Architektum gaf alzoo het begrip aarts-dakmaker. Heeft de inleider dit misschien ook wel eens gevonden?

Spreker deelt de meening des heeren Jan de Meijer, waar deze sprak over cultuur en navolging, wij moeten niet te bevreesd zijn voor elkanders navolging in goede dingen. Blijft die vrees bestaan, dan zal er nooit sprake kunnen zijn van een cultuur.

De heer de Meijer beantwoord den spreker door op te merken, dat hij niet heeft willen spreken over „slechte praktijken in de architectenwereld", doch dat er buiten de behartiging der sociale belangen om, in de allereerste plaats moet worden gezorgd, dat wij in onzen eigen kring een goed inzicht krijgen van de architectuur.

De heer Plate acht behartiging van de sociale belangen eerst noodig.

De heer Joling repliceert nog naar aanleiding van hetgeen de heer Hamers zeide over pittige kritiek, en onderscheidt naar de classificeering van den ouden heer v. Gendt; schrijf-, praat- en wandelarchitecten, waarover en van wie je nog al eens hoort, en een andere categorie: de eigenlijke werkers, van wie je 't minst hoort, behalve in de kritieken van eerstgenoemden. Spreker houdt 't met de laatsten, en zou den raad willen geven: ga eerst werken en kritiseer dan.

De Voorzitter bespreekt de cultuurkritiek op historischen grondslag. De architect is meer de individueele kunstenaar dan de schilder, meer „de geest des tijds" en de verpersoonlijking daarvan, of wel de cultuur zelf.

De Heer de Meijer zegt nog, dat een betere tijd spoedig zal aanbreken. Verschillende verschijnselen wijzen erop. De maatschappij moest ook niet decreteeren, de architectuur als „koninklijke kunst" decreteert. De cultuur heeft op den grondslag der Bouwkunst geen invloed, omdat de grondslag voor alle tijden dezelfde blijft.

Bij de rondvraag informeert de Heer Joling naar de advertentie-Kreymborg in ons orgaan; vindt die onwaardig en vraagt of deze blijft.

Den Voorzitter is deze advertentie eene verrassing; hij zou gaarne betere hebben, doch in *ons*, zoowel als in des uitgevers belang, moest geadverteerd worden. Zijn geen goede advertentiën te bekomen, dan ziet men zich vanzelf genoodzaakt minder mooie aan te nemen. Echter zijn we het allen daarover eens, dat de besprokene niet thuis behoort in *ons* orgaan. Spreker doet een beroep op de medewerking van alle leden teneinde de beschikbare ruimten met waardiger materiaal te vullen.

De Heer Scholte vraagt naar het plaatwerk „de Architect", waarop de Voorzitter de gevraagde inlichtingen verschaft.

Ten slotte vraagt nog de heer Vrugt naar de feestcommissie voor de lustrumviering, en verneemt daarop, dat nog een voorzitter moet worden gevonden.

Niets meer aan de orde zijnde, volgt hierop sluiting, na dank aan de aanwezigen, inzonderheid aan den Heer Jan de Meijer.

TH. PH.

EEREPRIJSVRAAG 1910.

Ontwerp voor: Een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam.

HET gebouw bestaat uit een gebouw aan het voorplein en twee vleugelgebouwen, weerszijden van de stationsoverkapping gelegen.

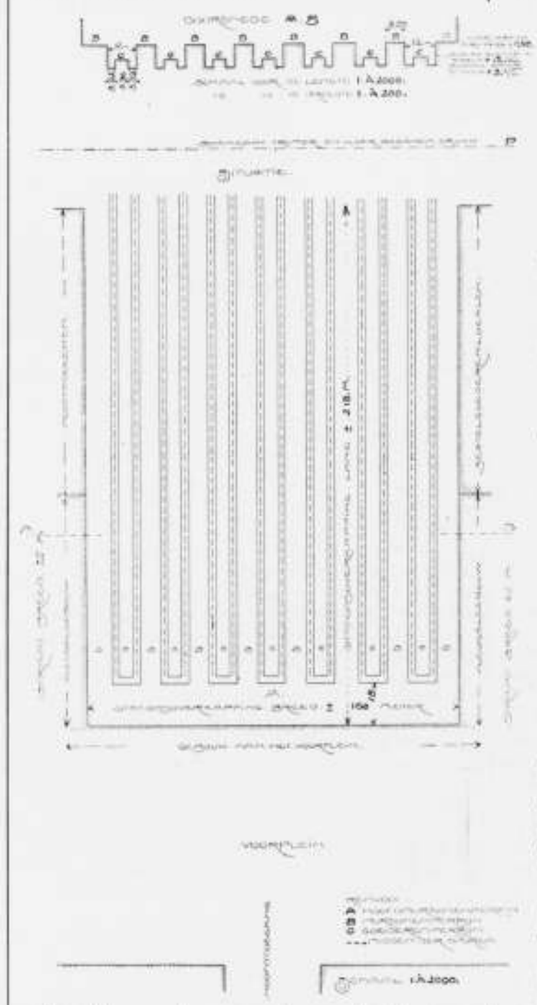
De vleugelgebouwen staan aan straten, breed 25.— M.

De stationsoverkapping, die uit een of meer spanningen kan bestaan, is breed tusschen de achtergevels der vleugelgebouwen ± 160.— M. en is ongeveer lang 218.— M.

Het hoofdperron langs het gebouw aan het voorplein is breed 18.— M., de breedte der overige perrons is volgens de situatie.

De vloer van den beganen grond ligt gelijk met

het trottoir aan het voorplein en der zijstraten, de vloer van de 1e verdieping is gelijk met de personenperrons en ligt 4.40 M. boven den vloer van den beganen grond. De goederenperrons liggen 3.80 M. boven laatstgenoemden vloer.

Het laden en lossen van bagage, bestelgoederen en de post geschiedt uitsluitend op de goederenperrons, die met liften en trappen in verbinding zijn met tunnels. De tunnels verbinden de lokalen voor ontvangst en afgifte van bagage, de lokalen voor bestelgoederen en de post met genoemde perrons. Voor de noodige trappen naar de verdieping (perronhoogte) is te zorgen.

Het gebouw moet bevatten, behalve de noodige bergplaatsen:

a. het gebouw aan het voorplein.

Op den beganen grond:

1 ruime vestibule, waarin: trappen naar de verdieping (perronhoogte), 1 plaats-kantoor ter oppervlakte van 225 M², met minstens 10 loketten, 1 verblijf voor den portier, 1 kantoortje voor wisselen van geld, tochtportalen, lokaaltjes voor den verkoop van dagbladen, bloemen, enz.

In aansluiting met de vestibule moeten zijn:

1 lokaal tot afgifte van bagage met een kantoortje, oppervlakte 900 M².; 1 reisbureau met wachtruimte, oppervlakte 200 M².

Voorts bevat de begane grond:

de ingang naar het Koningspaviljoen, hierbij kunnen zijn gelegen 2 à 3 kamers voor de Directie en voor kleine vergaderingen;

lokalen voor de post met een ingang aan het Voorplein voor het publiek, ter oppervlakte van 600 M².;

2 lokalen met portaal voor de politie;

keukens, bergplaatsen en kamers voor den kastelein.

Op de verdieping (perronhoogte):

1 wachtkamer 1e klasse, ter oppervlakte van 180 M².;

1 „ 1e en 2e klasse (restauratie), ter oppervlakte van 300 M².;

1 eetzaal voor 1e en 2e klasse, ter oppervlakte van 200 M².;

1 of 2 kleine salons nabij de eetzaal;

1 wachtkamer 3e klasse niet rooken ter oppervlakte van 180.— M².

1 wachtkamer 3e klasse ter oppervlakte van 450.— M.

toiletkamers voor heeren en dames, die voor de heeren kunnen ook zijn gelegen op den beganen grond, onder- of op een insteek boven de dames toiletkamers;

buffetten, kamers voor den kastelein, services, enz.

1 Koningspaviljoen, bevattende trappenhuis, salons, kamers voor het gevolg en toiletkamers, oppervlakte 500.— M².;

lokalen voor de post met een toegang voor het publiek van af het perron, oppervlakte 600.— M².;

minstens 4 lokalen ter gezamenlijke oppervlakte van 200.— M². voor den stationschef, de onderchefs en hunne bureaux; hierboven op de tweede verdieping een seinkamer en eenige kantoorlokalen voor den stationsdienst;

1 trappenhuis naar laatstgenoemde lokalen en een lokaaltje voor telefoons.

De laatstgenoemde lokalen moeten zooveel mogelijk in het midden van het gebouw liggen aan het hoofdperron,

De vleugelgebouwen, lang ongeveer 100.— M., gemeten uit den achtergevel van het gebouw aan het Voorplein, moeten ieder bevatten:

Op den beganen grond:

1 uitgang met trappen naar de zijstraten en de overdekte standplaats voor rijtuigen;

1 overdekte standplaats voor rijtuigen, oppervlakte 700 M².;

1 lokaal voor ontvangst van bagage met kantoor, oppervlakte 500 M².;

1 lokaal voor garde robe, oppervlakte 60 M².;

1 dagverblijf voor koetsiers;

kelders voor de centrale verwarming en voor ventilatie van eenige lokalen;

2 à 3 woningen voor den stationchef, de onderchefs, kastelein, enz.

Op de verdieping (perronhoogte):

retirades voor dames en heeren;

„ „ het personeel.

1 kamer voor conducteurs, oppervlakte 90 M².;

1 „ „ arbeiders, „ 60 „

1 werkplaats, „ 70 „

4 kamers voor terreinopzichters, lampisterie, magazijn, enz.

Op de tweede verdieping liggen kantoren voor de ingenieurs van den weg en van tractie en van den inspecteur van het vervoer, met hunne bureaux, voor elken vleugel ter oppervlakte van 500 M².

Voorts bevatten de verdiepingen woningen, genoemd bij den beganen grond.

Bij de toiletkamers en retirades moeten lokaaltjes zijn voor de bewaaksters.

Aan genoemd vleugelgebouw moeten aansluiten, aan de eene zijde van de stationsoverkapping, lokalen voor bestelgoederen met de noodige kantoorlokalen en aan de andere zijde lokalen voor den postpakketdienst.

De lengte van elk dezer gebouwen is ongeveer 118 M.

De electrische centrale voor verlichting en krachtoverbrenging, behoort niet tot het ontwerp.

Teekeningen.

Gevraagd worden:

op de schaal 1 à 200.

een platte grond van den beganengrond met de tunnels;

„ „ „ „ de verdieping (perronhoogte), met de perrons;

„ „ „ „ de tweede verdieping (entre-sols);

de gevels aan het voorplein en aan een der zijstraten;

1 lengte- en een breedte-doorsnede van het gebouw, waarop voorkomen: de stationsoverkapping en de gevels aan de perrons;

doorsneden over de groote vestibule en wachtkamers; deze kunnen vervallen zoo ze reeds voorkomen op de vorengenoemde teekeningen.

op de schaal 1 à 50,

een of meer belangrijke détails van de gevels en een of meer idem van het interieur.

De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Algemeene bepalingen.

De mededinging staat open voor alle Nederlanders, die hun Nederlanderschap hebben behouden. De ontwerpen moeten 15 September 1910, uiterlijk des namiddags 1 uur vrachtvrij zijn ingekomen aan het adres van den 1sten Secretaris van het Genootschap, aan het lokaal „Parkzicht", Hobbemastr., Amsterdam.

Bij alle ontwerpen moet gevoegd zijn een verzegelde naambrief en een correspondentie-adres, om zoo noodig met den ontwerper in briefwisseling te kunnen treden.

Alle teekeningen of stukken, die bij de inzending behooren, moeten voorzien zijn van:

1°. een motto, waaronder het ontwerp is ingezonden;

2°. eene opgave van den datum van inzending.

De naam van den ontwerper mag op de teekeningen of bijgevoegde stukken niet voorkomen.

De teekeningen moeten plat, zonder houten lijsten, verpakt zijn.

Slechts die inlichtingen aan inzenders zijn voor mededingers en jury geldend alsof ze in het programma waren opgenomen, die in „Architectura" zijn beantwoord door het bestuur.

Wanneer aan bovenstaande voorschriften van het programma, aan de algemeene bepalingen en aan desbetreffende artikelen in de Statuten en het H. R. van het Gen. niet is voldaan, kunnen de ontwerpen niet voor bekroning in aanmerking komen.

Aan de Jury is een bedrag van ƒ 400 beschikbaar gesteld om te bestemmen voor 3 bekroningen.

De Jury.

K. P. C. DE BAZEL.
H. P. BERLAGE Nzn.
D. A. N. MARGADANT.

OP de volgende ledenvergadering zal de Concept-Prijsvraag-Regeling, ontworpen door de commissie van afgevaardigden van de in het volgend stuk genoemde vereenigingen, aan het oordeel van de leden worden onderworpen.

Hierbij wordt opgemerkt, dat alleen de vier eerste alinea's van art. 16 nog niet door de vergadering van afgevaardigden behandeld zijn.

GONCEPT.

ALGEMEENE REGELEN
VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Hoofdstuk 1. *Algemeene Bepalingen.*

Artikel 1. De prijsvragen kunnen zijn met:

a. *Algemeene Mededinging*, of

b. *Besloten Mededinging op uitnoodiging.*

Combinatie van beide stelsels is derhalve uitgesloten.

Art. 2. Bij onderwerpen van omvangrijken aard is het gewenscht de beantwoording in twee gedeelten te doen geschieden:

a. *Voorwedstrijd*, waarbij uitsluitend schets-ontwerpen met, zoo noodig, globale ramingen worden gevraagd;

b. *Eindwedstrijd*, waartoe uitsluitend zij worden toegelaten, die bij den vóórwedstrijd daartoe worden aangewezen.

Art. 3. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen allen ingekomen ontwerpen voor een in het programma te noemen bedrag, door den prijsuitschrijver tegen alle risico worden verzekerd.

Hoofdstuk 2. *De permanente prijsvraag-commissie.*

Art. 4. De permanente prijsvraag-commissie bestaat uit drie architecten, benoemd door de bouwkundige corporaties, die zich verbonden hebben de toepassing dezer regelen voor te staan. Zij heeft tot taak te bevorderen, dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regeling worden toegepast, waartoe zij zich ter beschikking stelt van den prijsvraag-uitschrijver, en deze adviseert omtrent de voorbereiding der prijsvraag en de benoeming van de jury. Zij adviseert omtrent het al of niet wenschelijke van mededinging aan een uitgeschreven prijsvraag, aan de corporaties, die de verplichting dragen tot openbaarmaking van het advies.

De werkzaamheden der commissie, benevens de wijze van verkiezing harer leden, worden geregeld bij huishoudelijk reglement, door de corporaties goed te keuren. Geen lid mag langer dan drie jaren achtereen in de commissie zitting hebben.

De leden der commissie onthouden zich van mededinging in een prijsvraag, waarin op eenigerwijze door hen is geadviseerd.

Niet meer dan twee hunner kunnen in een jury zitting hebben.

Hoofdstuk 3. *De Jury.*

Art. 5. De jury wordt benoemd door den prijsvraaguitschrijver, die een adviseerende stem heeft, bij voorkeur in overleg met de permanente commissie. De jury zal in oneven getal zijn samengesteld, in den regel uit architecten; wanneer een gemengde jury wordt gewenscht, zullen in elk geval de architecten daarin de meerderheid vormen.

Art. 6. Door het aannemen der benoeming verklaren de juryleden, dat zij noch middellijk, noch onmiddellijk materieel belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben en niet zullen deelnemen in de uitvoering van eenigen bouw, die het direct gevolg van de prijsvraag kan worden geacht te zijn.

Alle leden van de jury ontvangen van den prijsvraag-uitschrijver een vooraf te bepalen honorarium, benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten; de rapporteur geniet het dubbele honorarium. De jury zal zich in overleg met en voor rekening van den prijsvraag-uitschrijver hulpkrachten kunnen assumeeren, wanneer de omvangrijkheid harer werkzaamheden daartoe aanleiding geeft.

Art. 7. De jury zal met betrekking tot den prijsvraag-uitschrijver en de mededingers alles in 't werk stellen om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren.

Art. 8. Voor zoover ontwerpen voorhanden zijn, die aan de eischen der prijsvraag voldoen, en die op zich zelf voldoende artisticke kwaliteiten hebben, zullen de uitgeloofde prijzen aan de relatief beste ontwerpen worden toegekend. Alleen wanneer de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij de voor de prijzen beschikbaar gestelde som geheel of ten deele onder de beste ontwerpen verdeelen, of bij te gering gehalte geheel inhouden. Mocht de jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning.

Art. 9. De jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schitting gedétailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval voor de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eind-conclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn. Bij ontstentenis van langen duur van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door den prijsvraag-uitschrijver worden benoemd in overleg met de permanente Commissie. Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen als voor de gewone juryleden.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerst bekroonde ontwerp door den prijsvraag-uitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt. De ontwerpen, die niet het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver blijven, worden met de ongeopende naambrieven en verklaringen, vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

Hoofdstuk 4. *Het Programma.*

Art. 10. Het programma moet door den prijsvraag-uitschrijver in overleg met de jury worden vastgesteld en door deze zijn goedgekeurd alvorens tot publicatie zal worden overgegaan.

Het programma zal bij voorkeur kosteloos verkrijgbaar worden gesteld.

Art. 11. Het programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag uitspreken en nauwkeurig de gestelde voorwaarden omschrijven, waarbij facultatieve wenschen zooveel mogelijk vermeden dienen te worden. Indien de voorkeur voor een bepaalden stijl bestaat, of door locale omstandigheden wordt omschreven of een bepaalde stijl wordt uitgesloten, moet dit in het programma nader zijn vermeld. Het programma geeft voorts volledige inlichtingen omtrent terreingesteldheid, ligging, grondsoort, plaatselijke voorschriften enz.

De namen der jury-leden moeten in het programma zijn opgenomen.

Art. 12. Ter vermijding van onnoodige arbeid en kosten wordt het aantal der verlangde teekeningen beperkt tot hetgeen strikt noodig is om het ontwerp te kunnen beoordeelen. Détails op grooter schaal dan die der ontwerp-teekeningen mogen slechts dan gevraagd worden, wanneer zij voor het begrip van het ontwerp van bijzonder belang zijn. Indien een perspectief-teekening wordt gevraagd, moet, indien de omstandigheden dit meebrengen, het standpunt den mededingers worden aangegeven.

De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen *buiten beschouwing* blijven en niet worden tentoongesteld. Het programma schrijft een uniforme wijze van bewerking der inzendingen voor.

Art. 13. Indien in het programma een bouwsom wordt bepaald, al of niet met aan te geven speling, zal daaraan een beslissende beteekenis worden gehecht.

Wordt echter een gedétailleerde begrooting gevraagd, dan moet het programma de noodige gegevens bevatten voor de uniforme bewerking, en een staat van ter plaatse geldende eenheidsprijzen bij het programma worden gevoegd.

Art. 14. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overlegd.

Elke inzending, die niet op den dag vóór de sluiting der prijsvraag in het programma vastgesteld, is verzonden, zal *buiten beschouwing* blijven, en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden. Binnen drie dagen na den datum van inlevering worden de motto's gepubliceerd.

Art. 15. Het programma zal de bepaling bevatten, dat de ontwerpen *anoniem* moeten zijn, en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken. Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:

a. een naambrief van den ontwerper:

b. een verklaring, luidende:

„ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto....."

„verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

c. Een correspontie-adres.

Het onder c genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekening en bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Concept Paul J. de Jong.

Art. 16. Als norm voor het totaal bedrag der uit te loven prijzen wordt aangenomen eene som gelijkstaande met tweemaal het honorarium dat bij vrije opdracht aan den architect voor den geleverden arbeid zou verschuldigd zijn.

Als beginsel moet worden aangenomen, dat de uitvoering van het ontwerp (of van den bouw?) wordt opgedragen aan den eerst-def. bekroonde, onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorariumregeling voor architecten.

Het bedrag van den eersten prijs zal niet in mindering komen van het verschuldigd honorarium.

Voor het geval de prijsvraag-uitschrijver zich het recht wil voorbehouden om den eerst-bekroonde het werk niet op te dragen, moet het programma de voorwaarden van schadeloosstelling bevatten. Als *doel* van de prijsvraag echter moet worden vooropgesteld, dat het door de jury bekroonde ontwerp worde uitgevoerd, en wel onder persoonlijke leiding van den ontwerper; uitzondering op dezen regel kan worden toegelaten, indien op goede gronden aan de ervarenheid van den ontwerper mag worden getwijfeld, in welk geval deze in de uitvoering van zijn ontwerp, door een vanwege den prijsvraag-uitschrijver toe te voegen medewerker, op nader te stellen voorwaarden, zal kunnen worden bijgestaan.

Bij eene prijsvraag in twee gedeelten, zal ieder mededinger, welke tot den eindwedstrijd zal worden toegelaten, een vooraf bepaald gelijk bedrag als belooning worden toegekend, onafhankelijk van de uitgeloofde prijzen voor den eindwedstrijd. Het totaal bedrag van beloooningen en prijzen wordt vastgesteld overeenkomstig het in het begin van art. 16 bepaalde.

Uitreiking der prijzen en aankoopsommen zal geschieden binnen één maand na uitspraak der jury. Behalve de eerstbekroonde, is geen inzender verplicht, indien hij den hem toegekenden prijs niet aanvaarden wil, zijn ontwerp af te staan.

Bij *besloten* prijsvragen zal iedere uitgenoodigde architect een vooraf te bepalen honorarium ontvangen; dit bedrag zal niet lager dienen te zijn dan ½ van de som, welke bij vrije opdracht den architect als honorarium zou verschuldigd zijn voor den geleverden arbeid.

In een besloten prijsvraag zal de uitvoering altijd aan den eerst bekroonde worden opgedragen onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorariumregeling voor architecten, waarbij het bedrag

aan hem, als uitgenoodigd deelnemer verschuldigd, niet in mindering worde gebracht.

Elk prijsvraag-ontwerp blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, zonder wiens toestemming de prijsvraag-uitschrijver van het ontwerp geen gebruik mag maken, dit publiceeren of reproduceeren.

Art. 17. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig moet zijn aangekondigd, te bezoeken.

Bij prijsvragen in twee gedeelten (vóór- en eindwedstrijd) zullen de schetsontwerpen van den vóórwedstrijd eerst *na* de einduitspraak van de jury, en tegelijk met de ontwerpen van den eindwedstrijd worden tentoongesteld, waarbij de jury-rapporten ter inzage liggen.

Aan ieder der uitgenoodigden voor den eind-wedstrijd wordt door tusschenkomst van zijn correspondentie zijn schetsontwerp, door de jury en de prijsvraag-uitschrijver gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd teruggezonden met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de jury en datgene, wat op zijn ontwerp in 't bijzonder betrekking heeft.

De schetsontwerpen worden volledig weer gevoegd bij de zending van de ontwerpen voor den eindwedstrijd.

Art. 18. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury. Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en door het bureau in overleg met den prijsvraag-uitschrijver, op zoodanige wijze behandeld en gepubliceerd, dat zij kunnen geacht worden ter kennis te komen van alle belanghebbenden; uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma. Het bureau van inlichtingen wordt op een in het programma vast te stellen dag, eenigen tijd voor den datum van inlevering, gesloten.

Aldus vastgesteld den 15en Februari 1910, in een bijeenkomst van vertegenwoordigers uit de besturen van:

de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam.
het Genootschap „Architectura et Amicitia," Amsterdam.
de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap," Rotterdam.
den Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam.

In dezelfde bijeenkomst is bepaald:

1e. dat de ontwerp-regeling in bovenstaanden vorm aan de goedkeuring der ledenvergadering van de hiervoren genoemde corporaties zal worden onderworpen;

2e. dat bij afkondiging van de aldus vastgestelde regeling de verwachting zal worden uitgesproken, dat geen der leden van de aangesloten corporaties zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen.

3e. dat wanneer een der aangesloten corporaties wordt aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij dergelijke aanvragen bij voorkeur zal stellen in handen van de Permanente Commissie onder Hoofdstuk 2 genoemd, of in bijzondere gevallen in overleg met haar zal behandelen.

De Commissie van A. et A.
H. A. J. Baanders.
Februari 1910. J. H. W. Leliman.
Paul J. de Jongh.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1709 geeft een artikel over „De Kloveniers-Doelen", door J. H. Rössing, met illustraties in den vorm van 3 gravures.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 13 bevat: „Bespreking-Particuliere Aanbesteding", Slot van „Keramiek" door Schaad met afbeeldingen, deels te herkennen als producten van Willem C. Brouwer, „Het Aesthetisch Karakter van Ingenieursbouwwerken", De St. Eusebius of Groote Kerk te Arhem" (vervolg) met afbs., „Tentoonstelling in Brussel 1910".

„DE OPMERKER" No. 13: „Marmer", Koloniale Monumenten".

„POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 12: „Een merkwaardige turbine-installatie", „Inrichtingen en Apparaten voor het duiken", beide artikelen met talrijke afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 12: „Iets over bewegingsverschijnselen" door Junior, „Iets over lichamen van gelijken weerstand en sluisdeuren van gewapend beton" (slot) door Junior.

„INDISCH BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT" No. 2: „Het Pandhuisgebouw te Garnet", door Heijman met talrijke afb. „De Borobodoer", artikel overgenomen uit het „Magelangsch Nieuwsblad", „Beter bouwmaterial in Indië en machinale Steenvormerij", door S. S.

„DE AANNEMER" No. 12: „De overeenkomst van Aannening van werk in staking", „Uit eigen kring", „Tweeerlei maatstaf", „Willekeur", Beschouwingen — 2e afd. der A. V." van Prof. van der Kloes.

„DE INGENIEUR" No. 13: „Vervenvoudigde ijk van draaistoommeters", door P. Fehmers met afb., „Het tweede Internationaal Woningcongres te Parijs", „Het krimpen van spoorstaven" door Witkamp met afb.

„BUITEN" No. 13: „Het slot Henkenshage" (slot) door Dr. C. F. Xav. Smits met fraaie afb., „Nationale Bloemententoonstelling te Haarlem door E. Th. W.

„DEKORATIVE KUNST: „Emil Prestorius-Zeichnungen", 14 afb., „Christian Thomsen — Porzellanarbeiten", 6 afb., „Paul Braunagel — Bleiverglasungen", 7 afb., „Fr. Gildemeister — Garten und Gartenmöbel", 25 afb., Arch. Rittmeyer & Furrer: „Das Haus Rittmeyer in Winterthur", 15 afb., „Gertrud Lorenz-Stickereien", 5 afb., „Ernst Hanger — Grabdenkmale", 6 afb., Alfred Lichtwark, „Blumen im Garten".

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 23: „Oberschlesische Wohlfahrtsbauten".

Id. No. 24: „Das Kaufhaus in Mannheim und sein Umbau zum Rathaus".

„BUILDING NEWS" No. 2881: „The Architectural Pendulum", „The Construction of the new central Y. M. C. A. Building", „The Welsh National Museum Competition", „In Pepys-Land", „The Building Trade in Queensland".

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 25: „Ce qui ménage nos maisons. Les sous-sols de Paris", door Will Darville, „Cottage à Crouant (Creux)" met afb. Arct. M. Henri Geay, „L'Hôtel Biron",

R.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 14. ZATERDAG 9 APRIL 1910

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

J.M.K.

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v h Genootschap G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10,— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Te laag bouwen zij, die beneden de sterren blijven.
YOUNG.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Populaire Voordrachten, (2e Serie 1910). — Het Woningvraagstuk. — Brief en vergaderingverslag van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. — Vergadering van de „Vereeniging tot bevordering van het Middelbaar Technisch Onderwijs te 's-Gravenhage". — Uitbreidingsplan en bouwverordening. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1277ste gewone ledenvergadering zal gehouden worden op *Woensdag 13 April*, e.k. des avonds *te 8½ uur* in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda.

1. Opening en Notulen der 1276ste vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Behandeling van de Concept-Nationale-Prijsvraag-Regeling, afgedrukt in No. 13 van het orgaan.
4. Uitreiking der bekroningen voor de Genootschapsprijsvragen van 1909.
5. Kunstbeschouwing, waartoe een collectie platen van het kasteel „Haarzuylens" zullen geëxposeerd zijn.
6. Rondvraag en sluiting.

II. Als gewoon lid wordt door de heeren A. Redert en G. J. Rutgers voorgesteld de heer J. J. van den Burgt, bouwkundige te Amsterdam.

Th. Philippi,
te Secretaris.

POPULAIRE VOORDRACHTEN (2de Serie 1910).

De Woning. — Keramische Versieringen.

Op Zaterdag 26 Maart hield de Heer Willem C. Brouwer, „Vredelust", te Leiderdorp, bovenaangeduide lezing in de groote zaal van het Nutsgebouw.

Na gewezen te hebben, hoe ontzettend oud het vak der keramiek is, trachtte spreker te doen uitkomen, dat graad van ontwikkeling van een volk, zich afspiegelt in zijn werk. Speciaal zijn aardewerk. Waar er van 40 eeuwen valt te vertellen, was het noodzakelijk, dat er van hier en daar.... van vroeger en nu, wat zou worden gegrepen en op het doek geprojecteerd. Zoo begon spreker met de Etruskers, die, zooals spreker aantoonde, voor geen kleintje vervaard waren, en zoowel technisch als aesthetisch zéér hoog hebben gestaan. Ook de Egyptenaren waren hun vak volkomen meester, getuige de gebakken sarcofagen van menschengrootte. Van de Egyptenaren kwam spr. op de Perzen, en toonde de tegelversieringen, toegepast aan het paleis van Darius, alsook de bijzondere onderdeelen, welke, hoe streng ook opgevat, door geadelden stijl, gansch niet arm en vervelend, (zooals zooveel van het moderne gedoe van tegenwoordig), doch een deftige aristocratische verfijning uitspraken. Terugkeerende tot de Etruskers bleek, dat de baksteenbouw niet alleen eene ruime toepassing vond, doch ook een bijzondere trap van artistieke beteekenis had. De terra-cotta-bouw is dan ook een overgangsbouw van houtbouw op marmerbouw. Spr

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 5.—.

toonde eenige platen van terra-cotta-werk dier tempels, waaruit de eigenaardige toepassing bleek. Ten slotte werd de terra-cotta verdrongen door het rijkere gebruik van marmer en brons.

Overgaande van Romeinen naar Mooren en Arabieren, stond spreker stil bij het Moorsch-Arabisch en het Spaansch-Moorsche werk, sprak van de kleurenpracht en het bewust werken met materialen, en toonde even aan, hoe eigenwijs onze tegenwoordige tijd is, die de lecken in staat stelt, materiaal te koopen op opgegeven hitte, en dat zoo'n beetje bij elkaar te mengen, het te bakken, en dan voor buitengewoon artist te worden aangezien. Eenvoudig belachelijk. Onmogelijken baardgroei, een vies gasfitterspakje aan, dat zijn zoo'n beetje de eenige waarborgen, dat hun geknoei..... kooplust moest doen wekken. En juist gaf hij deze tegenstelling zoo kras, waar op fayencegebied, de Spaansch-Moorsche zoo ontzettend veel beteekent. Hun reflec-metallique, was geen gesmeer van petroleumglans, raak of niet raak, over de geheele pot heen; maar was zorgvuldig gekozen. Van deze vermaarde pottenbakkers kwam spreker op Italië, en vertelde wat van Luca-della Robbia, noemde eenige namen van plaatsen, waar de majolica werd vervaardigd, en toonde zoo nu en dan ook eenig werk daar vandaan en omschreef de spielerei tegen het vervaltijdperk. Daarna kwam spr. op Engeland en vertelde veel van Wedgwood, nadat hij had aangetoond, dat het Zuid-Hollanders waren, die in Engeland het eerst waren begonnen aardewerk te maken in den fayencegeest. Van Frankrijk toonde hij eveneens eenige afbeeldingen van werk en stond even stil bij Palissy. Toen Duitschland aan de beurt was, vroeg hij belangstelling voor Hirschvogel, en noemde ook eenige fabrikaten, welke van Italiaanschen invloed vrijer werden, óm te geraken onder Hollandschen invloed. Wat echter weer eene echte Duitsche uiting is geweest, toonde hij door projecteering van Siegburg- en Salzburger werk. Bij Holland stil staande, toonde hij aan, hoe belangrijk *ons* werk was..... getuige de ontzettende namaak, welke het moest verduren. Fabriekspatentbrieven uit buitenland kwamen dit bewijzen. Waardoor echter het *Delftsch* zoo belangrijk is en was, meende spreker, dat dit kwam door het *gezonde* en *technisch-ware* van het werk. Soms *boersch*, doch ook weer vlot en kerngezond en raak. Geen gepiel en gepeuter, en berekenen van systemen, maar vlotte fantasie en penseelenlust. Geen angstvallig dunne lijn, die tot eene machinale soort wordt teruggebracht, maar een, waar door heen de polsslag van den schilder trilde. Delft heeft gezorgd voor het leven in der eeuwigheid van ons kleine Nederland.

Spreker meende tot goed begrip van *aardewerk* hedenavond niet te moeten spreken over *porcelein*, omdat dit grondbegrip een geheel ander is. Hij zoude gaarne nog wat zeggen over het aard-werk van heden en, blijvende bij Holland, zou hij de kans loopen, persoonlijke indrukken te geven, welke in sommige gevallen den huidigen fabrikant minder aangenaam zouden kunnen zijn. Wij staan immers, zoo zei spr., nog zoo verre van die *pracht*perioden van vroeger. Ja! kon ik niets dan goeds vertellen van het tegenwoordig werk, het ware mij een feest, U veel, heel veel te mogen voordragen. Echter, U wilt het wel met mij eens zijn, dat ik liever hierover *niets* vertel. Van *een* fabriek echter *mag* en *kan* ik wat vertellen, en dat is de fabriek, waarvan spreker Directeur is, „Fabriek van Brouwer's aardewerk". Spreker herinnerde er aan, dat hij, toen er nog geen andere opbloei was dan *Rozenburg*, met zijne tallooze namakers, hier in Amsterdam voor hetzelfde genootschap zijne eerste woorden zeide en zijne eerste voortbrengselen toonde. Toen bestond er nog geen fabriek, naam dit en naam dat, welke allen de idee van *doorzichtige* glazuur vervaardigden. Hij herinnerde er aan, welke grondgedachten toen bij zijn werk hebben voorgestaan, en toonde daarin de verdere ontwikkeling, ten spijt van het parasieten-leven, dat in ons gelukkig? vaderland welig mag voortwoekeren, ten spijt van de schoonste beschouwingen. Hij vertelde van nieuwe glazuren, welke *niet gekocht worden* in het buitenland, doch aan de fabriek worden gemaakt. Daardoor voortdurend het persoonlijk cachet toonen en het vak, het edele vak, naar boven halen, ook al wordt er veel geschetterd door menschen, die leeken of nog minder dan dat zijn, doch zich desniettemin geroepen achten, van hunne persoonlijke gevoeligheidjes *den volke kondschap te geven*. Een beetje minder geleuter en een beetje meer ge-*doe*. En niet langs gemakzuchtige manier trachten in den kortst mogelijken tijd attentie te trekken, om dan door pilo jassen en lavalieres voor artist te worden versleten. Artist, die door driehoek-systemen zijn *kunst* in een corset knijpt. Zouden de oude Delftenaren, wier werkelijk verdiende roem nog heden op ieders lippen is, ook in het pilo geloopen hebben en zich ooit bewust zijn geweest, dat er tegenwoordig niets *kan* bestaan, *zonder*. . . . driehoek. Verberging van treurige armzaligheid aan fantasie, weggedoezeld door kwasie voorname houding, welke verwaandheid heet; ziedaar het-kerngezonde? Holland, dat zich zoo flink heeft gehouden in de geschiedenis, het Holland, dat een Rembrandt, een de Ruyter, een..... vracht mannen-van-beteekenis heeft voortgebracht. Neen! laat ons trachten, door ernstige studie, het pottenbakkersvak weer in zijn gezonden baan te brengen. Laat ons doorgaan, ten spijt van de mooie wetten, welke ons in geen enkel opzicht beschermen, doorgaan met het zoeken van *degelijke* procedes, omdat wij het *niet laten kunnen*, uit liefde voor ons vak.

Het pottenbakkersvak is zoo aangrijpend mooi en zoo ontzettend uitgebreid, dat je het niet kunt laten den braak liggenden akker om te gooien, al was het dan alleen maar, om voor jezelf te weten niet voor niets te hebben geleefd.

Mocht het mij gelukt zijn, uwe belangstelling te hebben gaande gemaakt, dan heb ik bereikt wat ik hoopte, en zal ik U dankbaar zijn. Aldus de Heer Willem C. Brouwer, die hier woordelijk spreekt.

HET WONINGVRAAGSTUK.

VAN *30 Mei* tot *2 Juni* e.k. zal in *Weenen* het 9de Internationale Woning-Congres worden gehouden. De uitnoodigingen tot deelname aan dat congres zijn sedert eenige weken verzonden aan ieder, *„die de oplossing van het woningvraagstuk ter harte gaat"*; en het Oostenrijksche Comité doet daarbij het verzoek, de belangstelling in het probleem ook door deelname aan het congres te toonen.

Afgezien van het aantrekkelijk denkbeeld in den voorzomer eenige dagen in Weenen te vertoeven, belooft het congres zelf een der meest belangrijke in de serie der reeds gehoudene, te zullen worden.

Uit de menigte der vraagstukken, welke behandeling voor alle kultuurlanden van even groot belang mag heeten, heeft het permanente comité te Brussel dat zich met de voorbereiding der congressen bezighoudt, een viertal gekozen, welker behandeling het programma zal beheerschen.

Deze vragen zijn:

1. Welke gevolgtrekkingen zijn uit de tot nu toe verkregen ervaringen te maken voor de ontwikkeling der gemeentelijke woningpolitiek, en op welke wijze zal deze aan haar doel beantwoorden.

2. Hoe moet het krediet voor den woningbouw ten algemeenen nutte, georganiseerd worden.

3. Verdient 't systeem vrije woning, of kazernewoning de voorkeur.

4. Door welke middelen is verlaging der bouwkosten voor arbeiderswoningen te bereiken.

De behandeling dezer onderwerpen wordt met den grootsten zorg voorbereid. De meest bekende vakmannen uit de beschaafde wereld zullen schriftelijke referaten leveren. Bovendien zal uit elk land eene mededeeling inkomen, welke in groote trekken den voortgang van de hervorming der woningtoestanden zal schetsen. Al deze stukken worden gedrukt en den congresleden nog vóór de opening toegezonden. En elk der op 't programma voorkomende onderwerpen zal door een referent worden ingeleid met de samenvatting van de schriftelijk ingekomen beschouwingen.

In verband met 't Congres zal eene tentoonstelling worden gehouden van ontwerpen en modellen der meest doelmatige kleinwoningen in binnen- en buitenland. Deze vaktentoonstelling bedoelt den innigen samenhang te doen zien tusschen de theoretisch aangetoonde problemen van 't standpunt der Bouwtechniek en, dezer praktische oplossing. Zij zal tevens den congresleden een overzichtelijk studiemateriaal bieden, 't welk door bezoek aan daarvoor in aanmerking komende stadsgedeelten zoo volledig mogelijk kan zijn.

Het laat zich aanzien dat het comité van uitvoering geen moeite zal sparen om 't congres te doen slagen. En waar zelfs voor de ontvangst en begeleiding van dames een afzonderlijk dames-comité is aangewezen, sta ook hier eene warme aanbeveling om aan 't Congres deel te nemen, of op de in druk verschijnende handelingen in te teekenen.

Naar wij vernemen is de Heer J. W. C. Tellegen met de Heeren J. H. Faber te Zwolle en Dr. W. de Man te Amsterdam, lid van 't permanente comité van het Internationale Woningscongres, gaarne bereid, belangstellenden nadere inlichtingen te geven.

H. L. H. E. v. H.

Ons Genootschap „Architectura et Amicitia" is reeds als lid van het congres toegetreden.

„De ziel des menschen groeit niet van het hout,
Maar van den arbeid die het hout verdient."

HET bestuur ontving een exemplaar van den volgenden rondschrijfbrief van de Club van Utrechtsche leden van het genootschap „Architectura et Amicitia":

L. S. Maart 1910.

Het bestuur van de Club van Utrechtsche leden van het genootschap „Architectura et Amicitia" neemt hierbij de vrijheid U schriftelijk in kennis te stellen van hare oprichting, welke plaats vond op 29 Januari j.l. Zij is samengesteld uit leden van het genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam en stelt zich ten doel de bloei der Bouwkunst en aanverwante kunstvakken te bevorderen.

Dit doel zal de Club trachten te bereiken door het geven van verslagen en bijdragen in een der kolommen van 't orgaan „Architectura" van bovengenoemd genootschap, het bevorderen van bouwkunstig, technisch en Ambachts-onderwijs, het medewerken tot in stand houden van bouwwerken, waarvan de slooping of verminking, uit een oogpunt van oudheidkunde, geschiedenis of kunst zou zijn te betreuren, het houden van tentoonstellingen en excursieën, het samenwerken met vereenigingen, die een gelijk of aanverwant doel beoogen, het bespreken, bestudeeren en behandelen van bouwverordeningen in 't algemeen, het bevorderen van- en ijveren vóór het in stand houden van stad- en landschapschoon, het vormen van eene schoonheidscommissie, het zich inmengen in zaken en aangelegenheden betreffende het bouwen, herbouwen of doen wegbreken van bestaande en het aanleggen van nieuwe stadsgedeelten, zoowel in Utrecht als omliggende plaatsen, bovendien tot eene goede verstandhouding tot den materieelen welstand harer beoefenaars mede te werken.

De Club richt zich thans tot U met het verzoek op uwen steun en medewerking, waar zulks mogelijk en gewenscht is, te mogen rekenen. Van haar kant geeft zij U de verzekering van hare sympathie en

steun, als die op haar weg mocht liggen, wanneer U bij voorkomende gelegenheden, daarop een beroep mocht wenschen te doen.

Hoogachtend,

Namens het Bestuur:

S. J. H. TROOSTER B.H.ZN.
Voorzitter.

C. J. DE HAAS, *1e Secretaris.*

Lange Nieuwstraat 25 B.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP A. ET A.

5e Ledenvergadering 1 April 1910.

ALS lid is tot de club toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de Heer Otto Schulz, tuinarchitect te De Bilt.

Met algemeene stemmen werd aangenomen het voorstel van het Genootschap A. et A. te Amsterdam om de naam van de club te doen zijn:

„Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A."

Ter tafel werd gebracht het idée om in Amsterdam een lid van het Genootschap te vragen om de belangen van de club in de aldaar te houden vergadering van het Genootschap A. et A. te behartigen. Dit voorstel werd aangenomen en werd besloten met een, daarvoor reeds beschikbaar verklaard lid, te correspondeeren.

Besloten werd een schrijven van den Heer P. J. Houtzagers, directeur van het Museum van Kunstnijverheid te richten met het verzoek om in de lokalen gedurende de zomermaanden tentoonstelling, welke gratis voor 't Utrechtsche publiek toegankelijk gesteld zullen worden, te houden.

Tegelijk in dat schrijven te kennen te geven, dat daardoor aanleiding bestaan zal het Museum meer bij de bewoners van de stad bekend wordt.

Verschillende tijdschriften en boeken werden door de leden voor de portefeuille afgestaan en werd besloten eene leescirkel te vormen.

Daarna ging men over tot het bespreken van de statuten, en werden eenige wijzigingen en veranderingen aangebracht.

Wegens een te korten tijd voor goede voorbereiding, werd het voorstel van den Heer H. A. J. Baanders, welke daarover in een samenkomst met de sprekers der populaire voordrachten van gedachte gewisseld had, de overweging om de uitvoering van het plan (d. w. z. de populaire voordrachten over bouwkunst ook in Utrecht te doen houden) uit te stellen tot het volgend najaar, aangenomen.

De wenschelijkheid werd uitgesproken om alsdan aan de respectievelijke directeuren van de Kunstnijverheidsschool en Burgeravondschool, een schrijven te richten, de leerlingen der hoogste klasse daarbij te laten tegenwoordig zijn, waardoor een meer directe band van gedachte ontstaan zal tusschen de hedendaagsche kunstenaren en de pas aan het begin staande kunstbeoefenaren.

C. J. DE HAAS,
1ste Secretaris.

VERGADERING VAN DE „VEREENIGING TOT BEVORDERING VAN HET MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS" TE 'S-GRAVENHAGE GEHOUDEN IN HET TOUSSAINTHUIS ALDAAR OP WOENSDAG 30 MAART 1910.

SECRETARIAAT: ROZENBURGSTRAAT 21.

DE Voorzitter Jhr. J. A. van Hoogenhouck Tulleken opent de vergadering met een welkomswoord aan de belangstellenden en begint met de uiteenzetting van het doel van de vereeniging tot bevordering van het M. T. O. opgericht op den 15den Juni 1909 en goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 4 Februari 1910.

Dit doel bestaat volgens Art. 1 van de Statuten uit:

1°. het oprichten van een school voor middelbaar technisch onderwijs voor 's-Gravenhage en omstreken,

2°. het aanleggen van een bibliotheek en een verzameling van modellen op algemeen technisch gebied,

3°. met alle andere haar ten dienste staande wettige middelen, het middelbaar technisch onderwijs te bevorderen.

Onder M. T. O. wordt verstaan het onderwijs, hetwelk dient tot vorming van technici, welke een plaats zullen innemen tusschen ingenieur of architect eenerzijds en ambachtslieden anderzijds.

Waar regeling van het Lager- en Hooger technisch onderwijs reeds lang bestaat, missen we deze nog steeds voor het M. T. O., terwijl de behoefte aan goed geregeld M. T. O. zich dringend doet gevoelen, wat o.m. bleek op het Congres, wat in 1908 te Amsterdam werd gehouden, op initiatief van den Bond van Technici en waarop de meeste vereenigingen op technisch gebied uit ons land vertegenwoordigd waren. Het bestuur van de vereeniging nam de eind-conclusiën van dit Congres als leiddraad om de richting te kiezen, waarin volgens zijn opvatting, het M. T. O. geleid moet worden. Spr. gaat in het kort na, de antwoorden op de vragen, welke op de agenda van het Congres voorkwamen, waaruit o.m. bleek, dat decentralisatie van het onderwijs noodzakelijk werd gevonden, een meening, die in den laatsten tijd bijkans algemeen is en spr. uitte den wensch, dat waar het M. T. O. door het particulier initiatief doeltreffend wordt ter hand genomen, de regeering krachtdadige steun zal verleenen.

Het voorloopig plan van het bestuur is, om bij mogelijke tot standkoming van een school voor 's-Gravenhage en omstreken te voorzien in de opleiding voor de burgerlijke- en waterbouwkunde, ijzerbouw en werktuigbouwkunde, voor welke opleidingen de leerprogramma's reeds door het bestuur werden ontworpen. In verband met deze programma's bleek de eisch van toelating tot de school en een daarvoor noodige vooropleiding een voorname factor, te meer waar de aanstaande bezoekers van M. T. S. uit verschillende catagoriën van jongelieden zullen bestaan. Ook hiervoor werd een programma ontworpen, waarin o.m. werd bepaald, dat bijv. de jongelieden die een H. B. S. met 3-jarige cursus hebben doorloopen, in voldoende mate algemeen ontwikkeld zijn, doch alvorens tot de M. T. S. te kunnen worden toegelaten, eenige jaren zullen moeten doorbrengen in de practijk van het vak, dat zij zich als technici zullen kiezen. Jongelieden die de ambachtsschool bezochten, zullen hun algemeene kennis moeten aanvullen zooals zulks in den eisch van toelating verlangd wordt, en tevens de practijk op bouwwerken of in fabrieken gedurende eenige jaren moeten meemaken. Van bovengenoemde programma's kunnen belangstellenden kennis nemen. Het komt het bestuur gewenscht voor, het M. T. O. te geven in doorloopende cursussen van 3 à 4 jaren, op de 5 eerste dagen van de week van 9—12 en van 1½—4½ uur en den Zaterdag geheel te benutten tot het bezoeken van bouwwerken en fabrieken, terwijl de machinetechnici op dien dag practisch zullen werkzaam zijn; verder meent het bestuur 9 maanden van het jaar aan dit onderwijs te moeten besteden, gedurende de daaropvolgende 2 maanden de leerlingen door zijn tusschenkomst op bouwwerken en in fabrieken werkzaam te moeten stellen, zoodat gedurende de overblijvende maand vacantie kan worden gegeven.

Aan de leeraars zullen hooge eischen gesteld moeten worden zoowel op vakkundig als op opvoedkundig gebied. Het verdient volgens spr. aanbeveling, ook de leeraars in de gelegenheid te stellen, gedurende de bovenbedoelde 2 maanden met de practijk voeling te houden, wat aan hunne leeraarsbekwaamheid zeer zal ten goede komen. Op deze manier wordt een regelmatige leergang verkregen waarin theorie en praktijk hand aan hand gaan. Alsnu is spr. gekomen aan de oprichting van een school, welke groote geldelijke offers eischt, te meer waar het in de bedoeling van het bestuur ligt om naast betaald onderwijs zoo ruim mogelijk studiebeurzen en vermindering van leergeld toe te staan. Om deze kosten vooral in den beginne zoo gering mogelijk te doen zijn, wil het bestuur trachten, indien daarvoor de mogelijkheid bestaat, met een bestaande school een overeenkomst te zoeken; tevens zullen na deze eerste openbare vergadering zeer spoedig stappen gedaan worden, om met vereenigingen die zich voor het M. T. O. interesseeren saâm te werken.

(Tevens dient nog gemeld dat het bestuur plannen in studie heeft om aan een eventueel op te richten M. T. S. eene speciale avondcursus te verbinden tot opleiding van uitvoerders, onderbazen enz. om te gemoet te komen aan het bezwaar, dat vele jongelieden niet gedurende een 4-tal jaren hun verdienste als werkman zullen kunnen missen en dus van het bezoek aan de M. T. S. verstoken zouden moeten blijven). Nadat de voorzitter gelegenheid had gegeven tot het doen van opmerkingen en het vragen van inlichtingen, welke laatsten door hem werden verstrekt, sluit hij na een woord van dank voor de betoonde belangstelling de vergadering.

UITBREIDINGSPLAN EN BOUWVERORDENING.

IN de op 1 April gehouden vergadering van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" hield de heer W. van Boven, inspecteur van het staatstoezicht op de volksgezondheid, een voordracht over: „Uitbreidingsplan en Bouwverordening".

De spreker, die ditmaal niet over de esthetische zijde van uitbreidingsplannen, noch over de technische bepalingen van bouwverordeningen wenschte te spreken, had zich tot taak gesteld aan te toonen welk verband er behoort te bestaan tusschen de bepalingen der bouwverordening en het uitbreidingsplan.

Onder de bepalingen, die te dien opzichte van het grootste belang zijn, noemde spreker die, welke bedoeld zijn in art. 3 der Woningwet, sub a en b, n.l. de voorschriften voor de plaatsing van de gebouwen ten opzichte van den openbaren weg en van elkander en die, regelende de hoogte der gebouwen.

Ook art. 2 der Woningwet, waarin wordt bepaald dat de voorschriften, bedoeld in art. 1, verschillend kunnen zijn naar gelang den aard en de bestemming der woningen, alsmede van hare ligging, noemde spreker van het grootste belang.

Uit dit artikel volgt toch, dat niet één voorschrift behoeft te gelden voor de geheéle stad, maar dat alle voorschriften verschillend kunnen zijn voor alle deelen der gemeente en voor verschillende soorten van woningen.

Aan dit artikel, meende spreker, is tot dusverre veel te weinig aandacht geschonken, zoodat alleen Amsterdam verschillende voorschriften voor verschillende stadsgedeelten in hare bouwverordening heeft.

De praktijk heeft aangetoond, dat de veelal gevolgde methode om door het geven van vrijstellingen van bepalingen der bouwverordening, toch tot verschillende toepassingen te komen, spoedig tot een minder strenge, om niet te spreken van soms slappe toepassing, voert.

De praktijk heeft verder bewezen dat de, bij verordening gestelde minimum eischen aan de achter de huizen open te laten ruimten, veelal veel te laag zijn, en bovendien aangetoond dat, nu eenmaal een officieel minimum is vastgesteld, blijkbaar door velen van de gedachte wordt uitgegaan dat het openlaten van iets

méér ruimte dan strikt geboden is als overdadige luxe is te beschouwen.

In de nieuwere stadsgedeelten ontbreekt het in den regel niet aan breede straten; wegens de geringe ruimte achter de woningen moet echter de toetreding van licht en lucht in hoofdzaak van de voorzijde komen, terwijl juist die voorzijde door het opwaaiende stof, het straatrumoer, c. t. q. het minst geschikt is tot het betrekken van frissche lucht.

Daarom is de toestand achter de woningen eigenlijk van nog meer belang dan die aan de straatzijde.

Eene vergelijking van de oudere stadsgedeelten te dezen opzichte met de nieuwe wijken valt niet steeds ten nadeele van de eerste uit; hier en daar zijn gelukkig nog grootere ruimten overgebleven; doch onwillekeurig rijst de vraag hoe lang — of liever hoe kort — het nog zal duren of ook deze laatste oasen in de huizenwoestijn zullen zijn volgebouwd; indien althans niet door dwingende bepalingen een dergelijk onheil wordt voorkomen.

Pleinen en parken worden in 't algemeen als de longen der stad beschouwd, maar niet minder doen als zoodanig dienst de ruimten achter de woningen, en men mag als zeker aannemen, dat het volbouwen van deze ruimten niet zonder nadeelig gevolg zou blijven voor den algemeenen gezonheidstoestand der stad.

Een groote fout noemde spreker het dan ook, bij het maken van een uitbreidingsplan reeds direct uit te gaan van de nagenoeg uniforme afmetingen der bouwblokken met eene diepte van 30 tot 50 meter, waardoor, alleen wanneer het niet anders uitkomt een bouwblok van eenigszins afwijkende vorm en afmeting ontstaat.

Spreker meende den eisch te mogen stellen dat in de nieuwe stadswijken voor de terreinen achter de woningen dezelfde ruimte moet worden genomen als aan de voorzijde.

Art. 27 der Woningwet geeft de bevoegdheid aan den Gemeenteraad om voor straten of pleinen $^1/_3$ van ieders eigendom te bestemmen.

Deze hoeveelheid schijnt in de praktijk geen bezwaren te ontmoeten en schijnt, gelet op de voldoende breedte der straten, wel voldoende. Werd nu aan de achterzijde der woningen eenzelfde eisch gesteld, dan zou van het resteerende $^2/_3$ dus nog weer de helft mogen worden bebouwd.

Nog andere bepalingen kunnen worden gesteld regelende de plaatsing der gebouwen ten opzichte van elkander; onder anderen kan door het aanwijzen van rooilijnen het houden van vóórtuinen voor de huizen worden bevorderd.

Verder kunnen bepalingen worden gemaakt voor ruimte tusschen de gebouwen, waardoor het mogelijk wordt bepaalde deelen van een uitbreidingsplan aan te wijzen voor villa- of voor blokkenbouw, met blokken van een zeker maximum woningen aan elkaar.

In verband met het vroeger besproken art. 2, wordt het thans duidelijk, dat door het stellen van bepalingen in de bouwverordening, in verband met het uitbreidingsplan, een groote afwisseling in de bebouwing kan worden verkregen.

Vooral de open bebouwing kan, naar spreker's meening, er veel toe bijdragen om het nut van kleine pleintjes belangrijk te verhoogen.

Ook in een stratenplan, waarbij gesloten bebouwing wordt gevolgd, kan door het bestemmen van een doorgaande reeks van blokken met open bebouwing aan de bezwaren van een te dichte bebouwing worden tegemoet gekomen.

Ook de hoogte-bepalingen zijn van het grootste gewicht.

Het behoeft geen betoog dat ook deze verschillend moeten zijn, in verband met de breedte der straten en met de open ruimte die achter de woningen wordt voorgeschreven, en het spreekt dus van zelve dat de ruimte- en hoogte-bepalingen ten nauwste onderling verband moeten houden.

Bij lage woningen zal met minder open ruimte kunnen worden volstaan en spreker acht het volstrekt niet onmogelijk dat een arbeiderswijk, als door Berlage het uitbreidingsplan voor den Haag is aangegeven, tot uitvoering zal komen, mits — en hier komt spreker tot hetgeen z. i. in de allereerste plaats noodzakelijk is — bijtijds door het gemeentebestuur de noodige bepalingen worden vastgesteld, en de noodige eischen thans reeds worden gesteld voor toekomstige bebouwing van gronden, die op 't oogenblik nog geen stadsbouwgrond zijn.

De bezwaren, die aanvankelijk door verschillende gemeentebesturen worden gemaakt, zijn in hoofdzaak van financieelen aard; op dezen kant van de zaak wil spreker thans verder ingaan.

De waarde van den grond, aldus spreker, hangt af van het voordeel dat er van getrokken kan worden.

Komt de stadsbebouwing dus nader bij een zeker stuk land, dan zal allengs de meer of mindere vruchtbaarheid daarvan op de prijsbepaling geen invloed meer hebben, doch zullen de koopers gaan berekenen op welke wijze de grond kan worden bebouwd. De speculatie heeft dan aangevangen en naar gelang de prijs hooger wordt opgedreven zal — het spreekt van zelve — een grooter aantal woningen, of woningen met meer verdiepingen moeten worden gebouwd, om tot eene loonende exploitatie te geraken.

Het gevolg van het onbestemde van het terrein in kwestie is dus dat de toekomstige bebouwing zich moet regelen naar de opgedreven grondwaarde.

Geheel anders wordt de kwestie echter, indien — terwijl de grond nog weiland is, — de toegelaten bebouwing wordt vastgelegd, ieder kooper dient dan met de bestemming rekening te houden en van eene ongezonde opvoering van den prijs zal geen sprake meer zijn, daar de waarde geheel afhankelijk is van de — krachtens uitbreidingsplan en bebouwings verordening — toegelaten bebouwing.

Deze — toch ongetwijfeld gewenschte — toestand zal nu ontstaan wanneer een uitbreidingsplan en eene bebouwingsverordening worden vastgesteld op gronden die thans nog niet als bouwgrond worden aangemerkt.

Naast de bovengenoemde maatregelen mag natuurlijk niet vergeten worden het groote belang gelegen in het bijtijds aankoopen van gronden door de gemeente zelve. Ook dit kan finantieel niet onmogelijk zijn, daar, indien bijtijds wordt gekocht, de aldus vastgelegde gelden eene behoorlijke rente aan pacht, enz. kunnen blijven opbrengen tot de tijd van exploitatie is aangebroken.

Met instemming haalt spreker een uitspraak aan van den heer Symons, die in een verslag van het Townplanning congres, in Engeland gehouden, Berlijn en Ulm tegenover elkander stelde.

Voor eene goede ontwikkeling der stad Berlijn als geheél met zijne voorsteden zal het toch noodig zijn dat alle land tusschen Berlijn en die voorsteden eigendom der gemeenschap wordt.

Door de grondspeculatie echter is de waarde dezer terreinen zoo enorm opgevoerd, dat de gemeente, om geschikte terreinen voor scholen, ziekenhuizen, speelterreinen enz. te verkrijgen, gedwongen wordt tegen véél te hoogen prijs aan te koopen. Dit beteekent niet alleen aanhoudende verhooging der belastingen, maar het is reeds geworden eene onoverkomelijke moeilijkheid bij de oplossing van het woningvraagstuk en dit wel van 90 pct. der Berlijnsche bevolking.

Ulm daarentegen was omringd door vestingwerken. De gemeente heeft bijtijds ingezien dat deze terreinen eigendom van de gemeente moesten blijven toen deze werken nog meer naar buiten werden verplaatst. Zij heeft daardoor haren rijkdom met millioenen vermeerderd en zich zelve in staat gesteld om bijna voor niets grond beschikbaar te stellen voor inrichtingen van algemeen nut, en voor den bouw van arbeiderswoningen.

Hoe groot het verschil in waarde van grond kan zijn bij een betrekkelijk klein verschil in ligging blijkt uit de volgende cijfers, overgenomen uit het praeadvies van mr. Nieboer, aan de Ver. voor Staathuishoudkunde en Statistiek: per H.A. te Amsterdam, aan de grens der bebouwing 48.000 gulden, en 1 K.M. verder *f* 4800; te Utrecht respectievelijk van 12 tot 36-duizend gulden en 1 K.M. verder van *f* 2400 tot *f* 3000, enz. enz.

Zonder vrees voor te duur te zullen worden, kan dus reeds op 1 K.M. uit de tegenwoordige bebouwingsgrens een behoorlijk stratenplan met bebouwingsverordening worden vastgesteld.

Na nog te hebben nagegaan aan welke eischen de achterterreinen thans in de groote steden hebben te voldoen, eischen die door spreker voor meerendeels onvoldoende worden verklaard, toonde spreker door eene groote serie lichtbeelden aan, tot welke ongewenschte toestanden inderdaad het volgen van deze minimum eischen, vooral in den Haag, aanleiding geeft, er steeds verder den nadruk op leggende dat, door tijdig ingrijpen deze fouten zijn te voorkomen.

De voorzitter, den spreker dankende voor zijn leerrijke en belangrijke voordracht, meende te moeten releveeren, dat — indien de denkbeelden door den spreker van den avond geuit — ingang vinden, waaraan spr. niet wanhoopte, dit voórzeker voor een groot deel te danken zal zijn aan het rusteloos in deze richting werken van den inspecteur van de volksgezondheid in Zuid-Holland; met welke meening de vergadering door luid applaus instemde.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1710 bevat een artikel „Voor een Nederlandsche Weefkunst?" van T. Lunsné. „De geheimen van een stip" door P. van Olst.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 14 geeft „Het ontwerp Frowein voor aan en verbouw van het Haagsche Raadhuis" door J. Gratama met afb. „Van de nieuwe Duitsche Rijkswet tot het waarborgen van vorderingen voor leveranties ten behoeve van bouwwerken" door den Reg. Arch. K. Goldschmidt te Berlijn. „Sociale Hygiëne en Techniek" XV door J. L. B. Kearschat. „De St. Eusebius- of Groote Kerk te Arnhem" vervolg. „Stuc-Ornament" door A. L. van der Lee te Groningen met afb.

„DE OPMERKER" No. 14 bevat „Marmer" slot. „De Kerk van het Heilige Graf te Jeruzalem" met afb.

„POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 15: „Tandwieltransmissie voor Stoomturbines met hooge omwentelingssnelheid" met afb. „Inrichtingen en apparaten voor het duiken" met afb.

„DE INGENIEUR" No. 14: „Eenige mededeelingen over Nederl. Kustverlichting" door B. A. Verhey, met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 13: „Het Vliegprobleem". „Moderne methode om de hardheid van metalen te bepalen" (vervolg).

„DE AANNEMER" No. 13: „De A. V. der Genie". „Willekeur" over de aanbesteding der firma R. S. Stokvis en Zn. te Rotterdam. „De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam" (vervolg X).

„BUITEN" No. 14: „Buiten aan Afrika's noordkust" met fraaie afb. „Tuinstad litteratuur" met afb. „Nationale Bloemententoonstelling te Haarlem" met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 25: „Zwei Monumentale Hallenhauten in Eisenbeton", „Das Kaufhaus in Mannheim und sein Umbau zum Rathaus" met afb. „Evangelische Garnisonkirche in Ulm". „Gross-Berlin, sein Verhältnis zur modernen Grossstadtbewegung und der Wettbewerb zur Erlangung eines Grundplanes für die Städtebauliche Entwicklung Berlins und seiner Vororte im Zwanzigsten Jahrhundert" von Alb. Hofmann, met afb.

Id. No. 26: „Die Segenskirche in der Schonhauser-allee in Berlin" Arch. Dinklage en Paulus, met afb. „Gross-Berlin u. s. w." vervolg met afb.

„BERLINER ARCHITEKTURWELT" Heft 5: „Architektur und Architekter" door Julian von Zackarewicz. „Wohnhaus Gruppe-Charlottenburg, Arch. Kluge. „Geschäftshaus Marcus" Berlin, Arch. Rathenau. „Geschäfts- und Bureauhäuser Berlin" Arch. Hiller und Kuhlmann. „Wohnhaus"-Charlottenburg, Arch. Friedrich Hecht. „Wohnhaus"-Berlin, Arch. P. Mebes. „Vorstadthaus für Oranienburg" Arch. E. Labes. „Entwurf zu einem Landhaus-Berlin", Arch. Meijer und Kreich. „Landhaus Lemmel-Zehlendorf", Arch. W. Ratz.

Id., Heft 6: „Wohnungsausstellung am Zoo und das Handwerk", met talrijke afb., „Königl. Amtsgericht, Berlin-Wedding", „Marinehaus", Arch. O. Liesheim, talrijke afb., „Wohnhäusergruppe in Schöneberg", Arch. H. Meier e. a.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 26: „Annexe des Archives départementales" met afb., „Construction du Pont du Moulin-des-Pigeres sur la Valserine" met afb.

„BUILDING NEWS" No. 2882: „German timber-Construction" met afb. „Selected design for the new town-hall Johannesburg" met afb., „Tests of Reconstructed Portland Stone", „The Foundations of Stained-Glass Work" II, „The Royal Institute of the Architects of Ireland", „Illustrations of New Spinners' Hall", Arch. Potts and Hennings, „New Examination Hall", Arch. H. T. Hare, „New Welsh National Museum", Arch. A. Dunbar Smith and Cecil C. Brewer.

R.

BERICHTEN.

Stichting voor Archaeologie.

Men schrijft ons uit Leiden:

Ten overstaan van den notaris Mr. J. A. F. Coebergh werd Zaterdag alhier eene akte gepasseerd, waarbij eene Stichting voor Archaeologie is opgericht met het doel, aanschouwelijke kennis te bevorderen van de Middeleeuwsche en Europeesche Oudheid tot in het Karolingische Keizerrijk, onder anderen door het onderstennen of uitvoeren der volgende maatregelen:

1°. Opsporing, bewaring, verzameling, bestudeering en publiceering van monumenten en documenten;

2°. Verspreiding van archaeologische kennis en belangstelling zoowel in het bestaande onderwijs door leermiddelen etc., als daarbuiten door voordrachten, rondleidingen, enz.;

3°. Maatregelen om hen, die in de archaeologie belangstellen, nader aan elkander en aan de Stichting te verbinden;

4°. Maatregelen om overleg te houden met archaeologische instellingen in het buitenland.

Als bestuurders der Stichting zijn in de stichtings-akte aangewezen: Prof. Dr. A. E. J. Holwerda, te Leiden; Prof. Jhr. Dr. Six, te Amsterdam; Prof. Dr. C. W. Vollgraff, te Groningen, en Prof. Dr. J. W. H. Gossens, te Roblue. Bovendien kan de Nederlandsche regeering en elke litterarische faculteit eener Nederlandsche universiteit een bestuurslid aanwijzen, terwijl het bestuur zich door cooptatie kan uitbreiden en aanvullen.

N. v. d. D.

De stadhuis-kwestie.

De commissie van deskundigen, waaraan de gemeenteraad het onderzoek heeft opgedragen naar de wijze, waarop een voor den zetel van het stadhuis geschikt gebouw verkregen kan worden, is naar wij vernemen, reeds tot de overtuiging gekomen, dat het Koninklijk paleis op den Dam voldoende gelegenheid biedt, om es, zonder verandering in de tegenwoordige ruimteverdeeling te brengen, met uitzondering van »Handelsinrichtingen" en »Bouw- en woningtoezicht" alle bureaux te vestigen, welke zich thans in het bestaande stadhuis bevinden.

Niet alleen het gemeentebestuur en de geheele gemeente-secretarie, maar ook de dienst van Publieke Werken zou er dus gevestigd kunnen worden en bovendien zou men dan nog eenige ruimte overhouden voor uitbreidingen, die eventueel later noodig mochten blijken. Die overblijvende ruimte zou weliswaar niet erg royaal en voor het doel geschikt zijn, doch tegen scheiding tusschen den dienst der Publieke Werken en de secretarie zouden uit een oogpunt van gemeente-administratie, weer andere bezwaren rijzen.

Alleen vindt de commissie in het Koninklijk paleis geen lokaliteit, die zich bizonder goed zou leenen om ze tot raadzaal te maken. De zoogenaamde »burgerzaal" is veel te groot en zou alleen voor receptiezaal kunnen dienen, terwijl de tegenwoordige troonzaal slechts 8 M2. grooter is dan de bestaande raadzaal en in de behoefte aan eene betere zaal voor de raadsvergaderingen dus niet voldoende zou worden voorzien, tenzij men zijwaarts op eene andere plaats, de publieke tribunes zou kunnen maken.

De commissie is intusschen het denkbeeld, om het stadhuis in het paleis op den Dam te vestigen, zeer sympathiek gezind, al valt niet te loochenen, dat het allicht eenige tonnen gouds zou kosten, om het naar de moderne eischen in te richten en al zou de stad zich allicht de kosten moeten getroosten, H. M. de Koningin schadeloos te stellen, door een nieuw paleis voor haar te bouwen.

Voor het denkbeeld, om op den Dam tegenover het Koninklijk paleis een nieuw stadhuis te bouwen, gevoelt de commissie zeer weinig.

De andere oplossing door Publieke Werken overwogen, heeft zij nog niet onder de oogen kunnen zien.

Tel.

Een behartigenswaardig voorbeeld.

Den 20sten Maart jl. is de uitspraak der jury in den prijsvraag voor het bebouwingsplan" voor het gebiedt »Groot-Berlijn gelegt" bekend geworden.

Bekroond werden met een

1ste prijs van 25,000 Mark: het ontwerp, dat in samenwerking gemaakt werd door de architecten von Genzmer en Binx, en de »Hochbaugesellschaft",

2de prijs van 25,000 Mark: de architect Hermann Jansen,

3de prijs van 15,000 Mark: arch. prof. Mohring oberingenieur Petersen en prof. Eberstadt,

4de prijs van 10,000 Mark: de architectenfirma Haverstadt en Contag, architect Bruno Schmitz en prof. Blum.

Bovendien werden nog voor 30,000 Mark andere ontwerpen aangekocht.

Bond van Nederlandsche Architecten.

Uit de bestuursvergadering van 19 Maart.

Inzake de kwestie Mooijen-Cuypers werden van het bestuur der Javasche Bank en van den Directeur der B. O. W. in Ned. Indië inlichtingen verkregen die aan partijen zullen worden ter kennis gebracht, met verzoek om commentaar.

Omtrent het adres aan H. M. de Koningin inzake de kwestie: Paleis—Raadhuis te Amsterdam werd besloten, om het rapport af te wachten van de inmiddels door den Raad van Amsterdam ingestelde commissie tot onderzoek naar de geschiktheid van het gebouw om aan zijne oorspronkelijke bestemming terug gegeven te worden, doch inmiddels de maatregelen te treffen om bij een gunstig rapport, dadelijk op te kunnen treden in den geest als op de ledenvergadering van 26 Februari te 's-Gravenhage werd besloten.

Als leden in de Commissie voor de A. V. werden aangewezen de Heeren H. G. Jansen, J. F. L. Frowein en P. J. Houtzagers.

In deze vergadering werd verder het in het vorig nummer van architectura afgedrukte concept prijsvraagregelen behandeld, doch besloten geen preadvies van het bestuur uit te brengen, doch de ledenvergadering te doen besluiten.

Bond van Nederlandsche Architecten.

De tweede jaarvergadering van bovengenoemden bond zal gehouden worden op Woensdag 13 April 1910, des voormiddags 11 uur in een der zalen van het American-Hotel te Amsterdam.

Op de agenda komt onder anderen voor:

Arbeids-contract, Vaststelling van de overeenkomst met den Bond van Technici.

Behandeling der Prijsvraagregelen, vastgesteld in de vergadering van afgevaardigden van het Genootschap Architectura et Amicitia, de Mij. tot bevordering der Bouwkunst, Bouwkunst en Vriendschap en den Bond van Nederl. Architecten van 13 Februari jl.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A. et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13. Tijd van inlevering vóór 15 September 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Onze eenige grootheid is aspiratie.

VEAN INGELOW.

INHOUD: Verslag der 1277e gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 13 April 1910, in het Genootschapslokaal in „Parkzicht". — Populaire Voordrachten. — Prijsvraag „Rochdale". — Het Stadhuis van Amsterdam. — Tentoonstelling Brussel, afdeeling Architectuur. — Town planning Conference. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten.

VERSLAG DER 1277ste GEWONE LEDEN-VERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 13 APRIL 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De voorzitter de Heer H. A. J. Baanders opent de vergadering, heet de aanwezigen welkom en verzoekt voorlezing der notulen welke na een kleine wijziging worden goedgekeurd.

Vervolgens wordt mededeeling gedaan van een ingekomen schrijven van de redactie van „De Maasbode te Amsterdam", houdende het verzoek een exemplaar van het orgaan „Architectura" wekelijks te ontvangen, waarvoor in ruil een exemplaar der „Maasbode" zal worden toegezonden.

De voorzitter merkt hierbij op, dit verzoek niet te kunnen inwilligen, aangezien geene exemplaren meer disponibel zijn; echter kan een beroep gedaan worden op de medewerking van den uitgever. Hierna wordt een schrijven voorgelezen van het bestuur van de „Club van Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A", waarin medewerking verzocht wordt om voor de bebouwing van een terrein te Utrecht mede aan te dringen, bij het Gemeentebestuur, aldaar op de benoeming eener schoonheids-commissie. Op Donderdag 21 April e.k. zal aldaar eene vergadering gehouden worden, waar vertegenwoordiging verzocht wordt van verschillende lichamen, w.o. het genootschap „A. et A."

Naar aanleiding van dit schrijven meent de heer Weissman het Genootschap geluk te kunnen wenschen met de nieuwe spruit, die, pas opgericht zijnde, reeds zoo actief van zich laat hooren.

Met algemeene stemmen wordt goedgevonden een afgevaardigde te zenden, waarna de voorzitter den heer Weissman, welke zitting heeft in de schoonheids-commissie alhier, verzoekt deze functie op zich te willen nemen, in welk verzoek onder applaus der vergadering wordt bewilligd.

Hierna komt aan de orde punt 3 der agenda: Behandeling van de Concept-Nationale-Prijsvraag-Regeling, afgedrukt in No. 13 van het orgaan. Daar het Concept reeds ter kennis van de leden is gebracht worden uitsluitend de wijzigingen, punt voor punt, door den voorzitter behandeld, waarbij de heer Paul J. de Jongh, toelichtingen verstrekt en nog enkele kleine wijzigingen noemt, ontstaan bij de behandeling van het Concept op de laatst gehouden vergadering van den B. N. A. waarna de Regeling in haar geheel wordt goedgekeurd.

Deze goedgekeurde Concept-regeling zal in een binnenkort te houden bijeenkomst van gedelegeerden der vier bouwkundige vereenigingen definitief moeten worden vastgesteld.

Als vertegenwoordigers van het genootschap worden opnieuw aangewezen de heeren Baanders en Plate

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirant-leden f 3.50.

met den heer Paul J. de Jongh als eventueelen plaatsvervanger.

Deze heeren erlangen een afgerond mandaat teneinde het onderwerp met de afgevaardigden der andere vereenigingen definitief vast te stellen.

Hierna geeft de voorzitter met afwijking der agenda het woord aan den heer Jos. Cuypers, zeggende, het geduld van den heer Cuypers niet langer op den proef te mogen stellen.

De heer Cuypers vangt aan met de opmerking dat het niet mogelijk is in de beperkte tijd van heden-avond een volledige toelichting bij de onder punt 5 der agenda genoemde kunstbeschouwing te geven, waartoe een schitterende collectie platen van het kasteel „Haarzuylens" aan den wand geëxposeerd zijn.

Spreker wijst er op dat het gebouw in het jaar 1892 zich nog in ruïne-toestand bevond, waarvan de gedaante zich nog duidelijk op de platen afteekent. De gegevens van nóg bestaande muren, fundamenten, vensteropeningen enz., waren reden genoeg om het restauratieplan nauwkeurig te kunnen vaststellen. In het jaar 1452 is het kasteel in het bezit der familie gekomen en sindsdien ook gebleven. Het was in het jaar 1893 dat aan den architect Dr. P. J. H. Cuypers (die toen in zijn 60ste jaar was) de restauratie opgedragen werd.

Spr. gaat voort op zeer beknopte wijze de verschillende platen achtereenvolgens toe te lichten, en wijst ten slotte op de eischen, gesteld door den modernen tijd, welke het noodzakelijk gemaakt hebben, enkele vertrekken op andere wijze in te richten, zoodat bijv. de kamers der Barones in Lodewijk XVI, en de kamers van den Baron in Lodewijk XIV stijl zijn uitgevoerd. Deze kamers zijn door buitenlandsche fabrikanten vervaardigd. Dit was echter noodig om aan de familie tijdens hun verblijf eene afwisseling te geven en hun niet te noodzaken zich voortdurend in de eenigszins sombere omgeving, welke aan de Gothische betimmering eigen is, op te houden.

De vertrekken, welke vroeger voor den militairen dienst waren bestemd, zijn thans voor sanitaire inrichtingen gebruikt, als badkamers, enz. enz.

Aan het eind van zijne toelichting vestigt spreker er nog even den aandacht op hoe gunstig eene kunstuiting ook hier in Holland op zijne omgeving kan werken, getuige de houding van de bewoners uit den omtrek van het kasteel, welke jaarlijks eenmaal op het kasteel genoodigd worden (ongeveer 500 in getal) en waarbij niet het minste vandalisme is waar te nemen ten opzichte van meubileering, het park of het gebouw zelf.

Spreker meent, dat wanneer in ons land op verschillende plaatsen van kunstuiting aan het publiek meer vrijheid gelaten werd, dit zeer zeker een gunstige uitwerking zou hebben, waarna spreker eindigt met de toezegging van een anderen avond eens meer en détail de geheele restauratie te willen toelichten, welke toezegging met applaus der vergadering wordt begroet.

De voorzitter zegt den heer Cuypers dank voor zijne bijdrage op dezen avond en hoopt dat spoedig de tijd zal gekomen zijn, waarop de toegezegde voordracht werkelijkheid wordt.

De voorzitter geeft den leden tijdens de pauze gelegenheid de collectie platen te bezichtigen, welke geroemd kunnen worden als behoorende tot een der beste uitgaven tot heden bekend.

Na de pauze volgt punt 4 der agenda: Uitreiking der bekroningen voor de Genootschapsprijsvragen van 1909.

De voorzitter had gehoopt dat een der jury-leden de bekroningen zou komen uitreiken, doch moet tot zijn spijt mededeelen dat geen dezer in de gelegenheid was hier te zijn, waardoor de verplichting op hem is komen te rusten.

Aan den heer B. van den Nieuwen-Amstel Jr., wordt den eersten prijs voor diens Ontwerp-Badhôtel, onder motto „Neptunus", uitgereikt met den gelukwensch van den voorzitter en applaus der vergadering. De uitreiking van den tweeden prijs kon door afwezigheid van den ontwerper niet plaats hebben.

Aan den heer Ph. J. Hamers werd vervolgens den prijs uitgereikt voor zijn ontwerp voor een Bouwblok, onder motto „Zonder arbeid is Inspiratie niets".

Betreurd wordt dat op deze vraag slechts één antwoord inkwam en dus van strijd, zelfs van vergelijking, geen sprake was. 't Meest jammer is dit wel voor den ontwerper zelf. De heer Hamers spreekt den wensch uit dat voor de nieuwe prijsvragen, inzonderheid voor de practische, in 't vervolg wat meer belangstelling zal worden getoond.

De heer Bogtman is eveneens niet aanwezig.

Der vergadering wordt het candidaat-lid, de heer J. J. van den Brugt, voorgesteld, die op de a.s. vergadering zal geballoteerd worden.

Na rondvraag volgt sluiting met dank aan de aanwezigen, inzonderheid aan den heer Paul J. de Jongh, voor diens actieve bemoeiïngen inzake de Nationale Prijsvraag-Regeling. TH. PH.

POPULAIRE VOORDRACHTEN (3de Serie 1910). „DE WONING".

ZATERDAG 9 April l.l. hield de heer J. H. Kremer, directeur der Hengelosche Trijpweverij te Hengelo, in de groote zaal van het Nutsgebouw te Amsterdam, de zesde der tweede serie voordrachten getiteld: „Textiele versieringen".

De spreker begon met de vraag te stellen: „Wat is textiele kunst?" om deze met een breed omschreven definitie te beantwoorden met tal van voorbeelden toegelicht; waarna werd besproken in welken vorm de textiele kunst in de woning toepassing vindt en welke producten dier kunst wij bij eenige beschouwing, van welk interieur ook, daarin aantreffen. „Al spoedig komen wij tot de overtuiging dat de textiele producten een even groote, zoo niet grootere rol spelen in de meeste woningen dan b.v. het meubel en alles wat wij daaronder te verstaan hebben. Bij 't binnentreden vinden we al dadelijk de mat voor de deur, de looper in den gang en op de trap, vervolgens de vloer-, de wand-, — de meubelbekleeding, verder tafelkleeden en gordijnen, sierkleedjes, lampenkappen, bedspreien en gordijnen, dekens, enz. enz. meer dan voldoende om de hierboven genoemde overtuiging te bevestigen".

Vervolgens behandelde de spreker de verschillende technieken welke in legio varieteiten tegenwoordig worden toegepast en waaraan nog steeds nieuwere worden toegevoegd; alsook de onderscheidene materialen, welke daarbij hunne bestemming vinden.

Op deze verhandeling volgt een kort overzicht van het gebruik dat in de verschillende historische tijdperken van textiele producten gemaakt is en eene beschouwing over de kennis der technieken van oude volkeren. „Het gebruik van weefsels is altijd algemeen geweest en de kennis van verschillende technieken in de oudheid was veelzijdig". Spreker herinnerde aan Egyptische grafvondsten, Koptische = Vroeg-Christelijke weefsels, aan de beschrijving in het Oude Testament van den Tabernakel der Hebreërs. „In den Ilias en den Odyssee worden herhaaldelijk rijke stoffen genoemd en beschreven. De tempel te Mekka was zoo zwaar met deze producten behangen, dat men voor instorting vreesde."

Tot de woning terugkeerende vraagt de spreker: „Waarop kan men de stoffen die de woning versieren uit kunstzinnig oogpunt onderzoeken?" en beantwoordt deze vraag in drie punten, t.w.: „op lijn, dus op ornament, op kleur en op innerlijke waarde".

In korte trekken geeft spreker aan, hoe in de verschillende weefsels, al naar gelang van de toegepaste techniek, het ornament en de kleur ontstaat en bespreekt in verband daarmee de meerdere of mindere innerlijke waarde van de aldus verkregen producten, om daarna te wijzen op de noodzakelijke eenheid, welke bij het aanbrengen en gebruiken in de woning moet worden betracht, en den wanhopigen chaos, welke het gevolg is van verwaarloozing te dezen opzichte.

Een kort woord wijdt de spreker aan het vraagstuk van machine- en handwerk; waarbij behoort de kwestie van huisindustrie, huisvlijt en grootbedrijf en wijst dan op het verbroken verband tusschen den sierkunstenaar en den producent, om tenslotte de noodzakelijkheid te betoogen van een diepgaande studie welke de sierkunstenaar zal *moeten* maken van het materiaal, de techniek, en van de stof zelf; indien de sierkunstenaar wil dat *zijn kunst* dienstbaar zij aan de *textiele kunst*.

Na de pauze werd een collectie beelden geprojecteerd, waarbij telkens eene korte toelichting gegeven werd.

In de 1e groep verschenen verschillende gobelins van een Vlaamsch meester Rafaël (— 15e — 16e eeuw), van Le Brun en van Boucher (Lodewijk XIV en XV); waarbij de techniek besproken werd.

2e Groep. Vervolgens werden eenige trijpen vertoond voor wandbespanning en meubelbekleeding. (Lodewijk XIV, XV, XVI, benevens een modern patroon), en de walstechniek besproken.

3e Groep. Daarna eenige voorbeelden van oude geknoopte oostersche tapijten, waarin het ornament pluisje voor pluisje met de hand is ingeknoopt in een wollen of katoenen of zijden ketting.

De *4e groep* bestaat uit verschillende patronen voor tweekleurige wandbespanning, ontworpen door den heer T. Nieuwenhuis en vervaardigd met toepassing van de Jacquard-machine; vervolgens een cretonne gordijnstof, eveneens van Nieuwenhuis, verkregen door bedrukken van de effen stof door middel van rollen met verf in het patroon.

De *5e groep* geeft moderne geknoopte tapijten te zien, naar ontwerpen van Lebeau, Berlage en Van den Bosch, benevens moderne geweven tapijten van Berlage, Van den Bosch en Walenkamp.

In de *6e groep* zijn gebatikte siervoorwerpen te bewonderen nl. een stoelbekleeding van Nieuwenhuis en kussens van Mevr. Wegerif en van Lebeau. (Met was bestreken effen stof wordt beteekend, in de was dus, daarna wordt geverfd, vervolgens de was verwijderd. De verf dringt tot de stof door, waar bij het teekenen de was weggenomen werd).

De *7e groep* bestaat uit tafelgoed naar ontwerpen van Nieuwenhuis, z.g. linnendamasten; vervaardigd met de Jacquard-machine van gebleekt linnen ketting met denzelfde inslag, waarbij de teekening uitkomt door de verschillende lichtweerkaatsingen.

Tenslotte nog een gekleurd beeld van een geknoopt Hollandsch tapijt ontworpen door Nieuwenhuis.

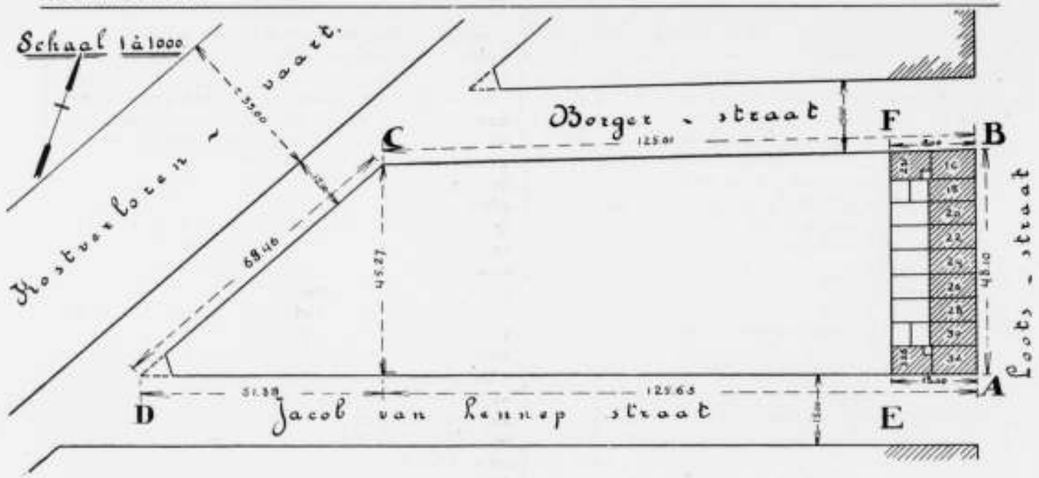
G. J. R.

PRIJSVRAAG „ROCHDALE", UITGESCHREVEN DOOR DE COÖPERATIEVE BOUWVEREENIGING „ROCHDALE" TE AMSTERDAM. — APRIL 1910.

ONTWERP voor de verkaveling en de bebouwing met arbeiderswoningen van een bouwterrein, gelegen aan de Kostverlorenvaart, Borgerstraat en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam. Prijzen: *f* 500.—, *f* 300.— en *f* 200.—

PROGRAMMA.

Doel. De Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale" stelt zich voor, arbeiderswoningen te laten bouwen, nadat haar van Gemeentewege, krachtens de Woningwet, de gelden voor den bouw zullen zijn toegestaan.

Voor bouwgrond is aangewezen een terrein, gelegen aan de Kostverlorenvaart, Borgerstraat en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam, over welk terrein de Vereeniging, wanneer definitief tot bouwen besloten wordt, kan beschikken.

Het doel der prijsvraag is een indeeling en bebouwing te verkrijgen, die voldoen aan de hierna volgende gegevens en bepalingen (waarbij de jaarlijksche onkosten de uitgaven moeten dekken) en die in praktischen, hygiënischen en aesthetischen zin waardevol zijn.

Gegeven is:

1°. het plan van het bouwterrein (op de bijgaande schets aangeduid met C, D, E, F.);

2°. dat de prijs per M.² bouwterrein *f* 21.50 (rente en overdrachtskosten inbegrepen) bedraagt;

3°. dat de voorschriften der Amsterdamsche Bouwverordening voor de nieuwe stad bij den bouw van dit woonhuizen-complex geldend zijn;

4°. dat het maken van dwarsstraten of van een gemeenschappelijken tuin geoorloofd is. De kosten zijn ten laste van den bouw;

5°. dat de bovenkanten van straat en tuin beide zijn gelegen op 0.70 M. boven A. P. en de bovenkant van de fundeeringsplaten op 0.80 M. onder A.P.;

6°. dat de woningen bedoeld zijn voor de arbeidersklasse en de gemiddelde huur van alle woningen *f* 3.25 per week bedraagt, terwijl de maximum-weekhuur *f* 4.— niet mag te boven gaan;

7°. dat het aantal verdiepingen (met de benedenverdieping inbegrepen) twee, drie of vier mag bedragen;

8°. dat de woningen moeten bevatten:

a. een woonvertrek groot ten minste 15 M.² en waarvan de kleinste lengte-afmeting niet minder dan 3.70 M. mag bedragen;

b. een keuken;

c. I. voor een klein aantal woningen: één slaapvertrek;

II. voor een aantal woningen: twee slaapvertrekken;

III. voor een aanzienlijk aantal woningen: drie slaapvertrekken;

IV. voor een aanzienlijk aantal woningen: een tweede woonvertrek en twee slaapvertrekken;

In de gevallen III en IV mag de keuken desnoods minder dan 4 M.² zijn, mits ingericht voor koken op gas.

d. een privaat met waterdoorspoeling;

e. eene zolderruimte;

f. kasten e.d.-

en voorts mogen niet meer dan drie woningen toegankelijk zijn door één straatdeur;

9°. dat op zolder slaapvertrekjes mogen ontworpen worden, doch slechts behoorende bij de woning op de hoogste verdieping;

10°. het navolgende voor het opmaken van de exploitatie-rekening:

a. de jaarlijksche onkosten moeten de uitgaven dekken;

b. een hieronder volgend model der exploitatie-rekening;

I. Annuïteit voor rente en aflossing 4.17 % van de totale bouwsom;

II. Grondbelasting en straatgeld, zijnde te zamen 9 % der huuropbrengst per jaar;

III. Waterleiding *f* 13.50 per woning per jaar;

IV. Brandassurantie 0.6 ‰ te rekenen over ⅚ der bouwkosten;

V. Onderhoud en schoonmaak zijnde 12 % der huuropbrengst per jaar;

VI. Administratie enz. *f* 7.50 per woning per jaar;

11°. dat onder de totale bouwsom wordt begrepen:

a. koopprijs grond;

b. bouwkosten;

c. honorarium architect te rekenen volgens de eerste klasse van de honorariumregelen, vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en wel als volgt: volledig honorarium over de bouwkosten van één perceel van elk type, en verder honorarium voor hoofdleiding, toezicht en afrekening te rekenen over de geheele bouwkosten;

d. salaris opzichters;

e. renteverlies tijdens den bouw, te rekenen 2,5 % per jaar gedurende 1½ jaar;

en zoo noodig

f. aanleg gemeenschappelijken tuin;

g. aanleg zijstraten, pleintjes e. d.

Gevraagd wordt:

1°. eene situatieteekening van het bouwterrein met verkaveling der perceelen en indeeling naar de diverse woningtypen op schaal 1 op 200, met ingeschreven maten;

2°. platte-gronden op schaal 1 op 100;

3°. hoogte-doorsneden op schaal 1 op 100;

4°. hoofdgevels op schaal 1 op 100;

5°. eene perspectivische schets, te nemen uit een punt, waaruit het in werkelijkheid te zien zou zijn, bij voorkeur vanaf een der omgevende straten genomen;

6°. eene begrooting, waaronder bedoeld wordt het kubiek der diverse perceelen, buitenwerks gemeten en genomen den totalen inhoud vanaf bovenkant vloer beganen grond, en de bouwkosten per M³. voor elke type afzonderlijk, daarenboven moet, op verzoek der Jury, de inzender binnen een week zijne uitgewerkte begrooting overleggen;

7°. eene exploitatie-rekening.

Van elk type worden verlangd de plattegronden, de gevels en doorsneden in zwarte inktlijnen; in de behandeling der overige teekeningen, is de ontwerper geheel vrij.

BEPALINGEN.

ART. 1. De mededinging staat aan een ieder open.

ART. 2. Vanaf den dag van ontvangst tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen voor *f* 200 door de Vereeniging „Rochdale" tegen alle risico worden verzekerd.

ART. 3. De jury bestaat uit:
H. P. Berlage Nzn., Voorzitter, J. Gratama, B. I. Rapporteur, J. E. van der Pek, allen Architecten. J. M. A. Zoetmulder, C. L. Inspecteur v. d. Volksgezondheid. Ch. Koster, P. Roeland, A. Keppler, C. L. Bestuursleden „Rochdale."

ART. 4. Daar de Jury-leden de benoeming aanvaard hebben, verklaren zij, dat zij noch middelijk noch onmiddellijk materiaal belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben, en dat zij zich ten volle vereenigen met de bepalingen van dit program.

ART. 5. Uitgeloofd worden: *een eerste prijs van f 500.—, een tweede van f 300.—, en een derde van f 200.—.*

Als de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij de voor prijzen beschikbaar gestelde som geheel of ten deele onder de beste ontwerpen verdeelen tot een minumum van *f* 200.— of bij gering gehalte geheel inhouden. In het eerste geval is voor het openen van den naambrief de schriftelijke toestemming van den inzender noodig. Deze geeft door het verleenen van die toestemming tevens te kennen, dat hij de toegekende premie aanvaardt.

Ontwerpen, welke niet aan alle eischen van het programma voldoen, worden ter zijde gelegd en komen niet voor verdere beoordeeling in aanmerking.

De bekroonde ontwerpen, evenals de ontwerpen waaraan een premie is toegekend, blijven het eigendom van de Vereeniging „Rochdale", die daardoor het recht heeft de daarin vervatte oplossingen te verwerken en te gebruiken op de wijze, die haar dienstig voorkomt. Ditzelfde recht verkrijgt de Vereeniging over die ontwerpen, welke zij tot een minimum bedrag van *f* 200.— wil aankoopen. In beginsel wordt aangenomen, dat het eerstbekroonde ontwerp wordt uitgevoerd en de uitvoering wordt opgedragen aan den ontwerper, onder de bepalingen van de Honorarium Regelen, vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en zooals die hiervoor onder 11 *c* nader omschreven zijn.

Het bedrag van den prijs zal niet in aanmerking komen voor het verschuldigde honorarium, wanneer tot de uitvoerig van het ontwerp wordt besloten.

Indien op goede gronden aan de ervarenheid van den ontwerper mag worden getwijfeld, moet deze zich in de uitvoering van het ontwerp door een door hem, onder goedkeuring van de Vereeniging „Rochdale," gekozen medewerker op nader te stellen voorwaarden doen bijstaan.

De Vereeniging heeft het recht de in eigendom verkregen ontwerpen te reproduceeren (met vermelding van den naam van den ontwerper) op de wijze die haar goeddunkt.

ART 6. De jury zal over zooveel mogelijk, alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedétailleerde beschouwingen leveren. Voor het vaststellen der eindconclusie zal de jury voltallig aanwezig zijn. Bij ontstentenis van langen duur van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door de Vereeniging „Rochdale" worden benoemd in overleg met de jury. Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen als voor de gewone jury-leden.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de verzegelde naambrief, behoorende bij het eerstbekroonde

ontwerp, door de prijsvraag-uitschrijfster in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

ART 7. De inzendingen worden ingewacht *tot en met 30 Juli 1910* aan het adres van den heer J. Gratama, bureau Mij. tot bev. der Bouwk., Marnixstraat 402, Amsterdam.

Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Elke inzending, die niet op den dag voor de sluiting der prijsvraag, in het programma vastgesteld, is verzonden, zal buiten beschouwing blijven, en vóór de uitspraak der jury aan het correspondentie-adres teruggezonden worden.

Teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma zijn voorgeschreven, zullen buiten beschouwing blijven en niet worden tentoongesteld.

ART. 8. De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto. Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken.

Bij elke inzending zal in afzonderlijke verzegelde couverts moeten worden gevoegd:

a. een naambrief van den ontwerper, bevattende een verklaring luidende:

„Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto..... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

b. een correspondentie-adres.

Beide brieven te voorzien van het motto, welk motto tevens moet vermeld staan op de teekeningen, de memorie en de verpakking.

Het onder *b* genoemd couvert zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, wanneer het noodig is door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen en bijbehoorende stukken mag niet zijn het handschrift van den inzender.

ART. 9. Uitreiking der prijzen of premies en aankoopsommen zal geschieden binnen een maand na de uitspraak der jury.

ART. 10. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen binnen één maand na de uitspraak der jury in eene daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld worden, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig zal worden aangekondigd, te bezoeken. Het volledige jury-rapport zal vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen. Na afloop van die tentoonstelling zullen de ontwerpen, welke niet 't eigendom van de Vereeniging zijn geworden, vrachtvrij terug gezonden worden aan de opgegeven correspondentie-adressen.

Elk prijsvraag-ontwerp, voor zoover niet door de Vereeniging „Rochdale" in eigendom verkregen, blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, zonder wiens toestemming „Rochdale" verder van het ontwerp geen gebruik zal maken.

ART. 11. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury; de correspondentie te richten tot den heer J. Gratama, adres bureau Mij. t. bev. d. Bouwk., Marnixstraat 402, Amsterdam. Alleen de schriftelijk gevraagde inlichtingen worden door haar gepubliceerd in *Architectura*, orgaan „Arch. et Amic." en het *Bouwkundig Weekblad*, orgaan van de Mij. t. bev. d. Bouwk., waardoor zij kunnen geacht worden ter kennis te komen van alle belanghebbenden; uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma. Na 1 Juli 1910 zullen geen inlichtingen meer verstrekt worden.

Programma's zijn kosteloos verkrijgbaar aan het bureau van inlichtingen.

Het Bestuur van de Coöperatie Bouwvereeniging „Rochdale",

CH. KOSTER, *Voorzitter.*
P. ROELAND, *Secretaris.*

De Jury,
H. P. BERLAGE Nz., *Voorzitter.*
J. GRATAMA, *Rapporteur.*

HET STADHUIS VAN AMSTERDAM. *(Vervolg.)*

TREDEN wij het gebouw nu binnen. De vertrekken gelijkstraats hebben weinig versiering. Aan de linkerzijde vinden wij de Wisselbank, de Nederlandsche Bank dier dagen, in wier kelders groote sommen bewaard worden. Rechts treffen wij de gevangenissen aan, met de pijnkamer en de woning van den cipier, die, aan de andere zijde, haar tegenhangster vindt in die van den concierge.

Is dit alles sober behandeld, hebben hier alle vensters zware traliën, om zoowel het inbreken als het uitbreken der boosdoeners te beletten, aan één vertrek, onmiddelijk achter den ingang aan den Dam zijn geen kosten gespaard. Daar toch wordt de Vierschaar gespannen als er recht wordt gesproken. Zware koperen traliedeuren sluiten deze zaal af, tegen wier achtermuur de marmeren bank staat, waarop de Schout en de negen Schepenen plaats nemen, als de secretaris, in een kleiner gestoelte gezeten, de vonnissen der ter dood veroordeelden voorleest. Prachtig beeldhouwwerk in marmer tooit de wanden van dit vertrek, waar Quellinus en zijne helpers hun kunst hebben getoond. Daar zien wij beelden van misdadige vrouwen, die het gezicht van schaamte bedekken of met angst

haar vonnis afwachten. En, als waarschuwing voor de rechters zijn, in drie groote reliëfs, tafereelen uit den Oudheid verbeeld! Daar beslecht Salomo den twist tusschen de vrouwen, daar laat Brutus, opdat aan het recht voldaan worde, zijn zoon onthoofden, daar laat Seleneus zich één oog uitsteken, opdat zijn misdadige zoon er één kan behouden.

Trappen brengen ons naar twee koperen traliedeuren, welke toegang geven naar de Groote Burgerzaal, welke het midden van het gebouw inneemt en in verbinding staat met galerijen om de twee binnenplaatsen. Zaal en galerijen zijn den geheelen dag voor het publiek toegankelijk. De wanden werden overal met marmer bekleed.

Vorstelijk is de zaal, die de volle hoogte van het gebouw heeft. Haar gewelf is beschilderd; meer nog dan door deze beschildering wordt de aandacht getrokken door den vloer, waarin de sterrenhemel en de twee halfronden der aarde zich als inlegwerk vertoonen.

Aan de achterzijde is de toegang naar de kamer der Schepenen, waarboven de straffende gerechtigheid, met hare schrikwekkende omgeving zich in marmer uitgevoerd, vertoont. Door deze deur treden Schout en Schepenen, als zij zich naar de Vierschaar begeven.

In de galerijen zijn de toegangen naar alle vertrekken op de eerste verdieping gelegen; zij prijken met acht marmeren beelden, die de aarde en de zeven toen bekende planeten verzinnelijken. Velerlei andere versierselen zijn in deze galerijen te zien. De vertrekken die er op uitkomen, hebben geen minder rijke tooi.

Beginnen wij onzen tocht in den voorsprong aan den Dam, naar de Kalverstraat toe, dan betreden wij eerst Burgemeesterskamer, waar de vier regeerders der Stad zaten op de stoelen en aan de tafel die nu nog op het Prinsenhof door Burgemeester en Wethouders worden gebruikt.

De Schouw in dit vertrek heeft een marmeren fries, welke vertoont hoe Quintus Fabius Maximus, consul van Rome, als overwinnaar wordt ingehaald. De voorstelling was bedoeld als aansporing aan de Burgemeesteren, om ook naar de overwinning te streven.

(Wordt vervolgd.)

TENTOONSTELLING BRUSSEL.

AFDEELING ARCHITECTUUR.

DOOR den heer A. Salm G.Bzn. werd ons het volgende toegezonden:

Naar wij vernamen heeft de Commissie van Toelating in het gebouw „Pulchri Studio" te 's-Gravenhage vergaderd en worden de aangenomen inzendingen ingepakt en verzonden. Op onze vraag of de Nederlandsche architecten met hun werk met eere uit dezen wedstrijd der volken te voorschijn zullen treden en of ieder zijne krachten heeft ingespannen en getracht het beste te geven wat in zijn vermogen ligt, en of de tentoongestelde werken alle van uitstekende hoedanigheid zijn en een waardige plaats zullen innemen — waarop in de uitnoodigingen ter deelneming zoo den aandacht werd gevestigd — heeft de Commissie niet volmondig toestemmend kunnen antwoorden.

Daarenboven onthielden zich vele goede krachten, waaronder enkelen die destijds hun deelname hadden toegezegd, doch zich later terugtrokken.

De taak van de Commissie was uiterst moeilijk.

Het programma stelde o.a. als eisch: dat bij voorkeur *teekeningen* en modellen zouden worden ingezonden en slechts bij uitzondering *foto's*.

Uit de gewisselde correspondentie blijkt, dat vele zich van inzending onthielden omdat zij wel foto's, doch geen teekeningen ter dispositie hadden. Hoe nu te handelen zonder met 2 maten te meten tegenover hen, die zich aan de bepaling van het programma niet hebben gestoord en uitsluitend foto's zonden?

Hoewel het programma voorts slechts 3 onderwerpen van éénzelfden inzender toeliet, hebben enkele wel een dozijn verschillende onderwerpen gezonden.

Alles kon dus reeds daarom niet aangenomen worden, te meer daar die bepaling in het programma opgenomen is wegens de beperkte plaatsruimte, waar óók rekening mede moest worden gehouden. (De voor de architecten gereserveerde ruimte heeft meer poorten, doorgangen, deuren en vensters dan wandvlakte).

De programma's werden over het algemeen slecht gelezen, blijkende ook uit de vele vragen voortdurend aan de Bijzondere Commissie gericht en waarbij als eenig antwoord steeds naar het programma moest worden verwezen; de verzending geschiedde meestal ook niet regelmatig, inschrijvingsbiljetten werden ingeleverd, doch de inzending zelf volgde niet, terwijl omgekeerd inzendingen ontvangen zijn zonder de daarbij behoorende ingevulde formulieren, dat tot veel verwarring aanleiding geeft, aangezien bovendien veelal op de inzending zelf noch de naam van den inzender, noch die van het onderwerp voorkomt. Op nader gevraagde inlichtingen aan inzenders omtrent een juiste opgave werd geantwoord, dat zij zelf zich niet juist meer herinneren kunnen wat gezonden is (!).

Wanneer later dergelijke inzendingen in het ongereede geraken, hebben de inzenders dit zich zelf te verwijten. Door het gedeeltelijk aannemen van inzendingen doet zich nog een moeielijkheid voor en is ons verzocht dit H.H. inzenders kenbaar te maken, door middel van ons orgaan.

Van een inzending van 8 teekeningen zijn b.v. 7 aangenomen en worden deze met de schilderijen der schilders in de tapissière gepakt en verzonden. Wanneer nu de eenige overgebleven teekening in de te groote kist den inzender terug wordt gezonden, is er na afloop der tentoonstelling geen kist meer disponibel

om als de zending te 's Gravenhage retour is, de 7 teekeningen in te pakken. Daarom is eenvoudigheidshalve besloten de niet aangenomen teekeningen met kist en al te bewaren tot de tentoongestelde teekeningen weder in „Pulchri" terug zijn, om daarna gezamentlijk volgens de bepalingen van het programma den inzenders te worden teruggezonden. *)

Wanneer een geheele inzending geweigerd is, worden deze natuurlijk onder geheimhouding den inzenders *direct* teruggezonden.

Onder de tentoongestelde werken komen vele oude bekenden voor, groote belangrijke bouwwerken echter weinig.

Het project van het Vredespaleis in den Haag dat de grootste aantrekkelijkheid van deze geheele Tentoonstelling geweest zou zijn, en waarop de Commissie vast gerekend had, is helaas niet ingezonden!

Als ideale plannen wordt ons genoemd het interessante ontwerp van Berlage's „Beethovenhuis", terwijl Kromhout, behalve zijn uitgevoerd „Oud-Hollandsch" Tentoonstellingsgebouw, zijn niet uitgevoerd ontwerp van moderne opvatting inzond, waarin velen belang zullen stellen. Begrijpelijkerwijze wilde onze zegsman zich niet in bijzonderheden uitlaten, doch werd ons o.a. nog als exposanten genoemd: Berlage, Buskens, De Clercq, Elte, Van Epen, Frowein, Gort, Jos. Herman, Joling, Jansz, De Koning, Van Oort, Alb. Otten, Ouëndag en Klinkhamer, Posthumus Meyjes, Salm en Verheul, Verschuyl en Weissman.

*) Zij die eene andere regeling wenschen, kunnen dit kenbaar maken aan den heer A. F. Beicher, Secretaris der Bijzondere Commissie, adres: „Arti et Amicitia" Spui 2, Amsterdam.

TOWN PLANNING CONFERENCE.

HET „Royal Institute of British Architects" heeft besloten van 11 tot 16 Juli a.s. te Londen eene „Town planning Conference" te houden. Aanleiding daartoe is de omstandigheid dat in Engeland de „Housing and Town-planning Act", 1909, tot wet verheven is. De Koning van Engeland heeft het Eere-voorzitterschap aanvaard.

Er zal een tentoonstelling van teekeningen, modellen en litteratuur betreffende dit onderwerp gehouden worden; door lantaarnprojecties zullen plannen van stadsgezichten worden vertoond.

Dames en heeren kunnen zich als lid laten inschrijven. Er verschijnt een gedrukt verslag. Wij zullen hier verdere bijzonderheden nader melden.

Het secretariaat van het Instituut gevestigd 9 Conduitstreet Londen, W., geeft op verzoek nadere inlichtingen en formulieren voor inschrijving tot het lidmaatschap ter conferentie.

JOSEPH CUYPERS, B.N.A.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1711 bevat o.m. een artikel „Heraldiek" van T. v. d. Laars, „Beschouwingen en nabeschouwingen" door Plaschaert, „Louvre-fantasieën" IV door Neale Raaff.

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 14: „Machinetechniek en Verkeerswezen" (vervolg), „Inrichtingen en apparaten voor het duiken", met afb. (vervolg), „Siliconmotoren", met afb.

„ONZE GIDS" No. 7 geeft een artikeltje over „Behangerij en stoffeering, „Meubelmakerij", „De verschillende meubelstijlen", met afb.

„DE OPMERKER" No. 15 geeft het slotartikel van „Bordeaux". Het schilderen der luiken" (ingezonden) door Planor, met bijvoegsel der Redactie.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 15: „Sanatorium den Oldenhof" te Gorssel, met afb., Arch. J. G. Wattjes, „Gebreken en storingen bij Centrale Verwarmings-inrichtingen", door F. G. Unger, „De St. Eusebiuskerk te Arnhem" (slot), door H. Porthoine Jr.

„DE INGENIEUR" No. 15: „Scheepsbouw in 1909" met afb. door J. H. Boecker Andreae, „Uit ons Parlement", „Uit het verslag van de Vereeniging tot bevordering van zeevaart uit zeeën over 1909".

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 14: „Commissie voor de Statistiek", L. H. Boersma, secr. „Ontwerp-Ontsmetter door H. V. H. „Het Van Iterson-Ziekenhuis" te Gouda met afb. door W. A. E. van der Pluym, „Moderne methoden om de hardheid van metalen te bepalen" (slot).

„DE AANNEMER" No. 14 wijdt zijn kolommen aan „Partieele Aanbesteding", lezing van den heer J. N. Hendris, gehouden in de Afd. Amsterdam v. d. Mij. tot bev. der B.

„BUITEN" No. 15: „Buiten aan Afrika's Noordkust" II met afb. door G. Fries. „De St.-Christoffeltoren te Roermond", beantgen door A. T. van Beurden, „Tuinstad-litteratuur" (slot) door J. F. van Royen, „Oud Rotterdam" met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 28: „Die Segenskirche in der Schönhauser-Allee in Berlin" met afb. Arch. Dinklage en Paulus, „Ausführung von Fabrik- und Schornsteinbau unter besonderer Berücksichtigung der Feuerfestigkeit der Materialien und Konstruktionsteile" mit abbild: Nach dem Vortrag, gehalten auf der XIII. Hauptversammlung des Deutschen Betonvereins von Ob.-Ingenieur Stuppes.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 27: „L'hygiene des Villes et la salubrité des maisons" par Lng. Trmeur, „Le Palais Farnèse, door P. P. met afb.

„BUILDING NEWS" No. 2883: „Foes of one's Own household", „The Architectural Sketching Club in Brittany and Normandy" met afb. „The Welsh National Museum" met afb. T. L. Vesper Arch. „National Buildings, St. Mary's Parsonage, Manchester met afb. Harry S. Fairhurst Arch.

„THE ARCHITECTURAL REVIEW" No. 153: bevat onderscheidene fraaie afbeeldingen van in- en exterieur. K.

BERICHTEN.

L'art public.

Met genoegen kunnen wij mededeelen, dat ons Genootschap, van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, no. I-IV van L'art Public, Revue de l' Institut international d' Art Public, mocht ontvangen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A. et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13. Tijd van inlevering vóór 15 September 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam: Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam: Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10,— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Iedereen is de zoon zijner eigen werken.
CERVANTES.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Van een paar oude gebouwen te Arnhem. — Het Stadhuis van Amsterdam. — Het draagvermogen van zandgrond. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De 1278ste gewone ledenvergadering zal gehouden worden op *Woensdag 27 April e.k.* des avonds te 8½ uur in het Genootschapslokaal in „Parkzicht".

Agenda:

1. Opening en Notulen der 1277de vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Bespreking Zomerexcursie naar Brussel.
4. Ballotage van den heer J. J. van den Burgt als gewoon lid, voorgesteld door de heeren Rutgers en Redert.
5. Verslag van de afgevaardigden, naar de Buitengewone Vergadering van den „Nederlandschen Oudheidkundigen Bond", ter bespreking van Wettelijke Monumenten-bescherming.
6. Rondvraag en sluiting.

II. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heer Th. Groenendijk, cand.-ing. te Friedberg in Hessen.

TH. PHILIPPI
te Secretaris.

VAN EEN PAAR OUDE GEBOUWEN TE ARNHEM („ST. PETER" EN „SABELSPOORT")

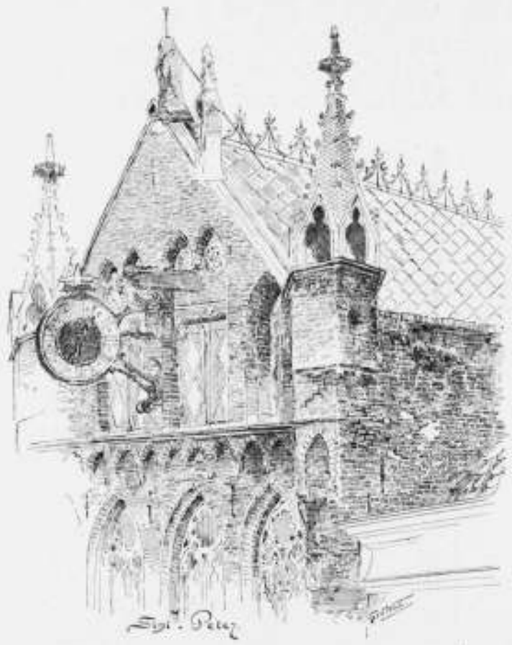
DOOR G. V. D. W.M.L.

ELK onzer streeft naar welvaart, d. i. wij stellen zekere eischen aan 't leven en trachten daaraan te voldoen. 't Spreekt wel van zelf, dat de allernoodigste levensbehoeften, n.l. voeding, kleeding en 't hebben van onderdak 't eerst om bevrediging vragen. Doch wie voedsel, kleeren en een tehuis bezit, moge dankbaar zijn, voldaan is hij nog niet. Hij begeert smakelijk voedsel, nette kleeding, een gerieflijk huis en — kan hij 't krijgen — fijne kost fraaie kleedij, een weelderige woning. En nu is hij bezig bevrediging te zoeken voor den tweeden eisch — de eerste bepaalde zich tot 't *noodige* — hij vraagt ook naar 't *mooie*. De *schoonheidsbegeerte* treedt naar voren, de schoonheidsbegeerte, die eindelijk verlijad wordt tot *kunstzin*.

Geldt dit vóór den enkeling, 't is niet minder waar voor gansche volken. Van de omstandigheden hangt 't af, in welke mate of er aan de behoefte aan 't mooie kan worden voldaan. Vandaar dan ook, dat 't eene tijdperk der wereldhistorie rijker aan schoonheidsuiting is, dan 't andere. Met hoe minder moeite de noodzakelijke dingen zooals voeding en kleeding, worden verkregen, des te weliger tiert de behoefte aan schoonheid. Om bij ons eigen land te blijven, behoeven we slechts terug te gaan tot de zeventiende eeuw, toen de Oost- en West-Indische Compagnieën schatten binnen onze grenzen brachten, om de waar-

Het tegaan wordt gehouden. Franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 6.—, voor beroepsleden en adspiranten f 8.—

heid van 't bovenbeweerde te illustreeren. De gouden eeuw was niet slechts de eeuw van 't goud, ze was tevens de eeuw, die ons mannen leverde als Rembrandt,

Rubens en Van Dijk, mannen als Vondel en Hooft, mannen als De Keijzer en Van Campen. En dat hun talent hoogtij vierde, dankten ze aan de zucht naar 't mooie bij onze rijke kooplieden.

Is 't wonder, dat we zorgvuldig en met eerbied conserveeren, wat ons de tand des tijds nog goedgunstig uit het bloeitijdperk onzer geschiedenis heeft gelaten? Ge behoeft niet gestudeerd te hebben in aesthetica om in onze zeventiende eeuwsche meesters de kunstenaars te erkennen. Staande voor Rembrandts doeken, voelt ge wel, dat daar een kunstenaar bij de gratie Gods aan 't woord is. En als ge hier of elders een oud-Hollandsch gebouw aantreft tusschen zooveel leelijke gevels van lateren datum, dan wordt ge door zijn schoonheid getroffen, ook, al hebt ge geen studie van architectuur gemaakt. En wanneer dan, terwille van winzucht of uit gebrek aan eerbied voor 't wezenlijk mooie, de breekijzers tusschen die oude steenen worden gezet, o, dan is 't u, als ge tenminste 't mooie reeds als behoefte voelt, of men u iets heel dierbaars met wreede hand ontrukt. Dan wordt ge boos en ge zoudt die arme, willooze werklieden wel willen toeschreeuwen: „Houdt op! ge grieft, ge beleedigt, ge martelt mij!" Ziet ge dan niet, hoeveel heerlijks ge tot doode materie maakt? Ge vermoordt de ziel die daar schuilt in die oude steenen, de ziel van hem, die ze eenmaal opzettelijk zoo op elkaar plaatste, scheppend een schoon product van bouwkunst".

Hoeveel van dat schoons is voor en na ons niet ontrukt. Maar toch — enkele monumenten zijn ons overgebleven, die wij koesteren, of 't onze kinderen waren, voor wier behoud wij strijden, of 't eigen hof en haard gold.

Arnhem, lezer, is aan mooie oude architectuur niet rijk. Wie over Gelre's hoofdstad hoort spreken, denkt dan ook nimmer aan schoone oude gebouwen, maar verplaatst zich terstond in gedachten naar het heerlijke boschrijke heuvelland, dat aan de stad hare beteekenis geeft, omdat het jaarlijks duizenden vreemdelingen trekt. En echter, voor wie oog heeft voor bouwkunst zijn er enkele puntjes die beschouwd mogen worden. Ik denk aan „de Groote kerk", aan den „St. Peter" en aan de „Sabelspoort" en zou er ook „de Waag" nog bij kunnen voegen.

't Zij mij vergund, voor „St. Peter" en „Sabelspoort" een oogenblik uwe aandacht te vragen. Misschien dat ik dan later — als u het goed vindt — eens over de kerk op de markt wat ga keuvelen.

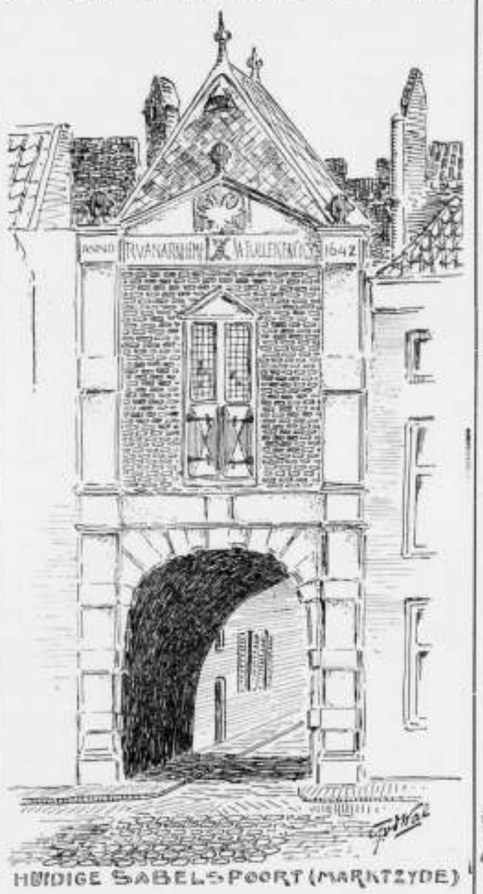
Wanneer ge een Arnhemmer vraagt, of hij u den „St. Peter" kan wijzen, hebt ge veel kans, dat hij u verwonderd en vragend aankijkt. „St Peter" is voor de meeste Arnhemmers een onbekende naam. Doch vraag eens naar de antiquiteiten zaak van De Klark, en iedereen zal u terechtwijzen.

't Gebouw, waarin deze zaak sinds jaren gevestigd

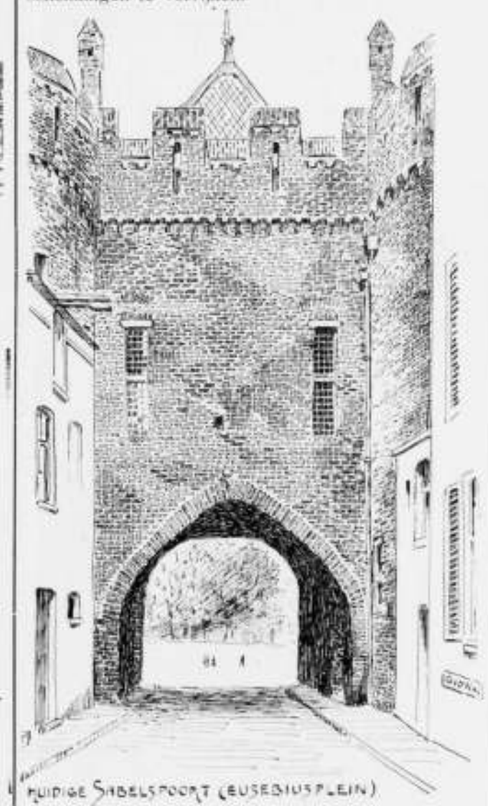
is, is 't *St. Petersgasthuis* van weleer. Bedenkende, dat, wie verkoopen wil, moet zorgen voor een flinke,

aan den eisch des tijds beantwoordende étalage, liet de tegenwoordige bewoner den ondergevel moderniseeren. Een groote spiegelruit met hooge deur er naast, gevat in hadsteenen omlijsting, verving eenige jaren geleden den ouden onderbouw en maakte den

HUIDIGE SABELSPOORT (MARKTZYDE)

gevel voor 't tegenwoordige doel wel practisch, doch herschiep die tevens in een caricatuur van bouwkunst; want de bovenbouw bleef onveranderd zijn Gotisch karakter behouden. 't Is dan ook slechts dit bovengedeelte van den voorgevel, dat we u willen laten zien in bijgaande afbeelding. 't Toovert ons 't oude St. Petersgasthuis weer voor de oogen. Dit gasthuis werd in 1401 gesticht door *Johan van Anhem*, kanunnik van St. Peter te Utrecht. Zijn huis in de Arnhemsche Rijnstraat, de „altmeynte" benevens eenige landerijen werden door hem afgestaan, ten einde te komen tot de stichting van een verblijf voor ouden van dagen en zieken. In 1405 werd de stichting aan St. Peter toegewijd. Volgens den fundatiebrief moesten er armen en kranken overeenkomstig de inkomsten worden gevoed en verpleegd. De stichter legateerde aan de inrichting verschillende fondsen, terwijl men zich ook van 'andere zijde beijverde 't gasthuis met schenkingen te verrijken.

HUIDIGE SABELSPOORT (EUSEBIUSPLEIN)

't Bestuur moest — aldus de stichtingsacte — bestaan uit vier regenten, waaronder twee Schepenen van Arnhem. De twee anderen moesten behooren tot de procuratores der kloosters „Monnikhuizen" thans een modern pension aan de noordoostzijde der stad) en „Mariaborn".

Behalve inwoners van Arnhem zouden er ook vreemdelingen worden opgenomen, terwijl aan behoeftige ingezetenen maaltijden, „prebende" of „preuves" genoemd, zouden worden verstrekt 't Genot van vrije

woning, waarin aanvankelijk 't gesticht in de Rijnstraat voorzag is later overgebracht naar woningen in de tegenwoordige Luthersche steeg, voorheen St. Petersteeg geheeten. In 1524 huurde Karel van Gelder den kelder onder 't gebouw St. Peter, om er zijn wijnen te bewaren.

Verlaten we thans in westelijke richting de Rijnstraat om ons langs Roermondsplein, Rijnkade en Eusebiusplein naar de Markt te begeven. Op 't Eusebiusplein valt ons 't oude monument in 't oog, dat toegang tot 't Marktplein verschaft. 't Is de *„Sobelspoort"*, 't eenige overblijfsel van de oude vestingwerken. Van deze poort wordt reeds in 1357 gewag gemaakt. De twee verdedigingstorens, waarmee ze aanvankelijk was toegerust, werden in 1440 afgebroken. In den strijd tusschen *hertog Arnold* en zijn zoon *Adolf* speelde de poort een rol. Zij werd in 1471 door de Adolfgezinde burgers op de Arnoldpartij veroverd. Adolf legde er bezetting op, teneinde de stad in bedwang te houden. Behalve voor de ver-

dediging der stad, deed de poort oudtijds ook dienst als opsluitplaats voor krankzinnigen, wat haar den naam van *„Geckentoren"* bezorgde terwijl er tevens landloopers of baldadige straatjeugd werden opgesloten.

In 1447 werd er een woning opgebouwd. De Gelderse rekenkamer had in 1590 tijdelijk een wachthuis boven de poort in gebruik, 't welk sedert 1619 *tolkamer* heette, aangezien de beambten van den „Grooten Gelderschen tol" er zitting hielden.

Wanneer men de beide hiernevens geplaatste afbeeldingen vergelijkt, ontwaart men terstond dat de noordzijde zeer van de zuidzijde in uiterlijk verschilt. Toen de wallen verdwenen, hebben de woningen van weerszijden in 't gebouw in 't gedrang gebracht, wat zeer jammer is. Boven den Noordelijken ingang vindt men, behalve 't Arnhemsche wapen, den witten dubbelen adelaar met vergulde klauwen en snavel op een veld van azuur, 't inschrift *„R. van Arnhem et A. Tulleken cons"*, met het jaartal *1647*. In dit jaar, toen R. van Arnhem, en A. Tulleken burgemeesters der stad waren, werd de poort door den bouwmeester Arien Verboeff gerestaureerd.

Wanneer men onder de poort doorgaat ontdekt men in 't dikke muurwerk, waarin nog de scharnieren aanwezig zijn, waarop eenmaal de deuren draaiden, een diepe sleuf, oudtijds bestemd voor een houten valhek, dat neergelaten werd bij wijze van noodafsluiting wanneer de vijand de buitendeuren had vernield. Boven de poort bevindt zich thans nog een op Oud-Hollandsche wijze ingerichte kamer.

Gij hebt lezer, in dit opstel geen bouwkundig-technische opmerkingen gevonden omtrent de gebouwen, die ik slechts aan u wenschte voor te stellen. Ik laat dat gaarne over aan meer bevoegden. Gij kunt die zelve in uw notitieboek vastleggen, wanneer ge eens lust mocht gevoelen, in uwe vacantierust te zoeken in ons schoone, rustige stedeke aan den Rijn, waar ge als à vis 't station 't welingerichte bureau van V. V. V. vindt. Den administrateur, den heer Van Gelder, voorkomend als altijd, zult ge bereid vinden u 't schoonste pad door onze heerlijke omstreken te wijzen. En wilt ge u op een regenachtigen dag in zijn historie wat nader inwijden, welnu wij bezitten een prachtige openbare bibliotheek in de Mariënburgstraat, aan 't hoofd waarvan een kundige bibliothecaris staat, die u gaarne op de banen van 't verleden tot gids zal dienen.

G. v. d. Wal.

HET STADHUIS VAN AMSTERDAM. *(Vervolg).*

Het schoorsteenstuk voor deze zaal zou door Rembrandt geschilderd zijn geworden, wiens schets bewaard bleef. Maar tenslotte heeft Jan Lievensz. het gemaakt. De voorstelling is Fabius, die door zijn zoon genoodzaakt wordt, van het paard te stijgen, een toespeling op de hooge waardigheid van het Burgemeesters ambt.

In de zaal, die op deze volgt, vergaderde de Oud-Raad. Hier trokken weer twee groote schoorsteenstukken den aandacht, die de Burgemeesteren en Oud-Burgemeesteren voorbeelden uit de Oudheid ter navolging te zien gaven.

Ferdinand Bol vertoonde, hoe Fabricius, toen hij naar het kamp van koning Pyrrhus gezonden werd, die met Rome in oorlog was, zich noch liet omkoopen, noch door het gebriesch der hem onbekende olifanten schrik liet aanjagen. Aan de andere zijde schilderde Govert Flinck, Marcus Curius, die, toen zijn dienst-tijd als Consul te Rome om was, alle geschenken afwees en als vergeten burger ging leven.

Naar de zijde der Kalverstraat volgde nu op den hoek, de Thesaurie-ordinaris, waar de Thesaurieren vergaderden, die de gelden der stad beheerden. Het schoorsteenstuk, door Nicolaas de Helt Stokade, stelt Jozef voor, wiens voorzichtig beheer Egypte voor hongersnood behoedde.

De Secretarie, de Thesaurie Exra-ordinaris en de kamers, waar de Schepenen vergaderden, vindt men aan de zijde der Paleisstraat en aan den Voorburgwal. Van binnen zijn die kamers eenvoudiger. Toch had ook de Secretarie haar schoorsteenstuk, het portret van Maria de Medicis, nu in de wachtkamer van de Burgemeester op het Prinsenhof te zien.

De kamers der Schepenen, die niet alleen in strafzaken, doch ook in burgerlijke zaken rechtspraken, prijken niet slechts met de zinnebeelden der straffende gerechtigheid, maar ook met toespelingen op de welvaart, die een gevolg is van goede rechtsbedeeling.

In de groote Schepenzaal is een schoorsteen aanwezig, die Ferdinand Bol met een schilderij en Artur Quellinus met kostelijk beeldwerk in marmer versierde. Sinds echter Lodewijk Napoleon in 1808 zijn troon voor den schoorsteen plaatste, is dit alles aan het oog onttrokken.

De Schout had zijn kantoor in een kamer, die als insteek-vertrek boven de plaats, waar Schepenen in hun bank zaten, was uitgebouwd. *(Wordt vervolgd).*

HET DRAAGVERMOGEN VAN ZANDGROND.

Dikwijls doet zich bij het ontwerpen van fonderingen de vraag voor welke belasting op den bouwgrond kan worden toegelaten. Geeft de bouwverordening geen bindend cijfer op, dan slaat men een vademecum of bouwkundig werk na of wel men vergelijkt de bedragen, die elders in bouwverordeningen worden voorgeschreven en vindt dan cijfers variëerend van 1 tot 4 K.G./cM². Wie zich van de dienstelijkheid van zijn ontwerp wil rekenschap geven — d. w. z. wie van den eenen kant geen te kostbare fondeering wil ontwerpen en van de andere zijde voldoende zekerheid ten opzichte van de stabiliteit der te volgen fondeeringwijze wil bezitten — zou de belasting, waarbij de bouwgrond in te sterke mate zou worden ingedrukt, moeten kennen en door middel van een oordeelkundigen zekerheids-coefficient de t.t.l. belasting bepalen. Hij verkeert in het onzekere nopens het draagvermogen van zijn terrein en is gedwongen te blijven binnen de waarden, die de vademecums op-wie-weet-welke gronden aangeven.

Het tasten in volslagen duisternis bij het vraagstuk der t.t.l. belasting is echter niet onvermijdelijk; er zijn op dit gebied verdienstelijke pogingen tot opheldering aangewend en zonder tot volkomen klaarheid te geraken, is het toch mogelijk eenig licht over deze kwestie te werpen, — zooals door mededeeling van het hiernavolgende moge geschieden.

Zand bestaat uit korrelige deeltjes van verschillende gesteenten, voornamelijk kwarts. Elke zandkorrel heeft vroeger deel uitgemaakt van een grooter brok gesteente. De verdeeling is geschied met gladde vlakjes en scherpe kanten, zooals ook nu plaats heeft bij vergruizing. De korrels zijn gedurende langen tijd door water of wind voortgedreven, en hebben bij onderlinge schuring hun scherpe kanten verloren; hoe kleiner de korrel, hoe meer zij in gladheid is toegenomen en hoe meer hare gestaante den bol- of ovorm is genaderd.

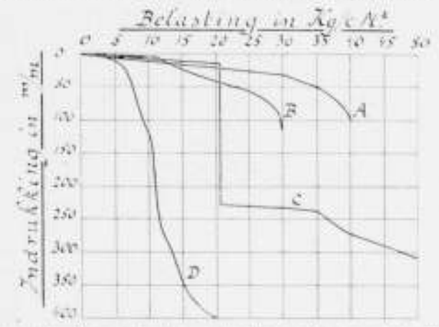
Een zandmassa bestaat uit eene opeenstapeling van korrels; hoe meer die korrels met vlakjes tegen elkaar sluiten, hoe vaster de zandmassa is; eene massa die alleen uit bollen zou bestaan, zou in bewegelijkheid naderen tot een kogellager; daarentegen kan eene collectie met vlakken tegen elkaar sluitende korrels, mits zijdelingsche uitwijking worde belet, in vastheid een monolyth nabij komen. Zoodoende is het feit verklaarbaar, dat een laag grofkorrelig zand meer draagvermogen heeft dan een laag duinzand.

In de werkelijkheid zijn de *zuivere* zandlagen alleen aanwezig als de natuur ze gevormd heeft. Wat toch is het geval? Worden de korrels door stroomend, geleidelijk langzamer stroomend, water afgezet, dan bezinken eerst de grootere korrels, daarna de minder groote, en rollen de bovenste korrels over de onderste. Die rollende korrels komen tot rust zoodra zij een plaatsje vinden, waarin zij zich passen, dat de stroom hen niet verder kan voortbewegen; elke korrel vindt haar passende holte tusschen de reeds bezinkene en zoodoende ontstaat een vaste massa.

In zekere mate kan dit verschijnsel zich ook voordoen in stilstaand water b.v. bij het maken van een zandbedding, maar daarbij treedt een ander verschijnsel op. In het algemeen is het gebruikte zand niet zuiver; klei- of leemachtige en organische zelfstandigheden zijn daarin aanwezig. Deze blijven veel langer zweven; men kan zich daarvan door schudden in een glas water overtuigen, alzoo vermengt zich, na behoorlijk schudden en bezinking, het zand onderin en de overige stoffen als een vet laagje bovenop. Bij stroomend water zal men dus afscheiding van nagenoeg zuiver zand verkrijgen; bij stilstaand water of althans water dat slechts kort in beweging blijft, plaatsen zich vettige deeltjes tusschen de zandkorrels. Deze werken als smeermiddel, zoodra een uitwendige druk wordt aangebracht, zoodat de zandmassa gemakkelijk vervormbaar wordt, m.a.w. geringe vastheid verkrijgt. Ja zelfs kunnen die bijmengsels oorzaak zijn dat een boven water gelegen zandmassa van buiten toevloeiend water wel spaarzaal maar niet voldoende afstaat, zoodat het zandlichaam tot pap overgaat en als modder vervloeit. Zoo is op de lijn Eede—Ijmuiden in 1892 een spoorwegdam over aanmerkelijke lengte plotseling „weggereisd." Maar ook in meer dagelijksche gevallen treedt dit verschijnsel pernicieus op. Voldoende bekend is het feit, dat de zandbeddingen, die met het onderwerk gelegen zijn onder den grondwaterspiegel, slechts eerst gerijmen tijd na de storting de gewenschte vastheid verkrijgen en lang eene weeke massa kunnen blijven, ongeschikt voor het doel dat met het maken van zandbeddingen wordt bevogd; ongeroerd natuurlijk zand daarentegen laat zich dikwijls onder water te hoof afsteken.

Hieruit mage blijken dat tusschen natuurlijk ongeroerd zand en een zandbedding een groot en wezenlijk verschil bestaat.

Bij het ontwerpen van een fondament komt het er op de eerste plaats op aan, hoeveel de grondslag bij een bepaalde belasting per cM² wordt ingedrukt. Hiervoor zijn talrijke proeven genomen. De meest belangrijke zijn die waarbij men zich niet tevreden heeft gesteld met het aanbrengen van de te verwachten belasting, maar de belasting heeft opgevoerd tot een veelvoud van de gewenschte, al naar gelang den zekerheidscoefficient. Deze is toch hier evenzeer noodig als bij de bepaling van andere t. t. l. spanningen. Nu doet zich bij die proeven het verschijnsel voor, dat — al naar gelang den bouwgrond — de indrukking nagenoeg evenredig is aan de belasting per cM² tot aan zekere belasting en dat daarna een plotselinge toe-

name intreedt, een dergelijk verschijnsel als ook ijzer vertoont. Het nevenstaande diagram vertoont het verloop van 4 belastingsproeven op verschillende terreinen genomen.[1]) Welke voorstelling moet men zich van dit verschijnsel maken?

[1]) Revue du Génie Militaire, Mars 1908.

In een zandmassa sluiten de korreltjes, noch uitsluitend met platte vlakjes, noch uitsluitend met gebogen vlakjes tegen elkaar. De eerste wijze van aansluiting belet onderlinge beweging der korrels; laatstbedoelde wijze veroorzaakt labiel evenwicht. Wordt er derhalve een druk uitgeoefend, dan ontstaat in de zandmassa zekere beweging: weliswaar blijven alle korrels ten opzichte van de aangrenzende op hun plaats maar de korrels ondergaan elk op zichzelf een kanteling: de onderlinge wrijving is echter voldoende om de vormverandering der massa gering te doen blijven. Neemt de druk echter toe, dan wordt de wrijving overwonnen, en heeft plotseling groote vervorming der massa plaats, nl. zijdelingsche wegpersing. Dit laatste mag zich bij een bouwwerk niet voordoen, kanteling der korrels is echter onvermijdelijk. De vraag moet dus zijn: waar is de grens der belasting, waarbij nog geen aanmerkelijke setting is te vreezen?

Men begaalt nu in de praktijk die grens door op den grondslag een blok te plaatsen, dikwijls 20 × 20 cM², in grondvlak; dit blok wordt geleidelijk zwaarder belast en de indrukking gemeten. Daartoe is op het blok een zoldertje van ongeveer 1 × 1 M. geplaatst, waarop men gietelingen of blokken lood stapelt. Voorzorgen zijn noodig tegen kanteling van het blok. Bij de proeven, waarvan het diagram de uitkomsten vermeldt, heeft men als t.t.l. belasting bij de terreinen A, B en C $^1/_{10}$ van de belasting, die een indrukking van 10 mM. veroorzaakte, aangenomen terwijl op terrein D een diepere, vastere laag werd opgezocht. De zekerheidscoefficient 10, genomen op de wijze als sooeven vermeld, komt mij zeer hoog voor; metselwerk is toch wel degelijk in staat kleine verschillen in setting toe te laten, zonder dat scheuren ontstaan. Ook behoort de zekerheidscoefficient genomen te worden ten opzichte van het bedrag der belasting, waarbij de setting plotseling toeneemt, zoodat in vele gevallen de hiervoor vermelde opvatting van 1 mM. als t.t.l. setting overdreven streng kan genoemd worden.

Er is nog een andere omstandigheid die hierop wijst, n.l. het feit dat de proeven zijn verricht met een drukvlak (20 × 20 cM²), dat aanmerkelijk kleiner is dan het grondvlak van een fondament. Bedenkt men dat de zandkorreltjes slechts een kanteling ondergaan, dan zal bij een grooter drukvlak de aangetaste zandlaag dikker zijn, dan bij een kleiner drukvlak. Vergelijkt men 2 drukvlakken A en B, waarvan A eene 2 × groote zijde heeft als B; dan laat het zich aanzien, dat de laag der kantelende korrels ook ongeveer 2 × zoo diep zal zijn, m. a. w. 8 × zooveel volume zal hebben, zoodat bij A bij viervoudige belasting ongeveer half zooveel — althans minder — indrukking dan bij B zal ontstaan, terwijl de belasting per cM². in beide gevallen dezelfde is. Deze meening strookt met de praktijk en wordt ook voor wat de conclusie betreft, door de hoovenbedoelde ondersoekers (zie diagram) gedeeld. Dat de proeven met een grondvlak van 20 × 20 cM². worden genomen, is dus oorzaak, dat de settingen in de werkelijkheid minder zullen bedragen.

Hoe men ook over de aldus te vinden cijfers denkt, — zooveel is zeker, dat bij twijfel nopens de gelijkmatige soliditeit van een terrein deze wijze van beproeving zeer betrouwbare gegevens nopens dit punt kan opleveren. Ongelijkslachtigheid zal zich verraden door verschillen in de indrukking bij gelijke belastingen, zooals in mij bekende gevallen gebleken is. Waar dus zekerheid ontbreekt of men over de gehele oppervlakte van een terrein wel met ongeroerden grond te doen heeft, daar zijn die beproevingen noodig en afdoende.

Bij zandbeddingen dient nog het volgende in aanmerking te worden genomen. Evenals men bij een maat gevuld met boonen of erwten door schudden het volume kan verminderen, zonder dat te voren in de massa onnoodige holten aanwezig waren, zoo ook kan men eene zandkorrelmassa door trillingen vaster ineen doen zetten. Dit is ook practisch aangetoond. Voorzeer door het inslaan van heipalen. Te Feijenoord zette zich het zand zoo vast ineen, dat ten slotte een blok van 1600 KG. moest worden gebezigd, terwijl de eerste palen met een blok van 500 KG. behoorlijk schoten.

Voorts zal kloppen of stampen resultaat kunnen opleveren. Dit middel is al zeer oud. Bij romeinsche bouwwerken was het een gebruikelijke methode om bij twijfelachtige gronden den grondslag te bedekken met een laag steenstukken vermengd met kalkmelk en deze eerste laag te stampen [4]). Het eigenlijke fondament is dan in aanleg aanmerkelijk smaller dan die laag. Zoodoende wordt niet alleen de grond in trilling gebracht en aangedrukt, maar ook wordt de naast het fondament gelegen specie vastgelegd tegen zijdelingsche persing. RONDELET bevoelt dit middel tot grondverbetering sterk aan, ook zonder dat een laag steenstukken wordt aangebracht. Vooral bij aangestort zand moet het noodig worden geacht.

Dit aangestort zand heeft overigens gering draagvermogen, zooals vanzelf spreekt. Niemand zal er aan denken daarop, zonder meer, te bouwen. Onder de middelen tot verbetering is vooral het wateren van beteekenis, waarbij als eerste eisch moet gelden dat het zandbed zijn water kan kwijtraken. Is dit niet over de volle hoogte het geval, dan zal toepassing van een laag puin of steenslag tot aan den waterspiegel noodig zijn. Ligt het zandbed boven het grondwater, dan zal de grootste vastheid worden bereikt als het zand in het water „gestroid" wordt, zooals in den aanhef werd betoogd, waarmede persoonlijke ervaring in overeenstemming is; de resultaten zullen daarbij beter zijn dan bij de meer gebruikelijke methode, waarbij het zand in den droge wordt gestort en daarna gewaterd.

Er is echter nog een derde methode, waarvan zelfs nauwkeurige gegevens bekend zijn, nopens de wijze waarop het water zich ten opzichte van het zand gedraagt. [5])

Het draagvermogen van een zandvlak werd bepoefd op de wijze als de verharding van tras ondersocht wordt met de proefmaald van VICAT: nl. door op een staaf, rustend op het zandvlak met een oppervlak van 9|.m 4 cM² verschillende gewichten te plaatsen en de indrukking te meten. *Voor de kennis van het absolute draagvermogen van dit kleine vlakje vanzelf niet bruikbaar;* daarentegen wel voor het relatieve draagvermogen bij verschillende bewerkingen van het zandlichaam. Van de talrijke metingen mogen alleen de onderstaande hier worden vermeld, omdat zij als specimen van de overige het karakter der resultaten voldoende demonstreeren.

Bij *los ingestort* zand en eene belasting van ± 5 K.G. cM², bedroeg de indrukking 187 mM.:

na watering en verwijdering van het water idem idem 19 mM.;
na zijgmaals wattering en uitwatering idem idem 17½ mM.;
na 4e wattering en uitwattering idem idem 13 mM.;
na 4e idem idem idem idem 3 mM.

Na de laatste bewerking was het zandlichaam dus nagenoeg vast geworden, terwijl eenmaal watering al een grooten invloed ten goede had

Bij de beoordeeling van het draagvermogen van zand onder water zal moeten worden bedacht, dat de wrijving der zandkorrels onderling hier eerder zal worden overwonnen dan in het droge, zoodat spoediger weg- en opgezing, alsoo grootere setting van de zandmassa, zou zijn te vreezen. Deze wedevlige omstandigheid wordt echter geheel of gedeeltelijk goedgemaakt, doordat het zand alsdan behoort tot een diepere laag en derhalve zooveel boven als terzijde is opgesloten, waardoor wegpersing wordt belemmerd en setting wordt tegengewerkt. Hieruit is voor een deel het groote draagvermogen van het natuurlijke zand te verklaren, ook al is het onder water gelegen.

Het onderzoek naar het draagvermogen, dat bij boven water gelegen zand vrij eenvoudig is, wordt hier echter hoogaarlijk. Overweging verdient eene wijze van onderzoek, die eenige overeenkomst vertoont met eene proefheiing [6]). Op de te onderzoeken laag wordt een blok geplaatst (met een grondvlak groot O); daarnaast wordt de put aangeaard. Men laat op dat blok een gewicht (G) vallen van een willekeurige hoogte (h) en verkrijgt dan een indrukking van het zand (i). Neemt men den weerstand van de laag per eenheid W, dan is bij benadering Gh = WOi, waaruit men 2 bij elkaar behoorende waarden van W en i vindt. Zoodoende kan men een diagram als hierboven samenstellen.

In de praktijk komt nog een andere toestand voor, nl. de aanwezigheid van een laag opgespoten zand, rustend op een veen- of moddersachtigen ondergrond. Dan vormt het zand op zichzelf een vaste massa, die echter in onvasten toestand verkeert.

Het draagvermogen wordt dan minder door de gesteldheid van het zand, dan door die van den ondergrond bepaald.

Arnhem, April 1910. VAN DE WIJNPERSSE,
Kapt. Genie.

4) RONDELET, L'art de bâtir.

5) P. A. M. HAGENAAR in „de Ingenieur" 1905.
6) Revue du Génie Militaire, Oct. 1906.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1722: „Zoet verbond tusschen pen en toga", „Kroniek", „De Statistiek is een zeer onbetrouwbare methode" door Jacob Israël de Haan, „De beteekenis van een Monarchie" door M. G. W., „Aan alle landgenooten langs Neerlands grensdijn" door A. E. Dudok van Heel.

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 15: „Machinetechniek en verkeerswezen" met afbs., systeem Prof. Dr. F. Weiss, „Metaal- en Houtbewerking", door H. Z.

„DE OPMERKER" No. 16: „De Vraagstukken van den Stedenbouw" (vrij naar het Duitsch van Paul Westheim). Verslag eener voordracht over „Uitbreidingsplan en Bouwverordening", gehouden door den heer W. van Boven ter vergadering van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", „Oudheidkundige Bond", „Bescherming van Monumenten".

„HET BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 16: „Verslag betreffende de examens in 1910 voor het diploma voor Bouwkundige Opzichter en voor Bouwkundig-Teekenaar, ingesteld door de Mij. tot Bev. der Bouwk., door B. J. O., „De Cooperatieve Bouwvereeniging „De Goede Woning" te Delft", door Schaad, „Wettelijke Monumentenbescherming", „Het ontwerp-Frowein" voor aan- en verbouw van het Haagsche Raadhuis", ingez. door J. Gratama, „Waarom niet het Vredespaleis?" door een Hollander, die er trotsch op is Hollander te zijn.

„DE INGENIEUR" No. 16: „De gemeentelijke Electrische Centrale aan de Schiehaven te Rotterdam", voordracht, gehouden door H. C. J. Gritters, „Watertoren te Vianen" met afb., door C. M. Lugten en M. J. Muller, „Internationaal Congres voor Technisch hooger Onderwijs te Brussel 1910".

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 15: „Iets over het uitslaan van tapsche cylindrische ketelnompen", met afb.

„DE AANNEMER" No. 15: „De verhouding tusschen hoofd- en onderaannemer in Engeland",

„BUITEN" No. 16: „Horst (L.) en het kasteel", met talrijke afbs. door A. F. van Beurden.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 293: „Die geplanten Neubauten der Museumsinsel zu Berlin", met afbs. door Arch. Alfred Messel.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 30: „Die geplanten Neubauten der Museumsinsel zu Berlin" (slot), „Zwei monumentale Hallenbauten in Eisenbeton", voordracht, gehouden in de „Deutschen Betonverein", door Spangenberg, „Der Umbau des alten Rathauses und der alten Börse in Leipzig", Arch. Wilhelm Scharenberg.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 28: „Le Paris d'Autrefois: Quartier de Grève" met afb. door P. Planat, „La Villa Médicis" met afb. door P. P., „Hôtel d'artiste à Levallois-Perret" met afb. Arch. M. Cuinat, met bijschrift van A. D.

„BUILDING NEWS" No. 2884: „Concrete Reinforcement", „Keepers house and Kennels", met afbs., Arch. H. Ashlin-Thomas, „Constructional Steelwork", door S. Bylander, „The School of Architecture", Liverpool, met afbs., „New examination Hall for the Royal college of Physicians and surgeons", met afbs., „National Museum of Wales", met afbs., „Minehead Shelter" met afbs., „An insurance-office facade", met afb.

R.

BERICHTEN.

Prijsvraag „Rochdale."

Het volgende schrijven zal in de a.s. ledenvergadering van ons Genootschap onder ingekomen stukken behandeld worden.

Aan het Bestuur van het Genootschap
„Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

WelEdelGeboren Heeren!

Met groote belangstelling nam het bestuur onzer Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, kennis van het programma voor den prijsvraag uitgeschreven door de Vereeniging „Rochdale" te Amsterdam voor de verkaveling en de bebouwing met arbeiderswoningen van een terrein aldaar.

Op enkele bepalingen uit dit programma wenschen wij in het bizonder uwe aandacht te vestigen, in het vertrouwen dat u, met ons, van meening zult zijn dat deze een nadere bespreking ten volle waard zijn.

Wij doelen dan in de eerste plaats op Art. 5 der „bepalingen" in verband met ten 11e *a, d, e* van het „programma", waarin als honorarium voor den architect met de uitvoering belast, een percentage wordt vastgesteld dat aanmerkelijk afwijkt van de honorarium-regelen vastgesteld door de Mij. tot bevordering der Bouwkunst.

Volgens globale berekening wordt aan den architect een honorarium aangeboden dat ongeveer een derde deel bedraagt van hetgeen hem volgens de bovenbedoelde regelen toekomt.

De tweede bepaling, die onze aandacht heeft getrokken, betreft het bedrag der uitgeloofde prijzen. Het totaal hiervan ad. *f* 1000 blijft verre beneden hetgeen als billijk mag worden verlangd en is bovendien in flagranten strijd met de bepalingen in de „regelen van Nationale prijsvragen" zooals die door de verschillende bouwkundige corporaties in samenwerking zijn geconcipieerd en staan te worden vastgesteld.

Bovenstaande overwegingen hebben ons bestuur aanleiding gegeven tegen Vrijdag 22 dezer eene ledenvergadering bijeen te roepen, ter bespreking van de vraag wat aan onze Vereeniging in dezen te doen staat, en waarin aan de vergadering machtiging zal worden gevraagd tot het richten van een schrijven aan het bestuur van „Rochdale" en aan de Jury, waarin onze bezwaren tegen de aangehaalde bepalingen worden uiteengezet, en waarin verder zal worden verzocht deze bepalingen in overeenstemming te brengen met de eischen van billijkheid en de geldende regelen en zal worden te kennen gegeven dat ons bestuur zich — zéér tot zijn leedwezen — genoodzaakt zal zien, deelneming onzer leden aan den Prijsvraag te ontraden, bijaldien onverhoopt het bestuur van „Rochdale" het billijke van het verzoek niet mocht inzien.

Uw bestuur zoude ons ten zeerste verplichten door, in eene zoo spoedig mogelijk te houden vergadering uwer Vereeniging, evencens het programma, en speciaal de gemelde bepalingen in bespreking te brengen en de zienswijze uwer Vereeniging hieromtrent ter kennis van het bestuur van „Rochdale" en van de Jury te brengen.

In het belang van ons vak achten wij een krachtig stellingnemen tegen de genoemde bepalingen van het programma ten zeerste gewenscht.

Gelijkluidend schrijven werd verzonden aan:

1°. Het Hoofdbestuur van de Mij. tot bevord. der Bouwkunst;

2°. Het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten;

3°. de Commissie voor de Vakbelangen uit de Mij. tot bevord. der Bouwkunst.

Met de meeste hoogachting,
van uw bestuur de dienstw. dienaar:
Alb. Ottes, *Voorzitter.*
J. Hesman de Roos, *te Secretaris.*

Tentoonstelling der Delftschaardewerkfabriek „de Porceleyne Fles", voorheen Joost Thooft en Labouchère.

In de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is sinds Zaterdag 16 April een tentoonstelling van de nieuwste producten der, op goede grondslagen rustende, Delftschaardewerkfabriek „de Porceleyne Fles".

De tentoonstelling is niet zoo uitgebreid, doch er zijn enkele der laatst uitgevoerde bestellingen in hun geheel opgesteld. Zoo treft aan den ingang onmiddellijk de omlijsting, met aansluitend fries, bestemd als omlijsting van het bovengedeelte der ramen, met rondgaand fries onder de kroonlijst, aan het „Sea-View Hospital" te Richmond, New-York City. Zooals van zelf spreekt moeten de tentoongestelde architectonische fragmenten niet beoordeeld worden naar het ontwerp, daar deze niet van de fabriek zelf zijn, doch alleen door hen uitgevoerd zijn naar de hun verstrekte teekeningen.

Hoofdzakelijk moet dus gelet worden op de technische uitvoering: op de verschillende technieken, op de glazuren en de bereikte kleureffecten, enz. En uit dit oogpunt beschouwd, staat zeker „de Porceleyne Fles" bovenaan. Het niet betrekken van verven en glazuren van andere fabrieken, doch het zelf bereiden van deze, heeft de fabriek geholpen een zoo hoog standpunt te bereiken.

Het zooeven genoemde fries van het „Sea-View Hospital" is hiervan het bewijs. Als ontwerp is het bedenkelijk. De levensgroote figuren uit de hospitaalwereld maken een eenigszins zonderlingen indruk in het, verder geheel in Vroeg-Italiaansch Renaissance gehouden, fries. Doch ondanks de opdracht: „zoo bont mogelijk", vormen de krachtige kleuren op de fond van goudtegeltjes toch een beschaafd geheel. De goudtegeltjes vooral zijn zeer mooi; het dof gekristalliseerde glazuur benemt het pompeuze eraan. Toch is op het bij den ingang hangende gedeelte van een der vele paneelvullingen, bestemd voor een groot kantoorgebouw te Hamburg, het fijn groengrijs geprofileerde fond verlevendigd door een glimmend-goud reliëf. Daar doet dit glimmende, door zijn bescheiden optreden, juist weer goed.

Het in een nis in half-reliëf uitgevoerd figuurtje van een weesmeisje roept herinneringen wakker aan het heerlijke tijdperk van Lucca del Robbia.

Dit fijne, door Prof. Odé, geboetseerde figuurtje maakt ook door goede technische behandeling een uitstekenden indruk. Vooral de kleur van het gezichtje is goed. De behandeling in sectielwerk zal het geheel nog beter doen aansluiten aan den gevel. Het is nl. bestemd voor den gevel van het nieuwen weeshuis te Delft.

Aan den anderen kant hangt een klein paneeltje, uitgevoerd in een methode overeenkomende met het cloisonné van het emailwerk. Scherp opstaande ribben omdijken de op verschillende plekken aangebrachte, anders gekleurde glazuur. Voor dit doel zijn de ribben nog te rechtvaardigen; minder als zij verder zijn aangebracht op plekken waar geen verschillend glazuur is, en waar zij alleen tot versterking der teekening dienen. Toch beva't mij de geheele methode niet; mij zou beter dunken de fond plaatselijk te verdiepen, daar waar gekleurde glazuren moesten komen. Door dit verdiepen zou dan toch de schaduwwerking behouden blijven.

Verder trekken de aandacht twee groote kerkelijke friezen; de een, een statie voor een kerk te 's Hertogenbosch, is uitgevoerd in de zoogenaamde hollijntechniek, waarbij de omtreklijnen de oorspronkelijke fond zijn, terwijl de kleuren naast de omtreklijnen dikker opgebracht zijn geworden. Het andere fries, bestemd voor de kerk te Oud-Gastel, geeft een goed voorbeeld, wat de fabriek in kleur kan bereiken.

De verzameling siertegelwerk is niet zoo uitgebreid, doch in ieder geval belangrijk.

Grooter is de verzameling schotels, vazen, potjes, enz., geïnspireerd op het Oud-Persische werk.

De grootste tak van de Delftsch-aardewerkfabriek, het blauw, is ook nog door een paar goede stukken vertegenwoordigd.

Een bezoek aan de tentoonstelling, nu Haarlem tevens in bloementooi is, is zeker aan te raden.

J. D. M.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A. et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13. Tijd van inlevering vóór 15 September 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag „Rochdale". Ontwerp voor de verkaveling en de bebouwing met arbeiderswoningen van een bouwterrein; gelegen aan de Kostverlorenvaart, Borgerstraat en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam. Programma in No. 15. Tijd van inlevering tot en met 30 Juli 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 17. ZATERDAG 30 APRIL 1910

ARCHITECTURA
ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.00 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

„Mislukking is de pilaar van 't succes".
Onze grootste roem ligt niet hierin, dat wij nooit vallen, maar dat wij opstaan, telkens als wij vallen.
CONFUCIUS.

INHOUD. Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1278ste gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 27 April 1910, in het Genootschapslokaal in „Parkzicht". — In Memoriam Mark Twain. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A". — Oud en nieuw in Amsterdam. — Boekbeoordeeling. — Werkbladen en Tijdschriften. — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer J. Repko door de heeren Baanders en Repko.

II. Als buitenlid is toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen, de heer Hs. van Wort, ged. bouwk. opz. te Koog a/d Zaan.

III. Ingevolge de uitnoodiging van de „Feestcommissie bij gelegenheid van het Koninklijk bezoek aan Amsterdam in 1910", tot deelname aan een wedstrijd voor verlichte vaartuigen, worden bij het bestuur (adres „Parkzicht") schetsontwerpen met begrootingen ingewacht vóór of op Dinsdag 3 Mei des avonds 8 uur. De inzender, lid van het genootschap, wiens ontwerp gekozen wordt, zal met de uitvoering belast zijn; de gezamenlijke kosten mogen een bedrag van *f* 150.— niet overschrijden. De ontwerpen worden op de gewone wijze en onder motto ingezonden.

Th. Philippi,
te Secretaris.

VERSLAG DER 1278ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 27 APRIL 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De Voorzitter, de Heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering, en verzocht voorlezing der Notulen, welke worden goedgekeurd.

Hierna wordt mededeeling gedaan van een ingekomen schrijven van de „Feestcommissie bij gelegenheid van het Koninklijk bezoek aan Amsterdam in 1910," houdende het verzoek tot deelname aan eenen wedstrijd voor verlichte vaartuigen, welke wedstrijd deel uit zal maken van het Waterfeest op den Amstel; te organiseeren tijdens het Koninklijk bezoek, voor welke wedstrijd aan ons Genootschap, bij deelname, eene subsidie van *f* 150.— zal toegekend worden.

Dezelfde uitnoodiging is ook aan een achttal andere vereenigingen gedaan.

De Voorzitter oppert het idee, om alle vereenigingen te combineeren, waardoor een totaal bedrag *f* 1400.— zou verkregen worden. Dit in vergelijking genomen met het feest van A. et A., tijdens het 10e Lustrum, geeft eenigzins de zekerheid, dat het feest kans heeft van slagen.

De Heer Joling stelt voor, dat A. et A. eenige jonge leden hiervoor zal uitnoodigen, hetgeen verder aan het Bestuur wordt overgelaten.

De Heer Hamers vraagt of 't Genootschap wel *mag* deelnemen, en of het geen kleur kiezen is; waarbij de Voorzitter opmerkt, dat er geen principieele bezwaren zijn.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kosteloos leden *f* 10.—, voor huisvrouwen en adspiranten *f* 5.50

De heer Hamers zou wenschen, dat door de leden denkbeelden in schetsen werden ingezonden met begrootingen. Hierna wordt besloten de Commissie de deelname van A. et A., met inachtneming der toegezegde subsidie, te berichten, en de verdere aangelegenheden te regelen. Onwerpen worden ingewacht bij het Bestuur op a.s. Dinsdag 3 Mei, hetgeen in het Weekblad gepubliceerd zal worden.

Hierna wordt voorlezing gedaan van een schrijven van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, inzake de „Rochdale" prijsvraag.

Dit schrijven bevat eenige bemerkingen omtrent het vaststellen van het honorarium van den Architect en de uitgeloofde prijzen, waaruit valt te concludeeren dat bovengen. Vereeniging zou wenschen *a.* het honorarium vast te stellen volgens de in gebruik zijnde honorarium tabel der M^{ij}. t. B. v. B., *b.* de prijzen te bepalen volgens Art. 16 der nieuwe Prijsvraag Regeling.

De heer Weissman heeft gelezen, dat de heer Berlage jury-lid is en wil dit stuk in diens handen stellen.

De heer Plate is het met den heer Weissman eens.

De Voorzitter leest nog voor, een schrijven van „B. en V.", gericht aan de jury van de Rochdale-prijsvraag, waarna de heer Weissman zijn voorstel handhaaft en eerst de heer Berlage wil hooren.

De heer Paul de Jongh brengt hulde aan de vereeniging „Rochdale" voor de wijze waarop deze prijsvraag is uitgeschreven, en wil niet met het schrijven van „B. en V." meegaan, doch stelt voor bij het Bestuur van de vereen. „Rochdale" informaties in te winnen en te verzoeken zoo mogelijk, nog wijzigingen te willen treffen, welk voorstel door den heer Hamers wordt ondersteund.

De Voorzitter releveert het toejuichen door het Genootschap van bovengenoemde Prijsvraag, en spreekt zijn sympathie daarover uit. Spr. wil ook het Bestuur van de vereeniging „Rochdale" om inlichtingen vragen.

De heer Weissman onderstelt dat de Vereeniging niet meer *kan* geven, welke meening door den heer de Jongh niet wordt gedeeld, aangezien dit niet als argument mag gelden voor het buiten werking stellen van bepaalde tarieven.

De heer Plate zou den heer Berlage officieus inlichtingen willen vragen.

De heer Redert vindt het honorarium eveneens veel te laag en staaft zijne meening met cijfers.

Na eenige discussie vraagt de Voorzitter of het Bestuur de kwestie verder kan afdoen, hetgeen aldus wordt besloten.

Verder wordt behandeld een schrijven van den heer Jos. Cuypers betreffende bijdrage van A. et A. in de kosten gemaakt door de Commissie in zake Steenhouwersarbeid.

Daar het genootschap destijds hare medewerking heeft toegezegd, echter zonder bezwaar van de kas, wordt besloten, dat, de financieele toestand in aanmerking genomen, geene bijdrage zal worden verleend. Vervolgens doet de Voorzitter mededeeling van de voorgenomen huldebetuiging aan den heer en mevr. Drucker. De Voorzitter gelooft dat het idee veel ingang zal vinden, hetgeen door applaus der vergadering wordt bevestigd, waarna deze nog het een en ander mededeelt omtrent de plannen dienaangaande.

Hier volgt punt 3 der agenda, bespreking zomerexcursie naar Brussel.

De voorzitter zegt dat in principe is vastgesteld naar Brussel te gaan, geeft hierbij eenige toelichting, en releveert een schrijven aan den heer Jos. Cuypers, bevattende eene uitnoodiging aan alle architecten tot bezoek der leigroeve „l'Esperance" te Haybes.

De heer Weissman juicht het idee zeer toe, doch zou gaarne eene Commissie van Voorbereiding benoemd zien.

De Voorzitter noodigt den heer Weissman uit van die commissie de leiding te willen nemen, in welk verzoek door den heer Weissman onder applaus der vergadering wordt bewilligd.

Alsnog wordt besloten eene uitnoodiging aan den heer Jos. Hermans te richten om naast den heer Weissman de leiding der excursie op zich te nemen.

Voorgesteld wordt als gewoon lid de heer J. Repko, door de heeren Baanders en Repko.

Voorgesteld was als gewoon lid de heer J. J. van den Burgt, zoodat deze geballoteerd moest worden.

Tijdens de stemming geeft de Voorzitter het woord aan den heer Weissman, die verslag uitbrengt van de vergadering van de „Club van Utr. leden van A. et A.", gehouden op 21 April j.l. te Utrecht in hotel „La Station" inzake het verzoek aan B. en W. tot het benoemen eener Schoonheidscommissie voor het bebouwen van Gemeenteterreinen te Utrecht.

De heer Weissman merkt op dat van buitenaf, A. et A. alleen vertegenwoordigd was, en zegt dat op bovengenoemde vergadering besloten is een concept adres op te maken. Dit concept was op deze vergadering aanwezig ter onderteekening.

De heer Weissman stelt echter voor, dat het Bestuur dit nog niet doet, omdat het niet is overeenkomstig het besluit der vergadering. Aldus wordt besloten.

De heer Van den Burgt wordt met algemeene stemmen als gewoon lid toegelaten.

Hierna volgt punt 5 der agenda: Verslag der Afgevaardigden naar de buitengewone Vergadering van den „Nederl. Oudheidk. Bond", ter bespreking van Wettelijke Monumenten-bescherming.

De Voorzitter geeft als afgevaardigde verslag, en zegt dat een algemeene sympathie was waar te nemen, getuige reeds de belangstelling, sprekende uit de aanwezigheid van afgevaardigden van 47 vereenigingen.

De heer de Meyer leest hierna de motie voor, aangenomen op bovengenoemde vergadering.

De heer Weissman vraagt nog of de werking van de Fransche wet nog ter sprake is gekomen, hetgeen door den Voorzitter ontkennend wordt beantwoord.

Verder wordt besloten den heer Berlage te verzoeken zijne rede, op die vergadering uitgesproken, voor ons blad te willen afstaan.

Bij de rondvraag, welke alsnu volgt, herinnert de heer Weissman aan de lijst voor het huldeblijk Drucker.

De Voorzitter deelt nog mede dat nog steeds geen Voorzitter voor de feestcommissie der Lustrumfeesten is gevonden, en besluit dat nu het Bestuur zelf maar de noodige regeling zal treffen.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter deze laatste vergadering onder dankzegging der aanwezigen en roept een tot weerziens uit, tijdens de excursie naar Brussel en de eerstvolgende ledenvergadering. TH. PH.

IN MEMORIAM MARK TWAIN.

OP den 21sten April stierf, 75 jaar oud, de groote filosoof van vreugde en geluk, Samuel Langhorn Clemens, die, begeerig als hij was om de wereld te maken tot een plaats waar het goed is te leven, als Mark Twain een groot deel van zijn leven heeft besteed om ons te doen zien, hoe er wel heel veel leed en verdriet in het leven is, ja, maar hoe toch ook een groot deel van dat leed en verdriet door ons zelf wordt gemaakt.

Dan, zelfs de dooden eeren wij slechts in hun „specialiteit" en dus zou er voor „Architectura" geen aanleiding zijn een woord van gedachtenis aan dezen doode te wijden, als niet . . . .

„Er was te Hartford een genoegelijk clubje letterkundigen; in dat plaatsje was een atmosfeer van ouderwetsche vreedzaamheid en schoonheid, en het gezin Clemens voelde zich tot die omgeving aangetrokken. Zij verhuisden erheen in 1871, en bouwden er al spoedig een huis, dat gelden mag als een der eerste gevolgen van de artistieken opstand tegen de prutserige Amerikaansche architectuur uit het midden van de 19e eeuw. Jaren lang was dat huis een oorzaak van verbazing voor elken eenvoudigen tourist. Het feit, dat de kamers zóó waren ingericht, dat zij het meest mogelijke gemak boden aan hen die erin moesten wonen, en dat bij de verdeeling der muren en het plaatsen van deuren en vensters rekening was gehouden met eischen van schoonheid, zoodat het een huis was geworden met eigen karakter in plaats van een slaafsche navolging van het gewone huistype zooals dat door timmerlieden en bouwondernemers werd aangegeven, — dit alles bracht de critiseerende toeschouwers danig in de war en gaf zelfs aanleiding tot uitvoerige discussies in de bladen over Mark Twain's nieuwste „practical joke".

En zoo ligt het op den weg ook van „Architectura" een woord van dankbare hulde te brengen aan de nagedachtenis van een pionier voor de toepassing van nieuwe inzichten en juister begrippen in de architektuur. T. LANDRÉ.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. et A."

DOOR bovengenoemde Club was Donderdagavond 21 April in het hotel la Station eene vergadering belegd ter bespreking van de wenschelijkheid tot oprichting eener schoonheidscommissie daar ter stede, naar aanleiding der bebouwing van het terrein tusschen Nicolaasweg, Prinsenstraat en Baanstraat.

De vergadering werd gepresideerd door den heer S. J. H. Trooster, architect aldaar.

De voorzitter opent de vergadering met een woord van welkom tot de aanwezigen en wijst er op dat enkele corporaties niet vertegenwoordigd zijn.

De secretaris deelt hierop mede, dat de volgende vereenigingen vertegenwoordigd zijn door de heeren: A. W. Weissman (Architectura et Amicitia, Amsterdam); G. W. P. v. Dokkum (Schilder- en Teekenkundig Genootschap Kunstliefde van hier), J. J. van Noorle Jansen (vereeniging „Voor de Kunst", alhier), A. M. Gulden (Opzichters- en Teekenaarsbond, afd. Utrecht), W. A. Becker (Bond van Technici, afd. Utrecht) en C. J. A. Begeer (Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer afd. Utrecht).

De voorzitter deelt thans mede wat het doel der bijeenkomst is. Er is voor korten tijd, door de gemeente een belangrijk stuk grond aangekocht, waarop een stadswijk zal verrijzen. De gemeente heeft op dien grond, behalve alle eigenaarsrechten ook de gemeentelijke rechten. Wij hebben gemeend, zeide spreker, een zekeren aandrang te moeten uitoefenen op het gemeentebestuur, dat er althans iets zal gedaan worden tot het geven van een goed aanzien aan die straten.

Nu is in Amsterdam een schoonheidscommissie benoemd, die een zekere bevoegdheid heeft, de bij den Raad ingediende plannen al of niet goed te keuren. Het doet spreker veel genoegen dat de heer Weissman, die zelf lid dier commissie is, aanwezig is en dus inlichtingen kan geven. Echter wil spreker eerst vragen of men genegen is mede te werken tot het indienen van een request aan den gemeenteraad om tot instelling eener dergelijke commissie te besluiten. Men heeft zich op het standpunt gesteld, dat het bevorderen van de schoonheid dezer wijk niet is een speciaal Utrechtsch belang, maar een onderdeel van het algemeene, om de publieke straat een goed uiterlijk te geven, waar ieder interesse bij heeft.

Thans verkrijgt de heer Weissman het woord, tot het geven van inlichtingen over het werken van een schoonheidscommissie en deelt mede, dat op verzoek

van het Genootschap „Architectura" te Amsterdam, daar ter stede, deze tot stand gekomen is.

De naam „schoonheidscommissie" is evenwel slechts een „epitheton ornans"; de officieele titel luidt anders en omvat het recht der commissie tot het geven van advies inzake bouwplannen op bepaalde gronden.

Thans bestaat de commissie reeds elf jaar; zij is samengesteld uit vijf leden. Twee dezer worden benoemd door Architectura, één door het hoofdbestuur van Bouwkunst, één door de afdeeling dier vereeniging en ten slotte nog een door B. en W. Zij kreeg aanvankelijk reeds de opdracht om werkelijk ook op uiterlijke waarde te letten. Oorspronkelijk was de bedoeling dat de commissie alleen zou werken voor de terreinen die de gemeente in erfpacht had of verkocht. Haar werk is met veel succus bekroond; zij heeft veel resultaat op dit gebied gehad. De commissie werkt steeds opbouwend, nooit afbrekend. Ook de speculatiebouwers vinden haar wijze van werken aangenaam, want hun *doel* is niet slecht te bouwen; soms weten zij niet anders.

Spreker merkte nog op dat voor eigen bouwers een uitzonderingstarief is vastgesteld.

Ook zegt de heer Weissman nog, dat men er in Amsterdam een oogenblik aan heeft gedacht den directeur van Publieke Werken met een dergelijke betrekking te belasten. Hiervan zag men evenwel de bezwaren in. Het is niet zeker dat deze altijd een deskundige op dergelijk gebied is.

De voorzitter brengt dank aan den heer Weissman voor zijne toelichting.

Daar deze zich tot het geven van verder gewenschte inlichtingen bereid verklaart, worden door eenige heeren nog vragen gesteld, die de heer Weissman beantwoordt.

De voorzitter, hierna het woord nemend, komt het 't beste voor een request aan B. en W. en niet eerst aan den gemeenteraad te richten. Een concept-request is reeds opgemaakt, de secretaris stelt dit den leden ter hand. Betreffende de redactie van het desbetreffende stuk ontstaat thans een vrij langdurige discussie; ten slotte wordt in de gewenschte vorm een request opgesteld. Besloten wordt dat hieraan een nader samen te stellen toelichting zal worden toegevoegd.

Men zal nu aan B. en W. voorstellen een commissie te benoemen die omtrent schoonheidseischen bij overgelegde bebouwingsplannen en gevelteekeningen van advies zal dienen.

Hiermede komt de vergadering ten slotte aan het eind harer bijeenkomst. De voorzitter spreekt een kort sluitingswoord en brengt daarin in het bijzonder zijn dank aan den heer Weissman, die vele inlichtingen in deze heeft verstrekt.

OUD EN NIEUW IN AMSTERDAM.

HET ware niet goed dat men *niet* bouwde; echter ware dit laatste beter dan dat men slecht en leelijk bouwt. Bijna dagelijks zien we om ons bouwen, althans wanneer men al dat „gewurm" nog den naam „bouwen" geven mag en wil. Noemden we dat „gedoe" langs onze verrukkelijke grachten en straten der oude stad bouwen; immers zouden we ook die „wurmers", die daar hun tijd zoek brengen met die kwasie-bouwerij, heel gewichtig soms; en in de meening van menige woning, winkel of werkplaats te verbeteren (zij toch moeten hunne verbouwingsplannen ter goedkeuring voorleggen aan het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht en aan de bepalingen der Bouwverordening toetsen) *bouwmeesters* moeten noemen. Geloof me, ik wenschte dien naam niet, neen nooit, te dragen, hoe 'k er ook naar haak, indien ik hemmet dergelijke „verkrachters" van ons beroep en onzen stand gemeen moest hebben.

Bouwers, hoor ik zeggen, ja Amsterdam heeft er wat op gevonden. Bouwers noemt men ze, die sloopers!

Ga door onze schoone oude stad en telkens, telkens weer, zult ge U ergeren aan tal van „verbeteringen", „meer oeconomische inrichtingen", die hier en daar zijn en worden aangebracht. Waar ge een mooi geveltje kende, bewonderde, lief had, daar ontwaart ge plotseling de schendende hand des „bouwers" en verloren is Uw liefde, weggerukt uit die heerlijke omgeving, waarin ze zoo juist paste, waarin ze zoo „goed deed"; verkwanseld is ze aan „scharrelaars in oud roest", die er op hun beurt de enkele kunstminnaars die zij kennen, weer mee komen pijnigen en speculeeren op hunne kunstminnaarsbeurzen. Zoo kunt ge misschien Uw liefde in stukken en dan nog verminkt terug vinden in den tuin der Rijks-Academie of achter het Rijks- of Stedelijk Museum.

En wat krijgt ge terug, Amsterdam, op Uw grachten, in Uw oude stad. Rommel, o Amsterdam, niets dan rommel.

Zoo ontdoet men U van Uw stedenschoon, van Uwe bekoring, Uw type als Amsterdam, waaraan ge Uw roem en Uw roep over gansch den aardbol te danken hebt. De eene parel na den anderen wordt U van den kroon gerukt. Zeg mij, waarheen gaat 't met Uw keizerrijk?

Is 't niet meer dan tijd paal en perk te stellen aan deze „oeconomische verbeteringen" in dien zin? Doch hoe? Langs wettelijken weg is onder onze huidige wetgeving niets te bereiken. Minnelijk, adviseerend zou men dus moeten te werk gaan. Dat zulks in sommige gevallen beproefd is, en met goed gevolg, is ons bekend.

Een ambtenaar van het Bouwtoezicht heeft op deze wijze wel eens iets weten te redden, dat zonder zijn belangstelling verdwenen zou zijn als zooveel. Aan dezen ambtenaar een eeresaluut! Doch er moet méér gedaan. Amsterdam heeft zijn „Oudheidkundig Genootschap", zijn „Amstelodamum", zijn „Architectura". En deze kunnen veel, mits zij willen; ernstig willen. Ons is bekend dat van Gemeentewege meegewerkt wordt, zoo men belangstelling toont. Zoo wordt b.v. steeds aan een lid van het Oudheidk. Genootschap, ik zal zijn naam maar noemen, 't is de heer Van Arkel, steeds door B. en W. kennis gegeven van ingekomen verbouwings- of sloopingsplannen, wanneer deze goede oude gevels betreffen. En soms gaat de heer v. A. dan eens kijken; doch meestal zóó laat dat hij den bedoelden gevel tevergeefs zoekt, en daarom bij een volgende gelegenheid maar heelemaal niet gaat.

Wat is nu het resultaat van de goede gezindheid der gemeentelijke autoriteiten? 'k Ben er echter zeker van dat desgevraagd ook anderen dan genoemde heer met bedoelde aanvragen in kennis gesteld kunnen worden. „Op Uw post, Architectura!", doe wat an-

deren nalaten. Red Uw stad en hare schoonheid. Verzeker U de medewerking als boven bedoeld; benoem uit Uw ijverige jongeren een commissie, voor één lid toch is 't te veel arbeid, die voortdurend voeling houdt met de gemeentelijke autoriteiten, die dengene die verbouwen gaat, bijstaat met raad en daad, en met gerustheid zie ik het resultaat tegemoet. Amsterdam behoudt haar schoonheid, de jonge architecten zullen hare dankbaarheid oogsten en zich niet langer ergeren aan allerlei geknoei van onwaardige handen.

Nevenstaande illustraties geven een beeld, een uit honderden, en zelfs nog niet een van de meest sprekende, van dergelijk gewurm. De plaatjes hebben geen toelichting noodig. Zij spreken voor zich zelf. Zij hier nog meegedeeld, dat we door de goede zorgen van een ambtenaar van B. en W. T. welwillend in de gelegenheid werden gesteld deze reproducties te vervaardigen. Alleen iets over de geschiedenis, zooals er van honderden een geschiedenis te vertellen zou zijn. De slooper, beducht voor zijn eigen misdrijf, kwam bij B. en W. T. vragen om eenige noodige herstellingen aan te brengen. Niemand kon daar iets tegen hebben. Toen men begonnen was liet men 't van 't een tot 't ander komen; totdat per saldo al 't oude, het typische, verdwenen was en we een *modernen* gevel terug gekregen hadden. Natuurlijk voelt de tapper achter de toonbank zich erg gelukkig; want zelfs een aangeschoten sjouwerman ziet reeds van uit de verte den gevel vóór zijn toonbanklade.

Arm Amsterdam, red U uit deze sloopershanden!

KIJKER.

BOEKBEOORDEELING.

DOM Desiderius Lenz O. S. B. Esthetiek van Beuron. Vertaald door Emile Eyens. Ingeleid door Gerard Brom.

Uitgave van Moorsel en van den Boogaard Helmond.

De superbe denkbeelden over kunst van den stichter der Beuroner School verdienen in onzen tijd zeer zeker de volle aandacht.

Nu de kunst in onze dagen zoo dikwijls een zaak van luim of gril of mode is geworden is het verfrisschend eens naar de stem te luisteren, die van orde, wet en regel spreekt. In dit betrekkelijk kleine boekje wordt ons een schat van denkbeelden gegeven de overweging en ernstige overweging ten volle waard, terwijl de enkele illustraties die het werkje sieren een aansporing zijn met de andere scheppingen dezer school nader kennis te maken.

Voor resumeering leent zich de inhoud nu juist niet bijzonder, doch ik kan niet nalaten hier het slot af te schrijven wat van een zoo breeden en troostvollen kijk op de toekomst blijk geeft.

De tijd van opleving (1800 tot ongeveer 1840) is voorbij. Duitschland heeft zijn begeerde vorming nog niet bereikt. De meesters van dien tijd schijnen op een rots te staan, want allen deden hun eerste Credo gestand. Zij hadden zich geheel aangesloten bij de vroegrenaisance, zelfs bij Giotto, Memling enz. Maar in het gevoel van het tegenwoordige volk leefde nog iets anders en dit hadden zij niet bereikt, noch in vorm, noch in kleur. Misschien was het, omdat het eerste oude fundament van kunstbeoefening buiten beschouwen bleef — wat Goethe toen betreurde.

Zoo kwam het, dat zij niet meer voldeden, evenmin aan de kerk als aan de wereld.

Daardoor stonden zij alleen en reeds het tweede geslacht begon te verbleeken. De bodem, waarop zij nu staan, is door altijd meer ontbindende invloeden van buiten verbrokkeld. De kracht om hun groote voorloopers te volgen is verschrompeld en hun streven (het echtste teeken van wegkwijning) zoekt zich op honderd manieren lucht te geven, verzinkt altijd meer in proza, zooals een zieke boom aan den voet eenige spruiten uitschiet, maar boven in de vrije kruin niets meer vermag. Het volk echter werd beschaamd en onverschillig; dit was het natuurlijk gevolg. Men voelt zich gedrongen heden te vragen; Wat is de oorzaak en wat zal het gevolg zijn? Moet bij zooveel goeden wil de kunst sterven aan eigen inwendige armoede en krachteloosheid — of zal een nieuw element opkomen om de scheppingskracht weer te verlevendigen en in dezen chaos licht te werpen? Als een der belangrijkste gebeurtenissen kan men noemen, dunkt me, het herleven van al lang begraven, antiek-grieksche kunstwerken, van die kunst, die in de oudheid een zóó zedelijk opvoedende kracht was, dat het leven en welzijn van heele volken daarmee samenhing en daarop steunde. En wel minder daardoor, dat zij hooge zedelijke waarheden verkondigde (wat de Christelijke Openbaring bleef voorbehouden) dan dat zij naar de openbaring in de natuur, naar haar wetten van gerechtigheid, waarheid en harmonie heen wees, deze weer in zich zelf belichaamde door een hooge techniek, die daarop gegrond was.

Als een tweede en ontzettend verschijnsel, alsof het een uitvloeisel was dier antieke beeldhouwwerken, verheft zich de kritiek, die, ofschoon heden reeds tot tyrannieke macht ontwikkeld, zelden weet, wat zij wil, en maar vitterij te noemen is. Een ding kan men als een roode draad doorgaans volgen, namelijk dat zij bij de klassieke kunst deugden bemerkt en ook als werkelijke deugden liefgekregen heeft, waarvan het gemis haar bij nieuwere en al vergane producten onaangenaam aandoet. Kortom, mij dunkt, de verstandige kritiek verlangt naar een klassieke school en vastheid — de verstandige kritiek, die berustend op het verlangen naar ware kunst, zelf in staat is de kunst van alle tijden te voelen en te vatten en die daaruit het noodzakelijke voor de toekomst kan gissen.

Ergens een weg hiervoor aan te geven of ook maar de eerste stappen te doen, om een natuurgeschiedenis van die techniek vast te stellen, is haar bij mijn weten nog niet gelukt. Zij wist echter gedeeltelijk zeer juist de voortreffelijkheid van aanwezige antieke kunstwerken aan te duiden, zoodoende het verlangen er naar te verhoogen, altijd grooter afkeer tegen alles op te wekken, wat, ook van nòg zoo'n grooten geest, geen vergelijking kon doorstaan in volmaaktheid van vorm. Zoo is zij een macht geworden, die de kunst dwingen wil nieuwe elementen in zich op te nemen, en haar altijd pijnlijker en vernietigender te lijf gaat. Het *wat* kan zij uitspreken, maar niet het *hoe;* dit blijft beslist de eigen taak van hen, die zich apostelen der kunst noemen. Of dit verlangen wel gerechtvaardigd is, mag de tijd leeren. Ik van mijn kant moet het als gerechtigd beschouwen en kan zelf slechts daarin een nieuwe toekomst voor de hooge kunst zien.

Wanneer wij het voor een wenk der Voorzienigheid moeten houden, dat juist in onze eeuw de Grieksche kunst weer aan het licht gebracht wordt, dat de oude vazenfiguren, die misschien 3000 jaren verborgen lagen en zooveel van beteekenis bevatten, weer ontdekt zijn — dat de Egyptische kunst, zij 't ook niet al haar schatten, ons tenminste de grondtrekken daarvan, die het meest grootsche en voor ontwikkeling vatbare in zich sluiten, moest bewaren — dan, geloof ik, moeten wij 't ook voor een wenk der Voorzienigheid houden, dat wij vol ernst bij deze werken ter school gaan en navorschen, welk element het toch was, dat de klassieke kunst macht gaf, om heidensche volken het begrip bij te brengen, dat de wereld op orde en harmonie is gegrond, dat het ruwe, bandelooze, overmoedige den mensch vijandig en hem onwaardig is. Als een wenk der Voorzienigheid, als een bevel moet ik het beschouwen, dat in dat verheerlijkte kleed de oude denkbeelden van het Christendom, de kunst en de geest der middeleeuwen weer verrijzen, dat wat onze groote duitsche meesters, in de diepten van den goeden voortijd dalend, begonnen hebben, tot volmaking komt en de kunst weer een plant wordt in Gods hof, vol liefelijkheid, vol waarheid, vol zoeten troost, maar voor den leugenaar, den hoogmoedige, den zedelooze, ook vol ontzettenden ernst.

In dezen zin, dunkt me, moet de kritiek, die de moderne kunst met den dood bedreigd door den adem van liefdeloosheid en vernietigende tegenspraak, zich louteren tot de natuurgeschiedenis der techniek in den geest der Ouden, opdat wij leeren onderscheiden, wat waarheid, levende noodzakelijkheid, wat leugen en willekeur, wat liefde der deelen onderling, wat ruwe dolle dissonant is, opdat wij erkennen de wiskundige geheimen en de harmonische wijsheid in de natuur en ook leeren onderscheiden, wat kinderlijk-deemoedige zielsontroering, liefde tot God en wat valsche onnatuurlijke overgevoeligheid is.

De oudchristelijke kunst moet verrijzen, naar den geest, niet naar den vorm, die volmaakt moet wezen naar de school der Ouden. Zonder deze school zal de kunst nooit weer tot de klassieke hoogte en daardoor tot een zaligende macht kunnen stijgen.

Wel zal dit kritisch streven, de erfenis der naaste toekomst, naar ik meen, menigeen de vleugels van zijn verbeelding doen uitslaan, doch hieraan hebben wij juist geen gebrek. Wij verlangen heden naar iets anders en alleen dat beschouwen van af de hoogte van op eenvolgende uitkomsten der rede, òf door openbaring òf dooronderzoek verkregen, heeft waarachtig geschapen en alleen daaraan was de volmaking eigen. Het gevleugelde beschouwen, het door gevoel gedragen profetisch omhoog stijgen is allereerst noodig, om het geloof aan het bestaan en de waarde van iets te wekken; maar over één en dezelfde zaak tot bepaalde resultaten gekomen, moeten ook de wiskundige krachten van den mensch haar werk beginnen.

Zoo ontbreekt het ons tegenwoordig in de Christelijke kunst geenszins aan denkbeelden, aan vindingen, wèl echter aan voltooide denkbeelden. De klassieke meesters hebben echter de kunst niet daardoor tot die wonderbare hoogte gebracht, dat zij een zaak altijd weer anders begonnen, maar doordat heele geslachten één en hetzelfde denkbeeld in zijn opklimmenden trap van volmaking weer opnamen, zijn diepsten waren inhoud altijd vaster zochten te kennen, om daaruit den vorm natuurlijk te ontwikkelen.

Een hoog, den mensch heilig denkbeeld, op zulk een gezonde organische manier in een kunstwerk, als in een vaas van waarheid en harmonie voor oogen gesteld, zal hem een troost en een bron van leering worden, omdat het bij gedurig beschouwen van den inhoud zelf wint.

Laat dan beginnen wie zich geroepen voelt, aan deze taak te arbeiden; en de Heer, die de antieke kunst een duizendjarige en de Gothiek een drie eeuwen oude traditie gaf, die alles bewaart wat levenswaard is, zal ook hem het noodige geven, dat de moeite van den eenling niet verloren gaat.

Het kan wel met het opnieuw beginnen der kunst naar antieke beginselen gaan als met het leeren van een taal, waarvan de spraakleer verloren is gegaan. Waar zal men het opnemen? Wij zien toch dat de ouden zelf hierin uiterst behoedzaam hun weg zochten.

Zij begonnen hun kunst met een oprechtheid, met een eerbied voor de waarheid passend naar stof en geest, die wij met verbazing beschouwen, die ons voorkomt als een despotische ernst; want onze verbeelding is vertroeteld, ongeregeld en ziekelijk. Zij is ontaard in blinde willekeur, drijft den spot met ons en wordt in de kunst door verstandige menschen als onzin gerangschikt, terwijl het begrip, de dorst naar het levend ware, niet naar effect voorop moet staan.

Zoo zien wij bij de Ouden uit de bouwkunst in de eenvoudigste trekken met de uiterste spaarzaamheid

gegeven. De plastiek ontwikkelt zich eerst bijna in bouwstijl; want het proces om de harmonie der erkende levende deelen te geven, is in rechtlijnige regelmatige grootheden eenvoudiger, vaster uit te voeren in de onregelmatige gebogen of veel gedeelde grootheden; echter is het een proces van meer gevoeligen aard en eerst mogelijk aan het oog, dat geoefend is door landurig beschouwen van het harmonische en vooral van bouwkundige werken, evenals ook aan het van kindsbeen af in vleesch en bloed overgegaan gevoel voor harmonie en noodzakelijkheid.

De Ouden hadden in den tijd, toen hun bloei in opkomst was, al een schat van de degelijkste werken voor oogen. Wij hebben groote schatten van denkbeelden en werken in vrije techniek voor ons. Maar met de eerste soort zijn wij slecht bedeeld en moeten ons aan die enkele antieke-brokstukken houden, daarbij ter school gaan, omringd als wij zijn van hoopen fantastische prullen, lage zinnelijke produkten. De eerste pogingen mogen daarom milde toegevendheid vinden.

Deze theoriecën schijnen misschien al te stout, misschien hoogmoedig en vermetel; maar deze gedachten zijn de resultaten van het beschouwen der mij omgevende kunst uit alle tijden; en Hij, die mij het oog heeft gegeven om te zien en de genade om het ware te willen, is het immers ook, die het uitwendige in het inwendige verandert. Zijn wil zij het alleen, die mij beweegt.

Met deze gedachten besluit ik mijn theoriën; het scheen mij nuttig, ze op te schrijven, om met meer zekerheid voortaan mijn weg te kunnen gaan, ze in praktijk toe te passen, ze verder te bouwen tot een leiddraad der technieken als een eerste proef om ze op logica en wet te gronden, opdat jonger en rijker talenten met hun eerste kracht in deze richting geleid, het verder mogen brengen.

Amsterdam. JAN STUIJT.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 16: „Electrische bemaling in het gebied van den Maasmond" met afb. „Electrische tractie voor snelspoorwegen, motorspoorwagens en automobielen" naar een voordr. van Ing. Geist, „Electrostaal en electrorauwijzer", De „hydraulische kardoes met afb.

„DE OPMERKER" No. 17: „Bouwkunst en Critiek", „De cultuur- en natuurhistorische beteekenis der terpen".

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 17: „De Rembrandtzaal in het Rijksmuseum", „Berg en werkplaatsen voor het vervaardigen van drinkwaterinstallatien, met bijbehoorende werkmanswoningen op een terrein aan de Kleverlaan te Bloemendaal" met afb. door J. J. van Noppen, „Wettelijke monumenten-bescherming", „Gebreken en storingen bij centrale verwarmingsinrichtingen" door T. G. Unger.

„DE AANNEMER" No. 16: „De gevolgen van het gebruik van verkeerd samengestelde mortels" door Prof. v. d. Kloes, „De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam.

„DE INGENIEUR" No. 17: „Vagebondeerende electrische stroomen door A. E. R. Collette, „Beschouwingen over den tegenwoordigen stand van het irrigatiewezen in Nederlandsch-Indië door A. G. Lamminga.

„INDISCH BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT" No. 3: „Twee nieuwe Gouvernementsgebouwen" met afb., „Burgerl. Openb. Werken te Brussel".

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 31: „Der Umbau des alten Rathauses und der alten Börse in Leipzig" met afb. door Arch. Wilhelm Scharenberg, „Zwei monumentale Hallenbauten in Eisenbeton" met afb.

No. 32: „Die „Versetzung der Königskolonnaden in Berlin" met afb. „Kombinierte Decken- und Dachkonstruction in armiertem Beton" met afb. door Karl. Schaaf, „Der Eisenbeton zum Auskleiden von Schächten im Steinkohlengebirge".

„L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION" No. 11: „En route pour Vienne", met afb. door A. Dubuisson, „Salon des Artistes Lillois" door E. Ker, „La Rouille du fer" door L. S.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 29: „La Rome moderne" son exposition, door P. Planat, „A Fêtranger" door Will Darville, Académie des Beaux-Arts, „Concours Achille Leclerc met afb. door A. Gelbert, „Maison de rapport à Nice" met afb. Archs. Civalleri et Delberte, „Monument Gérard à Paris" Arch. M. Neost.

„THE BUILDING NEWS" No. 2885: „Experiments in Architecture", „Some little-considered points in Steel construction", „The Birch Memorial", Perak, Architects Williams, Draper and Strachman, „Stanley Council-House" met afb. Arch. John W. Wilson, „National Museum for Wales" met afb. Architects David Milne and J. W. Hepburn.

„Peterborough-New Secondary School for Girls" met afb. Arch. Annesley H. Brownrigg, „Shops and Shop-Fronts" met afb. R.

BERICHTEN.

Een oud mozaiek teruggevonden.

In de op den Kapitolijnschen heuvel gelegen kerk Sancta Maria in Aracoeli is dezer dagen een sedert eeuwen *vergeten* mozaiek weer aan het daglicht gebracht. Het was verborgen achter een lelijk, nietsseggend, achttiende-eeuwsch altaarstuk in de kapel van Santa Rosa.

Jammer, dat men 't niet op z'n plaats kon laten zitten, maar dat ging niet om verschillende den cultus betreffende redenen. Dus werd het voorzichtig uit den muur gehakt en toen opnieuw gemetseld in een der zijwanden, waar 't nu in een lijst, die er niet bij hoort en achter *storend* glas (mozaieken hebben zulke ongevraagde opleltendheden heusch niet noodig), is te zien.

Het mozaiek, dat uit het begin van de 14e eeuw schijnt te dagteekenen (1308?), stelt de madonna met het goddelijk kind voor, geuren op een troon. Naast haar staan Johannes de Dooper en de H. Franciscus van Assisi, terwijl de schenker van 't werk links geknield ligt, in senatoren-gewaad. Men vermoedt, dat deze senator Giovanni Colonna is, die in 1308 tot de senatoriale waardigheid werd verheven.

De stijl van het mozaiek doet denken aan die van een ander, dergelijk werk, dat het monument ter eere van kardinaal Durante, in de Santa Maria Sopra Minerva (1300) bij het Pantheon siert.

Het geheel is in goeden staat gevonden, maar terecht kwam de Franciscanermonnik, die mij 't mozaiek toonde, op tegen de huidige manier van bewaren, omdat deze conservatie achter glas reeds hier en daar op het kunstwerk *schimmel* heeft te voorschijn geroepen. Veel uitdrukking ligt er niet in de gezichten, maar als alle mozaieken heeft het geheel iets voornaams en is het bijzonder mooi van kleur.

De kerk Santa Maria in Aracoeli, die in de kapel van de familie Buffalini mooi, rein werk van Pinturicchio bezit (fresken uit het leven van den heiligen Bernardino da Siena) is een rustig bezoek overwaard. *Corr. Tel.*

Het Hatsenmuseum te Haarlem.

In de vergadering van den gemeenteraad van Haarlem van 18 November 1908 werd een voorstel van B. en W., om voor den museumbouw op de gronden van het voormalige Gereformeerde weeshuis *f* 210.000 beschikbaar te stellen, aangehouden en werd door B. en W. aan den directeur van Openbare Werken opgedragen, zijn plannen voor den bouw van het museum op de daarvoor bestemde plaats te herzien in dier voege, dat de kosten zoo dicht mogelijk zouden komen bij het oorspronkelijke door hem ingediende plan, waarbij tot den aankoop van het terrein werd besloten en die toen werden geraamd op *f* 130.000.

De directeur van O. W. heeft nu 'n nieuw plan ingediend; met behoud van de hoofdgedachte zijn daarbij prijsgegeven een der twee in zijn eerste plan ontworpen groote zalen met bovenlicht en de zalen voor tijdelijke tentoonstellingen en daarbij behoorende ruimten en vertrekken.

B. en W. verzoeken den Raad thans voor de uitvoering van het plan een crediet van *f* 151.000.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

De beste wijsheid is een vast besluit.
NAPOLEON I.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De verkoop van „Het Arsenaal". — Populaire voordrachten. — Rectificatie. — Het Stadhuis van Amsterdam. — Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. —

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Voor het vaartuig, waarmee op uitnoodiging van de feestcommissie zal worden deelgenomen aan den wedstrijd voor verlichte vaartuigen gedurende het koninklijk bezoek aan Amsterdam, kwamen zes ontwerpen in onder de volgende motto's: 1e „Komeet", 2e „Cheops", 3e „Tine I", 4e „X", 5e „In haast", 6e „Wereldkloot". Met eenige wijziging werd het ontwerp „Cheops" voor uitvoering aangenomen. Ontwerper bleek te zijn Ph. J. Hamers te Watergraafsmeer.

II. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heer J. J. Wesseling Jr., Architect-leeraar M. O. te Haarlem.

III. **Eereprijsvraag.** Aangezien het om verschillende redenen wenschelijk geacht wordt de lustrumviering met de daaraan verbonden tentoonstelling, enz. niet vóór 1 November te doen plaats hebben, heeft het bestuur den termijn voor de inzending van de *eereprijsvraag verlengd tot primo November e.k.* Een der redenen die hiertoe hebben geleid is gelegen in de te houden tentoonstelling, waarvan het welslagen voor een deel geacht moet worden afhankelijk te zijn, van het al of niet aanwezig zijn van het werk der leden, dat zich thans op de tentoonstelling te Brussel bevindt.

IV. Door de j.l. Woensdag gehouden vergadering van gedelegeerden der vier bouwkundige lichamen, n.m.l. de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", „de Bond van Nederlandsche Architecten", de „Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap" en het „Genootschap Architectura et Amicitia", is de Nationale Prijsvraagregeling opnieuw behandeld en daarna definitief vastgesteld.

TH. PHILIPPI,
te Secretaris.

DE VERKOOP VAN „HET ARSENAAL".

DAT dit merkwaardige gebouwen-complex, waarmede een belangrijk stadsgedeelte van Amsterdam zoozeer gesierd wordt, nog steeds gevaar loopt vernietigd te worden, ondanks het protest van onzen gemeenteraad en ondanks de ijverige pogingen door tot oordeelen bevoegden aangewend om het te behouden, bewijst de volgende, door de ministers van Financiën en van Oorlog onderteekende

MEMORIE VAN ANTWOORD,

(Ingezonden bij brief van 18/25 April 1910.)

„Ofschoon gaarne vooropstellende dat zij zich in het algemeen niet bevoegd of deskundig genoeg

Het orgaan, wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 10.—, voor buitenleden en adspiranleden *f* 5.50.

achten tot bepaling en vaststelling van de architectonische of historische kunstwaarde van oude gebouwen, en zij alzoo beschouwingen over dit onderwerp gaarne en liever aan autoriteiten op dat gebied overlaten, meenen de ondergeteekenden, ten aanzien van het in deze wetsvoordracht bedoelde blok panden in het bijzonder, toch twijfel te mogen opperen of dit inderdaad van zoodanige geschiedkundige of bouwkundige beteekenis is te achten als ten deze vele leden van oordeel schijnt te zijn.

Dat n.l. het gebouwencomplex aan het Waterlooplein te Amsterdam, aangeduid onder den naam „het Arsenaal", bij de respectievelijk in 1610 en 1655 plaats gehad hebbende stichting ervan als iets artistieks of monumentaals zoude bedoeld en alzoo thans aan te merken zijn, was hun te voren nooit gebleken en laat zich, met het oog op de oorspronkelijke bestemmingen dier opstallen, toch ook zoo gereed niet aannemen.

Het grootste deel van het complex is in 1610 eenvoudig neergezet als en ter vervanging van sedert 1550 gediend hebbende pakhuizen of opslagplaatsen voor de turven en andere artikelen, welke de Huiszittenmeesters van wege de stad Amsterdam aan de huiszittende bedeelden verstrekten.

Deze vier pakhuizen werden in gemeld jaar 1610 gebouwd op het oude terrein van het Leprozenhuis, hetwelk blijkens eene kaart in het werk van Commelin, ver buiten af aan den Amstel gestaan had.

Het andere deel van het complex, het eigenlijke Huiszittenhuis, is ongeveer 45 jaar later tegen deze vier pakhuizen aangebouwd, nl. in 1655, zulks met de bestemming van administratiegebouw der bestuurders van de stadsarmenbedeeling, n.l. voor vergaderkamer, kamer voor de inschrijving der voor bedeeling zich aanmeldende personen, groot vertrek voor de uitreiking van de turven, brooden en andere gaven, en verder voor concierge- of binnenvaderswoning.

Het geheel kwam toen, wegens de ongeveer 1613 aangevangene nieuwe uitbreiding der stad, al niet meer zoo ver buiten af te liggen, maar toch lag het nog maar „tegens de Stad Vesten aan", dus niet in de stad, waar de grootsche bouwwerken gesticht waren en werden.

Van de bewuste vier pakhuizen van 1610 vindt men dan ook niets bijzonders vermeld bij den bekenden beschrijver van Amsterdam, C. Commelin, die zelf o.a. in 1666 en later, regent van het Huiszittenhuis was en die omtrent den 200 even bedoelden bijbouw aan die pakhuizen zegt dat: „daarnevens in den jare 1655 een schoon nieuw Huyssittenhuys op de gront van de Lazers Thuyn getimmert is. Dit Huys is een seer treffelijck gebouw, voor en achter met bequame uytgangen, een opgaende stoep; deselve optredende komt men in een schoon voorHuys" (Commelin, 2de druk, bladz. 536).

Deze uiterst beknopte omschrijving van den bijbouw geeft den indruk, dat een flink, doelmatig pand tegen de pakhuizen aan gezet was; van pretentieusen of artistieken stijl of van iets grootsch of bijzonder sierlijks, dat dit pand zou kenmerken vindt men hierin niets; van den ontwerper of den bouwmeester wordt de naam niet eens genoemd.

Zelfs komt het Huiszittenhuis niet voor onder de 110 merkwaardige openbare gebouwen, bouwwerken en plaatsen in Amsterdam, welke in Commelin's Beschrijvinghe dier stad op eene situatiekaart van de 2e helft der 17e eeuw zijn aangewezen.

Mogelijk zullen nu toch dit gebouw en zijne aanhoorigheden, als een geheel genomen, ofschoon van huis uit niet als architectonische gedenkteekenen bedoeld, zekere waarde hebben kunnen bezitten als producten van een toenmaals gebruikelijken bouwtrant, en aannemelijk is het eveneens dat hun aanblik aangenaam aandeed, maar zulks toch alleen uit hunne toenmalige omgeving op den hoek van twee stadsbuitengrachten, met de voorliggende ophaalbrug en met het vrije gezicht er op van over het water, waarbij eenig geboomte, zich allicht zal hebben aangepast.

Nu in den loop der tijden de grachten gedempt zijn en het omliggende terrein opgehoogd is, hebben ook de aantrekkelijkheid en bekoring van het gezicht op dit blok huizen in sterke mate geleden.

De loop van zaken heeft in ieder geval ten gevolge gehad, dat de bewuste pakhuizen thans vrijwel den indruk wekken van een klomp reeds eenigermate in den bodem zakkende oude huizen, wier gevel, even als die van het aangebouwde pand, allerminst imponeeren of den omtrek schijnen te beheerschen.

Trouwens in het door twee als zoodanig gunstig bekende bouwkundigen uitgegeven werk „Noord-Hollandsche Oudheden" wordt in 1905 van het „Arsenaal" niets anders gezegd dan: „het voormalige Huiszittenhuis is een eenvoudig gebouw, grootendeels van gebakken steen, in den trant van de *tweede* helft der 17de eeuw," en verder: „Achter het gebouw is nu een tuin een galerij aanwezig, die zeer eenvoudige vormen vertoont en door een houten gewelf gedekt wordt." (7de stuk, bladz. 90). Omtrent het overige gedeelte, nl. de vier pakhuizen uit de *eerste* helft dier eeuw, wordt ook hier het zwijgen in acht genomen.

Waar het monumentale gebouwen van eenigerlei aard betreft of andere wegens historische of architectonische beteekenis merkwaardige opstallen, is, gelijk de ondergeteekenden met instemming zien opgemerkt, de Regeering niet alleen op belangstelling aangewezen, doch ook steeds bereid voor behoud en restauratie te vinden en daarop bedacht.

Het *uitvendige* van het hier bedoelde samenstel van gebouwen heeft intusschen, naar de ondergeteekenden vermeenen, zijne mogelijk vroegere, aan toen meer gunstig passende omgeving ontleende bekoring, reeds zóó lang en zóó zeer moeten inboeten, dat van behoud, laat staan herstel, thans de rede niet meer

zou kunnen zijn. Geen wonder vinden zij het dan ook, dat, gelijk in het Voorloopig Verslag is vermeld, het gebouw zóó weinig als kunsthistorisch is aan te merken, dat het slechts aan een aantal Amsterdammers bekend is.

Voor bevestigende beantwoording van de vraag van enkele leden omtrent de wenschelijkheid van de benoeming eener commissie van voorlichting aangaande de architectonische waarde van deze panden vinden de ondergeteekenden, voor zooveel zij dit punt kunnen bezien, dan ook geene dringende redenen.

Het laat zich verwachten dat het eventueele beursgebouw voor den diamanthandel een in de tegenwoordige plaatselijke omgeving beter passend en schooner geheel zal te zien geven. De ontworpen gevelteekening voor dit gebouw leggen de ondergeteekenden hierbij over (1).

Wat het *inwendige* aangaat, dit zal niet verloren gaan. Aan voorlichting ten deze is de behoefte dadelijk gevoeld; zij is dan ook aan de Hoofddirectie van het Rijksmuseum gevraagd, en gelijk hare bij de stukken gevoegde lijst aangeeft, zal voor de kunst en de geschiedenis behouden blijven wat gaaf en goed is. De tot het interne behoord hebbende voorwerpen, komen, door overbrenging uit het om zijne bestemming weinig toegankelijke gebouw naar elders, allicht beter tot hun recht dan dat ze in eeuwen hebben mogen ervaren of bij voortduring van den tegenwoordigen toestand ooit zouden kunnen ondervinden. Zeker zullen ze dan in de toekomst beter dan in het lange verleden tegen verwijning, ontsiering en beschadiging gewaarborgd zijn en blijven.

Welke nu de juiste historische waarde dezer voorwerpen is, dit vermogen de ondergeteekenden niet bepalen, doch stellig is, zoolang ze in het tegenwoordige gebouw opgeborgen blijven, die waarde er in het geheel geene, althans voor niemand eene.

Ook zal b.v. aan het poortje aan de Nieuwe Amstelstraat, thans wegens de aangrenzende bebouwing in een onaanzienlijk hoekje verzakt en schuil gegaan (zie *De Bouwwereld* van 1909 n°. 48) op gevoegelijke plaats en na behoorlijke restauratie allicht elders recht kunnen wedervaren.

Waar het voorgeslacht in het tegenwoordige „Arsenaal" zelf in geenerlei opzicht iets grootsch als bouwwerk heeft gezien en het overigens door den drang der omstandigheden ook van zijn oorspronkelijke entourage voor goed is vervreemd, meenen de ondergeteekenden te hebben kunnen en mogen volstaan met de historische voorwerpen daaraan verbonden te reserveeren voor den Staat, volgens de aanwijzing van den Hoofddirecteur van het Rijks-Museum, onder wiens toezicht ook de verwijdering van de voorwerpen zal plaats vinden.

Op last van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken van Augustus 1909 is overigens het „Arsenaal" zelf opgemeten en in teekening gebracht door den Rijksarchitect voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst.

Het schijnt den ondergeteekenden toe dat langs dezen weg het behoud van het gevelaanzicht voor den belangstellende op den duur beter verzekerd zal blijven dan ooit zou kunnen geschied zijn door eenige, blijkens het Voorloopig Verslag door enkele leden als gewenscht gedachte, verplichtende bepaling in het koopcontract.

Zoodanige verplichting ware trouwens, zoo zij al in duurzaam bindenden vorm te formuleeren ware, voor de koopster niet te aanvaarden geweest, daar zij een plan van goeden beursbouw inderdaad zou hebben belet."

Na eenige beschouwingen „ten aanzien van de vraag, of bij den bouw eener nieuwe beurs voor den diamanthandel, niet eer het belang der betrokken Vereeniging, dan een algemeen belang betrokken is", welke beschouwingen in ons orgaan achterwege kunnen blijven, eindigt de memorie van antwoord met:

„Na al het bovenstaande onderschrijven de ondergeteekenden, met geheele instemming en met erkentelijkheid voor den daarin liggenden steun aan deze voordracht, het oordeel van de in het Voorloopig Verslag „van andere zijde" aan het woord zijnde, in het bijzonder dat onder de bestaande omstandigheden „het onverantwoordelijk (zou) zijn van de overdracht af te zien" en dat in casu „dringende belangen van handel en industrie behooren voor te gaan".

Hierboven drukken wij de memorie van antwoord betreffende den verkoop van „het arsenaal" af voor het gedeelte, waarin de beschouwingen over de aesthetische waarde van het arsenaal voorkomen. De uittreksels in de dagbladen verschenen geven den indruk, die bij ons door de memorie gewekt werd, niet juist weer.

Reeds wat in de eerste alinea gezegd wordt, bepaalt de waarde, die aan het overige gedeelte mag gehecht worden. Hoewel de opstellers der memorie zelve beginnen met de verklaring, dat zij zich tot beoordeeling incompetent achten, gaan zij voort met redenen te zoeken, die de sloping van het gebouw kunnen motiveeren. En de aangevoerde motieven dragen verder geheel het karakter van dit gemis aan competentie.

Het eerste motief is namelijk, dat bij de stichting der gebouwen in 1610 en 1655 niet de bedoeling voorgezeten heeft, iets monumentaals, iets artistieks te geven. De opstellers bevroeden niet, dat in de 17e eeuw een openbaar gebouw en zelfs de meeste burgerlijke gebouwen altijd goed en mooi gebouwd werden, dat elk gegeven op zoo juiste wijze werd verwerkt, dat men zelfs kleine oude woonhuisjes thans rangschikt onder *„monumenten* van geschiedenis en kunst". Het was

1) Ter griffie nedergelegd, ter image van de leden.

voor de oude bouwmeesters geen reden een gebouw zonder zorg te behandelen, omdat het in een weinig bebouwde buitenwijk stond. Algemeen wordt thans de monumentale waarde bijv. van het „Pesthuys" erkent, hoewel men het indertijd om zijne bestemming zoo ver mogelijk van de stad verwijderd oprichtte. De monumentaliteit, die de meeste gebouwen uit ons kunstbloeitijdperk kenmerkt, danken zij aan een eigenschap, waarover de tegenwoordige bouwmeesters niet dan met zeer vele uitzonderingen nog beschikken, en die trouwens door onzen modernen tijd gemist wordt. Men doet thans zoo monumentaal niet meer, als toen een grachten gordel werd aangelegd, 'n Zilvervloot, een Indië veroverd werd.

(Wordt vervolgd.)

POPULAIRE VOORDRACHTEN (2de Serie 1910).

OP Zaterdag 23 April hield de heer A. J. Th. Kok de laatste der tweede serie lezingen over „De Woning": „De Hygiëne" enz.

Spreker begon met er op te wijzen dat, nadat de artistieke zijden van het onderwerp door zijn voorgangers waren bekeken, hem het meer prozaïsche restte. Vervolgens besprak de heer Kok de beheerschende factoren, die den bouwmeester bij het samenstellen van het woonhuis richting geven. Eerst het klimaat, daarna de gesteldheid van den bodem, vervolgens de geaardheid van den toekomstigen bewoner.

Om aan te toonen, dat het vraagstuk van den woninginrichting al zeer oud is, gaf spreker een beschouwing over het Romeinsche woonhuis, zijn inrichting en zijn gebruik alsmede van de badinrichting dier tijden. Dat de Romeinen ook op andere wijze aan hygiëne gedaan hebben, leidt de spreker af uit de grootsche opzet bij den aanleg eener waterleiding.

Ook het begrip van centrale verwarming was den Romein niet onbekend, getuigen de overblijfselen, die daarvan in Pompeji gevonden zijn. Zeer vernuftig werd bij de heete luchtbaden, de lucht onder den vloer vanuit een stookplaats verwarmt.

De geschiedenis der hygiënische ontwikkeling van den woning is, zoo vervolgt de spreker, de afspiegeling van de geschiedenis der beschaving, en houdt daarmee vrijwel gelijken tred. Zoo is de woning der rijken steeds ook te dezen opzichte het best verzorgt; terwijl die der minder bedeelde klasse door alle tijden heen, ook nu nog, veel te wenschen overlaat.

Men behoeft slechts de z.g. éénkamerwoningen in de oude stadskwartieren te bezoeken, om tot de overtuiging te komen, dat deze in zeer vele gevallen, met alle mogelijke begrippen van hygiëne enz. in strijd zijn.

Zij bestaan gewoonlijk uit een tamelijk laag vertrek met een schoorsteen en gootsteen, benevens eene bedstede en een of meer kasten, terwijl het privaat voor twee of meer gezinnen dienst doet.

De trapportalen zijn smal en in het half duister gehuld, of zoo donker dat het niet mogelijk is de deur van de kamer te vinden, terwijl de ventilatie en verlichting alles te wenschen overlaten.

Het gebrek aan licht en lucht in deze éénkamerwoningen der oude tijden is eenerzijds gevolg van de smalle straten en sloppen, waaraan ze gelegen zijn en van de te dichte bebouwing, en anderzijds gevolg van de meer dan gebrekkige indeeling van de huizen, welke niet meer voldoet aan de tegenwoordig als minimum te stellen eischen van gezondheid.

Wat de ruimte betreft zijn ze dikwijls, in verband met de schamele bezittingen der bewoners, wel voldoende voor één of twee personen, welke dan in de bedstede slapen kunnen.

Geheel anders wordt dit voor de gezinnen. Men ziet deze éénkamerwoningen bewonen door gezinnen met 4 en 5 kinderen en soms wel meer. Dan wordt niet alleen de kamer veel te klein voor het aantal personen, doch het is vooral de slaapgelegenheid die allergebrekkigst is. De ouders slapen dan in de bedstede en de kinderen, 't zij groot of klein, slapen dan ergens in een hoek op den vloer, en in gunstige gevallen in een kast.

Hierbij komt dat deuren en ramen flink tochten zoodat er in die woningen der armste bevolking toestanden heerschen, waaraan nog zeer veel te verbeteren valt.

Het begrip dat de hygiënische eischen, in hun minimum gesteld, zoowel voor de woningen der allerarmste bevolking, als voor de rijkere behooren te gelden, komt meer en meer tot uiting. Dit is een der grootste verdiensten van onzen tijd.

Bij de belangrijke uitbreidingen welke de voornaamste steden van ons land en ook elders hebben ondergaan, is in die steden een concentratie van een zeer groot aantal bewoners op een betrekkelijk kleine oppervlakte ontstaan.

De concentratie van zoovele menschen op een kleine oppervlakte, brengt uit een gezondheidsoogpunt vele bezwaren mede. Men denke slechts aan het uitbreken van een epedemie. Bestrijding van epedemiën en van de tuberculose, met welk laatste zoovele wetenschappelijke en invloedrijke personen zich bezig houden, heeft vooral gedurende de laatste jaren, de gebreken welke de woningen van de meerderheid der bevolking aankleefden naar voren gebracht. Vandaar het vaststellen van zekere eischen in de bouwverordeningen der meeste gemeenten; vervolgens het ontstaan van de woningwet die aan alle gemeenten de verplichting tot het nemen van de vereischte maatregelen oplegde. Het voldoen aan deze eischen brengt evenwel zijn bezwaren mee; de woningbouw wordt er kostbaarder door, ergo de huurprijs hooger. Van de waarde welke gelegen is in de beter ingerichte woning is juist de gebruiker zelf niet altijd doordrongen.

Hoeveel meer werkkracht kan er niet ontwikkeld worden door een gezonde werkman in verhouding

tot een, die b.v. aan tuberculose lijdt. Zoo zijn meerdere factoren aan te wijzen, die op den duur de meerdere kosten aan gezond wonen verbonden, zullen compenseeren.

Het is vooral in Engeland, waar op dit gebied veel tot stand is gebracht. Groot-industrieelen hebben voor hun talrijke werklieden voorzien in de behoefte aan gezonde woningen. De woningen zijn door parken omgeven met sportvelden en speelplaatsen, vereenigingsgebouwen, enz. en zijn smaakvol gebouwd en goed ingericht. Hieruit blijkt dat de straks genoemde indirecte voordeelen, verbonden aan goed en aangenaam wonen, wel worden ingezien.

Op eenigszins kleinere schaal vindt men dit hier te lande bij de Delftsche Slaolie-fabricken. Sprekende voorbeelden vindt men te Londen en te Liverpool.

Spreker wijst op de vereenigingen welke ingevolge de woningwet subsidiën van Rijk en Gemeente kunnen ontvangen en daardoor in staat gesteld zijn veel tot stand te brengen. Spreker herinnert aan de alom heerschende bouwspeculaties en de daaruit voortvloeiende ongewenschte toestanden, en wijst op den invloed ten goede die de gemeentebesturen kunnen uitoefenen door de wijze van exploitatie van bouwterreinen. Spreker treedt in uitvoerige beschouwing over de terreinverdeeling bij den aanleg van nieuwe woonwijken en betoogt de noodzakelijkheid van voldoend breede straten en de ruimte tusschen de huizenblokken aan de achterzijde. Licht en lucht moeten in alle localen van de woning, ook op trappen, portalen en W.C. ruim aanwezig zijn en verversch kunnen worden. Wijzende op de nadeelen, dikwijls gevaren, van overbevolking, verdedigt spreker het bestaan van volkslogementen waar de alleen wonende arbeider behoorlijk onderdak vindt. Voorbelden hiervan vinden we te Londen waar een zestal dezer logementen zijn ingericht op initiatief van een zekere Mr. Rowton. In deze huizen, waar plaats is voor meer dan 5000 menschen, heeft ieder zijn eigen kamer en zijn tot gemeenschappelijk gebruik eet-, lees- en rookzalen, benevens badkamers, kleerkasten en deposito's. Spr. beveelt dergelijke inrichtingen ook voor onze steden aan, wijl deze huizen in elk opzicht voldoen aan de eisch: gezond wonen.

Als factoren van grooten invloed worden genoemd de gesteldheid van den bodem en de hoogtelligging van den woningvloer en de binnenterreinen ten opzichte van de straat en van het grondwater. Spreker acht localen, waarvan de vloeren niet hooger dan de straat liggen en welke niet door een waterdichte vloer beschermd zijn tegen opstijgende dampen, als woonvertrekken ongeschikt. Spreker wijst op de noodzakelijkheid van de waterdichtheid tegen hemelwater en van behoorlijk verzorgde afvoeren voor faecaliën, menagewater, enz. Een andere zaak welke uit een hygiënisch oogpunt zeer belangrijk is, is dat alle wanden, vloeren en andere onderdeelen van het woonhuis, welke aan vuilworden bloot staan, gemakkelijk te reinigen zijn.

Vloeren behooren naadloos te zijn of een naadlooze bedekking te dragen. Wanden moeten afwaschbaar zijn en met tegels bekleed of geverfd wezen. Kamerwanden kunnen met afwaschbaar behang voorzien zijn. Het meubel dient aan dezelfde eischen te voldoen, het moet goed en gemakkelijk schoon te houden zijn. Spreker ontraadt overbodige stoffeering, gordijnen met allerlei fraaiigheden die niet alleen het zoo noodige daglicht weren doch bovendien nog verzamelplaatsen voor ongerechtigheden vormen. Toepassing van eenvoudig glas-in-lood van goede kleur met daaronder rechte gordijnen van gladde stof en in plaats van jalouziën met kappen (die het halve bovenraam afsluiten) draaibare luiken, verdient aanbeveling.

Eerste en noodzakelijkste eisch voor de goede woning is de mogelijkheid tot voldoende ventileeren, hetgeen bij afwezigheid van de bewoners kan geschieden door openen van deuren en ramen, doch gedurende den nacht moet versche lucht kunnen worden aangebracht zonder tocht te veroorzaken.

Tenslotte noemt spreker nog de verwarming van de woning en prijst als de beste wijze de centrale verwarming in tegenstelling met haarden of kachels en geeft als zijn meening te kennen, dat men binnen afzienbaren tijd de centrale verwarming zoo oeconomisch zal weten in te richten, dat men daarmee geheele woonwijken voorzien ziet. Het onaangename en onaesthetische van het gebruik van kachels ware hierdoor gecoupeerd.

Van een serie lichtbeelden, welke vertoond werden, noemen we de volgende:

Platte gronden en interieurs van Pompeaansche huizen, platte grond en interieurs van Romeinsche Thermen, Romeinsche aquaducten, plannen van gesloten bouwblokken, plannen en gevels van Cottage Portsunlight e. a., plan arbeiderswijk High Wincobank, Sheffield; plan, gevels en interieur van het oudste huis te Amsterdam, kijkje in de Duvelshoek te Amsterdam, Duitsche woonhuis-typen, platte gronden van zeven Amsterdamsche woning-typen, verder schrijf-, eet-, lees-, rook-, wasch-, logeer- en woonkamers.

De Voorzitter van het Genootschap A. et A. sloot met een toepasselijk woord deze tweede serie populaire voordrachten.

G. J. Rutgers.

RECTIFICATIE.

VAN den heer Paul J. de Jongh ontvingen wij het volgende schrijven:

M. H.

Beleefd verzoek ik U opname van het volgende in het nummer van ons orgaan van a.s. Zaterdag, waarvoor bij voorbaat mijn dank.

In verband met het verslag der 1278e vergadering,

verschenen in het jongste nummer van „Architectura", stel ik het zeer op prijs ter nadere toelichting van het door mij gesprokene bij de behandeling der prijsvraag „Rochdale", te verklaren dat het niet willen meegaan met het schrijven van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" uitsluitend betrof de brief *aan de jury* gericht. Met de door genoemde Vereeniging gemaakte bemerkingen op het programma der prijsvraag, voor zoover betreft de regeling van het honorarium, ga ik geheel accoord. PAUL J. DE JONGH.

HET STADHUIS VAN AMSTERDAM *(Vervolg)*.

Eer wij onzen tocht vervolgen dient gewezen te worden op de in wit marmer uitgevoerde versieringen boven de deuren op de galerijen. Boven de deuren naar de Secretarie worden de stilzwijgendheid en de trouw, die van de geheimschrijvers verwacht werden, verzinnelijkt door eene vrouw met den vinger aan den mond en door een hond die zijn meester beschermt.

De toegang naar de Thesaurie-extraordinaris, waar het beheer over de belastingen gevoerd wordt, prijkt met hanen en hoorns van overvloed, wat zeggen wil, dat de belastinggnarders waakzaam moeten zijn om de stad aan overvloedige middelen te helpen.

Gaan wij nu naar de zijde van de Nieuwe Kerk, dan zien wij weer ander beeldhouwwerk boven de deuren. De zinnebeelden van den oorlog herinneren ons aan den opgang naar den krijgskamer, die op eene hoogere verdieping ligt, de attributen der liefde aan de nabijheid der Kamer van Huwelijksch Zaken, waar twee ineengeslagen rechterhanden de huwelijkstrouw symboliseeren. Doch ook de echtelijke twisten werden hier berecht, en daarom heette het vertrek in de wandeling „de krakeelkamer".

Wat verder is een der eerste „aviateurs" in marmer uitgehouwen, Icarus, die het vliegen van zijn vader Dedalus had geleerd. Maar hij vloog te hoog, zijne vleugels van was smolten toen hij te dicht bij de zon kwam, en hij viel dood ter aarde. Dit zinnebeeld is boven de deur der Desolate Boedelkamer wel van pas. Rembrandt is een der eersten geweest, die dit vertrek moest betreden. Zelfs hier is een fraai schoorsteenstuk aanwezig, door Thomas de Keyzer gemaakt; het stelt voor, hoe Odysseus, van alles beroofd, aan land spoelt.

Meer naar den Dam toe is de ingang naar de Assurantiekamer. Daarboven is Arion uitgehouwen, veilig op een dolfijn de baren doorklievende. Het schoorsteenstuk, verbeeldend hoe Theseus den weg in den doolhof vindt, is toepasselijk op de moeilijkheden, die bij het regelen der schade van verzekerde schepen te overwinnen waren.

Wij zijn nu weder aan den Dam gekomen, en betreden de hoekzaal, waar de Weeskamer gevestigd was. Dit vertrek is een tegenhanger van de Thesaurie Ordinaris aan de zijde der Kalverstraat. Alleen werd hier boven den schoorsteen een ander stuk, door Cornelis Holsteyn, geschilderd. Het onderwerp is, hoe de Grieksche wetgever Lycurgus zich over een zijner verwanten, die wees geworden was, ontfermt.

Uit de Weeskamer komen wij in de zaal, waar de Vroedschap vergaderde. Zij is even groot en van dezelfde ordonnantie als de kamer van den Oud-Raad. Twee schoorsteenstukken sieren haar. Het eene, van Govert Flinck, toont ons Salomo, die om wijsheid bidt, het tweede, van Jan Bronckhorst, stelt voor, hoe Jethro zijn schoonzoon Mozes raadt, zeventig oudsten te kiezen, om Israël te besturen.

In de 18e eeuw liet men door Jacob de Wit een groot schilderij maken, die hetzelfde onderwerp behandelt en de volle lengte der zaal inneemt. Ook de bekende „grauwtjes" van dezen meester kregen toen in het vertrek een plaats.

Doorgaande bereiken wij eindelijk de Justitiekamer, die door eene galerij, om de Vierschaar loopend, met Burgemeesterskamer, waar wij onzen tocht begonnen, verbonden is. Van deze galerij, de „pui" zooals men haar noemde, werden voor een open raam, alle publicaties den volke voorgelezen, nadat eerst een klok was geluid.

In de Justitiekamer hielden Schout en Schepenen zich op, als het schavot voor het Stadhuis was opgeslagen en de beul van Haarlem de lijfstraffen ten uitvoer legde. Dit vertrek is sober versierd, in overeenstemming met het ernstig doel, waartoe het moest dienen.

Alle versiering van het gebouw is op de voornaamste verdieping aangebracht. Zoowel gelijkstraats als op de tweede verdieping is de grootste eenvoud betracht. Waren beneden de wisselbank en de gevangenissen, op de verdieping bevonden zich de wapenkamer, bergplaatsen en verschillende kantoren. Een tijdlang zijn daar ook de rariteitenkamer en de kunstkamer geweest. Slechts voor de groote krijgsraadskamer aan de zijde van den Voorburgwal heeft men, na van Campen's dood, door Pieter Post een ontwerp ter versiering laten maken, dat echter nimmer is uitgevoerd, daar de schuttersstukken uit de doelenzalen tot opluistering der vertrekken van den Krijgsraad werden gebezigd.

In 1808 werd hier het Koninklijk Museum ingericht, dat in 1814 naar het Trippenhuis is overgebracht. In de kleine krijgskamer hing sinds 1715 Rembrandts Nachtwacht, de groote zaal bevatte den Schuttersmaaltijd van Van der Helst. Van de talrijke schuttersstukken, hier verder aanwezig, zijn slechts enkele in 1814 naar het Trippenhuis overgebracht. De andere gingen toen naar het Prinsenhof. Pas toen in 1885 het Rijksmuseum werd geopend kwamen de meeste dezer schilderijen weder bij elkander.

(Wordt vervolgd).

PRIJSVRAAG VOOR HET BEKUTTEN DER GRONDEN, VRIJGEKOMEN TEN GEVOLGE VAN DE SLECHTING DER VERSTERKTE OMHEINING VAN ANTWERPEN.

Uitschrijfster dezer prijsvraag is de „Studie commissie tot inrichting der Antwerpsche agglomeratie". Deze verzendt, te beginnen met 2 Mei 1910, aan de mededingers op hunne aanvraag en tegen betaling van honderd francs (frs. 100), het volledig programma toe, waarbij:

1. een uitvoerig plan der stad Antwerpen, schaal 1 tot 5000, waarop de juiste grenzen van het „oefeningsplein" aangegeven zijn, als ook de spoorlijnen, zooals de commissie die veranderd wenscht te zien.

2. 3 kaarten, waarop, op schaal 1 tot 2000, de nauwkeurige ligging der gronden stroomopwaarts aan de Schelde aangegeven zijn.

3. een plan schaal 1 tot 5000 der gronden, liggende onder de gemeenten Berchem en Deurne.

4. de plans of beknopte beschrijvingen van al de ontwerpen door de bevoegde overheden aangenomen.

Aan de eischen van de ontwerpen ontleenen wij het volgende:

I. Rekening moet gehouden worden met het maken van

a. eene ringvormige lei, breed opgezet, zoowel voor tramwegen, ruiters, wielrijders, rijtuigen als voetgangers.

b. een stadsspoorweg.

c. de lei in verbinding te brengen met al de voornaamste straten van het midden der stad komend.

d. plaats aan te geven voor verschillende openbare gebouwen en wel op het grondgebied van Antwerpen. Twee kerken, één in de omgeving van de St. Michielspoort, de ander nabij de Hzerenhoekstraat. Onderwijs inrichtingen, zooals een Muziekconservatorium en eene Academie voor schoone kunsten. Een Nijverheids-, Handels- en Zeevaartpaleis.

Op het grondgebied van Borgenhout: Eene kerk buiten de Leopoldspoort. Een feestpaleis.

Op het grondgebied van Berchem: Twee kerken, één in de omstreken der „Dikke Mee", de ander bij de Borsbeeksche poort. Een gemeentehuis. Een muziekhal.

e. openbare parken met vijvers, enz.

f. plaats aan te geven voor twee gasthuizen, eene in de gemeente Antwerpen, de ander onder Borgerhout, voor eene nieuwe gevangenis, voor een zwemdok te Borgerhout en te Berchem, voor hofjes kwartieren, werkmanswoningen en bouwgronden.

g. aan het einde der lei eene verhooging met belvédère aan de Schelde, bereikbaar met rijtuigen en motorwagens.

h. plaats aan te geven voor gedenkteekens, fonteinen, enz.

II. Het totaal te bebouwen oppervlak mag slechts 40% bedragen der totale oppervlakte van de te benutten gronden.

III. Overwegen op de spoorwegen worden niet toegelaten.

Verlangd worden de volgende teekeningen:

a. het totaal ontwerp in vier bladen op schaal 1 tot 2000,

b. dwarsdoorsneden der lei en der voornaamste straten op schaal 1 tot 250,

c. een nauwkeurig plan van twee voorname kruispunten der lei met de voornaamste straten op schaal 1 tot 500,

d. doorsneden in de breedte en de hoogte van het belvédère en de daarheen voerende wegen op schaal 1 tot 250,

e. een schriftelijke opheldering.

De mededingers mogen dit aantal teekeningen naar willekeur met plannen en perspectieven vermeerderen.

De inzendingen geschieden onder motto en correspondentie-adres. De teekeningen moeten op karton geplakt zijn. Inzendingen worden ingewacht tot Zaterdag 1 October 1910 ten 5 ure namiddags aan het adres van den Voorzitter der Studiecommissie tot inrichting der Antwerpsche agglomeratie, Schutterhofstraat 57 te Antwerpen.

De volgende premiën kunnen toegekend worden: een eerste prijs van 25,000 frs., een tweede prijs van 10,000 frs., een derde prijs van 5,000 frs.

Deze premien worden slechts toegekend, ingeval er ontwerpen van voldoende waarde zijn. De jury behoudt te dien opzichte alle vrijheid, evenals zij ook het gezamentlijke der prijzen zal mogen verdeelen.

De jury bestaat uit 7 leden, nl. Mons. Bouvard, directeur van den dienst der gebouwen, wandelingen en beplantingen te Parijs; Mons. Buls, oud-burgemeester der stad Brussel; Mons. Hénard, bouwmeester van de stad Parijs; Mons. Lagasse de Locht, algemeen bestuurder van het beheer van „Bruggen en Wegen", voorzitter van de koninklijke commissie van monumenten; Mons. Mayreder, bouwmeester, leeraar aan de polytechnische school van Weenen; Mons. Stordiau, voorzitter der Belgische Federatie van de Mën van bouwkundigen; Mons. Stübben, ober und geheimer Baurat te Berlijn, en een lid aan te duiden door de „Société centrale des architects" van Brussel. Mons. Oscar Simon, voorzitter der „Société centrale des architects" werd daartoe benoemd. Mons. Schobbers, algemeen secretaris en Mons. De Heen, secretaris, zullen de juryleden bijstaan, maar zonder beraadslagende stem.

De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van den Belgischen Staat, terwijl deze zonder medewerking van den inzender en zonder dat deze eenig eereloon of vergoeding zal kunnen eischen, geheel of gedeeltelijk kunnen uitgevoerd worden. De niet bekroonde ontwerpen kunnen aangeschaft worden tegen een vaste som van duizend francs.

Al de ontwerpen zullen, na uitspraak der jury,

gedurende 15 dagen, tijd en plaats nader aan te kondigen, te Antwerpen tentoongesteld worden.

De niet bekroonde ontwerpen worden na uitspraak der jury aan de inzenders teruggezonden; de ontwerpen, inzenders onbekend, wier ontwerpen binnen drie maanden niet teruggevraagd zullen zijn, zullen van rechtswege het eigendom van den Belgischen Staat blijven.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1714: „Max Havelaar" 1860—1910, door Albert Verwey. „Twee onbekende en onuitgegeven brieven van Multatuli", „Over de repetities en de eerste vertooning van Multatuli's Vorstenschool", door J. H. Rössing. Afdeelding van het huis in de Keestjespoortssteeg waar, in 1820 Multatuli geboren werd.

„DE OPMERKER" No. 18: „In het Westen van Schotland" met afb. „De O. L. V. of Groote Kerk te Dordrecht", handelt over een excursie naar die kerk onder leiding van den architect Jos. Cuypers, die de herstellingswerken liet bezichtigen en de plannen voor de verdere restauratie uiteen zette.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 18: „De nachtwachtzaal in het Rijksmuseum" (vervolg) door J. Gratama, „Brieven uit België" XXXI door X. Y. Z. „Uitbreiding van het gebouw der volksvertegenwoordiging benevevens verruiming van de Kapelsbrug te 's-Gravenhage" met plan en perspectievisch overzicht.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 17: „Een groote Bond van Technici met vakgroepen", door G. H. v. d. H. „Examens", „Iets over het uitslaan van taptische cylindrische ketelroempen" (slot) door P. D. Kunst.

„DE AANNEMER" No. 17: „De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land", „De staking te Amsterdam".

„POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 17: „Vorderingen van den Dieselmotorenbouw" met afb. „Groote Mallet-Compound-locomotief voor expresverkeer" met afb. „Slijpmachines" met afb. „Invloed der materiaal verbeteringen en de vervaardigings methoden op het fabrieksbedrijf (vervolg), „Warmwatergas-apparaten" met afb.

„DE INGENIEUR" No. 18: „Nieuwe telefoonstelsels" Handcentralen, met afb. door C. L. v. d. Bilt c.s.

„BUITEN" No. 18: „Limburgsche Sagen en Legenden" door B. „Straatplanten" II met afb. door Garjeanne, „Nog eens zijdecultuur in Nederland", door P. Fransen Jzn.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 33: „Der Umbau des alten Rathauses und der alten Börse in Leipzig" met afb. „Zwei monumentale Hallenbauten in Eisenbeton" met afb.

No. 34: Vervolg van No. 33, „Die Landungsanlagen in Swakopmund".

„DER STAEDTEBAU" No. 3: „Über das Freilegen von alten Kirchen" van Ch. Buls met afb. „Der neue Stadtplan von Holeminden" met afb. door Paul Klopfer, „Von Berliner Gartenwettbewerben" door Th. Goecke met afb. „Das neue Badische Ortsstrassengesetz" door Straak.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 30: „La Pavillon de Flore et la belle Flora", door P. Planat, „Notes d'Art", „Les amands de la nature" door A. Gelbert, „Les nouveaux magasins du Printemps", met afb. door A. D., „Monument de Michel Servet", met afb. „Monument de Lamarck", met afb. „Pylone pour moteur à vent" met afb.

„BUILDING NEWS" No. 2886: „Springtime and sculpture", „New Secondary School", Blyth met afb. „Modern methods of Brickmaking", Ill. „Holy Trinity Church", John Belcher, arch., „London County Hall", Ralph Knott, arch., The Prichard-Jones Hall University of North Wales, Bangor, Henry T. Hare Triba, arch. „The Bluecoat School", Westminster. R.

Prijsvraag van de Binnenlandsche „Exploitatiemaatschappij van onroerende goederen", te Haarlem.

Op deze prijsvraag, uitgeschreven door de afdeeling „Haarlem en omstreken" van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst waren bij den secretaris dier afdeeling op den 1sten April l.l. acht antwoorden ingekomen, en wel onder de navolgende motto's:

1. Vicit vim Virtus.
2. Con Amore.
3. Nieuw Haarlem.
4. Vis Nescia Vinci.
5. (Driehoek, ten halve gearceerd).
6. Gluton.
7. Labor et Perseverentia.
8. Volhouwd,

terwijl na dien datum nog inkwam een antwoord onder het motto (driehoek in cirkel).

De jury, samengesteld uit de heeren: H. P. Berlage Nzn., A. Salm G.Bzn. en J. Verheul Dzn., heeft het laatste antwoord, als niet tijdig ingekomen, buiten beoordeeling gelaten, en voorts, den 21sten April uitspraak doende, den eersten prijs (*f* 1000), aan geen der inzendingen ten volle toegewezen, doch, gebruik makende van haar recht, het best gekeurde ontwerp (motto „Vis Nescia vinci") een premie van *f* 750, het daarop volgende (motto „Nieuw Haarlem") den tweeden prijs (*f* 500) ten volle, en aan het ontwerp motto „Con Amore" een premie van *f* 250 toegekend.

Na opening van de naambrieven, bleek, dat ingezonden was: het motto „Vis Nescia Vinci", door de heeren G. Hoogendijk Kzn. en P. Schmidt, te Rotterdam; het motto „Nieuw Haarlem" door den heer P. Verhagen Lzn., bouwk. ingenieur te Utrecht, en het motto „Con Amore" door den heer J. F. van Hoytema, architect-ingenieur te 's-Gravenhage.

De antwoorden op deze prijsvraag zullen publiek tentoongesteld worden in de Foyer van „de Kroon" (toegang Groote Markt of Smedestraat) van Zondag 1 Mei tot Zondag 15 Mei, van 10—4 uur, des Zondags van 12—4 uur.

Hoewel wij den heer J. W. G. Droste, secretaris der afd. Haarlem en omstreken van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst, reeds den 2en April verzochten ons de motto's der ingekomen antwoorden te willen opgeven, zijn wij niet anders dan door de dagblad-mededeelingen op de hoogte gekomen van den uitslag der prijsvraag. De heer Droste zond ons taal noch teeken.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A. et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag „Rochdale". Ontwerp voor de verkaveling en de bebouwing met arbeiderswoningen van een bouwterrein; gelegen aan de Kostverlorenvaart, Borgerstraat en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam. Programma in No. 15. Tijd van inlevering tot en met 30 Juli 1910.

4. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 19. ZATERDAG 14 MEI 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10,— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Van de diepste diepte, loopt een pad naar de grootste hoogte.
CARLYLE.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De verkoop van het „Arsenaal", het voormalig „Oudezijds Huiszittenhuis". — Het Stadhuis van Amsterdam. — Textiele Kunst. — Plantengroei aan gebouwen. — Prijsvraag „Rochdale" — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. —

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Door het bestuur is voorloopig als gewoon lid toegelaten de heer G. Repko, bouwkundig teekenaar, alhier.

II. Als buitenlid is tot het genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heer J. J. Wesseling Jr., architect-leeraar M. O. te Haarlem.

III. Van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht werden ontvangen: „Verslag van hetgeen met betrekking tot verbetering van de Volkshuisvesting in de gemeente Amsterdam is verricht in het jaar 1909" en het „Verslag over de Woningtelling in Maart 1909".

Van beide verslagen ligt een exemplaar op de leestafel.

Den Heer Directeur van Bouw- en Woningtoezicht hiervoor onzen dank.

TH. PHILIPPI,
te Secretaris.

Eereprijsvraag 1910.

Ingekomen zijn een 5-tal vragen waarop de volgende antwoorden gegeven worden.

VRAAG 1. Zijn de in het programma genoemde maten, inzonderheid de hoogtematen, bindend of pl. m. genoemd? Het laatste was zeer gewenscht bij toepassing van een systeem.

ANTWOORD. *De maten zijn bindend.*

VRAAG 2. Ligt de begane grondvloer gelijk met het trottoir; is dit bindend of is eene verhooging met treden voor den hoofdingang geoorloofd?

ANTWOORD. *Het is ongewenscht nog eene verhooging voor den hoofdingang aan te brengen.*

VRAAG 3. Is een verblijf voor een portier op den beganen grond wel noodig?

ANTWOORD. *Te dien opzichte moet aan het programma worden vastgehouden.*

VRAAG 4. Moet het personeel van de post ook niet een ingang hebben direct van het voorplein of zijstraten?

ANTWOORD. *Er blijkt uit de ligging der postlokalen dat deze een afzonderlijke toegang moeten hebben.*

VRAAG 5. Is bij het bepalen der schaal van de te leveren teekeningen wel rekening gehouden met de grootte der teekeningen, deze worden nu: de plattegrond pl. m. 1,30 × 1,50 M. enz.? Is deze schaal niet te groot genomen?

ANTWOORD. *De plattegrond is te beperken door verdeeling of door weglating van een gedeelte der overkapping (emplacement).*

Namens de Jury,
H. P. BERLAGE NZN.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor buitenlandsche leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50.

DE VERKOOP VAN HET „ARSENAAL", HET VOORMALIG „OUDEZIJDS HUISZITTENHUIS".

VERLEDEN jaar 27 Nov. 1909 werd plotseling in de dagbladen het bericht gemeld, dat door de Regeering de verkoop van het aardige complex van bovengenoemde gebouwen werd voorgesteld.

Dit bericht wekte, wat begrijpelijk is, groote ontsteltenis. Er is toen van verschillende zijden tegen geprotesteerd.

Niettegenstaande dit protest zal nu toch dezer dagen de Tweede Kamer moeten beslissen over den verkoop.

Het onaangename in dit geval is nu de voorlichting die de leden ontvangen door het „Memorie van Antwoord" (ingezonden bij brief van 18/25 April 1910) onderteekend door den Minister van Financiën, Kolkman, en door den Minister van Oorlog, W. Cool.

Kortweg gezegd, de motiveering tot verkoop, in dit „Memorie van Antwoord" vervat, is onjuist. Ik heb hier hoofdzakelijk het oog op het eerste gedeelte, waarin de architectonische en de historische kunstwaarde wordt bestreden.

In den aanhef wordt door de Ministers de onbevoegdheid erkend hierover te oordeelen. Toch worden door hen, schijnbaar door belanghebbenden voorgelicht, wel beweegredenen bijgebracht tot verkleining van de werkelijk bestaande waarde der gebouwen.

Wordt de onbevoegdheid erkent, dan kunnen beweegredenen, vóór noch tegen aangevoerd worden.

De tweede zin geeft dadelijk al een eigenaardige bewering. Er staat: „Dat n.l. het gebouwencomplex aan het Waterlooplein, te Amsterdam, aangeduid onder den naam „het Arsenaal" bij de respectievelijk in 1610 en 1655 plaats gehad hebbende stichting ervan als iets artisticks of monumentaals zoude bedoeld en alzoo thans aan te merken zijn, was hun te voren nooit gebleken en laat zich met het oog op de oorspronkelijke bestemmingen dier opstallen, toch ook zoo gereed niet aannemen".

Dit „bedoelen van iets monumentaals", klinkt iemand die zich eenigszins in den kunsttoestand van de 1ste helft der 17de eeuw heeft ingewerkt, wonderlijk in de ooren.

Onze ongelukkige scheiding van „vak" en „kunst" bestond toen **niet.** Zij, die bouwden, waren geen teekenaars, opgevoed met boeken over aesthetica, geen buiten het leven staande wezens, zich voedende met droomen over „kunst", doch eenvoudige, krachtige, praktische menschen, die hun vak met liefde beoefenden; het waren de Meesters, die, opgevoed met dezelfde, breede, de kern der Bouwkunst leerende grondbeginselen, met elkaar bouwden. Uitvoerder en architect bestonden niet afzonderlijk. Elk der Meesterbouwers ontwierp en voerde aan het bouwwerk verder uit, wat bij zijn vak behoorde. Een van hen stelde de groote lijnen van het bouwwerk vast. Hij was dus de hoofdontwerper. In den tijd van den bouw der pakhuizen van het „Huyssittenhuys" (1610), was onder den Meester der verschillende vakken, de Meester steen- en beeldhouwer de leider; later, dus in den tijd van den bouw van het hoofdgebouw, naast de pakhuizen, was de Meester-schilder, zooals Jacob van Campen, Pieter Post en anderen, de hoofdleider. In 1610 was de Mr. steen- en beeldhouwer van Amsterdam Hendrik de Keyser. In zijn aanstelling (let wel er staat: „Stadssteen- en beeldhouwer", niet „stadsbouwmeester") wordt hem opgedragen: „de patronen ofte ontwerpselen" der stadsgebouwen met „alle naerstigheid" te maken. Hiermede wordt bedoeld, dat door hem de hoofdlijnen van het bouwwerk werden vastgesteld, terwijl later verdere „uitbroeyen en in wesen brengen" door de naast hem aangestelde Meesters, hoofden der stadstimmer- en stadsmetselwerkplaats, geschiedden. Onze pakhuizen, een stadsbouwwerk, zullen zonder twijfel naar zijn hoofdontwerp gemaakt zijn. Zij vertoonen ook geheel de kenmerken van zijn stijl.

Werkelijk, de leeken hebben een verkeerd denkbeeld over de bouwkunst in vroeger dagen. Er werd niet zoo met de kunst gedweept en gesold. Men bouwde op één wijze, in overeenstemming met de mode des tijds. In de eerste helft der 17e eeuw was die geest er een van eenvoud en kracht. Het kleinste woonhuis was daarom grootsch, daar het van dien geest doortrokken was. Een goed voorbeeld daarvan geven de woonhuisjes van het St. Elisabethgasthuis in het Groot-Heiligland te Haarlem.

Wij zijn zoo gewend aan een opgesmuktheid en een gezochtheid bij onze monumentale gebouwen, waardoor zij zich moeten verheffen boven de gewone bouwwerken, dat het begrijpelijk is, waarom de tegenwoordige leek die eenvoud en die onopgesmuktheid als armoede aan „Kunst" beschouwt. Dit wordt naïef bevestigd in de verklaring in het „Memorie van Antwoord", dat „hun dit te voren nooit gebleken was".

Voorzichtiger is de daarop volgende uitdrukking „en laat zich met het oog op de oorspronkelijke be„stemming dier opstallen, toch ook zoo gereed niet aannemen".

De oorspronkelijke bestemming was een Huis voor de uitdeeling van spijs en brandstof aan „ Huyssittende Armen". Was dit huis niet onder denzelfden drang ontstaan, waarmede onze vaderen bezield waren, toen zij de vele Hofjes en de Gasthuizen stichtten? Allen werden door hen onder de „Godshuysen" gerangschikt. De Huyssittende armen waren behoeftigen, die binnen de stad wonende, in geen Godshuis waren opgenomen. Met de uitbreiding van de stad in de 1ste helft der 17de eeuw waren er in plaats van het één Huyssittenhuis, twee noodig. Aan de oude zijde werd het Oude-Huyssittenhuis, ons „Arsenaal" gebouwd, aan de nieuwe zijde, op de Prinsegracht bij de Leliegracht het Nieuwe-Huyssittenhuys. Beide in

dezelfde stijl, doch ons „Arsenaal" won het door de nog betere verhoudingen. Dit is duidelijk te zien op platen in de „Beschrijving van Amsterdam" door Wagenaar. Vóór de stichting van deze twee nieuwe, was het oude, de tegenwoordige Bank van Leening, op de Oude-Zijds Voorburgwal. Is dit gebouw met zijn vroegere bestemming van Huyssittenhuis daarom geen monumentaal gebouw?

Nog een ander voorbeeld. Het voormalig „Pesthuys", thans het „Toevlucht voor „Onbehuisden" is een in denzelfden tijd als ons „Huys" gesticht gebouw. Mag dit door zijn bestemming niet onder de monumentale gebouwen gerangschikt worden? Toch zeker wel! Nogthans heeft het ook geen beeldhouwwerk, en is wat motieven betreft zeer eenvoudig. Of is dit wel een monumentaal gebouw door zijn grootte? Dat zou toch zeker een eigenaardige omschrijving van monumentaliteit zijn.

Verder zegt het „Memorie van Antwoord":

„Van de bewuste vier pakhuizen van 1610 vindt men dan ook niets bijzonders vermeld bij den bekenden beschrijver van Amsterdam, C. Commelin, die zelf, o. a. in 1666 en later, regent van het Huiszittenhuis was en die omtrent den zoo even bedoelden bijbouw aan die pakhuizen zegt dat: „daarnevens in den jare 1655 een schoon nieuw Huyssittenhuys op de gront van de Lazers Thuyn getimmert is. Dit Huys is een seer treffelijck gebouw, voor en achter met bequame uytgangen, een opgaende stoep; deselve optredende komt men in een schoon voorHuys" (Commelin, 2de druk, bladz. 536).

Deze uiterst beknopte omschrijving van den bijbouw geeft den indruk, dat een flink, doelmatig pand tegen de pakhuizen aangezet was; van pretentieusen of artistieken stijl of van iets grootsch of bijzonder sierlijks, dat dit pand zou kenmerken vindt men hierin niets; van den ontwerper of den bouwmeester wordt de naam niet eens genoemd."

De uitdrukkingen: „een schoon nieuw „Huyssittenhuys", en „Dit Huys is een „seer treffelyck gebouw" is mijn inziens toch lofuiting genoeg. Bovendien zijn dit de gebruikelijke uitdrukkingen om de hooge waarde van een gebouw aan te geven. In dit eene woord „treffelijck" ligt de hoofdwaarde van het bouwwerk geheel opgesloten, nl. dat de verhoudingen van het gebouw op zichzelf, en die van zijne deelen, zoowel onderling, als tot zijn geheel, voortreffelijk zijn.

Als de leeken, en zelfs het meerendeel der architecten, er toch maar van doordrongen waren, dat de juiste verhoudingen de basis vormen, waarop de Bouwkunst steunt, dan zou de beoordeeling van de waarde van een gebouw zooveel juister kunnen zijn.

Wij moeten ook niet vergeten, dat Commelin niet een boek over Bouwkunst schreef, doch een boek over Amsterdam. Over de waarde der verhoudingen, het voornaamste van de gebouwen, kon hij dus niet schrijven, **doch daarom bestond zij wel!**

't Is dan ook een groote onjuistheid uit deze „beknopte omschrijving" te besluiten, dat „van een pretentieusen of artisticken stijl, of van iets grootsch of bijzonder sierlijks", dat dit pand zou kenmerken, niets te vinden is.

Dat den ontwerper of den bouwmeester van het „Huys" niet eens genoemd wordt, is een eigenaardigheid, die vele mooie, oude gebouwen hier in de stad, zoowel als elders, met ons „Arsenaal" deelen, b.v. de St. Anthonies Waag op de Nieuwmarkt, de Nieuwe kerk op den Dam, enz., en die voortvloeit uit de juiste opvatting van de beoefening der Bouwkunst in die dagen; een opvatting, die later verloren is gegaan. Hiermede staat de hierboven aangehaalde samenwerking der Meester-bouwers in verband. In het Meinummer van het tweemaandelijksch tijdschrift „Bouwkunst" heb ik juist den werkring van den Bouwmeester van vroeger, waarover in de Kunstgeschiedenis nog niet het ware licht schijnt, besproken.

Het „Memorie van Antwoord" vervolgt:

„Mogelijk zullen nu toch dit gebouw en zijne aanhoorigheden, als een geheel genomen, ofschoon van huis uit niet als architectonische gedenkteekenen bedoeld, zekere waarde hebben kunnen bezitten als producten van een toenmaals gebruikelijken bouwtrant, en aannemelijk is het eveneens dat hun aanblik aangenaam aandeed, maar zulks toch alleen uit hunne toenmalige omgeving op den hoek van twee stadsbuitengrachten, met de voorliggende ophaalbrug en met het vrije gezicht er op van over het water, waarbij eenig geboomte zich allicht zal hebben aangepast.

Nu in den loop der tijden de grachten gedempt zijn en het omliggende terrein opgehoogd is, hebben ook de aantrekkelijkheid en bekoring van het gezicht op dit blok huizen in sterke mate geleden."

't Is waar, dat door het dempen der beide stadsbuitengrachten deze hoek als stadsgezicht geleden heeft. Doch al vermindert het stadsbeeld, dan blijft toch de waarde als gebouw bestaan. De waarde van het gebouw zou verminderd zijn, als het waar was, dat het omliggend terrein opgehoogd is. Aan de hoofdgevel aan het Waterlooplein is dit niet het geval. De teekening van den voorgevel in de beschrijving van Amsterdam door Wagenaar levert hiervan het bewijs. Ook is in de werkelijkheid duidelijk te zien, dat het terrein niet opgehoogd is. Op die prent staat dezelfde stoep met dezelfde treden. Aan de Nieuwe Amstelstraat is de straat wel iets verhoogd, doch niet meer dan ± 0.25 M.

't Mist dus allen grond om te zeggen: „dat de be„wuste pakhuizen thans vrijwe den indruk wekken „van een klomp reeds eenigermate in den bodem zak„kende oude huizen, wier gevel, evenals die van het „aangebouwde pand, allerminst imponeeren, of den „omtrek schijnen te beheerschen."

Bepaald niet van kracht is de hierop volgende bewijsreden voor de minderwaardigheid der gebouwen. Er wordt n.l. gezegd:

„Trouwens in het door twee als zoodanig gunstig bekende bouwkundigen uitgegeven werk „Noord-Hollandsche Oudheden" wordt in 1905 van het „Arsenaal" niets anders gezegd dan: „het voormalige Huis zittenhuis is een eenvoudig gebouw, grootendeels van gebakken steen, in den trant van de *tweede* helft der 17de eeuw." en verder: „Achter het gebouw is om een tuin een galerij aanwezig, die zeer eenvoudige vormen vertoont en door een houten gewelf gedekt wordt."

Onder de vakmenschen geldt „de Noord-Hollandsche Oudheden" niet als een autoriteit. De teekeningen zijn liefdeloos en oppervlakkig, evenzoo de tekst. Daar het een uitgave is van het Oudheidkundig Genootschap zou men meer kunnen verwachten. Hier is de uitdrukking: „dat de vlag de lading dekt" van goede toepassing. Waar alle beschrijvingen in dit werk even kort en onvolledig zijn, mag mijns inziens een aanhaling uit dit werk alweer niet gebruikt worden als bewijsreden van minderwaardigheid.

Het „Memorie van Antwoord" zegt nu wel, dat met de stichting van dit gebouw niets sierlijks of grootsch, of geen artistieken stijl is bedoeld, doch dit is niet te rijmen met het aanbrengen der kunstwerken, die het gebouw een passend kleed moesten geven. Of worden bij een nuchter, praktisch gebouw schilderijen, waaronder er een van Barthelomeus van der Helst, aangebracht? De meeste van deze schilderijen dagteekenen uit den tijd van den bouw, en behooren bij den bouw. Zij zijn dus bedoeld als versieringen. Blijkt niet uit het versieren van de „eenvoudige galerij" om den tuin met 36 ramen van gebrand glas, waarin de wapens van de 36 Raden, regeerende tijdens den bouw (1655 en 1656) waren geschilderd, dat de bouw van het „Oudezijds-Huys-sittenhuijs" een gebeurtenis was, die niet ongemerkt voorbijging, doch die de belangstelling had van het geheele Bestuur der machtige welvarende stad Amsterdam?

Juist in het niet met ophef gewag maken van „Kunst", doch in het geven van liefde aan elk werk, dat geschapen werd, blijkt de ware kunstzin van onze Vaderen.

Dat het gebouw „slechts aan een aantal Amsterdammers bekend is", is niet de schuld van het gebouw, doch bewijst hoe slecht de menschen in 't algemeen uit zichzelf kunnen opmerken, en de dingen naar waarde schatten. Ware dit niet zoo, dan waren er niet zouvele wandalismen bedreven!

Waar het „Memorie van Antwoord" verder zegt:

„Voor bevestigende beantwoording van de vraag van enkele leden omtrent de wenschelijkheid van de benoeming eener commissie van voorlichting aangaande de architectonische waarde van deze panden vinden de ondergeteekenden, voor zooveel zij dit punt kunnen bezien, dan ook geene dringende redenen", is dit weder in tegenspraak met de in den aanhef uitgesproken erkenning van onbevoegdheid over de architectonische waarde van een gebouw te oordeelen.

Wie op de vergadering van 22 April j.l., belegd door den Oudheidkundigen Bond ter bespreking van het ontwerp tot wettelijke monumentenbescherming, den heer Victor de Stuers had hooren spreken, zou overtuigd zijn geworden hoeveel de Regeering in deze bescherming nog te kort schiet. Op deze vergadering waren 47 Vereenigingen van alle richtingen vertegenwoordigd. Eenstemmig werd door hen in een motie de wenschelijkheid uitgesproken, dat dit ontwerp Wet zou worden.

Het is toch ironie, dat waar in de praktijk gelegenheid is om te bewijzen, dat de roep van zoovelen in den lande niet er een is van die in den woestijn, nu de verkoop van dit gebouw aan de Leden der Tweede Kamer wordt aanbevolen.

Was de roep om „te behouden" gegrondvest op dezelfde hedendaagsche ziekelijke zucht om zelfs in elk oud stuk altaar, of vermolmd stuk hout, een vroeger kunstwerk te zien, dan zouden de vooruitstrevenden gelijk hebben, zich hiertegen schrap te zetten, en het sloopen door te drijven. Doch waar een op kunstgebied vooruitstrevende man als Berlage het standpunt van „behouden" heeft uiteengezet en verdedigd, en de archaeoloog Prof. Dr. W. Vollgraf de zoo juiste bewijsreden tot „behouden" bijbracht n.l., dat niet alleen iets waarde behoeft te hebben uit zichzelf, doch dat de nog diepere waarde ligt in het zijn van den schakel, die ons den ontwikkelingsgang doet kennen, daar wordt dit „behouden" geen lief hebberij van enkelen in onze samenleving, doch wordt een plicht van de geheele samenleving.

Zoo ook hier. Dat gebouw staat niemand in den weg. Moderne eischen van verkeer doen zich niet gelden. Bouwvallig is het niet, zelfs is het bijzonder gaaf en goed bewaard gebleven. Beide, de pakhuizen zoowel als het hoofdgebouw zijn de eenige bestaande typen in hun soort. De type van raam in de bovenverdieping van het hoofdgebouw, met het smalle bovenlicht, en het type kelderraam wordt bij geen enkel gebouw in Amsterdam gevonden.

Daarenboven zijn de mooie verhoudingen in den gevel gemakkelijk weder in hun vollen luister te herstellen. Daarvoor moeten alleen de verticale middenstijlen in de kozijnen gemaakt worden. 't Eigenaardige is, dat ze in 't bovengedeelte van het kozijn nog aanwezig zijn, alleen is er zooveel afgenomen, om het nieuwe raam ervoor te kunnen plaatsen. Wordt dan in de ramen het glas-in-lood weder ingezet, en het huis het hoognoodige kwastje verf gegeven, dan is alles weer in orde. Van hoeveel levenwekkende invloed dit op een gebouw is, is duidelijk gebleken bij de herstelling van het „Huis aan de drie Grachten"; ook een huis, dat vroeger slechts een enkele Amsterdammer kende.

't Is hier wel even de plaats erop te wijzen, hoe particulieren, destijds nog huurders, nu de eigenaars van dat huis, wel de eigenlijke kunstwaarde, verborgen onder de verwaarloozing, hebben gevoeld, en het geld er voor over hebben gehad die waarde weder te voorschijn te brengen. In Duitschland worden zulke daden door de Regeering met geld gesteund. Hier wil de Regeering juist het tegengestelde doen. Wij mogen toch ook niet aannemen, dat om financieele redenen tot den verkoop van het „Arsenaal" wordt overgegaan. Van alle bewijsredenen om de sloopingen van deze fraaie gebouwen te rechtvaardigen, is het besluit der beschouwingen wel het zonderlingste:

„De tot het interne behoord hebbende voorwerpen, komen, door overbrenging uit het om zijne bestemmin weinig toegankelijke gebouw naar elders, allicht beter tot hun recht dan dat ze in eeuwen hebben mogen ervaren of bij voortduring van den tegenwoordigen toestand ooit zouden kunnen ondervinden. Zeker zullen ze dan in de toekomst beter dan in het lange verleden tegen verdwijning, ontsiering en beschadiging gewaarborgd zijn en blijven".

Dit moet nu toch elke leek voelen, dat als een onderdeel van een bouwwerk werkelijk *goed* ontworpen is, wat beteekent, dat dat deel uit de kiem van het ontwerp gegroeid is, het alleen als onderdeel van het geheel zijn volle waarde heeft. Op zichzelf beschouwd kan het voor een vakman uit een oogpunt van vakkennis waarde bezitten, en daarom als museumstuk nog eenig nut hebben, doch „beter tot zijn recht komen" dan op de plek, waar het behoort, is een bewering die ongerijmd is, en is alleen te verklaren uit de ongelukkige, nog bestaande opvatting, dat versiering iets is dat aan den romp van een gebouw aangeplakt wordt. Een museum is een noodzakelijk kwaad, doch niet een plaats om een kunstwerk eerst werkelijk tot zijn recht te laten komen.

Dan tot besluit zegt het „Memorie van Antwoord" nóg:

„Op last van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken van Aug. 1909 is overigens het „Arsenaal" zelf opgemeten en in teekening gebracht door de Rijksarchitect voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst.

Het schijnt den ondergeteekenden toe dat langs dezen weg het behoud van het gevelaanzicht voor den belangstellende op den duur beter verzekerd zal blijven dan ooit zou kunnen geschiedt zijn door eenige, blijkens het Voorloopig Verslag door enkele leden als gewenscht gedachte, verplichtende bepaling in het koopcontract".

Hier is het voor elke leek ook duidelijk, dat geen architectonische gevelteekening ooit in staat is, het kleinste gedeelte der waarde van het in werkelijkheid bestaande gebouw te vervangen. Zoo'n teekening ligt in het Archief der Afdeeling van Kunsten en Wetenschappen in een zachte en rustige slaap, en zal nooit daaruit gewekt worden.

Hoe gegrond nu echter deze beschouwingen ook zijn, zou toch uit een oogpunt van praktisch belang, voor een belangrijke tak van industrie in Amsterdam, sloopingen noodzakelijk zijn. Door de Ministers wordt overtuigend voorgesteld, dat deze buurt de meest geschikte is voor de nieuw te bouwen „Beurs voor den Diamanthandel". Hiermede kunnen wij het eens zijn. Doch is de grond van ons „Arsenaal" de eenige plek. Staat niet aan de andere zijde het vroegere „Anatomisch Laboratorium" leeg? Zou het niet een weldaad zijn, dit verwaarloosde gebouw te zien verdwijnen! Of is dit nu in tegenstelling met het Arsenaal een zoo mooi gebouw, dat dit juist bewaard, doch het „Arsenaal" gesloopt moet worden? Toch zeker niet! Mijns inziens ligt deze hoek veel gunstiger.

Zou door samenwerking van Gemeente en Regeering niet een oplossing te vinden zijn?

Een, in deze zaak van het grootste belang zijnde vraag is nog deze: „Is de „Beurs voor den Diamanthandel" werkelijk iets, dat onder bestuur staat van de beste vertegenwoordigers van den Diamanthandel? Of dient deze waardig klinkende naam als masker voor meer speculatieve doeleinden?

De leden, die voor den verkoop van het „Arsenaal", dus voor het sloopen ervan zijn, zullen zich van de werkelijke doeleinden van het toekomstige gebouw dienen op de hoogte te stellen.

Mij komt de zaak eenigszins verdacht voor. Ik kan mij niet voorstellen, dat een vereeniging, die tot dusverre gehuisvest was in het „Casino", nu plotseling van plan en in staat is, een groot gebouw, den handel waardig te stichten, en dit ook waardig te exploiteeren. Ik zie in den toekomst naast eerzame handelaren ook feestvierende menschen er hun tenten opslaan.

Dit is op zichzelf geen schande voor een gebouw, doch dat de nieuwe toestand een verbetering zal zijn van den bestaanden is een zaak, die veel twijfel openlaat.

A'dam, 10 Mei '10. JAN DE MEIJER,
Architect.

HET STADHUIS VAN AMSTERDAM. *(Slot).*

De vertrekken op de verdieping hadden voor 1808 allerlei bestemming. Boven de Vroedschapskamer, aan den Dam, werden de zeven duizend prenten bewaard, die de heer Michiel Hinlopen aan de stad had geschonken, en die nu in het Rijksprentenkabinet berusten. Aan de zijde van de Kalverstraat vond men het zegelkantoor, het vertrek van den boekhouder der officiën, het archief, de timmerwinkel en de wapen-

kamer, waar het schiet- en zijdgeweer werd bewaard, dat bestemd was, om in tijden van gevaar aan de burgers te worden uitgereikt.

Aan de zijde van de Nieuwe Kerk lag de modelkamer, waar de modellen geborgen waren, die nu deels in het Rijks-, deels in het Stedelijk Museum berusten. Vertrekken aan dezen kant dienden verder voor bergplaats der archieven van de Wisselbank, van de Desolate Boedelkamer en voor soortgelijke doeleinden. Toen het gebouw nog Stadhuis was, had het publiek tot de tweede verdieping geen toegang.

De burgerzaal en de daaraansluitende galerijen waren echter steeds toegankelijk. Een van de grootste veranderingen, in 1808 gemaakt, was, dat de galerijen door houten, bij wijze van marmer geschilderde schotten in vertrekken werden gescheiden. Toen Lodewijk Napoleon die schotten liet plaatsen, meende hij, dat ze er slechts een paar jaar zouden staan. Doch zij ontsieren nu reeds meer dan eene eeuw het gebouw. Het verdwijnen van deze schotten, die beletten, dat de beeldhouwwerken van Quellinus een behoorlijk licht krijgen, zou aan het stadhuis een groot deel van zijn nu verdwenen luister teruggeven.

Hopen wij, dat wij binnen korten tijd Jacob van Campens meesterstuk in eere moge zien hersteld!

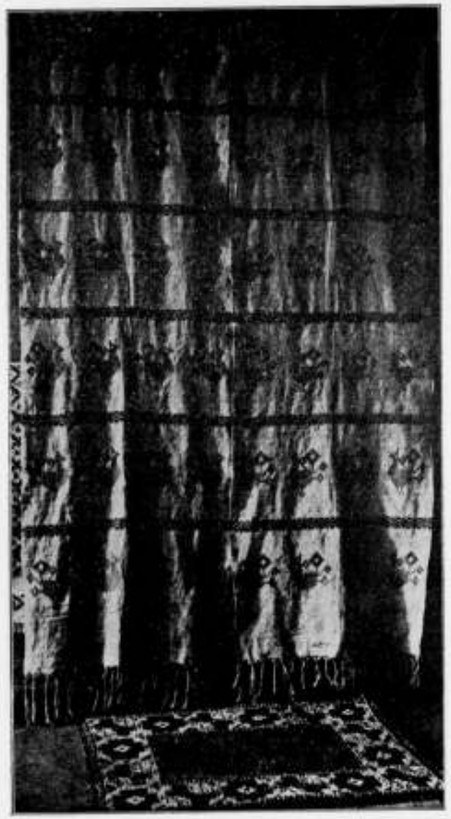
Wanneer het weder Stadhuis mocht worden, dan zal natuurlijk de voornaamste verdieping tot haar ouden staat worden teruggebracht en zullen de prachtige zalen, daar aanwezig, eene bestemming krijgen, die met haar luister geen te groote tegenstelling vormt.

Wanneer „'s werelds achtste wonder" echter ook in de toekomst Koninklijk Paleis zou moeten blijven, dan zou toch heel wat gedaan kunnen worden, om het gebouw in een beteren staat te brengen, dan waarin het tegenwoordig verkeert. De hedendaagsche techniek beschikt over middelen, welke in 1808 onbekend waren. Wanneer aan een smaakvol bouwmeester werd opgedragen, die middelen toe te passen, dan zou het gebouw, als het hof er vertoefde, gerieflijker kunnen zijn dan thans. Doch dan zou tevens gezorgd kunnen worden, dat gedurende de een en vijftig weken van ieder jaar, wanneer Jacob van Campens schepping ledig staat, zij die haar komen bezichtigen meer van de oude schoonheid zien, dan sinds de „provisioneele" inrichting van 1808 mogelijk is.

Febr. 1910. A. W. Weissman.

TEXTIELE KUNST.

Er werd een kleine expositie gehouden. In een der zalen van het American-Hotel was eene collectie textiele kunst bijeengebracht en wij achtten ons bevoorrecht door het ontvangen eener uitnoodiging tot een bezoek. Deze collectie, vervaardigd door de Zweedsche leerares in de handweefkunst, Mejuffrouw Agnes Borg, en hare Amsterdamsche leerlingen werd door ons zoo belangwekkend geacht, dat wij (welwillend daartoe in de gelegenheid gesteld) eenige fotografische opnamen maakten teneinde de opgedane indrukken levendig te houden, getuige nevenstaande plaatjes. Op deze

plaatjes komen eenige van de vele producten dezer hoogst merkwaardige weefkunst voor, welke onze belangstelling gaande maakten.

Practisch redeneerende beschouwers maken van deze weefkunst een huisvlijt, een huisindustrie; wij voor ons zien daarin iets meer, iets hoogers; wij rangschikken haar onder „kunstnijverheid" en daartoe bezit zij het goed recht.

In de Scandinavische landen, waar deze kunst gedurende de laatste jaren is opgeleefd, wordt zij weliswaar practisch aangewend, doch draagt een sterk individueel karakter. Dames weven haar eigen japon-

stoffen, bruidjes zijn lang voor den trouwdag bezig haar eigen uitzet gereed te maken uit eigen geweven stof, huismoeders vernieuwen regelmatig de artikelen voor het dagelijksch gebruik bestemd; doch alles in een zoo persoonlijk en eigen en vooral den landaard eigen karakter, dat hier werkelijk van een cultuur sprake mag zijn.

Of dit alles nu voor ons mooi en aesthetisch-juist heet is iets anders. Mejuffrouw Agnes Borg gaf te Amsterdam reeds eens een cursus in het weven en bracht daarbij vier verschillende technieken in toepassing. Sommige leerlingen gaven al spoedig, nadat de eerste moeilijkheden overwonnen waren, blijk niet geheel tevreden te zijn met de voorgelegde patronen en de aangegeven kleuren, en begonnen uit hunne Hollandsche oogen kijkende zelf te zoeken.

Ziedaar het begin eener Hollandsche weefkunst, ontleend aan Scandinavischen bodem! Mejuffrouw Agnes Borg zal opnieuw een cursus geven in dit handwerk. De Zweedsche leerares zal onze Hollandsche dames de technieken eigen maken, waarop het Hollandsche initiatief zal voortbouwen, en zich ontwikkelen tot een eigen kunst, voorgelicht door onze ongetwijfeld veel verder ontwikkelde versieringskunst. Mogen onze dames genoeg belangstelling toonen en voldoende energie bezitten om met de aanvankelijke hulp der Scandinavische leerares dezen arbeid ter hand te nemen, dan zal onze nationale kunst binnen afzienbaren tijd weder een jonge, krachtige loot ontwikkeld hebben, een voor Holland nieuwe tak van kunst, die aller belangstelling en waardeering verdient.

Wij vernemen dezer dagen van eene jonge huismoeder, oud-leerlinge van Mej. Agnes Borg, dat zij hare woning gestoffeerd heeft met haar eigen textiele producten. Voor de ramen hangen haar eigen gordijnen, de stoelen dragen haar eigen bekleeding, divan en tafelkleed, alles is met eigen hand vervaardigd. Is 't wonder dat deze huisvrouw zich gelukkig voelt in die omgeving; is 't wonder dat zij door den echtgenoot, met wien zij kleur en ornament vaststelde, om meer dan één reden verafgood wordt?

G. J. Rutgers.

PLANTENGROEI AAN GEBOUWEN.

In nummer 13 van het tijdschrift „Die Woche", blz. 515 vlg. komt een artikel voor getiteld „Pflanzenwuchs und Denkmalspflege" van Prof. Dr. Udo Dammer, dat ik niet alleen belangrijk genoeg vind om er de aandacht op te vestigen, maar waarvan ik mij veroorloof den lezers een uittreksel aan te bieden.

De schrijver begint met er op te wijzen, dat wind en weder onophoudelijk tornen aan den levensduur van deze getuigen uit het verleden.

Met moeite spoort men de oorzaken op, die de sloping bewerken en tracht men de middelen te

vinden tot stuiting hiervan. Van deze gedachtengang uitgaande is het wel der moeite waard den invloed na te gaan, die plantengroei op steenen monumenten heeft, en dit te meer, daar juist de „patina" aan die oude bouwwerken een eigenaardige bekoring geeft. Slechts zelden zal men bij oude gebouwen die microscopisch kleine groene wieren missen, die door hunne massa werken. Op bepaalde tijden van het jaar worden de muren door hen overdekt met een groene massa, die afgeveegd kan worden en bij vochtig weder glibberig aanvoelt. Ofschoon deze plantjes, meestal *Pleurococcus viridis*, slechts uit afzonderlijke cellen bestaan, die geen wortels bezitten of wat er op gelijkt, zoo zijn ze toch niet geheel onschadelijk. Elk plantje is door een betrekkelijk dikke geleilaag omgeven. Splitsen zich die planten, dan omgeeft zich elke dochter plant wederom met een geleilaag en aangezien dikwijls geheele kolonies van dergelijke plantjes bij elkander blijven, ontstaat ten slotte een zeer aanzienlijke geleilaag. Deze gelei heeft de eigenschap koolzuur in aanmerkelijke hoeveelheid op te nemen. Koolzuurhoudend water werkt echter sterk oplossend op kalk-phosphorzure- en kalkverbindingen in. Dit is de reden van de schadelijke werking van deze kleine plantjes op sommige steensoorten, Kalkzandsteen, grof-korrelige graniet, gneis, maar vooral kalksteen blijven niet onaangetast, wanneer deze wieren zich op hen nestelen. Daarentegen worden steenen van steviger samenstelling, vooral wanneer zij niet kalkhoudend zijn, nauwelijks of onbelangrijk beschadigd.

Soms vereenigen zich die wieren met zwammen tot een soort van korstmos. In verschen toestand bestaat dit hoofdzakelijk uit water en heeft een buitengewoon taai leven. Het kan zóó uitdroogen dat men het tot poeder kan wrijven, maar herleeft onmiddelijk zoodra het met water in aanraking komt. Het vermogen om water op te nemen is buitengewoon. Ofschoon wortels missende, hecht dit mos zich toch zóó aan den ondergrond, dat men het niet zonder beschadiging ervan verwijderen kan. Bewezen is, dat het meer dan een centimeter diep in het gesteente indringt. Dit korstmos vormt een veel grootere massa, dan de bovenvermelde wieren en dienovereenkomstig is ook het wateropnemend vermogen veel grooter. Wij zullen dus ook wel mogen aannemen, dat de vernietigende werking op kalkhoudende steenen ook grooter is.

Deze werking wordt echter nog versterkt. Niettegenstaande zijn taaiheid heeft dit mos een beperkte levensduur. Het sterft en vergaat. Bij dit vergaan ontstaat uit mos ook humus, dat zooals wij weten humuszuren bevat. Deze humuszuren bezitten echter, in nog hoogere mate dan koolzuurhoudend water, oplossende werking. Bovendien biedt de humuslaag aan planten gelegenheid tot ontkiemen.

Aan den anderen kant kan niet ontkend worden, dat het mos ook tot zekere hoogte behoudend werkt. Als slechte warmtegeleider beschermt men het ermede bedekte gesteente tegen sterke temperatuursafwisselingen en verhindert daardoor tot zekere hoogte het vormen van de zeer gevaarlijke haarspleten.

Naast de besproken planten komen bij de muren nog verschillende soorten mos voor, die zich als kleinere of grootere kussens, vooral in de voegen van het muurwerk en op hellende of horizontale vlakken uitbreiden. Zij werken soms zeer mede tot verhooging van het schilderachtige aan menig oud bouwwerk.

Ofschoon zij geen eigenlijke wortels bezitten, zijn toch hunne z.g. rhizoiden in staat in de kleinste scheuren van het gesteente in te dringen. Een bijzondere eigenschap van het mos is, dat naar gelang de bovenuiteinden groeien, de onderste gedeelten afsterven. Zoo ontstaat na verloop van tijd onder elk moskussen een laag humus, waarvan den verderfelijken invloed reeds vermeld werd. Met het oog op het gemakkelijk hechten van zaadkiemen op het moskussen zijn juist die op de voegen het gevaarlijkst.

Moskussens op voegen moeten daarom onverwijld verwijderd worden.

Onder de uitgebreide varensoorten zijn er, die zich met voorliefde op muurwerk nestelen. Hunne fijne vaste wortels dringen langzaam maar zeker in de voegen van het muurwerk in, en werken zóó, dat ten slotte alleen het zand in de voegen overblijft. Men kan deze wortels soms een decimeter diep in de voegen volgen. De plant bezit een bos wortelen, die zoolang zij leven, de steenen samenhouden. Zijn zij dood en vergaan, dan ligt tusschen de steenen een hoopje zand en humus en de humuszuren zetten hun vernietigende werking voort.

Varens mogen dus aan steenen-monumenten niet geduld worden. *(Wordt vervolgd).*

PRIJSVRAAG „ROCHDALE".

DE Jury deelt mede, dat in het programma het volgende verbeterd moet worden. Onder Doel staat:

. . . (waarbij de jaarlijksche onkosten de uitgaven moeten dekken).

Dit moet zijn:

(waarbij de jaarlijksche *inkomsten* de uitgaven moeten dekken).

Hetzelfde geldt voor 10a.

Betreffende de prijsvraag zijn de volgende vragen gesteld:

VRAAG 1. Moeten de onder 2°, 3° en 4° van het gevraagde, genoemde teekeningen op schaal 1 : 100 geteekend worden *van 't geheele* bouwblok en *bovendien* van elk type afzonderlijk, of alleen van elk type?

ANTWOORD. *In de situatieteekening op schaal 1 op 200, moeten daar, waar 2 verschillende typen aan elkaar grenzen van beide de platte grond geteekend worden. Verder moet, volgens 2°, 3° en 4° van elk type de plattegronden, de hoogte doorsneden en de gevels geteekend worden op schaal 1 op 100.*

VRAAG 2. In 8° d wordt gevraagd „een zolderruimte". Is het nu de bedoeling dat elke woning, dus elke étage een deel van den zolder moet hebben, of betreft dit alleen de bovenste étage?

ANTWOORD: *Elke woning moet een zolderruimte hebben.*

VRAAG 3. Mogen verschillende typen woningen in één pand ondergebracht worden?

ANTWOORD. *Wanneer het noodig blijkt mogen verschillende typen woningen in één pand voorkomen.*

VRAAG 4. In 10° a IV, Brandassurantie 0.6 % van ⅝ der bouwsom is toch de bedoeling *f* 0.60 per mille?

ANTWOORD. *Er staat 0.6 %, d. i. f 0.60 per mille*

VRAAG 5. Kan opgegeven worden wat een klein aantal, een aantal en een aanzienlijk aantal is, bijv. percentsgewijs over het totaal te bouwen woningen (stel dit gelijk).

ANTWOORD. *Dit kan niet precies opgegeven worden daar de verhouding geheel afhangt van de oplossing. De ontwerpers zijn zoo vrij mogelijk gelaten; het programma geeft in deze een globale verhouding aan, die wenschelijk geacht wordt.*

VRAAG 6. Moeten de I, II, III en IV in even groot aantal (nagenoeg) op begane grond en alle verdiepingen voorkomen?

ANTWOORD. *De ontwerper is in deze vrij.*

VRAAG 7. Kunnen de slaapvertrekjes op zolder gerekend worden tot slaapvertrekken in I, II, III en IV, zij het dan alleen voor de bovenste verdieping?

ANTWOORD. *Zolderslaapkamers mogen voorkomen bij elk type, doch alleen voor de bovenste verdieping.*

De Jury,
H. P. BERLAGE NZ., *Voorzitter.*
J. GRATAMA, *Rapporteur.*

Prijsvraag „Rochdale".

Ons bestuur correspondeert met het bestuur der Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale" en beoogt het verkrijgen eener wijziging van het programma ten opzichte van de honorarium-regeling.

Per 3 Mei j.l. berichtte het bestuur van „Rochdale" dat „een definitief antwoord *vooralsnog* niet gegeven kan worden, en te zijner tijd de beslissing zal worden kenbaar gemaakt".

In verband hiermede geeft het bestuur den leden van A. et A. in ernstige overweging *„vooralsnog* hunne medewerking aan deze prijsvraag op te schorten".

Het Bestuur.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1715: „Terug van Nederlandsch Soevereingebergte" door J. F. Niermeyer, „Niet op tijd", „Multatuli" door A. H. Gerhard, „Gabriël-tentoonstelling in de Larensche kunsthandel" met afb. door W. Steenhoff, „Al reizende" door Plasschaert.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 19: „Het Royal institute of British Architects" door W., „De Gasthuistoren te Zalt-Bommel" met afb. door G. de Hoog Hzn., „Het maken van stofvrije wegen en de steenslag-verharding in de Avenue Louise te Brussel" door B. J. Kerkhof.

„DE OPMERKER" No. 19: „Het Koor der Kathedraal van Antwerpen" met afb., „De Nederlandsche Bouwkunst op de Wereldtentoonstelling te Brussel", „Woningtoestanden te Wiesen".

„DE AANNEMER" No. 18: „De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land" II, „De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam".

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 18: „Het crenneteeren van hout", „Twin-Architecture", Plan van den tuin-aanleg van het Van Iterson Ziekenhuis te Gouda, ontworpen en uitgevoerd door Groeneweegen en Zoon te De Bilt.

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 18: „De Bolindermotor" (Patent Rundlof) met afb., „Gelijkstroomlocomotieven der Pennsylvania-spoorweg", „Nieuwe electrolytische electriciteitsmeters", „Over electrische mijninstallaties in België", „Verstelbare teekentafel, Orion" met afb.

„DE INGENIEUR" No. 19: „De forceerriekte van metalen" met afb., voordracht gehouden door Prof. Dr. Ernst Cohen, „Zijn electrische motorrijtuigen dan ook linksch?" met afb. door T. J. W. van Kossum c. i.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 35: „Hafenerweiterungen in Hamburg" met afb., „Gross-Berlin, sein Verhältnis zur modernen Grossstadtbewegung und der Wettbewerb zur Erlangung eines Grundplanes für die Städtebauliche Entwicklung Berlins und seiner Vororte im zwanzigsten Jahrhundert' van A. Hofman, „Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für die Anlage des Osterholzer Friedhofes bei Bremen", „Der Ideen-Wettbewerb zur Erlangung von Plänen für die Erbauung eines Schauspielhauses in Dresden-Altstadte, ontwerp van Prof. Martin Dülfer.

No. 36: „Der Umbau des Alten Rathauses und der Alten Börse in Leipzig" (slot) met afb., Arch. Wilhelm Scharenberg

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 31: „Le vieux Paris: Le Marais" door P. Planat, „Le Vernissage" door A. Gelbert, „Les nouveaux magasins du Printimps" met afb. door A. D.

„BUILDING NEWS" No. 2887: „The influence of architecture", „Architecture at the Royal Academy" II, met afbs., „Modern Methods of Brickmaking", „A Canadian Architect's views on the use of cement" door F. S. Baker, „Freemason's Lodge", Bodmin, arch. Alf. J. Cornelius, „The Manor", Notgrove, Gloucestershire, met afb., „Refuge Assurance Company", Manchester, „New building for the Zoological Society of London", „Berkeley Square", Cottage the Meir, Longton, „London County Hall on the Thames embankment".

„THE STUDIO" No. 199: „Contemporary American landscape painting" door L. Mecklin, „Picture Collectore's experiment" door T. Martin Wood, „Mr. Brangwyn's tempera Frieze at the new London office of the grand trunk railway", „An illustrator of celtic Romance, John P. Campbell" door R. A. Dawson, A.R.C.A., „Recent designs in Domestic Architecture", „Studio-Talk".

„BERLINER ARCHITECTURWELT" No. 7: „Architektur und Architekten" door Max Wagenführ, „Neubau der Kunstgewerbe und Handwerkerschule der Stadt Cöln am Rhein", Arch. G. Hajnhuber, Wettgewerb, „Kirchliche Gelgände für die St. Jacobigemeinde in Braunschweig", Arch. Joh. Kraus en H. Fleck, „Volks-Café und Speischalle", Arch. Breslauer en Salinger, „Landhaus Joarger an Kleinen Wannsee", Arch. Breslauer en Salinger e. a. R.

BERICHTEN.

Een nieuw museum te Haarlem.

In het »Alg. H.bl." laten wij het volgend artikel van den heer Jan Veth.

In Haarlem beraadslaagt men over plannen voor een nieuw Museum,

De zalen in het Stadhuis worden voor den Gemeentedienst opgevraagd en het schijnt onvermijdelijk, dat de schilderijen, waarvoor de roemrijke Halsen, ergens anders heen worden gebracht. Jammer, — veranderingen in zulke zaken zijn lang niet altijd verbeteringen gebleken. Jammer, — ook omdat de sfeer, die ons bij het binnenkomen in het eerwaardige oude gebouw omvangt, zoo goed bij die schilderijen past.

Maar nu is er een plan aanhangig, waarover, geloof ik, dezer dagen moet worden beslist, en dat werkelijk alle aanbeveling verdient, omdat men, als het wordt uitgevoerd, voor veel van het verloorene ruimschoots schadeloosstelling krijgt en daarbij belangrijke nieuwe vroordeelen erlangt.

Het mooie oude Weeshuis aan het Groot Heiligland is verlaten en in handen der Gemeente overgegaan. Dit gebouw wil men nu voor schilderijen-museum inrichten. Al dadelijk zou men hierdoor winnen, dat geen heel nieuw gebouw behoefde te worden opgetrokken. Vooral voor het herbergen van oude kunst hebben moderne gebouwen maar heel zelden voldaan. Zij kunnen tot dat doel bij oude, bestaande monumenten niet halen. Met alle achting voor de grootsche conceptie van den architect, mist zelfs ons Rijksmuseum het zachet van het paleisje van Joan Maurits van Nassau (1644) dat tot Mauritshuis, of van het Gemeenlandshuis van Schiedam (1665), dat tot Museum-Boymans werd gemaakt. Bovendien is bij de tegenwoordige omstandigheden de plaatsruimte voor een nieuw groot huis alleen buiten den kring dezer oude stad te vinden, terwijl de omlijsting juist van het oude stadskarakter, voor een museum van schilderijen uit vroeger tijd verkieselijk is. Een museum behoort niet enkel en alleen een inrichting te zijn, waar schilderijen worden ondergebracht, het moet, zoo mogelijk, een volledieger stuk aanschouwelijke beschavingsgeschiedenis bieden. En daartoe is het alles waard, wanneer men het in een milieu van verwante bouwkunst kan vatten. Ook is het gepast te bedenken, dat een museum op zichzelf eigenlijk nooit een ideale instelling kan wezen, en het altijd min of meer een pis-aller zal blijven. De uit het gemeenzame leven zelf voortgekomen kunstwerken, zijn oorspronkelijk voor een warmer hoekje bestemd geweest, en het mooist zou het zijn, wanneer zij niet van hun wortel afgesneden waren, maar in hun eigen midden te zien konden blijven. In het speciale geval echter, dat ons bezighoudt, is het aardige, dat de twee allerprachtigste van de groote stukken door Frans Hals, die nu op het Haarlemsche Stadhuis hangen, juist voor dit zelfde Weeshuis geschilderd werden. Het gebouw was namelijk in den tijd van Hals nog Ouderaanmenhuis, — de Regenten en Regentessen van deze instelling zijn voor de Regentenkamer van dat huis geschilderd, en hun portretstukken hebben er ook gehangen. Met hen daarheen over te brengen, zou men ze dus weer terugvoeren naar hun eigen huis.

Een bezwaar dat, als ik wel ingelicht ben, tegen het tot een museum maken van het Weeshuis wordt aangevoerd, is wat men noemt de afgelegen buurt, waarin het staat. Dit relatieve bezwaar te laten gelden schijnt echter niet geheel billijk. Ten eerste is het nu eenmaal een feit, dat de best in het oude karakter bewaarde stadsgedeelten, gewoonlijk niet meer in de drukst bezochte buurten te vinden zijn, waar al te veel verhanseld werd en verknoeid, — en is het lang niet zoo kwaad wanneer men het bezoek van menschen die zin voor iets moois hebben, nog eens extra naar die meer ongeschonden stadswijken weet heen te leiden. Maar ten tweede is 't Groot-heiligland wel stil, maar geenszins zoo afgelegen. De Ceintuurbaan en de Amsterdamsche tram houden er vlak bij op. In het midden tusschen de Groote Houtpoort en de Kleine Houtweg kijkt men van de Gasthuis-vest af dadelijk de aardige straat in. En hoeveer verdient die straat dat men er eens inloopt. Naast den fraaien ingang van het Elizabethgasthuis en tot die stichting behoorende, ziet men dan een aaneengesloten rij van twaalf oude traggeveltjes, tot onderaan toe appetijtelijk onderhouden, met de aardige oude steepen nog intakt er bij, — en ik zou zoo gaaw niet weten, waar men in het hecle land zulk een onbedorven stukje straatzijde vinden kon. Waarlijk, in zijn bescheiden en vertrouwelijk schoon zoo dit overblijfsel een ongerechte en voortreffelijke inleiding geven tot het begrijpen en genieten van oud-Hollandsche kunst.

Keert men nu den rug toe aan die smakelijke huisjes, die toch heusch deftiger zijn dan de Societeit *Trouw moet blijken* op de Groote Markt, dan komt men voor het aantrekkelijke poortje van het Weeshuis te staan. Wie er binnen gaat, wordt verrast door het betreden van een ruime, bijna zoo ik zeggen grootsche, binnenplaats, en ziet vlak voor zich het breede, royale frontgebouw van het in 1608 gebouwde huis liggen. De verlengend aandoende, welgeordende, bakseteenen gevel bleef in hoofdzaak behouden. Alleen aan den top werd wat gewijzigd, maar zelfs die wijziging is wel aardig, en er is een sierlijke achttiende-eeuwsche voordeur in gezet. Van binnen in dit frontgebouw is de zeventiende-eeuwsche groote zaal ter linker zijde, met haar statige oude zoldering en de rijke balksleutels een ware pracht; en de twee achttiende-eeuwsche vertrekken rechts zijn nauwelijks minder eigenaardig. Meteelijk zou men een warmer logies voor oud-Hollandsche schilderijen kunnen vinden.

De bedoeling is nu om de groote vleugels van dit centrale gebouw en de straatzijde in aansluiting met de kern, en om de stout-intieme binnenplaats heen, te verbouwen op den ouden grondslag, en beheerscht door het onveranderde mooie frontgebouw. Wat ik van de plannen zag, kwam mij voor zeer wel begrepen te zijn. Voor verschillende vertrekken met bovenlicht en met goed zijlicht is gezorgd en de circulatie van het publiek, evenals de gelegenheid om de schilderijen snel te kunnen wegbrengen, lijken mij uitnekend voorzien. Overigens zouden technische moeilijkheden van ondergeschikten aard, die zich hier natuurlijk nog wel zullen voordoen, bij den bouw van een nieuw museum al evenmin uitblijven. Daar hebben wij dan ook thans nog niet nader op in te gaan. Maar in elk geval zou Haarlem, wanneer dit gelukkige denkbeeld tot uitvoering mocht komen, aan een verlaten stuk mooie zeventiende eeuwsche architectuur opnieuw leven en luister bijzetten, en, waar het niet minder op aankomt, omgekeerd de prachtige Halsen, Haarlems grootsten roem, waardig onder dak brengen in een karakteristieke buurt en in een warm gebouw, en waar zij naar hunnen aard tehuis hooren.

8 Mei 1910. JAN VEER.

Maatschappij van Nijverheid, dept. Amsterdam
Avond-Ambachtsschool voor Timmerlieden
„Concordia Inter Nos".

De prijsuitdeeling aan bovengenoemde school zal plaats hebben op Vrijdag 21 Mei a.s.

De tentoonstelling der in den afgeloopen cursus gemaakte teekeningen en werkstukken zal plaats hebben op: Zaterdag 21 Mei van 10—4 uur, 's avonds van 7—9 uur, Zondag 22 Mei van 10—4 uur in het schoolgebouw Frederik Hendrikstraat 115.

Toegang vrij.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A." Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag „Rochdale". Ontwerp voor de verkaveling en de bebouwing met arbeiderswoningen van een bouwterrein; gelegen aan de Kostverlorenvaart, Borgerstraat en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam. Programma in No. 15 en aanvulling in No. 19. Tijd van inlevering tot en met 30 Juli 1910.

4. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

De ijzeren wil van een koen hart zal duizenden doen wijken.
TUPPER.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling van de Redactie. — Leeszirkel. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A.". — Oud en nieuw in Amsterdam. — Plantengroei aan gebouwen. — 9e Internationaal Woningcongres. — Iets over Wapenkunst. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen. —

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Door het bestuur is op voorstel van de heeren A. Redert en H. W. Nijman voorloopig als gewoon lid aangenomen de heer H. Ambagtsheer, bouwkundige te Amsterdam.

II. Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd onderstaand adres verzonden met het artikel van den heer Jan de Meyer, voorkomende in No. 19 van „Architectura" als bijlage; terwijl aan de beide in deze zaak betrokken ministers overdrukken dier stukken met begeleidend schrijven werd overgelegd.

Aan
de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

geven ondergeteekenden, namens het Genootschap „Architectura et Amicitia" eerbiedigst te kennen,

dat zij hebben kennis genomen van de motiveering in de Memorie van Antwoord van hunne Excellenties den Minister van Financiën en van Oorlog, strekkende om de goedkeuring van de Tweede Kamer der Staten-Generaal te verwerven, op een voorstel tot verkoop van het complex gebouwen, bekend onder den naam „het Arsenaal" te Amsterdam,

dat uit deze Memorie blijkt, dat de beide bovengenoemde Ministers zich bewust moeten zijn, dat deze verkoop zal leiden tot sloping van het complex gebouwen, bovenbedoeld,

dat, ofschoon de beide Ministers zich in de Memorie van Antwoord incompetent verklaren in zake de beoordeeling der kunstwaarde dier gebouwen, zij nochthans redenen aanvoeren tot verkleining dier kunstwaarde,

dat adressanten de overtuiging hebben dat, in tegenstelling met het in de Memorie van Antwoord aangevoerde, gehandeld wordt over een monument van groote historische en archeologische waarde,

dat zij dan ook met verwondering, zelfs met verontwaardiging hebben kennis genomen, van de wijze, waarop over het lot van waardevolle monumenten wordt beslist,

dat de door hunne Excellenties aangevoerde motieven, leidende tot de goedkeuring van den verkoop, in het gegeven geval sloping, onjuist zijn,

dat zij tot staving dezer bewering hierbij overleggen de weerlegging dier redenen in den vorm van een overdruk van een artikel uit het Weekblad „Architectura" No. 19, jaargang 1910,

dat adressanten wijzen op de meer en meer tot uiting komende gevoelens ten opzichte van de bescherming dezer monumenten, 't geen 't beste blijkt uit de motie, uitgesproken in de op 22 April j.l. te 's-Gravenhage gehouden vergadering, belegd door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, waarin aangedrongen wordt, op het tot wet verheffen van

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstbroeder leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 5.—.

de ontworpen artikelen tot wettelijke bescherming van monumenten, welke motie aangenomen werd door zevenenveertig in die vergadering vertegenwoordigde vereenigingen,

dat in de kringen van den diamanthandel zelfs stemmen opgaan, die er op wijzen, dat het belang van dezen handel meebrengt dat de zoogenaamde „Beurs van den diamanthandel" niet verrijst op het terrein van het „Arsenaal",

dat, indien het gebouwencomplex niet beantwoordt aan de eischen, en ongeschikt moet worden geacht voor zijn tegenwoordig doel, het ongetwijfeld een betere en het algemeen belang ten goede komende, bestemming is te geven. (*Wordt niet door de Amsterdamsche burgerij reeds lang uitgezien naar eene uitbreiding van de openbare boekerij?*)

dat adressanten mitsdien met kracht aandringen op het verwerpen van het voorstel tot verkoop van het „Arsenaal" en in overweging geven, maatregelen te beramen om te voorkomen dat in den vervolge, over de monumenten op gelijke wijze geadviseerd wordt.

't Welk doende enz.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia",
H. A. J. Baanders,
Voorzitter.
Th. Philippi,
te Secretaris.

Aan de vereenigingen, vertegenwoordigd op de door den „Ned. Oudheidkundigen Bond" op 22 April j.l. te Den Haag belegde vergadering, werd met overlegging van betrekkelijke stukken verzocht aan dit adres adhesie te betuigen.

III. **Eereprijsvraag 1910.**

Inlichtingen.

Vraag 6: In het programma is sprake van 2 à 3 woningen voor stationschef, onderchef, kastelein, enz. Moeten die woningen over de twee vleugels verdeeld worden of moet elke vleugel die woningen bevatten?

Antwoord: *Elke vleugel moet 2 à 3 woningen bevatten.*

Vraag 7: Moeten de localen voor bestelgoederen en de pakketpost alleen op den beganen grond of met een verdieping (op perronhoogte) geprojecteerd worden?

Antwoord: *Deze localen worden bedoeld te liggen op den beganen grond en in verbinding met de tunnels.*

Vraag 8: Hoe moet begrepen worden: Op den beganen grond woningen voor chefs, enz. en op de twee verdiepingen eveneens?

Antwoord: *De woningen kunnen een of twee verdiepingen hebben boven den beganen grond.*

Namens de jury:
K. de Bazel.

IV. **Prijsvraag-„Rochdale".**

Zooals reeds in het vorig nummer is kenbaar gemaakt correspondeert ons bestuur met het bestuur der „Coöperatieve Bouwvereeniging Rochdale" over eenige bepalingen in het programma der door deze vereeniging uitgeschreven prijsvraag. Tot heden toonde het bestuur van „Rochdale" nog een weinig welwillende houding. Ons schrijven van 10 dezer bleef zelfs tot heden onbeantwoord. Ons bestuur besloot daarom zich voorloopig af te wenden van alles wat deze prijsvraag aangaat in afwachting van wat van de zijde van „Rochdale" zal worden gedaan. Aangezien de redactie van „Architectura" tot zóólang geen vragen en inlichtingen opneemt, is evencens tot zóólang het programma onvolledig.

Onzen leden wordt dringend aanbevolen zich daarom voorloopig van mededinging te onthouden.

Th. Philippi, *te Secretaris.*

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE.

Het in het vorige nummer verschenen artikel van den Heer Jan de Meijer over „het Arsenaal" geeft zoo juist het gevoelen van de Redactie weer, dat zij het overbodig oordeelt, het door haar aangevangen bijschrift achter de afgedrukte Memorie van Antwoord te vervolgen.

LEESCIRKEL.

Gedurende de feestweek zullen de portefeuilles van den leescirkel niet verwisseld worden.

De Bibliothecaris.
J. M. E. Lippits.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Verslag van de 4e ledenvergadering der Club van Utr. Leden van het Genootschap „A. et A." gehouden op 6 Mei 1910.

Door den 1sten secretaris werd voorgelezen het schrijven van den Heer Weissman, in zake het al of niet onderteekenen van het adres aan B. en W. der Gemeente Utrecht, betreffende Schoonheidscommissie voor het Bouwterrein Nicolaasweg, Baanstraat, Prinsenstraat te Utrecht.

Met algemeene stemmen werd besloten het adres op te stellen, zooals het op de desbetreffende Bestuursvergadering met afgevaardigden van verschillende vereenigingen werd vastgesteld en dit aldus ter onderteekening aan de besturen dier verschillende vereenigingen aan te bieden.

D. J. Heusinkveld,
2e Secretaris.

OUD EN NIEUW IN AMSTERDAM.

Zeer Geachte Redactie!

In het nummer van 30 April 1910 van „Architectura", komt op blz. 139 eene passage voor, die niet zonder tegenspraak mag blijven. Men leest daar: „Zoo wordt „b.v. steeds aan een lid van het Oudheidkundig Ge„nootschap, ik zal zijn naam maar noemen, 't is de heer „Van Arkel, steeds (sic!) door B. en W. kennis gegeven „van ingekomen verbouwings- of sloopingsplannen, „wanneer deze goede, oude gevels betreffen. En soms „gaat de heer v. A. dan eens kijken; doch meestal „zoo laat dat hij den bedoelden gevel tevergeefs zoekt, „en daarom bij een volgende gelegenheid maar heele„maal niet gaat".

De schrijver van deze niet zeer vriendelijke woorden heeft blijkbaar de klok hooren luiden, doch weet niet precies waar de klepel hangt. Als secretaris der Vereeniging „Amstelodamum", is het mij mogelijk uwe lezers beter in te lichten.

In de algemeene vergadering van „Amstelodamum" gehouden den' 17den Juni 1903 deelde de heer Van Arkel mede dat het hem was gebleken dat de Burgemeester en de toenmalige Wethouder van P. W., de heer Serrurier, niet ongezind waren eene gunstige beschikking te bevorderen op een eventueel door de vereeniging tot het gemeentebestuur te richten verzoek om te worden in kennis gesteld met de bij het stedelijk bestuur inkomende aanvragen tot sloping- of verbouwing van perceelen in de oude stad. Onmiddellijk werd nu een dergelijk adres tot B. en W. gericht, waarbij tevens verzocht werd opgave te mogen ontvangen of er in- of uitwendig iets merkwaardigs aan de betrokken gebouwen was te vinden. Bij schrijven van 21 Juli 1903 berichtten B. en W. daarop aan de vereeniging, dat eene wekelijksche opgave van aanvragen betreffende het sloopen en verbouwen van perceelen in de oude stad zou worden verstrekt, doch dat overigens alleen kon worden toegezegd dat *indien* er iets merkwaardigs werd ontdekt, daarvan mededeeling zou worden gedaan.

Sinds dien tijd ontving „Amstelodamum" geregeld wekelijks de bedoelde opgaven. Gemakshalve werden zij aan den archivaris, toen tevens secretaris der vereeniging gezonden. Op uitnoodiging van het bestuur verklaarde de voorzitter, de heer D. C. Meijer Jr., zich bereid de lijsten na te zien, en te onderzoeken of er iets merkwaardigs was te vinden. Het is hem daardoor gelukt menig gevelsteentje te behouden. Verder werden enkele aanteekeningen gemaakt betreffende merkwaardige gevels, doch over het algemeen waren de resultaten niet zoo heel groot. Na het overlijden van den heer Meijer, in den zomer van 1908, werd de heer Van Arkel in het bestuur gekozen, en nam deze den zwaren taak des heeren Meyers over. De woorden „zware taak" zeggen niet te veel, wanneer men bedenkt dat *alle* verbouwingen ook de meest onbeduidende, worden opgegeven, en niet, zooals de schrijver van het artikel in „Architectura" meent, alleen de gevallen, die goede oude gevels betreffen. Ook de heer Van Arkel heeft zich, gesteund door zijn personeel, met ijver van de zaak gekweten, en van menigen gevel een schetsje gemaakt, terwijl hij ook herhaaldelijk in de gelegenheid was raad te geven in zake het behoud van gevelsteenen of merkwaardige gevelfragmenten. Dat een enkele maal een gevel geheel of gedeeltelijk was gesloopt, eer een onderzoek kon worden ingesteld, zal niemand verwonderen, die weet hoe spoedig soms vergunningen tot amotie moeten worden verleend.

De heer Tellegen heeft de welwillendheid gehad, naar aanleiding van een onderhoud met den heer Van Arkel, tot de meest bekende architecten en bouwondernemers een schrijven te richten, met verzoek zich tot laatstgenoemden te wenden, wanneer aan te sloopen of te verbouwen gebouwen iets mocht worden gevonden, dat verdient te worden bewaard. Het resultaat hiervan is geweest dat nu en dan de heer Van Arkel de uitnoodiging van een of anderen aannemer van amotie ontving om een merkwaardig stukje gevel . . . te koopen!

Wat nu speciaal den gevel in de Vijzelstraat betreft, juist dienaangaande zijn door den heer Van Arkel vele pogingen gedaan om hem te redden, doch de schrijver van het artikel heeft zelf reeds aangewezen hoe door den eigenaar het behoud onmogelijk is gemaakt. Voor aankoop was het geveltje zeer zeker niet merkwaardig genoeg.

Alvorens te eindigen wil ik hier nog verklaren dat zoowel de heer Van Arkel als het bestuur van „Amstelodamum" ongetwijfeld gaarne de medewerking van andere personen of vereenigingen op dit gebied zullen aanvaarden. Hoe meer er kan gedaan worden om het schoon onzer stad te bewaren, hoe liever het ons zal zijn. Maar geprotesteerd moet worden tegen de bewering als zou de heer Van Arkel zich van de zaak afmaken door „soms eens te gaan kijken". Deze insinuatie is onverdiend.

U dankend voor de plaatsing,

Hoogachtend,

Uw dw. dr.
Jos. C. Breen,
Secretaris der Vereeniging „Amstelodamum".

Tot mijn leedwezen was ik niet in de gelegenheid reeds in dit nummer den geachten inzender op bovenstaand schrijven te antwoorden en zie ik mij genoodzaakt dit antwoord een week schuldig te blijven.

Kikker.

PLANTENGROEI AAN GEBOUWEN. *(Slot).*

ZOOALS reeds gezegd werd, vormen de moskussens bij uitstek opvangpunten voor zaden. Geraakt een zaad van een bloemplant in een dergelijk kussen, dan wordt het vastgehouden door de stengels en blaadjes van het mos. In het voorjaar ontkiemt het zaad en de worteltjes vestigen zich in de humuslaag onder het moskussen. In die laag weinig voedsel vindende, breiden de wortels zich snel uit. Zij bereiken de voegen van het steenwerk en vinden hier een voorbereide akker, omdat het mos reeds vernietigend was opgetreden. De talrijke, fijne vertakkingen, de haarwortels, onttrekken aan den bodem water en voedingstoffen. Voor dit doel scheiden zij een slijmerige zelfstandigheid af, die de bijzondere eigenschap heeft, koolzuur op te stapelen en daardoor de bestanddeelen van den bodem op te lossen. Bovendien is bekend, dat van die zelfstandigheid een kubieke-centimeter 0.5 milligram mierenzuur bevat, waardoor de oplossende werking verhoogd wordt. Wanneer men bedenkt, dat de lengte der haarwortels de doorsnede van de wortels eenige malen overtreft en deze de wortel, dicht op elkander gedrongen, meerdere centimeters lang omgeven, dan krijgt men een denkbeeld van de werking, die een jonge wortel kan uitoefenen.

De plant heeft echter niet één wortel, maar meerdere, soms zeer vertakte. Verder weten wij, dat sommige wortels zeer dik kunnen worden en van hout. Eindelijk is bekend, dat in levende cellen een osmotische druk van meerdere atmospheeren (3—20) heerscht, die aan de cellen een buitengewone vastheid geeft. Wanneer men zich al deze factoren indenkt, krijgt men een begrip van de vernielende werking der wortels.

Zij zullen gemakkelijk in het voegwerk indringen, den kalk zijn bindende kracht ontnemen en het muurwerk los maken. Het kalkhoudende gesteente zal er langzaam maar zeker door aangetast worden.

Maar nog veel gevaarlijker zijn de wortels van houtgewassen, die dikker worden. De in den aanvang nauwelijks een millimeter dikke wortel dringt gemakkelijk in de voeg van den muur in, vertakt zich en zendt zijwortels in de belendende voegen. Bestaat het muurwerk uit baksteenen, dan zullen de wortels binnen korten of langeren tijd in de steenen indringen en door hen heen groeien. De schrijver haalt ten bewijze hiervan een voorbeeld aan, dat in de Botanische tuin te Berlijn is voorgekomen en zegt dan:

Men dulde dus nooit op of in de nabijheid van steenen monumenten houtgewas, waarvan de wortels dikker worden.

Verdeeld zijn de meeningen omtrent den invloed van klimplanten op bouwwerken, vooral ten opzichte van klimop en wilde wingerd. De laatste hecht zich met zijn zuigorganen aan de steenen vast, terwijl de klimop dit met zijn haarwortels doet. Dat deze wortels, althans tijdelijk, kalkhoudend gesteente aantasten staat vast. Aan de andere zijde mag niet over het hoofd gezien worden, dat de dichte looflaag van het klimop, vooral, omdat het altijd groen is, het muurwerk beschut tegen weersinvloeden. Wind, regen, zon en vorst zullen op een gebouw met klimop begroeid niet zóó in werken als op een onbeschutte muur. Regenwater, dat langs den muur afloopt, wordt door de talrijke worteljes snel opgezogen en de muur zelf blijft tamelijk droog. Het voordeel, dat een bedekking met klimop biedt, overtreft de nadeelen, volgens den schrijver. Aangezien de grond onmiddellijk bij den muur zeer droog zal blijven, zullen de wortels van den klimop van den muur af, zich uitbreiden. Ook van andere planten zullen de wortels daarom het muurwerk mijden.

De schrijver besluit met de opmerking, dat hij dit onderwerp niet uitputte, maar alleen hoopte, dat zijn beschouwingen strekken zouden, om het vraagstuk van het beschermen van steenen monumenten ook uit het oogpunt van plantengroei eens te willen bezien en te bestudeeren.

F. A. HOEFER.

Bovenstaande beschouwingen komen ons belangwekkend genoeg voor, om ze in ons blad te plaatsen. Echter hopen wij, dat zij niet aanleiding mogen geven tot een algemeene schoonmaak van mooi begroeide oude monumenten, die meestal door die begroeing een deel van de omgeving zijn geworden en zich aan de omringende natuur aansluiten. Wij geven den voorkeur aan het mooie oud-worden voor het zéér oud-worden. RED.

9e INTERNATIONAAL WONINGCONGRES.

WAAR wij in den jaargang 1907 van ons weekblad, een en ander over het 8e Int. Woningcongres konden mededeelen, zoo is ditmaal ons Genootschap als lid toegetreden en kunnen wij over de te houden referaten op einde Mei te Weenen, 't navolgende reeds mededeelen.

De heer J. M. A. Zoetmulder c. i. inspecteur der volksgezondheid zal spreken over de stichtingskosten van kleine woningen in Nederland; deze kosten worden door hem in drie hoofdgroepen verdeeld, nl. bouwgrondkosten, bouwkosten en bouwcrediet.

Op welke wijze de éèngezins-woning, dus het oorspronkelijke type zich kan handhaven tegenover de woning voor meerdere gezinnen wordt hieronder nader toegelicht.

De woning voor meerdere gezinnen komt voornamelijk in de groote steden voor, in Amsterdam 't meeste nl. 275 gezinnen op 100 woningen, tegenover Utrecht met 115 gezinnen op 100 woningen (toestand op einde 1899).

In gemeenten onder de 100.000 inwoners en waar de halve Nederlandsche bevolking over verdeeld is, daar zijn woningen voor meerdere gezinnen nog uitzondering.

Het aantal éèngezins-woningen vermindert in de steden o.a. door de stijging der bouwgrondkosten; daar de kosten van weiland nabij de steden minstens *f* 1 p. M², bedraagt, zoo is 't stichten van goedkoope woningen slechts mogelijk indien de uitvoering van de stratenaanleg zoo eenvoudig mogelijk is, en de diepte der bouwblokken niet veel bedraagt.

Hierbij wordt gewezen op de mildere bepalingen in de bouwverordening van Utrecht, waar men een stadsgedeelte heeft van 3—4 H.A. met afzonderlijke voorschriften, zoo wordt de wegbreedte daar vrij gelaten, doch de afstand tusschen de voorgevels onderling op 10 M. bepaald, ook is de bestrating enz. eenvoudiger dan in de gewone wijken.

Achter iedere woning moet over hare volle breedte 5 M. vrij blijven, terwijl de hoogte der buitenmuren niet meer dan 5—6 M. mag bedragen. De vensteroppervlakte is bepaald op ⅛ van het vloeroppervlak der kamer, terwijl voor de zolderkamers dit op 1/10 is gebracht.

De stichtingskosten voor deze woningen bedragen van *f* 2000—*f* 2200 bouwgrond enz. inbegrepen, de huurprijzen varieeren van *f* 2.25—*f* 2.50 per week.

Om de ontwikkeling van étagewoningen tegen te gaan is in de bouwverordening van vele kleine gemeenten de bepaling opgenomen, dat boven den beganen grond-verdieping geen woning gemaakt mag worden.

Bij het bouwen van lage woningen wordt de afstand tusschen twee evenwijdige straten van 25—30 M. voldoende geacht.

Een ander middel om de kosten van stratenaanleg te verminderen verkrijgt men door de woningen om pleintjes te groepeeren, waarvan de smalle zijde aan den openbaren weg grenst; door beplanting of als grasveld kan 't geheel een vriendelijk karakter verkrijgen, zulks is te Hoorn toegepast door den architect M. J. E. Lippits, waar, aan een weglengte van 45 M., een 16 tal woningen gesticht werden.

In het algemeen acht men voor kleine woningen een minumum oppervlak van 22—35 M² wenschelijk, met een woonvertrek van minstens 16 M²; in vele gemeenten acht men 14—15 M², voldoende indien er minstens vier vertrekken aanwezig zijn.

Eene verzachting der bouwverordeningen zou veelal wel toegestaan kunnen worden, indien men controle kon uitoefenen op het personen-tal, dat de woning zal bevatten; met deze omstandigheden wordt door verschillende gemeenten reeds rekening gehouden, indien men de besliste overtuiging heeft dat gehandeld wordt in het belang der volkshuisvestiging.

Als min. hoogte-afmetingen der woonvertrekken is 2.4—3 M. bepaald, terwijl dit voor dakkamers op 2.2—2.5 M. voldoende geacht kan worden. De dikte der muren is ook een belangrijke voorwaarde voor de bouwkosten; gewoonlijk wordt een één-steensmuur voldoende geacht, zelfs laten vele gemeenten ½ steens toe voor muren tot 4.— M. hoogte; hierbij is echter een houten wand of één van ander isoleerend materiaal, gewenscht.

Omtrent de bouwkosten der kleine woningen door gemeenten of bouwvereenigingen gesticht in de laatste jaren wordt 't volgende medegedeeld.

1. Woningen van 31—36 M² oppervlakte, tusschen de muren gemeten. Met gewoonlijk een woonvertrek 16 M², 3 slaapvertrekken 4—6 M², één keuken 3—7 M², verder een dienstbodenvertrek op den zolder, soms een kelder en in den regel het privaat aangebouwd.

De bouwkosten varieeren van *f* 1000—*f* 1200 of per M² van het inwendige oppervlak *f* 30—*f* 37.

Voor het kubiek over het uitwendige gerekend geeft zulks *f* 9.—*f* 11 per M³.

2. Woningen van 37—46 M², oppervlakte, met gewoonlijk 1 woonvertrek van 16—17 M², 3 slaapvertrekken 5—11 M², 1 keuken 5—11 M², benevens op den zolder een dienstbodenvertrek en in den regel met kelder.

De bouwkosten bedragen dan *f* 1300—*f* 1600 of *f* 31—*f* 41 p. M², en *f* 8.—*f* 10.70 p. M³.

In het algemeen is het wenschelijk ten minste één der slaapvertrekken op den beganen grond te projecteeren, zulks in verband met ziekte. Verbinding der vertrekken onderling om goede ventilatie mogelijk te maken.

In de steden worden de éèngezins-woningen gewoonlijk als rijenhuizen gebouwd, met gemeenschappelijke scheidingsmuren, vooral bij kostbare fundeeringen geeft zulks aanzienlijke besparingen.

Voor landelijke streken eigent zich ook zeer de dubbele woningen met een min. afstand van 2 M. tusschen de blokken onderling.

De breedte der woningen bedraagt gewoonlijk 5—6 M. en de diepte 13—18 M.

De heer Zoetmulder eindigt zijn referaat met een zevental stellingen, waarover wij de conclusie van het congres later zullen vermelden. J. R.

IETS OVER WAPENKUNST.

DOOR A. W. WEISSMAN.

NU de Amsterdamsche en Haarlemsche architecten weder geroepen zullen zijn, om feestversieringen te maken, waarbij uit den aard der zaak wapenschilden een groote rol vervullen, acht ik het nuttig, enkele beschouwingen over wapenkunst, zich aansluitende bij die, welke ik reeds vroeger gaf, openbaar te maken. Velen zullen er niets nieuws uit leeren, enkelen echter kunnen zij van dienst zijn.

De schilden waren de visitekaartjes van de ridders der vroege middeneeuwen. Maar er zijn haast geen schilden bewaard, en onze kennis der wapenkunst

zou slechts zeer gering zijn, indien niet, sinds de 12e eeuw, het gebruik was opgekomen, een afbeelding van het schild in de zegels der edellieden aan te brengen. Die zegels zijn de beste bronnen voor hem, die de oude wapens wil bestudeeren.

Tot in de 15e eeuw bleven de schilden tot de uitrusting der ridders behooren, al was hun nut, sedert het buskruit was uitgevonden, minder groot dan voorheen. Doch althans bij steekspelen kon men er zich nog van bedienen.

Terwijl evenwel het schild als oorlogstuig meer en meer zijn beteekenis verloor, zien wij het afbeelden op grafzerken, aan gebouwen, in boeken, op huisraad en in handschriften. Sinds het einde der veertiende eeuw werden bepaalde wapenboeken vervaardigd. De oudste zijn op een blad perkament geteekend, zooals de Engelsche wapenrol en de Züricher wapenrol, beiden uit de 14e eeuw. Verder verdienen genoemd te worden de „Hérault de Gelre" te Brussel en het „Armorial de la Toison d'or" te Parijs, die tot de 15e eeuw behooren.

De beoefenaars der wapenkunde zullen voor hun studie de zegels boven deze wapenboeken verkiezen. Doch hij, die alleen in de wapenkunst belang stelt vindt in die boeken toch wel zijn gading, daar hij zich niet om de betrouwbaarheid der afbeeldingen behoeft te bekommeren.

Voor ons vaderland kan echter alleen het bestudeeren van zegels, grafzerken en dergelijke in aanmerking komen, omdat ons andere bronnen ontbreken.

Reeds in de 15e eeuw verloor het wapen zijn eigenlijk recht van bestaan. Maar men was er zoo aan gewend, dat men het behield, en de 16e eeuw van den hoogsten bloei der wapenkunst getuige was. Sinds 1580 begon het verval, ofschoon de liefhebberij voor wapens niet verminderde. In de 17e en 18e eeuw ging het verband met den tijd, die nog wapens op werkelijke schilden gekend had, verloren, en ontstond een fantasie-kunst, die tot het midden der 19e eeuw geduurd heeft.

Sinds werden pogingen gedaan, om de wapenkunst weder uit haar verval op te heffen. Vooral sedert Strühl in zijn bekenden Atlas afbeeldingen van de beste wapens der middeleeuwen gaf, is ieder, die dat wenscht in staat zich een goed begrip van de wapenkunst te vormen, zooals zij zich van de 12e tot de 16e eeuw heeft geuit.

Doch welke voorbeelden moet men in onzen tijd ter navolging kiezen? Deze vraag wordt verschillend beantwoord; sommigen prijzen de 13e, andere de 14e eeuw ter navolging aan. Het gezonde verstand zegt echter, dat aan die periode de voorkeur toekomt, welke het dichtst bij ons staat en toch goede wapenkunst heeft gegeven. En dan beantwoordt de eeuw, die met 1450 begint het best aan deze eischen. Wij zullen dus onze voorbeelden daaraan ontleenen en wat voorafging slechts uit een historisch oogpunt beschouwen.

In den eersten tijd bestond een wapen alleen uit een schild, dat door den „schilder" met de een of andere figuur was versierd. Omstreeks het midden der 13e eeuw werd de helm boven het schild geplaatst Die helm droeg het helmteeken, en was voorzien van de athangende helmkleeden, die dienden om den ridder tegen zonnehitte en regen te beschermen.

Dat bij ons zoowel helmteeken als helmkleeden pas betrekkelijk laat in gebruik zijn gekomen, bewijst het zegel van graaf Floris V. van Holland, waar deze vorst te paard is voorgesteld, en alleen een helm draagt. Een adelaar als helmteeken draagt graaf Willem III van Holland, doch helmkleeden ontbreken ook bij hem. Deze komen pas voor, en dan nog zeer klein, op de zegels uit het begin der 15e eeuw, dus in den tijd van Albrecht van Beieren.

Tot in de 15e eeuw heeft het wapenschild den vorm van het schild, dat in den oorlog gebruikt werd.

In de 12e eeuw was het schild amandelvormig; de 13e eeuw deed de afronding aan de bovenzijde verdwijnen en zoo ontstond het driehoekige schild dat door twee cirkelsegmenten en een rechte lijn wordt bepaald.

Werkelijke schilden uit dien tijd worden te Zürich en te Marburg bewaard. Onze zegels der 13e eeuw vertoonen een driehoekig schild, dat in de 14e eeuw geleidelijk van boven rechthoekig wordt en alleen van onderen nog in den spitsboog, minder puntig dan voorheen, eindigt. Het zegel van graaf Willem VI, van 1407, heeft echter beneden geen spitsboog meer doch een halven cirkel, welke vorm in de 15e en 16e eeuw spoedig algemeen wordt. Keizer Karel V, vervangt den cirkel door een half ovaal, en Koning Philips bedient zich als benedenlijn van de beruchte „accolade", die het verval van de wapenkunst aankondigt.

Na wat wij boven opmerkten is het duidelijk, dat naar onze meening de hedendaagsche wapenkunstenaar het vierkante, van onderen door een halven cirkel of een half ovaal afgesloten schild behoort te gebruiken.

Als een ridder liep, dan hing zijn schild aan zijn linker arm, dus met den rechterhoek naar voren. De figuur van het schild moet naar voren zien, en daardoor wordt verklaard, waarom de wapenkunde rechts noemt, wat den leek links schijnt. De ridder hield zijn schild schuin, als hij het tot zijn verdediging gebruikte, en daarom werden de wapenschilden vaak schuin geplaatst.

Deze schuine plaatsing gold ook als een teeken van eerbied. In kerken werden alle schilden als voor het altaar zich neigend voorgesteld, wat tengevolge had, dat die aan de zuidzijde met de rechterpunt, die aan de noordzijde met de linkerpunt naar voren werden geplaatst. En daar de wapenfiguren steeds

den stand van het schild volgden, zoo schijnt het den leek, alsof die aan de noordzijde verkeerd geplaatst zijn.

In de 15e eeuw worden ook de schilden van een echtpaar naar elkaar neigend afgebeeld. Het heraldisch rechtsche schild is dat van den man en daar de wapenfiguur de richting van het schild moet volgen, zoo behoort zij hier omgewend te worden aangebracht.

De middeleeuwen hebben van een eigenlijk vrouwenschild maar bij uitzondering gebruik gemaakt. Pas in de 16e eeuw kwam het ruitvormige schild als vrouwenschild in zwang, nadat het vroeger voor verschillende doeleinden gebezigd was. Men vindt het op zegels van gehuwde vorstinnen; zooals dat van Isabella, de gemalin van Philips den Goeden, maar ook op die der Spaansche koningen uit het laatst der 15e eeuw. Doch Maria van Bourgondië gebruikte het gewone schild, dat ook op de fraaie grafplaat van Catharina van Bourbon, hertogin van Gelder, die in 1469 stierf en te Nijmegen in de Groote Kerk rust, voorkomt.

Het ruitvormige schild is weinig geschikt voor het aanbrengen van een eenigszins ingewikkeld blazoen. Wil men het in den tegenwoordigen tijd bezigen, dan zou het alleen voor het wapen van een ongehuwde vrouw in aanmerking kunnen komen. In een alliantiewapen van twee echtgenooten behoort het niet.

Op de zegels der middeleeuwen staat steeds, als randschrift, de naam van den persoon, die ze gebruikte. Derhalve kon ook geen twijfel aangaande het wapen opkomen, al werd een zelfde schildvorm voor mannen en vrouwen gebezigd. Maar wanneer het blazoen der vrouw niet in een alliantiewapen voorkwam, dan liet men den helm weg, en liet het schild door een of twee engelen houden, terwijl het bij den man met helm en dieren als schildhouders werd voorgesteld. Fraaie voorbeelden van zulke wapens geven de zegels van Karel den Stouten en Maria van Bourgondië.

Het verdient opmerking, dat de vorm der schilden op de zegels strenger is, dan die der schilden, welke elders werden aangebracht, en die vooral in het begin der 16e eeuw door onsymmetrisch gebogen lijnen werden begrensd. De Renaissance gaat aanvankelijk in die richting voort, doch kiest weldra den onheraldischen vorm der cartouche, die een ovaal omsluit, en die in de 17e en 18e eeuw bij voorkeur als vrouwenschild werd gebezigd.

(Wordt vervolgd.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1716: „Multatuli-buste", Nog eens het „Arsenaal", door H. Polak, „Uit de diepten", door H. van Kol, „Venetiaansche berichten", „Al reizende", II, door Plasschaert, „De man der Multatuli-tentoonstelling" door R.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 30: „De verkoop van het „Arsenaal" te Amsterdam" door J. G. „Brieven uit België", door X. Ij. Z.

„DE OPMERKER" No. 20: „Keltische Bouwkunst", „Uit de mededeelingen van den Bond van Nederlandsche Architecten", „Hydrologische gegevens".

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 19: „Een nieuwe zelfwerkende Stoomcylinder-draaierskraan" met afb., „Draagbaar freesapparaat voor collectors" met afb., „Onderzoek van het weerstandsvermogen van metaaldraadlampen tegen stooten", „Over electrisch wellen" met afb., „Warmwatervoorziening" met afb.

„DE AANNEMER" No. 19: „De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land", Wijziging der Arbeidswet', I, „De strijd in het bouwbedrijf te Amsterdam", XIII.

„DE INGENIEUR", No. 20: „De verrekening der onkosten in het fabriekabedrijf", voordracht gehouden door K. G. Simon, met afb., „Buitengewone boogleeraren aan de Technische Hoogeschool", door H. A. van Ijsselstein c. i., „De spanningsregulatie van wisselstroommachines" met afb. door Dr. W. Lulofs, M. 26., „Vereenvoudigde ijk van draaistroommeters" met afb. door Ij. A. Schouten c. i. en A. van de Pauwert.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 32: „Le Budget des beaux Arts" door P., „Villa à Bois-le-Roi" met afb., Arch. M. Cuinat „Pont du Moulin-des-Pierres" met afb., „L'Imprimerie nationale", „Les égouts de Paris", door Will Darville, „Consultations Pratiques", door A. D. „Consultations Techniques", door P. P.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No 37: „Die Weltstädte und der elektrische Schnellbahnverkehr" met afb. „Groß-Berlin, sein Verhältnis zur modernen Grosstadtbewegung und der Wettbewerb zur Erlangung eines Grundplanes für die Stadtbauliche Entwicklung Berlins und seiner Vororte im zwanzigsten Jahrhundert" door A. Hofmann met afb. „Der Ideen-Wettbewerb zur Erlangung von Plänen für die Erbauung eines Schauspielhauses in Dresden-Altstadt met 3 afb.

Id. No. 38: „Das Moltke-Denkmal und der Markus-Brunnen in Bremen", bechlh. H. Hahn, Arch. H. Jennen, „Die Weltstädte und der elektrische Schnellbahnverkehr" (slot) met afb.

„BERLINER ARCHITEKTURWELT" No. 13: „Arbeiter-Wohnhäuser" door F. Fassmüller, „Verwaltung der Städtischen Gaswerke in Berlin", Arch. L. Hoffmann, „Landesversicherungs-Anstalt in Posen" Arch. H. Rohde, „Leifgenheim" in Charlottenburg, Arch. R. Walther, e.a.

„THE BUILDING NEWS" No. 2888: „The Parties to a Building Contract", „Watford examinarschool Competition" „Town planning in Greater London", „Chinese Pottery", „Building Intelligence", „Brechane Cathedral", Frank L'Pearson, architect met afb., „Sutton Valenceschool", H. Percy Adams and C. H. Holden, arch. met afb. „Extensions to House", Northumberland, Oliver Leeson and Wood, arch. met afb., „A small Brick to the Land", „Homestead Farm".

R.

BERICHTEN.

Een nieuw museum te Haarlem.

Met genoegen kunnen we meledeelen, dat in de U. gehouden zitting der Gemeenteraad van Haarlem besloten is het Oude Weeshuis te sparen, door dit als schilderijenmuseum in te richten.

Town Planning Conference welke gehouden zal worden te Londen in het Royal Institute van 11—16 Juli 1910.

In aansluiting aan ons vorig bericht zij nog gemeld, dat de deelname tot dit congres open staat voor een ieder, ook dames, die belang stellen in stadsaanleg. De leden hebben toegang tot de openingsbijeenkomst, de receptien, al de bijeenkomsten van het congres, de excursies en het feestmaal (de kosten voor eigen rekening). Zij ontvangen al de drukwerken betrekking hebbend op het congres, benevens na afloop, het geïllustreerd rapport.

De opening zal plaats hebben op 11 Juli in de Guildhall, terwijl de Lord-Mayor de deelnemers op Mansion-House ontvangen zal. Het feestmaal van dit congres zal gecombineerd worden met het jaarlijksche diner van het R. I. B. A. en zal 15 Juli plaats hebben.

Het lidmaatschap kost *f* 12.—, zich op te geven bij den secretaris van het R. I. B. A. Daar het aantal deelnemers beperkt is, is spoedige opgave van deelname gewenscht. Voorzitter is Rt. Hon. George[illegible] ever-ucr. Henry T. Hare, scr. Ian Mac. Alister, adres Royal Institute, 9 Conduite Street, Regent Street, London, W.

Tweede tentoonstellingsnummer van „Klei".

In dit nummer geeft de heer J. H. J. een „Toelichting bij de tentoonstelling van wegen-bouwmateriaal op het Congrès de la Route, te Brussel in 1910.

Allereerst geeft deze heer ons een volledig overzicht, door illustraties verduidelijkt, van de fabricatie van klinkers, om ons daarna eens te wijzen op de toepassing en de voordeelen van deze bestrating. Van de toepassing voor bestratingsdoeleinden laat de „Vereeniging van Nederl. baksteenfabrikanten" waarvan „Klei" het orgaan is, een nagenoeg volledig overzicht geven op de Wereldtentoonstelling te Brussel 1910. De uitgeloopendste soorten klinkers, zoowel voor den rijweg als voor het trottoir zijn daar op een oppervlak van ruim 600 M2. toegepast.

De toepassing van klinkers voor wegverharding is niet tot ons land beperkt, maar toch treft men nergens op zoo ruime schaal als bij ons klinkerwegen aan. Gewoonlijk zet men de klinkers, in halfsteens verband, dwars op den wegas, op den kant, toch zou het in menig opzicht aanbeveling verdienen den geheelen weg in kepperverband te zetten, echter is hiervan slechts één voorbeeld bekend, n.l. de weg van Onstwedde naar Stadskanaal. Een dergelijke bestrating zal vaster blijven liggen en zal door het nagenoeg geheel afwezig zijn van den voegtoost gemakkelijker en geruischloozer zijn voor het verkeer.

Als voordeelen van een klinkerbestrating noemen we:

1e. de bestrating is vlak; heeft — goed gelegd — geen uitstekende punten of kanten;

2e. het rijvlak is stroef, hetgeen met de vele voegen aan de trekdieren een vaste stand op het plaveisel verzekert;

3e. het materiaal is eenig zins poreus en laat overigens een snelle afvloeiing van regenwater naar de zijkanten van den weg toe;

4e. door de sub 3 genoemde oorzaak is de klinkerstraat gewoonlijk zeer zindelijk;

5e. de klinkerweg is niet als grint- of steenslagwegen in bepaalde jaargetijden modderig en in den zomer stoffig. Het laatste vooral niet, wanneer de voegen gevuld zijn met cement of met bitumineuse stoffen.

6e. een geheel en al naar den eisch bestrate klinkerweg kan een vrij zwaar verkeer zonder eenig bezwaar velen. Verder wordt nog het een en ander geschreven over het uithakken en aanleggen der straten en over den gemetselden stand in den Hal van de Bergetijke Bouwkunde en het Wegencongres te Brussel, waarvan eveneens eene illustratie in het nummer voorkomt. A. A. H.

Het nieuwe beeld van het Middelburgsch Stadhuis.

In het „N. v. d. Dag" lazen wij het volgend artikel, dat wij onder de aandacht van onze leden willen brengen:

Indertijd maakte iemand, die gaarne zijn vroolijke luim den teugel vierde, eens de ondeugende opmerking, dat er in sommige gevallen vier trappen van vergelijking waren. Ter illustreering werd dan aangevoerd de climax: kundig, kundiger, kundigst, d e s k u n d i g. En het was waarlijk niet uit lust tot spot met hen die door talent en studie een zeer bijzondere plaats in hun vak innemen, maar meer ter kenschetsing van de moeilijk door vergelijking aan te geven waarde van hun tot oordeelen bevoegde uitspraak.

Hoe in tal van zaken de voorlichting van bevoegde zijde ook wordt gewenscht en gewaardeerd, zoo blijft het toch opmerkelijk, dat in zake „kunst" die veelhoofdige en veelal eigenzinnige „men" over de scheppingen en raadgevingen van „deskundigen" vaak niet al te best te spreken is.

Aan die tegenstrijdigheid wenschte ik alleen maar te herinneren omdat er dezer dagen weer zoo'n merkwaardig voorbeeld valt waar te nemen.

Het geval doet zich te Middelburg voor. Kort na de heuglijke gebeurtenis van 30 April van het vorig jaar kwam bij het Gemeentebestuur dier plaats het denkbeeld op — de burgemeester deed hiervan mededeeling bij de onthulling van het gedenkteeken op Zaterdag 30 April — om dit voor land en volk gewichtige feit door een blijvende huldeto gedenken. Men meende dit niet beter te kunnen doen, dan heel in de hoogte, in een nis van het vermaarde Raadhuis, de beeltenis aan te brengen van de Koninklijke Vrouwe en haar Dochter.

Toen voor een paar weken de burgemeester in eene Raadszitting dit voornemen kenbaar maakte, bleek het groote publiek meer verrast dan opgetogen. Blijkbaar kwam het natuurlijk gevoel voor eenheid en harmonie, waarvan het beroemde Middelburgsche stadhuis zoo'n hoog verdienstelijk voorbeeld is, in strijd met de vraag of het aanbrengen van een nieuwe versiering — zij die ook zoo stijlvol mogelijk en met groote zorg ontworpen en uitgevoerd — geen nadeel zou doen aan het geheel, en of de indruk van een beeldengroep, een moeder met haar kleine voorstellende, geen gansch andere zou zijn als bedoeld werd.

Wat in het Raadhuis te Assen op zijn plaats zou zijn, kon moeilijk voor Middelburg gelden. Een teekenende bijzonderheid dient hier aangestipt. Het beeldwerk, in soortgelijke nis binnen in het raadhuis opgesteld, was tegen een kleine vergoeding eenige dagen te voren voor het publiek ter bezichtiging gesteld. De „Midd. Cl." vermeldde, dat den eersten dag 17, zegge zeventien, personen van hunne belangstelling deden blijken. De statistiek van het bezoek op de andere dagen is achterwege gebleven. En welke is de indruk, nu het gedenkteeken ter plaatse is aangebracht 20 Meter hoog in de lucht?

Laat ik nog even mogen opmerken, dat het beeld niet is geplaatst in een nis op dezelfde lijn als waarop de graven van Holland en Zeeland zich bevinden, maar hoog in den topgevel, links van den toeschouwer, nog eenige meters boven de plaats waar vroeger de zonnewijzer met de kernspreuk „Pereunt et Imputantur" zich bevond en nu naar een heel anderen hoek van de stad verplaatst is. Dit de groep in een nis geplaatst is moet ook wat vrijer opgevat worden. De uitbeelding van een zittende vrouw, die het kindje op haar knie, staande met den arm omvat, leent zich niet voor een clakke behandeling. Een groot deel van het beeld komt dan ook buiten de nis. Om nu bij deze belangrijke zaak volkomen verantwoord te zijn, hebben Burg. en Weth. raad en voorlichting ingewonnen bij een autoriteit van grooten naam, bij den „deskundige" in deze materie bij uitnemendheid, dr. P. J. H. Cuypers.

Deze hoogst bevoegde bouwkundige heeft het gedenkteeken niet alleen ontworpen, maar ook onder zijne leiding doen uitvoeren. Dr. Cuypers was dan ook bij de onthulling tegenwoordig en aan zijne groote bereidwilligheid werden lof en dank gebracht.

En is het nu niet opmerkelijk, dat onder deze omstandigheden, waarbij de publieke meening onder zulke uitstekende leiding staat, de veelhoofdige, eigenzinnige „men" maar matig ingenomen is — op zijn zachtst uitgedrukt — met vorm en plaatsing van dit gedenkteeken? Met den besten wil kan „men" er op zoo'n afstand niets anders in zien dan een Madonnabeeld.

Het gouden fond, achter het hoofd van H. M. aangebracht, doet denken aan een straalenkrans en maakt de vergissing nog verklaarbaarder.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „Architectura et Amicitia."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag „Rochdale". Ontwerp voor de verkaveling en de bebouwing met arbeiderswoningen van een bouwterrein; gelegen aan de Kostverlorenvaart, Borgerstraat en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam. Programma in No. 15 en aanvulling in No. 19. Tijd van inlevering tot en met 30 Juli 1910.

4. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 20. ZATERDAG 21 MEI 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam: Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam: Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Evenals in een dicht opeengepakte menigte de menschen instinctmatig ruimte maken voor hem, die er zich een weg door banen wil, zoo maken zij ook ruim baan voor iemand, die een doel najaagt, dat buiten hun bereik ligt. DWIGHT.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Eereprijsvraag 1910. — Rectificatie.— Indrukken van de stadsversieringen op den eersten morgen van het Koninklijk bezoek te Amsterdam. — Een nieuw museum te Haarlem. — Iets over Wapenkunst. (Vervolg. — Berekening der tweeledige hunten boogdraaghalken. — Boekbespreking. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Het bestuur verzond het volgend adres:

Amsterdam, 17 Mei 1910.

Aan Edelachtbare Heeren Burgemeester en Wethouders der Gemeente Watergraafsmeer,

geven ondergeteekenden namens het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam met den meesten eerbied te kennen,

dat zij kennis genomen hebben van den aankoop van terreinen, ten doel hebbende daarop een nieuw Raadhuis voor Uwe Gemeente te stichten,

dat zij het voor het verkrijgen van een deugdelijk en aesthetisch goed gebouw Uwer zich sterk ontwikkelende Gemeente waardig, van het grootste belang achten, dat door een wedstrijd den architecten van Nederland gelegenheid gegeven wordt hunne gaven aan deze stichting dienstbaar te stellen,

dat zij, gevolg gevende aan een opdracht van de jongste bestuursvergadering UEdelachtbaren eerbiediglijk verzoeken zulk een dienstbaarstelling door het uitschrijven eener prijsvraag mogelijk te maken, waardoor naar hunne overtuiging in de eerste plaats het belang der Gemeente Watergraafsmeer zal gebaat worden.

't Welk doende, enz.

(w.g.) H. A. J. BAANDERS,
Voorzitter.
(w.g.) TH. PHILIPPI,
te Secretaris.

II. **Prijsvraag-„Rochdale".**

Het bestuur van de Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale" machtigt ons tot het publiceeren van het volgend schrijven:

COÖPERATIEVE BOUWVEREENIGING „ROCHDALE".

Amsterdam, 23 Mei 1910.

Aan het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Mijne Heeren!

In antwoord op uw schrijven d.d. 21 Mei heb ik de eer U mede te deelen dat de honorariumregeling bij de leden der jury in onderzoek is. De uitslag zal U zoo spoedig doenlijk worden medegedeeld. Wij twijfelen niet of het zal wel tot een voor U bevredigende oplossing komen.

In verband met het bovenstaande verzoeken wij U beleefd nog niet tot de publicatie van Uw afwijzend advies over te gaan, doch eerst ons antwoord af te wachten.

Met de meeste hoogachting,

Namens het bestuur,
(w.g.) P. ROELAND, *Secretaris.*

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstbevorderende leden f 10.—, voor buitenleden en adjunctleden f 5.50.

Ons bestuur heeft gevraagd dit schrijven te publiceeren wijl de stand der zaken te overzien is, 'tgeen moet geacht worden in het belang der prijsvraag te zijn. Nader vernamen wij nog dat de jury niet vóór Vrijdag 27 Mei kan vergaderen en dat het bestuur van „Rochdale" plan heeft de termijn voor inlevering te verlengen. TH. PHILIPPI, *te Secretaris.*

Eereprijsvraag 1910.

Inlichtingen. — Den Heer X. te Rotterdam.

Uwe beide vragen, dato 21 Mei, zijn in het vorige nummer van ons orgaan reeds beantwoord geworden en wel:

1e. elke vleugel moet 2 à 3 woningen bevatten.

2e. de lokalen voor bestelgoederen en postpakket moeten liggen op den beganengrond, zij zijn in gemeenschap met de tunnels.

Namens de jury:
D. A. N. MARGADANT.

RECTIFICATIE.

In ons orgaan No. 19 blz. 154 komt in het artikel „De verkoop van het Arsenaal enz." door den heer Jan de Meyer, de zinsnede voor: „Was de roep om „te behouden" gegrondvest op dezelfde hedendaagsche ziekelijke zucht om zelfs in elk oud stuk *altaar*, of vermolmd stuk hout, een vroeger kunstwerk te zien, enz."

Verzoeke hiervoor te willen lezen: „in elk oud stuk *Steen*, of vermolmd stuk hout, enz." en dit slechts als een zetfout aan te willen merken.

A. A. HES,
Secretaris der Redactie.

INDRUKKEN VAN DE STADSVERSIERINGEN OP DEN EERSTEN MORGEN VAN HET KONINKLIJK BEZOEK TE AMSTERDAM.

DRUKTE en zenuwachtig gejaag overal. De versieringen moeten om 10 uur klaar en zijn dit op vele plaatsen nog lang niet. Op zijn wandeling ontmoet men architecten die den nacht op straat doorbrachten; schilders, die met gisteren gemengde verf maar den nacht hebben doorgestreken; electriciens, die hun arbeid gisteravond hervat hebben toen 't publiek wat aftrok, enz. in bonte mengeling dooreen.

De Dam is langs Hajenius en Zeemanshoop, langs de Bisschop tot den Nieuwendijk, versierd met colonades en ijle wimpelstokjes, stijve tropheën en klapperende wimpeltjes, ijler nog dan de stokjes waarop ze rond huppelen. Voor ons gewone menschen doet mal zoo'n los daarheen gedraaid iets zonder eenige samenhang onderling of met de omgeving. Architecten zien dit misschien anders in. Mij schijnt 't alsof die gevels-kervende arcaden met tropheën en wimpeltjes straks door de joelende menigte eenvoudig zullen worden opzijgezet, wijl zij het vreugdebetoon belemmeren, het verkeer vaak stremmen, bovendien gevaar veroorzaken en overigens absoluut overbodig zijn. Vooral bij de hoeken der straten vormen deze „palen" ware steenen des aanstoots. En wat leelijks brengen ze daar te weeg, die versieringen. Kijk z'eens aan van uit de Kalverstraat, van den Nieuwendijk, doch bovenal van het Damrak.

Plaats u op 't Damrak bij het Beursplein en zie eens die entrée van de hoofdstad; neem den eersten indruk waar, die het Koninklijk bezoek bij aankomst zal ontvangen. Een ongeëvenaarde chaos beleedigt uw oog als ge dat alles aanziet. Eerst de „Bijenkorftent", dan het „Etablissement-Koppen de Paris", daarna de „Bijenkorftribune", uitgedoscht met allerlei goore en schreeuwende reclames en daarnaast het product van een onzer Amsterdamsche Versieringsarchitecten: den enorm leelijken zijgevel van het tweede commandantshuis. Amsterdam heeft wél toilet gemaakt voor den ontvangst van zijne Keizerin. Veertig mille zoek gebracht, gevels weggetimmerd, bewoners geërgerd! Is dit versieren, o Amsterdam? vreugde betoonen, harer Majesteit welbehagelijk?

Aan de overzij het Rokin, waarlangs ge op lijnen de „lijne wasch" te drogen vindt hangen, wél majesteitelijk!

De Kalverstraat en de Nieuwendijk prijken met guirlandes en gouden korven, waarboven de driekleur lustig wappert, en klapperend de straks uitlaaiende vreugdekreten aanmoedigt en accompagneert.

De Leidschestraat-versiering leek ons minder geslaagd, doch was nog niet voltooid.

De Vijzelstraat bepaalde zich tot een sobere afsluiting bij de grachten; de bruggen, vooral die over de Heerengracht, vertoonen wel iets feestelijks met een gedistingeerd tintje.

De tooi van de Heerengracht tusschen de Utrechtsche- en Leidschestraat kan goed bedoeld wezen, geslaagd is ze niet. Zeer storend werken de massa's touw en staaldraad waarmee het boeltje aan 't hangen wordt gehouden. Vorm en kleur „doen het niet"; de constructie verwekt een gevoel van angst. Gezien de doorgebogen stijlen en schooren mogen we helpen hopen dat de storm Amsterdam spare gedurende de komende dagen.

Het Museumterrein heeft misschien wel 't beste deel gekregen. Kleur en vorm werken hier samen tot iets waarlijk feestelijks. Hadden de omwonenden de ontwerpers wat beter van het noodige voorzien, zoodat de „laube" wat langer had kunnen worden, dan zou hier ongetwijfeld een bevredigend resultaat bereikt zijn. De poort in de Hobbemastraat, die blijkbaar van den zelfden ontwerper afkomstig is, viel wat mager uit. De foppers, speentjes en zoethouders doen als beëindiging van masten en regels heusch niet kwaad. Toepasselijk zijn ze zeker. Waarom men echter elk vlak plekje op 't Museumterrein met

Fransche en Latijnsche opschriften bedekte is mij niet duidelijk geworden.

Een bewoner van den Overtoom, de man woont juist op den hoek van de Const. Huygensstraat, vertelde dat hij, zijn familie en buren voor de gelegenheid achter „muisdichte roosters" geplaatst waren.

Niet onaardig gevonden is de tramwagen op een brug, geplaatst voor het kantoor van de Gemeentetram aan de Stadhouderskade. Een prachtidée voor Merkelbach's speelgoedmagazijn.

De buurtcommissie van de Nassaukade kwam uitmuntend klaar met een eerepoort rechtstreeks geïmporteerd van de verleden jaar te Gouda gehouden Landbouwtentoonstelling, door Van der Pluym gedecoreerd. Zorgt nu deze Commissie dat de fraaiigheid wat vaster komt te staan, te Gouda woei de decoratie weg juist voor de opening der tentoonstelling, dan is ze voor een koopje klaar, en hoe?

Verder zagen we eenige zeer fraaie, ook kostbare, gevelversieringen; b. v. langs de Heerengracht tusschen de Vijzel- en Leidschestraten en op de Keizersgracht in dezelfde omgeving. KIJKER.

(Wordt vervolgd.)

EEN NIEUW MUSEUM TE HAARLEM.

HET „genoegen" waarmede U het besluit van den Haarlemschen Raad vermeldt om „het Oude Weeshuis te sparen, door dit als schilderijenmuseum in te richten" komt mij misplaatst voor.

Dat „Oude Weeshuis" liep volstrekt geen gevaar, te zullen verdwijnen. Nu de weezen er uitgegaan waren, kon het met betrekkelijk geringe kosten, nog voor velerlei gebruik, geschikt worden gemaakt.

Maar door het besluit dat de Raad nam — met de kleinst mogelijke meerderheid, die nog alleen maar verkregen werd omdat drie tegenstanders niet verschenen waren — gaat men het „Oude Weeshuis" voor *f* 155.000 (zegge honderd vijf en vijftig duizend gulden) tot zijn nieuwe bestemming verbouwen!

Zie, zulk „sparen" — U begrijpt dat de Haarlemsche belastingschuldigen daar het hunne van denken — zal van het „Oude Weeshuis" niet veel doen overblijven.

Jammer vind ik het, dat het denkbeeld, door een paar raadsleden geopperd, om het Weeshuis te laten zooals het was, en voor een nieuw Museum op een vrij terrein — het weeshuis ligt geheel ingepandig — onder de Nederlandsche architecten een prijsvraag uit te schrijven, geen meerderheid heeft kunnen vinden.

Gij zult er mij niet van verdenken, dat ik weinig voor onze oude Nederlandsche bouwwerken voel. Maar ik keur het zeer af, wanneer men, voorgevende te „sparen", ze voor groote bedragen gaat verbouwen om ze geschikt te maken voor een bestemming, waarvoor ze nu eenmaal *niet* geschikt te maken zijn.

En nog erger vind ik het, wanneer door dit alles aan de hedendaagsche Nederlandsche bouwmeesters de gelegenheid, toch al zeldzaam voorkomend, ontgaat, om hun krachten aan de oplossing van een modern vraagstuk te beproeven.

Ik heb er mij over verbaasd, dat geen enkel bouwkunst-lichaam het de moeite waard geacht heeft omtrent de Haarlemsche museum-questie, waarvan men door de dagbladen toch op de hoogte kon zijn, een woord te spreken. Alleen de schilders lieten zich hooren, en natuurlijk dacht het publiek toen, dat de architecten in de zaak geen belang stelden.

Misschien zou het nog mogelijk zijn, de sluimerenden op te wekken. Maar of het wat geven zou? Dat is een tweede vraag, die ik vooralsnog niet in toestemmenden zin zou durven beantwoorden.

A. W. WEISSMAN.

Het artikel van den Heer Jan Veth in één van onze vorige nummers geeft voldoende het denkbeeld van de meerderheid der Redactie weer; terwijl onderstaand schrijven van J. d. M. verder onze gedachte over deze zaak toelicht.

De geachte inzender van bovenstaand schrijven vergunne mij het volgende op te merken.

In de questie of er al of niet een nieuw schilderijmuseum in Haarlem moet verrijzen, is mijns inziens het voornaamste eerst uit te maken of een museum in het algemeen in zijn wezen een vooruitgang van onze samenleving is?

En dan is mijn antwoord een beslist: „neen!"

Een museum is een noodzakelijk kwaad.

Voor de studie willen wij gaarne zoo volledig materiaal hebben, en slepen daarom elk stuk, dat een schakel kan vormen in de ketting, die het Verleden en het Heden verbindt naar een bepaald gebouw. Ofschoon zij een ketting vormen, en de overgang van de eene schakel en de andere geleidelijk is, is het verschil tusschen ver van elkaar liggende, groot. Een absolute rust is er dus in zoo'n gebouw nooit. De bezoeker krijgt een onrust als bij een kinematografische voorstelling. Het eenige verschil is, dat de beelden stilstaan, en hij door een zekere inwendige zweep voortgedreven wordt. Hij bekomt pas als hij met een zekere dofheid in het hoofd en met loome beenen den uitgang bereikt heeft.

Waar dus de kunstscheppingen voor gemaakt zijn, n.m.l. om een verheffenden invloed uit te oefenen op de Menschheid, wordt deze invloed door den ongeoefenden museumbezoeker niet gevoeld, daar hij door de veelheid der invloeden reeds onmiddellijk vermoeid wordt, en alleen in staat is het verheffende van de verveling te voelen.

De vakman daarentegen, heeft zich geoefend alleen dat te zien, wat in zijn eigen lijn ligt, en is in staat het andere, zoo noodig, aan zich voorbij te laten

gaan. Zoo iemand loopt met zekeren tred door een museum, en geniet.

In de laatste eeuw vooral, is de schilderkunst, nu zij in het geheel niet meer in dienst staat van de bouwkunst, en ook sporadisch hulp verleend bij het versieren van het interieur, een tentoonstellings- en daardoor een museumkunst geworden. De scheppingen, geschilderd in bepaald daarvoor ingerichte ruimten kunnen alleen in gelijkwaardige ruimten tot hun recht komen. Dit is een wet.

De zalen in Musea voor moderne schilderijen zijn dus vergroote ateliers.

Zien wij nu op oude schilderijen de ateliers der schilders uit de eeuwen voor de 18de eeuw, en b.v. de „groote schilderskamer" van Rembrandt in het nu herstelde „Rembrandtshuis", dan voelen wij, dat de omgeving, waarin de ons overgebleven scheppingen dier tijden, nu de oude intérieurs grootendeels verdwenen zijn, moeten geplaatst worden om tot hun recht te komen, een daarmede overeenkomende moet zijn.

Uit de noodzakelijkheid om nu in een nieuw op te richten gebouw het inwendige in ouden geest te maken, vloeit voort, dat het uitwendige eveneens in dien geest moet zijn; want beide zijn logisch aan elkaar verbonden.

De heer Weissman moet met mij eens zijn, dat dit niet een moderne opgaaf voor een architect is.

Is er nu een oud gebouw, dat alle bovengenoemde voordeelen heeft, dan moeten wij toejuichen, dat zoo'n gebouw zulk een waardige bestemming krijgt.

Mijn angst is, dat hij, die het in orde brengen van dit gebouw zal leiden, te veel ingenieur is, en te veel aan moderne museumeischen zal denken.

J. d. M.

IETS OVER WAPENKUNST.

DOOR A. W. WEISSMAN.

DE figuren, die het blazoen vormen, werden in de middeleeuwen zoo groot mogelijk op het schild aangebracht, opdat zij reeds uit de verte te zien zouden zijn. Daarom is eenvoud ook het kenmerk der blazoenen uit den riddertijd. Pas de vijftiende eeuw begon smaak te vinden in samengestelde blazoenen.

De adel had vooral behagen in krijg en jacht, en dus werden dikwijls voorstellingen, die daarop betrekking hadden, als blazoenen gekozen. Doch ook rechtlijnige figuren komen zeer algemeen voor.

Onder de dieren bekleedt de leeuw de voornaamste plaats. De leeuw herinnert in geen enkel opzicht aan den koning der woestijn, die in de middeleeuwen maar zeer zelden naar Europa was overgebracht. Doch de schilders wisten, dat men een leeuw herkende aan zijn bek met scherpe tanden en zijne sterke klauwen. Daarom gaven zij die onderdeelen zeer uitvoerig weer, en wanneer zij ook voor een sierlijk krullende staart hadden gezorgd, dan begrepen zij, dat hun figuur voor het doel, uit de verte goed zichtbaar te zijn, geschikt was.

De stand van het dier moest zich richten naar den vorm van het schild. Was die vorm driehoekig zooals in de 13e en 14e eeuw, dan vulde een der pooten de benedenste punt van het schild, terwijl de drie andere zich tot het (heraldische) rechtsche einde uitstrekten en de staart het linksche vak innam. Men ziet dit op de zegels van graaf Floris V.

Het van onderen afgeronde schild, dat in de 15e eeuw gebruikelijk werd, veroorloofde een andere plaatsing der pooten, die nu meer gelijkmatig konden worden uitgestrekt. Een voorbeeld dezer plaatsing geeft het 15e eeuwsche Hollandsche wapen, dat op het graf van Floris V, in de Groote Kerk te Alkmaar, is uitgehouwen.

Andere fraaie leeuwen uit het laatst der 15e eeuw ziet men op de graftombe van Catharina van Bourbon in de St. Stevenskerk te Nijmegen en op die van Maria van Bourgondië in de Lieuwe Vrouwekerk te Brugge.

Ook de adelaar is een in de heraldische kunst vaak gebruikt dier. Van een werkelijken vogel heeft hij niets. Bek en klauwen, vleugels en staart worden zoo groot mogelijk weêrgegeven, doch het eigenlijk lichaam krijgt slechts zeer bescheiden afmeting. Het schild van de 13e eeuw noodzaakt de versierders om den adelaar driehoekig van vorm te maken. Derhalve wordt de staart zeer lang, en strekken zich zoowel de pooten als de slagpennen der vleugels loodrecht naar beneden. Men ziet zulk een adelaar op de zegels van graaf Willem II van Holland, die als Roomsch-Koning zijn blazoen als hartschild aan de wapenfiguur van het H. Roomsche Rijk toevoegde. Eigenaardig is het, dat Floris V, die nooit Roomsch-Koning geweest is, van dezen adelaar met twee koppen gebruik bleef maken. De graven uit het Henegouwsche en het Beiersche huis hebben dit voorbeeld gevolgd, tot Willem VI den Hollandschen Tuin in de plaats van den adelaar bezigde.

In de 15e eeuw krijgt de adelaar een ander karakter, daar zoowel de vleugels als de pooten meer worden uitgespreid, waartoe de vorm van het van onderen afgeronde schild als vanzelf aanleiding gaf.

De zegels der graven van Holland geven ons te zien, hoe de blazoenen geleidelijk meer ingewikkeld werden. De roode leeuw op gouden grond is het aanvankelijk blazoen. Maar de vorsten uit het Henegouwsche huis verdeelen het schild in vier kwartieren, en laten daarin de zwarte leeuw van Henegouwen met den rooden leeuw van Holland afwisselen. De graven uit het Beiersche huis verdeelen ook het schild in vier kwartieren, in het eerste en vierde waarvan zij de Beiersche zilveren en blauwen ruiten plaatsen, terwijl zij het tweede en derde met de vier leeuwen door de Henegouwers gevoerd, vullen. De graven uit het Bourgondische huis zegelden met hun eigen wapen, hetwelk reeds 200 samengesteld was, dat het voor de Hollandsche leeuw geen ruimte bood. Pas Maximiliaan van Oostenrijk neemt in de 16e eeuw het Hollandsch blazoen weer in zijn zegel op, doch nu als afzonderlijk schild. En eindelijk plaatst Karel V de blazoenen van al de Nederlandsche gewesten, wier heer hij was, in den rand van zijn zegel.

Wanneer men de zegels der middeleeuwen, die schilden met samengestelde blazoenen hebben, beziet, dan trekt het de aandacht, hoe de vervaardigers der stempels hun uiterste best gedaan hebben, om de figuren in de benedenste hoeken, waar het schild spits of rond toeloopt, en dus onregelmatige velden ontstaan, zoo volledig mogelijk aan te brengen. De meesters der vijftiende eeuw vooral verstonden uitnemend de kunst, om een onregelmatig veld met een bepaalde figuur te vullen. Naar mate de blazoenen meer ingewikkeld werden, deed men het schild den rechthoekigen vorm naderen. Het accolade-schild, dat de zestiende eeuw uitvond, werd het eerst gebruikt wegens het ingewikkeld blazoen van Philips II, waarvoor het om zijn haast rechthoekigen vorm bijzonder geschikt was.

Omtrent de blazoenen geeft het Handboek der Wapenkunde door J. B. Rietstap, dat in 1857 bij G. B. van Goor te Gouda verscheen, zeer uitvoerige inlichtingen. Dit boek mag inderdaad een standaardwerk worden genoemd. Jammer is het evenwel, dat de afbeeldingen, die gegeven werden, geheel onvoldoende zijn. Dit wekt te meer verwondering daar de schrijver de Nederlandsche zegels der middeleeuwen gekend heeft, en hij dus de goede voorbeelden slechts voor het grijpen had. Maar, en dit is teekenend voor den tijd, waarin Rietstap schreef, hij heeft uitsluitend het accolade-schild gebruikt en van stijl in wapenkunst in het geheel geen begrip gehad.

Rietstap geeft als verhouding „van een goed geproportionneerd wapenschild" acht deelen voor de hoogte en zeven deelen voor de breedte. In het algemeen kan men daar vrede mede hebben, ofschoon bij de Nederlandsche schilden der middeleeuwen nog al eens afwijkingen van dezen regel voorkomen. Doch de maten, die hij voor de onderdeelen van de blazoenen geeft, verdienen niet aangehouden te worden, daar zij te weinig voldoen aan het eerste voorschrift van de goede wapenkunst: alles wat karakteristiek voor het blazoen is moet zoo duidelijk en derhalve zoo groot mogelijk zijn. De maten van Rietstap zijn blijkbaar ontleend aan de schrijvers der 17e, 18e en 19e eeuw, die van de vereischten, waaraan een blazoen moet voldoen, geen begrip meer hadden.

Als een voorbeeld moge het bekende wapen van Amsterdam dienen, hetwelk in een rood veld een zwarten paal vertoont, die met drie zilveren St Andrieskruisen is beladen. Op de afbeeldingen van vóór 1550 heeft deze paal één derde, soms nog iets meer der breedte van het schild, zoodat de St. Andrieskruisen rechthoekig kunnen zijn, en juist aan elkander sluitende den paal vullen. *(Wordt vervolgd.)*

BEREKENING DER TWEELEDIGE HOUTEN BOOGDRAAGBALKEN

(ZOOGENAAMDE STEPHAN-DRAAGBALKEN.

1. Algemeen Overzicht.

VOOR dakconstructie's gebruikt men sinds vele jaren vakwerkbogen van hout, zoogenaamde „Stephan-draagbalken", zoowel tweeledige boogvormige draagbalken zonder en met architraaf, als drieledige draagbalken.

Dergelijke constructies werden toegepast bij: De Exercitieloods te Neu-Roppin n.l. tweeledige boogvormige spanten met trekband, met 17,90 Mtr. spanwijdte en 4,7 M. spantafstand; de manege te Grimma als voren; een concertzaal te Breslau, met 33 M. spanwijdte en 5 M. spantafstand; de militair-tentoonstelling te Berlijn in 1907, 3-ledige bogen met trekstang, 30 M. spanning, 6½ M. spantafstand.

De „Stephan" draagbalken hebben twee evenwijdig loopende plinten, die onderling door posten en schuine schoren of enkel uit schuine schoren, tot een vakwerk zijn samengesteld.

De plinten zijn samengesteld uit planken ter dikte van 2½ tot 5 cM. aan elkaar gespijkerd. De plintdoorsnede bestaat uit 2 helften met eene tusschenruimte van 8 tot 10 cM., hierin bevinden zich de dwarshouten. De beide helften der doorsnede worden door aan de buitenkant aangebrachte en vastgespijkerde planken ter dikte van 2 tot 4 cM. met elkander verbonden.

In hoofdzaak worden er twee constructie's toegepast: bij de eene sluit zich het dakoppervlak geheel aan de bovenste plint aan, zoodat een cylindervormig-oppervlak ontstaat. Bij de andere constructie heeft het dak meer den zadelvorm, waarbij de belasting door loodrechte of wel schuinstaande balken op de boogvormige draagbalken wordt overgebracht.

De constructie der driedeelige balken is statisch berekend; deze berekening is zeer eenvoudig en zullen wij dan ook niet nader bespreken. Moeilijker echter is de berekening der tweeledige boogspanten en voornamelijk bij den winddruk, loodrecht op het dakoppervlak.

De booglijn der plinten wordt hier aangenomen als een cirkelboog; en verder wordt verondersteld dat het dakoppervlak een cylindrisch vlak is, bepaald door de boogvormige lijn der bovenste plint.

Voorts voeren wij de volgende termen in:

Eigen gewicht dak per M² grondvlak . . .	*g.* K.g.
Sneeuwbelasting per M². grondvlak . . .	*p.* K.g.
Winddruk per M², oppervlak, loodrecht op de windrichting	*a.* K.g.
Radius van den boog	*R. M.*

Horizontale afstand der op dezelfde hoogte liggende steunpunten. . . . . $2\,l\,M.$
Middelpuntshoek, van den geheelen boog. . $2\,\varkappa.$

Hieruit volgt dus dat:

$$l = R \sin \varkappa.$$

2. De belastingen.

Het eigengewicht en de sneeuwbelasting worden verondersteld evengroot te zijn per M². grond oppervlak $g = p$, terwijl wij veronderstellen, dat de windrichting loodrecht op het dak is. Voor volle sneeuwbelasting wordt belasting op beide spanthelften bedoeld, en voor eenzijdige sneeuwbelasting slechts die op eene helft komt. De verticaal werkende wind kan slechts terzelfden tijd één helft van het Cylindrisch oppervlak belasten. De windbelasting welke wordt uitgeoefend in de richting van het middelpunt van den boog, bedraagt op eene plaats van den boog behoorende tot den middelpuntshoek Q: $\varkappa . R . d . Q . \sin Q$. (zie fig. 1).

Meermalen rekent men met het kwadraat van sin Q doch het is gebleken, dat het zekerder is wanneer men sin Q in stede van $\sin^2 Q$ neemt. Daar noch de juiste uitdrukking, noch de constante $\varkappa$ geheel bekend is, en de zekerheid bij gebruik van sin Q grooter is dan bij gebruik van $\sin^2 Q$, zoo is eerstgenoemde aangehouden.

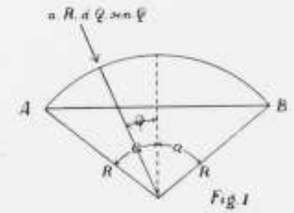

Fig. 1

De berekening van tweeledige bogen werd reeds door den schrijver in het „Zeitschrift für Bauwesen 1891 pag. 381" gemaakt en wel onder het hoofd: Berechnung freitragender Wellblechdächer. Dit stuk is eveneens als brochure onder dezelfde titel uitgegeven door Wilh. Ernst & Sohn Berlin 1891, zoodat de in dit werk verkregen resultaten gemakkelijk te volgen zijn. Zij kunnen hier zonder meer gebruikt worden. Het volgende werd berekend:

De spanningen in de trekstangen; de positieve en negatieve grootste momenten in den boog en de bij deze momenten behoorende axiaalkrachten in den boog. Bovenstaande waarden zijn afzonderlijk berekend voor belasting door eigengewicht, voor belasting door volle sneeuwlast (dus op het geheele dak) alsook voor eenzijdige sneeuwlast (dus op de helft van het dak) en voor winddruk op den kant aan de vaste oplegging voor winddruk op den kant aan de beweegbare oplegging. De resultaten zijn aan het slot van deze verhandeling samengevat. De verhoudingen zijn hier dezelfde als daar, zoolang de doorsneden van den boog even hoog zijn (of gelijk zijn).

Eigenlijk zijn in de vroegere berekeningen de reacties, zijnde voor dat doel niet noodig, niet onderzocht. Bij de Stephansspanten komen echter ook vakwerkstaven voor, welks belasting van de reacties afhankelijk is. De betreffende berekeningen zullen hier uitgevoerd worden.

3. De reacties in den boog.

Op een doorsnede C, (zie fig. 2) welke tot den middelpuntshoek Q behoort, werkt de kracht S, die met den boogtangent in het punt C den hoek δ insluit. De kracht S wordt ontleed in de axiale kracht $P = S \cos \delta$ en de reactie $Q = S \sin \delta$, de reactie wordt = O, wanneer de kracht S evenwijdig loopt met de tangente in C, dat is wanneer δ = nul is. Bij volle belasting met een gelijk verdeelde last per eenheid van het grondoppervlak is de evenwichtslijn een parabool en zijn de richtingen der krachten S slechts weinig verschillend met die der tangenten in de daarbij behoorende punten C van den cirkelboog. Bij het onderzoek der constructie kan men dus de reacties uit eigengewicht en sneeuwlast ontstaan, verwaarlozen; slechts die krachten, welke ontstaan door sneeuwbelasting en winddruk aan eene zijde zijn van eenige beteekenis.

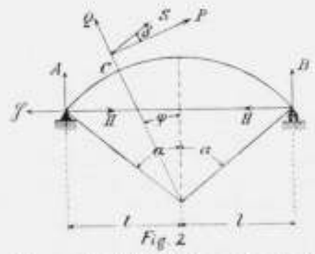

Fig. 2

Reacties bij eene sneeuwbelasting aan eene zijde.

De hier volgende berekeningen zijn gebaseerd op eene lengte van het dak van 1 M.; bij een spantafstand van b meter behoeft men dan slechts de verkregen resultaten met b te vermenigvuldigen. De belasting werkt van het eene steunpunt tot aan het midden. De reacties in de steunpunten zijn dan (zie fig. 3).

$$A = \frac{3}{4}\, p\, , \qquad B = \frac{p\, l}{4}$$

De spanning in den trekstang is:

$$1)\ H_r = \frac{\frac{p\,R^4\,A_1}{2\,J} - \frac{p\,R^2 \sin^2 \varkappa}{3\,F}}{\frac{2\,l}{F_1}\left(\frac{E}{E_1}\right) + \frac{C\,R^3}{J} + \frac{R}{F}\,(\varkappa + \cos \varkappa . \sin \varkappa)}$$

In deze vergelijking is E de elasticiteits-coëfficient voor het materiaal van den boog, in dit geval dus voor hout. E_1 de elasticiteits-coëfficient voor het materiaal van den trekband, gewoonlijk dus voor gloeijzer. A_1 en C zijn constanten, afhankelijk van de grootte van den hoek $\varkappa$. Indien E = 120000 KG. per cM². en E_1 = 2.150.000 KG. per cM².; wordt $\frac{E}{E_1} = \nu\, 0{,}056$.

(Wordt vervolgd.)

BOEKBESPREKING. — PERSPECTIEF.

HANDLEIDING tot de praktijk der *perspectief* door: J. H. A. Mialaret. Uitgave L. J. Veen, Amsterdam.

Langen tijd was 't boek van Versluys de eenige vraagbaak op 't gebied der perspectief en menigeen die wel eens wat meer aan wiskundige vakken had gedaan, kon het niet verhelen dat, in dit, z'en zooveelsten druk belevende boek (dank zij ook wellicht de gelijkluidende uitgeversnaam), nog wel zoo hier en daar iets voorkwam dat nu juist niet erg „wiskundig" was. Er was niet anders; want ervoor bestond er in 't Nederlandsch niets van eenige waarde en Versluys was toch de man die 't veld der perspectief het eerst bewerkte, er het eerst een behoorlijk boek over samenstelde *). Schommelde de stof al eens van 't eerste naar 't derde deel en omgekeerd, goed gearrangeerd wilde zij maar niet worden. Daar kwam Ridderhof's boek en met onverborgen hulde werd het ontvangen, speciaal door de candidaten der akten M. O. lijnteekenen en handteekenen. Dit boek heeft 't voordeel, dat het bestudeerd kan worden met een heel geringe kennis van wiskunde, iets waarbij door bedoelde candidaten nog al eens gesukkeld wordt, speciaal door de handteekenaars. Keurig is in bedoeld boek de rangschikking der stof, zuiver systematisch, stap voor stap. Voor eenige maanden verscheen een derde deel en de schrijver legde daarbij de kroon op 't werk. Schooner studieboek der perspectief voor den handteekenaar is wel niet denkbaar.

De perspectief is niet van de lucht. Ook Hana voelde zich, als tot meerdere hoogst moderne zaken, ook hiertoe aangetrokken. Zijn boek is meer voor jongelieden, pas beginnenden; 'n serie platen om naar te werken. Zeer goede resultaten zagen wij van onder zijne leiding werkende leerlingen van overigens heel geringe ontwikkeling. Eventjes vreemd tuurden wij op 't boek van prof. A. Heubach: „Linear-Perspektive und perspektivische Schatten-Konstruction mit Beleuchtungslehre", wat wij onlangs in handen kregen. Dat 't familie was van Hana's werk wisten we uit zijn voorbericht; dat 't zóó na in de familie was, niet.

Nu komt ons de Heer Mialaret verrassen met een perspectiefboek dat, kijk, aanvult wat Ridderhof bijzijden laat; 'n boek voor *technische menschen* om perspectief te bestudeeren. Hij heeft zijn werk bedoeld „ten gebruike van ingenieurs, architecten en van teekenaars op bouwkundig gebied": Heel het boek door voelen we dat hij zijn werk heeft bedoeld voor hen die behoorlijk wiskundig onderlegd zijn. Flink is de geheele opzet, goed gearrangeerd is de stof, goed volledig en toch niet al die perspectievische aardigheden behandelende, die er soms met de haren worden bijgesleept. Geen perspectief van 'n regenboog vonden we, ook niet overdreven samengestelde spiegel-vraagstukken bij diverse belichtingswijzen. Het boek is *speciaal* voor lijnteekenaars bedoeld en is daar ook geheel op ingericht. Wel trof het ons dat hier van een bouwkundig teekenaar, die toch noodig perspectief moet kennen, wordt verondersteld dat hij de leer der kegelsneden goed moet weten en dat hij ook moet weten wat een gelijkvormigheidspunt is. Ons dunkt dit (hoe noodig 't is) wat veelgevergd; ook onder de civiel- en bouwkundige ingenieurs, wien de schrijver ook dit boek toedenkt, zullen wel enkelen zijn, bij wien, een paar jaren na Delft, waar zoover ons bekend is geen perspectief onderwezen wordt, de beschrijvende meetkunde wat „bezonken" is; wellicht ook voor hen een reden 't weer wat op te frisschen.

Genoegen doet het ons, een leerboek over perspectief in dit blad aan te kunnen kondigen, bestemd speciaal voor den architect, waarbij tevens verondersteld wordt dat die architect behoorlijk wiskundig is onderlegd.

Wij wenschen den schrijver zoowel als den uitgever succes met hunne respectievelijke, zeer verdienstelijke arbeid.

Amsterdam, 26 Mei 1910. A. A. Kok.

*) Het is niet overbekend dat John Ruskin omstreeks 1845 een aardig boekje in 't licht gaf getiteld „The elements of perspective"; thans overal verkrijgbaar.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. 21: „Verslag Vergadering Afd. Amsterdam", „Jaarverslagen van de Afdeelingen Amsterdam, Arnhem, 's Gravenhage, Groningen, Haarlem en Utrecht", „Verslag Commissie van Arbitrage", Verslag Comm. tot behart. d. Vakbelangen van den Architect", „Keramiek van de Porcefeyne Fles" te Delft door J. G. met afb. „De actie voor een M. T. S. te Arnhem", „Het Arsenaal en de Diamanthandel".

DE OPMERKER No. 21: „De Tentoonstelling te Brussel met plattegrond", „Bij de kapers aan boord", „Kon Oudheidk. Genootschap: Het restaureeren van oude kunstwerken", lezing van den heer A. W. Weissman".

POLYTECHNISCH WEEKBLAD No. 20: „Centrifugaal-luchtpompen en Condensors systeem Westinghouse Leblanc", met afb. „Over electrisch wellen", met afb. „Transformator-kroessmeltoven", „Bakeliet in de Electrotechniek", „Warmwatervoorziening met afb.

INDISCH BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT: „Houten brug met versterkte balken", met afb. „De Middelbare Technische School", met afb., „Iets over Bogen en Gewelven", met afb., „Over blikseemafleiders III", „Cementsteenfabrikatie", door M. Spits, „De Nieuwe Haven van Semarang", „Vakopleiding".

DE INGENIEUR No. 21: „Koelinrichtingen van Groot-Brittannie I", door J. F. H. Koopman, met afb., „Vagabondeerende electrische stroomen", door Ir. N. Koomans.

DE AANNEMER No. 20: „De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land IV", „Wijziging der Arbeidswet" Slot.

BUITEN No. 21: „Huize „De Duno", met afb."

BERLINER ARCHITEKTURWELT Heft 8: „Der Einfluss des Achitekten auf das Kunstgewerbe", door Paul. Westheim, „Waren-

haus Hermann Fietz, Berlin, Arch. Cremer en Wolffenstein", „Villa Lemm", in Gattow, arch. Max. Werner, Berlin, „Grosze Berliner Kunstausstellung", Villa Zehlendorff", arch. E. Wilski en Hackbarth, „Villa im Münster am Stein", arch. Otto Kuhlmann, „Elisabeth-Gymnasium in Steglitz", arch. Sprasse, „Kunstverglasungen", von Max. Pechstein, „Plastiken" von Norbert Pfretzschner en Max. Niemch".

DEUTSCHE BAUZEITUNG No. 59: „Aus Venedig", Intern. Hygiene-Ausstellung" Dresden 1911.

Idem. 40. „Zur Frage der Umgestaltung des Theaterplatzes in Dresden", „Der neue Bebauungsplan fur Chigaco", met afb.

LA CONSTRUCTION MODERNE No. 33: „Maison de Raporte à Paris", arch. M. O. Lambert, „Horloge a Jerusalem", arch. M. P. Seraphin, „L'Architecture en Palestine", met afb.

L'ARCHITECTURA ET LA CONSTRUCTION, No. 5: „L'Architecte exerce une Profission libérale".

DEKORATIVE KUNST, No. 21: „Plastik von Georg Roemer", „Hollandische Raumkunst und Keramik", W. Pennaat, Amsterdam. „Amphora", Oegstgeest. „Het Binnenhuis" Amsterdam.

THE BUILDING NEWS, No. 2889: „Edwardian Architecture", „The national gallery extention", „What is Hopton wood stone?" „The styles of ornament from prehistoric times to the middle of the nineteenth century" met afb. „An old example of building construction". „Bloemfontein law courts". „Amended design Johannesburg new townhall". arch Hawke und Mc. Kinlay. „Bowden Golf house", arch. H. Goldsmith, „Uplands", Heathfield, Suttes, arch. A. J. Gale. „A Week-end Bungalow cottage" arch. W. H. White. „A Recess in Hall" by H. Davis Richter. „House at Headley Surrey" arch. E. Guy Dawber. „New Welsh National Museum", Cardiff. Second premiated design Detail of façade, arch. H. T. Hare. „St. Wilfrid's Church", Harrogate, arch. Temple Moore. R.

BERICHTEN.

Tentoonstelling van Reisschetsen.

In het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is op den 24sten dezer maand eene tentoonstelling geopend van reisschetsen. Over deze tentoonstelling, die door zijn talrijke inzendingen zeer belangrijk belooft te zijn, hopen wij later na een bezoek nog ons eene beschouwing te geven.

Het paleis van „Marijke-moei".

Het hoofdgebouw van het oud-Prinsesse-hof te Leeuwarden, dat gedurende een 34-tal jaren tot 1765 door „Marijke-moei", prinses Maria Louisa, de weduwe van prins Johan Willem Friso, werd bewoond, wordt thans gerestaureerd, o.a. de fraai versierde gevel, die in den oorspronkelijken toestand wordt teruggebracht, de muren, die van de verflaag worden ontdaan, de versieringen boven de ramen, enz, enz. Ook binnenshuis is men sinds langen tijd druk bezig.

De tegenwoordige bewoner is Jhr. Mr. P. A. J. van den Brandeler, procureur-generaal bij het Gerechtshof alhaar. (*Tel.*)

„Mooi Nederland."

Het volgend rondschrijven werd ons toegezonden.

In een samenkomst van belangstellenden in het behoud der Schoonheid van Nederland, welke vergadering te Amsterdam plaats had, werd de wenschelijkheid besproken om een lichaam te vormen, dat zich deze zoo belangrijke zaak in den ruimsten zin zou kunnen aantrekken.

De ondergeteekenden werden het, na ernstige bespreking, eens in de overtuiging, dat, in de tegenwoordige omstandigheden, de zaak het best gediend zal worden, indien in eene organisatie, het geheele land omvattend, die krachten tot samenwerking kunnen worden gebracht, welke in reeds enkele der onderdeelen van dit groote geheel met goeden uitslag bewerken. Deze organisatie zal moeten omvatten de lichamen, die het steunen van zulk werk tot een der punten van hun program gemaakt hebben, of zoodanig belang stellen in het doel, dat zij aan het bereiken er van een deel van hun kracht wijden.

Aldus te zamen gebracht zullen die organisaties tot meer geconcentreerde, levende en doeltreffende actie kunnen worden geleid en opgewekt.

Wijl ondergeteekenden, overtuigd dat geen ernstige reden een dergelijke samenwerking tot zulk een schoon en nuttig doel kan in den weg staan, van meening zijn, dat Uwe Vereeniging tot een der eersten behoort, die krachtens haar werk en haar sympathien tot een dergelijke actie als aangewezen is en voor het deelnemen aan den te stichten Bond in aanmerking komt, zijn zij zoo vrij, U met denn de vraag te stellen, of Uwe Vereeniging in beginsel bereid zou zijn aan deze zaak haar aandacht te wijden, en haar stem te verleenen, door een afgevaardigde te zenden naar eene vergadering, welke zal gehouden worden op Woensdag 8 Juni 1910, des namiddags 2½ ure in het Muntgebouw te Amsterdam.

Door deze vergadering zal worden beraadslaagd over de oprichting van het bovenbedoeld lichaam, waarbij onderstaande punten als leidraad kunnen dienen.

De ondergeteekenden wenschen ten slotte nadrukkelijk te verklaren, dat hun bedoeling is zich terug te trekken, zoodra de zaak haar beslag zal hebben verkregen.

Mr. G. A. P. M. van der Aa, Amsterdam; H. A. J. Baanders, Amsterdam; K. P. C. de Bazel, B. N. A., Bussum; Dr. Joh. C. Breen, Amsterdam; S. de Clercq, den Haag; Jhr. Jan Feith, Amsterdam; C. J. Gonnet, Haarlem; J. W. Hanrath, Hilversum; H. Van der Kloot Meyburg, B. N. A., Rotterdam; J. H. W. Leliman, B. L., Amsterdam; E. W. Moes, Amsterdam; Mr. Dr. J. C. Overvoorde, Leiden; Dr. J. Th. Oudemans, Amsterdam; Mr. J. D. Pasteur, Haarlem; G. A. Pos, Baarn; Mr. P. G. van Tienhoven, Heemstede; Mr. J. de Vries van Doesburgh, Zierikzee; A. W. Weissman, B. N. A., Amsterdam.

1. De Bond, die genaamd wordt „Mooi Nederland", zal zijn eene federatie van vereenigingen. Hij is gevestigd te Amsterdam en stelt zich als doel, te waken voor het behoud der schoonheid van stad en land.

2. Elk samenstellend lichaam zal worden vertegenwoordigd door een zeker aantal afgevaardigden, welk getal zal afhangen van de door het lichaam aan den Bond te betalen contributie, doch blijven zal binnen nader vast te stellen grenzen, welke geregeld zullen worden zoowel door het ledental als door de draagkracht van het lichaam.

3. Het bestuur zal worden gekozen door de vergadering der afgevaardigden van de samenstellende lichamen, die in hun keuze geheel vrij zijn.

4. Actie in zaken van plaatselijk belang wordt gevoerd door het bestuur van den Bond met medewerking van dat samenstellend lichaam, hetwelk ter plaatse is gevestigd en zich de zaak wenscht aan te trekken.

5. Permanente technische commissiën en correspondentschappen zullen worden ingesteld.

N.B. Ons Genootschap „Architectura et Amicitia" heeft reeds hare medewerking in zake dezen Bond toegezegd.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A. et A."
Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Hij die slechts één ding tracht te doen in 't leven
Kan slagen, eer zijn krachten hem begeven;
Maar wie zijn hand aan alle dingen slaat
Oogst van de hoop, die in de voor hij laat,
Niets anders dan berouw. OWEN MEREDITH.

INHOUD: Mededeeling betreffende het Genootschap. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A". — Juliana-Bijbel. — Indrukken van de stadsversieringen gedurende het Koninklijk bezoek te Amsterdam. (Vervolg). — Een nieuw Museum te Haarlem. — Iets over Wapenkunst. (Vervolg). — Ingezonden. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELING BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Mededeeling inzake prijsvraag „Rochdale".

Tengevolge van de deels gelijkluidende, deels van elkaar afwijkende bezwaren, gemaakt door verschillende bouwkundige vereenigingen, betreffende de prijsvraag „Rochdale" heeft zich uit de jury, na gepleegd overleg met het bestuur van de coöperatieve bouwvereeniging „Rochdale", een commissie gevormd, bestaande uit de heeren H. P. Berlage Nzn., J. Gratama en J. E. van der Pek.

Deze commissie heeft de opdracht gekregen, zoo mogelijk, wijzigingen in het programma der prijsvraag „Rochdale" te ontwerpen, waardoor dit programma, zoowel door de verschillende bouwkundige vereenigingen als door „Rochdale" en de jury, kan worden aanvaard.

Te dien einde zal die commissie in overleg treden met de bouwkundige vereenigingen, alsmede met de jury en het bestuur van „Rochdale".

De jury hoopt tegen 1 Juli a.s. het resultaat te kunnen mededeelen. De termijn van inzending zal in verband hiermede verlengd worden tot 1 October 1910.

Naar aanleiding van het bovenstaande adviseert de jury den mededingers voorloopig hun arbeid te staken. Wenschen zij toch door te werken, zoo geschiedt dit geheel voor eigen risico.

De Jury:

H. P. BERLAGE, *Voorzitter.*
J. GRATAMA, B.I. *Rapporteur.* } Architecten.
J. E. VAN DER PEK.
J. M. A. ZOETBULDER, C.I. Inspecteur van de Volksgezondheid.

CH. KOSTER,
P. ROELAND,
A. KEPPLER, C.I. } *Bestuursleden „Rochdale"*

Het Bestuur van „Architectura et Amicitia" ontving inmiddels de uitnoodiging het Genootschap in eene vergadering als bovenbedoeld te doen vertegenwoordigen; voor welke vertegenwoordiging zich, op uitnoodiging van het bestuur, de heer Paul J. de Jongh beschikbaar stelde.

Het bestuur.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het bijkomstig bedrag voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 5.50.

ADRES AAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS DER GEMEENTE UTRECHT, INZAKE BENOEMING EENER SCHOONHEIDS-COMMISSIE DAAR TER STEDE, VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A".

UTRECHT, 30 Mei 1910.

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Utrecht.

Edelachtbare Heeren!

ONDERGETEEKENDEN, respectievelijk voorzitters en secretarissen der ondergenoemde vereenigingen, geven UEd. achtbaren in overweging, om in verband met de voorwaarden die bij verkoop van door de Gemeente in exploitatie te brengen bouwterreinen, tusschen Nicolaasweg, Prinsenstraat en Baanstraat zullen gesteld worden, ten aanzien van de bebouwing dier terreinen, te benoemen een commissie die tot taak zal hebben B. en W. van advies te dienen omtrent de schoonheidseischen, te stellen aan de voor de bebouwing overgelegde plannen en gevelteekeningen.

Ondergeteekenden zijn overtuigd, dat schoonheid, practische inrichting en betrekkelijke min kostbaarheid zeer goed kunnen samengaan en dat door daaromtrent redelijke eischen te stellen, niemands belang geschaad, maar integendeel zoowel het particulier belang van dengene die bouwt, als het belang van de gemeenschap wordt bevorderd.

De ondergeteekenden in een daartoe gehouden vergadering uitvoerig inlichtingen bekomen hebbende omtrent den aard en wijze van werken van een dergelijke commissie, die sinds 11 jaar in de hoofdstad des Rijks bestaat, zijn er van overtuigd, dat zulk een commissie ook in Utrecht een heilzame uitwerking zal hebben en dringen er daarom krachtig bij uw College op aan, ter verwezelijking van bovengenoemd denkbeeld te willen medewerken.

't Welk doende,

met gepasten eerbied: de

Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaars-Bond,
de voorzitter: *(w. g.)* A. M. Gulden.
de waarn. secretaris: „ A. M. Gulden.
de afgevaardigde: „ A. M. Gulden.

Bond van Technici, Afd. Utrecht.
de voorzitter: *(w. g.)* W. A. Becker.
de secretaris: „ E. A. Jansen.
de afgevaardigde: „ W. A. Becker.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia",
de voorzitter: *(w. g.)* J. J. H. Trooster Bzn.
de 1e secretaris: „ C. J. de Haas.
de afgevaardigde: „ Het Bestuur.

Schilder- en Teekenkundig Genootschap „Kunstliefde",
de voorzitter: *(w. g.)* W. M. de Savornin Lohman.
de secretaris: „ A. P. L. Spuybroek.
de afgevaardigde: „ G. W. P. van Dokkum.

Vereeniging tot bevordering van Vreemdelingenverkeer voor Utrecht en Omstreken,
de voorzitter: *(w. g.)* B. A. J. van der Hegge Zijnen.
de secretaris: „ A. van Eijsden Jr.
de afgevaardigde: „ Carel J. A. Begeer.

Vereeniging „Voor de Kunst",
de voorzitter: *(w. g.)* J. J. van Noorle Jansen.
de secretaresse: „ E. Adriani Hovy.
de afgevaardigde: „ J. J. van Noorle Jansen.

Bond van Nederlandsche Architecten,
de voorzitter: *(w. g.)* K. de Bazel.
de 1e secretaris: „ Jos. Th. J. Cuypers.

Genootschap „Architectura et Amicitia",
de voorzitter: *(w. g.)* H. A. J. Baanders.
de 1e secretaris: „ Th. Philippi.
de afgevaardigde: „ A. W. Weissman.

De Algemeene Secretaris:
(w. g.) C. J. de Haas,
L. Nieuwstr. 25 B, Utrecht.

MEMORIE VAN TOELICHTING IN ZAKE HET ADRES

Aan Burgemeester en Wethouders der Gem. Utrecht.

Edelachtbare Heeren!

In de op 21 April j.l. gehouden vergadering, waarin werd besloten nevensgaand schrijven te richten tot B. en W. der gemeente Utrecht, werd aan het Bestuur van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" opgedragen, dat schrijven eenigszins toe te lichten.

Aan die opdracht gevolg gevende, heeft voornoemd bestuur de eer bij dezen de aandacht van B. en W. te vragen voor het navolgende:

Noch de woningwet, noch de bouwverordening, noch eenige andere wet of verordening heeft meer in 't bijzonder ten doel de zorg voor den uiterlijken welstand en het aangename aanzien van den openbaren weg. Wel is bij verschillende verordeningen vastgesteld wat op of aan den openbaren weg in 't belang van veiligheid, gezondheid en goede orde alzoo is toegelaten of verboden, maar bij geen enkele verordening is uitdrukkelijk bepaald in hoeverre en op welke wijze degene die aan den openbaren weg bouwt, heeft te zorgen, dat zijn bouwwerk voldoet aan redelijke eischen van schoonheid en tevens van harmonie met het geheel der omgeving, waarvan zijn bouwwerk een onderdeel zal uitmaken.

Het valt echter niet te ontkennen dat ten aanzien van schoonheid en harmonie met de omgeving, moeilijk algemeene voorschriften zouden zijn te geven, en dat ten aanzien daarvan, elk geval in 't bijzonder zijn eigenaardigheden heeft en dus ook zijn speciale eischen stelt. Het ligt echter ook voor de hand, en het blijkt helaas dagelijks, dat wijl het zoowel den ambtenaren, die de ingediende bouwplannen hebben te onderzoeken in verband met woningwet of gemeenteverordening, als degene die bouwt, ontbreekt aan vaste gegevens, die in 't belang van schoonheid en harmonie met de omgeving moeten worden in acht genomen, er juist op het gebied van bouwen aan den openbaren weg toestanden worden geschapen, die, omdat er later niets meer aan te veranderen valt, voor tal van jaren een voortdurende ergernis zijn voor ieder eenigszins ontwikkeld mensch en die als zoodanig onzen tijd bij 't nageslacht zullen doen kennen als een tijd waarin 't gevoel voor architectuur tot een bedenkelijk laag peil was gedaald.

Adressanten zijn van meening, dat om hierin eenige verbetering te brengen, de instelling eener commissie van advies, als door hen bedoeld, van groot nut zou kunnen zijn.

Een dergelijke commissie toch, als zij samengesteld is uit menschen van kennis, kunst en smaak, staat geheel op onafhankelijk en onpartijdig standpunt en kan dus met de meeste vrijmoedigheid haar oordeel uitspreken, zoowel over plannen van particulieren, als van zedelijke lichamen, Rijk, Provincie of Gemeente.

Alleen reeds het bestaan van een dergelijke adviseerende commissie zal voor ieder die bouwplannen heeft, aanleiding geven tot nauwgezette overweging zijner ontwerpen en tevens tot de overtuiging dat er bij moeilijke omstandigheden ten slotte nog een commissie is, waartoe hij zich kan wenden, ten einde zijn plannen zooveel mogelijk aan de eischen van schoonheid en architectuur te doen beantwoorden.

Het is niet de bedoeling van adressanten dat worde ingesteld een commissie die zonder meer een goedkeurend of afkeurend oordeel uitspreekt, maar zij stellen zich voor een commissie die juist door haar wederzijds contract met gemeenteautoriteiten en de ontwerpers van ingediende plannen opbouwend en zoo noodig verbeterend kan werken.

Adressanten meenen er echter op te moeten wijzen, dat wanneer van een commissie zooals zij die zich voorstellen, nuttige en vruchtdragende bemoeiing wordt verwacht ten aanzien van het bouwen aan den openbaren weg, het een eisch is, dat telkens en altijd wanneer daartoe aanleiding of gelegenheid bestaat bij exploitatie van bouwterreinen, hetzij door de Gemeente, door Vennootschappen of door particulieren het gemeentebestuur aan de koopers, eigenaars of exploitanten van bouwterreinen bij contract de verplichting oplegt, om te voldoen aan de eischen van schoonheid en harmonie met de omgeving door de commissie van advies in de aangelegenheid te stellen.

Wat voorts aangaat de samenstelling eener commissie als door adressanten bedoeld, zijn ondergeteekenden van meening, dat, evenals dit b.v. te Amsterdam het geval is, de leden daartoe zouden worden aangewezen door B. en W. en door de besturen van verschillende genootschappen of vereenigingen die zich de beoefening van kunst ten doel stellen en die voor bepaalden tijd, b.v. drie jaren gekozen bij aftreding *niet* direct herkiesbaar zijn en zonder eenige vergoeding het lidmaatschap der commissie aanvaarden.

Het niet terstond herkiesbaar zijn, ook zelfs van 't verdienstelijkste lid, is noodzakelijk om de gelegenheid te hebben steeds nieuwe kunstrichtingen in de commissie te vertegenwoordigen en om hare onafhankelijkheid en onpartijdigheid bij voortduring te waarborgen.

Ten slotte wenschen ondergeteekenden hieraan nog 't volgende toe te voegen:

De omstandigheid dat binnenkort door de gemeente zelf in exploitatie zullen worden gebracht de terreinen tusschen Baanstraat, Prinsenstraat en Nicolaasweg heeft adressanten het initiatief doen nemen om nevensgaand adres tot uw College te richten en het is vooral met de overweging dat 't hier geldt den aanleg van een geheel nieuwe stadswijk, geheel van Gemeentewege, en de Gemeente hier als 't ware door het stellen van een voorbeeld tegenover het publiek leerend optreedt, dat adressanten met kracht op de verwezenlijking van hun denkbeeld aandringen.

Weliswaar heeft de gemeente bij vroegere gelegenheid ook wel o. a. door 't uitloven van prijzen getracht een heilzamen invloed uit te oefenen op het uiterlijk aanzien van te stichten gebouwen, maar wijl daarvan de resultaten in verband ook met het financieele offer daarvoor gebracht, niet stemmen tot herhaling van zoodanige maatregel, hebben adressanten niet gaarzeld een naar hun inzien meer doeltreffend en minder kostbare maatregel voor te stellen.

Met verschuldigden eerbied

Het bestuur der Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

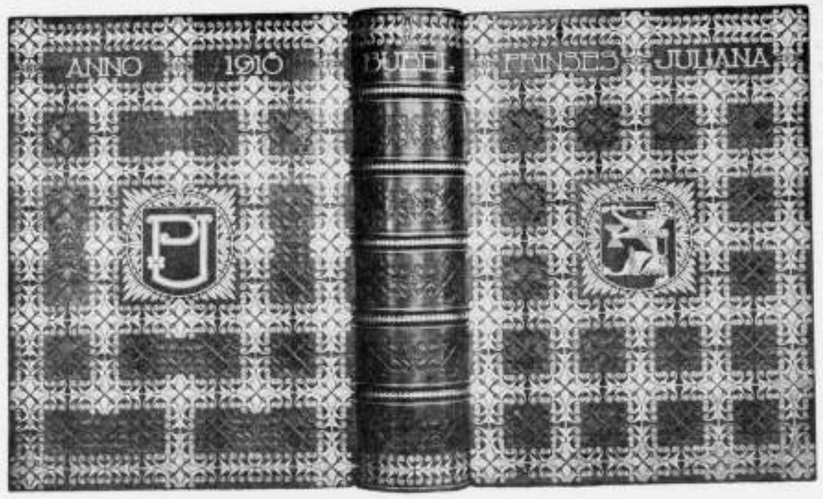
(w. g.) I. J. H. TROOSTER BHZN.
Voorzitter.

(w. g.) C. J. DE HAAS.
te Secretaris.

JULIANA-BIJBEL.

Bij de geboorte van onze beminde Prinses Juliana opperden eenige leden der Vereeniging van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Nederland en de Overzeesche Bezittingen het denkbeeld, dat de Christelijke onderwijzers uiting zouden geven aan hunne innige vreugde over deze geboorte door middel van een geschenk. Voorgesteld werd aan de Koningin voor de Prinses een Bijbel aan te bieden.

Op de Algemeene Vergadering in 1909 te Haarlem gehouden, werd door het Hoofdbestuur mededeeling gedaan, dat het gaarne de leiding ter verkrijging der benoodigde gelden en de opdracht tot uitvoering van de vervaardiging van het geschenk op zich wilde nemen. Staande de vergadering werd eene inzameling

van gelden gehouden en eene commissie uit het Hoofdbestuur nam verder de taak op zich, met deze inzameling voort te gaan. Na eenige besprekingen

werd gekozen de bekende „Geïllustreerde Bijbel". Op advies van een bevoegden beoordeelaar werden vier platen als minder gewenscht weggelaten.

De levering en binding werd opgedragen aan de Firma J. Brandt en Zoon, kunst-, boek- en bijbelbinderij te Amsterdam, en wel in overleg met deze naar een ontwerp van den heer Chris. Lebeau te Haarlem, — dit juist omdat reeds in den beginne met dien heer daarover was gesproken.

De uitvoering is in Nassau-blauw grosgrain Levant Marocco, met zware ribbenrug; de versiering geheel in handvergulding en blinddruk; alleen de groote middenstukken op voor- en achterplat zijn met de pers gedrukt; aan de voorzijde het gestyleerde wapen, aan de achterzijde een monogram der letters P. J. (Prinses Juliana). De binnenzijde der platten, alsook de kanten der borden zijn eveneens met de hand met goud en blinddruk versierd; als schutblad werd Japansch papier genomen, terwijl voor de opdracht, door den heer Chris. Lebeau een houtsnede werd vervaardigd.

Bij de bezichtiging, waartoe wij uitgenoodigd waren, was de Bijbel in een glazen kast geplaatst en zagen wij ook de verschillende kleine handstempels, waarmede de groote versiering was tot stand gebracht; de persstempels zagen wij geheel vernietigd, ten bewijze dat deze nimmer meer voor eenig ander werk zullen kunnen worden gebruikt, wat zeker destemeer waarde aan het geheel geeft. Hoewel geen zilveren of gouden sloten, of andere monteering is aangebracht, geeft het geheel een rijken indruk, de kunst van den heer Chris. Lebeau als ontwerper en de Firma J. Brandt & Zoon als uitvoerders, waardig.

INDRUKKEN VAN DE STADSVERSIERINGEN GEDURENDE HET KONINKLIJK BEZOEK TE AMSTERDAM. *(Vervolg.)*

WAS het feestgetooid Amsterdam op den morgen van het bezoek voor den nuchteren aanschouwer veelal eene teleurstelling, op sommige punten vertoonde 't toch later iets moois en feestelijks.

Echter moet 't van 't hart: *„de Damversiering, de hoofdzaak dus, wás en blèíf een ónding"*, en wekte nóch bij dag, nóch bij avond met hare verlichting eenige emotie, alléén teleurstelling; zelfs dáárin dat ze niet, zooals we verwacht hadden, door de joelende menigte werd „op zij gezet". Deze verwachting werd versterkt als men 's avonds de verlichte „palen" zag staan op de den Dam vullende bruischende massa, terwijl ze (de palen) den grond niet raakten, doch zweefden boven de koppendeining.

Indien men bedoeld heeft een beeld te scheppen van een „gesloten Damplein", van welk idée de dagbladen gewaagden, dan heeft men thans kunnen zien hoe dit niet moet worden. Zoo heeft de veertig mille tóch eenig nut.

De wit-gepluimde Julianabron had, vooral tijdens de verlichting wel iets aantrekkelijks, doch overigens vinde mooi wie kan, den Dam gedurende deze dagen.

Ook de Hoogesluis-versiering was al weinig beter gelukt. De kermisachtige kraam daar opgesteld kon ons zeer weinig bekoren. De omzooming van den tuin van het Amstel-Hôtel, blijkbaar van denzelfden ontwerper, is in een gelukkiger oogenblik ontstaan. Met gebruikmaking van dezelfde motieven is hier een vrij wat beter resultaat bereikt.

De „laube" achter het Rijks-Museum heeft de verwachting niet beschaamd, vooral de verlichting heeft hier groote luister bijgezet.

Goed geslaagde gevelversieringen waren verder aangebracht aan de Nederlandsche Bank (wie zou 't beter kunnen doen?), aan 't kantoor der firma Van Eijk achter het Commandantshuis, aan het huis destijds bewoond door Dr. Metzger aan de Weesperzijde, e. a. Ook de verlichting dezer gebouwen maakte een waarlijk schoonen indruk.

Op een wandeling passeerden we nog de brug over de Stadhouderskade, welker versiering (waarschijnlijk niet vreemd aan die achter het Rijks-Museum) als goed geslaagd mag worden beschouwd.

Als hoofdmotief van de illuminatie maakt de Westertoren een schitterend effect en méér dan dat. Uit den gouden zuil straalt wijd uit naar alle zijden de vorstelijke waardigheid der hoofdstad en der Majesteiten residentie.

Over den optocht slechts een paar opmerkingen. De praalwagens: „De Oranjestamboom" en „De Vrede" waren van compositie en kleur zeer mooi; „De Koopstad Amsterdam" vertoonde, uit den aard, wat rommel en kan moeilijk aesthetisch heeten. De compositie van half schip, half wagen met troon en kroon is wel een vreemdsoortige.

Een schuit met zeehelden voortbewogen door een tuf-tuf is inderdaad een vernuftig iets.

Jammer dat het waterfeest weg woei, en niet 't minst om de wedstrijd voor verlichte vaartuigen, waarvoor velen zich zooveel moeiten gaven. Slechts houten geraamten, met glaasjes bezet, kregen we te zien; van verlichting geen spoor. A. et A. kwam uit met de Pyramide van Cheops omgeven door een caravaan met Hamers als hoofdman. 't Stond 'm niet kwaad.

KIJKER.

EEN NIEUW MUSEUM TE HAARLEM.

HET komt mij, als ik de onderschriften lees, waartoe mijn stukje in het vorig nummer van „Architectura" aanleiding gaf, ietwat zonderling voor, dat de meerderheid der Redactie den schilder Jan Veth met het wedergeven harer denkbeelden belast heeft. Zouden schilders wel gauw aan een architect vragen, hun woordvoerder te zijn, wanneer over een belang, dat de schilderkunst raakte, moest worden geschreven?

De beschouwingen des heeren J. de M. zouden waarde hebben, wanneer de gemeente Haarlem zóóveel schilderijen bezat, dat de „museumbezoeker", die stukken bezichtigend „door de veelheid der invloeden reeds onmiddellijk vermoeid werd." Maar dit is niet het geval. Slechts een dertigtal schilderijen in die verzameling zijn meesterwerken. Rekent men nog een dertigtal der stukken onder de goede, dan kan gerust het overige honderdtal als alleen voor den „vakman" van waarde worden aangemerkt.

Wie nu het Haarlemsch Museum bezoekt, kijkt alleen naar de schilderijen van Frans Hals, en werpt nauwelijks een blik op de overige, zelfs niet op de prachtige Adriaan Brouwer.

Het naar de eischen des tijds ingericht museum, dat Haarlem noodig zou hebben, behoefde dus maar een klein gebouw te zijn. In dit gebouw moesten de stukken echter volkomen *veilig* wezen.

De heer J. de M., die de gelegenheid gehad heeft, een gebouw uit denzelfden tijd als het Haarlemsche Weeshuis te restaureeren, weet wel, dat men in het begin der 17e eeuw alleen maar door overwelving in steen een brandvrije constructie maakte. In enkele gebouwen van zeer monumentalen aard hebben de tijdgenooten van Hendrik de Keizer en Lieven de Key zulk een overwelving, die zich meest tot den kelder beperkte, ook boven de vertrekken gemaakt. Maar zoowel in het Huis aan de drie grachten te Amsterdam als in het Weeshuis te Haarlem zijn boven de vertrekken de bekende moêr en kinderbalken toegepast.

Voor de schatten, die de bewoners van het Amsterdamsche Huis bewaren, heeft de heer J. de M. dan

ook een moderne brandvrije kluis gemaakt, waarin de papieren geborgen worden.

Het ligt niet in de bedoeling, zulk een kluis in het Weeshuis te Haarlem aan te brengen, omdat het te bezwaarlijk zou zijn, iederen nacht de schilderstukken daar heen te vervoeren. Men zal er zich toe bepalen, de *nieuw* te bouwen kabinetten door cementijzer zoo goed het gaat tegen het brandgevaar, hetwelk een naast het Weeshuis gelegen meubelmakerij oplevert, te beschermen.

Men ziet dus, dat de heer J. d. M. niet geheel op de hoogte is, als hij meent, „in de quaestie of er al of niet een nieuw schilderij-museum te Haarlem moet verrijzen is het voornaamste, eerst uit te maken, of een museum in het algemeen in zijn wezen een vooruitgang van onze samenleving is."

Het gaat te Haarlem in de eerste plaats om het *veilig* bewaren der kunstschatten. In de tweede plaats behooren die kunstschatten zoo *goed mogelijk* te worden opgesteld. Ik vrees geen tegenspraak, wanneer ik zeg, dat in een gebouw als dat te Haarlem, hetwelk van 1608 dagteekent, en dat geheel inpandig ligt, aan de beide voorwaarden *niet* kan worden voldaan.

De vraag „of een museum in het algemeen in zijn wezen een vooruitgang van onze samenleving is", waaraan de heer J. de M. zoo groote beteekenis toekent verdient zeker wel, dat men haar tracht te beantwoorden. Doch ik geloof niet, dat, wanneer de heer J. d. M. en zijn medestanders een ontkennend antwoord gaven, de musea uit onze samenleving zouden verdwijnen. Althans te Haarlem is men op een museum gesteld. Doch wanneer er dan een museum moet komen, dan dient dit ook zóó te zijn, dat het aan alle eischen voldoet.

Men herinnert zich, hoe slecht het den man verging, die geit en kool tegelijk wilde sparen. Te Haarlem zal men, als het te laat is, bemerken, dat de geit de kool heeft opgegeten. Dan komt Holland natuurlijk in last. Het zal mij benieuwen, wie dan de verantwoordelijkheid wil dragen.

Laat ik het, ten slotte, nog eens mogen herhalen, dat onze bouwkunst-lichamen in het behartigen der aan hen toevertrouwde belangen te kort zijn geschoten, toen zij de Haarlemsche museum-quaestie haar aandacht niet waardig hebben gekeurd.

Wat toch moet er van onze bouwkunst worden, wanneer men, als er gelegenheid tot het stichten van een belangrijk monument zou zijn, haar die gelegenheid onthoudt, om aan de ziekelijke restauratie-neigingen van quasi-oudheidkundigen te voldoen?

Is het niet al erg genoeg, dat een kunstenaar als De Bazel, die onze bouwkunst zoo zou kunnen verheffen, door deze heeren gedwongen werd, een „Rembrandthuis" met een „groote schilderkamer", alles in de 17e eeuwsche stijl, natuurlijk, te bouwen? Geeft het niet te denken, dat te Brussel, inplaats van een modern gebouw, dat ons land op de tentoonstelling waardig zou hebben vertegenwoordigd, een postiche van Oud-Hollandsche geveltjes moest komen?

Het wordt tijd, aan die schilders, schrijvers, doctoren, kunstliefhebbers, notabelen en welmeenenden het *„quos ego"* der Bouwkunst toe te roepen.

Laat Dr. Veth gerust Rembrandt op zijde streven, laten onze schrijvers Vondel en Hooft naar de kroon steken, laten onze doctoren de archieven nasnuffelen, laten onze kunstliefhebbers schilderijen koopen, laten onze notabelen zich voor Nederland verdienstelijk maken, laten onze welmeenenden het zoo wel blijven meenen als maar mogelijk is.

Doch laten zij van Vrouwe Architectura afblijven laten zij het niet wagen, haar het dwangbuis van hun bekrompen dilettanten-inzicht om de slanke leest te gespen.

Waren wij dan niet op weg, om weêr iets, wat op een hedendaagsche bouwkunst gelijkt, te verkrijgen? Hebben dan zij gelijk, die zeggen, *„L'architecture se meurt"*, die den lamfer reeds meenen te zien, welke voor haar begrafenis gereed wordt gemaakt?

Wezenlijk, als het *„quos ego"* niet spoedig met kracht weêrklinkt, dan staat het ergste te vreezen. „Architectura et Amicitia", dat steeds aan de spits heeft gestaan van hen, die in de toekomst onzer bouwkunst gelooven, mag wel, als de oude Neptunus, zijn stem laten hooren.

A. W. Weissman.

Dit schrijven zal in het eerstvolgend nummer door den Heer J. de M. beantwoord worden; daarna zal verdere discussie over dit onderwerp gesloten worden, daar de zaak voldoende van alle kanten bekeken is. Red.

IETS OVER WAPENKUNST.

door A. W. Weissman. *(Vervolg).*

Rietstap geeft echter aan den paal slechts een breedte van twee zevende deelen, waar door een behoorlijke plaatsing der kruisen onmogelijk is, daar men ze of te klein, of niet rechthoekig moet maken.

Ook voor den dwarsbalk of faas geeft Rietstap een breedte van twee deelen op. Doch wanneer men de blazoenen van Oostenrijk, die sinds Maximiliaan's tijd op zegels en ook aan gebouwen hier te lande veelvuldig voorkomen, beziet, dan blijkt het dat de zilveren faas op het roode veld een derde der hoogte van het schild beslaat.

Opdat een wapen reeds uit de verte te zien zou zijn, werd het in sprekende kleuren op het schild aangebracht. Men schilderde de figuren in lichte kleuren op een donkeren achtergrond of deed ze in donkere kleuren tegen een lichten achtergrond uitkomen. Lichte kleuren zijn de metalen goud en zilver, ook als geel en wit gebruikt. Als donkere had men oorspronkelijk slechts rood, blauw, groen en zwart. In den eersten tijd der wapenkunst werden de kleuren zooveel mogelijk overeenkomstig de natuur aangebracht. Zoo maakte men een leeuw goud, een beer zwart, de maan zilver, water blauw, planten groen. Maar weldra moest men, om voldoende afwisseling te hebben, andere samenstellingen van kleuren kiezen. De gouden leeuw kon in een rood, blauw, of zwart veld geplaatst worden; ook een groen veld had in aanmerking kunnen komen, maar is toch weinig gebruikt. Liever maakte men het veld van goud of zilver, en plaatste men daarin een rooden, blauwen of zwarten leeuw. Later, toen de wapenkunst in verval geraakte, werd ook het purper gebruikt, en kwam de „natuurlijke kleur" in zwang. Van ouderen datum zijn de pelswerken, die men hermelijn en vair noemt, en die uit kleine figuurtjes op zilveren grond bestaan.

Deze kleuren konden natuurlijk op zegels niet worden aangegeven. Ook als de wapens op grafzerken gebeeldhouwd werden, ontbraken zij. Regel was dan, dat de figuur eenigszins in reliëf zich boven het veld van het blazoen verhief, gelijk dit waarschijnlijk ook op de werkelijke schilden had plaats gevonden.

De teekenaars van cartons voor gebrandschilderde vensters plachten in de 16de eeuw de kleuren der wapens door letters aan te geven. In de 17e eeuw, toen de wapenkunst reeds zeer laag gezonken was, werden de wapenkleuren door een stelsel van puntjes en lijnen uitgedrukt, dat groote verbreiding heeft gevonden, maar dat geen man van smaak ooit zal toepassen. Men beeldt dan het goud af door stippen, het zilver door het papier wit te laten, het rood door staande, het blauw door liggende, het zwart door kruisgewijze arceering. Het groen wordt aangewezen door schuine lijnen van rechts-boven naar links-beneden, het purper door lijnen, die in tegenovergestelde richting loopen.

Deze arceeringen worden tegenwoordig zelfs door de beeldhouwers veelvuldig op blazoenen aangebracht, ofschoon dit in den goeden tijd der wapenkust nimmer plaats vond.

In de middeleeuwen was het gebruikelijk in een blazoen kleur en metaal te laten afwisselen. Zoo is de Hollandsche Leeuw rood op een gouden veld, de Brabantsche goud op een zwart veld, de Geldersche goud op een blauw veld.

J. ter Gouw geeft in zijn „Studiën over Wapen en Zegelkunde", in 1865 bij C. L. Brinkman te Amsterdam verschenen, de volgende beschrijving van de opkomst en het verval der wapenkunst, die wel verdient, nog eens onder de aandacht gebracht te worden.

„Ziet ge daar die driehoekige schilden, doorgaans „vrij eenvoudig van blazoen, zelden gedeeld of gekwar„tileerd, rechts hellende als hangende aan den linker„bovenhoek en waarop de strijdhelm geplaatst is, die „met zijn cimier en het kleine helmmanteltje op de „puntig uitgesneden lambrequins den wapentooi vol„ledig maakt? Dit zijn de oorspronkelijke, — dit zijn „de fiere stamvaders van zooveel heraldiek nakroost. „Het zijn de wapens der geslachten in de 13e, 14e „en 15e eeuw, toen nog in de Nederlanden een even „talrijke als krachtige en dappere adel bloeide, eer „de Bourgondische macht was opgetreden, om den „eersten schok te geven, waardoor weldra het feodale „staatsgebouw ineen zou storten. Zij herinneren ons „die tijden vol leven en poëzie, toen de man van den „krijg en de man van de kerk, de poorter en de „reizende menistreel, de schoone burchtvrouw en de „vrome pelgrim al te zamen zich schaarden binnen „en om het afgesloten toernooiveld, om hun deel te „hebben aan het feest, dat voorlang alom was aan„gekondigd. *(Wordt vervolgd).*

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura".
Geachte Redactie.

Uw onderschrift bij 't artikel „Plantengroei aan Gebouwen" besluit gij aldus: „Wij geven den voorkeur aan het mooie oud-worden voor het zéér oud-worden".

M. i. kan dit toch uwe meening *niet* zijn. Uwe uitlating „dat mooi begroeide oude monumenten meestal door die begroeiing een deel van de omgeving zijn geworden en zich aan de omringende natuur aansluiten" houdt dunkt mij tevens in, dat waar omringende natuur ontbreekt, gij ook den vernielenden plantengroei niet wenschelijk acht — en dan zijn wij het over de monumenten in steden wel spoedig ééns. Ik geloof niet, dat ooit de tijd zal komen, dat ons „stadhuis-paleis" op den Dam *mooi*-oud geworden zal zijn, als moskussens op lijsten en vensterbanken groeien, als de muurleeuwenbekken in guirlandes uit de voegen hangen en de goten gekuifd zijn met talllooze gewassen, waarbij zelfs vlierstruiken en jonge berkjes te onderscheiden zijn, en de dakbebekking met huislook prijkt.

De monumenten op 't platteland krijgen zeker een bekoring, wanneer zij door begroeiing aansluiten aan de natuur, welke ze omgeeft; maar *zulk* mooi-oud worden maakt het monument als bouwwerk niet mooier — geeft het echter een bekooring die nooit bedoeld is. De toeschouwer krijgt daar een min of meer romantischen indruk en is dat nu beslist wenschelijk bij fraaie monumenten? Zou 't niet beter zijn de weinig-belangrijke gebouwen met dat doel aan den ondermijnenden plantengroei prijs te geven en de waardevolle monumenten niet op *die* manier mooi-oud te laten worden, maar toch liever zéér oud.

Zonder de charme van het „Paleis van de schoone Slaapster" kan een fraai bouwwerk ook *goed-geconserveerd mooi-oud worden*, mits men zorg draagt, dat de omgeving ook niet verwildert en op een woest stuk natuur gaat lijken, maar goed onderhouden blijft.

als passende omgeving van een niet-verwaarloosd monument.

Gij zult het met mij eens zijn, dat dán zéér oud-worden den voorkeur verdient en de voorname indruk die een bouwwerk dán kan geven, meer waar is, dan de romantische bekoring van een verwaarloosd gebouw met verwilderde omgeving. Er blijven gebouwen genoeg over, die zonder architectonische waarde mooi-oud kunnen worden, zooals gij 't bedoelde — laat de waardevolle monumenten liever mooi-oud worden, zooals ik 't bedoel, dan zal ook het nageslacht ons voor dat onderhoud dankbaar zijn. T.

De schrijver van het stuk in „die Woche" maakt ons bevreesd voor de begroeiing van oude monumenten. Reeds in den aanvang van het stukje lezen wij:

„Met moeite spoort men de oorzaken op, die de slooping bewerken en tracht men de middelen te vinden tot stuiting hiervan. Van deze gedachtengang uitgaande is het wel der moeite waard den invloed na te gaan, die plantengroei op steenen monumenten heeft, en dit te meer, daar juist de „patina" aan die oude bouwwerken een eigenaardige bekoring geeft."

Verder in het artikel wordt den indruk nog versterkt, als zou de schrijver de bekoorlijke „patina" willen opofferen, om toch maar de oude monumenten te behoeden tegen de langzame vernietiging, die de plantengroei, waardoor de „patina" ontstaat, in de hand werkt.

Het is juist die „patina", die wij om de bekoring die zij aan het bouwwerk verleent, even in bescherming wilden nemen en waarvoor wij dus de kleine opmerking onder het stukje van den Heer Hoeter plaatsten. Een gebouw, wil het met de omringende natuur aanpassen, kan die begroeiing niet missen; men merke maar eens op, hoe onbevredigend, verglaasde steenen en tegels en vooral de rood verglaasde dakpannen in een landelijk huis werken. Het komt ons zelfs verdedigbaar voor, maatregelen te nemen om de begroeiing van nieuw metselwerk niet te belemmeren, door bijv. bij het voegen van een nieuw huis geen zoutzuur voor het afwasschen van het metselwerk te gebruiken. Een gebouw heeft de „patina" noodig, om niet als 'n vreemdeling in de natuur te blijven staan.

Op dien grond zouden wij het dan ook betreuren, als het stukje uit „die Woche" aanleiding gaf, dat van oude gebouwen de bekoring gevende patina verwijderd werd uit vrees voor verkorting van hun levensduur.

De schrijver van bovenstaand ingezonden stukje schijnt echter te vreezen, dat wij prijs stellen op verwaarloozing van oude monumenten, om daardoor „schilderachtigheid" te verkrijgen. Want niet tegen te gaan dat er moskussens in de vensterbanken en struiken in de goten groeien, staat gelijk met opzettelijke verwaarloozing. Deze vrees behoeft de Heer T. echter niet te koesteren. De monumenten zijn er niet om de schilderachtigheid, doch zij moeten voortleven ten nutte van de gebruikers, en worden daarom onderhouden. Waar dit zonder meer geschiedt, zullen zeker geen verwilderde toestanden ontstaan, als de Heer T. onderstelt, dat wij wenschen.

Wij wenschen, dat de monumenten allen mooi oud-worden, niet door ze te laten verwaarloozen, maar door het mooie „patina" te sparen, voor welks behoud dan wellicht 'n zeer gering deel van den levensduur opgeofferd zou moeten worden. Liever mooi-oud, dan zéér oud! B.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1718: „De Anatomische Les", De Indische Herinneringen", door W. Jaeger, „Blijde Inkomsten te Amsterdam", door J. H. R. „Vincent van Gogh in 's Rijksmuseum" door Frans Vermeulen.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 22: Kort verslag van de Algemeene Meivergadering op Dinsdag 24 en Woensdag 25 Mei", „Verslag vergadering afd. Amsterdam van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst", „Rijks Proefstation voor bouwmaterialen,", History of the Singer Building Construction", met afb., „Herziening der bouwverordeningen", „Wettelijke monumentenbescherming".

„DE OPMERKER" No 22: Practische schoonheidsleer", „Keltische bouwkunst" slot, „Voorschriften voor Scholenbouw".

„DE AANNEMER" No. 21: Onze M. T. School", „De Ontwikkeling van het Vereenigingsleven in ons land", „De strijd in het Bouwbedrijf te Amsterdam", slot.

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD No. 22: „Centrifugaal Lachtpompen en Condensors, systeem Westinghouse-Leblanc", met afb., „Zwitsersche Passagiersboot met Dieselmotorbedrijf", „Inrichtingen voor de Zaadsternfabricatie", met afb.

„DE INGENIEUR", No. 22: „Feestvergadering te Brussel op 15 Juli 1910", „ Het Havenplan voor Soerabaja, door Kraus de Jongh" met afb., „Koelinrichtingen in Groot-Brittannie", met afb., door J. F. H. Koopman, „Internationale Prijsvraag".

„LA CONSTRUCTION MODERNE", No. 34: „Les sylves Bruxelloises. Le traitement des Monuments Endomages", door P. P. „Le Salon de la Societé des Artistes Francais", door A. Gelibert, „Maison à Paris Rue Cassini", met afb., Arch. M. F. Sauvrier. R.

BERICHTEN.

Jubelalbum.

Van de „Kring voor Bouwkunde" te Antwerpen ontvingen we een keurig uitgevoerde album, waarin vele reproducties van de werken in de laatste 10 jaren door hare leden gemaakt.

Deze album is op de leestafel ter inzage voor de leden gelegd.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A." Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam: Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam: Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.00 per kwartaal: buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Spreken is zilver, zwijgen goud! maar verkeerd is het te zwijgen, als het gesprokene goud kan zijn.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Het Arsenaal. — Prijsvraag. — Het 29 jachtslot van Oldenbarneveld. — „Mooi Nederland". — Feestverlichting op den Amstel, 31 Mei 1910. — Een nieuw museum te Haarlem. — Ingezonden. — Iets over Wapenkunst (Vervolg). — Boekbeoordeeling. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Mededeeling inzake prijsvraag „Rochdale".

De jury maakt bekend dat de ingekomen vragen betreffende de Prijsvraag „Rochdale" onbeantwoord zullen blijven totdat de Bouwkundige Vereenigingen, de jury en de Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale" eene wederzijds aannemelijke oplossing zullen hebben gevonden betreffende de gerezen bezwaren.

Als Donateur is tot het Genootschap toegetreden de heer C. C. M. de Jong Hanedoes te Amsterdam.

TH. PHILIPPI, *te Secretaris.*

HET ARSENAAL.

HET Arsenaal is behouden voor geheele slooping.

Na zeer veel praten heeft de Tweede Kamer j.l. Dinsdag het wetsvoorstel, strekkende tot verkoop van het complex gebouwen aan de Vereeniging „Beurs voor den Diamanthandel", die voornemens was de gebouwen te sloopen, om er een nieuw gebouw te stichten, verworpen met 41 tegen 30 stemmen.

In de eerste plaats een woord van warme hulde aan ons Eerelid, Jhr. Mr. Victor de Stuers, die met zoo mogelijk nog meer gloed en geest dan in analoge gevallen, het wetsvoorstel bestreden heeft en daarbij gelegenheid vond den vinger te leggen op de vele „onjuistheden", die de Memorie van Antwoord bevatte, door de Ministers Kolkman en Cool aan de Kamer ingediend en die ook reeds in het stuk van den Heer Jan de Meijer zoo juist waren aangewezen. Het is ongetwijfeld voornamelijk aan het mooie betoog en de krachtige argumentatie van den Heer de Stuers te danken, dat de Kamer het besluit nam het Arsenaal niet te verkoopen, doch te bewaren voor de toekomst.

De argumentatie van de voorstanders van het wetsvoorstel stond op het peil van de Memorie van Antwoord — dat is: verre van hoog. Een schoon staaltje daarvan is het beweren van den Minister, dat het op hetzelfde neerkomt of een gebouw „een in den grond gezakte klomp" is, of dat de straat 40 cM. opgehoogd is!

Het beweren van den Amsterdamschen afgevaardigde de Vlugt, die blijkbaar den kans waarnam nu ook eens 'n duit in 't zakje te doen, dat de gebouwen scheef gezakte en krom gebogen muren hebben, is bij een bezichtiging, waartoe de Heer Jan de Meijer en onze Voorzitter in de gelegenheid waren, gebleken al van een even gevaarlijke „onjuistheid" te zijn als de beweringen in de Memorie van Antwoord, door den Heer de Stuers onwederlegbaar bestreden en

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor buitenlandse leden f 10.—, voor buitengewone en adspirantleden f 5.—.

gekwalificeerd als gevolgen van „tijdelijke zinsverbijstering".

De aard van de verdediging van het sloopingsontwerp dwingt ons en alle belangstellenden in den lande nauwlettend te waken in de gevallen, die zich wel weer eens zullen voordoen, over de monumenten van geschiedenis en kunst als hun welzijn van de beslissing der Tweede Kamer afhangt. Het thans behandelde onderwerp beweegt zich op een terrein, waarop wij ons eenigszins thuis voelen. Indien de beraadslagingen der Tweede Kamer over onderwerpen die wij niet beoordeelen kunnen, op dezelfde wijze gevoerd worden als thans over het Arsenaal, dan vermeerdert dit voorbeeld ons vertrouwen in dit hooge Staatslichaam weinig.

Dertig van de 71 aanwezige kamerleden lieten zich kennen als voorstanders van het sloopen van een monument, sommigen uit onverschilligheid daarvoor, anderen bevreesd voor de bedreiging, dat bij verwerping de diamanthandel, wegens gemis aan geschikt terrein (in een overbevolkte buurt vol krotwoningen!) zich naar elders zou verplaatsen. En als de klap op deze vuurpijl brachten de dagbladen den *volgenden* dag het bericht, dat de Vereeniging voor den diamanthandel een ander geschikt terrein in koop genomen heeft! Gracelijke gestie tegenover den Minister, voorwaar!

Gelukkig voor den architect der Vereeniging trouwens. De Heer Van Arkel werd ons als zoodanig genoemd. Bij het doorlezen van de Memorie van Antwoord, waarin de verwijzing naar het werk „Oud-Hollandsche Oudheden" nog al vreemd aandeed, wisten we dit nog niet, maar het leek ons toch een spel van het grillige noodlot, dat het werk van den adviseur van Amstelodamum aangevoerd werd als bewijs van de minderwaardigheid van het Arsenaal — hoewel de slooping hem dan ook aan het „redden" van menig fragmentje had kunnen brengen.

Maar — de Heer Van Arkel behoeft gelukkig niets van het Arsenaal meer te redden, het is, zooals het er thans staat, voor den eersten tijd behouden. De vele bemoeiingen van de „Vereeniging der jongeren", „A. et A.", kunnen daar niet vreemd aan zijn, en de erkenning daarvan mocht onze Voorzitter ondervinden, toen hij op de j.l. Woensdag gehouden vergadering tot oprichting van de Ver. „Mooi Nederland" *) van allerlei zijden de gelukwenschen voor ons Genootschap in ontvangst mocht nemen.

Reeds in het najaar van 1909, zoodra de eerste berichten van de sloopingsplannen de ronde deden, laaide een driftigen gloed door „A et A", die tot dadelijke handeling aanleiding gaf: Adressen aan de autoriteiten, overdrukken van het artikel van onzen medewerker Kok met flinke groote foto's aan alle kamerleden, uitnoodigingen om adhaesie betuiging aan alle bekende lichamen, die geacht konden worden belang te stellen in het oude monument, enz.

De actie van den laatsten tijd ligt nog versch in 't geheugen: adressen aan Ministers en Kamer, wederom overdrukken aan alle Kamerleden, ditmaal van het uitnemende artikel van onzen medewerker Jan de Meijer, wederom aansporing tot adhaesiebetuiging aan de bekende lichamen.

Het lijdt geen twijfel of door dit alles is de „openbare aandacht" op het geval sterker gevestigd en is de actie van ons Genootschap den verdedigers in de Kamer van de bescherming van monumenten tot steun geweest. Onzen dank aan allen die ons daarin bijstand verleenden.

Deze bijstand was zeer algemeen, hoewel er soms vreemde ondervindingen werden opgedaan. Het Bestuur van de Afd. Amsterdam van de „Mij. tot bevordering der Bouwkunst" antwoordde ons 'n paar weken na onzen eersten aanvraag om adhaesiebetuiging, dat het wel te laat zou zijn om nog adhaesie te betuigen. En de tweede maal achtte het Bestuur het onnoodig, omdat de aandacht der 2e Kamer reeds van meer bevoegde zijde op het geval gevestigd was! We moeten toch het jaarverslag eens nalezen, voor welk werk de afdeeling Amsterdam der Maatschappij enz. enz. zich dan wel meerbevoegd acht.

Er zal met het Arsenaal nog wel wat te doen zijn voor meerbevoegde belangstellenden. De uitlating van den Minister van Oorlog, dat met de noodig geachte verbeteringen van de Arsenaal-inrichting de overgebleven schoonheid het zwaar te verantwoorden zal krijgen, klinkt dreigend. Er is in de laatste 10 jaren toch reeds voor ongeveer ƒ 65,000 aan „verbeterd" en de gevolgen zijn niet uitgebleven: het houten gewelf boven de overdekte gang rondom de binnenplaats is o.a. vervangen door 'n platje van mastiek, met 'n „anderhalf en negen" als bocideel in plaats van het kroonlijstje, en zoo meer. Wij hebben reden te vreezen, dat onze belangstelling hier tegenover machteloos zal staan en dat wij dan later weer het verwijt te hooren zullen krijgen, „dat van belangstelling van kunstminnaars tot dusverre niets was gebleken". Wenscht de Regeering dan nog adressen te ontvangen om ook opmerkzaam gemaakt te worden op onbedreigde schoonheid? Dat zou toch miskenning zijn van de Rijks-monumenten-commissie, die in het Arsenaal-geval zich ook heeft laten hooren ten gunste van het gebouw.

Zou het misschien maar niet het beste zijn, dat Amsterdam het „gestolen" gebouw weer inkocht, om te overwegen, of het werkelijk ongeschikt is voor een gemeentelijke uitleen-bibliotheek? Dat zou weer mooie arbeid zijn voor de zoo goed werkende Paleis-Raadhuis-Commissie.

B.

*) Sympathiek eenvoudige naam, die bedreigd wordt vervangen te worden door het verbreede en slecht-klinkende »Plaatsbescherming" of door het hol-plechtige »Vereeniging tot bescherming van het Plaatselijke schoon in Nederland".

PRIJSVRAAG.

TEN einde in 't bezit te komen van eenige ontwerpen voor een *Wandkalender* in den hoofdvorm, zooals wij reeds meer dan 25 jaren gewoon zijn, die aan onze klanten ten geschenke aan te bieden, schrijven wij onder de hierna volgende voorwaarden een prijsvraag uit.

Art. 1. De ontwerpen moeten zijn oorspronkelijke teekeningen, of afdrukken van oorspronkelijke teekeningen. Zij moeten geschikt zijn voor vermenigvuldiging door een directe reproductie-methode. Behalve de kleur van het papier mogen hoogstens drie kleuren toegepast worden.

Art. 2. De afmeting der wandkalender moet 28 × 35 c.M. bedragen. Op dit achterschild moet op door den ontwerper aan te geven wijze een kalenderblok vastgehecht kunnen worden, niet kleiner dan 115 c.M². en niet grooter dan 130 c.M².

Art. 3. In het ontwerp moeten duidelijk uitkomen de woorden: „*Almelo'sche Ververij — Gebr. Palthe*", benevens het jaartal: „*1911*".

De eventueel gebruikte voorstellingen of motieven moeten herinneren aan ons bedrijf van verven en reinigen.

Art. 4. Ook voor het kalenderblok, dat zal bestaan uit 12 kalenderblaadjes moet het ontwerp geleverd worden. Op elk dezer kalenderblaadjes moet voorkomen de naam van de maand, de datumcijfers en de weekdagen (de laatste desnoods alleen door een letter aangeduid *). Achter elken dag moet ruimte vrijgelaten zijn voor memorandum. Op elk der 12 kalenderblaadjes moet een ruimte vrijgelaten worden van 20 à 25 c.M². voor het bedrukken langs typographischen weg met door ons gewenschte mededeelingen.

Art. 5. De ontwerpen moeten op de achterzijde voorzien zijn van een motto en vergezeld zijn van een gesloten of verzegeld couvert, waarop van buiten hetzelfde motto voorkomt en waarin naam en woonplaats van den ontwerper zijn vermeld. Op het couvert moet tevens vermeld zijn een correspondentieadres, om zoonoodig briefwisseling met den inzender te kunnen voeren en de niet bekroonde ontwerpen te kunnen terugzenden, zonder de anonymiteit op te heffen.

Art. 6. De ontwerpen moeten voor 15 Augustus 1910 franco worden ingezonden aan het adres: Gebr. Palthe te Almelo. Zij moeten verpakt zijn tusschen vlakke kartons.

Art. 7. Als prijzen worden uitgeloofd: een eerste prijs van *f* 500.—, een tweede prijs van *f* 250.—, een derde prijs van *f* 100.—, vier vierde prijzen van *f* 37,50 met dien verstande, dat aan de jury het recht verblijft de 1e en de 2e prijs al of niet volledig toe te kennen of het gezamelijk bedrag dezer twee prijzen onder de twee best gekeurde ontwerpen te verdeelen in verhouding tot hunne waarde. Het ontwerp, dat de hoogste prijs wordt waardig gekeurd, zal uitgevoerd worden.

Door aanvaarding van den hem toegekenden prijs verklaart de ontwerper, zijn ontwerp in vollen eigendom aan ons af te staan.

Art. 8. De beoordeeling der ingezonden ontwerpen zal plaats hebben door een jury van 5 leden, bestaande uit de Heeren: Prof. Bart van Hove, voorz. der Mij. Arti et Amicitia te Amsterdam, voorzitter der jury; H. A. J. Baanders, voorz. van het Gen. Architectura et Amicitia te Amsterdam; G. H. Breitner, kunstschilder te Amsterdam; A. M. Gorter, kunstschilder te Amsterdam; Prof. N. van der Waay, kunstschilder te Amsterdam.

De Jury zal bij hare beoordeeling in de eerste plaats letten op de kunstwaarde der ontwerpen, maar tevens letten op de bruikbaarheid van de ontwerpen als kalender.

Art. 9. Na de uitspraak van de Jury hebben wij het recht de ingekomen ontwerpen, voor zoover de Jury ze daarvoor geschikt acht, in verschillende plaatsen van ons land, in 't openbaar ten toon te stellen. Op de bekroonde ontwerpen zal alsdan de naam van den vervaardiger worden geplaatst, tenzij deze daartegen bezwaar oppert. Wenschen de niet bekroonde inzenders er ook hun naam bij te zien vermeld, dan kan zulks na opgave geschieden.

Art. 10. De bekroonde ontwerpen blijven ons eigendom, terwijl de niet bekroonde vóór 1 December 1910 franco aan het correspondentie-adres worden terug gezonden. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen door ons tegen alle risico worden verzekerd, voor een door ons in overleg met de Jury te bepalen bedrag. Bij eventueele schade hebben de inzenders genoegen te nemen met de hun toegekende schadevergoeding.

Aldus opgemaakt, en onder goedkeuring der Jury vastgesteld.

Almelo, Amsterdam, 7 Juni 1910.

Almelo'sche Ververij en Chemische Wasscherij (voorheen Gebr. Palthe.)

*) Modellen van vorige jaren liggen voor belangstellenden ter inzage in onze depots te: Amsterdam, Vijzelstraat 57-59. Den Haag, Veenestraat 45. Rotterdam, Hoogstraat 247. Utrecht, Lijnmarkt 34. Haarlem, Oude Gracht 109. Groningen, Vischmarkt 38.

HET z.g. JACHTSLOT VAN OLDENBARNEVELD.

NIET ver van Poeldijk (Westland) staat het z.g. Jachtslot van Oldenbarneveld, ook wel bekend onder den naam van „Villa Torenzicht". Het is een bouwwerk uit den bloeitijd van onze renaissance (begin der XVIIe eeuw), opgetrokken van rooden baksteen, met banden en profielen van zandsteen. Ik vestig de aandacht op dit slot, ten

eerste, omdat het door den slechten toestand van lood-, metsel- en ijzerwerk meer en meer bouwvallig wordt, ten tweede, omdat de eigenaar het verkoopen wil, en het dan door onoordeelkundige restauratie misschien gevaar zou loopen. W. M. Retera.

„MOOI NEDERLAND".

In een samenkomst van belangstellenden in het behoud der schoonheid van Nederland, onlangs hier ter stede gehouden, werd de wenschelijkheid besproken, om een lichaam te vormen, dat zich deze zoo belangrijke zaak in den ruimsten zin zou kunnen aantrekken.

Na ernstige bespreking werd men het eens, dat in de tegenwoordige omstandigheden de zaak het best gediend zou worden, indien in een organisatie, het geheele land omvattend, de krachten tot samenwerking konden worden gebracht, welke nu reeds enkele der onderdeelen van dit groote gebied met goeden uitslag bewerken. Deze organisatie zou moeten omvatten de lichamen, die het steunen van zulk werk tot een der punten van hun programma gemaakt hebben, of zoodanig belang stellen in het doel, dat zij aan het bereiken er van een deel van hun kracht wijden.

Aldus te zamen gebracht, zouden die organisaties tot meer geconcentreerde, levendige en doeltreffende actie kunnen worden geleid en opgewekt. Een voorloopige commissie vormde zich, om de zaak voor te bereiden, en tot verschillende vereenigingen, van wie men kan verwachten, dat ze met het geopperde plan sympathiseeren, werd een uitnoodiging gericht, zich te doen vertegenwoordigen op een vergadering, welke dezer dagen werd gehouden.

De vrij druk bezochte bijeenkomst werd gepresideerd door den heer A. W. Weissman. Deze, de aanwezigen welkom heetend, herinnerde er aan, hoe de negentiende eeuw zonder mededoogen den moker heeft gezwaaid over de schoonheid van Nederland. Ofschoon haar de kracht ontbrak, om iets voort te brengen, hetwelk met het oude op een lijn kon worden gesteld, vernietigde zij veel schoons. Waar windmolens gestaan hadden, verrezen stoomfabrieken; de mooie oude bruggen werden door leelijke, ijzeren vervangen, het stadsschoon ging vaak zonder noodzaak verloren.

Spreker wees vervolgens op de Heimatschutzbund in 1904 te Dresden opgericht, en al behoeft de nieuw op te richten vereeniging dezen bond ook niet in alles na te volgen, daar reeds tal van vereenigingen hier te lande zich met het een of ander onderdeel van het programma dat deze bond volgt, bezig houden, toch is het noodzakelijk, al wat tot ontsiering van stadsgezichten of landschappen strekt, zooveel mogelijk te weren.

Spreker schetste vervolgens het verschil in harmonie tusschen de steden en dorpen van vroeger en de hedendaagsche.

Thans treft men overal de niets ontziende reclame aan welke door zoo schril mogelijke tegenstelling de aandacht der voorbijgangers trekt. Niet alleen in de groote gemeenten, maar ook in de kleine steden en dorpen is reeds veel bedorven; vaak wordt er gezondigd uit onwetendheid: niet alleen particulieren ook gemeentebesturen hebben dikwijls behoefte aan voorlichting en zouden dankbaar zijn, indien ze haar konden verkrijgen.

Door het houden van voordrachten, zoowel als door het uitgeven en verspreiden van geschriften, zal het lichaam, dat wij thans wenschen op te richten voorlichting kunnen geven en op de schoonheid, waar zij bestaat, de aandacht kunnen vestigen, aldus de heer Weissman.

Spreker deelde vervolgens mede, dat reeds statuten voor de vereeniging ontworpen zijn; met de bespreking en vaststelling waarvan een commissie zich zal hebben te belasten. De hoofdpunten dezer statuten zijn de volgende:

De vereeniging „Mooi Nederland" stelt zich ten doel, te waken voor de schoonheid van ons vaderland en tracht dit doel te bereiken door:

1e. Het bestudeeren der vraagstukken, die op het behoud en de bevordering der schoonheid van stad en land betrekking hebben.

2e. Het verstrekken van inlichtingen en adviezen daaromtrent aan bestuurslichamen en particulieren.

3e. Het samenwerken met andere vereenigingen.

4e. Het verzamelen van gegevens omtrent hetgeen in het buitenland tot behoud en bevordering van het schoon in stad en land gedaan wordt.

5e. Het doen houden van voordrachten en het in druk verspreiden van geschriften.

De vaststelling der overige bepalingen van statuten en reglement, meende spreker aan de commissie te kunnen overlaten.

Tenslotte deelde de heer Weissman nog mede, met vreugde te hebben vernomen, dat de Tweede Kamer der Staten-Generaal gisteren besloot „Het Arsenaal" te behouden. Dit is wel in hoofdzaak te danken aan het krachtig optreden der verschillende reeds bestaande vereenigingen. Spreker hoopt, dat in de toekomst ook „Mooi Nederland" zich bij dergelijke gelegenheden krachtig zal doen gelden. Na nog te hebben medegedeeld, dat, zoodra de commissie met haar arbeid gereed zal zijn, wederom een vergadering zal worden belegd, ter vaststelling van statuten en huishoudelijk reglement en ter verkiezing van een bestuur, eindigde de heer Weissman met een opwekking om de nieuw te stichten bond krachtdadig te steunen.

Hierna werd den afgevaardigden gelegenheid gegeven tot het stellen van vragen.

De heer Hoefer uit Hattem informeerde of ook particuliere personen als lid van den op te richten bond zullen worden aangenomen. De voorzitter beloofde, dat de commissie tot het ontwerpen der statuten zich met deze kwestie zal bezig houden.

De heer Fockema, afgevaardigde van den Nationalen Bond tot bevordering van 't Vreemdelingenverkeer, deelde mede, dat zijn vereeniging om verschillende redenen den op te richten bond een anderen naam zou willen geven. Verscheidene andere afgevaardigden bleken het met den heer Fockema eens te zijn.

De voorzitter beloofde, dat de commissie ook met dezen wensch rekening zal houden en verzocht de medewerking der aanwezigen door 't inzenden van geschikte namen.

De heer G. Muller, secretaris van 't Koggeschip, wenschte te weten, of de nieuwe vereeniging ook haar invloed zal uitoefenen op architecten, wat betreft de ontsiering van stedenbouw. De voorzitter, hoewel van meening zijnde, dat niet juist de architecten het schoon eener stad bederven, verklaarde, dat de bond zich met alles en allen, dus ook met ontwerpers van bouwwerken zal bemoeien, indien zulks in het belang van „Mooi Nederland" noodig blijkt.

De heer Bon, afgevaardigde van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, bepleitte de uitgave van een serie mooie en goedkoope foto's, welke aan 't onderwijs dienstbaar zouden kunnen worden gemaakt, een denkbeeld, dat de algeheele goedkeuring van den voorzitter verwierf.

Nadat de aanwezigen verklaard hadden, het in beginsel eens te zijn met de oprichting der „Vereeniging tot bescherming van plaatselijk schoon", zooals de voorzitter den bond, in afwachting van een beteren naam, tituleerde, werd aan de voorloopige commissie, bestaande uit de heeren: mr. G. A. P. M. van der Aa, K. P. C. de Bazel, dr. J. Th. Oudemans en A. W. Weissman allen te Amsterdam, benevens den heer mr. P. G. v. Tienhoven, uit Heemstede, door de aanwezigen het ontwerpen van statuten opgedragen, die in een bijeenkomst, in September te houden, den afgevaardigden der aan te sluiten vereenigingen zullen worden voorgelegd. Tel.

FEESTVERLICHTING OP DEN AMSTEL. 31 MEI 1910.

Den Heer Hamers hulde! voor zijne groote energie, betoond in de dagen van voorbereiding voor de feestavond, toen van zijne inspanning en toewijding zooveel gevergd werd! De dank der leden van „A. et A." aan den Heer Hamers voor de, door hem verrichten arbeid! Waarlijk de „schuit van „A. et A.", zooals deze er 's namiddags uitzag; beloofde 's avonds schitterend te zullen zijn; en zeer te betreuren is het dan ook dat al dit werk tevergeefs geweest is en noch de ontwerper, noch de leden van „A. et A." hebben mogen genieten van den schoonen aanblik, dat de schuit had kunnen opleveren. Helaas, het had niet zoo mogen zijn!

Wij ontvingen van den Heer Ph. J. Hamers het volgende schrijven, dat we gaarne een plaatsje afstonden:

Geachte Redactie,

Ik gevoel mij verplicht, kort verslag te doen van mijne bevindingen ter gelegenheid van de waterfeestavond op den Amstel op 31 Mei j.l. Het is U allen bekend, dat het stormweder en regen alles totaal deed mislukken. Bijzonderen dank moet ik hier brengen aan den Heer Ed. Huf voor zijne groote welwillendheid het Genootschap betuigd door het belangeloos afstaan van zijn prachtige kameel, meer bekend als de kameel van Stelio; de firma Deenik voor haar goede hulp en zorg voor het timmerwerk, en ten slotte vooral de 3 leden van ons Gen. die mij zouden helpen en waarvan geen één opkwam. Bij elk windgeloei zal ik aan „deze kranige hulp" denken. Ph. J. H.

Wel, Heer Hamers, wat zijt Gij boos, en is dat nu noodig? Van de drie leden weten we niet anders dan dat ze des namiddags alreeds *niet meer* noodig waren. Zou misschien de feeststemming en het windgeloei U dusdanig bezig gehouden hebben, dat Gij de twee *adspirantleden* van ons Genootschap, die toch *wel* aan boord waren, niet gezien hebt? Het lijkt ons zeer onwaarschijnlijk, en hopen dan ook dat Gij hunne medewerking zult gedenken.

EEN NIEUW MUSEUM TE HAARLEM.

In het weerschrijven van den heer A. W. Weissman komt het mij „jetwat zonderling voor" aan een zinsnede een andere uitlegging te geven, dan er in ligt.

Het verwijzen naar het betoog van iemand, is toch niet hetzelfde, als die iemand met het weergeven van onze denkbeelden te „belasten".

Bovendien staat in het 2e gedeelte van mijn kort schrijven letterlijk, dat: „de schilderkunst niet meer in dienst staat van de bouwkunst", en tusschen de regels, dat mijns inziens de schilderkunst, hoeveel ernstige dienaren zij ook moge tellen, toch van den rechten weg is afgedwaald.

Wij zullen dus niet een schilder „belasten met het weergeven van onze denkbeelden". Dit zou zeker ongerijmd zijn.

Wij stemden dan ook in, niet met den *schilder* Jan Veth, doch met den man, die een open oog heeft voor de aansluiting van de bouwkunst aan de natuur, en een goed gevoel heeft voor de innige verwantschap van de Bouwkunst met de andere Kunsten.

Indien zoo iemand een betoog levert, juist van inzicht, en prettig geschreven, dan is het wijzen op een dergelijk artikel iets, wat ons moet verblijden,

omdat elk pogen tot samengaan een stapje in de goede richting is.

Wat nu het vervolg van het antwoord van den Heer W. aangaat, spijt het mij, dat genoemde Heer van de zeer algemeene strekking van mijn stukje, over is gegaan naar een meer persoonlijk schrijven.

De stukken in het Museum te Haarlem zijn mij goed bekend. Ik weet dus zeer goed, dat wij daar niet overstelpt worden door de vele goede schilderijen. Doch mijn vorig stukje nogmaals doorlezende, moet de Heer W. met mij eens zijn, dat ik in het eerste gedeelte daarvan (let wel op de uitdrukking: „een museum in het algemeen") niet het *Haarlemsche* Museum in 't bijzonder op het oog had.

Dat, bij het nu tot Museum bestemde Weeshuis te Haarlem, het vraagstuk: „veiligheid" een groote rol speelt, zijn wij allen met den Heer W. eens.

Het brandgevaar door „inpandigheid" is echter door een dubbele scheidingsmuur van cementijzer te niet te doen. Dit materiaal leent zich ook uitstekend tot afscheiding van de verdiepingen en de verschillende vertrekken. Het kan over de kinderbalken aangebracht worden. Deze balken leveren toch ook niet meer brandgevaar op, dan de houten parketvloeren in de schilderijenzalen.

Ten slotte wijs ik er nog eens met nadruk op, dat in het tweede gedeelte van mijn stukje duidelijk mijn opvatting te lezen is, namelijk, dat voor de hedendaagsche schilderkunst een modern museum noodzakelijk is, doch voor het bewaren van oude schilderijen een andere opstelling, in overeenstemming met de oude interieurs waarin zij geschilderd zijn, moet gekozen worden. Een dergelijke opstelling zou, zonder naäping van oude stijlen, ook in een nieuw gebouw, gebouwd volgens de inzichten der hedendaagsche bouwkunde bereikt kunnen worden; doch in een bovengenoemd geval als dat te Haarlem, is de nu gevallen beslissing nog zoo kwaad niet, daar wij, indien het nu tot museum bestemde gebouw goed, met ernst en liefde, wordt behandeld, groote kans hebben de gewenschte intieme omgeving te krijgen.

Dit zal een ingenieur, zonder aan zijn bekwaamheden te kort te doen, waarschijnlijk niet bereiken.

En ik blijf de vrees koesteren, dat dit werk gedaan zal worden door een ingenieur.

Had de Heer W. hiertegen zijn stem laten hooren, dan had hij een nuttig werk gedaan.

J. D. M.

INGEZONDEN. (Haarlemsche museum-kwestie.)

Geachte Redactie!

In het vorig nummer — sprekende over de Haarlemsche museum-kwestie — vond de heer Weissman gelegenheid een *oordeel* (dat hij ook reeds elders meende te moeten uitspreken) neer te schrijven, betreffende mijn werk aan „de inrichting van het Rembrandthuis tot museum van Rembrandt-etsen"; een oordeel, dat naar ik meen een *vooroordeel* blijken zal en mij aanleiding geeft de vraag te stellen: of het wel inderdaad het recht begrip der hierbij betrokken beginselen ten goede kan komen, indien door zulke — ik wil aannemen ondoordachte — willekeurige uiting, eene onzuivere en onware suggestie wordt uitgezonden, en of het niet gewenscht ware dat een vakgenoot, alvorens te trachten zulke suggestie te doen doordringen en zich als meening vestigen, aantoonde dat zijn oordeel gevormd was op meer deugdelijke gronden als waarvan hier wordt blijk gegeven?

Hoewel ik geenszins geneigd ben op groote woorden te reageeren, ben ik voor detailkritiek op de feiten steeds te vinden en zal gaarne te zijner tijd het materiaal dat tot oordeelen noodig is verschaffen.

De heer W. zou dan tevens gelegenheid kunnen vinden om zijn rechtstreeksche aanval op het bestuur der stichting „Het Rembrandthuis" te rechtvaardigen, waarbij dan de vraag of de opgave, het behoud van den gevel bedoelend, niet het best gediend werd, door het gebouw tot waardige bestemming in te richten, mede in betracht dient te komen.

Bussum, 6-6-'10 K. DE BAZEL.

IETS OVER WAPENKUNST.

DOOR A. W. WEISSMAN. (*Vervolg.*)

MAAR de latere geslachtswapens, gedeeld en „samengesteld, gekwartileerd en overladen, „rechtstandig geplaatst, met een helm op „den bovenrand, die soms reeds met een „kroon is opgeluisterd, vertegenwoordigen het tijdperk „van den ondergang van het feodale stelsel, tevens het „tijdperk van het verval der heraldiek, dat aanving „met den Bourgondischen tijd, een verval dat later „steeds dieper zou dalen".

De helmen, waarvan Ter Gouw hier spreekt, hadden verschillende vormen. Als het edelste deel der wapenrusting, dewijl zij het edelste deel van den ridder, diens hoofd, beveiligden, werden zij waardig geacht, boven het schild, dat den ridder vertegenwoordigde, te prijken. Schild en helm bijelkander zag men, als de ridder in het gevecht ging, en de helm boven het ter bescherming schuins voor de borst gehouden schild uitkwam. Daarom werd in den goeden tijd der wapenkunst de helm groot, het schild tamelijk klein afgebeeld. Want de helm moest het hoofd van den ridder kunnen bevatten, het schild moest aan den arm kunnen worden gedragen.

Later, toen dit alles vergeten was, maakte men de schilden buitensporig groot en dekte ze door veel te kleine helmen.

De helmen der 13e eeuw hadden min of meer den vorm van een boven gesloten cilinder, met een smalle gleuf aan de voorzijde, waardoor de ridder kon zien. Doch reeds graaf Floris V draagt op zijn zegels een helm, waar de cilinder door een kegelvormig deel

gedekt wordt, en de smalle gleuf aan de voorzijde door een soort van rooster is vervangen.

Later kwam een andere vorm van helm in zwang, die meer met de gedaante van des ridders hoofd rekening hield, doch waarvan de hals noodzakelijk zóó wijd moest zijn, dat dit hoofd er bij het opzetten door kon. Onder de spleet voor de oogen nam deze helm de gedaante van een snavel aan. Op de zegels van Albrecht van Beieren zien wij zulk een helm.

Omstreeks 1430 wordt de tournooihelm ingevoerd, waar de spleet voor de oogen zeer verwijd en door beugels gesloten is. Deze helm diende alleen voor spiegelgevechten.

Wegens zijn fraaien vorm is deze helm sedert de 15e eeuw bij voorkeur door de beoefenaars der wapenkunst gebruikt. En vooral in de 17e eeuw werden regelen voor helmen vastgesteld, die echter in de middeleeuwen niet hebben gegolden. Deze regelen betroffen zoowel de klem of het materiaal der helmen als het getal der beugels of traliën, den stand, enz.

(Wordt vervolgd.)

BOEKBEOORDEELING.

Huissignaalwezen door Th. Erldt.

Wij ontvingen hiervan het 2de deel, getiteld „Huistelephonie", geïllustreerd met ruim 300 afbeeldingen. De heer Nagtglas Versteeg, hiertoe door ons uitgenoodigd, had de welwillendheid het volgende over dit boekje te schrijven:

„Het lijkt mij een practisch werkje toe, waarin „voor den werkman, waarvoor het bestemd is, veel „nuttige wenken worden gegeven, zonder dat aan de „theorie een belangrijke plaats wordt toegekend.

„Tal van figuren, waarvan verschillende wel wat „te wenschen overlaten, verduidelijken den tekst en „werken in belangrijke mate mede om het geschrevene „beter begrijpelijk te maken.

„Ik meen dat het werkje aanbeveling verdient en „in een kort bestek veel wetenwaardigs geeft".

(w. g.) C. D. NAGTGLAS VERSTEEG.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1749: „Een ontslag", „De praeadviezen voor het Congres over de Gemeentebedrijven" door J. Gerritse, „Kunst en Letteren", „Liefdadigheid en het Evangelisch Luthersch Diaconiehof te Amsterdam", met afb. door J. H. Ru. „Een vrije Academie voor Beeldende Kunsten" door W. Steenhoff.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 23: „Landhuis te Hattem", met afb., Arch. S. de Clercq. „Herziening der bouwverordeningen", „Adres van het Genootschap Kunstoefening inzake subsidie voor haar technisch onderwijs".

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 22: „Iets over houtbewerkingmachines", met afb.

„DE OPMERKER" No. 23: „Het Middelburgsche Konijnscheeckt" met afb., „Beroemde Bouwmeesters", „Beveiliging van Steenhouwers", „De eerste M. T. School".

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 21: „Centrifugaal-luchtpompen en condensors systeem Westinghouse-Leblanc", met afb., „Zwitsersche passagiersboot met Dieselmotorbedrijf", „Inrichtingen voor de zandsteenfabricatie", met afb.

No. 22: „Electromagnetische spanplaat", met afb., „Inrichtingen voor de zandsteenfabricatie", met afb., „De Oneida Pulley", met afb., „Centrale verwarming en ventilatie met mechanischen luchtaanvoer", met afb.

„DE AANNEMER" No. 22: „Waterleidingplannen, een nationaal en vakbelang", „Over Syndicaten", „Havenwerken in Ned. Oost-Indië".

„BUITEN" No. 23: „De kleinste stad van West-Friesland", met afb. o. a. van het kasteel Radboud te Medemblik.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 43: „Entwurf zur Anlage eines Stadtparkes in Winterhude bei Hamburg", met afb. arch. F. Schumacher, „Internationale Hygiene-Ausstellung Dresden 1911".

No. 44: „Der neue Bebauungsplan für Chicago", met afb., „Sächsische Gartenkunst" met afb., arch. H. Koch e. a.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 35: „L'Institut et la rue de Rennes", door P. Planat, „Le Salon de la société des artistes Français", door A. Gilbert, „Musée Océanographique de Monaco" met afb. arch. M. Defeuriere, „Les égouts de Paris" door Will Darville, „Consultations techniques" Balcon en Bois, door P. P.

„BUILDING NEWS" No. 2891: „Unexplored esses", Architectural copyright", „Woodwork and woodcarving at carpenters Hall", met afb., „The restoration and recent discoveries at the Guildhall, London" met afb., „Central tower, Canterbury cathedral", „The relation of art to life", „Old furniture Sketches", „Putting a concrete jacket on a cracked chimney", „New cigar factory, Doncaster", arch. F. Norman, D. Masters, „Excelsior Social club, Dunston-on-Tyne", Arch. White en Stephenson. R.

De Stadhuis- en Damplannen.

Omtrent het gisteren verschenen rapport der Raadhuis-Damcommissie kunnen wij nog het volgende mededeelen:

De commissie stelt voorop, dat, indien haar advies wordt opgevolgd, H. M. de Koningin een beter paleis, Amsterdam een waardig stadhuis zal krijgen en de Dam niet alleen door zijn historische betekenis, maar ook als de plaats, waar het gemeentebestuur zetelt, en door de voorgestelde bebouwing als monumentaal en aantrekkelijk centrum weder het hart van het stadsleven zal zijn.

De commissie geeft dan een historisch overzicht van de lotswisselingen van het paleis en zegt dan:

„Het gebouw is het stadhuis van Amsterdam, het spreekt de krachtige taal der zeventiende eeuw in treffende schoonheid; het is voor Amsterdam verloren gegaan in een periode van zwakte en achteruitgang op schier ieder gebied; het keere weer tot Amsterdam terug, nu overal nieuw leven is ontsproten, nu meer dan vroeger de stad zich haar grootsch verleden bewust is geworden. Maar aan den anderen kant heeft ook het Koninklijk paleis zijn rechten en tradities. De bestemming en de indeeling van het oude stadhuis mogen daarom zoo worden, dat de historische momenten van het jaarlijksch Koninklijk bezoek behouden blijven. Vervallen zou alleen het gebruik, dat van het paleis wordt gemaakt als woonhuis, waarvoor het naar het oordeel der commissie ook te eenemaal ongeschikt is. Maar het zou een hooge eer zijn voor het gemeentebestuur van Amsterdam om het hoofd van den staat in de historische zalen van het oude stadhuis te ontvangen. Zoo zou dan geschieden, wat de souvereine vorst in 1813 heeft gewild.

De buiten-architectuur van het paleis behoort — aldus de commissie — in alle opzichten in stand te blijven in dien toestand, zooals die zich thans bevindt; dit is mogelijk, wanneer men het stadhuis op oordeelkundige wijze onderhoudt; ook late men het balkon aan de Damzijde (hoewel niet oorspronkelijk) zooals het thans bestaat, ten einde ook hier de traditie te kunnen bewaren.

Uit een constructief en historisch oogpunt kan het, i. h. b., niet maken van openingen in oorspronkelijke muren alleen worden toegelaten voor het aanbrengen van deuren en van lichtdoorgangen aan de zijde der binnenplaatsen, indien daardoor de architectuur en de rechtheid van het gebouw niet worden geschaad.

Verwijdering van oorspronkelijke muren mag niet dan in de uiterste noodzakelijkheid worden toegestaan.

Tegen het verwijderen van later aangebrachte schotten of gemetselde muren kan natuurlijk geen bezwaar bestaan; ook zal het geenerhoofd zijn, van elk der vier hoofdtrappen één der buitenarmen,

die overbodig zijn, te verwijderen en in de aldus verkregen ruimten de liften aan te brengen, die aldaar uitstekend geplaatst zullen zijn.

Evenmin zal het bezwaar opleveren, eene electrische verlichting door het gebeele gebouw aan te brengen, en voor eene behoorlijke watervoorziening en afvoer in het gebouw zorg te dragen.

De verwarmingsaanleg behoeft geen onoverkomelijke moeilijkheden op te leveren, wanneer men prijsgeeft het denkbeeld van algeheele centrale verwarming en gebruik maakt van den bestaanden verwarmingsaanleg en van de vele schoorsteenen of rookkanalen, die zich in het gebouw bevinden.

In het oude stadhuis is de raadzaal zoowel door haar ligging als door haar groote van zelf aangewezen; het is de oude schepenzaal, thans tweemaal. Zonder veel moeite is deze zaal tot raadzaal in te richten, ook zonder dat aan de architectuur behoeft te worden geraakt: beeldhouwwerk van beteekenis bevat deze zaal, behalve het marmeren schoorsteenstuk van Quellijn, niet; dat dit behouden moet en kan blijven, spreekt van zelf. Zelfs zou het door deze zaal naar het plan der commissie tot raadzaal in te richten, mogelijk zijn een fout in haar tegenwoordige constructie te herstellen. De instoek toch, die als schoutskamer dienst deed, behoort stellig niet tot het oorspronkelijk plan van den bouw. De oostelijke binnenmuur moet gedeeltelijk en de insteek geheel worden verwijderd, ten einde aan de raadzaal de vereischte afmetingen te kunnen geven en de tribune voor het publiek te kunnen aanbrengen, doch op zoodanige wijze, dat het oorspronkelijke tengevolge behouden blijve en verder worde voltooid.

Door uitbreiding van het tegenwoordige stadhuis naar de zijde van de Oude Doelenstraat en door afbraak en herbouw van een groot deel van het bestaande, doch met behoud van het oude Admiraliteitsgebouw, kan, naar de meening van de commissie, een stadhuis worden gesticht, dat aan de eischen van alle takken van dienst tegemoet komt.

Een groote raadzaal met ruimen ingang en trappenhuis van de Oude Doelenstraat uit te bereiken, een feestzaal voor bijzondere plechtigheden, doelmatige toegangen tot de takken van dienst en goed verlichte lokalen kunnen daarbij worden verkregen.

Het geheel kan een regelmatig grondvlak verkrijgen, ter grootte van ongeveer 7000 vierk. M. oppervlak; het biedt gelegenheid tot geleidelijke uitvoering, zonder den geregelden dienst te verstoren. Een aanmerkelijke verbetering dus van het tegenwoordige stadhuis, waarvan de indeeling een duolhof kan worden genoemd.

Alle thans in het ons omsluitende complex van gebouwen ondergebrachte diensten kunnen dan in het nieuwe stadhuis gevestigd blijven, terwijl uitbreiding van verschillende takken van dienst mogelijk is.

De commissie meent evenwel uitdrukkelijk te mogen constateeren, dat een eenigszins monumentale en afdoende verbouwing van het tegenwoordige stadhuis beteekent het voorgoed opgeven van het denkbeeld, om ooit weer den zetel van het stadsbestuur te zien gevestigd op de historische plaats, waar van de vroegst bekende tijden af tot 1808 toe de regeering van Amsterdam bijeenkwam, en in het gebouw, dat juist als stadhuis zoo buitengewoon merkwaardig en geschikt is.

De commissie meent de kosten van het inrichten van het paleis tot stadhuis globaal te kunnen ramen op *f* 700,000, waaronder alles begrepen, dus ook de kosten der herstellingen, die binnen en buiten aan het historische monument noodzakelijk zijn. Hier meent de commissie er u met nadruk op te moeten wijzen, dat niet alleen die herstellingen, maar ook alle andere werkzaamheden noodig om het paleis tot stadhuis in te richten, niet anders mogen geschieden dan onder de leiding en het toezicht eener deskundige commissie, die zal hebben te zorgen, dat aan het monument alle recht geschiede.

De kosten benoodigd voor het verbouwen en vergrooten van het bestaande stadhuis-complex, schat de commissie globaal op 2.7 millioen gulden. Mocht men er toe overgaan om zulk een bedrag voor zulk een belangrijk bouwwerk te besteden, dan meent de commissie, dat door het uitschrijven van een nationale prijsvraag waarborg kan worden verkregen, dat dit vraagstuk ook architectonisch in bevredigenden zin zal worden opgelost.

De commissie meent, dat op het aan den Dam tegenover het paleis vrijkomende terrein een bebouwing van grootsche afmetingen een eerste eisch is. Zij adviseert daarom ook het blok Vischsteeg—Warmoesstraat—Vijgendam te onteigenen, omdat met het roodijplan van B. en W. aan den Dam niet de bebouwing kan worden verkregen, die de commissie noodzakelijk acht.

De rechtstreeksche verbindingsstraat tusschen Beursstraat en Rokin in het roodijnplan van B. en W. aangegeven, kan, naar het oordeel der commissie vervallen; zij ziet de noodzakelijkheid van dien verkeersweg niet in, nu de bestaande wegen belangrijk worden verbreed en het Damrak van 30 M. breedte voldoende ruimte biedt om ook in de toekomst aan alle eischen van het verkeer tegemoet te komen. Volgens het plan der commissie maakt niet alleen het bouwblok Rokin hoek Vijgendam, maar ook het zuidelijk gedeelte van het oude beursterrein een onverbrekbaar geheel uit met de bebouwing aan den Dam.

Daarom zal het noodzakelijk zijn, een kleine wijziging te brengen in de roodlijnen van dat gedeelte beursterrein, dat aan de Mij. »De Bijenkorf« reeds in eigendom is overgegaan.

In verband hiermede pleegde de commissie overleg met den architect dier maatschappij, waarbij zij den indruk kreeg, dat op medewerking van die zijde valt te rekenen.

Het op het bouwblok Rokin hoek Vijgendam te stichten gebouw behoort als pendant van het zuidelijk deel van den bouw der maatschappij »De Bijenkorf«, in verband daarmede te worden ontworpen. Dit bouwblok kan, evenals dat van »De Bijenkorf«, voor winkels, magazijnen en kantoren worden bestemd.

Het middenbouwblok, begrensd door Dam—Beursstraat—Warmoesstraat—Vischsteeg, acht de commissie voor de stichting van een gemeentegebouw, zooals een museum of een dienstgebouw, minder geschikt. Zij meent, dat aan die zijde van den Dam een bebouwing moet worden gekozen, die zoowel bij dag als bij avond een meer levendigen aanblik aanbiedt.

Het liefst zag zij daar verrijzen een hotel van den eersten rang, waarin zich gelijkstraats bevinden aan den Dam een groot café met restaurant en aan de Beursstraat—Warmoesstraat—Vischsteeg ruime winkelhuizen, gebeel op de wijze, zooals die in de laatste jaren bij den bouw van moderne hotels in de buitenlandsche groote steden is gevolgd. Daarenboor wordt de bouw van zulk een hotel met alle moderne comfort financieel mogelijk gemaakt.

Het is dan echter noodig, dat dit bouwwerk door één hand worde ontworpen en uitgevoerd en in één hand blijve. Men schept op die wijze een aantrekkelijke stadsbuurt, een eersten stand, die door winkeliers en neringdoenden zal worden gezocht en waar de burgerij als het meest aantrekkelijk centrum der hoofdstad gaarne zal verkeeren.

Het bouwterrein Nes-Hermietensteeg-Beurspoortje-Vijgendam kan in nader overleg met gegadigden in enkele grondstukken worden verdeeld en zal uit den aard der zaak met winkels zijn te bebouwen.

Volledigheidshalve zij ten slotte nog vermeld, dat de commissie in haar rapport niet in bijzonderheden treedt omtrent de redenen, waarom zij het paleis niet geschikt acht voor zijn tegenwoordige bestemming en o. a. ook geen aanleiding heeft gevonden, om melding te maken van de min-smakelijke ontdekking, welke zij, zooals wij reeds mededeelden, onder het paleis deed. (Tel.)

Examen teekenen M. O.

De minister van Binnenlandsche Zaken heeft bepaald, dat de commissie, belast met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschen te verkrijgen tot het geven van M. O. in hand- of rechtlijnig teekenen of boetseeren voor dit jaar zitting zal houden te Rotterdam.

Benoemd zijn tot lid en voorzitter dier commissie: H. J. de Groot, insp. M. O. te 's Gravenhage; tot lid en ondervoorzitter: Dr. J. Carelmaal, hoogleeraar Technische Hoogeschool te Delft; tot leden: J. Bobberman, leeraar R. H. B. S. en burgeravondschool te Leeuwarden; A. R. Cohen, id. Rijksnormaalschool voor teekenonderwijs te Amsterdam; P. Doorn, directeur ambachtsschool en avondteekenschool te Haarlem; H. Ellens, id. Rijksrietvlechtschool te Noordwolde; H. C. Gosjean, leeraar kweekschool voor machinisten en avondschool voor handwerksheden te Amsterdam; Bart ten Hove, hoogleeraar Rijksacademie van beeldende kunsten te Amsterdam; C. N. Itz, id. Technische Hoogeschool te Delft; J. Kuyper, hoofdleeraar Academie van beeldende kunsten te 's Gravenhage; H. Luns, id. Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam; W. C. A. Ridderhof, id, school van het gem. „Mathesis Scientiarum Genitrix" te Leiden; H. Roozenbeek, leeraar R. H. B. S. en directeur der avondschool voor ambachtsleden te Heerenveen; P. H. Pomes, directeur ambachtsschool te Zierikzee. (St.-Ct.)

ACHTTIENDE JAARGANG No. 24. ZATERDAG 18 JUNI 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

„Dat de natuur zelf met de eenvoudigste middelen een oneindig aantal verschillende kunstwerken te voorschijn weet te brengen; en dat daarbij niets willekeurig, integendeel alles het gevolg is der opperste doordachtheid en bezonnenheid." H. P. BERLAGE, „Studies over Bouwkunst," blz. 121.

INHOUD: Mededeeling betreffende het Genootschap. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Een modepaleis. — Ingezonden. — Oud en nieuw in Amsterdam. — Tentoonstelling van Reis- en Architectuurschetsen. — Iets over Wapenkunst (Vervolg). — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELING BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Voor de genootschaps-bibliotheek werd van den heer A. W. Boele van Hensbroek een exemplaar ontvangen van diens werk „Het Huis aan de drie Grachten" te Amsterdam. Met medewerking van den heer N. W. J. Coorengel, ambtenaar aan het Oud Archief, vertelt de heer B. v. H. in dit werk de belangwekkende geschiedenis van het bekende huis, toegelicht door eenige illustratiës.

TH. PHILIPPI, *te Secretaris.*

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. et A".

VERSLAG van de vergadering van 3 Juni 1910. Besloten werd om de vergadering en in plaats des avonds, te houden op den middag.

Besproken en vastgesteld, een adres aan B. en W. der Gemeente de Bilt te richten, waarin hen in overweging gegeven wordt, maatregelen te treffen, waarvan 't gevolg zal zijn dat voornamelijk de in 't park „station de Bilt", te bouwen woningen aan hoogere schoonheidseischen zullen voldoen.

Besloten een schrijven te richten aan den heer Baanders, in zake afgevaardigde voor de vergadering van „Mooi Nederland".

Aan de vergadering werd vervolgens medegedeeld dat in de afgeloopen week een adres is gezonden aan B. en W. der gemeente Utrecht, waarin werd verzocht een prijsvraag uit te schrijven voor het op te richten melkhuis aan 't Wilhelminapark te Utrecht, welk voorstel in de Gemeenteraadszitting van 2 Juni onder „bravo"-geroep is aangenomen.

Verder werd besloten bij het Genootschap A. et A. te informeeren naar de „prijsvraag-regeling" en daarna B. en W. omtrent bovengenoemde prijsvraag in te lichten. *)

*) Dit laatste geschiedde in den vorm van een adres aan B. en W. van Utrecht,

waarin aangedrongen werd op een goede voorbereiding der thans door B. en W. besloten uit te schrijven prijsvraag voor een Paviljoen in het Wilhelminapark alsmede waarbij gevraagd wordt zich te wenden tot de Bouwkundige Vereenigingen.

1°. Wijl een algemeene nationale prijsvraagregeling is ontworpen en vastgesteld, die binnenkort in druk zal worden uitgegeven, maar op het oogenblik nog niet beschikbaar is,

2°. Daar het advies van de Bouwkundige lichamen, ontwerpers van deze regeling, bij de voorbereiding van overwegend belang moet zijn.

Zij stellen daarom voor hiertoe eene commissie te benoemen. De samenstelling hiervan op te dragen aan den Heer Directeur der Gemeentewerken van Utrecht, één gedelegeerde aan te wijzen door de besturen van »Architectura et Amicitia", ede Mij tot bevord. der Bouwkunst" en de »Bond van Ned. architecten" en één Utrechtsch bouwkundige; welke commissie het programma ontwerpt en later als commissie van beoordeeling optreedt.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50.

Vastgesteld werd het gedeelte No. 7 van Art. 5 Hoofdstuk 2 der statuten, betreffende de contributie der gewone leden.

Dat gedeelte zal luiden:

Gewone leden betalen een jaarlijksche contributie van *f* 12.50, de daarvoor te verstrekken kwitantie zal onderteekend moeten zijn door den 1en Secretaris en den Penningmeester van de Club, benevens door den Penningmeester van het Gen. A. et A. en welke dan tevens dient als een bewijs van buitenlidmaatschap van het Gen. A. et A., welk Genootschap bovendien nog een aanstellingsbrief voor bovengenoemd lidmaatschap verstrekt.

Besloten werd een adres aan B. en W. der gemeente Utrecht te zenden, waarin verzocht wordt de tuinmuren aan de eene zijde van de Nicolaasweg te beplanten en alzoo het uitzicht van de aan de overzijde op te richten woningen te verbeteren.

Verder werd medegedeeld dat in de afgeloopen maand een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal opgestuurd is, waarin adhesie werd betuigd in zake het adres van het Gen. A. et A. betreffende het Arsenaal te Amsterdam.

In aansluiting met een reeds gericht schrijven aan verschillende vereenigingen in Utrecht werd besloten, op een nog vast te stellen datum, afgevaardigden dier vereenigingen uit te noodigen op een vergadering van de Club om tot het oprichten van een permanente Schoonheids-Commissie te geraken.

C. J. DE HAAS,
te Secretaris.

EEN MODEPALEIS.

HET Leidscheplein krijgt 'n *nieuw* Modepaleis. Het oude Hirsch verdwijnt; het nieuwe Hirsch verschijnt. En wát 'n Hirsch!

Dezer dagen was 't in de étalage van 't oude Hirsch te bewonderen gezet. Mooi hoor! En wat méér zegt: 't is rechtstreeks met de stalen, de modellen en de mode uit Parijs geïmporteerd. Ieder die begrijpt wat „mode" beteekent, is er dit wetende van overtuigd dat „'t nieuwe Hirsch" *„moet", „naar den laatsten smaak", „het nieuwe"* is. Alle verdere toelichting overbodig! Succes, Jacot, met je „schepping!" Alle eer! Daar kunnen de moderne bouwmeesters naar kijken. Ze doen 't je vast niet na.

KIJKER.

INGEZONDEN.

Den heer De Bazel acht ik als mensch en als kunstenaar hoog. En ik hoop van harte dat mijn oordeel over zijn „Rembrandthuis" een *voor*oordeel zal blijken.

Ik kan mij echter voorstellen, dat onze denkbeelden omtrent het restaureeren van oude bouwwerken niet dezelfde zijn. Mijn meening is, dat onze bouwkunst meer gediend wordt, wanneer men een architect met groot talent de opdracht geeft tot een zelfstandig werk, dan wanneer men dien meester vraagt, een oud bouwwerk te herstellen.

Rembrandt heeft prachtige schilderijen gemaakt. De mooiste van zijn werken ontstonden in het huis aan de Rozengracht, welks oorspronkelijke gevel reeds sinds lang verdwenen is. De gevel van het huis aan de Jodenbreestraat stond nog overeind. Had men dien gevel laten staan, er was niets tegen geweest. Pas toen een restauratie van het inwendige beproefd werd, kwam men op een dwaalweg. Dien dwaalweg heeft het bestuur der stichting „Het Rembrandthuis" zijn architect gewezen.

Ik twijfel er geen oogenblik aan, of ook de restauratie van het „Rembrandthuis" zal ons bewijzen, welk een fijn voelend architect wij in De Bazel bezitten. Maar toch betreur ik het, dat de voorstanders van het „restaureeren" — een bedrijf, dat wij hoopten welhaast gestaakt te zien — koren op hun molen krijgen, nu zij er op wijzen kunnen dat een onzer grootste hedendaagsche bouwmeesters tot de hunnen behoort.

A. W. WEISSMAN.

OUD EN NIEUW IN AMSTERDAM.

DEN geachten schrijver van den brief in „Architectura" No. 20 van 21 Mei j.l. bied ik gaarne mijne verontschuldigingen voor het waarlijk wel wat lang onbeantwoord laten van zijn schrijven.

Mijnheer Breen, we hebben feest gevierd, zoo U weet, en versieringen bewonderd; vandaar dat Uw brief zoolang achterwege bleef.

Aanvankelijk (waarom zou 'k het niet erkennen!) prikkelden enkele Uwer passages tot een krachtige verdediging met, zoo mogelijk, verpletterende argumenten en feiten. De feestweek stemde echter wat gemoedelijker, misschien ook practischer. Want immers 't gaat niet om den persoon, doch om de zaak; het behoud onzer goede oude stad.

Den persoon geheel ongemoeid laten gaat evenwel bezwaarlijk, aangezien Uw brief meer den persoon dan de zaak gold, bovendien zou de heer V. A. dit als negeeren kunnen aanmerken, 't geen waarlijk niet in mijne bedoeling ligt.

Of de „niet zeer vriendelijke woorden" en de volgens U „onverdiende insinuatie" (het woord luat ik voor Uwe rekening) aan het adres des heeren V. A. onredelijk en waarlijk onverdiend zijn, wilt U bij gelegenheid misschien den heer V. A. zelf wel eens vragen. Mogelijk ook vindt U eenig antwoord op deze vraag in de behandeling van het huis aan de Vijzelstraat, waarover (door den heer V. A. waarschijnlijk, alhoewel men dit niet wist te zeggen) aan den eigenaar een boodschap is gezonden.

Van eenig advies of voorlichting strekkende tot behoud van den gevel in de verbouwing was geen sprake. Of de lof, welke U den heer V. A. toezwaait, een verdiende is laat ik vooralsnog in 't midden. Mogelijk is hierop nog 's terug te komen en zijn er feiten aan te wijzen, dan zwaai ik gaarne mee. Doch welke zijn de resultaten van des heeren V. A.'s bemoeiingen? Welke gevels en interieurs, met slooping of verminking bedreigd, zijn dan wel door de voorlichting en op advies van genoemden heer voor Amsterdam bewaard gebleven? Ongetwijfeld zal „de heer Van Arkel gesteund door zijn personeel" toch wel iets hebben kunnen doen ondanks de vele moeilijkheden. „Van menigen gevel werd een schetsje gemaakt", heel verdienstelijk, dat geef 'k gaarne toe, doch wat geeft ons een schetsje in de portefeuille des heeren V. A. of in die van „Amstelodamum" als de gevel verdween? Voor den historicus! Zeer zeker, doch daarom gaat 't niet. Dat de heer V. A. menigmaal een merkwaardig fragment aankocht, hebben we wel 's vernomen, maar nooit zagen w' iets van wat daarmede vervolgens gebeurde. Bracht hij ze in den Museumtuin of achter de Rijks-Academie? Sloeg hij ze hier of daar op om er later weer andere gevels mee te sieren? Handelde hij er misschien in als de „scharrelaars in oud-roest?" Dit alles weten we niet; welnu ontsteekt U daarover eens wat licht. 't Was, naast de liefde voor ons langzamerhand verdwijnend Amsterdamsch stedenschoon, de onbekendheid met dit alles die er ons toe drong, de jongeren op te wekken tot waakzaamheid en activiteit. Deze jongeren en hunnen ijver voor belangwekkende onderwerpen als deze kennende, ben ik er van overtuigd, dat zij gereed zijn om hunne beste krachten te wijden aan de bescherming en het behoud onzer schoone oude liefde. Laat „Amstelodamum" en de heer V. A. zich de medewerking dezer jongeren verzekeren en veel is reeds gewonnen.

KIJKER.

TENTOONSTELLING VAN REIS- EN ARCHITECTUURSCHETSEN.

„Des Meesters werk is der Jongeren school".

DE tentoonstelling van reis- en architectuurschetsen, gehouden in het gebouw der Mij. tot bevordering der bouwkunst, verdient alleszins door al onze leden bezocht te worden. In de afgeloopen week had ik het genoegen de voorlichting over de waarde der schetsen te mogen hooren van den Heer K. van Leeuwen, en geef hier dan ook mede vele van zijne inzichten weer.

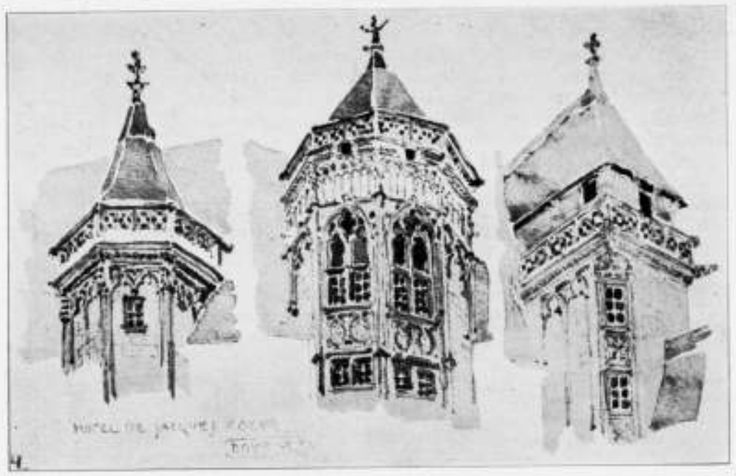
Allereerst bij het binnentreden ziet men de verzameling reisschetsen van den heer W. Kromhout Czn. Daar, evenals bij de verzamelingen van den heer Leliman en van den heer Van der Meij, kan men zien, wat het maken van reisschetsen beteekent. — Het is niet het mooi of minder mooi afwerken van een teekening naar de natuur, ook niet het met artistieken slag opzetten van een kleur- of krijtteekening, neen, men ziet dadelijk wat het in heeft, als men het détail van de „Place des Vosges" bekijkt van Kromhout. Deze schreef voor zich met potlood en penseel een aanteekening van een architectonisch onderwerp, waaruit hij in latere jaren steeds weer het geheel zoowel als de onderdeelen en profileeringen te voren kon halen. Hij maakte naast een overzichtsteekening, waaraan hij de verhoudingen kon toetsen, een verticale strook uit de arcadenrij, waaruit hij de

Chateau-de-Chambord. W. KROMHOUT CZN.

verhoudingen der onderdeelen, de profileeringen en het materieel (door de aangebrachte kleur) kon aflezen. Zelfs vindt men hier en daar een ingeschreven maat en deze, gevoegd aan de goede proporties, vormt de architect voor zich een beeld, dat hij bij elke voorkomende gelegenheid in alle onderdeelen zich in 't geheugen kan roepen.

Getuigend van de groote vaardigheid van Kromhout

Hotel de Jacques Coeur—Bourges. J. M. VAN DER MEY.

„om met de pen te werken" zijn hier eenige interieurs van de Trinité en de St. Eustache. Als geheel zijn deze schetsen wat onrustig, doch in détail bekeken zijn zij prachtig. Vrij ver uitgewerkt zijn de schetsen van de Fransche kasteelen: Chambord, Chateau Blois, Chateau Dun en Musée Cluny met vele détails; o.a. troffen ons de mooie kleurschakeeringen in de schets van Chateau de Chambord.

Toch zijn deze minder gelukkig dan de prachtige kleurschetsen van de plafondbeschildering in Palazzo Vecchio en van een boogvulling in Palazzo Doria. „Daar is de verf transparant gebleven", zooals mijn leidsman dat uitdrukte. Welk een waarde heeft het, niet alleen voor den schilder, maar juist ook voor den architect de kleuren van deze oude beschilderingen, die voor een groot deel het effect bewerken in deze oude monumenten, in zich op te kunnen nemen. Kromhout maakte op zijne reizen ook vele schetsen op de kunstnijverheid betrekking hebbend, waarvan ook eenige hier geëxposeerd zijn. Deze geven ook steeds een overzicht van het geheel en daarnaast verschillende motieven op grooteren schaal nog eens zuiver en juist opgezet. Zoo laten ook zijne kunstnijverheidsschetsen het rechte noteeren zien van datgene waar het op aankomt. Van deze schetsen melden we de fraaie kleurstudies van een Vaas te Florence en van een gobelin in de Musée d'Antiquité's te Rouaan. Zelfs één der eigenaardigheden van het gobelin, het witgespikkeld blijven der kleuren, is hier op zeer fraaie manier weergegeven. Dat Kromhout een vaste hand van opzetten had, wisten we reeds sinds jaren, doch dat hij met enkele lijnen, zoo handig de eigenaardigheden van een figuurtje wist weer te geven, zagen wij nu eerst bij een stukje „Faience Italienne".

Batakseh huis te Silindoeng. J. H. W. LEIJDMAN.

Hebben we hier genoten van de handigheid, waarmede Kromhout zijne schetsen vervaardigt, daarnaast toont de heer Jh. F. Faber ons zijne nauwgezetheid bij het vervaardigen van opmetingen, o.a. van de Entrée van het Justitiepaleis te Brussel. Het Renaissance Gevangenhuispoortje van hem liet in de bekroningsfiguren wel het één en ander te wenschen over.

De heer K. de Bazel is hier vertegenwoordigd door een inzending van studies naar Egyptische en Assyrische motieven. De meeste hiervan zijn reeds welbekend, daar reeds verschillende hiervan in „de Architect" gereproduceerd geworden zijn.

De expositie van den heer H. J. Jesse toont ons stramme teekeningen, die als schets te ver van bewerking zijn en als uitgewerkte perspectievische aanzichten iets meer van zich doen verwachten. Voornamelijk op de schaal, waarop Jesse deze schetsen maakte, is van het détail *veel* meer te maken.

De heer Herm. van der Kloot Meyburg is uitgekomen met een serie teekeningen, allen netjes op grijzen evengroote kartons opgeplakt. Deze z.g. schetsen toonen ons naast enkele huisjes en kerken ook geheele stadsgezichten, maar *alles* even stug en droog. Bij de beschouwing vraagt men zich onwillekeurig af, is de teekenaar hier aan den linkerbovenhoek begonnen om aan den rechterbeneden hoek te eindigen? het is waarlijk bewonderenswaardig éénzelfde van 't begin tot 't eind.

Vertrisschend-aan doen ons daarnaast een paar aardige schetsen van den heer Joh. D. Looyen, o.a. van Parijs de Sacré-Coeur en Hôtel Cluny.

Over de inzending van den heer A. J. Reyers zullen we het zwijgen toedoen, deze zal zelf, na vergelijking met andere inzenders, wel bemerken waar het aan mangelt.

De heer Prof. J. D. Landré, een Nederlander te Aken werkzaam, geeft ons in zijne schetsen weinig belangrijks te zien.

Heel anders komt de heer J. M. van der Mey te voren met zijne eenvoudige en zeer fraaie schetsen, o.a. van de St. Trophime te Arles. Hier zijn, evenals bij Kromhout, de juiste punten weer goed aangestipt en hier en daar door kleur op te zetten nog verduidelijkt. Wat een eenvoudig kleurtje kan doen, getuigt o.a. La Chapelle Faucher près Brantome, waar met zeer weinig, veel bereikt is.

De heer J. H. W. Leliman geeft ons uitstekende, zeer goed rake schetsen op systematischen grondslag, te zien. Hij toont ons, evenals van der Mey en Kromhout, wat een architect als handteekenaar dient te presteeren. Zeer goede teekeningetjes en zeer geestige schetsen vinden we hier vervaardigd naar modellen uit de verzameling der Indische instelling te Delft (thans opgeheven en naar ik meen gedeeltelijk naar Leiden overgebracht) en van de Fransche Kasteelen en o.a. uit Rothenburg, Lindau, enz. Deze schetsen geven juist ook het kernachtige van de dingen weer en zijn ontdaan van alle artistiek-handige mooimakerij. Toch zal niemand kunnen zeggen, dat dit drooge studies zijn. *(Wordt vervolgd.)*

Certosa di Pavia. J. H. W. LEIJDMAN.

IETS OVER WAPENKUNST.

DOOR A. W. WEISSMAN. *(Vervolg.)*

OP den helm verheft zich sedert de 13e eeuw het helmteeken of cimier. Een der vroegste voorbeelden geeft het zegel van Graaf Willem I van Holland, waar het helmteeken een leeuw is. Zulke helmteekens werden vervaardigd uit geperst leder, perkament of bordpapier, soms uit

hout of ijzer. Doch daar deze laatste stoffen het gewicht van den helm te zeer verhoogden, werden zij weinig gebruikt. Deze helmteekens, geschilderd en gevernist, dienden om den ridder, als zijn gelaat door den helm bedekt was, reeds op een afstand te doen herkennen.

Het helmteeken was aanvankelijk niet erfelijk. Zoo vindt men op het zegel van den Hollandschen Graaf Willem I als helmteeken een leeuw, doch op dat van Floris V een vederbos. Graaf Willem III heeft als cimier een adelaar, Hertog Albrecht van Beieren een bos pauwenvederen, Graaf Willem IV een zittende leeuw, doch ook soms een bos van vederen, Filips de Goede een heraldieke lelie, die, in eenigszins veranderden vorm ook bij Karel den Stouten voorkomt. Maximiliaan van Oostenrijk, Philips de Schoone en Karel V gebruiken weder de pauwenvederen, doch de beide laatsten ook wel een kasteel, waaruit een leeuw omhoog rijst.

Andere veel gebezigde helmteekens zijn de olifantstrompen, die voornamelijk in Duitschland voorkomen en daar, als buffelhoorns, aan de twee zijden van den helm geplaatst worden.

Over de vederen en vederbossen als helmteekens valt nog op te merken, dat behalve pauwenvederen ook reiger-, struis- of hanenvederen voorkomen. Op de zegels is, wegens de kleine afmetingen, dit onderscheid maar zelden duidelijk. Het fraaiste cimier is zeker de geheele pauwenstaart, die men op vele zegels van Hollandsche graven ziet.

Vlerken van vogels dienen dikwijls als cimier. Twee vlerken op een helm noemt men een „vlucht", één daarentegen heet vleugel. De plaatsing dezer vlerken richt zich steeds naar den stand van den helm, gelijk ook met die van andere cimieren het geval is. In de vijftiende eeuw worden de helmen meest eenigszins naar rechts gedraaid voorgesteld. Dan vertoont de „vlucht" zich min of meer perspectievisch, gelijk op zegels van Willem van Brederode en Jacob van Gaesbeek.

Koppen van dieren als leeuwen, honden, zwijnen, paarden treft men boven de 15e eeuwsche helmen veelvuldig aan. De cimieren zijn altijd zeer groot in verhouding tot den helm, zoodat hun hoogte dikwijls meer dan die van den helm zelf bedraagt. Daar het helmteeken ter onderscheiding van den ridder diende, is deze groote afmeting zeer verklaarbaar. Ook uit een esthetisch oogpunt verdient een groot helmteeken de voorkeur.

Dikwijls, doch niet altijd, ziet men onder het cimier een wrong, waaraan de helmkleeden of het helmmantelje bevestigd is. Dit helmmanteltje was bij ons te lande in de 14e eeuw nog zeldzaam. Pas in de 15e eeuw wordt het meer algemeen toegepast, en weldra zien wij dan de eigenlijke helmkleeden op de zegels verschijnen, om met hun sierlijke Laat-Gothische vormen het schild in te sluiten. Deze helmkleeden, altijd van één metaal en één kleur, bijvoorbeeld zilver en rood of goud en blauw, hebben de kunstenaars vooral gebruikt tot vulling van het vak, waarin het wapen geplaatst was. Op zegels en op grafsteenen heeft altijd ieder wapen een omlijsting. Ook waar wapens aan gebouwen voorkomen ontbreekt zulk een omlijsting niet, zooals men, zeer fraai, er een aan het zoogenaamde „huis met de schelpen" te Saragossa kan zien.

Deze omlijstingen, die nu eens eenvoudige, dan weer ingewikkelde traceeringen vertoonen, zijn sinds de 16e eeuw langzamerhand in onbruik geraakt, en alleen voor de zegels behouden gebleven.

Doch men behoeft slechts de grafzerken met wapens uit de 15e eeuw met die der 17e eeuw te vergelijken, om tot de overtuiging te komen, dat wapens zonder omlijsting zeer slecht voldoen.

In de 17e eeuw zag men dit in, en vond de „wapenmantels" uit, die achter het eigenlijk blazoen zijn opgehangen. Die mantels, welke de goede wapenkunst niet kende, vielen zeer in den smaak, en regeerende vorsten maakten er weldra algemeen gebruik van. Hier te lande ziet men ze veelvuldig op de schilden der hofleveranciers. Het Koninklijk Besluit van 24 Augustus 1815, betwelk het Nederlandsche wapen vaststelde, spreekt echter van zulk een mantel niet. Ter Gouw, die toch van de wapenkunst wel op de hoogte was, betreurde het in zijn „Studiën", op blz. 135 „dat de wapenmantel geheel vergeten was; het „besluit had dien wapenmantel moeten beschrijven, want „een koninklijk wapen behoort met den koninklijken „mantel omhangen te zijn". Gelukkig heeft het onlangs verschenen Koninklijk Besluit den wapenmantel voor goed verbannen.

Ter Gouw wijst op het koninklijk wapen, dat in het frontispies der kazerne Oranje-Nassau stond, waar het schild, zonder tenanten, door een wapenmantel is omgeven. Maar hij heeft niet bemerkt, dat deze omgeving die van het wapen van Napoleon I is, die de kazerne deed bouwen. In 1815 heeft men die omgeving gelaten, zooals zij was en alleen voor den Fransehen adelaar den leeuw van Nassau in de plaats gesteld.

Men kan zich tegenwoordig geen wapen voorstellen, dat niet door een kroon wordt gedekt. En toch is het gebruik, om een kroon boven een schild te plaatsen, niet ouder dan de 15e eeuw. Dat in den tijd der ridders geen kroon op den helm werd geplaatst, behoeft ons niet te verwonderen. Want de eerste goedgemikte slag van een tegenstander zou het kostbaar kleinood vernield hebben.

Wij zien dan ook pas op de zegels na 1400 de kronen gebruiken. Een van de vroegste voorbeelden geeft het zegel van Albrecht van Beieren. Daar is een kroon met drie bladen en twee punten daartusschen onder het cimier op den helm geplaatst.

Zulk een kroon had echter nog geen bepaalde beteekenis. Want de Züricher wapenrol geeft haar aan Koningen, terwijl ook een gewoon ridder als Jacob van Gaesbeek een soortgelijke kroon op zijn helm laat plaatsen. Philips de Goede en Karel de Stoute laten de kronen weer weg. Philips de Schoone bedient zich van den hertogshoed.

De kroon van het H. Roomsche Rijk was aanvankelijk zulk een kroon met bladen en punten, die door twee elkander kruisende beugels werd overhuifd. Op deze beugels was een kruis geplaatst. Deze keizerskroon komt nog op de zegels van Karel V voor, ofschoon Frederik III op zijn praalgraf in de St. Stephans-kerk te Weenen, dat in het laatst der 15e eeuw is gemaakt, een kroon draagt, die meer den vorm van een mijter heeft.

Zoolang Karel V nog slechts koning van Spanje was, plaatste hij op zijn zegel een kroon met drie bladen en twee punten, dus zonder beugels boven zijn wapen.

Van de koningskroon zooals wij die kennen geven de zegels geen voorbeelden. Zelfs koning Philips II heeft boven zijn wapen een kroon met twee gekruiste beugels gelijk aan de keizerskroon, doch iets minder hoog en meer naar buiten uitgebogen. Deze kroon is gevoerd, evenals die van Karel V waar echter op de voering twee St. Andrieskruisen zijn aangebracht.

De hedendaagsche koningskroon is het eerst gebruikt door koning Hendrik II van Frankrijk en dagteekent derhalve uit het midden der 16e eeuw. Deze overweging moet er toe leiden, om voor een wapen, waarop die kroon geplaatst worden moet, den stijl van op zijn vroegst het begin der 16e eeuw te kiezen. Wie, zooals men thans wel eens ziet doen, het driehoekige schild der 13e en 14e eeuw met de 16e eeuwsche koningskroon dekt, toont al heel weinig begrip van wapenkunst te hebben.

Schildhouders in den eigenlijken zin werden pas in de 15e eeuw algemeen. Maar zij waren toen evenals de kronen nog niet aan vaste regelen gebonden.

Ieder edelman koos de schildhouders, die hem het fraaist schenen. Rietstap herinnert aan de wapens der Engelsche en Fransche koningen, die gedurende de 16e eeuw door zeer verschillende figuren gehouden werden. De bekende leeuw en éénhoorn van het Engelsche wapen zijn pas in het begin der 17e eeuw ingevoerd.

Graaf Willem IV van Holland koos in het begin der 15e eeuw als schildhouder een leeuw, zittende in den Hollandschen Tuin, het symbool van een door hem gestichte ridderorde. Omstreeks dienzelfden tijd wordt ook een engel als schildhouder gebruikt en wel door Maria van Grimbergen.

In 1425 komen vrouwefiguren, naar den smaak des tijds gekleed, als schildhoudsters op de zegels voor. Roeland van Wtkerken geeft aan het schild nog den schuinen stand, en laat de vrouwen alleen den helm houden. Op het zegel van Allaert van Buren houdt een vrouw met de linkerhand het rechtopstaande schild vast, terwijl zij den helm in haar rechterarm draagt. Het zegel van Jan van Wtkerken is vrijwel gelijk aan dat van Roeland van Wtkerken; doch in plaats van vrouwen zijn dieren, waarschijnlijk windhonden, als schildhouders gekozen.

Jan van Braband gebruikt als schildhouders zwijnen, die hij nu eens terwederzijde van het hellende schild plaatst, of waarvan hij één in den Hollandschen Tuin gezeten het rechtovereind staande schild doet steunen.

Jan van Beieren bezigt griffioenen als schildhouders. Op zijn zegel zijn deze dieren niet naast, doch boven het hellende schild geplaatst, zoodat zij alleen den helm steunen.

Philips de Goede laat drie schilden door één zittende leeuw vasthouden, wien een gesloten helm over den kop is geschoven, hetwelk een vreemden indruk maakt. Later plaatst hij één schild rechtop, met twee leeuwen als tenanten. Karel de Stoute gebruikt dezelfde schildhouders als zijn vader, doch plaatst het schild schuin. Maria van Bourgondië doet haar schild door een engel steunen. Maximiliaan van Oostenrijk bezigt nu eens den gehelmden leeuw van Philips en Karel van Bourgondië, dan weder twee griffioenen, die sedert als vaste schildhouders van het Oostenrijksche wapen voorkomen, ofschoon Karel V één griffioen en één leeuw naast zijn schild plaatste.

Men ziet derhalve dat de schildhouders vóór 1550 aan geen vaste regels gebonden waren. En misschien verklaart men het ontstaan dezer figuren wel het best uit den wensch der stempelsnijders om het veld dat tusschen schild en omschrift overbleef, zoo goed mogelijk te vullen, gelijk ook Rietstap meent.

(Wordt vervolgd.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1720: „Kunst regeeringszaak", „Bedolven steden: Tungad en Pompeji" met afb. door H. v. Kol, „Amsterdam Sint Lucas", aanteekeningen-tentoonstelling door Plasschaert.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 24: „A history of the Singer building construction" II met afbs., „Techniek en materialen", „Winkelpui te Bloemendaal" met afb. Arch. J. Mulder en J. A. v. Asdonk, „Behoud der schoonheid van Nederland", Iets over het teekenen der natuur" ingezonden door J. D. Landré C.Fzn.

„DE AANNEMER" No. 23: „De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land" (vervolg), „Uit eigen kring".

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 25: „Het electrisch drijven van schaafmachines met afbs., „Hoxi-boomstuurs" met afbs., „Drinkwatervoorziening ten platten lande" met afbs.

„DE INGENIEUR" No. 24: „Het internationale wegencongres en onze Nederlandsche „Open wegen", voordracht gehouden door J. C. baron van Haersolte, „De Groninger Veenkolonien" door S. Bouma met afbs., „Aanteekeningen omtrent beton in zeewater" door J. A. v. d. Kloes met afb.

„DE OPMERKER" No. 24: Versailles „Een hoofdstuk architectuur geschiedenis" met afbs., „Een kleine maar belangrijke tentoonstelling", „Waterleidingplannen in Groningen", „Doorslaan van muren".

„INDISCH BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT" No. 5: „Kantoorgebouwtje voor de B. O. W. te Garoet" door Heyman met afbs.

„Oeververdediging van zakken gevuld met beton" door Heyman met afb., „Bliksemafleiders", „Samenstelling en drukvastheid van beton".

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" 45: „Der neue Bebauungsplan für Chicago" van Dr. Werner Hegeman met afb. — No. 46: „Die St Michaeliskirche in Hildesheim" met afb. door H.; „Vom Neuhau der Augustus-Brücke in Dresden" van Prescprick met afb., „Zur Frage der Umgestaltung des Theaterplatzes in Dresden" met afb.

„LA CONSTRUCTION MODERN" No. 36: „Le palais des papes, l'Epicerie et les vins de Champagne" door P. Planat, „Rouse Moderne", „Musée Océanographique de Monaco" met afb., arch. M. Deiefortrie, „Principes de la construction des galeries" door Will Darville, „Fermeture pour salle de concert" door P. P.

„BUILDING NEWS" No. 2892: „A fifteenth century competition", „Castings and models" met afb., „A Byron Theatre in the Adelphi" met afb., „Renaissance monuments", „The restoration and recent discoveries at the Guildhall, London", „A clergy House for an East-End Parish" met afb. e. a.

„THE STUDIO" vol. 48, No. 200: „The Art of Edward John Gregory" door A. Lys Baldry met onderscheidene afb., „Alfred Gilbert at Bruges" door Alys Eyre Macklin met afb., „The Etchings of Jean Francois Raffaelli" door Henri Frantz met afb., „The application of nature subjects to designing in Japanese Art" door Seichi Taki e. a. R.

BERICHTEN.

Ned. Oudheidkundige Bond.

De algemeene ledenvergadering van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, zal gehouden worden te Gouda op 1 en 2 Juli a.s.

De deelnemers worden Vrijdagavond 8 uur door het Dagelijksch Bestuur op het Stadhuis ontvangen, waarna te half negen alsdaar de vergadering geopend wordt.

Aan de orde komen o.a. praeadviezen van de heeren Jos. Th. Cuypers en dr. W. Vogelsang, over het vraagstuk der restauratie van monumenten.

De volgende dag wordt besteed aan het bezichtigen der merkwaardigheden van Gouda en een tocht naar Oudewater. De archivaris der stad Gouda, de heer J. C. Overvoorde, geeft in het jongstverschenen Bulletin een beschrijving met afbeeldingen van Goudsche bezienswaardigheden en een overzicht van de geschiedenis der stad. (H.bl.)

Middelbare Technische School.

Het bestuur van de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde, opgericht door den Nederlandschen Aannemersbond, te Utrecht, heeft met machtiging van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken benoemd tot leeraren:

In de Bouwkunde: de heeren M. Sirag, adsistent aan de Technische Hoogeschool te Delft en directeur van de Burgeravondschool te Delft en H. J. Kolk, adjunct-directeur van de Gemeentewerken te Nijmegen.

In de Wis- en Natuurkunde: den heer W. J. M. van de Wijnperse, kapitein der genie te Arnhem.

In de Wiskunde: den heer Visser, leeraar aan de Zeevaartschool te Schiermonnikoog.

In het Fransch: den Heer Niche, leeraar M. O. te Naarden.

In het Duitsch: den heer G. Ras, leeraar M. O. te Amsterdam.

In het Engelsch: den heer Makkink, leeraar M. O. te Utrecht.

In de Scheikunde: den heer W. C. de Leeuw, docts. in de wis- en natuurkunde te Leiden.

In het Boekhouden: den heer Ellen, accountant te Amsterdam.

In het Hand- en Vormteekenen: den heer Boot, leeraar aan de Ambachtsschool te Utrecht.

Voor deze benoeming kwamen mede ernstig in aanmerking:

Voor de Bouwkunde: de Heeren W. Bottink te Rotterdam, G. F. La Croix te Vreeland en Bijlard te Utrecht.

Voor de Wis- en Natuurkunde: de heeren J. A. Blok en Van Eck te Delft.

Voor de Wiskunde: de heeren P. Vos te 's-Gravenhage en J. van Roon te Rotterdam.

Voor het Fransch: de heeren C. van Aken en Perrot te Utrecht, G. Schilperoort te Rotterdam.

Voor het Duitsch: de heeren Brouwer te 's-Gravenhage en Mulder te Voorschoten.

Voor het Engelsch: de heer Van der Linde te Utrecht.

Voor de Scheikunde: de heer dr. Ter Braake te Hilversum.

Voor het Boekhouden: de heeren Boer en Bale te Utrecht.

Voor het Hand- en Vormteekenen: de heer R. W. P. de Vries te Hilversum.

De futuristen te Venetië.

De futuristen hebben weer een nieuwe overwinning te boeken. Men zegt, dat onder de decandente duiven, die op de oude kruiten, de doge-paleizen, nestelen, een ware paniek is ontstaan. Dagen lang hebben ze hun romantische woonplaatsen verlaten. Geen wonder. Een groep van die geweldige beeldstormers, de futuristische dichters, zijn op een toren geklommen en hebben 20.000 exemplaren van het volgende kostelijke manifest, in verschillende kleuren gedrukt, naar beneden geworpen:

»Wij verstooten u, Venetie der oudheid, verslapt door marwe, wereldsche begeerten, u, die wij lang hebben bemind, en van heimwee naar wie wij eens waren beirden, als door een grootschen droom van wanhoop!

Wij verstooten u, Venetie der vreemdelingen, markt van antiquarische sjacheraars en hebriegers, pool van snobisme en van het idiotendom, verzakt huwelijksbed van zindelooze karavanen van verliefden, verwekelijkt hual van courtisanen!

Wij willen deze verrottende stad genezen, dit prachtig litteeken van het verleden gehoel uitsnijden. Wij willen het volk van Venetie een nieuwen ziel en een nieuwen adel geven. Wij willen een nieuw Venetie doen oprijzen, een nijverheidsstad en een militaire veste, die op de Adriatische Zee onze eeuwige vijandin, Oostenrijk, braveert!

Komt, dempen wij die nietige, stinkende grachten met de afbraak van die verpulveriseerde en melaatsche oude paleizen!

Komt, laat ons de gondola's verbranden, die schoonmoeds van idioten! Komt, laat ons de grootsche wiskunde, die zegeviert in geweldige bruggen van metaal en ovens met rookkolommen tot hoogte, tot in den hemel zich doen verheffen! Laat ons ze intrappen, die waggelende bogen van die oudbakken bouwkunst!

Laat eindelijk de schitterende beerschappij komen der goddelijke electriciteit, die Venetie zal verlossen van de veile pensionsmaneschijntjes!"

„De futuristische dichters."

Behalve de vracht der bovengenoemde duifjes, van wier schrik de heeren met triomf melding maken (en die overigens weer terug zijn) heeft deze heldendaad tot nog toe geen resultaten gehad. Zelfs is niet de geest opgestaan van een der machtige oude doges, om met een enkel handgebaar deze profane kwajongens te doemen tot die verschrikkelijke kerkers, in dieselfde melaatsche oude paleizen! Men laat ze in hun eigen sop gaar koken. Tel.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender (Maandkalender). Programma in No. 23. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10,— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Het schoone moet bevorderd worden, want slechts door weinigen wordt het voortgebracht, en voor zeer velen is het eene behoefte.

JOH. W. VON GOETHE (1749—1832).

INHOUD: Tentoonstelling van Reis- en Architectuurschetsen. (Vervolg). — Prijsvraag voor een aanplakbiljet. — Een noodhulp. — Een oude gevel. — Utrechtsche Architectuur. — Tentoonstelling van het „Boek" in het Suasso-Museum te Amsterdam. — Ingezonden. — Vragenbus. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen.

TENTOONSTELLING VAN REIS- EN ARCHITECTUURSCHETSEN. *(Vervolg).*

DE heer C. W. Nijhoff komt met zijne welbekende, gedeeltelijk reeds in „Architectura" gepubliceerde, schetsen voor den dag van de St. Eusebiuskerk en anderen te Arnhem.

De schetsen van den heer H. P. Berlage missen het schetsmatige, dat we zoo gaarne zien in een reisschets van een architect. Het snel weergeven is verloren gegaan en heeft plaats gemaakt voor minder of meer uitgewerkte teekeningen en zijn dus architectonische studies geworden. Echter behoeft ons dit volstrekt niet te verwonderen. Vergelijken we eens de verschillende inzendingen met elkaar; elke inzending draagt *haar eigen* karakter, het *persoonlijk* karakter van den teekenaar. Vergelijk het handige werk van Kromhout en van van der Mey met het serieuse van Berlage, met het systematische van Leliman en met het dorre van van der Kloot Meyburg. Vinden we hiervan niet een treffend voorbeeld in de boogvulling uit het Palazzo Doria van Kromhout en die van Berlage?

De heer C. A. Vlaanderen komt uit met uitvoerige pastelteekeningen, doch ook met goede schetsen o.a. van de Cathédrale te Antwerpen en van „la porche sud de la Cathédrale de Bourges" en van de binnenplaats van het „Palais de Justice" te Rouaan.

Aardige schetsjes in kleur van boerenwoningen geeft ons de heer M. de Klerk te zien, waarin de architectuur echter weder te weinig gevoeld wordt.

Deze tentoonstelling welke voorloopig nog wel een maand geopend blijft te bezoeken, raad ik al onze leden van „A. et A." sterk aan. Waar er over deze tentoonstelling zeer veel te zeggen valt, besloot de Mij. tot bevordering der Bouwkunst een geheel nummer van haar tweemaandelijksch tijdschrift „Bouwkunst" hieraan te wijden, teneinde ook verschillende architecten over dit onderwerp aan het woord te laten komen. A. A. H.

* * *

ALS gevolg van het verzoek der redactie om aan de beschouwing over de tentoonstelling van architectonische schetsen iets toe te voegen, voldoe ik hiermede gaarne.

De interesse dezer betrekkelijk kleine verzameling schetsen schuilt dunkt mij voor een deel daarin, dat we hierdoor de talenten van den architect van een anderen kant leeren kennen en op een andere wijze leeren waardeeren als we dat gewoonlijk doen. Bijna uitsluitend helaas, wordt de architect beoordeeld enkel naar hetgeen hij heeft gebouwd, hetzij dat deze beoordeeling geschiedt naar het bouwwerk in natura, 't zij naar foto of wel naar meer of minder afgewerkte

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Hilaaatschap bedraagt voor gewone leden f 1.10—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en abonnenten f 7.50.

teekeningen van plannen en opstanden met hoogstens eene daaraan toegevoegde kleurteekening of een theoretisch perspectivisch aanzicht. Met deze tentoonstelling daarentegen zien we den architect niet als den gebonden en gedeeltelijk door „zijn personeel geteunde" beoefenaar der „art chiffré", maar we zien hem hier op dat deel van het meer beperkt artistiek terrein, waardoor we zijn prestaties als alleenstaand of op eigen beenen loopend ontwikkeld teekenaar leeren kennen.

Met deze laatste opmerking zou ik den betrekkelijk geringen omvang dezer schetsententoonstelling niet

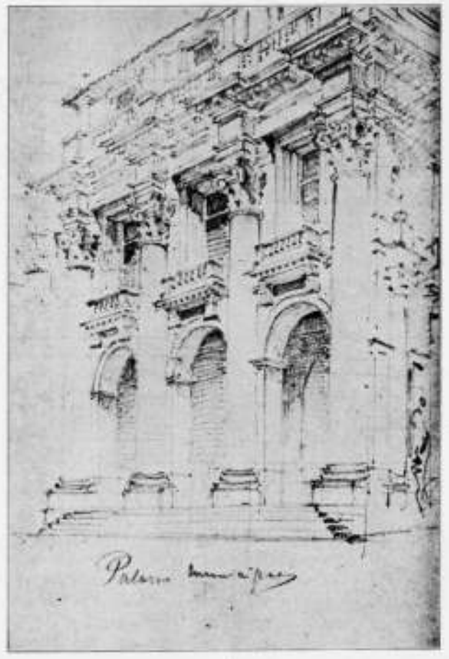

Trap, leidende tot de bibliotheek in de Cathedraal te Rouaan. W. Kromhout Czn.

in een recht evenredig verband durven brengen, maar gezien het groot aantal architecten in onze stad, in ons land en daarbij in aanmerking genomen de ijver en bereidvaardigheid van den secretaris der „Maatschappij" voor het bijeenbrengen dezer collectie, dan is het mogelijk dat we spoedig nog eens zoo'n tentoonstelling mogen beleven. Teekenaars als Kromhout, Leliman Jr. en Van der Meij bezitten wel meer schetsen of hebben tegen dien tijd wel weer krabbels gemaakt.

De artistieke hoedanigheden welke bij vele dezer schetsen aanwezig zijn, komen mij daarom zoo belangrijk voor omdat daaruit blijkt, dat een zelfde soort van opzetten, schetsen, kunnen teekenen, zoowel bestaat voor den architect als voor den schilder en beeldhouwer. Het mag van een andere soort zijn om het zoo te noemen, maar de architect zal toch, evenals de schilder met zijn opgedane vaardigheid in het schetsen zijn composeerend vermogen te hulp kunnen komen.

Het mag verder als overbekend worden beschouwd, dat een composeerend beeldend kunstenaar vóór alles zijn diverse hulpmiddelen moet hebben leeren kennen

Palazzo Muni-ci-pale. W. Kromhout Czn.

en gebruiken, en daaronder is het teekenen wel het middel dat het composeerend werk beheerscht van begin tot eind. Uit de reproducties der buitenlandsche tijdschriften leeren we dikwijls de talenten waardeeren der architecten als composeerend artist, en als een mooi voorbeeld van compositie-vermogen gesteund door een ontwikkeld talent in het „kunnen schetsen" zullen velen onzer zich de compositieschets van Jan Springer herinneren op de laatste lustrumtentoonstelling.

De teekeningen welke thans zijn geëxposeerd in de „Maatschappij" laten ons zien hoe de architect de kunst van het schetsen beoefent. We bewonderen

daarin het eenvoudige noteeren het neerschrijven met de juist noodige lijnen, met zoo sober mogelijke kleuraanduidingen, hetzij van een geheel gebouw, van voorwerpen, of wel van een enkele travée zoosals het voortreffelijke schetsje van Kromhout van het oude baksteenen paleis der place des Voges te Parijs. Hoe de architect in schets een overzicht weet te geven van merkwaardige bouwwerken, daarvan geeft Van der Mey uitstekende rake dingetjes te zien, welker juistheid en vaardigheid, we met hetzelfde

Schets van den Franschen schilder Le Nain.

genoegen zagen als destijds de teekening van den Romeinschen triomphboog op de tentoonstelling zijner studie's in de Rijks-Academie.

Dat er in het doel en in het wezenlijke van zoodanige architectonische schetsen veel overeenkomst bestaat met het schetsen van den schilder, merkten we reeds terloops op en geven we ter opluistering de nevenstaande reproductie eener teekening van den XVII eeuwschen Franschen schilder Le Nain, waarvan het origineel zich bevindt in het Louvre te Parijs. Deze schets werd ons op de Academie om hare bijzondere kwaliteiten steeds als voorbeeld aangewezen door Prof. Allebé. De afbeelding toont het aan, dat zij dien zeer betrouwbaren lof ten volle verdiend.

Het mooie in deze schets is m. i. wel daarin gelegen, en ik breng dit in verband met het bovenstaande, dat we hiermede een karakteristiek voorbeeld, een zeer geslaagd type hebben van wat we in het algemeen onder een schets hebben te verstaan. Met zoo weinig mogelijk gegevens is er zoo veel mogelijk uitgedrukt, zóó, dat de voorstelling in geheel aanwezig is. Dat deze voorname bijzonderheid, zij het dan meer of minder geslaagd, als voorwaarde gesteld mag worden voor een goed begrepen schets, spreekt echter *niet* zoo geheel van zelf, want ofschoon schilders in het algemeen wel doordrongen zijn van de groote waarde, die aan het schetsen moet worden toegekend, — zelfs zoo dat menigeen begint met schetsen en dit blijft doen zonder ooit verder te komen — toch mag het schetsen geen doel zijn maar een belangrijk middel.

Zooals gezegd, mag men als goede eigenschap eener schets aannemen dat er het geheel als schets in aanwezig is en een schets alzoo feitelijk eene

reductie is eener voltooide teekening. Om deze reden is het dan ook niet mogelijk schetsen te maken, zonder voorafgaande studie van grondig en uitvoerig teekenen. Het gaat met het teekenen als met elk ander vak, men begint met het volledig aanleeren, alvorens er sprake kan zijn van vereenvoudiging.

Dat er bij vele schetsen dezer tentoonstelling geen sprake is van reductie-teekening of vereenvoudiging kortom van schets, moet voor een groot deel wel daarin zitten, dat de vervaardigers vreemd staan voor een ietwat grondige kennis in het teekenen.

K. VAN LEEUWEN.

PRIJSVRAAG VOOR EEN AANPLAKBILJET

UITGESCHREVEN TER GELEGENHEID VAN HET 25-JARIG BESTAAN DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Dit aanplakbiljet moet dienen om het publiek te wijzen op de te houden tentoonstelling van het werk der leden, welke tentoonstelling gehouden zal worden ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Vereeniging.

Het biljet moet geteekend worden op een vel papier van 60×80 cM., in welk formaat de reproductie zal plaats vinden. De beteekende oppervlakte mag niet kleiner genomen worden dan 52×72 cM., terwijl de langste maat de hoogtemaat verondersteld wordt te zijn.

Op het biljet moet *met duidelijke letters* het volgende te lezen zijn:

Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam
1885—1910.

Tentoonstelling van het werk der Leden, in den Rotterdamschen Kunstkring, Witte de Withstraat, van Zaterdag 22 Oktober tot en met Zondag 6 November 1910, geopend van 's morgens 10 tot 's middags 4 uur.

Als toelichting diene het volgende:

De ontwerper heeft de beschikking over 3 kleuren. De uitvoering moet zijn in vlakversiering, terwijl de ontwerper vrij gelaten wordt in de groepeering van den tekst.

Ten einde de deelnemers in de gelegenheid te stellen zich een denkbeeld te vormen van wat de Commissie zich voorstelt wat betreft vlakversiering en kleurendruk, zal de firma Corns. Immig & Zoon, Nieuwehaven 5, eenige biljetten in de vestibule harer fabriek tentoonstellen, en wel gedurende de maanden Juni en Juli.

Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd een Eerste Prijs van *f* 75.— en zilveren medaille met getuigschrift der Vereeniging en een Tweede Prijs van *f* 25.— en bronzen medaille met getuigschrift der Vereeniging. Deze prijzen zullen worden toegekend door een jury bestaande uit de Heeren A. le Comte te Delft, A. Spoon J.Jzn. en Corns. Immig Jr. te Rotterdam en behoudt deze jury het recht de uitgeloofde prijzen op andere wijze, doch over ten hoogste 3 ontwerpen te verdeelen, voor het geval zij mocht meenen, dat daartoe aanleiding bestaat, maar is gehouden het geheele uitgeloofde bedrag in elk geval toe te wijzen. Eventueele wijzigingen kunnen door de jury als voorwaarde gesteld worden, bij de toekenning van een Eerste Prijs voor het uit te voeren ontwerp. Zij zal hare bevindingen in een beknopt gemotiveerd rapport neêrleggen, waarbij zij echter het recht heeft bij eventueele ruime inzending de ontwerpen groepsgewijze te beoordeelen.

De uitslag van de bekroningen zal in de bouwkundige bladen worden bekend gemaakt.

De mededinging aan deze prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlanders.

Alle ontwerpen blijven het eigendom van de ontwerpers en zullen te Rotterdam en desgewenscht ook elders worden tentoongesteld, waartoe na de beoordeeling der jury, de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" gedurende vier maanden de beschikking over de ontwerpen houdt. Na dien tijd zullen de ontwerpen aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

De Eerste Prijswinner is gehouden, zonder verdere vergoeding, een calque (geteekend met diep-zwarte lijnen) op calqueerpapier of linnen te leveren, volgens nader te geven inlichtingen. Deze calque is dienstig voor de methode, waarin de Commissie de reproductie denkt te doen vervaardigen.

De antwoorden moeten worden ingezonden vóór of op den 10den September 1910, aan het adres van den 1sten Secretaris der feestcommissie, Oostzeedijk 229, plat verpakt en voor zoover ze niet direct op carton zijn geteekend, op stevig carton opgezet. Zij moeten gemerkt zijn met een motto en vergezeld gaan van twee verzegelde couverts van hetzelfde motto voorzien, waarvan het eene naam, kwaliteit en adres van den vervaardiger, en het andere een adres bevat, waardoor met den vervaardiger kan gecorresponderd worden.

De Feestcommissie:
J. E. VOOGT M.Wzn., *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR.
W. STOK JR.
J. J. PELT.
W. F. OVEREIJNDER, *Secretaris.*
Oostzeedijk 229.

Rotterdam, Juni 1910.

EEN NOODHULP.

Naar wij uit goede bron vernemen voorzag Mevrouw Zimmerman zich van een „noodhulp voor de keuken"; en Mijnheer Zimmerman koos zich een dito voor het helpen-ontwerpen van den Rotterdamschen Raadhuisbouw.

Als de „noodhulp voor de keuken" bevalt, d. i. goed kookt en netjes werkt, dan mag ze blijven dienen bij Mevrouw; als de „noodhulp-architect" bevalt, d. i. ontwerpt naar des burgemeesters zin en smaak, dan mag hij héél misschien meehelpen Raadhuis-bouwen.

't Is — naar wij vernemen!

EEN OUDE GEVEL.

Naar wij vernemen hoorde de heer Van Arkel van het plan tot slooping van een ouden gevel en dacht . . . . . Natuurlijk hoorde de heer Van Arkel daarvan. Hij liep vlug naar den architect, met de slooping belast, en . . . . . vroeg den gevel te koop.

Koopen, amice, je krijgt 'm cadeau! Cadeau, uit pure amiciteit!

Cadeau?! zegt Van Arkel en denkt . . . .

't Is — naar wij vernemen!

Later hooren we wel 's wat de heer V. A. met z'n cadeau-gekregen gevel deed.

KIJKER.

UTRECHTSCHE ARCHITECTUUR.

LANGZAMERHAND hoort men de roepstem in de stad Utrecht klinken dat de bouwkunde op een zeer laag peil gekomen is en het werkelijk tijd wordt, dat er met wat meer ernst, toewijding en liefde gebouwd zal moeten worden.

En het zoude voor vakmenschen geen moeite zijn, om in verschillende gedeelten der gemeente de meest onaesthetische, onoordeelkundige opzetten onzer hedendaagsche architectuur aan te wijzen. Maar Utrecht, is als gewoonlijk versuft en slaapt in zijn vergenoegd leventje. Toch moet er verandering komen, wil niet al het mooie der stad wat door het voorgeslacht gebouwd is, geheel verloren gaan... want niet tegenstaande het vele „leelijke", herbergt zij veel schoons.

Oude stadsgedeelten met pittoreske geveltjes en oude overwelfde bruggen met de onovertroffen lage walkanten der grachten en waar de oeroude boomen het geheel tot een aantrekkelijkheid maken, zijn nog overvloedig te vinden.

Maar daartusschen die moderne, koude en ongevoelige architectuur welke vloekt en scheldt.

En waren het nog alleen maar de particulieren, die daarin schuld hadden... het zoude te vergeven zijn, want vaak zijn de vele bijbedoelingen, het spekken van de geldbeurzen enz., zoo verleidelijk, dat het geen wonder is dat dezulken den mammon dienen... maar ook Gemeente en Rijk dragen schuld. Ja, ook zij nemen deel aan de tegenwoordige strooming.

Zoude het overbodig zijn de vele mislukte scheppingen (wanneer hier van scheppingen sprake is) van de laatste jaren aan te wijzen, om tot de waarheid van het bovengenoemde te komen?

Het is mijn plan om hier eenige treffende voorbeelden te noemen.

Allereerst zij dan vergund te wijzen op den meer dan ergelijken revolutiebouw der nieuwe stadsgedeelten o. a. achter 't Wilhelminapark, de buurten van de Jan Pzn. Koenstraat, en de Vogelbuurt; wanneer men daardoor heen loopt komt het gevoel in je op: „het is maar tijdelijk" en het is als 't ware alsof de gevels te kennen geven, dat zij evenzoo vlug verdwijnen zullen alsdat zij opgebouwd zijn; mogelijk spreken zij in hun gesloten taal waarheid en er zoude menschelijkerwijs niet zooveel voor noodig zijn om al die wanproducten tegen den grond te gooien. Een krachtige storm en al het werk zoude ter aarde gedoemd zijn. Meer dan erg is de uiting van dien revolutiebouw en ge behoeft U toch in 't geheel niet te verwonderen om op de naamplaatjes dokter A of B te lezen. Is het geslacht der geleerdewereld dan zoo gezonken, dat het tevreden wezen kan met huurhuizen waarvan de bouwval zich reeds bij den bouw aankondigt? Kenmerkt dat een tijd van geestesontwikkeling?

Straten, ja stadsgedeelten zijn volgebouwd met die valsche uitingen onzer hedendaagsche kunstontwikkeling. En wanneer wij dan van uit die buitenwijken de stad binnen komen, zien wij hoe in dit antirevolutionaire stadje Utrecht de revolutie hoogtij viert. Zonder eenige aansluiting met het mooie oude, zonder de minste waardeering van wat onze voorouders met moeite en overleg gebouwd hebben, stelt men de wanproducten der architectuur van de 20e eeuw daarnaast in groote disharmonie met het reeds bestaande. Verkracht, verknoeid zijn de mooie merkwaardige overblijfselen door de grove uiting van de laatste tijden en het is zaak dat alles in 't werk gesteld worde, opdat hieraan een eind kome.

Neemt eens de Nobelstraat, Nachtegaalstraat en Baanstraat, zij zijn te zamen als een van de hoofdaders der stad Utrecht te beschouwen en ziet eens welk een architectuur.

Zonder het goede, dat er tusschen in staat, te min te schatten is het geheel onder alle peil van kunst.

Volgebouwd: zonder eenig verder doorzien in de toekomst, huis aan huis, opgetrokken volgens de methode: „hoe en wat is het goedkoopste", van onze hedendaagsche bouwheeren(?) en bouwmeesters(?) staan zij daar in groote tegenstelling met de deftige en eerwaardige architectuur der oude heerenhuizen van 't Janskerkhof, Drift en Kromme Nieuwe Gracht.

Maar Utrecht slaapt en ziet het niet! Ziet de nieuwe Willemsbrug welke door de Gemeente gebouwd is bij de Mariaplaats: Ja, voorwaar veel geld voor kostbaar materiaal werd er aan gebezigd, maar *niets* is er bereikt; de constructie der bogen en de boogvormen, het ijzerwerk, zijn van zoo'n slechte uiting, dat zij meer dan pijnlijk op 't gevoel werken.

Ook uw tramhuisjes, stad Utrecht, schreeuwen tegen de oude mooie architectuur. Ziet b.v. het nog niet lang geleden gebouwd tramhuisje op het Domplein en men moet al heel weinig oog voor 't schoone hebben om 't verschil tusschen onze hedendaagsche kunst en het vervlogen verleden niet te zien.

Ziet de „vakschool voor typografie" (gelukkig een stuk buiten de stad). Ook dat is een meer dan ergerlijke uiting welke de bouwmeester er aan gegeven heeft, en iedere leerling van een kunstacademie zou den bouwmeester kunnen vangen, wanneer hij heel logisch al het geportlandcemente aanwees als nabootsing van zandsteen.

De overdreven topversiering, het in 't water vallend torentje, de groote zware balustraden spreken als groote tegenstellingen zonder den minsten eenvoud.

En nu nog even 't Muntgebouw.

Alhoewel nog niet geheel gereed, geeft het reeds voldoende te kennen wat het is en niet wezen moest. Over de schoonheid is niet gemakkelijk te redeneeren, men voelt het of men voelt het niet, maar de logica doet dat beter, en dan zoude ik alleenlijk eens vragen willen, waarvoor dienen die zware krullen en overdreven kapiteelen boven bij de kocpeltoren, die groote goot met lijst om de toren en waarom die groote nietsdoende krullen bij de dakvensters? enz.; is dat oordeelkundig of wel ondoordacht? of is dat niet geheel in strijd met de verjongde opvattingen der bouwkunst?

Maar waarom langer over 't leelijke en onreine gesproken? Het zoude ons maar ergeren en teleurstellen en daarom een anderen weg ingeslagen.

De wensch die wij zouden willen uitspreken is deze: laat ook Utrecht in den nieuwen stroom des levens zijn deel nemen, opdat ook Utrecht bewust worde van een nieuw te komen kunstperiode en waarin weer de Menschheid het „Schoone" in plaats van het „geld" dienen gaat.

Dat Utrecht niet langer blijft toekijken en blijft afwachten wat gebeuren gaat, maar ook de hand aan den ploeg slaat, en een werkzaam, gezond en frisch aandeel gaat nemen in het hernieuwd en verjongd leven. Zoodoende kan Utrecht nog zorgen dat niet *alles* verloren gaat, onder den moker van den revolutiebouwer, zoodoende kan Utrecht op haar oud verleden, haar nieuwheden bouwen en kan de draad welke het „toenmalige", het „heden" en het „toekomstige" der Schoonheid verbindt weer terugvinden.

En daarom Utrecht zorg voor uwe oude en nieuwe architectuur met de grootste voorzichtigheid en gevoel de verantwoording voor al wat is en leeft.

C. J. DE HAAS, *Bouwmeester.*

Een volgenden keer hoop ik terug te komen op het Muntgebouw en met schetsen of photo's een duidelijk beeld te geven, hoe daar tegen alle wetten der aesthetica gebouwd wordt.

TENTOONSTELLING VAN HET „BOEK" IN HET SUASSO-MUSEUM TE AMSTERDAM.

Een zeer belangrijke tentoonstelling van het „Boek" wordt van Juni—Augustus in het Suasso-Museum te Amsterdam gehouden ter gelegenheid van het Int. Uitgevers Congres.

In de voorrede van den lijvigen catalogus dezer tentoonstelling wordt gezegd: „dat wij leven in het teeken van het verkeer" en het is zeker niet overdreven als we mede als indirekt gevolg daarvan ook zeggen: „en mede in het teeken van het „boek".

Wat al nieuwe uitgaven komen u telkens en telkens weer onder de oogen en wil men dan ook in den tegenwoordigen tijd zelfs alleen maar op de hoogte blijven van eigen vak en wat daarmee samenhangt, dan heeft men al heel wat te verwerken.

In 't algemeen is men ook meer belang gaan stellen, mede in verband met beter kunstbegrip, aan druk en versiering van het boek.

Het is natuurlijk ondoenlijk alles te bespreken, dat misschien ook beter is om te laten, waarom we dan ook eenige grepen zullen doen en het tentoongestelde meer zullen beschouwen van den aesthetischen kant.

Laten we dan allereerst zeggen, dat er van de reclameplaat van T. Nieuwenhuis nog wel wat anders te maken zou zijn. De in vlakke kleuren gehouden naturalistische voorstelling kan ons ten deele bekoren, evenals het titelblad van den catalogus, dat mede door z'n verschillende kleuren ons niet aangenaam aandoet.

Komt men de zalen binnen, dan krijgt men een onrustig gevoel over zich als gevolg van de verschillende kleuren van boeken, platen enz.

Bij veel bizars, dat men te zien krijgt, valt toch ook veel te waardeeren en kan men opmerken, dat er bij vele uitgevers naar gestreefd wordt successievelijk met beter werk voor den dag te komen, daarbij bijgestaan door erkende kunstenaars.

Een keurige inzending is zeker wel van de firma Scheltema en Holkema te Amsterdam. Daar ziet men de bekende gelithografeerde kalenders van deze uitgevers. In een vitrine ligt het boek „Kunst en Samenleving" met keurige houtsneden versierd door G. W. Dijsselhof, dat zeker wel een van de eerste modern versierde boeken in ons land is en dat, al is het eenige jaren oud, ons nog beschaafd en wel overwogen aandoet, ook al zouden we het op 't moment van dezen kunstenaar iets anders wenschen.

Voornaam doen de groote uitgaven van deze firma het reeds door de materiaal- en kleurkeuze der banden. Zoowel de goudornamentatie, als die in blinddruk van den Rembrandt-Bijbel doet ons wat te fijntjes en te kleintjes aan en kunnen ons gedeeltelijk bekoren de banden van C. A. Lion Cachet en de plaatwerken van J. Maris en G. H. Breitner. De gouden filets houden

weinig verband met overig ornament en missen we samenhang tusschen rug en plat.

We zagen van B. W. Wierink illustratiewerk en bandversiering bij het naar middeleeuwsch epos herwrocht „Reinaert de Vos" door Stijn Streuvels. Blijkbaar is dit werk met zeer veel liefde, door den voor velen bekenden directeur en teekenleeraar gemaakt. Het boek „Lenteleven" van denzelfden schrijver ziet er beschaafd uit en is op de handpers gedrukt en versierd door Julius de Praetere. Een mooie band is ook om het boek „Gedachte en Verbeelding" door Jan Hotker aangebracht en is zeker te waardeeren het werk van D. Nijland voor de bekende groote uitgave van „Boefje" door M. J. Brusse. Nog ziet men mooi bindwerk van de Heeren J. Brandt en Zoon en de koperen platen en gravures van Prof. P. Dupont, voorstellende ploegende ossen en paarden. Van den stoeren werker C. Lebeau zagen we o. a. houtsneden voor boek- en bandversiering. Met de plaatjesachtige versieringen van Herman Teirlinck kunnen we niet dweepen.

Een van de mooiste inzendingen is zeker wel van de firma Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem, die ons mooi drukwerk vanaf de 15e eeuw laat zien.

Ongetwijfeld zullen we wel het een en ander vergeten hebben, dat zeker nadere bespreking waard was; evenwel zullen we het hierbij laten.

Wat nu tentoongesteld is betreft hoofdzakelijk het moderne boek en wat daarmede in verband staat. 18 Juli zal er een retrospectieve tentoonstelling worden gehouden van wat in Noord-Nederland sedert de uitvinding der boekdrukkunst is verschenen en waar wij nader op hopen terug te komen.

Nu reeds kunnen we niet nalaten een ieder, die belang stelt in 't boek, een kijkje te gaan nemen op deze belangrijke tentoonstelling. G. F. L.

INGEZONDEN.

(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.)

Hoewel zeer complimenteus, doet de heer Weissman mij niet de eer aan, de zaak waar het hier om gaat zuiver te stellen.

Ik stelde niet de vraag of onze meeningen over herstellen van oude bouwwerken uiteenloopen, de heer W. weet wel dat ik geen voorstander ben van het z.g. „restaureeren", evenals hij weten kan dat ik evenmin accoord ga met eene opvatting, die tot de absurditeit „*welnu dat het verloren ga*" vervalt.

Maar er is een groot verschil tusschen, *in het algemeen* betoogen en getuigen, zooals de heer W. doet en critiek op een concreet geval, welke hij hier had behooren te leveren alvorens een oordeel neer te schrijven; want bezwaar tegen zijn „willekeurige uiting" lokte hoofdzakelijk mijn vraag uit: „of het gepast is in zulke zaken een meening te suggereeren zonder een zweem van betoog of bewijs."

Nu de heer W. dat oordeel herhaalt, vervalt mijne veronderstelling dat zijn uiting ondoordacht zou zijn geweest; maar waar hij anderzijds de mogelijkheid erkent, dat zijn oordeel *voor*oordeel kan blijken; moet daaruit volgen dat dit oordeel voorbarig en dus inderdaad *voor*oordeel was.

De heer Weissman insinueert dat ik gedwongen werd een nieuw-oud Rembrandthuis te bouwen, „alles in zeventiende eeuwsche stijl natuurlijk"; dit nu is met de feiten in strijd en indien de heer W. wezenlijk belang in de zaak stelde en haar had onderzocht, zou hij dit weten. Hij zou dan weten, dat uit het oude huis in de eerste plaats is gesloopt het vele knociwerk van laat 19e eeuwsche oorsprong dat de oorspronkelijke indeeling geheel markeerde; dat vervolgens op de oude indeeling en met de oude balklagen, voor zoover mogelijk en bruikbaar, de oorspronkelijke ruimten weder tot hun recht zijn gebracht en daarbij zooals het behoort, wat kapot was hersteld is.

Hij zou dan weten dat vervolgens, volgens de opdracht, ik er mij aan wijdt om het aldus tot de oude proportiën teruggebrachte huis, in te richten tot de levende bestemming van een museum voor Rembrandtsetskunst.

Hij had dan zijne bewering dat ik „door de heeren gedwongen" ben, in de pen gehouden en ervaren dat ik nooit zal behooren — waarvoor hij vreest — tot hen, die het *bedrijf* van „restaureeren" in den reeds dikwijls gewraakten zin, beoefenen.

Bussum, 23-6-'10. K. DE BAZEL.

VRAGENBUS.

Vraag. Wat is de beste behandeling voor teakhout wanneer het gebruikt wordt voor buitenwerk, hetzij winkelpuien, enz.? 'S LID.

Antwoord. Vettig hout zooals teakhout, dient vooraf afgewasschen te worden met kalkwater, b.v. 1 deel dikke vette kalk op 15 deelen water. Na droging wordt het nieuwe hout behandeld met een poriën vulsel dat onder verschillende benamingen voorkomt in den handel, doch ook gemaakt kan worden van roggebloem met Flatting-vernis of met terpentijnolie, zoo noodig verdund met vloeivernis tot een dikte van plamuur. Tot kleuring wordt eenige gebrande terra de sienne (in olie gewreven) toegevoegd en het poriënvulsul met het plamuurmes opgebracht.

Na een dag drogens wordt het houtwerk met terpentijn- en lijnolie en vlakke puimsteen geschuurd, zoodat het overtollige vulsel verdwijnt, hierbij wordt het schuursel met het mes afgehaald, de profielen met een doek.

Voor groote vlakken kan men nog eens met fijn schuurpapier naschuren.

Na afstolling vernist men met Flattingvernis; is deze laag hard droog, dan kan men polijsten met schuurwol No. 0 of fijn gewreven puimsteen, hierna afwasschen en oververnissen met goed glanzende buitenlak.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 25, „De tentoonstelling van reisschetsen in het gebouw der Maatschappij" door J. G. met afb., „Rapport van de Raadhuis-Dam-commissie, uitgebracht aan B. en W. van Amsterdam", „Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen, Examenvragen".

„DE AANNEMER" No. 24, „Voorwaarden op het grint en zandbaggeren", adres aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, „De ontwikkeling van het vereenigingsleven in ons land" (slot).

„DE OPMERKER" No. 25, „Brieven van Piet van Diever", „Het rapport van de Raadhuis-Dam-commissie", „Mooi Nederland", „Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam", „Prijsvragen".

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 24, „De B. v. T.-fiets" door H. J. H., „Een vakgroep voor bouwkundigen", „Middelbaar Technische School", „Iets over grondkeerende muren", door Junior, „Iets over houtbewerking-machines" met afb.

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 24, „Electrische Stassano-oven" met afb., „Schroefdraad-freeschmachine" met afb.

„DE INGENIEUR" No. 25, „Zuestvergadering van het Koninkl. Inst. van Ing. te Brussel op 14, 15 en 16 Juli 1910", „Mededeelingen over Paraguay", voordracht gehouden door Jhr. M. J. de Bosch Kemper" „Een nieuwe poolwisselaar in gebruik bij den Rijkstelefoondienst" met afb. door A. S. I. van Kesteren c. i., „De ethische ontwikkeling van het ingenieursberoep" door F. Kerdijk, „Een voorstel tot vereenvoudiging in het frankeeren" door Dr. N. G. van Huffel, „Buitengewone hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool" door J. F. Klinkhamer c. i., „Over de commutatie in de gelijkstroomdynamo en over de demping" door C. L. R. E. Menges, „De spanningsregulatie van wisselstroommachines" door Dr. W. Lulofs M.Sc., „Metallegraphie en forceerziekte" met afb. door E. B. Wolff w. i., „Boekbespreking".

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 47, „Bauentwürfe für die Friedrichstadt von Berlin gegen Ausgang des XVIII Jahrhunderts" von Dr. A. E. Brinckmann, mit afb. „Vom Neubau des Augustus-Brücke in Dresden" (vervolg) met afb.

No. 48, „Zum fünfundzwanzigjährigen Bestehen der Königlich preussischen Messbild-Anstalt in Berlin" mit afb. „Neuere Eisenbeton Brücken" mit afb.

„LA CONSTRUCTION MODERNE", No. 37, „Le nouveau conservatoire" door P. Planat, „Le salon de la société des Artistes Français" door A. Gebbert, „Aux Amis de Versailles", „Villa Le Clos de l'Archer, à Meulan" (Seine-et-Oise) met afb. door A. D. „Un monument perdu" door P. „Eglise de Buzes" (Seine-et-Oise) met afb. door A. D. „Usines élévatoires. — Déversoir. — Chambres de refuge", „Radiers en béton" met afb.

„L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION" No. 6, „Vienne" met verscheidene afb. door A. Dubuisson.

„BUILDING NEWS" No. 2893, „The Amateur clerk of works", „Commencing practice", „Gothic Stone — jointing", met afb. „Doncaster technical school" met afb. „Indian and Eastern Architecture" met afb. Afb. van „the Cathedral, San Francisco, „Rathen, Hindhead", „New Premises", Oxford street W. „Emmanuel college", Cambridge, „The new English Church of St. Boniface", Antwerp.

„THE ARCHITECTURAL REVIEW" No. 154, „Birmingham University", Arch. Aston Webb. en E. Ingress Bell, „Notes from Italy", een aantal fraaie schetsen van J. M. W. Halley, „Dutch Doorway" te Cape-town, arch. F. W. Robertson. R.

BERICHTEN.

Town-planning conference.

Deze conferentie, die uitgesteld was wegens den dood van Zijne Majesteit den Koning van Engeland, zal thans gehouden worden van 10—13 October a. s. Het gedetailleerde programma zal zoo spoedig mogelijk verschijnen.

Algemeene Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond.

Het bondsbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond besloot in zijn jongste vergadering een zoogenaamde *witte lijst* aan te leggen van de namen van *die* architecten, ingenieurs, fabrikanten, ondernemers, kortom van *die* technische werkgevers, die gedurende deezen zomer hun opzichters, teekenaars of daarmede gelijk te stellen technisch personeel, in het genot van eenige dagen vacantie — met behoud van salaris — stellen.

Deze lijst — waarop tevens het *aantal* vacantiedagen wordt vermeld — zal op geregelde tijden worden gepubliceerd.

De Damplannen.

B. en W. hebben, naar wij vernemen, een regeling getroffen met de firma S. P. Goudsmit, waarbij deze accepteert de wijzigingen in de bouwplannen voor het nieuwe „Bijenkorf"-magazijn, zooals de Stadhuis-Dam-commissie die in haar rapport heeft voorgesteld. Het gebouw zal dus twee zware vleugels krijgen en het oppervlak zal iets kleiner worden.

Een desbetreffende voordracht van B. en W. zal den gemeenteraad deezer dagen bereiken.

Ook zal binnenkort een voordracht van B. en W. tot onteigening, in verband met de Damplannen, verschijnen en is men bezig met de taxatie der bouwblokken, begrepen in de onteigening, indertijd ten behoeve van de verbreeding der Paleisstraat aangevraagd.

Tel.

Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging.

In de Zaterdag gehouden algemeene vergadering van de Ned. Natuurhist. Vereeniging, ter gelegenheid van welke de afdeeling 's-Gravenhage de brochure getiteld *Om 's-Gravenhage* aanbood, hield de heer Heukels, de voorzitter, een rede, in welke hij schetste wat de vereeniging sedert 24 Juni 1905, de laatste algemeene vergadering, heeft doorleefd.

In die vijf jaren kwamen 4 nieuwe afdeelingen tot stand, werd door de Vereeniging het initiatief genomen tot het oprichten van de „Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten" en werd een woordenboek samengesteld der volksnamen van alle inheemsche planten.

De voorzitter herdacht den president der commissie, die zich aan dat werk wijdde, wijlen dr. Greshoff en diens legaat aan de Vereeniging, ten baate van natuurhistorische studiën. Nadat de voorzitter hulde had gebracht aan de inrichters der biologische tentoonstelling, hield prof. Hugo de Vries, eereld der Vereeniging, een rede over de duinflora van Nederland Tel.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A. et A." Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender (Maandkalender). Programma in No. 23. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

5. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

EEN JONG ARCHITECT, met speciale studie over sanitaire inrichting, zoekt in Holland of Utrecht plaatsing op een bureau. Aangename werkkring verdient de voorkeur boven hoog salaris. — Brieven onder No. 4314 Boekhandel MEIJER & SCHAAFSMA, Leeuwarden.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.00 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Het eigenlijk moderne in onzen tijd is bezonnenheid.

ALB. VERWEY.

H. P. Berlage, Beschouwingen over Stijl.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Raadhuisplannen te Rotterdam. — Zomerexcursie 1910. — Een ware geschiedenis d.d. 1910. — Ingezonden. — Internationaal Woning-Congres. — Iets over Wapenkunst, (slot). — Boekbeoordeling. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heer J. van der Lip, architect te Leiden; eveneens als kunstlievend lid de heer P. Brouwer te Buiksloot en als adspirant-lid de heer A. Panneman te Amsterdam.
Op voorstel van de heeren J. J. van den Burgt en A. Redert is door het bestuur voorloopig als gewoon lid aangenomen de heer A. M. Smit Jr., bouwkundige te Amsterdam.

TH. PHILIPPI, *te Secretaris.*

II. Te beginnen met de volgende week zal de bode de diploma-quitanties voor het 2e halfjaar 1910 aanbieden.
Ter bevordering van een regelmatigen gang van zaken wordt den leden verzocht, bij de eerste aanbieding deze te voldoen en bij afwezigheid order tot betaling te geven.

A. REDERT, *Penningmeester.*

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE.

Daar de Redactievergaderingen, bij wijze van proef, gedurende de maanden Juli en Augustus des Woensdags n.m. 5 uur gehouden zullen worden, worden de leden verzocht copy, voor het blad van Zaterdag bestemd, uiterlijk Woensdag voormiddag aan het adres van den Secretaris, Marnixkade 49, te doen bezorgen.

A. A. HES, *Secretaris.*

RAADHUISPLANNEN TE ROTTERDAM.

HET „Bouwkundig Weekblad" bevatte onlangs het navolgende bericht:

„Ter voorbereiding van het plan van raadhuisbouw en al wat daarmede samenhangt, werd eenige weken geleden door Burgemeester en Wethouders van Rotterdam eene speciale commissie gevormd, waarin zitting hebben de Voorzitter van het College van Burgemeester en Wethouders, de wethouder van de Afd. „Plaatselijke Werken", drie leden uit den Gemeenteraad, benevens de secretaris der Gemeente, de Directeur van Gemeentewerken en de Directeur der Bouwpolitie, terwijl de mogelijkheid opengehouden werd dat die Commissie, indien dit nader noodig bleek, ook andere deskundigen buiten het Gemeentebestuur staande, in zich op kon nemen.

Genoemde commissie, die reeds verschillende vergaderingen gehouden heeft en die kortelings nog is aangevuld geworden met den wethouder van financiën,

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspiranten f 7.50.

heeft eenigen tijd geleden aan Burgemeester en Wethouders het voorstel gedaan om Prof. Henri Evers te Delft uit te noodigen voor het maken van een welbestudeerd voorontwerp, noodig ter voorbereiding van eene eventueel uit te schrijven prijsvraag voor het nieuwe Rotterdamsche Raadhuis.

Burgemeester en Wethouders hebben gemeend dat voorstel in zooverre te moeten volgen dat zij Prof. Evers uitgenoodigd hebben zich hiertoe bereid te willen verklaren, doch met die afwijking dat Burgemeester en Wethouders het vooralsnog in het midden willen laten of de door Prof. Evers te leveren arbeid zal dienen ter voorbereiding eener prijsvraag, dan wel dat die arbeid zou kunnen leiden tot uitvoering.

Het is ons een genoegen te kunnen mededeelen dat Prof. Evers deze uitnoodiging heeft aangenomen en dat hij spoedig zijn werkzaamheden zal aanvangen".

Dit bericht bevat véél wat tot verheugenis kan stemmen. Uit het voorstel der Commissie spreekt n. l. op de eerste plaats duidelijk de overtuiging, dat voor de stichting van een Rotterdam alleszins waardig raadhuis, het uitschrijven van een wedstrijd noodzakelijk geacht wordt.

Onze bouwkundige genootschappen, die (waar het de stichting van *voorname, openbare* gebouwen geldt) sinds vele jaren voor het uitschrijven van openbare wedstrijden ijverden, zullen in dit oordeel dezer commissie, gekozen uit de besturen van een der voornaamste gemeenten van ons land, een erkenning van hun maatschappelijk streven vinden, en er de overtuiging uit kunnen putten, dat hunne inzichten hoe langer hoe meer beginnen begrepen te worden. En te meer stemt dit tot verheuging, daar deze commissie, als wier voorzitter de Burgemeester van Rotterdam zitting heeft, voor het grootste deel niet uit architecten bestaat, welken laatsten men allicht zou kunnen verwijten, dat zij voor hun eigen gemeente prediken.

Dat de commissie het verder wenschelijk oordeelde, voor te stellen een bekend architect het maken van het vóórontwerp op te dragen, vermindert niet de waarde van bovengenoemde erkenning.

Want, volkomen begrijpelijk is het, dat men een grondslag wenscht, een concreet, wèl omschreven gegeven, waardoor 't werken in den blinde wordt voorkomen. Dit inzicht geeft blijk, dat de commissie niet over één nacht ijs wenscht te gaan. Een goed, in groote, algemeene trekken omschreven grondplan, mits niet te knellend en te veel in kleinheden afdalend, voorkomt vele langdurige, onvruchtbare voorbereidselen en overbodig werk. En ook lijkt ons de keuze van Prof. Evers, een architect van algemeene ontwikkeling op kunstgebied, daarenboven met de stad Rotterdam goed bekend, voor het opmaken van een dergelijk algemeen schema een goede.

(In verband met dit voorstel zij er even aan herinnert, dat voor enkele jaren bij het uitschrijven van den grooten wedstrijd voor het Raadhuis van Londen op gelijke wijze te werk gegaan werd. Ook daar een vooraf opgemaakt grondplan, dat in algemeene trekken de verschillende eischen bevatte, waaraan de ontwerpen voldoen moesten.)

Het valt niet te ontkennen, dat er eenige huivering valt waar te nemen bij algemeene lichamen voor het uitschrijven van prijsvragen, hetgeen zijn oorzaak vindt in den strijd, welke door deze wedstrijden dikwijls gewekt werd. Laat er ons daarom hier uitdrukkelijk op mogen wijzen, dat deze strijd steeds zijn ontstaan dankte aan onvoldoende voorbereiding en door onoordeelkundig opgestelde programma's. Daarom, nogmaals: „het is een verblijdend teeken, dat de commissie te Rotterdam dit door een deugdelijke voorbereiding wenscht te ontgaan".

* * *

Zuchen alzoo de Bouwkunstenaars het voorstel der commissie toe, het meerendeel hunner maakt zich echter ernstig bezorgd, dat de overname er van door het college van B. en W. niet zonder restrictie geschiedde. Het dagelijksch Bestuur meent namelijk *„dit voorstel in zooverre te moeten volgen, dat zij Prof. Evers uitgenoodigd hebben zich hiertoe bereid te willen verklaren, doch met die afwijking, dat Burgemeester en Wethouders het vooralsnog in het midden willen laten of de door Prof. Evers te leveren arbeid zal dienen ter voorbereiding eener prijsvraag, dan wel dat die arbeid zou kunnen leiden tot uitvoering."*

Uit deze restrictie blijkt, dat het college van B. en W., in zijn geheel, het nog niet eens werd, dat een wedstrijd in deze de eenig juiste weg is, de éénig goede wijze, waarop Rotterdam een alleszins waardig stadhuis verkrijgen kan.

Men lette er wel op! Het gaat hier niet over de meerdere of mindere capaciteiten van Prof. Evers! Deze blijven hier geheel buiten beschouwing. Doch de groote beteekenis van het beginsel is hierin gelegen, dat alleen door een wedstrijd, door een openbare, nationale prijsvraag, den architecten zonder uitzondering gelegenheid geboden wordt hun beste krachten te uiten.

De stichting van het nieuwe Rotterdamsche raadhuis biedt daartoe een eenige en schoone gelegenheid!

Wat wil men beter als onderwerp van een wedstrijd, waarbij een volkomen welslagen vooraf reeds verzekerd is! — De meest vooruitgaande stad van Nederland. Een stad van beteekenis in het wereldverkeer, voor zoo een stad een tehuis te scheppen, dat de zetel van haar Bestuur huisvesten zal, bevat een vraagstuk, aan welks oplossing onze eerste Bouwkunstenaars met al hun krachten zich zullen wijden. En zou men nu, zonder meer, d. w. z. met uitsluiting van alle andere onzer beste krachten, aan één architect een dergelijke opdracht geven mogen?

Men gevoelt, dat dit niet de juiste weg is.

Want, ook al ware het mogelijk uit te maken, *wie* in ons land de beste Bouwmeester zou moeten genoemd worden, (en wie zal dit uitmaken!) dan nog zou men geen zekerheid hebben, dat deze het beste ontwerp leveren zou. Want het werk, ook van de beste kunstenaars, is zeer wisselend van waarde! Scheppingen, van wien ook, zijn meer of minder gelukkig, al naar gelang de inspiratie hem ter wille of onwillig is. (Dit schijnt maar al te vaak te worden vergeten: Niet de kunstenaar bepaalt de waarde van zijn werk, maar het werk bepaalt de waarde van zijn kunstenaar). Alle kunstenaars, zonder uitzondering, zijn afhankelijk van gelukkige of minder gelukkige oogenblikken; en het is dáárom, dat het idée: *wedstrijd* de meeste zekerheid biedt, niet om de z.g. beste kunstenaar aan 't woord te laten, doch, om het beste werk te verkrijgen; waar 't op slot van rekening toch om te doen is!...

En hierin dan ook ligt de oorzaak van het ijveren onzer eerste bouwkundige genootschappen voor het uitschrijven van openbare prijsvragen, daar, waar het voorname en monumentale bouwwerken geldt. De opbloei der Bouwkunst te bevorderen is hun taak, en zij weten, dat zij dat op deze wijze het best bereiken kunnen. Dat zijn geen redeneeringen in den blinde. De werkelijkheid is dáár, om de juistheid van dat inzicht te bevestigen. Want welke landen nemen de grootste vlucht op 't gebied der hedendaagsche bouwkunst? Die landen waar het beginsel van den openbaren wedstrijd gehuldigd wordt. Zie naar Duitschland bijv. Bijna dagelijks worden er voor algemeene doeleinden wedstrijden uitgeschreven en geen land ook waar de bouwkunst in enkele jaren zoo'n hooge vlucht nam. Daar zijn monumenten gesticht, waar ieder onbevooroordeeld beschouwer respect voor heeft.

* * *

Er is op gezinspeeld, dat ook het college van B. en W. van Rotterdam oorspronkelijk voorstander van het uitschrijven eener prijsvraag was, doch dat het eenigszins teruggeschrokken is door de bepalingen, welke voor de regeling van nationale prijsvragen door onze bouwkundige genootschappen onlangs opgesteld werden. In hoeverre deze bewering juist is, kunnen we niet beoordeelen; we gelooven het trouwens niet. Wel mogen we naar aaleiding daarvan er even ter geruststelling van de algemeene opinie op wijzen dat deze regelen uitsluitend vastgesteld werden, niet om het uitschrijven van prijsvragen te bemoeilijken, integendeel! Maar dat zij juist het tegenovergestelde doel beoogen, namelijk de misbruiken en onoordeelkundige regelingen tegen te gaan, die het welslagen der wedstrijden in ons land tot heden zoo vaak belemmerden. Niets wordt door onze genootschappen zoo zeer beoogd, dan hun welslagen te verzekeren door van de sedert vele jaren opgedane ondervinding een nuttig gebruik te maken.

Het is daarom met het volste vertrouwen, dat ons Genootschap de komst van den Rotterdamschen Raadhuis-wedstrijd tegemoet ziet. Het wenscht niet beter, dan te Rotterdam een waardig monument gesticht te zien, een kunstwerk, steeds ter glorie aan de stad en aan het Bestuur onder wiens juist beleid en inzicht het gesticht werd. W.

ZOMEREXCURSIE 1910.

Ingevolge het genomen besluit der ledenvergadering zal de excursie dit jaar gehouden worden naar Brussel. Door de welwillende bemiddeling van den heer Regout te Maastricht, zullen de deelnemers in de gelegenheid zijn de tocht uit te breiden met een bezoek aan de belangrijke leigroeve l'Esperance.

De excursie zal zijn een vierdaagsche.

Zaterdag den 23en Juli des morgens te 8.40 vertrekt het gezelschap met de H. IJ. S. M. van het Centraal Station te Amsterdam, en zal dan ongeveer te één ure te Brussel arriveeren. Na gezamenlijk koffie gedronken te hebben, zal het gezelschap zich dadelijk naar het tentoonstellingsterrein begeven, waar onder geleide van de heeren H. J. M. Walenkamp en Joh. Kromhout een globaal overzicht van de geheele tentoonstelling genomen zal worden. (Den avond hopen we gezellig in Oud-Brussel door te brengen!)

Den volgenden dag (Zondag) zullen de verschillende paviljoens, wat het inwendige betreft, nader worden bestudeerd.

De Maandag wordt besteedt aan een algemeen bezoek aan de stad Brussel, die zulk een bezoek overwaard is (St. Gudule, Palais de Justice, Groote Markt, Musée du Cinquantenaire enz.)

Dinsdag daaraanvolgende zal een bezoek gebracht worden aan bovengenoemde leigroeve; waarna de terugtocht naar Holland wordt aanvaard. (Laatste trein, aankomst 12.45 te Amsterdám C.S.)

Alleen de reiskosten naar Brussel en terug zullen door de deelnemers gezamelijk gedragen worden. Bij een deelname van meer dan 20 personen wordt de prijs van een 2e klasse retourbiljet *f* 8.— à *f* 9.—

Ieder deelnemer kan verder zijn reis zoo goedkoop inrichten als hem zelf goeddunkt.

Wat het logies betreft zullen door de heeren Walenkamp en Kromhout pogingen worden aangewend om aan groepjes van vijf tot tien personen een goed onderdak te verschaffen tegen de laagst mogelijke prijzen. Deze zullen vermoedelijk varieeren tusschen *f* 2.— en *f* 3.50.

Gelegenheid tot gezamelijk dineeren bestaat overvloedig op het tentoonstellingsterrein, waar voor *f* 1.50 à *f* 2.— een voldoend middagmaal te verkrijgen is.

Tenslotte vestigt het bestuur er den aandacht op, dat deze excursie bij uitstek de gelegenheid biedt om de „A. et A."-traditie van gezelligheid en opge-

wektheid niet alleen te handhaven, maar nog op te voeren.

Opgaven tot deelname worden ingewacht tot uiterlijk Zaterdag 9 Juli a.s. bij ondergeteekende.

G. J. RUTGERS,
Overtoom 298.

EEN WARE GESCHIEDENIS d.d. 1910.

D'r was 's in Amsterdam een architect of, beter gezegd, een architectenbureau, aan welks hoofd een impressario. De laatste was veelal bij den weg, op reis, in conferentie of op bezoek en hield dan nog tijd over om de lakens uit te deelen op 't bureau. Teekenen — ho maar; praten — des te meer; en toch was hij ARCHITECT, deze impressario.

Onze architect nu ontwierp 's een plan, een grootsch plan. Hij zwoegde zwaar en tobde lang; hij wrochte 'n verheven schepping, niet alleen ter verfraaiing van 't Leidscheplein, maar van gansch Amsterdam.

Toen eindelijk alle bladen des architecten handscheppers teekening bekomen hadden, werd met hoofsch gebaar aan B. en W. de schepping ter goedkeuring voorgelegd in de onfeilbare overtuiging, dat zelfs de schoonheidscommissie tegen iets zóó verhevens geen bezwaar zou kunnen hebben.

't Ontwerp kwam bij die commissie; men bekeek 't, men was perplex. . . .

Een ijverig lid, gemeenlijk ook in 't praten, keek toe en zweeg . . . en dacht en zocht. . . . waar toch heb 'k in de wereld dit meer gezien, 't is net. . . . of. . . 'k . . . een oude kennis ontmoet? . . . . Berlijn, ... Parijs, . . . Brussel, . . . Weenen, . . . Londen, . . . „The Building News" misschien? Hij zoekt en vorscht en kent geen rust, totdat . . . . hem redt „The Building News".

Daar was ze, de oude kennis, de Engelsche moeder van 't Amsterdamsche kind. De gelijkenis was sprekend, de verwantschap onloochenbaar; de vader wat cosmopolitisch aangelegd. . . .

Het ijverig lid der schoonheidscommissie verontwaardigd tot den bouwheer: „Mijnheer, dit ontwerp wordt niet goedgekeurd, 'k ben lid van de Amsterdamsche schoonheidscommissie en verzeker U: dit ontwerp zal worden teruggewezen. Hier is diefstal gepleegd, mijnheer, een ernstig vergrijp!"

„Diefstal? — Wat? — zijn wij dan schuldig? schuldig voor den rechter?"

„Voor den rechter gaat ge vrij uit, mijnheer; echter schuldig zijt gij; het „Tribunaal der Kunstenaars" spreekt het „schuldig" over U uit, en het vonnis is voltrokken! — Voorwaar; ik zeg het U, het bastaardzaad gedijt op Amsterdamschen bodem niet!"

Inderdaad, het ontwerp kwam terug van B. en W. met bemerking op de architectuur. Onze architect toog opnieuw — op reis; ditmaal naar Parijs, ... daar was geen „Building News". KIJKER.

INGEZONDEN.

Met den H. Augustinus mag ik nu uitroepen: „*o felix culpa!*" Immers de *schuld*, die ik op mij laadde, toen ik de meening uitsprak, dat de heer de Bazel gedwongen was geworden een nieuw-oud Rembrandthuis te maken, had het voor onze bouwkunst *gelukkig* gevolg, dat de begaafde meester thans verklaart, niet te behooren tot hen, die het bedrijf van „restaureeren" in den reeds dikwijls gewraakten zin beoefenen, maar dat hij er zich aan wijdt, het tot de oude proportiën teruggebrachte huis, waar Rembrandt een tijd lang gewoond heeft, in te richten tot de levende bestemming van een museum voor 's meesters etskunst.

Te mijner verontschuldiging zou ik misschien kunnen aanvoeren, dat de dagbladen van de zaak een gansch andere voorstelling hebben gegeven, en dat zelfs in het nummer van „Architectura", den 28sten Me. 1910 verschenen, gesproken werd over „de groote schilderkamer van Rembrandt in het nu herstelde Rembrandthuis".

Doch ik doe dit niet. Immers het valt licht een schuld te dragen, waaruit voor onze bouwkunst iets zoo verblijdends voortkwam.

Haarlem, 27 Juni 1910. A. W. WEISSMAN.

INGEZONDEN.

Naar aanleiding van de opmerking van „Kijker" in ons vorig nummer over de „Noodhulp van M. Zimmerman" te Rotterdam, zou men geneigd zijn tevragen:

Is het niet wenschelijk zich intijds te wenden tot B. en W. van Rotterdam, om eene belangrijke opdracht als een Stadhuis, in eene aan traaie gebouwen zoo arme stad, toch in geen geval op te dragen zonder meer, aan den een of anderen architect, die hoe kundig ook, toch nog nooit groote gebouwen daarstelde. Want zij, die Burgemeester Zimmerman kennen, weten hoe ook op bouwkundig gebied, hij een zelfstandig oordeel er op na houdt, en hoe zelfbewust hij zijne oogmerken weet door te zetten, zoodat het niet onwaarschijnlijk is, dat de voorloopige opdracht slechts een aanloopje beteekent om de publieke opinie voor te bereiden voor den „coup d'état", die Rotterdam in deze te wachten staat. Want ook des Heeren Evers capaciteiten zijn reeds te hulp geroepen voor eene nieuwe volksbibliotheek in dezelfde stad. Nu misgunnen we Prof. Evers het gelukkig gesternte niet, dat hem beschoren schijnt, en mogen hem even graag als de vrienden en raadsmannen, die hier den Heer Evers zonder twijfel ten steun zijn. De Heer Cuijpers had eveneens dergelijke helpers noodig om een Rijksmuseum te kunnen bouwen, en het nageslacht zal de gelukkige keuze en wijze inzichten der toenmalige regeerders zeer zeker daarvoor dank weten, terwijl de daad toenmaals, om politieke redenen niet het minst, veel grooter drijfkracht vorderde dan thans het geval is.

Maar toch kreeg Cuypers die opdracht niet zonder

concurentie, ofschoon talrijke, ook groote werken, van zijne buitengemeene talenten getuigden; terwijl de hoofdschotel van de uitgevoerde werken door Prof. Evers, slechts eene kerk te Rotterdam, één te Schiedam en eene fontein uitmaakt.

Over die werken persoonlijk critiek uitoefenen ligt verre van hier, de Burgemeester zou toch zijn persoonlijk oordeel voor het ware houden, en het zoude ook jammer zijn als de zaak om hare gewichtigheid niet zuiver werd gehouden, want niets werkt nadeeliger op publiek en den Raad, die eenmaal te besluiten heeft, dan onderling z. g. „afbreken" van werk door collega's uitgevoerd. Aangenomen dus, dat zelfs het genoemde werk artistiek hoog staat, geloof ik toch niet, dat het in de bedoeling van den heer Jan Veth, wiens oordeel we kennen over deze kwestie uit de „N. R. Crt." en blijkbaar aan Mr. Zimmerman sympatiek is, heeft gelegen, om één persoon, hoe kundig ook als den maker van het stadhuis aan te wijzen. Dit van gezaghebbende zijde Mr. Zimmerman onder het oog brengen, was m. i. niet overbodig.

Of het eene publieke of onderlinge prijsvraag zoude moeten worden, of het op den weg ligt de groote werken welke den geheelen persoon des makers vragen, op te dragen aan Professoren in 's Rijksdienst, zijn kwesties, die ik hier niet verder wilde aanstippen. EEN OPMERKER.

De gedachte van de meerderheid der Redactie in dezen zaak is reeds door het hoofdartikel van den heer W. weergegeven; echter zij hieraan nog toegevoegd, dat de capaciteit van een bouwmeester niet wordt afgemeten naar het aantal zijner uitgevoerde werken. RED.

9e INTERNATIONAAL WONING-CONGRES.

EEN der andere onderwerpen die op het congres ter sprake zouden worden gebracht, luidde: „Hoe is het bouwcrediet ten behoeve van het algemeen belang te organiseeren?"

Dit onderwerp werd besproken door den heer J. H. Faber e. i. inspecteur der volksgezondheid te Zwolle.

De wijze, waarop de Nederlandsche Staat bouw crediet verleent, kan geschieden als volgt:

1e. De finantieele steun wordt door het rijk indirect aan bouwvereenigingen verschaft en wel door tusschenkomst van de gemeenten, doch direct indien de gemeenten zelf bouwen.

2e. De vereenigingen, maatschappijen enz. moeten tot doel hebben volkswoningen te stichten en als zoodanig door de regeering erkend zijn.

3e. Het bouwcrediet kan bestaan uit een volledig voorschot tegen jaarlijksche aflossingen in max. 50 jaren. Indien de bouwvereenigingen of de gemeenten door hooge bedrijfskosten niet kunnen voldoen aan de jaarlijksche aflossing, zoo kan het rijk ook daarin ter hulpe komen.

4e. De rente van het bouwcrediet komt overeen met den koers van de 3 pCt. N. W. S. en varieert van 3¼—3⅜ pCt.

* * *

Indien de bouwvereenigingen op rijkssteun willen rekenen, zoo moet duidelijk in de statuten vermeld zijn, dat winstbehaling voor de leden der vereeniging is uitgesloten en bij het aanwezig zijn van eigen kapitaal, het dividend max. 4 pCt. zal bedragen.

Verder mogen de bouwvereenigingen hunne onroerende bezittingen niet aan anderen overdragen of belasten zonder goedkeuring door de Gemeentebesturen of Provinciale Staten. Verder hebben de gemeenten het recht van onteigening tegen vergoeding van het gestorte aandeelenkapitaal, de nog te betalen rente en een aandeel in de liquidatiekosten.

De omstandigheid, dat de gemeenten het grootste deel van het benoodigde kapitaal leveren en op ieder oogenblik tot onteigening kunnen overgaan, bewijst wel dat de te stichten bouwwerken bijna als gemeente-bouwwerken te beschouwen zijn, waarbij de bouwvereenigingen meer als onderhandelaars tusschen de huurders en de gemeenten optreden.

Nadeelen aan het stelsel der gemeente-stichtingen hebben zich nog niet voorgedaan; wel is het voordeel gebleken, dat men spoediger tot een resultaat komt.

De tijd die noodig is voor het vormen van eene bouwvereeniging, het samenstellen en goedkeuren der statuten, de concessie-aanvraag, de besprekingen over de ligging van het bouwterrein, het aantal woningen enz.; dat alles blijft achterwege.

De heer Faber beschouwt 't meer als een taktische questie hoe de woningen tot stand moeten komen, hetzij door de vereenigingen dan wel direct door de gemeenten.

In 1904 werd de eerste bouwmaatschappij erkend en sedert zijn tot October 1909 een 89 vereenigingen opgericht, terwijl bijna vier millioen werd voorgeschoten.

Niet alle vereenigingen zijn er in geslaagd met bouwen aan te vangen, daar 't verkrijgen van een geschikt bouwterrein dikwijls langdurige vertraging veroorzaakte.

Verder blijkt in de praktijk dat eene amortisatie over hoogstens 50 jaren, zooals de wet voorschrijft, te bezwarend is. Men spreekt dan ook de hoop uit dat die termijn tot 75—80 jaren verlengd zal worden.

Op het platte land wordt dikwijls nog veel waarde gehecht aan het verkrijgen van een eigen woning; met toestemming van de gemeenten echter kunnen de woningen worden afgestaan, waardoor de bewoner eigenaar wordt.

Verder is gebleken dat 't somtijds goedkooper was dat het bouwen niet door eene vereeniging geschiedde, maar alleen tusschenkomst verleend werd om den belanghebbende een voorschot te geven.

De gemeenten hebben, onder nadere goedkeuring

der Provinciale Staten, ook het recht gelden voor bouwcrediet af te staan, zonder het Rijk om steun te vragen. Somtijds is van dit recht gebruik gemaakt, waar het Rijk de vereeniging geen hulp kon aanbieden, b.v. in Amsterdam was een bestaande woningvereeniging, die haar arbeidsveld wenschte te vergrooten en eene leening van 1 millioen gulden wenschte te sluiten, waarvan de helft direct te benutten.

De statuten en de rechten der leden op de reeds aanwezige bezittingen waren voor eene rijkssubsidie een beletsel.

Waar deze vereeniging goed bekend stond en het bestuur ook voldoende borgstelling aanbood, zoo heeft de gemeente Amsterdam zich belangloos als borg aangemeld bij de rijkspostspaarbank in zake de renten en de aflossingen over 75 jaren.

De bouwgrond is door de gemeente in erfpacht gegeven, waarvoor de gemeente eene hypotheek op de nieuwe woningen verkrijgt en zoo noodig op een deel der overige onroerende bezittingen.

Ten slotte mogen geen uitkeeringen aan de leden plaats vinden, indien bij de postspaarbank een achterstand van rente of aflossing aanwezig is.

Het voordeel van deze crediet verleening tegenover die van het rijk bestaat o. a. hierin, dat de vereeniging vrijer kan handelen, wat dus speciaal voor bestaande vereenigingen van belang is, verder dat de aflossing over 75 jaren verdeeld kan worden.

Een nadeel kan genoemd worden dat het bouwcrediet iets duurder is en wel ongeveer ½%; indien de postspaarbank kon besluiten bouwcrediet tegen de rente van 2.64% te verschaffen, dus tegen dezelfde rente, die de inleggers der bank ontvangen, dan zou ook deze wijze van crediet meer tot haar recht komen.

J. R.

IETS OVER WAPENKUNST.

DOOR A. W. WEISSMAN. *(Slot.)*

SINDS de schildhouders optraden begonnen de helmkleeden in afmetingen te verminderen. Ten tijde van Maximiliaan van Oostenrijk laat men den helm reeds weg, om dien door een kroon te vervangen. Op de zegels van Karel V vóór 1520, toen hij nog geen keizer was, wordt het schild door tenanten gehouden en door een kroon met vijf bladen gedekt.

In de tweede helft der 15e eeuw beginnen de wapenspreuken algemeen te worden. Maar op de zegels worden zij niet gebruikt. De meest bekende is wel die van Keizer Frederik III: „Austria Est Imperare Orbi Universo", welke hij dus vertaalde: „Alles Erdreich Ist Oesterreich Unterthan", maar waarvan een spotter maakte „Aller Erst Ist Oesterreich Verdorben". Deze spreuk placht afgekort te worden: A. E. I. O. U. De eigenlijke bloeitijd der wapenspreuken is echter de 16e eeuw. Zij waren geheel persoonlijk, want ieder nam en verwisselde ze naar welgevallen. Pas in de 17e en 18e eeuw beschouwde men ze als erfelijk en als tot een wapen behoorend.

In den Bourgondischen tijd wordt de keten van het Gulden Vlies op de zegels van de ridders dier orde om het wapenschild aangebracht. Bovendien maken de vorsten uit het Bourgondische huis op hun zegels gebruik van het vuurslag en de kruisen, die zij als zinnebeelden hadden aangenomen. Keizer Karel V voegde daar nog bij de zuilen van Hercules met het devies „Plus Oultre".

Wanneer een wapenkunstenaar in den tegenwoordigen tijd Nederlandsche blazoenen moet afbeelden, dan is zijn taak niet gemakkelijk.

Het Nederlandsche rijkswapen, dat door het laatste Koninklijk Besluit meer in overeenstemming met de regelen der heraldiek is gebracht, ook de wapens der provinciën en van de voornaamste steden kunnen zeer goed in den stijl van het begin der 16e eeuw worden behandeld, daar zij allen vóór dien tijd reeds waren ontstaan.

Doch de wapens van particulieren hier te lande zijn haast zonder uitzondering afkomstig uit de 17e en 18e eeuw, en derhalve niet uit de periode der goede heraldiek.

Terwijl de vorsten uit het Bourgondische Huis door hun wapenherauten toezicht op adeldom en het voeren van wapens lieten houden, heeft de Republiek der Vereenigde Nederlanden zich daar niet mede bemoeid. Wel had men na 1581 het instituut der Ridderschappen behouden, wier afgevaardigden aan het staats- en gewestelijk bestuur deelnamen; maar om lid van de Ridderschap te zijn moest men een zoogenaamde „ridderhofstede" bezitten, die door de rijk geworden burgers voor veel geld gekocht werd, en die hen dan het recht gaf zich „Heer" te noemen. De door deze nieuwbakken edellieden gevoerde wapens kan men niet bepaald als modellen van goede heraldiek beschouwen.

De Duitsche Keizers waren, vooral in de 18e eeuw, tegen betaling bereid, om Nederlanders, die zulks verlangden, in den adelstand te verheffen.

De nieuwe edelman kreeg dan een folio-album van perkament, in fluweel gebonden, dat in wijdloopig Latijn van de verheffing in den adelstand melding maakte, en een teekening van het verleende wapen bevatte. Van het perkament hing het Keizerlijk zegel af, gevat in een groote geelkoperen doos.

Ook andere vorsten verleenden wapens aan Nederlanders. Een voorbeeld is dat van den admiraal De Ruyter, waarin „een geheel opgetuigd linieschip, zeilende op een zee" en „een linksgericht kanon op zijn affuit" voorkomen, twee wapenfiguren, die de goede tijd der heraldiek niet heeft gebezigd.

Aan Rietstap's beschrijving der wapens van Nederlandsche edelen uit de 19e eeuw ontleenen wij het volgend bloemtuiltje van onheraldieke blazoenen.

„Twee gouden arenden op een rotsachtigen grond staande". „Een rechtopstaande zwarte beer ondersteund door een grasgrond". „Twee klimmende en aanziende leeuwen in natuurlijke kleur op een grasgrond". „Een stroomgod in natuurlijke kleur met groene waterplanten omkranst en omgord op een grasgrond". „In een rood schild een springend zwart paard". „Op een grasgrond een zittende zwarte beer met opgelichte voorpooten". „Een bevruchten gouden oranjetak, die als een ellips gebogen, dwars in het schild ligt". „Een zwarte arend met zilveren kop, de rechtervleugel opgeheven en de linker nederwaarts gericht, staande op een dwarsgelegd groen stuk hout". „Een Indiaan in natuurlijke kleur op een grasgrond". „Het hoofd van een Javaan in profil". „Een leeuw in natuurlijke kleur, staande op een schuinlinks gelegden kanonloop met de monding naar beneden".

Wij zullen het hierbij laten, ofschoon de verzameling nog uitgebreid kon worden. De wapenkunstenaar, die zulke blazoenen moet afbeelden, kan dit niet doen in den stijl van den goeden heraldischen tijd. Hij handelt dus het beste, wanneer hij de voorbeelden der 17e en 18e eeuw volgt, hoeveel daar ook op aan te merken moge zijn.

Maar het is onzinnig, zulk een blazoen, zooals wel geschiedt in den stijl der 13e, 14e of 15e eeuw te willen voorstellen. Een schuinslinks gelegde kanonloop maakt een zot figuur in een schild uit den tijd van Floris V.

Wel mocht Ter Gouw zeggen: „Met den ondergang „van het leenstelsel ging ook de wapenkunst een „tijdperk van verval tegemoet; met elke eeuw zonk „zij door onkunde en wansmaak al dieper, tot men „achter rococo-schilden trofeeën vormde van kanonnen „en geweren, een paar huzaren te paard als schild„houders er naast zette en als wapens landschappen „teekende met een hengelaartje op een zodenbankje „totdat de heraldiek op het einde der 18e eeuw werd „weggeworpen als een opgeschikte kinderpop, om plaats „te maken voor vrijheidsboom en Jacobijnenmuts".

Gelukkig begint men in den laatsten tijd weder meer aandacht aan den wapenkunst te wijden. Maar hoe vaak wordt niet het 13e eeuwsche schild gesteund door 15e eeuwsche schildhouders, gedekt door een 16e eeuwsche kroon, gevuld met een 17e eeuwsch blazoen en geplaatst voor een 18e eeuwschen mantel!

Zelfs het nieuwe wapen van Noord-Holland, saamgesteld uit die van Holland en Westfriesland laat den Hollandschen leeuw aan de Friesche luipaarden zijn... staart toekeeren. Toch had men kunnen opmerken, hoe in het wapen van Gelderland de leeuwen van Gelre en Zutfen elkander aanzien, gelijk aan goede heraldische leeuwen past.

Ik hoop, dat zij, die geroepen zullen zijn wapens aan te brengen, in zulke fouten niet mogen vervallen, en stel mij gaarne beschikbaar om hen, die zulks wenschen, met raad te dienen.

BOEKBEOORDEELING.

Sinds korten tijd is onder den titel „Leidsch Prentenboek" verschenen een keur van 60 afbeeldingen van oude gebouwen uit Leiden.

Deze afbeeldingen, vroeger met tekst verschenen in het tijdschrift „Het Huis, Oud en Nieuw", laten ons zien:

De Leidsche hofjes.

Het Gemeenlandshuis van het Hoogheemraadschap Rijnland.

De Sint Pieterskerk.

De hofjes geven die typische binnenruimten weer met oud-Hollandsche schilderachtige huisjes, waarbij dikwijls een pomp of bloemperk het intiem ensemble helpen verhoogen en ons doen denken aan de schilderstukken van Pieter de Hooghe.

Hoe knus deze huisjes ook doen, toch zijn de meesten wel ten doode opgeschreven, hoe onaangenaam ons dit ook stemt. Er wordt van een moderne woning wat anders vereischt en daaraan kunnen deze vaak bouwvallige huisjes niet voldoen. In 't algemeen kan men wel zeggen, dat ieder voor zich een moderne woning verkiest boven deze huisjes, ook al is men oudheid-liefhebber par excellence.

Bij de afbeeldingen van het Gemeenlandshuis zien we een reproductie van het ontwerp voor den voorgevel van dit gebouw van den Haarl. architect Lieven de Key, dat om z'n te groote kosten niet is uitgevoerd. Onbeholpen is de wijze, waarop stoep en consoles boven hoofdingang op deze teekening perspectievisch zijn voorgesteld. De groote zaal geeft ons een prachtig 17e eeuwsch intérieur te zien met tongewelf, schilderwerk en goudleerbehangsel.

De reproducties van de St. Pieterskerk laten ons een blik slaan op z'n fraaie architectuur, muurschilderwerk, enz. en tevens op een paar bladzijden uit een muziekboek, afkomstig van deze kerk en dateerende uit het 3e kwart der 16e eeuw.

Uit commercieel oogpunt moge het aanbrengen van advertenties noodig zijn, toch werken ze storend, vooral nu ze ook tusschen de afbeeldingen zijn afgedrukt en missen we noode het schutblad, daar we nu zoo met de deur in huis vallen.

De geringe prijs van ƒ 0.50 maakt het mogelijk, dat dit boekje onder veler bereik kan komen, wat het ten volle verdient.

G. F. L.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1722: „Tentoonstellingen in den Haag" door Plasschaert, „Arti et Amicitiae", notities door Plasschaert.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 26: „Tentoonstelling Reis- en Architectuurschetsen", „Prijsvragen N. V. Binnenlandsche Exploitatie Mij. van Onr. Goederen te Haarlem", „Rapport Raadhuis-Dancommissie", „Sociale Hygiene en Techniek" door J. L. B. Kentschat, „Het Reventer te Zwolle, Het laatste bedrijf?"

„DE OPMERKER" No. 26: „Brussel", met afb. van La Grand Place, „Het Steenbakken volgens de Hollandsche Methode" door P. H. S.

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 25: „Elektrische koppeling" met afb., „Viercylinder Scheepsmotor" met afb., „Iets over waterreiniging en het viltrecr-systeem der Kunst-viltreerssteenenfabriek „Delft"" met afb.

„DE INGENIEUR" No. 26: „Locomobiel met kleppenbeweging, systeem Lentz" (over de beproeving), „De Werelttentoonstelling te Brussel" I met afb., „Inleiding, R. A. van Sandick c. i., „Buitengewone Hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool" door H. A. van Ijsselstyn c. i.

„DE AANNEMER" No. 25: „Uit Zuid-Afrika".

„BUTTEN" No. 26: „Interieur van de Kathedraal te Reims", „Reims" door H. v. d. Mandere, met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 49 en 50: „Bauentwürfe für die Friedrichstadt von Berlin gegen Ausgang des XVIII Jahrh." door Dr. A. E. Brinckmann, met afb., „Wettbewerbs-Entwurf für ein Rathaus in Plauen", Arch. W. Banein, „Die Architektur auf der Grosse Berliner Kunstausstellung 1910", „Die Lösung der Verkehrsfragen im Wettbewerb Gross-Berlin" door Fr Eiselen, met afb.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 38: „Le Salon de la Société Francais" door A. Gelbert, „Pavillon d' Entrée de la Place Dauphine", „Hôtel Particulier à Rouen" Arch. M. P. Lefebure, met afb.

„BERLINER ARCHITEKTURWELT" No. 9: „Architektur und Architekten", door B. Fischer, „Villa im Grunewald", Arch. H. Scheurenbrandt, Berlin, „Villa Freudenberg", arch. H. Muthesius, „Entwurf für das Ministerial- und Landtagsgebäude in Oldenburg", Arch. E. Rentsch, e. a.

„BUILDING NEWS" No. 2894: „In Wild Wales", „The Renaissance Tombs of Rome", met afb. „Presentation of the Royal gold Medal at the Institute", „Notes on the Hardening of Portland Cement", „The Society for the Protection of Ancient Buildings", „San Francisco Cathadral", met afb. Arch. C. G. Hare, „Golf House", Arch. G. H. Willoughby, e.a.

„THE BRICKBUILDER" No. 18: „Warming and Ventilating with Special Reference to Hospital Buildings II", door D. D. Kimball, „Gymnasiums — Their Plan and Equipment — V", door M. B. Reach, met afb. „Competition for a House to be Built of Terra Cotta, Hollow Tiles", (Report of the Jury of Award) met afb. „New Pavilion for the American League Base Ball Club", Philadelphia, Arch. W. Steele & Sons Comp. e.a. K.

BERICHTEN.

Kunstnijverheidsschool „Quellinus".

Namens het Bestuur heb ik de eer U uit te noodigen tot het bijwonen van de Studies, door de leerlingen vervaardigd gedurende den afgeloopen Cursus en in den Wedstrijd aan het einde van dezen Cursus, van welke de Tentoonstelling zal plaats hebben in de lokalen der school op Vrijdag 8 en Zaterdag 9 Juli a.s. voormiddags van 10—12 uur en namiddags van 2—4 uur, alsmede op Zondag 10 Juli a.s. namiddags van 1—4 uur.

Hoogachtend,

de Directeur:

Amsterdam, 1 Juli 1910. C. W. NIJHOFF.

H. A. van der Wal en W. K. Rees.

In den kunsthandel „Sierkunst", Keizersgracht, wordt van 15 Juni tot 20 Juli een tentoonstelling gehouden van schilderijen en etsen door H. A. van der Wal en batiks van W. K. Rees. *Hbl.*

Kunst en Samenleving.

Daar wordt mij door de secretaresse, mej. M. B. Ferwerda, te Laren (N.-H.) toegezonden een circulaire en reglement van de vereeniging „Kunst en Samenleving".

Reeds de titel verheugt mij. „Kunst en Samenleving", juist, dit omschrijft duidelijk het mooie doel der vereeniging. De kunst moet in de samenleving teruggebracht worden. Na is zij er bijna uit verdreven. En het feit, dat de vereeniging een dame tot secretaresse heeft, pleit voor den ijver waarmede er zal gewerkt worden, want meestal zal men zien, dat toewijding, persoonlijke opoffering, zoo broodnoodig voor zulk een vereeniging, eerder bij de vrouw dan bij den man gevonden worden en bestaanbaar zijn bij den huidigen stand der maatschappelijke inrichting.

De vereeniging wil de opleiding tot kunstenaar hervormen, wil het kunstonderwijs bij de opvoeding hervormen en uitbreiden, en wil geven voor kostelooss onderwijs.

Dit alles bij elkaar is geen kleinigheid en het spreekwoord komt mij in de gedachten „qui trop embrasse mal étreint".

Maar, en dit vond ik hier „Alles Publeis Kern", er is ook een werkprogram om het schoone doel te bereiken, en dat omvat veel, dat mij praktisch lijkt.

Er zullen speciale lezingen gehouden worden, geschriften uitgegeven, cursussen georganiseerd worden, en „men zal zelf ter hand nemen klassikaal onderwijs als voorbeeld hoe het onderwijs in de verschillende kunstvakken op de lagere school kun en duren (?) moet zijn."

Bravo. Dat is goed begrepen. Daar komt het eene noodige, de praktijk. De praktijk zal een heerschoot zijn niet alleen voor de leerlingen, maar ook voor de meesters. En op dit laatste nummer van het werkprogram zal ik mijn aandacht vestigen, gelijk mijn hoop op succes voor de vereeniging er op steunt.

Dit bovenstaande geldt dan voor de afd. I van het program: „De opvoeding voor kunst". Afd. II houdt zich bezig met de opvoeding „door kunst", en wil door de kunst, de geestelijke en zedelijke verheffing der samenleving bevorderen.

Nu, tot op zekere hoogte kan dit ook wel, daar de kunst den voortbrengers en den genieters er van de schoonheid der schepping leert kennen en ze aldus nader tot den grooten Schepper brengt, hetgeen identisch is met geestelijke en zedelijke verheffing.

Als middel No. 1 zal men kosteloose muziekuitvoeringen in de volkstuinen organiseeren. Zeer goed alweer, maar gaarne zou ik er bij gezien hebben plannen tot oprichting van amateurs-muziekkorpsen onder de arbeiders. Ik ben nl. een groot voorstander van geliefhebber in kunst!

Als men in de laatste helft van de negentiende eeuw niet zoo dom was geweest, om van professioneel standpunt laag op „dilettantisme", „liefhebberij", enz. neer te kijken, zou men de tamelijk algemeen verbreide „liefde" voor de kunst en het schoone niet uit de breede lagen des volks hebben verjaagd en dus de kunst beroofd van hare „pepinière".

Laat overal de zwakken, ongeschoolden, naar wat kunst en schoonheid hongerenden, zelf werken, maar geef hun gelegenheid zich in het handwerk der kunst te versterken en hun werk te vergelijken bij dat van de meesters. Dan zal er overal weer liefde en belangstelling voor kunst komen en steeds sneller het doel der vereeniging bereikt worden en het peil der werkelijke beschaving verhoogd.

Tentoonstellingen, volksbibliotheken, goedkoope uitgaven van werken van letterkundige waarde en artikelen in volksbladen en tijdschriften staan ook op het program.

Als nu de vereeniging onderwijzend en opvoedend, maar zelve een goede en wijze leerkracht bezit, en wil optreden als de prins die de schoone slaapster uit hare honderdjarige verdooving voorzichtiglijk en met teeder gebaar wakker maakt, dan kan zij, niets gestoord door volk en overheid, tot zege zijn. C. L. DAKE.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender (Maandkalender). Programma in No. 23. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

5. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 27. ZATERDAG 9 JULI 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

„Jeder Zeit hat sein Kunst
Jeder Kunst sein Freiheit'.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van de 6e ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A.", 1 Juli 1910. — Paleis-Raadhuis. — Voordracht over ventilatie met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem, door Dr. B. Smaal. — Ingezonden. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — pen prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Van Prof. Jhr. Dr. J. Six werd namens het Kon. Oudheidkundig Genootschap de toezegging ontvangen voor eene bijdrage ad *f* 25.— in de kosten, veroorzaakt door de actie tot behoud van het „Arsenaal", welke toezegging in dank aanvaard werd.

II. Van de heeren welke gedurende de afgeloopen wintercampagne de tweede serie „Populaire Voordrachten" over „De Woning" hielden, werd ten bate van de Genootschapskas een bedrag ad *f* 51.56 ontvangen, welk bedrag na aftrek van alle onkosten als batig saldo resteerde.

Behalve uit erkentelijkheid voor deze zeer welkome stoffelijke bijdrage wordt deze gelegenheid gretig te baat genomen om den heeren nog eens hulde en dank te brengen voor deze zeer belangrijke en hoogelijk gewaardeerde bijdrage tot de zich in onzen tijd ontluikende cultuur, het verbreiden der kunst in 't algemeen en het wekken van belangstelling voor de kunstnijverheid, de bouw- en de sierkunst in 't bizonder, waardoor zij leek en vakgenoot aan zich verplichten en, naar wij hopen, de maatschappij een schrede voorwaarts brachten op den weg van beschaving en schoonheidszin.

III. **Excursie naar Brussel.**

De leden worden herinnerd aan de in het vorig nummer aangekondigde excursie naar de Tentoonstelling te Brussel, waaraan verbonden wordt een bezoek aan de leigroeve „l'Esperance" te Haybes. Het gezelschap vertrekt op Zaterdag 23 Juli e.k. des morgens te 8.40 uur van het Centraal Station te Amsterdam. Buitenleden kunnen zich desgewenscht te Den Haag of te Rotterdam aansluiten. Aanmelding tot deelname kan tot uiterlijk 12 Juli e.k. plaats hebben bij den ondergeteekende. (Zie voor détails betreffende onkosten, enz. No. 26 van het weekblad.)

Het bestuur laat niet na de deelname met warmte aan te bevelen. Het stelt zich van dezen tocht eene gelegenheid voor, tot versterking van den genootschappelijken band, waarbij uiteraard de „Amicitia", welke bij de vele ernstige besoignes noodwendig soms wat stiefmoederlijk bedeeld werd, tot haar recht dient te worden gebracht. Verzuimt niet van uwe deelname tijdig te doen blijken.

Namens het bestuur,

G. J. RUTGERS, *waarn. te Secretaris.*

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstbeoefenende leden *f* 20.—, voor leerlingen en adspirantleden *f* 7.50.

VERSLAG VAN DE 6e LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTR. LEDEN VAN HET GEN. „A. ET A.", 1 JULI 1910.

TOEGETREDEN als donateur de heer H. W. Valk. Geïntroduceerd was de heer P. Vermaak, gemeentearchitect van de Bildt.

Ingekomen was een voorloopig schrijven van den heer P. J. Houtzagers, directeur van het Kunst-Nijverheidsmuseum te Utr., waarin toestemming verleend wordt, om in de leslokalen van bovengenoemd museum tentoonstellingen te houden. In beginsel werd besloten gedurende de zomermaanden nog eenige periodieke tentoonstellingen te organiseeren van de plaatwerken uit de bibliotheek, tevens zal een schrijven aan „A. et A." gericht worden, waarin zal worden verzocht, voor de eerste tentoonstelling der door het Gen. „A. et A." af te stane collectie, de onkosten voor schadeverzekering te willen vergoeden.

Door den secretaris werd medegedeeld dat eene uitnoodiging ontvangen is voor de vergadering van „Mooi Nederland," evenwel te laat om er nog aan te kunnen deelnemen.

Aan verschillende vereenigingen is een schrijven gericht om op een op Donderdag a. s. te houden vergadering, afgevaardigden te zenden om te komen tot het vormen van eene Centrale Schoonheidscommissie voor Utrecht en omstreken. Ingekomen waren twee toezeggingen.

Besloten werd om vóór voorgenoemde datum nogmaals met kracht aan te dringen op het voldoen aan het reeds gedane verzoek.

Voorgelezen werd een ingezonden stuk onderteekend door Q. N. dat geplaatst is in een der Utrechtsche couranten, waarvan de inhoud beoogde een afbrekende critiek op het werken en streven van de club. Besloten werd er niet op in te gaan.

Vermeld werd dat een schrijven aan den heer Jos. Cuypers gericht was, met het verzoek om de club, en besturen van verschillende Utrechtsche Kunstvereenigingen, toegang te verleenen tot het kasteel „Haarzuylen", waarop een gunstig antwoord ingekomen is. Er ontstond eenige gedachtewisseling omtrent het al of niet wenschelijke dat de club de excursie zal houden met besturen van verschillende vereenigingen. Besloten werd dit punt tot de volgende vergadering aan te houden.

Ingekomen was een schrijven van de Patroonsvereeniging „Plichtsbesef", betreffende het onlangs ingezonden request aan B. en W. der gem. Utrecht in zake bebouwing gemeenteterreinen aan de Nicolaasweg, Prinsenstraat en Boonstraat, waarin door genoemde vereeniging werd betuigd, het niet geheel eens te zijn met de bedoeling van het gezonden request.

Als bezwaar werd genoemd dat in het request sprake is „dat schoonheid der voorgevels zeer gemakkelijk samen kan gaan met een goede indeeling der perceelen". „Plichtsbesef" kan zich daarmede niet vereenigingen, daar dan te veel de vrijheid wordt aangerand, omdat aan iedereen de vrijheid moet gelaten zijn, zijn huis in te richten zooals hij dat zelf wenscht. Evenzoo was men het niet eens met het volgende: „Overtuigd dat schoonheid, praktische inrichting en betrekkelijke min kostbaarheid zeer goed kunnen samengaan", daar men menigmaal ziet dat praktische inrichting van een huis of meerdere huizen aan blok, opgeofferd worden ter wille van de schoonheid der voorgevels.

De club richtte een schrijven tot bovengenoemde vereeniging, dat zij geheel eens kan gaan met haar schrijven en dat de bedoeling niet is, om ter wille der schoonheid van de gevels, indeeling en praktisch doel van het inwendige op te offeren, daar dit geen *ware* schoonheid is.

Verzocht werd aan de vereeniging, nog een adhesie betuiging aan B. en W. te zenden.

Ter tafel werd gebracht het voorstel om een commissie saam te stellen, die zal adviseeren omtrent de straatversieringen ter gelegenheid van de Lustrumfeesten in 1911. Daar men niet geheel eens werd omtrent de werkwijze dezer commissie, werd beslissing hieromtrent aangehouden voor een volgende vergadering.

Besloten werd een schrijven te richten aan de buitenleden van Utrecht en omstreken om deze op te wekken tot het houden van voordrachten, voorloopig in besloten kring en later voor het Utrechtsch publiek, in de hoop, dat daardoor de belangstelling in de bouwkunst zal stijgen, hetgeen zeer noodig is.

Besloten werd een schetscursus op te richten, waardoor leerlingen van de kunst-nijverheidscholen en andere inrichtingen gelegenheid zullen krijgen om onder leiding te schetsen en opmetingen te doen in kerken en gebouwen, die anders voor hen gesloten blijven.

Besloten werd aan de vereeniging „Voor de Kunst" een schrijven te richten, waarin het denkbeeld neergelegd zal worden om in het lokaal van hare vereeniging de reisschetsen, welke thans in Amsterdam tentoongesteld zijn, ter bezichtiging te stellen.

De heer Otto Schulz zou het uitbreidingsplan der gemeente Hilversum laten zien en toelichting daarbij verschaffen, maar kon dit wegens het gevorderde uur niet meer doen, zoodat dit tot de eerstkomende vergadering is uitgesteld.

C. J. DE HAAS, *te Secretaris.*

PALEIS-RAADHUIS.

VAN de hand van ons Eerelid Jhr. Mr. Victor de Stuers is een vlugschrift verschenen, getiteld: *„Amsterdams en Nederlands Eer, Het Raadhuis van Amsterdam"*, waarin de hooggeachte strijder voor het eerherstel van onze oude monumenten op de van hem bekende kernachtige, krachtige wijze, wederom een lans breekt voor de teruggave van het Paleis aan zijne oorspronkelijke bestemming. Onomwonden wordt aan de Staat der Nederlanden het verwijt gericht, dat zij in hare verplichtingen[1] tegenover ons Vorstenhuis te kort schiet. Wij raden belangstellenden de lezing van het vlugschrift zeer aan. Wij ontleenen er het volgende aan:

„Het duurt nu ruim een eeuw lang dat Amsterdam, de hoofdstad des Rijks, het gebruik mist van haar raadhuis, van haar Kapitool, van een wereldberoemd monument, geheel op haar kosten gesticht en dat haar aan terrein *f* 651.335 en aan den bouw *f* 7.825.000, totaal *f* 8.476.335 heeft gekost.

Dit raadhuis is het meest treffend gedenkteeken, dat men zich denken kan, van de grootheid en de macht van Amsterdam, en indirect van ons geheele land in onze gouden eeuw.

Dat het thans gedurende het gansche jaar — op één week na — gesloten is en eenige dagen, zoo goed en zoo kwaad als het gaat, dienst moet doen als koninklijk paleis, wekt daarentegen de herinnering op aan de somberste dagen onzer geschiedenis, aan een tijdperk, toen ons land de diepst denkbare vernedering onderging.

Wij hebben den mond vol van nationale glorie, van nationale eer; hoe kunnen wij het dan toch lijdelijk blijven aanzien, dat een toestand bestendigd wordt, welke de pijnlijkste herinneringen voor den geest roept?

Ik kan er slechts de drie volgende oorzaken voor vinden: vooreerst de aan onzen landaard eigen vadsigheid en afkeer van alle inspanning, vervolgens de angst voor de noodwendige uitgaven, eindelijk een loffelijke doch volkomen ongemotiveerde bezorgdheid, dat H. M. de Koningin zou kunnen ontstemd worden, indien Hare medewerking werd gevraagd om aan Amsterdam wederom de beschikking over haar eigen huis terug te geven.

Dit alles verklaart hoe het gemeentebestuur steeds de zaak op de lange baan heeft geschoven, toen het in 1874 nog *f* 60.000 aan het provisioneel stadhuis uitgaf, hoe het in 1901 daarvoor wederom 2 ton vroeg en verkreeg, dank zij de belofte, dat het nader zou onderzoeken of het oude Raadhuis weder ter vrije beschikking der gemeente kon worden gesteld. De gemeenteraad had de naïeveteit B. en W. op dit punt „diligent te verklaren"; B. en W. waren echter volstrekt niet van plan iets aan de zaak te doen, en eerst nu na ongeveer tien jaren is men genoodzaakt geworden de quaestie ernstig onder de oogen te zien.

Thans heeft eene commissie omtrent de zaak een rapport uitgebracht, dat tot het nemen van een ernstig besluit noopt, indien Amsterdam niet de risée van geheel het land wil worden. Thans kan de onzuivere toestand opgeklaard worden, thans kan en moet uitgemaakt, of de hoofdstad langer geduld wil oefenen tegenover het Rijk, dat een eeuw lang in gebreke gebleven is aan zijn verplichting te voldoen.

Het Rijk toch is tegenover Amsterdam verplicht te zorgen voor een behoorlijke definitieve woning ten behoeve der Koningin, het is verplicht het Raadhuis terug te geven, en dit gebouw terug te brengen in den toestand, waarin het was toen Koning Lodewijk het in gebruik nam; het is verplicht op eigen kosten te zorgen voor een militaire hoofdwacht en voor bureaux ten behoeve van den plaatselijken commandant, welke zonder eenig zweem van recht in het raadhuis zijn ondergebracht. [2])

Men heeft wel voor eenige jaren op rijkskosten aan het Centraal Station een weelderig paviljoen gebouwd, speciaal bestemd om den Koning gedurende enkele minuten te ontvangen bij Zijn aankomst en Zijn vertrek; hoe zou dan het Rijk zich kunnen onttrekken aan de verplichting om te zorgen voor de huisvesting der Koningin?

Vermoedelijk zal de stad Amsterdam gaarne harerzijds een gedeelte der kosten willen dragen, die het gevolg zullen zijn van de teruggaaf van het Raadhuis; zij zal misschien het bouwterrein willen schenken voor de nieuwe woning [3]), zij zal ongetwijfeld het voorstel der Raadhuis-Dam Commissie overwegen om bij elk Koninklijk bezoek de feestzalen ter beschikking van H. M. te stellen, maar dat alles neemt niet weg, dat de zorg voor een Koninklijke woning in de hoofdstad rijkszaak is, en zulks op grond van de beloften van Koning Lodewijk en van Koning Willem I.

De bezorgdheid dat H. M. de Koningin persoonlijk het onaangenaam zou kunnen vinden een andere woning te betrekken is niet denkbaar, vooreerst omdat het Raadhuis hetwelk Zij voor een opzettelijk ingerichte woning zou verwisselen, waarlijk te ongeschikt is om heimwee te kunnen opwekken; dan, omdat H. M. als Zij op de hoogte gebracht zal zijn van het in 1808 en 1814 voorgevallene, de wenschen van Hare Hoofdstad ongetwijfeld zal beamen en op haar geen zwaardere lasten zal willen doen drukken, dan Koning Lodewijk en Koning Willem I oirbaar achtten.

Tot recht verstand der zaak is het onmisbaar na te gaan wat in de jaren 1808 en 1814 is afgesproken.

Men zal daaruit het volgende leeren:

In 1808 kreeg Lodewijk Bonaparte, een te Ajaccio (Korsika) geboren officier, die ons twee jaren te voren als koning was opgelegd, en achtereenvolgens zijn verblijf te 's-Gravenhage en te Utrecht had gevestigd, het in den zin zijne residentie naar Amsterdam over te brengen; hij deed aan het gemeentebestuur eene wenk geven en onmiddelijk haastte dit zich het Stadhuis van haar die „als Keyserinne de kroon van

[1]) Het is onbegrijpelijk dat de stad die waeht en dat bureaux in haar raadhuis duldt.

[2]) Hetgeen denkelijk geen zware last zal zijn, want in de hoogere waarde van de rondom het nieuwe paleis of paviljoen gelegen bouwterreinen, zal de stad allicht een vergoeding vinden.

Europa gedragen had", hem nederig als paleis ten geschenke aan te bieden. Men bleek te ijverig geweest te zijn; de Koning verlangde niet zooveel; hij antwoordde dat hij de stad niet duurzaam van haar huis wilde berooven, doch het *slechts tijdelijk* in gebruik zou nemen, totdat de toestand van 's lands financiën zou veroorloven een paleis te bouwen; ja als Amsterdam niet reeds een raadhuis bezat de hoofdstad waardig, de Koning zou er een doen bouwen; dit wachtte slechts op den vrede!

Toen in 1814 Willem I als Souverein-Vorst was opgetreden, *gaf hij terstond het Raadhuis aan de stad terug*, alleen daarbij voegende dat hij voor het vervolg, bij een eventueel verblijf, wel *„eenige appartementen* daarin wilde occupeeren." De stadsraad overwoog intusschen, dat het weder inrichten van het gebouw tot raadhuis op dat oogenblik, „voor het tegenwoordige", uiterst bezwarend zou zijn voor de berooide stedelijke financiën, en dat de Vorst met zijn gezin eerlang Amsterdam met een bezoek dacht te vereeren; daarom besloot hij Z. K. H. het *provisioneele* gebruik van het aan de stad gecedeerde paleis aan te bieden. Burgemeesteren zeiden in hun missive aan den prins, dat het stedelijk bestuur „de teruggave van het pronkjuweel der stad en kunstgewrocht van bouwkunde" op hoogen prijs stelde en daarvoor uiterst erkentelijk was; dan, zij en de stad gevoelden behoefte den Vorst en zijn familie van tijd tot tijd in hun midden te zien; „van dit genoegen, van de voldoening aan dit verlangen zouden wij allen welras worden gepriveerd, bijaldien de stedelijke regeering *reeds nu* gebruik maakte van de edelmoedige aanbieding door U. K. H. aan de stad gedaan, vermits zich binnen dezelve *vooralsnog*, geen geschikt lokaal bevindt, om U. K. H. en de vorstelijke familie, overeenkomstig derzelver hoogen rang en waardigheid te ontvangen en te huisvesten."

Daarom verzochten zij dat het paleis *provisioneel* mocht blijven in den staat waarin het zich bevond, en *provisioneel* bestemd om hoogstdezelven te ontvangen en te huisvesten, waarbij zij de bede voegden, dat de Vorst en zijn gezin de stad spoedig en dikwerf mochten bezoeken.

Willem I voldeed aan dien wensch door „te bepalen dat het groote *Raadhuis* van Amsterdam *voorerst nog* zal blijven op den tegenwoordigen voet en behoorlijk ingericht ter huisvesting van mij en van de mijnen, zoo dikwijls de omstandigheden veroorloven zullen dat ik mij in uw midden ophoude." Daarop volgde een ontboezeming over de vreugde waarmede het bezoeken van Amsterdam den Vorst zou vervullen.

Opmerkelijk is het dat, waar de gemeenteraad bij de *provisioneele* aanbieding sprak van „het paleis", de Vorst het gebouw „Raadhuis" noemde, geheel in overeenstemming met zijn vroeger besluit om Amsterdam weder in het bezit te stellen van haar huis, dat haar in een periode van vernedering afhandig was gemaakt, zij het dan ook slechts „provisioneel".

„Provisioneel", deze uitdrukking was schering en inslag in 1808 en 1814; de uiterst ellendige toestand der financiën was daarbij de afdoende overweging. Is het niet een bittere ironie, dat dit provisioneele honderd jaren duurt en zal men durven beweren, dat in die geheele eeuw en dat bepaaldelijk thans, onze financiën zoo berooid zijn geweest dat men in de onmogelijkheid verkeerde, te doen wat de eer van Amsterdam, van Nederland eischt?"

Het vlugschrift van den Heer de Stuers wordt gevolgd door afdrukken van eenige authentieke documenten, die bewijzen, dat het Raadhuis nog steeds het eigendom der gemeente Amsterdam is gebleven.

Wij verblijden ons zeer over het verschijnen van deze brochure. Thans is ook eens gewezen op het ongerijmde in den vrees, dat het de Koningin mishagen zoude, als Haar een goed verblijf in Amsterdam aangeboden werd.

De brochure van den Heer de Stuers zal wederom een belangrijken steun zijn bij de zeer ernstige pogingen, die thans door Amsterdams Burgerij worden aangewend om haar Raadhuis in zijn oude glorie terug te brengen.

De sterke activiteit, die de Dam-Raadhuis-Commissie aan den dag gelegd heeft bij de uitvoering harer opdracht, en haar zakelijk en zeer sympathiek rapport, zullen zeker den Heer de Stuers opgewekt hebben, zijn krachtigen stem te doen hooren.

Laten we hopen, dat het gemeentebestuur thans het ijzer smeedt. Het is heet genoeg.

Wie geeft eens 'n idee voor wijziging van het uitbreidingsplan, om 'n „Koninklijke" buurt te verkrijgen?

VOORDRACHT OVER VENTILATIE

MET BIJZONDERE BESCHOUWING VAN HET OMGEKEERDE SYSTEEM DOOR DR. B. SCHWAAB.

M.M.H.H.

HOEWEL ik sinds mijne laatste voordrachtén over ventilatie, in eenige steden van ons land gehouden, mij vast had voorgenomen deze niet meer te herhalen, zie ik mij van avond toch van mijn eens genomen besluit afwijken. Is er in dien tijd dan iets veranderd op ventilatie gebied of is het zoo dringend noodig op nieuw oude koeien uit den sloot te halen. Beide vragen moeten bevestigend beantwoord worden.

Eenige jaren geleden kreeg ik de opdracht in overleg met een bekend architect hier ter stede een ventilatie-inrichting te ontwerpen voor een nieuw te bouwen fabriek. De bouwheer had een technisch-adviseur, die ook een ontwerp had gemaakt dat echter zijne goedkeuring niet kon wegdragen. Het was volkomen in strijd met zijne beginselen omtrent

ventileeren. Ook ik kwam met een systeem. De architect zou beslissen. Het bleek mij toen dat het hem onmogelijk was uit te maken wie van ons beiden gelijk had, omdat hij zelf op ventilatie-gebied niet thuis was. En toen hij ten slotte, na een onderhoud met den hoofdinspecteur van den arbeid, zeide, „ik voel toch meer voor het systeem van Dr. Swaab", kwam het mij voor dat dit besluit meer voortkwam uit sympathie voor mijn persoon dan wel op het vertrouwen in mijn systeem. Dit standpunt nu acht ik niet juist. De architect kan niet alle vraagstukken beheerschen, die zich bij den bouw van een perceel kunnen voordoen. Toch dient hij er zooveel van te weten, dat hij, eenmaal voorgelicht, den bouwheer van onpartijdig advies kan dienen. Dit is een der velen waarom ik gaarne voldoe aan het verzoek van het bestuur van „Architectura" om hier een avond op ventilatie-gebied oude koeien uit den sloot te halen. Maar tegelijk zal u blijken, dat er ook nieuws genoeg onder den zon is om uwe aandacht te vragen voor mijn stokpaardje.

Wat verstaat men onder ventilatie? Eenvoudig het vervangen van de verontreinigde lucht in besloten ruimten door versche lucht.

Van zelf volgt daaruit de vraag: waardoor wordt de lucht in lokalen verontreinigd?

Ten eerste door de producten der *ademhaling*. U weet allen, dat onze longen met het bloed als het ware een ventilatie-systeem voor het lichaam vormen. Uit de ingeademde lucht wordt door het bloed zuurstof opgenomen en door het lichaam gevoerd en daaraan koolzuur en waterdamp afgegeven, producten van eene verbranding, die in ons lichaam plaats vindt, zoolang wij leven.

Vervolgens wordt door *de huid* de lucht bedorven door de uitscheiding van eene groote hoeveelheid waterdamp (drie maal zooveel als door de ademhaling wordt geproduceerd), door koolzuur en de zeer onaangenaam riekende vluchtige vetzuren.

Het *spijsverteringsorgaan* vormt een mengsel van gassen, waterdamp, indol, skatol, enz., die het lichaam door den endeldarm kunnen verlaten en allerminst aanspraak op frischheid kunnen maken.

Eindelijk hebben wij in onze lokalen de *apparaten voor verlichting en verwarming*, die verontreinigingen aanvoeren, ook alweer waterdamp en vergiftige gassen.

Behalve al deze genoemde verontreinigingen van de lucht wordt er nog *stof* geproduceerd door zoowat alles, wat in het lokaal is: de menschen zelf, meubelen, enz.

Laat ik vooral niet vergeten de zoo zeer gevreesde *bacteriën*, wier schadelijkheid meestal zoo ontzettend overdreven wordt.

M. H., het komt er werkelijk weinig op aan, hoeveel bacteriën in een lokaal aanwezig zijn. Of het een paar millioen meer of minder zijn, is voor het ziek worden van weinig belang. De hoofdzaak is hier, of de soort bacteriën gevaarlijk is en vooral of het menschelijk lichaam een geschikte bodem is voor hare ontwikkeling en voortplanting. En juist door eene goede luchtverversching wordt het lichaam zoo uitstekend gesterkt in zijn strijd tegen de bacteriën.

Vragen wij nu, welke van de genoemde verontreinigingen wel het meest nadeelig is, dan is dit *niet*, zooals gewoonlijk verondersteld wordt, het koolzuur zelf. Het is herhaaldelijk gebleken, dat de mensch lucht met eenige procenten koolzuur verdragen kan (b.v. in bierbrouwerijen) en toch geldt lucht met een koolzuurgehalte van 0,3 à 0,4 procent reeds voor zeer verontreinigd.

Ik acht het van belang, u daarop te wijzen, omdat, wanneer men den toestand in een lokaal wil beoordeelen, men steeds gebruik maakt van de bepaling der hoeveelheid koolzuur, die de lucht op een gegeven oogenblik bevat en omdat ook de wetgever eene grenswaarde heeft aangegeven voor het koolzuurgehalte van de lucht in werklokalen*) Men zou daaruit de gevolgtrekking moeten maken, dat het het koolzuur is, dat ons schade doet en toch is dit niet zoo. Alleen is zijn percentage een maatstaf voor de hoeveelheid aanwezig zijnde schadelijke stoffen, die wij niet kunnen vinden en dus ook niet kunnen bepalen.

Indien de koolzuur dan niet de schadelijke stof is, welke is het dan wel? Deze vraag, is volgens den huidigen stand der theoriën niet juist gesteld. Ik moet eerder vragen, hoe komt het, dat, wanneer wij langen tijd verblijven in niet goed geventileerde lokalen wij ons zeer onaangenaam beginnen te gevoelen, wij gevoelen ons benauwd, sufferig, misselijk, ja zelf kan een zeer langdurig verblijf den dood ten gevolge hebben, zooals dit gebleken is bij gevangenen die in groote massa in kleine ruimten waren opgesloten. Ter verklaring van deze feiten hebben wij twee theoriën. De oude, die van Brown-Lequard en d' Arsonval, schrijft het toe aan de productie van vergiftige organische stoffen, alkaloiden of z.g.n. anthropotoxinen (menschenvergiften). Hij staafde dit met de volgende intressante proef. Hij maakte 5 hermetisch gesloten kooien die naast elkander stonden en onderling door een buis gemeenschap hadden. In de eerste kooi bracht hij een luchtstroom te weeg, zoo, dat de lucht achtereenvolgens van de eerste naar de tweede kooi ging en zoo verder tot de achtste. In elke kooi bracht hij een konijn. Elk konijn kreeg dan de uitademingslucht van het voorgaande om in te ademen Hij zag nu na twee dagen het achtste konijn sterven, na 3 dagen het zevende, enz. Plaatste hij achter de zesde kooi een buis met puimsteen gedrenkt met zwa-

*) Het koolzuurgehalte der lucht in de werklokalen mag niet meer bedragen dan 4‰ tenzij het koolzuurgehalte wordt vermeerderd door verbrandingsproducten, in welk geval het ten hoogste 6‰ mag bedragen.

velzuur, dat de organische stoffen ontleedt en een alkaloïde vasthoudt, dan blijven de dieren in de beide laatste kooien in het leven. Verschillende onderzoekers kregen gelijke of nagenoeg gelijke resultaten. Het stond dus vast dat de mensch vergiften produceerde, die als oorzaak konden worden beschouwd van het verontreinigen der lucht.

Eenige jaren geleden echter kwam Pflügge met eene nieuwe theorie, thans van te meer belang omdat men in den laatsten tijd bij het aanbrengen van ventilatie-inrichtingen met die nieuwe theorie rekening is gaan houden. Pflügge zei n.l., niet de verontreinigde lucht, maar een optreden van warmtestuwing is de oorzaak van het optreden der bovengenoemde onaangename verschijnselen. In ons lichaam hebben steeds chemische processen plaats; daardoor ontstaat warmte. De temperatuur van ons lichaam zou stijgen indien wij niet in huid en longen warmte-regulateurs hadden. (Gewoonlijk geven zij per uur 100 Calorieën af.) Bij lang verblijf in een lokaal, als de temperatuur stijgt, kunnen wij ten slotte geen voldoende warmte afgeven. Zoo ontstaat dan de warmtestuwing met hare onaangename verschijnselen, benauwdheid, sufheid, misselijkheid, enz. Hij steunt deze theorie op proeven door Paul en Ercklentz genomen. Deze onderzoekers zagen, dat wanneer men personen uitademingslucht van anderen ter inademing gaf, zij geen gevoel van onwel bevinden kregen, indien de temperatuur van de ruimte waarin zij verblijf hielden 21°—23° niet overschreed.

Wanneer men echter de proefkamer goed ventileerde, doch de temperatuur 23°—26° werd, kregen zij allen het bekende onaangename gevoel. Op deze proeven valt echter wel wat af te dingen. Zoo nam men de voorzorgsmaatregel om in het eerste geval de neusgaten met watteproppen te sluiten, zoodat de proefmenschen de onaangename geur der uitademingslucht van anderen niet konden ruiken. Een dergelijke maatregel wordt gewoonlijk bij theaterbezoekers b.v. niet genomen en wij weten allen bij ondervinding dat het binnenhalen alleen reeds, in een slecht geventileerd lokaal eene reukgewaarwording opwekt, die verre van aangenaam inwerkt. Ook andere feiten, waarover ik niet nader wil uitwijden, zijn er nog die er op wijzen dat Pflügge volstrekt niet het recht heeft te zeggen dat de warmtestuwing *alleen* de oorzaak is van het onwel worden. Nog veel minder mag men daaruit de gevolgtrekking maken dat de luchtverversching niet noodig is, als men maar zorgt, dat het niet te warm wordt. En evenmin bewijst men de waarde van een goede ventilatie-inrichting door alleen temperatuurs-proeven te laten zien, die 21° niet overschrijden.

Welke van beide theoriën de ware is, ik voor mij geloof „in medio veritas". De waarheid ligt in het midden. De kwaliteit van de lucht heeft invloed, maar zeker ook de temperatuur van een lokaal, en naar mijne meening minstens evenveel de temperatuur van de inademingslucht.

Alvorens met u de verschillende systemen van ventilatie te bespreken, wil ik eerst wijzen op de middelen, die ons ten dienste staan, om deze te beoordeelen.

Veronderstel, dat wij een lokaal hebben en wij willen weten, hoe groot wel de werking is van het daarin aangebrachte ventilatie-systeem. Wij beginnen dan met in dit lokaal eene hoeveelheid koolzuur te ontwikkelen b.v. door kaarsen te laten branden of door het gas te laten ontsnappen uit een cylinder met vloeibaar koolzuur. Nadat de lucht in het lokaal goed gemengd is, door groote waaiers heen en weer te bewegen, wordt met een blaasbalg een monster van deze lucht in een flesch van bekende grootte gebracht. Na een zeker tijdsverloop (b.v. een uur), gedurende welk het ventilatie-systeem in werking is geweest, wordt weer een monster van de lucht genomen. Door scheikundig onderzoek wordt dan bepaald, hoe groot het koolzuurgehalte van deze beide monsters lucht geweest is. Dit is de methode van koolzuur bepalen volgens Pettenkofer.

Hoewel zeer omslachtig en tijdroovend, was het tot voor een jaar of zes geleden de eenige methode die op nauwkeurigheid aanspraak kon maken. Sedert heeft echter de Engelsche Physioloog Haldane, een nieuw toestel uitgedacht, dat ons in staat stelt in 5 à 6 minuten eene koolzuurbepaling te verrichten. Ik heb dezen toestel aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen *) en het is mij gebleken, dat hij even betrouwbaar is, als die van Pettenkofer.

Hoe kunnen wij nu uit twee koolzuurbepalingen het effect van eene ventilatie-inrichting beoordeelen? Veronderstel, dat het koolzuurgehalte van de kamerlucht aan het begin van de proef (1ste monster), na de kunstmatige koolzuurontwikkeling, 50: 10.000 was en aan het einde van de proef (2de monster) 10: 10.000, dan is deze vermindering ontstaan door het aanvoeren van versche lucht met een bekend gehalte aan koolzuur van 4: 10.000 en wel gedurende een tijdsverloop van een uur. Door formules is dan te vinden, hoeveel versche lucht daarvoor noodig geweest is.

Stel, dat het lokaal afmetingen heeft van 4, 5 en 8 Meter, dus een inhoud van 160 M³. of 160.000 L.r. en dat de berekening heeft aangetoond, dat 320.000 L.r. versche lucht is binnen gevoerd, dan heeft het ventilatie-systeem, zooals men gewoonlijk uitdrukt, een tweemalige luchtverversching in het uur bewerkstelligd.

Men kan nu echter ook direct bepalen, hoeveel lucht is aangevoerd en wel door na te gaan, met welke *snelheid* de lucht het aanvoerkanaal binnenstroomt. Wat verstaat men nu onder eene snelheid van lucht van b.v. 2 M. per seconde? Dit beteekent,

*) Chemisch Werkblad 1903 No. 14 en 15.

dat de lucht zich per seconde 2 M. verplaatst. Hebben wij nu eene aanvoeropening, die ¼ M. in het vierkant is, dan treedt daardoor in eene seconde ¼ × ¼ × 2 M³. lucht binnen of 125 L.r. De berekening is dan verder, zooals ik reeds heb medegedeeld.

De toestel, waarmee de snelheid van lucht bepaald wordt, heet anemometer (anemos = wind). Hij is het best te vergelijken bij een windmolen in miniatuur. Door de luchtstrooming worden de wieken bewogen en wel des te sneller naarmate de snelheid van de lucht grooter is. De as, waarom de wieken zich bewegen, is door een stel raderen verbonden met een wijzer, die op een schaal het aantal meters aanwijst.

Men heeft dan nog schalen van 1: 100, van 100: 10.000, enz. evenals bij een gasmeter. Plaatst men nu zoo een anemometer in een aanvoerkanaal, en vindt men, dat na b.v. 60 seconden hij 120 M. aanwijst, dan was de snelheid van de lucht 2 M.

Ik ga er nu toe over u de verschillende methoden van ventilatie mee te deelen en te verklaren en wel aan de hand van een klein schema.

Ik onderscheid dan:

1°. Natuurlijke of Toevallige Ventilatie.
2°. Kunstmatige Ventilatie.
A. Eenvoudige.
B. Samengestelde. *(Wordt vervolgd.)*

INGEZONDEN.

„De noodhulp van Mr. Zimmerman."

Een opmerker heeft de opmerkingen van „Kijker" willen aandikken, m.i. onnoodig, vooral waar hij erkent: „Want niets werkt nadeeliger op publiek en den Raad, die eenmaal te besluiten heeft, dan onderling z.g. „afbreken" van werk door collega's uitgevoerd."

Accoord! maar deze opmerker is reeds aan het afbreken, waar hij schrijft: *„slechts* eene kerk te Rotterdam, eene te Schiedam en eene fontein", pardon, *twee* fonteinen, en als garneering van dezen schotel moge dienen: twee villa's, huurhuizen, arbeiderswoningen en een heerenhuis.

Als „hoofdschotel" echter voor beoordeeling van Prof. Evers' capaciteiten moet men zijn onuitgevoerde ontwerpen kennen.

Wat had Garnier voor werken uitgevoerd, voor hij als prijswinnaar van het concours de opdracht tot uitvoering ontving van de opera te Parijs?

In de stadhuis-commissie hebben twee raadsleden-architecten zitting; zij zullen onze belangen niet uit het oog verliezen, en daarenboven hebben we „de noodhulp". Wie weet, helpt *die* de architecten niet uit den nood!

De vredespaleis-prijsvraag is zoo herhaaldelijk als voorbeeld gesteld, daar is teveel geteekend, maar ook teveel geschreven. Ter tegemoetkoming aan het eerste bezwaar werkt thans „de noodhulp", de voorkoming van het tweede is in dezen ons aller plicht.

O. V. R.

Hierbij geven we een aandikking van den noot van de redactie onder het stukje der vorige week. Red.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Rondschrijven aan de buitenleden van het Genootschap Architectura et Amicitia, wonende in de Gem. Utrecht en Omstreken.

Geachte Heer,

De club van Utr. leden van het Gen. A. et A. heeft het plan opgevat om in den komenden winter een reeks voordrachten te houden en deze te laten uitgaan van buitenleden van Utrecht en omstreken van het Genootschap A. et A. De bedoeling is om voortaan die lezingen in besloten kring van leden te houden en te daarna in den daaropvolgenden winter in meer uitgebreiden zin aan het Utrechtsche publiek ten gehoore te geven. Strekking is om daardoor de bouwkunstbegrippen buiten de kring van beoefenaars op te wekken en niet zooals thans bijna uitsluitend het geval is, de bouwkunstgedachten buiten de samenleving te houden.

Wij toch kunnen, door uit eigen kracht van wat kunst vermag te geven, anderen daartoe aansporen en waardoor een meer verheven gevoel voor het „schoone" ontstaan zal. De kunstvereenigingen moeten en kunnen niet verlangen, dat het groote publiek op gebied van kunst den toon aangeven zal, maar moeten zich bewust zijn, dat uit de gesloten kunstkringen een hernieuwde samenleving geboren kan worden. Het moet de kunstenaar zelf zijn, die begint de hand aan den ploeg te slaan, en zijn kunstleven aan de wereld in volle'd geeft.

De kunstenaar moet zichzelf geven willen, wereld en mensch de kunst wederom lief krijgen en hunne verlogen idealen terugvinden. Wij dringen bij U aan om mede te helpen omveel het U bij machte is, om dit denkbeeld tot werkelijkheid te laten worden.

Ons verzoek is om ons voor 1 Aug. a. s. een bericht te sturen, waarin gij uw krachten verleent, om ook voor de voorloopige kring van leden een lezing te geven. Het laat zich begrijpen, dat de lezingen in dien vorm gegeven moeten worden, dat het publiek er wat aan heeft, dus niet een alleenlijk droge opsomming van constructies of andersins. Wij geloven en zijn overtuigd, dat zoodoende de kunstenaar het heft in handen heeft en de wereld met een mantel van hooge en reine kunst omgooien kan.

Ieder uwer heeft in zich het Licht der kunst, geeft dat, en het zal voor allen ten goede komen.

Namens het Bestuur,
C. J. DE HAAS,
zste Secretaris.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1733: „Geweld en Twist" door T. v. d. Goes, „Ons eigen land" met afb. van houten topgevels in de Zaanstreek, door W., „Petroleumbronnen" door P. van Oijst met afbs., „Over kritische besprekingen, en over Dupont's werk", (Nabeschouwing) door Plasschaert.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 27: „Brieven uit België" XXVII met afb. „Prijsvraag van de N. V. Binnenl. Expl. Mij. van Onroerende Goederen te Haarlem" (ontwerp, bekroond met een premie van *f* 250, derde prijs), ontwerper J. F. van Hoytema B. I., „Rapport Raadhuis-Dam-Commissie" met afb. „Steenbouwersiekte", „Het Romaansche Gebouw van de Leidsche feesten" met afb. door A.

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 36: „Gnomkoppeling" met afb. „Boorkoppen der Berlin Anhaltische Maschinenbau A. G." met afb. „Iets over Waterreiniging en het filtreersysteem der Kunstfilterssteenenfabriek „Delft"" met afb. „Electrische Ploegen" met afb. „Het gebruik van steenkoolgas in Industrieele bedrijven".

„DE INGENIEUR" No. 27: „De Wereldtentoonstelling te Brussel" II met afbs. door R. A. van Sandick c. i.

„DE AANNEMER" No 26: „Het aannemerscongres te Johannesburg", „Oeververdediging op het eiland Schouwen" door J. A. v. d. Kloes met afb.

„DE OPMERKER" No. 27: „De Amsterdamsche Paleis-Raadhuis-quaestie", „De Restauratie van de St. Bavo te Haarlem", „Drainage".

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 26: „Iets over het Middelbaar Technisch Onderwijs in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika" door G. Homan v. d. Heide, „Het stoomgebruik in Fabrieken."

„BUITEN" No. 27: „De stad Reims" 1060 door H. v. d. Mandele met afb. „Huize Hildebrand in den Haarlemmerhout" met afb. „Een Merkwaardige vondst in de Deursche Peel" met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" Nos. 51 en 52: „Das Stuttgarter Schauspielhaus" met afb. Arch. Eitel en Steigleder, „Schwimmende Fahrzeuge aus Eisenbeton" met afb, „Von der II Tone, Zement- und Kalkindustrie-Ausstellung in Berlin". „Literatur über Dalmatien und seine Kunst" met afb, „Die Lösung des Verkehrsfragen im Wettbewerb Gross-Berlin" van F. Eiselen, „Engerer Wettbewerb zur Erlangung eines Bebauungsplanes für das Tempelhofer Feld von Berlin", met afb.

„LA CONSTUCTION MODERNE" No. 32: „L' Exposition de Bruxelles" door P. P., „Le Salon de la Société des Artistes Français" door A. Gelbert, „Maison, rue Fessart à Paris" met afb. Arch. A. en M. Turin, „Un Reservoir de 20.000 Mètres cubes à Montreuil-sous-Bois."

„L' EMULATION" No. 11: „Notice sur Alphonse Balat" met portret, „Note de Voyage d' un Architecte en Amérique" met afb, door Paul Saintenoy, Afb. van „Palais des Beaux-Arts à Bruxelles", „Hotel, Avenue de la Toison d'Or, à Bruxelles", „Hotel, Avenue Louise, à Bruxelles."

„BUILDING NEWS" No. 2895: „Rishmondshire Churches" met afb., „Royal Academy-school Laws", „Some Aspects of the Housing- and Town-planning Act, 1909", „Warren and Lottige Girder Stress Diagrams" met afb., „Open-Air Statues in London", „An Inner Hall", from the Designs of Percival T. Hildesley, Arch., „New Premises, Alliance Assurance Company, New-Castle-on-Tyne, met afb., „Estate Offices and Cottage, Edenser, for the Duke of Devonshire", G. H. Willoughby F. R. I. B. A. Arch., „San Francisco Cathedral", Cecil G. Hare Arch. met afb., „Staircase" I, Trinity Street, Bristol, getekend door F. Clemes, „House at Hankow, China, R. Luff, Arch.

„THE ARCHITECTURAL REVIEW" No. 153: „Porch of St. Trophime, Arles, Provence Argyls Lodging, Stirling, 1632, „Notes of Month", „Memorials of Wien", met afb. door Lawrence Weaver, F.S.A., „Charles Follen Mckim" 1847—1909 met afb., „A Visigothic Church in Spain" II door Manuel Gomez-Moreno, „Coldicote" Warwickshire, afb., Arch. E. Guy Dawber, „Natal Government Railways" Engineer In-Chief's Offices, Maritzburg, Arch. H. J. Wellman, „The Committee for the Survey of the Memorials of Greater London" door W. H. Godfrey. R.

BERICHTEN.

Decoratieve beeldhouwkunst aan de Kunstnijverheidsschool „Quellinus".

De Kunstnijverheidsschool „Quellinus" te Amsterdam heeft haar, reeds een paar jaren geleden vastgesteld, programma in den laatsten tijd meer en meer tot uitvoering gebracht en zal vanaf Sept. a.s. ook hare afdeeling „decoratieve beeldhouwkunst" meer dan tot heden mogelijk was, tot haar recht laten komen. De bekende decoratieve beeldhouwer A. M. Hack te Amsterdam heeft zich bereid verklaard wekelijks een aantal lessen aan genoemde inrichting te geven in het decoratief bestveeren voor bewerkers van hout, steen en metaal, terwijl ook beoefenaars van de keramiek gelegenheid zullen vinden hun vormkennis op decoratief gebied te ontwikkelen. Daarnaast zal de decoratieve beeldhouwkunst practisch worden toegepast op de materialen hout en steen en wellicht in de tockomst ook op het metaal.

Voor de reeds aan de Kunstnijverheidsschool „Quellinus" georganiseerde afdeelingen „houwkunst" en „meubelkunst" zal de aanstaande afdeeling „decoratieve beeldhouwkunst" eene welkome aanvulling zijn, daar thans ook het versierend element dezer vakken beter tot zijn recht gebracht zal kunnen worden.

Een tentoonstelling te Antwerpen.

De „Nieuwe Gazet" oppert het plan in 1922 een tweede Antwerpsche tentoonstelling te houden.

We herdenken dan, schrijft het blad, de 50e verjaring van ons Stadsbestuur, van de inhuldiging der verbouwde Beurs, van den opbouw der Nationale Bank, van de eerste vergunning der trams, van de invoering van het turnonderwijs in onze gemeentescholen, enz.

Voor een tentoonstelling moet er wat nieuws gevonden worden. Toch zouden we gaarne onze oude Burcht met het Burchtplein, de St. Walburgiskerk, de oude vischmarkt, den Vischberg, de Vleeschaar, het Reuzenhuis, enz. uit de eeuwen zien oprijzen, om aan het tegenwoordige geslacht te doen zien wat eens de hakermat was onzer Scheldestad. „A. Hbl."

Een vondst in de Peel.

Een veenarbeider heeft in het moeras de Peel, onder de gemeente Deurne, merkwaardige dingen gevonden. Deskundigen stelden een nader onderzoek in, waarbij, naar de „Arnh. Crt." mededeelt, het volgende bleek:

Bij het graven stiet S. op een hard voorwerp, dat voorzichtig werd opgegraven. Er werd gevonden een vergulde zilveren helm ter lengte van 30 en ter breedte en hoogte van ongeveer 20 cM. Hij is vervaardigd uit een stevige lederen kap, waarop door middel van verschillende zilveren stiften, welke in paarlen koppen eindigen, een achttal prachtig bewerkte drie- en vierhoekige platen van vergulde zilver zijn bevestigd. Zij worden samengehouden door een van voor naar achter loopenden kam van edel metaal, bezet met zilveren paarlen. Van voren, boven het gezicht, is de helm wat meer ovaal. Ook de mooie zijstukken, die van den helm langs de schouders afhangen, zijn gevonden. Zij zijn 20 cM. hoog, van boven 12 cM. breed en met een sierlijk verloop van 5 cM. ingaande.

Daarbij lag een gouden lelieversiering 10 cM. bij 10 cM.; een mooie achterplaat, halfrond, waaraan nog de gespen en een riempje zitten en waarop in zeer vreemd schrift een lange naam gedreven is. Het schrift herinnert aan het Runenschrift, maar vertoont meer Grieksche vormen. Aan een groven schoen zit een met brons vergulde spoor, aan een stuk doek of leder een goed gevormde zware mantelhaak of fibula.

Bij deze overblijfselen lagen ook nog 41 munten; het zijn meest bronzen munten uit den tijd van keizer Constantijn.

De voorwerpen berusten ten huize van den vinder te Meijel.

Van de vondst is kennis gegeven aan het Rijksmuseum te Leiden. „A. Hbl."

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A. et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte ombeining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender (Maandkalender). Programma in No. 23. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

5. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 28. ZATERDAG 16 JULI 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. Idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Een kunstwerk dat het binnenste raakt, is een kunstwerk dat gelukkig maakt.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — De strijd in de cementhandel. — De architect en zijn helpers. — Voordracht over ventilatie met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem door Dr. B. Swaab (Vervolg). — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Van de Vereeniging „St. Lucas" te Amsterdam werd toezegging ontvangen voor eene bijdrage ad *f* 10.— in de kosten voor de Arsenaal-actie, welke toezegging met erkentelijkheid werd aanvaard.

II. Excursie naar Brussel en de Leigroeve „L'Esperance" te Haybes. Tot heden hebben zich een 25-tal leden en introducées voor de deelname aangemeld, welk getal het Bestuur nog gaarne zag uitgebreid. De maatregelen zijn zoodanig getroffen, dat de inschrijving nog tot uiterlijk Maandag 18 Juli kan worden opengesteld. Bij nadere beschouwing is de wenschelijkheid gebleken van de reis per enkelvoudige biljetten te maken, zoodat ieder deelnemer vrij blijft in de keuze van trein voor de terugreis. Weliswaar wordt hierdoor de reis een weinig kostbaarder, doch daartegenover staat dat onze captain er in slaagde zeer voordeelig logies te vinden, t. w. ad *f* 2.—, ontbijt inbegrepen. Voor gezamenlijke diners werd den prijs van *f* 1.70 per couvert overeengekomen. Reisgenooten, voor wie plaatsbewijs moet worden genomen, worden uitgenoodigd het bedrag ad *f* 11.40 tijdig te deponeeren bij den heer G. J. Rutgers, Overtoom 298. Alle overige kosten betaalt ieder voor zich.

Namens het Bestuur:
J. ROOSING, *2e Secretaris.*

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A".

„Samenwerken".

Donderdag 7 Juli had in het gebouw van Kunsten en Wetenschappen een gecombineerde vergadering van afgevaardigden der verschillende hieronder genoemde vereenigingen plaats, met het doel om een centraal lichaam te vormen. Aanwezig waren de afgevaardigden van de volgende vereenigingen:

1. Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond Afd. Utrecht.
2. Bond van Technici Afd. Utrecht.
3. Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".
4. Ned. Bond v. Vakschool-Leeraren en Leeraressen Afd. Utrecht.
5. Schilder en Teekenk. Genootschap „Kunstliefde".
6. Vereeniging tot Bev. v. Vreemdelingenverkeer van Utrecht en Omstreken.
7. Vereeniging „Voor de Kunst".

Nadat eenigen tijd van gedachten gewisseld was

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Bouwmeesterschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50.

en men eens geworden was dat door samenwerken veel bereikt kan worden, werd de vereeniging onder den voorloopigen naam van

„Algemeen Kunstgenootschap, Utrecht",

opgericht en besloten als zelfstandig lichaam te doen optreden.

C. J. DE HAAS,
te Secretaris,
van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A".

DE STRIJD IN DEN CEMENTHANDEL.

NU sinds enkele weken een groot gedeelte onzer advertentie-rubriek gevuld wordt met „waarschuwingen" (ten opzichte van een 3-tal firma's in bouw-materialen) vanwege het Nederlandsch Cement Syndicaat, achtten wij ons, als Redactie, verplicht van een en ander wat meerder te vernemen, teneinde onze lezers, en wat meer zegt, de architecten in ons Genootschap, zoo noodig nader te kunnen voorlichten. In het belang van een goed, onafhankelijk en toch zoo volledig mogelijk onderzoek, richtten wij ons tot *beide* partijen, hopende, uit de verstrekte gegevens en inlichtingen een zaakrijk resumé te kunnen putten.

Het Nederl. Cement Syndicaat, tot wien wij ons in de allereerste plaats wendden, was zoo welwillend bij monde van de Heeren v. Drees en B. Blom (directeur) de gewraakte feiten nader toe te lichten en ons inzage te verschaffen van een op deze zaak betrekking hebbend lijvig „dossier". Wij namen aldus kennis van de processen-verbaal (waarvan twee van deurwaarders en één van een notaris), van enkele brieven aan het Syndicaat vanwege de betrokkene firma's, alsmede van diverse „stukken van overtuiging".

Bij bestudeering van een en ander trof het ons dadelijk, dat het hier in hoofdzaak eene zuivere *belangen-kwestie* geldt en het dus minder gaat om de *kwaliteit* der gewraakte leveranties, dan wel om het feit (feiten) dat,

a. op een vraag naar een bepaalde syndicaatscement een andere dan de gevraagde cement geleverd werd, doch *in zakken, waarop de naam eener syndicaatsfabriek* **niet** voorkwam;

b. in zakken, voorzien van den naam eener syndicaatsfabriek, andere cement werd aangetroffen, doch dan tevens *het zegel* (loodje) *der betrokkene fabriek ontbrak* (of wel door een ander vervangen was) en *de zakken bovendien niet een rood touw waren dichtgebonden.*

Bovenstaande versterkte ons dadelijk in onze meening, dat, zoo er van een *opzettelijk* en *herhaaldelijk* gepleegd bedrog sprake kon zijn, dat bedrog er dan toch zoo dik opzat, dat een o. i. zelfs „matig-strenge" directie dadelijk van hetzelve ten volle overtuigd zou zijn. Wij willen hiermede niet zeggen, dat er van de „waarschuwingen" van het Syndicaat nu niet veel meer overblijft, integendeel. Iedere poging, *van wien ook,* om bedrog te ontmaskeren en aan het daglicht te brengen, verdient en *heeft* onze volle sympathie en kan, door boven-partijen-staande directies niet anders dan ten volle worden toegejuicht.

Het Syndicaat liet, zooals gezegd, van een 3-tal feiten processen-verbaal opmaken en stelde, alvorens tot algeheele publicatie over te gaan, de betrokkene firma's in de gelegenheid *een waarborg te stellen* (het storten van *f* 5000.—) opdat de geconstateerde feiten zich niet meer zouden voordoen.

De heeren handelaren weigerden unaniem hierop in te gaan, deels wijl zij niet meer tot het Syndicaat behoorden (zij waren reeds eenigen tijd geleden vrijwillig uitgetreden) deels wijl zij zich niet opnieuw meer aan het Syndicaat wenschten te binden.

Eerst hierna ging het Syndicaat tot plaatsing der „waarschuwingen" over, die o. i. enkel zeggen willen: „denk er om, noch bij Elfring, noch bij De Lint, Braat (of Luyten) kan je meer Syndicaatscement bekomen, wijl deze firma's staan *buiten* ons syndicaat"... En dat is juist.

Wat nu de geïncrimineerde feiten betreffen? Daartoe „hoorden" wij ook de firma's Elfring, De Lint en Braat.

De eerste (Elfring en Co. te Den Haag), wenschte niet nader op de zaak in te gaan en deelde ons dit bij een schrijven d.d. 6 Juli ll. mede.

De heeren De Lint en Biemont (van de firma Braat) stonden ons een onderhoud toe waarin zij de zaak nader uiteen zetten.

Het geval De Lint betrof het overstorten van een cement-soort (welke geen Josson cement bleek te zijn) in zakken met het merk der Josson-fabriek.

Dit feit deed zich voor bij een bouw op het terrein der Zeepfabriek van de Ned. Coöp. Bond te Rijswijk, onder directie van den „timmerman-architect" Rijstenborgh, voor welk werk speciaal Josson cement was voorgeschreven. De zakken waren dichtgebonden met rood touw en de loodjes ontbraken eraan.

De deurwaarder F. Sibbes te Delft maakte van een en ander op last van het Syndicaat, ten overstaan van 2 getuigen een proces-verbaal op (dd. 9 Nov. 1909), en trok uit de bewuste, zich op het werk bevindende partij cement een aantal monsters, welke deels werden opgezonden naar het proefstation van Koning en Bienfait, deels naar de Josson-fabriek. De laatste constateerde dat het toegezondene niet van eigene fabriek was. Wat het resultaat van de onderzoekingen van genoemd proefstation aangaat, de firma De Lint heeft, volgens zeggen, nimmer iets naders daarvan vernomen en constateert daaruit (is er van overtuigd), dat deze, haar cement, *minstens even goed is als de Josson-cement.*

Het geval Braat heeft zich als volgt toegedragen. Op 10, 23 en 25 Nov. 1909 begaf zich iemand, in opdracht van notaris v. Ravesteyn, die weder handelde in opdracht van het Cement-Syndicaat, naar het kantoor der firma Braat te Rotterdam en vroeg om een zak *Josson-cement.* Op een volgbriefje, waarop de firmanaam voorkwam met de aanduiding: *Hoofdvertegenwoordiger der Josson-cement voor Nederland en Koloniën* (in rood gedrukt), begaf de bewuste persoon zich naar het pakhuis der firma en ontving daar een zak cement, hetwelk *geen* Josson-cement bleek te zijn. Evenwel: de verzegeling der zak was *niet* van de Josson-fabriek en op de zak stond het merk „Trio". Op herhaalde vraag of het Josson-cement was, werd geantwoord: „Zij is net zoo goed als Josson-cement." Deze handeling werd tot driemaal toe herhaald en door voornoemden notaris daarvan proces-verbaal opgemaakt.

Volledigheidshalve deelen wij nog mede, dat de firma Braat *geen* vertegenwoordiger der Josson-cement voor Nederland meer is, doch *wèl* voor de Koloniën.

In bovenstaande hebben wij in 't kort de toedracht der feiten trachten weer te geven.

Na hoor en wederhoor komen wij thans tot de navolgende conclusiën:

a. Zooals gezegd, de gansche strijd is een zuivere *belangenstrijd.* Zoowel in als buiten Syndicaat zijn zeer goede cementsoorten. Het komt er nu alleen maar op aan, dat de strijd van beide zijden met eerlijke wapens gevoerd wordt en geen van partijen zich verliest in z.g. „kleine middelen".

b. O. i. kan geen der betrokken firma's van *opzettelijk bedrog* beticht worden. Bij den een is het cement in zakken eener Syndicaatsfabriek, doch met *andere* loodjes; bij den ander is het cement, in zakken eener Syndicaatsfabriek overgestort, doch èn de sluiting èn de afwezigheid van een loodje sluiten dadelijk iedereen schijn buiten. Een kind kan hier dadelijk zien dat men niet de cement heeft, die bedoeld werd.

En tenslotte is o. i. niet uit te maken of, tusschen directie en leverancier, soms een derde persoon in het spel is, die, wat het laatste geval betreft, eene verwisseling heeft bewerkstelligd op eigen risico.

c. Voor ons, architecten, is het enkel de vraag, wat een goede cement is (waar die vandaan komt, is bijzaak) en wat de resultaten met proeven uit die cement opleveren. Voldoen zij aan een bepaalden, door ons gestelden norm, zoo raakt het ons niet, wie ze levert. Het spreekt hierbij natuurlijk vanzelf, dat de voor ieder werk benoodigde cement in één of *hoogstens twee* partijen direct moet worden aangevoerd, teneinde daaruit tijdig monsters te kunnen trekken en de proeven een rustig verloop te gunnen. Elke leverancier zal zich in zulk geval wel tweemaal bedenken, vooraleer hij een cementsoort durft afleveren, waarvan hij te voren reeds weet, dat ze de proef niet doorstaan kan, en alle kosten tenslotte op zijn hoofd neerkomen. Daarbij is het dan voor directies volkomen gelijk of die risico's worden gedragen door een Syndicaat of door een handelaar in bouwmaterialen.

d. Voorloopig kunnen de directies o. i. volstaan met het aangeven van een bepaalden norm, waaraan de te leveren cement moet voldoen, en *de kennis van den leverancier* overlaten aan den aannemer of werkbaas, als „niet ter zake dienende".

DE ARCHITECT EN ZIJN HELPERS.

DE naam „architect" beteekent opperste der bouwlieden. Doch het is niet over die bouwlieden als helpers, dat dit opstel wat mededeelen wil, doch over diegenen, die den ontwerper in zijn arbeid bijstaan.

Zulke helpers komen het eerste voor bij de Romeinen, ten minste dit schijnt uit verschillende bijzonderheden, die Pollius Vitruvius in zijn bekend — maar weinig gelezen — boek over de bouwkunst geeft, te mogen worden afgeleid.

Wij mogen bij dit alles niet uit het oog verliezen, dat dit vooral door de meesters der Renaissance bestudeerde geschrift, volstrekt niet ongeschonden tot ons kwam. Maar het feit alleen reeds, dat Vitruvius zich tot schrijven zette, om een „handboek" der bouwkunst voor zijn collega's samen te stellen, bewijst, dat er aan zulk een werk behoefte was niet alleen, maar dat de bouwmeesters meer waren, dan eenvoudige handwerkslieden.

Dat Vitruvius een goed-beklant particulier architect geweest moet zijn, daaraan valt niet te twijfelen. Hij kende de geheimen van het vak op zijn duimpje. Hem kunnen wij ons wel voorstellen, op een bureau gezeten, met teekenaars die hem hielpen, meer koopman dan kunstenaar mogelijk, maar vooral wetenschappelijk man, zooals men het tegenwoordig zoo gaarne ziet.

Misschien gelukt het onze geleerden, hieromtrent iets naders op te diepen.

Maar, wat hiervan later blijken moge, zooveel staat vast, dat de Barbaren, die het Romeinsche Rijk ten ondergang brachten, de beschaving vernietigd hebben, en de bouwmeesters van het hoog standpunt, dat zij in den tijd der Keizers innamen, afwierpen.

De architect werd weer werkman, en hij bleef dit eeuwen lang. Pas in de 15e eeuw zien wij in Italië andere toestanden ontstaan. Niet, dat de bouwmeesters zich nog van het handwerk losmaken. Maar zij gaan weder boeken over hun vak schrijven.

In de 16e eeuw vernemen wij ook van hulpkrachten reeds iets. Wel zijn dit geen helpers van kunstenaars, die alleen de bouwkunst beoefenden, doch, daar zij beiden ook als architecten naam hebben gemaakt, blijven wij toch dicht bij ons eigenlijk onderwerp. Zij heetten beiden naar aartsengelen: Michel-Angelo en Raffaello.

In 1508 ging Michel-Angelo beginnen aan de gewelf-

beschildering der Sixtina. Tal van helpers boden zich aan. Michel-Angelo nam er eenigen in dienst, doch zij voldeden hem zoo weinig, dat hij ze op geen zachtzinnige wijze hun afscheid gaf, en alleen aan het werk ging, dat in 1512 voleindigd werd.

In 1508 kwam ook Raffaello te Rome, om daar zijn geluk te beproeven. Hij was niet, als Michel-Angelo, door den Paus ontboden, doch dankte het slechts aan de voorspraak van Bramante, zijn stadgenoot, dat hij, met vele andere schilders, deel mocht nemen aan het versieren der vertrekken of stanze, die toen in het Vatikaan werden ingericht. De jeugdige Urbinaat wist weldra alle andere schilders „er uit te werken", waarbij Bramante flink hielp.

De Stanza Della Segnatura heeft Raffaello van 1508 tot 1511 beschilderd. Hij was het rijzende licht, en ook hem boden velerlei helpers hun diensten aan. Hij sloeg die diensten niet af, doch zijn staf werd telkens grooter.

Op een morgen kwamen beiden toevallig tegelijk aan den ingang van het Vaticaan. Toen Michel-Angelo den jongen schilder met zijn stoet van helpers zag, zeide hij bitter: „hij is omringd als een vorst". Maar Raffaello bleef hem het antwoord niet schuldig en riep: „hij gaat alleen, als de beul".

Deze eenzame heeft het Sixtijnsch gewelf geschilderd, dat onder de grootste meesterwerken, die ooit gemaakt werden, behoort. De schilder met de helpers heeft de Stanze versierd. Doch alleen wat hij zelf deed, en dat is niet veel, wordt nog gewaardeerd. Het feit, dat hij zooveel aan anderen overliet, wordt hem euvel geduid.

En deze schilder, die het zoo druk had, dat hij talrijke helpers behoefde, sloeg ook opdrachten als bouwmeester niet af. Hij had wel als zoodanig geen opleiding gehad, doch ook voor zulk werk waren hulpkrachten te vinden, terwijl Bramante bovendien een oog in het zeil hield. Zoo ontstonden de kerk Sant' Eligio degli Orefici en het Palazzo dell' Aquila te Rome. Voor het Palazzo Pandolfini te Florence moest Giovanni Francesco da San Gallo als helper optreden.

Bramante was in 1514 gestorven. Als bouwmeesters van de St. Pieterskerk stelde Leo X toen Giuliano da San Gallo en Fra Giocondo, twee vermaarde kunstenaars, aan. Doch Raffaello, die hoe langer hoe meer bestellingen kreeg, zoodat hij er een fabriek van kunstwerken op nahield, gunde den twee bouwmeesters het werk niet. In 1515 had hij ook deze „er uit gewerkt" en was hij zelf architect van St. Pieter. Natuurlijk ontbrak het hem ook daarvoor niet aan hulpkrachten.

Het is niet te verwonderen, dat in zulk een tijd, Michel-Angelo op den achtergrond bleef. Te Florence was hij sedert 1516 bezig met het maken van plannen voor den gevel van de kerk San Lorenzo. Men kan ze nog in de Casa Buonaroti zien, de meester heeft alles eigenhandig gedaan. Zijn fraai schrift is overal te herkennen.

In 1546 nam de twee-en-zeventig jarige Michel-Angelo zonder loon, alleen „tot heil van zijn ziel" de leiding der werkzaamheden aan de St. Pieters-kerk te Rome op zich. En, terwijl de hebzuchtige Raffaello, met zijn helpers, niets van beteekenis tot stand bracht, schiep Michel-Angelo den koepel, dien hij niet voltooid mocht zien.

Raffaello en Michel-Angelo hebben beiden, sinds zij te Rome werkten, een grooten naam gehad. Maar mag er ook een tijd geweest zijn, dat men deze meesters op één hoogte stelde, reeds lang wordt de meerderheid van den laatsten erkend. In Michel-Angelo ziet men den man, die een periode in de kunst heeft geopend, in Raffaello dengene, die een periode besloten heeft.

Michel-Angelo ging zijn eigen weg, Raffaello volgde de mode. Aanvankelijk in den trant van zijn leermeester Perugino werkende, nam hij van andere schilders, die in den smaak waren, eigenaardigheden over. Zelfs aan Michel-Angelo ontleende hij soms wat. En ook van de talenten zijner helpers wist hij op geschikte wijze partij te trekken.

Sinds Raffaello's tijd hebben heel wat meesters zijn voorbeeld gevolgd, en zich door helpers omringd. Om een voorbeeld te noemen, willen wij slechts op Rubens wijzen. Wat op zulk een manier tot stand kwam, pleegt men in Duitschland als een „Schulbild" of een „Schulwerk" aan te duiden.

In de bouwkunst, wij mogen dit met trots zeggen, is het systeem pas betrekkelijk laat in zwang gekomen. Nog zelfs in de 18e eeuw was een bouwmeester iemand, die het zonder hulp afkon.

Een enkele maal gebeurt het wel, dat een architect zich van een vakgenoot bedient, om zijn schetsen uit te werken. Maar dan is de samenwerking van vriendschappelijken aard, gelijk die tusschen Jacob van Campen en Pieter Post. Ook houdt een bouwmeester er soms leerlingen op na. Doch dan heeft hij geen ander doel, dan hen zijn kunst te onderwijzen. Zoodra zij volleerd zijn, gaan zij op eigen wieken drijven.

De toestand, zoo als wij dien in het bouwvak kennen, is nog geen eeuw oud. Dat tegenwoordig een architect zijn „bureau" heeft, wijst er reeds op, hoe het Fransche voorbeelden zijn, die nagevolgd worden. Nog in 1842 noemde men hier te lande een teekenaar niet anders dan „dessinateur".

Oorspronkelijk waren hier te lande de „bureaux", tot de ambtelijke kringen beperkt. De „genie" en de „waterstaat", beide overblijfselen uit den Franschen tijd, hadden ze. Onze eerste Militaire Academie werd door Lodewijk Napoleon in 1808 op het Binnenhof in den Haag gevestigd. Ook onzen eersten minister van waterstaat hebben wij onder de regeering van dien vorst bezeten.

Het heeft nog heel wat jaren geduurd, eer de Nederlandsche architecten bureaux inrichtten. Zelfs iemand als Godefroy placht er zich nog op te beroemen, dat hij al zijn bureauwerk zelf verrichtte; heel wat van zijn tijdgenooten hebben ongetwijfeld ook zoo gedaan.

Voor zoover wij kunnen nagaan, was Cornelis Oudshoorn de eerste Nederlandsche architect, die een bureau had. De groote werken, waarmede men hem belastte, schenen zulk een bureau noodig te maken. Oudshoorn was de eerste, die geacht kan worden, een architect geweest te zijn, met het moderne type overeenkomend. Man van zaken vóór alles, wist hij zich door geschikte hulpkrachten te omringen, en huldigde hij de leer, dat alles zijn prijs heeft. Dat iemand, zoo aangelegd, geen kunstenaar kon zijn, spreekt van zelf. Maar zijn succes heeft bewezen, dat de hedendaagsche wereld in een bouwmeester meer een man van zaken dan een artist waardeert.

Oudshoorn heeft school gevormd. Niet, dat de wisselende bouwwijzen, door zijn helpers geschapen, tot navolging hebben uitgelokt, maar het systeem waarnaar hij werkte, deed opgang.

Voor onze bouwkunst als kunst heeft dit geen winst gebracht. Want de architect, die veel te doen kreeg, was verplicht, haast alle werk aan hulpkrachten over te laten.

Zoo kwamen er langzamerhand bouwmeesters, die niet meer deden dan een plan opzetten, die alles door hunne teekenaars lieten ontwerpen en detailleeren. Met die teekenaars wisselde ook hun bouwtrant. Deze heeren wisten zich velen te vriend te maken, zij droegen er zorg voor, dat door de nieuwsbladen de lof hunner voortbrengselen te zijner tijd werd verkondigd.

Toch hebben deze architecten niet voor het nageslacht gewerkt, tevreden als zij waren met wat het tegenwoordige hun kon bieden. Met de kunst en hare eischen maakten zij het zich niet moeilijk. Zij richtten zich naar den smaak des tijds, zij volgden, doch poogden niet te leiden. Zij dachten er niet aan, voor hun overtuiging te strijden en te lijden, want zij bezaten er geen.

Het zou te wenschen zijn, dat dit ras spoedig „de verdwijnende soort" mocht kunnen worden genoemd. Maar wie meenen mocht dat deze soort van bouwmeesters alleen in Nederland bestaat, vergist zich.

In het buitenland vindt men ze ook, en zij doen daar zaken op nog veel grooter schaal, dan bij ons. In het bijzonder de firma's, die zich op het deelnemen aan prijsvragen toeleggen, hebben zich op de manier van een handelszaak georganiseerd. Hier heeft men hulpkrachten voor alles; wordt, in een bijzonder geval, een specialiteit noodig geacht, dan wordt zulk een persoon aan de zaak tijdelijk verbonden. De buitenlandsche bladen wemelen van advertenties die dit bewijzen.

Het is altijd moeilijk, tegen den stroom op te roeien. Een tijd lang kan men het volhouden, doch eindelijk wordt men medegesleept. De hedendaagsche architect moet wel met den geest des tijds medegaan, als hij de grootst mogelijke winsten wil maken. Hij moet zich in bouw- en exploitatie-maatschappijen begeven, hij moet allerlei relaties trachten aan te knoopen, hij moet zorgen voor een doeltreffende reclame. Dit alles vordert zoo veel tijd, dat hij het eigenlijk vak aan zijn hulpkrachten moet overlaten. Wisselen die hulpkrachten, de verandering van bouwtrant die daaruit voortvloeit, wordt door de klanten geen nadeel geacht, want nog altijd behaagt verscheidenheid.

Maar de kunst? Die laat men over aan de dwazen, die zich daar het hoofd mede breken willen, die, zelf over het teekenbord gebogen, trachten hun idealen op het papier te brengen, die weinig werk hebben, daar zij hun kunst hoog houden.

Juist onder de hulpkrachten schuilen heel wat van deze idealisten. Zij moeten geduldig toelaten dat de kraai, hun patroon, zich met de fraaiste vederen uit den pauwestaart hunner inspiratie tooit. De *„auri sacra fames"*, de onheilige honger naar goud heeft, volgens Vergilius, reeds in den Trojaanschen tijd groot kwaad gesticht. Midas, die den dwazen wensch uitte, dat alles, wat hij aanraakte, in goud zou veranderen, kreeg zijn wensch van de goden vervuld. Toen hij bemerkte, welk een zot hij geweest was, gaven de goden hem ezelsooren.

Doen niet vele architecten ons aan Midas denken? Maar het kan nog lang duren, eer het publiek hun ezelsooren leelijk vindt.

CAXDIDUS.

VOORDRACHT OVER VENTILATIE

MET BIJZONDERE BESCHOUWING VAN HET OORGEKEERDE SYSTEEM DOOR Dr. B. SWAAN. *(Vervolg).*

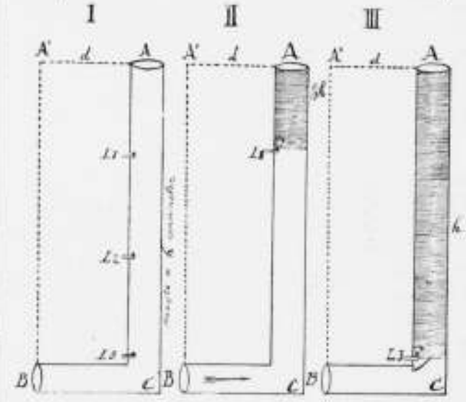
DIT is nu, M. H., geen algemeen gangbaar schema, maar het is door mij zelf zoo opgesteld om bij u eene verwarring te voorkomen, die bij de verdeeling van ventilatie-systemen algemeen heerscht.

Ik begin dus met de *natuurlijke ventilatie*, welke ik ter verduidelijking *toevallige* genoemd heb. Het is dus, zooals uit de nomenclatuur blijkt eene luchtverversching, die plaats heeft door eene inrichting, waarmee men niet ten doel had te ventileeren, doch die door onze bouwwijze toevallig, als bijkomende omstandigheid, geschiedt. Deze luchtverversching heeft plaats door spleten van deuren en vensters, door muren, bodem en zolder van het lokaal. Dat de steenen lucht doorlaten, zal ik u uit de volgende proef laten zien.

U ziet hier, M. H., een gewonen baksteen, welke aan de zijkanten ondoordringbaar gemaakt is door eene laag was en pek. Aan de boven- en onderzijde is een glazen plaat aangebracht, die in het midden eene kleine opening heeft met een daaraan bevestigd buisje. Wanneer ik nu aan het buisje van den onder-

kant gas aanvoer, dan kan ik dit aan het bovenste buisje ontsteken. Daartoe moest dus het lichtgas den steen passeeren.

Uit deze proef blijkt ten duidelijkste, dat ook de buitenlucht gelegenheid heeft door onze muren heen te gaan, maar nu zult u vragen, welke kracht beweegt dan wel deze lucht door de wanden? In de eerste plaats geschiedt dit door het verschil in temperatuur van binnen — en buitenlucht, welke laatste gewoonlijk lager is dan de eerste. Gewoonlijk vindt men nu de volgende verklaring opgegeven. Warme lucht is lichter dan koude. Daarom stijgt in het lokaal de warme lucht naar boven en verlaat daar een lokaal, terwijl de koude lucht er beneden intreedt. Deze niet te begrijpen verklaring is oorzaak geworden van het in miscrediet raken der natuurlijke ventilatie en toch heeft deze, vooral voor onze woonvertrekken zeer veel beteekenis. Ik zal daarom trachten door eene proef u te laten zien, hoe het verschil in tempe-

ratuur van twee luchtlagen de oorzaak kan zijn voor eene luchtstrooming en dientengevolge ook voor de natuurlijke ventilatie.

Mag ik u dan eerst herinneren, dat de aarde tot eene zekere grens omgeven is door dampkringslucht, die, naarmate wij hooger komen, ijler wordt. Stellen wij ons deze dampkringslucht voor als bestaande uit verschillende luchtlagen, dan begrijpt men, dat, hoe lager men komt, des te grooter het gewicht is, dat op eene luchtlaag drukt. Er heerscht dus in de atmosfeer op elke plaats een bepaalde luchtdruk, die afhankelijk is van het gewicht van de luchtlagen, die daar boven staan.

Op huizenhoogte is dit ongeveer gelijk aan eene kwikzuil, die 760 mM. meet.

Let u nu eens op deze rechthoekig omgebogen kachelpijp (figuur 1), welke op drie plaatsen, op gelijken afstand van elkaar, doorboord is door een gasbrander.

Nemen wij aan, dat ter hoogte van de opening A de druk d is. Beschouwen wij nu eens het eerste geval, wanneer n.l. geen enkele brander ontstoken is; hoe verhoudt zich nu de luchtdruk aan weerskanten van de horizontale luchtlaag BC? Ik moet daarvoor nog opmerken, dat de hoogte van de pijp *h* cM. is en dat het gewicht van eene luchtlaag, die één cM. hoog is en kamertemperatuur heeft, als g wordt aangenomen.

De druk in B is dan d + het gewicht van luchtlaag A'B of wel d + hg. De druk in C is d + het gewicht van luchtlaag AC, dus nu ook d + hg. Immers de beide luchtlagen AC en A'B hebben gelijke temperatuur en zijn dus even zwaar. De horizontale luchtlaag BC wordt nu aan beide zijden even zwaar gedrukt en zal dus in rust zijn. Plaats ik nu in opening B een anemometer, dan ziet u, dat de toestel volkomen in rust blijft; er heeft dus geene luchtbeweging plaats.

Wanneer ik nu echter den brander L_2 ontsteek, (figuur 2) dan wordt de toestand geheel anders. De luchtlaag boven L_2 n.l. AL_2 wordt tot eene bepaalde temperatuur verwarmd. Deze luchtlaag, $^1/_3$ h centimeter hoog, weegt nu niet meer g per cM. maar is lichter geworden; zij zal nu g-p per centimeter wegen. De geheele verwarmde luchtlaag weegt dus $^1/_3$ h (g-p). Daarentegen is de luchtlaag L_1C, die $^2/_3$ h centimeter hoog is, dezelfde gebleven en weegt dus $^2/_3$ hg. Letten wij nu weer op de horizontale luchtlaag B C, dan is de druk in B gelijk aan d + het gewicht van A'B dus gelijk d + hg. In C bedraagt de druk d + gewicht AL_2 + gewicht $L_1C = d + {}^1/_3$ h (g-p) + $^2/_3$ hg = d + hg — $^1/_3$ hp. De luchtlaag BC kan dus niet in rust blijven, want de druk in richting BC is $^1/_3$ hp grooter dan in richting CB. Door de opening B moet dus met eene zekere snelheid lucht binnenstroomen. Plaats ik nu weer in deze opening een anemometer, dan zal deze in beweging komen en na een zekeren tijd 100 Meter verloopen. Deze anemometer waarschuwt dan, doordat de wijzer een electrischen stroom sluit, waarin een schel is ingeschakeld. Het blijkt nu, dat het 6 minuten duurde, voordat 100 Meter lucht waren binnengestroomd.

M. H. Het zal u nu wel gemakkelijk voorkomen het derde geval te ontwikkelen, waarin de brander L_3 ontstoken is (figuur 3). Nu wordt de geheele luchtlaag AC verwarmd en is haar gewicht over h centimeter g-p dus h (g-p). De druk in B is nu ook weer d + hg, terwijl de druk in C thans d + h (g-p) geworden is. Het verschil, dat straks $^1/_3$ hp bedroeg, is nu driemaal zoo groot geworden n.l. hp en de lucht zal in opening B dus driemaal zoo snel de pijp binnenstroomen. U merkt nu ook, dat de electrische schel reeds na 2 minuten waarschuwt, dus dat in 2 minuten 100 Meter lucht door opening B is bovengekomen.

U hebt dus uit deze proef kunnen leeren, dat, terwijl in A een evenwichtstoestand bestaat, daarbeneden de koude luchtlaag een overdruk heeft op de warme luchtlaag en dat die overdruk des te grooter wordt, naarmate het vlak lager gelegen is.

Om kleine verschillen in luchtdruk tusschen 2 willekeurige plaatsen te kunnen bepalen, bedient men zich van z. g. mikromanometers.

Hoewel eenvoudiger van constructie, gelijken zij allen op de differentiaal-manometer van Recknagel.

(Wordt vervolgd.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1724: „Amsterdams en Noderlands eer", „Een Afrikaansch Colosseum", met afb. van H. van Kol.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 28: „De Algemeene Stedenbouwtentoonstelling te Berlijn" door D. F. Slothouwer, met afb, „Brieven uit België" XXVII, „Sociale Hygiëne en Techniek" door J. L. B. Keurschot, „Syndicaten", „Berichten".

„DE AANNEMER" No. 27: „Rapport van de Staatscommissie voor de reorganisatie van het Onderwijs", „Uitbesteding van werken der Gemeente Rotterdam en de daar algemeen geldende regelingen van arbeidsvoorwaarden", „Verordening van het Ambacht".

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 27: „Onze eerste collectieve arbeidsovereenkomst", door H. J. H., „Iets over de spanningen in den wand van een holle bol", met afb.

„DE OPMERKER" No. 28: „Uit Zeeland", met afb., „Waterleidingbelangen (adres in zake de Watervoorziening Zuid-Beveland), „Nationale Tentoonstelling voor Huisvlijt te Scheveningen".

„BUITEN" No. 28: „Uit Kampen" door F., met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 53 en 54: „Das Heiliggeist-Spital in München", arch. Hans Grossel, met afb., „Die Verwendung von Eisen im Hochbau" (voordracht, gehouden door Ingenieur Tischmann uit Dusseldorf), „Die Architektur aus der Grossen Berliner Kunstausstellung 1910", met afb., „Die Verwendung von Eisen im Hochbau" (slot).

„DER STÄDTEBAU" No 8 en 9: „De Neue Gartenvorstadt in London-Hampstead" met afb., arch. Barry Parker en Raymond Unwin, „Optisches im Städtebau", door Dr. Hans Schmidkunz, „Massnahmen zur Bekämpfung der Wohnungsnot in Budapest", „Der Bebauungsplan-Wettbewerb für das „Johannistal" in Eisenach" met afb., „Zum Markthallenbau in Posen", arch. G. Strach.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 40: „Le Projet de Pont en X sur la Seine" met afb. door P. Planat, „Le Salon de la Société des Artistes Français" door A. Gelbert, „Fers forgés Italiens" door Alfredo Melani, „Maison à Petits Loyers, à Paris" met afb. door A. D., „Pont en Béton Armé", door P. P.

„BUILDING NEWS" No. 2896: „Beauty in Architecture", „Pugin Travelling studentship sketches" met afb., „New Golf Clubhouse at Cox Green" arch. Brown en Spain met afb., „Students Union for the University of Liverpool" met afb., „San Francisco Cathedral" met afb., „Collingwood Place" Camberley arch. H. R. en D. A. Poulter met afb., „Residence in the English Lake District" met afb., „Club Premises Liverpool" arch. C. H. Reilly met afb. R.

BERICHTEN.

Bond van Nederl. Architecten.

Zaterdag vergaderde te Haarlem de Bond van Nederlandsche Architecten, onder voorzitterschap van den heer K. P. C. de Bazel. De voorzitter herinnerde aan het succes dat behaald is bij de actie voor het behoud van het Arsenaal te Amsterdam en deelde mede het resultaat der nadere bespreckingen met den Bond van Technici omtrent het arbeidscontract en met het bestuur van „Rochdale", omtrent de door die vereeniging uitgeschreven prijsvraag.

Met betrekking tot het arbeidscontract deelde het bestuur mede dat dit ook met den Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond zal gesloten kunnen worden, indien de aanhef van de overeenkomst zoodanig gewijzigd wordt dat de bepalingen daarvan niet enkel zullen gelden voor de leden van den Bond, waarmede de overeenkomst gesloten wordt, i. c. de Bond van Technici, of den Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond, doch voor *alle* opzichters, teekenaars en opzichters-teekenaars. Het bestuur stelt dienvolgens voor, die wijziging alsnog aan te brengen, doch de vergadering gaat hiermede niet mee.

Ten opzichte van de Rochdale-prijsvraag besluit de vergadering dat de B. N. A. zich op het standpunt moet plaatsen van onverkorte handhaving der onlangs vastgestelde algemeene regelen voor het uitschrijven van bouwkundige prijsvragen, zóódat geen genoegen kan worden genomen met de voor prijzen uitgeloofde som.

De commissie voor de honoratiumregeling brengt haar voorloopig rapport ter tafel, dat mondeling en met grafische voorstellingen wordt toegelicht.

De vergadering besluit de commissie diligent te verklaren en draagt haar op zich in contact te stellen met de Maatsch. tot bevordering der Bouwkunst om te trachten met deze gezamenlijk het vraagstuk verder te behandelen en tot oplossing te brengen.

Inzake het Dam-Raadhuisvraagstuk en het daaromtrent uit te lokken petitionnement aan de Koningin wordt het bestuur opgedragen zich met andere kunstlichamen in verbinding te stellen, om zoo mogelijk daarmede gezamenlijk op te treden. „Hbl."

Het voor-homerische heiligdom

van de Paphische Aphrodite is bij Kuklia (Paphos) op Cyprus teruggevonden door Dr. Ohnefalsch Richter. Volgens den ontdekker bewijzen de opschriften, dat het bouwwerk nog ouder is dan het mycenische tijdvak.

De Berlijnsche academie van wetenschappen heeft dadelijk aan het (Engelsche) bestuur vergunning gevraagd tot opgravingen, en een geloerde uitgezonden om Dr. Richter te gaan helpen.

„Tel."

Stedelijk Museum.

In het zaaltje met „Nieuwe Aanwinsten" in het Stedelijk Museum is verleden week een goed staal opgehangen van Wiggers' decoratieve maar toch wel ingevoelige landschapskunst, een stuk met een opkomende maan, waarvan het licht door een plas en een rivier in de verte mooi wordt weerkaatst. Ook dit stuk schijnt in bruikleen te zijn gegeven door een der ijverige bestuursleden der Vereeniging voor Moderne Kunst.

Het kabinetje voor „Nieuwe Aanwinsten" is reeds te klein gebleken: twee teekeningen van Artz zijn reeds naar het eerste kabinet verhuisd. Daar hangt ook een teekening van de kathedraal van Amiens van Dupont, waarmeê ook nog niet lang geleden de verzameling verrijkt is. „Hbl."

Het Rijksmuseum-Park.

Den 13den Juli is het vijf en twintig jaren geleden, dat het Rijksmuseum voor het publiek geopend werd. Het heeft het museum niet aan bezoek ontbroken. Geheel anders is het met het daaromgelegen park: niemand denkt er aan het te bezoeken, misschien, omdat men niet weet, dat het park voor het publiek kosteloos toegankelijk is, dat men er banken vindt om uit te rusten en dat er verschillende merkwaardigheden te zien zijn. Daarom meen ik een goed werk te doen, de aandacht te vestigen op deze leerzame ontspanningsplaats.

Vooreerst wijs ik op het hek, dat *f* 75,000 gekost heeft, hetgeen niemand verwonderen zal, als men bedenkt, dat de fundeering op palen en met een gemetselden voet, die op bogen rust, zeer kostbaar is geweest.

De tuin is op onderwetsche manier aangelegd en voorzien van vijvers met waterlelies en goudvisschen; sommige laantjes zijn overdekt met schaduwrijke „berceaux". Van uit het park kan men van naderbij de groote tegeltaferecles zien, die de wanden van het museum versieren en door den heer Georg Sturm ontworpen zijn.

De taferecles aan de Oost- en Westzijde stellen gebeurtenissen voor, belangrijk voor de Noord-Nederlandsche kunstgeschiedenis van de vroegste tijden af. De vier oudste bevinden zich aan de Oostzijde. Het zijn:

1. de Stichting der St. Servatius-basiliek te Maastricht door den bisschop Monulfus in het laatst der VIe eeuw; het karakteriseert de laat-Romeinsche beschaving;

2. de Stichting van het paleis te Nijmegen door Karel den Groote omtrent 800, kenmerkende de herleving der kunst na de invallen der Barbaren;

5. de Stichting der St. Pieterskerk te Utrecht door bisschop Bernulfus in de eerste helft der XIe eeuw, herinnerende aan de wedergeboorte der Kunst na de invallen der Noormannen;

4. de Cistercienser monniken werkzaam in de anno 1192 gestichte beroemde abdij van Aduard, getuigende van den wohldadigen invloed door de geestelijke orden in de middeneeuwen op het gebied van wetenschap, letteren en kunst geoefend.

Aan de Zuidzijde vindt men:

3. de Stichting van het gasthuijk hof te 's Gravenhage omstreeks 1250 door drie kunstminnende Roomsch-Koning Willem II, kenmerkend voor de ingrijpende sociale veranderingen in de XIIIe eeuw, toen ten gevolge van de opkomst der steden en der gilden het beken-element ook op kunstgebied op den voorgrond begon te treden.

6. Jan van Eyck van 1422 tot 1424 in dienst der Hollandsche graven werkzaam op het hof in Den Haag, ter aanduiding van den grooten bloei der kunsten onder de Beyersche en Bourgondische vorsten.

7. het bezoek van Albrecht Dürer in 1520 aan 's Hertogenbosch, waar hij door het gilde der goudsmeden onthaald werd; in dit tafereel zijn een aantal beroemde Nederlandsche kunstenaars vereenigd, ter aanduiding van den roem onzer kunst in de eerste helft der XVIe eeuw.

8. Dirk en Wouter Crabeth, werkzaam aan de gebrandschilderde glazen van Gouda, ter herdenking van de glorie onzer artisten op het gebied der glasschilderkunst.

9. Tafereel ter eere der Nederlandsche beeldhouwkunst; in het eerste vak Claus Sluter werkende aan den Mosesput te Dijon (1395—1402); in het tweede Jan van Terwen, beeldhouwende de koorbanken te Dordrecht (1539); in het derde Hendrik de Keijser, modelleerende een der beelden van het praalgraf van den prins van Oranje, Willem I te Delft (1614—1620);

10. Frederik Hendrik en Amalia van Solms, de groote Maecenassen der XVIIe eeuw, omringd door tal van kunstenaars en gild-broeders.

Het tafereel aan Rembrandt en zijn school en aan Vondel gewijd is thans, wegens den daarvóór opgetrokken uitbouw ten behoeve der Nachtwacht, niet meer van buiten zichtbaar.

De westelijke wand van het Museum is versierd met een groot tafereel gewijd aan de geschiedenis en den roem van Amsterdam; op een triomfwagen geeten houdt de Stedemaagd een plechtigen optocht; zij is omringd door zinnebeeldige vrouwengestalten: Overvloed, Geloof en Vrede; vóór den wagen gaan de vaandeldrager van Nederland, de heraut en de vaandeldrager van Amsterdam. In den stoet, welke geopend wordt door heraulten en banierdragers, bewegen zich voorerst de overheidspersonen die in de historie der stad een rol gespeeld hebben: Floris V, Bisschop Guy van Henegouwen, die in 1300 keuren en vrijheden gaf, Albrecht van Beijeren, keizer Maximiliaan, die uit dankbaarheid na zijn bezoek aan de Heilige Stede (de Nieuwe Zijds Kapel) het blazoen der stad met de keizerskroon vereerde. Op die kroon is elke rechtgeaarde Amsterdammer nog heden trotsch, doch het bedehuis, waaraan dit glorieuze gedenkteeken te danken is, heeft men ontzags gewetenloos vernield! Daarna komt Karel V, die in 1515 te Amsterdam gehuldigd werd. — De tweede afdeeling omvat de magistraten: Willem Eggert, stichter der Nieuwe Kerk; joost Buyck, die 16 malen het Burgemeesterambt bekleedde en de laatste Burgemeester der grafelijke regeering was; Willem Bardes, de bewerker van den overgang der stad naar de Staatsche zijde; voorts geschiedschrijvers en kunstenaren.

Letterkundigen en artisten vormen verder de derde groep.

Het park is verdeeld in twee gedeelten, door een tunnel langs de achterzijde van het Museum aan elkaar verbonden. In het westelijk park liggen vóór den hoofdgevel van het Museum een aantal oude en zeer oude kanonnen. In het middelijke gedeelte ziet men eerst een oud gesmeed ijzeren hek, afkomstig van het buitenverblijf Overamstel bij Amsterdam, dan een monumentale poort, waarvan de eene zijde vroeger de Heerenpoort te Groningen versierde en de andere de Bergpoort te Deventer. Het beeldhouwwerk van deze laatste is van den beroemden Hendrik de Keijser. In de buurt staat een marmeren vrouwenstandbeeld, Juno, door Ronthout Verhulst. In dat gedeelte van het park verheft zich een annex van het Museum (waarin o. a. de collectie Drucker) welke samengesteld is uit fragmenten van verschillende gebouwen, welke in de laatste veertig jaren, somtijds zonder noodzaak, gesloopt werden, terwijl ter zijde tegen de bibliotheek van het Museum eenige zuilen staan van de Kleine Kerk te Edam, benevens een pomp afkomstig van Zalt-Bommel. Aan het bedoelde gebouw ziet men een der stadspoorten van Gorcum; het reliëf boven de boog vertoont de geschiedenis van een heer van Arkel, die zoo sterk was, dat hij een lade van de poort omklemmende, niet alleen zichzelven, maar ook zijn paard optilde! Verder een traptoren uit Franeker; eenige bogen uit het huis door Constantijn Huygens te 's Gravenhage gebouwd; een gevel uit Breda; fresdoeren van het Gildehuis van St. Lucas te Delft; een poortje van het voormalig Zeekantoor te Rotterdam; tegen elkander aan een poortje van het voormalige huis der Duitsche Orde, thans militair hospitaal te Utrecht en de poort die van het Buitenhof toegang gaf tot het grafelijke Binnenhof te 's Gravenhage. Ten oosten van het gebouw is het frontispice opgesteld van de Regentenzaal te Amsterdam, ribben en gewelven uit de abdij te Middelburg, voremals eene overdekte zwaaie waarin de beeldhouwwerken van de Kloostergang van den Dom te Utrecht en andere fragmenten zijn bewaard. Daar is men bezig thans ook op te stellen een aantal haardfragmenten, afkomstig van de in 1909 vernielde Nieuwe Zijds Kapel; zij zijn bijzonder fraai en bij het zien daarvan zal men zich ongetwijfeld ergeren over het gepleegde vandalisme. Verder een gesmeed ijzeren hek, afkomstig van het Ka teel De Voorst in Gelderland; gevelbekroning en gaitlandes van het O.Z. Heerenlogement te Amsterdam, Wapens van Amsterdam en gevelsteenen.

De oostelijke helft van het park is versierd met fraaie beelden, vazen, zonnewijzers op handsteenen voetstukken en met eene fraaie bronnen pagode uit China, een zeer zeldzaam stuk. In de buurt is op oud-Hollandsche wijze een labyrinth aangelegd tot vermaak van grooten en kleinen.

Is men voorbij de ambtswoning van den directeur gewandeld, dan heeft men vóór zich de oefenschool, behoorende bij de Rijksnormaalschool voor teekenmeesterwijzers. Een gedeelte daarvan is gebouwd in den vorm van het koor eener kerk, om daarin te kunnen plaatsen de zeer fraaie zolderbeschildering uit de kerk te Warmenhuizen. Daar hangen ook de prachtige kartons voor het nu verdwenen, gebrandschilderde venster, dat de bisschop van Egmond aan de St. Bavokerk te Haarlem geschonken had. Om dat laatste te zien moet men zich wenden tot den concierge, wonende in genoemde Oefenschool.

Naast dit gebouw staat een pomp uit de XVIIe eeuw, afkomstig uit Vianen.

Ik hoop dat deze beschrijving menigeen zal aanzetten het park te bezoeken; die tuin zal eerst dan tot zijn recht komen als hij opgevroolijkt wordt door wandelaren en als de in verschillende stijlen uitgevoerde banken bezet zullen zijn door mannen en hare kleintjes.

VICTOR DE STUERS.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „Arti et Amicitiae." Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender (Maandkalender). Programma in No. 23. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

5. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 29. ZATERDAG 23 JULI 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Denk, alleer Gij doende zijt,
En doende, denk dan nog.

GUIDO GEZELLE.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Rede door den Heer W. Kromhout Czn. voor het Kon. Instituut van Ingenieurs, gehouden op Vrijdag 15 Juli te Brussel. — Samenwerken dat tot grootheid leidt. — Het restaureeren van oude kunstwerken, door A. W. Weissman. — Villapark te Arnhem. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Van den Bond van Nederlandsche Architecten werd de toezegging ontvangen voor eene bijbijdrage ad *f* 20.— in de kosten, veroorzaakt door de actie tot behoud van het Arsenaal.

II. Van den schrijver G. A. Scholten, Architect en Oud-Leeraar M.O. te Tiel werden voor de bibliotheek in dank aanvaard:

a. Het Projectieteekenen als voorbereiding voor het vakteekenen, 3e, vermeerderde druk.

b. Werktuigkunde voor ambachtslieden, eerste deeltje, 5e druk.

J. ROOSING JR., *2e Secretaris.*

REDE DOOR DEN HEER W. KROMHOUT CZN., GEHOUDEN OP VRIJDAG 15 JULI TE BRUSSEL VOOR HET KON. INSTITUUT VAN INGENIEURS.

IN de maand Juli 1908, dus nu twee jaren geleden, ging een commissie onder leiding van den toenmaals aangewezen commissaris-generaal voor Nederland ter Brusselsche tentoonstelling, den oud-minister van waterstaat, den heer de Marez-Oyens, naar Brussel, teneinde met de leidende personen dier tentoonstelling in aanraking te komen, tevens om eens poolshoogte te nemen van den aard, omvang en ligging der terreinen. Aan dien tocht, daartoe als voorloopig architect uitgenoodigd, nam ik deel.

Aan dit uitstapje, begin eener praktische inleiding, waren reeds verschillende werkzaamheden voorafgegaan, die ik kortheidshalve en om hun vóórhistorisch karakter, oversla.

Met de aanvullings- en ontgravingswerken was men te Brussel reeds druk bezig. De ontgraving voor de tuinen — thans de Fransche en Hollandsche — was reeds nagenoeg verricht, de dijk stond reeds met zijn kruin ruim zeven meter daarboven.

Was het wonder, dat bij het uitzoeken van een geschikt punt voor het toekomstig Nederlandsch paviljoen de aanblik van dien dijk — buitendien prachtig gelegen tusschen de twee groote deelen der tentoonstelling — de Nederlandsche commissie zóó Hollandsch aandeed, dat zij niet lang meer weifelde? En toen er bleek, dat de gronden in de as van dien dijk nog te verkrijgen waren, toen buitendien de gronden daarnaast voor den Hollandschen tuin, waarvan men droomde, geschikt leeken, ja zelfs daartegenover, aan de andere zijde van den tuin grond nog te verkrijgen was voor een koloniaal paviljoen, toen was het pleit beslecht en viel eene keuze niet meer moeielijk.

Na verschillende conferenties, ook met de technische en esthetische bestuurders der tentoonstelling, volgde spoedig het ontwerp van een paviljoen, waarvan de

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden *f* 1.90, voor handelende leden 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 2.50.

hier aanwezige blauwdrukken en teekeningen U een denkbeeld kunnen geven. Dit ontwerp was geheel gedacht van ijzer, monier en glas, dus als modern tentoonstellingsgebouw.

U kent het lot van dezen eersten opzet. Bange dagen doorleefden we in het najaar van 1908. De besprekingen over de subsidie van zes ton namen in de Tweede Kamer een aanvang en op een boozen middag kreeg ik het telegram „verworpen". De heer de Marez Oyens, de man der „zes ton of niets", trad als commissaris-generaal af en „en panne" lagen de paviljoens- en andere plannen.

Toch werd nog niet gewanhoopt, vooral niet meer, toen op de bekende November-vergadering te Amsterdam onze industrieelen de hoofden bijeenstaken, om uitdrukkelijk de wenschelijkheid eener nationale vertegenwoordiging op de Brusselsche tentoonstelling te betoogen.

Eene kleine commissie, die vrijwillig na de October-catastrophe de draden van het gehavende weefsel bijeenhield, droeg mij toen op een ander ontwerp te

maken, dat, eenvoudiger van opbouw, tevens kleiner in oppervlakte mocht zijn, doch zóó groot bleef, dat ook de koloniale afdeeling in het paviljoen een onderkomen zou kunnen vinden. Hierdoor behoefde de onsymmetrische aanleg van het eerste ontwerp niet gehandhaafd te blijven, wijl de asgewijze, tegenoverelkander-plaatsing van Nederlandsch- en koloniaal paviljoen overbodig was geworden. Het nieuwe ontwerp kon dus aan den langen tuingevel een hoofdingang in het midden verkrijgen.

Van dit ontwerp kan ik u slechts de onafgewerkte teekeningen laten zien, daar de afgewerkte deel uitmaken van mijne inzending ter schoone kunsten afdeeling. Bij dit ontwerp (zie de af b. op de volgende pag.) was eene hooge baksteenen voeting bedoeld, met verderen opbouw in stucwerk, dat later in polychromie zou worden voltooid. Uit- en inwendig zou door mij naar eene elkander aanvullende oplossing zijn gestreefd, naar eene harmonie tusschen materiaal en vorm, ruimte en begrenzing, lijn en kleur. Zóó opgevat, dacht ik me een modern tentoonstellingsgebouw een mooi vraagstuk.

Middelerwijl werd eene begrooting gemaakt en door minister Talma een nieuw voorstel bij de Tweede Kamer ingediend, hetwelk, zooals u weet, door haar werd aangenomen.

Eene commissie werd samengesteld en een eminente commissaris-generaal in den heer Regout gevonden.

Nieuwe heeren brengen nieuwe inzichten mede. Dit bleek me alras, toen ik, nadat de plannen nagenoeg gereed waren — want de tijd vorderde — het oogenschijnlijk weinig beduidende verzoek ontving voor eene aanstaande voltallige commissievergadering ook eene perspectivische schets te maken in Oud-Hollandschen stijl.

Wat ik niet verwachtte, geschiedde: de commissie sprak met bijna algemeene stemmen haar voorkeur uit voor een paviljoen in Oud-Hollandschen stijl.

Zoo was dus ook dit nieuwe ontwerp van de baan en begon ik met haast aan eene omwerking in Hollandsche Renaissance. Gelukkig waren de plattegron-

den voltooid en behoefde ik slechts m'n gebouw van over-plunje te veranderen, (waarbij mijn vroegere Hollandsche-Renaissance garderobe me groote diensten bewees), om hem van een modernen aristocraat, zooals hij gedacht was, in een soort Spaanschen Brabander om te goochelen. Architectuur is zoo moeilijk niet.

Het eerste ontwerp gaf in grondplan eene oppervlakte van 3300 M². Het paviljoen, zooals het aanvankelijk gebouwd werd, gaf, zonder de verdiepingen, 2750 M²., waarbij spoedig 200 M². gevoegd werd ter zijde van den dijk, later nog aangevuld door een afzonderlijk paviljoentje, z.g. „Groot Nederland" van nogmaals 200 M². grootte. Dit gebouwtje, dat rechts van den hoofdingang staat aan de Dijkzijde, was bedoeld ook met baksteen-nabootsing te worden bekleed. Hiervan moest om redenen van financieelen aard worden afgezien, waardoor het als houtbouw bleef behandeld en zijn afzonderlijk karakter verkreeg.

U zult straks bij het bezoeken van ons paviljoen

opmerken, dat de architectuur en decoratieve behandeling binnen, een geheel andere is dan buiten. Het ligt voor de hand, dat de Hollandsche Renaissance bij den ingang moest ophouden. Binnenkomende ontmoeten we dan ook onzen Spaanschen Brabander getransformeerd in modern personaadje, doch een van zeer bijzondere neigingen, iemand n.l. die bij drie kleermakers tegelijk te rade gaat; hetgeen aan 's mans kostuum noodwendig merkbaar moet zijn. Ik had het voorrecht de opperste dier kleermakers te zijn, en droomde van een decoratief kleed in mat violette tinten, doorsprankeld met geel en grijs en hier en daar een sterk kleurmoment. Collega Walenkamp, die

de afdeeling kunstnijverheid zoo uitstekend behandelde, had gelukkig eene hooge opvatting van samenwerken, waar hij op de galerij zijne kleuren in de mijne deed vloeien. Collega Cuypers (Eduard) echter, den derden der kleermakers, behaagde het, waarschijnlijk om goede redenen, de Indische helft beneden de galerij zoodanig in fel-rood te steken, dat zelfs de Indische sarongs en hoofddoeken er van kreunden. Deze fel roode om- en overslagen op het fantasiepak van mijn jongeling zijn moorddadig voor den totaal indruk van zijn kostuum gebleken.

Gaarne wil ik hier de namen vermelden van hen, die me bij de decoratieve en ornamenteele voltooiing van het inwendige van het paviljoen behulpzaam waren. En dan moet ik in de eerste plaats Jan Sluyters, Huib Luns en Oldewelt herdenken, die voor mij de decoratieve schilderstukken maakten, welke ge straks zult opmerken.

Jan Sluyters uit Laren maakte het zoo uitmuntend geslaagde fries van 13 meter lengte boven de Indische helft van het paviljoen. Een geestdriftig verslaggever van het „Handelsblad", wiens oogen nog gedrenkt waren met het rood der Indische afdeeling, schreef over het rood-oranje Indische fries van Cuypers.

Welnu, in dit fries is geen rood noch oranje te ontdekken en het is van Jan Sluijters, die zich met dit kunstwerk ontpopt heeft tot een decorateur van den eersten rang.

De beschilderingen tegenover dit groote fries, zijn van Oldewelt uit Rotterdam, die, minder decoratief van aanleg, meer schilderkunstig het Hollandsche landschap en stadsgezicht in een drietal doeken heeft voorgesteld.

De talrijke vierkante en staand-rechthoekige doeken der beneden friesen, rondom het geheele paviljoen, zijn van Huib Luns, die in een 34-tal doeken verschillende nationale en Indische kunstbedrijven figuraal vertolkte, waaronder vele, die van zijn groote decoratieve vaardigheid getuigen.

De ornamenteele beschildering werd door den decorateur Joh. Kromhout uit Amsterdam verzorgd, de stoffeering door den behanger Feij, die ettelijke hectaren aan vloeren, wanden en plafonds bekleedde; terwijl het z.g. passementwerk aan de groote borden die in de traveeën hangen, het werk zijn van de firma Roos te Amsterdam.

Ten laatste — ware een chronologische orde in deze opsomming gewenscht, ik zou haar het eerst moeten noemen — moet ik u de firma Reinders & Van 't Ende te Amsterdam vermelden (kortweg: Jaap Reinders) die de aannemer was van den geheelen bouw, die van den aanvang af alles uitvoerde en door geen stormen, sneeuwvlagen, maandenlange regenbuien en stakingen zich liet weerhouden om het eens op zich genomen bouwwerk tot een goed einde te brengen.

SAMENWERKEN DAT TOT GROOTHEID LEIDT.

MEER en meer blijkt het dat er behoefte ontstaat, niet alleen bij den kunstenaar, maar ook bij het groote publiek, om zich bezig te gaan houden met het schoonheidsbeginsel.

Dit is niet zonder rede, want te lang heeft men alleen 't oog op het „nuttige" gericht, zonder daarbij stil te staan bij wat wij zouden kunnen noemen „versiering".

Teveel dus heeft men de voorwerpen beschouwd slechts met het doel ze te gebruiken waardoor het oog

gesloten is geworden voor de zoo vele andere eigenschappen dier voorwerpen.

Want, terwijl men een voorwerp aanvat, kan men naast het doel om het te bezigen, zijn aandacht op den vorm vestigen, en bovendien naar de kleur, licht- en schaduwval zien, kortom, het voorwerp in het licht van een heel wereldplan en levensbeschouwing brengen.

Erkend moet worden, dat door zóó de voorwerpen te aanschouwen, de dagelijksche omgeving in schoonheid toeneemt, en men van zelf de liefde in zich geboren voelt worden, om elk voorwerp naar zijn beste weten en ingeving te vormen en te kleuren, dus samen te stellen en te versieren.

Eensdeels doet men dat, omdat de drang „om dat zoo te doen", in het individu aanwezig is, dus dat hij, om het zoo eens te noemen, gehoor aan zijn roeping geven moet, maar anderdeels, omdat daardoor ook anderen zullen gaan inzien, dat, hetgeen wat zoo gemaakt is, op den duur bevrediging geeft.

Veeleer wordt het voorwerp niet in dát licht bekeken en scheidt men te veel nog *gebruiksvoorwaarden, vorm, kleur, schaduw en lichtval* van elkander, waardoor een wáár filosophisch inzicht niet geboren kan worden. Want door alleen een voorwerp in zijn gansche veelheid te aanschouwen, zal het mogelijk zijn de kern van bedoeling bewust te worden.

En het is juist die kern, welke het „veelvuldige" omvat, en waar bouw-, schilder-, beeldhouw- en toonkunst en alle afzonderlijke kunsten elkander ontmoeten. Laat ons die kern eens vastleggen met het ééne woord „wáre schoonheid".

Wanneer wij dus in het licht van die wáre schoonheid, „wereld en leven" aanschouwen, zien wij, dat alles elkander aanvult, dat noch een gebruiksvoorwaarde, noch de vorm of kleur, ja noch schaduw en licht van het voorwerp te scheiden zijn, en dat om die rede, in een voorwerp van ware schoonheid, ieder kunstenaar, hetzij hij beeldhouwer of schilder, hetzij hij bouwmeester of sierkunstenaar is, belang stellen zal, en bovendien, dat zulk een voorwerp onherroepelijk aan alle eischen van het praktisch leven voldoen zal. Zoodoende is een voorwerp in het licht van *wáre schoonheid*, zoowel voor den kunstenaar als voor den gebruiker een genot.

En zoodra de kunstenaar zijn voorwerpen zoo bewerkt, zal hij het doel van zijn wezen dienen, hij zal de wereld geven datgene, wat voor haar direct noodig is, dat is — doelmatige, practische schoonheidsvoortbrengselen. En dat moet het streven van ieder kunstenaar zijn.

Het komt mij voor, dat in dit licht verschillende kunstenaarsgroepen samenwerken kunnen; en zoodra zij in hun eigen uitingskunst dát motief of motto als numero één stellen, de band van alle kunstenaars ontstaan zal en zij bewust hun werk in de uiting van dat Eenheidsbegrip zullen opbouwen.

Zoo is het mogelijk dat de kunstschilder, de bouwmeester, de beeldhouwer en de prakticus naast en met elkander werken tot heil voor al wat is en leeft.

Het komt mij voor, dat juist in de thans gangbare samenleving die band gevlochten wordt, en dat binnen niet al te langen tijd, de kunst, hetzij men deze moderne-, volks- of geestelijke kunst noemt, een groote vlucht nemen gaat, en dat een hernieuwd leven daaruit geboren zal worden.

Nu is het een vereischte, dat de kunstenaars gaan inzien, dat zij elkander noodig hebben en met elkander moeten werken en bouwen. Zoodoende zullen in het voort te brengen kunstwerk alle afgescheiden kunstuitingen zich oplossen, waardoor een volkomen eenheid geboren wordt. Een zoodanig voortbrengsel zal dan *tegelijk* tot den aanschouwer spreken en zal noch het bouwelement, noch het schilderwerk, noch het beeldhouwwerk zich voorop dringen, maar alles te samen de klaarheid van gedachte weergeven.

In dien zin zal wáár evenwicht, harmonie, onverschillendheid ontstaan.

Wanneer wij de bouwwerken der oudheid bestudeeren, zien wij hoe daarin vaak dat bovengenoemde zich ontplooid heeft, en het is niet de bedoeling, dat oude vormen zouden overgenomen moeten worden, maar wel de kern, welke in die groote uitingen ligt, herleven zal, want niets is meer waar dan dit, dat de *inwezenlijkheid* van al het voortgebrachte steeds *zich zelf* geweest is.

Zoodra dát zelf als éénwezenheid weder ontdekt wordt, zal ook ons volk en ons geslacht bouwwerken wrochten kunnen, waarvan de grootheid niet bij de grootheid der oudheid achter behoeft te staan. Dán zal het werk haar Grootheid terug gevonden hebben.

C. J. DE HAAS.

HET RESTAUREEREN VAN OUDE KUNSTWERKEN, door A. W. Weissman.

DEZER dagen werd ons door den uitgever F. van Rossen bovengenoemde overdruk van „de Bouwwereld" toegezonden, die door hem à *f* 0.50 in den handel gebracht is.

Het boekje heeft tot inhoud eene lezing, door den heer A. W. Weissman gehouden, in het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap. Allereerst gedenkt spr. dat hij, bijna 25 jaar geleden, ook in dat Genootschap, eene lezing gehouden heeft over „Moderne Antiquiteiten", en hij daarbij drie soorten van nieuwe oudheden onderscheidde, n.l. 1e bedriegelijk nagebootste voorwerpen, 2e gerestaureerde voorwerpen of gebouwen en 3e in ouden stijl uitgevoerde bouwwerken. Het slot van zijn voordracht luidde ongeveer als volgt: „Niemand zal het tegenwoordig wagen, het voorstel te doen, een schilder het misschien ontbrekende deel van Rembrandt's „Nachtwacht" te laten bijwerken of een beeldhouwer de opdracht te geven armen voor de Venus van Milo te vervaardigen, hoewel deze wijze van opknappen voorheen zeer in zwang was. Maar wel helpen wij thans nog druk mede om oude gebouwen te restaureeren. Alle toevoegselen aan bouwwerken, die thans niet met onzen kunstsmaak overeenkomen, laten we sloopen en veelal hebben we later spijt daarvan, daarom *„men conserveere, maar restaureere niet!"*

Wel mag men zich er rekenschap van geven, hoe een bouwwerk zich in zijn oorspronkelijken toestand zal hebben vertoond, maar alleen slechts op papier. Immers een gerestaureerd gebouw heeft geen waarde meer als document, want is de restauratie geschiedt door iemand, die zich in den stijl goed heeft weten in te werken, dan zal er telkens twijfel rijzen, of men echte of nagemaakte vormen aanschouwt, en is daarentegen de hand onbedreven geweest, dan is het als verloren te beschouwen. In elk geval heeft men zich dus bij den uitspraak van den restaurator geheel en al neer te leggen.

Men kan den hedendaagschen bouwkunstenaars niet beletten hunne bouwwerken naar die van vroeger te kopiëeren; het onderdrukken van de derde soort antiquiteiten ligt dus niet in onzen macht.

Aldus een kwart eeuw geleden; sinds is er veel veranderd, echter met het restaureeren werd voortgegaan. Een voorbeeld op groote schaal hiervan is de bouw van het huis „de Haer" in vijftiende eeuwsche stijl opgetrokken. Dat was niet slechts noodzakelijke verbeteringen aanbrengen, neen, het was een nieuwbouw, en te betreuren is het zeker, dat de architect hier zijn eigen scheppend vermogen niet heeft kunnen toonen en een monument in eigen stijl heeft mogen doen verrijzen. Thans is de oude bouwval voor goed aan de studie der oudheidkundigen onttrokken . . . . .!

Voornamelijk in de 19e eeuw voelden de bouwkunstenaars zich zwak in eigen stijl en dit wel zeer in tegenstelling met vele andere eeuwen, waarin men de kunst van eigen tijd zich dacht als die van het verleden overtreffend. En voor een groot deel is het daar dan ook aan te wijten, dat de gebouwen in deze eeuw, niettegenstaande aan de moderne behoeften gedacht werd, een Grieksch, Gotisch, Romaansch, Empire of ander maskeradepak aangedaan werden. Niemand zal het nu voor dit bouwen „in stijl" meer opnemen, echter restaureeren „in stijl" heeft nog heel wat voorstanders. Op dit gebied munten vooral de Duitschers en de Franschen uit, en, helaas te laat, wordt *thans* erkend, dat de Fransche kathedralen door deze restauraties veel geleden hebben, getuige de onlangs door Auguste Rodin geschreven klacht: „Comment meurent nos cathédrales".

Terwijl de 19e eeuw het eerst met het restaureeren van bouwwerken begonnen is, hebben voorgaande eeuwen zich onledig gehouden met het opknappen van beeldhouwwerken. Zoo werd de in 1506 in het paleis van Titus gevonden Laokoon-groep door Montorsoli van de ontbrekende deelen voorzien, terwijl menig beeld, in dien tijd gevonden, geheel afgeschuurd werd om zich aangenamer aan het oog te vertoonen. Pas de 19e eeuw heeft ingezien hoeveel kwaad en onherstelbare schade aan deze voortbrengselen der antieke beeldhouwkunst is toegebracht. Ware de „Venus" van Milo in de 18e eeuw gevonden, men had haar zeker nieuwe armen gegeven. Ook vele schilderijen zijn bijgewerkt en wij achten ons thans gelukkig wanneer het mogelijk blijkt, die overschilderingen te verwijderen, maar het blijve gezegd: hoe knapper een kunstwerk gerestaureerd is, des te gevaarlijker, des te moeilijker valt het bijgewerkte te herkennen.

En hoe wordt thans over zoo'n Romeinsch edelman gedacht, die, alvorens een beschadigd antiek beeld in zijn „Casino" op te stellen, dit eerst liet bijwerken en afschuren. Wel, hij maakte *misbruik* van zijn *tijdelijk* eigendomsrecht, want hij heeft voor het nageslacht alle waarde ervan ontnomen.

Nu valt een bouwwerk om zijn nuttigheidsaard niet met schilderijen en beeldhouwwerken te vergelijken. Want, door de gewijzigde eischen, die de tegenwoordige bruikbaarheid stelt, moeten veranderingen aan het bouwwerk gemaakt worden. Dat valt ook niet af te keuren en is overigens in verschillende eeuwen ook gedaan. Echter die veranderingen werden dan ook uitgevoerd in den stijl die, toen de verandering gemaakt werd, in zwang was; maar toen de 19e eeuw aan het „restaureeren" ging, wilde zij de kunsttaal van vroegere tijden spreken. Was dat evenwel mogelijk? Is het mogelijk, dat een kunstenaar der 20e eeuw een gebouw kan maken, dat voor een 15e eeuwsche schepping, bijvoorbeeld, kan doorgaan? Kan een mensch uit de 20e eeuw zich in den toestand van iemand, die in de 15e eeuw leefde, verplaatst denken? Ieder mensch is, met zijn gevoel en zijn wezen, met zijn willen en zijn handelen het voortbrengsel van zijn eigen tijd, zonder welks beschaving hij nooit geworden zou zijn, wat hij is. Hoe kan de moderne mensch dan wanen, te kunnen doen wat een mensch uit de middeneeuwen deed? Het onderscheid tusschen die beide menschen is even groot als wat tusschen de beide tijdperken bestaat.

Is een restaurator dan ook wel een kunstenaar? Het eerste vereischte van een kunstenaar te zijn, is, iets te zeggen te hebben; om niet, een papagaai gelijk, een ander na te praten. Wat had een restaurator te zeggen? *Niets.* Hij stelde er zijn hoogste eer in, te doen gelooven, dat een ander meester zijn werk gemaakt had.

Zoo heeft men vele oude werken nieuw gemaakt en wel tot veler voldoening. En indien men zoo met andere kunstwerken gehandeld had, dan zou dat algemeen afkeuring vinden. Men verlangt, dat de verkooper van kunstwerken voor de echtheid der voorwerpen zal instaan. Is er aan die voorwerpen iets bijgewerkt en wordt dit ontdekt, dan meent de kooper,

zeker niet ten onrechte, dat hij bedrogen is. Doch alleen bij bouwwerken gaat men groot op hetgeen er, bijna onzichtbaar, aan bijgewerkt is.

Erkend dient te worden, dat er reeds in 1849, toen het „restaureeren" algemeene toejuiching kreeg, een man zijn stem er tegen verhief; die man was John Ruskin, die toen zijn meesterwerk „The Seven Lamps of Architecture" in het licht zond. Deze schreet daarin o.a., restaureeren beduidt de meest volkomen vernieling die een gebouw kan ondergaan en die als noodzakelijk gevolg heeft de vervalsching van hetgeen verwoest werd. Het leven, in het oude werk ontsproten door het oog en den hand van den ouden werkman, is niet met anderen hand en ander oog weer te geven. De restaurators beweren wel, dat zij het oude werk kopiëeren, maar hoe kan men oppervlakten kopiëeren, waarvan eene halve duim door verwering is verdwenen? Nu kunt gij wel trachten die afwerking opnieuw aan te brengen, maar al spaart gij daarbij zorg noch geld, meent gij dan, dat uw nieuwe werk beter zal zijn dan het oude?

Daarom is en blijft eene restauratie immer een leugen. Gij kunt een nabootsing maken, zoowel van een oud bouwwerk als van een pas gestorven mensch. Het is zelfs mogelijk, al heeft het geen nut, bij de nabootsing van het lijk het geraamte, bij de nabootsing van het gebouw de kern der muren te gebruiken.

Maar, zult gij zeggen, eene restauratie kan soms noodzakelijk zijn. Juist. Maar vat dit dan goed op, blijf eerlijk, en stel geen leugen in de plaats van wat gij hebt doen verdwijnen. Evenwel die noodzakelijkheid zal zich slechts zeer zelden voordoen, wanneer wij slechts *bijtijds* voor onze oude kunstwerken zorgen; wij moeten ze goed bewaren. Wij hebben het recht niet, met de oude gebouwen naar welgevallen te handelen, want wij zijn de eigenaars niet. Die kunstwerken behooren ten deele aan hen, die ze gemaakt hebben; ten deele aan de geslachten die na ons zullen komen. De doode kunstenaars hebben nog steeds recht op hun werk. Wie machtigde ons, datgene weg te wisschen, hetwelk spreekt van hun bekwaamheid, hun vroomheid, kortom van datgene wat zij voor alle eeuwen in hunne scheppingen hebben neergelegd? Millioenen zullen ons geslacht later verwenschen, omdat wij zoo schandelijk en roekeloos met de oude kunstwerken, die ons slechts *in bruikleen* waren gegeven, hebben gehandeld.

Zoo heeft Ruskin aangetoond, waarom de restauraties der 19e eeuw uit den booze waren.

Slechts zeer zelden is men tot restauratie van een oud bouwwerk overgegaan omdat het dreigde in te storten, maar gewoonlijk omdat het niet oogelijk genoeg werd geacht. Waar lag dat aan? Natuurlijk aan het slechte onderhoud van deze monumenten. Zelfs kan het restaureeren het te gronde gaan van het monument ten gevolge hebben, zoo b.v. stortte de beroemde klokkentoren te Venetië in 1902 in, omdat de restauraties der 19e eeuw den samenhang der muren verzwakt hadden.

In Engeland werd in 1877 de „Society for the Protection of Ancient Buildings" opgericht en deze stelde regelen voor het restaureeren vast. Zoo heeft later ook het „Royal Institute of British Architects" voorschriften in dien geest uitgegeven. Behalve allerlei technische voorschriften komt hierbij ook voor: „de restaurator moet overigens de bijvoegselen van alle eeuwen eerbiedigen" en „de eerste plicht van hen, die met de zorg voor oude bouwwerken belast zijn is het *niet vernieuwen*, maar het *bewaren* daarvan". Zoowel in Nederland als in Duitschland wordt bij het restaureeren nog steeds het in 1888 door Engeland verlaten stelsel gevolgd en vele beoefenaars der bouwkunst maken hiervan nog eene specialiteit.

Teekenend voor Duitschland is, dat, toen de vraag, hoe het slot te Heidelberg gerestaureerd moest worden aan de orde was, de Duitsche architecten zich vóór een zoo ver mogelijk gaande *vernieuwing* verklaarden. Welk een volkomen onbelangrijk werk is de gerestaureerde „Friedrichsbau" dan ook geworden. Uit den aard der zaak staan de Duitsche architecten ook niet geheel onbevangen tegenover zulke vraagstukken. Wat wil een architect? Bouwen. Wat moet men met oude bouwwerken doen? Ze behouden, dus er *niet* aan bouwen. Als een architekt bij een onvoltooid of beschadigd oud gedenkteeken komt, dan jeuken zijne vingers, om dit eens flink onderhanden te nemen. Men bindt de kat op het spek, wanneer men een architect bij het restaureeren van een oud gebouw zijn gang laat gaan.

Waarom wordt een ruïne herbouwd? Is er behoefte aan kasteelen, hetzij dan in Romeinschen of Middeneeuwschen trant? Men bouwt ze alleen *voor de aardigheid*. Zoo werden hier te lande voor de aardigheid de Grafelijke Zalen in den Haag hernieuwd en voor de aardigheid staat het huis De Haer in de weilanden van Utrecht. Wat jammer van zulke sommen geld, die gebruikt hadden kunnen worden om de hedendaagsche kunstenaars in staat te stellen te toonen wat zij vermogen.

Men heeft het thans druk in Duitschland over „Denkmalspflege", en toen in 1900 te Dresden een „Denkmaltag" gehouden werd, beschouwde deze vergadering als het ideaal eener restauratie, „dat zij zoo nauwkeurig mogelijk in den zin en de geest van den oorspronkelijken ontwerper zal geschieden".

Neen, laat ons liever de oogen vestigen op onze Westelijke buren, en geen vereeniging voor „Denkmalspflege", maar wel een Vereeniging ter bescherming van oude gebouwen" oprichten, dat zeker een dankbaar arbeidsveld kan vinden.

Van de werkzaamheden van een dergelijke vereeniging verwacht de schrijver veel meer heil dan van de nu op touw gezette beweging tot het beschermen van monumenten door de wet. Hierbij verwijst hij naar Frankrijk, waar de monumenten reeds sinds eene halve eeuw onder een dergelijke wetsbescherming staan, die toch niet belette, dat ze door de restaurators op onbarmhartige wijze onder handen genomen zijn.

Maar wat dan te zeggen, toen men onlangs in de couranten las, dat door B. en W. van Zwolle besloten is het Reventer te sloopen en op de vrijkomende gronden een school te bouwen? Wat al actie is er gevoerd door allerlei Genootschappen en Vereenigingen om dit monument in welstand te mogen behouden, en wat is nu het resultaat van al dien arbeid?

— Neen, mijnheer W., hier helpt alleen een *wettelijke* monumenten-bescherming, die zelfs B. en W. verplicht de hen toevertrouwde monumenten te bewaren en te doen onderhouden. A. A. H.

VILLAPARK TE ARNHEM.

Dezer dagen werd door B. en W. van Arnhem, het voorstel gedaan aan den Apeldoornschen weg een villapark aan te leggen met een breeden weg er doorheen als verbinding van de Zijpendaalsche poort naar den Velperweg. Zij stellen zich voor het geheele uitgestrekte terrein in één plan van exploitatie samen te vatten om daardoor eenheid in aanleg en bebouwing te verkrijgen. Bovendien wijzen ze daarbij op de wenschelijkheid van de instelling eener schoonheidscommissie, die de plannen voor bebouwing zou kunnen beoordeelen naar hunne esthetische waarde, waardoor voorkomen zou worden, dat hier een mooi stukje natuur met hare heerlijke uitzichten over de Betuwe bedorven zou worden.

Bravo, wederom één, die de goede richting uitgaat; den Haag heeft hare schoonheidscommissie, Utrecht vraagt er één van particuliere zijde, doch Arnhem vraagt er één van den bestuurderen kant. Laten we hopen, dat dit *goede* voorbeeld ook spoedig navolging zal vinden in andere plaatsen.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1725: „Gutenberg's 42 Regelige Bijbel", „Op de Vliegroek te Reims", o.a. met afb. van de Kathedraal te Reims, „Willem Maris in Pulchri Studio", door Plasschaert.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 29: „Het Rijksmuseum 1885—1910", door J. G., „Brieven uit Rotterdam", met afbs., „Brieven uit België", „Stedenbouw", „Dichtheid van Bebouwing".

„DE AANNEMER" No. 28: „Rapport van de Staatscommissie voor de reorganisatie van het Onderwijs", „Algemeene Patroonsvereeniging tot Vaststelling en Handhaving van Arbeidsvoorwaarden voor de Bouwbedrijven te Amsterdam",

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 28: „Iets over het Middelbaar Technisch Onderwijs in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika", door G. Homan van der Heide, „Gelijkstroom-Stoommachine", „Iets over de spanningen in den wand van een hollen bol", door Junior.

„DE INGENIEUR" No. 28 en 29: „Systematische opzet eener Mijnbouwkundige industrieele onderneming", voordracht, gehouden door het lid Z. S. Beyl, met afbs., „De Wereldtentoonstelling te Brussel", door R. A. van Sandick c.i., met afbs., „Het Soerkanaal in 1909", door W. F. Leemans c.i., „Beveiliging van Werklieden bij Steenhouwersarbeid", „Beproeving van straatsteenen met de zandblaasmachine", door M. E. H. Tjaden, met afbs., „Eenige opmerkingen over de Waterverdeeling op onze Boven-rivieren", door C. W. Lely c.i.

„BUITEN" No. 29: „Het Kasteel Horn" (L.) met afbs., „China" met afbs. door A. V.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 55 en 56: „Das Heiliggeist-Spital in München", met afbs. (slot volgt), „Die Lösung der Verkehrsfragen im Wettbewerb Gross-Berlin", door F. Eiselen, „Schlossanlage des Freiherrn A. von Büsing-Orville zu Offenbach a. M.", Arch. W. Manchot, met afbs., „Eisenbetonbau oder Eisenbeton?"

„BERLINER ARCHITEKTURWELT" No. 4: „Architektonisches von der Allgemeinen Städtebau-Ausstellung zu Berlin", door W. L., „Wettbewerb: Gross Berlin", „Brunnen und Krieger Denkmal zu Nordlingen", „Reiter auf einer Brücke", „Trinkhalle am Richardplatz", e.a.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 41: „La Statuomanie", door P. Planat, „Le Salon de la Societé des Artistes Français", A. Gilbert, „Hôtel de Ville de Redon", door A. D., met afbs., arch. M. F. Leroy, „Le Monument Expiatoire" door P. Planat, met afbs., „Monument à François Coppée", met afbs., arch. M. H. Guillaume.

„THE BRICKBUILDER" No. 6: Co-Partnership Agreements Between Architects", „Sutton Place, England", door A. G. Bein, met afbs., „A House with Walls of Terra Cotta Hollow Tiles", door Arthur Dillon, met afbs.

„BUILDING NEWS" No. 2897: „Seaside Architecture", „Surveying for Intending Purchasers", „Exhibition of Students Drawings, Liverpool", met afbs., „Mereon Anciquities at Burlington House", „A South African Residence", met afbs., „Manchester Society of Architects at Shrewsbury", met afbs., „New Underground Station at King's Cross", „The Indian Museum, London", arch. R. Fellowes Chisholm, met afbs., „Berkshire County Hall, Reading", arch. Warwick en Hall, met afbs., „New Dining-Room, Belgrave Mansions, Grosvenor Gardens, S. W. Arch. A. F. Bolton e.a. R.

BERICHTEN.

Maatschappij van Nijverheid, Dep. Amsterdam.

Dezer dagen ontvingen we van bovengenoemde maatschappij het verslag over het schooljaar 1909—1910 van hare beide inrichtingen: „Teekenschool voor Kunstambachten" en de „Avond-Ambachtschool „Concordia inter nos".

In het 30ste verslag van eerstgenoemde inrichting lezen we, dat naar aanleiding van de door de Commissie teekenjare verkregen ondervinding, dat lang niet alle leerlingen den volledigen cursus van 4 jaar afloopen, door hen in den loop van dit jaar besloten werd een onderzoek in te stellen naar de redenen, welke de leerlingen er toe leidden zich niet opnieuw te doen inschrijven. Tevens werd daarbij het besluit genomen om, indien mocht blijken, dat hierbij overwegingen van financieelen aard waren betrokken, aan zulke leerlingen, zoo zij overigens daartoe in de termen zouden vallen, kosteloze plaatsing toe te staan. Tot dat doel werden aan een aantal oudleerlingen vragenlijsten ter beantwoording toegezonden, met het gevolg dat dit jaar reeds 4 leerlingen kosteloos geplaatst werden. Gaat zoo voort, Kunstambachtsschool, en weest een voorbeeld voor andere particuliere instellingen. Niet alleen de Vak-, maar ook de Kunstopleiding moet bereikbaar zijn voor minder-gegoeden.

Deze school heeft in den afgeloopen cursus 4 verliezen geleden, n.l. door den dood ontviel haar bestuur één der oprichters, de Heer F. A. Hoeker; wegens bedanken als bestuurslid van het Dep. Amsterdam der Mij. van Nijverheid trad af de Heer Th. G. Stenger; en de voorzitter der Mij., de Heer Jhr. C. C. Th. Six, gaf evenees den wensch te kennen af te treden als lid der Commissie van Bestuur; en ten slotte gaf tegen het einde der cursus de Heer J. Visser Jz. mededeeling, dat hij, teneinde meer tijd aan eigen werk te kunnen wijden, tegen het begin van den nieuwen wintercursus zijn betrekking wenschte neer te leggen. In zijn plaats werd benoemd de Heer Jan Godefroy.

Uit het verslag der Avondambachtschool voor timmerlieden „Concordia inter nos" ontleenen we het volgende:

In de meeste klassen werd bij het vakteekenen de proef voortgezet met meer hoofdelijk onderwijs; hierbij werd door de geheele klasse wel eenzelfde onderwerp behandeld, maar werd aan elk der

leerlingen een verschillend onderdeel ter uitwerking en teekening gegeven. Bij het handteekenen werd bij het afbeelden van vakvoorwerpen ook schreve projectie toegepast. Het voordeel hiervan is, dat er moeilijkheden ontgaan worden, die bij perspectievisch teekenen voorkomen. Dit maakt, dat de leerlingen in staat zijn, meer samengestelde opgaven te teekenen.

Beide scholen werden zeer druk bezocht, terwijl het schoolbezoek over het algemeen zeer goed genoemd mocht worden.

Subsidie-aanvraag voor de restauratie van de St. Bavo te Haarlem.

Uit het H.-bl. ontleenen we het volgende interessante debat bij de behandeling door de Prov. Staten.

Bij het voorstel tot het verleenen van subsidie ten behoeve van de restauratie van de Groote of St. Bavokerk te Haarlem werd allereerst het woord gevoerd door den heer Ingenohl, die zei dat hij tegen zou stemmen. Reeds 35 jaren is men bezig te restaureeren en nu wil men nog 8 jaren op denzelfden voet voortgaan. Als men steeds maar restaureert, verliest het bouwwerk zijn middeleeuwsche waarde, want het wordt langzamerhand een geheel nieuw gebouw. Spreker herinnerde aan de restauratie van het stadhuis te Middelburg. Gelukkig is er een strooming in den laatsten tijd om het restaureeren te beperken tot het instandhouden van het bouwwerk. Spreker heeft het plan voor de Groote Kerk bestudeerd. Wel zijn er stukken muur die verwateren en dringend herstel noodig hebben, maar daarvoor is *f* 8000 noodig. Constructiegebreken zijn er niet. Behalve de kleine herstellingen kan het gebouw er nog 100 jaar staan, nog wel langer. Wij kunnen geen bouwwerk meer geheel nieuw bouwen zooals het in de middeleeuwen bestond, eenvoudig omdat we niet meer zoo gevoelen als deze voorouders. Spr. zei tegen het voorstel te stemmen niet om het geld, maar om de beginselmaak.

De heer Korthals Altes wees op het standpunt der commissie en de minderheid van dat college. Hij diende een voorstel in om meer medewerking te verkrijgen tusschen de architecten en kerkvoogden.

De heer Posthumus Meyjes zei het niet eens te zijn met zijn vakgenoot Ingenohl. Als men zoo'n bouwwerk heeft als de Groote Kerk, dan zijn een goed onderhoud en herstel noodig. Deze zekerheid moet evenwel bestaan, dat de kerkvoogden niet op eigen houtje gaan restaureeren, nu men zulke bekwame architecten heeft als de heeren Cuypers en Van der Steur.

Jhr. Mr. Boreel van Hogelanden kon als kerkvoogd tegenspreken, dat de kerkvoogden ooit iets hebben laten restaureeren zonder het advies der genoemde architecten. Eerder hebben ze het advies slaafsch gevolgd. Spreker achtte zich gelukkig dit te kunnen verklaren. Spreker kon de redeneering van den heer Ingenohl wel begrijpen, maar niet verdedigen. Men wil niets veranderen of verbeteren, maar alleen in stand houden. Erkend kan worden dat het poortje of gebouwtje aan de oostzijde niet gelukkig is. Kerkvoogden zullen trachten gedaan te krijgen dat dit gebouwtje, dat niet een hoofdingang van het gebouw is, veranderd wordt in overeenstemming met het schoone geheel. Spr. zei nog dat kerkvoogden den wensch in het amendement-Korthals Altes niet noodig hebben. Ze hebben niet van het advies van Dr. Cuypers afgeweken en zullen het ook zeker nooit doen.

De heer Ingenohl zei alle respect te hebben voor de kennis van Dr. Cuypers, maar dit is juist het gevaar, dat Dr. Cuypers zoo'n knappe man is, dat men later niet zal kunnen zien wat oud en nieuw is. Spr. haalt het oordeel van een Engelsch deskundige aan, die gezegd heeft, dat restaureeren niet meer mag zijn dan in stand houden.

De heer Korthals Altes wilde in zijn amendement bepalen, dat de restauraties alleen in den stijl van de kerk mogen plaats hebben. De stijl is Gothisch, maar er zijn afwijkingen, mooie Renaissances, die dus niet in Gothischen stijl gerestaureerd kunnen worden. Spreker geeft in overweging het amendement in te trekken.

De heer Van der Mersch constateerde dat het aan de commissie is gebleken dat aan kerkvoogden ten opzichte van het poortje of gebouwtje geen verwijten gedaan kunnen worden.

De heer Korthals Altes trok het amendement in.

Zonder stemming werd daarop het voorstel van Gedep. Staten aangenomen.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Vrijdag 15 Juli heeft de dertigste Vergadering van den Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem onder voorzitterschap van F. M. baron van Lijnden, plaats gehad.

Bij de opening dezer vergadering herdacht de Voorzitter wijlen Prof. N. G. Pierson, in leven lid van den Raad die sedert de stichting, nu ruim dertig jaar geleden, het Museum steeds een warm hart heeft toegedragen.

De rekeningen 1909 en begrootingen 1910 werden goedgekeurd.

Vervolgens werd ernstig besproken de wijze waarop de school voor Kunstnijverheid voor het onderwijs in handenarbeid en het kunstambacht in Nederlandsch-Indië dienstbaar kan worden gemaakt. In overleg met andere lichamen en Indische autoriteiten zal er naar gestreefd worden degelijke leerkrachten te kweeken, die met gunstig gevolg naar Ned.-Indië kunnen worden uitgezonden teneinde op de aldaar te stichten leerwerkplaatsen werkzaam te zijn.

Einde September zal vermoedelijk eene tentoonstelling van Noorsche huisvlijt en producten der kunstambachten in het Museum gehouden worden.

Bij het sluiten der vergadering werden de Einddiploma's der school uitgereikt, die in de laatste jaren aan de dames leerlingen G. van Doorn en S. van Alderwerelt van Rosenburgh, en aan de Heeren W. Cordel, A. van Willigenburg, M. van der Weijden en J. Bouwman werden toegekend.

Na afloop der Vergadering werd de tentoonstelling van het werk der leerlingen van de School voor Kunstnijverheid in oogenschouw genomen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender (Maandkalender). Programma in No. 23. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

5. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Afdeeling: Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht.

De inschrijving van deelnemers aan de Cursus 1910—11 is opengesteld van af heden tot 15 Augustus e. k.

Inlichtingen en prospectus verstrekt op aanvrage de administrateur:

Amsterdam, Overtoom 298. **G. J. RUTGERS.**

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam: Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam: Voor de Adm. v h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal: buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Wie een hoog doel heeft is nederig. In den kunstenaar schuilt een handwerksman, die gelukzalig is, in het zweet van zijn aanschijn en zonder opzien door den lichten vollen dag, te mogen arbeiden.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Bestuur. — Rectificatie. — Prijsvraagvreeg. — Aan het Bestuur der Coöp. Vereeniging „Rochdale" — Vitruvius. — Bij de afbeeldingen der Ned. Escompto Mpij. — Prijsvraag voor het ontwerp van een wandkalender. — Vragen Eere-Prijsvraag Kopstation en Antwoorden. — Voordracht over ventilatie met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem, door Dr. B. Swaab. (Vervolg.) — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen. — Vragenbus.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken werd in dank ontvangen het 2e deel van het werk „Oud-Nederlandsche Steden in haar ontstaan, groei en ontwikkeling", door Prof. Dr. H. Brugmans en C. H. Peters.

II. Aan Zijne Excellentie Mr. Regout werd door ons uit Brussel een telegram gezonden, waarin hij als ex-commissaris-generaal gehuldigd werd met de welgeslaagde Nederlandsche Afdeeling.

III. Ontvangen werd het navolgende schrijven:

WelEd. Heeren,

Het zij mij geoorloofd aan Uw bestuur mijn oprechten dank te betuigen voor het vriendelijk en vereerend telegram, dat ik van uit Brussel van U mocht ontvangen.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn,
Uw dw. dr.
(w.g.) E. R. H. Regout.

Namens het Bestuur,
J. Roosing Jr., *2e Secretaris.*

Wegens gebrek aan plaatsruimte moesten enkele artikelen blijven liggen. Red.

RECTIFICATIE.

Van den heer Js. Ingenohl ontvingen wij onderstaand schrijven:

M. H.

Het door uwe redactie overgenomen verslag in het „Alg. Handelsblad", betreffende het debat in de Staten van N.-H. over de restauratie der St. Bavo te Haarlem, is zeer onvolledig en onjuist. Zoo zou ik o.a. gezegd hebben: „Wel zijn er stukken muur, die verwateren en dringend herstel noodig hebben, maar daarvoor is *f* 8000.— noodig.

In werkelijkheid is door mij beweerd, dat er wel is waar nog gedeelten muur moeten worden vernieuwd, o.a. aan den topgevel, waarvan het metselwerk gevaar voor inwateren vertoont, doch dat voor dergelijke werken geen *f* 80.000.— wordt vereischt, de totale som door de kerkvoogden noodig geacht voor de „herstellingen".

Aan de provincie was een bijdrage van *f* 16.000.— gevraagd, terwijl de overige gelden door het Rijk, de gemeente Haarlem en het kerkefonds zijn bijeengebracht.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirant-leden *f* 5.50.

leerlingen een verschillend onderdeel ter uitwerking en teekening gegeven. Bij het handteekenen werd bij het afbeelden van vakvoorwerpen ook schreve projectie toegepast. Het voordeel hiervan is, dat er moeilijkheden ontgaan worden, die bij perspectievisch teekenen voorkomen. Dit maakt, dat de leerlingen in staat zijn, meer samengestelde opgaven te teekenen.

Beide scholen werden zeer druk bezocht, terwijl het schoolbeheer over het algemeen zeer goed genoemd mocht worden.

Subsidie-aanvraag voor de restauratie van de St. Bavo te Haarlem.

Uit het H.-bl. ontleenen we het volgende interessante debat bij de behandeling door de Prov. Staten.

Bij het voorstel tot het verleenen van subsidie ten behoeve van de restauratie van de Groote of St. Bavokerk te Haarlem werd allereerst het woord gevoerd door den heer Ingenohl, die zei dat hij tegen zou stemmen. Reeds 35 jaren is men bezig te restaureeren en nu wil men nog 8 jaren op denzelfden voet voortgaan. Als men steeds maar restaureert, verliest het bouwwerk zijn middeleeuwsche waarde, want het wordt langzamerhand een geheel nieuw gebouw. Spreker herinnerde aan de restauratie van het stadhuis te Middelburg. Gelukkig is er een strooming in den laatsten tijd om het restaureeren te beperken tot het instandhouden van het bouwwerk. Spreker heeft het plan voor de Groote Kerk berichtigd. Wel zijn er stukken muur die verwateren en dringend herstel noodig hebben, maar daarvoor is *f* 8000 noodig. Constructiegebreken zijn er niet. Behalve de kleine herstellingen kan het gebouw er nog 100 jaar staan, nog wel langer. Wij kunnen geen bouwwerk meer geheel nieuw bouwen zooals het in de middeleeuwen bestond, eenvoudig omdat we niet meer zoo gevoelen als deze voorouders. Spr. zei tegen het voorstel te stemmen niet om het geld, maar om de beginselzaak.

De heer Korthals Altes wees op het standpunt der commissie en de minderheid van dat college. Hij diende een voorstel in om meer medewerking te verkrijgen tusschen de architecten en kerkvoogden.

De heer Posthumus Meyjes zei het niet eens te zijn met zijn vakgenoot Ingenohl. Als men zoo'n bouwwerk heeft als de Groote Kerk, dan zijn een goed onderhoud en herstel noodig. Deze zekerheid moet evenwel bestaan, dat de kerkvoogden niet op eigen houtje gaan restaureeren, nu men zulke bekwame architecten heeft als de heeren Cuypers en Van der Steur.

Jhr. Mr. Boreel van Hogelanden kon als kerkvoogd tegenspreken, dat de kerkvoogden ooit iets hebben laten restaureeren zonder het advies der genoemde architecten. Eerder hebben ze het advies slaafsch gevolgd. Spreker achtte zich gelukkig dit te kunnen verklaren. Spreker kon de redeneering van den heer Ingenohl wel begrijpen, maar niet verdedigen. Men wil niets veranderen of verbeteren, maar alleen in stand houden. Erkend kan worden dat het poortje of gebouwtje aan de oostzijde niet gelukkig is. Kerkvoogden zullen trachten gedaan te krijgen dat dit gebouwtje, dat niet een hoofdingang van het gebouw is, veranderd wordt in overeenstemming met het schoone geheel. Spr. zei nog dat kerkvoogden den wenk in het amendement-Korthals Altes niet noodig hebben. Ze hebben niet van het advies van Dr. Cuypers afgeweken en zullen het ook zeker nooit doen.

De heer Ingenohl zei alle respect te hebben voor de kennis van Dr. Cuypers, maar dit is juist het gevaar, dat Dr. Cuypers zoo'n knappe man is, dat men later niet zal kunnen zien wat oud en nieuw is. Spr. haalt het oordeel van een Engelsch deskundige aan, die gezegd heeft, dat restaureeren niet meer mag zijn dan in stand houden.

De heer Korthals Altes wilde in zijn amendement bepalen, dat de restauraties alleen in den stijl van de kerk mogen plaats hebben. De stijl is Gothisch, maar er zijn afwijkingen, mooie Renaissances, die dus niet in Gothischen stijl gerestaureerd kunnen worden. Spreker geeft in overweging het amendement in te trekken.

De heer Van der Mersch constateerde dat het aan de commissie is gebleken dat aan kerkvoogden ten opzichte van het poortje of gebouwtje geen verwijten gedaan kunnen worden.

De heer Korthals Altes trok het amendement in.

Zonder stemming werd daarop het voorstel van Gelep. Staten aangenomen.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Vrijdag 15 Juli heeft de dertigste Vergadering van den Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem onder voorzitterschap van F. M. baron van Lijnden, plaats gehad.

Bij de opening deser vergadering herdacht de Voorzitter wijlen Prof. N. G. Pierson, in leven lid van den Raad die sedert de stichting, na ruim dertig jaar geleden, het Museum steeds een warm hart heeft toegedragen.

De rekeningen 1909 en begrootingen 1910 werden goedgekeurd.

Vervolgens werd ernstig besproken de wijze waarop de school voor Kunstnijverheid voor het onderwijs in handenarbeid en het kunstambacht in Nederlandsch-Indië dienstbaar kan worden gemaakt. In overleg met andere lichamen en Indische autoriteiten zal er naar gestreefd worden degelijke leerkrachten te kweeken, die met gunstig gevolg naar Ned.-Indië kunnen worden uitgezonden teneinde op de aldaar te stichten leerwerkplaatsen werkzaam te zijn.

Einde September zal vermoedelijk eene tentoonstelling van Noorsche huisvlijt en producten der kunstambachten in het Museum gehouden worden.

Bij het sluiten der vergadering werden de Einddiploma's der school uitgereikt, die in de laatste jaren aan de dames leerlingen G. van Doorn en S. van Alderwerelt van Rosenburgh, en aan de Heeren W. Cordel, A. van Willigenburg, M. van der Weijden en J. Bouwman werden toegekend.

Na afloop der Vergadering werd de tentoonstelling van het werk der leerlingen van de School voor Kunstnijverheid in oogenschouw genomen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A." Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender (Maandkalender). Programma in No. 23. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

5. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Afdeeling: Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht.

De inschrijving van deelnemers aan de Cursus 1910—11 is opengesteld van af heden tot 15 Augustus e. k.
Inlichtingen en prospectus verstrekt op aanvrage de administrateur:

Amsterdam, Overtoom 298. **G. J. RUTGERS.**

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1.00 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Wie een hoog doel heeft is nederig. In den kunstenaar schuilt een handwerksman, die gelukzalig is, in het zweet van zijn aanschijn en zonder opzien door den lichten vollen dag, te mogen arbeiden.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Bestuur. — Rectificatie. — Prijsvraagvreeo. — Aan het Bestuur der Coöp. Vereeniging „Rochdale". — Vitruvius. — Bij de afbeeldingen der Ned. Escompto Mpij. — Prijsvraag voor het ontwerp van een wandkalender. — Vragen Eere-Prijsvraag Kopstation en Antwoorden. — Voordracht over ventilatie met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem, door Dr. R. Swaab. (Vervolg.) — Werkbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen. — Vragenlaas.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken werd in dank ontvangen het 2e deel van het werk „Oud-Nederlandsche Steden in haar ontstaan, groei en ontwikkeling", door Prof. Dr. H. Brugmans en C. H. Peters.

II. Aan Zijne Excellentie Mr. Regout werd door ons uit Brussel een telegram gezonden, waarin hij als ex-commissaris-generaal gehuldigd werd met de welgeslaagde Nederlandsche Afdeeling.

III. Ontvangen werd het navolgende schrijven:

WelEd. Heeren,

Het zij mij geoorloofd aan Uw bestuur mijn oprechten dank te betuigen voor het vriendelijk en vereerend telegram, dat ik van uit Brussel van U mocht ontvangen.

Met de meeste hoogachting heb ik de eer te zijn,
Uw dw. dr.
(w.g.) E. R. H. Regout.

Namens het Bestuur,
J. Roosing Jr., *2e Secretaris.*

Wegens gebrek aan plaatsruimte moesten enkele artikelen blijven liggen. Red.

RECTIFICATIE.

Van den heer Js. Ingenohl ontvingen wij onderstaand schrijven:

M. H.

Het door uwe redactie overgenomen verslag in het „Alg. Handelsblad", betreffende het debat in de Staten van N.-H. over de restauratie der St. Bavo te Haarlem, is zeer onvolledig en onjuist. Zoo zou ik o.a. gezegd hebben: „Wel zijn er stukken muur, die verwateren en dringend herstel noodig hebben, maar daarvoor is *f* 8000,— noodig.

In werkelijkheid is door mij beweerd, dat er wel is waar nog gedeelten muur moeten worden vernieuwd, o. a. aan den topgevel, waarvan het metselwerk gevaar voor inwateren vertoont, doch dat voor dergelijke werken geen *f* 80.000,— wordt vereischt, de totale som door de kerkvoogden noodig geacht voor de „herstellingen".

Aan de provincie was een bijdrage van *f* 10.000,— gevraagd, terwijl de overige gelden door het Rijk, de gemeente Haarlem en het kerkefonds zijn bijeengebracht.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 20.—, voor buitenleden en adspirant-leden *f* 7.50.

PRIJSVRAAGVREES.

I. In het „Handelsblad" van Woensdagmorgen j.l. trof mij het navolgend bericht, dat, daar het tusschen andere Gemeenteraadsverslagen in stond, vermoedelijk niet iedereen zal zijn opgevallen:

Kampen:

„De Raad besloot in te trekken het onlangs genomen besluit tot het uitschrijven van een prijsvraag voor het te bouwen ziekenhuis, om de bezwaren die dit zou opleveren, doch een bekwaam architect uit te noodigen, in overleg met den directeur der gemeentewerken, een plan te ontwerpen, dat innerlijk en uiterlijk de goedkeuring van den Raad zou kunnen wegdragen. Daarbij werd de wensch uitgesproken tevens een tuinbouw-architect uit te noodigen, ma met den architect van het ziekenhuis tezamen voor eene passende omgeving zorg te dragen, opdat een goed geheel verkregen worde. Hierop zal de Raad later terugkomen."

De vraag, die zich hierbij opwerpt, is: wat de oorzaak geweest kan zijn van het terugkomen van den Raad van Kampen op zijn oorspronkelijk genomen besluit? Zou ook hier angst voor de nieuwe prijsvraagregelen in 't spel kunnen geweest zijn?

Met het oog op de kennis omtrent de werking in de praktijk dezer vastgestelde regelen, komt het mij hoogst noodzakelijk voor, dat het Bestuur van „A. et A." trachtte zich inlichtingen te verschaffen omtrent de redenen, welke de Raad tot dit terugkrabbelen geleid hebben, en verder pogingen te doen, dat de Raad zijn oorspronkelijk besluit handhave. W.

II. *Rotterdam:*

Een belangrijk geschenk.

Weer kreeg de gemeente Rotterdam een aanzienlijk geschenk. Van iemand die onbekend wenscht te blijven was, zoo deelde de burgemeester in de heden gehouden raadszitting mede, bij hem bericht ingekomen, dat hij bereid was **honderdduizend gulden** te geven als bijdrage in de stichting van een **nieuwe gemeentelijke bibliotheek**. Voorwaarden verbindt de schenker aan zijn vorstelijke gift niet. Alleen geeft hij als wensch te kennen dat de bouw op onbekrompen wijze zal geschieden en **dat geen prijsvraag zal worden uitgeschreven.**

Daar de details door den Raad nog niet zijn vastgesteld, kon het geschenk formeel nog niet worden aanvaard.

III. *Utrecht:*

De Gemeenteraad van Utrecht besloot onlangs tot het uitschrijven van een prijsvraag voor het te bouwen „Melkhuis". B. en W. stelden daarna voor een bedrag ad *f* 1000.— uit te trekken voor prijzen en onkosten. Dit bedrag werd door de Raad te hoog geacht en het voorstel verworpen; in afwachting van andere regeling met een geringer bedrag.

BERICHT.

Naar wij vernamen bezocht de commissie van bijstand voor Publieke werken met den wethouder Mr. v. d. Bergh op Donderdag j.l. het Paleis op den Dam in verband met de plannen en voorstellen der Raadhuiscommissie.

Aan het bestuur der Coöp. Vereeniging „Rochdale" te Amsterdam.

WelEd. Geb. Heer,

Ondergeteekenden:

B. J. Ouendag, afgevaardigde van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

Paul J. de Jongh, afgevaardigde van het Genootschap »Architectura et Amicitia",

J. Herman de Roos, afgevaardigde voor de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap", en

K. P. C. de Bazel, afgevaardigde van den Bond van Nederlandsche Architecten,

hebben in de vergadering, gehouden 9 Juni 1910, en uitgeschreven door de Architect-Leden der Jury van de prijsvraag »Rochdale" ten opzichte van de gerezen bezwaren in zake deze prijsvraag, de volgende besluiten genomen:

Honorarium Architect. Met voldoening werd geconstateerd, dat blijkens het schrijven van het Bestuur van »Rochdale" aan de Juryleden der Prijsvraag d.d. 21 Mei, het Bestuur van »Rochdale" in principe genegen is de bestaande Honorarium-regelen Eerste klasse te volgen, of de eventueel nieuwe Regelen te aanvaarden.

Ondergeteekenden gaan met de in dit schrijven voorgestelde oplossing in hoofdzaak accoord, zoodat zij betreffende dit punt van meening zijn:

Het honorarium van den architect zal volgens de bestaande Honorarium-Regelen, vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Eerste klasse berekend worden over het totaal bedrag der Aannemingssom, resp. Bouwsom.

Mocht evenwel op het oogenblik (van de opdracht van het werk aan een Architect) eene nieuwe Honorarium-tabel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst betreffende dergelijke bouwblokken van kracht zijn, dan zal het honorarium berekend worden volgens deze nieuwe regelen. Indien echter het op grond van deze te betalen honorarium gaat boven dat, berekend volgens de thans geldende der Eerste klasse, dan zal de vaststelling blijven geschieden volgens deze laatste.

Dit besluit werd met algemeene stemmen aangenomen.

Totaal bedrag der prijzen. Betreffende dit punt zijn ondergeteekenden van meening, dat, waar na lange onderhandelingen de Nationale Prijsvraag-Regelen, 4 Mei j.l. door de bouwkundige Vereenigingen zijn vastgesteld, zij geen vrijheid hebben in zulk een belangrijk punt daarmede in strijd te adviseeren, en verwijzen zij naar art. 16 van deze Regelen, luidende:

Als norm voor het totaal bedrag der uit te loven prijzen voor algemeene enkelvoudige prijsvragen wordt aangenomen een som gelijkstaande met minstens eenmaal het volledige honorarium, dat bij vrije opdracht van het werk aan den architect zou verschuldigd zijn.

Dit besluit werd met algemeene stemmen genomen.

Exploitatie-rekening. In verband met art. 10 en 11 van het programma der Prijsvraag »Rochdale" werd het volgende besluit genomen. Het is niet wenschelijk bij een bouwkundige prijsvraag van den mededinger een exploitatie-rekening te vragen, daar de opstelling hiervan behoort tot de werkzaamheden van de prijsvraag-uitschrijver en daar zulk een exploitatie-rekening door den mededinger opgesteld van twijfelachtige waarde geacht moeten worden, omdat de gegevens, in de maatstaf der huren gelegen, door hem zelf worden bepaald.

Dit besluit werd met 3 stemmen voor en 1 stem tegen aangenomen.

Geestelijk eigendom van de ingezonden ontwerpen. Ondergeteekenden kunnen zich niet vereenigen met het bepaalde in art. 5 4e alinea van de Bepalingen van het Programma van de Prijsvraag „Rochdale" en verwijzen U naar het bepaalde in art. 16 der Nationale Prijsvraag Regelen, luidende:

Behalve de eerstbekroonde, is geen inzender verplicht indien hij den hem toegekenden prijs niet aanvaarden wil, zijn ontwerp af te staan, en

Elk prijsvraag-ontwerp blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, aan wien het uitsluitend recht verblijft van het ontwerp gebruik te maken, dit te publiceeren of te reproduceeren.

Uit het bovenstaande blijkt, dat behalve betreffende het ontwerp van den eersten prijs, de prijsvraag-uitschrijver zich niet het recht mag verzekeren tegen het bedrag der uitgeloofde prijzen de respectievelijke ontwerpen naar willekeur te gebruiken en dat eveneens het recht niet mag bestaan, om buiten den wil van den ontwerper tegen een in het programma vastgesteld bedrag, zich den eigendom van ontwerper te verzekeren ten einde de geestelijke waarde ervan te benutten.

Dit besluit werd met algemeene stemmen genomen.

B. J. Ouendag.
Paul J. de Jongh.
J. Herman de Roos.
Amsterdam, 14 Juni 1910. K. P. C. de Bazel.

Op Dinsdag 5 Juli hadden bovenstaande vertegenwoordigers een onderhoud met het Bestuur en de Jury van „Rochdale" met het doel tot eene oplossing te geraken, doch ook toen schijnt men er niet in geslaagd te zijn.

VITRUVIUS.

IN nummer 28, Zaterdag 16 Juli j.l., geeft „Candidus" eene beschouwing over den architect-ontwerper en zijne helpers.

Volgens hem komen zulke helpers het eerste voor bij de Romeinen, en wel schijnt dit te mogen worden afgeleid uit verschillende bijzonderheden, die Pollius Vitruvius in zijn bekend — maar *weinig gelezen* — boek over de bouwkunst geeft. Dit „weinig gelezen" staat hier cursief, om nog eens den nadruk te leggen op de gegrondheid van dit verwijt.

„Vitruvius", zegt „Candidus" verder: „zette zich tot „schrijven, om „een handboek" der bouwkunst voor „zijn collega's samen te stellen. Dit bewijst, dat er „aan zulk een werk behoefte was niet alleen, maar „dat de bouwmeesters meer waren, dan eenvoudige „handwerkslieden. Dat Vitruvius een goed-beklant par„ticulier architect geweest moet zijn, daaraan valt „niet te twijfelen".

Daar 't bovenstaande niet juist is, neem ik de pen op.

Vitruvius heeft zijn boek over de bouwkunst in 10 boeken geschreven. Hierbij moeten wij niet denken aan de gemiddelde dikte van onze tegenwoordige boeken. Een boek in de oudheid had de omvang van een hoofdstuk in het onze. Wij moeten dus zeggen: Vitruvius heeft zijn boek over de bouwkunst in 10 hoofdstukken verdeeld.

In het eerste hoofdstuk (1 boek) bespreekt hij de eigenschappen van den bouwkunstenaar en van de bouwkunst in het algemeen; verder: over de keus van een gezonde plaats voor den aanleg van een stad, over den aanleg der stad zelf, te beginnen met den aanleg der stadsmuren met hare verdedigingstorens, en vervolgens den aanleg van straten en pleinen.

In het tweede hoofdstuk (boek) bespreekt hij de bouwmaterialen.

In het derde, de inrichting en de verhouding der tempels, en hunne vorm, voornamelijk die der Jonische Tempels.

In het vierde, die der Dorische en Corinthische.

In het vijfde, den aanleg der openbare gebouwen.

In dit vijfde boek treedt in 't bijzonder den aanleg van het theater, met de daarmede verbonden bespreking over de muzikale verhouding (dit deel noemt hij de „harmonie") op den voorgrond.

In het zesde boek, de theorie en de juiste verhoudingen bij private gebouwen.

In het zevende boek, de versierende afwerking der gebouwen.

In het achtste boek, de eigenschappen van het water en de waterleiding.

In het negende boek, de gnomoniek, d. i. de theorie en het vervaardigen van uurwerken.

En in het tiende, de werktuigkunde, waartoe hij ook rekent het vervaardigen van het waterorgel, en het vervaardigen van krijgswerktuigen.

Elk dezer hoofdstukken heeft hij een voorrede gegeven. Uit die voorreden leeren wij de persoonlijkheid van Vitruvius kennen. En bovendien zijn gevoelen over den toestand der architectuur. Vitruvius zelf nam een hoog standpunt in bij het uitoefenen van zijn vak. Daaraan heeft hij zeker in de allereerste plaats zijn autoriteit, door alle tijden heen, te danken. Koopman was hij allerminst.

Doch om eerst terug te komen op het schrijven van een „handboek der bouwkunst voor zijne collega's".

De voorrede van het eerste hoofdstuk is meer een opdracht van het boek aan Keizer Augustus. Aan het slot daarvan zegt Vitrurius: „Ik bemerkte, dat „Gij veel hebt gebouwd en nog bouwt; ook, dat Gij „er prijs op stelt, de openbare en private gebouwen „zóó gebouwd te zien, dat zij, in verhouding tot uwe „groote daden, waardig zouden zijn in herinnering te „blijven bij de nakomelingschap. Daarom ontwierp ik „deze bepaalde regelen, opdat Gij daarnaar voor U „zelf den toestand, zoowel der reeds voltooide, als „dien der nog uit te voeren gebouwen, zoudt kunnen „beoordeelen; want Gij vindt de geheele theorie der „Kunst behandeld in deze boeken (hoofdstukken)."

Dat het met dit doel geschreven is, wordt door het boek zelf bevestigd. Want dit kinderlijk eenvoudig geschreven boek geeft, hoe meesterlijk ook de kernachtige hoofdpunten, die het wezen der Bouwkunst vormen, erin behandeld zijn, toch te weinig voor den eigenlijken architect. Dit te weinig is, goed beschouwd, zijn hoofddeugd. Gaf het alles, dan zou het, als een receptenboek, slaafsch navolgen kweeken. Nu wekt iedere bladzijde het verlangen op, dieper in het voorgedragen punt in te dringen.

Het lezen van Vitruvius wekt de lust tot ernstige studie op. *(Wordt vervolgd).*

BIJ DE AFBEELDINGEN DER NED. IND. ESCOMPTO MIJ.

HET gebouw der Ned. Ind. Escompto Maatschappij No. 573 en 575 Keizersgracht alhier, is gebouwd in het begin van 1700, stijl Lodewijk XIV.

Het was toen een breed (22 : 30 M.) doch ondiep (8 en 10 M.) koopmanshuis met een in Bentheimer steen gebeeldhouwde entrée (3 M.) toegang gevende tot een monumentale trap, aan beide zijden van den voorgevel waren ongeveer 3 M. breede deuren voor ingangen van koopmansgoederen. De bel-étage was hoog van verdieping, de daarboven gelegen verdiepingen waren daarentegen laag.

Omstreeks 1840 heeft het gebouw eene uitgebreide verandering ondergaan, de groote trap is uitgebroken en verlegd naar de rechterzijde, de hoofdentrée is gewijzigd, het balkon aangebracht en werd op de bel-étage, aan beide zijden een raam toegevoegd. Later is het gebouw door aan- en ombouw ingericht voor 2 woningen. De tegenwoordige nieuwe gevel inclusief de hoofdentree en zijmuren staan op de oude fundeering, het verdere gedeelte van het gebouw is nieuw gefundeerd.

De materialen aan den voorgevel gebruikt zijn Beijersch graniet, Vechtsche baksteen en Oberkirchner zandsteen.

J. VAN STRAATEN, *Architect.*

PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERP VAN EEN WANDKALENDER.

NAAR aanleiding van een daartoe door de *Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, Afdeeling Rotterdam*, gedaan verzoek, heeft het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam zich belast met het uitschrijven van een prijsvraag voor:

Het Ontwerp van een Wandkalender.

De bepalingen dezer Prijsvraag zijn de navolgende:

1e. De Jury zal zich bij het vormen van haar oordeel over het ingezondene laten leiden door de volgende overweging: om voor bekroning in aanmerking te komen moet het ontwerp voldoen èn als Kunstwerk èn als Wandkalender. Bovendien moet het de aandacht vestigen op het doel der Vereeniging en dus *het Beschermen van Dieren* aanschouwelijk voorstellen.

2e. De afmeting van *de teekening* moet zijn 45 cM. hoog, 30 cM. breed en moet, behalve de naam der Vereeniging (Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, Afdeeling Rotterdam) plaats bevatten voor het Kalenderblad dat 19½ cM. hoog en 11½ cM. breed is.

3e. De teekening moet zoodanig worden uitgevoerd dat eene goede lithografische reproductie in hoogstens acht kleuren, daarvan kan worden gemaakt.

4e. De inzendingen moeten geschieden vrachtvrij vóór of op 1 October 1910 aan het gebouw der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, Coolvest, te Rotterdam.

De teekeningen moeten voorzien zijn van een spreuk of motto en vergezeld gaan van een gesloten en verzegeld couvert, waarop van buiten dezelfde spreuk of datzelfde motto moet zijn herhaald en waarin naam en woonplaats van den ontwerper zijn opgegeven.

Op het couvert moet tevens geplaatst zijn een correspondentieadres, om briefwisseling met den ontwerper, indien noodig, mogelijk te maken, zonder opheffing der anonymiteit.

5e. Voor deze prijsvraag zijn uitgeloofd drie prijzen te weten:

1e prijs f 150.—, 2e prijs f 100.—, 3e prijs f 50.—

De beoordeeling der ingezonden teekeningen zal geschieden zoo spoedig mogelijk na den voor de inzending vastgestelden datum, door eene jury bestaande uit de Heeren:

Ad. le Comte, Directeur van het Museum Lambert van Meerten te Delft, J. Hudig, Voorzitter van de Academie van Beeldende Kunsten en Techn. Wetensch. te Rotterdam, Huib. Luns, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeld. Kunsten en Techn. Wetensch. te Rotterdam, Prof. K. Sluiterman, Hoogleeraar aan de Technische Hooge School te Delft, Jac. Haslinghuis, Bestuurslid van de Ned. Vereenigingtot Besch. v. Dieren, Afd. Rotterdam, J. J. Vürtheim, Firmant van de Kon. Ned. Drukkerij J. Vürtheim & Zoon te Rotterdam.

Deze jury zal van hare bevindingen een gemotiveerd rapport uitbrengen.

6e. De teekeningen moeten worden ingezonden plat verpakt tusschen cartons en niet gerold.

7e. Alle ingezonden ontwerpen zullen na de beoordeeling geëxposeerd worden.

8e. De drie bekroonde ontwerpen worden het eigendom van de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, Afdeeling Rotterdam.

9e. De reproductie der bekroonde ontwerpen is opgedragen aan de Koninklijke Nederlandsche Drukkerij J. Vürtheim & Zoon te Rotterdam.

EERE-PRIJSVRAAG KOPSTATION.

VRAGEN

1e. Moeten de stationchef, onderchefs en kastelein toegang hebben naar en van het perron van uit hunne woningen?

2e. Gaat er van de afgifte bagage 900 M², ook nog ruimte voor het publiek af?

3e. Moet de doorgang naar de stationrijtuigen door het gebouw zijn?

4e. 1 of 2 kleine salons, *mahj.* dus niet aanliggend van de eetzaal?

ANTWOORDEN.

Vraag. 1. Voor de woningen van den stationschef en den kastelein is het wenschelijk, voor de overige woningen niet;

Vraag 2. *Ja*, de reizigers geven af of ontvangen hun bagage in het bagagelokaal;

Vraag 3. De uitgangen met trappen naar de zijstraten en overdekte standplaatsen voor rijtuigen, liggen tusschen het hoofdperron en genoemde straten en standplaatsen en dus derhalve in de vleugelgebouwen;

Vraag 4. De 1 of 2 kleine salons grenzen aan en zijn in gemeenschap met de eetzaal.

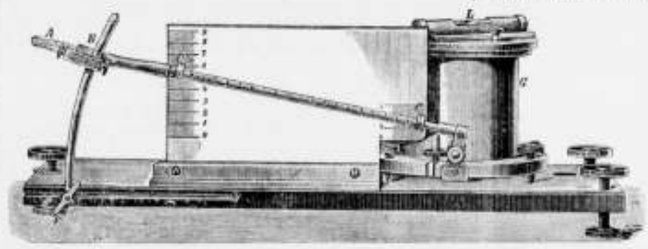
VOORDRACHT OVER VENTILATIE

MET BIJZONDERE BESCHOUWING VAN HET OMGEKEERDE SYSTEEM DOOR DR. B. SWAAB. (*Vervolg van pag. 231*).

DEZE berust geheel op het principe van gelijke hoogte van vloeistoffen in communiceerende vaten. Aan deze toestel onderscheidt men een binnenste en buitenste niveau; beter ware het te spreken van verborgen en zichtbaar niveau. De 2 plaatsen nu, waarvan het verschil in luchtdruk moet worden bepaald, worden elk met een dezer beide niveaux in verbinding gebracht.

Het binnenste niveau bevindt zich in het cylindrische vat G, dat eene doorsnede heeft van 100 mM. en met een geslepen glasplaat door middel van een weinig vet kan worden afgesloten. De glasplaat heeft eene doorboring voor een stop om daardoor gemakkelijker lucht te kunnen toelaten. De cylinder heeft van boven een kanaal, waaraan een slang kan worden aangebracht; van den bodem gaat een kanaal naar de meetbuis CC, die in millimeters is verdeeld. Zoolang nu de druk aan beide zijden gelijk is, staan de vloeistofzuilen even hoog, zoodra er een verschil in druk komt, rukt de vloeistofzuil in de meetbuis naar voren of terug.

De verplaatsing van het niveau zal des te grooter zijn naarmate de hoek, welke de meetbuis met den horizon maakt, kleiner is. Om

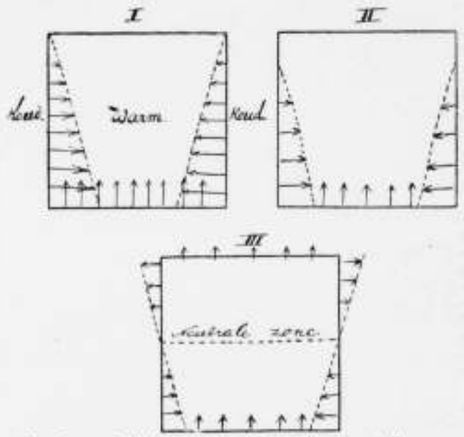

Afbeelding Differentiaal-manometer.

de helling te bepalen gebruik men de twee vaste punten CC, welke juist 200 mM. van elkaar verwijderd zijn en op eene schaal, die achter de meetbuis is aangebracht, aanwijzen, hoe groot het hoogteverschil der beide punten is.

Veronderstel het eene punt staat op 30 mM., het andere op 69 mM., het verschil is dan 39 mM. Langs de meetbuis gemeten verschillen de punten 200 mM., in werkelijkheid is het hoogteverschil 39 mm. Het werkelijke hoogteverschil is dus maar $\frac{39}{200}$ of 0.195 van het schijnbare. Komt er dus een verschil in druk op beide vloeistofzuilen, welke het niveau in de buis 1 mM. doet stijgen, dan is het werkelijk verschil in druk 0.195 mM. Wij noemen nu dit getal de coëfficient van reductie.

Door eene vloeistof te gebruiken welke soortelijk lichter is dan water is deze coëfficient nog meer te verkleinen.

Het is nu duidelijk, dat met dergelijke toestellen zeer kleine verschillen in luchtdruk kunnen gemeten worden.

Keeren wij nu terug tot de zooeven genomen proeven met lucht in de rechthoekig omgebogen kachelpijp en beschouwen wij in verband daarmede de verhouding van de lucht in een willekeurig lokaal ten opzichte van de buitenlucht.

Stelt u nu eens voor M. H. eene kamer, vrij staande in de buitenlucht en de temperatuur in de kamer hooger dan buiten, (wat meestal het geval is.) Ter hoogte van den zolder is nu evenwicht, doch daar beneden heeft de luchtlaag buiten, overdruk op de luchtlaag, binnen en de overdruk wordt des te grooter hoe lager in het lokaal wij komen en is dus bij den bodem het grootst.

Er zal nu langs den geheelen muur lucht binnenkomen en de hoeveelheid daarvan zal naar beneden toe grooter zijn (Fig. I). Ik stel deze hoeveelheid schematisch voor door de grootte van de pijltjes. Na een zekeren tijd echter stroomt boven geen lucht meer in, terwijl het beneden nog doorgaat, immers het drukverschil boven was het geringste, dus is het eerst opgeheven. (Fig. II.) Eindelijk echter zal het blijven binnentreden van lucht beneden, een uittreden van lucht boven tengevolge moeten hebben (Fig. III.) Op eene zekere hoogte in het lokaal is dan eene luchtlaag, die in rust is, de z.g.n. neutrale zône.

Aldus, geachte toehoorders, is het temperatuursverschil tusschen binnen- en buitenlucht *de eerste oorzaak* voor de natuurlijke ventilatie.

Er is echter nog eene tweede oorzaak n.l. de wind. Komt wind tegen een huis aan, dan veroorzaakt deze aan den eenen kant luchtverdichting, aan den tegenovergestelden kant luchtverdunning. De eerste perst de buitenlucht aan de eene zijde naar binnen, de laatste zuigt de kamerlucht aan de andere zijde weg.

Hoe groot nu deze toevallige ventilatie is, hangt natuurlijk af van de grootte van het temperatuursverschil, van de sterkte van den wind en van de doorlaatbaarheid van de muren. Uit een onderzoek, neergelegd in mijne dissertatie, is gebleken, dat voor Amsterdamsche woningen deze luchtverversching eene *eenmalige* is in het uur bij een temperatuursverschil van 12° Celsius en zwakken tot matigen wind. Wolpert vond voor Berlijnsche woonhuizen eene waarde van slechts 0,3.

Alvorens over te gaan tot de *kunstmatige* luchtverversching, wil ik eerst met u bespreken de eischen, aan welke eene goede ventilatie-inrichting moet voldoen. In de eerste plaats moet de aangevoerde lucht zoo zuiver mogelijk zijn. Ze mag daarom niet vlak bij den bodem ingevoerd worden, wegens het gevaar voor vermenging met stof en om dezelfde reden moet ze ook langs den kortst mogelijken weg van buiten worden aangevoerd. Daarom is in een gebouw de ventilatie van elke kamer afzonderlijk, door aanvoer van lucht direct van buiten (locale ventilatie) oneindig veel beter dan het ventileeren van uit een luchtkamer langs een systeem van buizen, dat de versche lucht naar de verschillende lokalen voert (centrale ventilatie).

Om lucht van stof te zuiveren wordt ze wel eens door zakken van doorlaatbaar materiaal gevoerd. Het is echter gebleken niet zeer practisch te zijn, omdat de aanvoersnelheid te veel veranderd wordt, vooral wanneer de zakken door de achtergebleven stof verstopt raken en wegens de ontwikkeling van stank in de opgehoopte stof, als de zakken niet zeer geregeld gereinigd worden.

Vervolgens mogen de natuurlijke eigenschappen van de lucht niet veranderd worden. *De aangevoerde lucht moet frisch zijn.* Hare temperatuur mag varieeren tusschen 12° en 15° Celsius. Vooraf verwarmen van lucht is alleen geoorloofd, als ze bijzonder koud is en slechts tot de genoemde grens. Is daarentegen de lucht warm, dan kan men haar afkoelen, door ze vooraf over ijsblokken te voeren.

Het spreekt vanzelf, dat, om aan het ideaal van zuiverheid te voldoen, de versche lucht de personen moet bereiken alvorens in aanraking te zijn geweest met de verontreinigde uitademingslucht. De aanvoerkanalen moeten dus zoo dicht mogelijk bij de aanwezige personen zijn. Bovendien moet de luchtstroom in het lokaal zelf eene gelijke richting volgen als de uitgeademde lucht, opdat deze laatste niet weer opnieuw onze longen kan bereiken. Om dezen weg te leeren kennen, hebben wij slechts de temperatuursverhoudingen na te gaan.

Uitgeademde lucht heeft lichaamstemperatuur, te weten 37° Celsius en heeft een gewicht van 1.12 gram per dM³., terwijl lucht van kamertemperatuur, ongeveer 17° Celsius, 1.22 gram weegt. De eerste, die dus veel lichter is, zal stijgen. De richting, die men dus rationeel aan de kamerlucht moet geven, is eene stijgende.

Verder moet men er voor zorgen, dat aanvoer- en afvoerkanalen steeds hunne functie blijven verrichten en niet, wat af en toe voorkomt, tijdelijk buiten werking zijn of zelfs tegenovergesteld werken.

Ten slotte moet het ontstaan van doode punten, — dit zijn plaatsen waar de lucht zich ophoopt zonder te kunnen ontsnappen — worden voorkomen.

Volkomen aan deze voorwaarden te voldoen is echter niet mogelijk, men kan slechts trachten het ideale nabij te komen. Zeker echter mag men de gestelde voorwaarden niet met opzet tegenwerken.

Dit nu is het geval bij *omgekeerde, horizontale* en *gemengde* ventilatie.

De omgekeerde ventilatie stelt zich ten doel de versche lucht boven in het lokaal binnen te brengen en de verontreinigde beneden af te voeren. De richting, die dus aan de kamerlucht gegeven wordt, is juist tegengesteld aan die, welke de uitademingslucht door haar gewicht moet nemen. Doch hierover straks meer.

De horizontale ventilatie moet een luchtstroom te weeg brengen van den eenen kant van het lokaal naar den anderen, aldus in horizontale richting. Zij is niet meer in gebruik en ik zal er daarom dus niet over uitweiden.

De gemengde ventilatie voert de versche lucht, verwarmd, boven het lokaal binnen en brengt afvoerkanalen zoowel boven als beneden aan. Zij was vroeger in het Concertgebouw te Amsterdam in gebruik.

Er rest mij nu nog, M. H., met u de verschillende methoden van *kunstmatige* ventilatie te behandelen en zooals ik reeds gezegd heb, reken ik hiertoe elk systeem, dat aangebracht is uitsluitend met het doel om de lucht der lokalen te ververschen.

De inrichting kan *eenvoudig* zijn of *samengesteld.*

Om u een overzicht te geven over de eerste groep, heb ik u te herinneren, dat bij de toevallige ventilatie de gemeenschap tusschen binnen- en buitenlucht zeer gering is (reten van vensters en deuren, poriën der muren).

De eenvoudige luchtverversching nu zorgt voor eene ruimere communicatie, terwijl de krachten voor de beweging van de lucht dezelfde blijven n.l. temperatuursverschil en wind. In de eerste plaats noem ik dan de *ramen*, wellicht ons beste ventilatie-middel.

Wanneer men in een *gesloten* ruimte een raam open zet, dan is zeer makkelijk te constateeren, dat aan het benedenste gedeelte de versche lucht binnentreedt, terwijl het bovenste deel wordt gebruikt om kamerlucht af te voeren. De wind kan dit mechanisme wel een weinig wijzigen, doch steeds zal men een deel vinden, dat aanvoert en een deel, dat afvoert.

(Wordt vervolgd.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„De AMSTERDAMMER" No. 1726: „Rembrandt-Bol-Ilsedius", „Een Herinnering", door J. D. C. van Dokkum, met afb. van „Jacobs Droom" „Salomo's Offer" en letterteekens door Lautner op Rembrandt's gronden.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 30: „Adres aan B. en W. van Rotterdam" waarin wordt aangedrongen op het uitschrijven eener openbare prijsvraag voor den Raadhuisbouw. „Wettelijke Monumentenbescherming", door J. G. „Het ontwerp van A. Wessel, voor het nieuwe museum te Berlijn" door D. F. Slothouwer, met afb. „Stedenbouw", door J. G. Wattjes, (vervolg). „Wereldtentoonstelling te Brussel" door X. Y. Z., (vervolg). „Jaarverslag", van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven.

„DE INGENIEUR" No. 30: „Het Paviljoen der Ned. afd. op de Wereldtentoonstelling" te Brussel, mededeelingen door W. Kromhout Gzn. Aan het slot hiervan lezen wij de volgende woorden van den heer Deking Dura: „Het zal den heer Kromhout zeker een groote voldoening zijn dat de jongeling, wiens lotgevallen hij zoo even heeft geschilderd, algemeen bijval heeft gevonden. Het valt niet te ontkennen dat het Nederl. Paviljoen indruk maakt op iederen. Misschien dat de groote afwijking welke het vertoont van de andere paviljoens, een gewichtige factor daarvan is. Vergeleken met al het andere is het Nederl. Paviljoen, ook wat kleur betreft, een bijzonder succes".

„DE OPMERKER" No. 30: „Brussel's Raadhuis", met afb. „Het steenbakken volgens de Hollandsche methode" door J. J. Wentink, met naschrift van de Redactie, „Een Nieuw Koloniaal Instituut", „Oude Hollandsche Tegels in Brazilie".

„DE AANNEMER" No. 29: „Verslag van de 15e Jaarvergadering van den „Nederlandsche Aannemersbond", gehouden te Leeuwarden en te Sneek op 13 en 14 Juli 1910.

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 29: „De Parpulsometer van Humphrey" met afb. „Drijvend P. K. Locomobiel" en „6500 P. K. Scheepsmachine", met afb. „De Kruchtmachines op de Tentoonstelling te Brussel".

„L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION" No. 7, „Emil du Forest", „La mutuelle des Architectes" door A. Dubuisson. „Ecole des Beaux-Arts de Lille", door A. Dubuisson, met naschrift van Emil Gavelle, „Enseignement des Arts décoratifs" door denzelfden.

„LA CONSTUCTION MODERNE" No. 42: „Salon de la Société Nationale des Beaux-Arts" door A. Gelbert, „Le Ferre-plein du Pont-Neuf", „Villa A. Pierrefonds", met afb.

— No. 43: „Les envois de Rome" door A. Gelbert „Le Palais de Dioclétien à Spalato, met afb. R.

BERICHTEN.

Een merkwaardig bouwwerk.

Met een enkel woord hebben we reeds gewag gemaakt van het verplaatsen van den kerktoren te Becholt (België).

Een onzer medewerkers schrijft ons:

Bocholt, in Belgisch Limburg, is een gemeente van omtrent 2900 zielen, gelegen 4 kilometer van Bree en 10 kilometer van Hamont. Een twintig jaar geleden werd een tweede parochiekerk gebouwd voor het gehucht Looam, doch de voortdurende toeneming der bevolking was oorzaak, dat de kerk te Bocholt te klein werd. Het is een zeer fraaie Gothische kerk uit de 15e eeuw, volgens de Belgische classificeering een bouwmonument van de derde klasse.

Er was geen ander middel om de kerk te vergrooten dan haar te verlengen, nu eerst den toren te hebben afgebroken, dan wel verplaatst, hetwelk men drie jaar geleden heeft gedaan met het ontvangstbureel van het station „De Dam" te Antwerpen.

Daar de toren een zeer belangrijk bouwkunstig gedenkteeken is uit de 13e eeuw, wenschte men hem te behouden en gaf men er de voorkeur aan, hem te verplaatsen in stede van een nieuwe te bouwen.

De bouwkundigen die dit werk aandurfden zijn de heeren Albert Morglia, een Italiaan die te Brussel, en Heinrich Weiss, geboren te Philadelphia, die te Budapest woont. Laatstgenoemde maakte de plannen en bestiert het werk, dat ten doel heeft den toren 9.30 M. achteruit te schuiven.

De nieuwe fundeering zal bestaan uit beton, saamgesteld uit cement, Rijnlandsche kiezel en scherp zand met een diepte van 1.10 M. en een oppervlakte van 12×12 M. De kosten daarvan bedragen 9500 frans.

De eigenlijke kosten der verplaatsing, met herstelling van den toren in den staat waarin hij zich bevond voor de verplaatsing, bedragen 35,000 frans.

De afmetingen van den toren zijn: oppervlakte langs den beganen grond 10×10 M., hoogte 38 M., dikte der muren 2.40 M.; gewicht ongeveer 3000 ton. De muren, inwendig ijzer- en silex-steenen, zijn uitwendig bekleed met mergel.

Aan materialen zijn benoodigd: 1048 kleine pitch pine balkjes 0.90 M. lang, 15×15, waarvan een bedding wordt gemaakt, waarop 280 vijfschoeven (kattekoppen) zullen rusten, die ieder 60 kilo wegen en elk een draagvermogen hebben van 4 ton. Verder zijn noodig 365 M. eiken balken van 1.80 M., breed en dik 15×15, 152 van 3.60 M., 132 van 2.70 M. en 400 M. van pitch pine 30×30 cM.

Op 300 M. spoorwegstaven, in rijen van vijf, komen te liggen 500 ijzeren rollen lang 0.80, middellijn 0.05 M., waarboven 150 platen van Martin-staal. IJzeren balken, of poutrelles, lang 5.50 M., hoog 0.60 M. en breed 0.30 M. worden 1.80 M. boven den beganen grond in de torenmuren gekrpt.

De geheele toren zal dan rusten op deze poutrelles, terwijl deze weer steunen op 4 stellages van balken, enz., opgericht buiten den toren langs de zijmuren. Elke poutrelle heeft een draagvermogen van 107,000 kilo; in 't geheel zijn er 28, benevens 4 lang 6. M. en 30 cM. hoog.

De kopbalken liggen in rijen van twee nevens elkaar; ook de kattekoppen zijn op dubbele rijen geplaatst.

De 280 kattekoppen nu moeten de stellages, de poutrelles en den toren oplichten. Een tiental kattekoppen wordt in horizontale richting tusschen kerk en toren geplaatst en deze moeten het geheele getimmerte met den toren over de rollen op de spoorstaven doen voortrollen.

Hoogst waarschijnlijk, ja, bijna zeker, zal de toren van de fundamenten worden losgescheurd en opgelicht aanstaande Maandag 25 Juli, des achtends omstreeks 11 uur. Daarna zullen een paar dagen noodig zijn om hier en daar nog metselwerk los te kappen en afbraak weg te ruimen en vervolgens zal men het gevaarte verrollen, hetgeen een dag of acht zal vorderen.

Men verwacht een grooten toevloed van belangstellenden, vooral bouwkundigen, en om dien stroom van menschen eenigszins te stuiten, maar ook om de schuld der kerk, die nog een 20,000 frans bedraagt, eenigermate te delgen, wordt een toegangsprijs geheven van slechts één franc. „Hbl."

Tuindorp te Hengelo.

Bij Hengelo zal een tuindorp verrijzen. De Hengelosche bouwmaatschappij — de firma Gebr. Stork & Co. — heeft onlangs twee boerderijen aangekocht. Het doel is daarop model arbeiders- en beambtenwoningen te bouwen, die wel niet goedkoop zullen zijn, maar waarvan de huurprijzen toch ook niet te hoog zullen worden berekend. „N. R. C."

De Doorwerth.

Door de Staten van Gelderland is aan de Vereeniging „Doorwerth" een bijdrage van *f* 10,000 verleend in de kosten van de restauratie van het kasteel Doorwerth en de inrichting daarvan tot een Geldersch Museum. „Hbl."

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A." Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19 en No. 20). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

3. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender (Maandkalender). Programma in No. 23. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1910.

5. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

VRAGENBUS.

VRAAG: Welk plaatwerk bestaat er over Byzantijnsche Bouwkunst, waarin duidelijke afbeeldingen van den koepelbouw voorkomen?

ANTWOORD: Werken met min of meer duidelijke afbeeldingen als gevraagd zijn:

— Les eglises de la Terre Sainte, Paris 1860.

— Popplewel Pullon. Byzantine Architecture. London 1863.

— Syrie centrale, par Melchior de Vogué. Paris 1865.

— J. R. Rahn. Ueber der Ursprung und die Entwicklung des Christlichen Central- und Kuppelbaues. Leipzig 1866.

— A. Choisy. l'Art de construire chez les Byzantius.

— Prof. Henri Evers. De architectuur in hare hoofdtijdperken. Deel I.

— H. Holtzinger. Die Sophien Kirche in Constantinopel und der altchristl. Centralbau. Verlag von W. Spemann. Berlin.

Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Afdeeling: Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht.

De inschrijving van deelnemers aan de Cursus 1910—11 is opengesteld tot 15 Augustus e. k.
Inlichtingen en prospectus verstrekt op aanvrage de administrateur:

Amsterdam, Overtoom 298. **G. J. RUTGERS.**

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LACROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Op den weg der vooruitgang ligt eerst te kunnen willen, *dan* te willen, *daarna* te doen.

INHOUD: Onze excursie naar Brussel. — Ter overweging. — Vitruvius (Vervolg.) — Collectieve arbeidsovereenkomst. — Berichten.

ONZE EXCURSIE NAAR BRUSSEL.

ZATERDAGMORGEN 23 Juli vertrok uit Amsterdam een 20-tal leden en introducées naar Brussel, waar wij tegen 1 uur arriveerden en verwelkomd werden door de overige deelnemers. Onder leiding van de heeren WALENKAMP en JOH. KROMHOUT had de intocht plaats, met het hotel in de boulevard d'Anvers als einddoel.

Vol ijver trachtte het dertigtal bezit te nemen van de gereserveerde kamers, doch na de eerste stormloop werd besloten een aantal deelnemers in de omliggende hotels onder dak te brengen.

Na de lunch ging men per tram naar de tentoonstelling, waar een rondgang plaats vond om de groepeering en het uitwendige der gebouwen en paviljoens in oogenschouw te nemen.

Het Nederlandsch paviljoen deed ons natuurlijk ook tot een inwendig kijkje besluiten, eerst de verdieping en toen de begane grond, het tijdstip van sluiting kwam heldas te spoedig, nog een oogenblik werd getoefd bij het sluiten der Lipskuisdeur met de tijdsloten, doch daarna werden wij onverbiddelijk voortgedreven naar den uitgang, het sterke verlangen dat alles nog eens aandachtig te bekijken had zich echter gevestigd.

De vele droge kelen, veroorzaakt door de beschouwingen en critieken, deden besluiten een leschplaats te zoeken in het gezellige Münchener Brauhaus waar de „Biedermeyer" decoraties zoo op haar plaats waren. Na deze ietwat bonte omgeving was 't verlangen merkbaar naar een meer sober gedecoreerde eetzaal, die gevonden werd in een overliggend restaurant, waar een omvangrijk diner en vlugge afrekening door een ieder werd geprezen.

Na het eten werd een bezoek gebracht aan het terrein der „attractions" met de vele glij-, rol- en valbanen. Een der leden was zoo vriendelijk vanwege zijne bekendheid met de pottenbakkersschijf ons de werking der middelpuntvliegende kracht te demonstreeren. Langzamerhand kreeg de behoefte aan nachtrust toch de overhand, en werd de terugtocht naar de hotels begonnen.

Zondagmorgen had de reunie plaats en besloot men in afwijking van het programma, dien dag voor Brussel of de omstreken te benutten, daar de Maandag zich beter voor een hernieuwd tentoonstelling-bezoek liet aanzien.

Er vormden zich drie groepen, welke maatregel zeer toe te juichen was, want den vorigen dag was ons gebleken hoe bezwaarlijk 't gaat een groot gezelschap vrijheidslievende personen aaneengesloten te houden, te midden van het stads- of tentoonstellingsverkeer.

Eén groep zou den dag in Brussel besteden, met

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirandes *f* 5.50.

een bezoek aan de St. Gudule aanvangend en daarna de omgeving van het Koninklijk paleis, het Paleis van Justitie, de Grand-Place en de musea te bezoeken. De tweede groep zou de Grand-Place, de St. Gudule en de tentoonstelling in het museum Cinquantenaire bezoeken en daarna den namiddag in Tervueren doorbrengen.

De derde groep zou eene wandeling door de stad maken en daarna ook de omstreken bezoeken.

Toen tegen 6½ uur het rendez-vous plaats vond op de Place C. Rogier, bleek een ieder bijna tevreden over de bezoeken door zijn groep gebracht, trouwens men had te voren kunnen kiezen welke groep te volgen.

Als deelnemer aan de tweede groep kan ik getuigen van den bekoorenden indruk, dien wij ontvingen bij het weder aanschouwen van het marktplein met zijne typische ombouwing, en van de St. Gudule met haar sober grijs interieur.

Daarna het zeer aan te bevelen bezoek aan het museum in het Parc Cinquantenaire, in de eene helft van het gebouw de moderne kunstinzendingen van de verschillende landen, waar behalve de overwegende schilderkunst, ook de etskunst, beeldhouw- en bouwkunst goed vertegenwoordigd waren. De inzendingen der Hollandsche architecten waren in een tweetal zalen met zorg geëxposeerd.

Na de kostbare lunch in het restaurant van het museum volgde een kijkje in de andere helft van het museum waar de oude Vlaamsche kunst was geexposeerd; ook hier wederom de schilderkunst, voor welke collectie onze musea verschillende kostbare docken ter leen afstonden, en daarnevens eenige complete interieurs, verder goud- en zilverkunst, enz.

Enfin, een bezoek aan dit museum vereischt dagen in plaats van uren.

Na al deze geestelijke krachtsinspanning was het bezoek aan het mooie park te Tervueren een heerlijke verkwikking.

Het nieuwe Congo-museum werd nog met een kijkje inwendig vereerd en bewonderd om de kostbare marmerversieringen.

Ten slotte waren wij nog getuigen van de vlieg-demonstraties, die wij zoo dikwijls in tijdschriften zagen afgebeeld, doch nu in natura hoog boven ons zagen en hoorden.

Later bleek de derde groep deze moderne attractie (n.l. het vliegterrein) bezocht te hebben, ook zij waren enthusiast over het opstijgen en dalen der luchtschippers en rekenen reeds op een vrij-entreebiljet van ons lid H.

Tegen 7 uur werd een gemeenschappelijk diner genoten in één der restaurants aan de Boulevard Anspach, terwijl de restende avonduren in die omgeving werden doorgebracht.

Maandagmorgen ging men vroegtijdig naar de expositie, ditmaal onder hevige regen, zoodat wij verheugd waren het péristyle van het hoofdgebouw te betreden.

Ook ditmaal ging men in verschillende groepjes rond, terwijl voor lunch en middageten plaats en uur bepaald werden.

Over den aard van de inzendingen der diverse landen is in de dagbladen uitvoerig geschreven en behoort dan ook niet tot het kader van dit stukje.

Wel willen wij nog eens herinneren aan het interieur van het hoofdgebouw, waar de Engelsche afdeeling is ondergebracht, de tegenstelling met de daarvoor liggende Belgische en Fransche afdeelingen is opvallend, het plafond is eenvoudig gedecoreerd door wit doek, dat de hoofdlijnen der ijzeren bekapping volgt.

De uniformiteit der teakhouten vitrines met flinke ruime voetpaden werken niet weinig mede tot het welslagen van het geheel, hoe jammer dat in het Nederlandsch paviljoen, door gebrek aan ruimte dit zelfde niet te bereiken is geweest, want daar is op den beganen grond vooral te veel opééngepakt.

Achtereenvolgens bezochten wij de Fransche afdeelingen met de bekende Lodewijk-ameublementen en de metaalafdeeling; hierop volgde de Italiaansche afdeeling met hare marmersculpturen en ietwat vreemde moderne kamerinrichtingen.

Ten slotte bereikten wij Oostenrijk om te belanden bij kleine inzendingen van Griekenland, Amerika, Rusland en Japan; de kunstwaarde der tentoongestelde

artikelen daalde evenredig en niet lang toefden wij om door de machinehal terug te keeren, ook hier had Nederland een uitstekende plaats gekregen en was waardig vertegenwoordigd door vele flinke inzendingen.

Door het Italiaansch paviljoen passeerden wij het paviljoen van Herstal's wapenfabriek, van den Belgischen architect Victor Rogister te Luik, (zie afbeelding) waarvan wij de architectuur, vooral uitwendig, zeer geslaagd achten.

Tot slot van dezen middag bezochten wij het Duitsche gebouw (zie afb. met de Hollandsche tuin op den voorgrond), dat wederom een aanzienlijke oppervlakte beslaat; in het linksche gedeelte bevinden zich de moderne Duitsche interieurs, waarvan het meerendeel ons Hollanders te gezocht zal toeschijnen en een langdurig verblijf in deze kamers wel niet bevredigend zal blijken. Het zonderling toepassen van kostbare fineersoorten en schrille kleurcomposities werkt niet mede tot een rustig interieur.

De inzendingen betreffende het onderwijs deden de paedagogen watertanden; de Duitsche machinehal en industriehal vormden een waardig slot voor de bezoeken van dezen dag.

Voor het middagmaal werd krijgsraad gehouden over het komende bezoek aan de leigroeve l'Esperance te Haybes, enkele deelnemers moesten Maandagavond retourneeren en nu bleek dat slechts een tiental aan het bezoek aan de groeve wenschte deel te nemen, ons bestuur kwam hierdoor voor een groote moeilijkheid, daar men aanvankelijk het plan voor de excursie naar Haybes zeer had toegejuicht; de meerderheid scheen na de tentoonstelling vermoeienissen de kracht te missen voor de ± 12urige spoorreis op den volgenden dag, want men wilde Dinsdagavond in Amsterdam terug zijn.

Ten slotte bleek aftelegrafeeren van de zoo vriendelijke uitnoodiging de eenig overblijvende oplossing.

Maandagavond werd Oud-Brussel bezocht, dat gunstig gelegen is aan den uitgang van het terrein en daardoor als 't ware de vertrekkende bezoekers opvangt, het gezellige Oud-Holland van de tentoonstelling 1895 misten wij daar echter.

Dinsdagmorgen werd wederom de tentoonstelling bezocht en zoo hadden wij nog dagen kunnen besteden, wij bezochten o. a. het Nederlandsch paviljoen met de aantrekkelijke moderne kamerinterieurs, zooals wij die te vergeefs gezocht hadden in de andere afdeelingen.

Het Canadeesch paviljoen gaf inwendig een schat van voortbrengselen te zien, geëxposeerd op eene ideale wijze.

Aangrenzend bekeken wij het gebouw der genie en techniek, waarvoor het historisch overzicht der wegen-constructies en eenige arbeiderswoningen in het Zuid-Oostelijk gedeelte van het terrein.

Het Rubenshuis, met zijn vorstelijk interieur bleek ook een bezoek overwaard, terwijl het naburige Luiksche paviljoen ook door zijn architectuur geslaagd is.

Het uur van vertrek naderde spoedig en weldra was een aantal excursivisten vereenigd aan het Gare du Midi, terwijl in Antwerpen nog eenigen zich bij ons aansloten.

Op den terugreis werd den vriendelijken leider, den heer W. een souvenir aan deze excursie aangeboden, wel een bewijs om onze dank te toonen. Verder rijpte enkele voorstellen, die tijdens de aanstaande wintercampagne ter tafel zullen gebracht worden en zonder twijfel om de finantieele gevolgen voor ons genootschap, maar evenzoo voor de „amicitia" bevorderlijk mogen blijken te zijn. J. R.

TER OVERWEGING.

OFSCHOON het tegenwoordig streven, om oude gebouwen te bewaren waardeering verdient, heeft het toch ook een gevaar in zich. Immers onze bouwmeesters van heden komen er al gauw toe, te gaan denken, dat de oude architectuur door hun tijdgenooten zóó bewonderd wordt, dat die, als zij nieuwe bouwwerken verlangen, moet nagevolgd worden.

Het Nederlandsch beschaafd publiek begint smaak voor oudheden te krijgen. Moesten, een kwart eeuw geleden, de enkele uitdragers, die zich als „antiquairs" gingen aandienen, het alleen van vreemdelingen hebben, de winkels van oudheden, welke thans niet meer te tellen zijn, vinden ook in landgenooten goede klanten.

Om aan de vraag te kunnen voldoen, zijn er zelfs werkplaatsen gekomen, waar oudheden vervaardigd worden. Men moet niet denken, dat die werkplaatsen allen geheim gehouden worden. De tijd, dat de oudheden ter sluiks in duistere kelders of op verborgen zolders het leven zagen is voorbij. In een van onze grootste steden, op den besten stand leest men zelfs op een bord van aanzienlijke afmetingen: „Fabrique de meubles antiques".

In latere eeuwen zal men zich niet kunnen begrijpen, hoe in de periode, welke het einde der negentiende en het begin der twintigste eeuw omvat, de menschen dol waren op alles, wat vroeger gemaakt was, en, wat hun eigen tijd voortbracht, versmaadden.

Zeker, het is goed, de schoonheid der werken van het verledene te waardeeren. Maar het is dwaas, te gaan pogen die schoonheid door navolgingen te doen herleven. Wat zou men zeggen van een hedendaagsch schilder, die, vol bewondering voor Rembrandt, nu stukken ging maken „á l'instar" van dien meester? Wat van een beeldhouwer, die Phidias wilde nabootsen?

Het vernietigend oordeel, waaraan zulke kunstenaars zich zouden blootstellen, wacht ook onzen bouwmeesters, die oude stijlen navolgen. Een vijftien jaar geleden leek het, alsof dit navolgen zou ophouden en

onze architectuur geleidelijk op nieuwe wegen zou gaan. Doch de verwachtingen, die toen mogelijk gekoesterd werden zijn niet verwezenlijkt. De navolging van het oude hield geenszins op. Alleen hebben de middeleeuwen en het begin der 17e eeuw „cessé de plaire" en is men nu bij Jacob van Campen aangeland, terwijl de meest vooruitstrevenden . . . . . in de schoonheden der 18e eeuw zwelgen!

Is er dan zoo weinig scheppingskracht meer? Het schijnt wel zoo. Hierbij dient echter in het oog gehouden te worden, dat de gemakzucht ook een schadelijken invloed heeft. Menig architect die, als hij zich geheel aan de oplossing van een vraagstuk zou willen wijden, iets oorspronkelijks zou kunnen leveren, schrikt voor die moeite terug en verkiest de navolging van wat reeds bestaat.

Een Engelsch architect heeft het juist gezegd: „de bouwkunst is tegenwoordig geen kunst meer, maar een bedrijf". De man, die deze woorden sprak, had voor millioenen ponden sterling aan werk tegelijk onderhanden. Hij gaf, met een oprechtheid die hem eer doet, te kennen, dat hij zeer goed wist hoe weinig werkelijke kunstwaarde dat werk had. Maar, zoo vervolgde hij, hoe kan ik kunstwerken leveren, als al mijn tijd door reizen, conferenties en wat daar bij hoort, wordt in beslag genomen? De oude meesters hadden het goed, bij ons vergeleken.

Men zou dien Engelschman tegemoet kunnen voeren, dat niemand hem dwong, er zulk een reusachtigen praktijk op na te houden, dat hij, indien hij het wilde, slechts zóóveel werk behoefde aan te nemen, als hij dacht, persoonlijk naar behooren te kunnen volbrengen. Doch tot zulk een zelfbeperking zijn maar weinig menschen in staat.

De heer J. Gratama heeft het onlangs juist gezegd: „ons publiek heeft zeer weinig vertrouwen in de moderne (bouw)kunst". Tegen de nieuwe kunst wordt de oude kunst uitgespeeld, tegen de nieuwe levensbeginselen trekt men met „oude, halfversleten of weder gemoderniseerde oude levensbeschouwingen" ten strijde.

In dien strijd zal, als steeds, ten slotte het nieuwe zegevieren, al schijnt het soms, dat de reactie het veld zal behouden.

Een verblijdend verschijnsel mag het worden geacht, dat tegenwoordig de restauratiequestie weder aan de orde is gekomen, en dat het restaureeren van oude bouwwerken in een ander licht wordt gezien, dan tot dusverre. Zelfs de restaurator, die te Gouda onlangs voor den Oudheidkundigen Bond over het onderwerp preadviseerde, verkondigde stellingen, waarmede zij, die weinig voor het restaureeren voelen, vrede konden hebben. En het laat zich aanzien, dat, wanneer de architecten over dit voor hen zoo belangrijk onderwerp zich in het algemeen zullen uitspreken, het restaureeren slechts onder zeer groote beperking nog genade zal kunnen vinden.

Men heeft nu lang genoeg achterwaarts gekeken, zich vermeid in het schoone, door het verleden voortgebracht. De blik dient nu op het heden en de toekomst gericht. Beproefd moet worden iets *eigens* te maken, iets, dat niet aan vroegere eeuwen ontleend is, maar door *onze* scheppingskracht het leven zag.

Wij zullen dit eigene niet krijgen uit handen onzer bestbeklante architecten, die het veel te druk hebben om zich met scheppen bezig te houden. Onze hoop moet gevestigd zijn op de stille werkers, die hun kunst met wijding beoefenen. Worden wij in die hoop bedrogen, gelukt het niet, ook ondanks de ijverigste pogingen, het nu braakliggende veld der bouwkunst een nieuw gewas te doen voortbrengen, zoodat wij ons moeten blijven behelpen met wat vroegere, gelukkiger geslachten in voorraadschuren hebben opgetast, dan zal er van „finis architecturae" van het einde der kunst, die eens zóó bloeide, gesproken kunnen worden.

Wij mogen ons dit niet ontveinzen. Vooral het jongere geslacht dient wel in het oog te houden, dat het navolgen van Pieter Post even weinig waarde heeft als dat van Hendrik de Keyser, omdat onze tijd en onze cultuur in alle opzichten verschillen van de 17e eeuw, waarin die twee meesters leefden.

Onze kunst moet onzen tijd weêrspiegelen. Doet zij dit niet, dan zal het nageslacht haar iedere waarde en beteekenis ontzeggen. CANDIDUS.

VITRUVIUS. *(Vervolg van pag. 243).*

VERLEDEN week zeide ik, dat Vitruvius voor zijn collega, den architect, over belangrijke punten in zijn vak te weinig geeft. Dit bewijst ten eerste het boek zelf. Veronderstellen wij b.v. een architect moet een schouwburg of een concertzaal bouwen. Over acoustiek heeft hij niets geleerd, daar onze hedendaagsche natuurkunde over deze zaak geen licht kan verspreiden. De theorie van het geluid is zoodanig onjuist naar de meening van enkelen, b.v. den architect Albert Eickhorn, levende in het midden der vorige eeuw, en ook naar mijn meening, (die berust op beredeneerde grondslagen), dat de natuurkundigen zelf erkennen niet te weten, hoe eenige theoretische regelen vast te stellen zijn, waarop de praktijk zich zou kunnen grondvesten. Acoustiek is dus volgens de gangbare meening een zaak van toeval, van geluk.

Onze architect heeft echter wel geleerd, dat in de Oudheid, meer in 't bijzonder bij de Grieken, praktische regelen voor het verkrijgen van een goede acoustiek bestonden. Het eenige boek uit de Oudheid, wat hem licht erover kan verschaffen, is dat van Vitruvius. Hij zoekt dus een der in den loop der eeuwen verschenen vertalingen machtig te worden. Gretig slaat hij dan het boek op, en vindt in het vijfde boek, waarin de aanleg der openbare gebouwen besproken wordt, een gedeelte over „het theater en

de gezonde ligging ervan". Hij leest eerst enkele regels over de ligging ten opzichte der hemelstreken, en over den grondslag van het gebouw. Dan volgt de eigenlijke bespreking van het bouwwerk, waarvan ik de gedeelten op den bouw betrekking hebbende, woordelijk zal geven: „Het aantal der trapsgewijze „verspringingen moet in juiste verhouding staan tot „de hoogte van het theater; ook mogen zij niet hooger „dan breed zijn. Want, als zij hooger waren, zouden „zij de stem terug en naar boven toe dringen, en „daardoor verhinderen, dat tot op de bovenste zit„rijen (bij den amphitatervorm), de klank der woorden „duidelijk en waarneembaar zou doordringen. Boven„dien moeten de trappen zoo ingericht worden, dat, „als men van de onderste tot de bovenste trap een „draad spant, deze alle voorkanten der treden aan„raakt. Op deze wijze zal de stem nergens tegenge„houden worden."

„Wat de toegangen aangaat, deze moeten veel in „aantal, en ruim zijn. Die tot den onderste en die „tot den bovenste mogen niet op één punt uitkomen; „doch alle moeten afzonderlijk en rechtuit zonder „bochten loopen, opdat de menigte bij het verlaten „van het theater niet kan opdringen, maar vanaf alle „plaatsen vrije uitgangen heeft."

Dan volgen enkele regels over den uitbreidingsvorm van de menschelijke stem; daarna zegt Vitruvius verder: „Daarom legden de Oude bouwkunstenaars „(de Grieken), in verband met hunne beschouwingen „over den aard der stem, de zitplaatsen in het theater „trapsgewijze aan, en zochten door middel der kano„nische en muzikale verhoudingen der wiskundigen „het zóó in te richten, dat iedere op het tooneel „klinkende stem helderder en aangenamer tot de „ooren der toeschouwers kwam. Want, zooals de „instrumenten door middel van metalen of hoornen „platen van af de „diesis" (vierde gedeelte van een „toon), een helderen toon krijgen, evenzoo is door de „harmonia" door de Ouden een methode tot ver„sterking van den klank in het theater vastgesteld „geworden."

Hierna volgt het toonsysteem bij de Grieken, dat Vitruvius vooraf laat gaan aan het gedeelte, waarin hij de theatervazen bespreekt. Die metalen of aarden vazen n.l., naar de grootte van het theater in de opstaande wanden der omloopen in een of twee rijen geplaatst, waren gestemd naar de tonen van dit systeem. Zij waren geplaatst in verband met de toonladders van het systeem.

Deze laatste besprekingen zijn zeer kort en duister. Vitruvius zelf noemt de „harmonia" een duistere en moeielijke wetenschap. Door onze niet geheel volledige wetenschap der Grieksche muziek is dit gedeelte een voetangel voor den bestudeerder.

Als Vitruvius zoover is gekomen, gaat hij over tot „de rangschikking der deelen van het theater". Zooals ik reeds heb gezegd: Vitruvius behandelt meesterlijk de kernachtige hoofdpunten. Zoo ook hier in deze bespreking, die bij het schema van het Latijnsche en Grieksche theater blijft. Voor het Latijnsche theater is het schema een cirkel, waarvan de omtrek door vier regelmatige driehoeken in twaalf gelijke deelen wordt verdeeld; voor het Grieksche is het een cirkel, waarvan de omtrek door drie vierkanten in twaalf gelijke deelen wordt verdeeld. De enkele maat, die hij geeft is die van den sokkel van het tooneel, en die van de treden, waarop de toeschouwers zaten. „Die treden mogen niet lager zijn dan een voet en „niet hooger zijn dan een voet en zes duim; hun „breedte moet niet meer dan twee en een halven „voet, noch minder dan twee voet worden genomen."

Tot slot bespreekt hij nog de afsluitende zuilengang aan het boveneinde van het theater. Hiervan zegt hij: „Het dak van den zuilengang, welke bovenaan „wordt aangelegd, moet waterpas liggen met de hoogte „van de „scena". De reden daarvan is, dat de zich „uitbreidende stem tegelijk de bovenste trede en het „dak bereikt, inplaats van dat zij, als er verschil „in hoogte is, bij het eerste lage punt, dat zij bereikt, „vervaagt".

Gij zult nu wel met mij eens zijn, dat dit alles toch niet voldoende is om onzen architect een volmaakt inzicht in den bouw van een theater te geven. Bij het lezen voelt ge wel, dat de man, die u dit meedeelt, u meer zou kunnen vertellen over het onderwerp; doch met hoeveel vragen zoudt gij hem bestormen, als ge hem spraakt?

Waren de tien boeken werkelijk een „handboek over bouwkunst voor den architect", zooals de tegenwoordige „Handbucher der Architectur", dan zouden er zoodanige, onmiddellijk bruikbare gegevens in moeten worden medegedeeld, dat veel eigenstudie vermeden werd. Doch het lezen van Vitruvius geeft hetzelfde gevoel, alsof men aan de hand van een betrouwbaren gids een, moeilijk alleen bestijgbare, berg beklimt om een totale indruk van het landschap te krijgen, en ver verwijderde plaatsen te kunnen overzien. De wegen naar die plaatsen gaan door de bereikte hoogte grootendeels verloren voor ons oog, doch het begin er van kunt gij zien, en daarenboven beter bepalen, welke richting gij in moet slaan om een der plaatsen te bereiken, dan dat gij dit kon doen toen gij beneden aan den voet was.

Juist het gedeelte over het theater heb ik gekozen, om duidelijker uit te laten komen, dat men, Vitruvius' boek opslaande, niet moet meenen voor den een of anderen bouw uitvoerig een beschrijving te vinden, hoe men beginnen moet met het hoofdontwerp, en hoe men daarna de onderdeelen van de uitvoering moet uitwerken. Want er is geen gebied, als dat der acoustiek, waar zoo in 't geheel geen meeningen over zijn, en waarvan niet 't minste praktisch bruikbare gegeven bestaat.

Was Vitruvius nu een handboek, dan zou er toch met weinig moeite een theorie over den bouw van concertzalen of theaters zijn te krijgen.

Vitruvius schreef echter voor hen, die willen laten bouwen, voor de bouwheeren dus, waaronder de voornaamste, in zijn tijd, natuurlijk Keizer Augustus was.

Vitruvius heeft het dan ook in zijn voorrede van het zesde boek over de beunhazerij in zijn vak en zegt aan het slot: „Ik kan dus niet anders doen, dan „die bouwheeren loven, die vertrouwende op zelf-„verworven kennis, hun eigen bouwmeester zijn. Zij „denken, dat als zij zich toch eenmaal aan onwetenden „moeten overgeven, zij liever aan zichzelf de voor-„keur geven, en beter naar eigen willekeur, als naar „dien van vreemden hun geld kunnen verdoen.

„Daar echter niemand het in zijn hoofd haalt, ooit „een ander vak, als de bouwkunst, ja, noch het schoen-„makersvak, noch een nog gemakkelijker handwerk, „zelf thuis te willen uitoefenen, en dit alleen wil doen, „omdat diegenen, die van de bouwkunst hun beroep „maken, niet in waarheid, doch valschelijk bouw-„meesters heeten, daarom heb ik mij er toe gezet, „een volledig werk over de bouwkunst samen te „stellen, en daarin de geheele theorie ervan uit elkaar „te zetten; in de hoop, het publiek daarmede geen „onaangenaam te doen."

En in de voorrede van het 5de boek, waarin hij opmerkt, dat een boek over bouwkunst uit den aard der zaak niet zoo aantrekkelijk en boeiend is als een verhaal of een gedicht, en bovendien de vaktermen zoo vreemd voor leeken zijn, voegt hij er nog bij: „Ja, ook ten opzichte van de groote mengte van „openbare en private gebouwen die in de stad te „vinden zijn, geloof ik kort te moeten wezen, opdat „mijn boek in ledige oogenblikken ter hand genomen, „en zonder moeite moge begrepen worden".

(Wordt vervolgd.)

COLLECTIEVE ARBEIDSOVEREENKOMST.

TUSSCHEN den Bond van Nederlandsche Architecten en den Bond van Technici is overeengekomen, dat voor Bouwkundige Opzichters, Teekenaars en Opzichter-Teekenaars, leden van bovengenoemden Bond, werkzaam zijnde bij een der leden van den Bond van Nederlandsche Architecten, de navolgende bepalingen zullen gelden.

Aanstelling bij indiensttreding.

Artikel 1. Bij de indiensttreding van den opzichter, teekenaar en opzichter-teekenaar wordt hun door den architect een schriftelijke aanstelling, volgens vast gesteld model, uitgereikt, inhoudende o. m.:

1°. Eene omschrijving der werkzaamheden, als omschreven in art. 2 dezer overeenkomst, die van hen kunnen worden gevorderd;

2°. het salaris dat hen zal worden toegekend;

3°. de duur der aanstelling.

Alvorens deze schriftelijke aanstelling wordt gegeven, kan een proeftijd van ten hoogste één maand worden overeengekomen.

Salarisregeling.

Art. 2. Het maandsalaris voor den opzichter, teekenaar en opzichter-teekenaar zal naar gewestelijk gebruik worden geregeld en voor de werkzaamheden hieronder vermeld, niet minder bedragen dan:

1°. Voor den opzichter:

a. belast met het toezicht houden op een gering onderdeel van een bouwwerk, of wel op een geheel bouwwerk, dat zeer weinig omvangrijk is *f* 65.—;

b. voor het sub a genoemde en het maken van uitslagen van eenvoudige bouwconstructies, of het houden van toezicht op een niet omvangrijk bouwwerk *f* 75.—;

c. voor het toezicht houden op den geheelen bouw van een bouwwerk en het maken van uitslagen van meer belangrijke bouwconstructies . . . *f* 100.—;

d. voor het sub c genoemde en het maken van eenvoudige bouwconstructies . . . . . *f* 115.—;

e. voor het sub d genoemde en het maken van berekeningen van meer belangrijke bouwconstructies *f* 130.—

Onder het toezicht houden is eveneens begrepen het voeren van de daaraan verbonden administratie.

2°. Voor den teekenaar:

a. voor het maken van calques en gelijkwaardig werk . . . . . *f* 45.—;

b. voor het sub a genoemde en het maken van eenvoudige details . . . . . *f* 65.—;

c. voor het sub b genoemde en het maken van ingewikkelde details, alsmede het maken van teekeningen op kleine schaal . . . . . *f* 80.—;

d. voor het sub c genoemde en het maken van perspectieven en aquarellen . . . . . *f* 100.—;

e. voor het sub d genoemde en het werken aan bestekken en begrootingen . . . . . *f* 115.—;

f. voor het sub e genoemde en het uitwerken van onderdeelen, waarbij eene artistieke ontwikkeling, gegrond op geschiedkundige of vergelijkende stylstudies vereischt wordt, benevens het maken van statische berekeningen en bouwconstructies. . . . *f* 130.—;

g. voor sub f genoemde werkzaamheden en bovenbien werkzaam zijn als chef-de-bureau . . *f* 150.—;

3°. Voor den opzichter-teekenaar:

de sub 1 en 2 genoemde rubrieken van a tot f gecombineerd wat de werkzaamheden betreft, met minimumsalaris als is aangegeven in sub 1;

g. voor het werkzaam zijn als chef-de-bureau of leider van een omvangrijk werk . . . . *f* 150.—;

Bovengenoemde minimum salarissen, kunnen voor het platteland verminderd worden met een bedrag van hoogstens *tien* procent.

Arbeidsduur.

Art. 3. De werktijden van een opzichter regelen zich naar de werktijden van de werklieden.

De werktijden van een teekenaar loopen tusschen 's morgens 8 en 's middags 6 uur.

Deze uren kunnen desgewenscht gewijzigd worden met dien verstande echter, dat de werktijd per dag voor een teekenaar niet meer dan 7½ uur zal bedragen.

De werktijden van een opzichter-teekenaar regelen zich naar den aard van zijn werk, als hiervoren voor een opzichter of teekenaar is omschreven.

Overwerk.

Art. 4. De architect is bevoegd, de in art. 4 genoemde werktijden met een maximum van drie uren per dag uit te breiden. Wanneer de in art. 4 genoemde werktijd met meer dan 8 uur per maand wordt overschreden, zal het gewone salaris, in de aanstelling genoemd, en dan berekend tegen een uurloon, met 30 pCt. worden verhoogd voor een teekenaar en met 40 pCt voor een opzichter of opzichter-teekenaar.

Voor het werken op Zondag en voor nachtarbeid zal het hiervoren bedoelde uurloon met 100 pCt. worden verhoogd. De nacht wordt beschouwd in te gaan om 10 uur 's avonds en te eindigen om 6 uur 's morgens.

Onder Zondagen worden ook verstaan de algemeen erkende Christelijke feestdagen en de Nieuwjaarsdag.

Van teekenaars zal op Zondag geen arbeid gevorderd kunnen worden.

Beide partijen streven naar eene zoo groot mogelijke beperking van overwerk.

Vacantie.

Art. 5. Aan een opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar zal, wanneer hij minstens 6 maanden bij eenzelfden architect in dienst is, een verlof worden verleend, van minstens 6 achtereenvolgende werkdagen met behoud van loon. Is hij bij een en denzelfden architect langer in dienst dan 8 maanden, dan zal hem in ieder kalenderjaar een verlof van 12 werkdagen worden verleend met behoud van loon. Dit verlof van 12 werkdagen kan over verschillende tijdstippen worden verdeeld, met dien verstande, dat daaronder één periode valt van 6 achtereenvolgende werkdagen.

Verzuim en korte verloven.

Art. 6. Als geoorloofd verzuim, waarvoor den opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar geen loon in mindering kan worden gebracht, wordt beschouwd:

a. de tijd benoodigd voor het uitoefenen van de kiesbevoegdheid en voor het vervullen van door de wet of de overheid of voor kerkelijk opgelegde verplichtingen;

b. wegens sterfgeval van zijn huisgenooten, zijn bloed- en aanverwanten in de rechte linie, zijn broers, zusters, zwagers en schoonzusters;

c. indien hij trouwt;

d. bij bevalling van zijne echtgenoote.

Doorgaan van loon bij ziekte of ongeval.

Art. 7. Tijdens ongeschiktheid tot werken, ten gevolge van ziekte of ongevallen, niet vallende onder de bepalingen der ongevallenwet, zal de teekenaar, opzichter of opzichter-teekenaar minstens gedurende 1 maand ¾ van zijn volle maandgeld ontvangen, terwijl hem bij langer ongeschiktheid tot werken daarna nog gedurende minstens 2 maanden ½ van zijn volle maandloon zal worden toegekend. De ongeschiktheid tot werken zal moeten blijken uit een door een geneesheer afgegeven verklaring.

Ongevallenverzekering.

Art. 8. De opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar, die niet onder de bepalingen der Ongevallenwet valt, wordt gedurende de geldigheid van zijn aanstelling op kosten van den architect bij een solide Maatschappij tegen ongelukken of ongevallen, voorgekomen in de uitoefening van zijn beroep, verzekerd op de basis van de uitkeeringen der Ongevallenwet.

Vergoeding van kosten.

Art. 9. Wanneer een opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar uit den aard der werkzaamheden tijdens den duur zijner aanstelling verplicht wordt te verhuizen, zullen de kosten daarvan door dengeen die hem zijn salaris verschuldigd is worden gedragen.

Opzeggingstermijn.

Art. 10. Voor het beëindigen van de aanstelling, genoemd in art. 1, wordt door beide belanghebbenden een opzeggingstermijn in acht genomen van minstens 1 maand.

Van beide zijden wordt de opzegging schriftelijk ter kennis van de andere partij gebracht, en elke partij doet daarvan mededeeling aan het Bestuur van den Bond, waarbij hij als lid is aangesloten.

De opzegging kan van beide zijden tot op den laatsten werkdag der maand, tegen het eind der volgende maand geschieden.

De opzegging kan onmiddellijk geschieden bij wangedrag of oneerlijke handelingen van, of bij schending van beroepsgeheimen, door den opzichter, teekenaar, of opzichter-teekenaar, behoudens beroep overeenkomstig art. 11. *(Wordt vervolgd).*

BERICHTEN.

Haagsche Kunstkring.

Van bovengenoemde kring ontvingen we het volgend rondschrijven:

WelEdelGeb. Heer,

De vereeniging »Haagsche Kunstkring" stelt zich voor een tentoonstelling bijeen te brengen van Architectuurschetsen uitsluitend van Nederlandsche architecten en heeft de eer U bij deezen uit te noodigen eenige teekeningen van uwe hand ter expositie in te zenden, bij voorkeur gecadreerd.

De tentoonstelling zal omvatten:

1°. Reisschetsen op bouwkundig gebied.

28, Ideeënschetsen zoowel voor uitgevoerde als voor niet-uitgevoerde werken.

De inzending moet geschieden vóór 1 September 1910, aan het gebouw van den Haagschen Kunstkring en onder de volgende bindende voorwaarden:

De Haagsche Kunstkring draagt de kosten van transport heen en terug, en van de verzekering gedurende den tijd dat de stukken onder zijn berusting zijn.

Na afloop der tentoonstelling zullen de teekeningen aan het adres des inzenders worden teruggezonden.

Voor reproductie is de toestemming van den inzender noodig, welke toestemming echter ook in het formulier kan worden opgenomen.

De tentoonstellings-commissie regelt de plaats en wijze van exposeeren en behoudt zich het recht voor, de inzendingen, die naar hare meening niet aan het beoogde doel beantwoorden, geheel of gedeeltelijk te weigeren of bij plaatsgebrek eene keuze uit de inzending te doen.

De teekeningen moeten alle van de hand van den inzender zijn.

De formulieren moeten worden ingezonden vóór 10 Augustus 1910, aan het adres van den secretaris der tentoonstellings-commissie,

De Commissie voor de Tentoonstelling uit de Architectuur-afdeeling H. K.
W. VAN BOVEN, Voorzitter.
J. F. VAN HOYTEMA, Secretaris.
ALB. OUDE.
C. VAN DER SLUYS.
A. C. SOMMER.
W. VERSCHOOR.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Een zestal leerlingen der hoogere klasse van de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid te Haarlem zijn voor eene studiereis vertrokken naar de Tentoonstelling te Brussel. Zij werden daartoe in de gelegenheid gesteld door de toelage welke zij van de Maatschappij van Nijverheid ontvingen, aangevuld met eenige bijdragen die door belangstellenden werden verstrekt.

Twee andere leerlingen der metaalbewerking zijn op de Tentoonstelling in het drijven en ciseleeren werkzaam, terwijl reeds enkele leerlingen als decoratieschilder bij het in orde brengen der Nederlandsche afdeeling werkzaam waren.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Juli bezocht door 944 belangstellenden; uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 130 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen afgestaan.

Gedurende de maand Augustus is de boekerij gesloten. De lessen van de aan het Museum verbonden school zullen 1 September worden hervat.

De stadhuisplannen.

Naar wij vernemen, had het bezoek, dat de raadscommissie voor Publieke Werken dezer dagen in gezelschap van den wethouder aan het Paleis op den Dam bracht, voor een belangrijk deel ten doel, om na te gaan, of H. M. de Koningin in het Paleis, indien dit voor stadhuis wordt gebruikt, zonder bezwaar haar audiënties en cours zou kunnen houden.

De commissie kwam tot de conclusie, dat het Paleis zich daartoe uitmuntend leent. De geheele eerste verdieping kan in zulke dagen evenals de voor- en achtertrap, voor de Koninklijke ontvangsten, gereserveerd worden, zoodat de dienst voor de Koningin en de stadhuisdiensten elkaar in het minst niet kunnen storen. Tel.

De Nieuwe Kerk.

Volgens het »Alg. Hbld." bestaat het plan, binnenkort over te gaan tot restauratie van den westelijken gevel van de Nieuwe Kerk, tegenover het Postkantoor.

Deze restauratie zal bestaan in het afbreken van den geportlanden bovenbouw, op den ontvolmaakten toren opgetrokken, het herstellen van den gevel, geheel in de oude vormen, met roosvensters en hoektorens, en het aanvoeren van de oude zandsteenen balustrade om de bovengoot.

Het Rotterdamsche Raadhuis.

In een Vrijdagavond gehouden vergadering van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam heeft naar de „N. R. Ct." meldt, eene uitvoerige gedachtenwisseling plaats gehad naar aanleiding van den voorgenomen Raadhuisbouw te Rotterdam.

Met algemeene stemmen is vastgesteld dat de vereeniging het volgende standpunt inneemt:

„Het is in 't algemeen gewenscht voor de oprichting van belangrijke gemeentegebouwen prijsvragen uit te schrijven. Voor de stichting van het meest imposante gebouw der gemeente „het Raadhuis", moet de vereeniging, uit het oogpunt van algemeen belang, het uitschrijven van een goed voorbereide prijsvraag blijven voorstaan".

Aan het bestuur is opgedragen in deze diligent te blijven.

Kerk te Stavenisse.

Men schrijft ons:

Het oude kerkgebouw te Stavenisse (eiland Tholen) zal gesloopt worden en een nieuw gebouw zal in de plaats verrijzen, waartoe de kerkvoogdij in de gelegenheid wordt gesteld door een vorstelijke gift van de familie Van der Lek de Clercq te Zierikzee, ambachtsheeren van Stavenisse.

Het nieuwe gebouw zal op de plaats komen van het oude en daardoor zullen de graven in de kerk gespaard blijven. Onder deze trekt één vooral de aandacht, de graftombe van Hyronimus van Tuyll van Serooskerke, het bekende Zeeuwsch geslacht, dat gedurende bijna drie eeuwen een werkwaardige plaats heeft ingenomen in de geschiedenis. Van Hyronimus van Tuyll van Serooskerke, die geboren in 1609, heer was van Tienhoven en Stavenisse, waar hij omstreeks 1640 een „slot" liet bouwen, wordt vermeld dat hij in 1669 overleed en dat zijn weduwe, vrouwe Margaretha Huijssen, een graftombe in de kerk te Stavenisse liet beitelen. Dit kostbaar monument is het werk van den vermaarden beeldhouwer Rombout Verhulst, wiens naam aan het hoofdeinde is uitgehouwen. Voor den preekstoel ligt de grafzerk met het wapen van Van Tuyll, rechts hing weleer het wapenbord, waarop alleen het wapen, benevens een degen en ridderhandschoen. Het geschilderde glasraam, misschien mede ter nagedachtenis van den ambachtsheer gesteld, was in het midden der 18e eeuw reeds gebroken. Op de marmeren tombe ligt het levensgroot beeld van den ridder; twee engelen dragen helm en handschoen. Een Latijnsch opschrift meldt den lof van den doode en boven de wapens van Tuyll en Huyssen verbonden, zijn terzijde twee en dertig kwartierwapens, waaronder de aanzienlijkste Zeeuwsche geslachten.

Toen de gedenkteekenen der familie in de kerken te Stavenisse, te Kapelle en te Serooskerke (Walcheren) zeer vervallen waren en met ondergang bedreigd, werd daarop in 1877 de aandacht gevestigd van Willem René baron Van Tuyll van Serooskerke, heer van Serooskerke, Zuylen, Westbroek, enz. en op onbekrompen wijze werden deze gedenkstukken onder toezicht der Commissie tot bewaring van oudheden in Zeeland door den beeldhouwer G. J. den Hollander te Middelburg gerestaureerd.

Nu de oude kerk verdwijnt, zal de oude tombe evenwel in ere blijven gehouden, zeker ook een wensch van de genoemde tegenwoordige ambachtsheeren. In 1760 toch kwam een groot deel der Heerlijkheid Stavenisse in handen van Antonie de Clercq en van Cornelis van der Lek, wier geslachten later vereenigd zijn door huwelijk. H.bl.

Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.

Afdeeling: Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht.

De inschrijving van deelnemers aan de Cursus 1910—11 is opengesteld tot 15 Augustus e. k.
Inlichtingen en prospectus verstrekt op aanvrage de administrateur:

Amsterdam, Overtoom 298. **G. J. RUTGERS.**

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Studeert op het oude
Opdat gij 't onthoude
En kracht moogt gewinnen
Om 't nieuwe te ontginnen.

INHOUD: Mededeeling betreffende het Genootschap. — Rectificatie. — Verslag van de 7e ledenvergadering der Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — De bewaarschool der vereeniging „Tot Heil des Volks" aan de Willemstraat. — Oud en nieuw in Amsterdam. — Vitruvius (Vervolg). — Collectieve arbeidsovereenkomst (Vervolg). — Voordracht over ventilatie met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem, door Dr. B. Swaab (Vervolg). — Ook een Prijsvraag. — Boekbeoordeeling. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten.

MEDEDEELING BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht.

De leden worden herinnerd aan de herhaalde oproeping tot inschrijving van deelnemers aan den cursus 1910—11, welke inschrijving is opengesteld tot 15 Augustus e.k., terwijl prospectus en inlichtingen op aanvrage verstrekt worden door den administrateur G. J. Rutgers, Overtoom 298.

RECTIFICATIE.

Het Nederlandsch paviljoen te Brussel.

In No. 29 van dit orgaan komt een interview voor met den architect van het Nederlandsch paviljoen op de wereldtentoonstelling, overgenomen uit de Nieuwe Rotterdamsche Courant. De Heer Kromhout zegt daarin: „Collega Walenkamp, die de afdeeling Kunstnijverheid zoo uitstekend behandelde, had gelukkig een hooge opvatting van samenwerken, waar hij op de galerij zijne kleuren in de mijne deed vloeien" enz.

In verband hiermede stel ik er prijs op te verklaren, dat door de sub-commissie der Kunstnijverheidsafdeeling den heer Jac. van den Bosch en mij het ontwerp en de leiding der verschillende werkzaamheden opgedragen werd, en wel den heer v. d. Bosch als decorateur, ondergeteekende als architect. Bovenstaande woorden van den heer Kromhout gelden dus in de eerste plaats den heer v. d. Bosch, die in overleg met ondergeteekende deze decoraties ontwierp.

H. J. M. WALENKAMP Czn.

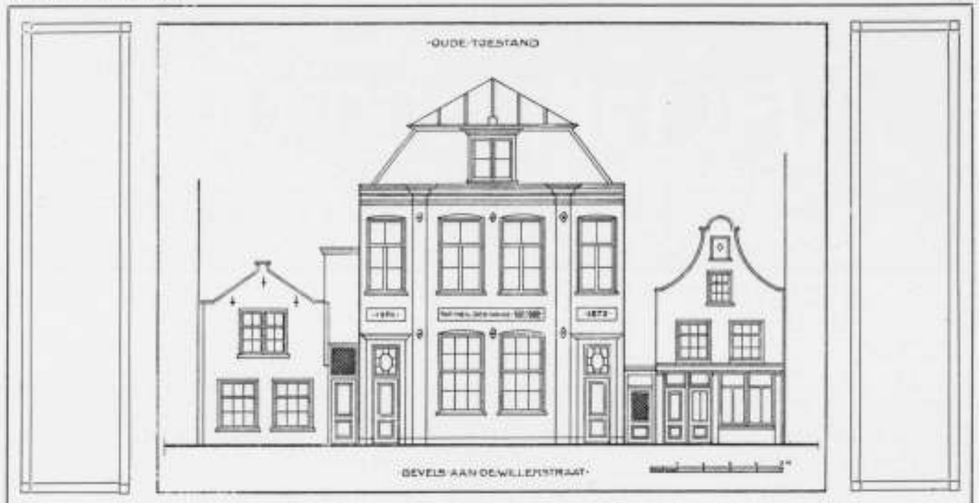
N.B. Door een verzuim in de verzending kon deze aanvulling eerst heden opgenomen worden.

VERSLAG VAN DE 7e LEDENVERGADERING DER CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

BESLOTEN werd dat de Heeren Otto Schulz en C. J. de Haas het uitbreidingsplan der Gemeente Hilversum in bestudeering nemen en hunne bevindingen ter tafel zullen brengen, om daarna een schrijven aan B. en W. dier Gemeente te richten, waarin gewezen zal worden op den onlogischen samenhang van dat plan, maar tevens aangewezen hoe het plan in hoofdlijnen zal kunnen behandeld worden.

Besloten werd aan de Utrechtsche couranten een ingezonden stuk ter opname toe te zenden, waarin met treffende voorbeelden aan het Utrechtsche publiek gewezen zal worden hoe slecht, onaesthetisch en onconstructief daarter stede op verschillende plaatsen gebouwd wordt en zal getracht worden met schetsen de waar-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 15.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en abonnenten f 3.90.

heid van bovengenoemde beschrijving te verduidelijken.

Aangenomen werd het voorstel om de verslagen der ledenvergaderingen aan de vijf Utrechtsche couranten te zenden ter opname.

Op uitnoodiging van Prof. A. W. C. Dwars zal de Club tot alle Utrechtsche leden van het Genootschap A. et A. een schrijven richten, om op Zaterdag 20 Aug. ten 2 ure de nieuw gebouwde Middelb. Technische School te gaan bezichtigen.

Ook zal de Club in aansluiting met besturen van andere kunstvereenigingen deze maand een excursie naar kasteel Haarzuylen ondernemen.

Besloten werd een schrijven tot de Senaat van het Utrechtsch Studentencorps te richten, waarin aan dat corps verzocht zal worden om een schrijven in de Utrechtsche couranten te plaatsen, waarin het Utrechtsche publiek opgewekt wordt om een commissie voor 't a.s. Lustrum in 't leven te roepen en dat de Club gaarne hare medewerking geven wil, om de stadsversiering tot een goede en waardige uiting te brengen.

In de afgeloopen maand heeft een tentoonstelling van plaatwerken in de schoollokalen van het Museum van Kunstnijverheid plaats gehad en waar de leden van de Club, alsmede vele oud-leerlingen en leerlingen van de Kunstnijverheidschool genoten hebben van de aan den wand uitgestalde platen en foto's, o.a. de intericurs van het Raadhuis op den Dam te Amsterdam en vele oude binnenhuizen van Nederland, tevens was een collectie foto's uit Italië, afgestaan door den Heer de Haas, tentoongesteld.

Ook waren door de Gemeente foto's afgestaan van de restauratie van den Domtoren te Utrecht en waarop duidelijk uitkomt, hoe noodzakelijk het restaureeren was.

Met toestemming van den Directeur der Gemeentewerken en door tusschenkomst van de Club werden de leerlingen der Kunstnijverheidschool in de gelegenheid gesteld om de restauratie van den Domtoren te bezichtigen en werd daarvan druk gebruik gemaakt.

C. J. DE HAAS,
1e Secretaris.

DE BEWAARSCHOOL DER VEREENIGING „TOT HEIL DES VOLKS" AAN DE WILLEMSTRAAT.

Bijgaande clichés geven de school vóór en nà de verbouwing weer. Staande met het gezicht naar het gebouw, vindt men achter de gevel de navolgende vertrekken:

Links, onder: wacht- en kleedkamer, een hoofdtrap naar de vergaderzalen op de 1e verd.

Links, boven: woning van den concierge.

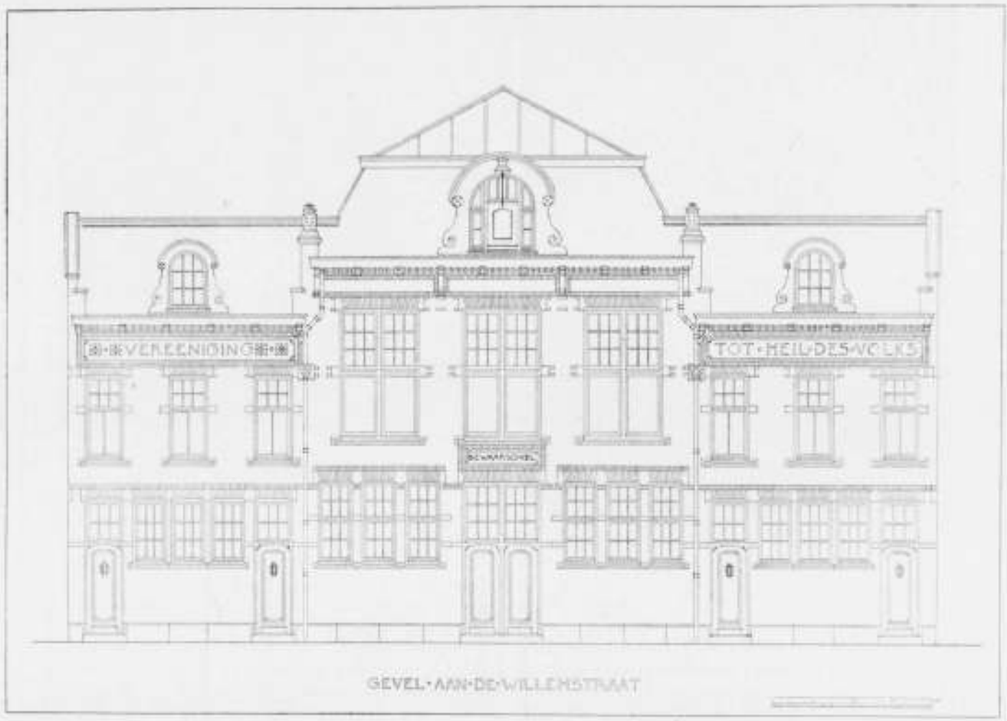
In het midden: onder, de schoollokalen; boven de vergaderzalen.

Rechts, onder: de speelplaats.

Rechts, boven: de woning van het hoofd der school.

Achter kleedkamer en speelplaats aan den B. G., liggen de privaatgebouwen en daarachter groote, opene en geheel beplante en van zandbakken voorziene speelplaatsen. De totale vloeroppervlakte aan den B. G. — groot ± 430 M.² bestaat uit *Siegwartvloer* met afdekking van *Schejnvloer* (met ronde hoeken tegen de muren oploopend.)

De kleuren van het schilderwerk zijn, inwendig: geel en groen, uitwendig, dus voor de gevels: wit, groen en „steengrauw."

Het metselwerk is voorts van grijzen klinker, met hardsteen voor afdekkingen, constructiedeelen enz.; spaarzame toepassing van crême-kleurige verblendsteen, alsmede vakvullingen van dito-kleurige matglazuurtegels. De kap is bekleed met groene Remogneleien.

ADR. MOEN.

OUD- EN NIEUW IN AMSTERDAM.

Proeve van Wandalisme in kwadraat.

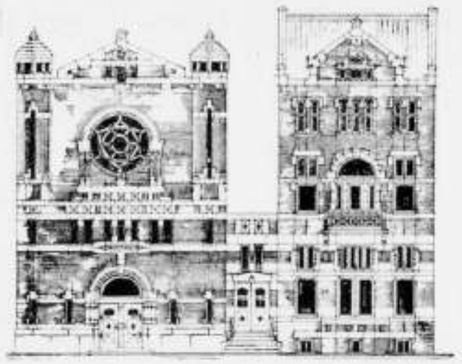
BIJGAANDE illustraties vertoonen het beeld van het Logegebouw in de Vondelstraat, zooals dit voor enkele jaren verbouwd en bijgebouwd werd en thans een herhaalde bewerking ondergaat. De eerste gevel werd destijds gebouwd door een onzer meest erkende jongere bouwmeesters, die met de noodige eerbied voor den veteraan, Dr. Cuypers, diens gevel gespaard liet, en er zijne schepping van later tijd (en daarom van ander karakter) naast plaatste. Bij de 1ste afbeelding diene in aanmerking genomen te worden dat het reliefin de tympan voorloopig achterwege gelaten werd tot tijd en wijle er geld voor zou zijn.

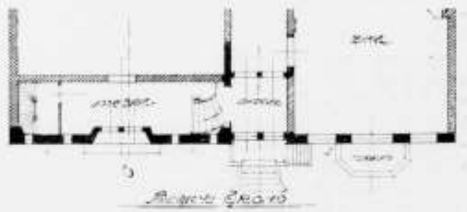
Helaas, es hat nicht sollen sein!

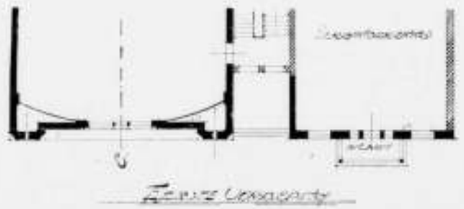
Men heeft beter geweten. Het bestuur der instelling beducht voor den afstand tusschen de twee grootste steden van ons land en niet beseffende dat 't zijn vroegere architect tijdens zijn wonen en werken hier ter stede volstrekt niet zwaar viel zelfs zeer omvangrijke bouwwerken te stichten in Milaan, Luik, Brussel en elders, meende goed te doen een Amsterdamsch *„bouwkundige en makelaar"* aan te zoeken voor de tweede uitbreiding.

Deze, een anders-geaard mensch, was met minder piëteit toegerust en zag er niet tegen op moker en breekijzer te hanteeren, belust op het maken van een „eigen schepping"(?) Bij beschouwing van 't plan blijkt duidelijk dat niets drong tot het doen verdwijnen van Dr. Cuypers' gevel. En wat het sloopen van den bestaanden nieuwen gevel betreft mag ernstig betwijfeld worden dat men er in slaagde er een betere voor in de plaats te brengen. Bovendien verlieze men niet uit 't oog dat de bovengevel naast de onderbouw

geplaatst is (scheiding volgens de verdiepingen) waar uit direct de vraag volgt: waarom dan die onderbouw vernieuwd? Verder zijn de twee torenvormige hoekpartijen door niets gemotiveerd, immers in de gehoorzaal zijn ze weer weggemoffeld, en zelfs is ter wille van dit effectje de bovengevel achter den benedengevel gebouwd op onderslagen, dus absoluut humbug, effectbejag. En wat een verband tusschen beide gevels. Wilde men dan volstrekt alles neerhalen, dan had men toch allicht wat meer eenheid en daardoor een veel grootscher compositie gemaakt; doch: mag men dit woord bij onze bouwkundige-makelaars wel als bekend en begrepen onderstellen? De prent getuigt van deze bekendheid niet.

't Is nog niet genoeg dat Amsterdam ontdaan wordt van hare charmen, de oude architectuur; ook de weinige waarlijk-goede producten van onzen tijd laat men niet ongerept voortbestaan.

Vergelijk dit geval 's met dat van het gebouw der „Nederlanden van 1845" te Den Haag; waar de bouwmeester tweemaal in de gelegenheid werd gesteld zijn werk uit te breiden niet alleen; doch tevens te verbeteren, practisch en estetisch, overeenkomstig den groei des kunstenaars zelve gedurende het bestaan zijner schepping. Zoo zeer de houding der Directie van de „Nederlanden" waardeering verdient; in gelijke mate is de handelwijze van het Logebestuur te laken.

JAN V. S.

VITRUVIUS. *(Vervolg van pag. 254.)*

VITRUVIUS behandelt zijn onderwerp, de Bouwkunst, wel op een zoodanige wijze, dat voor hem, die de bouwkunst grondig moet kennen, dus de architect, zijn boek *het* boek is, waaruit hij het overzicht van de grondslagen van zijn vak kan krijgen, doch tevens ook zóó, dat het geschikt is, als wegwijzer in de bouwkunst te dienen voor den ontwikkelden, kunstlievenden leek.

„Dat er aan *zulk* een werk behoefte was" is juist.

Doch „Candidus" mag deze zin niet gebruiken, om te betoogen, dat Vitruvius zijn werk is gaan schrijven „als handboek der bouwkunst voor zijn collega", omdat er geen werken over bouwkunst ter hunner behoeve bestonden. Alweer Vitruvius zelf, die ons dit, in zijn voorrede van zijn zevenden boek bewijst. In deze voorrede betoogt Vitruvius, in het kort gezegd, het nut „zijn licht niet onder de korenmaat te zetten". Wij zijn grooten dank verschuldigd aan hen, die hun kennis in boeken neerlegden voor de nakomelingschap, daarentegen zijn *zij* „streng te berispen, die uit de „geschriften van aanderen stelen en voor hun eigen „werk uitgeven. Zij, die, zonder zelfs iets lezens-„waard geschreven te hebben, daarin slechts eer „zoeken de geschriften van anderen uit wangunst te „verongelijken, verdienen niet alleen verwijt, doch „ook, om hun goddeloosheid, zelfs straf. Inderdaad „is 't bekend, dat de Ouden ernstig een dergelijke „handelwijze hebben gestraft". Die ernstige straf is natuurlijk de doodstraf. Hij geeft daarvan een paar voorbeelden, en zegt verder: „Ik van mijn kant, „o Cäsar, ik breng dit werk niet aan het licht, nadat „ik vreemde titels veranderd en mijn eigen naam „ondergeschoven heb; noch is het mijn doel, de „denkbeelden van anderen te bedillen om daardoor „voor mijn denkbeelden lof in te oogsten. Veelmeer „dank ik alle schrijvers bovenmate, die van af oudtijds „hoofd noch moeite hebben gespaard om, de een in „dit, de andere in dat vak, een overvloed van stof „te geven. Als uit een overvloedige bron put men „uit hen, gebruikt het bruikbare voor zijn eigen doel, „en wint daardoor niet alleen aan stof, doch ook aan „tijd; ja, men durft ook, op dergelijke zegslieden „bouwend, verder gaan, en nieuwe denkbeelden op „peren."

Dan begint hij te bespreken welke bouwmeesters vóór hem, en waarover zij geschreven hebben. De oudste: Theodorus, de bouwmeester van den Dorischen Junotempel te Samos *), schreef over dezen tempel. Over den Jonischen Dianatempel te Ephesus, de bouwmeester er van: Ktesiphon, en Metagenes, de zoon van Ktesiphon. Verder over den dorischen tempel der Minerva op den burcht te Athene, Iktinus (de beroemde bouwmeester uit den tijd van Perikles). Zoo doorgaande noemt hij ongeveer 30 bouwmeesters op, die over hun vak geschreven hebben, en wier werken hem ten dienste hebben gestaan. Dit waren allen Grieken. Van zijn eigen landslieden hadden slechts enkelen geschreven. „Fussitius heeft een uit-„stekend boek uitgegeven; daarna Terentius Varro „onder 9 boeken over de wetenschappen, er een over „de bouwkunst; en eindelijk Publius Septimus twee „boeken erover. Meerdere schrijvers over dit vak „zijn mij niet bekend geworden."

In de voorrede van het zesde, dat ik de volgende keer behandel, gedenkt Vitruvius de zorg van zijne ouders hem grondig zijn vak te hebben laten leeren. Hij gedenkt degenen, die hem zooveel kennis bijbrachten, en de goede boeken, die hem daarenboven ten dienste stonden. Bewijst dit niet, dat hij voor zijn *werkelijke* collega's heusch niet een handboek behoefde te schrijven? Bestond er niet een „Collegium", het Romeinsche gilde van bouwmeesters? Voor hen, die buiten dit „Collegium" stonden, de niet Ingewijden dus, de beunhazen in zijn tijd, waarover hij gedurig met philosophische berusting spreekt, heeft hij gerust zijn boek niet geschreven.

Nog dit. Evenals het in de voortzetting van het Romeinsch „Collegium", het gild der Comaciner meesters, en ook de latere bouwgilden, den leden verboden was de feitelijke kennis van hun kunst (de geestelijke grondslag, de symboliek, en ook de z.g. vakgeheimen) aan niet-Ingewijden mede te deelen („Ingewijd" doelt op den geestelijken kant van hun kunst), zoo was het ook in het „Collegium". Dit bepaalt ook den geheelen geest van Vitruvius' boek. Hij geeft juist zóóveel, dat wij intuitief voelen, dat hij er meer van weet, doch niet genoeg om te leeren, wat wij noodig hebben om het vak zelf te kunnen beoefenen.

Nog meerdere bewijzen kunnen er uit Vitruvius' getrokken, dat zijn boek niet een dergelijk werk is, wat wij een handboek noemen, doch dit zou deze korte bespreking te lang maken. *(Wordt vervolgd.)*

*) Theodorus leefde 700 jaren vóór Christus. Hij bouwde den beroemden Junotempel weer op, die door de Perzen verbrand was, en die uit den tijd der Argonauten moest dagteekenen. Hij legde ook op Samos een labyrinth aan, en bouwde in Sparta een gebouw voor de volksvergadering. Hij was een bekwaam beeldhouwer, en verstond de kunst ijzeren beelden te gieten.

COLLECTIEVE ARBEIDSOVEREENKOMST.
(Vervolg van pag. 254.)

Geschillen.

Art. 11. Indien tusschen een opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar en den architect eenig verschil mocht ontstaan over één of meerdere bepalingen in deze overeenkomst omschreven, kan de architect en de opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar het geschilpunt onderwerpen aan het oordeel der besturen van den Bond van Nederlandsche Architecten en van den Bond van Technici.

Zoo deze niet tot een bevredigende oplossing kunnen geraken, kan daartoe een Commissie worden benoemd van 3 leden, waarvan 1 wordt benoemd door het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten en 1 door dat van den Bond van Technici, welke 2 leden een 3e benoemen als Voorzitter.

De uitspraak van deze Commissie is voor beide belanghebbenden bindend en wordt in het Technisch Weekblad, Orgaan van den Bond van Technici, bekend gemaakt.

De kosten door de hierboven bedoelde Commissie

te maken, worden door de verliezende partij gedragen.

Bij arbitrage zal door beide partijen vooraf een som van *f* 50 ter overeen te komen plaatse worden gedeponeerd, waaruit de eventueel te haren laste komende onkosten, 't zij geheel of gedeeltelijk zullen gekweten worden.

Geschillen over capaciteiten van den opzichter, den opzichter-teekenaar of teekenaar kunnen op deze wijze niet worden beslecht.

Duur, wijziging en opzegging der overeenkomst.

Art. 12. Deze overeenkomst wordt aangegaan voor den tijd van 1 jaar, ingaande één maand na onderteekening dezer overeenkomst. Indien echter geen van beide partijen uiterlijk twee maanden vóór het tijdstip, waarop deze overeenkomst eindigt, aan de andere partij schriftelijk heeft te kennen gegeven, dat zij deze overeenkomst wenscht te wijzigen of wel als geëindigd wenscht te beschouwen, zal ze geacht worden stilzwijgend te zijn verlengd van jaar tot jaar.

Aldus in duplo opgemaakt, enz.

De Bond van Nederlandsche Architecten,
K. P. C. DE BAZEL, *Voorzitter.*
JOS. TH. J. CUYPERS, *te Secretaris.*
De Bond van Technici,
H. J. HENDRIKSE, *Voorzitter.*
JOH. P. SMIT, *te Secretaris.*

Amsterdam, 1 Juli 1910.

Algemeene instructie voor den Opzichter.

1°. De Opzichter vertegenwoordigt den Architect, hij zal van die bevoegdheid slechts in zooverre gebruik maken, als hij daartoe in het algemeen of in 't bijzonder door den Architect gemachtigd is.

Als vertegenwoordigende den Architect, heeft de Opzichter dus ten opzichte van den bouw volgens dezelfde beginselen en als de Architect zelf, de belangen van den bouwheer te behartigen en is gehouden:

2°. Den ganschen tijd welken gearbeid wordt op het werk aanwezig te zijn;

3°. Zich alleen met toestemming der Directie elders te begeven, ook al is dit om werken op den bouw betrekking hebbende te gaan zien.

4°. Buiten het hem door den Architect te betalen salaris geen beloonigen, geschenken of betalingen direct of indirect te aanvaarden van personen, die met het werk in aanraking komen.

5°. Den tijd gansch te besteden voor het bouwwerk, tenzij de Architect heeft goedgekeurd, dat ook ten bate van andere werken door hem mag worden gearbeid.

6°. Het werken tegen belooning voor rekening van derden in vrijen tijd, geschiedt slechts met kennisgeving aan den Architect-patroon.

7°. Alle geschreven stukken, teekeningen en reproducties die in dienst van den Architect gemaakt worden, zijn en blijven diens eigendom. Zij mogen zonder zijn toestemming niet aan derden overgelegd of afgegeven worden.

Het maken van copieën of reproducties voor eigen gebruik van den opzichter, teekenaar of opzichter-teekenaar, is zonder toestemming van den Architect niet geoorloofd.

8°. Hij behoort strikte geheimhouding in acht te nemen omtrent alles, wat hem met betrekking tot de werkzaamheden en relaties van zijn patroon ter kennis komt.

De sub 6°, 7° en 8° genoemde bepalingen gelden ook voor den opzichter-teekenaar en den teekenaar.

Overtredingen kunnen worden gestraft met boete ten bate der Technische organisatie door deze lichamen te bepalen of wel met onmiddellijk ontslag, behoudens beroep overeenkomstig art. 11.

Het bestuur van de B. N. A. ontwierp verder in overleg met dat van den Bond van Technici een model voor de *aanstelling van opzichters, teekenaars of opzichter-teekenaars.*

VOORDRACHT OVER VENTILATIE

MET BIJZONDERE BESCHOUWING VAN HET OMGEKEERDE SYSTEEM DOOR DR. B. SWAAB *(Vervolg van pag. 247).*

MEN zal daaruit kunnen begrijpen, dat een raam boven in het lokaal veel beter is dan op lager niveau. Immers als aanvoer voor versche lucht voldoen beide vrijwel even goed (buiten rekening latende, dat bij lage vensters de voeten afkoelen), daar de versche, meestal koudere lucht toch terstond zakt. Maar als afvoerkanaal voldoen de hooge vensters veel beter, omdat zij niet, zooals de lagere, boven hun niveau een vrijwel doode ruimte laten.

Haastig zal ik even de verschillende soorten ramen voor u de revue laten passeeren.

1°. Schuiframen, hetzij boven of beneden in een lokaal of wel beide tegelijk.

2°. Tuimelramen, met de as in het midden van het raam. In geopenden staat steken zij dus voor de helft naar binnen en voor de andere helft naar buiten uit.

3°. Valramen. Hier ligt de as zoo laag mogelijk. Geopend steken zij in hun geheel naar eene zijde uit. Zij hebben al of geene zijbescherming (z.g. zijwangen).

4°. Openslaande ramen.

5°. Vensters van Castaing. Het is een stel van twee ramen. De buitenste laat aan den onderkant, de bovenste aan den bovenkant eene vrije ruimte over. De lucht kan dan voor haar binnentreden een weinig verwarmd worden, terwijl de invloed van heftigen wind grootendeels wordt buitengesloten. Het is eene zeer practische inrichting.

Het openen der vensters heeft in het koude jaargetijde en bij sterken wind wel eenig bezwaar. Om hieraan tegemoet te komen heeft men vensters gemaakt met geperforeerd glas. De kleine openingen zijn dan zoo aangebracht, dat zij naar binnen toe wijder worden met het doel om de snelheid van de binnentredende lucht te verminderen. Waar deze inrichting in het koudere jaargetijde en bij sterken wind meer voldoet, staat zij echter in het tegenovergestelde geval bij onze gewone ramen ten achter.

In het voorbijgaan stip ik nog even aan de bekende *glas-jalousieën* en de *beweeglijke lijsten* (Sheringham) om nog even stil te staan bij de *geperforeerde steenen.* Terwijl de gewone steenen van onze muren slechts kleine openingen overlaten voor het doortreden van de lucht, geven de geperforeerde steenen daartoe meer ruimte en vergrooten dus op deze manier de natuurlijke luchtverversching.

De tot nu toe genoemde inrichtingen hebben allen dit gemeen, dat zij tegelijkertijd dienen voor den aanvoer van de versche lucht en voor den afvoer van bedorven lucht. Ik behoef u niet te zeggen, dat dit nu niet een ideale toestand is. Verreweg verkieselijker is het de twee functies, aanvoer en afvoer, te scheiden. Men kan dan de bovengenoemde inrichtingen weer gebruiken voor toevoer van buitenlucht en een afzonderlijk kanaal aanbrengen voor verwijdering van de verbruikte lucht, óf men kan voor de beide functies bepaalde kanalen aanbrengen. Voor het afvoerkanaal blijf ik dan steeds de eisch stellen, dat het boven in het lokaal uitmondt. Verder brenge men dit kanaal in de buurt van eene warmtebron, opdat de lucht steeds hare stijgende richting behoudt. Het verdient daarom aanbeveling deze kanalen altijd in de omgeving van den schoorsteen aan te brengen. Zeer doelmatig zijn daarom ook de op dit principe geconstrueerde *Weuham-branders.* Deze gasbrander is geheel omgeven door een dubbelen wand, welke eene ruimte overlaat, waarin de lucht, verwarmd, wordt afgevoerd. *(Wordt vervolgd.)*

OOK EEN PRIJSVRAAG.

De firma Verwey en Lugard (afd. aviatiek) heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een teekening van een vlag om op de vliegterreinen te laten wapperen. Aan de Hollandsche teekenaars, schilders en heraldici is het verzoek tot medewerking gedaan. Als hoofdkleur komt het geschikst voor blauw, wit en eventueel goud. Niettemin worden ook andere kleuren toegelaten. De verhoudingen van lengte tot breedte is 8 : 5 M. Een drietal prijzen worden beschikbaar gesteld voor drie tochten in de aëroplane die niet persoonlijk zijn, en desgewenscht aan anderen kunnen worden overgedragen.

Inzendingen behooren te geschieden vóór of op 31 Aug. a.s.

BOEKBEOORDEELING. — WERKTUIGKUNDE.

Onder den titel „werktuigkunde voor ambachtslieden" verscheen van het eerste deel: Kennis van Werktuigen; de vijfde druk, wel een bewijs dat dit boekje zijn weg vindt onder de toekomstige technici.

Het eerste hoofdstuk behandelt: beweging, krachten, wrijving en arbeid.

Het tweede hoofdstuk eenvoudige werktuigen, die dienen tot verplaatsen van lasten.

Het derde hoofdstuk: onderdeelen van werktuigen als rader- en drijfwerken.

Het vierde hoofdstuk meer samengestelde werktuigen als takels, dommekrachten enz.

Het vijfde hoofdstuk: de pompen.

Ten slotte in het zesde hoofdstuk iets over draagvermogen van bouwstoffen.

Bij het behandelde zijn goede voorbeelden uit de praktijk gekozen, terwijl een aantal werkstukken aan ieder hoofdstuk is toegevoegd, aan het slot de antwoorden dezer vraagstukken.

Behalve ten dienste bij het ambachtsschool onderwijs, kunnen wij dit deeltje voor eigen studie aanbevelen bij de bouwkundige opzichters of hen, die zich voor een bouwkundig examen wenschen te bekwamen.

De schrijver is de bekende heer G. A. Scholten en de prijs *f* 0.75.

J. R.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1728: „Het leven van Vondel", door Dr. P. Leendertz Jr., geïllustreerd door E. W. Moes, bijvoegdeel door J. F. M. Sterck. „Pucel Céronne", door Frans Vermeulen.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 32: „Stedenbouw", Dichtheid van bebouwing, vervolg, door J. G. Wattjes. „Brieven uit België" XXVII, vervolg, door N. H. Z. „Sociale Hygiëne en techniek", door J. L. B. Keurschot. „Wijziging der Woningwet", door S. D.

„DE INGENIEUR" No. 32: „De spoor- en tramwegen op het eiland Java", vervolg, geh. door J. Th. Gerlings. „Snelstaal" met afb. door A. Vosmaer. „Eenige oorzaken van slechte wegen", door J. v. d. Breggen.

„DE OPMERKER", No. 32: „De Werkbondtentoonstelling te Brussel", met afb. „Een nieuw Raadhuis voor de Residentie". „De opgravingen bij Voorburg", N. v. d. D.

„DE AANNEMER" No. 32: „Rapport van de Staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs". „Arbeiders ziekteverzekering".

„TECHNISCH WEEKBLAD", No. 32: „Ontslag van den Voorzitter", door A. Pino. „Wenken voor de behandeling van accumulatoren voor ontsteking", door V. A. „Iets over conische tandraderen" (slot), door P. D. Kunst. „Iets over doorgaande liggers over meerdere steunpunten". „Een merkwaardig bouwwerk".

„BOUWKUNST No. 4: „Over Bouwkunst", door A. J. Kropholler, met afb. „Het Rijksmuseum". „Huis Lambert van Meerten te Delft", door J. H. Schaad, met afb.

„BUITEN" No. 32: „Troyes", door v. d. M., met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 61—62: „Brunnen-Anlage vor dem Kaiser-Wilhelm-Denkmal in Magdeburg", door F., met afb. „Tunnel aus Eisenbeton für das Offiziersheim „Tannus" in Falkenstein", door Dr.-Ing. R. Farber, met afb. „Von der II. Ton-, Zement- und Kalk Industrie-Ausstellung in Berlin", Arch. Lossow en Kühne. „Die Verwirklichung des Walchensee-Kraftwerkes". Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Bau einer Stadthalle nebst Ausstellungshalle in Hannover", met afb.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 44—45: Le Paris d'Autrefois) „L'Hôtel de Lamoignon", door P. Planat, met afb. „Concours du grand Prix de Rome", door A. Gelbert. „Le Pont en X", door E. Hénard. „Hôtel à voyageurs, Rue de Richelieu à Paris", door A. D., met afb. Arch. M. Constant Lemaire.

— „Les Architectes du Louvre. — Les Prix de Rome", door P. Planat. „Petits Supplements Budgétaires". Musee Commercial de Dunkerque", met afb. „Miroir d'Eau. La Seine et ses Affluents", door A. D., met afb. „Fermes en Bois à plusieurs travées", door P. P.

„BUILDING NEWS" No. 2901: „A Policy of Pin-Pricks", „Streets", „Cinema House, Oxford-Street", W., met afb. „The Public health acts, The Model By-Laws of the local Government Board, and the Drainage By-Laws of the London County Council and Provincial Boards of Health", door W. Jennings. „The conway Webb Memorial shield". The Palace of French arts and Industries", met afb. „The Usher Hall competition", met afb. „House at Broxbourne"; R.

BERICHTEN.

Een *Reuter*-telegram heeft een kort bericht gegeven van de belangrijke vondst, welke men te Belmonte heeft gedaan.

Bij de uitgraving van de aldaar ontdekte necropolis stiet men op twee uit de vierde eeuw voor Chr. dagteekenende graven, vier en een halven meter lang, twee meter breed en meer dan drie meter diep. Daarin lagen vrouwelijke skeletten, ieder door een bronzen krijgswagen gedekt.

Het eerste graf, kosthaar aangelegd, bevatte een buitengewoon groote verzameling wapens, gesoden versiersels, voorwerpen van ivoor, barnsteen, zilver, brons, ijzer en aardewerk. Het lijk is in een ten deele nog intact gebleven kostbaren mantel gehuld. Het tweede graf bevat eveneens een krijgswagen, verder bronzen zadelbeslag, wapens en kosthaarheden.

Prof. Dalloso, die de opgraving leidt, meent dat men hier zeer wel te doen kan hebben met de lijken der door Vergilius besungen koningin der Volskers Camilla en van een harer geallieerden.

In ieder geval schijnt het gevondene te bewijzen dat de legende der oorlogvoerende amazonen op werkelijkheid steunde. (*Hbl.*)

Een nieuw Raadhuis in den Haag.

B. en W. hebben van de plannen om het Raadhuis te verbouwen afgezien. In een schrijven aan den Raad komen zij na vrij uitvoerige berekeningen tot de conclusie, dat elke verbouwing van het bestaande Raadhuis onvoldoende zou blijken, uittegerstaande een zoo groot mogelijke uitbreiding en verandering het oude Raadhuis voor 5/6 gedeelte zou vernieuwen. B. en W. meenen dan ook, dat tot zulk een verbouwing alleen zou mogen worden overgegaan, indien geen geschikt terrein voor een nieuw Raadhuis was te vinden of de daaraan verbonden kosten niet tegen de te verwachten practische voordeelen opwogen.

Voor het gezegde doel allerminst geschikte terreinen meenen B. en W. te hebben gevonden in die, welke zijn begrensd door het Spui, de Kleine Bagijnestraat, de Kalvermarkt, de Nieuwe Markt en de Turfmarkt.

Deze terreinen, aldus de toelichting, zijn niet minder dan dat van het tegenwoordige Raadhuis gelegen in het Centrum der Gemeente; zij zijn van alle zijden, ook langs ruime wegen — nieuwe straat Binnenhof-Spui, Nieuwe Haven, Fluweelen Burgwal — bereikbaar en bieden ruimte voor den bouw van een Raadhuis van pl.m. 8150 M². behouwde oppervlakte, waarvan, ook met het oog op de omstandigheid, dat daaraan, als gelegen aan de breede Turfmarkt, Nieuwe Markt en Spui, meerdere verdiepingen kunnen gegeven worden, veilig mag aangenomen worden, dat het in de behoeften, ook van een verre toekomst, zal kunnen voorzien.

Daar de bebouwing dezer terreinen voor een gedeelte uit minderwaardige panden bestaat, mogen ook de kosten voor onteigening daarvan gerekend worden, betrekkelijk niet hoog te zullen zijn.

B. en W. meenen dat de kosten van verbouwing van het Raadhuis en die van het gebouw aan de Groote Markt, vrijwel even groot zullen zijn als die van een nieuw Raadhuis. Bovendien komt, bij den bouw van een nieuw Raadhuis, grond beschikbaar van het plein achter het oude Raadhuis, dien zij op ongeveer *f* 225,000 schatten, als bij voor bebouwing wordt uitgegeven. En verder mag er op gerekend worden, dat dan het beschikbaar komende oude Raadhuis ook een zeer aanzienlijke waarde vertegenwoordigt. B. en W. meenen dan ook dat de bouw van een nieuw Raadhuis aan het Spui verre de voorkeur verdient, boven verbouwing van het oude. Eindelijk wordt daardoor een complex krotten opgeruimd.

Het is met het oog op een en ander, dat B. en W. voorstellen tot den bouw van een nieuw Raadhuis over te gaan, en den Raad vragen, hun college uit te noodigen, in verband daarmede voorstellen te doen. „Avondpost".

Stadswijk of Villapark in den Haag.

Tusschen deze beide zal ten aanzien van het land van Bylandt (de terreinen aan den Raamweg) wel ten slotte een keuze gedaan moeten worden. Wenschten B. en W. aanvankelijk een bebouwing als stadswijk en hadden zij in verband daarmede een plan doen ontwerpen, dat in zijn hoekige centonigheid slechts de sympathie van weinigen had, — thans heeft wethouder Lely duidelijk laten doorschemeren, dat het o flege van dagelijksch bestuur ook voor het aanleggen van een villapark daar ter plaatse — tegenover de Koninginnegracht — wel te vinden zou zijn. Met den heer Berlage was reeds over de zaak gesproken, de bezwaren van financieelen aard waren niet overweldigend, desnoods zou de gemeente tot onteigening en eigen exploitatie moeten overgaan, al ware het slechts, om zekerheid te scheppen, dat in deze eerstelangs buurt ook villa's, die geriem mochten worden, die niet te klein en niet te popperig waren, zouden gebouwd worden.

Dat onteigeningsdenkbeeld is wellicht slechts een wapen. De heer Lely is namelijk — en wie zal het hem misprijzen — uitermate bedacht voor een welgeslaagden aanslag der bouwondernemers op de gemeentelijke schatkist. Hij laat gaarne, om met den heer Van Lieflant te spreken, den zak over de zaak domineeren. En meer dan eens klonk in zijne jongste redevoering, die veel goeds had, de bedekte waarschuwing: „bedenkt het wel, heeren bouwondernemers, alles liever dan een ongemotiveerde bevoordeeling van ulieden ten nadeele der gemeente!"

Zoo is het dus niet onwaarschijnlijk, dat het onteigenings- en eigen-exploitatie-denkbeeld, heden door wethouder Lely geopperd, meer de stok achter de deur, om zoo noodig onwilligen tot rede te brengen, dan een ernstig opgevat voornemen is.

Hoe dit zij, de hoofdzaak is, dat het heerlijke weiland, dat ook de wethouder zoo gaarne daar ongerept zou laten liggen, thans minder dan kort geleden gevaar loopt, omgeschapen te worden in een zoogenaamd luxe-kwartier, waarin zijstraten van 12 meter breedte en sonderling verdeelde bouwblokken een al te groote rol spelen, dat daar nu misschien zoo weinig bedorven zal worden als in de gegeven omstandigheden te bederven valt. Behoud van het bestaande of omvorming van schier het gansche stuk land tot parkterrein (een wensch van den heer Berlage, waarvan de verwezenlijking tijd of 2 millioen kosten meebrengt) moge dan om financieele redenen onmogelijk zijn; een open bebouwing met veel groen en overvloed van licht en lucht zal dan toch wel niet buiten de grenzen van het bereikbare liggen. Bedriegen wij ons, als wij meenen, dat dit laatste plan van B. en W. — de heden door den heer Lely opgelaten vlieger, als men wil — heel wat meer in den smaak zal vallen dan zijn voelgewraakt ontwerp van gesloten bebouwing? (N. Rott. Crt.)

Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam.
Afdeeling: Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht.

De inschrijving van deelnemers aan de Cursus 1910—11 is opengesteld tot 15 Augustus e.k.
Inlichtingen en prospectus verstrekt op aanvrage de administrateur:

Amsterdam, Overtoom 298. **G. J. RUTGERS.**

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Gebruik, geniet Uw kracht, men leeft slechts als men schept.

INHOUD: Leekenbeschouwingen. — De Metro te Parijs. — Vitruvius (Vervolg). — Prijsvragen, door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap. — „Waterstaats"-diploma. — Boekbeoordeeling. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen.

LEEKENBESCHOUWINGEN.

HET zijn niet beschouwingen door een leek, maar beschouwingen voor een leek, die wij in het laatste nummer van het tijdschrift *„Bouwkunst"* vinden en waarover wij eenige opmerkingen wenschen te maken.

De schrijver dier beschouwingen wil den leek, tot wien hij zich richt, het onderscheid tusschen goede en slechte bouwkunst duidelijk maken, en, naar het bekende en beproefde voorschrift, plaatst hij telkens afbeeldingen naast elkander van gebouwen, die goed en gebouwen die slecht zijn.

In het heelal bestaat noch goed, noch kwaad. De menschen, die de aarde bewonen, hebben daartusschen onderscheid gemaakt en wijl in veel hoofden veel zinnen huizen is het te begrijpen, dat de meeningen omtrent goed en slecht nogal uiteenloopen.

De heer A. J. Kropholler, die de beschouwingen voor den leek ten papiere bracht, zal dan ook niet meenen, dat hij alle mannen van het vak daarmede bevredigt.

Velen zullen hem bijvallen, wanneer hij zegt: „Men snuffelt maar steeds in de oude stijlen en maakt de vormen er van na, zonder te beseffen, dat die vormen aan een nieuw gebouw onder geheel andere omstandigheden worden aangebracht, dan eertijds aan het oude geschiedde en dat men ze vroeger nooit zou hebben gebruikt voor het doel en met de hulpmiddelen, die men nu heeft."

Ook dit gedeelte van zijn betoog zal geen tegenspraak ontmoeten: „Treurig maar waar is het, dat bijna alles wat in onzen tijd getimmerd en gemetseld wordt, zoozeer achterstaat bij de huizen, die reeds eenige eeuwen oud zijn; en men behoeft waarlijk niet te denken dat onze openbare gebouwen en revolutiekasten over een paar eeuwen óók wel mooi zullen worden gevonden."

Doch waar de schrijver, aan de hand van de door hem gekozen afbeeldingen, den leek wil duidelijk maken, wat mooi en wat leelijk is, waagt hij zich op een gevaarlijk gebied.

De wiskunde leert ons, dat men alleen grootheden eener zelfde soort met elkander kan vergelijken. Deze regel is echter door den schrijver niet in het oog gehouden. Zoo geeft hij, aan het begin van zijn opstel, ter vergelijking, afbeeldingen van het „Knochenhauer Amtshaus" te Hildesheim en.... het gebouw „Felix Meritis" te Amsterdam! Bij het eerste roemt hij het „mooi silhouet, gevormd door twee groote schuine vlakken, die het huis over de geheele diepte en breedte bedekken", bij het tweede laakt hij het „leelijk silhouet, gevormd door een stukje dak, een stuk tempelfront en stukjes balconbalustrade".

Het orgaan wordt wekelijks gratis toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 10.—, voor kandidaatleden *f* 10.—, voor buitenleden en abonnenten *f* 7.50.

Maar heeft hij dan de ongelijksoortigheid niet ingezien? Het gebouw te Hildesheim is in het begin der 16e eeuw gesticht voor een gansch ander doel, dan dat, waarvoor Jacob Otten Husley in het laatst der 18e eeuw „Felix Meritis" bouwde. Het „Knochenhauer Amtshaus" zou aan de Keizersgracht te Amsterdam evenmin passen, als „Felix Meritis" aan de markt te Hildesheim. Daarenboven zou nog kunnen worden aangevoerd, dat voor het fotografeeren van het Amsterdamsche gebouw een ongeschikte lens is gebruikt, waardoor het van boven veel smaller is geworden dan beneden. Dit evenwel daargelaten is het nog zeer de vraag, of het dak te Hildesheim niet veel te hoog is, en of „Felix Meritis" in zijn streng-Palladiaansche vormen niet uitmuntend wedergeeft, hoe het gebouwd werd als zetel van een genootschap, dat zich de strenge beoefening van wetenschap en kunst ten doel stelde.

Indien de schrijver „Felix Meritis" had vergeleken met „Petit Trianon" te Versailles, hetwelk hij als afbeelding 69 geeft, had men hem over ongelijksoortigheid der grootheden geen verwijt kunnen maken. Immers hier zijn tamelijk wel dezelfde motieven toegepast. Doch waarom prijst hij in het Fransche gebouw „de mooie, ongekunstelde plat-vorm", en zwijgt hij over de daar voorkomende „stukjes balcon-balustrade", die hem aan „Felix Meritis" ergeren?

Bijzonder veel hecht de Heer Kropholler aan „duidelijkheid" in de bouwkunst. Hij heeft evenwel van die „duidelijkheid" een zeer eigenaardige opvatting. Zoo vindt hij een basilikaal gebouwde kerk met kruisbeuk niet „duidelijk", omdat daar, wanneer de nokken der elkander kruisende beuken dezelfde hoogte hebben „verwarring der ruimten door schuine ineen-schietende daken" ontstaat. De „duidelijkheid" is in zulke gevallen, volgens den schrijver, alleen te bereiken, door den nok van den kruisbeuk niet hooger dan de goot van den middenbeuk te plaatsen, of, zoo men gelijke hoogten wil behouden, een toren boven het kruis te bouwen.

Naar het voorbeeld van Cornelis Anthoniszoon en Marcus Gheraerts — van wiens prent, Brugge in vogelvlucht, een deel wordt afgebeeld — kiest de heer Kropholler voor zijn verluchtingen de vogelperspectief. Wellicht is die keuze gedaan, om den leek, als hij weldra per „aero" de lucht zal doorvliegen, het oordeelen over bouwkunst gemakkelijker te maken. Voor leeken, die op den beganen grond moeten of willen blijven, ware echter een lager gekozen standpunt geschikter geweest. De „verwarring" zou daar misschien niet zóó in het oog zijn gevallen.

Mag men, bij het beschouwen van gebouwen steeds denzelfden maatstaf bezigen? Mag men, zooals onze schrijver doet, oude huisjes te Enkhuizen, een woonkazerne in de Magdalenenstrasse te Weenen, de vernieuwde Grafelijke zalen in den Haag en oude huisjes te Brugge met elkander vergelijken? Wie dus handelt stelt zich aan het gevaar bloot, onrechtvaardig te worden. Op hem is van toepassing het versje:

„Unter Eschen
Eicheln suchen,
Und dann fluchen."

De schoonheid der oude huizen te Enkhuizen en te Brugge zoekt men vergeefsch op het Binnenhof in den Haag of in de Magdalenenstrasse te Weenen. Doch wie daarover ontstemd zou raken, zou even dwaas zijn als de man, die, toen hij onder beukenboomen geen eikels vond, ging vloeken.

De gevel te Weenen wordt afgekeurd omdat „de afzonderlijke ruimten, waaruit het huis bestaat, er niet zijn te onderscheiden." Maar wij zouden den heer Kropholler willen vragen, hoe hij, gesteld het bouwen van een huurkazerne te Weenen werd hem opgedragen, in den gevel de verschillende woningen zou uitdrukken? Otto Wagner wist wel, wat hij zeide, toen hij, nu twee jaar geleden, aan zijn buitenlandsche vakbroeders te Weenen den „vorm van een vierkante doos" als den eenig mogelijken voor een moderne huurkazerne aanbeval. Zulk een „vierkante doos" is echter den heer Kropholler een gruwel, en daarom veroordeelt hij zoowel het Kasteel te Amerongen als het Koninklijk Paleis te Stockholm. Hij had, voor het gemak, wel meteen al de paleizen die in de 15e, 16e, 17e en 18e eeuw in Italië gebouwd werden, met zijn banbliksem kunnen treffen.

Men bemerkt hier het gevaar, dat het schrijven van beschouwingen over bouwkunst oplevert. Schoonheid kan zich in zeer verschillende vormen vertoonen. Wie nu, al naar zijn smaak en aanleg, één dier vormen kiest, deze tot de eenig schoone verklaart en alle overige als leelijk veroordeelt, geeft van groote eenzijdigheid blijk. Van deze eenzijdigheid kan men den heer Kropholler niet vrij pleiten.

Erkend dient te worden, dat de schrijver in dit opzicht niet alleen staat. Vooral in de 19e eeuw was het zeer gebruikelijk, één tijdperk van de vroegere bouwkunst ten koste van al de overige als het eenig goede en schoone aan te prijzen. Herinneren wij maar aan Violet-le-Duc, uit wiens „beroemd werk" de heer Kropholler een aanhaling doet.

Een gebouw met een zichtbaar dak kan evengoed mooi zijn als een, welks afdekking men niet ziet, een trapgevel kan evengoed voldoen als een fronton, een rijkversierd gebouw kan evengoed schoonheid hebben als een, dat zeer sober werd opgevat. Slechts dit is „het eenig noodige", dat de bouwmeester talent had en de idealen en de cultuur van zijn tijd tot uitdrukking wist te brengen. Tot het laatst der 18e eeuw toe hebben zij, die bouwden, deze gave bezeten, vandaar dat hun werk aan zulke hooge eischen beantwoordt en zoo vanzelfsprekend zich voordoet.

Zulke talenten heeft de 19e eeuw niet gekend, misschien wel omdat zij noch idealen, noch cultuur bezat. De schrijver zegt het ons: „De naïeve eerlijkheid in het bouwen, die in de oude steden zoo rustig stemt en zulke oorspronkelijke stadsgezichten schiep, heeft plaats gemaakt voor een nuchter scepticisme, zich uitende in het algemeen gevoelen, dat het begrip „schoon" een bepaalde manifestatie van den mammon en een kwestie van geld is".

Toch moeten wij billijk blijven. De oude meesters, wier voortbrengselen wij nu bewonderen, werkten onder veel gunstiger omstandigheden dan die tegenwoordig bestaan. Hen werd niet gevraagd, blokken huizen te bouwen, waarvan ieder huis op iedere verdieping één woning heeft. Zij zouden, ware dit hun taak geweest, het er zeker niet beter afgebracht hebben dan wij.

De heer Kropholler zoekt het kwaad in de platte daken van tegenwoordig, die aan de straatzijde van een hellend gedeelte voorzien worden. Maar er is een tijd geweest, dat zoomin houtcement als zink voor de afdekking der speculatiewoningen gebruikt werd, doch ieder huis zijn met pannen gedekt zadeldak kreeg. Zoowel in Den Haag als te Rotterdam kan men daar voorbeelden van zien. Bevredigend kunnen zij echter niet worden geacht.

Zit het kwaad dan in de blokken? Is het de huurkazerne, die voor het verval van de hedendaagsche burgerbouwkunst verantwoordelijk moet worden gesteld? Wie het antwoord op deze vraag verlangd, ga eens de voorsteden van Londen bezoeken, waar huizen voor één gezin in onafzienbare rijen staan. Ieder huis heeft zijn eigen leien dak, met een topgevel voor en een topgevel achter. Toch maken die Londensche voorsteden uit een oogpunt van bouwkunst geen beter figuur dan de nieuwe buurten der Nederlandsche steden.

Laten wij het maar erkennen, de eischen, die de hedendaagsche samenleving stelt zijn niet gunstig voor het verkrijgen van een bouwkunst, zooals die voorheen bestond. Het is zeer gemakkelijk om te zeggen, dat onze bouwmeesters dan van den nood maar een deugd moeten maken, doch wij mogen toch niet vergeten, dat de architecten van vroeger, hadden zij dit ook moeten doen, ons veel minder mooïs zouden hebben nagelaten. CANDIDUS.

DE MÉTRO TE PARIJS.

Bovenstaande afbeelding, welke ons welwillend ter reproductie werd toegezonden, geeft een duidelijk beeld van wat de Fransche ingenieurs in betrekkelijk korten tijd, onder den grond, ten behoeve van de bekende Parijsche „Metro" wrochtten.

De Place de l'Opera is een kruispunt van 3 lijnen, te weten: n°. 3, 7 en 8. Het geheel vormt een complex „Couloirs", tunnels, trappen, perrons en liften om van te duizelen. Het verkeer wordt hier geleid over 3-hoog banen met richtingen: Gembetta en Villiers; d'Auteuil en Terminus Opera; Place du

De Metro te Parijs.

Danube en Palais Royal. Dit kunstwerk, bij de meesten onzer welbekend, dwingt eerbied af voor zijn durf en aanpak, doch niet het minst voor de „denkende koppen", die van te voren alles helder vóór- en overzagen.

ADR. MOEN.

VITRUVIUS. (*Vervolg van pag. 261.*)

DAT Vitruvius een goed-beklant particulier „architect geweest moet zijn, daaraan valt „niet te twijfelen. Hij kende de geheimen „van het vak op zijn duimpje. Hem kun„nen wij ons wel voorstellen, op een bureau gezeten, „met teekenaars die hem hielpen, meer koopman dan „kunstenaar mogelijk, maar vooral wetenschappelijk „man, zooals men het tegenwoordig zoo gaarne ziet".

Zonderlinger opvatting over Vitruvius dan deze van „Candidus", heb ik nog nooit gelezen of gehoord.

Vitruvius's boek kennende, begint men na deze uitlating te geboven, dat onze heer „Candidus" dat boek eigenlijk nooit ernstig heeft gelezen.

Het zeggen: „hij kende de geheimen van het vak op zijn duimpje", is natuurlijk juist; want zonder zijn boek gelezen te hebben, kunnen wij hiervan zeker zijn, afgaande op zijn autoriteit door alle eeuwen heen.

Doch zou Vitruvius deze alleen te danken hebben aan zijn grondige vakkennis? Hierop moet toch Candidus' uitlating steunen: „maar vooral wetenschappelijk man". Dit in de verste verte niet! De volgorde, die „Candidus" opstelt: wetenschappelijk man, koopman, kunstenaar, is in strijd met heel het wezen van Vitruvius.

De wetenschappelijke kennis van een architect is niet de hoofdzaak. Het is slechts de eenig ware middelaar tusschen zijn kunstenaar-zijn en de uitvoering van zijn in de phantasie-geziene scheppingen. De wetenschap is voor den architect middel, geen doel. Hij neemt de wetenschap niet empirisch, doch philosophisch; omdat hij door de „ware wijsheid (d.i. de waarheid) te beminnen" de grond der dingen vindt.

Want de dingen ontledende, zien wij wel het „inwendige", doch niet het „innerlijke".

Het fijne ontleedmes leert ons niet het wezen der dingen, maar de mate van liefde, die wij er voor voelen, doet ons ze kennen.

Dit moeten wij inzien, om het ware standpunt van den architect te begrijpen. Hij is de vertegenwoordiger op aarde van den „Grooten Bouwmeester". Die dit voelt en werkelijk *wil* zijn, is in waarheid „ingewijd" en weet wat „Kunst" is.

Waar ik reeds meermalen op gewezen heb, n.l. dat in de gegroeide taal, in de volkstaal dus veelal, hooge begrippen op onopzettelijke, ongedwongen wijze belichaamd worden, is ook hier het geval. Van iemand, die met liefde zijn vak of kunst beoefent, wordt gezegd: hij wijdt zich aan zijn vak.

Evenwel, dit moet niet met den mond gepredikt, doch in de practijk beoefend worden. En hier hebben wij het, wat de kracht van Vitruvius is. Tusschen elken regel van zijn boek straalt deze hooge opvatting uit. Hij stond te hoog voor zijn tijd. In hem leefde nog de Grieksche geest in vollen adel.

Dat hij zijn vak uit liefde voor zijn vak en niet uit geldzucht beoefende, dus geen koopman was, blijkt zeer sterk uit de voorrede van zijn 6de boek. Hierin spreekt hij zijn overtuiging uit over de weinige waarde van stoffelijke goederen tegenover die welke kennis ons geeft. Hij begint met daarover Aristippus, een philosoof uit de Socratische school, aan te halen; en ook Theophraat. Deze zegt: „slechts „de goed onderlegde man is in den vreemde niet „vreemd, zelfs als hij door vrienden en familie verlaten is, is hij niet zonder vrienden, doch in iedere „staat voelt hij zich thuis, en kan zonder vrees op „alle lotswisselingen met verachting neerzien; daarentegen zal hij, die zich niet met kennis, doch met „aardsche goederen toerust, zich op onzekere wegen „door een onvast en mislukt leven moeten heenworstelen."

„Op een dergelijke wijze zegt Epicurus: Slechts in „weinig is de Wijze van het geluk afhankelijk; omdat hij zich in de grootste en belangrijkste omstandigheden naar de ingevingen van het verstand en „het vernuft zal richten.

„Dit bevestigen niet alleen meerdere philosophen „als de waarheid, maar vele oude grieksche tooneelschrijvers hebben ook dezelfde gedachten in verzen „ten tooneele gebracht, b.v. Eucrates, Chionides, „Aristophanes, en onder allen voornamelijk Alexis, „die de Atheners daarom voor prijzenswaard houdt, „omdat, in afwijking van de wetten, die voor alle „Grieken golden, aan de kinderen de verplichting „oplegden hunne ouders te onderhouden, de wetten „der Atheners het ten uitvoer brengen van die plicht „slechts vorderden voor dié ouders, die hunne kinderen in de Kunsten lieten onderwijzen; want de „goederen, door het Geluk gegeven, neemt het even „spoedig weer terug; daarentegen wordt Kennis één „met de ziel, en kan haar niet weder ontnomen worden, doch blijft tot den laatsten ademtocht met haar „verbonden.

„Ik beken, en draag daarom de grootste onbe„perkte dankbaarheid aan mijne ouders toe, dat zij, „doordrongen van de wijsheid der Atheensche wetten, „mij een der Kunsten hebben laten leeren, en wel die, „welke zonder veel leeren, dat wil zeggen, zonder „de algeheele kennis der gezamenlijke wetenschappen, „niet waard is geroemd te worden. Nadat ik zoowel „door de voorzorg van mijn ouders, als door het onder„richt van mijn leeraren, met rijke kennis ben voor„zien, heb ik door zelf liefde tot de wetenschappen „en kunsten te hebben, en door het lezen van goede „boeken, gezocht mij die schat des geestes te ver„werven, waarvan de hoofdwerking is, zich verge„noegd te gevoelen, en den grootsten rijkdom daarin „te vinden, niets te begeeren.

„Weliswaar houden enkelen dit voor belachelijk, „en achten daarentegen slechts diegenen wijs, die „rijk aan geld zijn. Velen streven daarom ook dit „doel na, en maken onbeschaamd door rijkdom, zelfs „naam. Wat mij betreft, o Cäsar, ik heb mij niet „uit hebzucht op mijn kunst toegelegd, doch een „matig inkomen in eer verkregen heeft mij altijd „toegeschenen de voorkeur te hebben boven overvloed in oneer. Bij zulk een denkwijze ben ik waarlijk „niet zeer beroemd geworden. Toch vlei ik mij door „het schrijven van deze boeken bij de nakomelingschap niet onbekend te blijven."

Wat zegt „Candidus" hiervan? Is dit een koopman of een ware kunstenaar, die dit schrijft? Past het hem op zulk een toon, verstoken van alle ernst, te schrijven, als hij doet in zijne zinnen: „Dat Vitruvius een „goed-beklant particulier architect geweest moet zijn, „daaraan valt niet te twijfelen, enz." Wordt onze kunst niet meer gebaat door een goede, degelijke studie over een onderwerp, dan door het schrijven van een makkelijk leesbaar, doch oppervlakkig stukje?

Hooren wij, wat Vitruvius verder zegt:

„Is het ook wel te verwonderen, dat ik velen zoo „onbekend ben? Andere bouwkunstenaars dringen „zich op en smeeken deemoedig om werk; mij hebben „mijn leeraars echter geleerd: verre ervan daarom „te smeeken, moet men zich veel meer laten bidden „het maken van een bouwwerk op zich te nemen; „omdat een eerlijk man zich schaamt, om iets, wat „tot argwaan aanleiding kan geven, te smeeken; „want niet den gever, doch den ontvanger van de „weldaad, past het smeeken. En wat kan degene wel „anders doen, dan argwaan krijgen, als men bij hem „aandringt, het beheer van dat deel van zijn vermogen „bestemd voor het doen van de uitgaven van den „bouw, uit genade op ons verzoek toe te staan. Gaat „hij niet denken, dat dit niet voor zijn, doch voor „ons eigen voordeel geschiedt? Met het oog hierop „droegen de Ouden hunne bouwwerken alleen aan „die bouwmeesters op, die niet alleen afstamden van „eerbiedwaardige ouders, doch ook een passende „opvoeding hadden genoten; in de overtuiging, dat „edele bescheidenheid, niet echter brutaal op den „voorgrond dringen, vertrouwen verdient. De Kunste„naren zelt onderwezen alleen hun eigen kinderen of „bloedverwanten, en vormden dezen tot rechtschapen „menschen, aan wier eerlijkheid men zonder bedenken „de gelden voor uitgebreide bouwwerken kon toe„vertrouwen. Thans bemerk ik, dat onwetenden zonder „ervaring zich uitgeven voor meesters in de archi„tectuur, deze zooveel omvattende Kunst; lieden, die „even weinig van de theorie als van de praktijk „verstaan.

„Ik kan dus niet anders doen, dan die bouwheeren „loven, die vertrouwende op zelfverworven kennis, hun „eigen bouwmeester zijn. Zij denken, dat als zij zich „toch eenmaal aan onwetenden moeten overgeven, „zij liever aan zichzelf de voorkeur geven, en beter „naar eigen willekeur, als naar dien van vreemden „hun geld kunnen verdoen.

„Daar echter niemand het in zijn hoofd haalt, ooit „een ander vak, als de bouwkunst, ja, noch het schoen„makersvak, noch een nog gemakkelijker handwerk, „zelf thuis te willen uitoefenen, en dit alleen wil doen, „omdat diegenen, die van de bouwkunst hun beroep „maken, niet in waarheid, doch valschelijk bouw„meesters heeten, daarom heb ik mij er toe gezet, „een volledig werk over de bouwkunst samen te „stellen, en daarin de geheele theorie ervan uit elkaar „te zetten; in de hoop, het publiek daarmede geen „onaangenaam te doen." *(Wordt vervolgd.)*

PRIJSVRAGEN, DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM, UITGESCHREVEN IN 1910.

1ste Prijsvraag.

Ontwerp van een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof voor een groote stad; in verband met een monumentale ingang, dienstgebouwtjes en oprit.

DE algemeene bedoeling is dat de Rouwkapel dient tot het eventueel tentoonstellen van het stoffelijk overschot van belangrijke personen, tot verzamelplaats van belangstellenden en tot het houden van toespraken.

Dit gebouw moet in de omgeving domineeren; een waardig karakter in overeenstemming met den ernst van de bestemming is vereischt.

De oprit heeft ten doel verband te brengen tusschen hoofdingang en kapel. Voldoende ruimte tot manoeuvreeren met een groot aantal rijtuigen enz. is noodzakelijk.

Het complex van dienstgebouwtjes en hoofdingang moet door monumentaal karakter medewerken in het geheel, doch ondergeschikt blijven aan de kapel.

De *Rouwkapel* moet bestaan uit:

Een centrale ruimte inwendig groot pl.m. 80 M²., door hooggeplaatste ramen te verlichten.

Tegenover den hoofdingang, die in de as van den oprit aan te brengen is, moet een spreekgestoelte geplaatst worden; aan weerszijden daarvan achter- of zij-uitgangen naar de begraafplaats.

Aan twee zijden der centrale ruimte wachtkamers aan te brengen ter oppervlakte ieder van pl. m. 40 M²., en beide wachtkamers met uitgebouwd tochtportaal en W. C., een kast en een trapje naar boven, indien een zolder wordt aangebracht.

De hoofdingang is door een *oprijlaan* van pl. m. 100 M. lengte verbonden met de Rouwkapel; langs deze oprijlaan zijpaden voor voetgangers aan te brengen, waaraan een viertal rustbanken te plaatsen.

De *hoofdingang* zelve is gelegen aan een pleintje en geflankeerd door twee *gebouwtjes*.

De ingang moet bestaan uit 2 doorgangen voor rijtuigen en twee of meer ingangen voor voetgangers, met hekken gesloten, en mag met een bergplaats overbouwd worden.

Het linksche gebouwtje moet bevatten: op den beganegrond een lijkenhuis met 6 cellen, elk pl. m. 6 M² groot, aan één zijde open en gelegen aan een ruime gemeenschappelijke gang in verband met een grootere en kleinere wachtkamer, een vestibule, twee W. Cs.; en een afgesloten trap voerende naar den zolder.

Het rechtsche gebouwtje moet bevatten: op den beganegrond een portiersloge met vestibule aan de voorzijde, een opzichtersloge met vestibule in verband met een bergplaats van baren aan de zij- of achterkant; verder twee W. Cs.; voorts een woning voor den portier bevattende woonkamer met keukentje, W. C., kasten enz., en een trap voerende naar de verdieping waarop twee slaapkamers en verder bergruimte zijn in te deelen.

De *afsluiting* van de begraafplaats aansluitende aan deze gebouwtjes moet geschieden door een muur ter hoogte van pl.m. 2,75 M. of door een muur ter hoogte van pl. m. 1,50 M. met daarop geplaatst ijzeren hek.

Onder alle gebouwen, toegankelijke kelders aan te brengen.

Gevraagd wordt te teekenen:

het plan van het geheel, de lengte doorsnede over de as, eveneens van het geheel, en het plan der verdieping van de voorgebouwtjes; alles op een schaal van 1 à 200.

Verder de hoofdentrée, met dienstgebouwtjes (voorgevel), de vóór- en één zijgevel van de rouwkapel, alles op een schaal van 1 à 100 en een travee van den voorgevel van de rouwkapel op een schaal van 5 à 100. Ten slotte een perspectief-teekening van het geheel, gezien van uit een punt gelegen op 80 M. vóór den entrée, hoog 40 M. boven den beganegrond en op 60 M. rechts uit de aslijn.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Zilveren medalje* met *getuigschrift* der Vereeniging, benevens *f* 70.—

Een tweede prijs: *Bronzen medalje* met *getuigschrift*, benevens *f* 30.—

Een derde prijs: *Getuigschrift* der Vereeniging.

2de Prijsvraag.

Een penteekening van een Oud gebouw.

De teekening moet voorstellen een gebouw of gebouwtje uit eene architectuurperiode niet later dan de 18de eeuw, van voldoende architectonische waarde. Het gebouw of gebouwtje moet in de teekening domineeren over de eventueel als stoffage weer te geven omgeving. Zoowel de keuze van het onderwerp als de wijze waarop het geteekend is zullen bij de beoordeeling in aanmerking genomen worden. In de teekening dienen de typische stijlvormen van het gebouw juist weergegeven te zijn. De teekening moet eene grootte hebben van 24 bij 36 cM. binnen den rand. Op de teekening moet aangegeven worden waar het voorgestelde gebouw zich bevindt.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Bronzen medaille* met *Getuigschrift* en *f* 15.—

Een tweede prijs: *Getuigschrift* met *f* 10.—

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch *niet in houten lijsten gespannen* zijn en *geen grootere afmeting* hebben dan 75 × 110 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op *1 December 1910* vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, *Oost-Zeedijk 229. Zij mogen niet in kisten of op andere wijze in hout verpakt worden.*

Ontwerpen na dien datum ingezonden, blijven buiten beoordeeling, tenzij aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van *een gesloten brief*, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper en van een *tweeden dito*, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De Ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

K. P. C. DE BAZEL, Architect te *Bussum*.
S. DE CLERQ, „ „ *'s-Gravenhage*.
C. N. VAN GOOR, „ „ *Rotterdam*.
W. KROMHOUT CZN., „ „ „
J. H. W. LELIMAN, B. I. „ „ *Amsterdam*.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Juryrapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de „N. R. Ct." en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1911 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,
ALB. OTTEN, *Voorzitter.*
J. HERMAN DE ROOS, *Secretaris.*

ROTTERDAM, 15 Aug. 1910.

WATERSTAATS-DIPLOMA.

ONZE cursus voor „Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht" heeft ons de overtuiging geschonken, dat de zucht tot studie bij de Amsterdamsche jongelui, die in de praktijk werkzaam zijn, zeer levendig is, en dat, waar gelegenheid bestaat om bij de studie behoorlijke leiding te krijgen, die gelegenheid met beide handen wordt aangegrepen.

Gelegenheden, om in de Burgelijke Bouwkunde bij de studie eenige leiding te vinden, biedt Amsterdam voldoende.

Op het gebied der Waterbouwkunde is het daarmede hier ter stede slecht gesteld.

Om meerdere redenen is dit te betreuren. Immers, hoeveel jongelui zijn er niet, die voor het ontwerpen en architecturaal teekenwerk niet in de wieg zijn gelegd, maar die toch uitstekende constructeurs zijn? De zoodanigen doen beter, zich op de Waterbouwkunde dan op de Burgelijke Bouwkunde toe te leggen.

Maar er zijn nog andere redenen. Jongelui, die later eene vaste positie willen verkrijgen, hetzij bij eene Gemeente, hetzij bij den Provincialen Waterstaat, bij een Polder of Waterschap, zullen zonder waterbouwkundige kennis bezwaarlijk slagen. — Als maatstaf voor die kennis geldt gewoonlijk het bezit van het zoogenaamde „waterstaats"-diploma.

Het zich onderwerpen aan het examen ter verkrijging van het diploma biedt tevens de kans, als vast opzichter bij den Rijkswaterstaat te worden geplaatst. Men wordt dan benoemd op een tractement van *f* 1.000.— aanvankelijk, hetwelk klimt tot *f* 2.200.—. Bovendien geniet men vele emolumenten, als: recht op pensioen (ook voor weduwen en weezen), vrije woning, vergoeding voor reiskosten, of voor het gebruik van zijn rijwiel (2½ cent per K.m.), en verblijfkosten (*f* 2.25 à *f* 4.50) al naar gelang de inspectie korter of langer dan 6 of 12 uur heeft geduurd.

Maar vooral wenschen wij er op te wijzen, dat voor jongelieden, die er niet tegen opzien naar Indië te gaan, het bezit van het „Waterstaats"-diploma de kans op eene goede loopbaan opent. Plaatsen zijn daar gewoonlijk meer dan liefhebbers; zoodat ieder, die lichamelijk geen gebreken heeft, geplaatst kan worden, wanneer hij dat diploma bezit.

Wordt men geplaatst als opzichter bij den Waterstaat en 's Lands Burgelijke Openbare Werken in Indië, dan bedraagt het tractement aanvankelijk *f* 150.— per maand, hetwelk geleidelijk klimt tot *f* 300.— per maand; legt men het z.g. aanvullingsexamen af voor architect, dan is het maximum-tractement *f* 350.— per maand. Bovendien geniet men vele emolumenten, als: vrijen overtocht, *f* 1000.— voor uitrustingskosten, recht op pensioen (ook voor weduwen en weezen), en dergelijke.

En toch, ondanks deze goede vooruitzichten, zijn er te Amsterdam slechts heel weinigen, die zich op waterbouwkundig gebied trachten te bekwamen. Immers onder de 131 jongelieden, die dit voorjaar deel namen aan het examen voor opzichter bij den Rijkswaterstaat, waren er slechts 3 uit Amsterdam afkomstig.

Aan dezen ongewenschten toestand zal een einde komen.

De Heer M. B. N. Bolderman nam daartoe het initiatief. Hij deelde ons mede, dat tot hem, in zijne hoedanigheid èn van oud-Ingenieur van den Rijkswaterstaat, èn van oud-leeraar voor de Genie aan de Militaire Academie te Breda en daar speciaal belast met het geven van het onderwijs in de waterbouwkundige vakken, in den loop der tijden velen kwamen om privaatlessen. Hij is tot het geven van zoodanige lessen niet overgegaan, omdat ook kennis van vele andere vakken voor het examen vereischt wordt, en de kans tot slagen gering is, als men van die vakken weinig af weet, ook al is men in de waterbouwkunde goed onderlegd.

Dit heeft er echter toe geleid, dat hij een cursus zal openen voor volledig onderricht in alle voor het „Waterstaats"-diploma vereischte vakken. De Heer W. J. Wisselink, eveneens oud-Ingenieur van den Rijkswaterstaat, thans leeraar in de wis- en werktuigkunde aan de 1e H. B. S. met vijfjarigen cursus hier ter stede, zal de wiskundige vakken doceeren, terwijl Mr. S. J. van Lier, Commies bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht alhier, zich zal belasten met het geven van het onderwijs in de Administratieve vakken, de Aardrijkskunde en de Nederlandsche taal. Deze combinatie van leerkrachten lijkt ons gelukkig toe.

Wij vermelden nog, dat de kosten laag gesteld zullen worden, en dat slechts een beperkt aantal leerlingen zal worden geplaatst. Zij, die meer van de zaak willen weten, kunnen zich wenden tot den Heer Bolderman, Linnaeusstraat 45(boven), die tot het geven van alle gewenschte inlichtingen gaarne bereid is.

BOEKBEOORDEELING.

Het projectieteekenen als voorbereiding voor het vakteekenen, 1e deel, 3e vermeerderde druk, door G. A. Scholten, 1910. Prijs *f* 0.75.

Achtereenvolgens worden hierin de volgende onderwerpen behandeld:

a. de scheve projectie;
b. de gewone projectie (platte grond en opstand);
c. de scheve lichamen;
d. de ontwikkeling van oppervlakken;
e. de snijding van lichamen door platte vlakken;
f. de doorboring en snijding van lichamen.

Het behandelen van de scheve projectie vóór de gewone projectie heeft werkelijk hare goede zijde, daar de leerling nu nog met één afbeelding zich het lichaam kan voorstellen. Steeds worden de eigenschappen eerst toegepast op lichamen door platte vlakken begrensd, eerst daarna op gebogen oppervlakken.

Een groot aantal figuren verduidelijken den tekst, terwijl aan elk hoofdstuk eene serie vraagstukken en oefeningen zijn toegevoegd tot gemak van den leeraar.

* * *

Tevens ontvingen we een prospectus over „Projectieteekenen II" van denzelfden schrijver. Hoewel hieruit blijkt, dat ook dit deel met alle zorg is uitgevoerd en hier waarlijk zeer veel uit te leeren valt, moet mij toch de opmerking van 't hart dat de heer Scholten, wat de figuren der isofoten betreft, hier en daar mis is. Echter kan dit in 't werk zelf verbeterd zijn en 'k zal hierop dus niet verder ingaan.

A. A. HES,
leeraar M. O.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1729: „Brussel, Opmerkingen", door Plasschaert. „Japansche Kunst", door W. Steenhoff.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 33: „Het Reinbrandthuis gerestaureerd", door J. G., met afbs. „Stedenbouw. Dichtheid van bebouwing". „Ontwerp van eene school voor jongens uit den R. K. Middenstand", arch. J. J. L. Moolenschot. „Brieven uit den Haag", door v. H. „Wijziging der Woningwet", door S. D.

„DE INGENIEUR" No. 33: „Eenige mededeelingen over electrische machines in de Nederlandsche afdeeling der Internationale machinegalerij op de Wereldtentoonstelling te Brussel", voordracht gehouden door het lid Th. Roskopf, met afb. „De nieuwe betrekking van Nijverheidsconsulent", door R. A. van Sandick. „Technisch-economische cursus voor ingenieurs te Dusschdorf", door F. Kerdijk. „De Wereldtentoonstelling te Brussel", door R. A. van Sandick, met afb. „Verzameling van gegevens betreffende boringen naar drinkwater".

„DE OPMERKER" No. 33: „De Wereldtentoonstelling te Brussel", met afb. „Loodwit".

„DE AANNEMER" No. 32: „Rapport van de Staatscommissie voor de reorganisatie van het onderwijs". „Een belangrijk debat."

„HOLDERT'S POLYTECHNISCH WEEKBLAD." „De stand der N. V. Dikkers & Co. te Hengelo, op de Wereldtentoonstelling Brussel 1910", met afb. „Paraffinegewinning door middel van de vriesmethode". „Zinkpotten", systeem Geiger-Mohr, met afb. „De invloed van de verf op radiateren."

„INDISCH BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT" No. 7: „Telefoonkantoor te Weltevreden", met afb. „Over driehoeksystemen e. d." door S.

„BUITEN" No. 33: „Oude merkwaardige bouwwerken in Friesland" door G. J. Veenstra, met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 63—64: „Das Eisengerüst zur Instandsetzung der Andreas-Kirchtürme in Braunschweig", met afb., Arch. Gebensleben.

64: „Die Kunstdenkmaler der Provinz Brandenburg", met afb, „Ueber Betonprüftingen und Transportbeton".

„L'EMULATION" No. 6: „Hotel, Avenue Brugmann", te Brussel, met 3 afb., Arch. J. Caluwaers. „Grand Palais de la Belgique", Exposition Internationale de Bruxelles 1910, met afb., Arch. Ernest Acker.

„THE BRICKBUILDER" No. 7: „Hints on Architectural Acoustics", door Hugh Fallant, met afb. „Partnership Agreements for Architects", door W. L. Bowman, verscheidene afb. van in- en exterieur. „Competition for a Small Brick house".

„BUILDING NEWS" No. 2901: „Monotint: Its making and unmaking", „Architects quantities". „King Edward memorial". „Cottages Mill Hill", met afb., Arch. Smith and Miller. „A Municipal building for the City of New-York", met afb. „New County-Offices, Ruthin". „Notes on wood Preservation and creosote production in Europe", door E. A. Sterling. „Notes on a trip to England". „House at Wolsey Manor", met afb., Arch. Mr. Burkett J. Enary. „The New Usher Hall, Edinburgh" e. a. R.

BERICHTEN.

„Klei", orgaan der Vereen. van Ned. Baksteenfabrikanten, No. 16, datum 15 Augustus.

Allereerst wordt door het Bestuur aan de leden medegedeeld, dat hare inzending op de Brusselsche Tentoonstelling met de zilveren medaille is bekroond geworden. Vervolgens bevat dit nummer een rijk geïllustreerd artikeltje over de „villa op het Museumterrein" van architect Ed. Cuypers.

De verplaatsing van den kerktoren te Bocholt.

Omtrent de verplaatsing van den kerktoren te Bocholt (België), van welke wij in een vroeger nummer reeds melding maakten, deelt de „Vlaamsche Gazet" het volgende mede:

Bocholt heeft in de afgeloopen week bezoek ontvangen van duizenden vreemdelingen, van heinde en verre gekomen om de hoogst belangwekkende werken der verplaatsing van den kerktoren bij te wonen.

De kerk van Bocholt is een schoon gebouw, dagteekenend uit de veertiende eeuw, gerangschikt in de derde reeks der te behouden monumenten.

De provincieraad van Limburg, vergezeld van volksvertegenwoordigers, senators, hooge ambtenaars en andere notabiliteiten der provincie, is verleden Maandag de werken gaan bezichtigen. Na een ontvangst ten stadhuize van het lieve stadje Beer, vertrokken de overheden per auto's en koetsen naar Bocholt, welke gemeente een uur verder noordwaarts gelegen is. Het weder was prachtig en de reis heel aangenaam. Te Bocholt waren al de huizen en zelfs de kerk bevlagd.

Vreugdeschoten weergalmden, terwijl de klokken luiden uit al hunne macht. De schoolkinderen zongen de Brabançonne en aan den voet van den toren, op de plaats zelve waar hij weldra zal komen te staan, werden redevoeringen uitgesproken.

De toren werd voorlaatsten Maandag twee centimeter opgeheven en letterlijk van zijne grondvesten gerukt, bij middel van drichonderd kattekoppen. De horizontale beweging is Donderdag begonnen. Zij werd ingelijks voortgebracht bij middel van kattekoppen, vastgemaakt in dikke eiken balken die de beweging aan den toren overbrengen. Deze laatste glijdt op stalen rollen, geplaatst op vier dubbele banen van vijf aancengesloten sporen. Zoo dikwijls de toezichter fluit, laten de werklieden, bij middel van een hefboom, den kattekop het vierde van een draai maken en de ontzaglijke massa gaat dan 2½ millimeter vooruit. Den volgenden Donderdag werd de toren 0.10 m. vooruitgeschoven, Vrijdag 0.43 m. en Zaterdag 1.03 m. Verleden Maandag nu, in bijwezen der provinciale raadsleden, was de voortgang 0.17 m.

De verplaatsing werd Vrijdag voltrokken. Zij is zonder incident afgeloopen. Men had er reeds Donderdag mee gedaan kunnen krijgen, maar de pastoor, die het vernuftig gedacht opvatte een inkomgeld te eischen van al de bezoekers, alwaar de inwoners der gemeente voor dewelke dit heen- en weergaan van vreemdelingen eene zeldzame gelegenheid om geld te winnen bood, wenschten dat de werken niet te spoedig een einde namen.

H.bl.

Het Reventer te Zwolle.

Gedeputeerde Staten van Overijsel hebben het Zwolsche Raadsbesluit in zake afbraak van het Reventer om ter plaatse een school te bouwen, niet goedgekeurd daar zij de plaats voor een school ongeschikt achten.

De Magdalenakerk te Goes.

Sinds geruimen tijd is men bezig met het restaureeren van de Groote- of Magdalenakerk te Goes. Bij die restauratie zijn thans drie grafkelders blootgekomen, die gedekt zijn door nog geheel gave, ongeschonden grafstcenen met duidelijke inschriften. Volgens de inschriften liggen daar begraven: Willem Mertsen Driewege, burgemeester van Goes, die in 1648 overleed en zijn vrouw Cornelia Smallegange, overleden in 1657. In het derde graf moet vermoedelijk in de 14e eeuw een ridder van Heenvliet en Cattelijk begraven zijn. Op den steen ligt de ridder levensgroot uitgebeiteld in volle wapenrusting, den voet op een leeuw. Aan weerszijden prijken de vier kwartieren van zijn huis en geslacht. De beenderen van drie personen lagen in een der kelders bijeen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „Ars et Amicitia."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20 en No. 30). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

3. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender voor de Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren, afd. Rotterdam. Programma in No. 30. Tijd van inlevering vóór of op 1 October 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 34. ZATERDAG 27 AUGUSTUS 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Ontwerpen is nog heel iets anders dan afwerken.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Prijsvraag „Rochdale". — Ingezonden. — Prentkaarten. — Algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen. — Bericht van de Redactie. — Vitruvius (Vervolg). — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Het Bestuur richtte tot B. en W. van Rotterdam het volgend adres:

Amsterdam, 17 Augustus 1910.

Aan
Edelachtbare Heeren Burgemeester en Wethouders der Gem. Rotterdam

geeft eerbiedigelijk te kennen het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam,

dat het met de meeste belangstelling kennis nam van de berichten, volgens welke Professor H. Evers te Delft door Uw college werd aangewezen als samensteller van een voorontwerp voor den bouw van een nieuw Raadhuis in Uwe Gemeente, ter voorbereiding van eene uit te schrijven nationale prijsvraag.

Het Bestuur voornoemd juicht dezen maatregel, zoowel als de keuze van den architect voor de voorbereidende studiën zeer toe en brengt hulde aan de wijze, waarop dit zoo belangwekkend onderwerp door Uw college is ingeleid, waardoor op krachtige wijze wordt medegewerkt aan het welslagen van de in uitzicht gestelde prijsvraag.

Adressant veroorlooft zich U zijn adres dato 22 September 1909 in herinnering te brengen, in welk adres gewezen wordt op het groot belang van prijsvragen in het algemeen, vooral waar deze openbare gebouwen betreffen, en van goede voorbereiding van voor algemeene deelname opengestelde nationale prijsvragen in het bijzonder en laat niet na hierop bij herhaling den nadruk te leggen en nogmaals zijne instemming met de bovenvermelde maatregelen te betuigen.

Namens het Bestuur voornoemd,
(w.g.) H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter.*
(w.g.) G. J. RUTGERS, *waarn. Secretaris.*

II. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het Bestuur toegelaten de heer H. Gazenbeek, bouwk. te Oosterbeek.

III. Als gewoon lid is voorloopig toegelaten de heer F. G. C. Hulsbosch, bouwk. te Amsterdam, voorgesteld door de heeren H. W. Nijman en J. van Asperen. HET BESTUUR.

PRIJSVRAAG „ROCHDALE".

De Jury van de prijsvraag „Rochdale" deelt mede, dat, waar de onderhandelingen nog gaande zijn tusschen de verschillende bouwkundige Vereenigingen en „Rochdale", inzake de gerezen bezwaren tegen de prijsvraag, de definitieve termijn van inzending nog niet vastgesteld is kunnen worden.

Het orgaan wordt verkrijgbaar gesteld aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 10.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 2.50.

INGEZONDEN.

WelEd. Heer!

Den 16en April 1910 kwam in „Architectura" No. 15 het programma van Rochdale voor.

Nadat in No. 16 een protest van Bouwk. en Vriendschap uit Rotterdam opgenomen is, wordt in No. 19 (dus een maand later) door A. et A. medewerking ontraden.

In No. 21 (28 Mei) wordt door den secretaris van Rochdale, den heer P. Roeland, in uitzicht gesteld eene bevredigende oplossing.

Gaarne zou ik nu willen weten hoe de geschiedenis zich verder afgespeeld heeft en of het verrichte werk van 16 April tot 14 Mei voor niemendal geweest is.

Is een definitief besluit niet uit te lokken?

Achtend, UEd. Dr.

Amsterdam, 20 Aug. 1910. A. H. P.

PRENTKAARTEN.

HET lijkt een vreemd onderwerp voor een blad als „Architectura" en toch, de geest des tijds eischt wel dat we ons even ermede bezighouden en gelukkig, want waar de prentkaart in onze hedendaagsche maatschappij een bijna onmisbaar voorwerp is geworden (denk eens aan al de kennissen, reeds met zoo'n ding verrijkt, kennissen, welke, hadden ze ons twee regels schrift moeten kosten, verwaarloosd zouden zijn geworden) is ze zeer zeker door hare geweldige populariteit een uitstekend propagandamiddel geworden en hapert het helaas meestal slechts aan de wijze waarop dit middel wordt toegepast.

't Is ook hier wel weer het geval dat door te snellen groei iets zich zelf over het hoofd gegroeid is, wat tot wonderlijke resultaten leidt.

Wij allen hebben ze gezien: de prentkaarten slecht gekleurd, met goud, zilver, glas, veeren, ja wat niet al beplakt, ook prentkaarten met stukjes natuur, goede stadsbeelden, met afbeeldingen van den mensch in zen niet-doen, doen en buitenissig-doen, in 't kort, welk voorwerp is ontkomen aan de tekijkstelling per prentkaart?

Nog vele. Zeer zeker, maar ook deze zullen allen in afzienbaren tijd te kijk komen.

Jammer evenwel, dat juist deze industrie, die zoowat alle lagen der maatschappij bereikt, zooveel wansmakelijks voortbrengt, waar nog zooveel gelegenheid is ten nutte te werken.

Aangenaam doet het ons dan ook aan, te zien dat de uitgevers Versteeg en v. d. Weg te Dordt, het aangedurft hebben een stap te doen in de goede richting, door het uitgeven van eene serie reproducties van zeer goede opnamen van nog bestaande oude gevels te Dordrecht.

Nu weten we allen wel dat het gemakkelijker is in een stadje met veel mooie architectuur te gaan grasduinen, als in steden waar dergelijk schoon ontbreekt, maar zijn er niet nog veel steden met veel goede

Dordrecht. — Gevels aan de Wijnstraat.

oude architectuur en veel bouwkundige vereenigingen, waarvan heel weinig (van de architectuur bedoel ik) in goede afbeelding onder de oogen van het publiek komt?

En van afbeeldingen schijnt het publiek het voorloopig nog te moeten hebben; hoe is het anders te verklaren dat veel Amsterdammers pas nu, na het zien van de verschillende afbeeldingen in diverse periodieken, weten dat ze in het bezit zijn en gelukkig voor hen, voorloopig blijven, van een „arsenaal" en van een „voormalig buitengasthuis". Maar vraag hen eens naar de in Amsterdam aanwezige mooie poortjes? Vraag hen naar goede oude gevels? Zeker, ze zullen je dan brengen naar hun grachten, ze zullen je dan hun kerken laten zien, hun Wester-, Zuider-, Oude en Nieuwe Kerk; maar vraag hen niet naar de gevels die op die grachten te zien zijn en niet naar de binnenarchitectuur van hun kerken.

Wat even opvalt door buitengewone rust of buitengewone grootte, ja dat zien ze wel, maar de details waaruit die rust ontstaat en dat groote is samengesteld ontsnappen hen finaal.

't Is de menschen niet kwalijk te nemen, want waar de van huis uit daarvoor aangewezen personen, in casu de architecten, zich de moeite niet nemen hen op het schoon hunner stad te wijzen en dat

Dordrecht. — Gevel aan de Nieuwstraat.

slechts het geval is als Jan en alleman er bij gesleept moeten worden om een mooi stukje architectuur te behouden, mag het m. i. geen verwondering wekken als men uit de mond van een Amsterdammer moet hooren: „wat maken ze toch voor een drukte van dat Arsenaal, wat is dat toch voor een ding en waar staat dat?" waarop de toegesprokene, die gewoonlijk een overwicht in dergelijke kwestie te danken heeft aan het feit dat hij zen krant even eerder of minder slordig gelezen heeft, hem deelgenoot maakt van zen wetenschap en ten antwoord krijgt: „o, daar, dat ding? O, is dat het Arsenaal? Ja, ja, nou je 't zegt, ja zeker, o, neen maar dan ben ik er wel eens langs gereden, o, zoo, dat ding . . . hm.

Volgt ander onderwerp van gesprek als zijnde dit te onbelangrijk of voor hen te gevaarlijk terrein.

En krijg je dezelfde Amsterdammers te logeeren dan zijn in een minimum van tijd je mooiste stadsgezichtjes, poortjes en geveltjes uit je album verdwenen en stellen ze onder vrienden en kennissen de schoonheid van Dordt te kijk, waar hun eigen stad nog zooveel van het zelfde schoon bevat nog nooit door hen gezien.

I. Gouwetor.

(Wordt vervolgd). Dordt, Aug. '10.

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

Hoofdstuk 1. *Algemeene Bepalingen.*

Artikel 1. De prijsvragen kunnen zijn met:

a. *Algemeene Mededinging*, of

b. *Besloten Mededinging op uitnoodiging.*

Combinatie van beide stelsels is derhalve uitgesloten.

Art. 2. Bij onderwerpen van omvangrijken aard is het gewenscht de beantwoording in twee gedeelten te doen geschieden:

a. *Voorwedstrijd*, waarbij uitsluitend schetsontwerpen met, zoo noodig, globale ramingen worden gevraagd;

b. *Eindwedstrijd*, waartoe uitsluitend zij worden toegelaten, die bij den vóórwedstrijd daartoe worden aangewezen.

Art. 3. Van den dag van ontvangst af tot den dag van terugzending zullen alle ingekomen ontwerpen voor een in het programma te noemen bedrag, door den prijsvraag-uitschrijver tegen alle risico worden verzekerd.

Hoofdstuk 2. *De permanente prijsvraag-commissie.*

Art. 4. De permanente prijsvraag-commissie bestaat uit drie architecten, benoemd door de bouwkundige corporaties, die zich verbonden hebben de toepassing dezer regelen voor te staan. Zij heeft tot taak te bevorderen, dat bij het uitschrijven van nationale prijsvragen de bepalingen van deze regelen worden toegepast, waartoe zij zich ter beschikking stelt van den prijsvraag-uitschrijver, en dezen adviseert omtrent de voorbereiding der prijsvraag en de benoeming van de jury. Zij adviseert omtrent het al of niet wenschelijke van mededinging aan een uitgeschreven prijsvraag aan de bouwkundige corporaties, die de verplichting dragen tot openbaarmaking van het advies.

De werkzaamheden der commissie, benevens de wijze van verkiezing harer leden, worden geregeld bij huishoudelijk reglement door de corporaties goed te keuren. Geen lid mag langer dan drie jaren achtereen in de commissie zitting hebben.

De leden der commissie onthouden zich van mededinging in een prijsvraag, waarin op eeniger wijze door hen is geadviseerd.

Niet meer dan één hunner kan in een jury zitting hebben.

Hoofdstuk 3. *De Jury.*

Art. 5. De jury wordt benoemd door den prijsvraaguitschrijver, geadviseerd door de permanente commissie. De jury zal in oneven getal zijn samengesteld, in den regel uit architecten; wanneer een gemengde jury wordt gewenscht, zullen in elk geval de architecten daarin de meerderheid vormen.

Art. 6. Door het aannemen der benoeming verklaren de juryleden, dat zij noch middellijk, noch onmiddellijk materieel belang bij den uitslag van den wedstrijd hebben en niet zullen deelnemen in de uit-

voering van eenigen bouw, die het directe gevolg van de prijsvraag kan worden geacht te zijn.

Alle leden van de jury ontvangen van den prijsvraag-uitschrijver een vooraf te bepalen honorarium, benevens vergoeding van reis- en verblijfkosten; de rapporteur geniet het dubbele honorarium. De jury zal zich in overleg met en voor rekening van den prijsvraag-uitschrijver hulpkrachten kunnen assumeeren, wanneer de omvangrijkheid harer werkzaamheden daartoe aanleiding geeft.

Art. 7. De jury zal met betrekking tot den prijsvraag-uitschrijver en de mededingers alles in het werk stellen om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren.

Art. 8. Voor zoover ontwerpen voorhanden zijn, die aan de eischen der prijsvraag voldoen, en die op zich zelf voldoende artistieke kwaliteiten hebben, zullen de uitgeloofde prijzen aan de relatief beste ontwerpen worden toegekend. Alleen wanneer de jury van oordeel is, dat geen der ingekomen ontwerpen voor bekroning in aanmerking kan komen, kan zij de helft der voor de prijzen beschikbaar gestelde som geheel of ten deele onder de beste ontwerpen verdeelen, of bij te gering gehalte de prijzen geheel inhouden. Mocht de jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning.

Art. 9. De jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting gedétailleerde beschouwingen leveren. Het jury-rapport zal zooveel mogelijk tegelijk met de jury-uitspraak, doch in elk geval vóór de opening der tentoonstelling verschijnen en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eind-conclusie zal de jury voltallig moeten aanwezig zijn. Bij ontstentenis van langen duur van een lid der jury, waardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door den prijsvraag-uitschrijver worden benoemd in overleg met de permanente Commissie. Voor een plaatsvervangend lid gelden dezelfde bepalingen als voor de gewone juryleden.

De jury neemt al hare besluiten met gewone meerderheid van stemmen. Na de uitspraak zal de naambrief, behoorende bij het eerst bekroonde ontwerp door of namens den prijsvraag-uitschrijver in tegenwoordigheid van de jury worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige bekroonde ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt. De ontwerpen, die niet het eigendom van den prijsvraag-uitschrijver blijven, worden met de ongeopende naambrieven en verklaringen, enz. vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

Hoofdstuk 4. *Het programma.*

Art. 10. Het programma moet door den prijsvraag-uitschrijver in overleg met de jury worden vastgesteld en door deze zijn goedgekeurd alvorens tot publicatie zal worden overgegaan.

Het programma zal bij voorkeur kosteloos verkrijgbaar worden gesteld.

Art. 11. Het programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag uitspreken en nauwkeurig de gestelde voorwaarden omschrijven, waarbij facultatieve wenschen zooveel mogelijk vermeden dienen te worden. Indien de voorkeur voor een bepaalden stijl bestaat, of door locale omstandigheden wordt omschreven of indien een bepaalde stijl wordt uitgesloten, moet dit in het programma nader zijn vermeld. Het programma geeft voorts volledige inlichtingen omtrent terreingesteldheid, ligging, grondsoort, plaatselijke voorschriften enz.

De namen der jury-leden moeten in het programma zijn opgenomen.

Art. 12. Ter vermijding van onnoodigen arbeid en kosten wordt het aantal der verlangde teekeningen beperkt tot hetgeen strikt noodig is om het ontwerp te kunnen beoordeelen. Détails op grooter schaal dan die der ontwerp-teekeningen mogen slechts dan gevraagd worden, wanneer zij voor het begrip van het ontwerp van bijzonder belang zijn. Indien een perspectief-teekening wordt gevraagd, moeten een of meer standpunten den mededingers worden aangegeven.

De teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma voorgeschreven zijn, zullen *buiten beschouwing* blijven en niet worden tentoongesteld. Het programma schrijft een uniforme wijze van bewerking der inzendingen voor.

Art. 13. Indien in het programma een bouwsom wordt bepaald, al of niet met aan te geven speling, zal daaraan een beslissende beteekenis worden gehecht.

Wordt een gedétailleerde begrooting gevraagd, dan moet het programma de noodige gegevens bevatten voor de uniforme bewerking, en een staat van ter plaatse geldende eenheidsprijzen bij het programma worden gevoegd.

Art. 14. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs der verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd.

Elke inzending, die niet op den dag voor de sluiting der prijsvraag in het programma vastgesteld, blijkt verzonden te zijn geweest, zal *buiten beschouwing* blijven, en onmiddellijk aan het correspondentie-adres worden teruggezonden. Binnen een week na den datum van inlevering worden de motto's gepubliceerd.

Art. 15. Het programma zal de bepaling bevatten, dat de ontwerpen *anoniem* moeten zijn, en moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto.

Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anoniemiteit vóór de uitspraak van de jury te verbreken.

(Wordt vervolgd.)

BERICHT VAN DE REDACTIE.

Door te late toezending kon mede een artikel, geschreven naar aanleiding van het in ons vorig nummer voorkomend stuk van Candidus over „Leekenbeschouwingen", niet opgenomen worden.

VITRUVIUS. *(Vervolg van pag. 269.)*

MIJN lezers moeten het niet vervelend vinden, als ik nog eenige aanhalingen doe om de waarde van Vitruvius als kunstenaar en als mensch duidelijk te laten uitkomen. Want het meest sprekend zijn de eigen woorden van Vitruvius. En gij zult het bovendien met mij eens zijn, dat deze woorden waarlijk van hooge wijsheid getuigen, daar zij voor alle tijden gesproken zijn.

Vitruvius was in waarheid philosoof, omdat hij bij de beschouwingen over de toestanden van zijn tijd zich boven deze stelde. Dit ontneemt hun het tijdelijk karakter. De feitelijke gebreken verdwijnen. Zij worden teruggebracht tot hun oorzaak. En deze is in iederen tijd feitelijk hetzelfde, want de gebreken worteelen niet in den tijd, doch in onszelf.

Hierdoor blijft Vitruvius ook altijd jong. Wij lezen hem niet alleen met historische belangstelling, buiten onze persoonlijke gevoelens van onzen tijd om, maar zijn woorden maken wij tot de onze ten opzichte der hedendaagsche toestanden.

In aansluiting aan de laatste aanhaling uit Vitruvius in mijn vorig stukje, lijkt het mij het beste eerst de voorrede van het 10de boek te nemen.

„Reeds van oudsher moet er in een groote, beroemde „Grieksche stad, te Ephesus, een weliswaar strenge, „doch hoogst rechtvaardige wet zijn geweest, waar„door iedere bouwkunstenaar, die een openbaar ge„bouw aanneemt" (denk er om, evenals in de latere Gilden, was de bouwmeester ook de uitvoerder, of beter gezegd, de uitvoerder was bouwmeester), „gehouden is, vooruit te bepalen, hoeveel de kosten „daarvan zullen bedragen; ook bij overhandiging van „de begrooting moet hij voor het gerecht voor deze „tot aan de oplevering van het gebouw borg staan „met zijn geheele vermogen. Komen na den afloop „van den bouw de kosten overeen met de gemaakte „begrooting, dan wordt de bouwmeester met eerbe„wijzen overladen; overschrijden zij de begrooting „slechts voor een vierde, dan wordt dit uit de alge„meene kas bijgeschoten, zonder dat hij wordt ge„straft; alleen als het bedrag meer dan een vierde „te hoog is geworden, moet hij dit uit zijn vermogen „bijbetalen.

„Wilden toch de onsterfelijke Goden, dat een der„gelijke wet, niet alleen ten opzichte der openbare „gebouwen, maar ook der private bouwwerken aan „het Romeinsche volk ware gegeven! Dan konden „beunhazen niet zoo ongestraft knoeien, dan zou alleen „degene, die een grondige kennis in de kunst had „verworven, zich voor een architect uitgeven; dan „zouden de bouwheeren niet tot zulke overmatige „uitgaven worden verleid, dat zij huis en hof ervoor „moeten verlaten; dan zouden de bouwmeesters, uit „vrees voor straf, het er zeer ernstig aan zijn gele„gen de kosten zoo nauwkeurig mogelijk te berekenen, „en de bouwheeren zouden dan in staat zijn met de „tot de daarvoor uitgetrokken som of met iets meer, „den bouw gelukkig tot een einde te brengen".

In de voorrede van zijn derde boek, waarin Vitruvius de oorsprong der maten, de inrichting en verhoudingen der tempels bespreekt, zegt hij: „Socrates, „die door den uitspraak van den Delphischen Apollo „bij monde van de Pythia voor de wijsste aller „menschen is verklaard, moet op zinrijke wijze en „met zeer veel inzicht hebben gezegd: de harten der „menschen moesten vensters hebben en open staan, „opdat hunne gedachten vrij en naakt voor de oogen „lagen. Had Moeder Natuur zijn meening maar ge„volgd, en hen werkelijk onbedekt en open geschapen! „Dan zou men niet slechts iedere verdienste en fout „in hun ware gedaante kunnen zien, doch ook zou „de werkelijke kennis, daar zij eveneens voor de „blikken open lag, juist beoordeeld, en dus de ware „geleerden en kunstenaars des te beter en zekerder „worden beoordeeld.

„Dit is nu eenmaal niet zoo, doch het is ingesteld, „zooals de Natuur het heeft gewild. Daardoor komt „het ook, dat, daar het verstand niet in het hart kan „zien, men ook niet in staat is juist te oordeelen over „den waren toestand van de in het innerlijk van den „kunstenaar, verborgen kennis; en dat zelfs als een „kunstenaar ook om nog zooveel bekwaamheid wordt „geprezen, maar hij bezit geen aanzienlijk vermogen, „noch een van ouds naamhebbende werkplaats, noch „voorspraak, noch de gave der overredingskunst, dan „zal hij het, ondanks alle naarstigheid, nooit zoover „brengen, dat men iets aan zijn talenten toevertrouwt.

„Deze opmerking wordt uitstekend bevestigd door „de voorbeelden van vroegere beeldhouwers en „schilders; want slechts degenen onder hen, die het „noch aan stand, noch aan aanbeveling ontbrak, blijven „bij het nageslacht in eeuwige herinnering, b. v. Myron, „Polykleitos, Phidias, Lysippus en velen anderen, die „zich daarom door hun kunst zoo beroemd hebben „gemaakt, omdat zij gelegenheid hadden voor groote „steden, of Koningen of voorname burgers te werken. „Daarentegen hebben diegenen, die bij niet minder „vlijt, genie en geschiktheid slechts voor noch voor„naam, noch rijke lieden werkten, niettegenstaande „de voortreffelijkheid van hun werk zich geen roem „verworven, omdat het hun, weliswaar niet aan talent „en geschiktheid in de kunst ontbrak, maar alleen „aan geluk; b. v. Hellas van Athene, Chion van „Corinthe, Myagrus van Phocäa, Pharax van Ephesus, „Bedas van Byzantium, en anderen meer; evenzoo

„de schilders, Aristomanes van Phasus, Polycles van „Atramite, Nicomachus en anderen, dien het evenmin „aan vlijt, noch studie der kunst, noch geschiktheid „ontbrak; wier roep echter of door hun gering geld„vermogen, of door hun nederige stand, of door hun „ongeluk in den wedstrijd met mededingers, in den „weg werd gestaan.

„Het is echter niet te verwonderen, als uit onbe„kendheid de verdiensten van een kunstenaar niet „worden erkend; alleen is het hoogst ergerlijk, als „dikwijls door lage vleierij verdienste tegenover niet „verdienste wordt achteraf gezet. Als daarom, vol„gens de wensch van Socrates, gedachten, meeningen, „kennis en kunst te aanschouwen en doorzichtig „waren, dan zouden noch gunst, noch kunstgrepen „iets waard zijn, maar aan degenen, die zich met moeite „en vlijt werkelijk tot Meesters in hunne kunst heb„ben gemaakt, alle werken worden opgedragen, „eervolle beloonigen toegewezen. Gekroond met „den lauwerkrans en met een' palmtak in de hand, „worden zij niet slechts in het openbaar toegejuicht, „doch wanneer ze weder naar hun vaderland terug„keeren, worden zij ook met allen praal, gezeten op „wagens, met acht paarden bespannen, in alle steden „en in hun vaderland ingehaald, en zij genieten hun „leven lang een bepaald staatspensioen.

„Wanneer ik dit bedenk, verwonder ik er mij over, „dat men niet ook den schrijvers dergelijke of eerder „nog grootere eerbewijzen doet toekomen, daar zij „aan alle eeuwen en volkeren zulke groote weldaden „bewijzen. Een gebruik, dat zeker veel meer waard „zou zijn geweest te worden ingevoerd. Want waar „de athleten slechts hun eigen lichaam door hunne „lichaamsoefeningen sterker maken, daar bevorderen „de schrijvers door de geschriften, die zij tot onderricht „en tot scherping van het verstand maken, niet slechts „hun eigene, doch de algemeene geestesvolmaking. „Wat heeft de wereld er aan, dat Milo van Crotona niet is overwonnen, en dat er meer dergelijke over„winnaars zijn geweest, die zoo lang zij leefden, bij „hun medeburgers beroemd zijn geweest? De leeringen „daarentegen van een Pythagoras, Demokritos, Plato, „Aristoteles en meer andere wijsgeeren, brengen, „wanneer zij dagelijks met grooten ijver worden be„studeerd, niet alleen aan hunne medeburgers, doch „aan alle volkeren, steeds nieuwe, frissche vruchten. „Een ieder, die zich van af zijn vroegste jeugd met „dezen voorraad van wetenschap voedt, vormt daar„door zijn verstand tot wijsheid en wordt voor zijn „vaderland een leeraar van goede zeden, rechtvaar„digheid en der wetten, zonder welke geen staat kan „bestaan.

„Met het oog op zulke groote weldaden, die voor „het menschengeslacht zoowel in 't bijzonder, als in „'t algemeen uit de wijsheid der schrijvers voort„spruiten, moesten, naar mijne meening, aan dezen „niet slechts palmtakken en kransen worden uitge„reikt, doch hen moesten triomfen worden toegekend en „zij zelf moesten onder de goden gerangschikt worden".

Vitruvius noemt enkele belangrijke ontdekkingen: de verdubbeling van het vierkant door Plato, het theorema van Pythagoras, *) de wet van Archimedes, de verdubbeling van den inhoud van een cubus door Architas van Tarent en Eratosthenes van Cyrenae. „Daar nu het werk van deze mannen, niet alleen tot „verbetering der zeden, maar vooral ten nutte van „het algemeen bestaan, de voortreffelijkheden der „athleten daarentegen naar korten tijd met hunne „lichamen verdwijnen, zoo kunnen de athleten ook „niet, zelfs gedurende hun schoonste bloeitijdperk, „evenmin door hun nakomelingschap, als ook door „hun leeringen, op gelijke wijze als de wijzen door de „vruchten van hun nadenken, de wereld ten nutte zijn.

„Evenwel zij getroost! Al ontvingen het voortref„felijke karakter, evenmin als de leer der schrijvers „de hen toekomende eer, toch drijft hun geest ons, „den blik voortdurend naar de hoogere gebieden ge„richt, van zelf de ladder der nagedachtenis op ten „hemel, en zij noodzaken de nakomelingschap tot in „verre tijden niet alleen hun meeningen te kennen, „maar ook hun eigen wezen. Zoo draagt elke ware „liefhebber der schoone wetenschappen het beeld van „dichter Ermius, als het beeld van een God, heilig „in zich; de vereerders van de gedichten van Accius „hebben niet alleen zijn mooiste verzen, doch zelfs „zijn gestalte met zich. Zoo zullen velen, die na ons „leven, als het ware van aangezicht tot aangezicht „met Lucretius „over de dingen der Natuur", en met „Cicero over de redekunst zich wanen te onderhouden; „zoo zullen velen der nakomelingschap met Varro „over de Latijnsche taal meenen gesprekken te voeren. „Niet minder zal menige philoloog bij zijn studie van „Grieksche schrijvers, dikwijls denken met hen in „vertrouwelijk gesprek te zijn. Ten laatste, als de „tijd gekomen is, dat de lichamen der wijzen reeds „lang tot stof zijn overgegaan, zijn hun uitspraken „nog frisch en bloeien nog. Bij beraadslagingen staan „zij in veel hooger aanzien, als die der aanwezigen. „Zij zijn het die den doorslag geven.

„Steunende op zulke zegslieden, o Caesar, en met „behulp van zulke leeraren en raadslieden, heb ik „deze boeken geschreven."

Commentaren op deze ware woorden te leveren, zou eerder een verzwakkende invloed te weeg brengen.

*) Om in te zien hoeveel er in dit theorema ligt verborgen, raad ik ten sterkste het lezen en bestudeeren van het belangrijke en vernuftige boek van Dr. H. A. Naber: Das Theorem des Pythagoras.

Niet alleen om tegen het stukje van „Candidus" te schrijven, heb ik de pen opgenomen, doch hoofdzakelijk met het doel op de hooge waarde van Vitruvius als kunstenaar en als mensch te wijzen. Deze gelegenheid was hiervoor bijzonder geschikt, omdat, wat het historische gedeelte van de beschouwing over den architect betreft de opvatting van „Candidus" ook niet overeenkomstig de laatste onderzoekingen op kunsthistorisch gebied zijn. En het was ook mijn bedoeling niet Vitruvius alleen op zichzelf, doch hem volgens zijn plaats in de traditie te beschouwen.

Want dit is „het eenige noodige" voor ons architecten, dat wij in de eerste plaats moeten weten in welke lijn wij moeten voortwerken.

Al ons praten over de komende kunst is hol en geeft niet het minst, als wij niet doordrongen zijn van dit één, dat de kunst een roeping heeft. Die roeping is: voorlichting der menschheid op den weg der kennis van het Onzichtbare. Deze roeping is hoog geestelijk, doch daarenboven hoogst praktisch; want zij werkt pas, als zij zich verstoffelijkt; nog meer: zij is afhankelijk van den graad van volmaking dier verstoffelijking.

Om deze te bereiken is één menschenleven ontoereikend; zelfs een volk, ja een ras brengt dit niet tot stand.

Voorwaarts, gegroeid in kennis zijn de achter ons liggende tijden; voorwaarts gaan ook wij.

Doch een teeken van niet-begrijpen is het, ons minachtend af te wenden van wat onze voorgangers hebben bereikt. De kunsthistorie op hedendaagsche wijze opgevat als chronologie is wel een hulpmiddel, doch niet hét middel.

Wij moeten den draad zien te pakken, die den Wereldloop tot een Eenheid maakt.

Tot de kennis hiervan iets bij te dragen is mijn doel met dit, en hierop volgend schrijven.

JAN DE MEYER,
architect.

Amsterdam, 25 Aug. 1910.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1730: „Tentoonstelling Bottema", door W. Steenhoff, „De Brand te Brussel", door v. d. E. met afb.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 34: „Steenbouw. Dichtheid van bebouwing" (vervolg), „Brieven uit Goes", door R. „Sociale Hygiene en Techniek", door J. L. B. Keurschot, „Alg. Regelen voor Nat. Bouw. Prijsvragen".

„DE AANNEMER" No. 33: „Een Belangrijk Debat", „Het nieuwe collectieve contract in de Duitsche Bouwvakken".

„DE INGENIEUR" No. 34: „De nieuwe electro-pneumatische Sein-inrichting voor de beveiliging van de Westzijde van het Centraal Station te Amsterdam", Voordracht, gehouden door het lid A. van Dijl van Wageningen, met afb. „Het Internationaler Kongress für Bergfsan, Hüttenwesen, angewandte Mechanik und praktische Geologie" te Dusseldorf 1910", „Zelfregistreerende peiltoestellen" met afb. door Thos. Ferguson. „De Wereldtentoonstelling te Brussel", (vervolg) met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 33: „Een Vakgroep voor Bouwkundigen", door G. L. Teckamp Lammers. „Iets over knooppunten van platte vakwerken", door Junior.

„DE OPMERKER" No. 34: „De Wereldtentoonstelling te Brussel" (vervolg), met afb. „Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam".

„BUITEN" No. 34: „Oud Engeland", met fraaie afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 65—66: „Die neuen Rheinwehre oberhalb Basel", met afb. „Zwei Portale der Jesuitenkirche zu Glogau", met afb. „Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Bau einer Stadthalle nebst Ausstellungshalle in Hannover", met afb.

66: „Rechts-, Staats- und Wirtschafts-Wissenschaften an den Deutschen Technischen Hochschulen", „Kirchtürme mit schneidendack", met afb.

„L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION" No. 8: „Visite au Musée Océanographique de Monaco", met afb., „Fédération-Centralisation-Démocratisation", door A. Dubuisson. „Assurance des risques professionnels" door A. B.

„BUILDING NEWS" No. 2902: „Draughts and Draughtsmen", „Architectural Sketching in pen and ink", „Surveying, its theory and practice", „Korean Architecture", met afb. „The Herne Bay Pier Pavilion", met afb. „Improvements in concrete construction", „Vandalism in a Devonshire village church", „The Entrance to the Mall from Charing Cross", met afb. Arch. Aston Webb. „Bank and Premises Calcutta", Arch. H. S. Goodhart Rendel. „New Welsh Musum, Cardiff", „Bank of Bengal", Simla, Arch. Stephan Wilkinson.

BERICHTEN.

Haagsche Kunstkring.

Door de vereeniging „Haagsche Kunstkring", Heerengracht 13, 's Gravenhage, zal gedurende de maand September a.s. een tentoonstelling worden gehouden van Architectuur schetsen. De expositie zal omvatten: reisschetsen op architectonisch gebied en ideeën schetsen voor uitgevoerde en niet uitgevoerde bouwwerken. Vele Nederlandsche bouwmeesters hebben hunne medewerking toegezegd.

De tentoonstelling zal waarschijnlijk worden geopend op 4 Sept. a.s.

„Town Planning Conference" London 10—15 October 1910.

Toegezonden werd ons het programma en de bepalingen van bovenstaande conferentie.

Aan de bepalingen ontleenen we het volgende:

De conferentie staat voor een ieder open, die belang stelt in het onderwerp der stedenbouw, ook voor dames.

Het lidmaatschap kost een Guinee (*f* 12,60).

Daar het aantal deelnemers beperkt is, is vroegtijdige opgave voor het lidmaatschap gewenscht.

Behandeld zullen worden, met toelichting door lichtbeelden, referaten over de volgende onderwerpen:

1. De oude steden.
2. De tegenwoordige stad.
3. Stedenontwikkeling en uitbreiding.
4. De toekomstige stad.
5. Allerlei referaten over diverse onderwerpen, bij deze conferentie behoorend.

De taal der conferentie is de Engelsche, terwijl de verslagen in de Engelsche, Fransche, Duitsche en Italiaansche taal verschijnen zullen.

Het volgende programma is opgemaakt:

Dinsdag 11 October. Bezoek aan de Letchworth Garden City, Hampton Court Palace en het Hatfield House. De Artworkers' Guild hebben een bezoek op touw gezet aan de Inns of Court, en ontvangen de bezoekers op de thee in hunne Hall of Clifford's Inn.

Woensdag 12 October. Bezoek aan het Bedford Park, aan de London County Council Housing Schemes, de St. Paul, de St. Bartholomew, de Tower en het Greenwich hospitaal.

Donderdag 13 October. Naar de Hampstead Garden City en het Kensington paleis met zijn tuinen.

Vrijdag 14 October. Naar het Regent's Park en omgeving, naar Bridgwater House en Stafford House.

Zaterdag 15 October. Naar Port Sunlight, Bournville, Bath en Oxford.

Stedenschoon.

Jhr. Mr. Victor de Stuers heeft zich gewend tot den Gemeenteraad van 's-Gravenhage met een adres, waarin hij te kennen geeft, met groot leedwezen en groote bezorgdheid kennis te hebben genomen van het voorstel van B. en W. betreffende de omgeving der Groote Kerk, welk voorstel hij in lijnrechten strijd acht met het beginsel van het besluit van 1907 tot afbraak der huisjes rond de kerk.

Adressant meent, dat de te bouwen kosterswoning en het administratiegebouw evengoed elders kan gesticht worden en dat, als het onderhavige voorstel wordt goedgekeurd, zoo goed als zeker alle kans op ontmanteling en restauratie der Groote Kerk is verkeken, want „na de begane fout zullen Rijk en provincie niet tot hulp te bewegen zijn, evenmin als adressant en zijn vrienden tot medewerking".

De heer De Stuers voegt hieraan o. a. toe, dat Dr. P. J. H. Cuypers, van wiens hand het ontwerp voor kosterswoning en administratiegebouw zijn, over de quaestie evenzoo denkt als hij.

„Ten slotte — aldus besluit de heer De Stuers — wekt het groote bevreemding, dat in deze niet het oordeel is gevraagd van de pas ingestelde „permanente commissie van advies in zake het uiterlijk aanzien van gebouwen, die aan schoonheidseischen hebben te voldoen". Zoo ooit, dan was dit thans onmisbaar geweest."

Adressant raadt daarom, in het belang van Den Haag, van het monument de Groote Kerk met toren, van de gemeentelijke financiën, met nadruk aan, het voorstel van B. en W. niet goed te keuren.

„Hhl."

Prijsvraag kalender Palthe.

Op de door de Gebrs. Palthe, te Almelo, uitgeschreven prijsvraag voor een wandkalender 1911, zijn 191 ontwerpen ingezonden. Jl. Zaterdag heeft de Jury de beoordeeling beëindigd. Aangezien de voor bekroning in aanmerking komende ontwerpen in qualiteit niet zoozeer verschil opleverden, dat de bekroningen daaraan evenredig waren, heeft de Jury goedvindend de volgende bekroningen toe te kennen:

1e prijs, groot ƒ 300.— aan den Heer Ton van Tast, 's Gravenhage.
2e „ „ „ 250.— „ „ „ A. M. Lejeune, Breda.
3e „ „ „ 150.— „ „ „ Jac. H. M. v. der Mey, Schoorl.
4e „ „ „ 100.— „ „ „ M. A. H. van der Burg, A'dam,

en vier prijzen, elk van ƒ 50.— aan de Heeren J. Meyenburgh, W. F. Winter Jr., Roelf Gerbrands, allen te Amsterdam, en W. Bogtman, te Haarlem.

Uit de begrooting der gemeente Amsterdam:

Subsidie „Architectura et Amicitiae". Het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" heeft zich tot B. en W. gewend met het verzoek, de bijdrage van de Gemeente, ten behoeve van de afdeeling „Voortgezet en hooger bouwkunstonderricht", te verhoogen tot ƒ 3300. Het bestuur wenscht er namelijk toe over te gaan voor het leerjaar 1910/11 drie klassen in te richten, en daarmede den driejarigen cursus te voltooien.

B. en W. stellen voor, de subsidie aan het Genootschap „Architectura et Amicitia", ten behoeve van de afdeeling „Voortgezet en hooger bouwkunstonderricht", voor het jaar 1911 vast te stellen op ƒ 3300, mits de subsidiën van het Rijk en de Provincie voor dat jaar respectievelijk worden bepaald op ten minste ƒ 3300 en ƒ 1650.

De bekroningen op de Brusselsche tentoonstelling.

In de bekende collectieve inzending van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, zijn de volgende bekroningen aan leden-inzenders toegekend:

Voor kamerinrichtingen: grand prix: H. P. Berlage, Jac. van den Bosch (uitvoering 't Binnenhuis, Raadhuisstraat, Amsterdam) en H. J. M. Walenkamp (uitvoering 't Modelhuis, Keizersgracht te Amsterdam); Diplome d'honneur: W. Penaat (uitvoering „de Woning", Leidschestraat, Amsterdam).

Voor aardewerken, grand prix: Joh. Lambeek (Amstelhoek te Amsterdam), Willem C. Brouwer, te Leiderdorp. Diplome d'honneur: Cris Lanooy, te Gouda en „Amphora" te Oegstgeest. Médaille d'or: G. Offermans (St. Lukas te Utrecht), Bert. Nienhuis, te Haarlem („De Distel", te Amsterdam). De fabriek „De Distel" was hors concours, doordat de directeur J. M. Lob lid van de jury was. J. C. van der Hoef, te Amsterdam („Amphora" te Oegstgeest).

Voor bewerkte stoffen, médaille d'or: Jap Mensing, te Amsterdam, voor goudleder in de kamer Berlage, en J. Kuit, te Deventer, voor tapijtteekeningen. Médaille d'argent: S. Jessurun de Mesquita te Amsterdam, voor met de hand bedrukte stoffen en M. D. Rensen te Deventer, voor tapijtteekeningen.

Deze lijst wordt nog aangevuld. Van de afdeelingen metaal en dames-handwerken kwamen nog geen berichten binnen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A. et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20 en No. 30). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

3. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender voor de Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren, afd. Rotterdam. Programma in No. 30. Tijd van inlevering vóór of op 1 October 1910.

5. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.

b. Een penteekening van een Oud Gebouw.

Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Een waar kunstenaar doet slechts wat hij moet doen, dat is, dat te doen waartoe hem begaving en geestelijke ontwikkeling dwingen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Prentkaarten (Vervolg). — Ingezonden. — Algemeene regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen (Vervolg.) — Voordracht over ventilatie met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem, door Dr. R. Swaab (Vervolg). — Boekbeoordeeling. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De **1279e gewone ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 7 September** e.k. des avonds **8.30 uur** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."

Agenda:

1. Opening en notulen.
2. Ingekomen stukken en mededeelingen.
3. Ballotage van onderstaande heeren, voorgesteld als gewone leden:

Candidaten:	Voorstellers:
G. Repko, bouwk. teekenaar.	H. A. J. Baanders. / J. F. Repko.
H. Ambagtsheer, bouwkundige.	A. Redert. / H. W. Nijman.
A. M. Smit Jr., bouwkundige.	J. J. van den Burgh. / A. Redert.

4. *a.* Bespreking van een schrijven van den heer De Haas te Utrecht over het bouwen door Rijk en Gemeente aldaar.
   b. Bespreking eener uitnoodiging tot toetreding tot de Progessieve Bond „Kunst en Samenleving".
5. Bespreking van de wenschelijkheid tot het instellen eener commissie voor woningbouwadviezen.
6. Benoeming eener Commissie voor de periodieke Statuten-herziening. (art. 18 Hoofdst. 9 der Statuten.)
7. Bespreking der geldmiddelen en voorstel tot het uitschrijven eener obligatieleening.
8. Rondvraag en sluiting.

II. Als buitenlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur toegelaten de heer Frans Stoks, bouwkundige te Venlo.

III. Van de Société Centrale d'Architecture de Belgique ontvingen wij een uitnoodiging tot bijwoning van het zesde Belgische Architectencongres te houden te Brussel van 10 tot 14 September e.k. In het programma komt o.m. voor een bezoek aan de tentoonstelling, avondreceptie door het Gemeentebestuur van Brussel, banket bij inschrijving georganiseerd door het congres, bezoeken aan de bezienswaardigheden van Brussel en omstreken, bezoek aan Brugge, bezoek aan de badplaatsen Ostende, Westende en Le Coq. Leden die eventueel met hunne dames aan dit congres wenschen deel te nemen, worden verzocht zich ten spoedigste bij den ondergeteekende aan te melden.

J. Roosing Jr., *2e Secretaris*

Ter toelichting van punt 7 der Agenda diene:

a. Op de begrooting voor 1910 werd voor de

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor buitenleden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirantleden ƒ 5.—.

lustrumviering slechts een bedrag van *f* 200.— uitgetrokken; welk bedrag eenigszins is vergroot door vrije bijdragen van een aantal eereleden; doch geenszins toereikend kan worden geacht. Voor bekroningen verbonden aan de Eereprijsvraag werd der Jury een som van *f* 400.— ter beschikking gesteld. Voor uitvoering der plannen van de Lustrumcommissie zal buitendien nog eenig geld noodig zijn. Het bestuur stelt der Vergadering voor ook hiervoor het voorstel tot uitschrijving eener obligatieleening goed te keuren.

6. Het is het Bestuur gebleken, dat het ter bevordering van de uitgave van het plaatwerk noodwendig een klein werkkapitaaltje ter beschikking van den binnenkort te benoemen Directeur voor het plaatwerk moet stellen. Daarmede wordt de zekerheid verkregen, dat de lustrumviering zal samenvallen met het opnieuw verschijnen van „de Architect".

HET BESTUUR.

PRENTKAARTEN. *(Vervolg van pag. 275.)*

DE Dordtenaren kennen (absoluut schoonheidsgevoellooze menschen natuurlijk uitgesloten) hun stadje meestal uitstekend en gaan er grootsch op. Brengen je als je hen als vreemdeling ten prooi valt al heel spoedig naar hun typische buitenhavens, leiden je langs hun mooie binnenhavens en doen je genieten van hun mooie koopmanshuizen en typische brokjes renaisance die hier nog een speciaal type vertoont; geuren natuurlijk met hun machtige kerk en dezelfs schitterende koorbanken en vergeten zelfs niet je hun verschillende nieuwe gebouwen te laten zien, die mede, zoo ze ten minste eenige architectuur vertoonen, al spoedig geprentkaart worden.

Nu is het wel waar dat in kleine plaatsen het aanwezige schoon makkelijker opgenomen wordt en verwerkt dan in groote steden, druk als de menschen het in de laatstgenoemde hebben, maar juist dit kon m. i. een aansporing zijn voor de verschillende bouwk. vereenigingen hunne krachten eens aan te wenden om de menschen hun vrijen tijd genotvoller te doen zijn door hen vatbaar te maken voor indrukken die elk eenigszins aestetisch ontwikkeld mensch aangenaam aandoen.

Dat één der middelen daartoe de prentkaart is en in dit geval speciaal die met goede reproducties van, met zorg en in samenwerking met bouwk. vereenigingen uitgekozen, onderwerpen is m. i. aan geen twijfel onderhevig, vooral als de verschillende beoefenaren der bouwkunst zorgen, ieder voor zich, een collectie daarvan in huis te hebben om daaruit voorloopig reeds zen naaste omgeving wijzer te maken en te doen genieten.

Als daarenboven van tijd tot tijd eens door of van wege de bouwk. genootschappen lezingen worden

Dordrecht. — Gevel aan de Voorstraat.

gehouden, waar, aan de hand dezer kaarten, het publiek gewezen wordt op het schoone en beziens-waardige in deze gevel en dit poortje, en hen gewezen wordt op het verschil in de wijze van bouwen voorheen en thans, dan kan, dunkt mij, verondersteld worden dat de onverschillige laksheid van het publiek, in zake architectuur, zich eenigszins gaat wijzigen en omzetten in meerdere belangstelling, die zeer zeker den beoefenaren der bouwkunst ten goede zal komen.

Dat in deze geen beschrijving is gegeven van de hierbij gereproduceerde gevels vindt zen oorzaak daarin, dat het hier gaat om den opzet van de uitgevers: de heeren Versteeg en v. d. Weg te Dordt en de wijze van uitvoering (reproducties naar foto's van den heer H. J. Tollens, fotograaf te Dordt die rekening weet te houden met de eischen aan opname van gebouwen gesteld) en aan het feit dat bespreken van vier stuks reproducties geen zin heeft, waar we mogen veronderstellen dat de geheele serie spoedig in het bezit is van iedere bouwkunstbeoefenaar, aangezien de prijs, *f* 0.40 per serie (in map van 12 stuks) toch zeker geen beletsel kan zijn.

Voornoemde uitgevers stellen zich voor bij voldoende belangstelling deze serie te doen volgen door meerdere, waaronder ook eene waarvan speciaal de Groote Kerk het onderwerp zou zijn.

Dordrecht. — Grootekerksplein.

Voorwaar een streven dat onze belangstelling wel verdient.

J. GOUWETOR.

Dordt, Aug. 1910.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Naar aanleiding van het stuk „Leekenbeschouwingen" van Candidus in uw blad van 20 Augustus j.l. zult u mij verplichten, het volgende op te nemen.

De heer A. J. Kropholler geeft in het laatste nummer van „Bouwkunst" op m.i. verdienstelijke wijze eenige eenvoudige en gezonde en daardoor vooral voor dezen tijd belangrijke opmerkingen over enkele onderdeelen van het huis, en wel voornamelijk over het *dak* en het *raam*.

Candidus schrijft hierover een artikel dat bewijst, dat hij het stuk van den heer Kropholler òf niet gelezen, òf niet begrepen heeft.

Ik zou hiermede kunnen volstaan; waar echter in uw blad het stuk van Candidus als hoofdartikel werd geplaatst, acht ik het wenschelijk dit stuk meer uitvoerig te bespreken, teneinde zoo veel mogelijk den verkeerden indruk weg te nemen, die het misschien heeft gemaakt op enkele lezers.

Candidus schrijft: „De schrijver dier beschouwingen „(Kropholler) wil den leek, tot wien hij zich richt, „het onderscheid tusschen goede en slechte bouw-„kunst duidelijk maken, en naar het bekende en be-„proefde voorschrift, plaatst hij telkens afbeeldingen „naast elkander van gebouwen die goed en gebouwen „die slecht zijn."

Deze regel, uit het begin van het stuk van Candidus, geeft al de essentieele fout van het stuk te zien; immers de heer Kropholler geeft geen afbeeldingen naast elkaar van *gebouwen* die goed en *gebouwen* die slecht zijn, maar van *daken* en *ramen*, die karakteristiek, duidelijk (dus op iets duidend) zijn of niet.

Dezelfde fout zit in het volgende van Candidus:

„De wiskunde leert ons, dat men alleen grootheden „eener zelfde soort met elkander kan vergelijken. „Deze regel is echter door den schrijver niet in het „oog gehouden. Zoo geeft hij aan het begin van „zijn opstel, ter vergelijking, afbeeldingen van het „Knochenhauer Amtshaus" te Hildesheim en .... het „gebouw „Felix Meritis" te Amsterdam! Bij het eerste „roemt hij het „mooi silhouet, gevormd door twee „groote schuine vlakken, die het huis over de geheele „diepte en breedte bedekken," bij het tweede laakt „hij het „leelijk silhouet, gevormd door een stukje „dak, een stuk tempelfront en stukjes balconbalustrade".

„Maar heeft hij dan de ongelijksoortigheid niet in-„gezien? Het gebouw te Hildesheim is in het begin „der 16e eeuw gesticht voor een gansch ander doel, „dan dat, waarvoor Jacob Otten Husley in het laatst „der 18e eeuw „Felix Meritis" bouwde. Het „Knochen-„hauer Amtshaus" zou aan de Keizersgracht te Amster-„dam evenmin passen, als „Felix Meritis" aan de „markt te Hildesheim. Daarenboven zou nog kunnen „worden aangevoerd, dat voor het fotografeeren van „het Amsterdamsche gebouw een ongeschikte lens is „gebruikt, waardoor het van boven veel smaller is „geworden dan beneden. Dit evenwel daargelaten is „het nog zeer de vraag, of het dak te Hildesheim „niet veel te hoog is, en of „Felix Meritis" in zijn „streng Palladiaansche vormen niet uitmuntend weder-„geeft, hoe het gebouwd werd als zetel van een ge-„nootschap, dat zich de strenge beoefening van „wetenschap en kunst ten doel stelde".

De heer Kropholler vergelijkt niet *het* „Knochen-hauer Amtshaus" met *het gebouw* „Felix Meritis"; hij vergelijkt het boven silhouet en toont dan aan, dat het Amtshaus een mooi silhouet heeft, tengevolge van een duidelijk dak-karakter, en „Felix Meritis" niet, hij zegt dus niets meer, dan dat het silhouet van boven van den een beter is dan dat van den ander, en vergelijkt dus wel zeker hier gelijksoortige grootheden.

Of het Amtshaus nu als geheel, dus als gevel, onderdeelen, karakter enz. hooger staat dan „Felix Meritis", laat de heer Kropholler geheel in het midden, daar dit niet met zijn speciale dak-studie te maken heeft. Candidus sleept het er echter wel bij, maar raakt daarmede op een terrein, dat bezijden het door den heer Kropholler behandelde onderwerp ligt en waardoor de aandacht voor het onderwerp zelf vertroebeld wordt.

Teekenend voor het niet begrijpen van Candidus is ook weer de daarop volgende zin:

„Indien de schrijver „Felix Meritis" had vergeleken „met „Petit Trianon" te Versailles, hetwelk hij als „afbeelding 6b geeft, had men hem over ongelijk-„soortigheid der grootheden geen verwijt kunnen „maken. Immers hier zijn tamelijk wel dezelfde mo-„tieven toegepast. Doch waarom prijst hij in het „Fransche gebouw „de mooie, ongekunstelde platvorm"

„en zwijgt hij over de daar voorkomende „stukjes „balcon-balustrade", die hem aan „Felix Meritis" „ergeren?"

Ik merk hierbij op, dat de heer Kropholler nergens zegt, bezwaar te hebben tegen een balcon-balustrade; hij zegt alleen, dat het *silhouet* van „Felix Meritis", gevormd door een stukje dak, een stukje tempelfront en een stukje balcon-balustrade, leelijk is. Maar dit wil toch niet zeggen, dat hij alle balcon-balustrades leelijk vindt, dus ook dat van „Petit Trianon"!

De vogelvlucht-perspectief van Brugge, door Candidus minder juist gekozen gecoordeeld, is juist voor de bedoeling van den heer Kropholler zeer duidelijk, daar hij er *alleen* mee wil wijzen op het frappante feit, dat de oude huizen vroeger, haast zonder uitzondering, eenvoudig waren overdekt met duidelijke en karakteristieke daken.

Verder: de heer Kropholler *vergelijkt* niet de oude huisjes te Enkhuizen, een woonkazerne te Weenen, de Grafelijke Zalen en oude huisjes te Brugge, hij wijst alleen op het *karakter hunner ramen* of hunner daken: de tirade van Candidus over onrechtvaardigheid van beoordeeling, over de schoonheid der oude huizen te Enkhuizen enz., benevens die over „de vierkante doos", als eenig mogelijk voor een moderne huurkazerne, zijn daarom, ten opzichte van het artikel van den heer Kropholler, zonder eenige waarde.

Het is best mogelijk, dat de heer Kropholler ook deze doos als de eenig mogelijke voor huurkazernes erkent; hij wijst er echter alleen op, dat *hun ramen minder karakteristiek zijn*, dan de dicht aaneengesloten groepen vensters, die de indeeling van het huis doen spreken.

Het is geheel ongemotiveerd van Candidus te beweren, dat een vierkante doos den heer Kropholler een *gruwel* is; daar dit nergens uit zijn artikel blijkt.

Karakteristiek is de volgende passage van Candidus:

„Men bemerkt hier het gevaar, dat het schrijven „van beschouwingen over bouwkunst oplevert. Schoon„heid kan zich in zeer verschillende vormen vertoonen. „Wie nu, al naar zijn smaak en aanleg, één dier „vormen kiest, deze tot de eenig schoone verklaart „en alle overige als leelijk veroordeelt, geeft van „groote eenzijdigheid blijk. Van deze eenzijdigheid „kan men den heer Kropholler niet vrijpleiten."

Aha, hier hebben wij dus eindelijk de kern van het verwarde stukje van Candidus: de heer Kropholler kiest, naar zijn smaak en aanleg, een vorm, die hij tot de eenig schoone verklaart. Vandaar eenzijdigheid!

Dat de belangrijkheid van het artikel van den heer Kr. juist zit in het *onpersoonlijk* oordeel, dat hij zijn oordeel niet baseert op smaak, maar op inzicht, verkregen door een zuivere analyse, die hem doet begrijpen wat èn dak èn venster is en wat behoort tot hunne specifieke schoonheden; dat hier dus geoordeeld wordt in de richting der absolute kritiek, die staat boven persoonlijke smaak en aanleg en voortkomt uit het diepere, intellectueele inzicht, een kritiek, die daardoor *algemeen* begrijpelijk en algemeen van waarde wordt, dat gaat aan Candidus geheel voorbij, hierdoor wordt het verklaarbaar, dat hij het artikel van den heer Kr., zoo hij het gelezen heeft, niet heeft begrepen.

Ik zou dan ook niet zoo uitvoerig hierover geschreven hebben, ware het niet dat het artikel van den heer Kropholler, hoezeer het misschien op een enkel punt niet geheel juist of niet helder genoeg is, toch te belangrijk is, om het niet tegen een onjuist praatje te verdedigen; en ook, omdat ik vrij zeker meen te weten, dat Candidus geen leek, maar Architect is.

Hiermede wordt de toestand eigenaardiger.

Wij zijn langzamerhand uit het bouwkundig moeras van een 25 jaar geleden geraakt, niet door een nieuwe *smaak-voorkeur*, maar door een verhooging van ons intellect, door een zuiverder inzicht in architectuur (helaas gaan meerderen, die nooit geheel uit het moeras geweest zijn, er tegenwoordig hals over kop weer in!) Het geheele moderne leven en zijne beschouwing is gebaseerd op meerdere wetenschappelijke ontwikkeling en beter *begrip*; en het zijn deze, die de moderne bouwkunst haar karakter geven.

Toch zien we, dat de verdienstelijke bouwkunstanalyse van den heer Kropholler, waardoor medegewerkt wordt tot verheldering van ons begrip, niet door dezen Architect Candidus (en enkele met hem) begrepen wordt.

Er blijkt hieruit, dat sommige Architecten te weinig begrip hebben en te zeer in de onbewuste persoonlijke smaak-gevoeligheid verkeeren, om tot een zuiverder inzicht en bewuster weten te kunnen stijgen.

Het was daarom nog zoo gek niet van den heer Kropholler, zijn artikel te noemen: „Beschouwingen voor den leek", en er dus mee rekening te houden, dat de ontwikkelde leek veelal onbevangener staat voor de diepere bouwkunstige schoonheid, dan menig Architect en dus beter in staat is, wanneer hij er op gewezen wordt, haar te begrijpen.

J. Gratama.

ALGEMEENE REGELEN VOOR NATIONALE BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

(Vervolg van pag. 276).

Bij elke inzending zal in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:

a. een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:

„ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto „....." verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."

b. Een correspondentie-adres.

Het onder b genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te treden.

Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

Art. 16. Als norm voor het totaal bedrag der uit te loven prijzen voor *algemeene enkelvoudige* prijsvragen wordt aangenomen eene som gelijkstaande met minstens eenmaal het volledige honorarium, dat bij vrije opdracht van het werk aan den architect zou verschuldigd zijn.

Als beginsel moet worden aangenomen, dat het werk van den door de jury eerst-bekroonde onder diens leiding worde uitgevoerd, onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorarium-regeling voor architecten.

Het bedrag van de toegekende prijzen zal niet in mindering komen van het verschuldigd honorarium.

Voor het geval de prijsvraag-uitschrijver zich het recht wil voorbehouden om een ander dan het eerst-bekroonde werk te doen uitvoeren, moet het programma de voorwaarden van schadeloosstelling aan den eerst-bekroonde bevatten. Voor het geval, dat de eerst-bekroonde naar het oordeel der jury geen voldoenden waarborg kan geven, dat hij in staat is geheel zelfstandig den bouw die het onderwerp der prijsvraag was, te leiden, zal hij zich op zijne kosten, in gemeen overleg met den prijsvraag-uitschrijver, gehoord de jury, hulpkrachten toevoegen of deze op nader overeen te komen voorwaarden, vanwege den prijsvraag-uitschrijver aanvaarden.

Bij eene prijsvraag in twee gedeelten, zal ieder mededinger, welke tot den eindwedstrijd zal worden toegelaten, een vooraf bepaald gelijk bedrag als belooning worden toegekend, onafhankelijk van de uitgeloofde prijzen voor den eindwedstrijd. Het totaal bedrag van belooningen en prijzen wordt vastgesteld overeenkomstig het in het begin van dit artikel bepaalde.

Aan ieder der uitgenoodigden voor den eind-wedstrijd wordt door tusschenkomst van zijn correspondent zijn schetsontwerp, door de jury en den prijsvraag-uitschrijver gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd teruggezonden met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de jury en datgene, wat op zijn ontwerp in 't bijzonder betrekking heeft.

De schetsontwerpen worden volledig weer gevoegd bij de zending van de ontwerpen voor den eindwedstrijd.

Uitreiking der prijzen zal geschieden binnen één maand na uitspraak der jury. Behalve de eerstbekroonde, is geen inzender verplicht, indien hij den hem toegekenden prijs niet aanvaarden wil, zijn ontwerp af te staan.

Bij *besloten* prijsvragen zal iedere uitgenoodigde architect een vooraf te bepalen honorarium ontvangen; dit bedrag zal niet lager dienen te zijn dan een vierde van de som, welke bij vrije opdracht den architect als volledig honorarium zou verschuldigd zijn voor de uitvoering van zijn werk.

In een besloten prijsvraag zal de uitvoering altijd aan den eerst-bekroonde worden opgedragen onder de bepalingen van de hier te lande geldende honorariumregeling voor architecten, waarbij het bedrag aan hem, als uitgenoodigd deelnemer, verschuldigd, niet in mindering wordt gebracht.

Elk prijsvraag-ontwerp blijft het geestelijk eigendom van den vervaardiger, aan wien het uitsluitend recht verblijft van het ontwerp gebruik te maken, dit te publiceeren of te reproduceeren.

Art. 17. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken worden in een daarvoor passende lokaliteit gedurende zulk een tijdsverloop tentoongesteld, dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest de tentoonstelling, welke tijdig moet zijn aangekondigd, te bezoeken.

Bij prijsvragen in twee gedeelten (vóór- en eindwedstrijd) zullen de schetsontwerpen van den vóórwedstrijd eerst *na* de einduitspraak van de jury, tegelijk met de ontwerpen van den eindwedstrijd worden tentoongesteld, waarbij de jury-rapporten ter inzage liggen.

Art. 18. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury. Inlichtingen worden slechts schriftelijk gevraagd en door het bureau in overleg met den prijsvraag-uitschrijver, op zoodanige wijze behandeld en gepubliceerd, dat zij kunnen geacht worden ter kennis te komen van alle belanghebbenden; uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma. Het bureau van inlichtingen wordt op een in het programma vast te stellen dag, eenigen tijd voor den datum van inlevering, gesloten.

Aldus vastgesteld den 4^en^ Mei 1910, in een bijeenkomst van vertegenwoordigers uit de besturen van:

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam.
het Genootschap „Architectura et Amicitia", Amsterdam.
de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", Rotterdam.
den Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam.

In dezelfde bijeenkomst is bepaald:

1e. dat bij afkondiging van de vastgestelde regelen de aangesloten lichamen als hunne meening uitspreken, dat het niet geoorloofd is, dat eenig lid zich, hetzij als lid der jury, hetzij als mededinger, zal inlaten met eenige prijsvraag, waarbij de algemeene strekking

dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen.

2e. dat wanneer een der aangesloten corporaties wordt aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zal behandelen in overleg met de permanente commissie.

3e. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studie-prijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie, bedoeld onder Hoofdstuk 2 dezer regelen.

Goedgekeurd door:

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam: A. SALM G.Bzn., *Voorzitter*, J. GRATAMA, *Secretaris*. Juni 1910.

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam: H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter*, TH. PHILIPPI, *Secretaris*. Juni 1910.

Het Bestuur van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam: ALBERT OTTEN, *Voorzitter*, J. HERMAN DE ROOS, *Secretaris*. Juni 1910.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam: K. P. C. DE BAZEL, *Voorzitter*, JOS. TH. J. CUYPERS, *Secretaris*. Juni 1910.

Het Bestuur van de Friesche Bouwkring te Leeuwarden: H. FEDDEMA AZN., *Voorzitter*, L. VAN DER MEIJ, *Secretaris*. Juni 1910.

VOORDRACHT OVER VENTILATIE

MET BIJZONDERE BESCHOUWING VAN HET OMGEKEERDE SYSTEEM DOOR DR. B. SWAAB *(Vervolg van pag. 263)*.

NOCH is het denkbaar, dat de afvoer van de lucht zou verhinderd worden door tijdelijke invloeden van de weersgesteldheid. Ik wil slechts wijzen op de sterke valwinden. Het mechanisme der ventilatie zou dan geheel in de war zijn en dit moet vóór alles voorkomen worden. Zeer veel nut doen daarom de z.g.n. *windkappen*. Deze kunnen op tweeërlei principe gebaseerd zijn. Ten eerste *de beweeglijke*, die met den wind meedraaien en zoo zijn ingericht, dat zij steeds hare opening van den wind afwenden. Deze kan dan slechts zuigend op het kanaal inwerken. Ik behoef u niet te zeggen, dat eenzelfde kap in omgekeerden zin geconstrueerd, dus zoo, dat de opening steeds den wind is toegekeerd, zeer goed gebruikt kan worden op een aanvoerkanaal.

Deze beweeglijke kappen, ik noem u slechts die van Banner, zijn niet solide en worden daarom weinig meer gebruikt. Verreweg verkieslijker zijn de *vaste* windkappen, die door haren vorm den wind dwingen eene bepaalde richting te nemen. Hiervan heeft men ook weer twee soorten. Hoofdzakelijk in gebruik zijn de *zuig*kappen, te weten, die van Hasselman, Boyle en de Wolpertsche.*) Onder deze heeft de eerste ook eene vaste kap voor *aanvoer* van versche lucht gemaakt.

M. H. Wind en temperatuur zijn verre van stationair en het is daarom zeer begrijpelijk, dat de mensch naar andere krachten gezocht heeft om luchtverversching te weeg te brengen. Dit brengt ons op het gebied der *samengestelde, kunstmatige ventilatie*. Ook nu zal ik u niet vermoeien met eene beschrijving van alle systemen, die het menschelijk vernuft heeft uitgedacht. Ik zal u slechts een algemeen overzicht geven van de grondbeginselen, waarop de verschillende ventilatie-inrichtingen gebaseerd zijn.

Hier zijn dus niet meer de natuurkrachten gebruikt om ons versche lucht te verschaffen; stoom, electriciteit e.a. nemen hare plaats in. Ik grijp hier de gelegenheid aan om terug te komen op een misverstand, waarop ik vroeger steeds wees. Men zou n.l. denken, dat *alles* wat vooraf is gegaan, behoort tot wat men algemeen noemt *natuurlijke* ventilatie, en dat het volgende slechts tot de *kunstmatige* gerekend moet worden. Daarom heb ik juist vermeden van „natuurlijk" te spreken en heb liever het woord *toevallig* gebruikt.

De systemen van kunstmatige luchtverversching zijn te verdeelen al naar gelang de versche lucht wordt binnen*geperst* of binnen*gezogen*.

Denkt u eens, M. H., het mechanisme van een windmolen omgekeerd. Dus niet de luchtstroom de wieken voortbewegende, maar de wieken door stoommachine of electromotor in beweging gebracht en op haar beurt de lucht snelheid gevend. Wij hebben dan het principe van aanvoer door stuwing.

De lucht gaat dan naar een zeker *centrum*, de luchtkamer. Daar ondergaat zij de noodige veranderingen, zooals verwarming, afkoeling, filtratie, bevochtiging en wordt dan langs kanalen naar de verschillende lokalen gevoerd. Daarom spreekt men hier van *centrale ventilatie*. Men stelt zich nu voor, dat de aangevoerde lucht de bedorven lucht voor zich uit stuwt en heeft dan de laatste ruim gelegenheid om, hetzij direct, hetzij langs kanalen naar buiten te ontsnappen. Deze kanalen kunnen nog van bijzondere inrichtingen voorzien zijn om de bedorven lucht weg te zuigen. Ja, u kunt u zelfs voorstellen, dat ook zij eerst naar een centrum (b.v. een zolderkamer) gevoerd wordt en vandaar wordt verwijderd.

Bij den aanvoer door zuiging wordt de kracht van vallend water gebruikt.

Men geeft de buitenlucht gelegenheid om met het water te worden meegevoerd en daarna op eene bepaalde plaats weer te ontsnappen om dan naar de verschillende lokalen te gaan. De temperatuur van het water en dus ook van de lucht kan naar willekeur worden gewijzigd.

*) Deze voldoet alleen wanneer de afmetingen niet te groot zijn.

Ziet hier, M. H., de elementen van de *kunstmatige luchtverversching*. Het schijnt eenvoudig genoeg en toch is de toepassing zoo ontzettend moeielijk. Veel is op dit gebied reeds uitgedacht, de laatste tijd brengt zelfs geheel nieuwe systemen. Beter echter zijn zij niet geworden, integendeel. Herhaaldelijk zult u gehoord hebben van kostbare ventilatie-inrichtingen, die volstrekt niet voldeden, wat kan hiervan dan toch de oorzaak zijn?

Eenvoudig deze „dat tegenwoordig in hoofdzaak slechts met één zaak rekening wordt gehouden. Men stelt gewoonlijk de vraag aldus: hoe kan ik een ventilatie-inrichting maken, zoo, dat niemand over „tocht" klaagt. Hoewel ik het er volkomen mee eens ben dat eene doelmatige luchtverversching geen tocht mag veroorzaken, is daarmee nog volstrekt niet gezegd, dat eene ventilatie-inrichting die geen tocht veroorzaakt daarom goed is. En toch wordt zoo gedacht; men rekent de uitslag niet en telt het doel alleen.

De eerste maatregel om van de tocht af te komen was natuurlijk lucht te verwarmen. Dit was niet zoo kwaad gedacht, indien men maar niet te hoog verwarmd had. Ja, zelfs wordt de lucht nog veel hooger verhit dan noodig is voor ventilatie, omdat men ze tegelijkertijd wil gebruiken voor verwarming der lokalen.

Uit oeconomisch oogpunt is voor verwarming van lokalen lucht al zeer ongeschikt. Lucht is een slechte warmtegeleider, heeft een zeer geringe calorische waarde, kan dus slechts weinig warmte vervoeren. Men moet dus in de eerste plaats de lucht zeer hoog verwarmen en bovendien *veel* lucht toevoeren. Aangezien de snelheid van aanvoer niet te groot mag zijn omdat anders eene onaangename luchtbeweging ontstaat, moeten zeer groote kanalen voor de luchttoevoer worden gebruikt. Dit heeft weer ten gevolge dat op weg naar het lokaal weer eene groote massa warmte wordt verloren. Temperatuurmetingen hebben aangetoond dat lucht die bij het verlaten van de verwarmingskamer 60° C. was, bij het binnentreden in het lokaal slechts een temperatuur van 19° had. Dit nu was lucht die uitsluitend voor ventilatie werd gebruikt. Om tegelijk een lokaal te verwarmen moet de lucht dus in den aanvang nog veel hooger worden verhit. Nu blijft bovendien warme lucht boven in een lokaal hangen; men moest dus een tweede maatregel toepassen, n.l. het maken van afvoerkanalen aan den bodem (omgekeerde ventilatie). Het noodlottig gevolg van deze soort ventilatie is dat dit deel van een lokaal, dat toch meestal het warmste is, nu nog warmer wordt. Men komt dan tot een resultaat juist tegenovergesteld aan hetgeen u een oud versje als gezondheidsmaatregel wordt opgegeven.

Het luidt als volgt:

> Hoofd koud, voeten warm,
> Steek matig in je darm,
> Houd je Poortugal open,
> Dan hoef je niet naar den dokter te loopen.

Bij dit systeem wordt het hoofd warm en de voeten koud. Rietschel en Vort hebben aangetoond dat een temperatuursverschil van 2 à 3° per M. hoogte geen zeldzaamheid was. Een tweede fout bij deze omgekeerde ventilatie is dat, indien zij werkelijk doet wat zij moet doen, de bedorven luchtlagen weer opnieuw in aanraking met de personen wordt gebracht; men krijgt de meest bedorven lucht ter inademing. Maar het allergrootste nadeel is wel dat die lucht, die van te voren zoo oververhit is geweest, ontzettend onaangenaam is om in te ademen.

De organische stof die door de aanraking met het verwarmingslichaam verbrand is geeft aan de lucht een onaangenamen odeur en werkt prikkelend op de ademhalingsorganen, vroeger verkeerdelijk beschouwd als veroorzaakt te worden door de droogte van die lucht.

Bovendien moet er nog veel door die oververhitting gebeuren, dat die lucht ongeschikt maakt om ons lichaam te verfrisschen.

Wij leven in den tijd, waarin men aan kleine hoeveelheden van een zekere stof groote werking toekent, in den tijd van enzymen en fermenten. Zouden zulke ook niet in de levende dampkringslucht kunnen aanwezig zijn? De scheikunde leert ons ook, dat stoffen op het oogenblik van haar ontstaan (in statu nascendi) veel krachtiger werking uitoefenen, dan wanneer zij eenmaal gevormd zijn. Nu bevat de dampkringslucht altijd *ozon;* deze levert ons de zuurstof in statu nascendi. Verwarmde lucht echter bevat nooit ozon. Mag men hieraan ook dit groote verschil toeschrijven? M. H., het zijn slechts veronderstellingen. Het is echter zeer goed aan te nemen, dat de dampkringslucht stoffen bevat, die bij verwarming verdwijnen, stoffen, die wij niet kennen, evenmin als de anthropotoxinen.

Wel kennen wij allen het verfrisschende gevoel direct nadat men een benauwd lokaal verlaten heeft, ik zou haast zeggen slechts door één ademhaling. Wij kennen allen de gezegende kracht van frissche lucht bij ziekelijke toestanden. Zelfs de leek moet dus begrijpen dat, om gezond te blijven, frissche lucht noodig is en oververhitte lucht nadeelig werkt. Men krijgt in een dergelijk lokaal ook een eigenaardige gewaarwording die het best als volgt beschreven wordt. Men voelt behoefte zijn vest uit te trekken en zijn overjas aan te doen.

M. H. Ik heb nu voor een oogenblik aangenomen, dat in een lokaal, dat omgekeerd geventileerd wordt, werkelijk de lucht regelmatig van boven naar beneden gaat, dus dat er overdruk genoeg is om dit te bewerkstelligen. Nu, M. H., ook dat is fantasie. Vroeger heb ik reeds dit vermoeden uitgesproken. Ik heb er toen b.v. al op gewezen dat in dergelijke lokalen toch de sigarendamp naar boven gaat en daar blijft hangen. De laatste jaren hebben gelukkig ook het proefondervindelijk bewijs gebracht, dat omgekeerde ventilatie niet bestaat. Eene commissie, met den in-

dezer regelen voor de prijsvragen niet behoorlijk is in acht genomen.

2e. dat wanneer een der aangesloten corporaties wordt aangezocht om te dienen van advies in eene uit te schrijven prijsvraag, zij die aanvragen steeds zal behandelen in overleg met de permanente commissie.

3e. dat de vastgestelde regeling niet van toepassing is op studie-prijsvragen, als zoodanig door bouwkundige vereenigingen uitgeschreven. In twijfelachtige gevallen berust de beslissing over de vraag of eenige prijsvraag uitsluitend als studie-prijsvraag is te beschouwen, bij de permanente commissie, bedoeld onder Hoofdstuk 2 dezer regelen.

Goedgekeurd door:

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam: A. SALM G.Bzn., *Voorzitter*, J. GRATAMA, *Secretaris*. Juni 1910.

Het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam: H. A. J. BAANDERS, *Voorzitter*, TH. PHILIPPI, *Secretaris*. Juni 1910.

Het Bestuur van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam: ALBERT OTTEX, *Voorzitter*, J. HERMAN DE ROOS, *Secretaris*. Juni 1910.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam: K. P. C. DE BAZEL, *Voorzitter*, JOS. TH. J. CUYPERS, *Secretaris*. Juni 1910.

Het Bestuur van de Friesche Bouwkring te Leeuwarden: H. FEDDEMA AZN., *Voorzitter*, L. VAN DER MEIJ, *Secretaris*. Juni 1910.

VOORDRACHT OVER VENTILATIE

MET BIJZONDERE BESCHOUWING VAN HET OMGEKEERDE SYSTEEM DOOR DR. B. SWAAB *(Vervolg van pag. 263).*

TOCH is het denkbaar, dat de afvoer van de lucht zou verhinderd worden door tijdelijke invloeden van de weersgesteldheid. Ik wil slechts wijzen op de sterke valwinden. Het mechanisme der ventilatie zou dan geheel in de war zijn en dit moet vóór alles voorkomen worden. Zeer veel nut doen daarom de z.g.n. *windkappen*. Deze kunnen op tweeërlei principe gebaseerd zijn. Ten eerste *de beweeglijke*, die met den wind meedraaien en zoo zijn ingericht, dat zij steeds hare opening van den wind afwenden. Deze kan dan slechts zuigend op het kanaal inwerken. Ik behoef u niet te zeggen, dat eenzelfde kap in omgekeerden zin geconstrueerd, dus zoo, dat de opening steeds den wind is toegekeerd, zeer goed gebruikt kan worden op een aanvoerkanaal.

Deze beweeglijke kappen, ik noem u slechts die van Banner, zijn niet solide en worden daarom weinig meer gebruikt. Verreweg verkieslijker zijn de *vaste* windkappen, die door haren vorm den wind dwingen eene bepaalde richting te nemen. Hiervan heeft men ook weer twee soorten. Hoofdzakelijk in gebruik zijn de *zuig*kappen, te weten, die van Hasselman, Boyle en de Wolpertsche.*) Onder deze heeft de eerste ook eene vaste kap voor *aanvoer* van versche lucht gemaakt.

M. H. Wind en temperatuur zijn verre van stationair en het is daarom zeer begrijpelijk, dat de mensch naar andere krachten gezocht heeft om luchtverversching te weeg te brengen. Dit brengt ons op het gebied der *samengestelde, kunstmatige ventilatie*. Ook nu zal ik u niet vermoeien met eene beschrijving van alle systemen, die het menschelijk vernuft heeft uitgedacht. Ik zal u slechts een algemeen overzicht geven van de grondbeginselen, waarop de verschillende ventilatie-inrichtingen gebaseerd zijn.

Hier zijn dus niet meer de natuurkrachten gebruikt om ons versche lucht te verschaffen; stoom, electriciteit e.a. nemen hare plaats in. Ik grijp hier de gelegenheid aan om terug te komen op een misverstand, waarop ik vroeger steeds wees. Men zou n.l. denken, dat *alles* wat vooraf is gegaan, behoort tot wat men algemeen noemt *natuurlijke* ventilatie, en dat het volgende slechts tot de *kunstmatige* gerekend moet worden. Daarom heb ik juist vermeden van „natuurlijk" te spreken en heb liever het woord *toevallig* gebruikt.

De systemen van kunstmatige luchtverversching zijn te verdeelen al naar gelang de versche lucht wordt binnen*geperst* of binnen*gezogen*.

Denkt u eens, M. H., het mechanisme van een windmolen omgekeerd. Dus niet de luchtstroom de wieken voortbewegende, maar de wieken door stoommachine of electromotor in beweging gebracht en op haar beurt de lucht snelheid gevend. Wij hebben dan het principe van aanvoer door stuwing.

De lucht gaat dan naar een zeker *centrum*, de luchtkamer. Daar ondergaat zij de noodige veranderingen, zooals verwarming, afkoeling, filtratie, bevochtiging en wordt dan langs kanalen naar de verschillende lokalen gevoerd. Daarom spreekt men hier van *centrale ventilatie*. Men stelt zich nu voor, dat de aangevoerde lucht de bedorven lucht voor zich uit stuwt en heeft dan de laatste ruim gelegenheid om, hetzij direct, hetzij langs kanalen naar buiten te ontsnappen. Deze kanalen kunnen nog van bijzondere inrichtingen voorzien zijn om de bedorven lucht weg te zuigen. Ja, u kunt u zelfs voorstellen, dat ook zij eerst naar een centrum (b.v. een zolderkamer) gevoerd wordt en vandaar wordt verwijderd.

Bij den aanvoer door zuiging wordt de kracht van vallend water gebruikt.

Men geeft de buitenlucht gelegenheid om met het water te worden meegevoerd en daarna op eene bepaalde plaats weer te ontsnappen om dan naar de verschillende lokalen te gaan. De temperatuur van het water en dus ook van de lucht kan naar willekeur worden gewijzigd.

*) Deze voldoet alleen wanneer de afmetingen niet te groot zijn.

Ziet hier, M. H., de elementen van de *kunstmatige luchtverversching*. Het schijnt eenvoudig genoeg en toch is de toepassing zoo ontzettend moeielijk. Veel is op dit gebied reeds uitgedacht, de laatste tijd brengt zelfs geheel nieuwe systemen. Beter echter zijn zij niet geworden, integendeel. Herhaaldelijk zult u gehoord hebben van kostbare ventilatie-inrichtingen, die volstrekt niet voldeden, wat kan hiervan dan toch de oorzaak zijn?

Eenvoudig deze „dat tegenwoordig in hoofdzaak slechts met één zaak rekening wordt gehouden. Men stelt gewoonlijk de vraag aldus: hoe kan ik een ventilatie-inrichting maken, zoo, dat niemand over „tocht" klaagt. Hoewel ik het er volkomen mee eens ben dat eene doelmatige luchtverversching geen tocht mag veroorzaken, is daarmee nog volstrekt niet gezegd, dat eene ventilatie-inrichting die geen tocht veroorzaakt daarom goed is. En toch wordt zoo gedacht; men rekent de uitslag niet en telt het doel alleen.

De eerste maatregel om van de tocht af te komen was natuurlijk lucht te verwarmen. Dit was niet zoo kwaad gedacht, indien men maar niet te hoog verwarmd had. Ja, zelfs wordt de lucht nog veel hooger verhit dan noodig is voor ventilatie, omdat men ze tegelijkertijd wil gebruiken voor verwarming der lokalen.

Uit oeconomisch oogpunt is voor verwarming van lokalen lucht al zeer ongeschikt. Lucht is een slechte warmtegeleider, heeft een zeer geringe calorische waarde, kan dus slechts weinig warmte vervoeren. Men moet dus in de eerste plaats de lucht zeer hoog verwarmen en bovendien *veel* lucht toevoeren. Aangezien de snelheid van aanvoer niet te groot mag zijn omdat anders eene onaangename luchtbeweging ontstaat, moeten zeer groote kanalen voor de luchttoevoer worden gebruikt. Dit heeft weer ten gevolge dat op weg naar het lokaal weer eene groote massa warmte wordt verloren. Temperatuurmetingen hebben aangetoond dat lucht die bij het verlaten van de verwarmingskamer 60° C. was, bij het binnentreden in het lokaal slechts een temperatuur van 19° had. Dit nu was lucht die uitsluitend voor ventilatie werd gebruikt. Om tegelijk een lokaal te verwarmen moet de lucht dus in den aanvang nog veel hooger worden verhit. Nu blijft bovendien warme lucht boven in een lokaal hangen; men moest dus een tweede maatregel toepassen, n.l. het maken van afvoerkanalen aan den bodem (omgekeerde ventilatie). Het noodlottig gevolg van deze soort ventilatie is dat dit deel van een lokaal, dat toch meestal het warmste is, nu nog warmer wordt. Men komt dan tot een resultaat juist tegenovergesteld aan hetgeen u een oud versje als gezondheidsmaatregel wordt opgegeven.

Het luidt als volgt:

> Hoofd koud, voeten warm,
> Steek matig in je darm,
> Houd je Poortugal open,
> Dan hoef je niet naar den dokter te loopen.

Bij dit systeem wordt het hoofd warm en de voeten koud. Rietschel en Vort hebben aangetoond dat een temperatuursverschil van 2 à 3° per M. hoogte geen zeldzaamheid was. Een tweede fout bij deze omgekeerde ventilatie is dat, indien zij werkelijk doet wat zij moet doen, de bedorven luchtlagen weer opnieuw in aanraking met de personen wordt gebracht; men krijgt de meest bedorven lucht ter inademing. Maar het allergrootste nadeel is wel dat die lucht, die van te voren zoo oververhit is geweest, ontzettend onaangenaam is om in te ademen.

De organische stof die door de aanraking met het verwarmingslichaam verbrand is geeft aan de lucht een onaangenamen odeur en werkt prikkelend op de ademhalingsorganen, vroeger verkeerdelijk beschouwd als veroorzaakt te worden door de droogte van die lucht.

Bovendien moet er nog veel door die oververhitting gebeuren, dat die lucht ongeschikt maakt om ons lichaam te verfrisschen.

Wij leven in den tijd, waarin men aan kleine hoeveelheden van een zekere stof groote werking toekent, in den tijd van enzymen en fermenten. Zouden zulke ook niet in de levende dampkringslucht kunnen aanwezig zijn? De scheikunde leert ons ook, dat stoffen op het oogenblik van haar ontstaan (in statu nascendi) veel krachtiger werking uitoefenen, dan wanneer zij eenmaal gevormd zijn. Nu bevat de dampkringslucht altijd *ozon;* deze levert ons de zuurstof in statu nascendi. Verwarmde lucht echter bevat nooit ozon. Mag men hieraan ook dit groote verschil toeschrijven? M. H., het zijn slechts veronderstellingen. Het is echter zeer goed aan te nemen, dat de dampkringslucht stoffen bevat, die bij verwarming verdwijnen, stoffen, die wij niet kennen, evenmin als de anthropotoxinen.

Wel kennen wij allen het verfrisschende gevoel direct nadat men een benauwd lokaal verlaten heeft, ik zou haast zeggen slechts door één ademhaling. Wij kennen allen de gezegende kracht van frissche lucht bij ziekelijke toestanden. Zelfs de leek moet dus begrijpen dat, om gezond te blijven, frissche lucht noodig is en oververhitte lucht nadeelig werkt. Men krijgt in een dergelijk lokaal ook een eigenaardige gewaarwording die het best als volgt beschreven wordt. Men voelt behoefte zijn vest uit te trekken en zijn overjas aan te doen.

M. H. Ik heb nu voor een oogenblik aangenomen, dat in een lokaal, dat omgekeerd geventileerd wordt, werkelijk de lucht regelmatig van boven naar beneden gaat, dus dat er overdruk genoeg is om dit te bewerkstelligen. Nu, M. H., ook dat is fantasie. Vroeger heb ik reeds dit vermoeden uitgesproken. Ik heb er toen b.v. al op gewezen dat in dergelijke lokalen toch de sigarendamp naar boven gaat en daar blijft hangen. De laatste jaren hebben gelukkig ook het proefondervindelijk bewijs gebracht, dat omgekeerde ventilatie niet bestaat. Eene commissie, met den in-

genieur Krell aan het hoofd, die belast was met het ontwerpen van eene ventilatie-inrichting voor het Neurenberger Theater, heelt een onderzoek ingesteld in verschillende geventileerde gebouwen. Met micromanometers werd aangetoond dat zelfs daar waar veel meer lucht wordt aan- dan afgevoerd van eene overdruk niet de minste sprake was.

Wat deze commissie toen ontwierp, het nieuwste op ventilatie-gebied is ook al niet veel beter. Zij ging zich nu weer doodkijken op die overdruk en maakte toen eene ventilatie-inrichting met aanvoerkanalen en zonder afvoerkanalen, ten minste zoo dacht zij. Gelukkig voor de Neurenbergers is ook dit niet waar.

Toen ik onlangs in het „Handelsblad" tegen de omgekeerde ventilatie te velde trok, schreet iemand: „kent Dr. Swaab dan de ventilatie-inrichting van het Neurenberger Stadstheater niet? Die is toch omgekeerd en heel goed." Een mijner kennissen vroeg mij toen wat ik daarop zou kunnen antwoorden. Ik zei toen: „als ze omgekeerd is, is ze niet goed en als ze goed is, is ze niet omgekeerd." Welnu. M. H., een nader onderzoek leerde nog veel erger: ze is niet goed en niet omgekeerd.

Hierop volgde eene uiteenzetting van de ventilatie-inrichting van het Stadstheater te Neurenberg en van een groot „Rauchcafé" te Rappoldt. Deze werd nader toegelicht door lichtbeelden.

BOEKBEOORDEELING.

De kleine ziekenhuizen door J. L. C. Wortman, overdruk uit „Het Ziekenhuis" 1910, uitgever F. van Rossen, Amsterdam, prijs ƒ 0.75.

De inhoud van het boekje is een pleitrede voor het oprichten van „kleine ziekenhuizen" ten platten lande. Schrijver laat uitkomen, dat er zoo'n arbeidsveld open staat juist voor de kleine ziekenhuizen; dat zij, die geïsoleerd liggen zoo spoedig hulp kunnen krijgen in dringende omstandigheden, dat de behandeling der zieken zoo hygienisch en aseptisch kan zijn, dat er mogelijkheid bestaat kleine operaties te volbrengen en dat ook hierdoor de kleine chirurg in staat is zijne kennis te toonen en niet, zooals thans vaak bij dorpsdoktoren het geval is, versuffen en hunne krachten niet verder wijden aan de belangen der geneeskunst, gesepareerd als zij staan van alle goede hulpmiddelen, die zij behoeven.

Het boekje wordt gesplitst in 4 hoofdstukken.

1° hun arbeidsveld.
2° hun bouw.
3° hunne inrichting.
4° hunne economie.

In het hoofdstuk over den bouw laat de schrijver ons door een planteekeningetje zien, hoe bij eene combinatie van het corridor met het paviljoensysteem een aardig ziekenhuisje te bouwen is voor een 10—20tal patienten, waarbij schrijver zich alles gelijkvloers denkt om het personeel der inrichting tot een minimum te kunnen houden. Eene eisch der inrichting noemt hij het aanbrengen van eene koudwaterinrichting, eene lagedruk-stoomverwarming, die tevens hare warmte in eene boiler afstaat tot het vervaardigen van warm water, mede voor de sterilisator en voor de desinfectie-oven, en van eene gasinstallatie.

Als het gemakkelijkst aan te brengen en het goedkoopste systeem voor dit laatste, noemt hij het aerogeen-gasapparaat. Wanneer hij daarna in het 4° hoofdstuk de economie nagaat van een dusdanige inrichting, dan komt hij tot de conclusie, de bouwkosten en installatie onkosten (rond ƒ 32.500) buiten rekening latend, de bedrijfskosten à ƒ 6,700 jaarlijks (rekening over 10 patienten), gemakkelijk door de verpleeggelden te dragen zijn.

Een warm woord van aanbeveling, mede te werken tot de totstandkoming van „kleine ziekenhuizen" besluit deze korte blik op het ziekenhuiswezen.

A. H.

BERICHTEN.

Prijsvraag Wandkalender-Palthe.

Nog werd ons medegedeeld dat de ontwerpen in September of October a.s. zullen geëxposeerd worden in Amsterdam, den Haag en Rotterdam.

Prijsvraag Opera te Berlijn.

Volgens eene mededeeling van het „Alg. Handelsblad" zal eerstdaagse het programma verschijnen van eene prijsvraag voor een nieuw operagebouw te Berlijn. Voorwaar, een mooi onderwerp.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20 en No. 30). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

3. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender voor de Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren, afd. Rotterdam. Programma in No. 30. Tijd van inlevering vóór of op 1 October 1910.

5. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.

b. Een penteekening van een Oud Gebouw.

Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marniskade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Kunst verstaan is ook kunst.

INHOUD: Mededeeling betreffende het Genootschap. — Eere-Prijsvraag 1910. — Verslag der 1279e gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 7 September 1910, in het Genootschapslokaal in „Parkzicht". — Verslag van de 9e ledenvergadering der Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia". — Oud en nieuw in Amsterdam. — Bliksemschade en bliksemafleiders. — Ingezonden. — De strijd in den cementhandel. — Weekbladen en Tijdschriften. — Bericht. — Open prijsvragen.

MEDEDEELING BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De heer T. G. C. Hulsbosch, die voorloopig als gewoon lid door het bestuur was toegelaten, is thans wegens verhuizing als buiten-lid toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen.

J. ROOSING JR., *2e Secretaris.*

EERE-PRIJSVRAAG 1910.

VRAAG: Wat is de bedoeling met de ruimte 600 M², beg. grond en 600 M², 1e verd. voor de post; moet hieronder verstaan worden een hulppostkantoor, zoo niet, waar is dan zoo'n groote ruimte voor noodig?

ANTWOORD: De bedoeling is „een hulppostkantoor."

Namens de Jury:

Amst. 7 Sept. 1910. D. A. N. MARGADANT.

VERSLAG DER 1279ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 7 SEPTEMBER 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De voorzitter opent met een woord van welkom deze eerste vergadering in het seizoen en releveert de werkzaamheden gedurende de zomermaanden, daarbij den wensch uitsprekende, dat het komend vergaderingstijdvak als het vorige vruchtbaar zij.

Onder ingekomen stukken wordt allereerst behandeld een schrijven van den heer C. J. de Haas namens de club van Utrechtsche leden, waarin een idee ontwikkeld wordt met betrekking tot het bouwen door rijk en gemeenten in ons land. Deze brief wordt voorgelezen en door den voorzitter besproken. Na eenige discussie en toelichting blijkt de vergadering principieel in te stemmen met het idee van de heeren de Haas c. s. in hoofdzaak beoogende het instellen eener actie tot het verkrijgen van een meer aesthetische verzorging van openbare gebouwen.

Besloten wordt de club van Utrechtsche leden uit te nodigen zich in verbinding te stellen met onze zustervereenigingen, ten einde ook hunne meening te vernemen, met de toevoeging van de mededeeling, dat A. et A. genegen is tot medewerking.

Vervolgens is aan de orde eene uitnoodiging van de vereeniging „Kunst en Samenleving", onder-afdeeling van den progressieven bond. Het werkprogram en een uittreksel uit het huishoudelijk reglement dier vereeniging wordt voorgelezen. De voorzitter zegt, dat verschillende punten van hun program door ons beoefend worden, waarom ons deze vereeniging sympathiek moet zijn.

De heer Jos. Herman stelt voor, dat het bestuur zal informeeren of de wenschelijkheid bestaat tot aansluiting en hierover in de volgende vergadering preadvies uit te brengen.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor Amateurende leden ƒ 10.—, voor buitenleden en adspirant-leden ƒ 7.50.

Aan de orde wordt gesteld een commissie te benoemen voor de periodieke statutenherziening. Uit de leden worden gekozen W. N. van Vliet, H. J. Walle, A. A. Kok en uit het bestuur H. A. J. Baanders, J. Roosing Jr. en Jan de Meyer. Op de volgende vergadering zal nog een zevende lid gekozen worden.

Middelerwijl heeft de ballotage van drie candidaatleden plaats, die met algemeene stemmen worden aangenomen.

In behandeling komt het bestuursvoorstel, strekkende tot het uitschrijven eener obligatieleening tot een bedrag van ƒ 3500.—, rentende met 4 % en af te lossen binnen zeven jaren. De voorzitter licht het voorstel toe, noemt de uitgaven van het plaatwerk „de Architect" in eigen beheer, en de viering van het aanstaande lustrum.

De heer Walle heeft bezwaar tegen de zeven jaren voor de aflossing, daar voor een volgend lustrum ook weder geld noodig zal zijn. De heer van Vliet vraagt, of het genoemde bedrag voor de beide doeleinden tezamen is bedoeld, waarop de voorzitter bevestigend antwoordt en tevens de mooglijkheid onderstelt, dat de aflossing binnen 7 jaren kan geschieden. De heer Walle vraagt nog, of het uitschrijven van twee leeningen wellicht meer is aantebevelen, de voorzitter verklaart zich tegen splitsing, daar eventueele risico behoort gedragen te worden door het Genootschap en niet door enkele obligatiehouders.

Na nog eenige discussie's, waarbij o. a. het voorstel v. d. Sluys Veer, strekkende tot aanhouding van het bestuursvoorstel werd verworpen met 15 tegen 4 stemmen, wordt het bestuursvoorstel met 18 voor en 1 tegen aangenomen.

Op de volgende vergadering zal het bestuur voorstellen doen met betrekking tot de bestemming dezer gelden.

De voorzitter doet mededeeling van eene uitnoodiging tot deelneming aan de Townplanning Conference, welke van 10—15 Oct. a. s. te Londen gehouden wordt, met het oog op de kosten zal geen gedelegeerde uitgezonden worden. Wellicht is één onzer leden genegen het genootschap te vertegenwoordigen, buiten bezwaar van de kas.

Hierna wordt het voorstel gedaan tot het organiseeren van eene excursie naar Aerdenhout en Santpoort, tot bezichtiging van eenige landhuisjes, welk voorstel met applaus wordt ontvangen.

Vervolgens wordt behandeld eene uitnoodiging van de Société Centrale d'Architecture de Belgique tot deelname aan het Architecten-congres te Brussel, de heer Jos. Herman verklaart zich bereid ons genootschap te vertegenwoordigen.

Ten slotte herinnert de voorzitter aan de inschrijving voor de cursus voor V. en H. B. O. en moedigt de jongeren tot deelname aan; waarna de vergadering in comité generaal tot behandeling van punt 5 der agenda overgaat. R.

VERSLAG VAN DE 9e LEDENVERGADERING

VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA".

ONTVANGEN een schrijven van den Heer P. J. C. Klaarhamer, architect hier ter stede, die zich bereid verklaart om op een avond in de a. s. winter een lezing te houden voor de club.

Voorgelezen werd het rapport van de commissie, belast met de bestudeering van het uitbreidingsplan der gemeente Hilversum en werd met algemeene stemmen aangenomen om een adres aan B. en W. en den Gemeenteraad van Hilversum te sturen, waarin uitvoerig, doch in groote lijn, allereerst gewezen zal worden op het vele ondoordachte en onsamenhangende van dat plan, waarin in 't geheel geen hoofdgedachte, een zoogenaamd geraamte te vinden is en als tweede in de memorie van toelichting een schetsgedachte gegeven wordt, hoe de commissie (bestaande uit de leden Otto Schulz en C. J. de Haas) gedacht hebben hoe een uitbreidingsplan voor Hilversum wezen moet, wil het project voor het algemeen belang van waarde zijn en waardoor het natuurschoon *niet* verloren gaat, maar gebezigd wordt ten goede der uitbreiding. De vergadering was er over eens dat het algemeen belang en in dit geval „het stedenschoon" nooit ten schade van het persoonlijk belang komen zal, maar steeds tot heil en zegen voor de gehcele bevolking. Van de commissie belast met het ontwerpen der statuten en huishoudelijk reglement voor het Alg. Kunstgenootschap „Utrecht" werd een exemplaar van het reglement ontvangen en zal de club dat in bestudeering nemen.

Besloten werd op de eerstkomende vergadering van het Alg. Kunstgenootschap „Utrecht" het voorstel te doen om voor gemeenschappelijke kosten gedurende dezen winter een reeks voordrachten over bouwkunst en aanverwante vakken te laten houden en hiervoor de sprekers uit te noodigen van de populaire voordrachten, welke afgeloopen winter in Amsterdam gehouden zijn. Met wat opgewekte voorbereiding zal van zelf belangstelling bij het publiek ontstaan. Een verzoek zal gericht worden aan den Directeur van de school voor typographie alhier, om de school en inrichting te mogen bezichtigen. Van 20 tot en met 24 September a.s. zal direct na de tentoonstelling van de werkstukken en teekeningen der leerlingen van de Kunstnijverheid alhier een tentoonstelling in hetzelfde gebouw georganiseerd worden: ten eerste van eene collectie teekeningen, de antwoorden op de genootschapsprijsvragen van 1909. Hieronder moeten zeer verdienstelijke ontwerpen zijn, o. a. van een badhôtel; ten tweede een uitgebreide collectie platen van vroegere jaargangen van het plaatwerk „de Architect". Dit is de bekende prachtcollectie, waarmede A. et A. destijds in Milaan, Weenen en Luik zoo'n

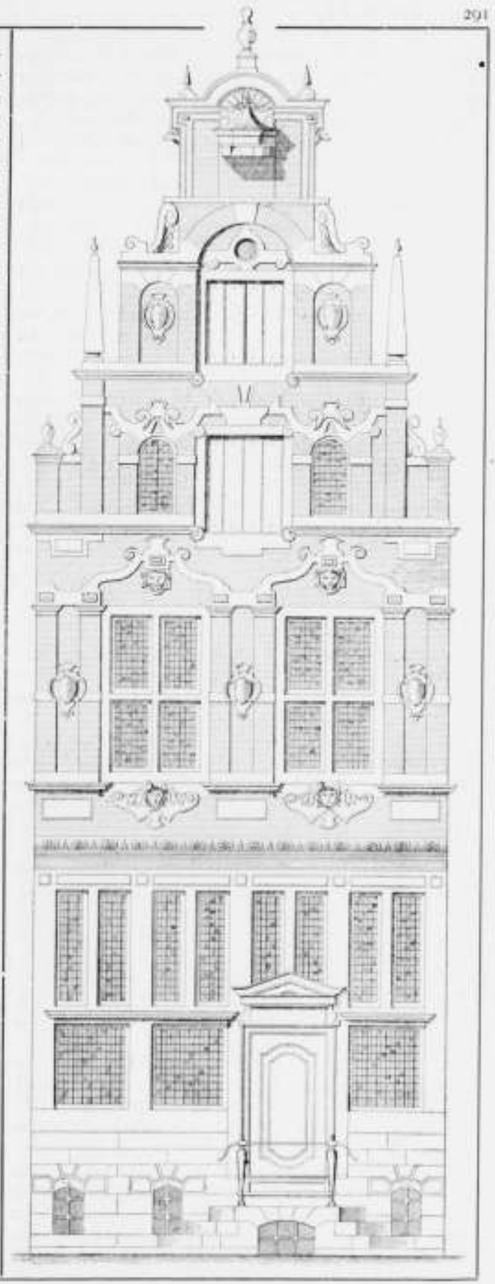
enorm succes had. Een voorstel zal aan het Genootschap A. et A. gedaan worden om in het komende jaargetijde een prijsvraag uit te schrijven voor een melkpaviljoen in een groot park en daaraan dezelfde eischen te stellen, welke vastgelegd zijn aan het te bouwen paviljoen in het Wilhelminapark te Utrecht, o. a. oppervlakte, grootte, indeeling, doel en bouwkosten. Wanneer de uitslag dan plaats gehad heeft, kan een neutrale beoordeeling plaats hebben tusschen het ontwerp van den eersten prijswinner en het dan gebouwde paviljoen. Uit die beoordeeling zal dan kunnen blijken in hoeverre prijsvragen voor dergelijke gemeenschapsgebouwen wenschelijk zijn. Bovendien acht de vergadering deze wijze van werken zeer gewenscht, daar dan ook leeken kunnen zien wat met gelijke gegevens onder gelijke omstandigheden te bereiken is. Een der leden werd voorloopig opgedragen een studie omtrent het uitbreidingsplan Utrecht te maken en zal op de volgende vergadering een commissie, bestaande uit drie leden gevormd worden. In de afgeloopen maand werd een bezoek gebracht aan de Middelbare Technische school aan de Croeselaan. Prof. A. W. C. Dwars, directeur dier school leidde de aanwezigen rond. De algemeene indruk was, dat het onderwijs op een wijze zooals dat aan die school gegeven worden zal, uitstekend en hoogst leerrijk werken moet, vooral ook omdat hier zeker door de practische en theoretische onderlegging tot één te vlechten, een gezond inzicht omtrent de vele moeilijkheden en hare bestrijding, welke het bouwvak met zich brengt, verkregen kan worden.

De 1e Secretaris,
C. J. DE HAAS.

OUD EN NIEUW IN AMSTERDAM.

MET belangstelling heb ik in de Nos. 17, 24 en 25 van „Architectura" de mededeelingen, verhandelingen en onthullingen door „Kijker", onder bovenstaand hoofd gevolgd. In antwoord op het eerste artikel, eene onthoezeming trillend hier en daar van verontwaardiging, trachtte de heer Dr. Joh. C. Breen, in diens kwaliteit van secretaris van „Amstelodamum", goed te praten, wat deze vereeniging, ter zake gerepresenteerd door den heer G. van Arkel, deed en doet voor het behoud van Amsterdam's schoon, welk doen zonder twijfel voor aanvechting vatbaar was (en is?) Bewijsmateriaal bleef echter achterwege, en op de in vrij scherpe termen gestelde, zeer gerechtigde vraag om inlichtingen, welke „Kijker" volgen liet, bleef de heer Breen het antwoord tot heden schuldig. Wellicht wijselijk!

Wie onzer werd niet telkens pijnlijk getroffen door de wijze waarop de oude, goede architectuur werd en wordt verkracht en te niet gedaan? Zijn we het niet allen in dit opzicht eens met de, schijnbaar wat vurige uitingen van Kijker's gevoelens? Ongetwijfeld

immers. Welnu, „Architectura", wachtensmoede, kom ik met een beroep op deze gevoelens, nogmaals aandringen; twijfel niet, wacht niet, sla de hand aan de ploeg en zie wat nog te redden valt. Maak een eind aan heerschende wantoestanden, aan scharrelarij en schaggelarij — in kunst. Stel u in de bres voor uw Amsterdam, de weg werd u reeds gewezen.

Het vraagstuk brengt natuurlijk allerlei moeilijkheden mee, ook vele teleurstellingen zult ge ervaren; anderzijds zult ge dankbaarheid oogsten en sympathie; (misschien ook een weinig nijd van de zijde der „scharrelaars in oud roest" en van hen die zich zelf daartoe verlagen). Dit zal u echter niet doen aarzelen.

Met een paar voorbeelden is aan te toonen dat hier en daar wel pogingen in goede richting gedaan worden.

Een voorbeeld hiervan geeft bijgaande teekening. Dit perceel gelegen aan twee grachten n.l. aan de O. Z. Voorburgwal No. 57 en O. Z. Achterburgwal No. 45, dateert volgens de gevelsteenen van de jaren 1615 en 1633. Eerstgenoemde gevel blijkt, met uitzondering van de ramen en de onderpui, nog zijn oorspronkelijke vorm te bezitten. Er wordt ten stelligste vermoed dat deze naar een ontwerp van Hendrik de Keijzer is uitgevoerd.

Het inwendige bleek meermalen veranderingen te hebben ondergaan. Stukken van eenige kunstwaarde werden met aangetroffen. Beide perceelen zijn thans tot sigarenfabriek met kantoorlokalen ingericht.

Op eene gelukkige wijze zijn hier de moeilijkheden overwonnen, welke noodwendig volgden uit het voorop gezet doel, de gevels ongerept te laten.

Deze inrichting toch moest voldoen aan de hooge eischen van de arbeidswet; de bovengelegen werkplaatsen moesten daartoe eenige meters hooger worden opgetrokken en waarbij door het laten terugspringen der verhoogde kapgedeelten, de gevels onaangeroerd konden blijven.

Dat „Architectura" met vaste hand zal ingrijpen en het onderwerp naar waarde zal weten te schatten is zoowel de overtuiging als de wensch van

„Een Kunstminnaar".

Wij zijn eveneens zeer verheugd, dat deze gevel zoo gespaard gebleven is; echter kunnen we de manier van opknappen nog niet roemen. RED.

BLIKSEMSCHADE EN BLIKSEMAFLEIDERS.

AAN een rede door Dr. D. van Gulik uit Wageningen, gehouden, ontleent het Alg. Advertentieblad het volgende:

Dr. van Gulik begon met er op te wijzen, dat ons werelddeel dit jaar door buitengewoon heftige onweders geteisterd is; ook Assen en omgeving hebben het zwaar te verantwoorden gehad. Daarom had spr. wel gaarne de uitnodiging aangenomen hier iets mede te deelen omtrent beveiliging tegen den bliksem in 't algemeen en de wijze van beveiliging in 't bijzonder. Zijn komst hiervoor was eigenlijk overbodig, want wat hij zal vertellen, kan men lezen in eenige werkjes, door hem gepubliceerd omtrent onweersverschijnselen en beveiliging tegen bliksemschade, het laatste een populaire bewerking van een rapport, door hem uitgebracht aan de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen. Spr. weet echter, dat het gesproken woord een bijzondere beteekenis heeft. Hoe noodig het is het publiek in deze kwestie voor te lichten, blijkt o.a. uit verschillende geheel onjuiste voorstellingen, die algemeen omtrent de waarde van bliksemafleiders gekoesterd worden. Spr. noemde reeds terstond twee wijdverbreide dwaalbegrippen. Velen toch houden den bliksemafleider voor niet minder dan boerenbedrog, terwijl anderen zich weliswaar een nuttige werking van een zeer zorgvuldig aangelegden afleider kunnen voorstellen, doch een afleider, die niet aan de strengste eischen voldoet, houden voor een bliksem*in*leider, die dus het gevaar juist zou vergrooten.

Intusschen zijn deze dwaalbegrippen het uitsluitend eigendom van leeken, want het oordeel van degenen, die in deze zaken het best tot oordeelen bevoegd zijn, luidt op grond van ervaring en van wetenschappelijke overwegingen en zonder voorbehoud: *dat de gebruikelijke bliksemafleiders het gevaar belangrijk verkleinen en dat een gebrekkige afleider beter is dan in het geheel geen.*

Wat onze Nederlandsche afleiders betreft, hiervan leeren de gegevens, die reeds een kwart eeuw lang door het Meteorologisch Instituut te De Bilt verzameld worden, dat de kansen van al of niet brand bij inslag voor een beveiligd gebouw zich verhouden als één tot twaalf, terwijl deze kansen bij een niet beveiligd perceel vrijwel gelijk zijn. Blijkt hieruit reeds ten duidelijkste de nuttige werking der afleiders, zooals die hier vroeger algemeen en thans nog verreweg het menigvuldigst worden aangetroffen, aan den anderen kant wijzen deze cijfers niet minder sprekend uit, dat onze inheemsche afleiders niet absoluut vertrouwbaar zijn. Zij moeten dus zekere gebreken bezitten, die in bepaalde gevallen zich openbaren in de schade, door den bliksem aan het beveiligde huis toegebracht. En door het bestudeeren van den aard dier schade is het mogelijk geweest ook den aard der gebreken van onze afleiders op te sporen.

Het bleek op deze wijze, dat men over het algemeen zich de beveiligde ruimte rondom hooge vangstangen te groot en te absoluut heeft voorgesteld; en verder, dat de bliksem niet zelden van den afleider „afslaat". D.w.z., de bliksem slaat dan in op den vangstang, volgt daarna een eindweegs den geleiddraad, om echter op een bepaalde plaats den hem voorgeschreven weg plotseling te verlaten en over te springen op allerlei metalen voorwerpen als de buizen van gas- en waterleiding, metalen goten, regenpijpen, ijzeren balken enz. Aanvankelijk schreef men dit zonderlinge gedrag aan een onvoldoend aardcontact toe, doch moest spoedig ervaren, dat de beste grondverbindingen dit euvel niet vermogen op te heffen. Intusschen kwam hier de theorie te hulp en verklaarde het verschijnsel als een natuurlijk gevolg van het feit, dat de bliksem een ontladingsstroom is, d.i. een snelverloopende stroomstoot van zeer hooge spanning, die aan geheel andere wetten gehoorzaamt dan de beter bekende constante electrische stroomen.

Een verbetering van de gebruikelijke (onderwetsche) beveiligingsmethode is derhalve hierin te vinden, dat men — om aan het eerstgenoemde gevaar te ontkomen — alle sterk bedreigde punten van het dak van opvangers voorziet, wat het eenvoudigst geschiedt door middel van draadgeleidingen over nok en kepers, korte opvangers op uitstekende schoorsteenen, gevelpunten enz. Deze geleidingen zijn dan onderling te verbinden tot een soort van kooi en langs meerdere wegen met den grond in gemeenschap te brengen. En wat het gevreesde afslaan betreft, dat verschijnsel zelf is niet te beletten; er is echter zorg te dragen, dat het zonder schade voor het gebouw geschiedt door de met afslaan bedreigde metaalmassa's alle aan het afleidersstelsel te verbinden. Sluit men de naar den grond loopende geleiders aan op de ondergrondsche buizen van gas- en waterleiding, dan is tevens op eenvoudige wijze een uitstekend grondcontact verkregen, dat verdere grondverbinding overbodig kan maken.

Op overeenkomstige wijze is ook dikwijls het aan vele gebouwen aanwezige constructie-metaal (metalen nokken, kepers, kielen, goten, regenpijpen e.d.) als deel van het beveiligingsnet in gebruik te nemen, dat dan bepaalde draadgeleidingen overbodig maakt en vervangt. Hierop is vooral met nadruk gewezen door Findeisen, die heeft aangetoond, dat dergelijke „toevallige afleiders" vaak op eenvoudige en goedkoope wijze tot een deugdelijk afleiderstelsel zijn aan te vullen. Overigens zijn de kosten van den aanleg belangrijk te verkiezen door inplaats van koper, gebruik te maken van ijzerdraad, dat in goed verzinkten staat vele jaren stand houdt en (uit een beveiligings-standpunt beschouwd) met koper geheel gelijkwaardig is te achten.

Zijne beschouwingen samenvattende formuleerde spr. tenslotte de volgende stellingen:

1. De bliksemafleider dient, om bij inslag de *kans op brand* en groote schade voor het beveiligde perceel te verminderen en het *levensgevaar* voor de bewoners belangrijk te verkleinen.

2. Bij de beveiliging van gebouwen tegen den bliksem houde men in 't oog, dat hij, in afwijking van hetgeen bij constante electrische stroomen wordt waargenomen, groote neiging vertoont zich over de aanwezige geleiders te verdeelen, daarbij weinig lettende op den z.g. galvanischen weerstand, en geen overwegend bezwaar er in vindt zijn weg over een vaak aanzienlijken afstand door de lucht of andere minder goed geleidende stoffen te nemen;

3. Een volmaakte zekerheid is niet of althans zeer moeilijk te bereiken en zal in elk geval aanzienlijke kosten vereischen. Daarentegen is een vrij afdoende bescherming reeds op zeer eenvoudige wijze mogelijk.

4. De in Nederland bestaande afleiders waarborgen voor hard gedekte huizen een niet onbelangrijke mate van veiligheid, daar ze gemiddeld de kans op brand bij inslag tot ⅛ à ⅐ terugbrengen. De statistiek leert echter ook, dat de bliksem herhaaldelijk van de afleiders is afgesprongen en ook wel inslaat zonder de opvangstangen te treffen. Bovendien zijn de kosten zoo hoog, dat menigeen daarom van het aanleggen van deze nuttige inrichtingen afziet. Er zijn echter in 't algemeen verbeteringen en vereenvoudigingen aan te wijzen, waardoor de afleiders, ondanks lageren prijs, beter aan hun doel zullen beantwoorden.

5. De bedoelde *verbeteringen* zijn in hoofdzaak de volgende:

a. Alle bedreigde punten worden van opvangers voorzien in den vorm van korte stangen en draadgeleidingen, terwijl het dak met afleiddraden omspannen wordt. Dit komt inplaats van de hooge opvangstangen met haar gewaanden beveiligingskegel.

b. Er worden meerdere naar de aarde loopende geleidingen aangebracht.

c. Het afleiderstelsel wordt aangesloten met uitgestrekte metaalmassa's. Voor de buizen van gas- en waterleiding is aansluiting beslist noodzakelijk.

6. Als de voornaamste *vereenvoudigingen* zijn te noemen:

a. Het vervallen van de hooge, vaak met dure spitsen gewapende opvangstangen, die moeilijk met voldoende stevigheid zijn op te stellen.

b. Het vervangen van het alom in zwang zijnde koper voor de geleidingen en grondverbindingen door ijzer, dat in goed verzinkten toestand tegen atmosferische invloeden zeer lang bestand en bovendien nog gemakkelijk door een verflaag te beschermen is.

c. Het beperken van de dikte der geleidingen, hierbij als uitgangspunt nemende de ervaring, dat nooit of zelden een gewone telegraafdraad anders dan op de trefplaats gesmolten is.

d. Het gebruik maken van de aanwezige metalen constructie-deelen van het gebouw ten dienste van den afleider, waardoor *òf* het afleiderstelsel wordt uitgebreid (en dientengevolge de veiligheid vergroot), *òf* de kunstmatige geleidingen gedeeltelijk kunnen vervallen. Dit laatste geeft een middel aan de hand, om bepaalde soorten van gebouwen nog van een vrij goeden afleider te voorzien, ofschoon men zich slechts zeer geringe kosten wil getroosten. Metalliek contact tusschen de metaalstukken is overbodig, indien zij elkander over een voldoende lengte bedekken.

Van de gelegenheid om spreker vragen te stellen,

werd een ruim gebruik gemaakt. Zij gaven hem nog de gelegenheid tot de volgende toelichtingen:

In fabrieken, waar veel metaal voorkomt, moet dit beslist aan den afleider aangesloten worden. Dit kan het best geschieden door middel van de ijzeren balken. Hooge schoorsteenen hebben een goede trefkans. De roetlaag is een goede weg voor den bliksem en ook de rook zelf is een geleidende middenstof. Er moeten twee of drie geleidingen aangebracht worden, welke op eenige punten met elkander in verbinding worden gebracht. Als het dak niet van metaal is, doch b.v. van houtcement, kan in het midden ter manshoogte een houten statief worden aangebracht, waarvan de draden naar de hoeken van het gebouw worden gespannen.

Een moeilijke kwestie is het aansluiten van de gasleiding, wat de bovengrondsche betreft. In den regel zou spreker deze ook met den afleider willen verbinden, daar er anders kans bestaat, dat de bliksem er op afslaat. Het gevaar wordt daardoor niet vermeerderd, want het bestond al. Als men niet aansluit, heeft men hetzelfde gevaar. Compositiebuizen komen er niet voor in aanmerking. Deze zijn te duur. Omtrent de reden, dat eiken meer gevaar dan beuken loopen, kon spreker geen uitsluitsel geven. Het verschil bestaat echter. En wat men moet doen, als men buiten is? Men vormt daar het hoogste punt en doet het best plat op den grond te gaan liggen.

Een rieten dak heeft een ontzaglijke trefkans. De statistiek leert, dat een afleider, gewoon op een rieten dak aangebracht, geen beveiliging geeft. Daarvoor deugt de afleider, zooals hij hier te lande wordt geconstrueerd, in 't geheel niet. In Sleeswijk-Holstein volgt men het systeem, dat de afleidingsdraden op een afstand van 40 cM. van het dak loopen over houten stutten, die met houten pinnen in het dak geslagen worden. Een grondverbinding van verzinkt ijzer geeft een heel goede verbinding. Verzinkt is beter dan gegalvaniseerd, dat vertind is. Men kan daarvoor buizen nemen, welke tot een halven meter in 't grondwater worden gestoken. Ook kan men de buizen van Nortonpompen daarvoor dienst laten doen.

Er moet nog bewijs voor geleverd worden, dat in groote steden de bliksem zelden inslaat. Wat een complex telefoondraden boven een huis betreft, de bliksem wordt daar langs de gewone geleiding afgeleid. Bevindt het complex zich op het dak, dan kan men gevaar loopen door den bliksem van een afstand getroffen te worden.

Boomen bij het huis kunnen de trefkans vergrooten en verkleinen. Op enkele meters afstand heeft men min of meer beveiliging, maar zelfs bij een beveiligd huis kan de bliksem van de boom overslaan op een plaats, waarop niet gerekend is. Omtrent de grootere kans van treffen voor een hoekhuis zegt de statistiek niets. Spreker gelooft echter, dat zij grooter is. Wat het sluiten van ramen betreft, spreker acht het bijgeloof, dat tocht den bliksem aantrekt. Men kan de ramen gerust open laten. Een ruitje is geen beletsel voor den bliksem.

INGEZONDEN.

Het Dak en het Raam.

DE Heer J. Gratama behoort onder die schrijvers over bouwkunst, welke men gaarne leest. Zijn opstellen onderscheiden zich door een frischheid, die ik hoop, dat hij nog lang moge behouden. Wanneer ik dan ook naar aanleiding van zijn laatste ingezonden stuk hier eenige bedenkingen in het midden breng, dan doe ik dat alleen, omdat hetgeen hij daarin opmerkte, mij voorkomt niet geheel en al van de onbevangenheid, die anders zijn schrijven kenmerkt, te getuigen.

Een gebouw, dat weten wij nu toch wel, is geen verzameling van onderdeelen, maar één geheel, en moet ook als één geheel beoordeeld worden. Wie dus over bouwkunst eenige opmerkingen wil maken, in het bijzonder tot den leek zich richtend, heeft als eerste plicht, het gebouw *in zijn geheel* te behandelen, maar kan niet volstaan met te spreken, voornamelijk over het *dak* en het *raam*.

Al tracht hij nog zoozeer naar een zuivere analyse, die doet begrijpen, wat èn „dak" èn „venster" is, al weet hij aan te geven, „wat behoort tot hunne specifieke schoonheden", hij staat gelijk met iemand, die zou wanen, de schoonheid van een menschelijk lichaam te hebben duidelijk gemaakt, wanneer hij „èn hand èn voet" had besproken.

De heer Kropholler heeft mogelijk het voornemen, zijn betoog nog voort te zetten; dan moeten wij hetgeen hij onlangs gaf als een fragment beschouwen. Maar dan was een „wordt vervolgd" aan het einde wenschelijk geweest, omdat het nu den schijn heeft, alsof wij een afgerond geheel voor ons hadden.

Dit vervolg zal mij mogelijk „tot een zuiverder inzicht en bewuster weten doen stijgen" om zoo „mede te werken tot verheldering van mijn begrip".

Maar indien dit geschieden zal, dient de heer Kropholler zich te onthouden van vergelijkingen, als tusschen „het silhouet van Felix Meritis te Amsterdam en het Knochenhauer-Amtshaus te Hildesheim", of tusschen „het karakter der ramen en daken van oude huisjes te Enkhuizen, een woonkazerne te Weenen, de grafelijke zalen in den Haag en oude huisjes te Brugge".

Even als poëzie schuilt ook schoonheid overal. Maar wie appelen van een pruimenboom wil plukken, of een eikel onder een beuk meent te zullen vinden, is even dwaas, als wie de „diepere bouwkundige schoonheid" die de scheppingen der 18e eeuw bijvoorbeeld vertoonen, ook in de 16e of 13e eeuw gaat zoeken.

CANDIDUS.

„DE STRIJD IN DEN CEMENTHANDEL."

OFSCHOON wij ons in ons vorig schrijven op een vrij standpunt hebben geplaatst en we thans aan de daarin vervatte conclusies niets af- of toedoen, willen wij terwille van de onpartijdigheid, dit ingezonden stuk wel plaatsen, hoewel wij hiermede de discussies geëindigd beschouwen. (Red.)

Rotterdam, 6 September 1910.

Aan de Redactie van „Architectura",
Amsterdam.

Mijne Heeren,

Vergunt ons, naar aanleiding van het hierboven aangehaalde artikel, voorkomende in uw blad van 16 Juli l.l. de opmerking, dat Uwe beschouwingen en conclusiën geenszins het karakter dragen onpartijdig te zijn. Zonder U echter er van te verdenken, dat het *weglaten der hoofdzaken* en het min of meer verkeerd uitleggen (verzachten) van het overige *opzettelijk* door U is geschied, is de toedracht der door ons geconstateerde handelingen, waarop onze „Waarschuwingen" betrekking hebben, dermate verontschuldigend voorgesteld, dat een protest onzerzijds niet achterwege mag blijven.

Immers bij het onderhoud, dat wij met U hadden, toonden wij U, dat de misbruiken „Elfring" en „Braat" *bij herhaling* plaats vonden, dat in het geval „Braat" zulks vergeet U, op de vraag, of wel Josson-Cement werd geleverd, aan den kooper op het kantoor van „Braat" een en andermaal o. m. werd verzekerd: „Het is net eender en *komt van dezelfde fabriek*"; dat in het geval „Elfring" de zakken, gemerkt „Heidelberg & Mannheim", waren gevuld met ander Cement en dat de zakken waren voorzien van loodjes, dragende de letter „U". (Het merk eener Natuur-Cementfabriek.)

Ten opzichte van het geval „de Lint" bemerken wij, dat het toebinden met rood touw, niets ter zake doet. Door de fabrieken wordt daartoe touw van verschillende kleuren gebezigd en daaronder ook rood touw. Overigens waren de zakken in kwestie *niet eens met rood touw toegebonden*, zooals U aangeeft, en toonden wij U, dat met het onderzoek bij Koning & Bienfait beoogd werd door de zeer uiteenloopende kleuren te bewijzen, dat de Josson-zakken *niet* met Josson-Cement waren gevuld. Zoowel den architect als ons kon het toch onverschillig zijn, of die Josson-zakken al dan niet met goed cement gevuld waren. Een architect, die Josson-Cement verlangt, wil, volgens onze meening toch niet misleid worden door vreemd cement in Josson-zakken te ontvangen, onverschillig of dat goed of slecht is. De overtuiging van den leverancier, dat hij de zakken met een vreemd cement heeft gevuld, dat van minstens even goede kwaliteit is als Josson-Cement, is niet maatgevend en de architect in kwestie heeft dit recht begrepen door het cement eenvoudig te weigeren.

Ons oordeel ten opzichte van alle genoemde handelingen is, dat, wanneer zich een kooper om cement van Josson of Heidelberg & Mannheim tot een handelaar wendt, welke deze merken *niet* verkoopt, deze dient te zeggen, *dat hij die merken niet kan leveren* en dat, wanneer zich een aannemer met een aantal Josson-zakken bij een handelaar vervoegt om die te laten vullen met vreemd cement, deze dat *dient te weigeren*, omdat het voornemen tot het plegen van eene misleiding bij een dergelijk verzoek zeer duidelijk op den voorgrond treedt.

In den cementhandel is het usance, dat de fabrieken uitsluitend haar cement afleveren in geplomberde zakken, welke evenals de loodjes of blikjes, behalve den naam van de fabriek, meestal ook het fabrieksmerk dragen. De Rijksvoorschriften bevatten te dien opzichte zeer strenge bepalingen en ook is het usance, dat de architecten eene dergelijke aflevering voorschrijven. Verder is het usance, dat de handelaren het cement afleveren in fabrieks-emballage en niet oververpakt in emballage naar hun goeddunken.

Zoodra dus een handelaar vreemd cement, om het even of dat goed of slecht is, in zakken, dragende de merken Heidelberg & Mannheim, zooals in het geval „Elfring", als cement afkomstig van Heidelberg & Mannheim verkoopt, maakt deze zich, onverschillig of de zakken van goede, verkeerde of geen loodjes zijn voorzien, schuldig aan *met opzet* gepleegde misleiding, even goed als de handelaar, zooals in het geval „Braat", die Trio-cement in Trio-zakken verkoopt, onder verzekering, dat die zakken, in strijd met de waarheid, Josson-cement bevatten en wanneer de overstorting door een handelaar, zooals in het geval „de Lint", op verzoek van een aannemer geschiedt, waarvan het bekend is, dat deze persé Josson-cement moet verwerken, dan is de leverancier *met voorkennis* medeplichtig aan misleiding.

Uwe bewering overigens, dat het den architect onverschillig kan zijn, waar het cement vandaan komt en wie het levert en de daaruit met recht te trekken conclusie, dat het u onverschillig is wat tevoren met het cement is geschied, als de proef maar aan de eischen voldoet, is overigens zoo in strijd met de opdracht, welke de architect bij de uitvoering van een werk vervult, dat wij het tot onze plicht rekenen u te verzekeren, dat er gelukkigerwijze door den architect over het algemeen nog anders over wordt gedacht.

Uit *alle* zakken eener lading worden nimmer monsters getrokken. Wanneer dus eene lading goede en slechte cement bevat als gevolg van knoeierijen, dan is het zeer wel mogelijk, dat het monster juist getrokken wordt uit een of enkele goede zakken. De proefneming alleen is dus geen voldoende waar-

borg, te meer wanneer het den architect onverschillig is, waar het cement vandaan komt en waarvan een even onverschillig aannemer onmiddellijk partij weet te trekken door cement te nemen van handelaren, die hun door levering van slechtere of vervalschte materialen tegen goedkooperen prijs, bijstand willen verleenen.

De architect vindt er zijn waarborg in door cement voor te schrijven en te keuren, afkomstig uit fabrieken, waarvan het hem bekend is, dat zij goede waar leveren en door bovendien te verlangen, dat de levering vergezeld gaat van een behoorlijk gedocumenteerd bewijs van herkomst der betreffende fabriek. Overigens moet de aflevering in fabrieckszakken, voorzien van fabrieksloodjes, geschieden en duidt elke afwijking daarvan op een mogelijk bedrog.

Alvorens te eindigen, willen wij u er nog op wijzen, dat wij u hebben aangetoond, dat door ons, in strijd met uwe bewering, het *storten* van een geldsom niet werd verlangd; wel stelden wij voor een bedrag in *neutrale* handen te deponeeren, hetzij in geld, chèque of accept, *betaalbaar na eventueele herhaling der geconstateerde feiten* en van welke betaling de beslissing zou worden opgedragen aan een door beide partijen gekozen scheidsrechter.

Wij besluiten ten slotte met u er op te wijzen, dat onze „waarschuwingen" niet willen zeggen: „Denk er om, noch bij Elfring, noch bij de Lint of Braat kan je meer Syndicaats-cement bekomen, wijl deze firma's staan buiten ons Syndicaat", doch wel degelijk datgene, wat wij in onze annonces zoo duidelijk hebben vermeld, om op die manier er voor te zorgen, dat èn architecten èn verbruikers in hun belang, evenals in dat van den eerlijken cementhandelaar en dus ook van het onze (indien u wilt, voor ons dus mede een belangen-kwestie) *met recht dubbel toezien bij het aanvaarden van cement.*

Wij verzoeken u beleefd ons antwoord in uw blad op te nemen en verblijven, u bij voorbaat dankzeggende voor de verleende plaatsruimte,

Hoogachtend,

Nederlandsch cement-syndicaat.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1732: „Oude Vlaamsche Steden", door P. H. Hugenholtz Jr. „Brussel. Opmerkingen", door Plasschaert. „Wetenschap en Ornamentiek", door P. v. Olst, met afb.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 36: „De Town planning conference te Londen 10—15 October 1910", „Bevoegdheid van den Architect", „Oud Zaansch Binnenhuis", met afb., door S. Frances.

„DE OPMERKER" No. 36: „De werelttentoonstelling te Brussel", met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 33: „Electrische Treinsignalen", door V. A. „Fabrieksschoorsteenen".

„DE AANNEMER" No. 33: „Een belangrijk debat". „Doorwerking van beginselen".

„DE INGENIEUR" No. 36: „De Electrische Tramweg Utrecht—de Bilt—Zeist", met afb., door E. C. W. van Dijk c. i. „Het 8ste Internationale Spoorwegcongres te Bern", door G. J. de Vos van Nederveen Cappel c. s. „Verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken over 1909".

„BUITEN" No. 36: „In een woonwagen door Nederland", met afb. „Singapore", met afb., door A. V.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 69—70: „Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg", met afb. „Oberlichte mit Tragwerk aus Eisenbeton", (system Keppler), met afb. „Der Wettbewerb. zur Erlangung von Entwürfen für den Bau einer Stadthalle nebst Ausstellungshalle in Hannover", met afb.

No. 70: „Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg" (slot), met afb. „Heimische Bauweise in Sachsen und Nordböhmen", met afb.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 48: „Un établissement de Bains moderne", met afb. Arch. M. L. Fagot. „Monument au baron Percy", met afb. „Caves pour grands et petits foudres", met afb., door P. P.

„BUILDING NEWS" No. 2904: „Lady Architects and assistents", „Reducing the span", „Architecture at the Photographic salon", „Ferro-concrete grain silo building at the Silvertown Flour Mills", met afb. „St. Paul's Cathedral", met afb. „Toledo Cathedral", met afb. „Alterations and additions to the farmhouse, Woodham Walter", met afb. „Gardener's Cottage, Goldings Hertford", met afb. „New Station entrance", Hatchlands, Surrey, met afb. „A Market centre for a garden city", met afb. R.

BERICHTEN.

Haagsche Kunstkring.

De tentoonstelling van architectuurschetsen van Nederlandsche bouwmeesters, georganiseerd door bovengenoemde vereeniging in haar lokaal Heerengracht 13, Den Haag, blijft geopend tot 28 September 1910. Zij omvat een groot aantal belangrijke inzendingen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20, No. 30 en No. 36). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

3. Prijsvraag voor een Aanplakbiljet, uitgeschreven door de Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. Programma in No. 25. Tijd van inlevering vóór of op 10 September 1910.

4. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender voor de Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren, afd. Rotterdam. Programma in No. 30. Tijd van inlevering vóór of op 1 October 1910.

5. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.

b. Een penteekening van een Oud Gebouw.

Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v.h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Elke stadsversiering is een verblijding voor de Gemeente.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Naaml. Venn. Maatsch. tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect. — De Progressieve Bond. — Veere. — Concours International pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'Union télégraphique, Bern. — Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Weekbladen en tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De **1280e gewone ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 21 September e.k.** des avonds te **8.30 uur** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."

Agenda:

1. Opening en notulen.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Verkiezing van een lid der commissie voor de periodieke Statuten-herziening.
4. Installatie van de heeren G. Repko, A. M. Smit Jr. en H. Ambagtsheer als gewone leden van het Genootschap.
5. Voorstel van het bestuur tot het verleenen van een crediet van ten hoogste *f* 2000.— aan de N.V. het plaatwerk „De Architect".
6. Voorstel van het bestuur tot het verleenen van een crediet van ten hoogste *f* 1000.—, ter bestrijding van de kosten voor de viering van het elfde lustrum. (Tentoonstelling en feestavond).
7. Rondvraag en sluiting.

J. Roosing Jr., *2e Secretaris.*

II. Tijdens deze vergadering zullen in het lokaal eene serie platen geëxposeerd zijn, bestemd voor de eerst-verschijnende aflevering van het plaatwerk „De Architect."

III. Als adspirantlid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heer A. W. Lintvelt te Amsterdam.

IV. Het bestuur heeft de eer, ter uitvoering van het besluit der 1279e vergadering, **eene obligatieleening** uit te schrijven, **groot *f* 3500.—**, in stukken van *f* 100.—, en onderdeelen van *f* 25.—, bij uitloting aflosbaar vóór 31 December 1917, rentende 4 pCt., coupons vervallende per 2 Januari. De storting moet geschieden vóór of op 30 September a.s. op voorloopige kwitanties.

Leden en belangstellenden worden uitgenoodigd tot deelname in deze leening en het desbetreffend bericht vóór a.s. Donderdag in te zenden bij den Algemeen Administrateur van het Genootschap, den heer G. J. Rutgers, Overtoom 298, Amsterdam.

Het Bestuur.

Naamlooze Vennootschap Maatschappij tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect", gevestigd te Amsterdam, goedgekeurd bij Kon. Besluit van 25 Mei 1909.

Aankondiging.

Ingevolge besluit van zijne vergadering, gehouden op Dinsdag 13 September 1910, wordt door den Raad van Commissarissen een Buitengewone Algemeene

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden en adspirantleden *f* 2.50.

Vergadering van Aandeelhouders uitgeschreven, te houden op Maandag 3 October 1910 in de bibliotheekzaal van het genootschap „Architectura et Amicitia", in het gebouw „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam.

De punten van behandeling zijn de volgende:

1. Ontslag van den Directeur.
2. Benoeming van een nieuwen Directeur voor den tijd van drie jaren, benevens vaststelling van het honorarium.
3. Uitgifte van 2 aandeelen serie B a pari.
4. Het sluiten eener geldleening.

Ter voldoening aan art. 19 der statuten wordt hier vermeld, dat door den Raad van Commissarissen bepaald is, dat aandeelhouders, om tot stemming gerechtigd te zijn, hunne aandeelen uiterlijk 3 dagen vóór den dag der vergadering moeten gedeponeerd hebben ten kantore van den heer H. A. J. Baanders, Heerengracht 495 te Amsterdam.

De Raad van Commissarissen.

DE PROGRESSIEVE BOND.

Motto: Al het bestaande is een.

Ter toelichting van het in de vorige vergadering behandelde punt, n.l. van het tot ons gedane verzoek tot samenwerking met de kunstafdeeling hieronder genoemd onder II, drukken wij hier het programma van dezen Bond af.

De Progressieve Bond stelt zich ten doel, zooals art. 2 der Statuten aangeeft:

Het samenbrengen van vereenigingen en personen, die op geestelijk, verstandelijk of stoffelijk gebied naar vooruitgang streven, om gemeenschappelijk de ontwikkeling der menschheid te bevorderen;

en tracht dit doel te bereiken:

I. door Vereenigingen en personen, die eenzelfde doel beoogen, te zamen te brengen tot Afdeelingen en Onderafdeelingen van den Bond, enz.

De Bond staat als zoodanig boven alle godsdienstige, politieke en niet-politieke partijen, heeft echter zijne afdeelingen, die, al staan zij ten nauwste met elkaar in verband, toch ieder meer in eene speciale richting werken.

De nu bestaande Afdeelingen zijn:

I. *De Afdeeling „Practisch Christendom"*, werkende voor eene samenleving, gebaseerd op Jezus' leer van naastenliefde en broederschap. Deze Afdeeling is aangesloten als Nederlandsche Afdeeling bij de *Progressive League* in Engeland (onder voorzitterschap van Ds. Campbell).

Volgens de Statuten is het doel van de *Progressive League*:

1. Aan hen, die een niet-dogmatisch Christendom voorstaan en aan alle godsdienstig vrijdenkenden te verschaffen een gemeenschappelijke basis, waarop zij elkander kunnen ontmoeten en waarop zij kunnen samenwerken.
2. De verschillende godsdienstige openbaringen onpartijdig te bestudeeren en met zekerheid vastgestelde resultaten van de geschiedkundige en wetenschappelijke godsdienststudie bekend te maken.
3. De systematische studie van sociale vraagstukken te bevorderen van geestelijk en zedelijk, zoowel als van economisch standpunt, in het licht van het beste, dat op het gebied van kennis en ervaring te verkrijgen is; een gevoel van individueele, burgerlijke en nationale verantwoordelijkheid aan te kweeken, om onrechtvaardige sociale toestanden uit den weg te ruimen; mannen en vrouwen aan te moedigen zich te oefenen en te organiseeren voor maatschappelijk werk.
4. Te werken voor een maatschappelijken herbouw der maatschappij, welke ten volle gelegenheid en de gunstigste omgeving zal verschaffen voor individueele ontwikkeling, gebaseerd op coöperatie voor het leven in plaats van onderlinge concurrentie om het bestaan.
5. De ontwikkeling van internationalen goeden wil te bevorderen, door de aandacht te vestigen op de krachten, die vrede en eenheid onder de naties bewerken, en te trachten, die te versterken.

II. *De Sociaal-Paedagogische Afdeeling*, zich ten doel stellend, op geestelijk, zedelijk, aesthetisch en verstandelijk gebied opvoedend en ontwikkelend te werken:

1e. door het brengen van inzicht in geestelijke en maatschappelijke evolutie;
2e. door kunst en de ontvankelijkheid tot het ondergaan van den invloed daarvan te brengen aan allen;
3e. door het verbeteren van de materieele omstandigheden, die de geestelijke en zedelijke ontwikkeling van den mensch in den weg staan;
4e. door het propageeren van een rechtswezen, dat zuiver paedagogisch en geneeskundig zal werken;
5e. door het propageeren van een schoolwezen, waarbij alle onderwijs binnen ieders bereik valt.

III. *De Politieke Afdeeling*, welke zal trachten bijeen te brengen allen, die bovengenoemde idealen nastreven en in het verkrijgen van politieken invloed een belangrijk hulpmiddel zien, om hunne idealen in werkelijkheid om te zetten. Zij beoogt geen partijpolitiek, maar wil in samenwerking met andere vooruitstrevenden de volksvertegenwoordiging in handen brengen van de eerste-rangs-paedagogen, de aristocraten van den geest en van het hart; dus van die intellecten, die bezield zijn door de groote broederlijke Liefde voor de geestelijk en materieel minderbedeelden en die in het aanvaarden van die taak slechts hun plicht zien.

In verband met de tegenwoordige politieke stroomingen, welke er op gericht zijn maatschappelijke misstanden uit den weg te ruimen, zal de Afdeeling samenwerking zoeken met hen, die kunnen onderschrijven de volgende punten van practische sociale hervormingen:

1e. Grondige herziening der Grond- en andere Wetten, waarvan het resultaat onderworpen wordt aan een volks-referendum.
2e. Algemeen Kiesrecht voor Mannen en Vrouwen.
3e. Staatspensionneering.

Alle andere richtingen kunnen ook hunne Afdeelingen vormen.

De Afdeelingen en Onderafdeelingen zijn volkomen vrij in het regelen harer eigen aangelegenheden, mits dit niet in strijd is met de Statuten van den Bond. (Art. 3 der Statuten.)

Het Hoofdbestuur vormt een zuiver administratief lichaam, en is samengesteld als volgt:

H. J. van Ginkel, Laren, *Voorzitter*.
Dr. J. W. Boissevain, Amsterdam, *1e Secr.*
Mevr. C. de Vos, Amsterdam, *2e Secr.*
Van Woustraat 2.
D. A. van de Poel, Amsterdam, *Penningm.*
Jan Terwey, Blaricum.

VEERE.

Het Lammetje Veere

DEZE oude stad, welke de laatste jaren meer genoemd wordt en daardoor meer bezoek krijgt van kunstschilders, is, dunkt mij, in bouwkundige kringen niet erg bekend. En toch is er op het gebied van bouwkunde veel moois te zien, althans voor degene, die gevoel heeft voor oude gebouwen. Het kleine Veere, dat nu slechts pl.m. 1000 inwoners heeft, bezit o.a. in zijn stadhuis en de z.g. Groote Kerk, gebouwen, die menige stad haar zou benijden. Maar behalve deze beide bouwwerken zijn er nog tal van oude gevels en gebouwen, die het werkelijk de moeite waard maken, het kleine plaatsje een bezoek te brengen. Het verval van de stad zelve, de groote stilte en het bouwvallig uitzicht van vele gebouwen werken mede om den indruk te vergrooten. Hier toch zijn niet, zooals in de meeste andere plaatsen, de oude gevels zoo door nieuwe en moderne huizen omgeven, dat ze niet meer tot hun recht komen. Op slechts enkele uitzonderingen na, die echter nog meest arbeiderswoningen betreffen, zijn er geen nieuwe gebouwen in Veere; ook de huizen, die geen karakteristieke gevels vertoonen, hebben door de weinige zorg, die er in de meeste gevallen aan besteed wordt, een *oud* voorkomen, zoodat ze althans, wat kleur en bouwvalligheid betreft, harmonieeren met de ouderwetsche gevels en deze beter tot hun recht doen komen.

Onder de grootste bouwwerken noemde ik reeds het stadhuis en de Groote Kerk. Het eerste, in denzelfden trant gebouwd als het Middelburgsche stadhuis, is in bouwkundige kringen wel bekend; het dagteekent uit de 15e eeuw (1470—1474), de toren (1591—1595) heeft reeds in menig schetsboek een bladzijde gevuld en draagt als windvaan een zeer mooi schip, als symbool van den vroegeren handel op zee. Eigenaardig is, dat het edele torentje later is gebouwd en nochthans een organisch geheel is met het geheele gebouw. In het stadhuis prijkt in de oudheidskamer de beker van Maximiliaan van Bourgondië, op kunstgebied een vermaardheid.

Blijven we op het gebied van bouwkunst, dan wordt vooral onze aandacht getrokken door de groote Dom, een prachtgebouw van vroeg-gothiek, waarvan er nog maar weinige bestaan; het zelfde type vindt men in de torens van Dordt en van Leeuwarden. Bij de Veerenaars is het bekend als „het Hospitaal", omdat Napoleon in 1812 dit gebouw inrichtte voor hospitaal door er verschillende verdiepingen in aan te brengen. De kleur van dit bouwwerk verhoogt de indruk en een aardig effect maken in den zomer de bloeiende planten, die hoog in de lucht op verschillende plaatsen op bouwvallige brokken wortel schieten. Treden we het gebouw binnen dan zijn we verbaasd over de ruimte, die wij aanschouwen. Hier en daar vertoonen zich nog eikenbalken, overblijfselen van de ontzettende houtmassa, welke Napoleon voor zijn hospitaal liet aanrukken. De groote kerkramen werden met baksteen dichtgemetseld en deels van

kleinere ramen voorzien. In de laatste jaren is men vanwege het rijk begonnen met restaureeren van dit bouwwerk. Het muurwerk draagt rijkelijk de gevolgen van het uitbreken der vloeren, maar hier en daar aanschouwt men reeds een herstelde kolom met kapiteel en herstelde bogen, doch de restauratie gaat langzaam, zoodat ons geslacht het gebouw wel niet meer gerestaureerd zal kunnen zien. Misschien is het wel niet de bedoeling het gebouw geheel te restaureeren, misschien is het doel alleen te laten zien, hoe het zijn moest; ik laat dit aan meer bevoegde zijde ter beoordeeling.

Vlak bij deze kerk ziet men een achthoekig gebouwtje, in Veere bekend als „de Fontein". Het is echter geen fontein, maar een reusachtige regenbak (inhoud 2000 H.L.), de vergaarbak van het water van de Kerk. De put bestaat uit een dubbele bak, zoodat het water eerst door een laag zand en grind moet dringen, voor het in de eigenlijke regenbak komt. Daardoor is het dan ook zeer zuiver en drinkbaar. Bij langdurige droogte kunnen de bewoners hier tegen een geringe vergoeding water bekomen. Het gebouwtje is door Maximiliaan van Bourgondië in 1551 opgericht ter voldoening aan een belofte aan de Schotsche kooplieden gedaan, die in dien tijd de voornaamste handeldrijvers in Veere waren. Het bestaat uit metselwerk met open bogen, rustende op zandsteenen kolommen. Een deur van eenvoudig latwerk geeft toegang tot het inwendige; ook de open bogen, die de plaats van ramen innemen, zijn gedeeltelijk door houten latwerk afgesloten. Midden in dit gebouwtje bevindt zich de groote ronde keel der put, aan het gewelf er boven is een ijzeren rondsel bevestigd, waarover een ketting loopt, aan ieder eind voorzien van een emmer om het water te putten. Naar men zegt is dit het eenige bouwwerk van dien aard in Nederland.

Aan die Schotsche kooplieden herinneren nog een paar huizen op de kade; het eene, het „Lammetje", dat in zeer bouwvalligen toestand verkeerde, wordt door het Rijk gerestaureerd; het schijnt oorspronkelijk slechts pakhuis geweest te zijn, maar is geheel in ouden stijl opgetrokken. Ofschoon, zooals gezegd, zeer bouwvallig, was het nog goed in zijn oorspronkelijken toestand bewaard. Het huis er naast, „Den Vogel Struysch", meer bekend echter als „het Schotsche huis", is door het inzetten van groote ramen, het vernieuwen van het dak, waardoor de trapgevel verviel en meer dergelijke verbeteringen (?) als woonhuis in gebruik gebleven; het is niet zoo bouwvallig, maar ook niet meer zoo mooi in stijl. Het behoort sedert eenige jaren aan een rijke Engelschman, die er gewoonlijk 's zomers eenige weken in doorbrengt. De achtergevel is beter bewaard gebleven als de voorgevel, maar is voor een vreemdeling moeielijk te zien, het best misschien nog van af het stadhuis. De kleur dier beide achtergevels doet denken aan Brugge, dat meer bekend is als Veere.

Verder is nog bezienswaardig de Campveersche toren, een der oude bolwerken van de stad. Daar het ingericht is als café, kan men het gemakkelijk bezien en tevens genieten van het schoone panorama van het Veersche gat. Vooral van af het platte dak is dat uitzicht wel de moeite waard.

Ik noemde hier de voornaamste bezienswaardigheden op, maar ik kan ieder aanbevelen zelf te gaan zien of dit kleine doode stadje niet door zijn mooie dingen op architectonisch en op kunstgebied een bezoek overwaard is. Ik geloof niet, dat iemand zich dat uitstapje beklagen zal.

R'dam, Aug. '10. C. J. L. VAN DER HARST.

CONCOURS INTERNATIONAL POUR L'ÉRECTION D'UN MONUMENT COMMÉMORATIF DE LA FONDATION DE L'UNION TÉLÉGRAPHIQUE, BERN.

Aan den oproep voor dezen internationale prijskamp hebben bijna honderd kunstenaars gevolg gegeven en ofschoon onder de ingezonden modellen er vele waren, die niet zonder degelijke bouwkunstige verdiensten waren, heeft de Jury echter, met algemeene stemmen geen prijs kunnen toekennen, deels omdat het denkbeeld, door het program gevraagd, niet duidelijk uitgedrukt was, deels omdat de ontwerpen niet voor de zeer gunstige plaats geschikt waren.

Er wordt wederom hetzelfde programma uitgevaardigd met behoud van dezelfde personen voor de Jury, terwijl de inlevering der ontwerpen moet plaats hebben vóór 15 Juni 1911.

Het uitvoerig rapport der jury zal nader worden bekend gemaakt.

CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Het volgend adres werd door bovengenoemde club gezonden:

Aan
den Gemeenteraad van Hilversum!

Ondergeteekenden, de voorzitter en 1ste secretaris van de club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia", alsmede de commissieleden, belast met het in bestudeering nemen van het uitbreidingsplan der Gemeente Hilversum, geven met verschuldigden eerbied te kennen:

dat zij, gehoord hebbende de bevindingen van bovengenoemde commissie, het van belang achten Uw college met ernst in overweging nemen zal het thans vastgestelde project voor de uitbreiding der Gem. Hilversum,

allereerst, daar in dat plan absoluut geen hoofdgedachte neergelegd is en waardoor het geheel ontworpen stratennet onsamenhangend en ondoordacht, vooral ook met de oude kom en omgeving der Gemeente, te beschouwen is,

ten tweede, dat noch rekening gehouden is met het natuurschoon, noch met de bestaande toestanden, noch met de eerste beginselen, welke een stedenuitbreiding vraagt,

dat, wanneer het door UEd. gedachte plan uitgevoerd worden zal, in de toekomst onvermijdelijk mistoestanden zullen ontstaan, welke aanleiding geven zullen tot zeer groote moeilijkheden en waardoor Hilversum voor een groot gedeelte haar aantrekkelijkheid verliezen zal,

dat om bovengenoemde redenen ondergeteekenden, in het belang van Uwe Gemeente en hare geheele bevolking, met kracht op aandringen om het plan van Uitbreiding opnieuw in ernstige bestudeering te nemen en evenals zulks bij de plannen van Amsterdam, den Haag, Alkmaar, Watergraafsmeer en vele buitenlandsche plaatsen het geval is, het plan tot een doordacht eenvoudig en aan alle eischen te voldoen project zal worden omgewerkt.

Inmiddels met gepasten eerbied,

Hoogachtend,

Namens de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „Architectura et Amicitia"
(w. g.) S. J. H. TROOSTER BZN., *Voorzitter.*
(w. g.) C. J. DE HAAS, *1ste Secretaris.*
L. Nieuwstr. 23b, Utrecht.

De commissie belast met de bestudeering van het uitbreidingsplan der Gemeente Hilversum:
(w. g.) OTTO SCHULZ.
(w. g.) C. J. DE HAAS.

Memorie van toelichting in zake het uitbreidingsplan der Gem. Hilversum.

Aan den Gemeenteraad van Hilversum.

In aansluiting met het hierbijgaande adres zij het ons vergund UEd.achtbaren omtrent het uitbreidingsplan Hilversum, het volgende te melden.

Nadat de Club van Utrechtsche Leden van het Gen. A et A. door den Heer Otto Schulz, tuinarchitect te de Bildt, in een pasgeleden gehouden voordracht in kennis gesteld was omtrent het nieuw stratenplan Uwer Gemeente, heeft zij het noodig geacht een Commissie te benoemen, die speciaal in groote lijn het uitbreidingsplan uwer gemeente in bestudeering nemen zou.

Als gevolg van dat besluit is het volgende door de Commissie gerapporteerd, en nemen wij de vrijheid dat onder Uwen aandacht te brengen.

Het zal UEd.achtbaren zeer zeker bekend zijn, dat juist in de laatste jaren in bijna alle groote steden ernstige studie over stedenbouw gemaakt wordt, en vele deskundigen hun tijd besteden om het stedennatuurschoon te verheffen en te bewaren, en tegen te gaan de thans helaas nog voorkomende ondoordachte wijze van werken.

Het doet ons in zooverre leed uw college daarop te moeten wijzen, want uit het plan blijkt, dat UEd.achtbaren niet doordrongen zijn van het voorgenoemde, echter aan den anderen kant verheugde het ons, dat uw college het thans geprojecteerde plan van onwaarde kunt verklaren, en een nieuw doordacht en gezond plan kunt laten ontwerpen. Daarom nemen wij de vrijheid tot U dit schrijven te richten, om te voorkomen dat opvattingen, die voor de gemeenschap zeer schadelijk zouden zijn, vermeden zullen worden.

Een eerste vereischte en van het grootste belang is het projecteeren van hoofdverkeerswegen van uit de oude kom naar de nieuw ontworpen gedeelten, welke van breedte verschillen moeten, en als hoofdaders van het samengestelde wegennet te beschouwen zijn. Ook moet hierbij in het oog gehouden worden de hoogtematen en de perspectivische vergezichten. Deze straten kunnen een naam krijgen, die tegelijk het type aangeeft voor den buitenwijk, en welke systematische naamgeving een gemakkelijk overzicht geeft.

Als tweede mist het plan grootere en kleinere pleinen, waar in de toekomst de voorname gebouwen der buitenwijken gesticht worden. De pleinen moeten uit de daarop uitkomende straten tot architectonische stadsbeelden herschapen worden.

Als derde vereischte zouden wij het wenschelijk achten, dat direct in het plan aangegeven zoude worden: welke gedeelten voor villa's, welke voor fabrieken enz., en ten slotte, welke terreinen voor arbeiderswoningen bestemd zullen zijn, zoodat ook dienaangaande een gezonde bebouwing ontwikkelen

kan en zal, tot voordeel van den gemeenschap en van de particuliere eigendommen. Als vierde vereischte voor een Gooische Gemeente is het behouden van natuurschoon en het verder ontwikkelen van voor natuurschoon in aanmerking komende punten, en wel met het oog op de toekomst, daar natuurschoon een kapitaal vertegenwoordigt, dat duizenden malen goede rente zal afwerpen door veel bezoek van landgenoot en vreemdelingen, en vooral door ingezetenen, die voor zich en hunne gezinnen nooit aan vertrekken denken en opzoeken zullen met natuurschoon rijk bedachte streken tot nieuw verblijfplaats.

Om echter directe voorbeelden te noemen, zouden wij op de volgende punten kunnen wijzen. Wanneer men op 't oogenblik op het terras van de uitspanning op het „Hoogt van 't Kruis" staat, overziet men een groot gedeelte van het terrein, dat zich tusschen de Eikbosscherweg eenerzijds, en Holleweg alsmede Hollandsche paadje anderzijds bevindt. Van daaraf is een prachtig gezicht op de hooge parochiekerktoren. Zoowel dat hoogtepunt ('t Hoogt van 't Kruis ± 18 M. + peil) en de toren zijn twee vaste punten, en deze zouden in het daar te projecteeren stadsgedeelte vastgelegd moeten worden als vooropgestelde uitgangspunten. Een verbinding tusschen 't Hoogt van 't Kruis en de Nassaulaan in de rechte lijn der bovengenoemde punten is als hoofdader voor dat gedeelte als van zelf aangewezen. Wanneer U het project uwer gemeente ziet, loopt daar een ondoordachte en geheel willekeurige straat, dat meer op een slingerpad door een bosch lijkt, als op een lijn van een straatplan.

In aansluiting met boven vastgestelde as zouden een paar pleinen geprojecteerd kunnen worden, en van daaraf in straten, zoowel naar de Eikbosscherweg en Diependaalsche Drift bepaald kunnen worden (wel te verstaan, dat de Holleweg en het natuurschoon daarbij aansluitend niet verloren gaat). Een vereischte is dan bovendien, dat men goede rekening houdt met de eenmaal daar te bouwen huizen. Ons inziens is het zeer wenschelijk, dat dit gedeelte voor groote villa's beschikbaar gesteld wordt, en dat terrein in aansluiting komt met de Emmastraat, Utrechtsche en Soestdijksche Straatweg. Op den duur kan dan op de plaats, waar nu de uitspanning „Op 't Hoogt van 't Kruis" staat, een groot en deftig hôtel verrijzen, en zoude in het boschrijk gedeelte mooie gelegenheid zijn voor een gemeente gezondheidskolonie.

Nu is het een tweede vereischte men vooral rekering houdt, dat vanaf de voet van 't Hoogt van 't Kruis een groote verkeersweg ontstaan zal, welke de Soestdijker Straatweg met dat punt verbinden moet en waardoor ook de Lagevuurscheweg (bijv. bij het reeds tot straat aangelegde gedeelte) directe verbinding krijgen zal. Het „Hoogt van 't Kruis" zal dan voor het gedeelte vanaf de Oud-Amersfoortsche straatweg tot de Eikbosscherweg een punt van aantrekking kunnen worden. Het laat zich daarom begrijpen dat de verbindingsweg van de Nassaulaan en 't Hoogt van 't Kruis groot van aanleg moet zijn en dat deze boulevard van een waardige grootheid getuigen moet. Wanneer wij het gedeelte tusschen de Boschdrift en Eikbosscherweg in oogenschouw nemen, dan lijkt het zeer gewenscht dat gedeelte voor arbeiderswoningen in te richten. Maar ook in dat net zullen hoofdaders geprojecteerd moeten worden en is het een vereischte om in het midden van dat gedeelte een groot terrein open te houden om tot speelgelegenheid te benutten.

Het kan niet ontkend worden dat zulke stadsgedeelten ruim en goed verdeeld moeten worden, maar dat daarbij met overleg en bekwaamheid gehandeld wordt en niet zooals het geval is met de Gijsbrecht van Amstelstraat, hetgeen een zeer breede straat is en waar op 't oogenblik onbeteekenende en zeer goedkoope arbeiderswoningen in de meest ongewenschten rijen-bouw neergezet worden. Het idee dat men daar krijgt, spreekt alsof aan den eenen kant het geld overboord gegooid wordt, terwijl aan den anderen kant men alles uitzoekt om toch maar niet meer te geven als noodig is, ja zelfs minder dan dat. Het geeft een koud en ondankbaar gevoel, wanneer men zoo'n straat door trekt en het groote verschil zou pas dan goed begrepen worden, wanneer men zich in eens in gedachte in een der straten van onze Oud-Hollandsche steden met de pitoresk doordachte en welgemeende huizenbouw verplaatste. Wij geven Uw College dit verschil, daar het van belang is men een meer beter inzicht krijgen gaat, hoe thans gebouwd wordt en hoe gebouwd kan worden.

Het is ons bovendien opgevallen hoe tegen alle thans gangbare gedachten daar een ziekenhuis en nog wel voor besmettelijke ziekten aan de Neuweg gebouwd is, terwijl met de uitbreiding dit gebouw in het midden van het stadsplan komt. Hoe dat mogelijk is, blijft ons een raadsel. Wanneer wij het derde gedeelte in gedachte voor ons halen, het stuk grond tusschen de Boschdrift en Loosdrechtsche weg, dan zien wij, hoe gaarne wij dat ook willen, ook daarin geen geraamte welke het geheel tot eene goede oplossing weet te brengen. Dat het gedeelte langs de haven niet voor fabrieksbouw en industrieele doeleinden aangelegd moet worden laat zich van zelf spreken, dat in aansluiting met de haven een strook grond voor arbeiderswoningen gebezigd wordt, lijkt zeer gewenscht, dat voorbij de Hondenbrug een terrein beschikbaar gesteld wordt voor havenuitbreiding is een vereischte en reeds geven de bestaande sloten een practische aanwijzing dienaangaande aan, dat de Algemeene Begraafplaats zoo gauw mogelijk opgeruimd moet worden uit een hygienisch oogpunt, behoeft niet betoogd te worden. Verder zou de Boschdrift een mooie hoofdweg kunnen worden om tot de daarachter gelegen terreinen toegang te geven. Dat gedeelte tusschen Boschdrift, een gedeelte van

de Gijsbrecht van Amstelstraat en Birkenheuvelweg, zou tot een mooi terrein voor kleine villa's herschapen kunnen worden. In het midden daarvan een groot centrum voor openbare gebouwen en van daaruit straalsgewijze wegen naar de voorgenoemde grenswegen. Achter dat terrein een begraafplaats te projecteeren. Wanneer wij de gedeelten afzonderlijk bespreken is het echter onze bedoeling niet, dat die gescheiden naast elkander behandeld worden, maar dat zij in hunne afzonderlijkheid toch zeer zeker verband met elkander hebben en door hoofdwegen (o. a. een ceintuurbaan) direct tot één gevormd worden. Wij missen juist dat verband tusschen de drie op zich zelf behandelde terreinen: Diergaardepark, Nimrodpark en Kannesheuvelpark.

Alhoewel ieder op zich zelf verdienstelijkheid bezitten, gaat dat jammerlijk verloren door de bespottelijke aansluitingen en is het treffend hoe daardoor een veelheid zonder de minste éénheid ontstaan is. Het kan niet ontkend worden dat de zoogenaamde willekeurige aanleg aanleiding tot geld en tijdverspilling geeft en men steeds zoekende en uitkijkende zulke stadsgedeelten doorloopt of rijdt. Heeft men een hoofdweg, waar in het verschiet een der stadstorens zichtbaar is en is die weg naar dien toren genoemd, dan kan men veel beter nagaan waar men zich bevindt. In het gedeelte tusschen de Hooge Naarderweg en Lage Naarderweg en Godelinde weg, zouden wij een plein geprojecteerd willen zien nagenoeg in één lijn met de toren van de R. C. kerk en de koepel van de Oud Roomsche kerk en juist voor de Akkerweg. Dat plein zou dan in het laagste gedeelte komen en kunnen van dat centrum weer wegen diagonaalsgewijze naar bovengenoemde wegen uitloopen. Een groot sport- en feestterrein kan eveneens in het laag gedeelte gedacht worden. Bovendien moet gezorgd worden dat het kanaalvlak niet bebouwd wordt en men vanaf de Hooge Naarderweg een vergezicht over stad en land behoudt. Hoe heerlijk is nu het gezicht van dien weg op de landerijen en de in het verschiet liggende heide niet en wanneer op dat stuk grond gebouwd wordt moet het thans typisch natuurlijke tot iets waardigs omgezet worden. De Akkerweg kan dan een verbindingsweg worden van het hoog en laag stadsgedeelte, echter niet zooals het thans geprojecteerde, maar direct volgens een rechte lijn. In het gedeelte tusschen de Naarderweg en Hooge Laarderweg juist in de as van de Ned. Herv. kerk en de Oud Roomsche kerk kan een groot plein vastgelegd worden en daarmede (met die as) gelijkloopen een groote hoofdweg met aansluitende zijstraten. Daar dat gedeelte wat de hoogte betreft nagenoeg gelijk is, kan ook daar een zonder bezwaren goed project aan alle eischen te voldoen plan gevormd worden.

In algemeene trekken hebben wij getracht Uw college een overzicht te geven hoe door ons gedacht is het uitbreidingsplan te doen groeien en waardoor van zelf het ringverband en daarmede de diagonaalstraten ontstaan zullen. Natuurlijk is het ook van belang te noemen dat op het project direct vastgelegd wordt, waar openbare scholen en andere openbare inrichtingen komen zullen, alsmede plantsoenen en andere beplantingen.

De commissie van onderzoek en bestudeering is tot de conclusie gekomen dat, hoewel in Hilversum's oude kom en in de laatste jaren aangelegde gedeelten vele mistoestanden ingeslopen zijn, door een goed overwogen toekomstplan nog veel verholpen kan worden en waardoor het voor de bewoners en vreemdeling een aantrekkelijk oord blijven kan. Maar zij is, door het in oogenschouw nemen der mooie omliggende terreinen jammerlijk tot de waarheid gekomen dat het plan, zooals de Gemeente Hilversum denkt uit te voeren, ook thans weer tot eene totale mislukking leiden moet.

Zij, alsmede de club van Utrechtsche leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" dringen er dan ook met kracht bij Uw college op aan, vooral het Oud-Hollandsche spreekwoord:

„Bezint voor ge begint" in toepassing te gaan nemen en hopen dat dit schrijven, alsmede het adres aan Uw college niet als een onaangenaam bemoeien of anderszins beschouwd zal worden, maar veeleer met vreugde erkennen zult, dat de ernst waarmede onze club uw Raad voorlicht, voor de Gemeente en Rijk ten goede komen zal.

De Club spreekt dan ook den wensch uit Uw college het als zoodanig lezen en begrijpen wilt.

Inmiddels hoogachtend.

Namens het Bestuur van de club van Utrechtsche leden van het Gen. „Architectura et Amicitia":
(a. g.) S. J. H. Trooster Bzn.,
Voorzitter.
(„) C. J. de Haas,
1ste Secretaris.
L. Nieuwstr. 25b, Utrecht

De commissie belast met de bestudeering van het uitbreidingsplan der Gemeente Hilversum:
(a. g.) Otto Schulz.
(„) C. J. de Haas.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER", No. 1733: „Decor en costuum voor Marsyas of de betooverde bron", met afb. (costuum-teekening van R. Roland Holst. „Brussel", opmerkingen door Plasschaert.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD", No. 37: „Leiden" met afb. door H. J. Jesse. „Bevoegdheid van den Architect", door Mr. E. J. C. Goseling. „Sociale Hygiene en Techniek", door J. L. B. Keurschot.

„DE AANNEMER", No. 36: „Een Terugblik". „Een belangrijk debat".

„DE OPMERKER", No. 37: „De Wereldtentoonstelling te Brussel", met afb. „Auteursrecht op voortbrengselen van kunst en kunstnijverheid".

„TECHNISCH WEEKBLAD", No. 36: „Iets over den bouw van tramwegen" met afb.

„DE INGENIEUR", No. 37: Een bezoek aan de in uitvoering zijnde werken ter uitbreiding van de drinkwater-voorziening van

New-York", met afb. „Het 2e Internationaal Koude-Congres", „Het 8ste Internationale Spoorwegcongres te Bern", (vervolg).

„BUITEN", No. 37: „In een woonwagen door Nederland", met afb., „De Nederlandsche tuin op de Brusselsche Wereldtentoonstelling", met afb. door v. d. M.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG", No. 71—72: „Neuere Bauten in Furth in Bayern", met afb.; 72. „Neuere Bauten in Furth in Bayern, met afb. (Slot).

„LA CONSTRUCTION MODERNE", No. 49: „Niches a Statues" door P. Planat. „Gave aux Roseles", Manufacture de Meubles" met afb. arch. M. E. Jacquin, „Planchers a Poutres suspendues" door P. P.

„BUILDING NEWS" No. 2905: „Ugly Churches: Need we Build them", „Church Towers", „Country-house Sewage Treatment" door J. E. Take. „The Housing and Town-planning Act., „The English home", met afb. „The Royal sanitary Institute at Brighton", „St. Helene's Church, Ranworth, Norfolk; proposed restoration", met afb. „New Post Office Exhibition Road", met afb. arch. Henri Tanner, „New Building for the Governesses' Institution", Manchester, „Morden college, Blackheath" met afb. R.

Residentiezaken. (Alleen voor de Residentie?)

In één der oude Handelsbladen, n.l. dat van 28 Jan. j.l., vinden we een verslag van de discussies, gevoerd over het uitbreidingsplan-Berlage of Lindo—Zorgvliet. Ten slotte komt de heer Lely tot het resumé, dat het 't voornemen van B. en W. is zich een goede en aan *redelijk aesthetische* eischen beantwoordende bebouwing van Zorgvliet te verzekeren. Hieraan voegt het Alg. Handelsblad toe:

Aan *redelijk aesthetische* eischen? Aan *hooge* aesthetische eischen immers valt voorloopig nog niet te denken. De schoonheidscommissie die ook hier, op Amsterdamsch voorbeeld, staat te worden benoemd, zal dan ook wel niet heel veel ten goede kunnen veranderen. Zij zal niet heel veel meer kunnen doen dan zeer bepaalde leelijkheden weren. Gevelteekeningen zullen aan haar oordeel worden onderworpen. Zal zij alleen de waarlijk mooie hebben goed te keuren? Immers neen. Dan zal het bouwen in Den Haag voor afzienbaren tijd nagenoeg stilstaan. Van de honderden huizen en villa's, die er worden gebouwd, zijn er misschien drie of vier — dus misschien 3 à 4 *per mille* — architectonisch goed. De rest is min of meer „chef" maakwerk, waarvan de ontwerpen uit boeken met bouwpatronen zijn gehaald (confectiewerk in hout en steen dus), óf zelfs erger dan dat. Hoe kan het anders? Architecten en publiek bederven elkaar wederzijds. De architecten door zelfs niet te *trachten*, hun lastgevers eenigermate tot aesthetisch inzicht en tot aesthetische concessies te brengen, het publiek door niet te pogen, zichzelf eenige flauwe notie van architecturale schoonheid bij te brengen.

Het is dan ook heel aardig om hier ook een schoonheidscommissie te willen maken, maar veel meer dan een beleefdheidsbetuiging jegens de Schoonheid kan het niet zijn. 't Is althans *iets* gewonnen. Het toont dat men de Schoonheid ten minste een klein plaatsje gunnen gaat in ons moderne leven.

Radicale verbetering zal er eerst kunnen komen wanneer wij van jongs-af aesthetisch worden *opgevoed*. Wanneer de aesthetiek reeds op de lagere school een leervak vormt, daarna van meer en meer beteekenis wordt in M. O. en H. O. en wanneer dat tevens vergezeld gaat van een doordringen van het schoonheidsbesef in alle andere leervakken. Het schoonheidsbeginsel moet een algemeen levensbeginsel worden in ons onderwijs en onze opvoeding. Wij moeten beseffen dat het voor ons leven evenveel waarde heeft als de Vrijheid, de Waarheid en het Recht.

Daar is geen verandering van maatschappij voor noodig. Slechts een omzetten van de opvoeding. Sociale zeloten en socialerige artisten die beunhazen in de sociale wetenschap zooals aannemers wel beunhazen in de bouwkunst, wanneer elkander na dat de tegenwoordige woestijn van architecturale leelijkheid de schuld is van het individualisme. Alsof onze beste bouwkunst, die van de 17e eeuw, niet puur individualistisch was!

Neen, als de opvoeding maar verandert, dan komen wij wel weer tot het besef van schoonheid dat vooral in vorige geslachten, in de negentiende eeuw, zoo bot is afgestompt, maar dat nu langzaam-aan herwaakt, trots slechte opvoeding, uit dorst naar schoonheid in 't al ergere, verwoedene, van de leelijkheid der dingen.

Eerst door de opvoeding zal men ook de opvoeders kunnen bereiken.

En voor een aesthetisch *willend* publiek aesthetisch *kunnende* bouwmeesters krijgen.

Want die laatsten zijn tegenwoordig ook al even talrijk als.... de mooie huizen.

Tentoonstelling te Rome in 1911.

Behalve de architectuurwedstrijd, die voor de Europeesche Staten opengesteld is, en waarvoor onze Regeering geen voldoend bedrag wenschte beschikbaar te stellen, zal op de aanstaande tentoonstelling te Rome ook eene architectuur-expositie worden gehouden.

Voor deze tentoonstelling worden alleen reproducties en teekeningen van na 1901 uitgevoerde werken aangenomen, die met een zuiver artistiek doel gebouwd zijn, en behooren tot de verheevenste en meest karakteristieke werken, die door de naties voortgebracht worden.

Verder zal de tentoonstelling restauratieplannen omvatten, benevens studiën en schetsen, doch alleen indien zij van bijzonder belang zijn wegens originaliteit of schoonheid van uitvoering.

In 't algemeen worden perspectivische teekeningen verlangd en de plannen moeten op zeer kleine schaal alleen op de randen der teekeningen voorkomen.

Nadere inlichtingen worden hen, die wenschen te exposeeren, verschaft door den commissaris-generaal voor Nederland, den heer Wilm Steelink, te 's-Gravenhage.

Oude fresco-schilderingen van Buffalmacco.

In de oude badia (abdij) te Florence heeft men eenige der door Vasari beschreven fresco-schilderingen uit den kruisgang van Buffalmacco ontdekt. Van denzen schilder, dien Boccaccio in de *Decamerone* als een grappenmaker noemt, is geen enkel ander werk bekend, zoodat de vondst van groote kunst-historische beteekenis kan worden geacht. „Hbl."

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et.A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20, No. 30 en No. 36). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

3. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender voor de Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren, afd. Rotterdam. Programma in No. 30. Tijd van inlevering vóór of op 1 October 1910.

4. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.

b. Een penteekening van een Oud Gebouw.

Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

5. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A.A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Hij die gapt — verslapt,
Hij die geeft — leeft.

INHOUD: Mededeeling betreffende het Genootschap. — Naaml. Venn. Maatschappij tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect". — Rectificatie. — Verslag der 1280e gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 21 September 1910, in het genootschapslokaal in „Parkzicht". — Oud en nieuw in Amsterdam. — De verwaarloosde Domkloostergang te Utrecht. — De klinker, het Hollandsche straatmateriaal bij uitmuntendheid. — Gewapend beton. — Het loodwit-vraagstuk — Middelbaar technische school. — Vergadering der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. — Weekbladen en tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELING BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Het bestuur deelt mee dat de obligatieleening, in het voorgaand nummer van „Architectura" uitgeschreven, volteekend is.

Namens het bestuur,
J. ROOSING Jr., *2e Secretaris.*

(Herplaatsing wegens misstelling.)

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP MAATSCHAPPIJ TOT EXPL. VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT", GEVESTIGD TE AMSTERDAM, GOEDGEKEURD BIJ KON. BESLUIT VAN 25 MEI 1909.

Aankondiging.

Ingevolge besluit van zijne vergadering, gehouden op Dinsdag 13 September 1910, wordt door den Raad van Commissarissen eene Buitengewone Algemeene Vergadering van aandeelhouders uitgeschreven, te houden op Maandag 10 October 1910, des voormiddags 4 uur in de bibliotheekzaal van het Genootschap „Architectura et Amicitia" in het gebouw „Parkzicht" Hobbemastraat te Amsterdam.

De punten van behandeling zijn de volgende:

1. Ontslag van den Directeur.
2. Benoeming van een nieuwen Directeur voor den tijd van drie jaren, benevens vaststelling van het honorarium.
3. Uitgifte van twee aandeelen serie B a pari.
4. Het sluiten eener geldleening.

Ter voldoening aan art. 19 der statuten wordt hier vermeld, dat door den Raad van Commissarissen bepaald is, dat de aandeelhouders, om stemgerechtigd te zijn, hunne aandeelen uiterlijk 3 dagen voor den dag der vergadering moeten gedeponeerd hebben ten kantore van den heer H. A. J. Baanders, Heerengracht 495 te Amsterdam.

DE RAAD VAN COMMISSARISSEN.

RECTIFICATIE.

In de memorie van toelichting door de club van Utrechtsche leden van ons Genootschap toegevoegd aan haar adres aan den Gemeenteraad van Hilversum, is een foutje geslopen. Bladzijde 303, de 21e regel van onder staat „kanaalvlak"; dit moet zijn *„heuvelvlak"*. De secretaris van voornoemde club verzocht ons deze rectificatie in ons orgaan te willen doen opnemen. A. A. H.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor buitengewone leden f 10.—, voor toehoorders en adspirant-leden f 5.—.

VERSLAG DER 1280ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 21 SEPTEMBER 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT"

Punt 1. Met een welkomstwoord opent de voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, de vergadering, waarna de notulen der beide vorige vergaderingen worden voorgelezen en gearresteerd.

Punt 2. *a.* Ingekomen een schrijven van de club van Utrechtsche leden van het genootschap „A. et A." met mededeeling omtrent de tentoonstelling van onze prijsvraagantwoorden en eene collectie platen van „De Architect", welk schrijven voor kennisgeving wordt aangenomen.

b. Een schrijven van dezelfde club, houdende het verzoek om instemming te betuigen met het adres aan het gemeentebestuur van Hilversum inzake het uitbreidingsplan dier gemeente. Na eenige discussies wordt besloten niet aan dit verzoek te voldoen, omdat wij ons zonder grondig onderzoek niet bevoegd kunnen achten dit plan te beoordeelen en wij bovendien in beperkter kring genoeg arbeid vinden.

c. Een adres van dezelfde club over eene verkaveling van bouwterreinen te Utrecht, op grond van dezelfde motieven als voren besloten.

d. Een schrijven van de vereeniging „Algemeen Belang", district V, houdende verzoek om instemming te betuigen met een adres aan het Gemeentebestuur van Amsterdam betreffende de Paleis-Raadhuiskwestie, besloten voor kennisgeving aan te nemen.

e. Een schrijven van de club van Utrechtsche leden, houdende verzoek om subsidie, besloten wordt te antwoorden dat gedurende dit jaar niet aan het verzoek kan worden voldaan.

f. Een schrijven van den heer Steelink te Den Haag over de expositieruimte op de tentoonstelling te Rome in 1911, waaromtrent besloten wordt ons met zustervereenigingen te verstaan.

Punt 3. Na herhaalde stemming wordt de heer Paul J. de Jongh gekozen tot lid der commissie voor de periodieke statutenherziening, welke functie onder applaus der vergadering wordt aanvaard.

Punt 4. Met eenige welgekozen woorden installeert de voorzitter de heeren Ambagtsheer en Repko als gewone leden van ons genootschap.

Punt 5. De voorzitter doet mededeeling van de plannen, welke met het plaatwerk „de Architect" in voorbereiding zijn en spreekt de verwachting uit dat de onderneming bij de voorgenomen exploitatie na enkele jaren winst zal afwerpen, mogelijk zelfs dividend zal kunnen uitkeeren. Cijfers worden genoemd betreffende de geraamde exploitatiekosten om het aangevraagd bedrag te motiveeren.

De heer P. J. de Jongh vraagt meerdere inlichtingen omtrent het voorgesteld crediet en de daaraan verbonden voorwaarden. De voorzitter releveert de geschiedenis van het plaatwerk van af het faillissement Kleinmann en deelt verder mede dat bedoeling is voor de helft van het aangevraagd bedrag aandeelen te nemen, de andere helft te verstrekken als voorschot zonder waarborg; alleen met de verplichting dat dit bedrag het allereerst voor aflossing in aanmerking komt. Van verschillende kanten worden vragen gedaan, die de voorzitter in openbare vergadering niet kan beantwoorden, waarom wordt voorgesteld de vergadering te sluiten en de punten 5 en 6 en comité général te behandelen.

Als resultaat der besprekingen kan worden genoemd:

1°. Het bij acclamatie goedkeuren van het gevraagde crediet voor het plaatwerk „De Architect";

2°. De voorloopige plannen van de lustrum-commissie welke bestaan in het organiseeren van een uitgebreide tentoonstelling in ons stedelijk museum en van een feestavond op nader te bepalen data, waarschijnlijk in begin November;

3°. Het toestaan van een crediet aan de lustrum-commissie.

R.

OUD EN NIEUW IN AMSTERDAM.

Nevenstaande foto's geven afbeeldingen van een paar merkwaardige gevels, staande aan het Rusland

te Amsterdam. Wie Oud-Amsterdam kent en waardeert, weet dat met deze sloping weer een verlies

valt te boeken, te meer daar van dit type nog maar zeer weinig over is. Eerlang, naar men zegt ongeveer

Januari a. s., zal wederom een juweeltje van dezelfde soort, namelijk de Boompjes kerk (Kalverstraatzijde), verdwijnen. En steeds weer dringt zich dezelfde vraag aan ons op: „Wat krijgt toch Amsterdam terug voor dit aanminnig schoon der vaderen?"

Aan het Rusland zal de Architect Van Looy de Louis XVI geveltjes vervangen. Zal hij het verlies tot een minimum weten te beperken? In de Kalverstraat krijgen we natuurlijk spiegelruiten met rommel

JAN VAN S.

DE VERWAARLOOSDE DOMKLOOSTERGANG TE UTRECHT.

HOEWEL ik moeite gedaan heb het nummer van het „Utr. Prov. en Sted. Dagblad", waarin een architect over de verwaarloozing van de Kloostergang van den Dom te Utrecht spreekt, in handen te krijgen en mij dit niet gelukte, neem ik toch de vrijheid om nogmaals over de schandelijke manier waarop dat oud stuk werk verwaarloosd wordt te wijzen.

Wanneer ik mij zou verdiepen, aan wie, of, van wie de schuld, dan zoude ik al heel gauw in 't klein menschengedoe zitten en zoude ik het met verschillende autoriteiten te kwaad krijgen, want men zegt: „daar zit heel wat aan vast en het is de Gemeente, het is de kerkvoogdij en het is de politie en het zijn de straatjongens die de schuld dragen, maar dat laat ik in 't midden want dat moeten die menschen maar zelf uitmaken".

Maar waar ik over hebben wil, is dat het zeer wenschelijk zijn zal dat de bouwwereld er opnieuw wederom mede bemoeien gaat en alleenlijk *om* en *voor* het bouwwerk opkomen en met kracht gaan wijzen op den duren plicht welke een volk draagt om mooie en heerlijke bouwuitingen van vervlogen jaren met eerbied te behandelen en te onderhouden. Wij moeten onze kracht in het „neutrale" vinden en wij moeten alleen uit drang voor het „schoone" het gevoel voor kunst, ons er voorspannen dat niet langer een zoo'n heerlijk van lijn en kleur zijnde architectuurbeeld tot spot van stadgenoot en vreemdeling gemaakt wordt.

Het is niet overdreven als ik hier de krasse woorden schrijf, dat het sommige oogenblikken een urinoir lijkt en dat de stank, welke je tegemoet komt, erger lijk is.

En wanneer de hooggeplaatsten van Utrecht de moeite eens nemen wilden zich er van te overtuigen, zouden zij tot de jammerlijke waarheid komen van het hiergenoemde.

Bovendien, wanneer niet spoedig een einde gemaakt wordt aan de gelegenheid dat de ruiten ingegooid kunnen worden, dan zullen na korten tijd nog velen de reeds getroffene volgen en is die toestand ontstaan, dan krijgen wij een navolging van den beeldenstorm en zullen de mooie vormen door ruwheid tot misvormde wanproducten herschapen worden.

Utrecht slaapt, maar mogelijk zullen velen door een actie wakker gemaakt worden om met opgewektheid zich saam te scharen, dat dit euvel voor goed uit den weg geruimd wordt.

Daarom hoop ik dat het voorgaande den doorslag mag geven aan hetgeen werkelijk hoogst noodzakelijk is: „Erkent en bewaakt de bouwwerken van weleer opdat uit liefde een eigen kunstsmaak en -gevoel geboren worde!"

C. J. DE HAAS,
Bouwmeester, Utrecht.

DE KLINKER, HET HOLLANDSCHE STRAATMATERIAAL BIJ UITNEMENDHEID.

NAMENS het Bestuur der Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten ontvingen wij een tweetal uitgaven getiteld: „*Klinker*" en „Rapporten, uitgebracht door M. J. van Löben Sels en C. J. Hendricks aan het He Int. Wegencongres te Brussel".

In „Klinker" wordt de Holl. baksteen beschreven en wel speciaal zijn fabrikatie, formaat, wijze van keuren, enz. Van het product wordt gezegd dat van iedere oven gemiddeld 30 tot 40 % klinkers worden verkregen; het soortelijk gewicht is 1.05—1.08; de drukweerstand 500—600 K.G. per cM². De wateropname mag volgens de A. V. niet meer zijn dan 10 % in 3—24 uur.

De jaarproductie van de geheele Nederl. baksteenindustrie is ongeveer 1000 millioen stuks, *waarvan een zeer groot deel straat- en trottoirklinkers zijn.*

Ook over „klinkerwegen" wordt gesproken en daarbij de klinkerstraat op de Tentoonstelling te Brussel tot een oppervlak van ruim 800 M², nader beschreven.

Nog is een korte beschouwing aan dit lezenswaardige werkje toegevoegd over „producten van gebakken klei", t. w.: de holle steen, profiel- en vormsteen, Bricorna-steen, vuurvaste steen, dakpannen, vorstpannen en rietvorsten, vloer- en wandtegels en aarden buizen.

Het werkje sluit met deze woorden: „Hebben wij „in het voorgaande er de aandacht op gevestigd, „welke uitgebreide collectie baksteenproducten onze „Nederl. fabrikanten in den handel brengen en in 't „kort medegedeeld, welke toepassingen hier te lande „met deze producten worden gemaakt, thans wenschen „wij uwe welwillende aandacht in te roepen voor „eenige architectorale voorbeelden, gegrepen uit den „rijken overvloed van prachtwerken, welke in Neder„land in baksteen en aanverwante kleiproducten zijn „uitgevoerd.

„Wij geven opzettelijk eenige voorbeelden uit de „laatste jaren, teneinde aan te toonen, dat waar aller„lei producten als gewapend beton, kalkzandsteen,

„betonsteen en dergelijke de baksteen trachten te „verdringen, desniettemin de Nederl. bouwmeesters „voortgaan de baksteenarchitectuur als de nationale „te beschouwen en blijk te geven, dat juist de bak„steen het materiaal is, dat zich zoo uitnemend leent „en als aangewezen is tot het verkrijgen dier fijne „smaakvolle bouwwerken, als waarvan onze voor„beelden getuigen".

Hierna volgen dan een 16-tal afbeeldingen met beschrijving van uitgevoerde bouwwerken van verschillende architecten. (Een en ander verscheen reeds eerder in het vakblad *„Klei"*.

Het tweede werkje bevat, zooals gezegd een 2-tal rapporten aan het Int. wegencongres te Brussel. Het 1e is getiteld: „materialen voor den aanleg en het onderhoud van wegen". Bij een uitgebreid overzicht over de 5 soorten van wegen (met hun aanleg en onderhoud) zijn staten gevoegd die een juisten kijk geven wat die diverse soorten alzoo aan onderhoud kosten. De conclusies, waartoe dit rapport komt, luiden:

1. Klinkerbestrating verdient aanbeveling als toe te passen op alle wegen, mits het gewicht der transporten niet buitensporig zij.

2. Bij het aanleggen dezer wegen moet er voor gewaakt worden, opdat de materialen steeds van dezelfde hardheid en vastheid zijn.

3. De bewerking van het onderbed voor deze wegen vereischt dezelfde zorg als dat voor macadamwegen.

4. De prijs van klinkerbestrating (met Holl. klinkers) voor een goed geconstrueerden weg is lager dan die van hetzelfde werk met ander materiaal van gelijke kwaliteit.

„De aanleg van trottoirs in steden" is de naam van het tweede rapport. Na uiteenzetting omtrent fabricatie, productie, gebruik en kostprijs van den klinker, komt dit geschriftje tot deze conclusies:

1. Het plaveisel moet zooveel mogelijk één geheel vormen en bestand zijn tegen afslijting.

2. Het moet voldoende stroef zijn, zoodat het bij regen of bij vochtig weer niet glad wordt.

3. Het moet spoedig en snel opdrogen.

4. Hoewel het ondoordringbaar moet zijn voor groote hoeveelheden water, is het noodzakelijk dat uitwaseming van den ondergrond mogelijk blijft.

5. De voegen moeten zoo klein mogelijk zijn en de contact-vlakken moeten zoo groot zijn dat de adhesie der steenen onderling er toe bijdraagt om ze op hun plaats te houden.

6. Het plaveisel moet zoodanig zijn dat het gemakkelijk is om gas-, water- en andere leidingen te leggen of te repareeren.

7. De onderhoudskosten moeten weinig hoog zijn doordat de materialen een langere levensduur hebben en het oppervlak gelijkmatig afslijt. M.

GEWAPEND BETON.

OP 19 September vond de plechtige overdracht van het rectoraat der Technische Hoogeschool plaats, door Prof. S. G. Everts, aan zijnen opvolger Prof. Dr. J. Cardinaal. De aftredende rector hield daarbij eene openbare rede over: gewapend beton, waarvan wij, uit het „Alg. Handelsblad", het volgende ontleenen:

Aan den naam: gewapend beton, geeft spr. de voorkeur boven dien van cement- of beton-ijzer. Eerstbedoelde is van Franschen oorsprong en ook in Engeland en Amerika als *reinforced concrete* gebruikelijk; hij geeft den aard der constructie beter weer dan laatstbedoelde, welke van Duitschen oorsprong is.

Het beton, als materiaal, was reeds bij de Romeinen bekend. Voor balken is beton of steen onbruikbaar, tenzij bij toepassing van zware stukken natuursteen en dan nog slechts, bij overspanning van eene kleine opening, als monolieth.

Brengt men in het beton, te rechter plaats, ijzeren staven aan, dan wordt eene constructie verkregen van beton en ijzer. Gedeeltelijk door de aanhechting van het beton aan het ijzer, maar meer nog door de opbuiging der ijzeren staven, door het maken van haken aan de uiteinden van dezen, zoomede door het aanbrengen van beugels, wordt voorkomen, dat de materialen onderling verschuiven, zoodat zij samen weerstand bieden aan de uitwendige krachten, welke zoowel trek- als drukspanningen kunnen veroorzaken. Daarbij zal, in overeenstemming met de eigenschappen der samenstellende materialen, het beton in hoofdzaak dienst moeten doen tot het opnemen van de drukspanningen, het ijzer tot het opnemen van de trekspanningen.

De plaats, door het ijzer in de dwarsdoorsnede der constructie in te nemen, is derhalve afhankelijk van de verdeeling der druk- en trekspanningen over de doorsnede, terwijl de opbuiging der staven afhankelijk is van de grootte der afschuivende krachten, omdat zij weerstand moeten bieden aan de trekkende hoofdspanningen.

Het gewapend beton ontleent zijne voor de practijk zoo waardevolle eigenschappen in hoofdzaak aan de omstandigheid, dat het beton, bestand als het is tegen den invloed van het weder, eene beschuttende laag om het ijzer vormt, welke het vrijwaart voor roest; ook oefent het tijdens het binden en in het eerste tijdperk der verharding eene chemische werking op het ijzer uit, waardoor reeds geroest ijzer vrij van roest wordt.

Vaststaande mag, op grond van een groot aantal proefnemingen, worden aangenomen, dat beton op ijzer beschuttend werkt.

Somers Clarke, belast met het toezicht en het onderhoud van de St. Paul-Kathedraal te Londen, stelde een onderzoek in naar den toestand der kettingen, waarmede de dom op zijne fundamenten is verankerd, en vond het ijzer, nadat het 200 jaren had dienst gedaan, volkomen roestvrij. Speciaal voor proefneming gemaakte betonblokken werden te Southampton gedurende acht jaren aan den invloed van het zeewater blootgesteld en de daarin gevatte ijzeren staven bleken geheel roestvrij te zijn gebleven. Ook door proeven, te IJmuiden genomen, bleek de beschermende werking in zeewater van beton op ijzer. Men stelle het beton dan echter samen met een vette mortel van één of hoogstens twee deelen zand op een deel cement en gebruike daarbij zoet water.

Brandvrij is beton, mits men geen koolzuren kalksteen voor de steenstukken gebruikt; daarenboven is het een zeer slechte warmtegeleider, terwijl zijn uitzettingscoëfficient practisch gelijk is aan die van ijzer. Dientengevolge is ook gewapend beton brandvrij, mits het ijzer gedekt zij, bij balken en kolommen met 4 à 5, bij vloeren met 2 à 2½ cM. beton. Proeven in Engeland, Frankrijk en Duitschland toonden dit onwederlegbaar aan.

Bij constructies in gewapend beton behoeft niet te worden gerekend met dagelijksche temperatuurswisselingen, echter wel met die der jaargetijden. Intusschen mag niet worden verzuimd beton-constructiën, al of niet gewapend, gelegenheid te geven tot krimpen en uitzetten bij temperatuursveranderingen.

Deze eigenschappen maken gewapend beton zeer geschikt voor velerlei toepassing; ook is de ontwerper veel vrijer in het kiezen van vormen, dan bij steen, hout of ijzer.

Bezwaarlijk valt te zeggen, van wanneer het gebruik van gewapend beton dagteekent; van oudsher immers gebruikte men ijzer om steenconstructies te verzekeren, doch dit staat wel vast: Joseph Louis Lambot was de eerste, die de constructie van gewapend beton toepaste op een roeibootje, dat werd tentoongesteld op de wereldtentoonstelling in 1854 te Parijs. Dit bootje bood gedurende meer dan 50 jaren weerstand aan zomerhitte en winterkoude, want in 1902 werd het nog gebruikt op den vijver van het buitengoed der familie Lambot, te Miraval.

Uit niets blijkt echter dat Lambot zich van de werking der ijzeren wapening bewust was; ook hier was de practijk vooruit aan de theorie gelijk zoo dikwijls op technisch gebied.

François Coignet, de vader van Edouard Coignet, die in Frankrijk een grooten naam verwierf op het gebied van het gewapend beton en de ontwerper was van het palais des jets d'eau op de Parijsche tentoonstelling van 1900, was de eerste, die zich rekenschap gaf van de werking van het ijzer. Hij geeft reeds in 1861 in zijne mémoires eene methode om vloeren te construeeren, uit een netwerk van ijzeren, door beton te omgeven staven. Ook geeft hij eene methode tot het maken van buizen van beton, versterkt door een ijzeren geraamte.

Het schijnt echter, dat noch van de aanwijzingen van Lambot, noch van die van Coignet gebruik is gemaakt, althans in 1867 werd aan den tuinman Joseph Louis Monier een patent verleend tot het maken van verplaatsbare bakken, „applicables à l'horticulture".

Algemeen neemt men aan, dat hiermede het kweeken van constructies in gewapend beton een aanvang neemt, welke ook geruimen tijd met den naam Monierwerken werden aangeduid.

Men schat, dat Monier gedurende 30 jaren slechts 200,000 frs. uit zijn vinding trok. Zijne groote vrijgevigheid en het ten zijnen nadeele gepleegd bedrog, maakten, dat hij zelfs op het laatst van zijn leven moest worden onderhouden door zijn schoonzoon, die teekenaar was bij eene industrieele onderneming te Parijs.

Monier was op het laatst zóó arm, dat vijf niet-Fransche firma's, waaronder de Amsterdamsche fabriek van Werken in Cementijzer, begaan met het lot van haar „ancien mâitre", in Februari 1902 een verzoekschrift richtten tot den president der Fransche republiek, om voor Monier onderstand te vragen. Het blad „le beton armé" opende ten behoeve van Monier een openbare inschrijving, welke slechts frs. 2500 opbracht. Monier stierf op 83-jarigen leeftijd, in 1906.

In Duitschland wantrouwde men het gewapend beton aanvankelijk, maar na uitgebreide en ernstige proefnemingen wist het zijn naam te vestigen.

Eerst in 1892 kwamen de constructies in gewapend beton tot groote ontwikkeling, door den Franschen ingenieur-aannemer Hennebique, wiens verdienste voornamelijk hierin bestaat, dat hij de balken vloer-constructies tot een geheel heeft vereenigd, terwijl opgebogen staken en verticale beugels door hem werden aangebracht tot het opnemen van de afschuivende krachten.

De vinding, om de wapening mede dienstbaar te maken tot het opnemen der schuifspanningen, en om de verschillende onderdeelen eener constructie, de dragende kolommen of muren, de balken en vloeren tot een monolieth te maken, gelijk Hennebique het uitdrukt, hebben de algemeene bruikbaarheid van het gewapend beton in beduidende mate verhoogd, zoodat het sedert dien in schier alle onderdeelen van het bouwvak wordt toegepast.

Spr. schetst uitvoerig de wijze waarop en den vorm waarin deze toepassing geschiedt; kolommen (beton frettè); palen ten dienste van telegraaflijnen en voor fundamenten; fundeeringsplaten, zinkbakken, gewelfconstructies, kademuren enz.

In de waterbouwkunde vindt gewapend beton speciale toepassing voor taludbekleeding van zeeweeringen, voor strandverdediging en tot het maken van zinkstukken. Met name de Nederlandsche ingenieur Jhr. R. L. R. de Muralt heeft zich op dit gebied naam gemaakt; zijne constructies kenmerken zich door eene logische gedachte-richting en juiste uitvoering.

Ook voor scheepsbouw vindt gewapend beton toepassing. Een commissie uit de Italiaansche marine verklaarde het weliswaar voor oorlogsschepen ongeschikt, maar kleinere vaartuigen voor het vervoer van koopmansgoederen zijn er met succes van vervaardigd. Ten slotte zijn reeds proeven genomen om het voor pantserplaten aan te wenden.

Het gewapend beton heeft zijne snelle ontwikkeling waarschijnlijk voor een deel te danken aan het feit, dat het geheel nieuw is, zoodat daarvoor geen gelijkte, dat zijn door de gewoonte voorgeschreven constructies bestaan en mede aan de omstandigheid dat het is opgekomen na een tijdperk, waarin de theorie der bouwconstructies tot eene groote volkomenheid is gebracht, zoodat als vanzelf de drang ontstond om voor elk bijzonder geval naar den meest geschikten en meest economischen vorm te zoeken.

De theorie van het gewapend beton, bevestigd als zij is door tal van proefnemingen, licht spr. uitvoerig toe, zoo ten opzichte van den samendruk als van de elasticiteit, een en ander bij materiaal onder water en aan de lucht blootgesteld.

Het gewapend beton verkeert nog in een tijdperk van ontwikkeling; tal van proefnemingen zullen nog moeten verklaren de waargenomen verschijnselen en zullen moeten voeren tot eene juiste theorie.

HET LOODWIT-VRAAGSTUK.

AN den Oud-hoogleeraar Dr. H. Wefers Bettink is zijn meening gevraagd over het loodwit-vraagstuk, welke meening in een brochure uiteengezet wordt en tot doel had uit een chemisch technisch oogpunt de mogelijkheid te beschouwen of het loodwit als verfstof in hoofdzaak door zinkwit kan worden vervangen.

De schrijver erkent de schadelijke werking van het stof door afkrabben van loodhoudende verven veroorzaakt en dringt aan op voorzorgsmaatregelen om zulks te voorkomen.

Gevaar voor de gezondheid van hen, die in ruimten leven, welke met loodhoudende verven geschilderd zijn, is er niet.

Reeds in de achttiende eeuw werd het loodwit-vraagstuk in Frankrijk aan de orde gebracht en niettegenstaande de steun der toenmalige regeering vond het gebruik van het zinkwit geen algemeene ingang.

Het Belgische Zinkbergwerk Vieille-Montagne heeft zich vooral veel moeite gegeven om het zinkwit te verbeteren en daardoor het loodwit te vervangen. De hoofdgrieven zijn wel dat het geringer dekkracht bezit dan loodwit en door ruimere toevoeging van siccatief weliswaar evengoed droogt als loodwitverf, doch dat het spoediger afbrokkelt.

Ofschoon het zinkwit geringer soortelijk gewicht heeft en bij gelijke gewichtshoeveelheid voor een grooter oppervlak voldoende is, n.l. als 355 : 307, 200 vervalt dit voordeel door het minder krachtig dekkend vermogen, daar voor een verflaag van gelijke dikte, 3 lagen zinkwit tegen 2 lagen loodwit noodig zijn. Bij gelijke gewichten en dekkracht verhouden zich de oppervlakten bij zinkwit en loodwit als 118.3 : 153.5.

Prof. G. J. Mulder erkende ook het geringer dekkend vermogen van zinkwit en noemt de verhouding 5 zinkwitlagen tegen 3 loodwitlagen, verder achtte deze schrijver voor een goede verf noodig dat de gekookte lijnolie gekookt is met menie en pl. m. 3 pCt. loodoxyde.

In Zwitserland werd een te dier zake bevoegde commissie benoemd, die een uitvoerig rapport uitbracht in 1907.

De voorstellen der meerderheid dier commissie werden door den Bondsraad tot wet in het kanton Genève verheven.

De voornaamste artikelen dier wet zijn zeer toe te juichen en behelzen dat loodwit nooit in poedervorm aan werklieden mag worden verstrekt en het verbod om loodwithoudende stoffen met de handen aan te raken, droog af te schuren, af te krabben of af te branden.

De minderheid der commissie stelde voor het loodwit geheel te verbieden en beriep zich op den uitspraak van den ingenieur Petit, die verklaart dat zinkwit, behoorlijk behandeld, een verf kan geven, die al de goede eigenschappen van het loodwit bezit.

In dertien kantons bestaan geen beperkende bepalingen, terwijl in enkele kantons voorzorgsmaatregelen in het belang der werklieden zijn voorgeschreven n.l. te eten, te drinken, te rooken, te snuiven of te pruimen bij de arbeid met loodwit.

In Zurich is voor een tijdvak van 4 jaar, het loodwit als verfstof verboden, zulks bij wijze van proef.

In België is op 20 Aug. 1910 eene wet in werking getreden, waarbij bepaal'd wordt dat loodwit slechts verkocht mag worden in den vorm van fijn gestampt en met olie gekneed deeg.

In Frankrijk heeft men uit een gezondheidsoogpunt bepaald, dat in 1914 het gebruik van loodwit, van loodhoudende lijnolie en van elke andere loodwit bevattende stof verboden zal zijn.

Alleen onder goedkeuring van het Comité consulatif d'Hygiène et des Manufactures en van de Commission d'Hygiène industrielle, zal, indien daartoe aanleiding bestaat bij bijzondere werken, verlof tot het gebruik van loodwit verkregen kunnen worden.

In Oostenrijk bestaat geen verbod betreffende het gebruik van loodwit; alleen eischt men een duidelijke aanwijzing op de verpakking der loodhoudende stoffen.

Ook Duitschland heeft nog geen verbod op de loodhoudende verfstoffen; wel is in de Rijksdagvergadering van 1908 deze kwestie ter sprake gebracht; van overheidswege werd toen geantwoord, dat door de directie van den Koninklijk Pruisischen Spoorweg proeven genomen waren met andere witte verfstoffen om eventueel het loodwit te vervangen. Deze proeven hebben geleid tot de uitkomst, dat tot dusver de stoffen, die in de plaats van het loodwit worden gebruikt, niet voldoende blijken, om een even duurzame en tegen allerlei invloeden bestand zijnde verf te geven, als het loodwit vermag. Op grond van de tot dusver opgedane ervaring kan een verbod van het gebruik van loodwit in Duitschland niet in uitzicht worden gesteld. Ook Geh. Rat Dr. Bumm, voorzitter van den keizerlijken gezondheidsraad, verklaarde dat loodwit in al zijne toepassingen nog niet door zinkwit te vervangen is. Verder wees deze spreker op het rapport der Hollandsche loodwitcommissie, waarop wij een volgende maal zullen terugkomen.

(Wordt vervolgd.)

MIDDELBAAR TECHNISCHE SCHOOL.

OP 12 September had de opening dezer school plaats in tegenwoordigheid van onderscheidene autoriteiten. De voorzitter van den Ned. aannemersbond, de heer J. N. Hendriks, hield daarbij eene rede, waarin hij de geschiedenis releveerde van de oprichting der school met erkentelijkheid gewag makende van den steun en de medewerking van onderscheidene autoriteiten en belangstellende particulieren ondervonden, echter ook geenszins verzwijgende den strijd dien het bestuur van den Ned. aannemersbond had door te maken om tot het eens gestelde ideaal te geraken. Aan het slot van zijne rede noodigde de spreker minister Talma uit de school geopend te willen verklaren.

Na een beknopt overzicht van de gebeurtenissen, welke aan deze plechtigheid vooraf gingen, verklaarde Z. E. onder daverend applaus de M. T. S. voor geopend en sprak daarbij de beste wenschen uit voor het welslagen van deze school en voor de toekomst der bouwkundige jongelingschap.

De heer H. J. de Groot, inspecteur van het M.O., vertegenwoordiger van den minister van Buitenlandsche Zaken, voegde aan het voorgaande nog een korte improvisatie toe, waarna de heer J. N. Hendriks het woord richtte tot het schoolbestuur, den directeur, het leeraren-personeel en de leerlingen.

Ten slotte werd een rondgang door het gebouw gemaakt. R.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

DINSDAG 20 Sept. j.l. hield de Maatschappij haar jaarlijksche Septembervergadering in de voormalige Weeskamer in het Raadhuis van Leiden.

Vooraf werden hoofdbestuurders en leden, in het geheel een 50-tal personen, door den burgemeester, Jhr. Mr. Dr. De Gijselaar, in de kamer van B. en W. ontvangen.

De voorzitter, de heer A. Salm, architect te Amsterdam, bood den burgemeester uit erkentelijkheid een ingebonden exemplaar aan van het kunstwerk van Dr. P. H. Kuypers en anderen, bevattende afbeeldingen der grafelijke zalen te 's-Cravenhage, en tevens een exemplaar voor het Leidsche archief.

Hierna werd onder leiding van den archivaris, Mr. Dr. J. C. Overvoorde, het Stadhuis bezichtigd, nadat hij eerst een overzicht van dit merkwaardige bouwwerk had gegeven.

Het laatst werd bezichtigd de zeer antieke, voormalige Weeskamer, waar de heer Overvoorde afscheid van het gezelschap nam, na eerst te hebben medegedeeld dat hij ter gelegenheid van dit bezoek in het Stedelijk Museum, een tentoonstelling had georganiseerd van oude bouwkundige teekeningen en afbeeldingen van oude gebouwen te Leiden.

Hierna werd de algemeene vergadering door den voorzitter geopend. Zeer uitvoerig werd van gedachten gewisseld over de nog niet lang geleden ingestelde nationale prijsvraagregelen, waartegen groote oppositie was ontstaan, omdat zij het honorarium te hoog stellen. De voorzitter noemde daarvan treffende voorbeelden, o. a. van den burgemeester van Rotterdam en het gemeentebestuur van Kampen. Met deze regelen zal men het uitschrijven van prijsvragen ten slotte geheel onmogelijk maken, wat voor jonge bouwkundigen, die nog naam moeten maken, te betreuren zou zijn.

De heer Weissman wilde nog niet tot wijziging overgaan, maar eerst de werking ervan nader afwachten. Nu al weer tot wijziging over te gaan, achtte hij beneden de waardigheid van de Maatschappij.

Andere leden deelden dit gevoelen niet en zoo werd bij acclamatie een motie van het bestuur, door den heer Posthumus Meyes te Amsterdam aangevuld, waarbij het bestuur werd uitgenoodigd de nationale prijsvraag-regelen te herzien, zoodanig dat zij zich zullen aanpassen aan de practijk, aangenomen.

Tot leden der commissie voor het nazien der rekening werden benoemd de heeren Freem te Arnhem, Van Geuns en Zwiers te Amsterdam en voor de commissie van stemopneming de heeren Timmers en Piet Hein te Amsterdam en Van Hoytema te 's-Gravenhage.

Daarna werd art. 3 der statuten gewijzigd in dien geest, dat voortaan, om tot architectlegen te worden aangenomen, ook de architecten met een diploma drie jaar zelfstandig moeten gewerkt en den leeftijd van 26 jaar moeten bereikt hebben, evengoed als hun niet-gediplomeerde collega's.

Ten slotte werd bij de rondvraag ter tafel gebracht het voorstel van de Schouwburg-commissie te Rotterdam, die met een voorstel tot den Gemeenteraad is gekomen om haar een crediet te verleenen van *f* 5000, om daarvoor te laten maken schets-ontwerpen van een schouwburg door één Nederlandsch, één Duitsch en één Engelsch architect, de beide laatsten ervaren in den schouwburgbouw.

Vooral de heeren Frowein en Knuttel te s'Gravenhage zagen hierin een miskenning van de Nederlandsche architecten en meenden dat hiertegen een protest moest uitgaan van de Maatschappij.

Ook de Haagsche afdeeling zal niet stil zitten en de heer Knuttel had goede hoop dat het voorstel van de Raads-agenda voor a. s. Maandag zal worden afgevoerd. Het hoofdbestuur zal nader overwegen welke stappen het tegen dit voorstel van de Rotterdamsche Schouwburgcommissie zal doen.

Hierna werd de vergadering gesloten.

Des namiddags werden onder leiding van de heeren W. C. Brouwer en Jb. J. Jesse de merkwaardige gebouwen te Leiden bezichtigd. Des avonds werd de gemeenschappelijke maaltijd genoten in „De Vergulde Turk". *(Alg. Hbld.)*

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1734: „Het dier in de kunst", met afb., „Hollandsche en Fransche kunst in het Stedelijk Museum", door W. Steenhoff.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 38: „September Vergadering. Excursie-Programma Gouda", met afb., door L. Koole Wz., „Oudewater" door A. W. Weissman, met afb., „Het huis van Arminius te Oudewater bedreigd", door J. G.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 37: „Dieselmotoren in Scherpen", „Rioleering, Draineering", „Iets over den bouw van tramwegen".

„DE OPMERKER" No. 38: „De Wereldtentoonstelling te Brussel", met afb., „Architectuurschetsen", „Middelbare Technische School voor de Bouwkunde".

„DE INGENIEUR No. 38: „De dichting van de oude Westelijke Viaduct op het Central Station te Amsterdam" (voordracht, gehouden door het lid J. W. Nierstrasz) met afb., „De Wereldtentoonstelling te Brussel", met afb., door R. A. v. Sandick c. i.), „Het 8ste Internationale Spoorweg-congres te Bern".

„BUITEN" No. 38: „In een Woonwagen door Nederland" (slot), met fraaie afb., door Aug. F. W. Vogt.

„INDISCH BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT" No. 8: „Burg Tete Batoe" (over de Beerangrivier), met afb. „Draagvermogen van zandgrond", met teekening.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 73, 74, 75: „Von der XIX. Wander-Versammlung des Verbandes Deutscher Architekten- und Ingenieur-Vereine" in Frankfurt a. M., met afb., „Zwei Meister deutscher Renaissance", „Von der XIX. Wander-Versammlung des Verbandes Deutscher Architekten- und Ingenieur-Vereine" in Frankfurt a. M. (vervolg), met afb., „Neue Bestimmungen für die Hochbauten der grosh. badischen Staatsbahnen", „Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Bau einer Stadthalle nebst Ausstellungshalle in Hannover", met afb., „Eine neue Schwarzwaldbahn Weisenbach-Forbach", met afb., „Die Baukünstlerische Entwicklung Frankfurts in den letzten hundert Jahren", met afb.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 50: „Le Paris d'autrefois: Les Miramiones", door P. Planat, met afb., „L'eau des Puits Parisiens", door M. Merle, „Le Palais des Régates du Havre", met afb. door A. D., „Jamais d'entente", „Calculs des Flèches et seellements", door P. P.

„L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION" No. 9: „Visite au Musée Océanographique de Monaco" (slot) met afb. „Analyse des Mortiers", door A. Dubuisson.

„BUILDING NEWS" No. 2906: „A Craft that has lasted", „Country house sewage treatment", II, „The Savoy Hotel", „Bituminous roads-Mixed and poured", „Amalgamated society of railway servants' new head quarters", met afb., „The Edison poured-cement house", „St. Martin's School of art", „New offices for the New Zealand insurance company", met afb., „A Royal college of Art", met afb., „Olantigh" Wye, Kent, met afb., „Mantel Insurance offices, Euston Square", met afb. R.

BERICHTEN.

Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap".

Op de prijsvraag voor een reclame biljet, uitgeschreven door bovengenoemde Vereeniging zijn 27 antwoorden ingekomen. Zoo spoedig mogelijk zal de uitspraak der Jury bekend worden gemaakt.

Rijks-Academie.

Weer niet!

Weer heeft de regeering „met het oog op de noodzakelijkheid om zuinigheid te betrachten..." „geen vrijheid kunnen vinden gelden uit te trekken voor de stichting van een nieuw gebouw" voor de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. Als verontschuldiging wordt er bijgevoegd dat daarmee een zoo hoogst belangrijk bedrag gemoeid is". Blijkbaar is het groote belang voor onze kunst dat bij een nieuw gebouw voor de Rijks-Academie gemoeid is, niet zooveel tot den minister doorgedrongen dat hij zich genoopt heeft gezien dat belangrijke bedrag uit te trekken. Het is jammer, en het zal een groote teleurstelling zijn voor de commissie van toezicht en den hoogleeraar-directeur, die reeds zoolang van het onhoudbare van den tegenwoordigen toestand overtuigd zijn.

Een kleine voldoening is, dat tenminste voor vier hoogleeraren, wier salarissen *f* 3000 en *f* 3500 bedroegen, verhoogingen van *f* 500 worden voorgesteld. Maar de teleurstelling over het uitblijven van wat het meest noodig was, wordt er niet door weggenomen. Hbl.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Op de Algemeene en Internationale Tentoonstelling te Brussel werd het werk der aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid bekroond in Groep I, klassen 4 en 6 met een Eere-Diploma.

Eene uitgezochte Tentoonstelling van Noorsche huisvlijt is voor de maand November in voorbereiding. Het voornemen bestaat om de meest belangrijke voorwerpen, die zich op de Tentoonstelling te Bergen bevinden en waaraan de meeste zorg werd besteed, naar Haarlem over te brengen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et.A."
Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20, No. 30 en No. 36). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Prijsvraag voor het benutten der gronden, vrijgekomen tengevolge van de slechting der versterkte omheining van Antwerpen. Programma in No. 18. Tijd van inlevering tot Zaterdag 1 October 1910.

3. Prijsvraag voor het ontwerpen van een Wandkalender voor de Ned. Vereeniging tot Bescherming van Dieren, afd. Rotterdam. Programma in No. 30. Tijd van inlevering vóór of op 1 October 1910.

4. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.
b. Een penteekening van een Oud Gebouw.
Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

5. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 39. ZATERDAG 1 OCTOBER 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A.A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Doe Uw eigen werk op Uw eigen manier.

WILLIAM HUNT

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Henricus Molemans. † — Het Hilversumsche stratenplan. — Doodheid in Architectuur. — Het loodwit-vraagstuk. — Schoolbouw. — Boekbeoordeeling. — Vragenbus. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De **1281e gewone ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 5 October e.k.** des avonds te **8.30 uur** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."

Agenda:

1. Opening en notulen der 1280e vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Verkiezing van een lid der „Commissie van Advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van Gemeente-terreinen", wegens periodieke aftreding van den heer A. W. Weissman, die niet terstond herkiesbaar is.
4. Ingevolge de aanvulling van het huishoudelijk reglement, betreffende het hoofd „Commissie van Redactie enz." met art. 109 (zie Architectura, jaargang 1909, No. 15) zal de vergadering een te benoemen directeur der Naamlooze Vennootschap Maatschappij tot Exploitatie van het plaatwerk „De Architect" hebben aan te wijzen.
5. Voordracht van den heer J. H. de Groot over *„Harmonie in Vorm"*.
6. Rondvraag en sluiting.

II. Als kunstlievend lid is toegetreden de heer J. F. Duwaer, alhier. J. ROOSING Jr., *te Secretaris, a.i.*

HENRICUS MOLEMANS. †

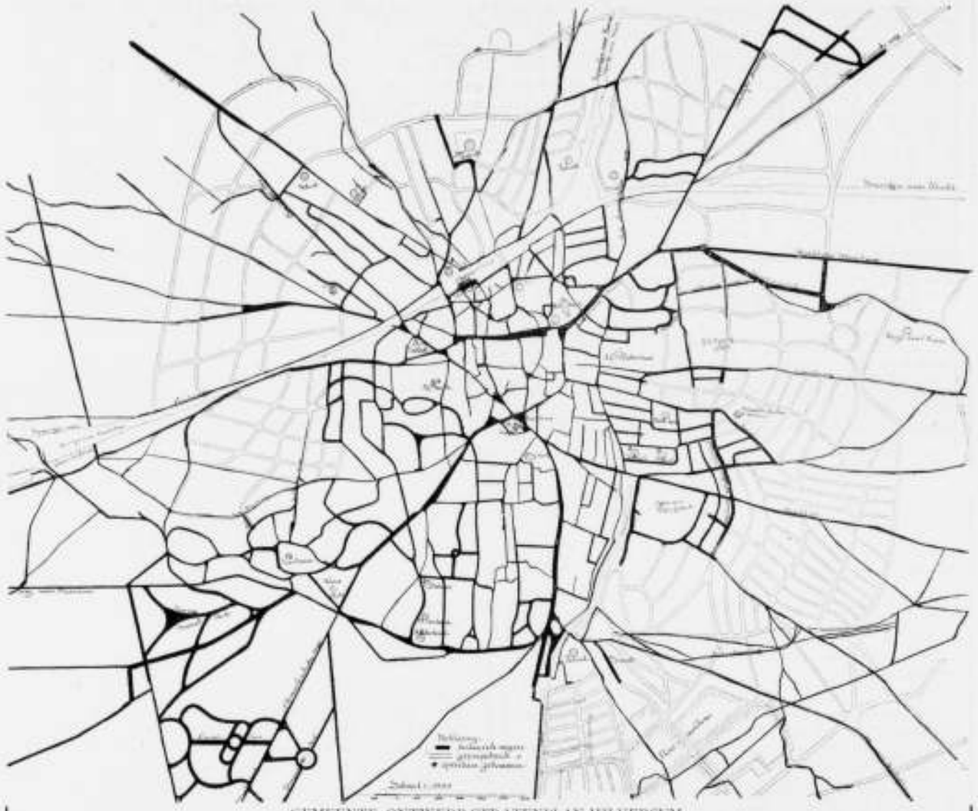
Toen wij in Maart aan Henricus Molemans op zijn tachtigsten verjaardag de gelukwenschen van het genootschap „Architectura et Amicitia" overbrachten en den krassen grijsaard in den besten welstand aantroffen, hebben wij niet gedacht, dat reeds na een half jaar de laatst-overgeblevene van het viertal, waaraan de vereeniging haar aanzijn dankte, van ons zou worden weggenomen.

Molemans zat daar zoo opgewekt te midden van de bloemen, die zijn vereerders hem hadden gestuurd, hij bracht ons nog zooveel uit den goeden ouden tijd in herinnering, dat wij ons verbaasden over de helderheid van zijn geest. En nu reeds hebben wij aan zijn groeve gestaan!

Lang is het reeds geleden, dat wij de vier stichters van „Architectura et Amicitia" onder de tonen van plechtige muziek de vergaderzaal zagen binnentreden, om de hulde der aanwezigen in ontvangst te nemen. Het eerst stierf Moele Bergveld, toen volgde Vogel, tien jaar geleden ging Frits van Gendt van ons heen, en nu is ook Molemans tot zijn vaderen verzameld.

Maar hun stichting heeft hen overleefd, en zal, wij

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 12.—, voor buitenleden en adjunctleden *f* 3.50.

GEMEENTE ONTWERP-STRATENPLAN-HILVERSUM.

hopen en verwachten het, nog in lengte van dagen groeien en bloeien. Toen zij den 23sten Augustus van het jaar 1855 in „de Stad Breda" te Amsterdam den eersten steen van „Architectura et Amicitia" legden, konden zij nog niet vermoeden, hoe weidsch hunne stichting eenmaal zou worden. Werd er, tot 1880, slechts naar een bescheiden plan gewerkt; toen zijn de grondslagen verbreed, en op dit verruimd fundament is een kwart eeuw voortgebouwd met onverflauwden ijver.

Molemans is nog getuige geweest van het gouden feest; hij heeft de voldoening mogen smaken, te zien, hoe de teedere spruit een forsche boom werd.

Zoo lang „A. et A." er zal zijn, zal de naam der stichters leven en met eerbied worden genoemd. Molemans, die de bescheidenheid zelve was, die zoo weinig aan eerbetoon hechtte, dat wij slechts met moeite den dag van zijn feest in dit voorjaar konden te weten komen, heeft zich nooit verhoovaardigd op wat hij voor ons genootschap heeft gedaan. In de eerste vijf-en-twintig jaar heeft hij zich op allerlei wijzen verdienstelijk gemaakt. Toen trok hij zich terug, maar in zijn rust bleef hij nog altijd belang stellen in wat er bij ons omging.

„Architectura et Amicitia" is hem daar dankbaar voor. Was het in 1855 het verzamelpunt der jongeren, dat wil het blijven. En de jongeren der toekomst zullen die van het verledene met erkentelijkheid blijven gedenken.

A. W. Weissman.

HET HILVERSUMSCHE STRATENPLAN.

(Bij bovenstaande afbeelding.)

In onze laatstgehouden ledenvergadering is in behandeling geweest, een ingekomen schrijven van den Heer C. J. de Haas, met verzoek om adhaesiebetuiging aan een door „de Utrechtsche Club van leden" verzonden adres, in zake het stratenplan van Hilversum. Tot nadere toelichting van het daarin vervatte, drukken wij hier het Gemeenteplan af, opdat ieder der leden, die zich daarvoor interesseert, in de gelegenheid zij, hiervan nadere nota te nemen. Red.

DOODHEID IN ARCHITECTUUR.

Alhoewel ik gistermiddag voornemens was de stad door te trekken en enkele aanteekeningen te maken van Utrechtsche architectuur, besloot ik dat niet te doen. Waarom, zoo dacht ik, al die moeilijkheden op je hals gehaald, er is toch nog zoo veel moois, waarvan je genieten kunt en waarmede je je dag vullen kunt; bovendien is zooveel nog te schetsen en te teekenen en zoovele heerlijke toekomstplannen op het papier te schrappen. Zoo reed ik langs de heerlijke Singels en zag ik die aardige schippersvaartuigen, tintelend van kleur in den kalmen waterstroom en daartegen aan het groen van de plantsoenen, donker en licht, grauw en helder; vol van goddelijke uiting

Padangstraat in Utrecht.

en grootheid. En onderwijl ik mij daarin verdiepte en met dat geheel mij één voelde, passeerde ik het bekende Singelgedeelte waar rijen van ziekenhuizen en klinieken staan.

Mijn gevoel was te veel één met al wat leefde om ook de smarten en pijnen welke daar geleden worden te voelen, en droeve gezichten verschenen voor mijn verbeeldingsoog.

Voortrijdende sloeg ik de Nic. Beetsstraat in en zag daar de Universiteitskliniek in aanbouw.

Wanneer 't mijn plan zou zijn om deze keer over Rijksarchitectuur te spreken, dan zou er niet veel van dat stuk werk overblijven; want het geeft in opzet volkomen datgene weer, waar wij juist van af willen, die klassieke topgevelvormen met de verborgen daklijnen; leugens allemaal!

Maar het Rijk weet zeker dat in Utrecht de critiek niet zoo erg is en gaat het daar beter iets te bouwen waarvoor niet veel denkvermogen nodig is en waarbij tweede of derde rangsartisten (?) hun lijnenspel geven mogen.

Het lijkt wel dat alle nietsdoende krullen voor dakvensters en topgevels naar Utrecht gebracht worden. Ik zou wel den raad willen geven: laat die vormen maar in den ruwen zandsteen zitten en besteed geen tijd om z' er uit te halen; dan verkracht je 't goede materiaal tenminste niet. Kortom: „leelijk is het".

Zoo was ik dan langzamerhand bij den Vleutenschen Weg gekomen.

Wanneer de Utrechtenaren willen gelooven, dat ik waarheid spreek, dan moeten zij als een uitzondering op een Zondagmiddag 's geen electrisch trammetje naar Zeist nemen of een bezoek aan Baarn brengen; maar zich voor die keer 's opofferen, en in hun eigen nieuwe stad gaan zien. Die opoffering zou mogelijk aanleiding geven dat gij akelig worden zoudt van al het „leelijke" en „onoogelijke", dat zich daar vertoont.

Amsterdam, Rotterdam en andere groote plaatsen kunnen er ook van spreken dat zij buurten hebben waar de revolutie aardig ingekankerd is; doch zij hebben dan toch nog lange straten met hooge huizen; maar in Utrecht is dat juist andersom, daar hebben wij korte straten of gedeelten, o.a. van de Imhofstraat, Maetsuykerstraat en anderen met lage huizen, ik bedoel doode gevels, waar noch raam, noch deur in te zien zijn.

Wanneer ik zeg dat het meer dan schande is, dat zulks heden ten dage gebouwd wordt, is dat nog zachtkens uitgedrukt; want ik geef u de verzekering dat het van zóó'n onbeschaafdheid en grofheid getuigt, waar aan geen naam te geven is.

Beseft men dan niet, dat zulk bouwen noodzakelijk tengevolge moet hebben dat het volk in ontevredenheid leeft en kent men de arbeidende klasse dan absoluut geen recht meer toe? Geeft toch in Godsnaam het volk wat het verdient, maar stop ze toch niet in die kazernes, waar alle gedachten aan een ontwikkeling gedood wordt. Want al ontken ik niet, dat de toestanden heel wat beter geworden zijn (zij wonen ten minste in breede straten), 't Is toch nog beneden kritiek. Wanneer echter op deze manier voortgegaan wordt, zal de tijd leeren, dat ook het thans gangbare systeem geheel onjuist is.

„*Arbeid adelt*", en dan zegt men heden ten dage, „*maar adel arbeidt niet*?" dan geeft men den volksman die dat zegt gelijk; want anders zou de adel wel zorgen dat het volk er beter aan toe zou zijn, dan dat thans het geval is. En weet wel adel! dat de arbeider niet alleen van brood leven kan; ook hij vraagt „goedheid", „liefde" schoonheid, kunst; zij 't soms onbewust dat hij naar de beide laatsten zucht.

Maar waarom langer ons geërgerd.

En dan strekken onze gedachten over de landen en zeeën en zien wij hoe in andere Rijken oneindig

De R.C. kerk bij de Jan Pzn. Coenstraat te Utrecht.

Eene aanplakzuil en de R.C. kerk hiervoren genoemd.

beter gebouwd wordt, dan denken wij aan Engeland, Amerika, waar de tuinsteden met hunne aardige huisjes, hunne kleurige daakjes in vriendelijke vormen tot ieder spreken. Komt Utrecht! komt Nederland, ook uw volk heeft het verdiend, geeft toch onze arbeiders ook zulke buurten. Komt rijken! komt adel! laat uw gevoel werken en ge zult uw volk weer als uw vriend terug vinden.

Denkt eens aan de dagen van strijd; hoe zij hun goed en bloed voor het land opgeofferd hebben. Nu dan, weest groot en geeft hen een betere en aardiger behuizing en veel haat zal in liefde omgezet worden.

Alleen op den grondslag van *liefde* kan een volk groot zijn en kan een klein land welvaren.

C. J. DE HAAS, *bouwmeester.*

Naschrift.

Hedenochtend liep ik met een van mijne collega's de Jan Pieterszoon Coenstraat door en bemerkten wij hoe men van wege de gemeente precies in den as van het ingangshek en den toegang van het kerkportaal voor de R. C. Kerk aan de Kanaalstraat een aanplakzuil is neergezet; waardoor de mooie ligging en het totaal overzicht gewoonweg benomen is.

Wij raden de bouwmeesters van dat goed geslaagde stuk architectuur aan om krachtige pogingen aan te wenden om de Gemeente te overtuigen van haar fout en de zuil binnen korten tijd te doen verdwijnen; daar door de plaatsing op zulk een wijze de indruk van het geheel zeer geschaad wordt. C. J. d. H.

HET LOODWIT VRAAGSTUK.

(Vervolg van pag. 311).

IN 1903 werd de Nederlandsche loodwitcommissie benoemd, die te onderzoeken had „in hoever hier te lande de loodwitverf door zinkwitverf of op andere wijze ware te vervangen en welke bezwaren, zoowel van technischen als financiëelen aard daaraan eventueel verbonden zouden zijn", deze commissie bracht in 1907 een voorloopig rapport uit.

Reeds spoedig werd dit rapport aan critiek onderworpen door een tweetal schilders uit de praktijk, n.l. de heeren C. P. van Hoek en E. van Rij, die aantoonden dat bij de proefnemingen de zinkwitverflagen dikker zijn aangebracht dan de loodwitverflagen, verder dat de zinkwitverf veel dikker van samenstelling was dan de loodwitverf.

De heer E. v. R. verklaarde zelfs dat de zinkwitverf door zijn dikke samenstelling niet behoorlijk te verwerken is.

In 1909 verscheen het eindrapport waarvan de eindconclusiën zijn gepubliceerd in Architectura 1909, blz. 418.

Als voordeel van zinkwitverf wordt vermeld dat het beter tegen zwavelwaterstof-gas bestand is dan loodwitverf, die donker van aanzien wordt. Prof. Dr. Wefers Bettink merkt hierbij aan, dat zulks aan de duurzaamheid der loodwitverf niets afdoet, daarentegen merkt de commissie op dat zinkwit verven niet bestand zijn tegen veelvuldige inwerking van zwavelig-zuur houdende dampen.

Prof. W. B. teekent hierbij aan dat op plaatsen waar veel steenkolenrook of steenkolengas in de atmosfeer komt ook zwaveligzuur wordt aangetroffen en deze hoeveelheid niet onbeteekenend is te achten. Omtrent de conclusie der commissie over het dekkend vermogen wordt naar de critieken van de heeren v. Hoek en v. Rij verwezen.

De commissie verklaarde dat zinkwitverf aan de buitenlucht blootgesteld en in ongunstigen vochtigheidstoestand verkeerend, eerder overgeverfd zal moeten worden dan bij toepassing van loodwitverf.

Voor werken onder water is loodmenie noodzakelijk en kan niet door ijzermenie vervangen worden. Boven water kan loodmenie door ijzermenie en voor minder kosten worden vervangen. Het verven van de grondlaag vordert echter veel meer technisch beleid.

Prof. J. A. v. d. Kloes (een der leden der loodwitcommissie) beveelt als een goed plamuur aan, 5 deelen dik gemalen loodwit, 5 deelen krijtpoeder met gekookte lijnolie en een weinig siccatief, aangemaakt tot de dikte van brooddeeg of slappe stopverf en daardoor heengewerkt 2 deelen pijpaarde, met water week gemaakt.

Daar 5 deelen dikgemalen loodwit 4½ deel droog loodwit bevatten, zoo is de verhouding der droge poeders 39 % loodwit, 43½ % krijtwit en 17½ % pijpaarde.

De loodwitcommissie noemt als goed plamuur 7 % zinkwit, 62 % krijt en 31 % pijpaarde.

Volgens de schilders uit de praktijk is bij dit laatste plamuur zinkwit alleen dienstig om de grauwe kleur van het krijt en de pijpaarde een weinig weg te nemen. Meerder zinkwit maakt het plamuur niet meer te verwerken, terwijl plamuur met zooveel krijt en pijpaarde slecht houdt en het gevaar medebrengt, dat, na het oververven, de verf bij het drogen loslaat.

Prof. W. B. vermeldt nog enkele opmerkingen naar aanleiding van het doorlezen van het commissie-rapport; schrijver had gaarne gezien dat *gedurende* het verven ook monsters waren genomen om te onderzoeken of de schildersgezellen wellicht onder het werken de samenstelling wijzigden, om daardoor een meer practisch bruikbare verf te verkrijgen.

Een en ander naar aanleiding van eene memorie door het Hoofdbestuur van den Ned. Schildersbond gezonden aan den Minister v. L. N. H., waarin verklaard werd, dat een groot aantal bondsleden met de zinkwitverf volgens de commissie-opgave (eerste rapport) *niet* konden laten werken.

De loodwit-commissie verklaarde hieromtrent dat men bij het nemen van proeven zich niet te veel aan *de letter* van het rapport moest houden en dat men dan wel dezelfde uitkomsten zou verkrijgen.

Prof. W. B. was niet in de gelegenheid het meerendeel der proeven te herhalen, die door de loodwitcommissie waren genomen, vooral de tijdsduur maakte zulks onmogelijk, daarom beroept hij zich op het oordeel van mannen uit de practijk, als ingenieurs, architecten en opzichters, die als bekwaam voor hun vak en volkomen betrouwbaar bekend staan.

Slechts een tweetal beoordeelingen luidden onverdeeld gunstig, n.l. 't eene dat door middelmatige bekwame werklieden de zinkwitverf volgens het recept der loodwit-commissie kon verwerkt worden, en duizenden M² aan Rijksgebouwen werden aangebracht.

Het tweede oordeel luidde tot dusverre gunstig voor de zinkwitverf; dit oordeel was echter nog niet over een veeljarige ondervinding.

Eventueele meerdere toevoeging van olie bij de zinkwitverf werd dikwijls toegestaan, doch mag niet ten nadeele van de verfstof worden aangenomen. (W.B.)

Met uitzondering van de beide voorgaande oordeelen, was men algemeen van overtuiging, dat loodwit niet door zinkwit *kan* worden vervangen, wanneer de verf aan veranderingen der weersgesteldheid, zooals bij buitenwerk altijd het geval is, bloot staat. Zulks stemt dus overeen met de conclusies der loodwit-commissie 5 en 8.

Omtrent het gebruik bij scheepsbouw, verklaarde men aan Prof. B. W. dat ijzeren scheepsrompen onder water, geverfd met loodmenie en loodwit (van elk de helft), na veertig jaar nog geen noemenswaardige aantasting van roest vertoonen. Ook boven water beschermt loodmenie het ijzer beter tegen roest dan ijzermenie.

De schrijver betreurt het, dat loodwit niet door een minder schadelijke of liefst volkomen onschadelijke verfstof kan worden vervangen, doch de practijk heeft geleerd, dat dit alsnog niet mogelijk is.

Ten slotte vestigt de schrijver den aandacht op het aantal ziektegevallen bij schilders, zoo blijkt uit het rapport der commissie te Genève dat het aantal ziektegevallen 3 bedroeg per jaar op 600 schilders.

Volgens statistieke gegevens kwam per lid, werkzaam in de loodwitfabrieken van Keulen en omstreken, 11,3 ziektedagen voor, terwijl het gemiddelde in andere bedrijven (gemeentebedrijf, rijtuigfabriek, suikerraffinaderij, enz.) per lid 13,9 in 1901 bedroeg.

Schrijver spreekt de wensch uit, dat de Regeering bepalingen zal ontwerpen voor den omgang met loodhoudende verven, doch dat zij de industrie dier verfstoffen niet zal dooden. J. R.

SCHOOLBOUW.

AN de Bijlage van „Schoonheid en Opvoeding" ontleenen we het volgend artikel van den Heer J. W. Gerhard over de Noodzakelijkheid eener Herziening van het „Koninklijk Besluit" van 4 Mei 1883: *„Algemeene Regelen omtrent den Bouw en de Inrichting van Schoollokalen"*.

Die Errichtung von Schulhäusern ist eine der wichtigsten Aufgaben unserer Zeit".

Zoo schrijft Prof. Dr. Ing. Ernst Vetterlein, Architect te Darmstadt in een hoogst interessant werkje over modernen scholenbouw [1]).

Hoeveel „gewicht" hecht men, d. w. z. de overheid in Nederland, dan wel aan den bouw van scholen, van volksscholen in de eerste plaats? Het loont de moeite, om ook deze kwestie eens ernstig te behandelen, omdat wij daaruit kunnen leeren de waarheid van de woorden, waarmee de heer N. Murray Butler, Professor in de opvoedkunde aan de Columbia-Hoogeschool te New-York, de *„Monographs on Education in the United States"* inleidde: [2])

„Het schoolgebouw is een onbedrieglijk kenteeken voor den staud van het onderwijs in de gemeente, waar het staat. Het is de belichaamde geschiedenis der onwetendheid of wijsheid, der armoede of van den rijkdom, der zuinigheid of offervaardigheid van hen, die het bouwen of onderhouden".

Het spreekt van zelf, dat nog in geen enkel land der wereld, in alle gemeenten het onderwijs op een even hoogen trap staat en dat derhalve evenmin de schoolgebouwen overal gelijkwaardig zullen zijn. Niet overal zullen de gemeente-finantiën even groote uitgaven (naar verhouding) voor 't onderwijs veroorloven, en evenmin is ook de liefde der kommunale overheid voor 't onderwijs gelijk groot.

Ook zelfs, wanneer het onderwijs geheel en al *rijkszaak* zou worden, zullen deze verschillen tusschen achterlijke en hooger ontwikkelde streken in het zelfde land niet weggenomen zijn, tenminste in de eerste tijden niet. Maar toch valt er een zekere eenheid in de schoolgebouwen over 't heele land te konstateeren. En deze eenheid is te danken aan de wetgeving, die algemeene voorschriften geeft omtrent den bouw en de inrichting van schoolhuizen. Aan zulke *algemeene* voorschriften, welke de lands-wetgever als *minimum* eischen stelt aan de gemeentelijke overheden, die scholen willen bouwen, kan men nu het beste nagaan, welke plaats het onderwijs in het maatschappelijk leven van een volk inneemt. Hoe hoogere eischen aan het schoolgebouw gesteld worden, hoe hooger het onderwijs staat, hoe ontwikkelder het volk ook zal zijn. En dat hiermee in nauwen samenhang staat de ekonomische vooruitgang van een natie zij nog slechts terloops opgemerkt. [1])

Ook de Nederlandsche wetgever heeft zich niet kunnen onttrekken aan den plicht, den gemeenten, die scholen moesten stichten, zekere eischen voor te schrijven omtrent den bouw daarvan. Dit geschiedde bij: „Koninklijk Besluit *van den 4en Mei 1883, vaststellende algemeene regelen omtrent den bouw en de inrichting van schoollokalen"*.

Wanneer men denkt aan de enorme vorderingen, die de wetenschap der schoolhygiëne in de laatste 25 jaren gemaakt heeft, moet het wel verwondering baren, dat nog steeds dit *Koninklijk Besluit* van 27 jaren herwaarts, de leiddraad is voor den bouw van onze scholen. En deze verwondering zal stijgen, als men ervaart, dat zelfs in 1883 vele andere landen voorschriften omtrent den bouw enz. van scholen bezaten, die veel beter waren dan de onze.

Wat ons het eerst in 't oog valt bij dit „Koninklijk Besluit" van 1883 is z'n kortheid. In 16 artikeltjes zijn alle voorschriften gegeven. Wetgevers plegen gewoonlijk niet uit te munten door kortheid bij 't maken van hun wetten en voorschriften. Dat *deze* kortheid nu echter 'n verdienste zou zijn, moet ten sterkste ontkend worden. Integendeel, zij bewijst, hoe in Nederland de onderwijswetgeving eigenlijk beschouwd werd als een noodzakelijk kwaad. Hoe gauwer men daär van af was, hoe beter. En toch gold en geldt 't hier een hoogst gewichtig *Staats*-belang. De Staat gedijt het best als z'n burgers gezond zijn. Voor de lichamelijke ontwikkeling van den mensch speelt de tijd van 't 6e tot 't 14e levensjaar — dus de schooltijd — een belangrijke rol. Wat daarin gezondigd of verwaarloosd wordt, wreekt zich later bitter. Een directe vereischte voor 't kind op dien leeftijd is: *licht, lucht, beweging*. Een langdurig verblijf binnen vier muren *is* beslist nadeelig. Uit den aard der zaak brengt derhalve het schoolleven groote gevaren mede. Vele onderzoekers hebben dat al vaak op grond van tallooze gegevens omtrent den gezondheidstoestand van duizenden en tienduizenden leerlingen bewezen. En is ook niet de overal gevoelde behoefte aan vacantiekolonies en kinder-herstellingsoorden er een zeer sprekend bewijs van? Hieruit vloeit voort, dat het de *plicht* van de schoolautoriteiten is, dat gevaar tot een minimum te beperken.

[1]) Zie mijn brochure: *„Over scholen en onderwijs in Nederland en Duitschland"*, met 32 afbeeldingen. Prijs 50 ct. 's Gravenhage, Uitgevers Maatschappij „Ontwikkeling".

(Wordt vervolgd.)

[1]) *Die Baukunst der Schulhäuser* van Prof. Ernst Vetterlein in de „Sammlung Göschen" nrs. 443—444. 2 Teile à 80 Pfn. Mit 38 u. 31 Abbildungen. Leipzig 1909 Göschen.

[2]) Dit belangrijke werk was een inzending der gemeente New-York op de Parijsche Wereldtentoonstelling van 1900.

BOEKBEOORDEELING.

Werkstukken voor den meubelmaker, door Kl. van Leeuwen. Uitgegeven door de Wed J. Ahrend en Zoon's Uitgevers-Maatschappij.

Thans is het groote werk compleet!

Het bestaat uit niet minder dan 48 afbeeldingen van meubelen, waarvan slechts 4 schetsen zijn; de andere 44 zijn naar het meubel gefotografeerd. Hierbij behoort een atlas met 48 detailbladen der respectievelijke meubelen.

Zoo heeft de ontwerper successievelijk de verschillende in het huis voorkomende meubelen elk naar zijn aard behandeld, en dit kon hij met destemeer zekerheid doen, daar hij eerst de meubelen liet vervaardigen naar zijne teekeningen; zoo toetste hij zijn werk aan de praktijk, en is het hem thans mogelijk te doen zien, *„wat een meubelmaker noodig heeft"* om naar eene teekening een werkstuk te kunnen vervaardigen.

Ook valt er eene rijke vormkennis van het meubel op te doen. En zeer zeker heeft de ontwerper hierbij veel steun gehad aan zijn eigen praktijk en aan de naar zijn ontwerp gemaakte meubelen, althans indien men zijne verhoudingen bijv. voor een stoel aanhoudt, dan komt men tot de conclusie: „de stoelen van van Leeuwen zitten toch wel prettig", en zoo is het ook met verschillende andere scheppingen van hem. De lust tot versieren is de ontwerper aangeboren, en het verwondert ons niet, dat hij beëindigingsvormen en betimmeringen op zeer fraaie wijze weet te besteken en van ornament te voorzien, zonder echter in overlading te vervallen. Van herhaling van hetzelfde motief ook al geen sprake, want de rijke vormkennis, als schilder en handteekenaar opgedaan, geeft hem alle mogelijke motieven in handen. De juiste keuze van deurbeslag, scharnieren, grepen en sluitwerk op deze meubelen mag zeker nog wel even onder den aandacht gebracht worden. Zoo geeft de heer van Leeuwen alles wat noodig is, om een meubelmaker zijne eigene teekeningen te doen vervaardigen, maar bovenal, om den teekenaar en den bouwkundige de gelegenheid te geven zich ook in dien, zoo aan het bouwvak verwanten tak van nijverheid, te kunnen oefenen. A. H.

VRAGENBUS.

VRAAG. Kan de vragenbus commissie mij misschien ook iets mededeelen omtrent het ontstaan, de ontwikkeling en de geschiedenis van de paalfundeering?

Belang wordt er in gesteld te vernemen waar, wanneer en door wien de paalfundeering 't eerst werd toegepast.

Wellicht is iemand in de gelegenheid hierover in ons orgaan den leden in te lichten in een of meer opstellen. Lid „A. et A."

ANTWOORD. Op de vraag waar, wanneer en door wien de paalfundeering het eerst werd toegepast, moet de commissie het antwoord schuldig blijven. Mogelijk is het bouwen op in den grond gedreven palen wel tot de vóórhistorische paalwoningen terug te voeren, doch zekerheid bestaat daaromtrent allerminst.

In het Bouwkundig Weekblad jaarg. 1909 bl. 595 is door den heer C. B. Posthumus Meijes in een artikel over de N. Z. Kapel eene beschouwing over oude paalfundeeringen gegeven, waaraan het hier volgende in hoofdzaak is ontleend.

De oudst bekende paalroosterwerken waren samengesteld uit zware houten balken die, op eenigen afstand uit elkander, in langsrichting onder de muren werden gelegd; zij waren gekoppeld door dwarshouten die op onderlingen afstand van 1.5 à 2.5 M. over de langsbalken zwaluwstaartvormig gelipt waren en met nagels of bouten erop bevestigd. In de aldus gevormde langwerpig vierkante vakken werd een zoo groot mogelijk aantal korte paaltjes — slieten — geslagen. Later, tijdens de 16e en 17e eeuw bestonden de paalfundeeringen onder de huizen gewoonlijk uit één rij langere palen voor iedere muur; voor zwaardere muren werden zij eenigszins verspringend gesteld en steeds door een plaat, ter breedte van de volle muurdikte verbonden.

Tegenwoordig wordt de houten fundeering vrij algemeen samengesteld uit paaljukken die dwars op de richting der muren zijn geplaatst en gevormd worden door twee of meer naast elkaar gestelde palen waarover een kesp wordt gelegd. De kespen zijn door een of meer, in de richting der muren gelegde schuif- of kloosterhouten gekoppeld, terwijl het verdere oppervlak onder de muur met vloerplaten is dichtgelegd.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1735: „Volkspark en open-lucht Museum aan de overzijde van het IJ", door K. P. J. Tutein Nolthenius, „Tentoonstelling van Th. Goedvriend in de Larensche Kunsthandel", door W. Steenhoff.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 39: „Verslag der Algem. September Vergadering-excursie der Mij. tot Bev. der Bouwkunst op Dinsdag 20 en Woensdag 21 Sept., met afb., „Weeshuis te Delft" met afb., door A. v. d. Lee, „Het Slachthuis te Arnhem".

„DE OPMERKER" No. 39: „De Wereldtentoonstelling te Brussel" (slot), met afb., „Het Bondsfeest der Schilderpatroons".

„DE INGENIEUR" No. 39: „Ketelvoedings-Schijfwatermeter", met afb. door M. A. van der Wielen, „Een nieuwe wijk, volgens hygiënische beginselen, te bouwen bij St. Petersburg.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 38: „Rioleering, Draineering" (vervolg).

„BUITEN" No. 39: „Een mooi gebouw in Amsterdam", met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 76: „Von den XIX. Wander-Versammlung des Verbandes Deutscher Architekten und Ingenieur-Vereine in Frankfurt a. M." (vervolg uit No. 74) met afb., „Die Baukünstlerische Entwicklung Frankfurts in den letzten hundert Jahren", „Künstlerische Eindrücke von der II. Ton-, Zement- und Kalkindustrie-Ausstellung in Baumschulenweg bei Berlin", met afb.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 51: „Concours pour le Monument de l'Union Télégraphique", door P. Planat, „Le Paris d'Autrefois: L'Hôtel de Bretonvilliers", met afb. door P. P., „Maison à Loyers rue Georges Sachs, à Paris." met afb., „Eglise dite Kalender-Djami à Constantinople", met afb., „Murs en retour pour ouvrage d'art".

„BUILDING NEWS" No. 2907: „The Made Architekt", „Architectural Rarities", „Country home sewage treatment", III, „The Royal society of British Artists", „Notes on architectural Jurisprudence", door J. Campbell, „A Royal college of Art", met afb., „Wildsbaw", Limpsfield", Arch. A. Keen. met afb., „Morden college, Blackheath", met afb. e. a. R.

BERICHTEN.

Juryrapport inzake „Prijsvraag aanplakbiljet „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Aan het Bestuur van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

De ondergeteekenden, door U uitgenoodigd, om een oordeel te vellen over de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor een aanplakbiljet,

hebben de eer U het volgende rapport uit te brengen:

Na een voorloopige schifting werden om de meer of mindere artistieke waarde, geschikt voor het doel en de uitvoering, als daaraan niet voldoende beantwoordende, op zijde gelegd:

Eerst de M^s.: „De bouwkunst toont ons." — „Hoop" — „Bouwkunst en Vriendschap" — „Ben V" — „Δ" (geteekend) — „De steenen spreken" — „M" — „Grieksch" — „Eenvoud" — „Marie". 10 M^s.

Daarna de M^s.: „Symboliek" — „Jubileum" — „D" — „Aandacht biljet" — „Proef" — „Witte de With" — „C. H. R." — „C" — „Immigraphie" — „den 10^den van Herfstmaand 1910" — „B. en V." — „Deo Volente". 12 M^s.,

waarna overbleven de M^s.: „In 't Jubeljaar" — „Loe" — „Feest" — „Der bouwkunst poort" en „Snuf" — die het meest voor bekroning in aanmerking kwamen.

M^s. „In 't Jubeljaar". Hoe verdienstelijk ook geteekend, zijn de letters te veel ineengestrengeld voor de duidelijkheid van een muurbiljet.

M^s. „Loe". Door de minderheid beschouwd als goed pakkend van decoratief effect, vond men algemeen het bovenopschrift minder gunstig van compositie en den rooden fond ook minder gemotiveerd.

M^s. „Feest". Drukt 't karakter als muurbiljet uitstekend uit. De bouwkundige fantasieën zijn met veel smaak aangebracht.

M^s. „Der bouwkunst poort". Hoe oorspronkelijk en goed als aanplakbiljet is de text te veel onderdeel, onduidelijk en te zeer ineengedrongen. De keuze van Oostersche Architectonische fantasieën, werd minder gemotiveerd geacht.

M^s. „Snuf". Is van kleur en compositie als biljet zeer verdienstelijk. Minder gunstig is de benedentext, die bestemd is om de meeste aandacht te vestigen op het doel van het biljet. Evenmin voldoen de drie kleine figuurtjes en de schijf tusschen de torens geplaatst.

Het eindoordeel van de Jury is om toe te kennen:
den eersten prijs aan M^s. „Feest",
den tweeden prijs aan M^s. „Loe" (met één stem tegen),
en voor te dragen voor een derden prijs M^s. „Snuf".

De Jury:
A. LE CONTE.
CORS. IMMIG JR.
A. SPOOR J.JS.

Rotterdam, Sept. 1910.

Bij de opening der naamsbriefjes bleek de 1ste prijs toegekend te zijn aan den Heer W. Bogtman te Haarlem,
de 2de prijs aan den Heer W. Stok te Rotterdam en
de 3de prijs aan den Heer J. Gouwetor te Dordrecht.

Het nieuwe stationsgebouw voor de Noord-Hollandsche Tramweg-Mij.

De plannen voor het nieuwe stationsgebouw voor de Noord-Hollandsche Tramweg-Maatschappij zijn thans definitief vastgesteld, zoodat de uitvoering nog slechts wacht op het treffen der erfpachtsregeling met de gemeente Amsterdam. Het nieuwe station dat op dezelfde plaats zal verrijzen, waar het bestaande station is gelegen — dus aan de rechterrijde van het stationsplein, zal een aanlegplaats van 100 M. lengte krijgen.

De plannen voor het stations- en administratiegebouw, zijn ontworpen door den architect, den heer J. H. W. Leliman, die opdracht ontving de typische architectuur, eertijds gevolgd in de streek waarvoor de lijnen dezer tramwegmaatschappij de verbinding zijn, in zijn ontwerp te volgen.

Het station wordt geheel in houtbouw uitgevoerd en bevat een administratie-hoofdgebouwtje dat door een gesloten colonade met het wachtraal- en restauratie-gebouw wordt verbonden. Daarbij is uiterlijk eenigszins de aanblik van het voormalige Paalhuis, dat eertijds op den hoek aan de Nieuwe sluis stond, gevolgd, zooals dat is afgebeeld op de schilderij van Van Beerstraeten in het Rijksmuseum.

De colonade heeft veel van de bekende zuilonades, die zoovele oud-Hollandsche vischmarkten hun aardigen aanblik geven. Het geheel met zijn samengesmolde dakconstructie, zijn aardige afwisselende gereelfijnen, de glas-in-lood-vensterties belooft wel iets zeer typisch te worden, waarin de vreemdelingen, die Broek en Waterland, Volendam en Marken bezoeken en die een groot gedeelte vormen van de reizigers op de lijnen dezer maatschappij, wel genoegen zullen hebben.

Ook zal de somberheid van de groote stationsoverkapping, die aan deze zijde zoo zeer naar voren dringt, door dit luchtige, kleine station eenigszins worden gebroken. *(Bbl.)*

6de Tentoonstelling van de Vereeniging van Italiaansche Artisten. Florence 1910—1911.

Aan het reglement ontleenen we het volgende:

De tentoonstelling wordt gehouden van 1 Nov. 1910– 30 Juni 1911. Eén der inzendingen van eene Vereeniging moet tonnen welke richting de vereeniging volgt en welke artisten haar ten dienste staan.

Elke buitenlandsche artist, als Vereenigingslid, mag slechts één werk inzenden.

Elke buitenlandsche onafhankelijke artist mag slechts één stuk inzenden, dat nog nimmer tentoongesteld is geworden, dat door de Jury is toegelaten en waarvoor een toelatingsprijs van 10 francs is betaald. Men wordt verzocht geen werken van te groote afmetingen in te zenden.

De laatste dag van inschrijving is 1 October 1910, de termijn van inzending van 15—30 October.

Voor nadere inlichtingen zich te wenden, met postegel voor antwoord, aan: „la Direction de l'Association des Artistes Italiens à Florence".

Als Hollandsch correspondent treedt op de heer N. van der Waay, Akademie Amsterdam.

Een grootsch plan.

Een nader bericht brengt bijzonderheden omtrent de aan onzen landgenoot Joh. Thorn Prikker verleende opdracht in verband met de grootsche plannen der Westfaalsche steden.

Naar aanleiding van de steden bouwtentoonstelling te Dusseldorf is voorgesteld voor de steden van het Westfaalsche kolenbekken een gezamenlijk bouwplan te maken, welk voornemen groote instemming gevonden heeft. Thans is men bezig tot werkelijkheid te komen. In belanghebbende kringen, waaronder het stedelijk bestuur van Dusseldorf zich rekent, heeft men overwogen dat het thans nog tijd is de noodige maatregelen te treffen, en men wil door een snel en energiek ingrijpen verhoeden dat het, als bij Berlijn, voor een algemeenen stedenaanleg te laat wordt.

Bedoeld wordt een plan te maken voor verkeerswegen, transportwegen en bebouwing, voor vijftien steden.

Bijzonderheden daaromtrent zijn nog niet vastgesteld, doch de vertegenwoordigers der betrokken gemeenten zullen weldra bijeenkomen om te beraadslagen. Natuurlijk in 't geheim, om speculatie tegen te gaan.

Op de Dusseldorfsche tentoonstelling heeft veel succes gehad het schilderij, voorstellende den aanleg der stad Chicago. In dien geest wil men ook van het Westfaalsche bouwplan een schilderij doen vervaardigen. Onze landgenoot Thorn Prikker, die meer dergelijk werk schijnt bij de hand gehad te hebben, zal de maker zijn. Men hoopt door zulk een schilderij de populariteit van het grootsche ontwerp te bevorderen en eventueele weifeling der tot medewerking geroepen stedelijke bestuurders te overwinnen. „Hbl."

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

J.H.W.L.

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A.A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

„De architectuur is in handen van bazen."
(Oordeel van Bosboom Huet na zijn terugkeer uit Napels, te Amsterdam aankomend.

Mededeeling betreffende het Genootschap. — Lustrumviering. — Verslag der 1281ste Gewone Ledenvergadering, gehouden op Woensdag 5 October 1910, in het Genootschapslokaal in „Parkzicht". — Verslag der 10de Ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — Prijsvraag „Rochdale". — De Tentoonstelling van Architectuurschetsen in den Haagschen Kunstkring. — Schoolbouw (Vervolg). — Werkbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELING BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Van Mr. H. J. Romeyn, secretaris van het Rijks-Woningcollege, werd ontvangen: „Verzameling van gegevens betreffende arbeiderswoningen, overeenkomstig de woningwet met Rijkssteun gebouwd."

J. ROOSING JR., *te Secretaris, a.i.*

LUSTRUMVIERING.

ZOOALS u allen bekend is, zal ons lustrum naar buiten toe gevierd worden door een architectuur-tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Het was het plan van ons bestuur en de lustrumcommissie deze tentoonstelling, ook met het oog op onze eereprijsvraag, in de maand December te houden; doch 't heeft niet zoo mogen zijn. De zalen waren reeds maanden geleden, zelfs tot en met Juni van 't volgend jaar, besproken. Wij zijn evenwel nog zoo gelukkig geweest gedurende November een gastvrij onderdak te kunnen krijgen. Aan dit verheugende is echter een schaduwzijde. De beschikbare voorbereidingstijd wordt daardoor met een maand verminderd. Voor onze commissie, doch ook voor de inzenders is dit eenigszins lastig. Wij zijn nu genoodzaakt hen tot eenigen spoed te moeten aanzetten. Wij vertrouwen echter, nu zij weten dat het onze schuld niet is, op hunne medewerking de tentoonstelling, ons genootschap „A. et A." waardig, goed te doen slagen.

De tentoonstelling zal omvatten, behalve teekeningen en photo's van uitgevoerde en onuitgevoerde werken op het gebied der architectuur en van reisschetsen, ook nog architectonisch beeldhouw- en keramisch werk. Met architectonisch beeldhouwwerk bedoelen wij ook versieringen aan meubelen. Het beeldhouwwerk kan vertegenwoordigd worden door afgietsels.

De inzendingen worden uiterlijk Maandag 21 October a.s. ingewacht in het Stedelijk Museum te Amsterdam. De terugzending en de verzekering gedurende den tijd, dat de stukken onder onze berusting zijn, zijn voor rekening van ons Genootschap.

Wij verwachten een flinke deelname!

Met collegiale groeten

JAN DE MEIJER,
Secretaris der Lustrumcommissie.

VERSLAG DER 1281STE GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 5 OCTOBER 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT"

De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering, waarna de notulen der 1280ste vergadering voorgelezen en goedgekeurd worden. Ver-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—; voor kunstlievende leden f 10.—; voor buitenleden en adspirant-leden f 2.50.

volgens wijdt de voorzitter eenige woorden van hulde aan de nagedachtenis van wijlen den heer Henricus Molemans, den laatst overgeblevenen oprichter van ons genootschap, dien het bestuur zoo gaarne nog bij ons elfde lustrum had aanwezig gezien.

Ingekomen is een schrijven van het hoofdbestuur der Mij. t. Bev. d. Bouwk. houdende mededeeling van eene motie aangenomen op de Algem. September vergadering te Leiden gehouden, luidende:

„De Architect-leden der Mij. t. Bev. d. Bouwk. vereenigd bij ge„legenheid der Algem. Sept.-vergadering, gehouden 20 September „1910 in de voormalige wreskamer ten raadhuize te Leiden, spreken „de wenschelijkheid uit dat de Nationale Prijsvraagregelen gepubli„ceerd in het Bouwkundig Weekblad No. 39 van den 20sten Augustus „1910, herzien zullen worden dat deze regelen zich beter aanpassen „aan de eischen der praktijk, en dragen het hoofdbestuur op om „zich daartoe in verbinding te stellen met de betrokken vereeni„gingen".

De voorzitter wenscht deze motie in het orgaan te doen afdrukken en overigens eene afwachtende houding aan te nemen.

De heer P. de Jongh spreekt zijn bevreemding er over uit, dat van de zijde der Mij. een zoodanige motie komt en voert hierbij aan dat de regelen zijn samengesteld en goedgekeurd door een combinatie uit de vier bouwkundige vereenigingen en juist de financieele regeling, waartegen thans bezwaren aangevoerd worden, o.m. door toedoen der Mij. hooger is opgevoerd. De houding van het hoofdbestuur ter vergadering te Leiden, waar het deed of het buiten de aangenomen regelen staat, bevreemdt spreker zeer.

De heer Weissman, die ter vergadering in Leiden aanwezig was, heeft op het vreemde dezer houding gewezen.

Na eenige discussie wordt besloten de motie in het verslag op te nemen en verdere stappen der Mij. af te wachten.

Vervolgens is ingekomen een uitnoodiging tot bijwoning der 626e Algem. Vergadering der Mij. t.B.d.B. afd. Amsterdam voor kennisgeving aangenomen.

Ingekomen een verzoek van den heer C. van der Linden, wat wordt toegestaan.

Ingekomen een schrijven van den secretaris der schoonheidscommissie omtrent verkiezing van een lid dier commissie, te behandelen bij punt 3 der agenda.

Ingekomen was een schrijven van de architectleden der jury voor de Rochdale-prijsvraag gericht aan de redactie van „Architectura" houdende mededeeling, dat het oorspronkelijk plan dezer prijsvraag wordt gehandhaafd. De voorzitter stelt voor dit schrijven in zijn geheel in het orgaan te publiceeren en eraan toe te voegen dat het genootschap tot zijn leedwezen het vroeger ingenomen standpunt moet handhaven en dus de deelname aan de prijsvraag moet ontraden, wegens de destijds tegen het programma geuite grieven.

Er gingen stemmen op, dat de jury zich zou terugtrekken, terwijl van andere zijde werd aangedrongen alsnog te trachten de prijzen verhoogd te krijgen; blijkens besprekingen tusschen de afgevaardigden der bouwk. vereenigingen, het bestuur van Rochdale en de jury, was dit bestuur niet ongenegen het honorarium voor de uitvoering te verhoogen, doch het bedrag der prijzen wenschte men onveranderd te laten.

De heer Weissman noemde de prijsvraag een groot volksbelang uit een oogpunt voor volkshuisvesting en zou het betreuren als ze niet zou slagen. Hij stelde een motie voor, die gewijzigd door het bestuur werd overgenomen en als volgt luidt:

„Het Genootschap „Architectura et Amicitia", gehoord de besprekingen betreffende de Rochdale-prijsvraag en van meening dat een zoo belangrijk volksbelang onvoldoende gediend wordt door de uitgeschreven prijsvraag, spreekt de verwachting uit, dat een nieuwe prijsvraag alsnog zal worden uitgeschreven".

Ook het voorstel van den voorzitter betreffende plaatsing van het schrijven met onderschrift in het orgaan werd goedgekeurd.

Hierna was aan de orde de verkiezing van een lid der „Commissie van Advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van Gemeenteterreinen," in de plaats van den heer A. W. Weissman, die met 1 November moet aftreden en niet terstond herkiesbaar is.

Van den heer Weissman kwam een schrijven in van den volgenden inhoud:

„Nu ik, in 1907 door uw vertrouwen geroepen, om zitting te nemen in de „Schoonheidssommissie" als vertegenwoordiger van uw Genootschap, weldra zal moeten aftreden en u mijn opvolger zult gaan benoemen, acht ik het mijn plicht, u het volgende mede te deelen.

„Onder de ontwerpen, die onze commissie in 1909 van Burgemeester en Wethouders ter beoordeeling ontving, behoorde ook dat voor het te bouwen Hoofdbureau van Politie, hetwelk haar in den zomer van dat jaar werd toegezonden.

„Onze commissie, destijds bestaande uit de heeren Berlage, Leliman, Salm en den ondergeteekende, het betreurende, dat, werd het ingezonden ontwerp uitgevoerd, wat nog van het Oude Spinhuis over was zou moeten verdwijnen, besloot een poging te doen om dit te voorkomen en vaardigde de heeren Berlage en Salm af naar den burgemeester Van Leeuwen, hoofd der Amsterdamsche politie.

„De burgemeester gaf den afgevaardigden heeren te kennen, dat hij gaarne de oude fragmenten van het Spinhuis had gespaard gezien, doch dat dit onmogelijk was gebleken. Indien de commissie echter de plattegronden zóó zou weten te ontwerpen, dat zij, ofschoon het oude gebouw behouden bleef, toch aan de eischen van den dienst, ter beoordeeling van den hoofdcommissaris van Politie voldeden, verklaarde de burgemeester zich bereid, die plannen te overwegen.

„Onze commissie ging nu aan den arbeid, en de door haar opgemaakte plannen, alleen plattegronden, vonden instemming bij den hoofdcommissaris van politie en ook bij den burgemeester.

„Nu werd echter ook aan de commissie verzocht, een gevel te ontwerpen. Zij voldeed aan dit verzoek, en haar ontwerp mocht de goedkeuring van den burgemeester, en den wethouder Mr. Van den Bergh en van den directeur der Publieke Werken wegdragen. Doch de Commissie van Bijstand in het beheer der Publieke Werken keurde het gevel-ontwerp der commissie af, en hierin vonden Burgemeester en Wethouders aanleiding, door een anderen architect bij de plattegronden der commissie een gevel-ontwerp te laten maken.

„Hiervan liet men echter onze commissie onkundig. In een dagbladbericht vond onze commissie aanleiding zich tot Burgemeester en Wethouders te wenden met de vraag, of inderdaad de Commissie van Bijstand het gevel-ontwerp onzer commissie had afgekeurd en of aan een ander architect het maken van een nieuw gevel-ontwerp was opgedragen.

„Toen de commissie van het dagelijksch bestuur der gemeente de officieele bevestiging van het dagbladbericht had gekregen, stelde zij een uitvoerig schrijven aan Burgemeester en Wethouders op, waarin zij er op wees, haar taak als aesthetisch raadgeefster in het vervolg niet te kunnen vervullen, wanneer de Commissie van Bijstand in het beheer der Publieke Werken (een lichaam welks werkkring uit den aard der zaak niet de aesthetica kan omvatten) zich boven haar stelde.

„Dit schrijven werd in Juli van dit jaar door drie leden onzer commissie aan den nieuw opgetreden burgemeester Jhr. Rôell, overhandigd en toegelicht. Tot dusver bleef eenig antwoord echter uit.

„Ik behoef er u niet op te wijzen, dat onze commissie, die samengesteld is uit architecten, door de officieele bouwkunstlichamen benoemd, in haar prestige ernstig is geschaad, nu men in een vraagstuk van zuiver aesthetischen aard aan het oordeel der Commissie van Bijstand in het beheer der Publieke Werken grooter waarde en gewicht blijkt te hechten, dan aan het hare.

„Ik achtte het mijn plicht, u een en ander mede te deelen, het aan u overlatend of, en zoo ja op welke wijze u omtrent het voorgevallene uw oordeel wilt uitspreken".

Terwijl ik u dank zeg voor het in mij gesteld vertrouwen, en hoop dit gedurende mijn zittingstijd als lid der schoonheidscommissie niet te hebben beschaamd, heb ik de eer, enz.

De voorzitter stelt voor als een uitdrukkelijk protest tegen de wijze waarop de commissie van bijstand is opgetreden, in de plaats van den heer Weissman te benoemen den heer H. P. Berlage Nzn. De vergadering kiest genoemden heer met 19 van de 21 uitgebrachte stemmen.

De voorzitter deelt mede dat de heer A. H. Wegerif Gz. ons genootschap zal vertegenwoordigen bij de Town Planning Conference op 10—15 October te Londen.

Punt 4. De voorzitter geelt eenige inlichtingen omtrent de in dit punt genoemde aanwijzing en adviseert in hoedanigheid van gewoon lid den heer G. J. Rutgers te doen aanwijzen. De heer P. de Jongh vraagt of Commissarissen hierin gekend zijn; na bevestigend antwoord van den voorzitter volgt stemming, waarbij de heer G. J. Rutgers met algemeene stemmen (2 blanco) wordt gekozen.

Naar aanleiding van de ontvangst van een plaatwerk bevattende afbeeldingen van arbeiderswoningen, met rijkssubsidie gebouwd, wordt het idee geopperd om bij het Rijks Woning-College het denkbeeld van prijsvragen in het leven te roepen.

In overleg met den heer J. H. de Groot werd besloten diens voordracht over „Harmonie in Vorm" uit te stellen tot de volgende vergadering.

Na eenig vragen en inlichten betreffende de a. s. Lustrumviering volgt sluiting der vergadering.

R.

VERSLAG DER 10e LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Een schrijven van het Genootschap „A. et A." was ingekomen als antwoord op het door de club voorgesteld ideé om gezamenlijk actie te bewerken tegen de tot heden toe onberedeneerde en onaesthetische wijze van werken bij Rijk, Gemeente en anderelichamen, welk ideé bij het Genootschap algemeene instemming ondervonden had.

Van den Bond van Nederlandsche Architecten werd een schrijven ontvangen welke eveneens het groote belang erkent en zij volgaarne genegen is, om met verschillende vereenigingen een dusdanige wijze van werken te bespreken. De vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" geeft in haar schrijven te kennen, dat volgens haar inzien het van te plaatselijk belang is. Besloten werd om tot deze vereeniging een schrijven te richten, waarin duidelijker uitkomen zal dat de actie niet alleen voor Utrecht bedoeld is, maar voor het geheele land en dat alleen door tezamen op te trekken mogelijk gehoor gegeven zal worden bij de ijzeren deuren van Rijk en Gemeenten.

Omtrent doel en strekking van het Algemeen Kunstgenootschap „Utrecht" was men als club geheel eens dat de vereeniging, welke beginnen zal te werken, niet een afzonderlijke vereeniging wezen moet, maar een lichaam dat door onderlinge aansluiting het beter bereiken van het doel en streven der aangesloten vereenigingen zal weten te verwezenlijken.

Besloten werd een schrijven tot de leden der Gemeenteraad van Hilversum te richten, waarin het

denkbeeld ontbloot zal worden dat de commissie uit de club gaarne een samenkomst met de heeren wil hebben en dat op die bijeenkomst in groote trekken het door de club gedachte uitbreidingsplan voor Hilversum besproken en aangegeven zal worden.

Het „wat willen die heeren?" kan dan opgehelderd worden (Raadszitting Hilversum van afgeloopen week.)

Verder werd besloten een schrijven te richten aan de Gemeenteraad van Utrecht om te herinneren aan het request aan B. en W. d.d. Mei 1910 in zake schoonheidscommissie bebouwing terrein Baanstraat.

In de afgeloopen maand was door de club een tentoonstelling georganiseerd in de leslokalen van het Kunst-Nijverheidsmuseum van platen uit het plaatwerk de „Architect" en de antwoorden van de prijsvragen van het Genootschap „Architectura et Amicitia" van het vereenigingsjaar 1909—1910.

De tentoonstelling ondervond in vrij enge kring zeer veel belangstelling en werden de verschillende bezoekers door de leden van de club ingelicht omtrent de waarde der geëxposeerde teekeningen, waardoor mogelijk werd dat verschillende leeken een beter inzicht omtrent kunst en ambacht kregen. Vooral vele platen uit de „Architect" gaven een duidelijke blik op de krachtige geestelijke strooming in de bouwkunst en waaruit reeds bleek dat in de toekomst een kunst ontstaan zal, waarin kleur, lijn en vorm wederom de symbolische gedachte geven zal der bevolking, maar dan hooger opgevoerd als heden ten dage.

Bovendien had in de afgeloopen maand een excursie naar kasteel „Haarzuylen" met de besturen van 6 verschillende kunstvereenigingen en aanverwante lichamen plaats. De animo was groot, er waren 40 personen, welke per fiets en rijtuig de tocht ondernamen.

Zeer werdende voorbereidende werkzaamheden voor deze tocht, welke de club op zich had genomen, door de vereenigingen gewaardeerd.

C. J. DE HAAS,
1ste Secretaris.

PRIJSVRAAG „ROCHDALE".

NA rijp beraad zoowel van de zijde van het bestuur van de Coöperatieve Bouwvereeniging „Rochdale" alswel van de zijde der jury, is besloten de Prijsvraag voor een ontwerp voor de verkaveling en de bebouwing met arbeiderswoningen van een bouwterrein gelegen aan de Kostverlorenvaart, Borgerstraat en Jacob van Lennepstraat te Amsterdam te doen doorgaan en het *oorspronkelijke Programma te handhaven.*

De inzendingen worden alsnog ingewacht tot en met *30 November 1910*, aan het adres van den heer J. Gratama, Bureau Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Het Bestuur van de Coöperatieve
Bouwvereeniging „Rochdale",
(w. g.) F. H. BLOM, *Voorzitter.*
De Jury: P. ROELAND, *Secretaris.*
H. P. BERLAGE NZN., *Voorzitter.*
J. GRATAMA, *Rapporteur.*

In verband met het bovenstaande bericht achten wij, architect-leden der Jury, het wenschelijk eene korte toelichting te geven, ter verklaring van bovenstaand besluit, dat de eenig mogelijke oplossing is voor den ingewikkelden toestand, waarin ten slotte de prijsvraag is geraakt.

Den 7den September hebben wij een schrijven gezonden aan het Bestuur der Coöp. Bouwvereeniging „Rochdale", waarin gezegd wordt:

„Zooals ook U bekend is, zijn de bezwaren door de Bouwk. Vereenigingen tegen Uwe Prijsvraag geuit, niet overwonnen en laat het zich ook geenszins aanzien, dat eene wederzijdsch bevredigende oplossing gevonden zal worden.

Waar nu de tijd gaat dwingen en het ook door U wenschelijk gevonden wordt, dat er eindelijk eens een einde komt aan de verwikkelingen; waar inzenders, zich baseerend op het gepubliceerd programma, hunne rechten door middel van eenen advocaat kenbaar maken; waar in de j.l. vergadering van de Jury met uw Bestuur het vraagstuk van de verantwoordelijkheid bij eventueele intrekking der Prijsvraag is aangevoerd, daar hebben wij gemeend te moeten beraadslagen tot vaststelling onzer houding.

Wij zijn tot het besluit gekomen, dat wij bereid zijn als jurylid te blijven optreden, mits het gepubliceerde programma zonder *eenige wijziging* van kracht blijft; dit wil dus o. a. zeggen, dat de betaling van het honorarium van den architect, met den bouw belast, berekend wordt op de wijze als in het programma is aangegeven en dat de prijzen bedragen *f* 500.—, *f* 300.—, *f* 200.—

Wij zijn tot dit besluit gekomen door de volgende overwegingen:

Het liefst hadden wij gezien, dat de Prijsvraag, na alles wat daarover is gezegd en waardoor hij in een impasse is geraakt, in den vorm, zooals het programma nu is samengesteld, ware ingetrokken, omdat de Bouwkundige Vereenigingen hunne medewerking niet willen verleenen, wanneer niet voldaan wordt aan den eisch, dat het totaal der prijzen gelijk is aan eenmaal het volledig honorarium, den architect bij opdracht van het werk verschuldigd, en het ons, ondanks herhaalde pogingen niet gelukt is de Vereenigingen van dien eisch te doen afzien.

Wij begrijpen echter, dat het intrekken der Prijsvraag te veel bezwaar ten gevolge heeft, omdat daardoor moeielijkheden zouden ontstaan tusschen Uw Bestuur en de eventueele mededingers.

Dezelfde moeilijkheden zouden echter principieel blijven bestaan bij elke wijziging van het programma, omdat het is een wijziging van het contract tusschen het bestuur van „Rochdale" en de mededingers gesloten, al geven wij dadelijk toe, dat de door het Bestuur gedane concessies in dit geval alleen aan de inzenders ten goede kwamen (I).

Daar staat echter tegenover, dat wij als Jury-lid niet verantwoordelijk willen zijn voor een programma volgens uwe laatste voorstellen opgesteld, omdat wij meenen, dat ook dit nog blijft beneden de te stellen eischen voor een billijke uitloving der prijzen.

Redenen waarom wij van meening zijn, dat alleen het consequent handhaven van het gepubliceerde programma eene zuivere oplossing der verantwoordelijkheid geeft en eene rechtskundig juiste afwikkeling van zaken waarborgt."

Ter verduidelijking van (I) diene, dat het Bestuur van Rochdale in zijn vergadering met de Jury op 15 Augustus j.l. verklaarde gemachtigd te zijn het totaal bedrag der prijzen te verhoogen. Daar echter het toegestane bedrag verre bleef beneden het bedrag, dat de afgevaardigden der vier bouwk. vereenigingen, in hunne vergadering van 9 Juni j.l. als eisch hadden gesteld (zie „B. Weekblad" 1910 No. 32) en ook ons inziens het verhoogde bedrag te laag bleef voor eene goede honoreering, hebben wij gemeend op het voorstel van het Bestuur niet te moeten ingaan.

Immers, indien na al hetgeen over deze prijsvraag is voorgevallen, een nieuw programma werd gepubliceerd bevattende de wijzigingen door het bestuur van Rochdale aangebracht en onderteekend door ons zou de schijn gewekt worden, dat wij met dit programma accoord zouden gaan, wat *niet* het geval is.

Uit de Jury treden was anderzijds onmogelijk, daar hiermede het oorspronkelijk programma dusdanig zou worden gewijzigd, dat ook hier schadevergoeding van de zijde der inzenders kon worden geeischt.

Waar nu deze laatsten langs juridischen weg hunne rechten laten gelden, en wij mede aansprakelijk gesteld worden voor het oorspronkelijk programma bleef ons niets anders over, dan dit *zonder eenige wijziging* te handhaven, teneinde eene zuiver rechtskundige afwikkeling van de prijsvraag te verkrijgen.

De architect-leden der Jury.
(w. g.) H. P. BERLAGE NZN.
„ J. GRATAMA.
„ J. E. VAN DER PEK.

Nu uit bovenstaand schrijven blijkt, dat in het programma voor de door de vereeniging „Rochdale" uitgeschreven prijsvraag geen wijziging wordt gebracht, moeten wij deelneming aan deze prijsvraag ten sterkste ontraden, hoezeer het ons ook spijt, dat wij aan een prijsvraag voor een zoo belangrijk doel, aan een prijsvraag, die zoo goed en nuttig had kunnen zijn, onze medewerking moeten onthouden.

Waar wij inderdaad onze leden adviseerden hunne bemoeiingen ten aanzien van de prijsvraag op te schorten, spreken wij nu de verwachting uit, dat *zij* hunne bemoeiingen geheel zullen staken. Ons Genootschap is dit eveneens voornemens en zal derhalve de beantwoording van door mededingers gestelde vragen niet in het weekblad opnemen, tenzij het bestuur van „Rochdale" onomwonden verklaart, het programma alleen te handhaven ter wille van een *„rechtskundig juiste afwikkeling"* der prijsvraag en mitsdien voornemens is een nieuwe prijsvraag voor hetzelfde onderwerp met verbeterd programma uit te schrijven.

Namens het Genootschap „A. et A."
HET BESTUUR.

DE TENTOONSTELLING VAN ARCHITECTUURSCHETSEN IN DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING

HET programma vermeldt „architectuurschetsen van Nederlandsche bouwmeesters". Deze wijdsche benaming doet heel wat denken, althans wel zooveel, dat ge verwachten zoudt, een overzicht van de goede studies onzer meesters in de bouwkunst bijeen te zien. Zij geeft allerminst een begrip van wat door de goede Nederlandsche bouwmeesters wordt gepresteerd, omdat er slechts een paar „meesters" zijn vertegenwoordigd en deze slechts geven de vruchten hunner schetsvaardigheid naar bestaande werken, en die hunner eigen scheppingskracht totaal ontbreken. De overige inzendingen zijn over het algemeen van weinig beteekenis.

De Bazel laat zien zijn fraai gedetailleerde studies uit het Britsch museum en deze begaafde meester onthoudt ons het genot van zijne vele fraaie studies, welke hij voor verschillende door hem tot heden uitgevoerde werken maakte.

En wat laat onze bouwmeester Berlage zien? Geven de enkele hier aanwezige prenten, vooral den belangstellenden leek, voor wien de kennismaking met eene bouwkunsttentoonstelling van waarde kan zijn, geven deze prenten hem eenig begrip van den grooten Berlage, den noesten werker, ja, geven ze hem eenige ontroering of drang naar desnoods voor hem nog onbegrepen, doch wel gevoelde idealen? Nu ja, *wij* weten wel wat Berlage vermag, maar waar blijft dan de opvoedende kracht van eene tentoonstelling? De z.g. publieke opinie kan ons koud laten, maar heeft de groote massa niet het recht van de beste onder ons het beste te zien?

Wat opvoedende kracht, wat roepstem tot de groote schare, waarvan we willen hebben, dat ze aandacht schenken zal aan het schoone in vorm en kleur, gaat

er uit van het ontwerp voor een „hoofdgebouw voor eene kazerne" van W. van Boven? Wat te zeggen van de drie geveltjes voor eene „villa aan zee"? En wat er hangt zal toch niet het slechtste geweest zijn van zijne inzending.

Kromhout's vaardige hand geeft eene zeer uitgebreide collectie studies te genieten. Dat is werken, daaruit valt te leeren, zoowel voor den leek als voor den ontwikkeldsten vakgenoot. Het is niet alleen de massa, waardoor zijne inzending treft, maar schier alle krabbels zijn zoo raak van uitbeelding. De geheele reeks is een prachtige leerstof. Hoe treft het, dat veel van zijne uitgevoerde werken meer een meesterlijke hand dan ontwikkeld verhoudingsgevoel voor vorm en kleur uitdrukken.

Leliman geeft in een dertiental schetsen het bewijs welk een zeer knap *teekenaar* hij is en in enkele schetsen van massa-indruk overtreft hij zelfs Kromhout, terwijl in detailleering zijne schetsen van Bataksche woningen een genot zijn en evenals het werk van Kromhout den aandachtigen beschouwer doen gevoelen de schoonheid in bouwkunst.

Dat geestelijke en aesthetische ontwikkeling niet altijd hand aan hand gaan, bewijst ons de inzending van Prof. J. D. Landrée uit Aken. De tien „studies" zijn het ziftsel van een zestigtal ingezondene en geven juist weer hoe banaal het vijftigtal moet geweest zijn, dat niet door de mazen ging. „Reims met Kathedraal" en „Pont Adolphe te Luxemburg" maken nog eene gunstige uitzondering, maar „Campanila te Vicenza en te München", „Ingang palazzo del T-Mantua", benevens „Bavaria Bierstube" had men beter gedaan niet op te hangen.

V. d. Mey is ons bekend als een subliem teekenaar en een der meest begaafde onder onze jongeren, hij heeft geen moeite dit met een paar goede reisschetsen te bewijzen, hoewel het te betreuren is, dat hij niet een ruimer overzicht van zijn talent afstond, door ook studies van eigen architectuur in te zenden, waarvan hier niets aanwezig is.

Nijhoff, de leeraar van vele jongeren, laat in een paar schetsen naar bestaande bouwwerken zien, dat eene juiste uitbeelding bij hem voorgaat boven een met „artistiek" waasje omhulde duisterheid, en toch voelt de aanschouwer, dat hij ook oog heeft voor het schoone der massa en dit weet uit te beelden, wat uit de buitenaanzichten van enkele kerken blijkt.

Van Alb. Oger eenige studies van architectuur voor het Vredespaleis, een studie voor een buitenverblijf, figuurstudies, benevens een ontwerp voor het aankondigingsbiljet dezer tentoonstelling. Alb. Oger is een zeer verdienstelijk en fijngevoelig werker en behoort tot de kleine schare van jonge talenten, uit wier handen zoo menig fraaie studie voor het in uitvoering zijnde Vredespaleis kwam. Het is wel jammer, dat deze studies niet aanwezig zijn, doch slechts zeer verkleinde reproducties naar enkele daarvan.

Van Jan Stuyt vier kerkschetsen, waarbij één krabbel van eenig steigerwerk, welke hoe eenvoudig van onderwerp eene bekoring heeft door gevoelige ruimteweergeving.

A. Vlaanderen geeft goede schetsen naar oude architectuur, waarbij eenige van bijzonder fraaie detailleering.

De laatste dwarswand wordt ingenomen door studies van H. Th. Wijdeveld. Reeds dadelijk treft de bijzondere beschaafdheid van teekening. Vooral in het ideaal ontwerp voor eene kazerne in de duinen te 's-Gravenhage valt dit op. Aansluitend aan de stadsuitbreiding terzijde van het sportterrein „Houtrust" projecteerde hij een plan van grootsche opzet. Het geheel beslaat eenige hectaren en vormt met een omliggend geprojecteerde villawijk voor officierswoningen, exercitieterreinen, ballon- en aeroplanegebouwen, kustverdediging, een kazernecomplex, zooals wel volgens opmerkingen van een officier, *hier* in geen 365,000 jaar gebouwd zal worden. Hoewel de geheele opzet om de enorme oppervlakte op zeer kleine schaal is geteekend, geeft zij toch een mooi bewijs van de rijke fantasie des ontwerpers en zou door hem op groote schaal uitgewerkt, menig mooi brok architectuur te genieten geven. Zijn overige studies toonen dat streven naar architectonische schoonheid en rust en missen die aanstellerige mooidoenerij der pseudo-architecten. Zij, die zijn werk kennen uit den tijd, dat hij te Londen arbeidde, en daarna aan den bouw van het Vredespaleis, zullen met mij betreuren, dat door een ongelukkig voorval, het zoekraken van een door hem voor het plaatwerk „De Architekt" afgestane teekening, ons genootschap hem als lid verloor.

Dat de beste studies van deze jonge krachten op onze a.s. Lustrumtentoonstelling niet ontbreken mogen.

Den Haag, Sept. 1910. H.

SCHOOLBOUW. *(Vervolg van pag. 318.)*

DE ondermijning der gezondheid onzer schooljeugd wordt door verschillende omstandigheden veroorzaakt. Op eenige daarvan heb ik vroeger reeds de aandacht gevestigd [1]). Van niet minder belang is de bouw en inrichting van het schoolgebouw zelve. Wanneer wij een woning zoeken en wij hebben er de middelen toe, dan nemen we slechts een ruime, frissche en gezonde woning, waarin veel lucht en zonlicht kan doordringen. Wij weten, van hoeveel belang dat is voor onze gezondheid.

Een school, in welker lokalen een groot, soms een zeer groot aantal kinderen, gedurende vele uren per dag verblijf houdt, moet aan nòg hooger eischen, wat betreft ruimte en toegankelijkheid van lucht en licht, voldoen, dan onze woning.

Van belang is dus in de eerste plaats al, de

[1]) N.l. in een opstel: *„De hygiëne van den schooltijd"*, verschenen in de *„Vragen des Tijds"* van Mei 1906.

Ligging van 't Schoolgebouw.

De wet schrijft voor, dat bij 't stichten van een school binnen een kring van 200 meter straal *„de nabijheid van inrichtingen en plaatsen nadeelig voor de gezondheid of belemmerend voor 't onderwijs, zooveel doenlijk vermeden wordt"*.

Dit ware voorzeker een zeer doeltreffend voorschrift als — *„zooveel doenlijk"* er niet in stond. Deze twee woordjes maken er niets van. Er zijn wellicht samen geen honderd scholen in alle Nederlandsche *steden*, — dorpscholen er buiten gelaten, — die niet binnen een kring van 200 meter straal inrichtingen of plaatsen in de nabijheid hebben, welke wèl nadeelig voor de gezondheid en, vooral belemmerend voor het onderwijs zijn.

Reeds bij de stichting van de school wordt — steunend op dat „zooveel doenlijk" — het voorschrift in tallooze gevallen ontdoken. En waar dit niet het geval geweest is, daar kwamen langzamerhand nà de stichting wèl nadeelig of hinderende inrichtingen en plaatsen in de nabijheid. Dit werd en wordt volstrekt niet door den wetgever verboden. Hoogst onlogisch. En 't gevolg? Dat onnoemelijke schade toegevoegd wordt aan de gezondheid van leerlingen en onderwijzers en het onderwijs voor een groot deel onvruchtbaar wordt gemaakt. Beide is 't geval in *alle* scholen, die in onze groote steden vlak aan de straat of een gracht liggen, en deze vormen de meerderheid. Zeker, 't zal in een groote stad niet gemakkelijk zijn voor alle schoolgebouwen een ideale ligging te vinden. Maar zóó slecht als in Nederland behoeft 't toch ook weer niet te wezen, zooals vele groote steden in het buitenland bewijzen. Alleen — 't kost veel geld, veel meer dan men in Nederland voor goede en gezonde schoolgebouwen over heeft, — een zeer slecht begrepen zuinigheid. 't Is echter niet alleen zuinigheid, die hier zooveel kwaad sticht. Er komt vaak onverschilligheid bij. Als onze scholen in de groote steden last en nadeel ondervinden van kleeden kloppen onder de ramen der lokalen, of van straatorgels en straatkooplui in de nabijheid, dan ware dit gemakkelijk door strenge politievoorschriften te voorkomen. Dat gebeurt echter niet. En zou 't nu op de gemeentebegrooting veel uitmaken, als de wegen vóór de scholen en in de nabijheid daarvan geasphalteerd werden, om 't helsche rumoer te verminderen, dat thans rijtuigen, karren enz. maken en de zenuwen van kinderen en onderwijzers moet schaden?

„Het terrein, waarop het schoolgebouw wordt gesticht, moet droog zijn, of droog gemaakt worden, om 't gebouw watervrij te maken". Zoo schrijft art. 3 voor en hiermede heeft de Nederlandsche wetgever alles gezegd, wat hij omrtent het schoolterrein te zeggen heeft. Veel is 't niet. In 't buitenland is men een beetje nauwkeuriger en — veeleischender geweest. Over Zwitserland en Duitschland wil ik hier nu niet spreken. Datzijn voor ons nu eenmaal de landen van de schoolpaleizen, waartegen wij niet opkunnen. In Zweden stelde reeds in 1878 de wetgever de volgende eischen aan het schoolterrein: [1]) het moet droog, vrij en naar het Zuiden open zijn, tegen scherpe winden beschut; gezond; het moet verwijderd zijn van drukke en stoffige verkeerswegen, van geraasmakende fabrieken en werkplaatsen; vooral in steden moet het schoolgebouw minstens 6 Meter van de straat afliggen.

Verder moet 't schoolgebouw „hoog liggen, van meerdere zijden uit zichtbaar zijn en zooveel mogelijk in de mooiste omgeving, met vrij uitzicht op het landschap".

Men ziet: de Zweden *moeten* trotsch zijn op hun scholen, zoo wil het de wet.

In de andere Noorsche staten: Noorwegen, Denemarken en Finland worden ongeveer dezelfde voorschriften gegeven [2]). Ook de Fransche wet van 1858 en de Oostenrijksche van 1873 geven uitvoeriger en betere voorschriften [3]), omtrent het schoolterrein, dan de Nederlandsche van 1883. Zou de Nederlandsche wetgever van toenmaals wel op de hoogte geweest zijn van het buitenland? Men moet het zeer betwijfelen, of hij wel één buitenlandsche wet over dit onderwerp gelezen heeft, want anders is het volkomen onverklaarbaar, hoe men in Nederland er nooit aan gedacht heeft, in de wet voorschriften op te nemen omtrent

Speelplaatsen en Gymnastieklokalen.

Ik wees er reeds op, hoe het kind, in zijn schooljaren zoo dringend noodig heeft: *veel licht, lucht en beweging*. Een verblijf van ca. 5 uur per dag in het schoollokaal — zittend doorgebracht — is schadelijk, zelfs al waren de lokalen naar alle eischen der hygiëne ingericht — waaraan nog zeer veel ontbreekt.

Het beste, ja eenige middel, om dien schadelijken invloed van het te lange zittend verblijf in het lokaal zooveel mogelijk tegen te gaan, is: het zitten in de klasse af te wisselen door beweging in de vrije lucht. Geen les moge langer dan 45 à 50 minuten duren. Op elke les volge steeds een verblijf buiten de school van 5—20 minuten. [4]) wandelende, spelende of liggende doorgebracht. De wetgevingen in Duitschland, Zwitserland, Oostenrijk, Frankrijk, Zweden, Denemarken, Noorwegen, Finland (en wellicht nog meer landen) hebben daarin voorzien door voor te schrijven, dat bij elk schoolgebouw een speelplaats zijn *moet*, meestal ook nog een overdekte speelplaats voor regenachtig of buïig weer.

Ik herhaal: in het *Koninklijk Besluit* van 1883 wordt hoegenaamd niet gesproken van speelplaatsen en gymnastieklokalen.

[1]) Zie *„Die Volksschulhäuser in den verschiedenen Ländern"* van Prof. Carl Hintrager. Band I, S. 12—13, Leipzig, A. Kröner.
[2]) Zie Hintrager, Die Volksschulhäuser, Band I.
[3]) Zie idem, Band II en Band III.
[4]) Zie hierover mijn opstel: *Hygiëne van den Schooltijd* in „Vragen des Tijds" Mei 1906.

In *Zweden* wordt alleen vereischt een ruime speelplaats en eene naar drie zijden beschutte overdekte speelplaats met zitplaatsen.

In *Noorwegen* moet de speelplaats minstens 3 M². voor elk kind groot zijn. Een deel ervan moet overdekt worden.

Denemarken en *Finland* stellen dezelfde eischen als Zweden.

In *Frankrijk* spreekt reeds een regeeringsbesluit van 30 Juli 1878 van overdekte plaatsen. De regeering van het Seine-Departement ging in 1873 verder en verlangde een overdekte speelplaats, welker oppervlakte zoo mogelijk gelijk moet zijn aan de oppervlakte van alle klassen tezamen en bovendien een open speelplaats, dubbel zoo groot als de overdekte.

Bij *Ministerieel Besluit* van 15 Juni 1876 werd den gemeente-overheden een program voorgelegd, waarin het heet: de oppervlakte der gebouwen en speelplaatsen is zoo te bepalen, dat op elk kind 10 M². ruimte valt. Bovendien moet er nog plaats zijn voor een schooltuin.

In 1880 werden de voorschriften herzien en nu bepaald, dat de open speelplaats minstens 5 M² per kind moet bevatten en nooit minder dan 200 M² mag zijn. Voor de overdekte speelplaats is 2 M² per kind te rekenen.

Dan kwam in 1882 een nieuwe wijziging: 't *geheele* terrein, (voor gebouwen en speelplaatsen) moest voor elk kind ca. 10 M². bevatten en nooit minder dan 500 M². groot zijn. Voor de overdekte speelplaats moet op 1½ M². oppervlakte, en voor de open speelplaats op minstens 5 M². per kind gerekend worden; de laatste mag niet kleiner zijn dan 200 M².

(Wordt vervolgd.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1736: „Hollandsche Teekenmaatschappij" (Pulchri Studio, den Haag). Opmerkingen door Plasschaert.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 40: „Het Slachthuis te Arnhem. Een praatje over den Modelrichoek", door A.

„DE AANNEMER" No. 39: „Bevoegdheid van den Architect", „Polderjongens".

„DE OPMERKER" No. 40: „Wetgevende Arbeid van Bouwkundige Vereenigingen", door P. H. S., „De Nieuwe teekenakten voor Middelbaar onderwijs".

„DE INGENIEUR" No. 40: „De Groninger Veenkolonien", „Het scheuren van klinknaden bij stoomketels", met afb. door L. Biesfait. „De daling van den bodem van Nederland gedurende de laatste twee eeuwen", met afb. door D. H. S. Blaupot ten Cate.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 39: „De Bliksem" met afb. door A. P., „Iets over den bouw van tramwegen."

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 77—78: „Eine neue Schwarzwaldbahn Weisenbach—Forbach", met afb., „Der Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für den Bau einer Stadthalle nebst Ausstellungshalle in Hannover", met afb., „Die Verwendung von Eisen im Hochbau", „Neuere Machinen zur Betonbereitung und Verarbeitung", met afb., „Künstlerische Eindrucke von der II. Ton-, Zement- und Kalkindustrie-Ausstellung in Baumschulenweg bei Berlin", „Der Neubau einer Gross-markthalle in München", met afb., „Von der XIX. Wanderversammlung des Verbandes Deutscher Architekten- und Ingenieur-Vereine in Frankfurt a. M." met afb.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 52: „Les expositions Universelles et la Maniere de s'en servir", door P. Planat, „La Place des Victoires", met afb.

„BUILDING NEWS" No. 2908: „An old Anglo-Flemish Church", „Acton elementary School competitions", „Tasmanian Timbers", „The walls and gates of Norwich", met afbs., „New-York's Tallest Building", „Isle of Wight Churches", met afbs., „The Town-planning Conference handbook", „National association of Master house-painters and decorators of England and Wales", „Stained-Glass Window, Royal College of Art", met afb., „St. Cross Hospital", Winchester, met afbs. „Girls' Elementary School", Didsbury, met afb. e.a.

K.

BERICHTEN.

Björn Björnson.

De correspondent van de „Nieuwe Rott. Courant" had een onderhoud met Björn Björnson over zijne indrukken van Holland, waaraan wij het volgende ontleenen:

„Ook zou ik naar Holland reizen."

„„Uitgenoodigd?"

„Door de Duitsche kolonie, om te spelen. Maar 't geeft zoo „weinig. Dat zou anders wel aardig zijn."

„„Dus niet voor een Hollandschen schouwburg?"

„Nooit gevraagd geweest. Maar 'k was er zelf verschillende keeren."

„„En hoe vondt u Amsterdam?"

„Koninklijk! Een stad om van te jubelen. Ik liep te zingen langs „die grachten. Holland is zeer interessant. 'k Had juist de geschie„denis van uwe bevrijding bestudeerd. Wat een geschiedenis! Prach„tig, — prachtig land. En daar sta ik voor dat groot paleis, waarin „'t bevrijde volk zijn vreugd en zijn fierheid heeft uitgesproken."

„„'t Meesterwerk van van Kampen, 't Raadhuis op den Dam." —

„Vrij is 't, en nu moet 't zijn gevoelens uit zijn ziel zetten, onver„gankelijk, voor de eeuwen: een gedicht in steen: een zegezang! „De Spaansche veldheeren geslagen, hunne vlaten gekaapt. Wat „een durf, wat een triomf, — wat een trots in dat paleis, een zelf„bewustheid, een voornaame rust. Dat greep mij diep in de ziel: „ik stond en sidderde bij zooveel grootschheid. Ik verstond 't ge„heel, en vergeet 't nimmer."

„„En 't Nederlandsche volk?"

„Ik ben er zoo weinig mee in aanraking geweest, 'k Was er zoo „heel lang niet. Maar de hoofdstad is schitterend."

Dat is nog eens eene beschouwing over de hoofdstad, het publiceeren wel waard. Zooiets hoort men zelden.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A." Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20, No. 30 en No. 36). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.

b. Een penteekening van een Oud Gebouw.

Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

3. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Denk, wat waar,
Gevoel, wat schoon,
Wil, wat goed is.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Aankondiging van de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van het plaatwerk „De Architect". — Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam. — Prijsvraag-Regelen. — Schoolbouw. (Vervolg van pag. 328). — Kunst Portland-cement en zijn surrogaten. — Weekbladen en Tijdschriften — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De **1282e gewone ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 19 October e.k.** des avonds te **8.30 uur** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."

Agenda:

1. Opening en notulen der 1281e vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Prae-advies inzake „Kunst in Samenleving", uit te brengen door den heer Jan de Meijer.
4. Verkiezing van een lid der „Commissie van Advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van Gemeente-terreinen", wijl de heer H. P. Berlage Nzn. voor zijne benoeming bedankt heeft.
5. Voordracht van den heer J. H. de Groot over „Harmonie in Vorm".
6. Rondvraag en sluiting.

II. Onder punt 2 der agenda zal behandeld worden een schrijven van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, betreffende de Nationale Prijsvraag-Regelen.

III. Als kunstlievende leden zijn toegetreden de heeren F. J. Zeegers en N. Wafelbakker, albier.
Als adspirantlid is toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heer C. de Graaff, albier.

J. ROOSING Jr., *te Secretaris, a.i.*

N. V. MAATSCHAPPIJ TOT EXPL. VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT", GEVESTIGD TE AMSTERDAM, GOEDGEKEURD BIJ KONINKLIJK BESLUIT VAN 25 MEI 1909.

Aankondiging.

Buitengewone Algemeene Vergadering van aandeelhouders, te houden op Maandag 31 October 1910, des middags te 4 ure in de bibliotheekzaal van het genootschap „Architectura et Amicitia", in het gebouw „Parkzicht", Hobbemastraat te Amsterdam.

De agenda ligt ter visie ten kantore der vennootschap.

Ter voldoening aan art. 19 der statuten wordt hier vermeld, dat door den Raad van Commissarissen bepaald is, dat de aandeelhouders, om stemgerechtigd te zijn, hunne aandeelen uiterlijk 3 dagen voor den dag der vergadering moeten gedeponeerd hebben ten kantore van den heer H. A. J. Baanders, Heerengracht 495 te Amsterdam.

DE RAAD VAN COMMISSARISSEN.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 10.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 2.50.

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE.

In de afgeloopen week werd door ons een lang stuk ontvangen over de **Prijsvraag-„Rochdale"**, geschreven door de architect-leden der Jury, doch daar de inhoud hiervan verondersteld mag worden den leden bekend te zijn, zoo werd plaatsing hiervan overbodig geacht.

RED.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Prijsvraag „Rochdale". Naar aanleiding van het gepubliceerde besluit van het bestuur van „Rochdale" tot handhaving van het oorspronkelijke programma van hare prijsvraag, brengt het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" in herinnering, dat tegen dit programma, schriftelijk, ernstige bedenkingen zijn geopperd.

Tot groot leedwezen van het Bestuur hebben de gevoerde onderhandelingen niet tot een resultaat geleid, zoodat, ingevolge het besluit van de ledenvergadering van 29 Juli j.l., thans dringend moet worden geadviseerd zich te *onthouden* van deelname aan dezen prijsvraag.

Het Bestuur van
„Bouwkunst en Vriendschap",
ALB. OTTEX JR., *Voorzitter.*
J. HERMAN DE ROOS, *te Secretaris.*

PRIJSVRAAG-REGELEN.

Na veel wikken en wegen zijn de Nederlandsche bouwkunst-lichamen nu eindelijk zoo ver, dat zij omtrent de regelen, die in ons vaderland bij het uitschrijven van prijsvragen moeten worden in acht genomen, tot overeenstemming kwamen en dat die regelen dus kracht van wet hebben gekregen.

Nu noodigt, blijkens het „Bouwkundig Weekblad" van 8 October 1910, het Hoofdbestuur der Mij. t. b. d. Bouwkunst „teneinde zoo spoedig mogelijk de bestaande regelen buiten werking te kunnen stellen" *(sic)* de besturen der lichamen, welke die regelen aanvaardden, uit, afgevaardigden te zenden naar een vergadering, den 20ste October 1910 te houden, om te besluiten „ook bij onverhoopte onvoltalligheid, dat de regelen buiten werking zullen worden gesteld en dat, zoolang de regelen niet herzien zijn, de leiding der nieuwe prijsvragen in handen zal worden gesteld van die bouwkundige vereeniging, welke om advies gevraagd is."

Men wenscht dus de handen vrij te hebben. Doch hoe kunnen de regelen, die kracht van wet bezitten, door een vergadering van afgevaardigden, „voltallig of niet voltallig" buiten werking gesteld worden?

Wenscht een der vier lichamen, die de regelen aanvaardden, ze herzien te hebben, dan moet het tot die herziening het initiatief nemen, doch afwachten, welk onthaal aan dat initiatief zal te beurt vallen en inmiddels zich aan de vastgestelde regelen — *dura lex, sed lex* — houden.

De voorstellen tot herziening zullen eerst in handen moeten worden gesteld van de Commissie, door deze, met haar advies, aan de vier lichamen dienen te worden gezonden, en, na bespreking in die lichamen, door de Commissie moeten worden geformuleerd.

Over deze geformuleerde voorstellen zal dan gestemd moeten worden.

Deze weg is zeker niet kort, doch een andere staat niet open, gelijk ook het Hoofdbestuur der Maatschappij ten slotte wel zal inzien.

EEN LID VAN „A. ET A."

SCHOOLBOUW. *(Vervolg van pag. 328.)*

En in Nederland niets van dat alles. Wel is de *werkelijkheid* iets minder slecht dan de wet. Wel *hebben* vele scholen een speelplaats, maar — eene, die eigenlijk den naam van speelplaats ten onrechte draagt. In Amsterdam b.v. leerde in 1903 een onderzoek der Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs naar de speelplaatsen der Openbare Lagere Scholen, dat 190 scholen tezamen een speelplaats-oppervlakte bezaten van 39535 M², d.i. 208 M² per school of ca. ½ M² per kind!

Ook in Rotterdam is de toestand in den allerlaatsten tijd iets beter geworden. Daar bouwt men thans de school achter de huizenrij, op een binnenterrein dus. Voor de rust in de school is dit in zoo'n drukke stad een groot voordeel, als er tenminste ook nog een groote ruimte open blijft tusschen 't schoolgebouw en de naburige woonhuizen of andere gebouwen. En al moet erkend worden, dat hier en daar een poging door enkele gemeente-besturen gedaan wordt om 't schoolgebouw een grooter open terrein te geven voor speelplaats — voldoende groot zijn die terreinen zelfs bij de nieuwste schoolgebouwen te Amsterdam en Rotterdam nog niet. Ze moeten zoo zijn, dat gemakkelijk *alle* kinderen zich er vrij op kunnen bewegen. Gebruikt konden ze dan bovendien ook nog worden in den schoolvrijen tijd (vacanties, vrije middagen) voor het spelen der kinderen uit de buurt. Wordt er niet meer en meer gevoeld, vooral in onze steden, hoe noodzakelijk het is, den kinderen een andere speelgelegenheid te geven dan de openbare weg?

Is 't nu al voldoende, indien enkele scholen in ons land gebouwd worden, die aan hoogere eischen voldoen, dan de wet voorschrijft? Iedereen voelt wel van niet.

Het moet *overal* beter worden, en dàt kan alleen als de *wet* zelve hoogere minimum-eischen stelt. De ervaring leert toch, dat 't grootste aantal der gemeentebesturen zich aan de wet zal houden. Bovendien is 't niet te denken, dat *alle* gemeentebesturen voldoende op de hoogte zijn van de moderne bouwkunst van schoolhuizen. Zelfs de architecten niet, als zij er geen bijzondere studie van gemaakt hebben. De uitgebreide vak-literatuur op 't gebied van scholenbouw in 't buitenland bewijst dit zeker wel voldoende.

Het is derhalve dringend noodig, dat de wet hierin voorziet; zij stelt algemeene voorschriften vast, waaraan de gemeentebesturen en architecten zich te houden hebben.

Een belangrijk punt betreft verder de *goedkeuring van de bouwplannen.*

Het *Koninklijk Besluit* van 1883 geeft den *districts schoolopziener* het recht het bouwplan eener nieuwe school goed of af te keuren. Dat is m.i. geen gezonde toestand.

Waaraan ontleent een districts-schoolopziener de *bevoegdheid* te beoordeelen of het bestek voor den bouw eener school de waarborgen bevat, dat 't schoolgebouw zal voldoen aan alle hygiënische, paedagogische en aesthetische eischen? Het is duidelijk dat hij op grond van zijn ambt een zoodanige bevoegdheid *niet* bezit. Er mag verondersteld worden dat hij is *paedagoog*, maar bouwkundige is hij niet. En evenmin verlangt de aard van zijn ambt, dat hij schoolhygiënist of aestheticus is. Het is natuurlijk zeer goed mogelijk, dat hij door zijn bijzondere studiën in meerdere of mindere mate bevoegd geacht kan worden, ook over architectonische, schoolhygiënische en aesthetische vragen te oordeelen, maar — dat is dan een speciaal geval. En de wetgever mag 't er niet op aan laten komen, *toevallig* een bevoegd beoordeelaar te laten beslissen, of een ontwerp voor een nieuwe school deugt of niet. Hij moet *zekerheid* hebben, dat de taak *alleen* aan bevoegden worde toevertrouwd. Daarom zal bij een herziening van het *Koninklijk Besluit* van 1883 zeer goed overwogen dienen te worden, wie de beslissing zal hebben over de goed- of afkeuring der ontwerpen voor den bouw van nieuwe scholen. M. i. moeten dat in de eerste plaats architecten zijn, en wel zulke, die ook speciaal studie gemaakt hebben van de aesthetica van 't schoolgebouw in betrekking tot zijn omgeving. Het zou ook overwogen kunnen worden, of de gemeenten, voor welker rekening de scholen gebouwd worden, niet het recht zou toegekend moeten worden, zoodanige personen te benoemen, zij 't ook met toevoeging van 'n regeeringsambtenaar.

Maar hoe moet nu zulk een herziening der wet tot stand komen?

M. i. alleen door de samenwerking van drie factoren: *den architect, den schoolhygiënist* en *den praktischen schoolman.* Wordt 't overgelaten aan regeeringsbureaucraten, dan wordt 't slecht. Dat de architect mee te spreken heeft, zal iedereen natuurlijk vinden. Ook de hulp van den schoolarts is er bij noodig. Minder begrijpelijk zal menigeen het vinden, dat ook een man uit de praktijk, een onderwijzer alzoo, gehoord moet worden. En toch is dit m. i. zeer duidelijk. *Hij* toch moet zijn geheele leven onderwijs geven in 't schoolgebouw; als het slecht is heeft hij met de kinderen er de last of de schade van. Is 't dan ook niet vanzelf sprekend, dat hij met den architect en den schoolhygiënist samenwerkt om een schoolgebouw te verkrijgen, dat ook aan alle *praktische* eischen voldoet? En wie zou met deze praktische eischen beter bekend zijn, dan een ervaren onderwijzer, die bovendien ook studie gemaakt heeft van de bouwkunst van 't schoolhuis?

Een herziening van het *Koninklijk Besluit* van 1883 zou dus moeten opgedragen worden aan een commissie, bestaande uit architecten, schoolartsen en onderwijzers. Dat de regeering daarvoor alleen zulke architecten zou moeten vragen, die een bijzondere studie van dezen specialen tak van bouwkunst gemaakt hebben, spreekt wel vanzelf.

En noodig zou het ook wel zijn, dat men daarvoor speciale bouw*kunstenaars* kon vinden, mannen die ook de eischen van het *aesthetische* schoolgebouw kennen, die konden aanduiden, hoe niet alleen een gezond en praktisch, maar tevens ook een *mooi* schoolgebouw zou gebouwd kunnen worden. 't Voornaamste zal hierbij wel afhangen van den architect, die de opdracht krijgt een school te bouwen. Is 't een *kunstenaar*, èn — krijgt hij de beschikking over de noodige gelden, — dan zal hij ook wel iets *moois* scheppen uit zich zelf. Maar toch meen ik, dat de wet wel degelijk eenige eischen mag en kan stellen, waardoor het onmogelijk wordt, dat er scholen gebouwd worden, die veel weg hebben van pakhuizen, gevangenissen of kazernes; en zulke zijn er thans vele. Trouwens in de schoolbouwwetgevingen der genoemde landen vindt men wel bepalingen daaromtrent. Zoo schreef in Frankrijk de wet van van Juni 1876 reeds voor:

Het schoolgebouw moet een vriendelijk aanzien hebben, orde en behaaglijkheid uitdrukken, en een eenvoudige, bescheiden bouwwijze vertoonen, die het karakter en de bestemming van het gebouw aangeeft".

Ook in de Noorsche landen worden eischen gesteld aan het uiterlijk van 't schoolgebouw [1].

Het is dus volstrekt niet onmogelijk, dat ook de Nederlandsche wetgever eenige eischen stelt omtrent een mooi uiterlijk der scholen. En dit kan des te gemakkelijker gedaan worden, omdat de bouwkosten er niet of niet noemenswaard door behoeven te stijgen. En laat ons verder hopen, dat onze gemeentebesturen eenmaal zooveel voor het onderwijs zullen gaan voelen, dat ook van hen gezegd kan worden, wat Prof. Vetterlein in zijn boek *„Die Baukunst des Schulhauses"* schreef over Duitschland (en wat ook op Zwitserland van toepassing is):

„De Gemeenten stellen er tegenwoordig een eer in, scholen te stichten, die aan alle aesthetische en hygiënische eischen voldoen".

Amsterdam, J. W. GERHARD.

[1] Bij herhaling wijs ik op 't belangrijke werk van Prof. C. Hintzger: „Die Volksschulhäuser in die verschiedenen Ländern. 3 Bände. Leipzig, Kreiner.

KUNST-PORTLAND-CEMENT EN ZIJN SURROGATEN door Dr. G. E. van der Stichelen.

(Overdruk uit „De Ingenieur".)

INDIEN men in zeer algemeenen zin een definitie zou willen geven van „cement", dan zou men kunnen zeggen, dat het is een poederachtige zelfstandigheid, die met water gemengd of tot een pap gemaakt, min of meer snel een vasten vorm aanneemt en in water verhardt.

Reeds in de eerste oudheid heeft men gekend cementsoorten of andere zelfstandigheden, die deze hoedanigheid bezaten. De scheikunde, nauwkeurig de oorzaken van die verharding en het onderlinge verband tusschen dit verschijnsel en de chemische samenstelling nagaande, is er reeds spoedig in geslaagd verbetering aan te brengen in de fabricage van cement.

Onder de eerst bekende cementsoorten moeten genoemd worden de hydraulische kalksoorten.

Dit zijn namelijk kalksoorten, die ontstaan door het branden in een oven, zooals de vette kalksoorten, doch waarvan de grondstof, in plaats van kalkachtig en rijk aan koolzuur te zijn, integendeel eenigermate leemachtig is, en 10 à 15 pCt. leem bevat. Dergelijke kalksoorten, rijk aan leem, worden mergel genoemd.

Hydraulische kalk verhardt onder water, maar voor een volledig verhardingsproces is opname van koolzuur uit de lucht noodig.

Zekere mergels, van meer leemachtigen aard, waarin 15 à 25 pCt. leem, leveren, na branding, een cement van veel grooter hydraulisch vermogen. Na het binden scheen die kunststeen aan den uitvinder te gelijken op de Portlandsteen, van daar de naam Portland cement.

Door het branden van deze natuurlijke steen verkrijgt men een cement, „natuur-portland-cement" genaamd. Maar men vindt deze soort van mergel bijna overal. De geheele streek langs de Schelde van af Antoing, Vaulx, Gaurain tot aan Doornik, bestaat uit mergel van die soort. Het vervaardigen van natuur-portland-cement en van hydraulische kalk maakt dan ook een belangrijk deel van de nijverheid in dat district uit.

Doch al deze producten hebben geen gelijke waarde en het is duidelijk dat de waarde er van afhangt van de samenstelling der steen, waaruit zij vervaardigd worden.

De onderzoekingen van talrijke specialiteiten op dit gebied, waaronder in de eerste plaats genoemd moeten worden Lechatellier, Candlot, Dr. Michaëlis, Newberry, hebben er toe geleid tot deze conclusie te kunnen komen, dat cement zijn hydraulische hoedanigheden vooral dankt aan een verbinding van tricalciumsilicaat met bicalciumaluminaat. De andere bestanddeelen vervullen slechts een ondergeschikte rol waarover wij niet kunnen uitweiden, zonder te veel in technische bijzonderheden te treden.

Het spreekt vanzelf dat al deze verbindingen, evenals elke andere scheikundige verbinding, niet gelukken door een willekeurige hoeveelheid van de samenstellende deelen bij elkaar te voegen; integendeel, het is bewezen, dat om een goed cement te verkrijgen, elk deel silicium 2.8 deelen kalk en elk gedeelte aluminium 1.1 deel kalk vereischt. Daarbij vergete men niet dat alle soorten kiezelaarde niet gelijk zijn. Grove zandkorrels zijn zuiver silicium, doch het is niet gemakkelijk die korrels zich met de kalk te doen verbinden. Het is dan ook duidelijk dat portland-cement, vervaardigd uit natuurlijke steen, waarin de verhouding der onderlinge bestanddeelen geheel aan de natuur is overgelaten en waarvan de samenstelling verschilt naar gelang van de plaats van herkomst, of waarvan het niet kalkachtig gedeelte nu eens bestaat uit fijne leem, dan weder uit een zelfstandigheid met veel min of meer grof zand, geen gelijkmatig cement kan geven met een maximum goede hoedanigheden.

En het is nu juist op dit punt dat de wetenschap van den scheikundige is tusschen beide getreden. In plaats van de samenstelling der grondstof, waaruit door branding het cement wordt verkregen, aan het toeval over te laten, stelt men die grondstof samen door krijt en leem in de vooraf berekende verhouding innig samen te mengen.

De definitie van kunst-portland-cement is dan ook als volgt: kunst-portland-cement is het product dat verkregen wordt door een kunstmatig innig mengsel van krijt en leem te branden totdat de twee bestanddeelen beginnen te sinteren, en daarna wordt fijngemalen.

Geen enkel vreemd bestanddeel, noch krijt, noch zand, noch hoogovenslakken, mag er worden bijgevoegd. Slechts is toegelaten een bijvoeging van gips tot een maximum van 3 pCt., teneinde den duur van de verharding te regelen.

De innige vermenging der bestanddeelen wordt verkregen òf langs den natten weg, òf den drogen weg, òf wel langs den gemengden weg.

In het eerste geval maakt men een stijf deeg. In het tweede geval worden de bestanddeelen gedroogd, gemalen en gezamenlijk gezeefd. In het derde geval worden de beide verkregen werkwijzen gevolgd; eerst maakt men een kneedbaar deeg dat in den vorm van baksteenen wordt gedroogd en daarna gebrand. Het branden geschiedt in continu bedrijf of in draaiovens.

De vaste ovens, van elk type, zijn slechts verbeterde kalkovens waarin het branden beter plaats heeft. De vermengde grondstoffen worden van boven af droog in den oven gebracht en er aan den onderkant uitgehaald in den vorm van groote stukken of z.g. klinkers. Bij deze groote stukken bestaat altijd de kans dat zij van binnen niet voldoende zijn gebrand. Wij zullen later zien welke nadeelen daarvan het gevolg zijn.

De draaiende ovens bestaan uit zeer groote cylinders van plaatijzer met een vuurvasten mantel (men maakt ze tot een lengte van 80 M. met 3 M. middellijn) liggende onder een kleine helling en draaiende op hun as. Het cementdeeg of het droge mengsel wordt er ingebracht aan het bovenste einde. Door de draaiende beweging van den hellenden cylinder gaat de massa, een schroeflijn volgende langs den binnenwand van den cylinder, naar beneden, wordt gedroogd en gekorreld, totdat zij de plaats bereikt waar het branden plaats heeft.

De drie hoofdvoorwaarden ter verkrijging van goed kunst-portland-cement zijn:

1e. Een zeer innige en homogene vermenging der grondstoffen;

2e. Een volkomen branding zoodat het begin van sintering, dat noodig is om een verbinding der bestanddeelen te verkrijgen, tot in het binnenste der massa doordringt.

3e. Een juiste en vooraf bepaalde verhouding der grondstoffen, welke verandert naar gelang van de samenstelling der grondstoffen.

Het resultaat dat verkregen wordt door onze goede hedendaagsche fabrieken, dank zij haar inrichting en organisatie, wordt zelden bereikt door de oude fabrieken en vooral niet door die fabrieken, waarin gesorteerde natuurlijke steen verwerkt wordt.

Wij hebben kennis gemaakt met het materieel der kunst-portland-cementfabrieken. Maar terwijl in de oude fabrieken gewerkt wordt langs den natten of den drogen weg en met maalsteenen, waardoor slechts een grof mengsel verkregen wordt, wordt door de moderne fabrieken aan den hoogsten eisch voldaan door het gebruik van kneed- en mengmachines, waardoor het meest homogene en fijnste deeg verkregen wordt dat maar te denken is.

Een volmaakte branding wordt volkomen verkregen door het gebruik van draaiende ovens; daarentegen zijn in de vaste ovens de grovere stukken moeielijker te branden, zelfs blijkt het soms bij het uithalen uit de ovens dat zij geheel ongebrand zijn gebleven na den geheelen weg te hebben doorloopen, hetgeen tengevolge heeft dat ongebrande stukken in de te malen klinkers gevonden worden. Den nadeeligen invloed daarvan zullen wij nader onderzoeken.

Verder heeft de bepaling der verhouding van de verschillende bestanddeelen, in slecht bestuurde fabrieken, dikwijls plaats volgens een willekeurige en weinig juiste vaststelling van het percentage koolzure kalk; een cijfer van 76 à 78 pCt. is eens en voor altijd aangenomen en men werkt dan maar voort zonder zich er rekenschap van te geven dat, ofschoon enkele malen dit cijfer juist is, de veranderlijkheid der samenstelling van de grondstoffen nu eens een overmaat, dan weder een tekort aan kalk veroorzaakt.

En wat geschiedt dan in de fabrieken, waar de natuurlijke steen gebruikt wordt?

Bij de een wordt de steen gebakken zóó als deze is. De natuur-portland-cement, die er van verkregen wordt, wordt onderzocht, afzonderlijk opgeborgen naar gelang van de qualiteit om vervolgens, bij de verzending, op een handige mechanische wijze in de silo's met andere qualiteiten vermengd te worden volgens den prijs daarvoor door den afnemer betaald.

Verschillende merken worden er alsdan op aangebracht, een loodje, twee loodjes enz. De beste soort van die natuur-portland-cement draagt soms den naam van kunst-portland-cement.

Wanneer nu de fabrikant zich de moeite getroost zijn kalksteen vooraf behoorlijk te sorteeren, zoodat de gemiddelde samenstelling er van gelijkt op die van kunst-portland-cement, dan wordt daardoor zeker een merkbare verbetering verkregen en deze wordt nog grooter wanneer de fabrikant moderne draaiende ovens gebruikt, die een betere branding verzekeren. Doch dit belet niet, dat de te kalkrijke steen geplaatst naast de te kalkarme steen, onafhankelijk van zijn nabuur, een ander cement oplevert dan van de laatste wordt verkregen. Nu wordt het daaruit onstane nadeel nog wel in zekere mate verminderd door een voorafgaand fijn malen van de grondstoffen, doch desniettegenstaande, kan het daardoor verkregen cement toch niet beantwoorden aan de definitie van kunst-portland-cement, zóóals wij die hierboven hebben aangegeven.

Er bestaan ook nog andere categoriën van kunst-cement — en deze zijn in werkelijkheid zoo kunstmatig mogelijk — maar die zijn in geenen deele portland-cement, hoewel zij er den naam van dragen, daar zij niet bestaan uit een mengsel van leem en kalksteen, overeenkomende met die van Portland; ik bedoel n.l. de cementsoorten van slakken van de hoogovens.

Sedert lang kent men de eigenschap van zekere lavasoorten, vulcanische asch of pouzzolaan-aarde en van zekere steen van vulcanischen oorsprong, die plotseling afgekoeld zijn, om zich te kunnen verbinden met gebluschte kalkmelk, of liever om, vermengd met gebluschte vette kalk en water en tot een deeg gekneed, te verharden evenals cement.

De trasmortels zijn te zeer bekend, dan dat wij noodig zouden hebben daarbij stil te staan.

Nu gebeurt het wel dat de hoogovenslakken in samenstelling veel overeenkomst hebben met vulkanische steen en dat, wanneer men ze nog gloeiend zijnde plotseling afkoelt in koud water, een korrelachtig product opleveren, dat, gedroogd en fijn gemalen en vervolgens gemengd met gebluschte vette kalk, een cement oplevert — zeer zeker kunstmatig — dat slakkencement is.

Al de groote ijzerfabrieken leveren belangrijke hoeveelheden slakken op en gebruiken die met voordeel voor de vervaardiging van deze soort cement. Andere fabrieken mengen ze met kalksteen op zoo-

danige wijze dat de verschillende bestanddeelen: kalk aan de eene zijde, aluinaarde, kiezelaarde en ijzeroxyde aan den anderen kant, in de gewenschte hoeveelheden aanwezig zijn om, na branding, dezelfde silicaten en aluminaten op te leveren als portland-cement bevat. Dergelijk cement is door branding verkregen slakken-cement, dat geheel iets anders is als portland-cement en dat in Duitschland wordt aangeduid met den naam van „Eisencement".

Bij het malen worden in den regel bij deze cementsoorten slakken gevoegd, om daardoor haar vastheid te verhoogen. Maar daardoor wordt haar soortelijk gewicht verminderd en om nu een eerste bedrog te bedekken, wordt een tweede gepleegd door toevoeging van baryumsulphaat (zwaarspaath), dat door zijn groote dichtheid het specifiek gewicht van het geheel verhoogt.

Het toevoegen van slakken is gegrond op de volgende overweging. Wanneer het cement vast wordt, ontbinden zich het tricalciumsilicaat en het bicalciumaluminaat en verkrijgt men calciumsilicaat, aluin en kalkhydraat, en nu heeft men gemeend dat het aldus vrijgekomen kalkhydraat de hoedanigheid heeft om op zijn beurt tras of het surrogaat er van n.l. tot fijn poeder gemalen slakken, tot binding te brengen. Vandaar dat in de fabrieken, waar het een der grondstoffen is die men voor de hand heeft, deze handelwijze in toepassing gebracht wordt om het weerstandsvermogen te vergrooten door toevoeging in rauwen staat aan den gebakken klinker.

Nu wij de verschillende soorten van cement goed kennen en naar wij meenen voldoende de aandacht onzer lezers hebben gevestigd op het groot belang voor hen om voor belangrijke werken uitsluitend kunst-portland-cement te bezigen, dat de meest mogelijke waarborgen oplevert, zelfs al betaalt men ook de beste qualiteiten van dat cement iets duurder, — een natuurlijk gevolg hiervan dat de zeer zorgvuldige bewerking meerdere productiekosten veroorzaakt — laten wij nu eens na gaan welke eischen de kooper heeft te stellen opdat het geldelijk offer, dat hij zich getroost door een eerste klasse product te koopen, aan zijn verwachting beantwoordt en de waarheid bevestigt van het gezegde: dat bij slot van rekening het beste product altijd nog het goedkoopst uitkomt.

De eerste voorzorg, die de kooper heeft te nemen, is dat hij een bekend merk koopt en in zakken van een hem bekende fabriek van kunst-portland-cement, voorzien van het plombeerloodje dier fabriek. En wanneer hij onder een ander merk koopt, in zakken van den wederverkooper, dan moet hij minstens eischen dat die zakken voorzien zijn van het plombeerloodje der fabriek en van een verklaring dat het verkochte, afgezonden per spoorweg of te water, van die fabriek afkomstig is.

Bovenal heeft hij zich te wachten voor hen die kunst-portland-cement verkoopen onder een of ander fantasiemerk en zonder eenig certificaat van oorsprong. Zulke cementsoorten zijn òf natuur-portland-cement, òf een min of meer goed verzorgd mengsel van natuur- en kunst-cement, afkomstig van een pakhuis, waar de koopman in één zak bijeengevoegd heeft een deel goed kunst-cement en een min of meer groot deel natuur-portland-cement al naar gelang van den prijs, dien de kooper er voor wil betalen. Het mengsel draagt dan zij merk of zijn merken, zijn plombeerloodjes, krijgt den naam van kunst-portland-cement en de kooper .... heeft dan waar voor zijn geld.

Wij hebben er prijs op gesteld de aandacht te vestigen op dit bedrog, dat een zoo deloyale concurrentie aandoet aan den eerlijken handel.

Doch behalve dit middel om, door voorafgaand onderzoek naar den oorsprong, zekerheid te erlangen omtrent de waarde van het cement, heeft men nog de proefnemingen en de scheikundige analyse.

Wij zullen achtereenvolgens nagaan de verschillende standpunten waarop men zich heeft te plaatsen bij de beoordeeling van cement, wat de bestekken bevatten en wat zij moeten bevatten teneinde de zekerheid te hebben dat men cement verkrijgt van zulke hoedanigheid dat men daarop in alle gerustheid kan vertrouwen, door de minderwaardige of vervalschte producten geheel en al buiten te sluiten.

De kleur. Goed samengesteld kunst-portland-cement heeft een min of meer lichte grijze kleur, soms wel groenachtig. Zeer bleek cement is òf slecht gebrand, òf kan verdacht worden natuur-portland-cement te zijn. Men moet echter geen al te groote waarde hechten aan een donkere kleur. Voor kunst-portland-cement hangt die kleur gedeeltelijk af van het ijzergehalte van het gebezigd leem. Overigens, wanneer de fabrikant door een donkere kleur van zijn product de kans heeft een beteren afzet daarvoor te vinden, dan zal hij bij het fijn malen wel onschadelijke kleurstoffen, zooals roet, kool, enz. daaronder mengen. Dit nu is geen bedrog; men wil daardoor alleen den kooper eenige voldoening geven.

Gewicht per liter. Zulk een proef heeft geen waarde. Het gewicht van een liter met of zonder kop is de resultante van het specifiek gewicht, van den tijd, gedurende welken het cement is bewaard en vooral van de grootere fijnheid van het cement, die het gewicht vermindert.

Overigens is het van veel meer belang fijn gemalen cement te hebben, dat minder weegt, dan een oogenschijnlijk zwaar cement. Men kan niet eischen dat het cement beide eigenschappen bezit, die tegenstrijdig met elkaar zijn.

Fijnheid. Deze wordt vastgesteld door het cement volgens zekere gegevens te zeven door middel van metalen zeven met 900 à 4900 mazen per cM². In verschillende bestekken stelt men zich nog tevreden met een overblijfsel van 10 pCt. op een zeef met

900 mazen. And eren stellen zich tevreden met 5 pCt op zulk een zeef en 30 pCt. op een zeef met 4900 mazen

Vermits echter de fijnheid een der eerste vereischten is van cement — omdat de groote ongemalen korrels zich niet met water kunnen verbinden, dus niet kunnen verharden en mitsdien slechts werklooze stoffen zijn — is het wenschelijk dat men de eischen hooger stelle en men b.v. verlangt een maximum van 3 pCt. overblijfsel op een zeef van 900 en van 20 pCt. op een zeef met 4900 mazen.

Het soortelijk gewicht of de verhouding tusschen het gewicht van een zekere hoeveelheid cement en het volume dat deze inneemt in een vloeistof, die geen invloed op het cement uitoefent, als terpentijn, petroleum, absolute alcohol, benzine, tetrachloorkoolstof.

Men verkrijgt daardoor waardevolle resultaten.

De dichtheid is niet een *hoedanigheid*, maar een *aanduiding* van groote waarde.

Natuurlijke cementsoorten met soortelijk gewicht = 3 zijn zeldzaam. Men heeft hierin dus reeds een middel om natuur- van kunst-portland-cement te onderkennen.

Goed gebrand kunst-portland-cement heeft een soortelijk gewicht van 3.17 à 3.21. Wanneer de fabrikant de aanwezigheid vermoedt van ongebluschte kalk, dan bevochtigt hij zijn klinkers bij het uithalen uit de ovens om die kalk te blusschen. Dit vermindert klaarblijkelijk het soortelijk gewicht.

Evenzoo vermindert de bijvoeging van een kleine hoeveelheid gips, om daardoor de verharding te regelen, het soortelijk gewicht, omdat het gips slechts een soortelijk gewicht heeft van 2.6. Eindelijk wordt het specifiek gewicht nog verminderd door het bewaren van het cement dat, gelijk elk ander fijn poeder, langzamerhand een zekere hoeveelheid water tot zich trekt, hygroscopisch is.

Om al deze redenen kan men met gerustheid eischen dat cement een soortelijk gewicht heeft van 3.10, wanneer door het analytisch onderzoek is aangetoond dat door calcinatie het gewichtsverlies niet meer dan 2 pCt. bedraagt. Vindt men uit dien hoofde een grooter verlies, dan wordt een zekere speling toegelaten.

Het specifiek gewicht is dus een criterium van goede bewerking, wanneer de uitkomsten er van met beleid worden toegepast.

Op deze wijze wordt elke bijvoeging van vreemde bestanddeelen aan het licht gebracht, zooals zand, slakken uit de hoogovens enz. Het behoeft dus geen verwondering te baren dat gewetenlooze fabrikanten, om het gewenschte soortelijk gewicht te bereiken, een handje helpen door bijvoeging van zwaardere bestanddeelen.

De meest aangewezen zelfstandigheid voor dit bedrog is het baryum-sulfaat dat door zijn specifiek gewicht van 4.20, d.i. nog 1.00 hooger dan dat van het cement, de dichtheid van het laatste verhoogt met 0.01 per toegevoegd procent. Ongelukkig echter voor de bedriegers is dit toevoegsel onoplosbaar in zuren, terwijl het cement daarin wel oplost. Het wordt dus teruggevonden in het onoplosbaar residu dat bij normaal cement zelden 1 pCt. overschrijdt. Men vindt wel eens 6 à 10 pCt. onoplosbare stoffen.

Een uitnemende proef om zoodanig bedrog te ontdekken, vooral waar het betreft het door branding verkregen ijzer-portland-cement vermengd met hoogovenslakken en baryumsulfaat, is de volgende: De organische scheikunde is er in geslaagd een vloeistof te verkrijgen, genaamd methyl jodiet. Het is een zeer zware vloeistof, met een specifiek gewicht van 3.34. Door verdunning met alcohol kan men er een vloeistof van maken met een dichtheid van ongeveer 3.00. Een op de hierboven genoemde wijze vervalscht cement, in deze vloeistof omgeroerd, zal zich aldus gedragen: het baryumsulfaat met een gewicht van 4.20, zinkt onmiddellijk naar beneden. Het eigenlijk cement, wegende 3.07 à 3.10, zakt langzamerhand of blijft in de vloeistof zweven; de slakken, wegende 2.70, drijven aan de oppervlakte.

Duur der verharding. De goede kunst-portland-cementsoorten worden langzaam verhardend gefabriceerd. Zelden verlangt men snel bindende cementsoorten, die overigens, behoudens in enkele bijzondere gevallen, onbruikbaar zijn.

De gemalen klinker geeft als zoodanig steeds een snel bindend cement.

De verharding wordt vertraagd door de toevoeging, gedurende het malen, van een zekere hoeveelheid gips, tot een maximum van 2 à 3 pCt. De overschrijding van dit cijfer is over het algemeen het bewijs van een slechte fabricage.

De slecht gebrande cementsoorten of die met een teveel aan kalk, die een behandeling in water hebben ondergaan om die kalk te blusschen, verharden slechts langzaam, want die gebluschte kalk veroorzaakt een vertraging van de verharding. Doch ook in dit geval wachtte men zich voor misrekening.

Aan een dergelijk cement wordt toch slechts weinig gips toegevoegd, omdat het reeds een langzaam bindend cement is tengevolge van de gebluschte kalk welke het bevat. Doch door de bewaring verbindt dit laatste zich met het koolzuur van de lucht; de gebluschte kalk, die den bindingstijd verlengt, wordt een werkeloos bestanddeel en zoo wordt het cement sneller bindend.

(Wordt vervolgd.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 41: „De Haagsche Schouwburg", door v. H., „Douwerath", met afb., „Het zesde congres der Belgische Architecten te Brussel met excursie".

„DE AANNEMER" No. 40: „Bevoegdheid van den Architect", „Polderjongens".

„DE INGENIEUR" No. 41: „De daling van den bodem van

Nederland gedurende de laatste twee eeuwen", met afb., door D. H. S. Blaupot ten Cate c. i.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 40: „Rioleering, Drainering".

DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 79–80: „Eine neue Schwarzwaldbahn Weisenbach–Forbach", met afb., „Krakau als Kunststadt", met afb. v. A. Lauterbach, „Der Wettbewerb um Entwürfe für die Rheinbrücke bei Laufenburg", met afb. door Ft. E.

„Der Neubau einer Grossmarkthalle in München", Arch. R. Schachner, „Krakau als Kunststadt" (slot) met afb., door A. Lauterbach.

„L'A CONSTRUCTION MODERNE": „Le Paris d'autrefois: L'Hôtel de la Vieuville", door P. Planat, met afb., „A l'exposition de Bruxelles", met afb.

„BUILDING NEWS" No. 2909: „An Architect with ideas", „The coming conference", „Country house Sewage treatment", „Town-planning: Ideals of the past", „The education of the public in Architecture", „New works, Flint, for the British Glanestoff Manufacturing Co. Ltd., New Savings Bank, Melbourne", met afb., St. Magnus cathedral, Kirkwall", met afb., „Proposed house near Godalming", met afb., „Houses in Hampstead Garden Suburb", „St. Cross Hospital near Winchester". R.

BERICHTEN.

Bond van Nederlandsche architecten.

Bovengenoemde Bond zal hare eerstvolgende vergadering houden op Zaterdag 29 October e. k. voormiddags 10½ uur in café „Loos" aan het Hofplein te Rotterdam.

Tentoonstelling van Noorsche Huisvlijt in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Door de Vereeniging „Norske Husfidsforening", gevestigd te Kristiania, die hare vertakkingen over geheel Noorwegen heeft uitgebreid, werd dezen zomer te Bergen eene belangrijke Tentoonstelling van onder de auspiciën der genoemde Vereeniging vervaardigde voorwerpen gehouden, welke Tentoonstelling met een zeer gunstig gevolg werd bekroond.

De Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, die het vorige jaar eene reis door Skandinavie maakte, heeft zich toen in verbinding gesteld met het bestuur van genoemde Vereeniging en het voorstel gedaan om na afloop der Tentoonstelling te Bergen uit de aldaar aanwezige goederen de belangrijkste te kiezen om daarvan in Nederland eene keuze-Tentoonstelling te houden, welke nu in het einde van October of het begin van November e. k. zal worden geopend.

Het is zeker van het hoogste belang en zeer leerzaam om, na hetgeen de Nationale Huisvlijt-Tentoonstelling ons dezen zomer te Scheveningen te zien gaf, ook eens onder het oog van belangstellenden te brengen hetgeen men in Noorwegen, alwaar de huisvlijt op de voorbeeldigste wijze is ingericht, heeft bereikt en de organisatie aldaar na te gaan.

De Tentoonstelling te Haarlem, waarvan een beschrijvende catalogus zal worden samengesteld, zal de volgende afdeelingen bevatten:

1. Geweven stoffen (wandbekleedingen met figurale en ornamentale versiering, vloerkleeden, tafelkleeden, gordijnen, kussens, meubel- en kleederstoffen).
2. Gebordeerde stoffen.
3. Beschilderde voorwerpen.
4. Gebrande voorwerpen.
5. Gevlochten manden en blaadjes.
6. Voorwerpen in versierd leder.

Vermoedelijk zal hieraan nog een afdeeling houtsnij- en emailwerken worden toegevoegd.

Het voornemen bestaat om een beroep te doen op de welwillende medewerking van eenige dames die zich, onder leiding van den Directeur van het Museum met de organisatie en de verdere bemoeiingen, die met deze Tentoonstelling in verband staan, willen belasten.

De Tentoonstelling zal een groot aantal voorwerpen bevatten en behoeft zeer belangrijk te worden.

Op het oogenblik zijn verschillende architectuurschetsen van Nederlandsche bouwmeesters in het Museum ter bezichtiging gesteld.

Willem Maris, †

Uit den Haag komt het droevige, ontstellende bericht, dat Willem Maris is overleden. Zijn gezondheid was niet best, men wist het: de operatie, die hij verleden jaar had ondergaan, had geen afdoende verbetering gebracht, maar dat hij zoo ziek was, dat wist men niet, En nu reeds heengegaan!

Een onzer grooten, Misschien onze grootste lyrische dichter. Zeker de grootste landschapschilder, dien wij hadden. En de echte landschapschilder, die door onze weiden, onze wateren, onze luchten altijd weer bezield werd tot nieuwe lofzangen, nieuwe juichkreten over onze heerlijke natuur. Eerst in stille stemming-stukken, waaruit een fijn geluid ons tegenklonk, en daarna steeds luider, steeds jubelender, tot in schallende, schaterende klanken. Wie herinnert zich niet van zeer onlangs zijn drie schetsen, die allen overweldigden op de studiestentoonstelling in Arti! Wie genoot niet nog deze dagen van zijn vroeg en zijn later werk in het Stedelijk Museum!

Den 66-jarige is het penseel ontvallen, dat nog mooveel moois had kunnen scheppen. De tweede der drie groote broeders die heengaat. Hij was de jongste, zeven jaar jonger dan Jacob, vijf jaar jonger dan Thijs, die zijn leermeesters zijn geweest.

De Nederlandsche kunst verliest in hem een harer grootste dienaren, Nederland een zijner groote zonen. „Alg. Hbl."

De Haagsche schouwburgquaestie.

Aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage is door het bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten het volgend adres gezonden:

„Dat het met belangstelling kennis nam van punt 3°. der agenda van de Raadsvergadering van 26 September a.s., waarbij zal worden behandeld het voorstel der schouwburg-commissie om ƒ 5000 beschikbaar te stellen voor het doen opmaken van schetsplannen voor den schouwburg door twee buitenlandschen en een Nederlandschen architect,

„Overwegende dat voor Nederlandsche bouwwerken de Nederlandsche bouwkunst de aangewezene is en in absolute waarde in geen enkel opzicht achtersaat bij de buitenlandsche, hetgeen beweren wordt door den goeden naam dien onze bouwkunst in het buitenland geniet, en de waardeering die haar ten deel valt;

„dat er mitsdien geen reden kan zijn om, door het opdragen van de voorbereiding of de uitvoering van belangrijke Nederlandsche bouwwerken aan buitenlandsche architecten, de ontwikkeling en de bloei der Nederlandsche bouwkunst te schaden;

„spreekt het bestuur zijn vertrouwen uit dat door Uwen Raad besloten zal worden, alleen Nederlandsche architecten daarvoor in aanmerking te doen komen." *(Hbl.)*

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et A."
Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20, No. 30 en No. 36). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.
a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.
b. Een penteekening van een Oud Gebouw.
Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

3. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v.h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Alleen werk dat goed en degelijk is, is waard betaald te worden,
al 't andere is diefstal.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling van de lustrumcommissie. — Verslag der 1282e gewone ledenvergadering, gehouden op Woensdag 19 October 1910, in het Genootschapslokaal in „Parkzicht". — Nationale Prijsvraag-Regelen. — Het Raadhuis te Graft. — Kunst-Portland-Cement en zijn surrogaten. (Vervolg.) — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De deelnemers voor de eere-prijsvraag 1910 van ons Genootschap, herinneren wij er aan, dat de datum van inzending blijft bepaald *vóór* 1 November 1910.

II. Op de j.l. Woensdagavond gehouden ledenvergadering werd tot lid van de „Commissie van Advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van Gemeente-terreinen" gekozen de heer H. P. Berlage Nzn., die deze benoeming nu aanvaard heeft. J. ROOSING Jr., *te Secretaris. a.i.*

MEDEDEELING VAN DE LUSTRUMCOMMISSIE.

Wij herinneren onze leden er aan, dat de termijn van inzending voor onze lustrumtentoonstelling is verlengd tot Zaterdag 29 October, des namiddags 4 uur.

Dit is in verband met de verschuiving van onze tentoonstellingsdata.

De duur daarvan is nu van 12 Nov. tot 12 Dec. 1910.

JAN DE MEIJER, *Secretaris der lustrumcomm.*

VERSLAG DER 1282ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 19 OCTOBER 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering, waarna de notulen der 1281e vergadering worden voorgelezen.

Hierbij vraagt de heer P. de Jongh of de verkiezing van den heer Berlage wel als protest bedoeld was; de voorzitter verklaart als gewoon lid hierop gedoeld te hebben.

Na eenige discussie beveelt de heer de Jongh aan bij de behandeling van punt 4. de verkiezing geheel los van eenig protest te doen zijn.

De heer Walenkamp is 't principieel met de idée, die aan bedoeld protest ten grondslag ligt, eens, betreurt 't echter, dat die gedachte zich aan grooter kring heeft medegedeeld dan noodig of nuttig was.

Hierna werden de notulen gearresteerd.

Punt 2. Als ingekomen stuk wordt voorgelezen een schrijven van den heer H. P. Berlage, waarin deze verklaart zijne benoeming tot lid der schoonheidscommissie niet te kunnen aanvaarden wegens daarmee verband houdende publicaties.

Vervolgens komt in behandeling een schrijven van het Hoofdbestuur der Mij. t. bev. d. Bouwk., waarin voorgesteld wordt de Nationale Prijsvraag-Regelen tijdelijk buiten werking te stellen, waartoe eene vergadering gehouden zal worden op Donderdag 20 Oct.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kandidaat-leden ƒ 10.—, voor buitenleden en abonnenten ƒ 7.50.

j.l. en ons verzocht wordt een afgevaardigde te zenden met machtiging bovenbedoeld voorstel te steunen.

Na het verzoek, door het bestuur gedaan aan den heer P. de Jongh om „A. et A." in deze bijeenkomst te vertegenwoordigen, antwoordde genoemde heer toestemmend, tegelijk zijne meening in 't onderhavig geval uiteenzettende. Dit schrijven werd voorgelezen en de daarin vervatte meening door de vergadering gesanctioneerd.

Punt 3. De heer Jan de Meijer brengt prae-advies uit in zake „Kunst en samenleving". Voorgelezen wordt de correspondentie betreffende deze groep en de vereeniging „Schoonheid in Onderwijs en Opvoeding". Na kennisneming van het werkprogram dier vereeniging stelt spreker voor als lid der laatstgenoemde vereeniging toe te treden. Onder applaus wordt zulks goedgekeurd en zal op onze aanstaande begrooting hierop gerekend worden.

Punt 4. De heer P. de Jongh betreurt het bedanken van den heer Berlage en wil vooropstellen dat de benoeming niet is geweest als protest, welke indruk door de pers is verkondigd.

Indien men wenscht te protesteeren, dan moet zulks niet geschieden in den vorm van een te benoemen afgevaardigde.

De heer Weissman geeft nogmaals een overzicht van de kwestie tusschen beide commissies en vraagt wien het bestuur nu als candidaat stelt.

De voorzitter deelt mede dat het bedanken van den heer Berlage is ingekomen na de laatste bestuursvergadering, dientengevolge kan geen candidaat gesteld worden.

Ten slotte stelt de heer Jan de Meijer voor de verkiezing en besprekingen in huishoudelijke vergadering voort te zetten, aldus wordt besloten.

Punt 5. Op verzoek van den voorzitter vangt de heer J. H. de Groot aan met zijn voordracht.

De heer De Groot zegt dat hij hedenavond de inleiding zal geven tot een studie, die binnenkort in druk zal verschijnen.

Volgens velen is een vorm schoon, indien zij *goed* en *waar* is, of indien schijn en wezen overeenstemmen. Reeds Owen Jones maakte die gevolgtrekking. Prof. Gugel verwijst naar de muziek met hare harmonie-wetten, terwijl voor de vorm dit nog ontbreekt.

Semper bespreekt in zijn werk „der Stile" de abstracte bestanddeelen der vorm, n.l. idee, doel, middel, kracht en stof.

Als voorbeeld noemt spreker, dat iemand die een kerk zal bouwen, *het idee* dat aan de stichting van een dergelijk gebouw ten grondslag ligt, zal trachten in de vormgeving te uiten.

Zoo zal ook het *doel* door den vormgever voor oogen worden gehouden bij zijne vormgeving. Het *middel* zal ontstaan door de wijze waarop een vorm ontstaat, b.v. door schaven, draaien enz. Zoo zal de pottenbakker een vorm door draaien doen ontstaan en veelal zien wij dat de toevoegsels, die na het draaien zijn aangebracht, ook 't minst met het geheel in harmonie zullen zijn. Dergelijke vormen, die ofschoon van hetzelfde materiaal niet ontstaan zijn door de centrifugaal kracht, schaden veelal het geheel. Ook de *kracht*, die in een vorm werkt, zal tot uitdrukking gebracht moeten worden.

Ten slotte hebben wij te letten op de *stof* of materiaal, zooals hout, steen, ijzer hunne eischen stellen. Zoo is tegenwoordig juist door de *stof* de vorm verdelgt, wij hebben er te veel rekening mede gehouden.

Spreker wijst op een desbetreffend citaat van Schiller.

Kant leert ons de volgende definitie: „vorm is datgene der ruimte wat door bepaalde verhoudingen beheerscht wordt". Verder heeft Delcart ons geleerd de verhoudingen van een willekeurigen vorm door middel van het assenkruis vast te leggen.

In het voorgaande is de beteekenis van het woord „vorm" dus verklaard; wat wij onder harmonie hebben te verstaan, leert Semper door zijn „harmonie is eenheid in de veelheid".

Zoo zijn er enkele gegevens die wij kunnen toepassen om harmonie te verkrijgen, b.v. is de *richting* van veel invloed op den indruk, niet alleen lijnen onder 60° of 45°, maar zooals bij de horizontale richting in de Klassieke stijlen en de verticale richting in de Gothiek. Evenzoo het voorkomen van veelhoeken in de Gothiek, tegenover het kwadraat en den cirkel bij het Romaansch.

Ten slotte de gebogen lijnen bij de Barok en nog sterker uitgedrukt in het Rococo.

De *symetrie* geeft ons de vormbetrekking ten opzichte van een as, de *proportie* een zeker overeenkomen der deelen, de *evenwijdigheid* o.a. het middel om b.v. door lijsten een gebouw samen te snoeren, de *gelijkvormigheid* bij het groepeeren van gelijke vormen en het daaraan verwante *gelijk* en *gelijkvormigheid*, ten slotte het *evenwicht* of zooals Kant het uitdrukt, het vergelijken der volumen tegen elkaar.

De spreker eindigt hiermede zijn voordracht, hij heeft heden als 't ware de inventaris gegeven van het aanwezige onderzoekingsmateriaal op het gebied der vormstudie.

Onder applaus van de vergadering brengt de voorzitter den spreker dank voor zijne voordracht.

De vergadering wordt nu voortgezet in huishoudelijke bijeenkomst. Verschillende sprekers verklaren, dat de verkiezing van een lid der „schoonheidscommissie" geheel afgescheiden dient te zijn van eventueele hangende kwesties dier commissie.

Na de verkiezing blijkt dat de heer Berlage 14 stemmen op zich vereenigde, tegenover 5 op den heer Nijhoff en 3 op den heer P. de Jongh; men zal den Heer Berlage verzoeken die benoeming te aanvaarden, geheel los van alle kwesties.

Op voorstel van den heer P. de Jongh, wordt besloten, dat ons bestuur, na constitutie der schoonheidscommissie, pogingen zal doen tot regeling der positie van de schoonheidscommissie.

De voorzitter geeft nu het woord aan den heer Walenkamp, die onze bode v. Walen feliciteert met zijne vijf- en twintig-jarige dienstvervulling bij ons genootschap. Bij het aanstaande lustrum zal hem een stoffelijk bewijs van waardeering worden overhandigd. Een flink applaus getuigt van de instemming dier woorden bij de vergadering.

Ten slotte deelt de heer Jan de Meyer mede, dat de opening der tentoonstelling eene week verschoven is en nu bepaald is op 12 November e. k., evenzoo voor de viering der feestavond; de tentoonstelling zal gedurende de eerste week in December nog geopend blijven.

Hierna sluiting der vergadering. R.

NATIONALE PRIJSVRAAG-REGELEN.

In de bijeenkomst, belegd op uitnoodiging van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, gehouden op Donderdag 20 October j.l., is met *algemeene* stemmen de volgende motie aangenomen:

> De afgevaardigden van de *Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst*, den *Bond van Nederlandsche Architecten*, de *Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap"* en het *Genootschap „Architectura et Amicitia"*, vergaderd te Amsterdam, in het gebouw der Maatschappij voornoemd, op den 29sten October 1910, overwegende de bedenkingen ten opzichte van enkele punten tegen de Nationale Prijsvraag-regelen ingekomen, zijn van meening, dat er geen reden is de Nationale Prijsvraag-regelen buiten werking te stellen, verzoekt de permanente prijsvraag-commissie voorstellen tot wijziging te dien opzichte op te stellen en ten spoedigste aan de goedkeuring der ondergeteekende vereenigingen te onderwerpen.

HET RAADHUIS TE GRAFT.

AAN velen die de Noord-Hollandsche steden bezochten, om eene studie te maken van onze monumenten der 17e eeuwsche bouwkunst, zal het wellicht niet bekend zijn hoe in de plaatsjes Graft, Jisp en de Rijp, plaatsjes dicht bijeen, doch buiten het tegenwoordig hoofdverkeer gelegen, stalen van 17e eeuwsche architectuur gevonden worden, die allezins verdienen meer bekend te zijn.

In 't bijzonder heb ik hierbij op 't oog de oude raadhuizen der genoemde gemeenten. Binnen een tijdsverloop van veertig jaar gebouwd, zijn zij in opvatting van architectuur toch zeer uiteenloopend, en vertegenwoordigen, hoewel klein van afmeting, een hooge uiting van den kunstzin, die ons voorgeslacht in de dagen der gouden eeuw kenmerkte. [1])

Gelukkig is het daarom dat, waar de beide eerstgenoemde raadhuizen door verval zeker verloren dreigden te gaan, eene tijdige restauratie, gelijk met inwendige verbouwing, om ook voor onzen tijd aan hun bestemming te doen beantwoorden, deze raadhuizen voor totale ondergang spaarden.

Hiermede is niet alleen hun behoud verzekerd, maar tevens een hoogst belangrijk studie-materiaal bewaard gebleven.

Het Raadhuis te Graft, het oudste der drie, verkeerde tot voor de onlangs plaats gevonden restauratie in zulk een bouwvalligen toestand, dat alleen zij die een open oog voor kunst hebben, in den bouwval nog het overblijfsel zullen gezien hebben van een hoogst belangwekkend bouwwerk, mijn inziens, op eene lijn te stellen met de schoonste uitingen onzer 17e eeuwsche kunst.

De gevels van den bekend schoonrooden baksteen in dien tijd gebruikelijk, zijn met ruime toepassing van bergsteen en fraai beeldhouwwerk opgetrokken. De boogvelden boven de ramen zijn voorzien van maskers en koppen, aangebracht tusschen kantstukken. Een fries als vlechtwerk gemetseld, onder de ramen der verdieping rondgaand, is door leeuwenkoppen op de hoeken afgesloten en hierin, boven den toegang in den westgevel, het wapen der gemeente aangebracht ter weerzijden gehouden door leeuwen.

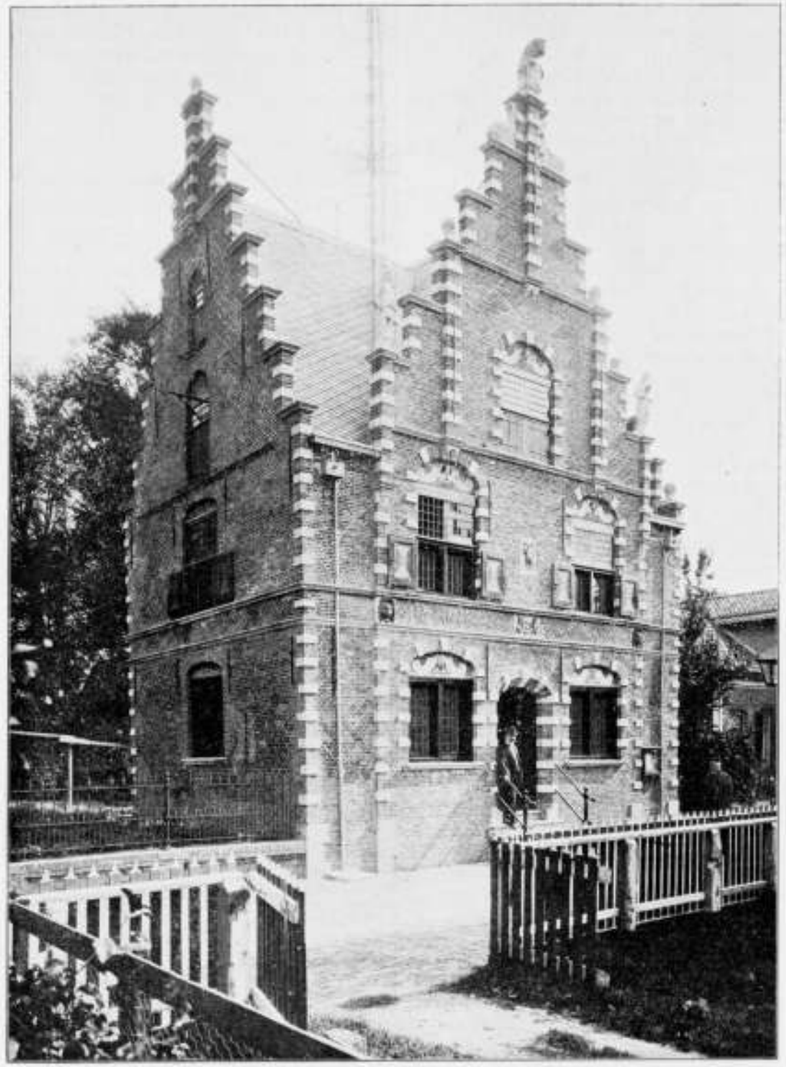
Bovendien bevinden zich in de gevels twee traai gebeeldhouwde gevelsteenen, volgens overlevering de een met het beeld van Prins Maurits, de ander met de voorstelling van een haringbuis, herinnerend aan vroegeren bloei van Graft door haring- en walvischvangst.

Van het gebouw, dat geheel vrij staat, waren de noord- en zuidzijde nog van topgevels, hoewel ten deele afgebroken, voorzien, terwijl ook de west- of hoofdgevel vroeger als topgevel eindigde.

De oorspronkelijke ramen van het gebouw waren allen uitgebroken of dichtgemetseld, en vervangen door moderne houten of ijzeren ramen, waarbij gelijktijdig het gebouw inwendig veranderd en gedeeltelijk uitgebroken werd; alleen waren nog aanwezig de oude eiken trap gelijkvloers met eene deur afgesloten en op de raadzaal, achter later getimmerde kasten, eenig vlak eiken schotwerk, waar boven tot de zoldering de muur met oude gefigureerd blauwe tegeltjes was bezet.

Behalve de hand van den slooper, had ook, de verlaging van waterstand of polderpeil, het verval van het bouwwerk bespoedigd, want hierdoor was de paalfundeering verrot, waarvan verschillende be-

[1]) Raadhuis te Graft, gebouwd in 1613.
„ „ Jisp, gebouwd in 1650, gerestaureerd door mij in 1905.
„ „ de Rijp, gebouwd in 1630 door Jan Adriaansz. Leeghwater, die zich als waterbouwkundige eene groote beroemdheid heeft verworven.
De namen der bouwmeesters van de raadhuizen te Graft en Jisp zijn onbekend.

Het gerestaureerde Raadhuis te Graft.

langrijke scheuren in de muren het gevolg waren, die het bouwwerk met instorting bedreigden. [1])

De burgemeester van Graft, de Heer Romijn, overtuigd dat, wilde men het schilderachtige gebouw behouden, hier spoedig en ingrijpend moest gehandeld worden, nam daarom het initiatief den Raad der Gemeente voor te stellen, plannen tot herstel te doen opmaken, waartoe besloten en mij opdracht gedaan werd-

[1]) Het weekblad „De Opmerker" van 14 December 1907 geeft in plaat de toestand van het gebouw vóór de restauratie.

Interieur van het gerestaureerde Raadhuis te Graft.

Alvorens het ontwerp tot restauratie op te maken, werden door mij oude prenten en teekeningen betreffende het raadhuis geraadpleegd, aanwezig in het provinciaal archief te Haarlem.

Waar deze oude prenten echter wel den zuidelijken gevel te zien geven, hoewel als gewoonlijk ook hier met elkaar in tegenspraak, was van den westelijken gevel niet anders vast te stellen, dan dat een groote topgevel ook dezen eertijds had bekroond.

De weinige overgebleven gegevens van den westelijken gevel, zooals deze nog bestond, waren dus de eenige leiding voor de restauratie daarvan.

Nadat het restauratie-ontwerp opgemaakt en goedgekeurd was, alsmede het Rijk eene belangrijke subsidie had toegezegd, werd in het voorjaar van 1909 met de werkzaamheden een aanvang gemaakt.

In de eerste plaats werd de fundeering geheel vernieuwd, waartoe te zamen 35 palen van gemiddeld 6 M. lengte werden ingeslagen, ter vervanging van de 1063 paaltjes waarop het bouwwerk voorheen was opgetrokken, en die thans voor zooverre deze boven den tegenwoordigen polder-waterstand stonden, bijna geheel vergaan waren. Hierop volgde eene ondermetseling van al het muurwerk tot op de nieuwe fundeering, waarna eene omvangrijke herstelling van de opgaande muren, balklagen, bekapping, enz. plaats had, waarbij tegelijk de gevels in den oorspronkelijken toestand werden teruggebracht.

Inwendig is bij de restauratie de benedenverdieping, vroeger als waag gebruikt, tot secretarie, burgemeester- en bodekamer ingericht.

In den maand September j.l. werd het gebouw opnieuw weder in gebruik genomen, nadat de verschillende vertrekken van passend ameublement, naar mijne teekeningen uitgevoerd, voorzien waren.

De restauratiewerken werden door de firma R. K. Koppen & Zn., aannemers te West-Graftdijk, uitgevoerd.

Het beeldhouwwerk, waaronder de beide beelden op den westgevel, voorstellende „de Gerechtigheid" en „de Voorzichtigheid", zijn van de hand van den Haagschen beeldhouwer F. J. Knijk. De meubels werden vervaardigd door de Firma J. D. Siem en Zn. te Amsterdam.

Allen die tot de restauratie medewerkten hebben vol liefde gewerkt om deze tot stand te brengen. Hierbij niet te vergeten de medewerking te noemen van den Raad van Graft, die in zijnen voorzitter, den Burgemeester Romijn, den ijverigen voorstander der restauratie vond, die het mogelijk maakte deze in alle onderdeelen tot voltooiing te brengen.

Thans is dus ook dit raadhuis in ouden luister hersteld en hiermede opnieuw de trots der Gemeente geworden.

Moge bij de tegenwoordige herleving van den

raadhuisbouw, de betrokken Gemeentebesturen deze bouwwerken ook aan bouwmeesters toevertrouwen, die als kunstenaar, hoog genoeg staan om deze bouwwerken van dien aard te doen zijn, dat zij als het raadhuis der kleine Gemeente Graft, met dezelfde piëteit door het nageslacht in eere worden gehouden.

's-Gravenhage, October 1910.

J. F. L. Frowein.

KUNST-PORTLAND-CEMENT EN ZIJN SURROGATEN door Dr. G. E. van der Stichelen.

(Overdruk uit „De Ingenieur".)

(Vervolg van pag. 335).

En ziehier nu de ernstige nadeelen, die hiervan het gevolg kunnen zijn: een constructeur van gewapend beton, er op rekenende dat zijn cement eerst na verloop van twee uren begint te verharden, maakt er door middel van een betonmolen een zekere hoeveelheid mortel van. De werkman verwerkt den beton en alles verhardt goed en wel. Maar eenige dagen later wordt het cement snel bindend; het verhardt reeds gedurende het mengen in den molen; het verhardingsproces wordt er door verstoord en de mortel is niets meer dan een deeg, dat bijna elke eigenschap heeft verloren om verder te verharden. De betonwerker brengt zijn beton waar het behoort, maar tot zijn verbazing verhardt het niet of slechts weinig, ofschoon het met hetzelfde cement is samengesteld, en ernstige gevaren kunnen daaruit voortspruiten.

Goed cement begint te verharden na verloop van 2 à 4 uren en is geheel en al hard tusschen 6 à 8 uren bij een normale temperatuur van 15 à 18 gr. C. In de bestekken wordt een begin van verharding toegelaten na 30 minuten en een einde tot een minimum van 3 uur en een maximum van 12 uur. Voor het minimum is dit te weinig; in de practijk toch wordt mortel niet geheel en al verwerkt binnen den tijd van een half uur; het overige wordt in den regel verwerkt door den metselaar, en dus in zijn verbindingsproces gestoord, ten nadeele van de vastheid.

Men dient dus voor het begin der verharding voor te schrijven een minimum van 1 uur en voor het einde van 4 uren, met de garantie dat de verharding binnen bepaalde grenzen zal plaats vinden en in elk geval dat de verharding niet spoediger zal plaats hebben.

Gedurende de verharding, waarbij, evenals bij elke chemische werking, warmte vrij komt, stijgt de temperatuur. Geschiedt de verharding langzaam, dan is dit minder merkbaar. Wanneer zij echter spoedig plaats heeft, stijgt de thermometer zeer zichtbaar.

Bij een goed cement mag de temperatuursverhooging 2° C. niet te boven gaan.

Vastheid. De vastheid is het criterium voor goede cementsoorten; voor een groot weerstandsvermogen getroost men zich dan ook een hoogeren prijs.

Hoe moet men het weerstandsvermogen van cement beproeven?

Het wordt aan trek- en drukproeven onderworpen, hetzij in den vorm van zuiver cementdeeg, hetzij vermengd met grof zand van bekende korrelgrootte. Men gaat steeds op dezelfde wijze te werk, met vooraf berekende hoeveelheid water enz., ten einde steeds met elkaar te vergelijken resultaten te verkrijgen. De proefstukken voor trek en druk worden vooraf gedurende 24 uren in de lucht verhard en vervolgens ondergedompeld. De eersten worden door uitrekking verbroken en de laatsten worden door samendrukking verbrijzeld, hetzij na 1 + 6, hetzij na 1 + 27 dagen.

Welke beteekenis is nu aan de verkregen resultaten te hechten?

Voor ons beteekenen de trek- en drukproeven op cement alleen niet veel. Men verkrijgt daarbij wel groote, oogverblindende cijfers, maar daar cement nooit alléén gebruikt wordt, komen die proeven nooit met de praktijk overeen. En slecht gefabriceerde cementsoorten, met een overmaat van kalk, geven zonder bijmenging van andere bestanddeelen bij de trekproef goede resultaten. Doch één wijze van beproeving komt met de praktijk overeen: n.l. de samendrukking der cubussen van mortel bestaande uit 1 deel cement en 3 deelen normaal zand en vervaardigd overeenkomstig de door de proefstations vastgestelde voorschriften.

Het cement toch wordt gebruikt als mortel of als beton en het is op zijn weerstandsvermogen tegen druk, dat men het moet beproeven om over de deugdelijkheid er van te kunnen oordeelen, want het is dat weerstandsvermogen dat een groote rol speelt bij de samenvoeging van beton en ijzer tot betonijzer constructies.

Het weerstandsvermogen tegen uitrekking is van minder gewicht, doch daar het vermenigvuldigd met tien, in zekere mate overeenkomt, met dat tegen samendrukking, houdt men er, bij gebrek aan andere gegevens, gaarne rekening mede.

De proefstukken worden na verloop van 7 of 28 dagen gebroken. Het cement moet steeds meer en meer verharden. Die verharding moet zelfs doorgaan tot het tweede jaar, daarna blijft zij op dezelfde hoogte. Soms vergenoegt men zich reeds met de zevendaagsche proeven, doch wanneer men na 28 dagen minder verharding constateert, dan moet het cement worden afgekeurd.

In de bestekken wordt voor mortel 1 deel cement en 3 deelen zand na verloop van 1 + 6 dagen voorgeschreven: bij rek 11 K.G. en bij samendrukking 90 K.G.; na 28 dagen bij rek 16 K.G. en bij samendrukking 140 K.G. Doch dat is belachelijk laag, want die cijfers worden reeds bereikt bij een eenigszins goede bewerking van de meest ordinaire natuur-cementsoorten. Waarom dus die normaalcijfers niet verhoogd, wanneer men ziet dat normale mortel van goed kunst-portland-cement reeds na 28 dagen een weerstandsvermogen heeft van meer dan 400 K.G. per c.M²., bij samendrukking.

Naar wij meenen zou men voor mortel minstens moeten voorschrijven: bij rek na 7 dagen 20 K.G., na 28 dagen 25 K.G., en bij samendrukking na 7 dagen 200, na 28 dagen 250 K.G. Men zou dan spoedig de minderwaardige en vervalschte cementsoorten zien verdwijnen, omdat de verbruiker voor gelijken prijs een waar zou verkregen hebben, waaromtrent hij volkomen gerust kan zijn.

Een belangrijk punt is ook de volumebestendigheid. Het mag niet voorkomen dat cement na verharding scheurt tengevolge van inwendige uitzetting, die somtijds langzaam plaats heeft. Deze uitzetting vindt haar oorsprong in het aanwezig zijn van vrije ongebluschte en oververhitte kalk in het cement. De aanwezigheid van die kalk wordt veroorzaakt óf door een verkeerde samenstelling der bestanddeelen en inzonderheid door de aanwezigheid in de samenstellende grondstoffen van meer kalksteen dan noodig is voor het silicium en het aluminium der leemachtige grondstoffen, óf wel doordat, bij een goede verhouding, door een onvoldoende branding de verschillende bestanddeelen zich niet voldoende met elkaar verbinden en de ongebluschte kalk vrij blijft. Ook kan het gebruik van een overmaat van kool bij het brandingsproces de samenstellingen van het ijzer, die zich in het cement bevinden, reduceeren en de kalk vrij maken, waarmede de chemische verbinding weinig stabiel is.

Ongelukkig komen deze gebreken eerst te voorschijn na de verharding, en vernielen het geheele in cement uitgevoerde werk, omdat de oververhitte ongebluschte kalk geen water opneemt gedurende de menging, maar eerst later, en langzaam, en met een sterke zwelling.

Men heeft ook gezocht naar middelen om spoedig a priori te onderzoeken of in cement vrije kalk in schadelijke hoeveelheid aanwezig is.

Een eerste proef bestaat in het aanmengen van cement met zeer weinig water en er zoo een vasten bal van te kneden, die aan een heet vuur wordt blootgesteld. Is het cement niet stabiel, dan vertoonen zich in den bal na verloop van eenigen tijd min of meer diepe scheuren. Binnen een paar uren weet men dus het resultaat. Een meer afdoende proef is de kookproef. Een kneedbaar deeg van cement wordt op een glazen plaat uitgespreid als een koek met dunne randen. Men laat dit dan gedurende 24 uren verharden in een vochtige atmosfeer; vervolgens dompelt men het in een waterbad, waarvan men de temperatuur geleidelijk tot op kookhitte brengt, welke temperatuur men 6 uren laat duren.

(Wordt vervolgd.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1738: „Willem Maris 1844—1910", met afb. door Plasschaert, „Multatuli-Museum" „Graphische kunst" bij de Wed. Erven Dorens op het Rokin, door W. Steenhoff.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 42: „De juridische positie van den Architect", door Mr. T. H. Fokker, „Deurwerk", met afb., „Het zesde congres der Belgische Architecten te Brussel met excursie", J. Gratama, „Het IVe congres de l'Art Public".

„DE AANNEMER" No. 41: „Polderjongens", (slot).

„DE OPMERKER" No. 42: „Het Haagsche Schouwburg vraagstuk", met afb. „Brieven van Piet van Diever".

„DE INGENIEUR" No. 42: „De nieuwe stapelplaatsen en hoogbeveiligingsinrichting „Crailoo" van de Hollandsche IJzeren spoorweg Mij. te Hilversum", voordracht gehouden door het lid H. P. Maas Geesteranus met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 41: „Nog iets over fabrieksschoorstenen", door Junior, „Fundeering van Fabrieksschoorstenen", door Dix, „Het nuttig gebruiken van sinaden der hooglampkolen", met afb. „Iets over den bouw van tramwegen", „Kasteel Haarzuilens", met afb.

„BUITEN" No. 42: „Het oude Klooster te ter Apel" met afb. door R. H. Herwig, „Boschbouw", met fraaie afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 81—82: „Von den Bauten der oberpfälzischen Kreisausstellung zu Regensberg", met afb.

„Neuere feuersichere Turkonstruktionen", met afb., „Künstlerisches und Technisches vom Putzbau".

82 „San Gimignano, eine gotische Bergstadt in Toscana", met afb.

„LA CONSTRUCTION MODERNE No. 2: „Le Paris d'autrefois; l'Hôtel d'Albret", met afb. door P. Planat, „Maison au Champ-de-Mars, à Paris", met afb. Arch. M. Paul Marteroy.

„BUILDING NEWS" No. 2910: „The Queen's University of Belfast extension competition", The Town planning exhibition", „Town planning Conference", „New City, Saamborombon Bary, Argentine Republic", met afb. „The garden village, Hall: the shopping Centre", met afb. e. a.

R.

BERICHTEN.

Bekroningen op de Brusselsche tentoonstelling.

Aan de officieele lijst van bekroningen, toegekend aan Nederlandsche inzenders, en door de N. R. Ct. gepubliceerd, ontleenen wij de volgende namen:

Groep I. Opvoeding en Onderwijs.

Afd. Bizonder kunstonderwijs.

Erediploma. School voor Kunstnijverheid te Haarlem.

Gouden medaille. Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag; Industrieschool voor meisjes te Amsterdam; teeken- en industrieschool te Schoonhoven.

Zilveren medaille. Vakschool voor meisjes te Amsterdam.

Afd. Ambachts- en handelsonderwijs.

Hoogste prijs. Gezamenlijke Nederlandsche ambachtsscholen, vertegenwoordigd door de ambachtsschool in Den Haag.

Erediploma. Rietvlechtschool te Noordwolde; School van Kunstnijverheid te Haarlem.

Gouden medaille. Gezamenlijke Nederlandsche industriescholen voor meisjes; gezamenlijke ambachtscholen met hoogeren cursus, vertegenwoordigd door de inzending van de Haagsche Academie en van de ambachtsschool te Amsterdam; Verbond van huishoudschoolonderwijzeressen.

Zilveren medaille. Dagschool voor vakteekenen te Amsterdam; industrieschool voor meisjes te Amsterdam; vakschool voor kleermakers te Utrecht; Koninklijke Kantwerkschool in Den Haag.

Bronzen medaille. Vakschool voor tapijtweven te Amsterdam; vakschool voor typografen te Utrecht; vakschool voor schoenmakers te Amsterdam; industrieschool voor meisjes te Deventer.

Groep II. Kunst.

Afd. Schilderijen, kartons, teekeningen.

(De rangorde is bij deze groep: gouden medaille, diploma's van gouden medaille, diploma's van eerste medaille, zilveren medaille, bronzen medaille.)

Diploma van gouden medaille. W. Maris.

Diploma van eerste medaille. B. J. Blommers, F. P. ter Meulen, A. Neuhuys, mevr. Th. van Duyl-Schwartze.

Zilveren medaille. F. Arntzenius, J. S. H. Kever, M. v. d. Maarel, N. v. d. Waay, D. Wiggers.

Bronzen medaille. Ed. Frankfort, G. C. Haverkamp, H. Luns, W. Maris Jr., M. Monnickendam, G. Muller, G. W. Oldewelt, mej. C. Ritsema, A. Roelofs, H. Smith.

Afd. Gravures en steendrukken.

Gouden medaille. A. J. Bauer.

Diploma van eerste klas (medaille?). Prof. P. Dupont, jhr. C. Storm van 's-Gravesande.

Zilveren medaille. E. Bosch, Derksen van Angeren, Th. van Hoytema, J. Boon.

Afd. Beeldhouwkunst.

Diploma van eerste medaille. A. H. A. Hesselink.

Zilveren medaille. Mevr. Tollenaar—Ermeling.

Bronzen medaille. T. Dupuis, mevr. Schreve-IJzerman.

Afd. Penningen.

Zilveren medaille. F. Jeltsema, J. J. v. Goor.

Afd. Bouwkunst.

Diploma van eerste medaille. W. Kromhout Czn.

Zilveren medaille. G. Salm Bzn. en J. Verheul Dzn., D. v. Oort Hzn.

Bronzen medaille. P. G. Buskens, Ed. Cuypers, A. Otten, B. J. Ouendag, G. van Arkel.

Groep VI. Burgerlijke bouwkunde en verkeersmiddelen.

Afd. Materialen en werktuigen voor burgerlijke bouwkunde.

Hoogste prijs: Tentoonstelling van het Wegen-Congres (Nederlandsche deelnemers: De Nederlandsche Vereeniging van Steenfabrikanten te Arnhem; C. J. Hendricks te Woerden en de Algemeene Nederlandsche Wielrijders-Bond te Nijmegen); N. V. Werf „Conrad" te Haarlem; Werf „Gusto", firma A. F. Smulders te Schiedam.

Eere-diploma: Koninklijke Nederlandsche Grofsmederij te Leiden.

Gouden medaille: Nederlandsche Vereeniging van Steenfabrikanten te Arnhem; N. V. Stoomsteenfabrieken „Belvédère te Maastricht; Tegelensche Kleiwarenfabriek, Alfred Russel te Tegelen.

Zilveren medaille: N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek te Amsterdam; J. W. van der Elst te Zalt-Bommel.

Bronzen medaille: C. J. Hendricks te Woerden; N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek te Rotterdam.

Afd. Modellen, ontwerpen en teekeningen van openbare werken.

Hoogste prijs: Departement der burgerlijke openbare werken te Batavia; Departement van marine te Batavia; Departement van gouvernementsbedrijven te Weltevreden; ministerie van waterstaat te 's-Gravenhage.

Eere-diploma: Hollandsche Maatschappij tot het maken van werken in gewapend beton te 's-Gravenhage; N. V. de Nederlandsche Staalindustrie te Rotterdam.

Gouden medaille: De Vries, Robbé & Co. te Gorinchem; R. S. Stokvis & Zonen Ltd. te Rotterdam.

Groep XII. Versiering en meubels voor openbare gebouwen en woningen.

Hoogste prijs. H. P. Berlage, Amsterdam; Het hoofdcomité voor Nederland; De Nederlandsch-Indische commissie te Batavia; J. van den Bosch, te Bloemendaal; H. J. M. Walenkamp, te Amsterdam.

Eerediploma. H. T. Jansen en Zn., Amsterdam; W. Penaat, te Laren.

Gouden medaille. A. J. Ringlever, te Rotterdam.

Zilveren medaille. A. J. Dingemans, Amsterdam.

Bronzen medaille. Nederlansch comité voor „education familiale". Eervolle vermelding. Smits & Zn., Den Haag.

Afd. Gordijnen, Behangselpapier enz.

Gouden medaille. Sabelis & Cie., te Haarlem.

Afd. Goedkoope en luxe meubels.

Hoogste prijs. Jansen & Zonen, Amsterdam; J. van den Bosch, Bloemendaal.

Eerediploma. H. P. Berlage, Amsterdam; Biljartfabriek „Wilhelmina", Amsterdam; W. Penaat, Amsterdam; H. J. M. Walenkamp, Amsterdam.

Gouden medaille. Nederlandsch-Indisch Comité, te Batavia; A. S. Loß, te Amsterdam.

Zilveren medaille. Bertha Bake, Haarlem; Comité voor Curaçao; Comité voor Suriname; Comité voor Aruba; H. Voorneveld te Zeist.

Afd. Pottebakkerswerk.

Hoogste prijs: Joh. B. Lambeck, Amsterdam; Brouwers' Aardewerkfabriek, Leiderdorp.

Eere-diploma. Chris Lanooy, Gouda; Kunstaardewerkfabriek, Utrecht; Tegelsche Kleiwarenfabriek, Gebr. Tichelaar, Makkum; Van Silfvoldt & Perelaer, (Amphora), te Oegstgeest.

Gouden medaille. Maatschappij Belvedère, Maastricht.

Zilveren medaille. Fabriek „Rembrandt", te Nijmegen.

Prijsvraag voor een Wandkalender.

Op verzoek van de Nederlandsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren, Afdeeling Rotterdam, had in Juli dezes jaars het Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam eene prijsvraag uitgeschreven voor:

„het Ontwerp van een Wandkalender". Hierop zijn ingekomen 72 inzendingen.

In hare op 13 Oct. j.l. gehouden bijeenkomst heeft de Jury bestaande uit de Heeren:

Ad. le Comte, Directeur van het Museum Lambert van Meerten te Delft,

J. Hudig, Voorz. van bovengenoemde Academie; Huib Luns, Hoofdleeraar aan bovengenoemde Academie.

Prof. K. Sluyterman, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Jac. Haslinghuis, Bestuurslid van de Ned. Vereeniging tot Besch. van Dieren Afd. Rotterdam.

J. J. Vürtheim, Firmant van Kon. Ned. Drukkerij J. Vürtheim & Zoon te Rotterdam.

de prijzen als volgt toegekend:

Eerste prijs aan motto: „Hart", inzender W. Bogtman te Haarlem.

Tweede prijs aan motto: „Zachtheid", inzender W. F. Winter Jr. te Amsterdam.

Derde prijs aan motto: „Brute", inzender N. N.

De ingezonden ontwerpen zullen van Donderdag 20 October tot en met Zaterdag 22 October van 12—4 uur in de Bestuurskamer der Academie ter bezichtiging worden gesteld.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Genootschap „A.et.A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20, No. 30 en No. 36). Tijd van inlevering vóór 1 November 1910.

2. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.

b. Een penteekening van een Oud Gebouw.

Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

3. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A.A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Het leven is een school, waarin men door mistukking meer leert dan door welslagen.

INOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling van het bestuur. — J. G. van Niftrik. [1] — Verslag van de Town-Planning Conference. — Kunst-Portland-Cement en zijn surrogaten. (Slot.) — Nieuwe programma's voor de Teekenakten M. O. — Bouwkunst en Vriendschap. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De **1283e gewone ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 2 November e.k.** des avonds te **8.30 uur** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."

Agenda:

1. Opening en notulen der 1282e vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Inlichtingen omtrent de Lustrumviering.
4. Voorstel tot benoeming van een buitengewoon eerelid.
5. Rondvraag en sluiting.

Gedurende de pauze en na afloop der vergadering zal gelegenheid zijn tot het beschouwen van eenige werken op kunstgebied; daartoe welwillend afgestaan door de firma Swets & Seitlinger, te Amsterdam.

J. Roosing Jr., *te Secretaris, a.i.*

11e Lustrum.

De viering van het 55-jarig bestaan van het Genootschap zal plaats hebben op den 12den November a.s.

De Lustrumtentoonstelling zal gehouden worden in het Stedelijk Museum alhier, en na een rede, te houden door ons eerelid H. P. Berlage worden geopend door den burgemeester van Amsterdam, jhr. Mr. Dr. A. Roëll.

De bijeenkomst van belangstellenden is bepaald om 3 uur in de eerezaal.

Ten 5 ure reunie der leden van het Genootschap in het „American Hôtel". Ten zes ure aanvang van den feestmaaltijd. Ten 9 ure voortzetting van het feest in tegenwoordigheid van onze gasten in een der bovenzalen van het „American Hôtel", waarbij een schimmenspel zal worden vertoond, opgeluisterd door muziek, levende beelden, enz.

Introductie voor den feestavond is wegens beperkte ruimte niet toegestaan. Leden hebben slechts toegang op vertoon van hun laatste diploma.

Alle leden worden uitgenoodigd tot deelname aan den feestmaaltijd, waarvan de prijs is bepaald op *f* 3.— per couvert, zonder den wijn, mits men zich vóór 5 November opgeeft bij ondergeteekende.

Emmastraat 27, Jan de Meijer,
Amsterdam. *Secretaris der Lustrumcommissie.*

MEDEDEELING VAN HET BESTUUR.

Onzen leden herinneren wij aan het bericht dat voor eenige weken gepubliceerd werd, waarbij het Genootschap de verwachting kenbaar maakte, dat onze leden zich zullen onthouden van medewerking aan de prijsvraag door de vereeniging „Rochdale" uitgeschreven, en dat zich mitsdien onder de eventueel

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden *f* 5.—; voor buitenlandsche leden *f* 10.—; voor buitenleden en abonnenten *f* 7.50.

inkomende antwoorden geen aangetroffen zullen worden, door één onzer leden ingezonden.

Ter voorkoming van minder aangename gevolgen, die zoodanige afkeurenswaardige daad na zich zou kunnen slepen, wordt bij herhaling alsnog hierop gewezen. J. ROGIER, Jr., *1e Secretaris a.i.*

J. G. VAN NIFTRIK. †

Na een korte ongesteldheid overleed hier ter stede op 77-jarigen leeftijd ons eerelid, de oud-stadsingenieur J. G. van Niftrik, die voor tal van groote werken in onze gemeente, in binnen- en buitenland de plannen ontwierp.

Van Niftrik werd geboren in 1833 te Nijmegen. Na als opzichter werkzaam te zijn geweest aan den polder De Ooy trad hij op jeugdigen leeftijd in dienst bij den Rijkswaterstaat. Na eenigen tijd te hebben gearbeid in de provinciën Brabant en Zeeland, later in Noord-Holland (te Nieuwediep) werd hij benoemd tot hoofdingenieur. In 1859 legde hij examen af als ingenieur van den Indischen Waterstaat.

In 1862 volgde zijn benoeming tot ingenieur te Amsterdam, in welke functie hij 39 jaar werkzaam was.

Voor de snel uitbreidende stad leverde hij tal van plannen voor groote werken. We noemen slechts de Handelskade, Petroleum- en Houthaven, de sluis te Zeeburg, den aanleg van het Liernurstelsel, het plan voor de verbinding van den Buiksloterham met Amsterdam en het graven van een kanaal ten noorden van den Buiksloterham.

Bekend is vooral zijn niet uitgevoerd groot plan voor den uitleg van Amsterdam.

In 1900 verliet hij den gemeentedienst. Na dien tijd leverde hij o.a. nog de plannen voor de sluizen te Zaandam en met den hoofdingenieur Dircks plannen voor de rioleering te Brussel.

Met zijn leermeester, den heer Conrad, bleef hij tot diens dood door warme vriendschap verbonden. Na het verlaten van den gemeentedienst trad de heer Van Niftrik op als gedelegeerd commissaris van de Maatschappij van Grondbezit en Gronderediet.

De overledene was ridder in de Oranje Nassauorde en de Militaire Christus-orde van Portugal.

De begrafenis heeft plaats op Maandag 31 October, des middags 1 uur te Zorgvliet.

VERSLAG VAN DE TOWN-PLANNING CONFERENCE VAN 10—15 OCTOBER TE LONDEN GEHOUDEN DOOR HET ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS.

Nu zooveel gemeenten zich met het uitbreidingsvraagstuk bezig houden en men hoe langer hoe meer het noodzakelijke van goede stads- en uitbreidingsplannen gaat inzien, kwam het mij van groot belang voor deze Conference te bezoeken.

Het aantal deelnemers is mij als ongeveer 1500 opgegeven, en het was verrassend om te zien, hoe groot het aantal gemeenteraadsleden, stadsbeambten en burgemeesters was, soms van zeer kleine gemeenten, dat afgevaardigd was om aan de Conference deel te nemen.

Maandagmorgen 10 Oct. werd om 9.30 het Conference-bureau geopend in de ruime zalen van het R. I. B. A., waar al spoedig een massa leden aanwezig waren, en wij een goede blik kregen op de prachtige wijze, waarop de organisatie geregeld was.

In de Bibliotheek waren in verschillende zalen teekeningen en boeken tentoongesteld uit de collectie van het Instituut.

Om 10 uur hield de President, Mr. Leonard Stokes, een receptie in de groote zaal, en om 12.30 werd door hem in de Royal Academie (Burlington house) de zoo goed geslaagde tentoonstelling geopend.

Om van deze tentoonstelling ook maar een korte beschrijving te geven, acht ik mij niet in staat; ik wil volstaan met te zeggen, dat het voornaamste van de tentoonstelling in het voorjaar in Berlijn gehouden hier aanwezig was, en dat hier een zeer groot aantal werkstukken aan toegevoegd is.

De tentoonstelling is algemeen een groot succes genoemd, welke zonder meer reeds het bijwonen der Conference loonend gemaakt zou hebben.

Van de vele plannen voor verbetering en verfraaiing van Londen, merkten we op, het plan van Sir Chr. Wren, nl. het weder opbouwen van een stadsdeel na den grooten brand, welk de autoriteiten echter meenden niet te moeten uitvoeren.

Verder zagen we plannen van het bijna voltooide gedenkteeken voor koningin Victoria door Sir Aston Webb en Thomas Brock, en het door Mr. Norman Shaw ontworpen uitbreidingsplan voor Piccadilly circus; verder een plan van de grootsche verbindingsweg, tot stand gebracht tusschen High Holborn en Strand, waarvan velen zich misschien het model herinneren, door de stad Londen ingezonden op de Japansch-Britsche tentoonstelling. De kosten voor deze stadsverbetering bedroegen £ 5.365.150.

Op de tentoonstelling trokken de vele inzendingen van tuinsteden zeer de aandacht, terwijl de inzendingen van de vele Duitsche steden, alsmede van Liverpool, Edinburgh, New-York en Chicago zeer geroemd werden. De laatste waren, meen ik, ook reeds op de tentoonstelling te Dusseldorf tegenwoordig, en trokken daar zoozeer de aandacht, dat de steden in het Ruhrgebied aan Thorn Pricker opgedragen hebben, dergelijke teekeningen te maken voor de groote uitbreidingsplannen dier gezamenlijke steden.

Dat Engeland, hoewel zoo bekend om zijn tuinsteden, op dit gebied niet vooraan staat, bleek wel uit het vele goede werk door Amerika en Duitschland ingezonden, zoodat Engeland niet meer dan 4 van de 16 zalen vulde.

Straat in de Letchworth Garden—City.

Om 3.30 had de openingsbijeenkomst plaats in de Guildhall. Nadat door den President een telegram aan den Koning gezonden was, werd de conference officieel geopend door den Lord Mayor.

Het was zonder twijfel voor de vele tegenwoordigen een mooi oogenblik den Lord Mayor en Lady Mayoress met gevolg in hun kleurige dracht, omringd door vele „officieele personen, op het platform te zien tegen den donkeren eiken achtergrond in deze mooie zaal.

Na het vertrek van den Lord Mayor hield minister John Burns een lange openingsrede.

's Avonds was er in de zalen van het R. I. B. A een conversazione, waar Mr. en Mrs. Stokes de gasten ontvingen. In de benedenzaal was een orkest, velen zagen wij echter naar boven gaan, waar prachtige buffetten in de bibliotheekzalen waren opgericht.

Den volgenden morgen, Dinsdag 11 Oct., begonnen de lezingen over steden uit het verleden, stadsplannen bij de Romeinen, Rome en over de ontwikkeling van stadsplannen gedurende de Renaissance, met discussiën. Deze lezingen werden zoo druk bezocht dat de toehoorders zich in twee groepen moesten verdeelen en werd den sprekers verzocht in een andere zaal hun lezing te herhalen.

's Middags werden de lezingen in twee groepen voortgezet en bracht een groot aantal der leden een bezoek aan Letchworth Garden City.

Wij gingen vanuit Kings Crossstation met een extra trein naar Letchworth en ofschoon op een zeer groot aantal deelnemers gerekend was, konden wij ternauwernood plaats vinden. Na ± 40 min. sporen werden wij bij aankomst op het terrein naar een groot veld geleid (het toekomstige marktplein), waar Mr. Raymond Unwin ons bij een groote kaart de eerste inlichtingen gaf.

Uit zijne mededeelingen, die zeer interessant waren, kan ik het volgende mededeelen.

In 1898 verscheen Mr. Ebenezer Howards boek Garden Cities of Tomorrow, waarin de schrijver duidelijk aantoont, het kwade van het wonen in overbevolkte steden en op het goede van het wonen in tuinsteden de aandacht vestigt.

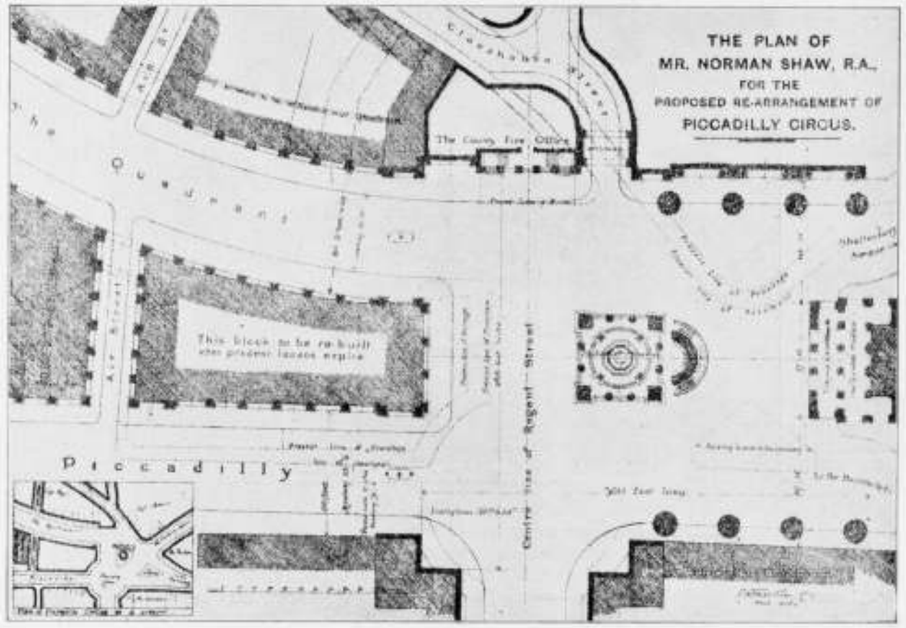
Tuinsteden, welke de voordeelen van stad en dorp moesten vereenigen, met gezonde en huiselijke omgeving, waarin fabrieken profijt konden trekken van de goedkoope grond, waar voor een goede ontwikkeling van menschen en kinderen, te midden van een mooie natuur gezorgd kon worden. Zoo ontstond Letchworth.

Letchworth is de 1e tuinstad in de ware beteekenis van het woord. Toen men in 1900 de eerste vereeniging oprichtte met een kapitaal van 20.000 pond, woonden hier ver verspreid 400 menschen. Toen de tuinstadbeweging meer sympathie begon te verwerven, werd het kapitaal in 1903 tot 300.000 pond uitgebreid en begon men in 1904 te bouwen.

Waterleidingen, gasfabriek, rioleering, wegen, een station met goederenterreinen, electriciteitsfabriek werden gemaakt, zoodat het terrein in 1906 de vorm van een stad begon te krijgen.

Letchworth heeft een oppervlakte van ± 1545 HA., en is aangekocht tegen ± 12 ct. per M².

Van deze 1545 HA. zullen nooit meer dan 520 HA. door de stad in beslag genomen worden, het overige zal onbebouwd blijven rondom de stad ten behoeve van landbouw, speelterreinen enz.

Uitbreidingsplan voor Piccadilly Circus door Mr. Norman Shaw.

Zooals op de kaart te zien is, *) begon men te bouwen met fabrieken en woningen en men besloot met het bebouwen van het middenterrein te wachten tot een grooter inwonertal een waardige bebouwing mogelijk zou maken. Hierdoor komt het dat het nu reeds gebouwde vrij willekeurig verspreid schijnt.

Er wordt door verschillende bouwmaatschappijen gebouwd, de grond meestal gegeven tegen 99 of 999 jaar erfpacht. De plannen van de te bouwen huizen moeten aan de Mij. ter goedkeuring worden aangeboden en daar niet meer dan 12 huizen per acre (4000 M², dus elk huis minstens 333 M².) gebouwd mogen worden, zijn alle huizen en menschen door voldoende frissche lucht omringd.

De straten zijn alle met boomen beplant in 34 soorten, waaronder appel- en pereboomen.

Daar in 1907 na het Congres voor Goedkoope woningen een zeer uitvoerig verslag van een bezoek aan Letchworth in dit blad heeft gestaan, kan ik verder kort zijn.

De laagste huren welke ik aantrof voor huizen van 1 woonkamer met bijkeuken en 2 slaapkamers bedroegen ƒ 2.75 per week, bouwsom £ 166.

Wij maakten in een 20tal brikken een rondrit door het reeds gebouwde gedeelte. Het was heerlijk om te zien hoeveel mooie stadsgezichten, hoeveel mooie straatbeelden gekregen kunnen worden door een goeden aanleg en hoeveel we missen in het tegenovergestelde geval. We zagen hoe straten aangelegd werden op zoo'n wijze dat bestaande boomen gespaard bleven.

Alle huizen liggen rondom in tuinen, bloemtuinen voor, moestuinen achter het huis. Op vele plaatsen zagen we speelplaatsen voor kinderen, voetbal, criquet, tennisvelden. We reden ook door de fabriekswijk, zoo gunstig mogelijk aan den spoorbaan gelegen en zoodanig ten opzichte der heerschende wind gelegen, dat rook en geluid van de stad afgeleid werden. Veel eden, die in de brikken geen plaats vonden, bezichtigden de fabrieken. Dat al deze fabrieken, wat hun uiterlijk betreft, als modelfabrieken genoemd konden worden, kan ik niet onderschrijven.

De soliditeit van de gebouwde huizen kwam mij wel een beetje verdacht voor. Hier en daar begonnen de woningen naar reparatie en onderhoud te verlangen, zoodat ook door het minder nette bewonen vele huizen geen heel aangename aanblik opleverden.

Na onzen rondrit gingen we naar Howard Hall, waar we gezellig thee dronken aan lange tafels.

Even wil ik nog mededeelen, dat Letchworth nu

*) Zie hiervoor Jaargang 1907 van „Architectura", waarin tevens meerdere kijkjes in Letchworth Garden-City voorkomen.

7000 inwoners telt, 1155 huizen, 63 winkels, 37 fabrieken en werkplaatsen, 2 kerken, een kapel, 3 publieke zalen, clubgebouwen, zweminrichting en goede scholen heeft.

Dat het leven in een tuinstad veel gezonder is als in een stad, met z'n stof, mist en benzinedampen, zal een ieder weten; toch zal velen onderstaande statistiek verbazen.

STERFTE IN 1909

Kindersterften per 1000 geboorten	Letchworth	Brighton	Worthing	Londen	Birmingham	Manchester	Liverpool	Middlesborough
	31.7	96.0	74.0	107.9	134.3	134.0	143.6	137.8
Sterftecijfers per 1000	5.2	15.3	14.5	14.0	15.4	17.9	19.0	19.1

Apeldoorn. A. H. Wegerif Gzn.

(Wordt vervolgd.)

KUNST-PORTLAND-CEMENT EN ZIJN SURROGATEN door Dr. G. E. van der Stichelen.
(Overdruk uit „De Ingenieur".)
(Vervolg van pag. 343).

Na verkoeling kan men het volgende constateeren:

1e. Groote scheuren bij een weinig stabiel cement (dit is het geval met alle natuurlijke cementsoorten).

2e. Het cement vertoont scheuren aan de randen; de koek is broos en heeft het glas losgelaten.

Dit cement is slecht en bevat vrije kalk. Het is doorgaans in dien vorm dat de koeken zich voordoen, afkomstig van een mengsel van natuur- en kunst-cement.

3e. Het cement vertoont wel geen goed zichtbare scheuren, maar de koek is broos. Dit cement is niet voldoende stabiel, maar kan bij bewaring toch beter worden. Dit geval doet zich voor bij kunst-portlandcement, rijk aan te weinig gebakken bestanddeelen of waaraan te veel kalk is toegevoegd.

4e. De koek is hard, maar laat het glas los. Deze cementsoorten zijn reeds als goede te beschouwen, hoewel zij nog eenige kenteekenen van uitzetting vertoonen.

5e. Een volkomen goed cement levert koeken op zonder scheuren, die zeer hard zijn en aan het glas blijven vastkleven.

Een meer afdoende proef, waardoor met zekerheid alle vervalschte en slecht gefabriceerde cementsoorten worden aangeduid, is de volgende:

Men maakt twee seriën van briquetten van enkel cement. Na 24 uur verharding, wordt de eerste serie in koud water gedompeld, terwijl de tweede serie gedurende 6 uur in kokend water wordt gedompeld, daarna afgekoeld, en eveneens in koud water gedompeld. Na den 7en dag onderwerpt men de beide seriën aan de trekproef. Bij een volmaakt cement zullen voor beide seriën de resultaten dezelfde zijn. Daarentegen is het zeer gemakkelijk te begrijpen dat door de inwerking van het heete water, het minste gebrek aan stabiliteit zich zal verraden bij de proefstukken van de tweede serie en wel door uiterst fijne inwendige haarscheurtjes, die, hoewel onzichtbaar, in belangrijke mate het weerstandsvermogen der briquetten van de tweede serie verminderen.

Deze zeer strenge proef wordt voorgeschreven in de bestekken der Argentijnsche Republiek; op slechte cementsoorten is zij niet toe te passen en zij wordt zeer gevreesd voor de middelmatige soorten. De daardoor verkregen zekerheid is zeer groot.

Samenstelling en scheikundige analyse. Zonder nu te eischen dat cement onderworpen wordt aan een volledige scheikundige analyse, is het toch wenschelijk voor te schrijven dat het moet voldoen aan zekere eischen wat betreft de volgende punten:

Gloeiverlies. Dit varieert gewoonlijk tusschen 1.0 pCt. en 1.5 pCt. Meer dan 2 pCt. verlies duidt een sterk cement aan, of cement afkomstig van een klinker, waarin de aanwezigheid van vrije kalk of van talrijke ongebrande deelen, de toevoeging noodig heeft gemaakt van een overmaat van water bij het halen uit den oven.

In zuren onoplosbaar gedeelte. Dit moet 1 pCt. niet overschrijden. Is er meer, dan heeft men te doen met een cement, waarin men de toevoeging van baryum-sulfaat kan vermoeden, ten einde het te lage specifiek gewicht te verhoogen. Dit is zeker wanneer het onoplosbaar gedeelte de 3 pCt. overschrijdt.

Zwavelzuur-anhydride. Dit bevat cement altijd, doch de voornaamste oorzaak hiervan is de toevoeging van gips, teneinde de verharding te regelen. Wanneer het percentage aan zwavelzuur-anhydride 1.75 overschrijdt, dan is dit een bewijs dat men, om de verharding van een slecht samengesteld cement te vertragen, ook de 3 pCt. heeft moeten overschrijden, die als bijvoeging wordt toegelaten.

Sulfieden. Deze zijn zeer schadelijk in cement. Een cement dat sulfieden bevat, valt in de lucht spoedig uit elkaar, vooral wanneer het nu eens ondergedompeld is en weer droog ligt. Men vindt ze bij de cementen, die gebrand zijn met een overmaat van zwavelhoudende kool en vooral bij ijzer-portlandcement.

Mangaan. Nog een element waarvan de aanwezigheid nadeelig is; men vindt dit voornamelijk bij cement van ijzerslakken vervaardigd.

Magnesia. Men vindt dit in alle cementsoorten, want in de natuur treft men het overal aan waar kalk is. Het is niet nadeelig, wanneer het de 2 pCt. niet overschrijdt. Doch beter ware het geen hooger maximum toe te laten dan 1 pCt. Alle Belgische kunst-cementsoorten bevatten minder dan 1 pCt. magnesia, terwijl in al de natuur- of zoogenaamde kunstcementen dit cijfer verre overschreden wordt.

Wij besluiten onze beschouwingen met het uitspreken van den wensch, dat de eischen in de bestekken worden verhoogd en dat de voorwaarden voor de uit te voeren werken belangrijk worden verscherpt. Hierdoor zou een groote dienst worden bewezen zoowel aan de verbruikers van cement, aan de groote openbare werken, aan de nauwgezette fabrikanten en aan den eerlijken handel.

Wanneer deze opmerkingen omtrent dit vraagstuk tot een zekere hoogte in overweging kunnen worden genomen en er toe bijdragen om tot de door ons gewenschte verhooging der te stellen eischen te komen, dan zullen wij ons gelukkig rekenen een bescheiden deel te hebben kunnen bijdragen tot den ontegenzeggelijken vooruitgang die er uit zou voortvloeien voor de nijverheid en den handel in cement.

Dr. G. E. VAN DER STICHELEN.

NIEUWE PROGRAMMA's VOOR DE TEEKENAKTEN M. O. VASTGESTELD BIJ KONINKLIJK BESLUIT VAN DEN 19DEN JULI 1910.

HIERBIJ is goedgevonden en verstaan:

1e. vervallen te verklaren de programma's M^1 en M^2, vastgesteld bij besluit van 2 Mei 1863;

2e. te bepalen, dat de akte, genoemd onder *d* van art. 77 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad No. 50), zooals dat artikel is gewijzigd bij de wet van 7 Mei 1907 (Staatsblad No. 128), wordt gesplitst in tien akten onderscheidenlijk genaamd: M*a*, M*b*, M*c*, M*d*, M*e*, M*f*, M*g*, M*h*, M*i* en M*k*.

3e. voor de onder 2e genoemde akten vast te stellen de programma's, aan dit besluit gehecht;

4e. de bevoegdheid, aan het bezit van elke der onder 2e genoemde akten verbonden, vast te stellen als aan het hoofd van ieder programma is aangegeven;

5e. te bepalen:

a. dat de bezitters van een of meer der onder 2e genoemde akten bij het afleggen van het examen voor elke der overige akten, indien zij dit wenschen, worden vrijgesteld van een onderzoek in de vakken waarin zij bij het examen voor de verworven akte(n) reeds voldoende bewijzen van bekwaamheid hebben gegeven, zooals dit nader in ieder programma is omschreven;

b. dat de bezitters van de akte M^1, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 24 April 1885, (Staatsblad No. 112), indien zij dit wenschen, worden vrijgesteld van een examen in de onderdeelen van de nieuwe akten: (volgt de aanduiding der vakken).

c. dat de bezitters van de akte M^2, vastgesteld bij vorenbedoeld besluit, indien zij dit wenschen, zijn vrijgesteld van een examen in de onderdeelen van de nieuwe akten; (volgt de aanduiding der vakken).

d. dat de bezitters van de akte O, vastgesteld bij vorenbedoeld besluit, indien zij dit wenschen, zijn vrijgesteld van een examen in de onderdeelen van de nieuwe akten; (volgt de aanduiding der vakken).

6e te bepalen, dat dit besluit voor het eerst zal worden toegepast op de in 1911 te houden examens.

Programma voor de akte M*a*.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen *het handteekenen* en *het rechtlijnig teekenen* aan hoogere burgerscholen, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen kunstnijverheidsscholen, industrie- voor meisjes en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de vlakke meetkunde en van de stereometrie, voor zoover noodig ter verklaring van de regelen der beschrijvende meetkunde en der perspectief.

b. Kennis van de beschrijvende meetkunde tot en met de behandeling van regelmatig gebogen vlakken, omwentelingslichamen en regelvlakken.

Kennis van de axonometrische projectieleer.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zon- en kunstlicht).

d. Algemeene kennis van de geschiedenis der beeldende kunsten (bouwkunst, beeldhouwkunst, schilderkunst en kunstnijverheid) in hare hoofdtijdperken.

e. Kennis van de ontleedkunde, omvattende het geraamte, den oorsprong, de inplanting en de werking van de voornaamste spieren, gelegen aan de oppervlakte van het lichaam en de spieren die den vorm van het menschbeeld bepalen.

Algemeene kennis van de proportieleer van den mensch (man, vrouw en kind).

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het hand- en het rechtlijnig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

Algemeen overzicht van de ontwikkeling van dat onderwijs in den laatsten tijd.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. het teekenen van een stilleven naar de natuur;
3. het teekenen van planten, bloemen of dieren naar de natuur;
4. het teekenen van een borstbeeld naar gipsafgietsel;
5. het teekenen van een spierbeeld;
6. het teekenen van een rechtlijnige vlakversiering;
7. het teekenen van de projecties van een op te meten voorwerp;
8. het teekenen van een werkstuk uit de beschrijvende meetkunde;
9. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
10. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord, bovendien:

in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 8, 9 en 5 van letter *g* genoemd.

Programma voor de akte M*b*.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: *het handteekenen* en het *decoratief teekenen* (vlakversiering) aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het *handteekenen* aan hoogere burgerscholen en aan industriescholen voor meisjes.

De vereischten zijn:

a. Algemeene kennis van de vlakke meetkunde, voor zoover noodig ter verklaring van de projectieleer en de perspectief.

b. Kennis van de gewone projectieleer, toegepast op eenvoudige meetkundige lichamen met doorsnijding en ontwikkeling van hunne oppervlakken.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zon- en kunstlicht).

d. Kennis van de geschiedenis der decoratieve kunst, van haar verband tot de architectuur en van de technische uitvoeringen op het gebied der vlakversiering.

Algemeene kennis van de heraldiek.

e. Kennis van de ontleedkunde, omvattende het geraamte, den oorsprong, de inplanting en de werking van de voornaamste spieren, gelegen aan de oppervlakte van het lichaam en de spieren die den vorm van het menschbeeld bepalen.

Algemeene kennis van de proportieleer van den mensch (man, vrouw en kind).

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het hand- en het decoratief teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. het teekenen van een stilleven naar de natuur;
3. het teekenen van een ornament naar plastisch model;
4. het teekenen van planten, bloemen of dieren naar de natuur;
5. het teekenen van een menschbeeld naar gipsafgietsel;
6. het teekenen van een spierbeeld;
7. het ontwerpen van vlakversieringen en opschriften;
8. de practische toepassing van de projectieleer;
9. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
10. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord, bovendien:

in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 8, 9 en 6 van letter *g* genoemd.

(Wordt vervolgd.)

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

BOUWKUNST en Vriendschap viert feest, haar *Zilveren* feest. Ze doet het o. a. met een tentoonstelling van het werk harer leden, welke hedennamiddag is geopend.

De „Kunstkring"-zaal, met de noodige schotten voor een omvangrijker tentoonstelling geschikt gemaakt, toont allerhande arbeid, in allerhanden vorm.

Wij hopen er spoedig meer van te zeggen.

Aan den benedenwand der zaal zijn de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor het affiche dezer tentoonstelling opgehangen.

De officieele opening, hedennamiddag te drie uur, werd, behalve door de leden der jubileerende vereeniging, bijgewoond door den burgemeester Mr. A. R. Zimmerman, de wethouders van Dorp en D. H. Havelaar, den directeur van gemeentewerken en het bestuur van den Kunstkring.

Op uitnoodiging van het bestuur voerde de *burgemeester* het woord bij de opening. Hij wenschte in de eerste plaats „Bouwkunst en Vriendschap" namens het gemeentebestuur geluk met haar vijfentwintigjarig bestaan, daarbij de hoop uitsprekende, dat in het nieuwe tijdperk, dat thans voor de vereeniging open lag, zij de belangrijke plaats, die zij in de bouwkundige wereld in Rotterdam, ja in geheel Nederland inneemt, zou mogen behouden; dat zij zou blijven het centrum, de kern van de Rotterdamsche architecten, dat ook voor den vervolge haar streven erop gericht zou zijn een gezonde, schoone architectuur in onze stad te bevorderen.

Spreker kwam als een goed vriend op dit zilveren feest, omdat, wat hij gezien had van het werk der vereeniging hem sympathie voor „Bouwkunst en Vriendschap" geschonken had, arbeid, die zich uitte in den aandrang tot behoud van oude gebouwen, welke uit architectonisch oogpunt niet mochten verloren gaan, als door het houden van voordrachten over bouwkundige vraagstukken en het uitschrijven van prijsvragen, waardoor vooral de jongeren tot inspanning en studie worden aangespoord.

De bouwkunst, merkte spr. op, is voor alles een openbare kunst en kan dus geen enkel modern gemeentebestuurder onverschillig laten.

Het uiterlijk der stad toch wordt door de voortbrengselen der architectuur bepaald. En het uiterlijk der stad heeft op de burgerij denzelfden invloed als het innerlijke van een huis op den bewoner. Een goede, bloeiende architectuur moet derhalve in hooge mate ten goede komen aan de stad.

Het gemeentebestuur is in staat die kunst te steunen. Spreker gelooft, dat de tijd, waarin men verklaarde, dat kunst geen regeeringszaak is, dubbel en dwars tot het verleden behoort. Die steun kan geschieden door, wanneer het gemeentebestuur zelf openbare plannen sticht, zekere eischen bij den bouw te stellen, die bij de burgerij, wanneer zij bouwt, navolging kunnen vinden. Spreker is van meening, dat de gemeente zich in dat opzicht wel eenige kosten mag getroosten. De bouwkunst toch is de moeder der kunsten. Zij is de gemeene bron geweest, waaruit andere beeldende kunsten zijn voortgekomen. Evenals de gemeente de beeldende kunst steunt in haar musea, evenzeer moet door haar de ontwikkeling en bloei der bouwkunst worden bevorderd. Zoo kan het gemeentebestuur, door de wijze waarop zij den bouw der gemeenteinrichtingen laat uitvoeren, een krachtige steun zijn voor de bouwkundige werken der particulieren in Rotterdam.

De bouw van haar eigen werken kan de gemeente in de eerste plaats doen uitvoeren door haar eigen bekwame bouwkundigen, doch zij kan bij belangrijke bouwwerken de hulp inroepen van particuliere architecten. Op die wijze wordt eentonigheid vermeden en belangstelling gewekt voor de gemeente-bouwwerken.

Spreker acht hier niet de plaats, om te zeggen, welk stelsel de voorkeur verdient, hoewel hij toch wenscht op te merken, dat het eene het andere niet behoeft uit te sluiten; ze kunnen ook wel samengaan.

Voor het oogenblik acht spreker het genoeg, te verklaren, dat het gemeentebestuur ten volle beseft het groote belang van een bloeiende bouwkunst in deze gemeente, en daarom heeft het met groote belangstelling kennis genomen van het zilveren feest van „Bouwkunst en Vriendschap". Spreker hoopt, dat de vereeniging andermaal een tijdperk van grooten, gezonden bloei moge tegemoet gaan.

De rede van den burgemeester werd met luid applaus begroet. De eerewijn werd hierna gediend, waarna de voorzitter, de heer Alb. Otten, den aanwezigen verzocht, de expositie te gaan bezichtigen.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 43: „Sociale hygiene en techniek", van J. L. B. Kuerschot, „Het IV congres de l'art public", met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 42: „Iets over den bouw van tramwegen", (vervolg).

„DE INGENIEUR" No. 43: „Bouwverordening en brandgevaar in verband met brandverzekering", door Mr. W. H. A. Elink Schuurman en W. Meyer Cluwen, „Het New-York State Barge kanaal", met afb. van W. D.

„BUITEN" No. 43: „Het Oude Klooster te ter Apel", met afb. „Falenlaan", van Alb. Vogel met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG", No. 83—84: „San Gimignano, eine gotische Bergstadt in Toscana", met afb. „Die Eisenbetonkonstruktionen für die Aula der Schlesischen Blinden-Unterrichtsanstalt zu Breslau", met afb.

„Die Hauser Herz in Cöln und Lindglas in Mülheim am Rhein", met afb. Arch. Zissel en Friederich, „Die Neue Oathafen in Frankfurt A. M.

„BUILDING NEWS", No. 2911: „Architects and Architecture", „The town planning Conference", „Two south Essex churches", met afb. „King Edward memorial window", met afb. „Building trades exhibition at Sheffield", „White lead and its alter natives", „New buildings King's school, Sherborne", met afb. Arch. Mr. Reginald Blomfield, „Royal College of art, Studies of Animals door Una Longstaff, „Queen's University of Belfast", Arch. Henry Tanner en F. Dare Clapham. R.

BERICHTEN.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

De Tentoonstelling van Noorsche Huisvlijt, die in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal gehouden worden, zal vermoedelijk van af Zondag 30 October geopend zijn.

Deze Tentoonstelling belooft belangrijk te worden.

Gevelwedstrijd.

Het dezer dagen uit Leiden vermelde voorstel van B. en W. om in het belang van een fraaie bebouwing van de nieuwe stadsgedeelten een gevelwedstrijd uit te schrijven is door den Raad gunstig ontvangen.

Besloten werd voor het tijdvak van 1911 tot 1913 voor de ontwerpers van de fraaiste gevels prijzen uit te loven van f 100, f 50 en f 25 of medailles. Voor de eigenaars der te bouwen huizen alleen medailles. Als beoordeelaars zullen twee personen worden benoemd door den Raad en één door den burgemeester.

(N. v. d. D.)

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Eere-prijsvraag 1910 van het Gen. „A. et A."

Prijsvraag voor het ontwerpen van een kopstation met verhoogd spoor voor eene gemeente als Amsterdam. Programma in No. 13 (zie wijziging in No. 18 en aanvulling in No. 19, No. 20, No. 30 en No. 36). Tijd van inlevering **vóór 1 November 1910.**

2. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.

b. Een penteekening van een Oud Gebouw.

Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

3. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H. A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Arbeid die niet nuttig is, heeft een demoraliseerende invloed; alle nuttige arbeid daarentegen heeft een opvoedende kracht.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Bericht. — Verslag der 1283ste gewone ledenvergadering. — Het Paleis-Raadhuis. — Verslag van de Town-Planning Conference. — Het zilveren feest van „Bouwkunst en Vriendschap. — Tentoonstelling te Rome 1911. — Weekbladen en Tijdschriften.

Mededeeling betreffende het Genootschap.

IIE LUSTRUM.

De viering van het 55-jarig bestaan van het Genootschap zal plaats hebben op den 12^den November aanstaande.

De Lustrumtentoonstelling zal gehouden worden in het Stedelijk Museum alhier, en na een rede, te houden door ons eerelid H. P. Berlage worden geopend door den burgemeester van Amsterdam, Jh. Mr. Dr. A. Roëll.

De bijeenkomst van belangstellenden is bepaald om 3 uur in de eerezaal.

Ten 5 ure reunie der leden van het Genootschap in het „American Hôtel".

Ten zes ure aanvang van den feestmaaltijd.

Ten 9 ure voortzetting van het feest in tegenwoordigheid van onze gasten in een der bovenzalen van het „American Hôtel", waarbij een schimmenspel zal worden vertoond, opgeluisterd door muziek, levende beelden, enz.

Introductie voor den feestavond is wegens beperkte ruimte niet toegestaan. Leden hebben slechts toegang op vertoon van hun laatste diploma.

Alle leden worden uitgenoodigd tot deelname aan den feestmaaltijd, waarvan de prijs is bepaald op f 3.— per couvert, zonder den wijn, mits men zich vóór 5 November opgeeft bij ondergeteekende.

Amsterdam,
Emmastraat 27.

JAN DE MEIJER,
Secretaris der Lustrumcommissie.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kandidaten-leden f 10.—, voor buitenleden en abonnenten f 5.50.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Op de **Eereprijsvraag 1910**, uitgeschreven ter gelegenheid van het elfde lustrum, kwamen **negen** antwoorden in, en wel onder de navolgende motto's, te weten:

1. „Stadspoort", bestaande uit 5 teekeningen.
2. „Waarheid", „ „ 12 „
3. „Snelverkeer", „ „ 7 „
4. „Elfde lustrum", „ „ 6 „
5. „Velocitas", „ „ 5 „
6. „Terminus", „ „ 8 „
7. „A.et.A.", (monogram) „ „ 15 „
8. „Ruit", „ „ 8 „
9. „Studie", „ „ 9 „

II. Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer D. G. G. Margadant, bouwkundige te Amsterdam, door de heeren D. Saal en G. J. Rutgers.

J. Roosing Jr., *ze Secretaris, a.i.*

BERICHT.

Daar het vergaderingverslag te laat ter perse kwam, is het blad slechts voor de helft gecorrigeerd, en verschijnt het eerst des Maandags.

A. A. Hes, *Secret. der Red.*

VERSLAG DER 128ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 2 NOVEMBER 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Punt 1. De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering, waarna de notulen der vorige worden gelezen, goedgekeurd en gearresteerd.

Punt 2. Onder de ingekomen stukken vraagt allereerst de aandacht het bericht van overlijden des heeren Van Nifterik, in leven eerelid van het Genootschap. Door een onzer leden zijn reeds in het laatste nummer van „Architectura" eenige woorden aan de nagedachtenis gewijd; zoodat de voorzitter hier volstaat met een korte herinnering, daarin zijn hooge waardeering van de levende daden des overledenen neerleggende.

Ingekomen is een schrijven van den heer H. P. Berlage met de mededeeling dat Z.Ed. na de herhaalde verkiezing en de toelichting daarbij gegeven het lidmaatschap der „Schoonheidscommissie" wenscht te aanvaarden.

Verder een schrijven van de „Club van Utrechtsche leden van het Gen. A. et A.", houdende verzoek om adhesie te betuigen aan een adres door de „Afdeeling Utrecht" van de „Mij. tot Bev. der Bouwk." gericht aan Z.E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, voorziening vragende in den toestand van den Kloostergang te Utrecht.

Na korte toelichting wordt met de overweging dat het hier niet geldt een plaatselijk belang doch een zeer belangrijk nationaal monument, besloten aan het verzoek te voldoen.

Tenslotte een schrijven van den heer Hes houdende de vragen: „Is met het uitsluiten van introductie bij de lustrum-viering ook bedoeld dames-introducees te weren, zoo ja, zijn de leden van „A. et A" het daaromtrent met hunne ceremoniemeesters eens? en getuigt het van kunstzin en smaak om bij een zoodanig feest (van kunstenaars) zoo uitsluitend de zwarte kleur te verkiezen?" (De vrager denkt zich alle feestgenooten in „rok" of minstens in „gekleed", in elk geval officieel. Waarom zou men niet, ter wille van de kleur, deze veelal leelijke dingen thuis laten, althans bij het avondfeest?) Na eenige discussie wordt besloten niet te introduceeren, dus zonder dames feest te vieren.

De voorzitter deelt mee dat op de Eereprijsvraag, uitgeschreven ter gelegenheid van het elfde lustrum negen antwoorden zijn ingekomen; 'tgeen in aanmerking nemende het quantum arbeid dat het gevraagd ontwerp vordert, waarlijk een succes mag heeten. De antwoorden zijn reeds den „keurraad" ter beschikking gesteld, en deze is reeds zijn arbeid begonnen.

Omtrent de lustrumviering doet de voorzitter omstandig mededeeling; welke mededeelingen afzonderlijk als programma in „Architectura" worden afgedrukt.

Punt 4. Op voorstel van het bestuur en de lustrumcommissie worden onder applaus der vergadering twee heeren benoemd tot buitengewone eereleden van het Genootschap. Deze lidmaatschappen zullen op 12 November vóór de opening der tentoonstelling worden aangeboden.

Voor de rondvraag deelt de voorzitter nog mee dat de verkiezingen van de 3 leden der „Permanente Commissie" in zake „Nationale Prijsvragen" thans van alle vereenigingen zijn ingekomen en reeds nu kan worden vastgesteld dat de heer Paul J. de Jongh als lid dier Commissie gekozen is.

Herinnerende aan het belangrijk aandeel dat de heer De Jongh reeds had in de voorbereiding en de totstandkoming der Regelen en meerdere prijsvraagaangelegenheden, het genootschap rakende, complimenteert de voorzitter den heer de Jongh met dit tastbaar blijk van waardeering zijner prestaties, ook door de zustervereenigingen; waarop genoemde heer onder applaus der vergadering te kennen geeft zijne benoeming te zullen aanvaarden.

De heer D. G. G. Margadant, door twee leden voor het lidmaatschap van „A. et A." voorgedragen, wordt der vergadering voorgesteld.

Punt 5. De heer Plate geeft in overweging de uitreikingen der bekroningen van de Eereprijsvraag reeds bij de opening der tentoonstelling te doen plaats hebben. De voorzitter en de heer De Jongh noemen eenige bezwaren daartegen. De heer Hes informeert naar den entréeprijs der tentoonstelling en verneemt die, benevens de verzekering dat hieraan voldoende aandacht wordt gewijd.

De voorzitter deelt nog eenige bizonderheden mee omtrent het jubileum-Van Walen, daarmee tevens de afwezigheid der heeren Walle en Walenkamp verklarende, welke heeren het Genootschap vertegenwoordigen ter vergadering van de Mij. van Nijverheid, waar den jubilaris het getuigschrift dier Maatschappij wordt uitgereikt. De heer Kok doet met betrekking tot dit jubilé een voorstel, dat nader zal worden overwogen.

Hierop volgt sluiting der vergadering en wordt aangevangen met de beschouwing van eene collectie werken op kunstgebied, daartoe welwillend afgestaan door de firma Swets en Seitlinger.

De heer Walle verschijnt in de vergaderzaal en doet mededeeling omtrent de bovengenoemde vergadering der Mij. van Nijverheid; ook de jubilaris komt aan het eind van den avond nog zijn gewone plaats innemen en wordt met applaus ontvangen en gecomplimenteerd.

R.

HET PALEIS-RAADHUIS.

„Naar wij vernemen, gaan Burgemeester en Wethouders in de ontwerp-voordracht, zooals ze thans met de Bijstandscommissie behandeld worden zal, van de gedachte uit, dat het gemeentebestuur moet trachten weer de vrije beschikking te verkrijgen over het Paleis-Raadhuis aan den Dam, teneinde daar de zetel van het stadsbestuur, de kern der secretarie, te vestigen.

Daartoe zouden B. en W. machtiging behoeven van den Raad, om zich met de Regeering in verbinding te stellen, maar B. en W. wenschen dit te doen onder het aangeven van het bedrag, dat Amsterdam beschikbaar stellen wil als bijdrage in de kosten van een nieuw koninklijk paleis, en onder aanbieding tevens van het terrein, waarop dit paleis zou kunnen verrijzen; als zoodanig zouden B. en W. het sportterrein achter het Rijks-Museum willen aanwijzen.

Gaat de Bijstandscommissie met dit voornemen accoord, dan kan in dezen geest spoedig een voordracht aan den Raad worden verwacht."

Wij behoeven er niet op te wijzen, dat voorgaand bericht ons met vreugde vervult. Er blijkt uit, dat het Dagelijksch Bestuur onzer gemeente aan den zoo algemeen gekoesterden wensch gehoor geeft en zich met de kwestie in zoo gunstigen zin gaat bemoeien. Over de plaats voor het nieuwe Koninklijk Paleis zal het laatste woord nog wel niet gesproken zijn.

VERSLAG VAN DE TOWN-PLANNING CONFERENCE VAN 10—15 OCTOBER TE LONDEN GEHOUDEN DOOR HET ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS.

WOENSDAGMORGEN 12 Oct. hadden in de zalen van het R. I. B. A. verschillende druk bezochte lezingen plaats, welke 's middags voortgezet werden.

Uit de vier excursies welke 's middags gehouden werden had ik besloten die van de Londensche werkmanswoningen te volgen en zoo vertrokken wij om 2.15 in een viertal brikken, met elk pl. m. 25 personen van uit Conduitstreet.

We reden lange tijd door de stad, toen door buitenwijken en later door een mooie landstreek zoodat we de drukste der Londensche straten verwisselden voor heerlijke vergezichten, weiden en boomen.

't Bleek al spoedig dat onze beide achterste rijtuigen verdwaald waren, zoodat we in een nog al verlaten oord genoodzaakt waren naar de weg te vragen, wat tot veel vermaak aanleiding gaf.

Toen we na meer dan 2 uur rijden op onze bestemming aankwamen waren onze overige reisgenooten langs een kortere weg reeds aangekomen.

Het White Hart lane Estate is ongeveer 9.5 K.M. van Charing Cross, is ongeveer 90 H.A. groot en werd door de stad Londen in 1901 aangekocht voor ongeveer f 1.20 per M².

De grootste huizen welke hier gebouwd zijn hebben 5 kamers, bijkeuken en badkamer, terwijl de kleinste huizen 3 kamers met bijkeuken hebben, ze zijn door werklieden bewoond.

In 't geheel zijn nu 684 huizen gebouwd. Van huizen met 3 vertrekken beneden en 3 kamers boven bedraagt de huurprijs 5.40 per week. De huurprijs van huizen met 2 vertrekken beneden en 2 boven bedraagt f 3.60.

De belasting voor deze laatste huizen bedraagt ongeveer f 0.90 per week. Het gedeelte dat men nu bezig is te bebouwen, zal 62.62 huizen per H.A. bevatten en ingericht zijn voor de huisvesting van pl. m. 475 personen.

Een ander gedeelte zal 57.47 huizen per H.A. bevatten en per H.A. aan 431 personen huisvesting verleenen.

Voor dit gedeelte is een som van 10.000 pond geschonken, teneinde het ruimschoots van boomen en plantsoenen te kunnen voorzien, zoodat een tuin van ongeveer 1.2 H.A. aangelegd is, met pergola's, banken, fontein, zonnewijzer enz., waar speelterreinen, tennisbanen enz. een plaats vinden.

Toen wij een wandeling door de verschillende straten maakten, viel het ons op hoe uiterst solide deze huizen gebouwd waren en hoe netjes ze bewoond zijn, zoodat dit op den duur goedkoopere woningen zullen zijn als die te Letchworth.

Alle huizen hebben eene verdieping, welke gedeeltelijk in de kap is ingewerkt, hebben haar eigen entrée en tuin. Ze zijn gedeeltelijk gevoegd en ruw gepleisterd en gewit en hebben leien daken. De voortuintjes zijn door een laag gemetseld muurtje, waarop een hekje, van het trottoir gescheiden, alle huizen zijn van den in Engeland schijnbaar onmisbaren erkeruitbouw voorzien.

Dat bij den bouw van deze huizen naar goedkoope woningen gestreefd is, zou men de huizen ziende, niet zeggen.

Een der mooiste gedeelten is ongetwijfeld de Tower

Plan van Hampstead.

Garden, welke met z'n prachtig gras en verdiept veld, rondom beschut, een heerlijke speelplaats voor kinderen en een wandeling voor ieder aanbiedt. Deze tuin is wel een der grootste attractie's van deze huizengroep.

De gemiddelde kosten van deze huizen, architectenhonoraria inbegrepen, zijn

voor de huizen van 5 kamers. . . 245 pond.
" " " " 4 " . . . 225 "
" " " " 3 " . . . 175 "

De goedkoopste huizen, met 3 kamers, welke nu bij de Tower Garden in aanbouw zijn, kosten alles inbegrepen 150 pond. Deze hebben een woonkamer met bijkeuken, 2 slaapkamers en W. C. buiten, doch geen bad.

Om 4.30 werden we verzocht onze plaatsen weer in te nemen, daar we nu de Milbank Estate zouden bezoeken. Na een half uurtje gereden te hebben bleek ons echter wel dat men ons naar Conduitstreet terugreed, wat om het late uur dan ook wel noodig was.

Een beschrijving van deze woningen, kwam in 1907 in ons weekblad zeer uitvoerig en duidelijk voor in het verslag door de heeren Adr. Moen en J. H. Roosing Jr. gemaakt na het 8e Int. Congres voor goedkoope woningen.

Om 6 uur waren wij in Regentstreet terug, vanwaar wij ons naar onze respectievelijke hotels spoedden, daar om 7 uur het banket in Hotel Cecil zou aanvangen.

Tusschen 7 en 7.30 werden de deelnemers, een 450 tal, in een der groote zalen door Mr. en Mrs. Stokes ontvangen, waarna wij ons om 8.30 naar de Groote Hal begaven, waar wij aan een tiental lange tafels aanzaten.

Op de aan ons verstrekte plattegrond zagen we niet minder dan 40 plaatsen voor de pers gereserveerd.

Opmerkelijk was het dat deze hooge zalen nagenoeg geheel ondergrondsch gelegen zijn en bevinden zich de trottoirs misschien 1½ à 2 M. onder de zolderingen der zalen.

Het was een mooi gezicht bij het eerste gerecht een honderdtal kelners uit een der zijzalen te voorschijn te zien komen.

Het menu dat misschien velen interesseeren zal is te lang om in onze kolommen opgenomen te worden, 't was goed.

Na afloop van het diner begonnen de toosten. De eerste toost door den president op den koning werd gevolgd door een op de overige leden der koninkl. familie.

Minister John Burns toostte na een lange rede op het R. I. B. A., terwijl lord Redesdale op kunst, literatuur en wetenschap een toost uitsprak, welke resp. beantwoord werden door Sir L. Celina Tadema Sir Gilbert Parker en door professor Rudolph Eberstadt.

Ten slotte sprak Sir Astor Webb de gasten toe en werd beantwoord door Mr. Daniel Burnham en Monsieur Louis Bonnier.

Daarna gingen wij naar huis om krachten te verzamelen voor den volgenden dag, Donderdag 13 Oct.

Evenals de vorige dagen werden 's morgens en 's middags druk bezochte lezingen gehouden in de zalen van het Instituut.

Onder presidium van Mr. Daniel Burnham voerden alle sprekers in verschillende talen het woord, met lichtbeelden toegelicht. Deze lezingen waren reeds gedrukt verkrijgbaar gesteld, zoodat alle sprekers zonder eenige moeite gevolgd konden worden.

Over ontwikkeling en uitbreiding van steden werd 's morgens het woord gevoerd door Mr. Raymond Unwin, Monsieur Augustin Rey, Mr. W. E. Riley, Dr. Ing. H. J. Stübben, die de vorderingen in de

Huizen met tuin te Hampstead.

Duitsche steden besprak en Professor Dr. Rud. Eberstadt, die over de groote Berlijnsche prijsvraag het woord voerde.

's Middags spraken weer vijf verschillende sprekers een groot aantal belangstellenden toe, terwijl wij besloten om bij de excursie naar Hampstead Garden Suburb aan te sluiten. Hampstead Garden Suburb, dat aan velen wellicht bekend zal zijn, ligt in het N. W. van Londen en is voor 3 pence (15 cent) in 20 minuten tijds van Charing Cross te bereiken.

In tegenstelling met tuinsteden als Letchworth is Hampstead geen stad op zich zelf, doch slechts een buitenwijk van Londen, waar uitsluitend woonhuizen gebouwd worden.

De Hampstead Garden Suburb is 96 H.A. groot en ligt grootendeels om een mooi begroeid heuvelachtig terrein van 32 H.A. groot, wat door een committee aangekocht werd als uitbreiding van de prachtige z.g. Hampstead Heath, een ongeveer 100 H.A. groot, zeer schilderachtig boschrijk terrein, bekend om de zuivere lucht.

De vorm van het terrein is zeer onregelmatig. Bij het ontwerpen van het stratenplan was het niet noodig met bestaande wegen rekening te houden. Op het zorgvuldig gemaakte plan, waarop alle hoogten tot 1.50 M. verschil waren aangegeven werden alle bestaande boomen en hun toekomstige kruinomvang aangegeven. Ongeveer in het midden bevindt zich een hoog plateau, wat voor het hoofdplein en de plaats van de voornaamste straten bestemd werd. Vanuit dit plein, waaraan men nu bezig is een der beide hoofdkerken te bouwen heeft men een breede laan ontworpen, waardoor men in een richting op de kerk uitziet en in de andere richting een prachtig gezicht heeft op de altijd mooie Hampstead Heath.

Men heeft getracht hier huizen voor alle klassen te bouwen. De kleinste huizen bevinden zich het verst van de grootste, en de huizen van middelmatige prijs bevinden zich tusschenbeide, doch de overgang is zeer geleidelijk en bijna onmerkbaar.

De grond is aangekocht tegen f 1.50 per M². Nadat men de noodige wegen en terreinen had aangelegd, heeft men de grondprijs niet geregeld naar de hoogst te verkrijgen prijs, doch men heeft rekening gehouden met de som die voor den bouw van bepaalde huizen voor grond betaald kan worden.

Niet meer dan 30 huizen mogen per H.A. gebouwd worden, hoe grooter huizen, hoe minder het aantal.

Voor elk bouwterrein zijn de grootste afmetingen van het te bouwen huis aangegeven en voor den bouw moeten de plannen aan den architect der Trust ter goedkeuring worden aangeboden.

De Trust treedt niet als huiseigenaar op, doch stelt slechts den grond beschikbaar, zoodat we landhuizen van vele verschillende architecten hier konden bewonderen.

De meeste huizen worden echter door de hier gevestigde bouwmaatschappij gebouwd. Een dier ondernemingen, eene coöperatie heeft hier vele huizen in eigendom, waarvan men bewoner wordende; gelijktijdig aandeelhouder wordt in deze onderneming.

Er zijn nu plm. 750 huizen gebouwd.

Toen wij in Golders Green Undergroundstation aankwamen, waren wij onmiddellijk op de plaats onzer

bestemming, waar Mr. Unwin ons voorging en ons allerlei inlichtingen verstrekte.

Over de huizen welke wij het eerst zagen was niet veel enthousiasme, de roode steenen en bruinroode daken maakten dan ook geen aangenamen indruk. Wel zagen wij hoe bij geringe terreinlengte langs de straat toch een groot aantal huizen, door een aangename groepeering van de prachtige vergezichten der Hampstead Heath konden genieten, wat op bijgaand plan ook wel te zien is.

Wij zagen vervolgens een hooge tuinmuur, door tuinhuisjes onderbroken, welke gebouwd was voor grondkeering en afsluiting van het lager gelegen heideveld.

In een leegstaand huis gaf Mr. Unwin vervolgens een duidelijke beschrijving en wordingsgeschiedenis van deze tuinwijk, waarna wij het huis doorwandelend in den kelder en op zolder langgemiste medeleden aantroffen.

Vervolgens verdeelden wij ons in groepjes en gingen met een der vele gidsen een lange wandeling door de aangenaam uitziende straten aanvangen. We zagen hoe opwekkend het was door deze straten te wandelen en hoe van alle boomen en terreinglooiingen partij getrokken was. In gedachten vergeleken we dit met de afbeelding der Bangkastraat in Utrecht, waarmee ons medelid de Haas ons voor kort een rilling door de leden joeg.

Hier kunnen menschen en kinderen zich flink ontwikkelen, hier zal niet veel slechts gebeuren, de tuinen rondom de huizen getuigen van veel werk en liefde voor bloemen, de grasperken zijn prachtig verzorgd en op de openbare pleinen bloeien de heerlijkste bloemen.

De hoeken der straten zijn door goede plaatsing der gebouwen aardige pleintjes geworden en elders zagen we weer hoe het eentonige van lange straten door verspringen voorkomen is en zijn ze aangenaam door gebouwen afgesloten.

Ik was in de gelegenheid zeer schilderachtige coöperatieve woningen voor oude dames te zien. Het complex huizen heeft een gesloten vorm en 2 verdiepingen.

De toegangen van de bovenste verdieping bevinden zich op een buiten het gebouw rondgaand balkon, hier en daar door gemakkelijke trappen te bereiken.

Dit balkon maakt tevens de communicatie der ondergelegen vertrekken ook bij minder goed weder niet onaangenaam.

Elke woning bestaat uit één vertrek, waarbij een frissche alkoof met raampje en een kleine bijkeuken voor het koken, als dit 's zomers in de kamer minder aangenaam is. Badkamers, waschhuis met waschbakken, strijkkachel en droogkast, alsmede een braadoven zijn voor de bewoonsters voor een kleine vergoeding te huur.

De huur van deze huisjes bedraagt ƒ 1.95 per week, belasting en watergebruik inbegrepen.

De verlichting was gas met muntmeters.

De oude dame, welke ons zoo vriendelijk rondgeleidde gevoelde zich hier zeer gelukkig. Het is hier voor deze oudjes, waarvan velen staatspensioen hadden dan ook een heel wat aangenamer leven, als wij dat uit onze gestichtachtige oudemannen- en vrouwenhuizen kennen.

We waren op onze rondwandeling zoover gedwaald dat we den weg naar het Instituut, waar de thee ons wachtte niet weer konden vinden. Na ons bij een paar lotgenooten aangesloten te hebben kwamen we nog net bijtijds om aan de gezellige tafels aan te zitten en door Mr. en Mrs. Barnett nog eenige opheldering te hooren geven.

Om 6 uur waren we weer in Londen terug.

Des avonds om 9 uur werden wij door den Lord-Mayor in het Mansionhouse ontvangen, waar wij weer vele congresleden ontmoetten, die hun middag in Dorchesterhouse of Kensingtonpalace doorbrachten en werd over en weer veel verteld en gevraagd.

Het bleek wel dat het buffet, in de nevenzalen aangericht, den meesten uitstekend beviel.

Vrijdag werden als gewoonlijk lezingen gehouden, waarvan vooral die des middags, door Lord Kitchener gepresideerd, zeer druk bezocht werden. De kroonprins van Zweden en vele andere hooge personages waren tegenwoordig.

Lord Kitchener sprak geruimen tijd van de groote moeilijkheden die hij bij de verbetering en wederopbouw van Khartoem ontmoet had en op de wijze waarop hij op deze hoogst ongezonde plaats een stad heeft weten te bouwen, waar besmettelijke ziekten nu slechts hoogst zelden voorkomen.

Hij werd luide toegejuicht en een der eerste stedenbouwers genoemd.

Daar met deze voordracht de lange reeks gesloten werd, hadden gelukwenschen plaats met het groote succes dat zij voor de sprekers geweest waren en met het groote profijt dat voor de toehoorders ervan verwacht mocht worden.

Een der Fransche bezoekers beweerde dat er te weinig vrouwelijke architecten waren en meende dat duizenden fouten van huishoudelijken aard door hen voorkomen zou kunnen worden.

's Middags brachten wij een bezoek aan de Temple en de Inns of Court.

Wij zagen er rondom groote rustige pleinen, gebouwen, waarvan de meeste uit de 16e eeuw dagteekenen.

Het was een vreemde gewaarwording in een der drukste gedeelten van Londen zulke uitgestrekte terreinen en rustige hoekjes te vinden. Wij bezichtigden vele gebouwen van binnen, bewonderden de prachtige kapconstructies en genoten van het prachtige licht dat door ramen van gebrand glas in deze hooge zalen scheen en aan het oude houtwerk en gobelins een zeldzaam schoone kleur verleende. Verder zagen

we de Temple kerk, een in 1185 gesticht rond bouwwerk, naar een model van den tempel St. Sepulchre in Jerusalem. Nadat wij de gebruikelijke theebijeenkomst gehouden hadden in Clifford's Inn verlieten we deze oude plaats, zoo rijk aan historie, om 's avonds om 9 uur in de zalen van het Instituut door lichtbeelden vele interessante platen te zien, door verschillende sprekers toegelicht. Een prachtig buffet verhoogde de gezelligheid.

Den volgenden dag hadden de groote excursies plaats naar Port Sunlight, Bournville, het mooie Bath en de beide universiteitssteden Oxford en Cambridge. Daar ik Maandag Bournville zou bezoeken, besloot ik de tocht naar Port Sunlight te volgen.

Apeldoorn. A. H. Wegerif Gzn.

HET ZILVEREN FEEST VAN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP."

Donderdag 27 October had te Rotterdam de feestelijke herdenking plaats van het 25-jarig bestaan der vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", de tentoonstelling van het werk der leden was op Maandag 17 October reeds geopend, waarvan in ons vorig nummer melding werd gemaakt.

Tegen half twee was de feestvergadering, in het gebouw der sociëteit „Eendragt maakt Magt" aan den Oudendijk, uitgeschreven. Dit gebouw, voor eenige jaren geleden gesticht onder leiding van de architecten de Roos, Overeynder en Verheul, was door de sociëteit tijdelijk aan de feestvierende vereeniging afgestaan en bleek uitnemend voor dit doel geschikt. De groote zaal op de verdieping gelegen, was eenvoudig gedecoreerd met witte linten, schilden en medaillons.

De vergadering werd geleid door den heer Albert Otten, voorzitter der vereeniging; genoemde heer heette de aanwezigen welkom, in het bijzonder de ereleden, de heeren A. le Comte uit Delft en G. J. de Jongh, oud-directeur der gemeentewerken alhier, thans in den Haag, het lid van verdienste, de heer C. J. Struyk, directeur van het bouw- en woningtoezicht hier ter stede; de afgevaardigden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, n.l. een viertal leden van het hoofdbestuur met den algem. secretaris, en den voorzitter en secretaris van Architectura en Amicitia, den voorzitter van den Bond van Nederlandsche Architecten, den afgevaardigde van de afdeeling Arnhem der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

Tot hun leedwezen waren de eere-voorzitter, professor Henri Evers en het eere-lid, de oud-burgemeester F. B. s' Jacob, verhinderd de vergadering bij te wonen.

Spreker herdacht de geschiedenis van „Bouwkunst en Vriendschap.". In de eerste plaats bracht hij een eeresaluut aan de nagedachtenis van die oprichters die heen zijn gegaan en voorts aan allen die een werkzaam aandeel in de geschiedenis der vereeniging hadden. In de eerste jaren van haar bestaan bracht de feestvierende vereeniging moeielijke jaren door. Aan haar lateren bloei komt veel dank toe aan den tegenwoordigen directeur van het bouw- en woningtoezicht te dezer stede. Mede bracht spreker hulde aan de verdiensten van den oud-voorzitter professor Henri Evers, aan die van de heeren C. N. van Goor en P. A. Weeldenburg, enz.

Voorts memoreerde de voorzitter de bestuurswisseling ten vorigen jare; aan het bestuur van thans is het gelukt, het bestaande meeningsverschil op te lossen, waardoor het zich in de sympathie zoowel van de oudere als de jongere leden mag verheugen en rustig voort kan werken aan den toenemenden bloei der Vereeniging.

Op voorstel van den voorzitter werd een dronk gewijd aan het welzijn van „Bouwkunst en Vriendschap."

Hierna deelde de voorzitter mede, dat in de laatste ledenvergadering met algemeene stemmen tot leden van verdienste zijn benoemd de heeren P. A. Weeldenburg, C. N. van Goor en J. E. Voogt M.Wzn., zulks voor de vele diensten, die zij tal van jaren als voorzitter, secretaris en penningmeester aan de vereeniging hebben bewezen.

Den heer van Goor werd bovendien aangeboden de gouden medaille der vereeniging voor de zeer bijzondere diensten door hem bewezen, gedurende zijn 14jarig secretarisschap.

De heer C. N. van Goor zeide dank voor de heusche en vriendschappelijke woorden, tot hem gericht onder voorwaarde, dat door de aanvaarding van deze eereblijken, voor hem de gelegenheid zou blijven bestaan, ook in de toekomst voor „B. en V." nuttig te kunnen zijn en niet, bij wijze van spreken, in de zilverkast der vereeniging te belanden. Ook de heer Voogt verklaarde zich gaarne bereid het lidmaatschap van verdienste te aanvaarden.

Hierna reikte de voorzitter de prijzen uit, behaald in de prijsvraag voor een ontwerp van een aanplakbiljet voor de feesttentoonstelling. De eerste prijswinner, de heer W. Bogtman, was niet aanwezig, wel echter de heer W. Stok, die ondanks zijn veeljarig lidmaatschap en middelbare leeftijd (het woord „oud" zou ik niet durven schrijven. R.), getoond had tegen de jongeren te kunnen concurreeren en den 2en prijs verkreeg.

De heer A. Salm nam vervolgens het woord namens de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam. In de eerste plaats zeide hij dank voor de gezonden uitnoodiging en uitte de beste wenschen voor „Bouwkunst en Vriendschap" onder aanbieding, als eene blijvende herinnering aan dit feest, van de medaille der Maatschappij, waarbij gevoegd is een oorkonde, vermeldende dat deze medaille wordt aan-

geboden als een blijk van hoogachting en waardeering voor hetgeen de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" van hare stichting af tot bevordering der bouwkunst heeft tot stand gebracht en voor de wijze waarop zij de belangen der bouwkunst-beoefenaren steeds heeft behartigd.

De heer K. de Bazel bracht de gelukwenschen over van den Bond van Nederlandsche Architecten en sprak den wensch uit dat de wederzijdsche verhoudingen steeds krachtiger en intiemer mogen worden.

Namens ons genootschap voerde de heer H. A. J. Baanders het woord, hierbij wijzende op onze naamverwantschap en de overeenkomst in werken en daden der beide vereenigingen en hij bood ten slotte als blijk van bijzondere hulde namens het genootschap een lauwerkrans aan.

Hierna werd nog het woord gevoerd door den heer P. A. Weeldenburg, die zijne benoeming als lid van verdienste onder danzegging aanvaardde.

Voor het sluiten der vergadering noodigde de voorzitter de gasten uit tot een bezoek aan de architectuur-tentoonstelling, die in het gebouw de Kunstkring is bijeengebracht.

Ofschoon ook op deze tentoonstelling merkbaar was dat verschillende leden hun expositiemateriaal hadden moeten splitsen, daar zij ook op de Brusselsche tentoonstelling exposeerden. Zoo was toch een zeer interessante verzameling bijeengebracht, terwijl ook aan de encadreering veel zorg was besteed.

De duisternis dwong ons ten slotte van daar te gaan en gevolg te geven aan de vriendelijke uitnoodiging van den heer J. P. Stok om te zijnen huize de „after noon tea" te gebruiken.

Vervolgens vereenigden zich de afgevaardigden als gasten der vereeniging voor het middagmaal, om zich ten slotte weder naar de hiervoor genoemde sociëteit te begeven, waar tegen acht uur 's avonds het feest werd voortgezet.

Spoedig waren de leden in grooten getale aanwezig en werden wij vergast op diverse voordrachten, zang en muziek.

Het programma bevatte onder meer de in druk verschenen feestrede, daar deze redenaar op het laatste moment verhinderd was zijn rede uit te spreken. Deze geestige rede gaf een historisch overzicht van de vereeniging en de voornaamste leden.

De clou van den avond was echter wel een kluchtspel met zang, dat zoowel door zijn inhoud als vertolking allen lof verdiende. Velen der aanwezigen kregen een persoonlijke satiriek te hooren, doch men wist dit in goeden luim te dragen.

Tijdens het gereed maken van het souper, werden de gasten gezellig bijeen gehouden in de versierde kegelbanen der sociëteit; deze banen waren kunstig in catacomben getransformeerd.

Het slot van het feest werd gevormd door een souper, waaraan een 100tal personen deelnamen, menige toast werd nog geslagen, terwijl de afgevaardigden der zustervereenigingen voor hunne komst werd dank betuigd.

De indruk, die wij van dit feest hebben medegenomen, is in korte woorden, dat men in „B. en V." de kunst verstaat van werken, zooals hunne expositie getuigt, maar daar nevens, dat men levenslustig is en uitstekend feesten weet te organiseeren. Wij bevelen ons aan ook het gouden feest met hen te vieren.

J. R.

TENTOONSTELLING TE ROME 1911.

De vertegenwoordiger der Regeering deelt ons mede dat van de 20 M. aangevraagde cimaise voor de Nederlandsche architectuur tentoonstelling slechts 15 Meter kan worden toegestaan.

Zij die voor de „keurcollectie" wenschen in te zenden worden verzocht hun opgave zoo mogelijk vóór 12 November op te geven aan het bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, dat aangezocht is om ten spoedigste de namen op te geven van H.H. inzenders.

Het voornemen bestaat, wanneer de inzending grooter is dan de beschikbare plaatsruimte, de Bouwkundige Vereenigingen te verzoeken een afgevaardigde te benoemen tot het vormen van een Jury, welke uit de opgaven een keuze zal doen.

A. Salm G.Bzn.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1740: „Den Haag, Tentoonstellingen etc." door Plasschaert.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 44. „Hek van den Hollandschen tuin op de Wereldtentoonstelling te Brussel" van A. O. „Ons Brusselsch paviljoen" door R. P. J. Tutein Nolthenius, „De bevoegdheid van den Architect", door Mr. E. H. P. Rosenboom, „Winkelpui te Zierikzee", door C. Swartbol, met afb. „Sociale hygiene en techniek", door J. L. B. Keurschot, „Brieven uit Goes."

„DE OPMERKER", No. 44. „Aanmerkij", door P. H. S. „De St. Lucasscholen in België".

„TECHNISCH WEEKBLAD", No. 43, „Iets over den bouw van tramwegen.

„DE INGENIEUR" No. 44: „De Stadhoudersbrug te 's Gravenhage" door J. M. D. Kentie c. i., met afb. „De Zuid-Bevelandsche Waterleiding" door P. Bakker Schut c. i.

„BUITEN" No. 44: „Een belangrijk werk van Tuinkunst" door F. C., met afb. „Het Leuvensmsche bosch" door A. G. Koenders, met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 85—86: „Die Architektur-Ausstellung der „Vereinigung Karlsruher Architekten" in der Grossherzoglichen Orangerie in Karlsruhe", met afb. „Grundung des Arngast-Leuchtturmes bei Wilhelmshaven", met afb. „Neuere Arbeiten von Bruno Mohring in Berlin" van Walter Lehwess, met afb. „Aus der Heimatschutz-Bewegung".

„L'A CONSTRUCTION MODERNE", No. 3—4. „L'Embarras Archéologique", van P. Planat, „Le sens décoratif en sculpture", door Henri Mayeux, „Le Salon d'Autonne", door A. Gelbert. „Etablissement Thermal de Chatel-Guyon (Puy de Rome) met afb. Arch. M. Chaussemighe, „Monument à Dom Pérignon", met afb. Arch. M. Henri Piquart, „La femme de L'Architecte", door Will Darville, „Les Arts décoratifs aux Salons de 1910", met afb. door A. D. „Hôtel particulier à Dieppe", Arch. M. Maurice Savignac", met afb.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Het is goed, dat er ontspanning is;
Hieruit put men de kracht voor des te meer inspanning.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeelingen van de Redactie. XIe Lustrum. — Jury-Rapport der Eere-Prijsvraag. — Telegram. — Plaatwerk „De Architect. — Waar gebeurt. — Studie-Commissie tot inrichting der Antwerpsche Agglomeratie. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De **1284e gewone ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 16 November e.k.** des avonds te **8.30 uur** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."

Agenda:

1. Opening en notulen der 1283e vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Ballotage van den heer D. G. G. Margadant als gewoon lid voorgesteld door de heeren D. Saal en G. J. Rutgers.
4. Voordracht van den heer W. J. M. van de Wijnpersse: *„IJzer of hout voor zwaardere draagconstructies, (kappen enz.) met eene bespreking omtrent de Stephan-kappen.*
5. Rondvraag en sluiting.

II. Tot Buitengewone-Eereleden van het Genootschap zijn bij gelegenheid van het Elfde Lustrum benoemd: Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken, Mr. Th. Heemskerk en de Burgemeester van Amsterdam, Jh. Mr. Dr. A. Roëll. Beide heeren hebben de benoeming aanvaard.

J. Roosing Jr., *te Secretaris. a.i.*

MEDEDEELING VAN DE REDACTIE.

Wegens de Lustrumviering en de opening van de Tentoonstelling op Zaterdag j.l. verschijnt dit nummer later dan gewoonlijk.

* * *

De volgende week zal verslag worden uitgebracht van den feestavond.

A. A. Hes, *Secret. der Red.*

XIe LUSTRUM.

Opening der tentoonstelling in het Stedelijk Museum.

Overeenkomstig het programma der feestviering had j.l. Zaterdagmiddag ten 3 ure de openingsplechtigheid plaats. Zeer velen der Amsterdamsche en buitenleden van ons Genootschap en vele afgevaardigden van andere vereenigingen, ook van buiten onze stad, waren bijeengekomen en bekeken, in afwachting van den komst van onzen Burgemeester, de zalen en de inzendingen.

Door de goede zorgen van den secretaris der Lustrum-Commissie, ons ijverig lid Jan de Meijer, bijgestaan door de leden Lippits, Roosing, Moen, Hack, Rutgers en anderen, heeft de Eerezaal een verandering ondergaan, die haar een zeer aangenaam aanzien geeft en de gelegenheid tot exposeeren van architectuur-teekeningen, foto's, enz. zeer verbeterd heeft.

Precies om drie uur werd onze burgemeester, Jhr. Mr. A. Roëll, binnengeleid door eene deputatie uit de Lustrum-commissie, en nadat de aanwezigen zich in

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirant-leden f 7.50.

een grooten kring geschaard hadden, nam onze Voorzitter het woord, om allen namens het Genootschap welkom te heeten bij de plechtigheid, waarmede onze Lustrumviering aanvangt. Hij sprak er zijne voldoening en vreugde over uit, dat zoovelen opgekomen waren en daarmede blijk gaven van belangstelling in het Genootschap en in de belangen, die wij voorstaan: de behartiging van de architecturale kunsten. Juist in dezen tijd en in onze mooie stad moet die belangstelling op hoogen prijs gesteld worden. Meer en meer dient men te gaan begrijpen, dat de verzorging van het uiterlijk aanzien onzer huisvesting, van het interieur der woningen af, tot de woning van de geheele gemeenschap, de Stad, toe, aan de zorgen van bekwame kunstenaars moet toevertrouwd worden — niet alleen waar het den nieuwen uitleg betreft, maar ook waar het de verzorging geldt van wat onze groote voorouders ons ten gebruike, ter verzorging, ter veredeling nagelaten hebben. Zij zijn ons daarbij op onovertreffelijke wijze voorgegaan en wie na een bezoek aan vreemde steden weer terugkomt in Amsterdam, wordt immer weer getroffen door de breedheid, door het magistrale gebaar, waarmede in de 17e eeuw onze stad vergroot werd. Wij hebben dit voorbeeld slechts na te streven, en dragen de verplichting, de schoone erfenis met evenveel breedheid te beheeren. Spreker meende in de tegenwoordigheid van onzen Burgemeester te dezer plaatse eene aanduiding te mogen zien, dat bij de overheid erkend wordt, welke belangrijke rol de Architect daarbij heeft te vervullen. Met erkentelijkheid heeft spreker kennis genomen van de mededeeling, dat onze Burgemeester het Buitengewoon-Eerelidmaatschap van ons Genootschap wel heeft willen aanvaarden en dankte hij Jhr. Roëll voor de eer hiermede ons bewezen, onder het uitspreken van de verwachting, dat krachtige samenwerking bij de behartiging van de belangen der openbare schoonheid in onze mooie stad, tusschen overheid en de Architecten-wereld, hieruit moge voortvloeien.

Een hartelijk, spontaan applaus onderbrak hier de rede van den voorzitter, die vervolgens mededeelde, dat ook Z. E. de Minister van Binnenlandsche Zaken de Benoeming tot Buitengewoon-Eerelid van ons Genootschap heeft aangenomen. Spreker gaf uiting aan den dank, die ons Genootschap voor dit nieuwe bewijs van belangstelling verschuldigd is, nadat deze belangstelling reeds zoo duidelijk gebleken is bij de inwilliging van ons verzoek om subsidie ten behoeve van onze afdeeling voor Hooger- en Voortgezet Bouwkunst onderricht. Na het hierop volgende applaus, verleende spreker het woord aan den heer H. P. Berlage Nzn. voor het houden van zijn rede.

De heer H. P. Berlage Nzn. sprak hierop ongeveer als volgt:

„De wet van het Genootschap „Architectura et Amicitia" schrijft voor, dat om de vijf jaar een lustrum zal worden gehouden, dus een herdenkingsdag der stichting zal worden gevierd", en dat het Bestuur daaraan een tentoonstelling van bouwkundige werken verbindt, kan niet anders dan geprezen worden.

Wanneer men echter voor zulk een tentoonstelling een ruimere belangstelling verwacht dan die onder vakgenooten, dan ondervindt men gewoonlijk een teleurstelling, omdat bouwkunsttentoonstellingen maar zeer matig worden bezocht.

Dit mogen we betreuren, het is niettemin begrijpelijk, omdat bouwkundige teekeningen nu eenmaal geen schilderijen zijn en bovendien een bijzondere studie vereischen om te worden begrepen en gewaardeerd.

Want ofschoon voor het begrijpen van schilderijen ook een dieper inzicht noodig is, dan hetgeen uit het bloote aanschouwen wordt verkregen, ze bieden door de voorstelling als zoodanig reeds genoeg, om bij de groote massa belangstelling te wekken en mooi of leelijk te worden gevonden.

Dat nu is bij de bouwkundige teekeningen niet het geval, omdat het gebouw „in natura" het werk is wat moet worden beoordeeld, en de teekening geen doel maar slechts middel is.

Toch kan en moet er meer belangstelling zijn voor dat middel, omdat daardoor alvast kan worden gezien wat in project en wat reeds gebouwd is, vergelijkingen konden worden gemaakt, maar vooral de ontwikkeling der bouwkunst bestudeerd, ook in schetsen van plannen, die wel niet tot uitvoering kwamen, maar toch voor die ontwikkeling van het grootste belang zijn.

En daarom is het goed, dat tentoonstellingen als deze, welke zoostraks zal worden geopend, geregeld worden gehouden.

Toch valt er in de laatste jaren vooruitgang te bespeuren in de publieke belangstelling voor de Architecturale kunst, omdat er eenig begrip schijnt gekomen voor de schoonheid van die kunst, die de afspiegeling is van het maatschappelijke leven, de eigenlijke historische kunst.

Daartoe heeft ongetwijfeld veel bijgedragen de goede en vele populaire lectuur die er in den laatsten tijd over bouwkundige onderwerpen is verschenen en de voordrachten die daarover, ook vooral door het initiatief van dit Genootschap, zijn gehouden.

Maar vooral kan die stijgende belangstelling worden toegeschreven aan het feit, dat er in de Architectuur van den laatsten tijd weer iets van een levende kunst is ontdekt, een kunst die waardig zich voelt dat zij een gevolg is van het geestesleven van dezen tijd.

Daardoor is ook het begrip van wat bouwen eigenlijk is, levendiger geworden; terwijl de belangstelling van nog niet lang geleden, slechts tot zeer enkele beperkt bleef, d. i. tot dezulken, die zich voor oude stijlvormen interesseerden; want wat kon het ten slotte voor algemeene geestdrift wekken te weten, dat een gebouw in dezen of genen stijl is gebouwd,

terwijl men die stijlvorming aan oude Architectuur toch veel beter kon bestudeeren, omdat de regeneratie daarvan in lateren tijd toch niet anders dan een dégeneratie kon zijn.

Nu is het juist het Genootschap „Architectura" geweest, het Genootschap der jongeren, dat altijd voor die nieuwere denkbeelden is opgekomen, waar deze een belangstellende bespreking en een goeden bodem voor ontwikkeling hebben gevonden; toch zal een vereeniging als de onze zich nog meer moeten inspannen dan reeds geschiedt, om dan nog maar een zeer klein gedeelte verwezenlijkt te zien van wat de Architecten zich voorstellen, van wat zij hun idealen zouden kunnen noemen; want het kan niet worden ontkend, dat ons land in 't bijzonder een ongunstigen bodem is, voor de ontwikkeling der Architectuur; en dan bedoel ik dit niet in technischen maar in geestelijken zin; d. w. z. dat er in het algemeen bij de overheid niet veel geestdrift bestaat om de Architectuur te bevorderen, dus gelegenheid te geven deze tot uiting te doen komen.

Want wanneer men het doel wil moet men ook het middel willen en dat middel dat in dit geval in het meervoud moet worden genomen, is nagenoeg altijd uiterst beperkt.

Vergelijkt men toch de afmetingen der gebouwen, die over onze grenzen worden gemaakt, en de middelen tot hunne Architecturale manifestatie met gelijksoortige hier te lande, dan kan men niet zeggen, dat de Nederlandsche bouwmeesters worden verwend. En dan moeten nog niet zoozeer de Bouwmeesters als wel de Nederlandsche burgers worden beklaagd, om hun gebrek aan inzicht, dat belet dat die kunst zich ten volle ontwikkelt, die vermag schoonheid te geven aan het geheele gemeenschapsleven.

En juist om dat inzicht te verhelderen moeten alle krachten door de Architecten worden ingespannen; moet de belangstelling in onze kunst worden gewekt en moet er vooral zoo langzamerhand naar worden gestreefd te beletten, dat onbevoegden deze kunst beoefenen.

En om daartoe te geraken kunnen vooral ook tentoonstellingen bevorderlijk zijn, die, wanneer de architecten zelf er dan op bedacht zijn om aan hunne teekeningen een zoodanige zorg te besteden, dat een bezoek daaraan niet te zeer afschrikt, d. w. z. dat zij van die teekeningen geen schilderijen maken, maar voorstellingen in die kunstvorm, die voor het bouwkundig karakter het beste past.

Want alleen daardoor zal juist het begrip worden gewekt, dat bouwen iets anders beteekent, dan alleen uiterlijke verschijning en dus een waarborg geven voor den groei der belangstelling in onze d. w. z. in ons aller kunst.

En dan kan ook langzamerhand worden verwacht, dat ook hier te lande zal worden geeischt een manifestatie der Architecturale kunst, zooals die behoort te zijn, wil zij waarlijk veredelend werken op heel het volk.

In Amsterdam zijn thans belangrijke vraagstukken aanhangig, die juist dit punt innig raken.

Met den wensch, mijnheer de Burgemeester, dat onder Uw Bestuur deze tot een waardige oplossing worden gebracht om aan Amsterdam een monumentaal karakter te geven, verzoek ik U uit naam van het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" deze tentoonstelling te willen openen".

De burgemeester Jhr. Mr. Dr. A. Roëll hierna het woord nemend, herinnert aan de omstandigheid dat de Commissaris der Koningin in deze provincie door familieomstandigheden verhinderd is, der gewoonte getrouw, deze tentoonstelling te openen en daarom diens taak volgaarne heeft overgenomen, omdat hij thans in de gelegenheid wordt gesteld in den kring van „Architectura et Amicitia" zelve te zeggen, hoezeer hij de onderscheiding van het buitengewoon eerelidmaatschap op prijs stelt.

Het is spr.'s wensch vele malen in staat te worden gesteld in aangename samenwerking met „Architectura et Amicitia" te mogen treden, in het bijzonder bij de uitoefening van zijn ambt, in die gevallen waarbij de belangen van „Architectura et Amicitia" en de gemeente Amsterdam gemeenschappelijk zijn.

In de belangwekkende rede van den heer Berlage, voor welke rede spr. namens het Genootschap dank zegt, is het nut van tentoonstellingen als deze voor de belangstelling in de architectuur voortreffelijk uiteengezet. De indruk van die rede zou door leekenbeschouwingen slechts verzwakt kunnen worden. Toch meent spr. te mogen constateeren dat de Regeering en evenzeer de stedelijke overheid van Amsterdam, bij de totstandkoming van haar gebouwen rekening houdt met architectonische eischen. Vooral in den jongsten tijd zijn er voorbeelden te over, die getuigen dat het loffelijk streven voorzit aan de architectonische belangen die zorgen te geven, welke zij toekomen.

Tot zoover wat het „Architectura" betreft van het genootschapsdevies, waarin ook „Amicitia" staat geschreven.

Moge die vriendschappelijke samenwerking tusschen de architecten leiden tot waardeering en opbouw van een ieders werkzaamheid. Ook bij de architectuur heeft wel eens onderlinge naijver en afbrekende critiek en een niet altijd ongerepte concurrentiestrijd hun schadelijke uitwerking gehad, juist daar waar onderlinge waardeering en samenwerking iets groots hadden kunnen tot stand brengen. Moge in de toekomst ieder, met handhaving van eigen zelfstandigheid, zich geroepen gevoelen de vriendschapsbanden te versterken, waardoor waardeering en daardoor samenwerking zich ontwikkele in het belang der architecturale kunst.

Spr. besloot zijn rede met den wensch dat de genootschapsleden het lustrum van „Architectura et

Amicitia" opgewekt mogen vieren en verklaarde de tentoonstelling geopend.

Hierna begon een rondgang van de talrijke aanwezigen langs het geëxposeerde werk.

Zoowel van de tentoonstelling, die voorloopig slechts twee zalen omvat, als van den feestavond die dezen dag zou besluiten, zullen wij later melding maken.

JURYRAPPORT DER EERE-PRIJSVRAAG.

Op de door het Genootschap uitgeschreven eere-prijsvraag voor het ontwerp van een kopstation met verhoogd spoor voor een gemeente als Amsterdam, zijn 9 ontwerpen ingekomen onder de navolgende motto's, te weten:

1.	„Terminus",	bestaande uit	8	teekeningen.
2.	„Waarheid",	„ „	12	„
3.	„Velocitas",	„ „	5	„
4.	„Studie",	„ „	9	„
5.	„Stadspoort",	„ „	5	„
6.	„Elfde lustrum",	„ „	6	„
7.	„Rust",	„ „	8	„
8.	„Snelverkeer",	„ „	7	„
9.	„A.et.A.", (monogram)	„ „	15	„

't Spreekt van zelf dat de eischen van gemakkelijke circulatie en dienst voor het ontwerp van een station van overwegende beteekenis zijn, zoodat het zwaartepunt der beoordeeling dan ook daarin gelegen moet zijn.

Ontwerp No. 1 onder motto „Terminus".

Dit ontwerp dan, naar het bovenstaande beoordeelende, blijkt voldoende te zijn wat den aanleg van de hoofdvestibule en de trappen naar de perrons betreft, daarentegen is de ruimte der trappen aan den voorgevel van de bagageruimte en het reisbureau wat klein en daardoor hinderlijk voor het geregelde verkeer.

Het kantoor van het bagagelokaal ware beter in het midden gesitueerd en dan bovendien kleiner, daar het ontworpene van pl. m. 100 M². veel te groot is.

Een ruimte voor het publiek is op den beganen grond van het postkantoor niet noodig, alleen een toegang met trap naar het wachtlokaal op de verdieping van het perron.

Het reisbureau is ook te groot en heeft onvoldoende licht, hetgeen ook geldt voor enkele vertrekken van de woning van den kastelein.

't Schijnt dat de groote afmetingen van het geheele ontwerp ook van invloed waren op de onderdeelen, want ook de lokalen voor de politie zijn veel te groot.

De vestibule van het koningspaviljoen van 10 × 13.5 M bij 4 M. hoogte is niet fraai, terwijl de trap te steil is.

De toegang van af dit paviljoen naar het perron door een gang van 35 M., wijst er op dat dit gedeelte van het ontwerp niet goed doordacht is.

De uitgangen in de vleugelgebouwen zijn goed gelegen alhoewel direct beter ware geweest, de lage corridor is niet mooi en ook onnoodig.

Het lokaal voor ontvangst van bagage is goed.

De overdekte standplaats van rijtuigen, pl. m. 200 M². is te klein, terwijl het dagverblijf voor de koetsiers niet gunstig is gelegen.

De afmetingen der woningen vertoonen dezelfde overdreven groote maten.

Indien de tallooze pijlers, onder het emplacement, bedoelen eene geheele onderkeldering van de perrons en sporen, dan is dit veel te kostbaar en onnoodig; de liften gelegen aan het einde der bagage-perrons veroorzaken lange omwegen naar de treinen en goederenlokalen. Eén tunnel in het midden van het station ware beter geweest.

Van de lokalen aan het perron valt 't volgende te zeggen, in het algemeen zijn deze niet gunstig verlicht, omdat zij door de toiletten van het perron zijn afgescheiden, ook de combinatie van de toegang der wachtkamers en die der toiletten is niet gelukkig; overigens zijn de wachtkamers zeer goed gelegen.

Het telefoonkantoor ligt ongunstig, omdat het voor het personeel niet direct is te bereiken.

Bij de buffetten der 1e, 2e en 3e klasse ontbreken de noodige dienstlokalen.

Het lokaal voor het publiek en voor den postdienst is te groot, ook de retiraden zijn niet gemakkelijk te bereiken.

Een overkapping met 9 kappen van het emplacement is niet mooi en niet wenschelijk.

De architectuur is zoowel van massaverdeeling als van detail goed opgevat en hoewel eenvoudig, van zeer goede hoedanigheden.

De middentoren zal veel van zijn effect verliezen, omdat hij te veel naar achteren is geplaatst, de kapjes zijn niet in harmonie met het overige.

Het teekenwerk is zeer goed.

Ontwerp No. 2 onder motto „Waarheid".

De hoofdvestibule lijdt aan het euvel, door te veel steunpunten der gewelven, het overzicht niet gemakkelijk te maken, terwijl de 3 verschillende hoogten daarin niet fraai zullen zijn.

Ook door te groote diepte van het plaatskaartenbureau is de ruimte, voor de trap naar het perron, niet groot genoeg voor het verkeer naar bagage- en reisbureau.

Er ontbreekt een trap tusschen het plaatskaartenbureau en het daarboven gelegen bureau van den chef.

De circulatie echter met de wachtkamers, die gemakkelijk zijn gelegen, is goed, evenzoo met de retiraden.

Het koningspaviljoen is niet gunstig van indeeling en de toegang niet fraai. Het salon moet tevens doorgang zijn, daar in het andere geval de hal voor dat doel gebruikt zal worden.

De terrasvormige aanbouwen zoowel aan den voor-

als zijgevels, zullen in het algemeen niet voldoen. Zij benemen het uitzicht van af de wachtkamers op het plein, terwijl zij nog het nadeel hebben van voor standplaats voor rijtuigen te laag te zijn.

De hoogte der zuilen is slechts 2.50 M., terwijl 3.50 M. noodig is.

In het algemeen is het gebouw daardoor te diep geworden, hetgeen tot allerlei mocilijkheden met de verlichting aanleiding geeft.

Eene strook van 7.— M. had er af gekund, daardoor zijn de uitgangen, alhoewel in verband met afgifte bagage en rijtuig-standplaats goed, doch te uitgebreid geworden.

De architectuur heeft veel verdienste, maar is verbrokkeld en niet tot eenheid geworden.

Het karakter van den gevel is veel beter dan van de buiten-architectuur; beslist onmonumentaal zijn de lage aanbouwtjes aan den ingang.

Het detail is goed bestudeerd, de koepelbekroning is echter mislukt.

Het plan vertoont bijzondere waardeering voor de ernstige wijze waarop het is uitgewerkt.

Het teekenwerk is goed.

Ontwerp No. 3 onder motto „Velocitas".

Dit ontwerp heeft, in verband met de circulatie, het nadeel dat het plaatskaartenbureau ten opzichte der pijlers in de vestibule zeer ongunstig ligt. Dit bureau heeft bovendien geen verbinding met het bureau van den chef daarboven.

Het lokaal voor de afgifte van bagage is goed, echter de ruimte van het kantoortje ongeschikt, ook de overige lokalen zijn voldoende gedisponeerd, alhoewel de post geen publieke hal op den beganen grond noodig heeft.

De indeeling van het koningspaviljoen is voor het gebruik niet gemakkelijk, de groote uitgangen zijn goed gelegen, maar te groot en van een onnoodigen omgang voorzien.

De wachtkamers zijn goed, alhoewel de corridor, daarvoor gelegen, onnoodig is; de vleugelgebouwen zijn nog te diep, de gang is donker.

De massaverdeeling der architectuur is niet kwaad, het detail vertoont echter geen aangename vormen en de raamverdeeling beneemt te veel licht.

De middenbouw, die het hoofdmoment had moeten vormen, is het minst geslaagd.

Het teekenwerk is goed.

Ontwerp No. 4 onder motto „Studie".

Ofschoon de vestibule ruim is opgevat, is toch het overzicht door den ronden vorm van het plaatskaartenbureau niet gemakkelijk.

Het bagagelokaal is goed, ofschoon het gebruik daarvan verkeerd is gedacht, de constructie der groote vestibule blijkt niet geheel doorwerkt te zijn.

De wachtkamers zijn, hoewel de gang daar langs overbodig is, gemakkelijk toegankelijk.

De beneden toiletten hebben weinig licht.

De lokalen voor de post zijn onvolledig ingedeeld, terwijl ook de keuken te weinig licht heeft.

De toegang van het koningspaviljoen naar het perron is onvoldoende, terwijl de ingang naast de keuken ongunstig is gelegen.

De architectuur is in zijn grooten opzet, rustig en fijn gevoeld, maar de torens zijn zwak van samenstelling, voornamelijk wat het bovendeel betreft.

Ontwerp No. 5, motto „Stadspoort".

De groote dienstlokalen in dit ontwerp zijn goed gedisponeerd, ofschoon het plaatskaartenbureau te diep is en daardoor weinig licht heeft, terwijl de toiletten geen licht ontvangen.

De wachtkamers zijn in zooverre ongunstig gedisponeerd, dat de wachtkamer der 1e klasse geheel gescheiden ligt van den eetzaal der 1e en 2e klasse.

De ruimte voor de poort is te groot geprojecteerd, terwijl eene verbinding naar de beide lokalen ontbreekt.

Het koningspaviljoen is vrij goed, hoewel het salon te veel ter zijde ligt.

De uitgangen zijn niet in verbinding met de standplaatsen voor rijtuigen, terwijl deze standplaatsen veel te diep zijn.

De architectuur is wat saai van massa-verdeeling, maar vertoont in den voorgevel wel eenheid, terwijl daarentegen in den zijgevel alle eenheid ontbreekt.

Het detail geeft, alhoewel kwaliteiten bezittend, toch vreemde oplossingen te zien.

Ontwerp No. 6, motto „Elfde Lustrum."

In dit ontwerp is de verbinding van vestibule met de hoofddienstvertrekken onvoldoende, speciaal wat betreft het afgifte bagage-bureau en het plaatskaartenbureau.

De traptoegang tot het perron heeft onvoldoende hoogte en is te smal.

De lokalen voor den post- en telegraafdienst zijn onvoldoende gedistribueerd.

Het koningspaviljoen heeft 't zelfde gebrek, de geheele indeeling op de perronhoogte is ondoelmatig.

De architectuur vertoont geen gunstige massaverhoudingen, de rangschikking der motieven is slecht, hetgeen oorzaak is van een onrustig geheel, ook het detail bevestigt dit oordeel.

Ontwerp No. 7 onder motto „Rust".

Een ontwerp van geheel onvoldoende indeeling, dat echter wat de vormgeving der gevels betreft, wel verdienste heeft.

Vooral wat de massa verdeeling betreft, vertoont dit ontwerp karakter, het detail is echter onvoldoende uitgewerkt.

Ontwerp No. 8 onder motto „Snelverkeer".

Dit ontwerp heeft een geheel onvoldoende indeeling en vertoont eene bezwaarlijke architectuur.

Ontwerp No. 9 onder motto „A et A" (monogram)
Dit ontwerp geeft geene aanleiding tot eene ernstige beschouwing.

Conclusie.

Van de 9 ingezonden ontwerpen blijken de drie navolgende onder de motto's „Terminus", „Waarheid" en „Studie", de besten te zijn.

De vergelijkende beschouwing der verschillende kwaliteiten bracht ons er toe, de volgorde als volgt vast te stellen.

No. 1 motto „Terminus".
„ 2 „ „Studie".
„ 3 „ „Waarheid",

alhoewel de Jury van meening is, dat het ontwerp onder motto „Terminus" als zoodanig geen eerste prijs vertegenwoordigt.

Het aan ons door het Genootschap beschikbaar gestelde bedrag van *f* 400.— wenschen wij als volgt te verdeelen.

aan No. 1 motto „Terminus" een bedrag van *f* 160.—
aan „ 2 „ „Studie" „ „ „ „ 140.—
aan „ 3 „ „Waarheid" „ „ „ „ 100.—

De Jury.

K. P. C. de Bazel.
H. P. Berlage Nzn.
Amsterdam, 9 Nov. '10. D. A. N. Margadant.

* * *

NAMEN der bekroonde inzenders van antwoorden op onze Eere-Prijsvraag.

NA toestemming van de inzenders werden de naambrieven der drie bekroonde ontwerpen geopend en blijkt dat:

het ontwerp onder motto „Terminus" is van den heer Charles Estourgie;

het ontwerp onder motto „Studie" is van den heer J. Crouwel Jr.;

het ontwerp onder motto „Waarheid" is van den heer J. G. van Essen, allen te Amsterdam.

J. Roosing Jr., *te Secretaris a. i.*

TIJDENS de feestviering op j.l. Zaterdagavond werd het navolgende telegram verzonden aan Dr. van der Hoeven, Psychiater te Rotterdam:

„Bij gelegenheid van het elfde lustrumfeest van „Architectura et Amicitia" hebben de aanwezigen U om Uwe mededeelingen op de Leidsche debatingclub minzaam, maar hartelijk uitgelachen."

De Feest-Commissie.

PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Heden verscheen het *Plaatwerk „De Architect"*, waarbij de volgende circulaire verzonden werd:

Het is nu welhaast drie jaar geleden, dat de toenmalige uitgever de uitgave van ons plaatwerk staakte.

Sedert werd niet stil gezeten, integendeel, naar een nieuwen uitgever werd gezocht en reeds scheen een voortzetting verzekerd, toen ook hierop teleurstelling volgde, die oorzaak werd van een hernieuwd uitstel.

Thans is de uitgave door het Bestuur der Vennootschap zelf ter hand genomen, waarbij de medewerking verkregen werd van den Administrateur van het Genootschap, die met energie de hand aan het werk heeft geslagen om eene geregelde voortzetting te waarborgen.

„De Architect" had zich reeds burgerrecht verworven in ons land en daarbuiten.

Dit plaatwerk gaf alles op Bouwkundig en Kunstnijverheid-gebied dat door beteekenis van vorm, kleur en compositie zich onderscheidde.

Deze uitgave was reeds de vraagbaak geworden van hen die wegwijs wilden worden in de heerschende kunststroomingen van dezen tijd, gelouterd als zij haar uitingen wisten door een redactie, die zorgvuldig het blijvend schoon van het voorbijgaand schiftte. Zij zal dit trachten te blijven doen.

Gedurende den tijd dat ons plaatwerk niet verscheen, zijn de Architecten en de Kunstnijveren doorgegaan met hunnen arbeid. Is het wonder dat overvloedige stof thans aanwezig is, waardoor het mogelijk zal zijn de achterstallige jaargangen aan te vullen niet alleen, doch ook door te gaan met goede reproducties, waartoe de redactie in de gelegenheid is gesteld door tal van inzendingen?

Met vol vertrouwen wordt dan ook deze nieuwe serie geopend, die begonnen wordt met een aflevering, gewijd aan het „Beethoven-huis" van H. P. Berlage en in de eerstvolgende afleveringen voortgezet met tal van werken onzer meest erkende tijdgenooten.

Deze uitgave zij in ieders belangstelling aanbevolen.

Rotterdam, Nov. 1910. W. Kromhout Czn.

* * *

Aan de leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia", die der zustervereenigingen en allen die belang stellen in de Bouw- en Sierkunst, Kunstnijverheid en de Heraldiek.

Mijne Heeren!

Bij u allen mag nog de herinnering levendig verondersteld worden aan het bestaan van het plaatwerk „De Architect", onder redactie van het Genootschap „Architectura et Amicitia", in weerwil van de drie jaren welke passeerden zonder dat een enkele aflevering dezer uitgave de pers mocht verlaten.

De meesten uwer zullen de geschiedenis, zij 't dan ook slechts in groote trekken, herinneren, welke „De Architect" gedurende dien tijd doormaakte en enkelen zullen bekend zijn geworden met de moeilijkheden en teleurstellingen, welke bestuurderen van het Genootschap en van de Vennootschap gedurende het tijdvak moesten ervaren.

Dank *zij* de betoonde belangstelling van velen is het thans mogen gelukken de uitgave te hervatten.

Aan medewerkers ontbreekt het de redactie niet. Voor een 10-tal afleveringen is reeds de stof voorradig en deze vertegenwoordigt het beste werk van onzen tijd, met zorg geordend en gereproduceerd.

Met het meeste vertrouwen zenden wij de eerste aflevering der nieuwe serie, gewijd aan Berlage's „Beethoven-huis", de wereld in, overtuigd van de belangstelling welke zij bij alle vrienden der kunst zal ontmoeten.

De 18e jaargang, waarvan destijds vier afleveringen verschenen, zal nog dit jaar voltooid worden. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een voorloopig omslag. Vervolgens verschijnt de 19e jaargang, 6 afleveringen, in ongeveer 9 maanden, in een fraai omslag van de hand des heeren R. N. Roland Holst. Wij houden ons verzekerd dat de vroegere abonné's zich allen opnieuw weer zullen willen verbinden, en tal van nieuwe, de uitgave zullen willen steunen, welke dient tot verbreiding der kunst, tot verwezenlijking onzer gemeenschappelijke idealen.

Voor Bestuur en Redactie,
G. J. Rutgers, *Dir.*

* * *

Het plaatwerk bevat hedendaagsche en oude architectuur, kunstnijverheid, heraldiek enz.

Elke jaargang bestaat uit 36 platen, uitgevoerd in phototypie, photolitographie en in aquareltypie, benevens een meer of minder uitvoerige beschrijving der platen, en verschijnt in 6 afleveringen, elk van 6 platen.

De prijs is bij inteekening bepaald op slechts *f* 7.50 per jaargang; voor leden van het Genootschap *f* 5.—. Men verbindt zich voor het abonnement op den volledigen jaargang.

Over de abonnementsgelden wordt na verschijning van de derde en de zesde aflevering beschikt.

Van den negenden en den tienden en van den twaalfden tot en met den achttienden jaargang zijn nog een beperkt aantal exemplaren verkrijgbaar, welke voorloopig nog tegen den gewonen abonnementsprijs kunnen verstrekt worden.

Correspondentie-adres van de Redactie en van de Administratie: G. J. Rutgers, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

WAAR GEBEURD.

Een architect liet, in opdracht van een Stoomtram-Maatschappij, door een aannemer een paar remises bouwen. Toen alles klaar was, zou men er de rijtuigen en de locomotieven in gaan brengen. Op een schoonen avond gleden de eersten geruischloos de holle ruimten binnen, doch de locomotief ..... kon er niet door! Hij bleek te breed en te hoog! Algemeen gevraag: hoe kan dat? De staf van den bouwmeester vertelde dat „de duimstok van de maatschappij" den ganschen schuldenlast diende te dragen. Die bleek nu achteraf van een anderen grondmaat te zijn dan die des architecten.

Intusschen bepeinzen de locomotieven in den manegeschijn het alvermogen der 20e eeuw.

Studie-Commissie tot inrichting der Antwerpsche Agglomeratie.

WEDSTRIJD voor het benuttigen der gronden beschikbaar geworden ten gevolge der slechting der versterkte omheining van Antwerpen.

Verslag van den Keurraad.

Op Maandag 17 October 1910, is de Keurraad, om 10 uur 's morgens, bijeengekomen in het lokaal van de Commissie, 59, Schottershofstraat, te Antwerpen.

Mijnheer Bouvard laat weten dat het hem onmogelijk is, tengevolge van heirkracht, de werking van den Keurraad bij te wonen. Bij toepassing van artikel 20 van het programma des wedstrijds, heeft de heer Minister van Landbouw en Openbare Werken den heer Delbeke als lid van den Keurraad aangesteld, ter vervanging van M. Bouvard.

Met algemeene stemmen, wordt M. Delbeke als voorzitter van den Keurraad aangesteld.

Na kennis van het programma genomen te hebben, begeeft de Keurraad zich naar de Feestzaal der Meirplaats, waar tentoongesteld zijn de 27 ingekomen ontwerpen. De Keurraad bestatigt allereerstens dat al deze ontwerpen op tijd ontvangen zijn, in het door het reglement vastgesteld termijn.

Deze ontwerpen zijn de volgende:

Brabo	SPQA
Wapens van Antwerpen	Cités, jardins for ever
Pour l'Avenir	Rust Roest
Projet réalisable	Vel avulsae fromescent
Metropolitain	Lutetia
Verite	AAT
Satyrane	Antwerpen boven
Greater Antwerp	Axe de l'Europe
Vires acquirit eundo	Anvers en Avant
Afgekapte hand	Gulden Ring
Zeemeeuw	A
Grooter Antwerpen	Auto
Anvers aux champs	Drijhoek & Cirkel
Coco!	

De namiddag wordt gebezigd voor een bezoek aan de gronden die het voorwerp van den wedstrijd uitmaken.

Op Dijnsdag 18 October worden de ontwerpen achtereenvolgens onderzocht en besproken door de vereenigde leden van den Keurraad.

De Keurraad behoudt na dit eerste onderzoek de volgende ontwerpen:

Brabo	Coco!
Wapens van Antwerpen	SPQA
Pour l'Avenir	Antwerpen boven
Projet réalisable	Axe de l'Europe
Afgekapte hand	Anvers en Avant
Zeemeeuw	Gulden Ring
Anvers aux champs	Drijhoek & Cirkel

Een tweede onderzoek, in dezelfde voorwaarden gedaan, doet den Keurraad besluiten volgende ontwerpen te behouden:

Pour l'Avenir	Anvers en Avant
Afgekapte hand	Gulden Ring
Zeemeeuw	Drijhoek & Cirkel

Op Woensdag 19 October, richt het oordeel van den Keurraad zich in 't bijzonder op de zes ontwerpen, die den vorigen dag werden voorbehouden.

De Keurraad besluit tot volgende rangschikking:

1° Gulden Ring — met algemeene stemmen.

2e Pour l'Avenir — met algemeene stemmen.

De ontwerpen „Anvers en Avant" en „Afgekapte Hand" bekomen ex aequo 6 stemmen op 8, het 2e jury-lid de voorkeur gevend aan het eerste ontwerp, het 8e jury-lid aan het tweede ontwerp.

Eene woordenwisseling wordt aangegaan om te weten of aan den eerst-bekroonde de premie van 25000 frs. moet worden toegekend.

Eenige leden, alschoon de groote verdienste van het ontwerp erkennend, wijzen er echter onvolmaaktheden in aan, namelijk voor wat aangaat de afmetingen van enkele openbare plaatsen en de gebrekkige verkavelingen. Eenige leden erkennen deze onvolmaaktheden, andere willen slechts de laatste erkennen, maar meenen toch, gezien de schoonheid der belangrijkste lijnen en van het geheel van het ontwerp — dat deze onvolmaaktheden den Keurraad niet moeten bewegen gebruik te maken van het recht hem door art. 17 van het programma gegund en het bedrag der premie te verkleinen.

Met 6 stemmen tegen 2, besluit de Keurraad dat de premie van 25000 franken zal toegekend worden aan het met den eersten prijs bekroonde ontwerp. De twee andere leden verklaren, na de stemming, zich bij de meening van de meerderheid aan te sluiten.

Ten gevolge hiervan, besluit de Keurraad:

A. — De premie van 25000 franks, door het programma in artikel 16 voorzien, wordt toegekend aan het ontwerp dragend het kenmerk „De Gulden Ring".

B. — De premie van 10000 franks wordt toegekend aan het ontwerp dragend de kenspreuk „Pour l'Avenir".

C. — De premie van 5000 franks wordt toegekend bij helft aan elk der twee ontwerpen dragend als kenteeken het een „Anvers en Avant", het ander „Afgekapte Hand".

De Keurraad drukt ook den wensch uit — steunend op artikel 22 van het programma — dat de Commissie aan den Belgischen Staat voorstelle het ontwerp met de kenspreuk „Brabo" aan te koopen, mits de som van fr. 1000.

Na dit verslag opgesteld te hebben, en bij toepassing van artikel 18 van het programma van den wedstrijd, opent de Keurraad de omslagen waarin de namen der prijswinnaars besloten zijn:

1e Prijs: Mr Henri Prost, Arkitekt, oud-pensionnaris van de Academie de France te Rome, 13, Quai de la Tourelle, Parijs.

2e Prijs: Mr J. Marcel Auburtin, Arkitekt van den Staat, 9, Avenue du Trocadéro, Parijs.

3e Prijs, ex aequo: *A.* Dr Emeric Forbath, Ingenieur, professor aan de Polytechnische School; Eugeen Lechner, Arkitekt; Ladislas Warga, Arkitekt, alle drie van Budapest, Hongarije.

B. Alexis van Mechelen, Arkitekt, St.-Paulusstraat, 38, Antwerpen.

Waarvan huidig verslag is opgemaakt en door al de leden van den Keurraad getrekend.

Gedaan te Antwerpen, den negentienden der Oktober-maand negentien honderd en tien, om seventien uur.

De Voorzitter, (get.) Aug. Delbeke.

De Leden,
Buls.
Ch. Lagasse de Locht.
E. Hénard.
O. Simon.
Ern. Stordiau.
K. Mayreder.
Stübben.

N.B. Sinds 24 Oktober j.l. zijn de ontwerpen openbaar tentoongestelt in de Feestzaal der stad Antwerpen (Meirplaats). De tentoonstelling zal op 24 November a. s. gesloten worden.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER", No. 1741: „Tentoonstelling Louis W. van Soest in de Larensche kunsthandel", door W. Steenhoff.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD", No. 45: „De Bouwkunst als gewaagde constructie", door W. R. Lethaby, „De aanleg van stofvrije deklagen op de boulevards te Arnhem", door B. J. Kerkhof.

„DE OPMERKER", No. 45: „Het Haagsche Schouwburg-vraagstuk", „De St.-Lucas-scholen in België".

„DE INGENIEUR", No. 45: Zijn steenslagwegen boven klinkerwegen te verkiezen?" door D. A. van Heyst c. i., „De Stadhouders hrug te 's Gravenhage", met afb. door Y. M. D. Kentie c. i.

„TECHNISCH WEEKBLAD", No. 44: „Iets over vaste ijzeren bruggen", door Junior.

„BUITEN", No. 45: „Het kasteel Croy", door Dr. C. F. Nav. Smits, met afb., „De West-Friesche boerderij", door P. Fransen Jz., met afb.

DEUTSCHE BAUZEITUNG", No. 87—88: „Neuere Arbeiten von Bruno Möhring in Berlin", met afb. „Die Architektur-Ausstellung der „Vereinigung Karlsruher Architekten" in der Grossherzoglichen Orangerie in Karlsruhe".

88: „Der Neubau des Reichsmilitärgerichtes am Lietzensee in Charlottenburg", met afb. Arch. Kayser en von Grossheim", „Strassenbahn Viadukt bei Horst-Emscher", met afb., „Die Eisenbeton-Konstruktionen für die Aula der Schlesischen Blinden-Unterrichtsanstalt zu Breslau".

„LA CONSTRUCTION MODERNE", No. 51: „L'Exposition de Munich", door P. Planat, „Concours destouches, deluge et roux", door A. Gelbert, „Les arts décoratifs aux salons de 1910", door A. D., met afb., „L'Age des Statues", door P., met afb., „Villa Beau Séjour", met afb., Arch. M. J. Morel.

„BUILDING NEWS", No. 2913: „Our Architectural Heritage", „County churches: Norfolk and Surrey", met afb., „The constituent materials of concrete", door Russell S. Greenman, „The new Whiteley's", met afbs. Arch. John Belcher en J. J. Joass, „The association of technical teachers", „Workmen's Cottages, North-Wales", met plan, „Decorative plasterwork", door Laurence A. Turner, „Police-Station and courts, Burton-on-Trent", met afb., Arch. Henry Beck, „The „Baffler" Window fastener", met afbs., „New offices for the Board of Agriculture", „Whitehal-place", met afbs., Arch. H. N. Hawks, „Wesleyan Church and schools", „Four Oaks near Birmingham", met afbs., Arch. Crouch, Butler en Savage. R.

BERICHTEN.

Het Loo.

In verband met de stichting der nieuwe Koninklijke stallen op het kroondomein „Het Loo", werd door H. M. de Koningin een Commissie benoemd, bestaande uit de heeren: E. D. v. Driessel, Insp. Staatsboschbeh., J. P. v Lonkhuyzen, Dir. der Heide-Mij. en Otto Schulz, Tuinarch. te de Bilt.

De Commissie bracht in zake het hakken van boomen en den daaruit voortvloeienden aanleg om voornoemde stallen advies uit aan Hare Majesteit, en zullen thans enkele werken dit najaar, onder leiding van voornoemden tuinarchitect worden uitgevoerd.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.

b. Een penteekening van een Oud Gebouw.

Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 46. ZATERDAG 19 NOVEMBER 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam: Voor de Adm. v h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam

ABONNEMENT: in Nederland f 1 90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Put slechts uit Uw allerinnigste zielediepte
en ge zult geen slecht figuur in de kunstwereld maken.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De vrolijke avond van ons Lustramfeest. — Uitnoodiging. — Verslag der 11e ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A." — Verslag van de Town-Planning Conference.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als kunstlievend lid is tot het Genootschap toegetreden en als zoodanig aangenomen de heer C. Maks, kunstschilder te Amsterdam.

II. Als gewoon lid is op de jongste ledenvergadering toegelaten de heer D. G. G. Margadant.

III. Het vergaderingverslag wordt wegens plaatsgebrek tot de volgende week uitgesteld.

J. ROOSING Jr., *te Secretaris, a.i.*

DE VROOLIJKE AVOND VAN ONS LUSTRUMFEEST.

Na afloop van het eerste tentoonstellingsbezoek vereenigden zich na een korte scheiding opnieuw de feestgenooten om de bittertafel in het „American-hôtel."

Oude herinneringen werden opgefrischt, nieuwe relaties werden aangeknoopt, schilders naast beeldhouwers, kunstnijveren naast architecten, zoo ringden in bonte rij de kunstenaars van den lande.

Op het aangegeven uur ondernam dit illustre gezelschap de tocht naar hooger sferen, om zich te scharen om den feestdisch. Deftige ernst waarmede de maaltijd werd aangevangen kon zich niet lang handhaven en moest al spoedig dank zij den tafelpraeses (den heer A. W. Weissman) den baan ruimen voor een jolige feeststemming, waartoe omgeving en tafelverzorging niet weinig bijdroegen.

Niet lang lieten zich de spechers wachten; de rij werd geopend door een koddig „mahl zeit" van den heer Weissman.

Voor de Club van Utrechtsche leden voerde de heer Otto Schultz het woord, wat luide instemming vond.

Achtereenvolgens brachten toasten uit de heer De Bazel voor den Bond van Ned. Architecten, de heer Kromhout voor de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" die „A. et A." kwam sieren met palm en laurier.

Hierna volgde de heer J. van der Pek, die het „Handelsblad" bleek gelezen te hebben en melding maakte van een voordracht door den Rotterdamschen psychiater, Dr. van der Hoeven, te Leiden gehouden. Over deze mededeeling ontstond geweldig misbaar, dat alleen te bezweren bleek door het aannemen van des sprekers voorstel, strekkende tot het zenden van een telegram aan Dr. v. d. H. (Op dit telegram werd tot heden, tgeen ons niet verwondert, geen antwoord ontvangen).

De heer A. Salm, wien het woord gegeven werd, als voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstlievende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirant-leden f 7.50.

der Bouwkunst, verklaarde niet in die functie aanwezig te zijn, doch als gewoon lid van A. et A., dit belette den spreker niet, de beste wenschen uit te spreken ten opzichte van de verhouding tot, en de samenwerking met genoemde maatschappij.

De heer W. van Boven bracht in welsprekende termen de gelukwenschen over van den Haagschen Kunstkring.

De heer Kromhout wijdde een 'dronk aan het afwezigen ere-lid en ex-voorzitter, den heer Jan Springer, waarop de heer v. d. Bosch een toast liet volgen op de aanwezige ex-voorzitters.

De heer De Groot stelde een adiundum in op den collegialen geest onder A. et A.'s leden, terwijl de heer Joling nog speciaal een glas wenschte te ledigen op het „wohl sein" der ex-secretarissen enz. enz.

Zoo werd gegeten, getoast en gedronken van 6 tot 9 uur.

Middelerwijl verzamelden zich de gasten en zij die zich van het feestmaal speenden in de aangrenzende groote zaal, waar weldra de feestelijkheden zouden worden voortgezet.

Niet lang werd ons geduld op den proef gesteld, na een herhaald welkom aan de aanwezigen van des voorzitters schim, verscheen na het uitspreken van een korte proloog, het eerste tableau: „De schepping" begeleid door muziek en zang uit J. Haydn's Schöpfung". Bij dit eerste tafereel „Het Paradijs" werd o.m. het volgende beweerd:

Zoo levert dan het oergebouw,
Het huis in 't paradijs
Aan het scherpzinnig nageslacht
Een glashelder bewijs,
Dat aan den bouwmeester,
Den architect van heden,
Nog steeds tot voorbeeld dient,
't Huis in den hof Van Eden.
Ziet slechts de *Tuinwijk* aan
In de Linnaeusstraat,
Hoe men daar weerkeert tot
Den primitieven staat.
Daar imiteerde men, best moog'lijk onbewust,
De allereerste villa, de „Huize Adamslust".
In dit bekoorlijk oord,
Door Berlage geschapen,
Behoeft men enkel wat
Meer ezels en meer apen,
En 't is gelijk weleer den
Schoonen hof Van Eden.
Of zoo ge wilt het „Walden"
Van Frederik van Eden.

Het tweede tableau laat ons eventjes verhuizen naar Babylon, waar ze muziek maken naar Strauss, Diepenbroek, Mahler en Zaagmans en 't volgende vertellen:

Het menschdom werd beschaafder,
Want Kaïn versloeg Abel,
Men ging met *steen* aan 't bouwen
En zoo verrees den Babel.
Men leerde lijnen trekken,
Het schietlood werd ontdekt,
En die goed lijn kon trekken,
Noemde men architect.
In Babel heerschte een koning,
Nebucadnezar heette ie,
Kunstzinnig aangelegd,
Wat malle dingen deed ie,
Hij wilde een toren bouwen,
Een toren hemelhoog,
Spietsend in 't rijk der sterren
Waarheen geen arend vloog,
Dus schreef Nebucadnezar
Een groote prijsvraag uit.
En ieder architect weet toch wat zulks beduidt.
Er kwamen Ninevceërs, Mongolen, Clingoheezen,
Amerikanen, Franschen, Germanen en Chineezen
En heel die vreemde bende,
Schreeuwde maar door elkaar
En maakte een bouwkundig
Maar erg-lijk misbaar,
Zoodat Nebucadnezar
(Hij was geen polyclot)
Natuurlijk door de hardste
Dier schreeuwers werd bedot.
Deez' groote prijsvraag-herrie is door het nageslacht
In hooge eer gehouden en wordt nog trouw betracht,
De vredespaleis-prijsvraag geeft
Het bewijs er van,
Dat men met rabbi Benakiba
Men altijd zeggen kan:
Er is onder de zonne niets nieuws!
Il faut parler
Tous les langues du monde
Pour être Mr. Cordonnier.

Het volgende tableau verplaatst ons naar Jericho, waar wij muziek genieten van Händel en de volgende mededeeling vernemen:

Gij zult hier niet zien bouwen
Op dit hebreeuws tafreel,
Geen kunstwerk zien verrijzen
O, neen, in tegendeel.
Hier blaast het puik van Israël
Het stevigste arduin
Met schofar en poehah en
Roezemoes in puin.
Gij zaagt het aan de neuzen
Der slimme sloopers hier,
Zij zijn het voorgeslacht
Van de gebroeders Slier.

Het vierde tableau geeft een beeld van den Nijl met een sphinx en pyramiden, waarbij het orakel het volgende doet hooren:

Thans leiden wij u naar
Het vaderland der sphinx.
En van de pyramiden
Gij krijgt hier dus iets tlinks
Iets grootsch, monumentaals
En degelijks te aanschouwen,
Doch noodig ik u uit
Een wijl uw snuit te houwen
Want onze opperzanger
Ontsluit z'n strot direct
Tot een klein schietgebed
Voor den modernen architect.
„O, Isis en Osiris schenkt toch
„Der Wijsheid Geest den architect!
„Geeft hem gevoel voor 't Ware en Schoone,
„Kennis en smaak en zelfrespekt.
„Opdat hij werk wrocht zóó soliede
„Als deze Sphynx en Pyramide!
„Dan eert men hem als kunstenaar
„En zakt geen huis meer in elkaar!"

Het vijfde doek verplaatst ons naar Athene met den acropolis, waar men ons behalve Beethoven's accoorden de volgende rythmen hooren liet:

De ouden Grieken zeiden,
Non habos koekos bakkos
Meios kabeljeros
Kwintos suikerbuik punt.
Dus zij u thans een blik
Op 't oude Atheen vergund.
Hier gaat Aechylos aan zijn jongere kunstenaren,
Het schoon geheim van Hellas' bouwkunst openbaren,
Hier baadt in morgennevelen de grootsche Acropolis,
Die altijd nog iets mooier dan Amstel's Damplein is.
De Griek hoefde niet veel belasting te betalen,
Maar daarentegen had Athene minder palen,
Geen plek in Hellas was met palen zoo bebouwd
Als onzen Dam of Damrak, dat is gewoon een woud!
Maar bij de Grieken was de kunstzin nog niet zoek,
Bij ons ligt goeden smaak voor oud vuil in een hoek,
Ons Naatje van den Dam, zooals dat kreng daar staat
Is toch een kaakslag op het lievelijk gelaat
Van de drie gratiecën.
Maar stil. . . . een *naakt* figuur eens midden op den Dam
En dat daar dan de middernachtzending kijken kwam,
„O, foei, drie naakte meissies, dat is geen manier van doen,
Dat strijdt met onze deugdzaamheid en 't Nederlandsch fatsoen.
Wij hebben onze zeedlijkheid, een wethouder de Vries,
Die al wat broekloos zich vertoont, verdoemt as vuos en vies,
Alleen in emballage, verpakt, wandelt de deugd.
Het *naakte* is zinnenprikkelend voor onze lieve jeugd!
Godlof, wij leven niet meer in het oud-Athene
En Zadok van den Bergh loopt niet met bloote beenen.
Wij leven snel en sneller en als wij *kunst* gaan zien,
Dan doen we dat per tuf of wel per vliegmachien.

Gedurende de korte pauze, die hierna intrad, nam de voorzitter het woord om onzen pedel A. v. Walen namens de leden van A. et A. nogmaals geluk te wenschen met zijn 25-jarig jubileum in dienst van het Genootschap en hem namens de leden een souvenir aan te bieden in den vorm van een gouden horloge met inscriptie benevens een couvert. Namens de Maatschappij van Nijverheid overhandigde spreker den jubilaris de zilveren medaille.

Toen de aanwezigen zich wat verkwikt hadden, verhuisden zij onder de tonen van Ceasar's Harmonie naar het aloude Rome, om van het navolgende kennis te nemen:

Wanneer gij nu een Italiaansch lied hebt vernomen,
Bevindt gij U natuurlijk in het klassieke Rome.
Rome met zijn Romeinsche *Dom*, aldaar genoemd het Forum,
Patriciërs, plebehers, alhier genoemd het schorem.
Oud Rome had als wij, ook zijn gemeenteraad,
Een kundig stadsbestuur, oftewel senaat,
Oud Rome had Petronius, arbitre d'élegance,
Beschermheer der aesthetica, het kapitool, zijn ganzen!
Wij hebben Weissman, schoonheidslid, artist van Gods genade
En eenden, ezels, bij de vleet en bouwkundige bladen.
Onze architect leest *Building News* en gapt daaruit zijn plannen,
En geeft ze uit voor eigen werk, totdat de Weissemannen
Den euveldaad ontdekken gaan, den slimmerik betrappen,
En het geheim van *Building News* aan Hirsch en Kahn verklappen.
Maar werd in 't oude Rome ooit zoo'n knoeierij ontdekt,
Dan smeet men voor den leeuwenmuil, dien snooden architect.
En liet er ooit een architect wat oude kunst verdwijnen,
Zooals in Amstellodamum . . . . . .
Dien wierp men voor de zwijnen!
Geen Caesar vroeg ooit om een huis, het volk schonk hem een woning,
Geen Raadhuis werd gemeubileerd voor keizer of voor koning,
De schoonste plek werd uitgezocht voor 't vorstelijk paleis,
Maar Mokum douwt z'n Koningin naar d'IJsclub op het ijs.
Nu raken wij langzamerhand, naar 't koud en vochtig vaderland.

Naar 't land van boter, melk en kaas,
Der Roode Pet en Sinterklaas,
Naar 't land van de Bazel en Mengelberg,
Waar een Beethoven tempel komt naast Meerenberg,
Naar 't landje waar de kikker kwekt,
En zich lanceert als architect,
De eigenbouwer — architect,
De timmerman — en — architect,
De metselaar — en — architect,
De binnenhuizen — architect,
Het schildersbaasje — architect!
Waar architecten vegeteeren,
Die in de kranten adverteeren:
„Ontwerpen in alle stijlen"
'k Maak Gothisch om te kwijlen!
Romaansch en Moorsch, ik weet niet wat,
Op Renaissance's geef 'k rabat,
Ik bouw impressionistisch,
Verrukkelijk Zionistisch,
Ik bouw antisemitisch,
Doleerend, Israëlitisch!
Maar wat wij U nu laten zien:
't Is *Oud-Holland*, potdorie!
Bouwkunst van 't fiere *Zeekasteel*,
Oud-Hollands grootste glorie!

Tijdens het zeggen van deze regels trekt een schoon, oud-Hollandsch zeekasteel het oog voorbij:

Salem aleikum! Wij gaan passagieren
In moorschen styl naar 't land der Arabieren,
Man kann seine freude an baukunst haben
Und sich zugleich wass an bauchkunst laben.

Ik ga U eens een sprookje uit 1001 *nacht* verhalen:
Er was eens een Genootschap dat zich Architectura Et Amicitia noemde en alle leden van dit Genootschap *waren Architecten*. (het is een sprookje wat ik u verhaal) en alle leden waren vrienden, boezemvrienden. (Het is een sprookje wat ik u verhaal.) Wanneer de leden van dit Genootschap te zamen kwamen (dat deden zij bijna dagelijks) zongen zij in koor:

„Freundschaft schoner Götterfunken,
„Seid omschlungen Millionen,
„Wenn der grosze wurf gelungen,
„En wij zijn gezworen kameraden.

Hunne bijeenkomsten vonden plaats in een eigen gebouw, een onvergankelijk toonbeeld van schoone architecturale gewrochten. De feestzalen in dit gebouw waren allen gelijkvloers. (Het is een sprookje wat ik vertel), en aan de wanden dezer zalen hingen kunstwerken, getuigende van architectura's daden en amicitia's macht, daar stond een standbeeld voorstellende Willem Rechthout en Eduard Cnijpers, elkander omstrengelend als Castor en Pollux.

Een tweede groep. Van Arkel en Kijker, eensgezind als Schiller en Göethe,- een derde, nog inniger tafereel: Piet Hein en Jan Van Es vereend als Van Gend & Loos of Stoel en Spree of Bileam en zijn Ezel.

Er klonk geen wanklank in deze heilige hallen. Er heerschte harmonie in de frissche jonge atmosfeer en op de gezellige avondjes, van het illustere genootschap fonkelde het vernuft en parelde de wijn in hooge kristallen roemers.

Wat jammer dat het slechts een sprookje is!

Bij de vertooning van den Neurenbergschen bron werd met stentorisch geluid het volgende gedebiteerd:

In Deutschlands midden, in Neurenberg,
Daar staat der „schöne bronne",
Een kunstwerk door den handwerksman
Im winterzeit verzonnen.

Eert men bij ons een kunstenaar, natuurlijk
is 't 'n dooie,
Dan zetten we een steenen klomp
Zooals de Laarder Mauve-pomp,
En dat is lang geen mooie.

Tenslotte maken wij nog een uitstapje naar Shanjanjoh om het volgende nieuwtje te vernemen:

En thans m'n waarde vrienden vertrekken we over zee
Naar 't land van de langstaarten, de Gember en de Thee,
Chineezen, al van ouds vermaarde Intellekten,
Waren dan ook de eerste Provisie-architecten,
Daar had men ook de eerste Provincie-architecten Bond,
Omdat men de Provisie het allerhoogste vond,
En s'avonds op hun theefuif zongen ze dan in koor
„Leve de Provisie"
„Leve de Provisie"
„In de Gloria!"
Is het een wonder dat, met deze fraaie accoorden
Volborstig instemmen Chineezen van het Noorden?
Ook hier weerklinkt dien zang zoo nobel en zoo breed:
„Leve de Provisie enz.

Eindelijk worden de jongste eereleden aan de aanwezigen voorgesteld en wel met de volgende woorden:

De schitterendste daad, door A et A bestaan,
Zal als een waardig slot thans langs uw blikken gaan,
Het roemrijkste moment van 't heden en verleden,
De twee jongste extra-ordinaire Eereleden,
Daar komt de optocht aan en eindigt 't schimmenspel,
Met een lang leve Heemskerk, en lang leve Rösell

De vertooning van het schimmelspel was hiermede geëindigd en na een uurtje rust werden achtereenvolgens een viertal tableau's vertoond als paradoxale copieën van bekende schilderijen.

Een echt artistiek gestemd souper besloot de feestelijkheid, menige speech werd gelanceerd, menige dronk gewijd, menige betuiging geuit. De nacht liep ten einde, de morgen brak aan, alvorens de vriendschapsbanden de scheiding gedoogden, met een hartelijk tot weerziens werd besloten. R.

LEZING.

Van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst afdeeling Amsterdam ontvingen we de volgende uitnoodiging, die een ieder zeker zeer aangenaam zal zijn.

WelEd. Geb. Heeren!

Op Donderdag 24 dezer des avonds 8 uur vergadert onze afdeeling in het gebouw Marnixstraat 402 en zal de heer J. Gratama B.I. een populaire kunstbeschouwing houden over de gothiek van Noord-Frankrijk, toegelicht door lichtbeelden.

De introductie wordt zoo ruim mogelijk opengesteld en zou 't ons een bijzonder genoegen zijn, indien leden van uw genootschap hiervan gebruik zouden willen maken. Introductiekaarten behoeven wij u niet toe te zenden, aangezien het noemen van den naam van uw Genootschap reeds als introductie beschouwd zal worden.

Hoogachtend, Uw dw. A. D. N. VAN GENDT.

Aanwezigheid van dames zal bijzonder gewaardeerd worden.

VERSLAG DER 11e LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Toezegging was ontvangen door tusschenkomst van den heer Baanders, voorzitter van het Gen. „A. et A.", dat de 7 verschillende sprekers der populaire voordrachten over bouwkunst bereid zijn, die lezingen in Utrecht te houden. In verband daarmede werd besloten inteekenlijsten op verschillende plaatsen der stad neer te leggen en bovendien een aantal inwoners te bezoeken met het verzoek zich te verbinden om de serie voordrachten bij te wonen. Alhoewel er pl.m. 130 kaarten verkocht moeten worden, bestaat de hoop dat ook dit werk slagen zal, te meer daar het van groot belang te noemen is, dat het publiek in de gelegenheid gesteld wordt de voordrachten over de „*Woning*" aan te hooren waardoor in 't algemeen de schoone vorm bij elke *woninginrichting* meer in toepassing komen zal.

Van Burgemeester en Wethouders der Gemeente Hilversum was een schrijven ontvangen, waarin verzocht wordt of de club bereid zou zijn, een volledig plan van uitbreiding voor die gemeente te ontwerpen en in kaart te brengen en in dat geval zouden zij gaarne de kosten daarvan vernemen en een opgaaf van de globale raming der kosten, welke de uitvoering van het plan zou eischen.

Een schrijven als antwoord daarop werd aan genoemd college gericht, dat de club het doel heeft de Bouwkunst in haar geheel op te voeren en dat zij als zoodanig alleenlijk voor het *idée* werkt, terwijl het niet op haar weg ligt particulier werk uit te voeren. Eveneens een schrijven van de Ver. tot behartiging van de belangen van Choorstraat en Stadhuisbrug ontvangen waarin den vraag gesteld wordt of het op den weg van de club ligt plannen voor een passende versiering bij de Lustrumfeesten te maken. Een gelijkluidend antwoord, als voorgaand werd ook naar die vereeniging gericht en werd bovendien den raad gegeven om vooral, eer een beslissing te nemen, zich in verbinding te stellen met het zelfde doel beoogende vereenigingen, om te trachten door de geheele binnenstad heen een harmonisch geheel in de versiering te krijgen.

Een schrijven was ingekomen van den Progessievenbond Afd. Utrecht (motto al het bestaande is één) welks hoofddoel is: „het samenbrengen van vereenigingen en personen, die op geestelijk, verstandelijk of stoffelijk gebied naar vooruitgang streven, om gemeenschappelijk de ontwikkeling der menschheid te bevorderen". Het verzoek in het schrijven om toe te treden tot den Bond werd met algemeene stemmen aangenomen.

Als laatste punt van de agenda vroeg de heer C. J. de Haas even de aandacht der aanwezigen, om in den volgenden zomer zoogenaamde leekentochten door de stad te organiseeren, onder leiding van deskundigen en kunstenaren. Op een dusdanige wijze zouden verschillenden een goed inzicht kunnen krijgen van hoe een stad wezen kan, door de oude stadsgedeelten te vergelijken met andere moderne gedeelten, en hoe zij thans is. Inmiddels spreekt hij de wensch uit, dat de club in het bijzonder, het Gen. A. et A. en ook andere bouwkundige vereenigingen in 't algemeen, hun aandacht zullen geven aan het door hem voorgesteld idée en dat binnen niet al te langen tijd deze tochten in verschillende plaatsen ondernomen zullen worden.

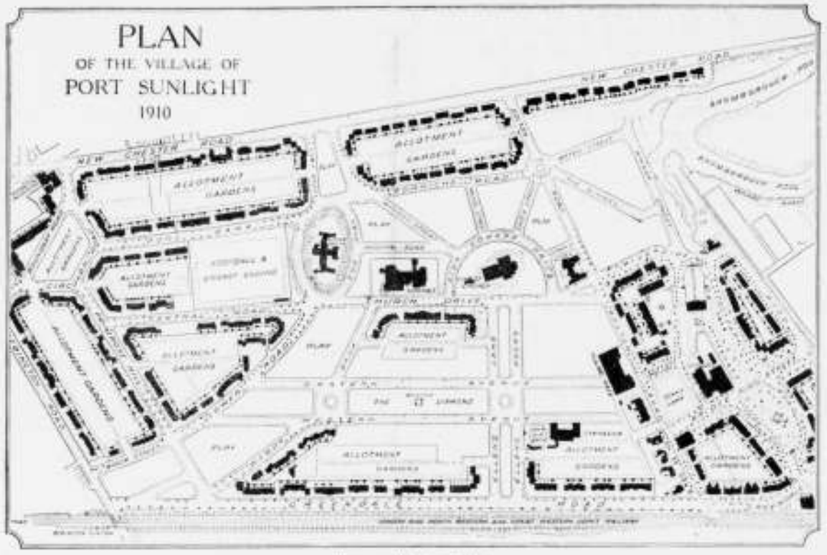
C. J. DE HAAS, *te Secretaris.*

VERSLAG VAN DE TOWN-PLANNING CONFERENCE VAN 10—15 OCTOBER TE LONDEN GEHOUDEN DOOR HET ROYAL INSTITUTE OF BRITISH ARCHITECTS.

IN Port Sunlight stelde ik veel belang. Ten eerste omdat het door een echten zakenman en dus om goede redenen gesticht is en verder omdat het begin van ruim 20 jaar geleden dagteekent en hier dus van ondervinding gesproken kan worden.

Toen Mr. Lever in 1887 de oevers der Mersey koos voor zijn toekomstig fabrieksterrein, achtte hij 22.4 H.A. voldoende, waarvan 9.6 H.A. voor de fabrieken en 12.8 H.A. voor woningbouw bestemd werden.

Sinds dien tijd zijn beide zoodanig uitgebreid, dat de fabrieken nu 36 H.A. in beslag nemen en het dorp, waar de werklieden wonen, 56 H.A. groot is.

Plan van Port Sunlight.

Daar het bezichtigen der fabrieken niet op ons programma stond, besteedden wij al onzen tijd aan het dorp Port Sunlight. Het aantal excursionisten was vandaag over vijf verschillende plaatsen verdeeld, zoodat elke groep uit een dertigtal leden bestond. Om 9.45 van Eastonstation vertrokken, kwamen wij om 2.36 te Port Sunlight aan het Bebingtonstation aan. Een tiental victoria's wachtte ons aan het station op en nadat in elk rijtuig een gids had plaats genomen, maakten wij een korte rijtoer door het dorp.

De woonhuizen zijn van baksteen met vakwerkbouw van massief eikenhout voor de meestal in den kap ingebouwde bovenverdieping. Zij zijn uiterst soliede gebouwd en van snijwerk en terra-cotta versiering en kunstsmeedwerk voorzien.

Gedurende onze rijtoer zagen we weer, hoe door een goed plan en goede uitvoering een aangenaam en gezellig geheel wordt verkregen, wat we toch zoo uiterst zelden in onze nieuwe dorpen aantreffen.

In de gymnastiekzalen, waar we afstapten, werden ons de eerste inlichtingen verstrekt en daar Port Sunlight aan vele lezers wel bekend zal zijn, kan ik kort zijn en het volgende weergeven:

De groote open terreinen ter oppervlakte van 10 H.A., welke wij op de kaart zien, zijn vroegere beddingen der rivier, welke langzamerhand tot boven den hoogsten waterstand opgehoogd zijn, beplant werden en nu een der grootste attracties van het dorp vormen.

Voor zoover zij niet door parken zijn ingenomen vinden de speelterreinen er een plaats.

De richting der wegen werd hierdoor grootendeels bepaald.

De weg langs de spoorlijn is zoodanig gelegd dat de huizen met hun voorzijde naar den spoorweg gekeerd zijn, wat ik een practische beleefdheid tegenover de passeerende reizigers vind.

De entrée van menige stad zou aangenamer zijn als men dit navolgde.

De wegen zijn 12 meter breed en hebben flinke trottoirs. Het is mr. Lever gebleken dat zoo het aantal yards (een yard is 3 voet) voor de rijweg gelijk is aan het aantal voeten voor elk trottoir een goede verhouding ontstaat. Dus bij een weg van 40 voet, 8 yard voor de rijweg en 8 voet voor elk trottoir. Van de openbare gebouwen en instellingen kan het volgende gezegd worden. De openlucht zweminrichting is geheel van metselwerk, met groene tegels bekleed, wat een mooie kleur aan het water geeft. (De vorm is ovaal, 30 M. lang 23 M. breed 1 M. aan het eene einde en 2.10 M. aan het andere einde diep en met houten kleedkamertjes en aardige boschjes omgeven.

Hulme Hall is een restaurant waar gelijktijdig voor 1500 meisjes eetgelegenheid bestaat, waar de keukens en buffet hoogst practisch en volgens de laatste eischen ingericht zijn.

Verder vinden we in Port-Sunlight gebouwen voor

The Meeting-House te Bournville.

vergaderingen, clublokalen voor mannen met rook-, lees- en biljartzalen, gymnastiekzalen voor meisjes, jongens en mannen.

We vinden er een kerk met plm. 900 zitplaatsen, een ruim voorziene bibliotheek, waarin technische werken een ruime plaats innemen, en een tweetal scholen met plaats voor 1500 leerlingen, welke met goede platen, schilderijen en beelden versierd zijn.

Ook zagen we er twee groote restaurants met hotel, en openlucht-theater, concertzaal en technische school, ziekenhuis enz.

De woonhuizen zijn in 2 typen verdeeld, de kleinste hebben een woonkeuken, een bijkeuken met provisiekast, badkamer en 3 slaapkamers boven. De grootste hebben een zitkamer, keuken, bijkeuken, provisie- en badkamer en 4 kamers boven. Alle huizen hebben een groote plaats met kolen- en aschhokken en W.C. buiten.

Er zijn eenige huizen die kleiner zijn en enkele grootere, speciaal voor dominee, dokter, onderwijzer of fabriekschefs gebouwd. 97 pCt. behoort echter tot de twee genoemde typen.

In de kleinste huizen zijn de woonkamers pl.m. 4.25 M. vierkant, wat na alle ondervindingen, de beste afmeting bleek te zijn.

De moestuinen zijn gemeenschappelijk achter de huizen gelegen, de voortuintjes worden door de fabriek onderhouden voor 15 cent per huis per week.

Nu over de financiëele zijde. Het kapitaal dat noodig was de 56 H.A. te koopen en hierop de woonhuizen, scholen, winkels, clubgebouwen, enz. te bouwen, de wegen te maken en de parken aan te leggen, is grooter dan 4.200.000 gulden. 13 jaar geleden kostte het bouwen van een klein woonhuis ƒ 2400, hetzelfde huis kost nu ƒ 3960. De groote huizen kostten vroeger ƒ 4200 en nu ƒ 6600. Van deze 4.200.000 gulden krijgen Gebr. Lever niet de minste interest. De huren der huizen zijn zoo bepaald, dat daarmede belasting, onderhoud en reparatiën betaald kunnen worden.

De huurprijzen der kleine huizen zijn verhoogd van ƒ 1.80 tot ƒ 3.00. Dit bleek noodig omdat alle werkjes, welke door de bewoners gevraagd, uitgevoerd werden. Mr. Lever meent echter dat ƒ 2.10 voor een klein huis en ƒ 3.30 voor een groot huis op 't oogenblik de juiste prijs is.

Per H.A. staan 10 huizen. De H.A. kost ƒ 7200, zoodat een huis met grond ƒ 4248 kost, wat bij 4 pCt. interest en 1 pCt. afschrijving ƒ 4.10 per week is. Hierbij belasting, onderhoud en reparatie maakt de huurprijs ƒ 6.20 per week volgens gewone rekening.

Bij een rente van 3 pCt. en ½ pCt. afschrijving, zou dit voor ƒ 5.05 mogelijk zijn.

Het blijkt dus dat 't op dit oogenblik commercieel niet mogelijk is dergelijke huizen te bouwen. Hoe kan dit verbeterd worden?

Goedkooper land en goedkoopere huizen. Als niet meer dan 12 huizen per acre gebouwd mochten worden, inplaats van de 45 die de Bouwpolitie per acre (4000 M².) toestaat, als haringen in een ton gepakt, zouden de grondprijzen nooit zoo hoog kunnen zijn.

In een rede door mr. Lever voor de Architectural Association uitgesproken, wijst hij op 't vele dat architecten van de veel gehoonde eigenbouwers kunnen leeren.

Hij wenscht dat de beste architecten met de eigenbouwers de behoeften der bewoners zullen nagaan en tevens dat zij de goedkoopste en beste materialen en het fabriekswerk gebruiken zullen en zoodoende in de behoefte dezer eeuw, economische, eenvoudige, doch karaktervolle woningen, zullen voorzien.

Wij wandelden en reden door verschillende straten van Port Sunlight en bezichtigden eenige openbare gebouwen.

In Bridge Hall vonden we de ruim voorziene tafels gedekt en na ons verfrischt te hebben lieten wij ons de tea goed smaken.

Mr. Lever had aan het hoofd der tafel plaats genomen en nadat wij ons genoegzaam versterkt hadden, nam een der gasten het woord om den gastheer voor zijn hartelijk onthaal dank te zeggen. Hij noemde mr. Lever de pionier op het gebied der tuinsteden en zeide dat velen hem hiervoor dank verschuldigd waren.

Mr. Lever antwoordde met te zeggen dat hij weinig gedaan had voor het vele dat hier ontstaan was en zeide teleurgesteld te zijn op de tentoonstelling gezien te hebben, dat Duitschland en vooral Amerika, Engeland ver vooruit waren.

Hij ging voort met te zeggen, dat hij altijd veel plezier in bouwen had, doch het is niet mijn grootste plezier te zien, hoe de huizen hier gebouwd zijn, maar te zien hoe verstrekkend de gevolgen van hun bouw zijn.

Dronkenschap en misdadigersstatistieken zijn hier buitengewoon laag. De gezondheid der bewoners en hun werklust zijn onovertroffen. De vrije tijd wordt niet op straat of in herbergen, maar in moestuinen en speelplaatsen, clubs en scholen doorgebracht, zoodat intellectueel en moreel mijn arbeiders hoog staan.

Duizenden guldens worden 's jaars als prijzen voor verbeteringen uitbetaald, die de werklieden bedenken. Zoodoende, zei Mr. Lever, krijg ik de rente van mijn bouwkapitaal meer dan vergoed.

Een der aanwezigen dankte Mr. Lever nogmaals voor zijne gastvrijheid en sprak zijn bewondering uit voor het model-ziekenhuis, door Mr. Lever te Port Sunlight gesticht.

Hierna verspreidden zich de leden in vele richtingen. Wij maakten 's avonds een rijtoer door de buitenwijken van Liverpool en zagen hoe de nieuwe wegen daar aangelegd worden en men bij het verbreeden der landwegen de boomen niet omhakt, doch eenvoudig de breedte der weg verdubbelt en de boomen in het midden laat staan.

Maandag bracht ik alleen een bezoek aan Bournville, bij de chocoladefabrieken door Cadburry gesticht. Het verslag van een bezoek aan Bournville kwam in 1907 in ons weekblad voor, zoodat ik daar nu niet veel van zeggen zal. De Bournville Village Trust is een zuiver commerciëele onderneming. Men bouwt de huizen zoo goed mogelijk en verhuurt ze, doch dit geschiedt op zoo'n mooie wijze, dat men verlangen zou hier te wonen. 't Is een hemelsbreed verschil met onze dorpen met leelijke straten, waarvan de huizen zonder eenig verband of schoonheidsgevoel als neergegooid zijn.

De huizen worden behalve door de employés van Cadburry's fabrieken door velen bewoond die elders hun werk vinden en per tram, trein of fiets hun woning bereiken.

De laagste huurprijs is *f* 2.70 per week, waarvoor men in een aardig huis woont met mooien tuin, over een woonkamer met bijkeuken en bad en 2 slaapkamers te beschikken heeft. Elk huis heef zijn eigen moestuin, wat mijns inziens beter is als te Port Sunlight waar de moestuinen gemeenschappelijk zijn.

Bournville is rijk van openbare gebouwen voorzien: badhuizen, gymnastiekzalen, wandelterreinen zijn groote stichtingen. Wij zagen dat de fabrieksmeisjes onder werktijd gymnastiseeren moesten.

Een der mooiste herinneringen aan deze reis is voor mij het kijkje op de school gedurende het speelkwartier. Honderden gezonde kinderen op een verhoogd frisch groen grasveld in kleurige jurkjes stoeiend, terwijl anderen zich de breeden steenen trappen ophaasten, was prachtig om te zien.

De reden waarom mr. George Cadburry dit dorp sticht- te komt duidelijk uit in een der bepalingen der Trust.

„De stichter wenscht het kwaad te verzachten, dat ontstaat door ongezonde en onvoldoende inrichtingen, waarin een groot deel der arbeidersklasse leeft en haar daartegenover de voordeelen van een leven in de vrije natuur (op een dorp) te verschaffen, met de gezonde bezigheid eraan annex: het bewerken van het land. Het is bewezen dat voor de arbeidersklasse in en om Börmingham en elders in Engeland door het bouwen van betere woningen met tuinen en open terreinen een groote verbetering is teweeg gebracht.

Thans wordt het nut hiervan algemeen erkend. Duizenden onzer medemenschen zijn nog gedoemd onder omstandigheden te leven, *die een schande voor onze beschaving zijn.*

Velen huizen in nauwe, vuile stinkende sloppen en stegen, verstoken van frissche lucht en heerlijken zonneschijn, voor hen is het aanschouwen van gras, boomen en bloemen een ongekende weelde en bovendien missen zij elke gelegenheid tot goede ontspanning.

Door dit alles openbaart zich een moreel en physiek bederf, waardoor het een volk haast onmogelijk wordt een hoog standpunt in te nemen of te handhaven.

Het kan dan ook geen verwondering wekken, dat wanneer menige levensstrijd zich telkenmale aan hen voordoet, hen blijft omringen, ja steeds hooger klimt, een ontelbaar aantal bezwijkt en het aantal verdorven misdadigers gaat vergrooten, wat een schande voor en een bedreiging van ons vaderland moet genoemd worden.

Nu ik aan het eind van mijn verslag gekomen ben kan ik zeggen dat het vrij helderder dan ooit voor oogen staat, hoe een goede woning in een goede omgeving het eerste middel is om goede menschen te vormen.

De woning moet de eerste plaats zijn, waar men leert voelen wat harmonie, wat kleur is, wat schoone vormen zijn. Ik twijfel niet of vele van de congres leden zijn met deze hernieuwde gedachten voor oogen naar huis gegaan en daarom hoop ik, dat bij een volgend congres Holland en ons Gen. goed vertegenwoordigd zijn.

Apeldoorn A. H. WEGERIF GZN.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A.A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect": H. A. J. BAANDERS, Heerengracht 495, Amsterdam; Voor de Adm. v/h Genootschap: G. J. RUTGERS, Overtoom 298, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Wanneer liefde het werk tooit, dan is elk werk groot.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1284e gewone ledenvergadering op Woensdag 16 November — Verslag der lezing, gehouden op Donderdag 24 November, — Prijsvraag. — Utrecht. — Nieuwe programma's voor de teekenaktes M. O. — Boekbeoordeeling. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De **1285e gewone ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 30 Nov. e.k.** des avonds te **8.30 uur** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."

Agenda:

1. Opening en notulen der 1284e vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Behandeling van een adres van den Bond van Nederlandsche Architecten betreffende het Kon. Paleis te Amsterdam.
4. Voorstel tot benoeming eener Commissie ter behandeling van door de Club van Utrechtsche leden aanhangig gemaakte zaken.
5. Voorstel met betrekking tot de Genootschapsprijsvragen voor 1910.
6. Ballotage van den heer P. A. Molenaar als gewoon lid, voorgesteld door de heeren Philippi en Rutgers.
7. Voordracht van den heer **F. A. Hoefer** te Hattem, getiteld: **„De middeleeuwsche Kerk en het middeleeuwsche Kasteel".**
8. Rondvraag en sluiting.

J. ROOSING Jr., *te Secretaris a. i.*

Tentoonstelling „A et A".

Leden en belangstellenden worden herinnerd aan de Architectuurtentoonstelling, welke ter gelegenheid van het elfde lustrum van ons Genootschap gehouden wordt van 12 November tot 12 December in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Het Museum is geopend op Maandag, Woensdag, Donderdag, Vrijdag en Zaterdag van 10 tot 3 uur en des Zondags van 12½ tot 3 uur.

Genootschapskalender 1911.

Gevraagd worden ontwerpen voor den Omslag van den genootschapskalender 1911.

De grootte van den omslag is 14 × 14 cM. opengeslagen; voor den rug 3 m.M. bij te rekenen. De tekst van het voorblad moet luiden:

Genootschap
„Architectura et Amicitia".
Kalender
1911.

Het ontwerp te teekenen in *Zwarten inkt* op wit papier, vergroot in het formaat 16 × 16 cM.

De omslag zal gedrukt worden in één kleur op getint papier.

Uitgeloofd wordt één prijs à *f* 15.—.

Tijd van inlevering: 14 December 1910, vóór des middags te 1 uur aan den 1en secretaris in „Parkzicht".

De gewone Algemeene Bepalingen zijn op dezen prijsvraag van kracht.

De Jury bestaat uit het Bestuur van A et A.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—; voor buitenleden *f* 10.—; voor buitenleden en adspirantleden *f* 7.50.

Permanente Commissie in zake Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen.

Tot leden der Permanente Commissie werden bij stemming door de vijf samenwerkende bouwkundige lichamen gekozen de heeren:

Paul J. de Jongh, A. Salm G.Bzn., architecten te Amsterdam en C. N. van Goor, architect te Rotterdam.

HET BESTUUR.

VERSLAG DER 1284ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 16 NOVEMBER 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Punt 1. Na opening door den voorzitter, den heer H. A. J. Baanders, worden de notulen der vorige vergadering gelezen, goedgekeurd en gearresteerd.

Punt 2. Ingekomen is een brief namens de familie Van Niftrik, welk schrijven voor kennisgeving wordt aangenomen.

Verder een schrijven van den secretaris van de afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, houdende uitnoodiging tot bijwoning eener vergadering der afdeeling op Donderdag 24 November a.s., waarin de heer J. Gratama eene lezing houdt over de Gothiek in Noord-Frankrijk. De voorzitter beveelt het bezoek aan deze vergadering ten zeerste aan.

Punt 3. De heer D. G. G. Margadant wordt met algemeene stemmen als gewoon lid van het Gen. toegelaten.

Tijdens de stemming wordt der vergadering voorgesteld de heer Molenaar, die als gewoon lid wenscht toe te treden (voorstellers de h.h. Philippi en Rutgers)

De voorzitter herinnert nog aan het verschijnen van „De Architect", mogelijk geworden door het toestaan van gelden door het Genootschap, benevens aan de viering van het elfde lustrum, de vroolijke avond, de tentoonstelling enz., daarbij dank brengende aan allen die tot het welslagen hebben meegewerkt.

Over een en ander wordt nog eens van gedachten gewisseld. O.m. wordt tegenover den heer Nijhoff verklaard dat leerlingen van kunstscholen gedurende alle werkdagen vrijen toegang hebben tot de Architectuurtentoonstelling in het Stedelijk Museum.

De voorzitter bespreekt de mogelijkheid om het schimmenspel nog eens te herhalen; dit echter zonder bezwaar van de kas. Na discussie wordt besloten dat 't bestuur nader de kansen van welslagen zal overwegen en zal trachten vooraf entrec's te plaatsen à ƒ 1.

Hierop volgt de voordracht van den heer W. J. M. van de Wijnpersse; welke welwillend voor het blad werd toegezegd; zoodat hier kan worden volstaan met de mededeeling dat de voordracht met groote belangstelling werd gevolgd en aan 't slot een warm applaus zich aansloot bij den dank welke in welgekozen woorden van de bestuurstafel werden geuit.

Uit de vragenbus verschijnt een vraag, die aanleiding geeft tot eenige discussie. R.

VERSLAG DER LEZING, GEHOUDEN DOOR DEN HEER J. GRATAMA, OP DONDERDAG 24 NOVEMBER 1910, IN HET LOKAAL MARNIXSTRAAT 402.

De heer J. Gratama hield Donderdagavond in de vergadering van de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een voordracht over de Gothiek in Noord-Frankrijk, toegelicht met eene serie fraaie lichtbeelden.

Ter inleiding stipte spreker in 't kort de gronden aan waarop zich de Gothiek heeft ontwikkeld; daarbij schetsend de economische en geestelijke ontwikkeling der middeleeuwers (10e—13e eeuw).

Met eenige kenmerkende voorbeelden van Romaansche en Vroeg-Gothische monumenten toonde spreker den ommekeer aan welke de toenmalige religieuse opvattingen beheerschte en tot stand bracht; later voltooid in de tot uiterste fijnheid en verheffing opgevoerde artistieke uitingen weergegeven in den Cathedraal-bouw van het Noorden.

Achtereenvolgens behandelde de heer Gratama een reeks van belangrijke monumenten, o.m. te Parijs, Chartres, Lyon en Reims; daarbij de beteekenis van Architectuur en detailleering uiteenzettende en, wat vooral zeer merkwaardig was, sprekers persoonlijke indrukken bij de beschouwing dier machtige uitingen van religieus-artistiekleven.

Bizonder legde de heer Gratama den nadruk op het portaal en het glas in lood als belangrijke elementen van de Gothiek.

De voordracht werd door een groot aantal belangstellenden, gevolgd en mag als alleszins geslaagd beschouwd worden. R.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAME-BILJET VOOR DE JANUARI-FEBRUARI-TENTOONSTELLING VAN DE NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST TE AMSTERDAM.

Bepalingen.

HET biljet wordt in 2 kleuren gedrukt en in litografie uitgevoerd, door den ontwerper zelf, opdat niet als gewoonlijk ontwerper en uitvoerder gescheiden zijn.

De papiermaat van het biljet is 82×64 c.M., mag in geen geval grooter worden genomen.

De mededinger is vrij, slechts een gedeelte van deze oppervlakte te benutten voor zijn ontwerp, dat in litografie moet zijn uitgevoerd; desgewenscht op kleiner schaal (tot op ¾ der ware grootte). Dit is noodzakelijk, om te kunnen beoordeelen of de prijswinner-inzender in staat kan worden geacht, zijn arbeid zelf voor den druk gereed te maken. Verlangd wordt dus één afdruk van de voornaamste der twee door hem gewenschte kleuren; de andere kleur kan desgewenscht met waterverf op een tweede afdruk zijn aangegeven.

De keuze van papierkleur is vrij, zoo daarbij slechts rekening worde gehouden met de bestaande biljetpapiersoorten.

Op het biljet moet in duidelijke letters den volgenden tekst worden aangebracht:

Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst. Tentoonstelling van Kunstwerken in het Stedelijk Museum te Amsterdam van 28 Jan. tot 28 Febr., geopend van 11—5 uur. Zondags van 12.30—5 uur. Dinsdags gesloten. Entrée 25 cents.

Als prijs is uitgeloofd ƒ 150, als premie ƒ 50. De jury is echter gerechtigd deze prijzen anders te verdeelen, zoo het gehalte der ingezonden ontwerpen daartoe aanleiding mocht geven.

De jury bestaat uit de heeren: H. P. Berlage Nz., J. F. Duwaer (technisch adviseerend lid), R. N. Roland Holst en S. H. de Roos.

Elke teekening moet voorzien zijn van een kenwoord, en vergezeld gaan van een correspondentieadres, waarop hetzelfde motto, benevens den verzegelden naambrief van den ontwerper.

De teekeningen worden vrachtvrij ingewacht vóór den 24 December bij den 1sten secretaris Jacob Marisstraat 20 te sloten bij Amsterdam. Onvoldoend gefrankeerde zendingen worden niet aangenomen.

N.B. Indien mogelijk, worden met toestemming der inzenders, de ingezonden ontwerpen mede tentoongesteld. Men wordt verzocht buiten op de enveloppe kenbaar te maken of men zulks al of niet wenscht.

Verdere inlichtingen worden gaarne door het bestuur verstrekt.

Namens het Bestuur:

JAC. VAN DEN BOSCH, *voorzitter.*
S. H. DE ROOS, *te secretaris.*

UTRECHT.

De exploitatie van het terrein tusschen Baanstraat, Prinsenstraat en Nicolaasweg.

HOEWEL van zuiver stedelijk belang is ook bij ons in het genootschap meermalen bovengenoemd onderwerp ter sprake gekomen. Er was n.l. een gemeenteplan gemaakt voor perceelverdeeling, waarbij deze wijk dreigde zeer stijf te zullen worden volgebouwd, zooals blijkt uit het eerste hier gereproduceerde plan. De Club van Utrechtsche leden van ons genootschap, als immer zeer actief, diende een adres in en vervaardigde hierbij tevens een plan om te doen zien, wat er van dit onderwerp te maken viel. (Plan 2). Thans hebben B. en W. van Utrecht bij den Gemeenteraad de stukken ingezonden, waarbij ook een nieuw plan, gebaseerd op het plan der Club, gevoegd is.

Uit de breedvoerige Memorie van Toelichting, door B. en W. aan hunne voordracht toegevoegd, doen wij hier en daar een greep, om de voornaamste bijzonderheden ter kennis te brengen.

Een zevental bouwblokken zijn volgens het goedgekeurde plan beschikbaar gekomen. De verdeeling hiervan stemt gedeeltelijk overeen met het plan, door de Club van Utrechtsche leden aan B. en W. toegezonden. Het denkbeeld om flinke hoekperceelen te vormen en de daartusschen liggende gebouwen eenigszins achter de roolijn te doen plaatsen, teneinde door het maken van voortuinen aan het geheel een minder gesloten voorkomen te geven, is ook ten aanzien van verschillende bouwblokken in het plan gevolgd.

Alleen rondom het middenplein is in afwijking van het plan van Architectura een gesloten bebouwing ontworpen. Hier achten B. en W., even z.g. half-open bebouwing niet aanbevelenswaardig. Een gesloten straat kan opening vragen door plaatselijke uitzetting van de breedte en door zijtuinen, een plein daarentegen vraagt juist afsluiting van de ruimte en dus rondom eene bebouwing.

Ook achten B. en W. de open perceelen aan de stompe hoeken ter weerszijden van de straat, welke de Oudwijkerdwarsstraat met de Prinsenstraat verbindt, in het plan van Architectura, minder gelukkig aangebracht.

Eindelijk vermelden B. en W. nog, dat zij bij nadere overweging zijn teruggekomen van hunne aanvankelijke meening, als zou de omgelegde Baanstraat geheel voor den bouw van winkelhuizen bestemd moeten worden. Zij zijn thans van oordeel dat aan het vereenigingspunt met de Baanstraat eene winkelbebouwing geheel op haar plaats zal zijn, doch dat meer naar de zijde van het Wilhelminapark door een bebouwing met voortuinen eene oplossing kan worden verkregen, welke meer in het karakter dezer wijk past en een fraaiere overgang zal vormen naar het park.

Is hiermede de indeeling van nevensgaand plan naar wij vertrouwen voldoende toegelicht, dan dienen wij nog een oogenblik stil te staan bij de eischen, welke de Gemeente zal stellen ter verkrijging van een sierlijke bebouwing.

Zal dit kwartier zich op waardige wijze aansluiten bij het fraaie Wilhelminapark, aan de stadszijde waarvan het is gelegen, en zullen particulieren, welke hier een eigen huis mochten wenschen te bouwen, daartoe met vertrouwen durven over te gaan, dan zal de Gemeente in de eerste plaats de noodige waarborgen moeten verschaffen, dat hier een bebouwing verrijst van nagenoeg gelijksoortige woonhuizen. Daartoe achten B. en W. het noodig den eisch te stellen dat hier (behoudens ontheffing voor winkelhuizen) slechts eengezinshuizen worden gesticht en bovendien van een minimum huurwaarde. Deze huurwaarde zouden B. en W. voor elke straat afzonderlijk wenschen te bepalen, doch zij zou h.i. ten minste ƒ 450.— moeten bedragen. Ook zouden inrichtingen, welke hinder kunnen veroorzaken of het karakter der wijk zouden kunnen schaden, hier moeten worden geweerd.

Eerste Gemeenteplan.

Plan der Club van Utrechtsche leden van het Gen. „A. et A".

Voorts zouden B. en W. aan de bebouwing de volgende eischen stellen:

1e. *goedkeuring der van de straat zichtbare gevels;*

2e. *verbod om de tuinen door muren van de straat af te sluiten* en *goedkeuring van de hekafsluiting;*

3e. minimum gevelbreedte.

Meer eischen achten B. en W. niet noodig. Ten aanzien van die perceelen, welke met zijtuinen aan de straat uitkomen, merken zij nog op, dat het in hun voornemen ligt te bevorderen, dat in die tuinen hier en daar, zoo dicht mogelijk aan de straatzijde, een opgaande boom zal worden geplant. Door de over de straat uitstekende takken kan zoodoende op voor het verkeer niet bezwarende wijze het effect eener beplanting in de straat worden teweeggebracht.

Eindelijk moeten wij, vervolgen B. en W., wat het plan van aanleg betreft, nog een algemeene opmerking maken. Het laat zich denken, dat de Raad het thans aangeboden plan, indien hij zich daarmede kan vereenigen, vaststelt en B. en W. opdraagt volgens dat plan een of meer perceelen te verkoopen of in erfpacht uit te geven. Ieder, die dan een of meer perceelen van het terrein zou willen bebouwen, zou uit het plan een keuze kunnen doen en had hij eenmaal zijn keuze bepaald, dan was hij aan de vooraf van gemeentewege op het plan aangegeven bebouwingswijze gebonden.

Het mag o. i. worden betwijfeld of het aanbeveling zal verdienen de exploitatie zóó geheel in vooraf vastgestelde banen te leiden. Boven hebben wij reeds gezegd, dat door het door ons aangeboden plan een naar wij meenen goede oplossing zal worden verkregen, doch dat dit plan geenszins de eenig mogelijke oplossing is. Zelfs laat het zich zeer goed denken, dat particulier initiatief op verschillende detailpunten het plan nog zou kunnen verfraaien.

Om dit te doen uitkomen, hebben wij als voorbeeld voor het hoekperceel aan de omgelegde Baanstraat bij het Wilhelminapark een tweeledige oplossing aangegeven. De eerste biedt gelegenheid tot het bouwen van een flinke villa met zij- en achtertuin, ter weerszijden waarvan twee kleinere perceelen zijn ontworpen. Doet zich evenwel een gegadigde voor, die hier een groote villa wenscht te bouwen met ruimen vóór- en achtertuin, dan zou hij de drie perceelen te zamen kunnen koopen.

Een dergelijk voorbeeld, dat gemakkelijk met andere vermeerderd zou kunnen worden, toont aan, dat het niet gewenscht is de mogelijkheid buiten te sluiten om met de wenschen van particulieren rekening te houden.

Natuurlijk moet er een plan zijn dat als grondslag voor de exploitatie dient. Doch tevens zouden B. en W. willen voorstellen hen te machtigen van dat plan in detailpunten af te wijken, indien de wenschen der eventueel gegadigden daartoe aanleiding mochten geven en het zonder bezwaar voor, mogelijk zelfs in het belang van het geheel kan worden toegestaan.

Al meenen wij dat deze afwijkingen eenvoudigheidshalve aan B. en W. moeten worden overgelaten daarmede willen wij niet zeggen, dat dit College ter beslissing van wat uit een schoonheidsoogpunt kan worden toegestaan de meest bevoegde rechter zou zijn. Althans niet eigener autoriteit. *Daarom zouden wij aan deze bevoegdheid om van het nevensgaande plan af te wijken de voorwaarde verbonden willen zien, dat ons College zich daarbij telkens moet laten voorlichten door een door ons aan te wijzen* **Schoonheidscommissie** *van ten minste drie leden.*

Tweede Gemeenteplan.

Deze Commissie zou ons dan tevens van advies kunnen dienen bij de *goedkeuring der van de straat zijde zichtbare gevels der gebouwen* en *der terreinafsluitingen* langs den openbaren weg.

Op de bovenstaande wijze meenen B. en W. dat inderdaad de beste waarborgen verkregen kunnen worden voor eene waardige bebouwing, zonder dat aan den anderen kant zulke hooge eischen worden gesteld, dat financieël de exploitatie slechts ten koste van aanzienlijke geldelijke offers mogelijk zou blijken.

Ziet hier een resultaat van hard werken en actief zijn, bereikt door **onze** Club van Utrechtsche leden. Laat ons hopen dat het plan in dezen vorm mag goedgekeurd worden door den Raad en zij het eene aansporing voor andere buitenleden om zich eveneens te groepeeren en den hand aan den ploeg te slaan. Geluk gewenscht met uw succes, Club van „A. et A."

A. A. H.

NIEUWE PROGRAMMA's VOOR DE TEEKENAKTEN M. O. VASTGESTELD BIJ KONINKLIJK BESLUIT VAN DEN 19DEN JULI 1910.

(Vervolg van pag. 351).

Programma voor de akte M[c].

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: *het handteekenen*, het *decoratief teekenen* (reliefversiering) en het *boetseeren* aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het *handteekenen* aan hoogere burgerscholen en aan industriescholen voor meisjes.

De vereischten zijn:

a. Algemeene kennis van de vlakke meetkunde, voor zoover noodig ter verklaring van de projectieleer en de perspectief.

b. Kennis van de gewone projectieleer, toegepast op eenvoudige meetkundige lichamen met doorsnijding en ontwikkeling van hunne oppervlakken.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zon- en kunstlicht).

d. Kennis van de geschiedenis der decoratieve kunst, van haar verband tot de architectuur en van de technische uitvoeringen op het gebied der plastiek.

Algemeene kennis van de heraldiek.

e. Kennis van de ontleedkunde, omvattende het geraamte, den oorsprong, de inplanting en de werking van de voornaamste spieren, gelegen aan de oppervlakte van het lichaam en de spieren die den vorm van het menschbeeld bepalen.

Algemeene kennis van de proportieleer van den mensch (man, vrouw en kind).

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het hand- en het decoratief teekenen en het boetseeren aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. het teekenen van een stilleven naar de natuur
3. het teekenen van een ornament naar plastisch model;
4. het teekenen van planten, bloemen of dieren naar de natuur;
5. het teekenen van een menschbeeld naar gipsafgietsel;
6. het teekenen van een spierbeeld;
7. het boetseeren van een ornament;
8. het boetseeren van een borstbeeld of decoratief masker naar gipsafgietsel;
9. het ontwerpen van een voorwerp der gebruiks- of sierkunst en het ontwerpen van de plastische versiering voor een architectonisch onderdeel;
10. de practische toepassing van de projectieleer;
11. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
12. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord, bovendien:

in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 10, 11 en 6 van letter *g* genoemd.

Programma voor de akte M[d].

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het *vrijhandig teekenen* en het *bouwkundig teekenen* aan ambachtsscholen, aan de eerste vier klassen van burgeravond-, teekenscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de voornaamste constructies uit de vlakke meetkunde en van de eigenschappen der voornaamste meetkundige lichamen.

b. Kennis van de rechthoekige en scheefhoekige projectie van lichamen begrensd door platte en gebogen vlakken, van hunne doorsnijdingen en de ontwikkeling hunner oppervlakken.

c. Kennis van de beginselen der perspectief.

d. Algemeene kennis van de voornaamste bouwstijlen.

e. Algemeene kennis van de constructies in de bouwvakken en van de eigenschappen en de bewerking der bouwmaterialen.

Grondige kennis van de constructies in hout.

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig en het bouwkundig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een eenvoudige vlakversiering op groote schaal;
2. het teekenen van een eenvoudig voorwerp naar de natuur;
3. het teekenen van een werkstuk uit de projectieleer;
4. het teekenen van een eenvoudig werkstuk uit de perspectief;
5. het schetsen, opmeten en in teekening brengen van een bouwkundig onderdeel;
6. het maken van werkteekeningen;
7. het ontwerpen en teekenen van eenvoudige versieringsvormen, toe te passen op onderdeelen uit het bouwambacht;
8. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord, bovendien:

in de vakken *c* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 3, 4, 5 en 6 van letter *g* genoemd.

Programma voor de akte M^a.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: *het rechtlijnig teekenen* en het *bouwkundig teekenen* aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidsscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het *rechtlijnig teekenen* aan hoogere burgerscholen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de vlakke meetkunde en van de stereometrie, voor zoover noodig ter verklaring van de regelen der beschrijvende meetkunde en der perspectief.

b. Kennis van de beschrijvende meetkunde tot en met de behandeling van regelmatig gebogen vlakken, omwentelingslichamen en regelvlakken.

Kennis van de axonometrische projectieleer.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zonlicht).

d. Grondige kennis van de geschiedenis der bouwkunst in hare hoofdtijdperken.

e. Grondige kennis van de bouwkundige samenstellingen; van de eigenschappen en de bewerking van hout, steen en metalen, welke in de burgerlijke bouwkunde toepassing vinden.

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig- en het bouwkundig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal:
2. het teekenen van een voorwerp naar de natuur;
3. het teekenen van een werkstuk uit de beschrijvende meetkunde;
4. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
5. het schetsen, opmeten en in teekening brengen van een bouwkundig onderdeel;
6. het teekenen van onderdeelen van gebouwen naar gegeven schets;
7. het teekenen van eenvoudige gebouwen naar gegeven schets;
8. het ontwerpen van constructieve onderdeelen van gebouwen, met de daarbij behoorende versiering;
6. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord,
bovendien:
in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;
in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 3, 4 en 8 van letter *g* genoemd.

Programma voor de akte M$_t$.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het *rechtlijnig teekenen*, het *snijdsteekenen*, en het *werktuigkundig teekenen* aan ambachtsscholen, aan de eerste vier klassen van burgeravond-, en teekenscholen en daarmede gelijk staande of gelijk te stellen inrichtingen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de voornaamste contructies uit de vlakke meetkunde en van de eigenschappen der voornaamste meetkundige lichamen.

b. Kennis van de rechthoekige en scheefhoekige projectie van lichamen, begrensd door platte en gebogen vlakken, van hunne doorsnijdingen en de ontwikkeling hunner oppervlakken.

c. Kennis van de samenstelling van eenvoudige krachts- en arbeidswerktuigen, van de onderdeelen van werktuigen en van de voornaamste constructies van het smidsvak.

d. Kennis van de eigenschappen van ijzer, koper en van metaallegeeringen, van de bewerkingen dezer metalen in bankwerkerij, smederij en draaierij en van de eenvoudigste daarvoor noodige gereedschappen.

e. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig-, het smids- en het werktuigkundig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

f. Vaardigheid in:

1. het teekenen naar de natuur van voorwerpen uit het smids-machinevak;
2. het teekenen van de projecties van een of meer eenvoudige meetkunstige lichamen;
3. het teekenen van eenvoudige ijzerconstructies naar opgaaf of schets;
4. het opmeten en teekenen van werktuigdeelen;
5. het teekenen van werktuigdeelen naar gegeven schets;
6. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *e* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord, bovendien:
in de vakken *c* en *e* door een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;
in het vak *b* door het vervaardigen der teekening onder 2 van letter *f* genoemd.

Bij het onderzoek in het vak *c* wordt slechts de kennis van de eenvoudigste beginselen der mechanica ondersteld.

(Wordt vervolgd.)

BOEKBEOORDEELING.

Gewapend beton in theorie en toepassing, door P. Bergsma en Homan van der Heide.

Dezer dagen verscheen bij de uitgevers Wed. J. Ahrend & Zoon een nieuw hand- en leerboek voor bouwtechnici en studeerenden over bovengenoemd onderwerp. Het geheel, dat er zeer goed verzorgd uitziet, bestaat uit twee deelen, en is, zooals de schrijver in zijn voorrede doet weten, eene vermeerderde en voor Nederlandsche toestanden bewerkte uitgave van „Der Eisenbetonbau" van C. Kersten. Eene gunstige uitzondering maakt deze uitgave op vele andere Nederlandsche, doordat zooveel mogelijk getracht is de afleiding van de formules te geven, om hierdoor het inzicht te verruimen en het hoe en waarom duidelijker te doen worden.

Het eerste deel is geweid: 1e aan de kennis van het materiaal, gespecificeerd en gecombineerd, alsmede de keuring daarvan;

2e aan de uitvoering in 't algemeen van zoogenaamd stampbeton (ongewapend) en van het gewapende werk met de daaraan te stellen eischen;

3e aan de berekening der grondvormen.

Deze laatste worden onderscheiden in: vloerplaten, T vormige balken, zoowel met enkele als dubbele bewapening, kolommen en wanden, met centrische en excentrische belasting, gewelven, fundeeringsplaten, afscheidingen en keermuren, trappen en buizen.

Het tweede deel bevat de toepassingen in de Burgerlijke- en Waterbouwkunde, geïllustreerd met aan de praktijk ontleende foto's en teekeningen, daartoe welwillend afgestaan door eenige groote betonijzer-maatschappijen hier te lande, mede een bewijs voor het praktische nut in dit boek gelegd.

De prijs per deel van dit boek is *f* 6.90, waardoor zeer zeker velen zich geroepen zullen gevoelen, zich op de bestudeering van dit nieuwen materiaal toe te leggen.

A. A. H.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER", No. 1743: „Handversiering van Herman Teirlinck", „Tentoonstelling Th. Goedvriend„ A. v. d. Berg, W. v. d. Berg en Mirandа" door W. Steenhoff. „Tentoonstelling bij St. Lucas".

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD", No. 47: „De nieuwe schouwburg aan het Voorhout te 's-Gravenhage", „Excursie van bouwkundige studenten onder leiding der hoogleeraren H. Evers en J. F. Klinkhamer naar Dresden en Berlijn", „De Noordduitsche Hervormde Kerk te Midwolde", „De Juridische positie van den Architect", door Mr. T. H. Fokker, „Het XIe lustrum van het Genootschap Architectura et Amicitia".

„DE OPMERKER", No. 47: „Het feest van Architectura et Amicitia", „Nog eens het Raadhuis van 's-Gravenhage", met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD", No. 46: „Straatplaveisel", „Iets over kruis- en staandverband bij metselwerk", door Junior.

„DE INGENIEUR" No. 47: „Heeft Banka ertsgangen?", „De Zuid-Bevelandsche Waterleiding", „Kabelbanen bij de Gatun-Sluizen van het Panamakanaal", „De Wereldtentoonstelling te Brussel", door R. A. van Sandick, c.s.

„BUITEN", No. 47: „Het Huis Heyen", (L. met afb. „Pisa" door C. J. K. v. L. met afb. „Een praatje over klokken", door F. A. Haefer, met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG", No. 91–92: „Die Kaiserbrücke über die Oder in Breslau", met afb. „Die Gedächtnis-Ausstellungen für Franz Skarbina und Jos. M. Olbrich in den Königlichen Akademie der Künste in Berlin", „Die Neubauten des Südfriedhofes in Leipzig", met afb. Arch. W. Scharenberg, „Vom Städtischen Brückenbau in Berlin", met afb. Arch. B. Mohring.

„LA CONSTRUCTION MODERNE", No. 7: „Le Futur Musée", „Paint-Sulpise", door P. P. „Le congres des Architectes Russes", door Rachel Dernstein, „L'exposition Argentine", „Les arts décoratifs aux salons de 1910", door A. D. „La décoration theatrale".

„L'ARCHITECTURE ET LA CONSTRUCTION", No. 11: „Retour de Vienne", door A. Dubuisson, met afb. „1er Dialogue: La ligne droite", door A. D.

„BUILDING NEWS", No. 2913: „Coloured Architectural Students"; „Architectural Association", „The Burlington fine arts club", „Photograph from Lincoln Minster", „The union New-Government buildings", Pretoria, door William Lucas. „Oak Pulpit Carvings", Great Berkhamsted church, met afb. „A memorial Theatre Shakespere", met afb. c. a.

R.

BERICHTEN.

De Walenkerk.

Op het Walenpleintje, — een inham van den O. Z. Achterburgwal — staat een van Amstels oudste kerkgebouwen, de Walenkerk.

In 1409 gesticht, werd zij in 1647 gerestaureerd, vergroot in 1661 en herbouwd in den jare 1816.

Veel is sinds 1816 aan het inwendige van de kerk, waar o.a. Zwammerdam en Van der Helst begraven liggen, niet veranderd. De geldmiddelen lieten belangrijke verbeteringen niet toe.

Verleden jaar werd de gasleiding der kerk, wegens gevaar, afgekeurd, zoodat geen avonddienst meer kon plaats vinden en ook het orgel verkeerde in desolaten toestand.

Ten einde verbetering te krijgen wendde zich de commissie der gebouwen (de Walengemeente bezit nog een kerk op de Keizersgracht tot de leden der Walenkerk om hulp. Die hulp kwam, ook van niet-leden, en zoodoende werd men in staat gesteld de verlichting, die in de eerste plaats verbetering behoefde, te veranderen.

Het kerkgebouw wordt nu verlicht door fraaie electrische ornamenten, vervaardigd door de Firma Brecht en Dyserinck alhier. De kronen en ornamenten geheel passend in den stijl van het kerkgebouw, werden met toestemming van het Bestuur der Nieuwe Kerk van de Ned. Herv. Gemeente te Haarlem, naar het model der daar hangende kronen gegoten. Het werk werd verricht onder leiding van den heer H. A. J. Baanders architect.

De zeer oude toren te Rausdorp (N. H.)

heeft onlangs bij een bezoek door den Commissaris der Koningin diens aandacht getrokken door de vele uitwendige gebreken. Eenige jaren geleden is zelfs van een der beeren aan de Oostzijde een stuk naar beneden gevallen, wegende 2 à 3000 Kilogram.

De Commissaris der Koningin heeft thans zijne medewerking toegezegd om, door middel van rijks- en provinciaal-subsidie, dit monumentale bouwwerk, dagtekenend uit het begin der zestiende eeuw, op waardige wijze te doen herstellen. Nbl. v. Ned.

Bond van Ned. Architecten.

In zijne vergadering gehouden op 29 October 1910 in Café Loos te Rotterdam werden de volgende besluiten genomen en verhandeld: *De Haagsche Schouwburgkwestie.*

Voorlezing werd gedaan van het aan den Haagschen Gemeenteraad gezonden adres om te protesteeren tegen het voorstel tot uitnoodiging van 2 buitenlandsche en één Ned. architect tot het maken van schetsplannen voor den schouwburgbouw, door de schouwburgcommissie te 's Gravenhage. Antwoord is ontvangen, dat in de Raadszitting van 3 October genoemd voorstel aangenomen is.

Na eenige discussie over dit onderwerp wordt eene motie aangenomen, waarin „de Bond v. Ned. Arch. zijne waardeering uitspreekt over de woorden, door den Burgemeester van Rotterdam gesproken bij de opening der tentoonstelling van „Bouwkunst en Vriendschap" en hoopt dat dit goede voorbeeld ook bij andere autoriteiten waardeering der bouwkunst zal opwekken".

Met betrekking tot de Prijsvraagregelen, deelt de voorzitter het ons reeds bekende verhandelde mede op de vergadering van 20 Oct. in de Mij. t. b. d. Bouwkunst. Mededeeling wordt gedaan van het schrijven van het Amsterdamsche Gemeentebestuur waarbij ook de B. v. N. A. als medewerkend tot de samenstelling van de *Schouwheidcommissie* wordt aangewezen.

Omtrent het schrijven van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst betreffende samenwerking der verschillende bouwkundige vereenigingen, inzake *Bouwverordeningen* deelt de voorzitter mede, dat den voorzitter der door den Bond van Nederlandsche Architecten ingestelde bouwverordeningscommissie, verzocht is zitting in de gecombineerde commissie te willen nemen.

Na eenige huishoudelijke zaken kwam *de verkiezing van een bestuurslid* aan de orde, ter vervanging van den heer Jos. Cuypers, die als zoodanig ontslag nam. Tot eerste secretaris werd thans de heer Paul J. de Jongh verkozen, die deze benoeming aanvaardde.

Op het verzoek van de Utr. Club van leden van „A et A." om adhesiebetuiging aan het door haar veroorden adres, omtrent het *Uitbreidingsplan der Gemeente Hilversum* werd afwijzend beschikt, daar door den vorm en de bewoordingen, waarin het vervat is, het goede doel voorbij gestreefd wordt.

Alsnog wordt mededeeling gedaan van den tekst van het tot de Koningin te richten „Adres betreffende het weder aan zijn oorspronkelijke bestemming hergeven van het stadhuis aan den Dam te Amsterdam".

Daar dit adres met het verzoek om merle-onderteekening in onze eerstvolgende ledenvergadering aan de orde komt, is dit hier thans niet afgedrukt geworden. H.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

De Tentoonstelling van Noorsche Huisvlijt, die in de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem gehouden wordt, zal, wegens de voortdurende belangstelling waarin zij zich verheugt, tot 15 December geopend blijven.

Aan de tentoonstelling is thans toegevoegd eene vitrine, bevattende een volledig stel werkstukken,op het het gebied der houtbewerking zooals die op den cursus in handenarbeid die jaarlijks te Naäs in Zweden gehouden wordt, worden vervaardigd, teneinde aldaar het diploma van handenarbeid te behalen. Al deze voorwerpen zijn voorzien van den waarborgstempel der inrichting. Ook is er eene collectie modellen van verschillende technieken der weefkunst aan toegevoegd. Deze voorwerpen werden allen vervaardigd door Mejuffrouw E. C. J. Gohl, onderwijzeres in handenarbeid te Amsterdam. Deze dame zal den 29e November, den 5den en 13den December tusschen 2 en 4 uur in de Raadszaal van het Museum belangstellenden de gelegenheid bieden om de bewerking van het praktische handweven in oogenschouw te nemen; tevens zullen aldaar dan meerdere stalen, die de verschillende wijzen, waarop geweven kan worden, aantoonen, toegelicht en nader besproken worden zoodat men zich geheel op de hoogte kan stellen van de Technick.

Nader bericht men ons:

Op Dinsdag 29 November zal de eerste openbare praktische weefles met toelichtingen betreffende de verschillende op de Tentoonstelling aanwezige weefsels gegeven worden. De les zal in twee afdeelingen plaats hebben: de eerste zal van 2 — 3, de tweede van 3 — 4 uur gehouden worden.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

a. Ontwerp voor een Rouwkapel op een Algemeen Kerkhof.

b. Een penteekening van een Oud Gebouw.

Programma in No. 33. Tijd van inlevering vóór of op 1 December 1910.

2. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

3. Prijsvraag voor den omslag van den Genootschapskalender 1911 voor het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Programma in No. 47. Tijd van inlevering tot en met 14 December 1910 vóór 1 uur namiddags.

4. Prijsvraag voor een reclame-biljet voor de Januari-Februari-tentoonstelling van de Ned. V.A.N.K. te Amsterdam.

Programma in No. 47. Tijd van inlevering vóór 24 December 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

J.M.K.

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Admininistratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Het is niet noodig, dat ik leef,
maar wel, dat ik werkzaam ben.

FREDERIK DE GROOTE (1712—1786).

INHOUD: Mededeeling betreffende het Genootschap. — Verslag der 1285e gewone ledenvergadering op Woensdag 30 November 1910. — Herhaling van het Schimmenspel. — J. H. Leliman. † — S. J. H. Trooster. † — Tentoonstelling in de Rijks-Academie. — Kunstenaar en Ambtenaar. — Nieuwe programma's voor de Teekenakten M. O. (Slot.) — Hout of IJzer? — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELING BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer B. F. Boeyinga, gediplomeerd bouwkundig opzichter te Amsterdam, door den heer G. J. Rutgers en ondergeteekende.

J. ROOSING Jr., *te Secretaris a. i.*

VERSLAG DER 1285ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 30 NOVEMBER 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Punt 1. De voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, opent de vergadering, waarna de notulen gelezen en goedgekeurd worden.

Punt 2. Ingekomen is een schrijven van den heer Th. Philippi, inhoudende dat hij wegens drukke bezigheden zich genoodzaakt ziet de functie van 1e secretaris neer te leggen.

De voorzitter betreurt het, dat de heer Philippi gedurende zulk een korten tijd zijn krachten aan de belangen van het Genootschap heeft kunnen wijden.

Vervolgens een schrijven van de administratie van het tijdschrift „La Construction Moderne" met verzoek het abonnement te vernieuwen. Besloten wordt hiervoor te bedanken en tevens te overwegen of nog andere tijdschriften zullen worden vervangen. De heer Joling noemt nog A Ház.

De leden zullen voor vaststelling der begrooting opgave doen van tijdschriften welke hun geschikt voorkomen.

Punt 3. Voorlezing wordt gedaan van een schrijven van den B. v. N. A., houdende verzoek om een adres aan H.M. de Koningin mede te onderteekenen. Het concept-adres wordt eveneens voorgelezen en goedgekeurd, waarna besloten wordt aan het verzoek van den B. v. N. A. te voldoen.

Het adres luidt als volgt:

Aan
Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden

Mevrouw,

Reeds sedert geruimen tijd, doch allengs meer bewust en krachtig, wordt de wenschelijkheid gevoeld en betoogd om het thans als Koninklijk verblijf in gebruik zijnde stadhuis aan den Dam te Amsterdam weder voor zijn oorspronkelijk gebruik te bestemmen. Een der gevolgen daarvan was het onderzoek desweges door het Amsterdamsche Gemeentebestuur ingesteld waarmit is gebleken dat het gebouw nog evenzeer als in den stichtingstijd aan die bestemming kan beantwoorden:

de overtuiging dat Uwer Majesteits krachtig streven zoowel op kunstzin en beschaving als op geluk, vrede en welvaart van het volk is gericht:

de overweging dat de werkzame kracht slechts dan ten volle van een kunstwerk kan uitgaan als het in overeenstemming met zijn oorspronkelijk doel en stichtingsmotief wordt gebruikt:

de zekerheid dat een rijke bron van leering weder onder het

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstbeoefenende leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 7.50.

bereik van het volk zal worden gebracht; en de opwekkende kracht van dit grootsche kunstwerk uit den tijd van grooten grosikracht van het Nederlandsche Volk, zijn invloed op het levende en toekomstige geslacht niet zal missen;

geven aan de vereenigingen wier streven het is den kunststijl van het Nederlandsche Volk te bevorderen en den velen die in den ontwikkelden kunststijl het teeken van ware beschaving erkennen, de vriendelijkheid aan Uwe Majesteit verbiedig te verzoeken, datgene te doen wat reeds de uitgesproken bedoeling was van Z. M. Willem I, het thans tot Koninklijk verblijf ingerichte Raadhuis aan den Dam, weder voor zijn eerspronkelijke bestemming beschikbaar te willen stellen.

't Welk doende enz.

Punt 4. De voorzitter motiveert het bestuursvoorstel tot het benoemen eener commissie ter behandeling van zaken aanhangig gemaakt door de club van Utrechtsche leden. De heeren Joling en van Vliet meenen dat het beter is, deze zaken in het bestuur te behandelen. De heer De Meijer acht de te berde gebrachte onderwerpen, zoo belangrijk dat zij ernstig bestudeerd dienen te worden en beveelt daarom eene afzonderlijke commissie aan. Na nog eenige discussie wordt op voorstel van den voorzitter besloten het onderwerp tot de algemeene vergadering te laten rusten.

Punt 5. De voorzitter geeft toelichting op het bestuursvoorstel betreffende de genootschapsprijsvragen van 1910, waarna besloten wordt deze aan te houden en in het begin van 1911 uit te schrijven.

Punt 6. De heer P. A. Molenaar wordt geballoteerd en als gewoon lid toegelaten.

Punt 7. De heer F. A. Hoefer hierna het woord verkrijgend vangt aan met het aanbieden zijner excuses, wijl hij in de noodzakelijkheid verkeert het onderwerp van zijn voordracht te wijzigen. Het aangekondigde onderwerp n. l. „Het middeleeuwsche kasteel" vraagt volgens spreker eenige voorbereiding, waarom hij heden avond zich zal beperken tot de vesting en hare verdediging. Daar de spreker ons een résumé zijner voordracht toezegde, zullen wij ons hier van verslag onthouden.

De voordracht, toegelicht, door een groot aantal modellen, werd met zeer veel belangstelling gevolgd.

Behalve de vesting behandelde de spreker na de pauze nog in een kort overzicht de middeleeuwsche kerk en hare symboliek.

Na den gebruikelijken rondvraag volgde sluiting der vergadering. R.

HERHALING VAN HET SCHIMMENSPEL.

Belangstellenden worden er aan herinnerd, dat bij genoegzame inschrijving op Zaterdag 10 December des avonds te half negen in de feestzaal van het American Hotel alhier, eene tweede uitvoering zal worden gegeven van het Schimmenspel dat op onze feestavond zoo'n uitbundig succes verwierf.

Het Schimmenspel zal wederom door muziek begeleid worden en een nieuw libretto zal worden samengesteld.

Toegangsbewijzen zijn verkrijgbaar tegen betaling van f 1.— tot uiterlijk Maandag 5 December, des middags 3 uur op het bureau van „A. et A." in „Parkzicht."

Nader bericht zal worden gegeven of deze tweede feestavond al of niet doorgaat.

J. H. LELIMAN. †

Heden bereikte ons het onverwachte bericht van het overlijden van onzen 82-jarigen Eere-Voorzitter, een der eerste steunpilaren van ons Genootschap, welks geschiedenis met zijnen levensloop ten nauwste was verwant.

Op ons 9e Lustrum zagen wij hem nog opgewekt onder de feestgenooten, genietend van de typeering zijner persoon door een onzer amateur-tooneelspelers in de toenmaals opgevoerde klucht „de Prix de Rome in 1950".

J. H. Leliman begon zijne bouwkundige opleiding te Rotterdam bij wijlen J. F. Metzelaar en kwam op 18jarigen leeftijd terug in Amsterdam als leerling der afd. Bouwkunde der Rijks Academie van Beeldende Kunsten, waar hij de zilveren en gouden medaille verwierf.

Hierna zette hij zijne studies gedurende 4 jaren in het buitenland voort, vanaf 1853 dateert dan ook eigenlijk zijne architectonische loopbaan.

Tot één der eerste werken behoorde een clubgebouw op het Rokin alhier, in 1857 de eerste ambachtsschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand in de Gravenstraat alhier, nog een belangrijk werk was de Ziekenverpleging met zuster- en kinderhuis aan de Prinsengracht, verder ongeveer een 30-tal woonhuizen en 12 winkels.

De bestudeering van een villa-ontwerp was een geliefkoosde studie van hem en nadat hij zich uit den praktijk had teruggetrokken, maakte hij nog wel een 1600 villa-schetsen.

Op bouwkundig gebied maakte hij zich zeer verdienstelijk door het uitgeven van een plaatwerk, terwijl vele verhandelingen en voordrachten in druk verschenen o.a. zijne verhandeling over den werkmansstand, werd door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst bekroond en gaf aanleiding tot het bouwen van arbeiderswoningen en het regelen van de loonen der bouwvakarbeiders.

Behalve het hiervoor genoemde was wijlen Leliman met hart en ziel werkzaam aan het vereenigingsleven onzer vakgenooten.

In 1854 reeds stemhebbend lid in Arti et Amicitia, was hij een 8 tal jaren bestuurslid dier vereeniging; ook in de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst was hij een ijverig lid en later eerelid, oud-voorzitter en oud-secretaris.

De eerste oprichters van ons genootschap in 1855 steunde hij met raad en daad, terwijl hij van 1860-'64 voorzitter en tot heden eere-voorzitter was. Tot voor een

10-tal jaren was hij een der getrouwe bezoekers onzer vergaderingen en vooral van de algemeene vergaderingen, waar hij door allerlei blijken van zijne sympathie met A. et A. getuigde.

Van onderscheidene buitenlandsche vereenigingen was J. H. Lelieman eere-lid en zoowel door buitenlandsche ordeteekens als door gouden medailles werden zijn verdiensten erkend.

Velen der onzen zullen zijne nagedachtenis blijven eeren, laten wij trachten zijn voetspoor te volgen tot verheffing van de bouwkunst en hare beoefenaars.

De begrafenis zal plaats vinden op Maandag 5 Dec. 's middags 12¾ uur op de Oosterbegraafplaats (Watergraafsmeer).

2 Dec. 1910. J. Roosjen Jr.

S. J. H. TROOSTER. †

Op het R.K. Kerkhof te Utrecht vond Dinsdagmorgen j.l. de teraardebestelling plaats van wijlen ons medelid, den heer S. J. Trooster, in leven architect en steenfabrikant aldaar. De overledene was bovendien voorzitter der Utrechtsche Club van leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Veel is aan hem te danken van het werk, waardoor deze vereeniging in den laatsten tijd zooveel van zich deed spreken.

Een kleine kring slechts van familieleden en kennissen, waarbij we o.a. opmerkten het Gemeenteraadslid, den heer C. van Straaten, begeleidde den overledene naar zijn laatste rustplaats, waar kapelaan Ten Berghe de gebruikelijke ceremoniën verrichtte.

Een sierlijke krans van de arbeiders der steenfabriek „de Koppel" dekte de sombere groeve.

TENTOONSTELLING IN DE RIJKS-ACADEMIE.

De hoogleeraar-directeur A. J. Derkinderen noodigt belangstellenden uit tot bezichtiging der studiewerken, vervaardigd door de heeren J. M. van der Mey, Tj. Bottema en B. M. A. Ingen-Housz tijdens hun verblijf in Frankrijk, Engeland en Italië.

De tentoonstelling is geopend van 4—11 December des Zondags van 1—4 uur en de overige dagen van 9—4 uur.

KUNSTENAAR EN AMBTENAAR.

TOEN eenige beoefenaars der bouwkunst in een der groote steden van ons land onlangs gezellig bijeen zaten kwam de vraag ter sprake of een kunstenaar wel ambtenaar kan zijn.

Een der aanwezigen had dadelijk een antwoord klaar. „Wat kunste*naar* en ambte*naar* gemeen hebben is *naar*". Om deze woordspeling werd hartelijk gelachen. Maar van de narigheid, die den kunstenaar wacht als hij er zich toe laat vinden, ambtenaar te worden was toch niet iedereen overtuigd. Er waren onder de bijeenzittenden verscheidenen, die meenden, dat althans voor den architect een uitzondering gemaakt behoort te worden.

Het is ongetwijfeld waar, dat er in den oudentijd tal van architecten geweest zijn, die, ofschoon zij als ambtenaar in dienst van de overheid stonden, zich als kunstenaar zóó onderscheiden hebben, dat het nageslacht nu nog hun naam met dankbaarheid noemt. Maar die mannen leefden in den *goeden* ouden tijd.

Nemen wij, bijvoorbeeld eens Hendrik de Keijzer, die van 1595 tot zijn dood in 1621 stads-steenhouwer van Amsterdam was. Uit zijn bewaard gebleven instructie weten wij, dat hem het ontwerpen van alle door de stad te stichten gebouwen was opgedragen. Met de uitvoering had hij slechts als stads-steenhouwer te maken. En hem werd zooveel vrijheid gelaten, dat hij niet slechts voor particulieren, maar ook voor andere steden en voor de Staten-Generaal belangrijke werken kon uitvoeren.

Alles werd vóór 1798 hier te lande in zoogenaamd „eigen beheer" uitgevoerd. In Hendrik de Keijzers tijd was het administratief bewind opgedragen aan den fabriekmeester en den onder-fabriekmeester, die, blijkens hun instructie, belast waren met den inkoop der bouwstoffen, het betalen der loonen en die voor hun beheer rekenplichtig waren aan de twee thesaurieren.

Pontanus zegt van de thesaurieren: „Ende zij en draeghen niet alleene zorghe over het gheldt haer bevolen, maer haer is ook opgelegt, op het cieraet van de gansche stadt ende de ghemeyne huysen (d. i. openbare gebouwen) zorghe te dragen." De thesaurieren mochten „geen wercken van importantie" laten beginnen zonder „voorgaend advies van burgemeesteren". Maar daar de burgemeesteren zich in hoofdzaak bezig hielden met den gang der landszaken, lieten zij aan de thesaurieren de zorg voor de openbare werken over, al behielden zij die in naam.

Hendrik de Keijzer is als ambtenaar dus slechts van twee personen — immers er waren slechts twee thesaurieren — afhankelijk geweest. Administratieve beslommeringen waren hem bespaard en hem was in ruime mate de gelegenheid geschonken, om met zijn talent ook anderen, dan de stad Amsterdam ten dienste te staan.

Doch laten wij nu eens nagaan, wat een kunstenaar zou ondervinden, die zich te Amsterdam in de 20e eeuw tot gemeente-architect liet benoemen.

In de eerste plaats zou men hem niet zelfstandig laten werken, doch hem onder den directeur der Openbare Werken stellen. Deze directeur evenwel ontvangt op zijn beurt weder bevelen van den Wet

houder, belast met het beheer der Openbare Werken en deze Wethouder moet weder rekening houden met de Commissie uit den Raad, welke hem in dat beheer bijstaat. Veel hoofden hebben nu eenmaal veel zinnen. En de kunstenaar, die ongetwijfeld in aesthetisch opzicht zijn eigen zin zou willen doen, zou al heel gauw bemerken, dat er baas boven baas is. Misschien zou hij, ter wille van vrouw en kroost, het hoofd in den schoot leggen, en maar prijzen, wat de heeren wijzen. Daardoor zou zeker de schoonheid niet gediend worden. En of 's meesters naam, als die van Hendrik de Keyzer, nog na drie eeuwen met eere genoemd zou worden, mag al heel weinig zeker worden geacht.

Dat een kunstenaar geen ambtenaar kan zijn, wij leeren het ook uit het voorbeeld van Jacob van Campen. Deze architect wilde zijn eigen weg volgen, toen hem het ontwerpen van het Amsterdamsch Stadhuis werd opgedragen. Aanvankelijk vonden de heeren dat best, maar zij achtten het toch geraden, Daniël Stalpaert tot stads-architect te benoemen en hem met de uitvoering te belasten. Stalpaert had geen bijzonder artistieke neigingen, doch wist goed in het gareel te loopen. Men begrijpt, welke gevolgen dit had. In 1654, toen het gebouw nog niet ter halve hoogte was opgetrokken, kreeg Van Campen zijn ontslag. Stalpaert kwam in zijn plaats, en, wanneer 's werelds achtste wonder in menig opzicht te wenschen overlaat, dan moet daarvan den stads-architect een verwijt gemaakt worden.

Slechts de grootschheid der geheele conceptie is gebleven. De heeren zagen in de 17e eeuw „op geen kleyntgen" en dit kwam Van Campens schepping ten goede.

Maar wat zou een gemeente-architect in de 20e eeuw, nu de „nood der gemeenten" zoo hoog is gestegen, tot stand kunnen brengen? Waar armoed troef is moet de schoonheid wijken.

Nu worde hier nog niet eens gesproken over de administratieve beslommeringen, die de hedendaagsche technische ambtenaar noodzakelijk heeft. Wat hier boven werd gezegd zal wel voldoende zijn om aan te toonen, dat de hoogstaande architect van onzen tijd zijn graf als kunstenaar graaft, wanneer hij er zich toe laat vinden, ambtenaar te worden.

CANDIDUS.

NIEUWE PROGRAMMA's VOOR DE TEEKENAKTEN M. O. VASTGESTELD BIJ KONINKLIJK BESLUIT VAN DEN 19DEN JULI 1910.

(Vervolg van pag. 384).

Programma voor de akte M_2.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het *rechtlijnig teekenen* het *smidsteekenen* en het *werktuigkundig teekenen* aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen en daarmede gelijk staande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het *rechtlijnig teekenen* aan hoogere burgerscholen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de vlakke meetkunde en van de stereometrie, voor zoover noodig ter verklaring van de regelen der beschrijvende meetkunde en der perspectief.

Kennis van de berekening van oppervlak en inhoud van regelmatige lichamen, van cylinder, kegel en bol.

b. Kennis van de beschrijvende meetkunde tot en met de behandeling van regelmatig gebogen vlakken, omwentelingslichamen en regelvlakken.

Kennis van de axonometrische projectieleer.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zon- en kunstlicht).

d. Kennis van de samenstelling en van de werking der voornaamste krachts- en arbeidswerktuigen.

Kennis van de constructies van het smidsvak.

e. Kennis van de werktuigbouwkunde, toegepast op het construeeren van onderdeelen van werktuigen.

f. Kenis van de bereiding en van de eigenschappen der in den machinebouw gebruikt wordende materialen, van de voornaamste bewerkingen die zij ondergaan en van de daarvoor noodige werktuigen en gereedschappen.

g. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig-, het smids- en het werktuigkundig teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

h. Vaardigheid in:

1. het teekenen naar de natuur van voorwerpen uit de werktuigkunde;
2. het teekenen van een werkstuk uit de beschrijvende meetkunde;
3. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
4. het teekenen van ijzerconstructies naar opgaaf;
5. het opmeten en teekenen van werktuigen en werktuigdeelen;
6. het teekenen van werktuigen en werktuigdeelen naar gegeven schets;
7. het construeeren van werktuigdeelen naar opgaaf;
8. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *g* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord,

bovendien:

in de vakken *d*, *f* en *g* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 2, 3 en 7 van letter *h* genoemd.

Bij het onderzoek in de vakken *d* en *e* wordt de kennis van de beginselen der natuurkunde en der mechanica ondersteld, voor zoover noodig ter verklaring van de werking der genoemde werktuigen en van de regelen waarop het construeeren van werktuigdeelen berust.

Programma voor de akte M^b.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: *het rechtlijnig teekenen* en het *electrotechnisch teekenen* aan scholen voor de opleiding van technici, burgeravond-, ambachts-, teekenscholen en daarmede gelijk staande of gelijk te stellen inrichtingen, alsmede het *rechtlijnig teekenen* aan hoogere burgerscholen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de vlakke meetkunde en van de stereometrie, voor zoover noodig ter verklaring van de regelen der beschrijvende meetkunde. Kennis van de berekening van oppervlak en inhoud van regelmatige lichamen, van cylinder, kegel en bol.

b. Kennis van de beschrijvende meetkunde tot en met de behandeling van regelmatig gebogen vlakken, omwentelingslichamen en regelvlakken.

Kennis van de axonometrische projectieleer.

c. Kennis van de leer der perspectief en van licht en schaduw (zonlicht).

d. Kennis van de samenstelling en van de werking van dynamo's, electromotoren, transformatoren en accumulatorenbatterijen en van de daarbij noodige hulptoestellen.

e. Kennis van de werktuigbouwkunde, toegepast op het construeeren van onderdeelen van werktuigen.

f. Kennis van de bereiding en van de eigenschappen der in den machinebouw gebruikt wordende materialen, van de voornaamste bewerkingen die zij ondergaan en van de daarvoor noodige werktuigen en gereedschappen.

g. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig- en het electrotechnisch teekenen aan de scholen waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

h. Vaardigheid in:

1. het teekenen naar de natuur van voorwerpen uit de wertuigkunde, of uit de electrotechniek;
2. het teekenen van een werkstuk uit de beschrijvende meetkunde;
3. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
4. het opmeten en teekenen van werktuigen en werktuigdeelen uit de electrotechniek;
5. het teekenen van werktuigen en werktuigdeelen uit de electrotechniek naar gegeven schets;
6. het teekenen van eenvoudige schakelschema's naar opgaaf;
7. het construeeren van werktuigdeelen naar opgaaf;
8. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *g* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord;

bovendien:

in de vakken *d*, *f* en *g* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;

in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen, onder 2, 3 en 7 van letter *h* genoemd.

Bij het onderzoek in de vakken *d* en *e* wordt de kennis van de beginselen der natuurkunde en der mechanica ondersteld, voor zoover noodig ter verklaring van de werking der genoemde werktuigen en van de regelen waarop het construeeren van werktuigdeelen berust.

Programma voor de akte M^c.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het *rechtlijnig teekenen* en het *meubelteekenen* aan burgeravond-, ambachts-, teeken-, kunstnijverheidscholen en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de voornaamste constructies uit de vlakke meetkunde en van de eigenschappen der voornaamste meetkundige lichamen.

b. Kennis van de rechthoekige en scheefhoekige projectie van lichamen begrensd door platte en gebogen vlakken, van hunne doorsnijdingen en de ontwikkeling hunner oppervlakken.

c. Kennis van de leer der perspectief, met eenvoudige schaduwbepaling (zonlicht).

d. Kennis van de geschiedenis van het meubel, van het hiermede in verband staande ornament en van voorwerpen die betrekking hebben op de versiering der woning.

e. Grondige kennis van de samenstelling van het meubel, van de materialen die daarbij worden gebruikt en van hunne bewerking.

Algemeene kennis van de aanverwante vakken.

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het rechtlijnig- en het meubelteekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. het teekenen van een voorwerp naar de natuur;
3. het teekenen van een werkstuk uit de projectieleer;
4. het teekenen van een werkstuk uit de perspectief;
5. het teekenen van planten, bloemen of dieren naar de natuur;
6. het schetsen, opmeten en in teekening brengen van een meubel;
7. het ontwerpen en teekenen van een meubel naar opgaaf;
8. het ontwerpen, teekenen en ontwikkelen van een draperie naar opgaaf;
9. het boetseeren van een eenvoudig ornament;
10. het schetsen op het schoolbord.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord,

bovendien:

in de vakken *d* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;
in de vakken *b*, *c* en *e* door het vervaardigen der teekeningen onder 3, 4 en 7 van letter *g* genoemd.

Programma voor de akte Mᵏ.

Deze akte geeft bevoegdheid om te onderwijzen: het *handteekenen*, het *rechtlijnig teekenen* en het *technisch teekenen* aan industriescholen voor meisjes en daarmede gelijkstaande of gelijk te stellen inrichtingen.

De vereischten zijn:

a. Kennis van de voornaamste constructies uit de vlakke meetkunde.

b. Kennis van de beginselen der perspectief.

c. Algemeene kennis van de geschiedenis der decoratieve kunst, vooral in verband met geweven stoffen, borduurwerken, passementen en kanten.

Algemeene kennis van de heraldiek.

d. Kennis van de geschiedenis van het costuum.

e. Kennis van de ontleedkunde, omvattende het geraamte, den oorsprong, de inplanting en de werking van de voornaamste spieren, gelegen aan de oppervlakte van het lichaam en de spieren die den vorm van het menschbeeld bepalen.

Algemeene kennis van de proportieleer van den mensch (man, vrouw en kind).

f. Kennis der eischen van een doeltreffenden gang voor het onderwijs in het hand-, rechtlijnig- en technisch teekenen aan de scholen, waarvoor deze akte bevoegdheid geeft.

g. Vaardigheid in:

1. het teekenen van een vlakversiering op groote schaal;
2. het teekenen van een stilleven naar de natuur;
3. het teekenen van planten, bloemen of dieren naar de natuur;
4. het teekenen van een costuum op een mannequin;
5. het teekenen van een menschbeeld naar gipsafgietsel;
6. het teekenen van een spierbeeld;
7. het teekenen van een rechtlijnige vlakversiering;
8. het teekenen van een eenvoudig werkstuk uit de perspectief;
9. het ontwerpen van monogrammen en opschriften;
10. het schetsen van een costuum uit het geheugen.

Het examen in de vakken *a* tot en met *f* geschiedt mondeling, met verklarende schetsen op het schoolbord; bovendien:

in de vakken *c* en *f* door het maken van een opstel, door schetsen in den tekst te verduidelijken;
in de vakken *b* en *e* door het vervaardigen der teekeningen, onder 8 en 6 van letter *g* genoemd.

Opmerking.

Na herhaaldelijk schrijven aan den Inspecteur van het M. O., den heer H. J. de Groot, geeft deze nog kennis van:

Zij, die in het bezit zijn der akten M¹ en M² kunnen worden vrijgesteld van de vakken, onder *b* en *e* van het Kon. besluit van den 19 Juli, *Staatsblad* 239 nader omschreven, ook al mocht bij het behalen der akten M¹ of M² in de onderdeelen een onvoldoend cijfer zijn verkregen.

De vroeger uitgereikte vrijstellingsbrieven zijn vervallen, nu de programma's voor de akten M¹ en M² (O niet) zelf zijn vervallen.

HOUT OF IJZER?

HET is een verschijnsel van onzen tijd, dat het hout voor grootere constructies in onbruik is geraakt. Slechts als men niet anders kan past men het hout toe; tribunes, tentoonstellingsgebouwen, hulpwerken, steigers, in één woord: uitsluitend tijdelijke constructies maakt men van hout, voor permanent werk denkt men alleen aan ijzer en gewapend beton.

Is het in overeenstemming met de constructieve eigenschappen van het hout, dat het zoodanig wordt achter gesteld? Nog altijd bezit het voortreffelijke eigenschappen, die het den voorrang zouden moeten bezorgen. Het is geringer in prijs en dat verschil is werkelijk niet gering; de opbouw geschiedt veel sneller; het eigengewicht is minder dan dat van een evensterke ijzerconstructie en vergeleken bij gewapend beton weegt het slechts ⅓ gedeelte. Bovendien levert het materiaal geen verrassingen op, wat van gewapend beton — wegens de korte ervaring — niet kan gezegd worden.

Als men deze voordeelen nagaat, vraagt men zich af, wat toch wel de oorzaak is dat het hout betrekkelijk zoo weinig wordt geäppreciëerd, en van den anderen kant verwondert men zich geenszins, dat in den laatsten tijd verschillende firma's uitgebreide pogingen aanwenden om de houttechniek naar boven te werken. Ik stel me voor eerst te vermelden wat die firma's presteeren en welke de denkbeelden zijn, die zij in praktijk brengen. We zullen dan echter ontwaren, dat hunne werkwijzen niet bestemd zijn om eigendom der constructeurs in het algemeen te worden; d.w.z. dat, wat zij doen, zich niet leent voor het alledaagsche bedrijf, — dat eene rationeele verbetering van de gebruikelijke methoden in andere richting zou moeten worden gezocht.

Vooreerst de firma STEPHAN in Düsseldorf. Deze construeert houten boogliggers, constructies van imponeerende afmetingen, tot zelfs 50 M. spanning toe. De algemeene inrichting is voldoende bekend uit de albums, die daarvan zijn verspreid en uit het artikel in het Weekblad no 39 van 1909. Ik kan dus hier volstaan met de details te bespreken. Evenals bij de ijzeren boogliggers bestaat het spant uit een gebogen bovenrand, een gebogen onderrand en rechte traliestaven, terwijl, tot opneming van den zijdelingschen druk, de uiteinden

van den boog zijn verbonden door een houten trekbint of ijzeren trekstang. Die gebogen boven- en onderranden zijn saamgesteld uit smalle plankjes

Fig. 1.

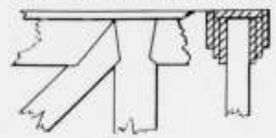

Fig. 2.

(gearceerd in fig. 1 en 2) die aan elkaar en op een grenenhouten vulling zijn gespijkerd. Die plankjes worden recht uit een balk gezaagd en volgens de verlangde bocht gezet door middel van persen en onder inwerking van stoom. Hebben zij deze bewerking ondergaan, dan behouden zij vanzelf den gebogen vorm en hebben geen neiging meer om den oorspronkelijken rechten vorm te hernemen; dus een soortgelijk procédé als bij de Weener meubelen wordt toegepast.

Tusschen de vullingstukken worden de traliestaven met zwaluwstaartverbinding opgesloten (fig. 2). Uit het feit dat deze verbinding wordt toegepast mag worden afgeleid dat de firma over zeer droog hout beschikt, anders toch zou die verbinding spoedig loskrimpen. De staven onderling worden verbonden

Fig. 3.

met houten deuvels (fig. 1) of ijzeren scheien (fig. 3). Fig. 4 vertoont een hardhouten klos, die door middel van een schroefbout wordt gespannen; blijkbaar om de hinderlijke werking van het krimpen teniet te doen.

Bij deze constructies wordt een ruim gebruik van spijkers gemaakt.

Een andere firma is de firma HETZER te Altenburg in Sachsen.

Spijkert STEPHAN, — HETZER lijmt op groote schaal.

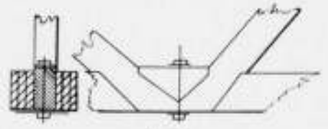

Fig. 4.

Fig. 5.

Ook HETZER gebruikt het procédé om plankjes te buigen onder inwerking van stoom, maar terwijl STEPHAN de plankjes op hun kant buigt, verwerkt HETZER zijn plankjes plat. Ook het aan elkaar lijmen geschiedt onder machinalen druk; daarbij wordt het harde najaarshout in het weekere voorjaarshout gedrukt en eene zóó krachtige verbinding verkregen, dat zijne „Verbundbalken" niet over een aanhechtingsvlak, maar over het gave hout breken, — precies als in de meubelmakerij.

HETZER past voor zijn liggers den I vorm toe. Zoo heeft hij nog in dit jaar een kapspant gemaakt in sierlijk gebogen vorm, waarbij de bovenrand bestaat uit 4 op elkaar gelijmde planken van 3 × 16 cM.; de middenrib uit 18 planken van 2,5 × 6 c.M. en de onderrand gelijk is aan den bovenrand, alzoo een totale hoogte van 70 c.M. bij een spanwijdte van ± 16 M. (fig. 5). Ook wel stelt hij zijn liggers samen volgens fig. 6, waar de middenrib uit een dubbele laag kruiselings gestelde planken bestaat. Deze

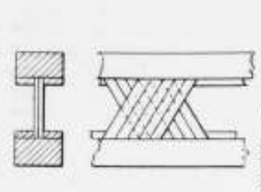

Fig. 6.

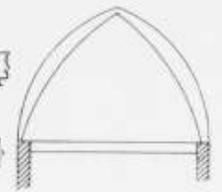

Fig. 7.

indeeling lijkt zeer rationeel met het oog op de afschuivende spanningen, die in hoofdzaak in de middenrib optreden.

HETZER is op deze wijze in staat als het ware een ideaal kapspant, n.l. een kapspant met geheel vrije binnenruimte te construeeren (fig. 7), want door de afwisselende hoogte van het I profiel, is het kapbeen zoo stijf te maken dat het geen opstijving noodig heeft. (In fig. 7 is de breedte der spanten overdreven voorgesteld, de spanten zijn in werkelijkheid rank).

Merkwaardig is de vergelijking in prijs, eigengewicht en benoodigden tijd, die mogelijk was bij de kap van fig. 5. De vergelijking betrof een houten kap, een ijzeren kap en een kap van gewapend beton. Voor mededinging waren uitgenoodigd 1 houtfirma, 2 ijzerfirma's en 2 firma's in gewapend beton. De prijzen bedroegen resp. 3700—6500 en 8300 mark en de eigengewichten 21000—35000 en 100.000 K.G.

HETZER heeft de kap opgeleverd, 10 weken na de bestelling; voor een ijzeren kap en een van gewapend beton zou die tijd 4 à 5 maanden hebben bedragen.

Het is duidelijk, dat noch de procédé's van HETZER noch die van STEPHAN geschikt zijn voor het alledaagsche bedrijf; het vergt speciaal personeel, speciale machines, speciale ervaring, kurkdroog hout in groote hoeveelheid enz., allemaal zaken, die in het algemeen niet beschikbaar zijn, — zoodat noch STEPHAN noch HETZER ons kunnen leeren hoe de gebruikelijke werkwijzen zouden kunnen worden verbeterd.

Ik zou daarom thans wenschen mede te deelen wat m. i. zou kunnen worden gedaan.

Staan we eenige oogenblikken stil bij den bouw van het hout. Het bestaat zooals bekend is uit vezels; dat zijn dunne buisjes aan beide uiteinden gesloten, de lengte is 50 à 100 maal de dikte; bij winddroog hout is het buisje met lucht gevuld. De wanden daarentegen bevatten dan nog gemiddeld 16 pCt. water, langzamerhand verdwijnt ook dit water voor een deel, zoodat een minimum watergehalte van 10 à 12 pCt. wordt bereikt, maar hiervoor zijn meerdere jaren noodig — en alleen als de plaatsing van het hout zeer droog is, wordt dat minimum bereikt. Het krimpen is zoodoende een zaak die, hoewel in geringe mate, lang voortgaat maar toch na een zeker aantal jaren tot stilstand komt.

De gedaante van den vezel heeft ten gevolge, dat samendrukking loodrecht op de langsrichting vrij gemakkelijk is en ook dat die samendrukking na wegneming van de belasting weer langzaam aan verdwijnt. Hoe vochtiger het hout, hoe gemakkelijker. Uitrekking in de langsrichting gaat bezwaarlijk, samendrukking vanzelf, wegens de neiging tot knikken, iets gemakkelijker. Dit strookt met de bekende feiten, dat een balk vrijwel onveranderlijk van lengte, maar, niet van dikte is.

Uit deze eigenaardigheid volgt voor de praktijk de wenschelijkheid om toe te zien als de vezel loodrecht of schuin op zijn lengterichting wordt belast.

Af te keuren is derhalve de verbinding met tand,

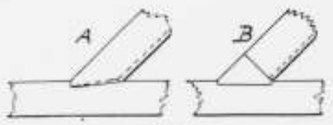

Fig. 8.

fig. 8*a*, — want — moge de borst aanvankelijk goed sluiten, later gaat zij open, zoodat de tand als een mes in den langsvezel kan dringen. Voor krachtconstructies zou derhalve de toepassing van een droge hardhouten klos fig. 8*b* aanbeveling verdienen. Bij deze verbinding blijft de stijl — ook bij krimping — vlak dragen op den ligger.

Dat de zwaluwstaartverbinding niet in staat is uitrekkende krachten op te nemen wegens de krimping van den zwaluwstaart, behoeft geen nader betoog. Deze verbinding behoort uitsluitend eigendom van den meubelmaker te zijn, die over hard, droog hout en lijm beschikt.

(Wordt vervolgd.)

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER", No. 1744: „Hollands Natuurschoon bedreigd", „Iets over het onderwijs in de Wiskunde", „Opmerkingen" door Plasschaert, „Natuurkracht in dienst der nijverheid" door v. d. S.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD", No. 48: „Vakbelangen", „De Architectuur tentoonstelling van A. et A.", „De Romeinsche Katacomben te Valkenburg" met afbs., „De bevoegdheid van den Architect" door Mr. E. H. P. Rosenboom, „Kunstenaars zijn minderwaardigen???", door A.

„DE OPMERKER", No. 48: „Het Raadhuis te Graft", met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD", No. 47: „Straatplavuisel", „Iets over den bouw van tramwegen".

„DE INGENIEUR", No. 48: „Demonstratie van het optreden van gyroscopische werking in vliegtoestellen", voordr. geh. door het lid Afd. Fh. Kapteyn, met afbs., „Drie jaren ondervinding met oververhitte-stoom-locomotieven", door J. F. Bierman w. t.

„BUITEN", No. 48: „Op den Amsterdamschen Westertoren", „Vemang", door A. V. met fraaie afbs., „Een praatje over klokken" met afbs.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG", No. 93—94; 94. „Die Neubauten des Südfriedhofes in Leipzig", met afbs., „Zur Organisation der Technischen Hochschulen",

93. „Architekturskizzen von Meistern der Renaissance in den Uffizien zu Florenz", „Strassenbahn-Viadukt bei Horst-Emscher".

„LA CONSTRUCTION MODERNE", No. 8: „Contre les Inondations", door P. Planat, „Manufacture Nationale de porcelaine de sèvres", „Le Palais Royal", „Exposition de la Gravure originale en couleurs Aquarelles", door A. Gelbert, „Projet d'Hotel Particulier et tombeau en style Arabe",

„BUILDING NEWS", No. 2916: „The Architect, or the Supervisor of Works", „Architects and the copyright Bill", „Chancel planning", „The Society of Architects", „Pair of collages at Exeter", „The Union New-Government buildings, Pretoria, „Irish Ecclesiastical Architecture", met afbs., „Architectural studies in York", „National Museum of Wales" e.a.

R.

BERICHTEN.

Dr. P. J. H. Cuypers.

Ons eerelid Dr. P. J. H. Cuijpers heeft van de Directie der Keizerlijke Akademie te Petersburg waarvan Z.Ed. eerelid is, de vereerende invitatie ontvangen om de zittingen van 17-24 Januari e. k., met de Russische Architecten-Kunstenaars-Vereeniging onder het voorzitterschap van H. Keizerlijke Hoogheid de groot-vorstin Maria Paulonna te komen bijwonen.

Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A"

In de Raadsvergadering van den Utrechtschen Gemeenteraad op Donderdag 10 November 1910 werd de geheele voordracht betreffende de exploitatie van het terrein tusschen Baanstraat, Prinsenstraat en Nicolaasweg na langdurige zitting, goedgekeurd.

Hiermede is dus de pleisn op de hoed gezet voor de bemoeiingen van Onze Club van Utrechtsche leden. —

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

2. Prijsvraag voor den omslag van den Genootschapskalender 1911 voor het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Programma in No. 47. Tijd van inlevering tot en met 14 December 1910 vóór 1 uur namiddags.

3. Prijsvraag voor een reclame-biljet voor de Januari-Februari-tentoonstelling van de Ned. V.A.N.K. te Amsterdam.

Programma in No. 47. Tijd van inlevering vóór 24 December 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A. J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Admininistratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Ontwikkel het schoone, gij zaait daardoor de kiem van het Goddelijke.

FREDERIK VON SCHILLER (1759—1805).

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Kort Verslag der Voordracht, gehouden door den heer F. A. Hoefer, op Woensdag 30 November 1910. — Verslag der 12e ledenvergadering van de Club van Utrechtsche leden van het Genootschap „A. et A." — J. H. Leliman; Begrafenis van den Eere-Voorzitter J. H. Leliman. — Intern. Kunsttentoonstelling te Rome in 1911. — Weekbladen en tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De **1286e gewone ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 14 Dec. e.k.** des avonds te **8.30 uur** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."

Agenda:

1. Opening en notulen der 1285e vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Ballotage van den heer B. F. Boeyinga als gewoon lid, voorgesteld door de heeren G. J. Rutgers en J. Roosing Jr.
4. Verkiezing van een bestuurslid wegens het bedanken van den heer Th. Philippi.
5. Lezing van den heer C. W. Nyhoff, onderwerp: „Over moderne Meubelkunst" met verduidelijking door lichtbeelden.
6. Rondvraag en sluiting.

II. Als buitenlid is door het bestuur toegelaten de heer H. W. Valk te Utrecht.

III. Als gewone leden worden voorgesteld de heeren T. van Veen en W. J. Klok, bouwkundigen alhier, door de heeren A. H. Pinxter en G. J. Rutgers.

IV. Van de Algemeen Nederlandsche Wielrijders-Bond werd voor onze bibliotheek ten geschenke ontvangen het plaatwerk „Ons Eigen Land", voorloopig bestaande uit de deelen I, II en III.

V. Het bestuur wenscht de gelegenheid tot introductie voor de lezing op a.s. Woensdag zoo ruim mogelijk toe te passen.

J. ROOSING Jr., *te Secretaris a. i.*

KORT VERSLAG DER VOORDRACHT, GEHOUDEN DOOR DEN HEER F. A. HOEFER, OP WOENSDAG 30 NOV. 1910.

De Heer F. A. Hoefer, als spreker van dezen avond, begon met zijn verontschuldiging te maken voor zijne verandering van onderwerp. Bij nader inzien had spreker gemeend, alvorens het middeleeuwsche kasteel met succes te kunnen behandelen, eenige bijzonderheden over de vesting en hare verdediging te moeten mededeelen.

Teneinde het voorstellingsvermogen te hulp te komen, bracht spreker een groot aantal modellen ter tafel.

Allereerst de oude vesting in haar geheel met de steenen ommuring, de poorten, grachten en bruggen.

De spreker gaf eerst een algemeene beschouwing om vervolgens de onderdeelen uitvoeriger te behandelen.

In de eerste plaats demonstreerde spreker den muur met de schietgaten, de tinnen (kanteelen). In verband met de verdediging gaf de heer H. een overzicht van den vestingmuur, die van vlakken muur met tinnen

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kosteloosvrije leden f 10.—, voor buitenleden en adspirantleden f 7.50.

overging tot de samenstelling van pijlers, bogen, schildmuur, bekroond door kanteelen op overkraagde borstwering van den „weergang".

Na een overzicht van de ontwikkeling van het span- en later vuurgeschut, toonde spreker het verband aan tusschen de veranderingen van de uiterlijke vorm van den verdedigingsmuur en zijn onderdeelen (tinnen, schietgaten enz.) Deze vormwisseling is o.a. door bestudeering der miniaturen voor ons bewaard gebleven.

Als een merkwaardige oplossing van het bezwaar verbonden aan het vuurgeschut, n.l. den terugslag, wees spreker op de smalle spleten bij het ronde schietgat aangebracht, waarin de haakbus omgedraaid werd en hierdoor den terugslag op het metselwerk overbracht.

Een tweede merkwaardigheid was de toepassing der z.g. „meezenkouw", een uit hout samengestelde uitbouw buiten den muur, waardoor de mogelijkheid geopend werd niet alleen langs den muur, maar ook naar den voet van den muur vuur te kunnen geven, hierdoor verviel de z.g. doodehoek.

Deze meezenkouw werd vervolgens ontwikkeld tot galerijen, soms in twee verdiepingen; dergelijke hooge muren voor galerijvuur ingericht, zijn nog gedeeltelijk te zien in de plaatsen Zutphen en Harderwijk.

Een stap verder gaande brengt ons naar de torens, die rond of vierkant, gedeeltelijk voor de muren waren uitgebouwd tot het z.g. flankeeren. De eerste torens waren plat afgedekt, later kregen zij daken en spitsen; zij werden op onderlinge afstand van 60—70 M. geplaatst, daar het geschut niet verder droeg. Een eigenaardigheid dezer torens was, dat zij hun eigen bezetting hadden, die daarin opgesloten werd en daardoor overeenkomst hebben met de tegenwoordige sperforten en als afzonderlijke vestings zijn te beschouwen.

Ter inleiding van de beschouwing van het poortgebouw herinnert spreker aan de z.g. voorwerken aan de grachten, soms twee, de z.g. landeweeren en koerhuizen (seinhuizen voor de vesting om de nadering van den vijand te kunnen melden.

Het complex dat wij poort noemen, bestond uit een waakhuis, dan een brug en tenslotte de poort. Een deel van de brug was ophaalbaar, terwijl in de poortopening daarachter de hamei of schortpoort was aangebracht om deze snel te kunnen afsluiten.

Later maakte men bij het waakhuis ter dekking van de poort en brug nog een z.g. barbakade of aarden wal.

De aanvankelijk eenvoudig versterkte toegangsweg kreeg langzamerhand een meer ontwikkeld poortgebouw waaruit eindelijk de ons nog bekende fraaie stadspoorten voortkwamen (Kampen, Zwolle, Sneek, Hoorn, Zierikzee).

Na aldus de vesting en hare verdedigingswerken besproken te hebben, volgde eene beschouwing van de aanvalswerktuigen als stormladders, de pijl en boog, de voetboog, de blijde waarmede steenen kogels, krengen enz. geslingerd werden, de sprenggaal, de stormram, de evenhooge, waardoor de soldaten met een klepbrug op den muur werden neergelaten.

Gevolgd door eene beschouwing van het primitief vuurgeschut tot de karabijn, het pistool, het kanon (snelleke = achterlaadkanon).

Na een korte pauze ging spreker over tot de behandeling van de middeleeuwsche kerk, zich in hoofdzaak bepalende tot de symboliek en begon met er op te wijzen, dat wij kinderen der 20ste eeuw ons moeilijk soms kunnen indenken de groote plaats, die de kerk eens in het volksleven innam. Zij begeleidde den sterveling van het begin tot het einde door het leven en vergat hem zelfs na het overlijden niet.

Achtereenvolgens besprak hij de symbolische beteekenis van de ligging, den vorm, de samenstelling, de indeeling en de onderdeelen van het kerkgebouw, waarbij de kunstenaars in dienst van den Allerhoogste niet vergeten werden. R.

VERSLAG DER 12e LEDENVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „A. ET A."

Nadat een enkel oogenblik stilgestaan werd bij de herinnering aan het overlijden van den Voorzitter, den Heer I. J. H. Trooster en in stilte dat heengaan herdacht werd, ging men tot de bezigheden over.

De kans, dat de populaire voordrachten doorgaan kunnen, is niet erg groot; zoover nagegaan kan worden, was het aantal inteekeningen zeer gering. Besloten werd om echter een groot aantal aankondigingskaarten te hectograveeren en deze bij de ingezetenen rond te zenden.

De Alg. Jaarvergadering werd vastgesteld op 28 December des middags half 3 uur, waar ook de begrooting voor 't komende jaar besproken zal worden.

Besloten werd aan de gemeente Utrecht een schrijven te richten, waarin aangedrongen zal worden om langs een minnelijken weg de bouwmaatschappijen hier ter stede voor oogen te houden, dat het van algemeen belang te beschouwen is, wanneer zij meer zullen trachten degelijke huizen van meer architectonische waarde te bouwen.

Bovendien aan de Naamlooze Vennootschap „Prins Hendriklaan" een adres te richten om aan te dringen in den geest als hierboven genoemd, de nog openliggende terreinen onderhanden te nemen.

Een circulaire van de Vereeniging van kunstenaren was ingekomen, waarin onder meer de behoefte gevoeld wordt, om uit de groote verbrokkeling en verdeeldheid welke in de laatste jaren zooveel op Godsdienstig, kunst- en wetenschappelijk gebied plaats gegrepen had, tot een meer eenheid te komen.

Door den Heer D. J. Heusinkveld werd voorgesteld om in 't begin van 't volgende jaar een tentoonstelling van het werk der Utrechtsche architecten te organiseeren en dit trachten gedaan te krijgen in samenwerking met de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Afd. Utrecht.

Na eenige gedachtenwisseling vond de vergadering het wenschelijk, om niet alleen teekenwerk, maar ook beeldhouwwerk, meubelen, kunstnijverheid voortbrengselen van genoemde architecten voor dat doel bijeen te krijgen.

Een schrijven van B. en W. der Gemeente Utrecht was ingekomen, waarin verzocht wordt om een drietal personen op te geven, die voor de benoeming tot lid der schoonheidscommissie in verband met de stadsuitbreiding Baanstraat, Nicolaasweg en Prinsenstraat in aanmerking zouden kunnen komen. Besloten werd een drietal aan B. en W. op te geven en wel de Heeren:

P. J. Houtzagers, architect en bestuurslid van den Bond van Ned. Architecten.

F. J. Nieuwenhuis, directeur der Gemeentewerken.

C. J. de Haas, architect en leeraar aan de kunstnijverheidsschool.

Dit besluit werd in navolging van de gebruikelijke manier te Amsterdam, tot het kiezen van leden der schoonheidscommissie, genomen, en wel:

De Heer F. J. Houtzagers als afgevaardigde van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Afd. Utrecht,

De Heer F. J. Nieuwenhuis, als directeur van Gemeentewerken, en

De Heer C. J. de Haas, als afgevaardigde van de Club van Utr. leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

C. J. DE HAAS, *te Secretaris.*

J. H. LELIMAN.

IN het jaar 1875 had ik het getuigschrift van de Amsterdamsche Hoogere Burgerschool behaald en wilde ik met de studie der bouwkunst beginnen. Op zekeren Augustusdag van dat jaar nam mijn vader mij mede naar den met hem bevrienden architect A. N. Godefroy, die toen reeds in het huis op de Oude Turfmarkt naast de Nederlandsche Bank woonde. Deze bouwmeester moest raad geven omtrent den weg, die voor het bereiken van het doel het geschiktst kon worden gevolgd.

Godefroy raadde Delft niet aan. „Daar kan de jongen wel de wiskunde, maar niet de bouwkunst leeren. Wiskunde is een prachtige wetenschap, en ik houd er veel van. Zoo ben ik zelfs bestuurder van het Wiskundig Genootschap: *Een onvermoeide arbeid komt alles te boven.* Maar aan de wiskunde doe ik alleen uit liefhebberij. Een aanstaand architect moet in de eerste plaats zijn vak, de bouwkunst, leeren. Is hij dat meester, dan kan hij zooveel aan de wiskunde gaan doen, als hij zelf wil. Waar dan heen om de bouwkunst te leeren? Naar Willem Springer, die aan den Stads-Timmertuin woont. Dat is een man, doorkneed in het vak".

En zoo kwam ik dan 1 September 1875 onder de leiding van den toenmaligen assistent-architect der gemeente Amsterdam, Godefroy had niet te veel gezegd. De heer Springer, toen nog in de kracht van zijn leven, met zwart haar en zwarten baard, was een streng, maar voortreffelijk meester. En wat de aesthetische zijde van het vak betrof had ik veel aan zijn oudsten zoon, Jan Springer te danken.

Reeds in October nam Jan Springer mij mede naar *„Architectura et Amicitia"*, dat destijds in de kleine zijkamer van het gebouw *Eensgezindheid* aan het nog niet gedempte Spui en den nog niet gedempten Nieuwe zijds Voorburgwal stond.

Daar heb ik voor het eerst met J. H. Leliman kennis gemaakt, die een goede veertiger was, doch er jonger uitzag. Er was iets gemoedelijks en gezelligs in het *„Architectura"* van vijf en dertig jaar geleden. Veel leden telde het niet en die weinigen vonden in de kamer ruimschoots plaats. Gallay, een architect, die, als Hendrik de Keijzer, tevens steenhouwer was, zwaaide den voorzittershamer. Onder de trouwe bezoekers behoorden Bronke, Rinkes, Gosschalk, de beide broeders Molemans, Frowein, Strengers, Jan en Ko Springer, Vuyk en Wijnstok. De meeste van deze zijn reeds niet meer onder de levenden.

In dezen kring was Leliman een der meest opgewekten. Niet slechts van zijn luim en zijn vrijgevigheid deed hij de vakbroeders genieten, ook als strijder voor wat hij goed en waar achtte trad hij in het krijt. De officieele bouwkunst begon in Nederland haar intrede te doen, de prijsvraag voor het Rijksmuseum in hope had vele hoofden warm gemaakt en vele pennen in beweging gebracht. Leliman schreef tal van artikelen om te betoogen, dat een herleving der middeneeuwsche kunst in de 19e eeuw een onmogelijkheid was.

De strijd was reeds eerder ontbrand, toen in 1863 een prijsvraag voor een Museum Willem I als uitslag had gehad, dat een klassiek ontwerp van Ludwig Lang te München den eersten, doch een middeneeuwsch ontwerp van P. J. H. Cuypers te Roermond den tweeden prijs verkreeg.

Leliman had de bouwkunst te Parijs van Henri Labrouste geleerd, die een vrije opvatting van de klassieke kunst huldigde, en die in menig opzicht, zooals de Bibliothèque Sainte sénevière vooral bewijst, een *novateur* was. De manier van Labrouste heeft de Ecole des Beaux Arts tusschen 1850 en 1870 beheerscht. Als „Neo-Grec" is die manier ten onrechte veroordeeld en in discrediet gebracht.

De Bibliothèque Sainte sénevière is begonnen in 1841 en ingewijd in 1851. Het gebouw bracht een omwenteling in de Fransche architectuur te weeg.

De ontwerper toch had het gewaagd, aan het ijzer, zichtbaar gebruikt, een belangrijke rol toe te bedeelen, en het niet slechts constructief, doch ook decoratief te gebruiken.

Het „atelier" van Henri Labrouste, waar hij tal van beroemde architecten, zooals Bouwens van der Boyen, Guadet, De Baudot, Lassus, Boeswilwald en Lisch heeft gevormd, heeft van 1830 tot 1856 bestaan. Maar geen zijner leerlingen kreeg ooit een bekroning aan de Ecole des Beaux Arts.

In het vaderland teruggekeerd kreeg de jonge bouwmeester weldra een drukke practijk. Naar monumenten was destijds geen vraag en zoo waren het voornamelijk winkelhuizen en kleinere werken, waarmede Leliman zich belast zag. Het is wel jammer, dat de meesten dezer scheppingen verdwenen zijn. Het tegenwoordig, naar „het nieuwe" strevend geslacht zou, had het ze gekend, in Leliman een geestverwant hebben ontdekt.

In 1855 werd Leliman een meer monumentaal werk opgedragen, het gebouw van „Arti et Amicitiae", dat door de veranderingen van 1894 geheel en al bedorven is.

Inmiddels was het den architect gegeven ook als practicus te mogen toonen wat hij kon, want naar zijn plan verrezen de eerste broodfabriek aan de Vijzelgracht, een andere aan de Zoutkeetsgracht en het gebouw voor Ziekenverpleging aan de Prinsengracht.

In 1857 werkte Leliman krachtig mede aan de beweging ten gunste van het ambachts onderwijs. De eerste ambachtsschool, die te Amsterdam, heeft men aan zijn initiatief te danken.

Tusschen 1860 en 1880 heeft Leliman vaak de pen opgenomen, om te strijden voor wat zijn overtuiging was. Vooral „de Opmerker" was het, waaraan hij zijn pennevruchten ter openbaarmaking afstond.

Het „Album" van bouwkundige schetsen en ontwerpen, dat Leliman bij den uitgever Brinkman het licht deed zien, was een eerste en in menig opzicht verdienstelijke proeve om de werken der Nederlandsche architecten van omstreeks 1870 in ruimer kring bekend te maken.

De bloei, welke de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst tusschen 1860 en 1880 gekend heeft, is aan Leliman te danken geweest, die in het bescheiden gebouw, waarin dat lichaam toen zetelde, met ijver arbeidde, beseffende, dat alleen „in het geestelijke" invloed van de Maatschappij kon uitgaan.

Ter Septembervergadering, in 1880 te 's-Gravenhage gehouden, brachten de leden der Maatschappij hun bestuur ten val. Maar Leliman stapelde gloeiende kolen op het hoofd van zijn tegenstanders. Hij verflauwde niet in zijn belangstelling voor de Maatschappij en had zelfs voor het Maatschappelijk gebouw, ofschoon de stichting daarvan met zijne inzichten niet strookte, groote geldelijke offers over.

Wat Leliman voor „Architectura et Amicitia" geweest is, welks eere-voorzitter hij tot zijn dood bleef, weten alleen de oudere leden van dit Genootschap. Ook hier vond men hem altijd bereid, zijn hand te openen, wanneer er voor het een of ander doel geld noodig was, hetwelk de jonge kunstenaars — rijk aan talent, doch schraal bij kas — niet bijeen konden brengen.

Geen feest werd er gevierd, of de eere-voorzitter voerde het woord op de hem eigene gemoedelijke wijze, zich in het verleden verdiepend en pogend daaruit leering voor het heden en de toekomst te trekken.

Leliman is vaak gehuldigd, het meest zeker den Juni-dag van 1898, toen hij zeventig jaar mocht worden. Die hulde zal hem een troost geweest zijn bij veel miskenning. Maar grooter voldoening nog moet voor hem geweest zijn het besef, dat hij, zich steeds boven de partijen verheffend, gedaan heeft, wat zijn hand te doen vond.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" zal zijn naam in eere houden.

CANDIDUS.

* * *

BEGRAFENIS VAN DEN EERE-VOORZITTER J. H. LELIMAN.

Na een kortstondige ziekte ging hij heen, de veteraan, op hoogen leeftijd.

Zijn actieve levensweg passeerde 10-tallen jaren; 26 Juni 1828 — 1 December 1910 lezen we achter zijn naam. Hoevele banden hem bonden aan dit leven, bleek Maandag, 5 December, uit het groot aantal belangstellenden bij zijne teraarde bestelling en uit de warme hulde den overledene gebracht.

De plechtigheid werd bijgewoond door deputaties van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, van het Genootschap Architectura et Amicitia, van de afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, van de Maatschappij Arti et Amicitia, van de Maatschappij voor den Werkenden Stand en van de Afdeeling Ambachtsscholen dier maatschappij.

Een zware deken van groen en bloemen dekte de nog geopende groeve.

Achtereenvolgens werd het woord gevoerd door den heer A. Salm Gbzn. voor het hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, door den heer F. W. M. Poggenbeek voor de afdeeling „Amsterdam" dier Maatschappij, door den heer H. J. M. Walenkamp voor ons genootschap, door den heer 't Hooft voor Arti, door den heer A. W. Weissman voor den B. N. A. en door den heer J. van Hasselt voor de Maatschappij voor den Werkenden Stand welke sprekers ieder op hun eigen terrein de verdiensten van den overledene schetsten.

De heer Walenkamp begon met er op te wijzen

dat de heer Leliman behoorde tot de eerste ledengroep, getuige het stamboeknummer 5 dat in de annalen van het genootschap voor zijn naam geplaatst is. Dat hij navolgens als lid van het bestuur, als voorzitter en later als eere-voorzitter gedurende een lange reeks van jaren een werkzaam aandeel had in de handelingen van Architectura en steeds een der steunpilaren gebleven is.

Als antwoord op de uitgesproken rede bracht de heer J. H. W. Leliman als zoon van den overledene in hartelijke bewoordingen den aanwezigen dank. R.

INTERNATIONALE KUNST-TENTOONSTELLING TE ROME IN 1911.

M.M.

HET Comité voor Buitenlandsche Kunsttentoonstellingen, door de Nederlandsche Regeering — bij Kon. besluit dd. 11 Januari 1910, No. 27 — benoemd tot Regeerings-Comité, en als zoodanig belast met de regeling van de Nederlandsche afdeeling op de Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911, brengt het navolgende Programma ter kennis van de Nederlandsche Kunstenaars.

Wegens den langen duur der onderhandeling met het Tentoonstellingsbestuur te Rome, kon een verzoek aan de Nederlandsche Regeering om subsidie voor deze tentoonstelling, eerst nu worden gedaan. Het Comité vertrouwt evenwel, dat deze subsidie zal worden verleend.

In 't bizonder vestigt het Comité er de aandacht op, dat, in verband met de toegestane ruimte, op deze tentoonstelling slechts een zeer beperkt aantal kunstwerken — waardoor echter de Nederlandsche Kunst op de best mogelijke wijze vertegenwoordigd zal zijn — zal kunnen worden geplaatst.

Het Comité doet derhalve een dringend beroep op de Nederlandsche kunstenaars, om door hunne medewerking deze hoogstbelangrijke tentoonstelling te doen slagen.

Het Regeerings-Comité
voor de Nederlandsche Afdeeling ter Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911:

WILM STEELINK, *Voorz. Comm.-Gen.*
A. M. GORTER, *2e Voorzitter.*
Prof. P. DUPONT.
H. J. HAVERMAN.
Prof. BART VAN HOVE.
A. SALM G.Bzn.
A. F. RECHER, *Secr.-Penningmeester.*

* * *

In aansluiting aan deze circulaire van het Regeerings-Comité wenscht ondergeteekende, ter opwekking en ter bevordering tot deelname aan de Internationale Architectuur Tentoonstelling, het navolgende onder de aandacht van H. H. Architecten te brengen:

Het is nu ruim 10 maanden geleden, dat de heer Wilm Steelink de Nederlandsche Architecten in de gelegenheid stelde om kennis te nemen, op welke wijze het „Uitvoerend Italiaansche Comité" zich voorstelde dat de Afdeeling Architectuur op deze Tentoonstelling zich zou uitspreken.

Dit zou n.l. geschieden, niet door het inzenden van architectonische teekeningen, doch door het oprichten van gebouwen op een deel van het tentoonstellingsterrein — te verloten onder de mededingende landen — en wel voornamelijk een *„Modern huis"*, typisch nationaal, met de volledige moderne inrichting. Zelfs zou ook het overblijvende terrein als tuin aangelegd en voorzien moeten zijn van inheemsche planten en bloemen van het betreffende land.

De bedoeling was om zoodoende een internationaal overzicht te verkrijgen van wat de verschillende landen in het laatste tiental jaren voor „nieuws" op het gebied van architectuur wisten te ontwerpen.

Het denkbeeld vond algemeene instemming en besloten werd tot de uitvoering daarvan over te gaan.

Zonder steun van Rijkswege ook in den vorm van een flinke subsidie, zou de Commissie haar plannen evenwel niet verwezenlijken kunnen.

Z.Ex. de Minister van Binnenlandsche Zaken daartoe aangezocht, bleek gelukkig veel sympathie voor het plan te gevoelen en zeide medewerking toe, doch vreesde, dat de geldelijke steun niet zoo belangrijk zou kunnen zijn als de Commissie dat wel wenschte.

En inderdaad, toen betrekkelijk kort daarop het officieele antwoord ontvangen werd, bleek het vermoeden van ZEx. juist te zijn geweest en moest de Commissie zich ontbinden, daar de Vereenigingen uit eigen middelen niet in staat zouden zijn de noodige gelden daartoe bijeen te brengen, al zou ook gerekend mogen worden op bijdragen van daartoe aan te zoeken „geïnteresseerden", die in aanmerking zouden kunnen komen voor de inrichting van het „Moderne Huis".

Het is later gebleken, dat de meeste andere landen er net zoo over dachten als Nederland en de toezeggingen van deelneming bleven uit, zoodat het Uitvoerend Comité den termijn van aanmelding steeds verschoof en ten slotte bij gebleken gebrek aan deelneming het geheele plan moest opgeven.

Daarna vernam men niets meer van een Afdeeling Architectuur op deze Tentoonstelling, totdat eenigen tijd geleden het Uitvoerend Comité een nieuw reglement publiceerde, speciaal voor een afdeeling Architectuur, terwijl voor Holland eerst 20, later slechts 15 Meters cimaise kon worden gereserveerd.

De eischen welke aan de inzendingen gesteld worden, zijn zeer hoog en men verwacht slechts superieur werk en voornamelijk modern werk, zoodat met het oog op de kleine gereserveerde ruimte hier slechts van een keuze collectie sprake kan zijn. Bij de haast die er nu tevens in eens gemaakt wordt (de inzen

dingen zouden 1 December a.s. reeds te Rome moeten zijn) werd, om te weten *hoeveel* en op *welke* inzendingen door het Uitvoerend Comité gerekend kan worden, eene mededeeling opgenomen in het Bouwkundig Weekblad en in het orgaan van Architectura et Amicitia[1], zoodat wel verondersteld kan worden, dat de meest in aanmerking komende architecten daarvan kennis hebben kunnen nemen.

Vóór den daarin genoemden datum hebben zich slechts een paar architecten aangemeld en daarna niemand meer. Moet de Commissie daaruit afleiden, dat ook niemand meer in aanmerking wenscht te komen?

Hoewel de inzendingstermijn verdaagd is, wordt de termijn van aanmelding steeds korter en zou het te betreuren zijn, dat Nederland zoo goed als *niets* zou inzenden.

Het is daarom dat ondergeteekende alsnog een poging doet tot het bijeenbrengen eener collectie.

Hoewel steeds in afwachting van toezeggingen heeft hij inmiddels zich gewend tot de Besturen van de reeds vroeger uitgenoodigde Vereenigingen en voorts tot hen die in staat kunnen worden geacht het slagen van deze Tentoonstelling mede te kunnen bevorderen, met het beleefd en dringend verzoek elk in eigen kring en in den kring van hun eigen leden en in de stad hunner inwoning of omgeving (ook betreffende werken uitgevoerd door Rijk of Gemeente) zoo spoedig mogelijk na te gaan welke architecten en welke onderwerpen wel het meest in aanmerking zouden komen voor deze „keuze-collectie". In aanmerking nemende, dat de definitieve opgave van de Nederlandsche inzending reeds verzonden had moeten zijn, herhaald ondergeteekende het *dringend* verzoek ten spoedigste die opgave te mogen tegemoet zien.

H.H. Inzenders worden beleefd verzocht hun stembillet voor de Jury van toelating en hun opgave der inzendingen te adresseeren aan het Comité-lid A. Salm G.Bzn., 26 Weesperzijde, Amsterdam, met duidelijke omschrijving van de ontwerpen, met vermelding: perspectief, gevels doorsneden, aquarel, lijnteekening of foto, enz: zoo ook hoogte en breedte van elk der geëncadreerde teekeningen.

Voorts op te geven (wanneer de inzending — met het oog op de beperkte ruimte — niet in haar geheel kan worden aangenomen) aan welke onderwerpen de inzender wel het meest de voorkeur zou hechten om tentoongesteld te worden.

Daarna eerst kunnen pas de officieele inzendingsbilletten aan de Heeren toegezonden worden ter teekening, met verdere documenten om op of in de kist te plakken, enz:, enz:, ter verzending naar den Haag.

In de onderstelling immers, dat het niet onmogelijk is, dat de totale opgave niet in de 15 meters te plaatsen is, zal het doen van een keuze daaruit ook nog weer eenigen tijd in beslag nemen — die óók weder in mindering komt van den gestelden termijn van inlevering.

Na **19 December** *kunnen geen opgaven meer worden aangenomen.*

Begrijpelijkerwijze kunnen, met het oog op de beschikbare plaatsruimte, de inzendingen ook niet anders dan *zeer* beperkt zijn, waarmede H.H. inzenders gelieven rekening te houden bij het opmaken van het Inzendersbiljet.

Verder kan daaromtrent nù niets naders bepaald en moet de omvang en het gehalte der inzendingen worden afgewacht.

Voor hen die exposeeren, alleen in de hoop een bekroning te erlangen, zoude het gewenscht zijn, dat de kansen voor allen gelijk zijn en het „aantal" ontwerpen werd vastgesteld. Het doel van de *Tentoonstelling* is echter een juist beeld te hebben van wat voor belangrijks in de laatste 10 jaren in Nederland op architectonisch gebied is voortgebracht, dus is het wenschelijker meer dan één ontwerp met weinig teekeningen in te zenden, dan slechts één ontwerp met veel toelichtende teekeningen. Het *doel* van de *inzenders* moet slechts zijn om Nederlands architectuur waardig te vertegenwoordigen.

Aangezien slechts een paar officieele Reglementen ter dispositie zijn, wordt hieronder de inhoud ter kennis van belanghebbenden gebracht.

Speciaal Reglement voor de Internationale Architectuur-Tentoonstelling te Rome in 1911.

ART. 1. De Internationale Tentoonstelling voor Schoone Kunsten te houden te Rome in 1911, zal ook een afdeeling „Architectuur" omvatten, die 26 Maart 1911 geopend en 31 October van dat jaar gesloten wordt.

ART. 2. Deze afdeeling Architectuur is ingesteld en onder het beheer van het Uitvoerend Comité van de Jubileumfeesten in 1911 en dat benoemd werd door den Burgemeester van Rome, terwijl de afdeeling „Schoone Kunsten" van dit comité voor de verdere organisatie en regeling zorgt.

ART. 3. In het algemeen wordt deze afdeeling in afzonderlijke tentoonstellingszalen bijeengevoegd. Nettemin hebben de Staten, die een eigen Paviljoen op deze tentoonstelling bezitten, het recht, wanneer zij daar de voorkeur aan hechten, en met goedvinden van het Hoofd-Comité, om in hun eigen Paviljoen de architectonische ontwerpen te exposeeren.

ART. 4. Tot de afdeeling Architectuur worden slechts toegelaten:

a. Afbeeldingen van gebouwen en architectonische decoraties, uitgevoerd in het tijdvak van 1901—1911 of die nog in uitvoering zijn, doch *alleen* wanneer die weergeven het *meest belangrijke* [2]) en *karakteristieke* van elk land, een *beslist sprekende kunstuiting* zijn en geen gewoon dagelijksch bouwwerk [3]).

[1]) Zie „Architectura" No. 44 blz. 360.

[2]) Het Fransche programma vraagt: „ce qui est fait le *plus saillant* et caractéristique, etc."

Het Duitsche programma vraagt, dat: „was am *erhabensten* und am charakteristischsten geschaffen ist".

[3]) Het Fransche programma vraagt: „en dehors de la production professionnelle courante".

Het Duitsche programma spreekt van: „Handelserzeugung".

b. Opnamen van monumenten en de projecten ter restauratie, belangrijk voor de kunstgeschiedenis.

c. Studieën en architectonische schetsen, doch slechts wanneer deze *bijzonder* uitmunten door *oorspronkelijkheid van opvatting* of door *superioriteit van uitvoering*. Dit architectonisch werk (zoowel wat betreft het uitwendige als het inwendige van gebouwen enz.) moet in het algemeen door perspectivische teekeningen voorgesteld worden, zoodat het publiek, dat gewoonlijk niet gewend is geometrische teekeningen te begrijpen, zich daarvan een juiste voorstelling kan maken.

Geometrische aanzichten van het bouwwerk of onderdeelen daarvan, worden dan ook alleen toegelaten wanneer die dienen ter verdere toelichting van het ontwerp. Plattegronden alleen, wanneer die op zeer verkleinde schaal in de omlijsting van de teekening zijn opgenomen.

Bij uitzondering zullen foto's worden aangenomen, doch alleen in groot formaat, mits deze dienen om de lijnteekeningen verder duidelijk te maken.

Maquettes van het geheel of onderdeelen zullen worden aangenomen, zoo ook monsters van materialen bij den bouw toegepast en bewerkt ook door beoefenaars van aanverwante kunstvakken, tot het verkrijgen van een volledig overzicht van het ontwerp bij uitvoering.

ART. 5. Departementen van het Rijk of Gemeenten, zoowel in Italië als in andere landen, die in het laatste tiental jaren belangrijke studies deden opmaken van reconstructies van oude- of tot het stichten van nieuwe stadsdeelen, worden uitgenoodigd daarvan mededeeling te doen aan de afdeeling Schoone Kunsten [4]) met opgave welke modellen of teekeningen zij wenschen te zien opgenomen, opdat genoemde afdeeling de toezending daarvan kan aanvragen. Natuurlijk alleen dan, wanneer de inzendingen zullen beantwoorden aan het doel van deze tentoonstelling, hetgeen duidelijk gebleken is uit de voorafgaande artikelen.

De Besturenderen van de Italiaansche Provincies en Gemeenten zijn evenzoo uitgenoodigd om, de resultaten van hun werkzaamheid ten toon te stellen en te laten zien, wat door hen in de laatste halve eeuw betreffende openbare werken enz. door hen is tot stand gebracht, afgebeeld door middel van monographieën, albums, catalogi, plastische of grafische voorstelling, artistiek van uitvoering, tot het opwekken van waardeering bij het publiek voor het meest belangrijke werk.

ART. 6. Het Uitvoerend Comité looft gouden en zilveren medailles uit voor het beste en belangrijkste werk, ingezonden door het Gouvernement, Gemeentebesturen, Vereenigingen op kunstgebied of particulieren.

ART. 7. Een internationale jury zal volgens daartoe op te maken en vast te stellen regelen de bekroningen aanwijzen.

ART. 8. Een Commissie van 5 leden, waarvan de samenstelling bestaat uit 2 leden gekozen door de kunstenaars die wenschen te exposeeren en 3 benoemd door het Comité op een voordracht van de afdeeling Schoone Kunsten, zal een keuze doen uit de werken die te Rome worden aangeboden of daarheen zijn gezonden [5]).

ART. 9. De uitspraak der jury is zonder hooger beroep.

ART. 10. Gekozen ontwerpen door- en ingezonden op uitnoodiging van h.h. Commissarissen van de verschillende landen, zoo ook van Italië zelf, zijn van de plaats van afzending tot op de tentoonstelling, vrij van alle transport- en andere kosten van uitpakken daar, en weder inpakken voor de terugzending, welke mede door de goede zorgen van het Comité geschiedt [6]).

Wat betreft het zenden van bouwstoffen, kan slechts een korting van 50 pCt. worden toegestaan op de gewone transportkosten.

Voor de niet-uitgenoodigde Italiaansche en buitenlandsche kunstenaars wordt vanwege de Italiaansche Spoorwegmaatschappijen 50 pCt. reductie gegeven, de werken die echter worden aangenomen zijn dan verder vrij van de extra kosten voor uitpakken en weder inpakken.

ART. 11. Het Comité zal de plaatsing van de verschillende werken toevertrouwen aan een of meer Commissies, waarvan de benoeming zal geschieden op voordracht van de afdeeling Schoone Kunsten.

ART. 12. Van 1 tot 30 September 1910 is gelegenheid om zich op te geven [7]) door middel van inzendingsbiljetten in duplo, die tot dat doel door den Secretaris van de afdeeling zullen worden uitgereikt [8]). Eventueele wijzigingen in de opgaven moeten eerst goedgekeurd worden door de afdeeling Schoone Kunsten.

Door toezending van het ondertekend inzendingsbiljet verklaart de ondertekenaar, dat hij al de bepalingen van dit Reglement kent en zich daaraan onderwerpt.

ART. 13. Het Comité neemt geene verantwoordelijkheid op zich voor eventueele beschadigingen, hetzij tijdens het transport, hetzij op de tentoonstelling of bij het ontpakken, verzenden of in geval van „force majeure".

ART. 14. De Architectuur-inzendingen moeten verpakt zijn in stevige kisten met opgeschroefde deksels.

Pastels, aquarellen en teekeningen moeten geëncadreerd zijn en *achter glas*.

ART. 15. De inzendingen, hetzij uit Italië of wel uit het buitenland, mogen niet te Rome aankomen vóór 1 December en niet na 20 December 1910 [9]).

In geen geval wordt verlenging toegestaan op deze termijn. Er zal een geïllustreerde catalogus worden uitgegeven, waarin de werken door de afdeeling Schoone Kunsten aangewezen, zullen worden opgenomen.

Ontwerpers of eigenaars van inzendingen, die daartoe geen vergunning kunnen geven, moeten dit op het inzendingsbiljet vermelden.

Ingevolge de Wet op het Auteursrecht van 18 September 1882, No. 1012 en ingevolge de Besluiten van den 13en December 1897 van het Hof van Cassatie te Venetie en van den 22sten Maart 1898 van den Hoogen Raad te Rome, is alle overdruk van den catalogus verboden.

ART. 16. Buiten de grafische reproducties in dezen catalogus, kan geen enkele andere reproductie genomen worden buiten de toestemming van den desbetreffenden inzender.

Het Comité behoudt zich het recht voor, grafische reproducties in het tentoonstellingspaleis of in de paviljoenen te doen nemen, wanneer de inzenders hun toestemming daartoe geven.

ART. 17. Aan alle inzenders wordt een bewijs van vrije toegang verleend tot de Internationale Architectuur-afdeeling, op welk bewijs tevens 50 pCt. reductie wordt toegestaan door de Italiaansche spoorwegmaatschappijen.

ART. 18. Ingeval de sluiting van de tentoonstelling uitgesteld mocht worden, blijven alle overige bepalingen van dit reglement van kracht, hoelang die termijn ook zal mogen duren.

[4]) Door tusschenkomst van den vertegenwoordiger der Regeering aan het adres van den Secretaris, den heer A. F. Reicher, p. a. „Arti et Amicitiae", Rokin 112, Amsterdam, of ondergeteekende A. Salm G.Bzn., Architect, Weesperzijde 26, Amsterdam.

[5]) Er bestaat aldus nog een „*Commissie van Toelating*" te Rome. Hieromtrent nu, is nader bepaald, dat de inzendingen te Rome niet aan een nader onderzoek zullen worden onderworpen, doch dat de beoordeeling te 's-Gravenhage zal plaats hebben door een Commissie bestaande — behalve uit het Architect Lid van het Nederlandsche Comité — uit nog 2 leden, te kiezen door H.H. Inzenders.

[6]) Hoewel officieel nog geen subsidie van Rijkswege is bepaald, kan evenwel nu reeds medegedeeld worden, dat door de bemoeiingen van den Nederlandschen vertegenwoordiger alles vrachtvrij zal worden overgemaakt — zooals ook voor de Tentoonstelling te Brussel geschiedde.

[7]) Deze bepaling is veranderd tot 10 December.

[8]) Zijn reeds verzonden, tegelijk met de Circulaire van het Nederl. Regeerings-Comité, kunnen overigens aangevraagd worden bij de H.H. Reicher of Salm.

[9]) Deze bepaling is gewijzigd in: niet vóór 1 Januari en niet tot 31 Januari 1911.

Gedurende den duur van de tentoonstelling zal geen inzender-ontwerper of eigenaar zijn inzending terug kunnen vorderen.

ART. 19. Het Comité behoudt zich het recht voor, om in bijzondere gevallen werk dat reeds aangenomen is door de Jury of ingezonden door kunstenaars, die daartoe een uitnodiging ontvingen, niet te exposeeren.

ART. 20. De te nemen maatregelen voor de verkiezing der Jury zullen den inzenders een maand vóór de verkiezing worden medegedeeld.

ART. 21. Alle correspondentie betreffende de Internationale Architectuur-tentoonstelling moet geadresseerd worden aan:

La Presidenza del Comitato Esecutivo per le Feste Commemorative del 1911 — Sezione delle Arti, — aan haar adres te Rome [1]).

ENRICO DI SAN MARTINO,
Voorzitter van het Uitvoerend Comité.
ETTORE FERRARI,
Voorzitter van de Afd. Schoone Kunsten

De eischen van het reglement zijn als in den aanvang dezes werd opgemerkt, zeer hoog gesteld, doch Nederland is slechts een klein land en over het algemeen zijn de beschikbare bouwsommen die den architecten ter beschikking worden gesteld meestal niet belangrijk, vergeleken bij de groote kapitalen die door onze machtige buren besteed worden voor monumenten, publieke en particuliere bouwwerken. Monumentale bouwwerken als een Vredepaleis b.v. enz. komen in Nederland zeer zelden voor.

Dat men dus niet al te veel zich laat afschrikken door de eischen van het Reglement!

Ontwerpen van bescheiden afmeting worden even-goed aanvaard.

Ten slotte moet er nog op gewezen worden, dat Architecten die aan de oproeping gevolg geven, zich niet niet mogen beschouwen als officieel te zijn „uitgenoodigd" door het Comité, als bedoeld in Art. 10 van het Reglement.

Inmiddels na collegiale groet,

A. SALM G.Bzn.,
Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Lid van het Regerings-Comité voor de Nederlandsche Afdeeling Architectuur op de Internationale Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Rome in 1911.

[1]) D. w. z. alle mededeelingen geschieden door tusschenkomst van het Nederlandsche Comité en hebben H.H. inzenders slechts te schrijven aan de H.H. Reichen of Salm.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD", No. 49: „Vakbelangen" door C., Verstoep. „De Architectuur tentoonstelling van A. vt A." door J. Gratama, „De Overheid en de schoonheid".

„DE OPMERKER", No. 49: „Brieven van Piet van Diever", „Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam".

„DE AANNEMER", No. 48: „Het Gunning-vraagstuk", „Nog eens waterleidingplannen".

„DE INGENIEUR", No. 49: „Electrische krachtsoverbrengingen 70,000 volt installatie te Molinar a/d. Jucar in Spanje", voordr. geh. door het lid Dr. J. W. van Dijk, met afb. „De gyroscoop en het monorailspoorweg-systeem", door R. Drucker, cand. e. i. met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD", No. 48: „Straatplaveisel"

„BUITEN", No. 49: „Reisindrukken uit Britsch-Indië", door Dr. P. H. Enthoven, met fraaie afb. „Het landgoed Hagenau", door D. J. v. d. Ven, met afb. „Gennep en het Genneperhuis", door A. F. van Beurden, met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG", No. 95—96: „Die Neubauten des Südfriedhoves in Leipzig", „Der engere Wettbewerb zur Erlangung von Entwürfen für ein Dienstgebäude der Obersten Marinebehörden in Berlin", „Deutsche Städtebilden".

„LA CONSTRUCTION MODERNE", No. 9: „d'Inondations et inondations", door P. Planat, „Fontenault-Saumur", „A l'Étranger", door Will Darvillé, „Monument à Jules Ferry", door A. D., met afb., „Maison a Loyers à Milan", met afb., „Porte d'une maison à Milan", met afb. „Un jeune Architecte Italien", door Alfredo Melani.

„BUILDING NEWS", No. 2917: „Heights and Widths", „A Universal building Act", „Shortcomings of the Institute examinations", „Ferro concrete church of St. Barnabas, Shacklewell, London", met afb., „Sir Christophen Wren and his work", „The monumental work of the cosmati at Westminster Abbey", „The national museum for Wales", „Crouped courses for building students", door J. Sandham, „St. Cross Hospital, near Winchester", „Eastam Grange", Mr. Walter Tapper, Arch. e. a. R.

BERICHTEN.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

De Tentoonstelling van Noorsche Huisvlijt zal tot 15 December geopend blijven.

In het begin van het volgende jaar zal er eene Tentoonstelling gehouden worden van kleederdrachten, die tot 1850 gedragen werden. Het bestuur der afdeeling Haarlem van de vereeniging voor Verbetering van Vrouwenkleeding heeft hare medewerking voor deze Tentoonstelling toegezegd.

De Kloostergang te Utrecht.

In de Memorie van Antwoord betreffende Hoofdstuk V der Staatsbegrooting schrijft minister Heemskerk:

„Ook door den ondergeteekende wordt de toestand, waarin de Kloostergang, behoorende bij de Domkerk te Utrecht nog steeds verkeert, betreurd en hij zal niet nalaten het mogelijke te doen om daarin verbetering te brengen. Laatstelijk is door hem aan Burgemeester en Wethouders te Utrecht te kennen gegeven, dat hij bereid is over te gaan tot herstelling op Rijkskosten van de bestaande beschadigingen en tot het aanbrengen van middelen als draadvlechtwerk, hekwerk e. d., ten einde nieuwe beschadiging te voorkomen, onder voorwaarde evenwel, dat de Gemeente geneigd is, bij onverhoopte herhaling van dergelijke beschadiging de helft der kosten van het herstel te dragen. Op dit schrijven is nog geen antwoord ontvangen, doch de ondergeteekende vertrouwt, dat op dezen voet tot eene bevredigende oplossing zal zijn te geraken".

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 48 der jaargang 1909, wijziging in No. 37 van jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Juni 1911.

2. Prijsvraag voor den omslag van den Genootschapskalender 1911 voor het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Programma in No. 47. Tijd van inlevering tot en met 14 December 1910 vóór 1 uur namiddags.

3. Prijsvraag voor een reclame-biljet voor de Januari-Februari-tentoonstelling van de Ned. V.A.N.K. te Amsterdam.

Programma in No. 47. Tijd van inlevering vóór 24 December 1910.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 50. ZATERDAG 17 DECEMBER 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A.A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Administratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174 6, Amsterdam

Getuigen is iets, de daad is alles.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1286e gewone ledenvergadering op Woensdag 14 December 1910. — Concours pour l'Erection d'un monument commemoratif de la foodation de l'Union télégraphique internationale. — Hout of IJzer? (Vervolg.) — Boekbesoordeeling. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Open prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als leden der permanente commissie tot regeling van Nationale Prijsvragen zijn gekozen de heeren C. N. van Goor, Paul J. de Jongh en A. Salm G.Bzn. Alle heeren hebben hun benoeming aanvaard.

II. De heer A. A. Kok, op de laatste vergadering tot bestuurslid gekozen, heeft deze functie aanvaard.

III. De heer M. de Jongh, thans buitenlid van ons Genootschap, wordt als gewoon lid voorgesteld door de heeren H. A. J. Baanders en J. Roosing Jr.

IV. Voor belangstellenden ligt de Winst- en Verliesrekening over het jaar 1910 en de begrooting voor 1911 van af Woensdag 21 December in de bibliotheekzaal ter inzage.

V. Als ontwerpen voor een omslag van den Genootschapskalender 1911 zijn 14 antwoorden ingekomen onder de navolgende motto's:
1. „Zonnebloem"; 2. „Kleur"; 3. „55"; 4. „Libra"; 5. „1 uur"; 6. „Zwart op wit", vijf ontwerpen; 7. „De opbouw moet op het plan gebaseerd zijn"; 8. „Een kalender die op tijd verschijnt"; 9. „Een vaderlijke vermaning"; 10. „A".

J. ROOSING Jr., *te Secretaris a. i.*

VERSLAG DER 1286ste GEWONE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 14 DECEMBER 1910, IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL IN „PARKZICHT".

Met een welkom aan leden en introducés opent de Voorzitter, de heer H. A. J. Baanders, deze vergadering, waarna de notulen der vorige worden gelezen, goedgekeurd en gearresteerd.

Ingekomen is een schrijven van den heer J. H. W. Leliman waarin het Genootschap dank wordt gebracht voor de betoonde belangstelling en deelneming bij het overlijden van den eere-voorzitter, den heer J. H. Leliman.

De voorzitter wijdt na voorlezing van dit schrijven enkele woorden aan de nagedachtenis van den overledene, daarbij herinnerende aan de betrekkingen, vele en velerlei, welke het genootschap aan zijnen eere-voorzitter verbond.

Vervolgens een schrijven van de Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland waarin ons Genootschap uitgenoodigd wordt een afgevaardigde te zenden ter Algemeene Vergadering te houden op 28 Dec. te Utrecht.

Besloten wordt de heeren A. A. Kok en J. Roosing Jr.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 12.—, voor kunstbeminde leden f 10.—, voor buitenleden en abonnenten f 7.50.

uit te noodigen de vertegenwoordiging op zich te nemen.

Medegedeeld wordt dat op den prijsvraag voor een kalender-omslag 14 antwoorden inkwamen.

Verder dat van de Algem. Ned. Wielrijders Bond in dank ontvangen werd het plaatwerk „Ons Eigen Land".

De voorzitter betuigt zijn spijt over de mislukking van de herhaling der feestavond, hem persoonlijk heeft 't bijzonder gefrappeerd dat de leden zoo weinig belangstelling toonden. Het bestuur toch heeft geen moeite gespaard om belangstelling op te wekken.

De heer Walle zegt dat verscheidene leden in de meening verkeerden dat zij vrijen toegang hadden en daarom de kaarten niet retourneerden.

De heer C. W. Nijhoff motiveert zijn wegblijven, hij was niet voor herhaling.

Hierna wordt overgegaan tot ballotage van den heer Boeyinga, die als lid wordt toegelaten.

Tijdens de stemming herinnert de voorzitter aan de lustrum-tentoonstelling en hetgeen in de couranten daarover geschreven is, o. a. door Giovanni in het „Handelsblad" Prof. C. Dake in de „Telegraaf".

Hij roemt de organisatie volgens het plan van den heer Weissman, uitgevoerd door de heeren J. de Meijer, A. H. Pinxter, Adr. Moen, M. Plate, M. J. E. Lippits, N. H. W. Scholte en anderen. (Applaus).

Hierna volgt de verkiezing van een bestuurslid, na herhaalde stemming worden gekozen als candidaten de heeren A. A. Kok en C. W. Nijhoff, uit dit tweetal wordt gekozen de heer A. A. Kok.

Tijdens deze stemming wenscht de voorzitter den heer Boeyinga, die inmiddels ter vergadering verschijnt, geluk met zijn lidmaatschap daarbij den wensch uitsprekende dat hij zal gaan behooren tot de meest ijverige leden en tot dezulke die niet alleen „A. et A." een warm hart toedragen doch daadwerkelijk bewijzen voor het streven van het Genootschap te gevoelen („A. et A." heeft zich sterk ontwikkeld, met die ontwikkeling steeg het quantum van de te verrichten arbeid, vertoonde zich het arbeidsveld steeds ruimer, het is niet genoeg dat het Bestuur hieraan zijn krachten wijdt, er zijn meerderen noodig die staan in de eerste rijen en voor een taak ijveren. Hoewel inderdaad door verschillende leden veel gedaan wordt, kan bij velen niet altijd van een permanenten steun gesproken worden, reden te meer om het toetreden van frissche jonge krachten te apprecieeren).

Hierna verkrijgt de heer C. W. Nijhoff het woord tot het houden van zijn voordracht: „Over Moderne Meubelkunst".

Spreker herinnert aan zijn vorige voordracht en de behandelde over het historische meubel en zijn toezegging met betrekking tot het moderne.

Ten einde te doen verstaan waarom het gaat, geeft de heer N. een definitie van het woord „meubelkunst" en „meubelkunstenaar". Kunst is gestyleerde ontroering, kunstenaar is een ontroerde stylist.

Zonder ontroering is geen kunst denkbaar, de kunstenaar is ontvankelijk voor indrukken, ondergaat de ontroering en heeft de gave ontvangen deze ontroering te styleeren of wel stijl te geven. Als gevolg hiervan geeft de kunstenaar zijne ontroering terug in materieelen vorm, waardoor hij wederom ontroering wekt (indien n.l. de beschouwer zijner voortbrengselen ontvankelijk is).

Aan de hand van deze beschouwingen onderscheidt men alras den waren kunstenaar van den virtuoos, den ernstigen beginselvasten werker van den handigen knappen mensch met zijn uiterlijke hoedanigheden.

„Wat is *modern?*" vraagt spreker en antwoordt even kort, „modern is van den tijd". De moderne kunstenaar doet in zijn arbeid weerklinken wat de tijd werkt, hij heeft den polsslag gevoeld van zijn tijd en datgene in zijne schepping doen weerspiegelen wat hem als tijdsverschijnsel ontroerde en daarmede zich „modern" kunstenaar getoont.

Refereerende aan de vorige voordracht, herinnert spr. er aan dat na het verdwijnen van de Empire-periode er geen sprake meer kan zijn van een historischen stijl. De Biedermeyerstijl in later tijd wel eenigzins gewaardeerd, werd als een burgerlijke nabloei van den keizersstijl beschouwd; vooral van 1850–80, gedurende welken tijd uitsluitend allerlei historische voortbrengselen slecht werden gecopiëerd.

Een kentering vertoonde zich ongeveer in het midden der vorige eeuw 't eerst in Engeland, waar Ruskin, Morris, Walter Crane, Burne Jones en anderen den strijd aanbonden tegen dit slaafs copiëeren, hetgeen inderdaad neerkwam op eene verkrachting. Om tot eene loutering te komen, meenden deze kunstenaars tot de middeleeuwen te moeten terugkeeren.

De practische Engelsche zin, gecombineerd met een verzuiverd decoratief begrip onder Oost-Aziatischen invloed, brachten deze voormannen tot uitingen, die wellicht niet ten onrechte mogen beschouwd worden als de voorloopers van onze moderne meubelkunst der laatste 20 jaren.

Hoe deze kunst zich op onzen bodem ontwikkeld heeft, stelde spr. aanschouwelijk voor in een serie projectiebeelden naar werken van Berlage, Penaat en De Bazel.

De heer Nyhoff motiveerde deze keuze met de woorden „omdat ik die drie beschouw als eerste rangsmenschen."

De voorgestelde werken geven een beeld van de ontwikkeling dezer drie kunstenaars, ieder in zijn zelfstandige opvatting.

Tot een critische beschouwing dezer werken achtte spreker zich niet geroepen. Welke begrippen aan elke ware kunst ten grondslag liggen vatte spreker in de volgende grondstellingen te zamen: ten 1e. echtheid van materiaal; ten 2e. soliditeit, zakelijkheid, beknoptheid, bruikbaarheid; ten 3e. schoonheid in vorm, verhouding en kleur; ten 4e. eenheid in conceptie; ten 5e. eigenheid in ontwerp.

Deze grondbeginselen zijn te beschouwen als primaire eischen aan elk kunstwerk te stellen.

Ten slotte stelt spr. de vraag „zal het moderne standhouden" en geeft als zijn meening dat een antwoord in bepaalden zin niet te geven is, en eindigt met „wat zakelijk, natuurlijk en mooi is, zal op den duur wel stand houden".

Wenschen wij dus dat vele kunstenaars krachtig genoeg zullen blijken om den moeitevollen en vaak maar weinig gewaardeerden arbeid van hun kunstenaar-zijn niet te verwisselen met de zoo veel gemakkelijker taak van het virtuosendom; dan zullen wij éénmaal niet meer spreken van „moderne kunst" maar van „onze kunst".

Een warm applaus is de spontane uiting der aanwezigen, waarbij de voorzitter, zooals hij 't zelf uitdrukte, „niet anders dan met stamelende woorden aansloot in een hartelijke dankbetuiging en een beroep op des heeren Nyhoff's welwillendheid voor een volgende artistieke bijeenkomst.

Na den gebruikelijken rondvraag volgt sluiting. R.

CONCOURS POUR L'ÉRECTION D'UN MONUMENT COMMÉMORATIF DE LA FONDATION DE L'UNION TÉLÉGRAPHIQUE INTERNATIONALE.

Rapport du jury.

Le jury désigné par le Conseil fédéral de la Confédération suisse pour juger les projets présentés au concours international ouvert pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'Union télégraphique internationale, s'est réuni à Berne le 1er Septembre 1910, sous la présidence de M. Eug. Jost, architecte, à Lausanne.

Les délibérations du jury ont duré deux jours. Il a eu à se prononcer sur 92 projets.

Il a commencé par éliminer, sans discussion, les envois manifestement insuffisants ou n'ayant aucun rapport avec l'idée qu'il s'agissait de représenter.

70 projets ont été écartés d'emblée, il suffisait d'une voix pour le maintien d'un projet et son admission à participer aux épreuves éliminatoires suivantes.

Les 22 projets restans ont fait l'objet d'une discussion approfondie, suivie d'un nouveau scrutin qui n'a plus laissé subsister que 8 projets, dont les numéros et les devises sont les suivants:

No. 4 Jo son della Versilia un figlio oscuro; No. 13 Tele; No. 27 die edle Bern erhebt ihr herrschend Haupt; No. 29 ✠; No. 41 Conjunctio; No. 45 Prometheus; No. 46 Ad perpetuam rei memoriam; No. 47 Ad astra.

Après sérieux examen, 4 nouveaux projets sont encore éliminés, ainsi que les précédents, à la majorité des voix. Ce sont les Nos. 13, 27, 41, 45.

Le jury, après avoir revu avec beaucoup d'attention chaque projet, est unanime à reconnaître qu'aucun des quatre projets non éliminés ne mérite une place à part, et ne peut être recommandé pour l'exécution.

Suivent de longs débats auxquels prennent part tous les membres du jury, afin de savoir s'il y a lieu d'ouvrir un concours restreint entre les auteurs de ces quatre projets, et si c'est le cas d'attribuer des primes ou des récompenses. Après en avoir discuté, le jury prend à l'unanimité les résolutions suivantes: ne donner aucune suite au concours, n'accorder aucune récompense, et proposer au Conseil fédéral l'ouverture d'un nouveau concours.

Les bases de ce nouveau concours sont immédiatement discutées. A part quelques adjonctions d'importance secondaire, le programme est maintenu. Des mesures seront prises pour qu'il soit mieux répandu dans les milieux intéressés.

Des traductions du programme seront faites en allemand, en anglais et en espagnol (la traduction en italien a été déclinée par le représentant de l'Italie), et le concours sera annoncé dans un certain nombre de journaux de divers pays.

Quant à la livraison des projets, le terme en est fixé au 15 Août 1911.

Pour terminer, le jury croit utile d'insister auprès des artistes, afin qu'ils s'inspirent le plus possible de l'idée qu'il s'agit de rappeler, et de ne précenter que des projets qui soient pratiquement réalisables avec les ressources fixées par le programme.

Lausanne, le 9 Septembre 1910.

Le Président du jury.
Sig. Eug. Jost, architecte.

Programme du concours.

Article premier. — Un concours est ouvert pour l'érection à Berne d'un monument commémoratif de la fondation de l'Union télégraphique.

Peuvent prendre part à ce concours les artistes du monde entier quels que soient leur domicile et leur nationalité.

Art. 2. — Le monument sera érigé sur la *place Helvetia.*

Deux plans de situation, deux coupes et deux vues photographiques de la place sont joints au programme. *)

Art. 3. — Les artistes ont toute liberté dans le choix du genre du monument, pourvu que celui-ci rappelle clairement la fondation de l'Union télégrap-

*) In de bibliotheekzaal in »Parkzicht" liggen ter inzage:
a. 2 foto's van het plein voor het Historisch museum (Helvetia place).
b. een algemeen plan van het plein met omgeving.
c. een plan van het plein 1 : 1 200.
d. twee hoogteschalen.
e. de »Notice historique".

hique et s'adapte bien à l'emplacement donné. Il est loisible à l'artiste de combiner le monument avec une fontaine.

Art. 4. — Les matériaux à employer sont laissés au choix de l'artiste, mais ils doivent offrir les garanties d'une exécution solide et monumentale dans les limites de la somme fixée à l'art. 8.

Art. 5. — Les concurrents fourniront :

1° Une maquette ou un modèle du monument à l'échelle de 1/10 de la grandeur d'exécution ;

2° une description du monument ;

3° un plan de situation au 1 200 de la grandeur d'exécution indiquant l'emplacement exact du monument sur la place donnée ;

4° une vue perspective du monument en place avec point perspectif pris sur le pont du Kirchenfeld à 2 mètres de hauteur ;

5° un devis avec engagement à forfait pour l'exécution et description détaillée des matériaux proposés.

Art. 6. — Les projets devront être livrés au Palais fédéral, Pavillon central, à Berne, jusqu'au 15 Août 1911, date à laquelle tous les envois seront ouverts.

Les projets arrivés en retard ne seront pas pris en considération par le jury.

Art. 7. — Les projets ne porteront ni nom d'auteur ni initiale, mais une devise. Une enveloppe cachetée répétant la devise contiendra le nom et l'adresse de l'auteur.

Dans un second pli cacheté portant aussi la devise et en plus le mot *devis*, les concurrents joindront un devis avec engagement à forfait pour l'exécution entière du monument.

Les envois porteront à l'extérieur l'indication suivante: „Concours pour le monument de l'Union télégraphique".

Art. 8. — Le prix maximum de l'exécution complète à forfait du monument ne dépassera pas 170.000 francs, tous les honoraires et frais connexes compris.

Les frais de transport, de douane et des travaux de fondation à ras du sol du monument sont supportés par le Conseil fédéral, soit par le fonds de l'Union télégraphique, et non par l'artiste.

Art. 9. — Les projets ne répondant pas aux conditions posées par le présent programme seront exclus du concours.

Art. 10. — Les frais de transport à l'aller des maquettes sont à la charge du Conseil fédéral, soit du fonds de l'Union télégraphique. Pour les envois provenant d'autres Etats que la Suisse et devant y retourner, l'artiste devra se munir de passavants et remplir les formalités voulues pour éviter des frais inutiles.

Le Conseil fédéral décline toute responsabilité au sujet des risques de transport des maquettes. Les frais d'emballage et d'assurance de transport sont à la charge des concurrents.

Art. 11. — Les projets livrés en temps voulu seront jugés par un jury composé de :

MM. Pierre Breuer, professeur, sculpteur, sénateur et membre actif de l'Academie royale des Arts, à Berlin ;

Edmond Hellmer, professeur à l'Académie impériale et royale des arts plastiques, à Vienne ;

M. Injalbert, statuaire, membre de l'Institut de France, à Paris ;

Sir George Frampton, académicien royal, à Londres ;

MM. Jean Horvai, sculpteur, à Budapest ;

David Calandra, membre du Conseil supérieur des antiquités et beaux-arts d'Italie, statuaire, à Turin ;

le Dr. P. J. H. Cuypers, architecte des Musées, à Amsterdam ;

J. D. Ramalho Ortigão, membre de mérite de l'Académie des Beaux-Arts, à Lisbonne, membre du Conseil supérieur des monuments nationaux, directeur de la Bibliothèque d'Ajuda ;

Louis de Benois, académicien, professeur d'architecture et architecte de la Cour impériale, à St.-Pétersbourg ;

Jean-Théodore Lundberg, professeur de modelage à l'Ecole royale des Beaux-Arts, à Stockholm ;

Eugène Jost, architecte, A. D. G. F., à Lausanne, Président du jury ;

le Colonel Emile Frey, ancien Conseiller fédéral, directeur du Bureau international de l'Union télégraphique, à Berne.

Les conditions du présent programme de concours ont été établies par le jury.

Le jury tranchera souverainement toutes les questions ou difficultés qui pourraient naître à l'occasion du concours.

Au cas où un ou plusieurs membres du jury seraient empêchés de siéger, ils ne seront pas remplacés.

Art. 12. — Le jury disposera d'une somme de 20.000 francs pour récompenser les concurrents méritants. Il pourra en disposer librement, la valeur et le nombre des prix étant laissés à son appréciation.

Art. 13. — Le Conseil fédéral confiera l'exécution du monument à l'artiste que le jury aura désigné à cet effet. L'artiste qui sera chargé de l'exécution n'aura droit à aucune autre récompense. Le montant des prix sera donc partagé suivant l'appréciation du jury entre les auteurs des autres projets primés. La prime la plus élevée pourra atteindre la somme de 8000 francs.

Art. 14. — Pour le cas où le jury ne pourrait recommander aucun des projets présentés pour l'exécution, le Conseil fédéral se réserve de procéder à un concours restreint réservé aux auteurs des projets primés.

Chaque artiste participant à ce second concours, qui serait jugé par le même jury, serait rémunéré dans la mesure fixée à l'avance par le jury.

Art. 15. — Tous les projets admis au concours seront exposés à Berne pendant un mois après le prononcé du jury ; ils ne pourront être retirés avant ce terme.

Art. 16. — Les projets primés deviendront la propriété de l'Union télégraphique. Les autres projets devront être réclamés par leurs auteurs, au Bureau international de l'Union télégraphique à Berne, dans le délai d'un mois après le prononcé du jury ; ils ne seront toutefois réexpédiés qu'après la clôture de l'exposition. Si les maquettes ne sont pas réclamées pendant ce temps, les plis seront ouverts et les auteurs questionnés sur le sort à faire à leurs oeuvres.

Art. 17. — Le jury fera un rapport écrit qui sera communiqué aux Gouvernements des Etats de l'Union télégraphique et publié dans le *Journal télégraphique*

Art. 18. — Le présent programme, rédigé en français, allemand, anglais et espagnol, sera envoyé par le Conseil fédéral aux divers Gouvernements des Etats de l'Union télégraphique, avec prière de le porter à la connaissance des artistes. Il sera communiqué aux Administrations télégraphiques par le Bureau international de l'Union télégraphique.

Les artistes désireux de le recevoir peuvent aussi le demander au Département fédéral suisse des Postes et des Chemins de fer ou au Bureau international de l'Union télégraphique à Berne.

Berne, le 21 Octobre 1910.

Au nom du Conseil fédéral suisse,
Le Président de la Confédération:
Comtesse.

Le Chancelier de la Confédération:
Schatzmann.

HOUT OF IJZER?

(Vervolg van pag. 329).

Een andere aanwijzing om te zien hoe we in hout moeten construeeren, leert ons een proef met den lucifer. Bekend is dat een mannenhand niet sterk genoeg is om een lucifer volgens zijn *lengterichting* in elkaar te drukken, maar kindervingers kunnen hem *dwars* doorbreken. Daarom moet zooveel mogelijk alle dwarsche belasting vermeden worden. Constructies als b.v. het onderstel van een hollandsche kap zijn slechts ten koste van zware afmetingen zeer stijf te maken, — want de schoren trachten op 4 plaatsen doorbuiging teweeg te brengen, — en elke doorbuiging gaat met beweging van de geheele kap gepaard.

Soms is het te vermijden. Heeft men b.v. een stijl met een kapbeen en een trekstang te verbinden (fig. 90) dan is de plaatsing van de trekstang onder het kapbeen af te keuren. Bij beproeving bleek mij, dat de kop van den stijl aanzienlijk naar links werd overgedrukt onder samenpersing van het langshout tusschen het kapbeen en den beugel der trekstang. Deze vervorming, m.a.w. deze slapte der constructie ware te vermijden geweest door de stang te plaatsen volgens fig. 96, waarbij de assen der 3 constructiedeelen elkaar in één punt snijden.

Met dezen eisch komen we op het gebied der grafo-

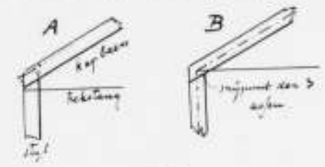

Fig. 9.

statica. Alvorens de beteekenis van deze wetenschap voor het onderwerpelijke doel na te gaan, wil ik u toonen het model van een houten vakwerkligger, die volgens vorenvermelde beginselen, wat de verbindingen betreft, is geconstrueerd (fig. 10). De stijlen dragen haaks op hardhouten ingelaten klossen volgens fig. 8; de assen snijden elkaar op alle plaatsen in één punt volgens fig. 7. Deze ligger heeft zoodoende de eigenschap, dat hij buitengewoon stijf is, en voorts dat hij zeer weinig bewerkelijk is, want met uitzondering van de trekstangen komen daaraan geen vaste verbindingen voor. Draait men de schroeven los, dan valt de constructie geheel uit elkaar. Wat de afmetingen der onderdeelen betreft, deze laten zich theoretisch voldoende betrouwbaar berekenen.

Fig. 10.

De grafostatica! Waarom is zij de houttechniek niet te hulp gekomen? De oorzaak is gelegen in hare geschiedenis. De opkomst van de industrie van het getrokken ijzer en het ontstaan der grafostatica vallen samen; tusschen die 2 verschijnselen is een causaal verband. Toen het façon-ijzer — dank zij de uitvinding van het Bessemer-proces — voor geringen prijs op de markt kwam, deed de behoefte aan een theorie nopens het gebruik daarvan zich gevoelen en werd uit de bekende wetten van het krachtenparallellogram en van de momenten de grafostatica opgebouwd. Het Bessemer-proces dateert van 1855; het eerste werk over grafostatica van 1864 (Cullmann en Maxwell.); Cremona verschijnt eerst in 1872 met zijn diagrammen, Fraenkel. in 1876, Müller-Breslau in 1877. het Siemens-Martin-proces in 1880 en zoo vervolgens. IJzerindustrie en grafostatica zijn gelijk opgegroeid, en te zamen gaven zij het aanschijn aan nieuwe vormen, zooals engelsche en belgische spanten, aan

boogvormige twee en driescharnierliggers, perron spanten enz., allen vormen waaraan bij den houtbouw niet gedacht was. De polonceau-kap werd uit den overgangstijd overgenomen, nl. uit den tijd waarin men begon de houten constructiedeelen door ijzeren trekstangen op te stijven, — toen men het gewapende bint uitvond — alzoo uit den tijd die valt tusschen 1860—80. Gegoten ijzeren schoenen onder aan de spantbeenen en bij den makelaar vormden ook typische onderdeelen van dien hout-ijzerbouw.

Om op den houtbouw de rationeele uit driehoeken saamgestelde vormen toe te passen, daartoe vond men geen aanleiding. Wist men zich van de overlevering niet los te maken? Of wel hadden de tweeslachtige hout-ijzer constructies het hout tot een minderwaardig materiaal gestempeld? Hout-ijzerbouw heeft afgedaan; voorwat het ijzer betreft, is daarvoor alle reden. Die trekstangen met wartels, met aangewelde oogen en schroefeinden, waren toch niet alleen onoogelijke maar ook moeilijk te maken constructiedeelen. Dat men die stangen heeft vervangen door L. ijzer is alleszins rationeel.

De oudere houtbouw daarentegen is zeer onbegrijpelijk. Het is alles empirie, d.w.z. op goed geluk maar hout aan elkaar verbinden. Als eene constructie wordt aangegeven, wordt er uitdrukkelijk bij vermeld dat die of die bekende architect haar heeft gebouwd, maar waarin dan het voortreffelijke bestaat, is ver te zoeken. Het is tobbea en vruchtelooze moeite om uit die constructies eenig leidend beginsel op te sporen.

Waar het bestaande te kort schiet, moet getracht worden zelf een weg te vinden.

De weg, die m. i. zou moeten worden ingeslagen, is die welke door de grafostatica wordt aangewezen.

Het hout leent zich in zeker opzicht beter voor de grafische berekeningen dan ijzer. Ook hout is geschikt tot het maken van statisch-heldere constructies, — constructies waarin de werking der krachten in één opslag is na te gaan; — waarbij wij niet voor raadsels worden gesteld en de constructiedeelen elkaar niet zoodanig kruisen en naloopen, dat een zuiver oordeel eenvoudig onmogelijk is. Maar deze statisch-juiste constructies zijn alleen mogelijk als van de gebruikelijke verbindingen afstand wordt gedaan.

Op welke wijze moeten de verbindingen dan worden ingericht?

Een zoodanige Verbinding, berekend op druk is reeds vermeld in fig. 86; — er blijft nog eene verbinding geschikt voor trekkende krachten te maken.

Als men door een houten staaf een bout steekt volgens fig. 11, en men tracht dien bout door het hout te trekken, dan moet de gearceerde schijf worden uitgeschoven. De weerstand tegen afschuiving bedraagt 30 à 80 K.G. / c.M².. stel gemiddeld 60 K.G. Is aa' 10 c.M., de dikte der staaf 4 c.M., dan is dus de weerstand tegen het doortrekken van den bout in elk schuifvlak $10 \times 4 \times 60 = 2400$ K.G., dus totaal $2 \times 2400 = 4800$ K.G. Bij een zekerheidscoëff. 6 is de t. t. l. belasting 800 K.G.

Is de over te brengen trekkende kracht grooter dan 800 K.G., dan kan men nog een tweeden bout

Fig. 11.

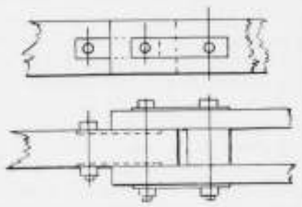

Fig. 12.

plaatsen b.v. 20 c.M. achter den eersten en deze twee bouten door middel van een plat stuk ijzer koppelen zooals fig. 12 aangeeft. Dan kan aan den eersten bout getrokken worden met een kracht, die 3×200 groot is omdat de uit te schuiven schijf hout 3×200 lang is; alzoo $3 \times 800 = 2400$ K.G. Dit bedrag is nagenoeg hetzelfde als dat waarmede die staaf (breed 10 c.M.) op uitrekking mag worden belast.

Immers de t. t. l. spanning bij uitrekking is 60 à 80 K.G., het profielsoppervlak verminderd met een boutgat is $4 \times (10-2) = 32$ c.M²., terwijl $32 \times 75 = 2400$ K.G. De voorgestelde indeeling der bouten strookt dus volkomen met het profiel der staaf.

Bij de verbinding van fig. 12 kan men dus $2 \times 2400 = 4800$ K.G. toelaten.

Bij deze verbinding is de middelste rib niet in aanraking met den meest rechtschen bout; ofschoon men hier met 2 bouten had kunnen volstaan (fig. 13) en zelfs de ijzeren platen onnoodig schijnen, is eene afwijkende constructie toegepast. De reden hiervan is dat men eene draaibare verbinding wenschte te vormen, zooals b. v. in fig. 14*b* niet kan worden gemist. Bij deze verbinding is dus de t. t. l. belasting op elk der met ijzer versterkte deelen 4800 K.G., een respectabel bedrag, waarmede kappen van flinke afmetingen kunnen volstaan. Trouwens er is geen

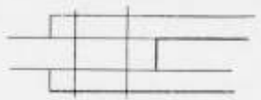

Fig. 13.

bezwaar om ter weerszijden van het draaipunt desnoods een derden bout toe te passen.

Omtrent het bedrag van de vastheid moet worden opgemerkt dat de cijfers van 300 à 400 K.G. voor trek en druk en 30 à 80 voor afschuiving betrekking hebben op winddroog hout alzoo watergehalte gemiddeld 16 pCt. Maar deze cijfers nemen, wat trek en druk betreft, tot bijna het dubbele toe als het hout *watervrij* wordt, d. w. z. 10 pCt. watergehalte; de weerstand tegen afschuiving ∥ vezel, d.i. dus de weerstand waarop het in hoofdzaak aankomt, wordt door den onderzoeker, die dit laatste vermeldt, helaas niet opgegeven.

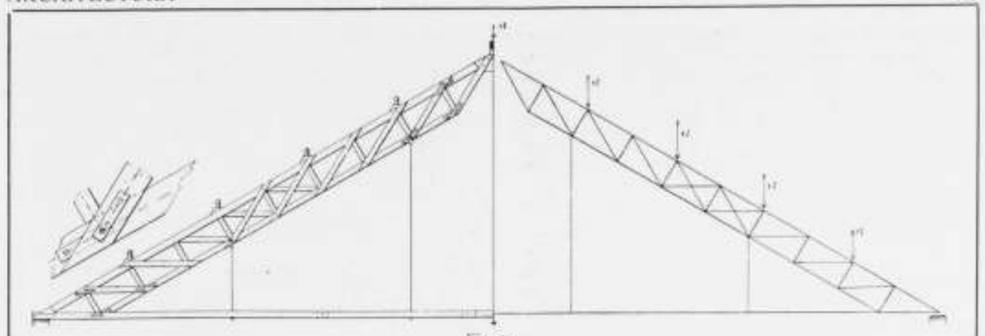

Fig. 14.

Deze weerstand is bij het beukenhout hooger dan bij naaldhout. Terwijl sommige onderzoekers slechts 30 K.G. bij naaldhout geven, wordt bij beukenhout 80 K.G. aangegeven. Vandaar dat zoowel Stephan als Hetzer ruim gebruik van beukenhout maken; een trek, dien zij ook met Thonet, den fabrikant der Weener meubelen, gemeen hebben. Dat de weerstand tegen afschuiving ∥ vezel betrouwbaar is, kan ook daaruit blijken dat daarvan in de praktijk reeds lang wordt gebruik gemaakt (toepassing van treknagels bij pen-en-gat-verbindingen).

De verbinding van fig. 12 en 14*b* is *werkelijk draaibaar*, in tegenstelling met de klinkverbindingen in ijzeren kappen, die volkomen stijf zijn, niettegenstaande de grafostatica hare theorie bouwt op de draaibaarheid der verbindingen. Op deze wijze leent de houtconstructie zich dus beter tot grafostatische behandeling dan de ijzeren vakwerken. Er is dan ook geen een bezwaar om de theorie toe te passen.

Op grond van deze beschouwingen is het kapspant fig. 14 ontworpen. Het bestaat uit 2 liggers, verbonden door een trekbint, alzoo de allereenvoudigste vorm van een kap, niettegenstaande de spanwijdte 17 M. bedraagt. De bovenranden der kapbeenen steunen haaks en rond tegen droge hardhouten verbindingsblokken, een aan elk der ondereinden en een in den kap. Grafostatisch heeft men dus den geheel bepaalden scharnierboog voor, waarvan de berekening niet het minste bezwaar oplevert.

Bovendien verkrijgt men het voordeel van een uiterst weinig bewerkelijk spant te hebben. Eigenlijke houtverbindingen komen daaraan zoo goed als niet voor (alleen de onderste steunstukken zijn eenigszins bewerkelijk). Het ijzerwerk bepaalt zich tot handelsbouten en eenige stukken stripijzer, die eenvoudig van een staaf worden afgehakt en daarna paarsgewijze geboord. De hoeveelheid hout en ijzer is belangrijk minder dan gebruikelijk is.

Eindelijk dient nog vermeld dat alle verbindingen door het aandraaien der bouten aanmerkelijk kunnen worden opgestijfd. Dit aandraaien moet in den beginne eenige malen herhaald worden, al naar gelang het hout uitdroogt en krimpt.

Moge deze beschouwingen er toe bijdragen dat aan het hout de appreciatie ten deel valle, waarop het wegens zijn voortreffelijke eigenschappen, alleszins recht heeft. Mocht iemand deze constructie toepassen, dan houdt ondergeteekende voor mededeeling van de op te doene ervaring zich beleefdelijk aanbevolen.

Utrecht, Van de Wijnperssé.
November 1910.

BOEKBEOORDEELING.

Dezer dagen verscheen bij de Uitgevers-Maatschappij Wed. J. Ahrend en Zoon, de *„Geschiedenis van een Teekenaar"*

Velen onzer zullen het werk van Viollet-le-Duc kennen en toch zal het meerderen aangenaam zijn hiervan thans een Hollandsche vertaling te kunnen aanschaffen. Dit werk, zoo bij uitstek geschikt om door jongeren gelezen te worden, was in de Fransche taal hen vaak te machtig of althans werden de details van de inhoud verwaarloosd. De dames Elisabeth Stoop en Henriette van der Hoop hebben dan ook een nuttig werk gedaan met hare vertaling.

De uitgave kenmerkt zich als eene welverzorgde en daarbij toch niet dure. De prijs ingenaaid bedraagt *f* 1.90, maar valt zeer in de schaduw bij het in fraaien band gebonden exemplaar, dat slechts *f* 2.50 kost.

De welbekende inhoud met hare talrijke illustraties; de teekenkunde, de anatomie, de perspectief, enz, vergelijkende met voorwerpen en gezichtspunten in het dagelijksch leven, is geheel onveranderd gelaten, dat mede als een van de groote deugden van dit boek genoemd mag worden.

Door eene zoodanige vertaling is het werk van den grooten meester niet verminderd, doch eerder verbeterd, althans meer uitgebreid. A. A. H.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1746: „Het verdwijnend Oud-Amsterdam", met afb. door J. H. Roosing, „Het Over-IJ", door J. v. A.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 50: „Heimatschutz en Bouwkunst", „De Overheid en de Schoonheid", „Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911".

„DE OPMERKER" No. 50: „L. H. Lelliman", „Internationale Kunsttentoonstelling te Rome in 1911".

„DE AANNEMER" No. 49: „Nog eens: de bevoegdheid van den Architect".

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 49: „Staatsplavuesel" (slot vervolgd), „Iets over den bouw van tramwegen", door C. F. S.

„DE INGENIEUR" No. 50: „Het bedrijf der Beiersche Bierbrouwerij „de Amstel", door F. Muller, met afb., „Invloed van de korrelfijnte op de vastheid van cement", met afb. door M. L. H. Tjaden c. i., „Ernstige beschadiging van de provinciale brug te Barendrecht", met afb.

„DE BOUWWERELD" No. 49: „A. Keppler, Amsterdam, De „Sanierung" van Uilenburg, „Het krankzinnigengesticht „Maasoord", te Poortugaal", met afb.

„BUITEN" No. 50: „De wonderlijke metamorphose van een oud gebouw en de hoofdwortelvlast voor Halfweg", met afb. door H. J. M. Walenkamp Czn., „Reisindrukken uit Britsch-Indië", met afb. door Dr. P. H. Enthoven, „De groote Waalsche Kerk te Amsterdam", met afb.

„DE GAS- EN WATERFITTER" No. 50: „Dakbedekking met hout" (vervolg), „Bescherming van hout bij brand".

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 97—98: „Das neue Krankenhaus der Gemeinden Reinickendorf, Tegel, Wittenau und Rosenthal in Reinickendorf," met afb., Arch. Mohr en Weidner, „Literatur", met afb., „Bautechnik und Ingenieurwesen".

„BERLINER ARCHITEKTURWELT" No. 10: „Bruno Paul's Schule" (met een serie afb. van arbeid dier school), „Rennbahn Grunewald, Restaurant Waldhaus", Arch. Otto March c. a.

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 10: „Congrès du Batiment", „Les travaux d'Auguste Choisy", „Villa à Gif" (Seine-et-Oise) met afb., Arch. A. en M. Turin, „La célèbre sacree de colonnes Hippios", „Le Banquet des prix de Rome", „Reservoirs en ciment Armé".

„BUILDING NEWS" No. 2918: „Sub-contractors", „Modern Roofs", „Royal institute of British Architects", „St. John's Roman catholic Church, Norwich", „Revised design for Liverpool Cathedral", „Sketching on the continent", „Stockport central Library", met afb., „La maison de Rubens" (Brussel) c. a. R.

BERICHTEN.

Ned. Oudheidk. Bond.

Naar in het *Bulletin* wordt medegedeeld, heeft de heer F. Schmidt Degener zijn benoeming tot lid van het bestuur niet aangenomen, zoodat in December een algemeene vergadering moet plaats hebben tot aanvulling van het Bestuur.

Het bestuur heeft overwogen het in de algemeene vergadering te Gouda geopperd plan om een commissie te benoemen, wier taak zal zijn een gemotiveerd advies uit te brengen over de voornaamste beginselen, die bij het herstellen c. q. aanbouwen van oude bouwwerken dienen in het oog te worden gehouden. De heer K. P. C. de Bazel, dr. P. J. W. Cuypers, Jos. Th. Cuypers, Jan Gratama, Jan Kalf, W. C. Kromhout, mr. dr. J. C. Overvoorde, jhr. B. W. F. van Riemsdijk, jhr. mr. Victor de Stuers en prof. Dr. W. Vogelsang werden bereid gevonden in zoodanige commissie, de laatste als voorzitter, zitting te nemen. „A. Hbd."

Heemschut.

De vergadering van den bond „Heemschut", welke de vorige week niet ten einde kon worden gebracht, werd Donderdagmiddag, onder leiding van den heer K. P. C. de Bazel, in het Montgebouw, voorgezet.

Alvorens tot de verdere behandeling van statuten en huishoudelijk reglement over te gaan, wees de voorzitter op de spoedige discussie over de door den bond aangenomen naam gevraagd. Spr. las een ingezonden stuk uit „De Telegraaf" voor, welk schrijven door citaten uit oud-Hollandsche werken tracht aan te toonen, dat de woorden: Heem en Schut beide in onze taal voorkomen.

Breedvoerig werd gediscussieerd over de verschillende artikelen der statuten. Omtrent de contributie werd bepaald, dat deze zal bedragen 1 pCt. van de jaarlijksche contributie, welke door de leden van de aangesloten vereenigingen wordt betaald, met als minimum een jaarlijksche bijdrage van *f* 5.— en als maximum een som van *f* 50.—. Treedt de bond in een belangrijke zaak op, dan is het bestuur gemachtigd per circulaire van de bij de zaak geïnteresseerde vereenigingen vrijwillige bijdragen te vragen.

Elk aangesloten lichaam, onverschillig hoe groot zijn contributie is, heeft ter vergadering één stem. Het aantal afgevaardigden is onbeperkt.

Besloten werd, de vastgestelde statuten te zenden aan de verschillende vereenigingen, die het plan te kennen gaven zich bij den bond aan te sluiten.

Over eenigen tijd zal dan een vergadering van afgevaardigden worden belegd, ter benoeming van een definitief bestuur. *Tijd.*

Paleis-Raadhuis.

Door de te Leeuwarden gevestigde vereeniging „De Friesche Bouwkring" is besloten, te ondersteunen het aan de Koningin in te dienen adres, waarbij H. M. wordt verzocht, het sedert 1813 tot Koninklijk Verblijf ingericht Stadhuis aan den Dam te Amsterdam zijn oorspronkelijke bestemming terug te geven. „A. Hbd."

Bouwkunst en Vriendschap.

Ter beantwoording van den prijsvraag voor een „Ontwerp voor een Rouwkapel op een algemeen kerkhof van een groote stad, in verband met een monumentale ingang, dienstgebouwtjes en oprit", zijn 19 ontwerpen ingezonden.

Voor den 2den prijsvraag, „Penteekening van een oud gebouw", zijn 19 teekeningen ingekomen.

De banken der Portugeesch-Isr. Synagoge.

De Portugeesch Isr. Synagoge is een antiek gebouw uit de 17e eeuw en de tijd heeft het vele, voor oudheidkenners dierbare, dat aan en in het gebouw is, niet ongemoeid gelaten. Dit is o.a. het geval met de zitbanken, die vernieuwing eischen. Door den hoofddirecteur van het Rijksmuseum, jhr. B. W. F. van Riemsdijk, is nu aan den kerkeraad der Port. Isr. gemeente alhier een brief gezonden, waarin hij zegt, vernomen te hebben, dat de banken door geheel nieuwe zullen worden vervangen, wat hij zeer betreuren zou, omdat, al worden zij gemaakt naar het model der oude banken, zij nooit kunnen krijgen het onmiskenbaar karakter van oudheid dat deze synagoge stempelt."

De heer Van Riemsdijk is overtuigd dat de banken goed te restaureeren zijn, hetgeen hij hoopt dat geschieden zal als zijnde een daad van piëteit.

Ook de bouwcommissie der gemeente heeft zich met de zaak bemoeid, en thans is door den kerkeraad der Port. Isr. Gem. een motie aangenomen om de zaak in handen van het dag. bestuur der Port. Isr. Gemeente te stellen met verzoek advies en voorstel uit te brengen.

OPEN PRIJSVRAGEN.

1. Concours pour l'érection d'un monument commémoratif de la fondation de l'union télégraphique. Programma in No. 50 der jaargang 1910. Tijd van inlevering vóór 15 Augustus 1911.

2. Prijsvraag voor een reclame-biljet voor de Januari-Februari-tentoonstelling van de Ned. V.A.N.K. te Amsterdam.

Programma in No. 47. Tijd van inlevering vóór 24 December 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Admininistratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Wanneer het vorige werk niet goed geweest is, laat dan het volgende beter zijn.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Rectificatie. — Architectuur-tentoonstelling. — „De overheid en de schoonheid." — Over verlichting van buitenhuisen enz. — Boekbeoordeeling. — Weekbladen en tijdschriften. — Berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. De **1287e gewone ledenvergadering** tevens **55e Algemeene Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 28 Dec. e.k.** des avonds te **7.30 uur** in het Genootschapslokaal in „Parkzicht."

Agenda:

1. Opening en notulen der 1286e vergadering.
2. Mededeelingen en ingekomen stukken.
3. Jaarverslag van den 1sten Secretaris.
4. Jaarverslag van de Redactie v. h. Weekblad.
5. Verslag over het plaatwerk „De Architect".
6. Verslag van den Penningmeester over den financieelen toestand van het Genootschap.
7. Vaststelling van de begrooting voor het jaar 1911.
8. Verslag van de Club van Utrechtsche leden.
9. Verkiezing van twee bestuursleden wegens periodieke aftreding van de heeren M. J. E. Lippits en A. A. Kok; beiden stellen zich herkiesbaar.
10. Verkiezing van den Voorzitter uit het voltallig bestuur.
11. Verkiezing van twee leden der Comm. van Redactie, één wegens periodieke aftreding van den heer G. F. La Croix (herkiesbaar) en één wegens bedanken van den heer J. Roosing Jr.
12. Benoeming van een Verificatie-Commissie.
13. Ballotage van de heeren T. van Veen en W. J. Klok, voorgesteld door de heeren A. H. Pinxter en G. J. Rutgers; den heer M. de Jongh, voorgesteld door de heeren H. A. J. Baanders en J. Roosing Jr., alle drie heeren als gewone leden.
14. Rondvraag en sluiting.

II. Uit de veertien ingekomen antwoorden op den prijsvraag voor een kalenderomslag is bekroond en tevens bestemd voor uitvoering, het motto „Kleur", waarvan de inzender bleek te zijn de heer W. Bogtman te Haarlem.

III. Als buitenleden zijn toegetreden en als zoodanig door het bestuur aangenomen de heeren C. Houwink, architect te Deventer en J. F. Rutgers, architect te Den Haag.

IV. Na de laatste verkiezing van een bestuurslid had op de jongste bestuurs-vergadering de functie-verdeeling plaats. Als resultaat daarvan is het bestuur thans als volgt samengesteld: H. A. J. Baanders, voorzitter, H. J. M. Walenkamp, vice-voorzitter, Jan de Meijer, 1e Secretaris, J. Roosing, 2e secretaris, A. Redert, Penningmeester, M. J. E. Lippits, Bibliothecaris en A. A. Kok, plaatsvervangend lid.

J. Roosing Jr., *1e Secretaris a.i.*

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het Genootschap bedraagt voor gewone leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 10.—, voor honoreerende leden en adspirantleden *f* 5.—.

RECTIFICATIE.

Op bl. 402 tweede kolom boven aan, *staat:* Kunst is gestyleerde ontroering, kunstenaar is een ontroerde stylist; *gezegd is:* Kunst is gestyleerde ontroering, een kunstenaar is een ontroeringsstylist, een stylist der ontroering.

Bl. 402 tweede kolom onder aan, *staat:* 1e echtheid van materiaal, 2e soliditeit, zakelijkheid, beknoptheid, bruikbaarheid 3e schoonheid in vorm, verhouding en kleur, 4e eenheid in conceptie, 5e eigenheid in ontwerp.

Gezegd is: 1e echtheid in materiaal, 2e soliditeit, doelmatigheid, overzichtelijkheid en beknoptheid, dus zakelijkheid in de oplossing, 3e schoonheid in verhouding, vorm, kleur en versiering, 4e eenheid in conceptie, 5e eigenheid in ontwerp.

Dit betreft het verslag van de voordracht van den heer C. W. Nijhoff in de 1286ste ledenvergadering.

R.

ARCHITECTUUR TENTOONSTELLING.

DE bedoeling van dit overzicht is het resumeeren der beschouwingen van verschillende kanten over bovenstaand onderwerp gehouden, eene nabetrachting.

Geen kritiek zal hier worden geoefend, deze ware wellicht een maand geleden op haar plaats geweest, want immers wanneer men kritiseert wil men de gelegenheid achter zich hebben zijn beweringen te staven; uitgesloten is zulks wanneer de behandelde stof in een pyramidale massa van kisten en kratten verdween.

Wat is zulk een architectuur tentoonstelling een merkwaardig ding, men geeft er voor een kwartje, aan weerszijden, rendez-vous, waarlijk zeer billijk. De belangstelling is namelijk van de zijden van de inzenders, de samenstellers, enkele ingewijden, de journalistenwereld en een kleine schare van heusche belangstellenden. Geest des tijds. Veertig jaren geleden zou het aantal bezoekers wellicht 25 pCt. bedragen hebben, ontmoedigend mag dit dus allerminst wezen.

Of de tentoonstelling een belangwekkende was, . . doch geen kritiek.

Laat ons slechts eenige citaten mogen geven.

Giovanni in het „Handelsblad":

„niemand behoeft zich van een bezoek te laten weerhouden omdat hij aan een bouwkundige teekening niet veel ziet. In de eerste plaats kan men ook dat wel leeren. Maar tentoonstellingen van bouwkunst, en zeker die van „Architectura", vertoonen tegenwoordig heel wat meer dan zulke teekeningen. Al wat gebouwd wordt... tot de wieg van Prinses Juliana toe.

Hier is waarlijk voor ieder wel wat te zien."

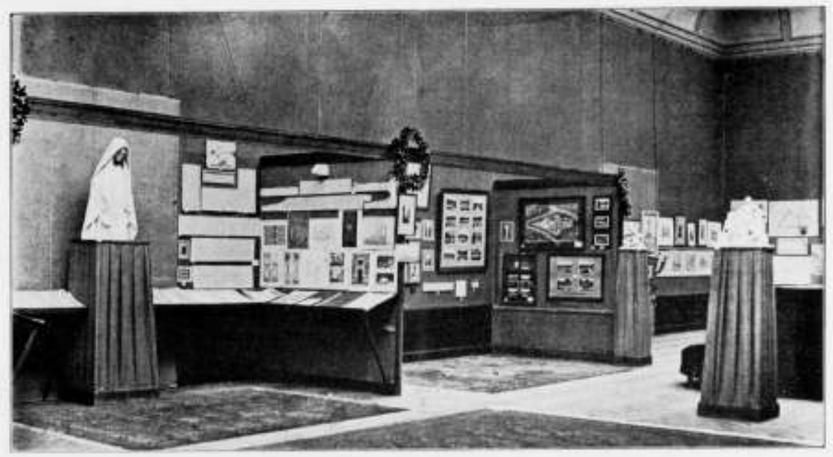
en verder .... „Van het belang van mooie architectuur moeten nog velen overtuigd worden. Ongelooflijk zijn de bewijzen die men krijgt van gemis aan begrip daarvan, zelfs wanneer ons eigenbelang in het spel is, waarvoor de meesten toch nog al weten te waken. Om de futielste redenen kiest men een architect wel of niet — alsof het er niet op aankomt wie ons huis bouwt!"

Na eene opsomming en beschouwing van verschillende inzendingen besluit de schrijver met:

„Is er op deze tentoonstelling, ook voor den leek die belangstelt in de oudste en eerste der kunsten, de bouwkunst, niet veel belangrijks?"

Het „Nieuws van den Dag" besloot een eerste verhandeling met:

„Ziedaar slechts enkele vluchtige aanteekeningen bij een eerste bezoek — zonder catalogus — maar

waaruit toch reeds valt op te maken, dat deze expositie veelzijdig en belangrijk is en dat zijn vroegere vermaard gebleven lustrum-tentoonstellingen van „A. et A." zoo niet overtreft dan toch evenaart."

Van Prof. C. L. Dake in de Telegraaf geven wij het volgende:

„Zelden zag ik een zoo aangenaam gearrangeerde expositie. Ik moet zeggen, dat in dezen de architecten het verreweg in smaak winnen van de schilders.

De groote zaal, die dikwijls wat leeg doet, is veranderd in een prettig stemmende galerij met kabinetten. Een allereenvoudigst en aardig door lauwerkransen versierd hekwerk sluit ze van elkander af. Op den grond, niet hinderlijk (want dat kàn) neergelegd, wat mooie tapijten.

En dan op pretentielooze, aardige piédestals hier en daar beeldhouwwerk, dat in die omgeving zeer goed doet.

De tentoonstelling bestaat uit teekeningen (zeer fraaie soms) en plannen, reisschetsen, afbeeldingen van reeds gebouwde huizen, kerken, administratiegebouwen, villa's, fabrieken, etc.

Verder wat plateelwerk en wat ontwerpen van muurdecoratie, vloerbelegging en meubilair.

Het doet aangenaam aan, dat de tentoonstelling niet groot is. Net groot genoeg, om den bezoeker wat te leeren en hem niet te verbijsteren door de massa.

Men vindt er werk van onze zeer bekende bouwmeesters, van beginnende reputaties, van knappe architecten, met voor den buitenstaander onbekende namen en van beginners.

Verder werken mede eenige schilders, etsers en beeldhouwers.

Bauer zond wat pikante reisschetsen, Veldheer houtsneden, Graadt van Roggen etsen naar oude gebouwen, straatjes etc., en Hesselink en Zijl projekten van monumentaal beeldwerk.

Berlage vertoont knappe ornamentstudies en ideeënschetsen, benevens de noordelijke gevels van het Beethovenhuis.

Die gaan met Beethoven zelf, in het archief. Maar dan zijn ze in goed gezelschap, wat ze waard zijn.

De Bazel exposeert de teekeningen van de koninklijke wieg, zeer interessant en mooi werk, en afbeeldingen van zijn bijzonder aantrekkelijke bouwkunst. Hij schijnt mij toe de gave van harmonische verdeeling van lijnen en vlakken in hooge mate te bezitten.

Drie prijswinners in de akademische wedstrijden zijn hier door de bekroonde projecten vertegenwoordigd, nl. de vroeg gestorven Buchel (1903), J. v. d. Mey (1906) en D. J. Slothouwer (1909). v. d. Mey onderscheidde zich, behalve door het winnen van den akademischen prijs, ook daardoor, dat zijn plan van Damverbouwing den eersten prijs niet kreeg, omdat sommige deelen zijner teekeningen met potlood geteekend waren! . . . . .

Dan zond de rijkscommissie voor Nederlandsche monumentbeschrijving nog een 60-tal fraaie afbeeldingen.

Delftsch aardewerk van „De porceljine fles" en plateelwerk van „De Distel" is in bescheiden mate aanwezig. Weissman zond projecten voor het Haarlemsche Stedelijk Museum en het Weeshuis.

W. Kromhout zond o. a. de teekeningen van het gebouw der Nederlandsche afdeeling te Brussel, welke teekeningen zijn afgekeurd door de commissie, die liever het bekende oud-Hollandsche huis had.

Tuinarchitecten laten op de expositie ook wat zien. Militaire architectuur is vertegenwoordigd door A. H. Pinxter, genie-officier van het N. O.I. leger.

Twee teekeningen van watertorens zag ik van den architect Stok. Zeer curieus en pittig leek mij de watertoren, die hij te Schmiedeberg bouwde.

Het beeldwerk van Hesselink, is heel goed. Van v. Zijl ziet men een prachtig figuur van den Dood. Dit is aangebracht aan het gebouw van „De Nederlanden van 1845" te 's Gravenhage. En dan is er oog waarlijk veel meer interessants.

De tentoonstelling mag zich niet in een druk bezoek verheugen. Het gaat met architectuur-exposities als in Parijs op den Salon, waar minnenden, om niet

gestoord te worden, zich rendez-vous geven in de salle d'architecture. Maar het publiek heeft nu ongelijk.

Men doet zich waarlijk te kort als men deze charmante tentoonstelling niet gaat bezien. En men brengt een dappere hard werkende schaar intelligente mannen tot een gevoel van afkeer voor eigen nationaliteit. Het is inderdaad treurig als een architect of beeldhouwer van een reisje uit Duitschland weerkeert en hij moet constateeren, dat hij uit een levend land is teruggekomen in een agoniseerend.

Ons land brengt voort, op elk gebied, een groot aantal knappe menschen. Maar die kunnen alleen aan druk werk zich ontwikkelen. En als de architecten zich moeten bekwamen enkel door projecten te maken, gaat in ons land de architectuur dood. Men beginne dus eens teekenen van waardeering en steun te geven door de moeite te nemen deze interessante tentoonstelling te bezoeken. Dan kan men tenminste zien, dat, mocht er eens weer een verlevendiging van den Nederlandschen geest komen, wij op het gebied der architectuur nog zeer knappe artisten hebben, klaar voor het werk".

In het Technisch Studententijdschrift schrijft H. E. Suyver-

„Deze Vereeniging heeft zich steeds gekenmerkt door een jonge geest. Niet alleen openbaarde zich dat, waar ze zich het lot der jongeren aantrok (zij stichtte een 3-jaarlijksche avondcursus voor voortgezet en hooger bouwkunst onderricht, om hen, voor wie 't niet mogelijk is eenige jaren zonder verdiensten te blijven, de gelegenheid te geven langs deze weg vooruit te komen) maar 't was ook in deze vereeniging, waar indertijd het nieuwe leven in de bouwkunst voor 't eerst hoogtij vierde.

De onvolledigheid is ook weder op deze tentoonstelling te betreuren, waar belangrijke leden waardevolle inzendingen geheel of gedeeltelijk achterwege hielden. Toch geeft deze tentoonstelling belangrijke Hollandsche architectuur te zien. Bij onze beschouwing zullen we gedachtig aan:

Veel hebben monds genoegh
Om ienands werk te laken
Maar niet wel handt genoegh
Wat beters zelf te maken
Het zeggen is maar windt
Ik houde wel van doen.

ons bepalen tot enkele algemeene beschouwingen...."

Een volgende maal zullen wij de lustrumavond memoreeren. G. J. R.

„DE OVERHEID EN DE SCHOONHEID".

Rede van den heer J. W. Weissman in „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

NIET alleen in de kleeding heerscht de mode, doch ook in de kunst geeft deze z.i. den toon aan. In het statiekleed der 18de eeuw zou thans niemand zich op zijn gemak gevoelen, omdat althans de moderne man van eenvoud in kleeding houdt. Ook de werkelijke „dame" is daaraan te herkennen dat zij de buitensporigheden der mode vermijdt.

In de 19de eeuw heeft de schoonheid voor de doelmatigheid moeten wijken. Niemand dacht er aan machines of pantserschepen van ornament te voorzien. Dit gemis aan schoonheid, aan cultuur, werd wel gevoeld en om daaraan tegemoet te komen werden de eeuwen geplunderd, en holde men door alle stijlperioden om ten slotte in te zien dat alle inspanning tevergeefs was.

De burgerlijke opvattingen der 19de eeuw zijn voor cultuur en kunst noodlottig geweest omdat de aristocratische kunst van vóór 1795, alléén om haar aristocratisch karakter reeds werd afgekeurd. De stijl der Grieken en Romeinen, als democratisch beschouwd, viel toen zeer in den smaak.

De Romantiek van 1820 tot 1860 beproefde het weer met de middeleeuwen zonder zich echter veel moeite te geven om dit tijdperk behoorlijk te leeren kennen.

Na 1860 verwildert de bouwkunst geheel en viert de speculatiebouw hoogtij.

Wij staan thans buiten de kunst, en hebben slechts waardeering voor dien stijl uit het verledene die toevallig in de mode is. „Wij" is misschien nog te veel gezegd, daar immers de meesten onzer tijdgenooten zich in 't geheel niet om kunst of stijl bekommeren.

Onze oude steden en stadsgedeelten treffen ons, architecten, telkens door hun schoonheid, en wij vragen ons af, hoe het toch komt, dat onze nieuwe stadsgedeelten zoo **in**-leelijk zijn.

De overheid, met haar breeden rug, krijgt dan al spoedig de schuld, maar de vraag rijst of zij in dezen wel zoo schuldig is als het schijnt.

Vroeger, in den ouden tijd, was schoonheid iets, dat vanzelf sprak. De mooie oude steden werden niet aangelegd met de bedoeling iets schoons te maken, doch de schoonheid sproot vanzelve voort uit de doelmatigheid. De 19de-eeuwsche uitbreidingen daarentegen zijn onsamenhangend. Alleen het voordeel, om den bouwgrond zoo voordeelig mogelijk te verkavelen, was de factor, die de uitbreidingen beheerschte.

Voor het ontwerpen van openbare gebouwen en gedenkteekenen bediende de overheid zich vroeger van de beste krachten. Hendrik de Keyzer o. a. werkte voor alle groote steden uit dien tijd; Lieven de Key was in vasten dienst te Haarlem. Jacob van Campen werd door verschillende stadsbesturen met het maken van ontwerpen belast.

Ook in de 18de eeuw werden nog tal van fraaie openbare gebouwen naar de ontwerpen van meesters als van der Werff, de Husley's en van der Harst, gesticht.

De Staten der Provinciën, de Staten Generaal en de collegies ter Admiraliteit, deden ook soms zeer belangrijke opdrachten, ofschoon deze colleges niet zóó veel gelegenheid hadden, belangrijke bouwwerken te stichten.

De 19de eeuw bracht ook hierin groote verandering. Het Fransche stelsel van centralisatie deed zijn intrede en de genie en de waterstaat zijn de voornaamste instellingen die ons nog steeds uit dien tijd zijn overgebleven.

In Frankrijk gaf de „Ecole des Beaux Arts" nog eenig tegenwicht tegen de nuchtere practijk der ingenieurs, doch in Nederland — waar kunst geen regeeringszaak was — werd het onderwijs in de bouwkunst aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten eenvoudig geschrapt.

In Amsterdam, waar men, behoudens een tusschenpooze van 1835—1856, steeds een bouwmeester in vasten dienst had, werd in 1895, naar het voorbeeld van Rotterdam, het ambt van stadsarchitect opgeheven.

De genie en de waterstaat zegevierden, en overal werden door de gemeenten directeuren van openbare werken benoemd, die, te Breda of te Delft gevormd, de schoone bouwkunst als een bijbaantje waarnamen of aan hunne ondergeschikten overlieten.

Bij het rijk waren tot ongeveer 1875 de ingenieurs de baas, totdat door de aanstelling van „Rijksbouwmeesters" de officiëele bouwkunst haar intrede deed. Hoe ook later over deze kunst zal worden geoordeeld, in ieder geval zal moeten worden erkend dat de overheid, die haar liet ontstaan, de schoonheid méér heeft gediend dan haar voorgangers, welke de bouwkunst geheel aan de ingenieurs overlieten.

Eigenaardig is het dat in Amsterdam, waar in 1895 het ambt van stadsbouwmeester was opgeheven, reeds het volgende jaar werd ingezien dat een gemeente van dien rang het toch niet buiten aesthetisch advies kan stellen. Men voelde toch dat men het ontwerpen van de nieuwe beurs niet aan de „vele assistent- en adjunct-ingenieurs, hoofdopzichters, enz." kon overlaten; niettegenstaande men een jaar te voren gemeend had dat de bouwkunst in deze handen veilig was.

Over de opdracht aan een particulier architect voor dit bouwwerk, is veel — zoowel in prijzenden als in afkeurenden zin — gesproken, doch in ieder geval heeft de overheid, die de opdracht deed, getracht de schoonheid naar vermogen te bevorderen.

Niet te ontkennen valt, dat aan het tijdelijk zich verzekeren van de diensten van particulieren door de overheid bezwaren verbonden zijn. Door het telkens kiezen van denzelfden persoon, wordt reeds spoedig het verwijt van begunstiging vernomen. Het uitschrijven van prijsvragen is hier te lande nu eenmaal niet populair, ofschoon dit stelsel in Duitschland wél tot goede resultaten leidt.

Niettemin blijft het wenschelijk, dat het gemeentebestuur eener groote stad in zaken van schoonheid door „bevoegden" wordt voorgelicht.

Door de wijze waarop in Amsterdam de z.g.n. Museumterreinen werden bebouwd, werd de aandacht er op gevestigd, dat — indien op deze wijze werd voortgegaan — het karakter van het zich vormende

stads-kwartier zéér weinig zou strooken met de idealen die men zich daaromtrent had gesteld, en werd voor het eerst de instelling van een commissie van advies, in zaken de schoonheid betreffende, onder de oogen gezien.

In het jaar 1898 werd door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam een „Schoonheidscommissie" in het leven geroepen, die „desgevraagd" dit college heeft te adviseeren over bouwontwerpen ingeleverd bij aanvraag voor koop of erfpacht van gemeente-terreinen. Was oorspronkelijk de bedoeling dat alleen dit advies zou worden ingewonnen voor de bebouwing der „Museumterreinen", later werden ook adviezen gevraagd over ingekomen bouwplannen voor andere gemeente-terreinen en over de plannen voor belangrijke gemeentegebouwen. De commissie bestond oorspronkelijk uit 5 leden, later uit 6, waarvan er 4 (later 5) werden benoemd door de bouwkundige vereenigingen en 1 door Burgemeester en Wethouders. De commissie geeft haar adviezen buiten bezwaar van de gemeentefinanciën.

Een fout in hare samenstelling is natuurlijk dat hare positie niet door den gemeenteraad geregeld is, en dat — indien onverhoopt door Burgemeester en Wethouders eens géén advies mocht worden gevraagd, of een gevraagd advies niet mocht worden opgevolgd — aan de commissie niets anders overblijft dan heen te gaan.

Als een eersten stap in de goede richting kan intusschen het instellen dezer schoonheidscommissie worden beschouwd, al schijnt ook van deze instelling de vestiging op stevigen grondslag noodzakelijk. Reeds de instelling door den R a a d kan hier veel toe bijdragen (zooals onlangs in den Haag is geschied), doch eene ruime bevoegdheid aan de commissie om te adviseeren niet slechts in zake particuliere gebouwen, maar ook in zake „openbare" gebouwen, en de verplichting voor Burgemeester en Wethouders om de gegeven adviezen op te volgen, dienen nog te worden ingelascht.

Amsterdam gaf, niettegenstaande de gebrekkige instructie, een goed voorbeeld, door bijna altijd in zake van schoonheid de commissie te raadplegen, al schijnt het vreemd dat voor de oplossing van het Damvraagstuk eene afzonderlijke commissie is ingesteld.

De vergelijking van de wijze waarop tegenwoordig in Amsterdam gebouwd wordt met een 15-tal jaren terug wijst zéér zeker op een goeden invloed dien de schoonheidscommissie weet te oefenen; de commissie is een krachtig middel gebleken waardoor de overheid de schoonheid kan dienen. Andere gemeenten kunnen met de ervaring in Amsterdam opgedaan hun voordeel doen en — bedriegt spreker zich niet — dan zijn ook in Rotterdam teekenen te onderkennen die er op wijzen dat de „bouwkunst" weer meer waardeering gaat vinden dan voor enkele jaren het geval was.

De moeite die Rotterdam zich geeft om te zorgen dat haar nieuw stadhuis aan de eischen der schoonheid zal voldoen, schijnt een zéér verblijdend teeken.

Spreker meent de hoop te mogen uitspreken dat ook in Rotterdam spoedig een „schoonheidscommissie", met ruime bevoegdheid door den Raad zal worden in het leven geroepen, die in alles wat de aesthetica betreft geraadpleegd zal worden. De Raad dient dan te zorgen dat geen ander college de uitspraken der schoonheidscommissie kan te niet doen.

Op den duur zal de overheid zich niet alleen hebben aan te trekken wat op gemeenteterreinen of door de gemeente zelve wordt gebouwd, doch zal zij hare bemoeiingen hebben uit te strekken over het uiterlijk aanzien van alles, ook wat door particulieren op eigen terrein wordt gebouwd.

Zal zich aanvankelijk de Hollandsche vrijheidszin tegen dit denkbeeld verzetten, langzamerhand zal men ook hier inzien dat het voorbeeld, reeds in andere landen gegeven, navolging verdient.

Eerst dan zullen de schoonheidscommissiën haar taak in vollen omvang kunnen vervullen en de overheid zich van haar plicht tegenover de schoonheid kunnen kwijten.

Echter niet alléén door de instelling van een schoonheidscommissie zal de overheid dezen plicht naar behooren vervullen.

Reeds vroeger werd er op gewezen, dat in vroeger tijden de overheid, door het in dienst nemen van eerste krachten, de schoonheid trachtte te bevorderen, en dat door den invloed van het Napoleontisch regime deze goede gewoonte verloren ging en alle schoonheid aan de utiliteit werd opgeofferd.

Rotterdam had tot voor korten tijd op het gebied der bouwkunst een zeer slechten naam. Het uitstekend onderwijs aan de academie heeft wel veel goeds gedaan, de gemeente zelve daarentegen heeft voor de tot standkoming harer bouwwerken nog steeds het oude regime gevolgd.

Spreker meent dat het te begrijpen is, dat men voor den belangrijken aanstaanden Raadhuisbouw het maken der plans niet aan het vaste personeel wenscht op te dragen, en wijst in dit verband op het feit dat in Duitschland het prijsvragenstelsel tot waarlijk zéér goede resultaten heeft geleid, olschoon de prijsvraagregelen aldaar niet veel afwijken van de onlangs vastgestelde Hollandsche regelen, waartegen zooveel oppositie wordt gevoerd.

Spreker eindigt met den wensch uit te spreken dat de overheid te Rotterdam de schoonheid zal weten te dienen en dat door het uitschrijven van een prijsvraag een fraai Raadhuis binnenkort een sieraad voor Rotterdam zal zijn.

OVER VERLICHTING VAN BUITENHUIZEN, ENZ.

HET vraagstuk der verlichting is voor allen, die niet direct de voordeelen eener goede stadsverlichting tot de hunne kunnen maken, een onderwerp, dat wel verdient eens nader bekeken te worden.

Het is vooral voor alleenstaande huizen, dat er iets gevonden moet worden om van het eeuwige geknoei met petroleum, gasoline of dergelijke dingen af te zijn. Ik zeg met opzet geknoei, want niet waar, wat een werk is het niet de lampen, nadat zij een avond hebben dienst gedaan, weer te moeten in orde maken voor den volgenden avond?

Al die moeilijkheden te releveeren is niet noodig, ieder kent ze, en iedereen is het er over eens, dat het een kolossaal gemak is, wanneer de verlichting vanuit een centraal punt bediend wordt.

Tevens is dit veel economischer, gaat gewoonlijk gepaard met beter, en vooral witter licht, en is het gebruik van sierlijker lampen en kronen mogelijk.

Is er echter in eene gemeente geen centrale inrichting aanwezig, die de verlichting in Uw huis bedienen kan, welnu, men is ertoe in de gelegenheid men make zelf een centrale inrichting voor zijn huis, en bediene van daaruit de verschillende lichtpunten, en zoo mogelijk ook de verwarmingspunten. Als meest bekende lichtbronnen, komen ons allereerst gas en electriciteit voor den geest.

Electriciteit zal voor dit doeleinde steeds een luxe blijven, het vordert een zeer dure installatie, doch wat het ergste is, bediening door kundig personeel. Een nadeel blijft bovendien steeds, dat verwarming ermede practisch onmogelijk is, wanneer men tenminste meer verlangt dan het verhitten van een zeer klein theeketeltje.

Het gas integendeel is behalve voor verlichting, ook zeer geschikt voor verwarming, voor koken en voor badkachels.

Wij willen dus de vraag, om op eenvoudige en goedkoope wijze gas voor alleenwonenden verkrijgbaar te stellen, eens nader beschouwen.

Zooals bekend zijn er verschillende soorten lichtgas, in wezen veel op elkaar gelijkende, doch in de praktijk onder verschillende benamingen bekend.

In hoofdzaak zijn het:

1. Steenkoolgas;
2. Brongas;
3. Acetyleengas en
4. Luchtgas.

benevens nog eenige meer of minder van een der genoemde soorten afwijkende soorten.

Terwijl zooals uit het volgende blijken zal, de eerste twee soorten in het algemeen niet toegepast kunnen worden, de eene om zijn abnormaal hooge kosten, de ander om de toevalligheid, waarmede het voorkomt, komen alleen de twee laatste soorten ten slotte in aanmerking.

1. *Steenkoolgas* is het gas, dat ons in de meeste gemeenten door het gemeentebestuur of eene particuliere Maatschappij tegen een vastgestelden prijs wordt geleverd. In de eene plaats is de hoedanigheid van het gas beter dan in de andere, al naar gelang men er meer of minder goede stoffen bijmengt.

Dit gas is voor den alleenwonende van geen waarde, tenzij hij een zeer kostbare fabriek wilde bouwen, of het gas door eene buisleiding van honderden, dikwijls duizenden guldens voor zijne rekening zou willen nemen.

2. *Brongas* is heel aardig, wanneer de moeder aarde genegen is het op de gewenschte plaats te verstrekken. Het is echter dikwijls voorgekomen, dat dit eerst in ruime mate het geval zijnde, de gasleverantie langzamerhand ophoudt, om zelfs in sommige gevallen nooit meer terug te komen.

Vooral wanneer er nieuwe gebruikers in de buurt komen (b.v. binnen een straal van 1 K.M.) is het gewoonlijk met den overvloed gedaan.

Wanneer alles naar wensch gaat is het brongas het gemakkelijkste en goedkoopste verlichtingsmiddel, gaat het echter niet zoo vlot, men kan het niet forceeren en moet wachten tot . . . . .?

3. *Acetyleengas*. Het meest opgehemelde, maar ook het meest gehate gasproduct. Opgehemeld door zijn groote lichtsterkte, gehaat door het groote gevaar. Opgehemeld door de goedkoopte der bereidingstoestellen, gehaat doordat Jan en Alleman zich met de fabrikatie dezer toestellen ophoudt, en er daardoor veel te veel minderwaardige toestellen op de markt geworpen worden. Opgehemeld weer door zijn gemakkelijke bediening, gehaat door zijn groot gevarencijfer.

(Wordt vervolgd.)

BOEKBEOORDEELING.

„Ons eigen land".

Ons Genootschap werd eenige dagen geleden verrast door de toezending van de prachtige uitgave, van den „Algemeene Nederlandsche Wielrijdersbond", met den voor het vaderlandsche hart zoo opwekkend klinkenden titel: „Ons eigen land".

Overgroote liefde door dik en door dun te voelen voor Hollandsche menschen en Hollandsche toestanden, omdat men Hollander is, voert tot ontaarding der werkelijke waarde van het Hollandsche karakter, doch ons geboorteland zelf kan daarentegen nooit genoeg geprezen worden.

Hoevelen zijn er nog, die hun eigen land zoo goed als niet kennen. Ons land door zijn atmospheer zoo rijk aan stemmingen! Hoe rijk aan kleurschakeeringen wordt ons eenvoudig landschap niet door de rijke belichting uit de steeds wisselende majestueuse wolkenhemel!

Dit algemeene karakter van ons land kunnen wij van uit de spoortrein genieten, om ons er echter één mede te voelen, moeten wij den grooten weg verlaten, en kleinere paden kiezen, die ons eerst recht in het hart van het landschap voeren.

Wie helpt ons daarbij beter, dan onze trouwe vriend, de fiets, die heerlijke uitvinding van de vorige eeuw?

't Is daarom van de A. N. W. B. een uitstekende gedachte geweest om bij haar 25 jarig bestaan aan hen, die het nog niet wisten, eens te laten zien hoeveel schoons ons land bezit, en bij hen, die zomers door hun zwerftochten op de fiets zoo volop genoten hadden, s' winters bij het doorbladeren van deze welverzorgde boeken de herinnering aan het opwekkende buiten-zijn levendig te houden, daarenboven zal men bij het zien van zoovele prachtige onbekende stukken Hollandsch-schoon opgewekt worden tot het maken van nieuwe plannen voor het komende voorjaar.

Er zijn nu reeds 3 deelen van „Ons eigen land" uitgegeven, zelfs reeds met herdrukken. Het 1ste onder den titel: „Tusschen Amsterdam en Arnhem" heeft een begeleidende tekst van Jan Feith; bij het 2de „van de Geldersche heuvelen, bosschen en heiden naar het land van de wijde vlakten" heeft Henri Meijers de prettige lectuur gegeven, terwijl Frans Netscher het 3de deel: „tusschen de zeeën en achter het duin" heeft verzorgd.

Deze drie namen alleen doen reeds zien met welk een zorg deze uitgave is voorbereid. En dan die schitterende, stemmingsvolle natuur- en stadsgezichten! Want dit maakt het boek dubbel belangwekkend, dat de fraaie gebouwen en de intieme kijkjes in onze dorpen en steden, die zich zoo goed aan onze natuur aanpassen, een prettige afwisseling vormen met de natuurgezichten.

De boeken zijn velen reeds bekend. Toch wilde ik nog aansporen ze op onze bibliotheek eens te komen doorbladeren, en er van te genieten; daarbij tevens in dankbaarheid gedenkende de werkelijk royale handelwijze van de A. N. W. B. door ons deze fraaie boeken ten geschenke te geven. J. d. M.

* * *

Van het „Bouwkundig rekenboek voor ambachtslieden" van *G. A. Scholten* verscheen eene nieuwe (vierde) druk, uitgave Noordhoff te Groningen. Het boek bevat eene zeer uitgebreide serie vraagstukken, bestemd voor leerlingen van ambachtsscholen. In deze opgaven is zeer goed rekening gehouden met de praktijk der verschillende vakken, technische uitdrukkingen, moeilijkheden van veel voorkomende constructies enz. Deze eigenschappen zullen den inhoud aanlokkelijk maken voor den jeugdigen ambachtsman, in wien de liefde voor het vak ontwaakt. Voor leerlingen die een bepaald vak gaan leeren en als regel niet anders dan lager onderwijs hebben genoten, lijkt ons deze verzameling vraagstukken zeer goed. A. K.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER", No. 1747: „Oud-Nederlandsche Steden in haar ontstaan, groei en ontwikkeling" door Dr. H. Brugmans en C. H. Peters, „De Nederlandsche Stedenbouw", II, Sijthoff 1910, „Meubelen van J. W. de Graaff", door R. W. P. de Vries Jr.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD", No. 51: „De overheid en de Schoonheid" door A. W. Weissman, „Excursie van Bouwkundige Studenten onder leiding der hoogleeraren H. Evers en J. F. Klinkhamer naar Dresden en Berlijn", met afb., „Nieuwe bepalingen voor Bouwwerken der Badensche Staatsspoorwegen", „Sociale hygiëne en Techniek" door J. L. B. Keurschot.

„DE OPMERKER", No. 51: „Aken", met afb., „De Zuiderzee", „Beurs voor den Diamanthandel".

„DE AANNEMER", No. 50: „Nog eens: de bevoegdheid van den architect".

„DE BOUWWERELD", No. 50: „J. H. Leliman" door A. W. Weissman, „Mr. C. H. van Zeggelen, Auteursrecht op de voortbrengselen van Kunst en Kunstnijverheid".

HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD", No. 50: „De nieuwe Stoomturbines der firma Franco Tosi te Legnano, Italie", met afb., „Voeding Watermeter, systeem Kennedy", met afb.

„TECHNISCH WEEKBLAD": „Straatplaveisel" (vervolg), „Iets over ophaalbruggen" door Junior.

„DE INGENIEUR", No. 51: „De gyroscoop en het monorailsysteem", vooredr. geh. door den heer R. Drucker, met afb., „Liftbruggen", met afb., door R. Verloren van Themaat e. i.

„BUITEN", No. 51: „Reisindrukken uit Britsch-Indië" door Dr. P. H. Esthoven, met afb.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG", No. 99—100: „Das neue Krankenhaus der Gemeinden Reinickendorf, Tegel, Wittenau und Rosenthal in Reinickendorf", Arch. Mohr en Weidner, „Neuere Maschinen zur Betonbereitung und Verarbeitung", met afb.

100: Der neue Zentralbahnhof der Pennsylvania-Eisenbahn in New-York City", met afb. „Das Bauwesen im Deutschen Reichshaushalt 1911".

„LA CONSTRUCTION MODERNE", No. 11: „L'Exposition Universelle de 1920" door P. Planat, „Les travaux d'Auguste Choisy" door A. G., „Congrès du Batiment", „Ecole commerciale de la rive gauche à Paris", met afb.

„BUILDING NEWS", No. 2919: „Royal Academy Students' exhibition", The construction of Baths at Rochdale", „A great London improvement scheme", „The practice of town-planning under the housing and town planning Act, 1909", „Suggested completion of Regentstreet to Piccadilly-Circus", met afb., „New money-Order Building", met afb. e. a.

In de „GAS- EN WATERFITTER" treffen wij een belangwekkend artikel aan over „De toepassing, voordeelen en bezwaren van den Hevel op sanitair gebied", met tal van schetsen, ingezonden door R. S. Stokvis & Zonen Ltd., benevens eene verhandeling over „Brandstof-verbruik van Heetwater-installaties". R.

BERICHTEN.

„Bouwkunst en Vriendschap".

De uitspraak van de Jury, ter beoordeeling van de antwoorden op de Vereenigingsprijsvragen 1910, luidt:

a. Prijsvraag voor een Rouwkapel enz. voor een algemeen kerkhof. 1e prijs: motto „Memento Mori", ontwerper de Heer W. Verschoor te 's Gravenhage.

2e prijs niet toegekend, doch de premie daarvan toegewezen aan motto „Reincarnatie", ontwerper de Heer M. de Klerk te Stokholm.

b. Prijsvraag voor eene Penteekening van een Oud-Gelaauw, te prijs: motto „Catharina" van den Heer D. A. A. W. Dobbe te Hoorn.

2e prijs: motto „Gijsbrecht van Amstel" van den Heer B. Buurman te Rotterdam.

Speciale 3e prijs: motto „A. a." van den Heer Jan Bikkers te Rotterdam;

en speciale 4e prijs: motto „Gate-Way" van den Heer D. C. van der Zwart te 's Gravenhage.

ACHTTIENDE JAARGANG No. 52. ZATERDAG 31 DECEMBER 1910.

ARCHITECTURA

ORGAAN V/H GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: H.A.J. BAANDERS, Voorzitter, A. A. HES, Secretaris, ADR. MOEN, J. ROOSING, G. F. LA CROIX, JAN DE MEIJER, A. A. KOK, Leden.

CORRESPONDENTIE-ADRES: Voor de Redactie: A. A. HES, Marnixkade 49, Amsterdam; Voor het plaatwerk „De Architect" en voor de Admininistratie van het Genootschap: G. J. RUTGERS, „Parkzicht", Hobbemastraat, Amsterdam.

ABONNEMENT: in Nederland f 1.90 per kwartaal; buiten Nederland: f 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse Nummers 20 ct. idem met bijlagen 30 ct.

ADVERTENTIEN: 25 ct. per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebroeders Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam

Het heele verleden bewijst ons, dat moeilijkheden geen reden tot moedeloosheid, nog minder tot wanhoop zijn.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag van den toestand en handelingen van het Genootschap. — Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. — Oud-Rosenburg. — Kunstmaaktentoonstelling. — Excursie. — Boekbeoordeeling. — Weekbladen en Tijdschriften. — Berichten. — Bericht van de Uitgevers.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. In de op 28 Dec. gehouden Alg. Verg. werden de Bestuursleden, de heeren M. J. E. Lippits en A. A. Kok, herkozen.

II. In de Commissie van Redactie werd herkozen de heer G. F. Lacroix, terwijl in de plaats van den heer J. Roosing Jr.; die bedankt had, gekozen werd de heer Maurits Plate. In de functies kwam geen verandering.

III. De heeren M. de Jongh, T. van Veen en W. J. Klok werden op de Alg. Verg. geballoteerd en zijn als gewone leden toegelaten. HET BESTUUR.

VERSLAG VAN DEN TOESTAND EN HANDELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEDURENDE HET JAAR 1910, UITGEBRACHT OP DE 55STE ALGEMEENE VERGADERING OP 28 DECEMBER 1910.

Leden.

Het ledental bedroeg op 1 December 1909 totaal 397 leden vertegenwoordigd door 378 personen en vereenigingen.

In dit jaar kunnen wij eene toetreding van 45 leden constateeren, zoodat het totaal op 1 December 1910, na aftrek der overledenen, bedroeg 434 leden, vertegenwoordigd door 415 personen, verdeeld als volgt:

7 Buitengewone Eereleden, tegen 5 in 1909.

9 Eereleden, waarvan 3 tevens Gewoon-, 1 Buitenlid en 3 Donateurs tegen 10 in 1909.

17 Donateurs, waarvan 3 Eereleden, 14 gewone leden, tegen 16 in 1909.

129 Gewoneleden, waaronder 3 Eereleden, en 14 donateurs tegen 119 in 1909.

10 Aspirantleden, tegen 4 in 1909.

203 Buitenleden, waaronder 1 Eerelid, tegen 194 in 1909.

50 Kunstlievendeleden, tegen 40 in 1909.

9 Vereenigingsleden, tegen 10 in 1909.

In den loop van dit jaar zijn overleden 3 Eereleden, 1 Gewoonlid en 1 Buitenlid, terwijl 19 leden bedankten, waaronder 5 donateurs.

Voor het jaar 1911 hebben zich reeds 9 leden aangemeld.

Het lijkt mij op zijn plaats hier de jongeren te herinneren, dat zij veelal in de gelegenheid zijn hunne collega's, die nog niet bij ons zijn aangesloten, te wijzen op het nut van toetreding, zoowel wat zich zelf betreft, als wat het bouwkundig gemeenschapsleven aangaat.

De heer G. J. Rutgers kan hierbij aan velen tot voorbeeld gesteld worden.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden f 10.—, voor kunstlievende leden f 5.—, voor buitenleden en ab-pronleden f 5.—.

Bestuur.

In het bestuur hadden de navolgende veranderingen plaats:

a. Door het overlijden van den heer J. H. Leliman, kwam de functie van Eere-voorzitter open, welk Eere-presidium gedurende bijna 47 jaren door hem werd waargenomen.

b. De heer W. Kromhout Czn. werd als voorzitter opgevolgd door den heer H. A. J. Baanders,

c. De heer H. A. J. Baanders werd als vice-Voorzitter opgevolgd door den heer H. J. M. Walenkamp.

d. De heer G. J. Rutgers werd als 1e secretaris opgevolgd door den heer Th. Philippi.

e. De heer Ph. J. Hamers werd als Penningmeester opgevolgd door den heer A. Redert,

f. De heer H. Hana werd als plaatsvervangend-lid opgevolgd door den heer Jan de Meyer.

Zoodat het Bestuur samengesteld was als volgt:

H. A. J. Baanders, Voorzitter; H. J. M. Walenkamp, vice-voorzitter, Th. Philippi, 1e secretaris; J. Roosing Jr., 2e secretaris; A. Redert, Penningmeester; M. J. E. Lippits, Bibliothecaris; Jan de Meyer, plaatsvervangend lid.

Dat deze samenstelling wederom veranderd is in den loop dezer maand zal U gebleken zijn uit de mededeelingen in ons laatste weekblad, terwijl de aftredende leden hun mandaat zoo aanstonds in handen Uwer vergadering zullen stellen.

De gewenschte samenwerking tusschen de bestuursleden valt met genoegen te constateeren en moet ongetwijfeld ten goede aan ons Genootschap komen, verder zal U in dit verslag blijken, dat de veelal benijde functie van plaatsvervangend-lid dit jaar geen sinecure was.

Gedurende dit jaar werden 23 Bestuursvergaderingen gehouden ter behandeling en afdoening van diverse zaken en ter voorbereiding van de ledenvergaderingen.

Redactie.

De redactie van het weekblad en het plaatwerk werd in begin Januari gewijzigd, in de eerste plaats door het vertrek van den voorzitter W. Kromhout Czn., terwijl de leden K. van Leeuwen en Joh. Kromhout bedankten.

De samenstelling werd nu als volgt:

H. A. J. Baanders, voorzitter; A. A. Hes, Secretaris; J. Roosing Jr., A. A. Kok, H. Hana, Adr. Moen en G. F. la Croix, leden.

Door den nieuwen vorm, waarin het blad verscheen kwam de functie van technisch-redacteur te vervallen.

Schoonheids-Commissie.

In deze commissie werd de heer A. W. Weissman na periodieke aftreding, en niet herkiesbaar zijnde, vervangen door den heer H. P. Berlage Nzn., gekozen uit en door de gewone-leden. Voor de eerste maal had de Bond van Nederlandsche Architecten ook een afgevaardigde aan te wijzen, voor welk lichaam de heer K. P. C. de Bazel thans zitting heeft.

De samenstelling der commissie is thans:

A. Salm G.Bzn., J. H. W. Leliman, F. M. W. Poggenbeek, M. J. E. Lippits, H. P. Berlage Nzn., K. P. C. de Bazel en J. W. C. Tellegen, secretaris.

Vragenbus-Commissie.

In deze commissie kwam ook dit jaar geen verandering en bleef zij samengesteld uit de heeren:

H. G. Jansen, Paul J. de Jongh en A. W. Weissman.

De vragen aan deze commissie toegezonden werden naar haar beste weten beantwoord.

Zaal-Commissie.

Deze commissie bestaat uit de heeren:

H. W. Nijman, J. F. Repko en K. Tholens.

Vergaderingen.

In het geheel werden dit jaar 18 ledenvergaderingen en één openbare vergadering gehouden, waaromtrent het volgende valt te memoreeren:

1270e Vergadering op 5 Januari:
- *a.* Statutenwijziging, betreffende den Genootschapsdeur te verlengen.
- *b.* Bestuurs- en redactieverkiezingen.
- *c.* Afscheidswoord van den ex-Voorzitter, W. Kromhout Czn.

1271e Vergadering op 19 Januari:
- *a.* De Heer H. A. J. Baanders aanvaardt het voorzitterschap.
- *b.* Bespreking over de oprichting van clubs onder de buitenleden.
- *c.* De Heer G. J. Rutgers treedt af als 1e Secretaris en aanvaardt zijne benoeming als algemeen administrateur.
- *d.* Verkiezing van een bestuurslid, den Heer A. Redert.
- *e.* Toelichting over de perspectief-platen van en door den Heer H. Hana.

1272e Vergadering op 2 Februari:
- *a.* Besluit tot het zenden van een adres tot behoud van het „Reventer" te Zwolle.
- *b.* Bespreking over de Dambebouwing.
- *c.* Voordracht van den Heer A. W. Weissman over het werk van Lieven de Key.
- *d.* Verkiezing van een Redactielid, den Heer A. A. Hes.
- *e.* Tijdens deze vergadering waren ontwerpen en teekeningen van den Heer G. F. la Croix geëxposeerd.

Openbare Vergadering op 15 Februari:
- *a.* Rede van Prof. Mr. D. Josephus Jitta over het Paleis—Raadhuis.
- *b.* De geschiedenis van het Oude Raadhuis (Paleis) door den Heer A. W. Weissman, met verduidelijking door lichtbeelden.
- *c.* Diverse Damplannen met lichtbeelden toegelicht door den Heer A. A. Hes,
- *d.* Debat over de Dambebouwing.

1273e Vergadering op 16 Februari:
- *a.* Voordracht van den Heer Dr. B. Swaab over „Ventilatie met bijzondere beschouwing van het omgekeerde systeem".
- *b.* Inzage van belangrijke oude en nieuwe boekwerken,
- *c.* Adres aan den Gemeenteraad van Amsterdam inzake de Dampleïn-bebouwing

1274e Vergadering op 2 Maart:
- *a.* Bespreking over de clubs der buitenleden.
- *b.* Voordracht van den Heer C. W. Nyhoff over „Het Meubel" 1, Historisch overzicht, met expositie van vele platen.
- *c.* Expositie van teekeningen door den Heer Jos Herman, in te zenden op de Brusselsche tentoonstelling.

1275e Vergadering op 16 Maart:
- *a.* Vaststelling der Genootschapsprijsvragen.
- *b.* Bespreking over de te stichten club van Utrechtsche leden.
- *c.* Verkiezing van den Heer Jan de Meyer tot bestuurs- en redactielid.
- *d.* Tot leden der Jury voor de Genootschapsprijsvragen werden gekoren de heeren H. P. Berlage Nzn., Jan Stuyt, en H. A. J. Baanders

1276e Vergadering op 30 Maart:
- *a.* Voordracht van den Heer Jan de Meyer over „De werkkring van den Architect".

1277e Vergadering op 13 April:
- *a.* Mededeeling van de eerste actie der Utrechtsche leden inzake terreinbebouwing en de wenschelijkheid eener schoonheidscommissie aldaar.
- *b.* Goedkeuring van het concept der Nationale Prijsvraagregeling.
- *c.* Kunstbeschouwing van eene collectie platen van het kasteel „Haarenstein" door den Heer Jos. Cuypers.
- *d.* Uitreiking der bekroningen voor de Genootschapsprijsvragen van 1909.

1278e Vergadering op 27 April.
- *a.* Besluit tot deelname aan het Waterfeest op den Amstel gedurende de Julianafeesten, waartoe een prijsvraag wordt uitgeschreven.
- *b.* Bespreking der prijsvraag „Rochdale", met machtiging aan het Bestuur in deze kwestie diligent te zijn.
- *c.* Verslag van de afgevaardigden naar de Buitengewone Vergadering van den „Nederlandschen Oudheidkundigen Bond" ter bespreking van Wettelijke Monumentenbescherming.
- *d.* Bespreking over de zomercursie naar Brussel en Haybes.

1279e Vergadering op 7 September.
- *a.* Bespreking van het voorstel der Club van Utrechtsche leden, doelende het instellen van eene actie tot het verkrijgen van eene meer aesthetische verzorging van openbare gebouwen.
- *b.* Bespreking over eventueele toetreding tot de vereeniging „Kunst en Samenleving".
- *c.* Verkiezing van de commissie voor de periodieke statutenherziening.
- *d.* Goedkeuring tot het uitschrijven eener Obligatieleening ad *f* 3500.—.
- *e.* Bespreking van de wenschelijkheid tot het instellen eener Commissie voor woningbouwadviezen.

1280e Vergadering op 21 September:
- *a.* Verkiezing van een lid voor de Commissie der periodieke Statuten-herziening.
- *b.* Goedkeuring van een crediet ad *f* 2000.— ten behoeve van de uitgave van het Plaatwerk „de Architect".
- *c.* Bespreking van de Elfde Lustrumviering en het toestaan van een crediet van ten hoogste *f* 1000.— .

1281e Vergadering op 5 October:
- *a.* Bespreking van een voorstel der Mij. tot Bev. der Bouwkunst inzake de Nat. Prijsvraagregelen.
- *b.* Bespreking van de prijsvraag „Rochdale".
- *c.* Verkiezing van een lid der „Schoonheidscommissie".
- *d.* Aanwijzing van een te benoemen Directeur der N. V. Mij. tot Expl. van het Plaatwerk „De Architect".
- *e.* Mededeelingen door den Heer A. W. Weissman over de „Schoonheidscommissie".

1282e Vergadering op 19 October:
- *a.* Prae-advies inzake „Kunst en Samenleving" en besluit als lid toe te treden tot de Vereeniging „Schoonheid in Onderwijs en Opvoeding".
- *b.* Voordracht van den Heer J. H. de Groot over „Harmonie in Vorm".
- *c.* Huldiging van onzen Bode van Walen ter gelegenheid zijner 25jarige dienstvervulling bij ons Genootschap.
- *d.* Hernieuwde verkiezing van een lid der „Schoonheidscommissie".

1283e Vergadering op 2 November:
- *a.* Bespreking van de Lustrumviering.
- *b.* Benoeming van twee Buitengewone Eereleden.
- *c.* Ter inzage was aanwezig eene collectie boek- en plaatwerken.

1284e Vergadering op 16 November:
- *a.* Nabetrachting over de Lustrumviering.
- *b.* Voordracht van den Heer W. J. M. van de Wijnperse over „IJzer of hout voor zwaardere draagconstructies, met eene bespreking omtrent de Stephankappen".

1285e Vergadering op 30 November:
- *a.* De 1e Secretaris bedankt als bestuurs-lid wegens drukke bezigheden.
- *b.* Besluit tot mede-ondertcekening van een adres aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, inzake het Paleis-Raadhuis.
- *c.* Besluit de voor 1910 bestemde Genootschapsprijsvragen in den aanvang van 1911 uit te schrijven.
- *d.* Voordracht van den Heer F. A. Hoefer over: „de Vesting met haro Verdediging" en „de Middeleeuwsche Kerk".

1286e Vergadering op 14 December:
- *a.* Verkiezing van een Bestuurslid, den Heer A. A. Kok.
- *b.* Voordracht van den Heer C. W. Nijhoff „Over Moderne Meubelkunst".

1287e Gewone- en tevens 55e Algemeene Vergadering op 28 December:

De agenda van hedenavond. *(Wordt vervolgd.)*

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma van Bouwkundig Opzichter.

Op Maandag 27 Februari 1911 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het *Diploma van Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij, volgens besluit van de algemeene vergadering op 28 Mei 1891 en herzien op de algemeene vergadering van 27 September 1907, goedgekeurd bij ministerieele beschikking.

Diploma van Bouwkundig Teekenaar.

Op Maandag 20 Maart 1911 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij, volgens besluit van de algemeene vergadering, gehouden op 27 September 1907 en goedgekeurd bij ministerieele beschikking.

Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas).

Op Maandag 27 Maart 1911 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het *Diploma van Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas)*, ingesteld door de Maatschappij, volgens besluit van de algemeene vergadering, gehouden op 23 September 1909.

Oud-Rosenburg. — Theehuisje.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen afte leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk op te geven voor 15 Januari 1911, aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Indien zich wederom zoovele candidaten aanmelden als in vorige jaren, dan zullen ze in ploegen verdeeld worden.

Eerst na afloop van alle examens zullen de resultaten worden bekend gemaakt.

Aan hen, die zich aangemeld hebben, zullen tijdig alle vereischte inlichtingen worden verstrekt.

ROSENBURG.

TOEN ik nog jong was lag Amsterdam binnen zijn singels besloten. Ging men de Muiderpoort door, — die, daar stedelijke accijnsen geheven werden, nog tot afsluiting diende — dan werd, langs het Muiderbosch, de Oetewalerweg bereikt. Op den hoek, van dien weg, tegenover de kazerne Oranje-Nassau, lokten de Roomtuintjes tot zitten onder het hoog geboomte, waar behalve de voortbrengselen van het zuivelbedrijf ook meer geestrijke dranken te verkrijgen waren.

Wie die verlokking wederstond en de Oetewalerweg, die door weiden en tuinen liep, volgde, kwam aan de Diemermeer, den diepen polder, die door een ringvaart was omgeven. De toegang tot den polder werd door een tolhek afgesloten, waar de „tollen en gamellen" volgens een door Koning Willem I vastgesteld tarief werden geheven. Bij dit tolhek vond men het nog bestaande Rechthuis, op welks bovenverdieping de belangen van polder en gemeente werden behartigd, terwijl beneden al van ouds gelagen werden gezet. Dit Rechthuis was een deftige herberg; de hengelaars, de voerlieden en de landlieden begunstigden een kleinere gelegenheid aan den overkant, die door twee tonnetjes op de deurstijlen en de woorden „vrij wijn" als een tapperij zich deed kennen. Wijn zal er wel nooit geschonken zijn, en „vrij wijn" kon men er zeker niet krijgen. De woorden waren een verbastering van „vrai vin", wat de wijnhuizen der 17e eeuw, waar de Fransche fluitglazen

Oud-Rosenburg. — Interieur van het „Trianon".

lustig rondgingen en waar men elkander met: „à vous!" toedronk, op hun uithangbord of luifel hadden staan. Omstreeks 1860 werd iedere kroeg te Amsterdam nog een „wijnhuis" genoemd, naar spotters zeiden omdat er geen wijn te krijgen was.

Tusschen welige weilanden ging de wandelaar nu verder en bereikte Frankendaal, toen een zoogenaamde „pleiziertuin", waar de „bedriegertjes" en de „kettingbrug" de groote aantrekkelijkheden vormden, en een „heremiet" in een huisje, die met zijn hoofd draaide, nog de herinnering aan de „eremitages" der 18e eeuw bewaarde.

Zulk een „pleiziertuin" was toen ook Rozenburg verder in de Diemermeer gelegen dan Frankendaal, de eenige overgebleven hofstede van de vele, die eens in den polder bestonden. Men ziet ze afgebeeld op de prachtige kaart van 1719, en de voornaamste zijn ook als koperprenten te vinden in het prentwerk „De verheerlijkte Diemermeer", hetwelk het jaartal 1718 op den titel draagt. Een tekst, in dichtmaat, somt de heerlijkheden der hofsteden op.

Rozenburg behoorde toen aan den heer Rutgers, misschien een voorvader van onzen ijverigen administrateur of van de nog levende leden van het geslacht Rutgers van Rozenburg. De dichter roemt het hoog geboomte, het speelhuis en den bloemtuin, doch maakt van andere bijzonderheden geen melding. Rozenburg was toen nog vrij eenvoudig.

Pas omstreeks 1760 werd het een prachtige buitenplaats, gelijk de vormen van wat er overbleef, nog doen zien. Vreemd, dat altijd de geschiedschrijvers nog de 18e eeuw als een tijd van verval voor Nederland beschouwen! Voor Amsterdam is dit zeker een onwaarheid. De talrijke prachtige scheppingen in Louis XV en Louis XVI stijl, die toen ontstonden, bewijzen wel, hoeveel geld in de Amstelstad werd verdiend.

Onder die scheppingen behoort ook het herbouwde Rozenburg. Men zie slechts het hek, dat wij afbeelden. Zulk smeedwerk, waaraan de smid — de heer Dingemans zal het erkennen — geen kunst gespaard heeft, kon slechts uit een zeer ruime beurs worden bekostigd.

Oud-Rozenburg.

De koepel — nu Trianon genoemd — was van buiten en van binnen met zooveel rijkdom en smaak versierd, dat slechts een zeer welgesteld man zich deze weelde kon veroorloven.

Omstreeks 1860 waren zoowel huis als tuin nog in vrij goeden staat. Men zag nog de geschoren hagen en een soort van „gloriette", zooals die in het laatst der 18e eeuw gebruikelijk waren. Sinds mijn jeugd heb ik Rozenburg niet meer bezocht, dus ik weet niet, wat er van de oude pracht nog in wezen bleef.

Het schijnt, dat de buitenplaats nu door de gemeente Amsterdam is aangekocht, om er de nieuwe Oosterbegraafplaats mede te kunnen uitbreiden. Ik hoop, dat dit uitbreiden niet het verdwijnen der oude hofstede tengevolge zal hebben, maar dat de gemeente, die Frankendaal in zoo goeden toestand als haar eigendom wist te bewaren, ook over Rozenburg haar beschermende hand moge uitstrekken.

A. W. Weissman.

KUNSTSMAAKTENTOONSTELLING.

De Vereeniging „Kunst aan het Volk" heeft in de eerezaal van het Stedelijk Museum weder een tentoonstelling geopend van „kunstsmaak".

Deze tentoonstelling is weder ontstaan door het naast elkaar plaatsen van tegenstellingen. De opbouwers, de heeren H. P. Berlage, C. Oosschot en S. H. de Roos, komt echter de eer toe het geheel tot een éénheid te hebben gemaakt; waardoor, en dit is een groote deugd, de indruk op hem die binnentreedt zulk een harmonische, zulk een rustige is. Zij is op zichzelf een „kunstdaad". Bij een dergelijke tentoonstelling toch ontstaat uit den aard de moeielijkheid, dat de boel gaat rommelen. Deze klip te hebben omzeild, verdient grooten lof.

De tentoonstelling alleen raad ik iedereen aan haar te gaan bezoeken, en behalve dit kan het toch nooit kwaad zijn kunstsmaak op het gebied van het dagelijksche leven eens op te frisschen. Zulk een hoog peil is in 't algemeen nog niet bereikt, dat wij dit overbodig behoeven te achten. Dit bewijzen de winkeluitstallingen, wier peil bijna zonder uitzondering moeielijk boven het gemiddelde komt. En de winkelier richt zich toch naar zijne koopers. Weigerde elkeen te slikken, wat de winkelier hem voorzette, doch nam de moeite naar een fatsoenlijk stuk in diens winkel te zoeken, dan schikte gene er zich geheel naar. Op deze wijze kan een kooper opvoedend te werk gaan.

J. th. M.

EXCURSIE van deelnemers aan de H. B. O. cursus (3e leerjaar) naar den N. V. „Fabriek van Brouwer's Aardewerk" te Leiderdorp.

Toen de heer Brouwer zijn laatste college hield voor de deelnemers aan de H. B. O. C. van het 3e leerjaar richtten velen dier deelnemers tot hem het verzoek hen in de gelegenheid te willen stellen bovengenoemde fabriek te bezichtigen. Dit verzoek werd door den heer Brouwer welwillend toegestaan waarna werd vastgesteld dat het Zaterdagmorgen 24 December zou plaats vinden.

Alhoewel het weder zich dien morgen van de minst gunstige zijde liet kennen, bleek dit toch van geen invloed te zullen zijn op de deelname. In de vestibule van het Centraal-Station ontmoeten we toch reeds collega's uit Amsterdam, Hilversum, Zaandam en Zwaag terwijl zich aan de Stations te Haarlem en Leiden nog een viertal deelnemers uit Heemstede, den Haag en Woerden aansloten.

Daar de regen onafgebroken bleef doorstroomen, werd in Leiden aankomende, besloten naar een geschikt vervoermiddel uit te zien welke ons naar de plaats van bestemming zou kunnen brengen. De pogingen door een onzer daartoe aangewend slaagden schitterend. Na korten tijd toch werden we uitgenoodigd plaats te nemen in een van Leiden's vermaarde „Jan Pleiziers" en een dito tentwagentje die ons met bekwamen spoed, wel noodig om dat de afsluiting dier vehikels tegen den regen nu juist niet volkomen was, het doel deden bereiken.

De fabriek bleek te zijn gelegen aan den Rijn. Deze is daar ter plaatse zeer smal zoodat de nabijgelegen ophaalbrug, welke de verbing vormt tusschen de zoogenaamde Hooge- en Lage Rijndijk, dan ook van hoogst bescheiden afmetingen is. Het geheel verkrijgt hierdoor iets intiems, welke indruk zeker nog verhoogd zal worden als het zomerkleed is aangetrokken.

De weg naar het kantoor wees zich als van zelf. Hier werden we op hartelijke wijze door den heer Brouwer ontvangen die ons daarna aan de hand van eenige ceramische voorwerpen eene korte inleiding gaf tot het te brengen bezoek aan de fabriek zelve.

Daarna begaven we ons allereerst naar de modelleerkamer waar het vormen en bijwerken in vollen gang was en zoodoende een duidelijk inzicht werd verkregen van de werkwijze. We waren hier o.a. in de gelegenheid nog eenige pas gevormde terracotta boog- en fries stukken te zien, welke bestemd waren voor den bouw van het Vredespaleis. Als men ziet welke mooie resultaten met dat materiaal worden bereikt, dan gelooven we dat de betrekkelijk geringe toepassing welke dit materiaal tot nog toe heeft ondervonden, hoofdzakelijk moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat velen nog in de meening verkeeren dat het te duur is. Dit is evenwel niet het geval. De prijs toch die den heer Brouwer ons van eenige zeer fraai versierde steenen noemde was van dien aard dat meer algemeene toepassing zeker mogelijk is.

Hierna werd een bezoek gebracht aan het chemisch laboratorium waar de heer Brouwer mededeelingen deed over de belangrijke plaats welke de chemie in de ceramische industrie inneemt en waar de heer Breedt-Bruijn, chemiker en assistent directeur van de fabriek, ons eene uitlegging gaf van een gasoven voor het maken van proefstukken. Met deze oven kan in één uur tijds een temperatuur worden bereikt van 1000 °C., hetgeen aanschouwelijk werd voorgesteld door proefneming met een Segerkegel. Hierna gaf ons de heer Brouwer eene duidelijke uiteenzetting van de inrichting en behandeling van ovens, welke uiteenzetting op gunstige wijze kon worden verduidelijkt doordat een der ovens niet en de andere daarentegen wel in werking was.

Vervolgens werd bezichtigd de afdeeling waar het draaien der voorwerpen plaats vindt. Dit draaien vindt nog op dezelfde primitieve draaischijf plaats als afgebeeld wordt gevonden op muurschilderingen uit de 19e eeuw vóór Christus.

De heer Brouwer wees ons er nog op dat het draaien niet alleen vordert eene zekere vaardigheid doch wel degelijk ook groote liefde voor het vak willen bevredigende resultaten worden verkregen.

Ten slotte werd nog de afdeeling bezocht waar de pas gedraaide voorwerpen belanden die van ooren of andere aanzetsels moeten worden voorzien.

Op het kantoor teruggekeerd, werden nog eenige aangename oogenblikken met onzen geleider doorgebracht en werd door velen nog van deze gelegenheid gebruik gemaakt om nadere inlichtingen in te winnen over nieuwe proceds's welke op het kantoor aanwezig waren.

Hierna maakte een der deelnemers zich den tolk van allen door den heer Brouwer een hartelijk woord van dank te zeggen voor de onderhoudende en leerrijke wijze waarop hij ons had rondgeleid terwijl hij eveneens een woord van dank bracht aan den heer Breedt-Bruijn voor diens interessante mededeelingen.

Vermelden we ten slotte dat de heer Brouwer reeds in 1896 met zijn eerste proefnemingen begon en dus in ons land de eerste is geweest die de totaal in verval geraakte Ceramische kunst weder heeft getracht op te voeren tot het peil waarop het in vroegere eeuwen stond. Dat hij dat doel ondanks vele teleurstellingen en met vele opofferingen door volharding en taai geduld heeft bereikt, daarvan kreeg zijn bezoek herhaaldelijk den indruk en zeker past hier een woord van waardeering voor die volharding en voor de energieke wijze waarop de heer Brouwer zijn taak heeft vervuld.

De terugtocht werd ongeveer te één uur aanvaard met als doel het café-restaurant „In den vergulden

Turk", niet zoozeer om daar het gevelwonder te bestudeeren dan wel om ons aan de spijzen die de uitstekende keuken bevat, te goed te doen.

Daarna werd nog eene kleine omwandeling gemaakt door Leiden's straten, waarna het station werd opgezocht en de excursie werd besloten.

Amsterdam 27 Dec. 1910. J. VAN LAREN.

BOEKBEOORDEELING.

De *Nederlandsche vereeniging: schoonheid in opvoeding en onderwijs* zond ons een exemplaar van haar negende geschrift, hetwelk bevat eene gestenografeerde improvisatie van *Prof. Dr. H. Y. Groenewegen*, getiteld: *De opvoeding van den schoonheidszin, hare rechten en beloften, gevaren en eischen.* Een woord van hulde past wel deze vereeniging, die steeds getuigd „wakker" te zijn, door gevolg te geven aan haar streven, de letterkunde over de opvoeding en het onderwijs in verband met schoonheid in en door de opvoeding te ontwikkelen, en gedachten over dit onderwerp te publiceeren.

Het boekje is eene uitgave van de N. V. Uitgeversmaatschappij „Ontwikkeling" te 's Gravenhage.

A. K.

WEEKBLADEN EN TIJDSCHRIFTEN.

„DE AMSTERDAMMER" No. 1748: „Teekeningen uit den Simplicissimus, Schüller, den Haag", door Plasschaert, „De Vierjaarlijksche tentoonstelling van Schilderijen", door Th. Molkenboer.

„BOUWKUNDIG WEEKBLAD" No. 32: „De Oude Haagsche Schouwburg en de nieuwe", met afb. door J. Gratama, „Excursie van bouwkundige Studenten onder leiding der hoogleeraren H. Evers en J. H. Klinkhamer naar Dresden en Berlijn", door A. H. v. Rood C. B. I.

„DE OPMERKER" No. 52: „De Verwaarloosde Bouwkunst", „Mishandeling van een Oude Kerk", „Eigen beheer", door P. H. S.

„DE AANNEMER" No. 51: „Nog eens: de bevoegdheid van den Architect".

„TECHNISCH WEEKBLAD" No. 51: „Bijdrage tot de kennis van Gewapend beton" (wordt vervolgd).

„DE INGENIEUR" No. 52: „Brandgevaar in Scholen", met afb. door E. Jacobs c. i., „Stampbeton als trasraam", door v. d. K.

„DE BOUWWERELD" No. 51: „D. J. Heusinkveld, Arch. Winkelhuis Oudkerkhof 33, Utrecht", met afbs., „A. Keppler, Amsterdam, De „Sanierung" van Uilenburg", „Engelsche bouwkunst en bouwkundige organisatie", door W., „Uit de oude doos medegedeeld", door Snuffelaar.

„DE GAS- EN WATERFITTER" No. 51: „De Hevel", met afbs., „Verlichting", „Hoogdruk-gas te Birmingham", „Brandstofverbruik van heetwater-installaties", „Illiksmafleiders in de Oudheid".

„DE IJZER- EN STAALKRONIEK" No. 26: „Moderne metaalbewerkingsmachines en gereedschappen", „Iets over de behandeling en het gebruik van cirkelzagen voor metaal", „Iets over de keuze van gereedschapstaal", „Brieven uit het Ruhr-gebied".

„HOLDERT's POLYTECHNISCH WEEKBLAD" No. 51: „Eénkolom-schaafbank", met afbs., „Nieuwe vorm van regaleerweerstanden", met afbs., „Nieuwe machines voor de Steenindustrie", met afb.

„BUITEN" No. 52: „Duin- en Kruidberg", met afb. door Tom Schilperoort.

„INDISCH BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT": „De Nieuwe Hoofden- en Kweekscholen", met afbs., „De doorbraak van den Brantasdijk bij Kesamben", met afbs., „Ontbrandbare rieten en stroodaken", „Beton als reparatie materiaal voor houten en ijzeren palen", met afbs. door Money, „Iets over knooppunten van platte vakwerken", door Junior.

„DEUTSCHE BAUZEITUNG" No. 101—102: „Der neue Zentralbahnhof der Pennsylvania-Eisenbahn in New-York-City", met afbs., „Seilschwebebahnen für Personenbeförderung", met afbs., „Neuere Maschinen zur Betonbereitung und -Verarbeitung".

„LA CONSTRUCTION MODERNE" No. 12: „Pour aider au Développement de notre art décoratif", door P. Planat, „Acquisitions et commandes de l'état", A. Gelbert, „Ruines et Vieux chateaux", met afbs. door Will Darvillé, „Nouvelle église et Presbytère de Bourneur" (Finistère) door A. D., met afb.

„BUILDING NEWS" No. 2920: „Multiple occupations", „Facing materials", „New middle-class Schools", met afbs., „General concrete practice", door Th. Potter, M. C. Z., „Jesmond Park Estate, Rochdale", „The Palladium Argyll Street, Oxford Circus", met afbs., „Alston Secondary School, Cumberland", met afbs., „Show-rooms and furniture warehouse at Camberley", met afbs. e. a. R.

BERICHTEN.

„Schoonheid en Opvoeding."

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Geeft met de meeste hoogachting te kennen: Het Hoofdbestuur van de Nederlandsche Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs" (Goedgekeurd bij Kon. besluit van 27 December 1905 en 17 Juni 1909),

dat aan genoemd Hoofdbestuur ingevolge besluit van de Algemeene Vergadering van 26 Maart 1910 is opgedragen, Uwe Excellentie te verzoeken de Koninklijke Besluiten van 4 Mei 1883 (Staatsblad No. 41) en 12 September 1905 (Staatsblad No. 267) respectievelijk regelende den bouw en de inrichting van openbare en bijzondere scholen zoodanig te wijzigen, dat deze meer in overeenstemming worden gebracht met de eischen, welke daaraan in verband met de vorderingen van schoolhygiëne en techniek zijn te stellen.

Overwegende dat het schoolgebouw behalve *practisch ingericht*, ook *schoon* dient te zijn, wegens den gunstigen invloed welke door schoone vormen en kleuren op leerlingen en onderwijzers wordt uitgeoefend, en overtuigd dat daardoor bij een oordeelkundige beoordeeling door daartoe bevoegde rijksambtenaren de bouwkosten over het algemeen niet hooger zullen worden, verzoekt het H. B. voornoemd U, in welwillende overweging te nemen bij een eventueele herziening der bedoelde Koninklijke Besluiten een clausule op te nemen, waardoor gewaarborgd wordt, dat ook de aesthetische belangen worden behartigd.

In aanmerking nemende het groote financieele aandeel dat het Rijk in den schoolbouw heeft, hetgeen in de naaste toekomst nog zal vermeerderen, spreekt het Hoofdbestuur voornoemd als zijn wensch uit, dat bij eventueele wijziging dezer Koninklijke Besluiten ook in het bijzonder de aandacht zal worden gevestigd op de wijze waarop de goedkeuring van plannen voor schoolgebouwen zal geschieden, zoodat zulks niet als tot dusverre hoofdzakelijk aan de districtsschoolopzieners zal worden overgelaten, doch ook aan aesthetisch en technisch ontwikkelde ambtenaren zal worden toevertrouwd.

't Welk doende

Het Hoofdbestuur van de Nederlandsche Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs"

J. D. ROS, *Voorzitter.*

A. G. DYSERINCK, *Secretaris.*

's-Gravenhage, Bilderdijkstraat 78.

November 1910.

Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

Zooeven ontvangen eenige exemplaren van het Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht alhier, over 1909. Hoewel *het omtrent zeer beperkt is*, zijn deze, zoolang de voorraad strekt, voor belangstellenden verkrijgbaar aan het bureau van „A. et A." terwijl tevens een exemplaar aldaar ter inzage op de leestafel ligt.

Bericht van de Uitgevers.

Losse omslagen, alsmede linnen banden (à f 1.—) voor den afgeloopen jaargang zijn bij ons verkrijgbaar.